

ERDŐVIDÉK

Honismereti olvasókönyv

A szövegeket válogatta

Fehér János

TARTALOMJEGYZÉK

A. Honismereti, történeti összefoglaló munkák.....	4
1. Bod Péter (1712–1769) feljegyzései Bardoc és Miklósvár székek falvairól.....	5
2. Bardoc szék bemutatása Benkő József Transsilvaniájában.....	10
3. Miklósvár szék leírása Benkő József Transsilvaniájában.....	25
4. Bardoc szék bemutatása Orbán Balázs művében.....	51
5. Miklósvár szék bemutatása Orbán Balázs művében a Kiegészítésekkel együtt.....	99
6. A Vargyas-szoros és az Orbán Balázs barlang (Csudálókő) ismertetései Apáczai Csere János, Benkő József, Fekete István, Jókai Mór és Orbán Balázs írásaiban.....	133
7. Az erdővidéki/száldobosi borvizek Apáczai Csere János, Kemény János és Bethlen Miklós írásaiban.....	166
8. Erdővidék múltbéli iparával kapcsolatos írások (vaskohók, köpeci bánya, baconi cserép).....	169
B. Erdővidék egyháztörténetével foglalkozó írások.....	176
1. Benkő József: Filius posthumus. Középpajta, 1770.....	177
2. Kénosi Tózsér János–Uzoni Fosztó István: Az Erdélyi Unitárius Egyház története. 1770-es évek.....	209
3. Lamásch József munkája a Barcasági, illetve a Sepsi és Miklósvár széki katolikus egyházközségekről. Brassó, 1815.....	240
C. Privilegiumok és a belőlük fakadó bonyodalmak.....	250
1. Miklósvár szék 1459-ben kibocsátott, illetve 1531-ben bővített és megerősített latin nyelvű privilegiuma, továbbá ennek magyarra fordított változatai.....	251
2. Bardoc szék 1635. június 13-án, Gyulafehérváron latin nyelven kibocsátott privilegiuma és annak magyar nyelvű fordított változatai.....	269
3. A Rikán Belőli Kommunitás 1614. évi, 1647-ben és 1654-ben is megerősített latin nyelvű privilegiuma és annak magyar nyelvű fordításai.....	278
4. Miklósvár szék és Háromszék viszonyának dokumentumaiból (1793–1797).....	309
5. Erdővidék településeinek törvényhatósági/közigazgatási egyesítését célzó mozgalmak dokumentumaiból (1811–1937).....	341
D. Naplók, önéletrészek.....	376
1. Kálnoki István naplója (1645).....	377
2. Vargyasi Daniel Istvánné Pekri Polixéna naplója férjével és fiával tett bécsi útjáról (1745).....	393

3. Vargyasi Daniel István önéletírása (1762)	408
4. Nagyajtai Kovács István (1799–1872) önéletrajzi jegyzetei.....	441
5. Kisgyörgy Sándor: Múltam emlékei. Vargyas, 1931.	484
E. EGYHÁZTÖRTÉNETI VONATKOZÁSÚ FORRÁSOK	534
1. 1582 – Csíksomlyai Ambrus pap, nagybölöni prédikátor és erdővidéki viceesperes emlékét őrző oklevél másolata	535
2. 1748 – Tanúvallatás az Erdővidéki Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyveinek használatával kapcsolatban.....	536
3. 1751. – Tanúvallatás az Erdővidéki Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyveinek használatával kapcsolatban – gondnokok, papok, mesterek kihallgatása	547
4. 1784 – Tanúvallatás a miklósvári református templom 1715. évi katolikusok általi elfoglalásának körülményeiről	562
5. 1795 – A miklósvári ref. eklézsia javaira vonatkozó adatok 1617 és 1701-ből, az Erdővidéki Református Egyházmegye elpusztult vizitációs jegyzőkönyvéből hitelesen kiadva.....	580
6. 1716 – A baróti és miklósvári római-katolikus plébániák vizitációs jegyzőkönyvei.....	583
7. 1731 – A baróti és miklósvári római katolikus plébániák vizitációs jegyzőkönyvei	587
8. Az 1693-ban az unitárius püspök által tartott egyházlátogatások jegyzőkönyveiből	593
9. 1789 – Vargyas, Felsőrákos, Nagyajta, Bölön és Ürmös egyházközségekben felvett unitárius püspöki vizitációs jegyzőkönyvek	605
10. 1799 – A Nagybaconi Református Eklézsia vagyonleltára	687
11. Az erdővidéki egyházközségek építkezéseikor az alapzatba/falazatba, illetve toronygombba helyezett emlékiratokból	693

A. Honismereti, történeti összefoglaló munkák

1. Bod Péter (1712–1769) feljegyzései Bardoc és Miklósvár székek falvairól

2. Bardoc szék bemutatása Benkő József Transsilvaniájában

3. Miklósvár szék leírása Benkő József Transsilvaniájában

4. Bardoc szék bemutatása Orbán Balázs művében

5. Miklósvár szék bemutatása Orbán Balázs művében a Kiegészítésekkel együtt

6. A Vargyas-szoros és az Orbán Balázs barlang (Csudálókő) ismertetései Apáczai Csere János, Benkő József, Fekete István, Jókai Mór és Orbán Balázs írásaiban

7. Az erdővidéki/száldobosi borvizek Apáczai Csere János, Kemény János és Bethlen Miklós írásaiban

8. Erdővidék múltbéli iparával kapcsolatos írások (vaskohók, köpeci bányá, baconi cserép)

1. Bod Péter (1712–1769) feljegyzései Bardoc és Miklósvár székek falvairól

Megjelent: Szabó György: *Bod Péter ismeretlen feljegyzései Bardocszékről*. In: Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények. XXVIII. évi folyam. Kolozsvár. 1984/ 2. szám. 157–162. – Szabó György: *Bod Péter ismeretlen feljegyzései Bardocszékről*. In: *Erdővidéki Lapok*. III. évi folyam. Barót. 2002/4. szám. 11–15.

Közlésünkben a Szabó György által az írásnak adott címet megváltoztattuk, lévén, hogy nemcsak Bardoc, hanem Miklósvár szék – vagyis mondhatni a klasszikus Erdővidék falvai (Köpec kivételével) mind szerepelnek a Bod Péter által jegyzett összeállításban. Szabó György nyilván a kis írás Köntzey Károly által adott címét követte (*Két íven Jegyzése Bardótz Székről*), melyet Bod Péter bevezető sorai is egyértelműen sugalltak.

*

Nemes Bardúc Székről valamit írni akarván, nem nézem benne melyik falu elsőbb vagy ezért, vagy amaz tekintetért, hanem azt teszem előll, amelyik a maga mesterségével a Nemes Hazának tud szolgálni. Melly is

Füle. Erről a Faluról igen illő e következendőket meg tartani. 1mo. Hogy itt igen Jó Bordákat tsinálnak s azzal a szövést szerető Asszonyoknak jó szívvel kedveskednek pénzért; a Nádót vágják Alsó Rákosnál az Olt mellett, Télbe mikor bé fagy a Nagy Tó s erről meg tartásra méltó az, hogy midőn valami emberek mennének Nádért, az Olt vize valami vékonyon be lévén fagyva, által indult egy Medve s midőn menne a közepe tállján, be szakatt a Jég közzé, ahonnan meg nem mozdulhatván, azok a szegény emberek be mentek, ki hozták. Bethlen Imre majd ingyen el vette tőlök. 2do. Hogy itt vagy az a híres Kápolna (Dobó nevű helységben fel Tsík felé, az Erdő között) a hova minden Esztendőben Szent János napján igen nagy készüléssel eljönnek Tsikból, Háromszékről, Miklósváráról, Barótról, Udvarhelyszéknek a felsőbb résziből a Pápisták harangokkal, dobokkal olly feles számmal, mint valami sokadalomba; olyan sokadalomis esik azon a napon, mint akármelyik nagy városba, meg jelenvén sok Görögök, Brassóból is a kereskedők közzül annyian, hogy magok meg vallották, hogy Brassóba nem esik olyan sokadalom míves nap, mint Dobóba Innepnap. 3^{io}. Mikor jönének a Tsíkiak által a nagy Erdőn (mellyis Tsíktól tart két mértföldet) a régi Dobói Templomnak romladozott kőfalába találtak valami Tsákányos Pullusok egy Üst Pénzt; annak a Templomnak egyik kőfala most is annyi Esztendők után épen meg vagy, noha már nagy Nyírfák nőttek az oldalából, s a Kereszt is amint beszélük, a falunak elpusztulása után 86 Esztendőig mind rajta volt, de osztán valami Leánynak meg szeplősítésiért a templomba annak tetejéről egy Eremitanus a maga Paputsával le ütötte volna: s így elpusztulván az a Templom, új helyet kerestének, ugyan ott közzel az Erdőben egy nagy Dombon építtenek más kápolnát in honorem S[ancti] Johannis Baptistae, s ezt látogatták máig; Itt esik azis, hogy egy Fülei embert be árulván valami haragossi a Tsíki Gárgyánnak, hogy annak elei Pápisták lettenek volna, azt meg fogatá, a szegény embert Kövezéssel kezdé fenyegetni, ha vissza nem állana arra a vallásra, amelyben az ő elei idvezültenek, ama félvén a rossztól, által áll a s ma már a Nyírfáknak közepében levő Templomnak Egyházfia.

4°. Hogy az akkor uralkodó hatalmasságnak parantsolattyából ezek a Dobói Lakosok kényszeríttenek fegyvert fogni s eljöni Miriszlóhoz az ellenségre, holott is mind elvesztenek, ki fegyver miatt, ki a Marosba holt, így a Gazdák el hulván a Táborba, a Tolvajok sok ízben bé ütöttek égettek pusztították a falut mind addig míg a nyomorúságot nem szenvedhetvén, a fehér népek gyermekeikkel el oszlottak le Bardótz székire széllyel s a Falu üressen maradt.

Egy néhány Kő Pintzéknek romladozása meg meg vodnak. Szilvafa is igen sok, de már szinte vadfává váltanak, a kenderföldeknek borázdái látzanak, egyéb aránt Erdő nőtte fel, s a hol a falu fekütt, ott most kaszálnak az emberek. Eddig Dobóról. A Kormos mellett fellyül Fülén egy mért földet vagyon egy Valál nevű helység is igen rengeteg erdőben, mellyről mondják, hogy valamikor régen Valál nevű falu lett volna ott, annak meg próbálására egyebet nem tudok hanem azt, hogy, egy Égerfának a tövin igen jó Savanyú viz vagyon, mellynek hírét hallván egy Fejérvári szegény bé jött (mert az egész székely országban annál jobb nintsen) kit én is a szememmel láttam nem mert egyébként innya belőlle hanem tőlünk egy kásás fazakat kérvén, meríte s a kanállal úgy hörpögette, egészségesen jött vissza idő múlva, úgy tartják hogy ezer ötszáz 96 pusztult volna el tűz által. Most már a Száldobosiakra szállott, s ők kaszállják, vágják az fáját.

Bardótzról.

Bardótz mindgyár alól Fülén egy kitsiny falu, még is a törvényes Causak eligazításának helyévé tétetett, ugyanis Udvarhely-Széknek filiája lévén ez a Szék, itt minden Tsötörtökön Törvények follynak, végeznek sententiáznak gonosztévőket, Torpás nevű helyen, itt esett volt hogy e[gy] Prokator felpoltrárú Egettborért három tsötörtökön follytatta egy gonosznak dolgát.

2de. Ez a faluis, amellet a Vizmellett vagyon melly Fülénél lefoly a Kormos vize mellett.

Bordát tsinál jó földet szánt Bardótz Serénységgel,
Nem akar meg barátkozni a rossz henyeséggel,
Palást helyén a Templomba sétál lepedővel,
Rokollója hosszassága egyez a térdivel.

Száldobosról is írnék valamit, de már a világ előtt igen híres az ő savanyú vizével. Vagyon ott mais a falun felljül félmérfölddel, de nem olyan jó, mert a Valál patakának éppen a közepiben vagyon, az emberek ki rakták hompból, kőből hogy a víz belé ne menjen, igen nagy dolog hogy egy nagy pataknak a közepin ilyen Víz fakadott. Az elsőre mint egy Innepnapra úgy mennek a Léányok Száldobosról, Bardótzról, Olosztelekről víz meríteni, sőt Vargyasról is a Nagy urak Hordókkal vitetik az ott gyakran meg forduló uraságnak, igen sok hasznát is veszik a falusi emberek s még Vidék beliek is mert mindeneket jó árron adhatnak, ez a falu szép tér helyen fekszik, a Valál vize mellett.

Nem régen halának meg valami Száldobosi emberek, akik arról a Valálról mellyet felljebb le írek Valáliaknak neveztek magokat. Ezek azt beszéltették, hogy az ő elejik látták volna a Valáli Toronynak felit egy nagy dombon építve, melly dombot ma hívnak Compestnek ennek oldala mellett foly az a Viz melly a faluról Valál patakának neveztetett. Egyéb aránt Száldobos a jó savanyú vizenkívül semmi jósággal nem ditsekedhetik.

Olosztelekről

Ez a falu nagy méltóságos Urakk lakó helyek, s már régtől fogva a Vice Király Bírák onnan tétetnek, semmi ditséretre méltó dolog nintsen erről, hanem erdeje nem lévén, lopják a szomszéd faluknak erdejeket.

Vargyasról

Két Méltóságos urakon kívül nagy Socinianus nyáj telepedett ide, vagyon ez az Hagymás és az Almás patak mellett, igen jó gazda emberek vadnak itt azért igen el is híresedtek, hogy szép kenyérral élnek. Ezek tselekedték volt hogy mikor az aratásnak mesterségit odais bé vitte volna valaki ők is sarlót vévén kezekben egy néhányan igen el vágták kezeket s azt mondták hogy igen gonosz fogai vadnak annak a sarkánnak, levetik a földre körülle gyűlnek dorongokkal egyik hozzája ütt, s úgy üti hogy a sarló a Nyakára ugordván nagyon meg sebesíti, mellyről sok fabulát tsináltak.

Ennek a Falunak az Erdejin vagyon fel Almás felé egy igen hosszú üreg a föld alatt hosszúságára közelít egy mértföldhöz, ebbe a lyukba rejtették volt elmagokat a háborús

időben meg számlálhatatlan sok emberek, s mikor az ellenség keresztül ment, s égette a falukat ők 4 hetekig ott mulattanak, félelem között ugyan de nem illette őket senki, s még marháikat is hajtották oda, beszélnek, hogy most sok források fakadván belé annyira meg bűdössödött, hogy ha szárnyas állat a szája felett elrepül az erős gőz miatt kéntelenítetik le-esni.

Hermányról

A Hermányi Bika igen híres azért, hogy a fenyő tetőn elmaradván a tehenektől egyedül olyant bődült hogy le hallott a faluba. Vagyon ennek is igen jó savanyú vize, a víz mellett a falun kívül mellyből élnek bor helyett; igen rusnya köves hegyek között vagyon úgy hogy valamíg az utazó a falu végire nem menyen meg nem [---]

Vas Bányais volt itt régen, de az emberek el szegényedvén, félbe hadták, arról híresek ezek hogy még az Asszonyok is tudnak kádározni. A Vas Bánya 1716 romlott el; itt nagy Divatba vagyon a Nyirfa Virits.

Bibarczfalváról. Itt vagyon igen kívánatos és egészséges savanyú víz a falu derekába; úgy hogy a mások ítélete szerint a száldobosit sokkal meg dullja tsak az a kár hogy nintsen jó küpüvel be kerítve, hanem tsak valami lapos kövekkel be boríttatott, egyfelől ú. m. Napnyugatról Bardótz és Barót a határa, Napkeletről Nagy Batzon, K[is] Batzon, Bodos; jó együgyű szegény emberek lakják.

N[agy] Batzon K[is] Batzonnal a Tángyér tsinálásban híresek proverbium róllok: A Baróti sokadalomba nem adják négy pénzért, a Nagy Enyediben mind eladják két két krajczáron.

Jó Túrót tsinálnak; Zalány felé hosszan le nyúlik a határa, s talám egyrésze majd annál a Zalányi híres Borvíznél áll meg.

Nagy Batzonban a Tángyérnek vagyon nagy kelete
De bizony a szalonnának nintsen nagy szelete.

Hát te Zab Kiszién kövéredett Bodos méltó vagyé arra hogy tégedett emberséges ember pennája illessen? Igenis. Mert olyan Kerekeket tsinálsz, hogy mikor viszed Brassóba el adni, az Ajtai Kutyák mind le rángattyák a falát, két mértföldnre hallik tsikorgása Szekerednek mikor meg indulsz, még kívánságtól sem találnál a Pap Szekerin is Vasat; olyan nagy a folyóvized hogy egy fűzfa alig ihatik benne, a Rák s a Hal, nefélly hogy ki szaggattya a hálódott. Ha valaki jovallja hogy viselly Csizmát azt mondod réa hogy az Apád se viselt. Nem fázol meg télbe mert az Ajtód előtt is Nyírfa vagyon, tsak volna mit sütnél nála. Ebben a Faluban termenek azok a bölts emberek, akik midőn valami Brassai Tseresznyét meg láttak volna, azt mondták, hiszem nekünk annyi van ilyen az Istállóba a mennyi kell, a kutyának se kell, itt pedig az emberek jó szívvel meg eszik.

Itt vadnak azok az emberek is akik közzül midőn kettő el indult volna valami sűrűben Zalány felé nem igen mehetvén a sok ágtól, az első meg fogja az ágat a kezivel, hogy elmeessen, elmenvén elbotsátya, az utolsónak a fél szemét ki sújtya, melyre azt mondja az utolsó: az Isten álgyon meg, hogy meg fogád mert most mind a két szememet ki tsapta volna. A Siros fazakat soha nem húzza a fejibe a kutya.

A köppeney olyan ritka Bodosba, hogy midőn két Déák köppeneyegesen által menne azt beszélle a szomszéd a szomszédjának, vallyon mitsoda fársángok valának azok; míg az Apja fel hág a fára hol kaszálnak, addig a Farkas meg eszi a Lovát. Itt esett az is hogy Lúdtojásba Lajtorján akartak bészállani. Külömben emberséges emberek.

Sz[áraz] Ajta az egyik szomszédja.

A fapipa tsinálásban híresek ezek a bodosiak. Égerfa gyökérből igen módos pipákat készítenek. Asztalások is sokan származnak, noha senkitől nem tanulják.

Száraz Ajtáról

Száraznak mondják, holott ni[n]tsen Erdélyben sárosabb falu ennél. Nem költ ebben soha a Tsóka az Asztagba, mert nem igen van szerentséjek, hogy vagy egyet rakhassanak.

De a méltó ditséretre, hogy sajtot, túrójt jót tsinálnak, itt s Bodosba még nyárba is szánon járnak, fel az erdő között igen híres üvegeket tsinálnak, de magoknak nem igen van szerentséjek, hogy üvegből hörpögessenek.

Búzanélkül szükölködő szegény Sz[áraz] Ajta
A zab kenyerét kedvetlenül szárazon tsak rágja.
Sovány földé szántó vető emberét meg tsalta
Fizethetetlen adósság nyavalljást meg n[---]

N.b. N[agy] Batzoni határon fel az erdő között, vagyon egy Tsóka pataka nevű helység, ahol volt régen Ezüst és Arany Bánya.

2de. Vagyon egy Setét pataka is ahol nem tsak Bányák voltak, hanem még valami Boltok is vadnak a föld alatt, mellyekbe búttak a háború időben, a boltok[na]k oldala Tölgyfa gerendákból van ki rakva, a felső része szép Bolthajtással van ki rakva. Volt Üveg Tsüris itt.

Bodosról még illő ezt meg tartani, hogy midőn a Bodosiak a N[agy] Batzoniakkal Törvénykezének a határ terminussa felett, a Bodosi ember földet kötött a Botskorába a talpa alá, s eskütt hogy az a föld a határ a mellyen áll, s meg nyerte Baczont. Vagy pedig ez amellyen állok Bodosi föld.

Kis Baczon és N[agy] Baczon között, a hegy alá bé mondják hogy volna hosszú rejtek helyly.

Közép Ajtáról

Közép Ajta halas vízzel bővös jó erdővel
És részszerént uralkodik jó szántó földekkel.
Néha vagyon szegénységgel és kedvetlenséggel,
Mégis nagyobb része tele embertelenséggel.

Ezt a falut nem lehet semmi emlékezetre méltó dologért ditsérni; hanem azt saljnálva lehet említeni, hogy nem régen két ízben tűz miatt majd az egész falu füstbe ment.

Nagy Ajtáról

Bővebb határt bír nagy Ajta az Olnak vizéig
Világi értelem szerént népeis igen víg,
De lelke esmeretében tántorog halálíg
Azért nem tér bűnéből az Agya igen híg.

Ezen a falun kell a Bardócz széki embereknek keresztül menni Brassóba, de hogy felette inhospitalis emberek, hálásokat nem igen ejthetik ott. Vagyon itt egy kitsiny Ref. Templom is a falu végén, akik pedig ehez tartoznak igen kevensen vagynak s tunyák a jóban restellik messze menni.

Bölönről

Sok rendbéli öreg Márták meg vadnak Bölönben
Megmaradnak vénségekben ők szüzességekben
Hogy nem kívántak nem jutottak titkos szeretetben
Hanemen a pártában őzséget értek az életben.

Meg vénhednek itt a Léányok s nem igen keresik, azonban emberséges emberek lakják.

Barótról

Bárót sokadalmas helyly Pünköst után esik, Héti vásár nem szokott esni.

Pápa Lova farkát tartya Barót még máig is
Tudománya ő magára nézve valóban friss
Természetében szán másként olyan mint a Tigris
Dögletes Vallásában igaz ellen hamis.

Itt vágta volt egy zűrzavar időben a szél a földhöz a hegyes Tornyt Anno 1756 az Al[só) Rákosi hidat is egy emberrel az Oltba vitte a víz. Nagy ellenségi ezek a Fülel embereknek, azért hogy a Temetőt bé kertelték s már mikor mennek Dobóba nem szállhatnak meg a fák alá a temetőbe, ezért sárral, kövel hajigálják a Templomot, epesztik magokat mérgekbe.

Miklósváráról

Sok tudatlan törvényeket tésznek Miklós várán,
Assesorok tsudálkoznak egyik a más Voxán,
Igasságát sok elveszti s haza menyen sírván,
Értelmesebb voxot úgy mond ha jó borba iván.

Miklós Várának Sz[ent] Miklósról mondják, hogy az ő Neve Napján segítségül híván őtött, nagy jót nyertenek volna tőlle; lehet még egyéb okais mellyet nem tudok, s ha talám a Templom körül lett volna hajdon valami Kerítés mellyre conferalt egy Miklós nevű Barát, hogy épitessék; de most nem sok van.

2. Bardoc szék bemutatása Benkő József Transsilvaniájában

Benkő József: *Az egykor Dacia Mediterraneának mondott a világ előtt még nem eléggé ismert Erdély vagy Erdélyi Nagyfejedelemség*. Fordította Szabó György. Székely Nemzeti Múzeum – Tortoma Kiadó. Sepsiszentgyörgy – Barót, 2014. 574–580.

*

NEGYEDIK FEJEZET

BARDOC-FIÚSZÉK

207. §

A szék Bardoc községről nyerte a nevét, északi részén határokat szabnak neki: Csík vidéke, valamint Almás és Lövéte falvak s Udvarhelyszék *Hargitája* (192. §. 1.) és maga Csíkszék; keletről a *Piliske* hegy (amely Csíkszékben a Mikó-erdő határánál elfolyó Olt vizére tekint le) és a környező erdős hegységek; délről Miklósvárszék és Fehér vármegye egy részecskéje; nyugatról a *Rika* és a *Hagymás* (2. 192. §. 1.) nevezetű erdők. Keletről nyugatra hosszúságban két teljes mérföldre nyúlik el, északról délre szélességben másfél mérföldre.

208. §

Ennek a széknek a szélei, kivéve a ligeteknek a Miklósvárszék felőli, délkeleti választóvonalát, [tehát] keletről, északról és nyugatról hegyekben és eléggé kiterjedt erdőkben végződnek, és belső részében is, hátul a közepén keresztül, északról délre húzódik egy szembetűnő erdő borította hegy, amely különböző részein más-más nevet visel, mint: *Galambos*, *Tirkú* stb. Ez a hegy a szék sík részét két völgyre osztja, amelyek közül mindkettő ugyancsak két völgyecskéből tevődik össze. A nagyobbik völgyben – ez a nyugati – az egyik völgyecske, a *Hagymás* erdő alatt, bocsátja alá a Vargyas patakot az azonos nevű faluba; a másik folyó, a *Kormos-vize*, Füle, Bardoc, Száldobos és Olosztelek falvakat itatva csörgedez. A túlsó kétágú völgyben a nyugatabbra eső völgyecske északról (ahonnan a Vargyas és a Kormos is leszalad) délre küldi a *Barót-patak* nevű vizet, amely Hermány és Kisbacon falvakon át halad el; a keletebbre elterülő völgyecskét pedig a Baconról elnevezett patak öntözi, és két, egyébként folytonosan összeérő falut, mégpedig Telegdibacont és Sepsibacont választ el egymástól. Ez a patak, a Kisbaconból leereszkedő előzővel együtt, Bibarcfalva

fölött, Bodos falu körül egyesül, és innen Barótra siet, amely alatt, az Ágostonfalvával (2. 16. §. 5.) szemközti köpeci földön, medrével az Oltba szakad.

Az erdők nevezetesek a tölgy- és bükkmakkról meg a vadállatokról, a patakok a pizstrángokról (Fario) és hasonló halmemekről és rákokról (Astacus). A szántóföldek búzából, rozsból, zabból, haricskából (Fagopyrus) közepes termést adnak.

1. A Füle, Bardoc és Hermány fölött emelkedő erdős hegyek, amelyek észak felől Csíktól választják el ezt a széket, magasabbak a többinél, köztük csaknem középen magasodik, és a többinek mintegy a feje egy kopár hegy, amelynek a neve *Mezőhavas*, vagyis latinul *Campestres Alpes*. Ennek a csúcsa a *Kukukhegy* (latinul *Cuculli mons*) névre hallgat, s fekete talaján terem a vörös áfonya ([*Vaccinium*] *vitis idaea*), a fekete áfonya (*Vaccinium Myrtillus*), a lenlevelű zsellérke (*Thesium lynophillon*¹), a havasi harangrojt (*Soldanella alpina*), szemvidító (*Euphrasia [officinalis]*), nagyon szép, bíborban játszó virágával, a havasi lórom (*Rumex alpinus*), amelyet a patikákban szerzetesek rebarbarájának (*Rhabarbara monachorum*) neveznek, a bábakalács (*Carlina [acaulis]*) stb. stb.

Ettől a *Kukukhegytől* kelet felé haladva, a hegyek főbb csúcsai ezek: *Egresfeje*, *Fekete nyak-teteje*, *Fenyősfefe*, *Kapustető*, *Dormafeje*, *Mitács* (ez Baconból Csíkba vivő úton nyúlik el), *Jáhorosmező*, *Piliske*. Az említett *Kukukhegytől* nyugatra pedig, vagy, ha úgy tetszik, észak felé haladva vannak: *Barótpatak-feje*, *Deszkafenyő*, *Nagylázmező*, *Nagykovács-teteje*, *Tetőfenyő*, *Gesztana-teteje*, *Sasfej*. A hegyek e legmagasabb csúcsain mindenütt van a juhoknak egy legelő útja, amelyet közönségesen *csapásnak* neveznek; mivel ez a hegyek tetején vezet el, állítólag a lakosok azt tartják, hogy a természet maga helyezte el határ gyanánt Csík- és Bardocszék közé.

Ugyanakkor pereskedés kezdődött egyfelől Bardocszék lakosai, másfelől Szentkirály, Szentsimon, Szentimre, Csatószeg (ha nem több) alsíki falvak lakosai között az igazi határok miatt. A csíkiak azt követelték, hogy az igazi régi határokat a *Jáhorosmező* és a *Kövespatak* között, a *Rakottásmezőig* kell meghúzni, s innen a *Dorma-* és a *Kapus-patakon* át a *Fenyőstetőre*, onnan a *Fekete-patakon* át a *Cigányláb*ig, amely a *Mezőhavas* hegylába, azután a *Gerendfejen*, *Borostyános-tetején*, a *Lugos-patakon*, a *Köveshágó-tetején*, a *Tetőfenyő-patakán*, *Kormos-vizén* és a *Tarszéken* keresztül. Mivel a bardociak tiltakoztak ez ellen, a vitás hely színére kiszállott a kiküldött ítélőmesteri törvényszék.

2. Ami a szék folyóit illeti: 1) A *Vargyas*, amelyet a földrajzi térképen *Vargischnak* neveznek, a *Hargita* hegységből ered, és már ott a *Vargyas* névre hallgat. Átfolyik Oláhfalú és

---

¹ Mint a 672. jegyzet. (*Szerk. megj.*) • A 672. sz. jegyzet a következő: „Az eredetibeli *Thesium linophyllum* a *Th. linophyllum* régi neve.

Lövete falvak határán a *Kéroj* nevű hely ásványvizei mellett, aztán Almás falu szénafüvein, ahol emiatt *Almási Vargyas*nak hívják; azután a *Csudálóköt* (2. 192. §. 2.) átfúrva, a Vargyas községet öntözi, s ez és Felsőrákos (Fejér vármegyei falu) között egyesül a Kormos vizével. Miután az említett Rákost megöntözte, a Barót-patak közelében az Olt nyeli el, ahol ez még inkább észak felé fordulva, erősen elkeskenyedik. Timon (*Imag. Nov. Hung.* XI. fejezet) azt írja, hogy a *Barót* és a *Mitács* hegyek mellett folyik el, de ezt a Barót-patakra kell érteni; Kreckwitz pedig (1. térképét) Barótot tévesen a Vargyas folyó mellé helyezte. 2) A Kormos egy Bardoc- és Csíkszék közti hegyből ered, egy sötét színű szikla tövéből, ezért nevezik Kormosnak (latinul *Fuliginosus*). Hívják *Kormoslángos* folyónak is (latinul *Fuligineus Flammeus*), kissé vöröses színe miatt. Amikor esik az eső, a roppant sűrű fenyvesek között folyó patakok beisszák, és olyan szint vesznek fel, hogy úgy tűnik, mintha finom sör folydogálna. Ezek a vizek a medrükben lévő köveket feketére festik.² Ahol ez a folyó még erdős ágyában gördül, szilaj hullámaival nyugat felé feltekint a *Dobó* nevű helyre (eszerint tévedett Timon: *Imag. Nov. Hung.* XI. fejezet, amikor a *Dobót* a Vargyas folyó nyugati oldalánál helyezte el, nem tudta ugyanis, hogy a Kormos nem azonos vele), amelyről alább fogunk szólni. Ezután áthaladva egy síkságon, kettészeli Füle községet, azután Bardoc községnek a nyugati, Száldobosnak a keleti, Olaszteleknek ismét a nyugati oldalán elfolyva, alább egyesül a Vargyas vizével. 3) A Barót-patak a *Mezőhavas* közelében, a *Barótpataka-fejénél* ered, és zúgó folyással rohanva zúdul alá a *Barótkövén* át, ahol évente néhány pár *sólyom* (latinul *Falco nobilis*³) röppen fel. Könnyen arra a véleményre juthatnék, hogy a legrégebbi időkben a Barótról ennek a pataknak a forrásához felkapaszkodó nem talált egy falut sem, de az idő múltával az emberek három falut alapítottak Barót fölött. Visszas ugyanis [különb az összefüggés]: másként nem volt semmilyen ok, amiért akár a falut a patakról, akár a patakot is, forráshelyét is a faluról nevezték volna el. Ha Hermány létezett volna, úgy hiszem, a pataknak is ezt a nevet adták volna. 4) [Negyedik folyó a] Bacon pataka.

209. §

A széket Udvarhelyszék lakosaihoz hasonló székeleyek lakják, azzal az eltéréssel, hogy itt szabad székeley határőrkatonaik vannak. Akadnak románok és cigányok is, de mindkettőből nagyon kevés. A mágnásoknak és az adományos nemeseknek a legtöbb faluban gazdag

---

² A Lucs *tőzegláp* (innen ered a Kormos) szenes szemcséi színezik, innen a patak neve. (*Szerk. megj.*)

³ Mint a 753. jegyzet. (*Szerk. megj.*) • A 753. sz. jegyzet a következő: „Benkőnél Linné *Falco gentilis* („nemes sólyom”) szerepel, mai nevén a solymászni ugyancsak használt héja (*Accipiter gentilis*), de a magyar *sólyom* alakot adta meg megfelelőjeként.

birtokaik vannak, valamint számos jobbágyuk, de nagyobb a szabad székelyek és főleg a katonák száma.

A mágnások előkelő családjainak birtokrészeik vannak: Vargyason, Olaszteleken, Száldoboson, Fülén stb. a báró Danieleknek; Bibarcfalván a báró Hentereknek és a Bartsaiaknak; a nemeseknek pedig falvanként van birtokuk: Vargyason a Daniel uraknak, Olaszteleken a Daniel és Márkó uraknak, Száldoboson a Daniel és Borbát uraknak, Bardoccon a Cserei, Fekete, Osváth, Kováts, Barta, Sebesi uraknak, Fülében a Daniel, Boda uraknak, Hermányban a Daniel, Osváth uraknak, Kisbaconban a Borsai, Telegdi és Benedek uraknak, Nagybaconban a Baló, Tompa, Osváth uraknak, Bibarcfalván az Osváth és Benedek uraknak.

210. §

A kicsiny Bardocszék, amelyet Miklósvárszékkal a természet, úgy látszik, egységes tájnak vagy földnek alkotott (a kettőt együttvéve Erdővidéknek szokás nevezni, ami latinul *Silvae tractus*), Udvarhely fiúszéke, s annak a fennhatóságától függ, azonban saját kebelében közvetlen hatáskörrel bír, és vicekirálybírója, Folytonos Táblája van a székben, ahonnan az udvarhelyi táblához szabad fellebbezni.

1) Miképpen eshetett meg, hogy mindkét szék a maga legfőbb hatóságaitól, mégpedig ez utóbbi az udvarhelyitől, Miklósvárszék pedig Háromszéktől rengeteg erdők által elválasztva él, s mégsem olvadtak össze mindketten egyetlen közösségbe, alávetve egyazon főkirálybírónak, s nem jutottak mindketten az egyik főhatósághoz, hanem kétfelé?

Ez bizony nehéz kérdés! Véleményem szerint ez a két szék később kapott székely lakosokat, mint Udvarhely- és Háromszék, s azelőtt részben a hatalmas erdők árnyainak és vadállatainak hagyták meg, részben átengedték a dákok és a rómaiak maradványainak, akiket talán a székelyek űztek el az inkább síkföldi székekből. Az idők múltával pedig, amikor a székelyek létszáma növekedőben volt, közülük egyes családapák Udvarhelyszékből, mások Háromszékből lassan és fokozatosan átköltöztek, és utoljára az egész vidéket elfoglalták. Ily módon könnyen megeshetett, hogy az Udvarhelyszékből jövők annak a törvényhatóságát, a háromszéki származásúak pedig ennek a fennhatóságát tisztelték, és ilyen alapon Bardocszék ma is Udvarhelyszékhez, Miklósvárszék Háromszékhez csatolva maradt. Arra, hogy a dákok és a rómaiak már a székelyek előtt benépesítették Bardocszéket, kétségtelenül erős bizonyítékaink vannak némely helységek nevében. Így *Volál* falu Száldobos fölött volt, s hogy a dákok lakták, mutatja maga az elnevezés, amely szlavón nyelven jelent *falut*, márpedig tudvalevő, hogy ezt a dákok ismerték. A Bardoc név és a területén fekvő *Garat* is a dákok lakosok mellett érvel. Senki sem fogja tagadni azt sem, hogy Olasztelek falu a nevét régi olasz

(latinul *italicus*) vagy római lakosairól kapta⁴. *Olasz* ugyanis nyelvünkön Italust, *telek* fundust jelent, és nyilván, ha a történészek tanúsága szerint a Hunyad vármegyei Vecel helység (2. 144. §. 22.) Decebalus eltorzult nevétől nyerhette elnevezését,⁵ az is hihető, hogy Olasztelek római lakosai a *Vécer* vagy *Véczer* mezejét a Traianustól legyőzött Decebalus, a dákok királya emlékére nevezték el. Mert az a mező, amely a mintegy kereszt alakban vagy X formában elhelyezkedő Olasztelek, Barót, Köpec és Felsőrákos falvak között terül el, az említett *Vecel* nevet viseli.

Hogy hajdanában a rómaiak maradványai, a románok, Miklósvárszéken is nagyobb számban éltek, arra biztos adatot szolgáltatnak IV. Bélának, Magyarország királyának az adománylevelei. Ezekből világosan kitűnik, hogy Bölön falu mai területén a románoknak egy *Kirtz* (2. 236. §. 5.) nevű faluja állott, amelynek a helyét ma is elárulják a cseréptöredékek a *Korlát-pataka* mellett, a *Felmező* nevű réten.⁶

2) A szék Tekintetes Folytonos Táblájának – amely (Erdély többi vármegyéjéhez és székely székéhez hasonlóan) 1764-ben létesült, és amelynek az elnöke ugyanaz, mint aki az udvarhelyi tábláé is – vannak törvénybírái, mégpedig: a vicekirálybíró, aki az időközi elnök tisztét tölti be, amikor a rendes elnök Udvarhelyen elnököl, továbbá a főjegyző, és rajtuk kívül hét tényleges assessor, akiket a számfeletti assessorok támogatnak.

3) Bardocszék 1635-ben kelt kiváltságlevele, amelynek értelmében vegyes hatáskörrel rendelkezik, ezeket a szavakat tartalmazza (hacsak némelyiket nem másította meg – a kiváltság tényén nem változtató – másoló tollal): „Mi, Rákóczi György, Isten kegyelméből Erdély fejedelme, a Magyarországi Részek ura és a székelyek ispánja, emlékezetébe ajánljuk...

211. §

---

⁴ Benkő historiográfiai premisszája és nyelvészkedése ezúttal egyaránt tarthatatlan. Olasztelek névéhez pl. I. a 436. sz. jegyzet. (*Szerk. megj.*) • A 436. sz. jegyzet a következő: „Oltszemen az említett helyen valóban létezett egy római tábor. A bibarcfalvi erődítmény (*Tiborc-vára*) keltezése bizonytalan, de biztosan nem római. Olasztelek neve tatárjárás (1241) előtti flandriai telepésekre utal, nem pedig Olaszországból származó vagy római korból ottmaradt, túlélő népességre.

⁵ L. a 3135. jegyzet. • A 3135. sz. jegyzet a következő: „A helység neve a német eredetű *Vetzl* személynévből keletkezett, és semmi köze sincs Decebalhoz.

⁶ A románok korábbi, nagyobb számú jelenlétére I. 2. 189. §. 4. A IV. Béla-kori vonatkozó, 1252. évi forrás a más források szerint is (török nyelvű) *blakok lakta* Kerc-földjéről (későbbi Fogaras-vidék) beszél (*Terra olahorum de Kirtz*, vö. I. 152. §. 1. c. és 2683. sz. jegyzet), mint amely északról határolja Székföldet (a hídvégi uradalmat), ezt valószínűsíti az erdővidéki településnév-anyag, valamint az akkori *Cormosbach* település 1235-ös, későbbi Fogaras-vidéki településekkel közös egyháztörténeti adata is. A bölöni Korlát-patakban másrészt jelenleg nem ismert régészeti lelőhely, a *felmezőit* pedig Bölönpaták térségébe valószínűsítik. (*Szerk. megj.*) • A 2683. sz. jegyzet a következő: „Az eredeti oklevél 1849-ben elpusztult. A szöveg hely Benkő közlésében *terra olahorum de Kirtz*, egy fennmaradt, 1479-es átiratban *terra olacorum de Kyrch*. Vö. 1523. jegyzet. (*Szerk. megj.*).

Ennek a széknek nincs egyetlen mezővárosa sem; kilenc faluját a táj fekvése szerint soroljuk fel: közülük öt – Vargyas, Olasztelek, Száldobos, Bardoc, Füle Dobóval – a nagyobbik völgyben van (208. §); a másik völgyben Hermány, Kisbacon, Telegdibacon és Bibarcfalva.

1) Vargyas: eredetileg *Varjas* (ahol sok a varjú).⁷ Vargyas nagy és gazdag község; nevezetes mind a méltóságos vargyasi báró Danielek családjáról, mind pedig az azonos nevű lovagi rendű előkelő nemesi családról, amely szintén vargyasinak szokta írni magát.⁸ 1400-ban, mielőtt a család felvirágzott volna, kitűnt Daniel Balázs, Péter és Lukács. Hosszú idővel azután Daniel Zsigmond az udvarmester tisztségét viselte Lengyelország királya, Báthori István udvarában, akit háborúban nagy dicsőséggel követett. Zsigmond fia, Daniel Péter, hitvesével, Kornis Annával nemzette szintén Pétert, a székely Háromszék kapitányát. Ennek a Péternek a fiai voltak: vargyasi Daniel Ferenc és Mihály; Ferenc elesett a brassói csatában; Mihálynak, aki Bethlen Gábor fejedelemsége alatt főudvarmester volt, a gyermektelen Péteren kívül fiai voltak: Daniel Ferenc és János, akiknek az ágát röviden levezetjük.

a) Ferenc Udvarhelyszék főkirálybírója és a Török Portánál rendkívüli követ volt, nem közönséges hatáskörrel; Béli Judittól (Pál nővérétől) nemzette [I.] Istvánt, Udvarhelyszék főkirálybíróját, a Királyi Tábla assessorát és Erdély rendkívüli követét a néhai felséges Lipót császárnál. [I.] Istvánt a felesége, Zsófia, a Kemény Péter (testvére Kemény János erdélyi fejedelemnek és fehérvári főispánnak) és Toroczkai Klára leánya, hét gyermek atyjává tette, akiknek a nevei a következők: 1) Mihály, aki a jelen század kezdetén a Kolozsvár melletti Sósvölgyben vitézül harcolva esett el, hátrahagyva fiát, [III.] Istvánt, ez már szintén kimúlt az életből, s atyja volt méltóságos vargyasi Daniel Imre úrnak, a tekintetes Királyi Tábla assessorának. 2) Ferenc, amíg élt, a Királyi Tábla assessora volt, akinek a méltóságos fia, szintén Ferenc, még él, viszont a méltóságos György elhunyt. 3) Péter, jelen század elején [II.] Rákóczi [Ferenc] fegyverhordozója, aki méltóságos élettársával, Sárosi Ilonával nemzette a méltóságos Daniel Zsófia nagyasszonyt, a néhai méltóságos és főmagasságú gróf Haller János hallersteini liber báró úrnak, Erdély kormányzójának az élettársát. 4) [II.] István, a méltóságos férfiú, aki 1684-ben az unitárius vallásban született; mintegy 25. életévében a nagy hírű Bethlen Miklós, Erdély méltóságos kancellárja udvarába ment, és ott tartózkodva, felvette a helvét vallást. 1703-ban, amikor a Rákóczi-féle háború elárasztotta Erdélyt, édestestvérevel, Péterrel együtt Brassóban húzódott meg, hogy a felséges Ausztriai ház iránti töretlen hűséget megőrizze. Nemsokára azonban, amikor a város parancsnoka mindkét

---

⁷ Valóban, a helységnév a *varjas* melléknév nyelvjárási *vargyas* formájából alakult át tulajdonnévvé.

⁸ A Daniel családról a következőket, gyakran szó szerint, l. már l. 280. §. 14. Pótlás. (*Szerk. megj.*)

testvért, Istvánt és Pétert elküldötte kifürkészni, hogy mit tesznek a rákócziánusok, fogságba estek, és a Rákóczi-pártiakhoz kényszerültek csatlakozni. Hogy milyen megbecsülésnek örvendett István, azt akár abból is lemérheted, hogy a rákócziánusok egész hadserege őt tette fejevé az Oláhországba, Brankován fejedelemhez küldött követségnek, amit nem dicsőség nélkül végzett el, és Brankován ajándékával megtisztelve tért vissza. Kevéssel azután a fivérek, Daniel Péter és István, Magyarországra távoztak; Pétert Rákóczi Ferenc fegyverhordozójává nevezték ki, Istvánt gróf Forgáts Simon fővezér főhadsegédévé (adjutánsává). Azután pedig, amikor eltelt egy év, gróf Forgátsot elfogták, és akkor István visszatért Erdélybe, s itt az akkori fővezér, gróf Pekri Lőrinc, nemcsak főhadsegéddé, hanem tényleges kapitánnyá nevezte ki. Gróf Pekri halála után, 1709-ben, annak három árva lánya közül ágya és asztala társává tette még abban az évben a külsejéről és erényeiről egyaránt nagy hírű Pekri Polixéna grófnőt. Később, amikor 1711-ben a felséges Ausztriai ház és a Rákóczi-pártiak között létrejött a béke, a megbocsátó császári kegy tudomásul vétele végett a Havasalföldön és Moldvában számkivetésben élők és nemesek nevében Istvánt küldték el. 1745-ben a legfelségesebb fejedelemasszony akaratából királyi diplomával Udvarhelyszék főkirálybírójává nevezték ki. Ezt a tisztséget roppant hozzáértéssel viselte 1774-ig, amikor március 24-én, 90 éves korában távozott az élők közül, hátrahagyva méltóságos báró [IV.] Daniel István urat, ő szent cs. kir. és apostoli felsége kamarását és a nemes Udvarhelyszék akkori adminisztrátorát, jelenlegi főkirálybíróját, és méltóságos Daniel Polixéna bárónőt, a néhai méltóságos hadadi báró Wesselényi István úr özvegyét; mert a többi gyermekei, mégpedig Lajos, László, a másik László, Zsuzsanna, Imre, Erzsébet és Mária még atyjuk előtt követték a természet parancsát. A nagy férfiút még 1745 előtt a bárói címmel tüntette ki a felséges uralkodó, és elindította ezt a bárói ágat. Van ugyanis a méltóságos vargyasi Daniel családban egy másik bárói ág is, amelyet 1751-ben kezdett vezetni az akkor még élő Daniel Lőrinc, a tekintetes Királyi Tábla assessora. 5) Daniel Klára, akit feleségül vett humoródszentmártoni néhai méltóságos id. Bíró Sámuel úr, guberniumi tanácsos. 6) Judit, méltóságos néhai losonci báró id. Bánffy László, a nemes Kraszna vármegye főispánjának a hitvese. 7) Katalin– míg élt – id. Petriyevity Horváth Boldizsár házastársa.

b. Vargyasi Daniel János, Mihály udvarmester másik fia, aki Bethlen Gábor fejedelem előtt kedves volt az apja emléke és saját kitűnő erényei miatt, az említett fejedelem akaratából és támogatásával, tanulás és tapasztalatszerzés céljából külső országokba utazott, és az akadémiák fényében forgolódott. Miután szilárd tudással felszerelve hazatért, a háromszéki főkapitányi tisztelet látta el, és amikor az említett fejedelem feleségül óhajtott venni Brandenburgi Katalint, a házassági frigynél Jánost mint a követek között nem utolsót vette

igénybe. Jánosnak Gerendi Zsófiától (a híres Gerendi családból, amely rokonságban állott az előkelő Rákóczi, Kemény, Homonnai, Apafi stb. nemzetségekkel) született: Mihály, Ferenc és Péter.

Ezek közül Ferenc, Udvarhelyszék főkirálybírója, Bánfi Ágnes férje, gyermekek vigasza nélkül hunyt el. Mihály pedig, Háromszék főkirálybírója, feleségétől, Haller Judittól kapta: 1) Daniel Zsófiát, néhai méltóságos és nagyméltóságú gróf Bánfi György erdélyi gubernátor hitvesét első házasságában; 2) Juditot; 3) Évát; 4) Lőrincet, méltóságos báró vargyasi Daniel Lőrincnek, a tekintetes Királyi Tábla assessorának az apját, aki nemrég távozott az élők közül, s akit a legszentebb fejedelemszöveg 1751. február 14-én kibocsátott diplomájával kegyesen felruházott az összes utódokra érvényes bárói méltósággal, miután az említett Lőrinc a Vetési-ezredben a zászlótartói, a Haller-ezredben a századosi tiszteletbe, bizonyítékát adta a felséges Ausztriai ház iránti hűségének; 5) Jánost; 6) Józsefet is, aki (ha nem tévedek) a székely Aranyosszék főkirálybírója volt. Ennek méltóságos fiai: a) Daniel Elek; b) János, Daniel Sámuel atyja; c) Daniel Gábor, ő szent cs. kir. és apostoli felsége volt kapitánya, Daniel Erzsébet apja; d) Daniel Péter, két életben lévő lány apja.

Ez a nevezetes Daniel család ebben a székben az első azok közül, amelyek itt birtokokhoz jutottak. Vargyason kúriája van: méltóságos és nagyságos báró vargyasi Daniel [IV.] István úrnak, a székely Udvarhelyszék főkirálybírójának, továbbá méltóságos Daniel Imre úrnak, a tekintetes Királyi Tábla assessorának, Ferencnek és György özvegyének. Olaszteleken méltóságos báró vargyasi Daniel Lőrinc úr özvegyének és méltóságos vargyasi Daniel Gábor úrnak. A szék legtöbb fennmaradó falujában birtokaik és jobbágyaik vannak.

2) Olasztelek, vagyis latinul *Italicus fundus* (2. 209. §), amelyet a Daniel-kúriák ékesítenek, a többi falunál kevesebb erdővel bír területén, mégis van favágási joga elegendő a szomszéd erdőkből, azokról az erdős hegységekről, amelyek közösek az egész szék számára, a *Mezőhavasnak* (2. 211. §. 1.) nevezett hely körül, ahol a mintegy közös legelőn a juhok és a szarvasmarhák szabadon legelhetnek.

3) Száldobos egészséges ásványvizeiről híres (1. Mátyus, *i. m.* II. 473.), amelyeket súlyos betegségében Bethlen Gábor fejedelem is használt, ezt gróf Kemény János örököltette meg kéziratos történetében [*Önéletírása*]. Ezeket az ásványvizeket igen sok mágnás (főként Teleki Józsefné Bethlen Katalin) napjainkban is felkeresi. A víz a *Bakos-hegye* alatt buzog fel, amely Vargyas és Száldobos között fekszik (nevezetes a búza termékenységről is), és ahol Száldobos, Vargyas, Olasztelek és Bardoc falvak ifjúsága máskor is, de leginkább az esti időben össze szokott gyülekezni ivás céljából (mint Nákhör kútjára, 1. 1 *Mózes* 24, 10–11). Vannak más ásványvizek is, *Volál* területén (2. 17. §. 8.).

4) Bardoc vagy Barduc se nem mezőváros, se nem bővelkedik sóban, ahogy Szászky (i. m. 515.) vélte, aki – úgy tűnik – Bardocot összetévesztette Parajddal (2. 197. §. 59.); nem is hívják *Párducnak*, azaz latinul pantherának, ahogy ugyanő és mások is gondolják, vasbányája sincs, ahogy Fasching hiszi (*Nov. Dac.* 45.), bár a salak tanúsítja, hogy hajdan az *Egres* patakocská mellett *Szálás* tölgyerdőben művelték. Látható itt egy barlang is, amelyet *Ravaszlíknak* neveznek.

Ebben a faluban születtem 1740. december 20-án, amikor itt apám papi tisztséget viselt.

5) Füle: mivel a latin *auris* magyarul fület jelent, valószínűleg onnan kapta a nevét, hogy a szék felső szegletében fekszik.⁹ Lakosai közül nem kevesen beverőt vagy inkább leverő fésűt (*borda*) készítenek a földművelésen kívül, és különböző vidékeken eladják. Mások malomkövet készítenek, ismét mások pisztrángot fognak, vagy vadállatokra vadásznak: medvére, vaddisznóra, őzre stb. stb., s nemrég a *Boroszlános* erdőben a vadászok bölényt is láttak.

Fülén felül a legnevezetesebb hely *Dobó*, ahol valamikor egy ilyen nevű falu virágzott: ezt tanúsítják egy igen régi templom romjai és más jelek. Itt jelenleg a ligetes területen Szent János temploma és két remete szállása látható, ahol a Keresztelő Szent János emlékezetére szentelt napokon a római katolikusok búcsújárói Udvarhely-, Csík- és Miklósvárszékből összesereglenek, s alkalmat nyújtanak a vásárosok tevékenységére is.

E helység körül a mágnásoknak és a nemeseknek sok kaszálójuk van. Látható itt egy nagy kiterjedésű nyíres is, ahol kemencékben olajat vonnak ki a nyírfa kérgéből és sima héjából, a bőr és a kerekek kenésére, fazakakban pedig szurkot vagy enyvet készítenek a fonál vagy a cérna bevonásához, amellyel színezik a szalagot.

6) Hermány vagy Magyarhermány, amely eredetileg *Érmány* volt, nevét az *érből* kapta, ami véreteret vagy csermelyt jelent, és a hozzájáruló *-mány* képzőből.¹⁰ Terméketlenebb földet művel, mint a szék többi falva, de a kosárkötők és az ácsok a föld silányságát kipótolják. A vasbányát, amelyet ennek a századnak az elején még műveltek, de felhagytak vele, tíz évvel ezelőtt kezdték újra kiaknázni. A lakosok ásványvizet isznak.

7) Kisbacont (latinul *Parvus Bacon*) egy domb választja el Nagybacontól. Nagyon egészséges ásványvizet szolgáltat. A *Gyerkovács* kaszálón több ilyenfajta ásványvízforrás

---

⁹ Lehet, hogy a helység neve valóban a *fül* szóból eredt, de az is lehetséges, hogy a *Fülöp* személynév rövidülése.

¹⁰ Téves magyarázat; a szó a német *Hermann* (a. m. hadfi, harcos) [családnév] származéka.

buzog fel. A közeli erdőkben a komló ([*Humulus*] *lupulus*) oly nagy bőségben fordul elő, hogy Csíkszék lakosai, akiknél nem terem meg, nyeregtáskaszámra, szabadon hordják.

8) Telegdibacon, amelyet Szegedi (Trip. Jur. Ung. Tyr. III. 162.) egyszerűen csak Telegdinek írt, a Miklósvárszékhez tartozó Sepsibacon faluval egyetlen helységgé olvadt össze, és csupán egy patak választja el attól (l. 2. 236. §. 1.). Van itt egy piros színű almafajta, amelyet *baconi édesnek*, vagyis baconi édes almának neveznek erről a faluról. Itt is ásványvizet isznak.

9) Bibarcfalva község sivár helyen fekszik, a hegyoldalakon meghúzódó száraz földekkel, ásványvizekkel. Igen régi időkben, a Barót patakon túl fekvő hegy tetejéről egy vár tekintett le rá, amely manapság a romok látható nyomait is alig mutatja. Erről Fasching (*Nov. Dac. 37.*) azt hitte, hogy Bibarcfalva néven máig is megvan. A vár helye már bükkerdővé vált, a Vár-patak nevű pataknál.

10) Mind itt, mind pedig ennek a széknek a többi falvában tölgyfából készült a legtöbb épület; ezeket néhány év óta tölgyfa zsendellyel fedik be, és ezért alig maradnak el az égetett falak mögött.

Egyházi ügyek

212. §

I. Ebben a székben a római katolikusoknak nincs egyetlen plébániájuk sem, mert csak kevés (2. 238. §) lelket tartanak számon, és ezek leányegyházként a baróti plébániához tartoznak. Nincs templomuk a görög szertartású híveknek sem, akik románok (1. 249. §).

213. §

II. A helvét vallásúaknak hét anyaegyházuk van, a hozzájuk tartozó leányegyházakkal együtt, mégpedig: Telegdibacon (Sepsibaconnal), Bibarcfalva, Kisbacon, Hermány, Füle, Bardoc, Száldobos Vargyas leányegyházzal és Olasztelekkel. Ezek a Miklósvárszékben lévő egyházközségekkel közösen alkotják az *Erdővidéke* nevű (latinul *Silvae tractum*) esperességet.

1) Az erdővidéki egyházmegye vagy esperesség egészen 1654-ig csak alesperesség volt, s ugyanaz volt az esperese ennek is, mint a sepsi egyházmegyének. Ámde az említett évben ez az egyházmegye elkülönült a sepsitől, és önállóvá szervezték. Ettől az időtől kezdve ugyanazok töltötték be a felügyelői és a kurátori hivatalt is, akik ellátták az esperesi tisztséget, amint erről beszámoltunk (Első rész [*Transsilvania generalis*]). Ezúttal az egyes egyházközségekről, amelyekről megemlékezünk, csupán keveset foglalunk írásba.

2) Nagybacon, latinul Magnus Bacon egyházközsége két faluból, mégpedig Telegdi- és Sepsibaconból olvadt össze, és virágzik. 1741-ig leányegyházként a kisbaconi egyházközség is ehhez tartozott, 1670 előtt pedig a hermányiak is; ez kétségtelenül megállapítható a régi vizitációs jegyzőkönyvből, amelyben Nagybacon anyaegyházat *derékmegyének* nevezik. Ebből megérted az okot, amiért a nagybaconi templomot a falun kívül, a Kisbaconra és Hermányra néző dombra építették. Papjai: Szokolyai István, Détsei János, Benei István, Vásárhelyi Czompó Péter, nemes bibarcfalvi Osváth László és Dálnoki Székely Sándor, az egyházmegye jelenleg működő esperese.

3) Bibarcfalva: az előző században ennek a leányegyháza volt Bodos. Lelkészei ezek voltak: László („László pap”) 1603-ban; Ajtai János 1693-ban, Bacsoni Bálint 1700-ban, Ajtai András 1719-ben, Bibartzfalvi György 1724-ben, továbbá Csernátoni Márton, Köpetzi János, Máté Sámuel, Benedek Sámuel.

4) Kisbacon: amikor 1741-ben különvált a nagybaconi egyházközségtől, elég értékes edényeket és egyházi felszerelést kapott Teleki Józsefné Bethlen Katalintól. A községi malom szombati vámja a papot illeti. Lelkészek voltak: Intze Benjámín, angyalosi Gyújtó János, Benedek Sámuel, Keresztes Sámuel, Bogdány Péter, most pedig Csiszér József.

5) Hermány 1550 körül, amikor a helvét vallást hivatalosan elismerték ebben az egyházmegyében, elutasította a régi katolikus vallás hirdetőjét; később azonban, mikor egy András nevű plébános a zászlós keresztet egy búzakévébe szúrta a verebek távoltartása végett, ezzel annyira megbolydította a falu lakóit, főleg az asszonyokat, hogy – e szavakat és hasonlókat kiabálva: „Védj, Úristen! Mi dolog ez, amit atyámuram cselekszik?”¹¹ – visszatértek az előző vallásra, amelyet azonban később újra elhagytak. Ezeket a lelkészeket tudom felsorolni: Péter 1669-ben, Ajtai János 1691-ben, Batzoni Bálint 1698-ban, Vásárhelyi János 1699-ben, Ajtai János 1709-ben, Ajtai Benkő Mihály (az én apám) 1718-ban; továbbá Csernátoni Márton, Ajtai András, Máté Sámuel, Batzoni Sámuel, majd Keresztes János.

6) Fülében az isteni ige szolgái voltak: Sárdi István 1656-ban, Árkosi István 1691-ben, Vásárhelyi János 1694-ben, Szederjesi János 1699-ben, Batzoni János 1705-ben, Bikfalvi Péter, Dálnoki Pál, Ajtai András 1723-ban, Pétsi Ferenc, Kovásznai Lukács, Bogdány Péter, Borbát János.

7) Bardoc egészen 1710-ig a száldobosi egyházközség leányegyháza volt, amelynél ma már nagyobb. Így 1764-től iskolamester működik, akinek az egyházközségi jövedelem harmadrészét fizetik; azelőtt az adózástól mentesített kántor tevékenykedett, mint

---

¹¹ Magyar nyelvű mondat.

Hermányban is 1670-ig. A lelkészek: Szokolyai István 1705-ben (ez az az esperes, akit Baconból Udvarhelyre helyeztek át), Márkosfalvi Bálint 1708-ban, ezek kétségtől a száldobosi pap beleegyezésével működtek; Batzoni Sámuel 1718-ban, Bikfalvi István 1720-ban, Pétsi Ferenc, Ajtai Benkő Mihály 1728-tól 1752-ig, Batzoni András; Száldobosi Pap Bálint 1768-tól.

8) Száldobos, amelynek leányegyháza Vargyas, vagyis azok a lelkek, akik ott nagyszámú unitárius között élnek, különösen a híres Daniel-kúriákon. A lelkész eltartásában segítséget kap a méltóságos vargyasi Daniel urak közül azoktól, akik ennek a vallásnak a hívei. A lelkészek: Köpetzi István 1690-ben, Batzoni Mihály 1693-tól 1709-ig, Szemerjai János, Albisi István, Kovásznai Lukács, Pétsi Ferenc, Erdő Sámuel, Benkő Sámuel, majd ismét Erdő Sámuel.

9) Olaszteleken – ide tartozik az a nagyon kevés személy is, aki Felsőrákoson (2. 16. §. 4.) ehhez a valláshoz húz – ezek voltak a lelkészek: Pávai György, Udvarhelyi András, Vásárhelyi János 1691-ben, Árkosi István 1694-ben, Szederjesi János 1696-ban, Hermányi Péter 1698-tól 1708-ig, amikor Középpajtára vitték, szentgyörgyi Márk István, Ürmösi Balázs, fülei Csog György, jelenleg Benedek Sándor.

10) Az erdővidéki egyházmegyéhez tartozik az a kicsi egyházközség, amely Ürmösön, Fejér vármegyében található, unitárius lakosokkal együttélésben. Vasár- és ünnepnapokon rendes lelkész szokott odajárni, jelenleg Intze Ferenc.

11) Kegyes alapítvány ezekben az egyházközségekben úgyszólván egy sincs. Kisbaconban kb. 60 magyar forint; Bibarcfalván 100 magyar forint, amelynek a kamatja az iskolamestert illeti, alapítója a nagy hírű Ajtai Mihály, enyedi professzor; Száldoboson 70 magyar forint, amelynek a jövedelmét az egyház szükségleteire fordítják, alapítója az olaszteleki Márkó Sándor; Bardocon 60 magyar forint, kamatját az egyházközség szükségleteire fordítják, alapítója a néhai tekintetes Patakfalvi Ferenc, Udvarhelyszék nagyra becsült alkirálybírója.

Egyes egyházközségekben a jelen évszázad kezdetén szerény bevétel volt a szántókból és az erdőkből. Ahol a gabonapálinka fogyasztása nem terjedt el annyira – hogy úgy mondjam: nem vált visszaéléssé –, azokon a vidékeken a legtöbb egyházközségnek serföző üstjei voltak, amelyeket szabott áron bérbe adtak azoknak, akik sört akartak főzni.

12. Az 1766-os összeírásakor a következő lélekszámot találták:

Sorszám	A helység neve	Férfiak	Nők
---------	----------------	---------	-----

1	Nagybacon	319	339
2	Bibarcfalva	167	177
3	Kisbacon	154	166
4	Hermány	230	213
5	Füle	198	223
6	Bardoc	169	170
7	Száldobos	138	136
8	Vargyas	36	27
9	Olasztelek	168	176
10	Ürmös	34	32

13. Idecsatolunk végül egy táblázatot, amely a felettesek parancsára 1775 szeptemberében készült az egész erdővidéki egyházmegyéről, rovatokra osztva. Ezek közül az első feltünteti a családfők számát, akik egész képét fizetnek (vagyis 3 kalangya búzát, 4 kalangya zabot, 1 szekér fát, amiből két részt a lelkésznek fizetnek, a harmadikat az iskolamesternek, kivéve Kisbacon, Száldobos, Nagyajta egyházközségeket, ahol az egészet a lelkész kapja). A második rovat feltünteti a szegény sorsú családfők és özvegyek számát, akik közül ez utóbbiak 18, amazok 36 krajcárt fizetnek. A harmadik a lelkészek és iskolamesterek szántóit, aszerint, hogy hány köblösök. A negyedik a kaszálókat. Az ötödik az egyházközségben élő római katolikus családfők számát (akik a helvét hitű lelkészeknek fizetnek, ahogy a helvét hitűek Miklósváron és Baróton a római katolikus plébánosnak). A hatodik az unitáriusok számát, a hetedik az egyesült és nem egyesült görög szertartásúak számát.¹²

Sorszá m	Az egyházközs ég neve	Családf ők egész képével	Szegény családfő k, özvegye k	Szánt ó (köbö l)	Kaszá ló (szeké r)	Róm. kat. család fő	Unit. család fő	Romá n család fő
1	Nagybacon	121	46	7 ³ / ₄	7 ¹ / ₂	-	-	24
2	Bodos	50	21	7 ¹ / ₄	2	-	-	2
3	Szárزازajta	83	30	8	4	4	-*	9

¹² A csillaggal megjelölt adatok problémásak. Az eredeti forrással való egybevetésüket nem tekintettük feladatunknak (*Szerk. megj.*).

4	Közéapajta	104	44	11	1	6	-	28
5	Bölon	15	28	13	7	11	113	100
6	Nagyajta	16	16	6	1½	5	106	25
7	Köpec	82	26	6	4	13	-	15
8	Olasztelek	44	18	6	1	6	1	3
9	Száldobos	44	19	-	4	1	3	9
10	Bardoc	66	14	5¼	3¼*	1	-	5
11	Füle	54	25	7¼	4	6	-	7
12	Hermány	60	32	10¼	9	1	2	12
13	Kisbacon	48	8	6¼	4	-	-	8
14	Bibarcfalva	43	29	9¼	2¼	3	-	3

Megjegyzés: a mágnásokat és a főnemeseket ezeken a családfőkön kívül kell számítani.

214. §

III. Ebben a székben az unitáriusoknak egyetlen egyházközségük van: a népes Vargyas, amely az udvarhelyi egyházkörhöz tartozik.

Művelődési ügyek

215. §

Az alsó fokú iskolákban a latin nyelv és a vallás elemeit tanulják. Csaknem minden egyes egyházközségben van ilyen iskola, amelyek közül legelső a nagybaconi, ahonnan igen sok ifjú jutott kollégiumokba és akadémiákra, következésképpen szilárd ismeretekhez. De a többi egyházközség sem volt híjával a kebeléből kibocsátott művelt férfiaknak.

A tanult emberek közül, akiket ez a szék indított el, a legkitűnőbbek ezek voltak: 1) Méltóságos vargyasi báró Daniel István, akinek a műveit felsoroltuk (1. 280. §. 14.). Közülük egyiket, amelynek a címe *Az örök életre vezető egyenes út*, az antitrinitáriusok közül némelyek, akik ellen íródott a könyv, megcáfolták vélik, holott az a cáfolat kiadatlan, s nem érdemel más nevet, mint azt, hogy csipkelődés, mint amelynek az írója gyalázkodásai keresett fullánkjaival és gúnyolódásával nem szúr a dolog velejébe, csak a felszínébe. 2) Baconi Máté, másként Telegdibaconi Intze Máté kolozsvári lelkész, l. 1. 280. §. 5. és vö. Czwitinger, *i. m.* 27. Az ő fiai Intze István és Mihály, ez utóbbi kolozsvári lelkész és a nagytiszteletű kolozskalotai egyházmegye esperese, amaz pedig a filozófia és a matézis professzoraként a

reformátusok marosvásárhelyi kollégiumában ebben az évben halt meg. Kiválóan követték atyjukat. 3) Hermányi Péter és fia, József (l. 1. 280. §. 23.).

Katonai ügyek

216. §

Ennek a széknak a szabad székelyei határőrkatonaik mindkét rendből, vagyis gyalogkatonaik és huszárok. A gyalogkatonaik, akik a huszárokat számbelileg felülműlják, Telegdibacon, Kisbacon, Hermány, Füle, Bardoc, Száldobos és Vargyas falvakban tartoznak egy századhoz, a telegdibaconihoz, mivel ott székel a százados; az első hadnagy Fülében, a második hadnagy Vargyason lakik. Olasztelek és Bibarcfalva községek gyalogkatonaik a baróti századhoz tartoznak. A huszárok pedig, nemcsak ebből a székből, hanem Miklósvárszékből is, némely sepsiszékbeliakkal együtt alkotják a nagyajtai századot (l. 2. 236. §. 6.).

3. Miklósvár szék leírása Benkő József Transsilvaniájában

Benkő József: *Az egykor Dacia Mediterraneának mondott a világ előtt még nem eléggé ismert Erdély vagy Erdélyi Nagyfejedelemség*. Fordította Szabó György. Székely Nemzeti Múzeum – Tortoma Kiadó. Sepsiszentgyörgy – Barót, 2014. 615–627.

*

KILENCEDIK FEJEZET

MIKLÓSVÁRSZÉK

234. §

Miklósvárszék, latinul Sedes Miklósvár, az erdővidéki vidék része, itt mezőkkel, amott erdőkkel borítja földjét, egyik helyen síkságokkal, a másikon hegyekkel és változó termékenységű dombokkal tűnik ki. A Barót, Bacon, Ajta és Bölön nevezetű patakok öntözik. Északról délre hosszában két mérföldre, keletről nyugatra szélességben több mint egy mérföldre terjed. Körbeveszik: Bardocszék (2. 207. §) északról, a Sepsiszéktől (2. 218. §) elválasztó hegyek és erdők keletről, Felső-Fejér vármegye egyik részecskéje, ahol Liget, Nyáraspatak és Hídvég (2. 6. §. 2. a. és 17. §. 11. b.) helyezkednek el, nyugatról az Olt folyó, amely Brassó-vidéket és Felső-Fejér vármegye ama részét választja el, amely Ürmös és Ágostonfalva falucsákat öleli fel.

1. A *Conscriptio Carolina* ezt a külön leírást adja a székről:¹³ „A székely Miklósvár-fiúszék lakosokban a legkisebb (mármint az egész Háromszéken – *B. J.*). Keletről Sepsiszék, délről Fejér vármegye egy részecskéje, nyugatról a Barca-vidék, északról Udvarhelyszék (mivel Bardocszék Udvarhelynek a fiúszéke – *B. J.*) és Csíkszék havasai határolják. Hosszúságban szinte két mérföld, szélességben a közepétől egészen a mondhatni felső részéig negyed mérföldnél nagyobb [ennek felénél?] (a Sepsiszékkal határos nagyobb erdőkön kívül – *B. J.*), az alsóbb szélén kisebb. Ennek a széknek mintegy kétharmada művelésre és gazdálkodásra alkalmas földet birtokol, a maradék harmad terméketlenebb. E harmadrésznek is kb. a fele teljesen kimerült, noha jól megdolgozva és trágyával bőségesen ellátva, nemcsak a rozsot (bár egészen nyilvánvaló, ami a magam és mások tapasztalatai

---

¹³ Vö. MStK XII. 464–465. [Vö. Pál-Antal IV. 536–537. Szerk. megj.]

alapján ismeretes, hogy ebben a székben a terméketlenebb szántóföldek a rozs termesztésére nem alkalmasak – *B. J.*), hanem valamelyest megtermi a búzát is, főleg a tavaszi vetést; a többi pedig kétségtelenül elég jó hozamú, ha egy kicsit is beszórják trágyával. Erdő van itt elegendő tüzeléshez is, építkezéshez is, s a makkérés idején jórészt tölgymakk (de bükk is – *B. J.*) a disznók hizlalására. A föld művelése ugyanolyan, mint máshol, vagyis két vagy három ízben szántanak négy igásállattal. A falvak az őrletést vagy helyben, saját területükön végzik, vagy a közelben, tehát a lakosság nem fárad hosszú utazással. A katonai elszállásolásból, úgy tűnik, ennek a fiúszéknek inkább kijut, mint tagtársai közül a többi nagyobb széknek. Brassó városa a felső, távolabb eső résztől is legfeljebb öt mérföldre esik, az alsótól háromra.”¹⁴

2. A patakok közül, amelyek ezt a széket keletről nyugatra folyva öntözik, első a Barót, amely folyásának egyik szakaszán északról a határt alkotja. Ez két kisebb vízből ömlik össze, amelyek közül egyik keletről Telegdi- és Sepsibacon (2. 236. §. 1.) közt csordogál le, s Bibarcfalva (2. 211. §. 9.) fölött magához veszi a másikat, amely a *Barótkövétől* ered, s Hermány és Kisbacon falvakat mossa. Így, egyesülve jut Barótra, amelyet hosszában kettévág, s két határát elválasztja a harmadiktól, majd azután Köpec falu alatt az Oltba ömlik, amely a területet elválasztja Ágostonfalva földjétől. A víziállatok közül, amelyek ebben a patakban élnek, Barót körül egyáltalán nem ritka az angolna (*Anguilla*).

A másik patak, az Ajta nevezetű, a Zalány (2. 225. §. 6.) községhez közeli erdőkben, a *Harcsában* és *Tölgyesben*, két forrásból ered, s *Zalány-pataka* néven e szék üveghutáját öntözi. Innen lesiet a *Kakucs* (2. 236. §. 3.) nevű malomhoz, amelytől ottani nevét is kölcsönveszi. A Szárazajtáról sekély vízzel lecsorgó patakon túl, és Középjajta területén, ahol már *Ajta-pataka* a neve, vagyis latinul *Ajtae rivus*, köves mederben csobogva folyik; magához veszi a kisebb vizű *Kakas-* és *Ülök-patakát*, átfolyik Középjajtán, és végül Nagyajtán, azután pedig az Oltba ömlik. Ennek a pataknak a lakói: folyami rák (*Astacus [fluviatilis]*), menyhal (*Mustella fluviatilis*), pisztráng (*[Salmo trutta] fario*), kövi csík (*[Cobitis] barbatula*), vágó csík (*[Cobitis] taenia*) stb. A maga nemében mindegyik ajánlható a legtisztább forrásokból táplálkozó egészséges víz miatt, amelyben tanyáznak. A folyami rákokat, amelyek éjszakai vándorlással a forgókból élelemszerzés végett előkígyóznak, az ottlakók meggyújtott szalmacsóva fényénél, bottal keresik és fogják. A folyóvizek közül a harmadik, minthogy Bölön község erdeiben ered és rajta folyik át, azonos nevet nyert a faluval, amely alatt az Oltba siet. Maga az Olt csukákat (*[Esox] lucius*), harcsákat (*Silurus [glanis]*) és más halakat tenyésztve, a halászat lehetőségével mindenképpen Bölön, Nagyajta, Köpec és Barót falvak

---

¹⁴ Miklósvárszéken a le valójában az északi irány, az Olt folyása mentén, el Brassótól, de az észak-erdővidéki hegyekhez képest úgy tűnik, mintha itt is délnek lejtene a medence. (*Szerk. megj.*)

hasznára van, ellenben az áradáskor kiöntve, nem ritkán ugyanazokat a falvakat több kárral sújtja.

3. Az említett három (és több, ezekbe ömlő kisebb) patak szülőanyái a Sepsiszékkal érintkező hegyek és erdők sziklás és fás területei, amerre utak nyílnak Kézdiszékbe és főként Sepsiszékbe, mégpedig a következő nevezetesebb átjárók tárulnak fel: 1) Sepsibaconból Torja felé (2. 230. §. 14–15.) hosszú erdei utazással, az *Uzonkának* hívott úton, ugyanúgy Málnásra (2. 225. §. 12.) *Csinodmagossán* keresztül. 2) Szárazajtáról Zalány felé a *Zalán-pataka* völgyén át, Üvegcsűrön keresztül, Kálnokra pedig a *Tekse* hegy felé. 3) Középjátról Kálnok és Kőrispatak (2. 225. §. 4.) felé, a *Pisztrangos* hegyen át (így nevezik a hegyet a pisztrángokat nevelő s a *Kakas-patak* felé tartó patakról), felkapaszkodva ezután az utazóknak hús forrásvizet kínáló *Várhegyre*, és leereszkedve a *Vadason* át a meredek ereszkedő alatt elhelyezkedő Kőrispatakra. 4) Bölönből szinte hasonló úton Árkosra és Sepsiszentgyörgyre.

Ezek az erdők nagyrészt bükkösök, amelyek hegyi juharral ([*Acer*] *pseudoplatanus*) keverednek, mezei szillel (*Ulmus campestris*), hársfával, fekete nyárral (*Populus nigra*), égerfával, fűzfával, nyírfával, cseregalagonyával (*Padus crataegus* [*oxyacantha*]), barkóca berkenyével ([*Sorbus*] *torminalis*), vadalmával (*Malus sylvestris*) és vadkörtevel (*Pyrus silvestris*); továbbá mogyorófával, kányabangitával ([*Viburnum*] *opulus*), málnával (*Rubus idaeus*), áfonyával ([*Vaccinium*] *myrtillus*) meg más fákkal és cserjékkel. A szék falvainak a szomszédságában nem hiányoznak a tölgyesek sem, nagyszerű tölgyfákkal. A bükkmakk nemcsak disznóhizlálásra szolgál, hanem elégséges hasznot nyújt az olaj kisajtolásának lehetőségét jól értékesítő ottlakóknak is. Ugyanők azt is tudják még, hogy ennek az olajnak a szaga elvész, ha évente háromszor kőkorsókba (s ha ilyen nincs elegendő, mással, agyagkorsókkal helyettesíthetők) öntik (l. Reuss: *Comp. Bot.* 397.). E határmenti erdőkön kívül mások a szék közepét foglalják el, s egymással kölcsönösen érintkezve, a hegyek legtetején nőttek, nevezetesen a baróti és a bodosi északról, a szárazajtai keletről, a középjaitai délről, a miklósvári és a köpeci nyugatról; ezek a tölgyerdők a sertéseket hizlalják tölgymakkjukkal. Miklósvár, Köpec és Bodos falvakat az ezekből az erdőkből eredő patakok öntözik, de vizük nagyon sekély. Mivel az említett erdők fája nem elég sem a tüzeléshez, sem az építkezéshez Köpec, Barót és Bodos falvakban, ezért Barót és Bodos, úgyszintén Sepsibacon a sepsiszéki Málnással, Oltszemével és Zalánnal használja közösen, jórészt erdőlésre és legeltetésre, a szék keleti határán a *Murgó*, közönségesen a *Hatoderdeje* nevű erdőséget.

4. Ezeket az erdőket Diana csapata nemhiába keresi fel, mert őzek, nyulak, rókák, farkasok, nyestek és néha medvék élnek bennük. Változatos növényzetben is bővelkednek,

mint amilyenek a kerek levelű, gyöngyvirágos és ernyős körtike (*Pyrola rotundifolia, secunda et umbellata*),¹⁵ maszlagos nadragulya ([*Atropa*] *belladonna*), kosborképű veronika (*Veronica orchidaea*) stb. A hegyek tövében kontyvirág (*Arum [maculatum]*), jácint (*Hyacinthus non scriptus*),¹⁶ бүдös panyva (*Dentaria enneaphylla*), salamonpecsét (*Polygonatum*), tavaszi és fekete lednek (*Orobus vernus et niger*),¹⁷ angyalgyökér (*Angelica [archangelica]*), májusi gyöngyvirág (*Convallaria [majalis]*), élő holdviola (*Lunaria rediviva*), gímharaszt (*Scolopendrium*), kőmagvú gyöngyköles (*Lithospermum officinale*), berki szellőrózsa (*Anemone nemorosa*), [közönséges] májvirág ([*Anemone*] *hepatica*), gombernyű (*Sanicula Europaea*), juhsóska ([*Rumex*] *acetosella*), galambvirág (*Isopyrum thalictroides*), kék sisakvirág ([*Aconitum*] *napellus*), zergevirág (*Doronicum [pardalienenches]*), békabogyó (*Actaea spicata*), varázslófű (*Circaea lutetiana*), kisasszonypapucs (*Calceolus Marianus*),¹⁸ kutyatej (*Euphorbia*), hunyor (*Helleborus*), széleslevelű bordamag (*Laserpitium latifolium*), [termetes] medvetalp ([*Heracleum*] *sphondylium*), erdei nenyúljhozzám (*Impatiens noli tangere*), tarajos, kék üstökű és erdei csormolya (*Melampyrum cristatum, nemorosum et sylvaticum*), méhfű (*Melitis melissophyllum*), szurokfű (*Origanum vulgare*), négylevelű varjúszem (*Paris quadrifolia*), aranyvessző ([*Solidago*] *virga aurea*), gumós görvélyfű (*Scrophularia nodosa*), ligeti csukóka (*Scutellaria galericulata*), orvosi tüdőfű (*Pulmonaria officinalis*), erdei tisztessű (*Stachys sylvatica*), galamólevelű virnác, borkóro virnác, sárga virnác (*Thalictrum aquilegifolium, angustifolium, et flavum*), zergeboglár (*Trollius Europaeus*), a nyárfák alatt szemérmetlen csömörcsög (*Phallus esculentus*),¹⁹ kónya vicsorgó (*Lathraea squamaria*) stb. Úgy szintén húsos som és veresgyűrűs som (*Cornus mas et sanguinea*), kányabangita (*Lantana opulus*),²⁰ fekete bodza (*Sambucus nigra*), kecskerágó (*Euonymus oxyacantha*), farkasboroszlán ([*Daphne*] *mezereum*), kis meténg (*Vinca minor*) s a tölgyesekben sárga fagyöngy (*Loranthus Europaeus*), az árnyas helyeken repkény borostyán (*Hedera helix*), kacsos korpafű (*Lycopodium clavatum*), fenyő korpafű (*Selago rarius*)²¹ stb. A száraz mezőkön bugás macskamenta (*Nepeta Pannonica*), zsellérke (*Thesium lynophilum*),

¹⁵ Vö. 616. jegyzet. (Szerk. megj.). • A 616. sz. jegyzet a következő: „Benkőnél az utóbbi három (*Pyrola secunda, P. umbellata, P. uniflora*) a ma használt *Orthilia secunda, Chimaphila umbellata, Moneses uniflora* társneve.

¹⁶ Mai nevén: *Endymion non-scriptus*.

¹⁷ Mai neve: *Lathyrus vernus*, illetve *Lathyrus niger*.

¹⁸ Valószínűleg azonos a mai *Cypripedium calceolus*szal.

¹⁹ Gomba, tehát ma már nem növény. (Szerk. megj.)

²⁰ Mai nevén: *Viburnum opulus*.

²¹ Vö. 654. jegyzet. (Szerk. megj.). • A 654. sz. jegyzet a következő: „Az eredetibeli *Lycopodium selago* a *Huperzia selago* társneve.”

vízikender (*Eupatorium [cannabium]*), vérontó pimpó (*Potentilla erecta*),²² egyenes pimpó (*Potentilla recta*), indás pimpó, libapimpó, tavaszi pimpó (*Potentilla reptans, argentea et verna*), borjúpázsit (*Anthoxanthum odoratum*), lózsálya (*Salvia verticillata*), muskotályzsálya (*Salvia sclarea*), vadpaprika (*Vincetoxicum telephium*),²³ gyászoló apácavirág (*Lycopsis pulla*),²⁴ kígyófü (*Echium vulgare*) stb. A völgyekben és a réteken örvénygyökér (*[Inula] helenium*), szeplőlápu (*Cerinthia minor*), tavaszi hóvirág (*Galanthus nivalis*), kakasmandikó (*[Erythronium] dens canis*), tőzike (*Leucoium aestivum*), cickafark (*[Achillea] ptarmica*), fekete nadálytő és bütykös nadálytő (*Symphytum officinale et tuberosum*), festő zsoldina (*Serratula tinctoria*), fehér zászpa (*Veratrum album*), fehér májvirág (*Parnassia [palustris]*), őszi vérfű (*Sanguisorba officinalis*), kömény (*Carum [carvi]*), réti bakszakáll (*Trogopogon pratensis*), réti lórom, sóska lórom, juhsóska (*Rumex acutus, acetosa et acetosella*), libapimpó (*[Potentilla] anserina*), salátaboglárka (*Ficaria [verna]*) stb. A folyópartokon és a nedves helyeken: ükörke lonc (*Frangula xylosteum*),²⁵ fűzfák (*Salices*), égerfák (*Alni*), német tamariska (*Tamarix germanica*),²⁶ hűsítő csucsorka (*[Solanum] dulcamara*), szeder (*Rubus caesius*), komló (*Humulus [lupulus]*), vízi peszérce (*Lycopous Europaeus*), fehér acsalapu (*Petasites [albus]*), martilapu (*Tussilago alba*),²⁷ kakukk szúnyogvirág (*[Lychnis] flos cuculi*), réti füzény (*[Lythrum] salicaria*), mocsári gólyahír (*Caltha [palustris]*), tarka kockásliliom (*[Fritillaria] Meleagris*). Az Olt menti réteken: füzike (*Epilobium*), arany veselke (*Chrysosplenium [alternifolium]*), mezei macskagyökér (*Valeriana officinalis*), vízi lórom (*Rumex aquaticus*), vízi kender (*Eupatorium cannabinum*), csillárkamoszat (*Chara vulgaris*), amely között sokféle lakozik, közönséges lizinka (*Lysimachia vulgaris*) és fürtös lizinka (*[Lysimachia] thyrsoiflora*), mocsári kakastaréj (*Pedicularis palustris*) stb. A mocsarakban és tavakban: virágkaka (*Butomus umbellatus*), füzéres süllőhínár (*Myriophyllum spicatum*), nyílű (*Sagittaria [sagittifolia]*), fehér és sárga tündérrózsa (*Nymphaea alba et lutea*), sulyom (*Trapa natans*), rucaöröm (*Marsilea natans*),²⁸ kolokán (*Stratiotes aloides*), úszó békaszőlő, békaszőlő, keskenylevelű békaszőlő (*Potamogeton natans, compressum et graminifolium*),²⁹ békatutaj (*[Hydrocharis] morsus ranae*) stb. Ezek közül a legtöbb az Olt körül keresendő. A megművelt földeken: mezei csormolya (*Melampyrum arvense*), mezei gyöngyköles

²² Vö. 670. jegyzet. (*Szerk. megj.*). • A 670. sz. jegyzet a következő: „Az eredetibeli *[Potentilla] Tormentilla* és *Pentaphyllum* (a *Potentilla* nemzetség régi neve) a *Potentilla erecta* társnevei.”

²³ Mai neve: *Cynanchum vincetoxicum*.

²⁴ Ma: *Nonea pulla*.

²⁵ Ma: *Lanicera xylosteum*.

²⁶ Ma: *Myricaria germanica*.

²⁷ Ma: *Tussilago farfara*.

²⁸ Ma: *Salvinia natans*.

²⁹ Ma a két utóbbi neve: *Potamogeton acutifolium*, *Potamogeton gramineus*.

(*Lithospermum arvense*), madárnyelv (*Stellera passerina*).³⁰ Középjáta mellett: orvosi füstike és odvas keltike (*Fumaria officinalis et bulbosa*)³¹. A berkekben: erdei és mezei menta (*Mentha silvestris et arvensis*), mezei aszat (*Serratula arvensis*),³² réti és mezei veronika (*Veronica arvensis et agrestis*), nyári hérics (*Adonis aestivalis*), pipacs ([*Papaver*] *rhoeas*), gumós lednek (*Lathyrus tuberosus*), levéltelen lednek, kacstalan lednek (*Lathyrus aphaca, nissolia*), kaszanyűg bükköny ([*Vicia*] *cracca*), négymagvú és borzas bükköny (*Vicia tetraspermum et hirsuta*), fekete bab (*Vicia nigra*),³³ fekete mustár (*Sinapis nigra*),³⁴ tarlórépa (*Brassica campestris*),³⁵ vad oroszlánszáj (*Linaria [vulgaris]*), fogfű (*Odontites serotina*), magvas gomborka (*Myagrum sativum*),³⁶ mezei tarsóka (*Thlaspi arvenses*), pásztortáska ([*Capsella*] *bursa pastoris*) stb. A szántóföldek és a berkek szélén: aranyeső (*Laburnum [anagyroides]*), szarvaskerep (*Cytisus corniculatus*)³⁷ stb. A falvakban és a kövecses helyeken: ebnyelvűfű (*Cynoglossum officinale*), foltos bürök (*Conium maculatum*), mindenütt a legnagyobb bőségben; szúrós gyöngyajak ([*Leonurus*] *cardiaca*), szúrós szerbtövis (*Xanthium [spinosum]*), csattanó maszlag ([*Datura*] *stramonium*), mérges ádáz (*Aethusa [cynapium]*), bolondító beléndek (*Hyosciamus niger*), szappanfű (*Saponaria officinalis*), magiszák (*Asperugo procumbens*), szegfűbogyó (*Cucubalus baccifer*), földi tök (*Bryonia alba*), torna (*Armoracia [rusticana]*), paraj libatop ([*Chenopodium*] *bonus Henricus*), vasfű (*Verbena officinalis*), varjúmák (*Hybiscus trionum*), bojtortjansaláta (*Lapsana communis*), farkasalma (*Aristolochia longa*),³⁸ közönséges bojtortján ([*Arctium*] *lappa*), vérehulló fecskefű (*Chelidonium maius*), sárga viola (*Erysimum cheiranthoides*), illatos macskamenta (*Nepeta cataria*), nesitfű-üröm ([*Sisymbrium*] *sophia*) stb. A falvakban ültetik az almafát, körtefát, szilvafát, s itt-ott látható a közönséges orgona (*Syringa vulgaris*).

5. Ebben a székben Bölön, Nagyajta, Miklósvár, Köpec és Barót falvaknak jobb a földjük, mint a többinek, ugyanis ezeknek a határai vagy a tiszta síkságon, vagy a szelíden lejtő dombokon helyezkednek el, és talajuk fekete. Az agyagos talaj azonban nem ismeretlen egyik faluban sem. Ezeknek a falvaknak dús rétek is jutottak, noha az Olt áradása igen

---

³⁰ Ma: *Thymelaea passerina*.

³¹ Vö. 644. jegyzet. (*Szerk. megj.*). • A 644. sz. jegyzet a következő: „A Benkőnél szereplő *Fumaria bulbosa* a *Corydalis solida* társneve.”

³² Ma: *Cirsium arvense*.

³³ Ma: *Vicia faba*.

³⁴ Vö. 716. jegyzet. (*Szerk. megj.*). • A 716. sz. jegyzet a következő: „Az eredetibeli *Sinapis nigra* a *Brassica nigra* társneve.”

³⁵ Vö. 717. jegyzet. (*Szerk. megj.*). • A 717. sz. jegyzet a következő: „Az eredetibeli *Brassica campestris* a *B. rapa* társneve.”

³⁶ Ma: *Camelina sativa*.

³⁷ Ma: *Lotus corniculatus*.

³⁸ Ma: *Aristolochia clematitis*.

gyakran kárt okoz. Legelőjük viszont, kivéve Bölönt, szűkösebb, mint a többi faluban. Bodos, Sepsibacon, Szárazajta és Közéapajta falvak legnagyobb részben agyagos, fehér és vörös talajjal kevert hegyi szántóföldeket művelnek, kevesebb síkságit és fekete talajjal borítottat. A földművesek azonban verejtékes fáradsággal trágyával (amely célra számos juhnyáját táplálnak) feljavítják, s búzát, rozsot, zabot, borsót, lencsét, babot termesztenek a nedves részeken. Ezekben a falvakban egyáltalán nincs rét, csupán a folyók szűkre szabott partjai a keskeny völgyekben s az erdei dombos kaszálók, széna viszont van bőven, valamint az árnyéktól és a vizektől egészségesen lehűtött legelő, kivéve a bodosiak területét. Tehát legalább az állattenyésztésből közepes hasznot húznak.

6. A szék természetének utólagos megismerése végett csatoljuk a *Conscriptio Carolinából* elkészített táblázatokat:³⁹

I. TÁBLÁZAT

Sor - szá m	A falvak neve	Armani sták	Lófők és pixidári usok	Jobbág yok	Zsellére k	Molnár ok	Kóborl ók	Család apa összese n
1	Bölön	21	64	27	13	1	4	130
2	Nagyajta	9	40	58	7	4	6	124
3	Közéapajta	5	75	28	5	3	-	116
4	Szárazajta	3	63	5	10	1	7	89
5	Sepsibacon	1	46	6	9	1	1	64
6	Bodos	1	34	3	-	-	1	39
7	Barót	11	69	43	1	1	5	132
8	Köpec	5	52	8	8	2	-	75
9	Miklósvár	-	4	40	4	-	-	48

II. TÁBLÁZAT

³⁹ Vö. MStK XII. 219. [A csillaggal megjelölt adatok problémásak. Az eredeti forrást l. közzétéve: Pál-Antal IV. Az összegezés leellenőrzését nem tekintettük feladatunknak. Szerk. megj.]

Sor - szá m	A falvak neve	Lakott telkek	Üres telkek	Szántó (kőből)	Műveletlen föld (kőből)	Kaszáló (szekér)	Malom
1	Bölon	77	24	1187	334*	238	3
2	Nagyajta	56	7	1031	25	122	4
3	Középajta	56	25	1207	219	334	3
4	Szárزازajta	56	21	1016	163	363	1
5	Sepsibacon	29	3	615	53	165	1
6	Bodos	14	3	420	19	74	-
7	Barót	44	27	1683	61	371	2
8	Köpec	25	13	866	19	195	1
9	Miklósvár	21	3	594	32	135	-

Az idegenek telkei, földjei és kaszálói az összeírási könyvbe való bejegyzés nehézségei miatt nincsenek feltüntetve.

III. TÁBLÁZAT

Sor - szá m	A falvak neve	Igásökrök	Tehenek	Tinók, üszők	Mén és kanca	Juhok, kecskék	Sertések	Méhkások
1	Bölon	113	123	39	89	468*	307	50
2	Nagyajta	136	133	52	51	198*	319	67
3	Középajta	175	138	45	29	787	352	49
4	Szárزازajta	115	128	75	79	908	416	33
5	Sepsibacon	72	67	33	36	534	248*	13
6	Bodos	61	38	63	42	329	190	20
7	Barót	196	180	80	67	633	480	41
8	Köpec	108	79	48	19	152	251	40
9	Miklósvár	76	70	30	20	494	150	20

IV. TÁBLÁZAT

Sor - szá m	A falvak neve	Búza- és rozsvetés (köből)	Ebből kalya	Árpa - és zabvítés (köből)	Ebből kalya	Borsó-, bab-, lencsevetés (köből)	Eb ből köb öl	Kender vetés (köből)	Ebből kalang ya
1	Bölon	365	2904	311	2382	14	63	57	984
2	Nagyajta	371	2847	175	1860	6	73	49	876
3	Középjat a	440*	3042	225	1877	7	70	51	814
4	Szárzajt a	309*	2309	269	2127	16	48	31	540
5	Sepsibac on	205	1378	156	1106	8	37	21	86
6	Bodos	141	1067	101	596	10	37	11	111
7	Barót	511	4794	405	2827	42	285	70	1009
8	Köpec	289	2717	169*	1676	12	50	31	285*
9	Miklósvá r	180	1693	104	1141	6	32	14	264

Az adózóktól termelt dohányból ebben a székben találtak 368 fontot.

V. TÁBLÁZAT

Sor - szá m	A falvak neve	Serfő ző üst	[Pálink afő-ző] lepárló edénye k	Adó (mag yar forint)	Adó (dénár r)	Követte lés(- adóssá g) (forint)	Követte lés(- adóssá g) (dénár)	Tartozás (- adósság) (magyar forint)	Tartozás(- adóssá g) (dénár)
1	Bölon	1	10	-	-	664	64	1884	97*
2	Nagyajta	-	10	699	89	310*	65	676	73

3	Középjajt a	-	12	861*	31	234	89	644	10
4	Szárzajt a	1	4	979	59	619	83	837*	14
5	Sepsibac on	-	3	428	57	105	6	856	43
6	Bodos	-	5	327	37	111	83	206	51
7	Barót	2	9	1076	94	1347	98	1581	6
8	Köpec	-	5	708	99	481	80	884	21
9	Miklósvá r	-	1	196	35	431	14	77	78

Megjegyzés. Bölön község az összeírás idején a tűzvész miatt teljesen mentesítve volt az adózástól.

235. §.

Nemzetiségre nézve, a szék lakosai székelyek, akik közé falvanként románok keveredtek. Előjogok tekintetében vagy mentesített nemesek, vagy a született nemesekkel egyenlőnek tartott, számbavett s adózó katonák, vagy – végül – a mentesített mágnások és nemesek jobbágysai. Az egész szék közös előjoga az, hogy noha a szék kicsi, és mintegy kisebb negyedikként követi sorrendben az előző hármat, mégsem fiúszerű, hanem egyenlő jogú Sepsi-, Kézdi- és Orbaiszékkal, és saját keblű közigazgatása meg Folytonos Táblája van.

1. A mágnások és nemesek nevei a falvak körzetében fekvő birtokaik szerint ezek.

Bölönben: Nemes, Kálnoki, Cserei, Thuri, Donát, Gazdag, Maurer, Rátz, Komjátszegi.

Nagyajtán: Cserei, Donát, Maurer, Gazdag, Czirjék, Henter, Fekete, Szentpáli. *Középjajtán:*

Kálnoki, Henter, Cserei, Donát, Maurer, Mihály. *Szárzajtán:* báró Kálnoki. *Sepsibaconban:*

Baló, Borsai. *Bodoson:* Baló. *Baróton:* Daniel, Cserei, Szabó, Török. *Köpecen:* Kálnoki,

Daniel, Cserei, Kováts, Boda, Porsolt. *Miklósvárt:* Kálnoki, Henter. Ámbár ma szinte minden

rendből sokkal több családapa van, mint amennyit számbavettek a *Conscriptio Carolina*

idején, amikor nem sokkal előbb a kegyetlen pestis a halandókat megtrítította, mégis

hasonlítsd össze az I. táblázatból az armalistákat, lófőket és pixidáriusokat, akiknek az utódai

a katonasághoz tartoznak, másrészt viszont a jobbágyokat és zselléreket, s falvanként csaknem ugyanazt az arányt kapod a katonák és az alávetettek között.

2. Mint látom és hallom, többen abban a tévedésben leledzenek, hogy azt hiszik, ez a Miklósvárszék Háromszék fiúszéke, én azonban ezennel eltérítem őket ettől a tévelygéstől, és be fogom bizonyítani, hogy nem fiú-, hanem főszék, éppen úgy, mint Sepsi-, Kézdi- vagy Orbaiszék. Erre a következő két érvet hozom elő.

a. Az udvar használta írásmód s a legfelségebb uralkodók szavainak a tartalma teljesen távol áll attól, hogy fiúszéknek nevezze; sőt, inkább a legmeggyőzőbben és amellet jóindulatúan azt bizonyítják, hogy ennek a széknek az előző hárommal azonos kiváltságai vannak. Valahányszor ugyanis az ítélőmester akaratóból törvényes királyi parancsokat küldenek a kancelláriától, azokban a fiúszékeket, amelyeket ez a cím illet meg, külön megnevezik, nevezetesen Bardoc-fiúszék stb., de Miklósvárat sohasem olvasod fiúszéknek, hanem mindig ezzel a címmel és írásmóddal látod jelentkezni: „Sepsi, Kézdi, Orbai, valamint Miklósvár is.” Ezért ebből a két kötőszóból: *valamint* és *is*, minden tanult és értelmes ember, ha eltávolítja szeméből az elfogultságot, belátja, hogy nem lehet nem észrevennie azok tanítását: ez a Miklósvár igenis *szék*, és ugyanannak a méltóságnak örvend, mint Sepsi, Kézdi és Orbai.

b. Nem tagadjuk, hogy a legrégebb időkben ez a szék nemcsak Sepsiszékhez volt kapcsolva, hanem egy ideig alárendeltje is volt, azonban csupán egyházi ügyekben, nem pedig polgári és politikai tekintetben (l. alább a 2. 239. §. 8-at.).

S hogy senki se gondolja, miszerint mindezeket megalapozatlanul állítom, s baráti szememet elkerülte egy jeles okirat, mondhatni a szék fontos ékessége, íme, szó szerint ez a törvényes határozatból királyi kézzel engedélyezett bizonyos kiváltság, amelyet némi lappangás és zárva tartás után (az én útmutatásommal s a Gubernium tekintélye révén) 1770-ben kiragadtak az erőszakos kezekből, s kegyesen visszaadtak székünknek. Ennek tartalma ez: „Mi, János, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királya, emlékezetébe ajánljuk...

Láthatod, hogy mennyire tévednek egyesek, amikor ezt a széket fiúszéknek nevezik.

3. A szék tartományi,⁴⁰ mégpedig polgári és jogi igazgatása a Folytonos Tábla révén történik, s székhelyét vagy helyét, amelyet azelőtt Köpecen bírt, most Baróton tartja, elnöke pedig ugyanaz, aki a Háromszéki Táblának (2. 223. §), ezáltal azonban egyik táblának sincs a másik fölött nagyobb tekintélye (mert amint a guberniumi bizottság 1775. február 23-án Szebenben kijelentette): „Miklósvárszék táblája, ami a törvényszéki ügyeket illeti, az Folytonos Táblák létesítésekor kibocsátott instrukciók értelmében mentes minden

---

⁴⁰ Vagyis a nem katonai. (Szerk. megj.)

alárendeltségtől a Háromszéki Tábla felé, és a fellebbezések a miklósvárszéki táblától nem az említett Háromszéki Táblához fognak jutni, hanem közvetlenül a tekintetes Királyi Táblához.” Minthogy azonban a méltóságos rendes elnök többnyire a Háromszéki Táblánál elnököl, a Miklósvári Tábla elnökségét a vicekirálybíró látja el mint időközi elnök.

236. §

Miklósvárszék, amelynek egyetlen mezőváros sem jutott osztályrészül, kilenc falut számlál, amelyekhez tizedikként az üveghuta járul egy kis román tanyával. E falvak a vidékecske közepén emelkedő erdők és hegyek körül háromszög alakban helyezkednek el. Az *első vonalon*, amely napkelettől délre húzódik, a Sepsiszéket (2. 218. §) ettől elválasztó hegyek lába felé helyezkednek el: Sepsibacon, Szárazajta (e fölött van az üveghuta) és Középjajta. A *második vonalon*, amelyet délről északra az Olt húz meg, Bölön, Nagyajta, Miklósvár és Köpec található. A *harmadikon*, amely nyugatról északkeletre Köpec és Bacon felé tart, Barót és Bodos helyezkedik el.

1. Sepsibacon, amelyet csak egy patak választ el Telegdibacontól, nevéhez a széktől kölcsönözte a *Sepsi* jelzöt, azért, mert ezáltal, az egész Miklósvárszékkal együtt bizonyos összeköttetést tart fenn Sepsiszékkal. A falu egyik része a nagyon régen elpusztult *Csinód* nevű tanyából keletkezett, s ezt a nevet ma is őrzi. A falunak Bodossal és Baróttal közös erdei (vannak ugyan sajátjai is) elérik a Mikó-erdőt, közel az Olt folyóhoz és a *Gohány* nevezetű helyhez. A Bacon területén átfolyó *Besenyő*-patak a nevét a besenyőktől nyerte, akik egykor ugyanabban a völgyben telepedtek le. A baconi erdőkben híresek a kitűnő ásványos savanyúvizek, amelyeket felbukkanásuk helyéről *uzonkainak* és *pisztrangosinak* neveznek; közülük manapság ez utóbbi tűnik ki, régen amaz (*Ausonusról* I. 2. 226. §. 6., mivel ide be szokott térni, a neve *Ausonia* lett, és eltorzítva *Uzonkának* mondották) volt híres, most pedig a körül folyó patak már szinte teljesen eltüntette. Egészséges a *pisztrangosi*, *Súgó* nevezetű forrás is, amely kéreggel vonja be a belemerített anyagot.

De miután szomjunkt eloltottuk az ásványvízzel, térjünk vissza a faluba, ahol üdvözljük a tekintetes és nemes nagybaconi előnevű Baló családot, amelynek a haza ügyeiben szerzett egykori kiváló érdemeiről a történészek és a diétai cikkelyek beszélnek, valamint jelenleg is azok a guberniumi hivatalok, amelyek e nemes családból származó férfiakkal büszkélkednek.

2. Szárazajta Timonnál (*Imag. Nov. Hung.* XI. fejezet) Sicca Ajta, helyesen Sicca Ianua. Azért nevezik *Száraznak*, mivel hegyipataknak minősülő csermelyén kívül más folyó nem öntözi; azt pedig *ajtónak* (latinul *ianua*) azért, mert *Középjajtán* át Sepsiszékbe,

Nagyajtán át a Barca-vidékre nyílik itt átjáró. A *Conscriptio Carolina* így írja le ezt a falut: „Ez a falu kiválóan megfelel nevének: félreeső völgyben, száraz és terméketlen helyen fekszik három határával együtt. Földjei java részét a hegyekben műveli; ezek nagyon sok trágyát igényelnek, a hely természeténél fogva szárazak, esős időben pedig sokáig megtartják a vizet.” A falu malma a Zalán-patak fölé építve, azon a területen van, amely ma egyedül őrzi a régi *Kakucs* tanya nevét, ennek legutolsó lakosai részint Szárazajtát, részint Középjajtát köszöntötték, és mindkét faluba magukkal vitték az említett földterület jogát, bár ebbe jóval kisebbet és terméketlenebbet, mint amabba. A lakosok szárnyaival kapcsolatban meg kell említeni egy jelentéktelen és furcsa, de kedvező dolgot: a szarka, amely az egész környéken széles körben ellensége a szárnyasok csibéinek és tojásainak, itt ritkán rak fészket.

3) Üvegcsűr⁴¹ egészében a Kálnokiak jogkörébe esik, német vezetővel és a mellette fekvő telepnek a lakosaival, román munkásokkal dolgozik, akik azt a kevés földet művelik, amelyet ezáltal szereztek, és így – életük megkönnyítése végett – összekapcsolják az állattartással, egyesek a méhek tenyésztésével is. Nemcsak zöld üveget fűjnek, hanem már kristályt is. A lakosokat egészséges ásványvizek frissítik fel. Liszt készítése céljából a *Kakucs[i]* nevű meg a középjajtai malomba járnak. Ebben a székben itt fordul elő a bábakalács (*Carlina acaulis*). A *Conscriptio Carolina* nem említi ezt a telepet, mert akkoriban praediumnak tartották. Lakatos (*i. m.* 41r.) ehelyett két üvegcsűrről ír, egyikről Miklósváron, a másiktól Zalánpatakon.

4) Középjajta, vagyis latinul *Media Ianua* (amit említettünk már e paragrafusban, 1. 2. sz.), régebben általánosan *Fel-Ajta* volt (latinul *Superior Ajta*), most csak a románok nevezik így. Kellemes völgyben terül el; felső részéhez hátulról, vagyis délről csatlakozik egy *Füle* nevezetű tölgyerdő a hozzá tartozó cserjéssel. A faluval szembenéz egy magas, szakadékos és füves hegy, a *Nagyoldal* (itt terem a *Helianthemum*, vagyis napvirág, az *Anthyllis* [vulneraria], magyarul nyúlszapuka, sárga virággal, a *Lithospermum purpureo-caeruleum*⁴² vagy erdei gyöngyköles stb.) és a Szent Tiborcról elnevezett *Tiprotz*,⁴³ amelynek tetejét a *Ligetnek* hívott tölgyerdő borítja árnyékba. Ezt a madarak seregei lakják, mint amilyenek a feketehering ([*Turdus*] *merula*), a kakukk (*Graculus canorus*), a zöld küllő (*Picus viridis*), a kis tarkaharkály (*Picus minor*), a búbosbanka (*Graculus epops*), a gerle (*Turtur* [turtur]), a

---

⁴¹ A 2. 234. §-nál közölt táblázatokat Benkő a *Conscriptio Carolinából* vette át, s mivel ott még nem jelent meg ez a falu, nem szerepelteti, itt azonban, a valóságnak megfelelően, ír róla.

⁴² Vö. 657. jegyzet. (*Szerk. megj.*). • A 657. sz. jegyzet a következő: „Az eredetibeli *Lithospermum purpureo-caeruleum* az *Aegonychon purpurocaeruleum* társneve.”

⁴³ [Sanctus Tiburtius római vértanú, III. század. *Szerk. megj.*] Benkő nézetét egyes mai [20. század végi] nyelvészek is osztják.

meggyvágó (*Cocothraustes* [cocco]), rozstábláink madara, nagy ellensége káposztánkknak, továbbá a nyaktekercs ([*Jynx*]) torquilla) stb. és néha a szalonka (*Scolopa rusticola*), a császármadár ([*Tetrastes*] bonasia), a sárgarigó (*Oriolus galbula*) stb. röpködnek, és azok, amelyek közülük énekesek, az arra a hegyre tekintő lakosok fülét dallal, édes hangzatokkal kellemesen csiklandozzák. A felszántott hegynek, amelyen keresztül Miklósvárra lehet menni, *Szőlős* a neve, amiből megtudjuk, hogy a régi időkben itt szőlőt műveltek. A hegyek, völgyek, erdők és mezők, amelyekre – mint a természet megannyi lapjára – a teremtő legbölcsebb keze gondosan beírta a növények változatos fajait, az én gyönyörűségeim – a Botanika megírásával talán nyilvánosságra bocsáthatom [ezeket a fajokat].⁴⁴

A faluban lakók egy része *Kakucs*ról (2. sz.) jött le, régi időkben. Talán ugyanonnan származott, és onnan kapta nevét a székelyek jeles nemes, Kakutsi nevű családja, amelyből 1598 körül híres volt Kakutsi Illés, *Istvánfinál* (*i. m.*) *Cacutius* (I. Bethlen Farkas, *i. m.* IX. 647.).

5) Bölön, Timonnál (*Imag. Nov. Hung.* XI. fejezet) Belenum; a széknek ez a falu dél felé a határfaluja, és három részből, Nagy-, Kis- és Középbőlönből forrott egybe, és ezenfelül megszerezte egy igen régi román falu, *Kirtz*⁴⁵ területét. Ennek a román településnek az emléke már feledésbe ment, bár annak a Korlát-pataknak hívott csermelynek az északi partján helyezkedett el, amely Miklósvárszéket Felső-Fejér vármegye egy kis részétől elválasztja. A bölöni területet és Sepsiszéket a *Somostető*, *Farkasvágó* stb. hegyeken át nőtt erdők határolják el egymástól, amelyekből kicsi, tiszta, pisztrángban és az apró halak e fajtájában gazdag erecskék csörgedeznek lefelé; még gazdagabbak volnának, ha egyes gonosz emberek, akik teljesen fáradás nélkül akarják megfogni a halakat, nem mértek volna nagy csapást rájuk, elkábítva (a kutyatejjel, az *Euphorbia epithymoidesszel* együtt itt dúsan tenyésző) erdei kutyatej (*Euphorbia silvatica*) levének a beöntésével. Az Olt folyó a határ e szék és a Barca-vidék között; egyrészt Bölön falunak, másrészt Szászmagyarósnak (2. 316b. §. 3.) szolgál, amíg az ő földjüket mossa; ezért a két falu az Olton át tölgyfa híddal kötötte össze magát, és egyaránt beszedik a hídvám jövedelmét. A bölöni unitárius egyház templomát erődítmény

---

⁴⁴ Benkő botanikus munkásságának rövid ismertetését I. a bevezető tanulmányban, de művei lajstromából is látható, mit közölt e téren.

⁴⁵ 1252-es, félreértett adat. L. 3291. jegyzet. (*Szerk. megj.*). • A 3291. sz. jegyzet a következő: „A románok korábbi, nagyobb számú jelenlétére I. 2. 189. §. 4. A IV. Béla-kori vonatkozó, 1252. évi forrás a más források szerint is (török nyelvű) *blakok lakta* Kerc-földjéről (későbbi Fogaras-vidék) beszél (*Terra olahorum de Kirtz*, vö. I. 152. §. 1. c. és 2683. sz. jegyzet), mint amely északról határolja Székföldet (a hídvégi uradalmat), ezt valószínűsíti az erdővidéki településnév-anyag, valamint az akkori *Cormosbach* település 1235-ös, későbbi Fogaras-vidéki településekkel közös egyháztörténeti adata is. A bölöni Korlát-patakból másrészt jelenleg nem ismert régészeti lelőhely, a *felmezőit* pedig Bölönpaták térségébe valószínűsítik. (*Szerk. megj.*)”

övezi, amely 1658-ban a lakosoknak menedéket nyújtott a tatárok ellen, de most is nagyon hasznos, mint a gabona és más élelmiszerek raktára.

6. Nagyajta, vagyis latinul Magna ianua, amelyet Timon (*Imag. Nov. Hung. XI.* fejezet) tévesen Illyefalva (2. 224. §) és Miklósvár közé helyezett, Miklósvár és Bölön között fekszik, részint egy kisebb hegyen magasodva, részint a síkságon meglapulva. Itt is, mint Bölönben, az unitáriusok temploma hasonló rendeltetésű erődítménnyel van megerősítve. A falunak van elegendő makktermő erdeje, tűzi- és épületfája, mégpedig bükkerdő Közéapajtával közösből, és szintén pereskedés alatt. Az Apáca (2. 319. §. 3.) és Nagyajta között határként szolgáló Oltot egy *Nagyáj* nevű, a Csereiek tulajdonához tartozó kaszáló ugorja át, úgyszintén egy kis földdarab, amelyet a folyó medrének változása az apácai föld területére szakított át. Az előkelő Cserei család nagyajtainak írja magát (e jogukról beszéltünk e mű Első részében [*Transsilvania generalis*], ahol két férfit, Cserei Mihályt és Eleket Erdély tudós embereinek sorában tüntettünk fel, 1. 279. §. 3. és 280. §. 12.). Hasonlóképpen ez a falu adott előnevet a nemes nagyajtai Donát családnak, amelyből ebben az évszázadban Miklósvárszék két királybírója jeleskedett.

7. Miklósvár vagy Miklósvara, latinul Arx Nicolai, nevét Szent Miklóstól nyerte, és ezért az előző századokban *Szent Miklósvárának* hívták, és valamint jelenleg a szék a *Miklósvárszék* elnevezést viseli, ugyanúgy akkoriban a *Szentmiklósvárszék* nevet hordta. Szászky, aki roppant bőkezű a mezővárosi cím osztogatásában, valamint a mezőváros címével ajándékozta meg Sepsiszékből Kőröspatakot és Bikfalvát, s Orbaiszékből Zabolát, ugyanúgy Miklósvárat is, de nem jogosan, a mezőváros tisztségére méltatta (*i. m.* 514.). A falu az Olt magas partján helyezkedik el, amely a folyó áradásakor naponta gyengülve, tönkreteszi az ott fekvő birtokokat. Bonbardus ezeket írja (*i. m.* 359.): „Miklósvara vár, amely különleges hely, mivel a néhány évvel ezelőtt elhunyt gróf Kálnoki Sámuel udvari erdélyi kancellár bőkezűségéből az újabb építészet szabályai szerint épült...” stb. Minthogy azonban a dicsért gróf itt soha semmiféle várat sem építtetett, nem szabad készpénznek venni ezeket a szavakat „a minap még igen választékos udvarházakról, amelyek már szinte a végromlás állapotába jutottak”, és amelyek a falu java részével együtt a méltóságos gróf kőröspataki Kálnoki uraknak engedelmességek. Nem nagyon hinném, hogy ebben a faluban valaha valamely évszázados vár virágzott volna (még rom sem maradt fenn semmi), hanem csupán egy igen kicsi vár vagy erősség, amely a Szent Miklósnak szentelt templomot vette körül, amelyről a falura és az egész székre átszállott az elnevezés. E falu területén az Olt és a mocsaraktól elöntött rétek igen gazdagok réti csíkban (*Cobitis fossilis*), továbbá az Olt az előző századokban a halászatra alkalmasabb volt. A tavakban található itt tőkés réce ([*Anas*]

boschas), kendermagos réce ([Anas] strepera), nagy bukó ([Mergus] merganser), vízi guvat (Rallus aquaticus) stb. A vízi növények között, amelyekről megemlékeztünk (2. 234. §. 4.), a mocsár körül megél a szürkegém (Ardea cinerea), a daru (Grus [grus]), a bíbic (Vanellus [vanellus]), a harismadár (Crex [crex] vagy Ortygometra) stb. A tavak és a mocsarak szélét a közönséges nád (Arundo phragmitis) és sárga nőszirm ([Iris] pseudo-acorus) veszik körül, s ha nincs előlve, a keskeny levelű gyapjúsás (Eriophorum polystrachyon)⁴⁶ stb. Ez a rét igen kellemes botanizálásokhoz segített.

8. Köpec egy síkságba lejtő dombon és annak tövében fekszik. Gabonában termékeny földjei vannak, valamint olyan rétjei, amelyek alkalmasak nyári és őszi vagy késői szénának. Erdeje azonban annyira kevés van, hogy a lakosok gyakorta kényszerültek mások területéről hordani a fát a tüzeléshez. Ettől a szegénységtől ösztönözve, több ízben gondoskodtak határmegállapításokról és határjelekről, hogy szomszédjaik és a határaik mentiek el ne foglaljanak valamit még e szűk erdőkből is. Ezért birtokukban van Kendi Ferenc és Dobó István erdélyi vajdák 1555-ben, Szent Lukács evangélista ünnepén⁴⁷ kelt határmegállapító levele Barót, Köpec, Szárazajta és Bodos községek között. Úgyszintén az 1715. június 16-án, a döntőbírószágon, Apor Péter háromszéki főkirálybíró, Donát György miklósvárszéki vicekirálybíró, Gazdag János, Cserei Mihály, Nagy István hites assessorok és Baktsi Gábor, az említett szék jegyzője, mint királyi kiküldöttek előtt Barót, Köpec, Szárazajta és Bodos községek között az erdők ügyében készített határmegállapító levél, amely a köpeciek és barótiak jogos birtokát elválasztotta a szárazajtától és a bodositól. Kevéssel azután a *Cserés oldal*, másként a *Szénégetőnek* hívott berek fölött heves vita kezdődött Köpec és Barót között. Ennek megszüntetésére s a határjelek kitűzésére a felséges Királyi Gubernium 1724. február 9-i meghagyásával kirendelte Sándor Gergely ítélmestert, ürmösi Maurer Gábor, homoródszentmártoni Bíró Dávid urakat és Andreas Helwig kőhalmi királybírókat. Amikor ezek az említett helyre 1725. augusztus 22-én megérkeztek, a barótiak ellenállásába ütköztek. Majd amikor a barótiak ellenállásuk okáról számot adni kényszerültek, 1728. június 5-én az ügyet Szebenben, az országgyűlésen tárgyalták le, és kimondották, hogy a barótiak ellenszegülése nem jogos, hanem állítsanak újra biztosokat, és azok döntsék el a vitát. A határmegállapítás aztán 1747-ben valósult meg, és arról július 21-én Henter Dávid ítélmester, Cserei Mihály, Nemes Ádám és Efraim Pelner kőhalmi királybírók okiratot készítettek. Mégis, az 1751-es országgyűlésen ugyanazt a nézeteltérést tárgyalták le ismét, s nemrég fejeződött be a végső

---

⁴⁶ Vö. 735. jegyzet. (Szerk. megj.). • A 735. sz. jegyzet a következő: „Az eredetibeli *Eriophorum polystachion* az *E. angustifolium* társneve.

⁴⁷ 1555. október 18.

döntéssel, amelynek jótéteményéből a köpeciek a vitatott erdő birtokába jutottak. Vannak a faluban Miklósvárral kötött szerződéslevelek is 1600. június 24-ről és 1632. április 29-ről a *Remetecseréje, Mélypatak és Kurtapatak* nevezetű erdők tárgyában, amelyeket közösen használtak az említett Miklósvárral. Köpec község lakosai a mostani évszázad kezdetéig sok és jó minőségű s ezen a címen híres szövőbordát szoktak készíteni, amelyeket *köpecinek* neveztek, mivel egész Erdélyben árusították őket. Itt most senki sem gyakorolja ezt a mesterséget. A Kisköpecnek hívott hely, amelynek a lakosai egykor bevándoroltak a mai Köpecre, már szántóföld.

9. Barót síkságon fekszik, és elég tágas határnak örvend, de kevés közeli erdőnek; az is másfél magyar mérföld távolságra esik, és közös Bodos és Bacon falvakkal, s így a makkot is, a legelőt is egyformán használják. A régebbi okiratokban a falut *Nagybarótnak* nevezik, mivel korábban volt egy *Kisbarót* is, amelynek a helye máig is megőrizte ugyanazt az elnevezést. Mikó históriája (*i. m.*) azt mutatja, hogy Baróton Báthori Gábor fejedelemnek volt egy birtokrésze; azt írja itt, hogy ugyanazt a birtokrészt, a csíki vashámmal együtt, az említett fejedelem Bethlen Gáborra, Csík-, Gyergyó- és Kászsorszék akkori főkapitányára ruházta. Ez a birtok most a Danielek uralma alá tartozik, amennyire tudom, **ugyanannak a Bethlennek mint Erdély fejedelmének és Báthori utódjának az adományozásából**. A gazdag Barót község dicséretéhez hozzá kell tenni, hogy itt egy esztendő leforgása alatt háromszor, mégpedig február 3-án, pünkösöd vasárnapja utáni szombaton és november 12-én igen népes nagyvásárt tartanak, ahol a kendertermesztésről híres lakosok (akik közül kitűnnek a középpajtaiak, mert a közrendű férfiakból is nem kevesen, a hosszú téli éjszakákon a csúf tétlenséget és a mértéktelen alvást szövéssel küszöbölve ki, sok cséve fonállal szokták segíteni feleségüket) igen sok göngyöleg kendervásznat adnak el.

10. Bodos Baróttól keletre, egy félreeső völgyben húzódva meg, ügyes ácsokat és fuvarosokat nevel. Itt aránylag több gyümölcsöst gondoznak, mint a szék más falvaiban. Dombon fekvő szántóföldjeiken páratlan dicséretre méltó borsót és lencsét termesztenek. Végül: bodosi területen (és a szomszédos erdőkben) több helyen él és a fák üregeiben búvik meg a pele, a mókus egy faja,⁴⁸ amelyet ott honi nyelven *pülünek* [*pulunak*] hívnak. Makktól, diótól, mogyorótól s a vadalma és vadvörte magjától őszire kövér húsát egyesek mohón fogyasztják. Megjegyzés. Vár és erődítmény ebben a székben nincs egy sem. Fasching ugyan (*Nov. Dac. 37.*) várat épített Baróton, de ezt Baróton hiába keresed. Középpajtai területen a

---

⁴⁸ Ma az erdei pele [külön nemzetség], tudományos neve *Glis glis*, rokona, a mókus pedig a *Sciurus vulgaris*.

legrégibb időkben volt egy nem nagy vár, amelynek nyomai alig láthatók a Várhegy nevű hegyen.

Egyházi ügyek

237. §

Miklósvárszékben különböző vallások virulnak, mégpedig a római katolikus, a helvét vallás, az unitárius, az egyesült és a nem egyesült görög szertartású. Ezek közül egyik sem terjedt el valamelyik faluban annyira, hogy ugyanott ne volna más vallás is.

238. §

I. A katolikusoknak két anyaegyházuk van, amelyek a háromszéki alesperességet alkotják, mégpedig a baróti, amelyhez Bardocszék falvainak katolikus lakosai is tartoznak (akik azonban kevesen vannak), valamint a köpeciek, bodosiak és szárazajtaiak Miklósvárszékben; továbbá Miklós vára, ahova Nagyajta, Bölön, Középajta és Üvegcsűr katolikus lakosai [is] tartoznak.

1. Barót, a lélekszám tekintetében legnépesebb egyház, dicséretet érdemel vallása örököseitől, mivel a római katolikus vallást az úgynevezett reformáció alatt s a vallásoknak Erdélyben esett annyi sok viszontagsága közepette sem hagyta el. Jóllehet ugyanis a XVI. században, amikor az egyházak ezeken a tájakon is többféle módosított formát öltöttek, ennek lakosai a protestánsok hittételeit látszottak felkarolni, mindazonáltal a hirtelen változástól megérintett lelkek visszaadták nevüket az ősi és velük született vallásnak. Nem sorolandó ide az a sok családapa, aki a jeles Cserei családdal együtt ma a helvét hitet követi.

2. Miklós váron a parókiát elfoglalták a helvét hitűek (akik közül ma is hatvannál több lélek él). A templom és a lelkészlak **1717-ben** átszállt a római katolikusokra, és a Nagyajta, Bölön, Középajta, Üvegcsűr és Ürmös (2. 16. §. 6.) falvakban található katolikus lelkek leányegyház gyanánt ehhez a plébániához tartoznak, Köpec, Bodos, Szárazajta pedig Baróthoz.

239. §

II. A helvét vallásúaknak hat és fél parókiájuk van, mégpedig: Köpec, Nagyajta, Bölön, Középajta, Szárazajta, Bodos és Sepsibacon, és ezek az egyházközségek alkotják az Erdővidéke nevű (2. 213. §) esperesség másik részét, amelyről az Első részben [*Transsilvania generalis*] bővebben szólottunk.

1. Köpec semmilyen alapítványnak sem örvendhet, mégis van jövedelme, ha kevés is: némi szántóföldekből, nemkülönben két tölgyerdőből, amelyek közül egyiket északról a *Lőrinc-pataka* határolja, délről a *Kurta-pataka*, a másiknak északról a *Szénégetőnek* hívott hely szab határt. Az erdővidéki helyét esperességben ez volt az első az egyházközségek közül, amelyik a templomba bevezette az orgonát.

2. Nagyajta lakosokban gazdag falu ugyan, de ezeknek csak egyötöde helyét vallású: a más vallásúakat számbelileg felülmúlják az unitáriusok. Itt az unitáriusok és a helyét hitűek között igen heves nézeteltérés uralkodott ebben a században, amelyben élünk, tudniillik amikor a ma is meglévő erődítménybe zárt templomot átengedték az unitáriusoknak, a hazai törvények értelmében a helyét vallásúak számának megfelelő szentegyházat kellett építeni közös költségen és munkával. Ám az unitáriusok nemcsak hogy szavukat nem tartották meg, hanem ráadásul, amikor a helyét hitűek a templomhoz saját költségükön vásárolt anyagot be akarták rakni a vársáncon belül (ahol ők most szentegyházzal büszkélkednek), erőszakkal űzték el azokat, s a fát és a gerendákat kidobálták, továbbá 1724. április 4-én harangszóval szólították fel ellenállásra a maguk pártjának embereit. Amazok pedig, elszenvedve a kiűzetést, az unitáriusokat idézés útján törvénybe szólították, és az ügyet előterjesztették a Kolozsvárra összehívott országgyűlés törvénykezéséhez, és biztosokat kértek. A diétai határozatból kiküldött biztosok, mégpedig báró Apor Péter, a három székely szék: Sepszi, Kézdi, Orbai, valamint Miklósvár főkirálybírója, és Kálnoki Mihály úr, a székely Orbaiszék vicekirálybírója a római katolikusok részéről; Datzó Ferenc úr és Székely Zsigmond úr, Sepsiszék vicekirálybírója a reformátusok részéről; Szentiványi Tamás úr az unitáriusok részéről, Nagyajtára kiszállva, 1724. augusztus 30-án a vár keleti oldalán kijelölték a helyet, ahol a templom ma is látható. Nyomban felépült a templom, és 1726-ban kinevezték az első helyi lelkipásztort, Borosnyai Boldizsárt (mivel előzőleg az isteni ige szolgája máshonnan jött ide prédikálni bizonyos napokon); végül 1728-ban az újdonsült egyházközség kérte a reformátusok legfőbb konzisztóriumát, hogy a korábban fungált lelkipásztornak a Gillányi-alapítványból megszakítás nélkül adadni szokott 30 magyar forintot a főtiszteletű szuperintendens fizesse ki folytatólag a lelkésznek, de nem kapta meg. 1743-ban a néhai tekintetes (unitárius vallású) ürmösi Maurer István úr hátrahagyott özvegye fiával, Ferenc úrral kérte, hogy minden harmadik vasárnap a nagyajtai lelkész menjen át Ürmöstre, és ott lássa el a szent szolgálatot, amiért fizetséget fog kapni; az erdővidéki részleges zsinat jóváhagyta a kérést, s június 25-én a Küküllővárt rendezett általános zsinat is engedélyezte, de az effajta lelkipásztori szolgálat nem vált tartós szokássá.

A törvény előírja, hogy a bármely faluközösséghez régóta tartozó egyházi földeket arányosan kell szétosztani ugyanazon falu különböző vallású egyházközségei között. Ebben bízva, a helvét vallás hívei 1732-ben a diéta elé idézték az unitáriusokat számonkérés végett, hogy adják vissza a tartományi rendek ítélete útján meghatározandó jogos részüket a lelkeszi földből (szántókból és kaszálókból). Időközben az unitáriusok főtiszteletű konzisztóriumára vette őket, hogy ezt megtegyék. Mivel a dolognak akkor mégsem lett fogantatja, 1744. április 16-án újra az országgyűlés elé idézték őket, amelyet Szebenben megtartván, a nagy hírű főtiszteletű református [fő]konzisztórium a nemes unitárius státust rávette arra, hogy az előterjesztett ügyet barátságos egyezséggel oldják meg. Ezért az unitáriusok főtiszteletű kara kinevezte a döntés előkészítésére a maga tagjai közül id. Daniel Ferenc urat és Maurer Gábor urat, utóbb azonban különféle akadályok merültek fel, s így mind a mai napig várják az elintézését. Viszont az erődítmény, amely az unitáriusok templomát övezi, guberniumi határozatból a katolikusoknak is, a reformátusoknak is a közös védelmét szolgálja. Nincs értelme feleleveníteni a többi összetűzést is, amely ezeket az egyházakat marcangolta.

Ennek az egyházközségnek különleges jótévközlői voltak néhai tekintetes Cserei Mihály úr, aki az erdélyiek előtt közismert kéziratban *Históriájáról*, és Bodosi István, akik közül az előbbi 100, ez pedig 60 magyar forintot adományozott 1690-ben az egyháznak. Tekintetes nagyjait Donát Borbála hajadon ezekben a napokban készített végrendeletével 200 magyar forintot hagyományozott, amelynek a kamatját évente a működő lelkésznek engedni át, miután az alapítónő távozik e világból. Egy lakásra való telket a néhai tekintetes Daniel Mihály úr ajándékozott a lelkésznek a falunak abban a részében, amely az *Előszeg* névre hallgat, ő azonban csere útján a Daniel-telekkel szomszédosra váltotta át, a *Középtíz* utcában. Majd 1734-ben, miután Kardos Mózes lófővel ezt is újra elcserélte, ott kapott helyet, ahol a pap jelenleg is lakik.

3. Bölönben az unitárius vallással áthatott nagyszámú székely és a görög szertartású románok között a katolikus székelyek lakóhelyet szereztek, a helvét vallásúak ezenfelül templomot és lelkészlakot is. A néhai nagy hírű Basa Tamás, Sepsi-, Kézdi-, Orbai- és Miklósvárszék főkapitánya életében (ő volt az, aki a lelkésznek és a kántornak lakótelket s a *Hajósrévnél* kaszálót adományozva, az egyházközség bőkezű jótévközlője lett) Bölön község székelyeit számba vették, s ötödrészüket találták helvét hitűnek. Ezért II. Rákóczi György fejedelem támogatásával az ősidőktől e székely-magyar egyház közösségéhez tartozó erdők, szántóföldek és kaszálók, valamint a magyarósiakkal közös híd-vám-jövedelem ötödrészt e kis egyházközségnek ítélték. Ezt az ötödrészt az unitárius egyház hogy, hogy nem, az egyik

félnek⁴⁹ tüstént biztosította, de 1672-ben (a vizitációs jegyzőkönyv tanúsága szerint [a megosztás]) még nem valósult meg; az idő múlásával azonban a panaszos egyház is hozzájutott a birtok és a jövedelem ötödrészehez, amint a mai helyzet is mutatja. Jelenleg viszont, amikor a székely lakosoknak már *több* mint ötödrésze ehhez az egyházhhoz tartozik, méltán hallasz panaszokat a jogosnál kisebb jövedelem miatt.

Basa Tamáson kívül említést érdemlő alapítói voltak ennek az egyházközségnek Barcsai Ákos fejedelem, akinek a buzgalma 25 köből búzát ajánlott fel a lelkipásztor eltartására; ennek teljesítéséről utóbb I. Apafi fejedelem is hűségesen intézkedett, amíg élt. Ez a jótétemény a mai napig sem szűnt meg, sőt még a felséges Lipót császár is a fejedelmekéhez hasonló állandó juttatásokat folyósított, hangoztatva és megerősítve az örökletes fejedelmek állandó kegyességéből fakadó jóindulatú adományokat ez iránt és némely más egyházak iránt. Nevezetesen a helvét vallásúak szuperintendense a cs. kir. kamarától átvett 3000 forint összeget, amelyről a fejedelmi kegyesség úgy rendelkezett, hogy gabonában, borban és más természetbeniekben kell kiosztani. A főtiszteletű püspökség tehát, amely azelőtt ebből a pénzből 100 magyar forintot szokott adni a bölöni eklézsiának, most mintegy 60 forinttal megtoldotta (a többi más egyházközségek szükségleteire fordította). Bölöni Nagy Miklós 4000 magyar forintot, más jötevők készpénzben 320 magyar forintot adományoztak az egyháznak, s ezeknek a kamatja évente a helység lelkészének és (egyharmad rész) a tanítónak jut. Néhai tekintetes Batzallári Farkas 180 magyar forintot hagyott, amelynek kamatja az egyház szükségleteit kell hogy szolgálja. Sikó György négy köblös szántóföldet, azaz két holdat hagyott végrendeletileg a lelkész használatára. A kisebb jötevőkről itt nem emlékezünk meg.

1718. június 29-én az Udvarhelyt rendezett általános zsinaton elhatározták: „Mínt hogy a nagyajtai református egyháznak sem temploma nincs, sem a lelkész eltartására nem képes, ezért úgy döntöttek, hogy a bölöni egyházközséghez csatolják, s ennek a helységnek a papja minden harmadik vasárnap menjen át Nagyajtára istentisztelet tartásáért, úgyszintén minden szerdán; az évi ünnepeknek pedig a másodnapja legyen az, amelyen a szent úrvacsorát kiosztják.”

4. Középajta: kevés székelytől eltekintve, a helvét vallás az irányadó. Jövedelmeit az egyház két tölgyerdőből, a *Liget* és a *Füle* nevezetűekből szedi be. Hogy ezeket a lakosok visszaélése ki ne irtsa és el ne pusztítsa, arról gondoskodott 1714. május 2-án a nemes biztosok törvény erejével bíró okirata; mégpedig báró Daniel István úr, az egyházmegye

---

⁴⁹ Vagyis a maga számára.

egyházközségeinek kurátora, Cserei Mihály úr és Márkó Sándor úr, Bardocszék vicekirálybírója, akiket a méltóságos és főtiszteletű [fő]konzisztórium küldött ki.

5. Szárazajta olyan egyházközséget mondhat magáénak, amely a legkevésbé van összekeveredve más egyházakkal. Az erdővidékiek közül egynek sincs olyan nagyszerű jövedelme, mint amilyent ez az egyház élvez; ezt a jövedelmet az egyház tizedes földjének a területén vágható kiterjedt tölgyerdők szolgáltatják, amelyeket minden harmadik évben gyümölcsöztet, és az egyház telkére épített *Kakucsi* malom (2. 236. §. 2.). Az itteni egyház fő jótevője a nagy hírű Ajtai Abod Mihály úr, az enyedi professzor volt, akit a maga helyén illendően megdicsértünk. A számos alapítvány között, amellyel nevének örök emlékezetet szerzett, 300 magyar forintot hagyott egy állandó alapítványra az itteni egyházközségben (ahonnan köztudomás szerint származott); ennek a kamatját mindig a helység papjának és tanítójának kell juttatni.

6. Bodosnak vannak ugyan ehhez a valláshoz tartozó lakosai, jövedelme azonban csekély, s ezeket egy szűk határok közé szorult tölgyerdőből és kevés tizedet hozó szántóföldből szedi be. Bár az előző századokban ez az egyházközség a bibarcfalvival egyazon lelkészi hivatalhoz tartozott, most arra a kevés lélekre, aki Baróton él, a katolikusok között, a bodosi lelkész felügyel, és vasárnapokon, amikor ráér, Baróton szentbeszédet tart nekik egy magánházban.

7. Sepsibacon egy egyházközséget alkot Telegdibaconnal, s a kettő együtt Nagybaconként (latinul *Magnus Bacon*) híres, amiből nyilvánvaló, hogy a Nagybacon elnevezés egyházi jellegű.

L. tehát azt, amit Telegdibaconról jegyeztünk fel (2. 211. §. 8.).

8. Ezekben az egyházközségekben megfelelő szent edény és a templomhoz tartozó felszerelés kellő mennyiségben található. Mint az 1. 237. §-ban ismertettük, a lelkészeknek és a tanítóknak ugyanazt szokták fizetni, mint a tiszteletre méltó háromszéki közösség többi egyházában. A részleges zsinatot ezekben az egyházközségekben és az egész erdővidéki egyházmegyében a bemutatott falvak sorrendje szerint, felváltva tartják, úgyszintén az ötévenkénti zsinatot is, ezt azonban nem sok évvel ezelőtt Miklósvárszék részéről Köpecen, Bardocszék részéről pedig Bardocon szokták rendezni. Ez az erdővidéki egyházmegye egykor (egészen 1654-ig) a Sepsi egyházmegyéhez tartozott, ebből tudható, hogy hajdan alá volt rendelve a milkói püspökségnek is (2. 46. §). Egyebet, ami ezekről és a többi erdővidékiről megörökítésre méltó volna, bővebben előadtuk kézzel írott, az egyházmegye egyéb okiratai között őrzött munkánkban, amelynek a címe *Filius posthumus*.

9. A leírt egyházközségekben a következő lelkészekre bukkantam, akiknek a nevét nem törölte el a feledés. *Köpecen*: Köpetzi György 1635 körül. Sebe György, 1680. Batzoni Mihály, 1690. Köpetzi István, 1692. Szederjesi János, 1704. Ajtai János, 1707. Batzoni János, 1709. Sebe Gergely, Benedek Sámuel, jelenleg nagytiszteletű Máté Sámuel. *Nagyajtán*: Ajtai Márton, 1691. Türkösi István, 1701. Borosnyai Boldizsár, 1726. Bogdán Péter, 1731. Bibartzfalvi György, 1734. Tokos János, 1738. Újra Borosnyai Boldizsár, 1740–1748. Máté Sámuel, 1749. Borosnyai Boldizsár harmadszor, 1751. Benedek János, Köpetzi János, Ajtai András, Fetés István. *Bölönben*: Gidófalvi István, 1699. Csernátfalvi János, 1699–1701. Ajtai György, 1707. Baróti István, 1711. Sebe György, 1716. Batzoni Bálint, 1772. Krizbai Mihály, Baló András, Hermányi Péter, Kovásznai Lukács, Borosnyai Boldizsár, Ajtai András, Köpetzi János. *Közéapajtán*: Patakfalvi István, 1627. Ajtai János, az erdővidéki egyházmegye esperese, 1699. Solymosi István. Hermányi Péter, az egyházmegye esperese, 1708-tól 1730 utánig. Baló András. Benkő Mihály 1753-tól, Benkő József, Mihály fia 1767. április 24-től. *Szárزازajtán*: Ajtai András, Baróti István, Bikfalvi Péter jegyző, Ajtai András, Óvári Ferenc, Solymosi István, Batzoni András, Krizbai Mihály, Csernátoni Márton, Kovásznai Lukács jegyző. Kovásznai Gábor, Lukács fia 1770-től. *Bodoson*: Zágoni János, Solymosi István, Intze Benjámin, Bogdán Péter, Csernátoni Márton, Batzoni Sámuel, Benedek János, Simon István, Bogdán Péter másodsor, Dávid Péter, aki csak néhány heti időköz alatt működött. Kovásznai Kovács László.⁵⁰

10. Ezekben az egyházközségekben (nem számítva a baconit) 1776-ban 2247 lelket²¹⁸ írtak össze, mégpedig:

Sorszám	A falvak neve	Férfiak	Nők
1	Köpec	229	269
2	Miklósvár	33	36
3	Nagyajta	66	58
4	Bölön	86	83
5	Közéapajta	287	312
6	Szárزازajta	242	254
7	Bodos	132	124
8	Barót	22	14

⁵⁰ A listából látható, hogy az erdővidéki lelkészek kevés kivétellel sorra megfordultak az egyházmegye szinte valamennyi egyházközségében, feltehetően anyagi okok miatt.

[239a. §]

III. Az unitáriusok két egyházközségbe tömörülnek: a nagyajtaiba és a bölönibe, amelyek a háromszékiek nevezett egyházkörhöz tartoznak.

IV. A görög szertartású románok, akik csak Bölönben és Köpecen élnek, a háromszéki főesperességhez sorolandók.

Mûvelődési ügyek

240. §

Alsó fokú iskolákat ebben a körzetben is, miként Bardocszékben (210. §), 1755-től falvanként találunk, s nincs hiány az erről a vidékről elszármazott tanult férfiakban sem.

A szék honpolgárai közül azok, akik leginkább kitűntek tudományukkal, a következők:

a. Néhai tekintetes nagyajtai Cserei Mihály és a szintén nagyajtai tekintetes Cserei Elek. Erről a jeles családról hallunk, amint következik.⁵¹ Balázs, akit a családfán a törzsnek tekinthetünk (l. 1. 279. §. 3.), és aki kilencvennégy évesen távozott ebből a világból, nemzette Mátét, Lukács apját, öregapját Ferencnek, aki Zápolya János magyar királynak volt az udvarnok. Ferencnek a fiai Mátyás és Pál. Pál Szigetvár ostrománál Zrínyi Miklóssal együtt esett el, nagy katonai dicsőséggel, Mátyás pedig nemzette Lászlót, ez Jánost, aki nőül vette a Nagyajtán élő Henter Margitot, s lakása székhelyét áttette Nagyajtára, s ettől az időtől kezdve a barótinak címzett jeles Cserei család nagyajtainak kezdte írni magát. János fia volt Miklós, aki atyja lett:

1) Jánosnak, a fogarasi kapitánynak, két testvér, Mihály és János apjának. Mihály Csíkszékben, Rákoson született 1667. október 21-én. Iskolába kezdett járni Fogarason, 1674. október 25-én; tanulmányait Udvarhelyt folytatta 1678-tól 1685-ig, amikor a nagy hír Teleki Mihály udvarába ment, de azután 1686-ban betegen hazatért páttriájába, Nagyajtára. Ugyanabban az évben (a kor szokása és törvénye szerint) katonának ment a Hátság melletti táborba, ahol először Bethlen György volt az erdélyi hadak vezére; 1688-ban, másodjára, a Bozzai-szorosnál elhelyezett táborba üdvözölte, Matskási Boldizsár vezér vagy generális alatt. 1690-ben ugyanott köszöntötte a Teleki Mihály irányítására bízott tábor. Majd a területet és a zavaros helyzetű hazát 1691-ben felcserélte; Oláhországból 1692-ben tért vissza, és Apor

---

⁵¹ Vö. 2508. jegyzet. (*Szerk. megj.*). • A 2508. sz. jegyzet a következő: „A hivatkozott, címerszerzésre vonatkozó oklevél ismeretlen, a család ismertett leszármazása nem valószínű. (Vö. 968. jegyzet.). Az erdővidéki család felemelkedése XVII. századi.”

István udvarába ment. 1697. október 21-én házasságot kötött Kun Mihály lányával, Ilonával. 1703-ban, a polgárháborúk viharainak kezdetén Görgény várában keresett menedéket, utóbb pedig onnan kimenve, Csík-, Gyergyó- és Kászsószék főfelügyelőjévé nevezték ki (akkorra ugyanis már [épp] megszűnt a főkirálybírói cím); ebben a tisztségben három évig működött. 1705-ben a háborús pusztítás zavarai elől Brassóban keresett otthont, és ott maradt hét évig és három hónapig; ez idő alatt elköltött 6079 forint készpénzt, s közben birtokaiban 18 000 forintnyi kárt szenvedett a rákócziánusoktól vagy kurucoktól. Egy idő múlva feleségét elveszítve, másikat vett, de csak az elsőtől lettek gyermekei, akik közül férfiágon az egyedüli, Cserei György, a Királyi Tábla assessora, 1774-ben halt meg; ő volt az atyja a méltóságos Teréziának, gróf bodoki Mikó István úr feleségének; az öregség éveit után a halandó sorsot 1756-ban töltötte be.

Mindezt Mihály tulajdon írásából azért láttuk jónak átvenni, hogy ami az Első részből [*Transsilvania generalis*] kimaradt vagy nincs elég világosan feltárva, innen kipótolható és kijavítható legyen. Mert tehetsége, roppant bölcsessége és sok-sok tanácsa révén, amelyet számos kiváló férfi és jeles nagyasszony vett igénybe különféle jogi esetekben és egyéb ügyekben, ez a nagyszerű férfi – a hozzá intézett levelek kötegeinek a máig szóló tanúsága szerint – érdemes ember volt. Nagy volt úgy is, mint az irodalmi emlékek gyűjtője, amelyek közül nem kevés (szívesen bevallom) adományozás útján hozzám került. Az igen híres Bod Péterrel levelezés útján állandó kapcsolatban állott. Történeti műve az erdélyiek előtt nagyon jól ismert. Mihály testvére, János, amíg élt, Csíkrákoson boldogan időzve, méltóságos Cserei Farkast nemzette, a nagyajtai földesurat, ő szent cs. kir. és apostoli felsége cs. kir. erdélyi udvari kancelláriájának tanácsosát és referensét.

2) Miklós fia, Farkas, a születés sorrendjében a második, atyja volt Jánosnak, az igen jó nevű férfinak; ő pedig atyja volt a tekintetes ifj. Farkasnak, aki Bölönben, és a tekintetes Miklósnak, aki Nagyajtán él. 3) Miklós harmadik fia, György, Zsigmond atyja, Sámuel nagyatyja, amíg élt, Baróton és Bardocon lakott; fiai voltak: Zsigmond, a tekintetes András nemzője, a méltóságos Sámuel, ő szent cs. kir. és apostoli felsége kapitánya; György, a főhadnagy; Mihály, az ítélőmester; János, József, Miklósvárszék alkirálybírója; valamint Dániel. 4) Miklós fia, Miklós, aki a Vaskapunál harcolva, fiatalon pusztult el. 5) Mihály, aki szintén fiatalon hunyt el.

b) Szárazajtai Ajtai Abod Mihály enyedi professzor, aki még életben van (1. Első rész [*Transsilvania generalis*]). Végül is hosszú lenne felsorolni, hogy ebből a székből hány tanult férfi, akár világi, akár egyházi, vált az ország díszévé.

Katonai ügyek

241. §

A széknek ebben a kerületében a szabad székelyek gyalogkatonák és huszárok.

A gyalogkatonáknak két századuk van: 1) A baróti, amelyben ott vannak: Barót, Köpec, Szárazajta, Sepsibacon, Bodos, Bardocszékéből pedig Bibarcfalva meg Olasztelek (2. 211. §. 2. 9.). A század szálláshelye Baróton van, a főhadnagyé Szárazajtán, a hadnagyé Köpecen. 2) A bölöni, amelyhez tartozik: Bölön, Nagyajta, Középjta, Miklósvár, Sepsiszékéből Kőröspatak, Kálnok, Zalán, Zoltán. A százados kvártélyja Bölönben van, a főhadnagyé Középjajtán, a hadnagyé Kőröspatakon.

Miklósvár- és Bardocszéknek, valamint Sepsiszék néhány községének a huszárjai, akik egy századot tesznek ki, a kapitány szállását Nagyajtán tartják, a főhadnagyét jelenleg Kálnokon, a hadnagyét Vargyason.

4. Bardoc szék bemutatása Orbán Balázs művében

Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása. I.* Pest, 1868. 211–235.

*

XLIII.

Bardocszék.

Bardóc szék politikai kormányzata. Rákóczi György alatt nyert önkormányzati joga. Katonaság. Bardóc szék tájrajzi leírása. Az Olt folyása. Hajókázás. Baróth vize. Baróth keletkezése, néveredete. Nagy- és Kis-Baróth. Vásárai. Baróthi Szabó Dávid emléke. Baróthi Kata. Baróth a reformatió korában. Kőszén. Dungópatak. Régi vasművelés nyomai. Bibarczfalva. Régi temploma. Tiburczvára; ennek maradványai. Kilátás. Regék. Hagyományok. Az ősvallást védő Tiburcz.

Törvényhatóságaink határainak megszabásában a honvédelem, részint szeszély és terjeszkedési vágy játszodván szerepet, a természeti határokra nem igen voltak tekintettel. Az ily felosztásokból aztán keletkeztek oly viszonyok, melynek úgy a kormányzók, mint a kormányzottakra nézve kényelmetlenek voltak. Régi intézvények iránti kegyelet és hosszú időközön át begyökerezett jogviszonyok tartják fenn e felosztásokat.

Ily kényelmetlen politikai beosztással birt Bardoc szék is, mely bár távol esik Udvarhelyszék kormányzati székhelyétől, s bár Udvarhelyszéktől roppant hegységek által elkülönített, és egészen más folyamvidékhez tartozó fekvéssel bír, azért mégis mint egyik fiuszék, kiegészítő része Udvarhelyszék anyaszéknek.⁵² Bár nem hiányzott a fiuban a helyzet által igazolt önállóságra való törekvés, mit Rákóczi Györgynek 1635-ben kiadott védlevele

---

⁵² Egy újabb politikai felosztáskor nézetem szerint Bardoc- és Miklósvárszékből egy külön szék alkotandó, melyhez Felső-Fehérmegyének két darabja, a két Rákos, Ágostonfalva, Mátéfalva, Dakk, Hévíz és Ürmös, Liget, Hidvég, Arapatak, Előpatak, Erősd és a három magyar lutheranus falu, Apácza, Krizba és Ujfalu csatolandók. Udvarhelyszék ezen elkeblezésért kárpotlandó lenne Zsomborral, és Küküllő megyének e szék területe közé berugó részével. Háromszék pedig Bodola, Márkos Nyen, a Hétfalu, s a Torja és Bükkszád vidéki fehérmegyeyi faluk által.

alapján⁵³ el is ért annyiban, hogy ezen csak 9 falu⁵⁴ alkotta fuszék önmaga választotta királybíró közvetlen kormányzata alá volt helyezve, s saját alszékkel birt, melyen kezdődtek minden ezen fuszéket érdeklő polgári és büntető keresetek⁵⁵ s csak fellebbezés által vitettek Udvarhelyszék derékszékéhez.⁵⁶ E jogviszonyán azonban nagy változást idézett elő a határőri katonaság felállítása, melybe Bardóczszék is bevonatott, s így fejlődött a polgári közigazgatás mellett a katonai igazgatás, vagyis az alkotmányos élet mellett az önkényes kormányzat, mely már szervezeténél s természeténél fogva is folytonos ellentétben és összeütközésben volt a polgári elemmel, s lassanként oly tulhatalomra vergődött, hogy a fegyvertviselő székelyeket (és pedig e volt a nagyobb rész) teljesen kivette az alkotmányos kormányzat alól⁵⁷ s a polgári hatóságoknak csak is a kevés számú jobbágyság és fegyverviseléstől ment nemesség maradt meg. Tartott ezen anomál helyzet egészen 1848-ig, mikor a jog- és alkotmányellenes katonai kormányzat eltöröltetett; de csakhamar helyébe lépett az absolutismus uralma, melynek 18 évi zsarolása után 1868-ban Bardóczszéket is visszahelyezték törvényszerű jogaiba.

---

⁵³ Ezen védlevél kelt Gyula-Fehérvártt 1635 jun. 13-kán a fejedelem és Márkosfalvi Márton aláírásával, kihirdettetett Udvarhelyszéknek Állia Sámuel főkapitány és Ugron Pál főkirálybíró elnökle alatt 1635 jul. 8-án Udvarhelytt tartott közgyűlésen Orbán Ferencz főjegyző által minden ellenmondás nélkül. Közölve van ez okmány egész terjedelmében „A ns. Székely nemzet constitutioji” című gyűjt. 86–90. lapján. Rövidre vont lényege ez: szt.-demeteri Balácsi Ferenc főkapitány halálával komoly ellenkezések és összeütközések történtek Udvarhelyszék, és Vargyas kerülete (districtus Vargyas) vagy a Rikán belüli 9 falu közt, melyeket közönségesen Bardocz-széknek neveznek. Miért Dániel Mihály, Ferencz, János, s e faluknak több lakói (kik a védlevélben névszerént meg vannak nevezve) panaszt emeletek, s kimutatták, hogy ezen fuszékek mindég önmaguk által választott alkirálybírájuk és alszékük volt, honnan csak fellebbezés által mentek a perek az udvarhelyi derékszékre. Mi ezen felmerült egyenetlenségek elintézését sz.-sebsi táborunkból a segesvári országgyűlésre rendeltük: de ottan más komolyabb ügyek miatt elé nem vehetvén, s az országgyűlést ide (Fehérvárra) kellett venni, itten az ország rendivel, és tanácsosainkkal az ügyet megvizsgálván, a feleknek okadatokkal és bizonyosságok vallomásaival támogatott panaszait kihallgatván, mindenkinek, és ugy Udvarhelyszék tisztségének és kapitányának kényelme tekintetéből, a jog és igazság alapján rendeljük, hogy Bardóczszék lakói alkirálybírájukat magok közül (valódi nemesek sorából) válaszzák és tartsák, s pereiket is maguk lássák el, s csak fellebbezés útján vigyék az Udvarhelytt székelt derékszékre. Hozzáadjuk még a bardóczszékiek egyhangu kérésére, hogy folytonosan közöttük lakó alkirálybírójuk az év végével mindig leköszönjön, s csak újbóli megválasztása esetében tarthassa meg hivatalát. Mely határozatunkat kimondva, megerősítjük s érvényre emeljük stb.

⁵⁴ Bardóczszék 9 faluji a következők: Vargyas, Olasztelek, Bardócz, Száldobos, Füle, Bibarczfalva, Magyar-Hermány, Telegdi-Bacson, Kis-Bacson.

⁵⁵ A bardóczszéki alszék a kebli királybíró elnökle alatt, állott a jegyző, 7 rendes ülnök vagy táblabíróból, kikhez nagyszámu tiszteletbéli, vagy fizetésnélküli táblabíró járult, kik szintén szavazattal bírtak. Az alkirálybíró alatt állott egy dulló (szolgabíró), pénztárnok, levéltárnok. Ezek alkották Bardóczszék tisztségét; székháza kezdetben Bardóczon, később Olasztelken volt, hol levéltár és börtönök is voltak. Bardóczszéknek külön pecsétje nem volt, legalább ilyenek lételemre semminemű adatot nem találtam, hanem használta az anyaszék pecsétjét. A jelenleg használatban levő közgyűlési határozat folytán 1829-ben kapta ki, s ez Udvarhelyszék pecsétjének tökéletes hasonmása.

⁵⁶ Megkísértette az országgyűlésen való önálló képviselést is, s az 1790–91-ki országgyűlésre külön követet küldve, kérte, hogy ugy most, mint ezután is az anyaszéktől külön követe által jelenhessen meg, de az országgyűlés a 68. ülésben kihallgatva az anyaszék követeit, mivel ily külön követ küldéssel a bardóczszékiek azelőtt sem bírtak, hanem az anyaszék követei – a kiknek választásában befolytak – vezették ügyeit, azért régi szokásukkal ellenkező kérése Bardóczszéknek elejtetett. Lásd országgy. jegyzők. 495. lap.

⁵⁷ Mert nemcsak hogy a – többnyire idegen – tisztek parancsoltak a katonai ügyekben, hanem e mellett volt katonai törvényszék is, mely nem a hazai, hanem osztrák törvények és paragrafusok szeirnt ítélte a fegyvertviselők minden ügyeiben.

Mielőtt azonban Bardoczsének tüzetesebb ismertetésébe ereszkedném, szükségesnek látom annak tájrajzi leírását adni, – folyamvölgyeivel, főként az *Olttal*, e vidék folyamkirályával megismertetni az olvasót.

Szeszélyes folyó ez az Olt, felbuzog bérczes hazánknak észak-keleti szögletében; déli irányt vesz, átfutja Csik-ot, onnan erőszakosan sziklabérczetet szelve át, hegyeket sodorva, tör Háromszék terére. Felszedi ott a határszéli Kárpátok dús vizadóját, egyesül a vele versenyző, de végre kibékülő Fekete-Ügygyel, betekint a szép és nagyszerű Barczaságra, s ott önelégülten hömpölyög át honunk e legnagyobb és legszebb terének északi szögletén; útát keres magának, ide-oda kanyarog; de látva, hogy a teremtő ott roppant havasokat állított útjába, azokkal nem mer szembe szállni, hanem békét köt velök, felszedi azoknak önkéntes kristályadóját, s felfordul északra, mintha vissza akarna menni forrásához, hogy egy búcsulátogatást adjon édes anyjának a *Fekete-Reznek* s ikertestvérének, a más irányu pályát választott *Marosnak*. A szülőföld reménylett viszontlátásának örömeivel kéjelegve, kénye-kedve szerint szép berkek, gyönyörű rétek közt kanyarogva s a partjain fekvő regényes falukkal kaczerkoldva, el is jut Köpeczig, de itt megpillantja azon hatalmas torlaszt, melyet a teremtő útjába állita, a Hargita trachyt szikláit, a Mitács és Hatod hegyhalmazát, miután azoknak átszegésére nem érez elég erőt magában, adót szed ezektől is: keblére öleli a csergedező Kormos-Lángost, a kedélyes Baróth vizét⁵⁸, nyugatra fordul, s az alsó-rákosi kevésbé szilárd anyagu (mészkö), s csekélyebb magasságu hegyekkel birkozik meg, azok között nyitva utat magának. Ezen uttörés után újból felveszi délirányát; de ez újból a még magasabb Kárpátok láncolatához vezet.⁵⁹ Ott merednek fel a honnak legmagasabb csucsi: a *Negoj* és *Szurul* s a fogarasi havasok roppant sziklatömege. Ezeken át utat törni képes nem lévén, szelid önmegadással újból nyugatra fordul, s ott tétováz, ott mereng a szép fogarasi téren át kémkedve, hogy hol kaphatna kimenőt szeretett jegyese, a Duna felé; itt is azonban mindenütt égig nyuló havasok állják útját, s késleltetik céljának elérésében. Elvégre is türelmet vesz; dühbe jön, haragjában tajtékzik; felébred benne is az egyesülési vágy, – mire a természetben minden vágyódik, – felébred az összeömlési törekvés. Titkos szellők elbeszélnek neki, hogy ott az útját álló havasokon tul az ő csillámló jegyese, az ezüst Duna hömpölyög, mely ötet a drága gyöngyöket s fénylő kagylókat termő tengerbe, a folyamok mennyországába

---

⁵⁸ Csak Székelyföldön 78 patak szakad az Oltba.

⁵⁹ Ezen ide-oda kanyargása által két félszigetet alkot, melynek egyike Sepsiszek egy részét a barczaszéki Fehérmege néhány faluját, s egész Miklósvárszék felőleli, ezen félsziget töve Mikóujfalutól Köpeczig alig 2½ mfl. átmérőjű. A másik félsziget ezzel ellentétesen van fordítva, úgy hogy töve amannak csucsnál, végelőfoka amannak tövével, vagy Köpecz és Ágostonfalvánál van s a persányi erdőségek tömegét öleli körül, ennek Földvártól Halmágyig nyuló töve ismét alig képez egy 3 és ½ mfl. hosszúságu átmetszeti vonalt.

fogja elsétáltatni. Ellentállhatlan vágy fokozta erővel, néhány szövetséges folyóval egyesülten, elhatározá magát a döntő harcra, s mit Brassónál, Bardocznál és Fogarasnál a gyenge, félénk ifju nem mert tenni, itt a már erejének önérzetére ébredett értkoru megkisérti, neki ront a kissé alábbszállott havasoknak, s mérgesen tajtékozva, haragosan zúgva, Verestornynál utat nyit magának, azután átrohan Oláhország szép téerein és szultánja, a már annyi folyamkirálynőt keblére ölelt, ragyogó Duna karjai közé rohan. Kéjézzettel simul hozzá, s boldogságtól áthatottan, szép vitorlás és gőzös bokkrétákkal ékitve fejét, sétálnak karöltve az éden kapui, a tenger felé.

Az Olt eredetétől Verestoronyig 40 mfl. hosszú vonalat fut be; közép szélesége 12 öl, mélysége 3–15 láb.

Szt-Györgytől Fogarasig tutajozható. Onnan a tengerig hajókázható és egy kevés igazítással Verestoronymnál biztosan hajókázható lenne. Hajókázták is a legrégebbi időktől fogva.

Feltehetjük, hogy a rómaiak is hajókázták e folyót, s a sószállítást ezen eszközölték, bár bizonyító adatok birtokában nem vagyunk.

De hogy a német lovagok hajókázták úgy az Oltat, mint a Marost, arra már biztos adataink vannak. II. András király 1222-ben kiadott második adománylevelében, melylyel Cruceburgot és vidékét is a lovagok birtokához csatolja, egyszersmint engedélyt ad arra, hogy a Maroson 6, az Olton szintén 6 hajót tarthassanak, hogy azokon sőt lefelé, áru-czikkeket felfelé vámmentesen szállíthassanak.⁶⁰

A József császár alatti török háborukor 16 hajón szállítottak élelmet az Olton Rimnik és Slatináig; később svájci Pürker Ignác, engedélyt nyervén a macedóniai gyapju vámmentes behozatalára, két gyapju terhelt hajóval feljött egész Királyhalmáig; hamuzsirrall és hunyadi vassal rakodva tért vissza Galaczig, ott nagyobb tengeri hajóra rakodván, Konstantinápolyig, hol nagy nyereményyel adta el áruczikkeit.

1820-ban Áron György egy 9 öl hosszú, 2 öl széles hajón 200 mázsa vassal és szebeni porcelánnal Rimnikig ment.

Ezen sükerült kísérletek felbátorítólag hatottak s 1839-ben az Olt hajókázására és az ezen hajókázást gátló nehézsége elhárítására Szebenben részvénytársulat alakult 500 frtos részvényyel, Bedeus József elnöktele alatt egy igazgatóválasztmány állott az ügy élére;

---

⁶⁰ Schlötzer Crit. Samml. 316 lap. Említés van téve a lovagok ezen szabad hajókázási kiváltágáról, mely szerént hat hajót az Olton (Ald), ismét 6 hajót a Maroson (Mors) vámmentesen járathatnak, Honorius pápának 1222-ben kiadott bullájában is, melyet közöl Fejér Cod. Dipl. III. I. 425.

Junius 21-én a társaság egy vassal rakodott hajója nagy ünnepélyességgel el is indult Verestoronyról.

De ez is csak kísérlet, még pedig felbátorító kísérlet volt. A társaság közöny, és részvéthiány miatt feloszlott, s azóta az Olt hajókázásának nagy horderejű kérdése egészen el van ejtve.

Pedig ez a könnyű közlekedéstől teljesen elzárt Királyhágón inneni résznek egyik legsürgetősebb életkérdése, mely még akkor sem vesztené el fontosságát, ha vasutunk lenne, mert a vizen való olcsó áruszállítás még akkor is helyén lenne, s a szomszéd Oláhfejedelemségbe – Erdély ezen természetes piacára – a legrövidebb ut az Olt. Igen óhajtandó lenne azért, hogy ezen elejtett kérdés felkaroltassék, s egy oly részvénytársulat alakuljon, mely a kor igényei szerint gőzössel kísérténé meg az Olt hajókázását.

Az Oltnak ezen ismertetését, e „*par excellence*” székely folyamnak ily rövid életírását sok tekintetben, de azért is szükségesnek hittem, hogy megérthető legyen azon körülmény, hogy Felső-Rákosról bár merre forduljon is az utas, mindég felfelé, azaz folyammal szembe megy, akár az Olt terén maradjon, akár az itt vele egyesülő *Kormos-Lángos*, akár *Baróth-vizének* völgyébe térjen be.

Eddigi utazásom modorából kitűnt az, hogy én nem mindenütt respectáltam a politikai felosztás határvonalait, hanem sok helytt határsértést követve el, inkább természetes vonalait követem a folyamvölgyeknek. Azt teszem itt is, midőn a keletről letörtető *Baróth-vize* völgyébe térek, melynek egész területe nem tartozik Udvarhely, illetőleg Bardocz-székhez, mert a már torkolatjától negyedórára lévő első helység *Baróth* is Miklósvárszékhez tartozik, de én nem tehetek róla, ha a természeti határok figyelembe vétele nélkül ily rendetlen felosztást csináltak, én megelőzőm a jövő törvényhozás teendőjét, s kikerekítem a határt, Bardocz-székhez csatolva Miklósvár-széknek legjelentékenyebb helységét, székhelyét, egyedüli mező városát, *Baróthot*.

Baróth nevét igen sokféleképen származtatják. Benkő szent Bartholdtól; a hagyomány azonban regényes eredetről beszél. A mongoldulásakor, midőn e haza népe üldözött vadként bolygott az erdők rengetegében, egy együtt bujdákoló szerelmes pár megpillantván e szép kies völgyet, felkiáltának: *bár ott lenne nyugalmunk helye!* Oda is települtek, s számos magzatokkal áldatván meg, alapítói lettek e falunak, melyet első meglepetésök kicsalta felkiáltásukról neveztek *Bárottnak*, miből később idomitással lett *Barot*, s így irva találjuk Baróth nevét régi okmányokban is, a *h* csak későbbi hozzátoldás.

De legvalószínűbb Horváth István névszármaztatása, ki a honfoglaláskor Erdélybe települhetett *Barot* nemzetségtől származtatja.⁶¹

A hagyományok szerint Baróth régen fennebb feküdt; ott hol most épület-nyomok látszanak a völgyben; de mivel régi iratokban Nagy-Baroth nevét találjuk,⁶² Kis-Baróthnak is kellett valahol lenni; hihetőleg ott fennebb a völgyben, honnan lakói leköltözve a mostani Baróthra települtek, s lett a két Baróthból egy.

Hogy Baróth már a XIV-ik század elején tekintélyes egyházmegye volt, azt a pápai dézmák regestrumából látjuk, hol *Borouch*, *Boróth* és *Barchuch* néven van bejegyezve.⁶³ Okmányilag Baróthról legelső tudomásunk 1334-ből van, midőn Baróti Lőrincz, Miklóssal, Gyula fiával perel egy „*Salamon*” nevű hely felett.⁶⁴

Baróthon Báthori Gábornak is volt jószága, melyet ő a csiki vasbányákkal együtt Bethlen Gábornak (akkor csiki főkapitánynak) adományoz.⁶⁵ Bethlen Gábor mint fejedelem a Dániel családnak adja,⁶⁶ most is ezen család birtokában van.

Fassing⁶⁷ baróthi várról (arx baróthi) tesz említést. Most várnak ott nyoma fel nem lelhető, s így Fassing vagy a templom kastélyt értette, vagy a baróthi határon lévő Veczel várát (római castrum, melyről alább) melynek akkor még jelentékenyebb maradványai lehettek.

Baróth vásáros hely,⁶⁸ s arra hivatott, hogy e vidék központi városává nője ki magát.⁶⁹ Naponta csinosodik, s gyarapodik úgy, hogy már is városias küllemmel bír. Téres piacán

---

⁶¹ Magyar gyökeres nemzetségek. Pest 1820. E munkájában azt véli, hogy a honfoglaláskor Pannoniába bejött 108 magyar ősnemzetségből néhány Erdélybe is települt, legalább Baróth, Berend, Hódos, Kalán, Kalóta, Mike, Tordos, Zágor, Zsombor falu nevek, ily ősnemzetségek nevét tartják fenn.

⁶² Labathlany Jánosnak Miklósvárszék szabadalmát tárgyazó 1459-ben kelt adománylevelében előjön nagybartóthi Rigó Demjén.

⁶³ A 648-ik lapon 1332-ik év rovatában ekként „Damianus sac. de Borouch solvit 11 banales antiquos.” A 668-ik lapon 1333-ik év rovat „Damianus sac. de Boróth solv. 8-ban ant.” A 741-ik lapon 1334-ik év rov. „Domianus sac. de Barchuch solv. 2 verencenses et 1 obolum.” E nevek mind el vannak fordítva a magyarul nem tudott olasz dézmaszedők által, akként, hogy a vég th ch-ra változtatott által. Régibb adat lenne Baróthra az, melyet a szászok adománylevelében, a nyert terület körül határolásánál előforduló Boraltba vélnek, azonban ez, hogy Baróth lenne, még nincsen tisztába hozva, annyival kevésbé, hogy a Szászföld még most sem terjed idáig, s annál kevésbé terjedhetett kezdetben midőn csak Szebenszékéből állott.

⁶⁴ Fejér cod. dipl. VIII 4 suppl. 127 lap.

⁶⁵ Mikó Ferenc Tört. lásd „Magyar Tört. emlékek” VII-ik K. 181–182-ik lapján.

⁶⁶ Benkő Spec. Trania Sed. Miklósvár.

⁶⁷ Nova Dacia 37 lap.

⁶⁸ Baróthnak még Bethlen Gábor adott feb. 3-kán, Pünkösöd utáni pénteken, és nov. 12-én tartandó három sokadalomra vásárjogot, mint az Benkő Spec Tran. mondja; de ezek elévülvén II. József által megújítottak, s ugyan ezen uralkodó Bécsből 1788-ban jan. 31-én saját, Gr. Pálfi Károly és Méhesi József aláírása alatt kelt levél által szerdanapi hetivásár joggal is felruházta Baróthot. A három előbbi sokadalomhoz egy augusztus 21-ik napján tartandó negyediket nyert 1867-ben, mint ez a baróthi levéltárban levő adománylevelekből kitűnik.

⁶⁹ Baróth már előre is bitorolja a város nevét. A község házáat városháznak, előljáróságát tanácsnak nevezik, s a község egyik végén „falu Baróth” másik végén „Baróth mezőváros” van felírva.

(melynek képét mellékelem) több bolt, és kőépület, a községben számos iparos és gyár van,⁷⁰ minek következtében élénk kereskedelmi mozgalom uralkodik. Itten van Miklósvárszék székháza, Erdővidék kaszinója, posta és távsürgöny állomás, szóval mind azon elemek, melyek jogot nyújtanak a várossá lételre. (Lásd képét a következő oldalon.)

[Kép]

BARÓTH VÁSÁRTÉRE ERDŐVIDÉKEN.

De a jövőnek szép reményekkel biztató képe ne homályosítsa el az érdemnek szerény sugarát, mely az 55-ik számmal jegyzett ház körül dereng, ne, mert ezen szerény kis lakban született *baróthi Szabó Dávid*, nemzeti irodalomunk ezen érdemdús előharczosa.⁷¹ Kinek emléke iránt a tisztelet adóját ezen megemlékezés által leróni hazafias kötelességemnek ismerem.

Baróth e vidéknek egyedüli catholicus helysége s hogy itt a protestantismus közepette, miként maradhatott meg, azon lehet csodálkozni.⁷²

---

⁷⁰ Leginkább szeszgyárak.

⁷¹ Baróthi Szabó Dávid 1739-ben apr. 10-én született Baróthon. Apja Szabó György, anyja Beke Erzsébet, kik a most 55. számú telken laktak, a ház azonban, melyben Szabó Dávid született, elégvén, nincsen meg. Hogy a Szabó család nemes, kitetszik a kétséges nemesek kutatására, a mult század végén kiküldött productionale forumok (főkörmányszéki levéltár 118^{40/772} szám alatti) munkálatából, hol a báróthi Szabó családot érdeklőleg hivatkozás van Bethlen Gábornak egy 1614-ben august. 29-én kiadott passualisára, melyben a Skender béget kísért Szabó Dávid baróthi nemes szabadon bocsátani rendeli; továbbá ugyan Bethlen Gábornak a prázsmári táborból 1616 feb. 24-én kiadott, baróthi Szabó Bálint nemes jószágá osztályára vonatkozó rendeletére s azért baróthi Szabó József a fegyverfeladáskor is mint valódi nemes mentesített, s a comissio által is a kétségtelen nemesek közé iktattatott. A leszármaztatás ez: Szabó Bálint, János, András, Gergely, János, György és Dávid. A mi Dávidunk tanulmányait Sz. Udvarhelyen végezte, s jezsuitává lett. Ujoncz évei alatt tanár Trencsinben, Szakolczán, Székes-Fehérvártt, Nagy-Szombatban, Kolozsvártt és Kassán. 1769-ben szenteltetett fel. 1773-ban a jezsuiták eltörlésekor Szabó Komáromba, 3 évvel később Kassára neveztetett ki állandó tanárrá, mely állásában maradt 1797-ig. Ekkor nyugalmaztatván tanítványa Gerkényi Pyber Benedekhez ment Virtre (Komárom megyében) hol 1819. nov. 21-én halt meg, s Virt templomába temettetett el. Irodalmunk ezen fáradhatlan uttörő munkása sok jeles művet (számszerént 15) irt, melyek közt legkitünőbb Virgil Aneisének ő eszközölte még ma is legjobb magyar fordítása. Eredeti dolgozatai közt is sok jeles és kitünő van. Életleirását lásd részletesebben Toldinak „Magyar nyelv és irodalom kézikönyve” című 1855-ben megjelent munkája I. K. 475-ik köv. lapjain.

Baróthi volt a Zsigmond királyt Nikápolynál megmentett Cserei Balázs is. Lásd Fejér Co. Dipl. X. 8. 347.

⁷² Az erdővidéki esperestség levéltárában van Benkő Józsefnek „Filius posthumus” című kéziratban lévő munkája, melyben a reformatiónak Erdélyben való elterjedésére vonatkozó igen érdekes adatok vannak. Itt előadja Honterusnak Brassóban való működését és viselt dolgait, s okadatolva bebizonyítja, hogy a reformatió a Székelyföldre Brassóból Honterus tevékenysége folytán, s könyveinek hatása alatt terjedt el. Erdővidéket érdeklő sorai ezek: Az erdővidéki ecclesiák egyről egyig elállottak vala a római hittől, de sokan az emberek közül nehezen szenvedhetvén azt, hogy az eddig való czeremóniák, rendtartások megszűntek volna, s a képek a templomból kihányattak volna, ismét kívánkozni kezdenek vala az előbbi vallásra, nevezetesen a baróthiak az előbbeni hitre visszaállanak, és mind e mai napig is a római pápától függenek. A magyar-hermányiak is – megbotránkozván azon, hogy első ref. papjok András a keresztes zászlót egy asztajára madárijesztőnek kitette – elállottak volt a reformatiotól, de az ottan megjelent tudós tanítók okkal móddal visszaállítottak a ref. vallásra, s azóta ezen vallásban is vannak sat.

A néphagyomány azt mondja, hogy egy Baróthi Kata nevű hit-amazon összegyűjtve a helység asszonyait, leányait, élőkre állott s kiverte Baróthról az új hitet terjesztő szónokot, megtartván ekként a népet a régi vallásban.

És e hagyományt igazolva látjuk a Baróth megyei régi anyakönyvben is.⁷³

Baróthon felül, a Baróthvize más néven Uzonka átkanyarogta szép völgy terület, a jobb oldali hegyen burgundi szőlőültetvények vannak, melyek a híres pomolog, a páratlan jó gazda, s a hazának oly sok jeles fiat s nemesen érző honleányt nevelt Zathuretzky ipariája.

A szemben lévő *Nagyály*, *Kisály* nevű hegyláncban gazdag kőszéntelep van, melynek két aknáját használja is a fülei vasgyár. E kőszén egy kissé verhenyeges és törékeny; de azért kitűnő tűz-anyag, s hihetőleg mélyebb művelés után még jobb minőségűre is fognak találni. Mily roppant heverő kincs van ott, mit csak akkor fogunk kellőleg méltányolni, mikor erdőink megfogyatkoznak, mi a mostani vesztegető kezelés mellett hamar be fog következni.

Fennebb az északi oldalon *Dungó patak* szakad az Uzonkába. E patak völgye timsódús, nem rég társulat alakult annak felhasználására; néhány éve, hogy medrében óriási mammothfogát s nagy csiga kövesüléseket találtak.

Az e patakot környező hegyek fel egészen Baczonig vastartalmuak, felületeiket nagy mennyiségű vas-salak borítja, miből régi bánya-művelésre lehet következtetni, mit a rómaiak korára (kiknek egy telepök volt a mint alább látandjuk, e vidéken) akarnak felvinni. – Nem rég *Baróth patakában* malomárok ásásakor roppant vas-üllüt találtak, melynek fatalapja meg volt kövesülve, az üllő a római vas-hámoroknál szokásos alakkal birt. Igen nagy kár, hogy vasa felhasználhatott.

Fél órára Baróthon felül *Bibarczfalvát* éri az utas. E falu nevét Benkő *Tiburcz*-tól (kinek itt vára volt) származtatja, mely elferdítve, időfolytán Bibarcz lett, s mely nem nagyobb szórontás – mond Benkő – mint a Szent-Máriából lett *Semeria*. Bibarczfalva híres gyógyforrásairól, melyek a falu derekán fakadnak fel, s úgy itatra, mint fürdésre használtatnak.

Temploma az átmeneti korszak műve, de teljesen átalakult úgy, hogy csakis szentélyének polygon-záródása és köríves oldalkapuja, – melynek béléstét két kajács közé fogott henger tagozza – mutatják keletkezési korszakát. Belső falait igen szép fresco-festvények boríták, melyeket vastag mészkéreg fed. Egyik épőbb szögletéről ezt eltávolítván,

---

⁷³ Ezen anyakönyv 1674-ben kezdődik, egy ezen keletnél régibb íráska van oda bekötve, melyen ez áll:

Barothiensis ecclesia dicitur inviolata permansisse tempore persecutionum, quando haeretici vicinas ecclesias violenter apprehenderunt, quod Heroína quaedam mulier ex familia Barothiana conclamans ceteras mulieres, arreptis veribus et furtibus ad fores Ecclesiae comparantes negarnut introitum commissariis A catholicis et praedicantibus, et sic mansit intacta.

byzanci izlésben festett alakokat, fehér és verhenyős lovon ülő lovagokat ismerhettem fel, miből azt következtettem, hogy ottan Szent János jelenése IV-ik könyvében leírt jelenet volt lefestve. E templom egykoru lehet a faluról való első tudomásunkkal, mely szerint 1332-ben *Villa-Bybonh* és 1333-ban *Villa-Byborch* néven önálló egyházmegyeként jelenik meg.⁷⁴

A falu felett délről szép lomberdő nőtte kerekded hegy emelkedik. E hegy tetőormát koronázta *Tiburczvára*, melynek még ma is észlelhető nyomaira akadhatunk, mert a *Bacsonvize*-, *Várpataka*-, és *Fehérföldpataka*-tól körülfolyt önálló hegy tetőormán csakhamar ráakadhatunk egy 2–3 öl magas, 3–4 öl széles gátonyra, mely a hegy fennlapját hosszukás idomban úgy futja körül, hogy észak-nyugati és észak-keleti részén hegyes csúcsba jön egybe. A két csúcs közti szarak nem egyenlők, mert északi oldala nagyon kis hajlítással bír, míg déli oldala csaknem félkört képez, úgy hogy e vár alakját leginkább egy körszelethez hasonlíthatjuk, oly körszelethez, melynek kerülete ezer lépés, hossza 400, legnagyobb szélessége 240 lépés. Ezen mértékek fogalmat adnak e vár tekintélyes nagyságáról, és oly terjedelméről, minővel székelgyöldi ősváraink között csak is a csiki Bálványos birt.⁷⁵

E vár gátonjának nincsenek sánczai s kőszakatnak sem látszik ottan semmi nyoma; de néhány átmetszést tétetvén, meggyőződhettem, hogy ottan falrakat volt, melynek omladványai alkotják e hatalmas gátonyt, melyet a természet alkotó keze lassanként moha, és százados lapu hulladékból alkotott földréteggel vont be, s azokon óriási fákat növelt. E földréteg és a rajta nőtt százados tölgyek, mintegy időmérőül tűnnek fel az észlelve vizsgálódó előtt, jelölve, hogy ezen legalább is 2–3 százados fák, több század óta egybeomlott és lassanként behantolt romok halmazán nőttek fel; s így legalább is 5 század tölt el azóta, mióta a vár egybeomlott.

Igy olt a tevékeny s mindent hasznosítani tudó természet a halálba is életet, ekként jelenik meg az ember mulékony műveinek elenyésztekor azok megsemmisülése percében, hogy örökéletű önmagukból megújuló lomb, illatos virág, s izletes eprekkel díszítse fel az enyészetnek szomorú jeleit, a mulandóság mellé oda állítva az örökkévalóságot.

A természetnek keblén, a régi nagyság, mult dicsőség e helyén, az őskor ezen sötét rengetegei közt, a büszke tölgyek alján sűrűn felnőtt sebző tövisek közt hiába bolyongtam, hiába kerestem e romtöredékek közt valami utbaigazítót, irányadót mi ezen titokteljes romok multjára bár mi csekély világot vethetett volna, hiába folyamodtam a történet muzsájához az is hallgatagon hajtá egybe világ eseményeket tárgyaló könyvét, honnan a lap, melyre a vár

---

⁷⁴ A pápai dézmák regestruma 648. lapján (1332. évi rovat) így: Blasius sac. de Villa Bybonh solv. 11. ban. ant. 668-ik lapon (1333. évi rov.): Blasius sac. de Villa Byborch solv. 1 ban. ant et 6 verencens. A 741-ik lapon (1334. évi rovat): Blasius sac. de Villa Byborch solv. 4 denarios.

⁷⁵ Lásd a csiki Bálványost e munka III. kötetében, Tusnád leírásánál.

multja írva volt, kiszakadt. S midőn minden hallgatott, midőn mindenütt kétely és bizonytalanság éje sötétült, megjelent akkor a csevegő hagyomány, hogy elmondja e romokról, mit ezredévek eseményeivel elárasztott emlékében megtarthatott. Szerinte e vár szereplés[e] szintén sz. István korára, vagyis az ő nemzeti vallásnak a keresztyén vallással való küzdelme korszakára esik; Tiburcz vára és a két Bálványos vára volt az ősök üldözőbe vett hitének végső menhelye; itten e várakban füstölögtek utoljára Hadúrnak oltárai. Ázsia szent hagyományai itt küzdtek az élethalál harcát Európa vallási fogalmaival. Ős Tiburcz, a biboros Saroltának fia, rendithetlenül ragaszkodva őseinek üldözőbe vett hitéhez, elhagyta az udvar királyi fényét, s ide az erdők rengetegébe vonulva, miként Gyula s utána az Opurok Bálványos várába, úgy ő is itten e hegyormára épített erős várában gyújtá fel a tiltott ősvallásnak szent tüzét, azt követve élt itten s halt is el, mint utolsó ázsiai magyar, mint utolsó papja Hadurnak.

Ott a vár belterének dombszerű emelkedésén mutatnak egy nagy üreget, mely mellett nem rég lerontott és elhordott kőfal állott, e lenne a néphit szerint azon pincze vagy sirbolt hova a rendithetlen Tiburcz kincseivel s áldozati eszközeivel együtt el van temetve.

A várhegy egészen belévéen sűrű erdővel növe, az innen feltároló kilátás korlátolva van, hanem található keleti végénél egy tisztást, honnan gyönyörködni lehet a táj szépségben, honnan feltűnik a völgyfőben szépen fekvő, s nagy városi küllemmel bíró Nagy- és Kis-Bacson felett a *Hatodnak* gyönyörű láncolata, melyen a bükszádi *Piliske* büszke orma, a szent Annató feletti *Nagy Csomagnak* és *Büdösnek* trachyt ormai, és a *Bodoki havasnak* vár koronázta csucsa pillant át, mely várral és ezáltal a Bálványossal volt láttani egybeköttetésben Tiburcz vára, míg tulról a Rikában lévő Huszt és Kustály vára által függött egybe a Bágyi várral, alább pedig az ide jól látszó Tepeji várakkal.

S most vegyünk búcsut e titokteljes romoktól, hogy Baczon völgyének még hátra lévő faluit is megutazzuk.

XLIV.

Bacson vize völgyei.

A vidék tájirata. Bodos. Kelemen vára. Példabeszédek Bodosról. Kis-Bacson vize. Kis-Bacson. Magyar-Hermány, néveredete; népessége. Régi vasművelet nyomai. Fenyőspatak. Istenkasa. Érczes-borviz. Leshegy. Bodvaj. Nagy-Bacson vize. Nagy-Bacson. Telegdi- és Sepsi-Bacson. Tsinod. A bacsoni régi templom; régi harangok. Bacson népe, építkezés;

kézműipar. A Sugó és Uzónka völgye. Pisztrangos borviz. Uzónka borviz. Faluhely. Csokáson templom-nyom. Az Eszmod magasán vezető utvonal.

Bibarczfalván felül három völgy szakad egybe: a délirányu *Bodos pataka* völgyében fekszik *Bodos*, az észak irányu *Kis-Bacson vize* völgyében *Kis-Bacson* és *Magyar-Hermány*, a közepén keletről lefolyó *Nagy-Bacson vize* völgyében *Nagy-Bacson*, mely dombtetőn fekvő templomával igen szép képet mutat. E falukat az elősorolt rendben fogjuk meglátogatni. Legelőbb is *Bodosra* nézünk be, mely tulajdonképpen szorosan véve nem is tartozik a vizsgálódásunk alatti Bardoczszerékhez, a mennyiben a politikai felosztás Miklósvár-székhez sorozta; hanem tájrajzilag Bacson vize völgyéhez tartozik, s én itt is inkább a természeti, mint a célszerűtlen beosztásu politikai határokat ügyelve, Bodost is ide keblezem. Bodos nevét Benkő *Bujdosról* származtatja, hová valamely bujdosó települt, mi egy kissé erőltetett, leszámaztatásnak tetszik; valószínűbben ez is ily nevű székely ősnévét tartja fenn. A csinos falucska úgy elrejtőzött Tiburcz várának háta mögé, hogy az 1848-ban Erdővidékét dúló Heydte oláh nemzetőrei sem találták meg. Bodoson nem sok feljegyezni valót találunk, legfeljebb megemlítjük, hogy az e falun alól lévő, a Bodos- és Farkaspatak közti magas csucst, mely Tiburcz várával éppen átellenben van, *Kelemen várának* nevezik, azért a hagyomány szerint, hogy ottan egy Kelemen nevű székely ősnék volt büszke vára. Azonban e vár emléke csak a hagyomány és a hegy elnevezésében él, mert a szántás által teljesen átidozitott és elegyengetett hegytetőn semmi maradványára, de még nyomára sem lehet akadni.

Még felemlíthetünk két példabeszédet is, u. m.: *Ugy talál mint a bodosi lakadalomban az étel*, – szokták olyan valamire alkalmazni, a mi úgy kijut, hogy sem sok sem kevés. Eredete pedig az, hogy a bodosiak szűk és rossz határuk mellett nem igen gazdagok, s azért ők nagyon gazdálkodva élnek s még lakadalmaiknál is, – mely alkalommal a székely nép oly pazar fényt és vesztegetést űz az étkezésben, – csak annyit főznek, hogy éppen elég legyen, de felesleg ne maradjon.

Az olcsó, de rossz holmiról szokták meg azt mondani, hogy: *Olyan mint a bodosi szekér*, mi ismét onnan ered, hogy e falu lakóinak mestersége a szekérgyártás, minden ember még az asszonyok is szekeret gyártanak ott; de mivel a szekereken nem szokott vas lenni, és nagyon olcsóért állítják ki, azért azok nem is szoktak nagyon tartósak lenni.

Bodosról az ellentétes *Kis-Bacson vize* völgyébe tértünk, hol a torkolathoz közel eső *Kis-Bacsonban* mit sem találván, fennebb siettünk a már havas alján fekvő *Magyar-*

Hermányba,⁷⁶ mely nevét Benkő szerint ermánytól – mi forrásos helyet jelent – vette. Dús is e falu forrásokban főként ásványos vizekben, mert a faluban és határán nem kevesebb mint 8 ásványos forrása van. Hermány is filiája volt Nagy-Baczonnak s attól 1765-n szakad el, mikor 443 lélek lakja; ma már 1000-re megy lakóinak száma, mi a székely faj szaporaságának ismét egy adata; pedig e korszakra esik az 1788-ki bodzai csata, mikor Hermányból 29-en estek el, 5-en sebesültek, 10-en pedig rabságra jutottak, és ezen korszakra esik a francia háború, melynek folyama alatt 30 ember életével áldozott Hermány.⁷⁷

Hermányon felül három patak foly össze: *A Fekete-*, *Halas-*, és *Baróthpataka* (s csak ezek egyesülésénél keletkezik a *Kis-Bacson vize*); a két utóbbinak egybeszakadása közt *Paphomlok* nevű hegyfokon oly nagy mennyiségben jön elő a vas-salak, hogy arról régen nagy mérvben üzött vasműveletre kell következtetnünk.⁷⁸

Különben még ma is van Hermány területén vasművelet, csak hogy az bennebb huzódott a havasok közé, s mivel ugyis kis keretbe szorított hazai iparunk iránt érdeklődnünk kell, azért azt felkeresni kötelességünknek tartjuk. Hermány és Kis-Bacson közt a *Fenyőspataka* szakad balpartilag Kis Bacson vizébe. Ezen pizstrangdus, havasi csermely vadregényes, messze felnyúló völgyében nem is sejtett szép tájakra bukkan az utas. Ezek legkiválóbbika a torkolatjától 1 és ½ órára eső *Érczespatak*⁷⁹ gyönyörű hegykeble, melyet *Istenkasának* azért neveznek, mert annak ősrenetegek közzé rejteszkedő magánya vész idején biztos menhelyet nyújtott a lakosoknak, kik török, tatár, laboncz dulások alkalmával ide rejtőzködtek s ott Isten védelme alatt biztosságban is voltak, honnan *Istenkasa* neve eredett; de hogy az iderejtőzködők, isteni gondviselésbe helyezett bizalmuk mellett örködtek is ezen bajosan fellelhető, bajosan megközelíthető, s szükség esetében könnyen is védhető hely felett, mutatja az, hogy az onnan keletre eső magas csucst, honnan egész Erdővidéken szét lehet tekinteni, *Leshegynek* nevezik ma is, s itt vész idején – a hagyományok szerint – mindég őr állott, ki az ellenség mozdulatait kémlelte, s az Istenkasában levőknek hirt adott.⁸⁰

---

⁷⁶ Előnevét azért csatolják, hogy a Barcaságon levő szászok által lakott Hermánytól (Honigsberg) megkülönböztetni lehessen. Különben, hogy a „Hermán-nem” a székelyeknél mint nemzetség meg volt, arra adatul szolgálhat az egy 1339-ki oklevélben előforduló László, a Herman-nemből (de genere Herman) való Dénes fia, ki a három rendű székelyeknek volt ispánja (comes trium generum Siculorum). Lásd Nemzeti Társalkodó 1832. évf. II 9. És így igen könnyen megeshetik, hogy e falu neve a székelyek Hermán nemétől, vagy pedig az itt lakhatott Hermán családtól ered. Benkő József coll. Hist. T. III. 366. lapján azt mondja, hogy a Hermán szó Hermestől (Mercurius) ered, kit a régi székelyek és góthok is isten gyanánt tiszteltek, mit ha elfogadunk, akkor falunk nevének isteni eredete lenne.

⁷⁷ Mint ez kitűnik a ref. megye jegyzőkönyvéből, hol névszerint be vannak jegyezve azok, kik ugy a török mint a francia harczokban áldozatul estek.

⁷⁸ A hagyomány azt tartja, hogy a római korban itten nagyszerű vasbányák voltak.

⁷⁹ Mely a Fenyőspatakba balpartilag ömlik.

⁸⁰ Az Istenkasa még az 1849-ki forradalmat követett üldözések korszakában is menhelyet nyújtott 5 hermányi honvédnek, kik 3 évig bujdáskoltak ottan, szabadon és függetlenül élve, míg a haza rabigában nyögött;

Az Istenkasában több ásványos forrás buzog fel, azok közt az Érczeskút nevű⁸¹ igen kellemes ízű erős borviz.

Istenkasán felül negyedórára van (a Fenyős patak mellett) a *Bodvaji vashámor*⁸² és a körülte lévő, vagy 100 lelket számláló, bányatelep.

E hámor alapítója a szt.-domokosi rézbányákat kiemelt Verkes Zakariás Antal, kinek a szt.-domokosi bányákban dolgozó munkások egyikének testvére kis-bacsoni Gál Samu mutatványul vaskövet vitt a Bodvajból, mely érczdusnak mutatkozván, 1831-ben megkezdődött itten a bányászat, s ma már évenként 1000 mázsa vasat termelnek. Nagyobb befektetéssel azt igen előnyösen lehetne nagyban is kezelni, mert vasa, főként öntvényekhez, jobb a fülei vasnál, s a mellett a dústartalmu vaskő, vizerő és tűzanyag mind közel és kifogyhatlan mennyiségben jön elő itt; hozzá még jó közlekedő utja is van Nagy Baczon felől.

Az alapító Zakariás a bányatelep fölötti tetőre 1852-ben védszentje tiszteletére kápolnát épített, hol Szt. Antal napját követő vasárnapon nagy és népes bucsukat tart a Baróthról, sőt még Csikból is oda sereglő katolikus népség, mikor egyszer egy évre megnépesül a havasok magánya. Képét a szépen fekvő hámornak mellékelem. (*Lásd a köv. old.*)

[Kép]

A BODVAI VASHÁMOR ERDŐVIDÉKEN.

E havasokban roppant kincs rejlik, mert vasa és még nem ismert ásványvizei mellett több száz ezer holdra menő csere- és tölgyfa rengetegek tenyésznek itten, melyek vasutunk elkészültével a bizonynyal kifejtendő gyáriparnak (hordódonga, padlatkoczka, s butorgyártásnak) kiaknázhatlan kincseit rejtegetik a jövő számára.

Most térjünk a közép völgybe, hol a *Nagy-Baczon vizének* kies és termékeny völgyében fekszik *Nagy-Baczon*,⁸³ e vidéknek legnevezetesebb és legsajátságosabb helysége,

---

többször küldöttek nagyobb katonai erőt is elfogatásukra, de ők azokat mindig vagy visszaverték, vagy kikerülték, s bár otthoni szüleikre egy század katonát küldöttek, ők meg nem adták magokat az amnestiáig, midőn aztán szépen haza mentek.

⁸¹ Mely egy kis barlang szádánál festői sziklák között fakad fel; a nép azt mondja, hogy itt aranycsepegés van, melyre magyarországiak járnak. A népnek aranycsepegési hite mindig régi aranyműveletet jelöl, s valószínűleg az említett sziklaüreg is nem más, mint egy felhagyott aranybánya.

⁸² Így neveztetve a felette lévő Bodvaj havasról.

⁸³ Baczon néveredetéről pedig azt mondja Benkő (Filius posthumus című jegyzeteiben), hogy sz. István magyar király Sarolta hugától származott volt Márkárd, Koff, kinek fia volt Bulth Lőrincz, ennek lettenek im ez 5 jeles fiai: Baczon, Boncz, Bencze, Tsák (Chák) és Bethlen, ki is a kevés ételről Beetlennek és azután Bethlennek neveztetett. Ezek közül mindeniknek nevére faluk vannak Erdélyben neveztetve, talán magok lévén azoknak fundátorai. Bethlentől Bethlen nevű mezőváros és már elromlott vár, és Bethlenfalva Udvarhelyszéken,

melyet a falu közepén lefolyó hasonnevű folyó két részre, *Telegdi Baconra* és *Sepsi Baczonra* oszt, és ezen megosztás nemcsak névleges, hanem nagyon is lényeges, mert a folyó jobb partján fekvő *Telegdi Baczon* politikailag Bardoczsékhez tartozik,⁸⁴ míg a balparti *Sepsi Baczon* Miklósvársékhez van sorozva,⁸⁵ és így azon falu, melynek semmi más válvonala nincsen, mint a kis folyó és midőn egyházmegyeileg egy községet képez, s mint ilyen a közös „Nagy-Bacson” nevet viseli, akkor politikailag elkülönített két törvényhatóság közt oszlik fel, s ugyan azon falu lakosa, mondva hogy udvarhelyszéki, a másik mondva, hogy háromszéki, nem hazudott, hanem teljesen igazat mondott. Sepsi Baczonnak déli részét *Tsinod*-nak, a rajta keresztül folyó patakot *Tsinod patakának*, és a közeli magaslatot *Tsinod hegyének* nevezik. Ezen őshangzatu névnek ismétlése nem csak esetleges, hanem az egy régi ily nevű, s *Tsinod* hegyén feküdt falunak őrzi emlékét, melynek lakói le költöztek Baczonba, de ős telephelyük emlékét magukkal vive, azt ez elnevezésekben örökölték. Baczon 1334-ben *Bachan* néven mint önálló egyházmegye szerepel⁸⁶ s mint ilyen központi anyamegyéje a szomszéd faluknak.

Nagy Baczon nemcsak a katholicus korban volt központi anyamegyéje a vidék falvainak, hanem még a reformatio után 1670-ben is (ez évi visitationalis jegyzőkönyv szerént) derékmegye volt Kis Baczon és Herman filiáival, melyek azután lettek nagykoruak és önállókká,⁸⁷ s éppen azért, hogy mind a három falunak keze ügyébe essék, építék templomukat a Kis és Nagy Baczon közti hegyfok tetőpontjára; a kegyelet tette azt, hogy Nagy Baczon nem rontá le a kissé kényelmetlen, messze, de szép regényesen fekvő régi templomot, hanem most is oda jár imádni Istenét.⁸⁸ A régi templom azonban teljesen átalakult

---

Tsákról Tsák és Tsáklya, Benczéről Benczéd Udvarhelyszéken. Bonczról Bonczida (helyesebben Bonczhida) a Szamos mellett, Baczonról pedig a mi Baczonunk, melynek az önnön fundátorától oda szerzett egy nevezetes almája bacsoni édesnek vagy bacsoni pirosnak is neveztetik, édes is, piros is lévén.

⁸⁴ Hogy a telegdi esperesség (mely Morosio, Chich és Erdenbach distr. oszlott) nem más, mint az udvarhelyi esperesség, s hogy Udvarhely legrégebbi neve Telegd volt, talán a Telek ős törzsről, azt már többen bebizonyították. Az pedig hogy Udvarhelyszékhez tartozó része Baczonnak Telegdinek hivatik, arra mutatna, hogy nemcsak a várost, hanem a széket is hajdan Telegdnek hívták.

⁸⁵ Sepsi-Bacson most Miklósvársékhez tartozik, de régen mint neve is jelöli, s mint a hagyományok is tartják, Sepsiszékhez tartozott, valószínűleg akkor még, midőn Nagy-Bacson fenn az erdők között a Murgó alján feküdt – mint azt alább látni fogjuk – mikor Sepsiszékhez volt közelebb, mint Miklósvársékhez; de a falu idő való leköltözésével nagyon elesett Sepsitől, és úgy csatolódhatott a közelebb levő, és amugy is Sepsiszékhez, illetőleg Háromszékhez tartozó Miklósvársékhez.

⁸⁶ A pápai dézmák regestruma 741-ik lapján ekként lévén bejegyezve: Petrus sac. de Bachan solv. 1 verecens et 2 denarios cum aquilis. – A többi faluk említve nem lévén, ennek filiái voltak.

⁸⁷ Midőn Kis-Bacson 1734-ben elszakad, Nagy-Bacsonnak csak is 658 lakosa volt; ma e szám háromszorozódva van.

⁸⁸ Ugy látszik, hogy régi időkben az erdővidékiek sok sört ittak, mert a serfőzés az ecclesia egyedárúsága volt, s az ecclesia üstjében főzött mindenki magának sört, miért hogy a pap is meg ne szomjuhozzék, külön gabonarészt adtak. Benkő fennebb említett Fil. Posthumusában ezt találjuk feljegyezve: Régen az Eclának járó jövedelemért serfőző üstöket tartottak a bacsoni, olaszteleki és más ecclesiák is, szokás volt ugyanis ezeken a falukon, hogy a falunak közönséges nagy aszalóháza volt, hol a szaladot készíték, melyből negyvenesekkel is főzték ecclesia-bérbe kijáró üsttel a sert, s azt korcsmárolták, s meg is részegedtek tőle.

renaissance stylbe, csak is két kapuja tartatott meg emléktáblájaként a multnak. A déli oldalajtó – melynek átszelt lóherivvel záródó nyilatát vesszőmű kereteli, – elmozdítva eredeti helyéről a szentély (polygon) záródásához vitetett elő, a nyugati főkapuzat azonban helyén maradt, s ez is átszelt lóherivvel záródik; hanem úgy látszik, hogy mély horony tagozta bélletét egy külső csúcsivvel záródó táblázat keretelte be, mely most az elibe épített torony által fedve van, de kitűnik a vastag mészréteg alól az ivmezőt (tympanum) ékitett mérmű vagy domborműnek homályos vonalzata. E két kapu nem nagy dolog ugyan, de azért mégis elég arra, hogy e templom építési korát a XV-ik század közepére határozzuk.

Találunk ezeken kívül tornyában két régi harangot is; a harmadikat, melyen e körirat van ferde, minuskel emlékekkel küzdő latin betűkkel:

C. B. M. I. N. R. I. Anno Domini 1575.

(Consecratum Beatae Mariae. Jesus Nazarenus Rex. Jud.)

A második harangon pedig körirva találjuk:

O Rex gloriae veni cum pace 1615.

A mi Nagy Baczont illeti, az egyike a Székelyföld legszebb faluinak, népe általános jóllétben van, mit a földművelés mellett (melyre úgy is kevés terök van) mellesleg gyakorolt kézműiparnak, a nagyban űzött cserép és dongagyártásnak köszönhetnek. Az 1843-ki nagy égéskor – midőn 23 emberélet is esett áldozatul – az egész falu elhamvadván, oly csinnal épült fel, hogy az ember egy rendezett városkában hiszi magát.⁸⁹ A nagy részt kőből épült, cseréppel fedett házak nem azon, a szászoktól elsajátított modorban készültek, mint azt a Székelyföld több helyein láthatjuk, hanem megtarták a székely építési elveket, s csinos, vendégszeretőleg hívó oszlopos előtornáczczal pompálkodnak. Különben Baczon, mint vásárokkal s terjedt kézműiparral bíró hely, inkább is megérdemelné a város nevet mint Baróth, s talán ennek érzetében öltözködnek is lakosai városiason, mert a férfiak, főként ünnepnapon, mind magyaros szabásu posztó ruhát, az asszonyok és leányok czizma helyett czipőt viselnek. Baczonhoz kevés történeti esemény emléke van kötve; legfelebb megemlíthetjük azt, hogy Gyulafi László, Bocskainak jeles vezére, miután csaknem egész

---

⁸⁹ Baczon ugyancsak vásáros hely. Ugyanis Telegdi-Baczon 1846 november 27-én folyamodványt adott be négy országos sokadalom (jan: 21., apr. 13., jul. 31. és oct. 7-én tartandókra) és szombatnapi hetivásárok iránt, mit Udvarhelyszék gyűlése is azon okból, hogy Bardoczszéken egyetlen vásáros hely sincsen, pártolt, és 1847. márczius 5-kén felterjesztést tett, s mellékelte a szomszédos csiki, háromszéki vásáros helyek s Köhalom város nyilatkozatát is, melyek közül egy sem ellenezte azt, kéri a kért vásárjog megadását; Baróth mondott egyedül ellent, azon okból, hogy az ő vásárai a közel Baczon sokadalmi által veszélyeztetve vannak. De ez tekintetbe nem vétetvén, Ferdinand király 1847. július 24-én saját, b. Jósika Sámuel és Konrád András aláírása alatt Bécsben kelt vásárendéylező okmányát kiadta, melyben Telegdi-Baczon részére a kért négy országos sokadalmat és szombatnapi hetivásárt engedélyezte. – Ezen engedélyezési okmány meg van eredetiben Baczon községi levéltárában, az előzményekre adatokat a főkormányszéki levéltárból nyertem.

Erdélyt, s azzal a Barczaságot is behódoltatta ura számára, itten Baczonban megbetegedvén 1605-ben jul. 28-án meghalt, de nem csak az itten elhunyt, hanem az itten született jelesekről is illő megemlékeznünk.

Ezek között felemlitem *Baczoni Incze Mátét* és két jeles fiát *Mihályt* és *Istvánt*, kik nemcsak mint tanárok és lelkészek voltak kitűnők, hanem mint írók is érdemeket szereztek magoknak.⁹⁰

1690-ben a visszavonuló Tököli táborával oct. 12-én és 13-án Baczonban hált, 14-én átvonult a Mitácson Csikba.⁹¹

Bacson völgye messze felnyulik a havasok közé, oly terjedelmes lakatlan vidék van még ottan, hol néhány falu jól megférne. Most elhagyatva csak is gazdag legelőket és kaszálókat szolgáltat a szomszéd faluk lakóinak.

Fennebb a Nagy Baczon vize megsemmisül, azaz hogy vize nem, hanem csak neve vesz el, a mennyiben ott, hol kétfelé ágazik, többé nem hivatik Baczon vizének, hanem *Sugó-*, és *Uzonka pataka* nevet veszen fel. Ez utóbbinak völgye sok tekintetben érdekes. Földtanilag azért, mert itten van véghatára a Hargitából leágazó trachyt-közetnek, ott van a jobb partilag belé ömlő *Pisztrangos patak* völgyében a hajdan nagy hirnévvel birt *Pisztrangos borviz*, melyett ezelőtt sok fürdővendég látogatott meg, kiknek elfogadására házak is épültek; de a rossz utak miatt fel van most hagyva azon gyógyforrás, melynek jótékony hatásáról csudás dolgokat beszélnek. Ott buzog fel használatlanul azon ásványos víz, mely kellemes íze mellett a bort is főzi, s mely – miként a kísérlet bebizonyítja – esztendeig is eltartható a nélkül, hogy erejét és jóságát veszítené. E vidékek nem egyedüli ásványos forrása ez; van fennebb az Uzonka patak fejénél a *Murgo* nyugati aljában egy másik híres borviz is, az ugynevezett *Uzonka borvize*, mely nevét – Benkő szerént – onnan kapta, hogy egy Auzonius nevű római tiszt szokott volt fürdeni azon forrásban, mely róla *Auzonikának* s később *Uzonkának* neveztetett. Azonban e leszármoztatás nagyon erőltetett, és a régi classicitás utáni kapkodás szenvedélyének jellegét viseli, mely hibába Benkő gyakran esett. Sokkal valószínűbb, hogy ezen forrás és patak, mint a Háromszéken lévő *Uzon* nevű község nem ezen római tisztből, hanem azon *Uzon* nevű székely őstől veszi nevét, ki Kállay szerint Árpáddal egykorulag élt.⁹² E borviznek most elhagyatott vidéke nem mindég volt ilyen, mert a forrás közelében egy helyet ma is *Faluhelynek* neveznek; az itt nagy mennyiségben található vastag

---

⁹⁰ Incze Mátyás kolozsvári lelkész volt, fia Mihály szintén kolozsvári lelkész és kolozs-kalotai esperes. – István maros-vásárhelyi tanár. Lásd Baczoni Incze Mátéről többet Bod Péter Athenása 345–346. lapján.

⁹¹ Almadi naplója szerént. Lásd ezen érdekes naplót Monumenták. Írók. XXIII-k K.

⁹² A ns. székely nemz. ered. 81 lap.

cserépdarabok, épületnyomok, és az erdők között felismerhető régi szántóföldek mesgyéi határozottan jelölik, hogy e most minden emberi laktól távol eső vadonban egykor ember tanyázott. A *Faluhely* közelében lévő *Csókás* nevű dombon még azon helyet is mutatják, hol az itt volt falunak temploma állott, és így valószínűnek látszik azon hagyomány, hogy régi harcias időkben, midőn az ember lakját elrejtteni, eldugni igyekezett, Baczon itt e havasok rengetegei között feküdt, s csak később, békésebb és biztosabb idők bekövetkeztével költözött le mostani helyére. Van a bacsoni erdőkben egy *Besenyő patak* nevű csermely is, erről Benkő azt következteti, hogy ottan egy besenyőtelep volt, melynek lakói szintén Baczonba huzódtak. Baczomból mostan két útvonal vezet át a havasokon, egyik a Mitácson át Alcsikba, másik az Uzonka völgyén fel és *Eszmod magasán* át Málnásra (az Olt völgyébe), mindkettő most csak fakószekérrel járható erdei ut, pedig azoknak, főként az utóbbinak kiépítése, ugy közlekedési mint aesthetikai, de főleg hadtani szempontból is nagyon óhajtandó lenne, mert azt Bükszádról a Zsombor és Torja pataka völgyein könnyen át lehetne vinni Kézdi-Vásárhelyre, és ez utvonal a mellett, hogy a leggyönyörűbb és oly sok tekintetben érdekes és nevezetes vidéken vezetne, csak fél oly hosszú lenne, mint a mostan használt; mert Baczontól Bükszádon át K.-Vásárhely alig 5 és ½ mfd, míg a mostani kerülő uton Hidvég és Szent György felé 10 és ½ mfd. Ha ezen utvonal elkészülhetne, akkor egész Háromszék és Alcsik, tehát közel 150,000 ember e vonalon közlekednék a „*Külfölddel*” miként ők a Rikán tuli vidéket nevezik.

XLV.

Olasztelek és környéke.

Kormos-Lángos völgye. Veczer. Veczerfarka. Az itten feküdt római város. Várarka. Olasztelek eredete. Temploma. Harangja. Régi Dániel curia. Olaszok útja. Tekejádzója. Őrhegy. Tortoma. Fejmosókút. Sirdombok. Régiségek. Ravaszlik. Tatárhányás. Száldobosi fürdő és borviz. Likaskő. Nyillőki borviz. Darabonta. Rákosi borviz. Csudástó. Hunhagyományok.

Bardóczszék egyik völgyét már átfutottuk, de hátra van még másik, ennél sokkal szebb és nevezetesebb része, a *Kormos Lángos* völgye és annak mellékvölgyei, a tulajdonképi Bardóczszéknek zöme; mert a megjártuk vidék annak csak fityenkéjét (függelékét, dirib darabját, sallangját) képezi.

Ott van egy tömegben e fíuszéknek 5 legnevezetesebb faluja, ott vannak háttérben azok a nagyszerű havaslánczolatok (Hargita, almási barlang, csiki havasok), melyek a szemet gyönyörködtetik; ott e hegyóriások előlépcsőzetén terjednek el azon gazdag érczerek, melyeket a jótékony természet odahelyezett az ember felgazdagítására.

De térjünk vissza kiindulási pontunkra, Baróthra.

E falutól északnyugatra egy csekély magasságu fennlapály emelkedik, mely a *Baróthvize* s a *Kormos Lángos* Oltba szakadása közt ékszerűleg szökel elő.

Ezen most szántóföldekkel borított földnyelv fennlapját a nép *Veczel* vagy *Veczernek* hívja. A hagyományok szerint ott hajdan római vár védelme alatt állott város feküdt, s ezen hagyományt igazolni látszik azon sok római maradvány, melyet naponként felvet az ekevasa. Találtak itten elvitázhatatlanul római korból való téglafalakat, hamvvedreket, találtak oly nagy kerek téglákat, melyekből egy-egy sütökemencze alja kitelt; találtak szép faragott köveket, melyből az olasztelki templom kipadlóztatott és nagy számu római érmekeket. Az említett magaslat végfokát *Veczer farkának* hívják, itt állott a hagyomány szerint *Veczer vára*, egy holt utszerű bemélyedést (felhagyott út) most is *várutjának* s a déli oldalon egy mást *várkapunak* hívják. Itt a talaj ezred év óta szántó föld lévén, természetesen átalakult, a szántást akadályozó s jó épület-anyagot nyújtó falaknak még alapját is kiszedték és elhordták, s most csak a talajnak oromzatosságából lehet az itt állott várnak homályos vonalait sejteni, csak a barazdákat tarkázó vastag cserép- és tégladarabok, cementes kövek, s széttörhetlen szilárd ragacs (cement) darabok mutatják, hogy itt emberi kéz művei állottak egykor.

Ezeknek nyomán csaknem bizonyossággal lehet mondani, hogy a Veczeren lévő romok római maradványok, mit a hely fekvése is igazol, miután tudjuk, hogy a rómaiak ily fennlapályokra szokták Castrumaikat építeni; hanem már azt, hogy itt miféle Castrum stativum vagy Colonia állott: – adatok hiányában – bajos meghatározni, legfeljebb homályos sejtelmek töretlen ösvényén ballaghatunk, s feltehetnők kérdésül, ha valjon a Peutingeri táblákban *Ponte Veterétől* 9 millia távolságra helyezett *Pretorio* vagy *Pretorium*, nem itten állott-e? A távolság körülbelől találna, miután a nevezett táblákban (vagy katonai földabroszon) az irány nem, hanem csak a távolság s legfeljebb a folyam volt megjelölve, így *Pretorio* igen könnyen lehetett a nevezett hidtól úgy le, mint felfelé az Olt mellett. – Azonban ez csak pusztá feltevés, melynek eldöntését szakavatottabbakra bízom. Legfeljebb azon eddig, legalább irodalmilag ismeretlen ténytet constatirozom, hogy a Baróth és Olasztelek közötti földnyelven egy római katonai telep vagy város állott. Benkő már sokszor említett és felhasznált Filius posthumus czimű jegyzeteiben említést tesz ezen helyről, s a többek között azt mondja. „A mint közönségesen a Historicusok és Antiquariusok Hunyadmegyében

Decebalusnak elrontott nevéből nevezték a *Veczel* nevű helyet; azt lehet mondani, hogy az Olaszteleken alól lévő mező is *Veczelnek* vagy mások szerint *Veczernek* innen neveztetik. Trajánus hozott legelőször római vagy olasz coloniát Erdélybe. Ezt a falut is (Olasztelek) római Colonia lakta, s ezért nevezteték *Olasz teleknek*, melyet Timon Sámuel Jezsuita (in *Imagine novae Hung. Cap. XI.*) nem helytelenül nevez deákul *Fundus Italicusnak*. Lehet gyanítani, hogy itt is ezen szép mezőben volt a rómaiaknak ütközete a dacusokkal.” A Veczeltől Olasztelekre menőleg az uttól jobbra egy forrás s mély árok van, mit *Vérárka fejének* hívnak, s a hagyomány szerint e helyen szoktak volt pogány őseink áldozatot tartani; s a nép kegyelete oly nagy volt e hely iránt, hogy azt egész József koráig bucsujáratokkal látogató meg, mikor is az kormányilag betiltatott.

Olasztelek igen szépen fekvő falu, melynek néhány nevezetessége azt figyelmesebb megtekintésre érdemesíti. Legelőbb is templomához vezetem kedves olvasómat. E templom e század elején nagyrészt újra építettett, de hogy helyén egy más régi templom feküdt, bizonyítja azon régi gránitból faragott keresztelő medence, mely a régi templomban állott s azon sok bazalt oszlop-töredék és szép faragott kő, mint az alap ásásakor találtak, s melyek a templom kerítésébe emlékül félre tétettek. De állításomnak legbevehetőbb bizonyítványa tornyában lévő nagyobbik harangja, melyen e körirat van, (egy sorban):

[Kép]

(Ad honorem Sancti Martini et omnium Sactorum.)

(1489.) Az évszám oldalán van.

A templomtól délre van a régi Dánielek curiája, melyben most az ősz fűrtök mellett is fiatal észszel s lelkülettel bíró Rauber Nándor (kinek szivességéből annyi sok jó adatot nyertem Erdővidékére) lakik. Ezen ódon épületnek homlokzatán most is ott van a Dánielek czimere (átnyilazott hattyu), körülte e család jelmondata: *Deus providebit* és 1669 évszám.

Benn az udvaron van egy nevezetes *kutgárgya* (foglaltvány), mely egy darab kőből van kifaragva s rajta ezen felirat

DEUS PROVIDEBIT. GEN. D. MICHAEL DANIEL

FIERI CURAVIT. A. 1675, 12 Jun.

Hogy ezen falu olasz telep, azt több mint egy okból lehet gyanítani. Ezt állítja a néphagyomány, e tűnik ki a lakosok arczjellegéből és nevéből is, van ottan Márko,⁹³ Fábrián, Kolumbán⁹⁴ nevű család, mely utóbbinak czimere egy hajó orrán lévő s lábai között követ tartó daru, mi arra mutatna, hogy elődői hajóskapitányok voltak. E mellett bizonyítanak a falu határ-elnevezései is. A középső határ kelet felé eső részét: *Olaszok útjának* az alsó határ délfelől való részét: *Olaszok teke játszójának*: nevezik. Mármost, hogy Benkő állítása szerint Trajanus oda telepítette rómaiak ivadéka-e? vagy csak később az Árpádházi királyok korában települtek-e oda? azt nem lehet tudni. Tudjuk azt, hogy Nagy Lajos alatt Olaszhonból igen sok művész, iparos és bányász telepedett honunkba, s nem lehetetlen, hogy nagy királyunk – ki a hon szellemi és anyagi felemelésére annyit tett; ki Magyarországot Európa legnagyobb, s legműveltebb országává emelte, e vidéken lévő vasbányák művelésére olasz bányászokat telepített ide, kiknek ivadékaik itteni elszigetelt helyzetökben elvesztvén nemzetiségüket, elmagyarosodtak. Azonban ennek ellentmondanak a pápai dézmák regestrumai, hol 1332-ben tehát Nagy Lajos kora előtt e falut *Olazteluk* néven⁹⁵ már mint tekintélyes önálló megyét feltalálhatjuk, és így vagy a rómaiak itten maradott töredékének ide települte emlékéül nyerte Olasztelek nevét, vagy ha ugyancsak olaszok telepje volt, akkor az még Nagy Lajos előtt, feltehetőleg szent István király idejében bejött olaszok által népesített.

Bardócz-széknek székháza Olaszteleken van, bár az a mult században Bardóczon volt, hol e fűszék alszéke is székelt.⁹⁶ Olasztelek közelében még néhány megemlítést s ismertetést érdemlő tárgy van.

Az *Olaszok útján* (a falutól keletre eső határrész) túl egy szép cseréssel nőtt tető van, honnan egész Brassóig el lehet látni, ezt Órhegynek nevezik; az ezen hátul eső egész tartomány (közelébe eső vidék) *Tortoma* nevet visel, egy a többi erdős bérczek fölé emelkedő magasabb csucst *Tortoma tetőnek* hívják, ennek déli aljában az *Egeres patak* jobb partján

---

⁹³ A Márkó család régen jelentékenyebb. Márkó Pál 1655-ben Bardócz szék követe, Márton és Ferencz a 17-dik század folytán alkirálybírák, Sándor főjegyző.

A Kolumbán családból is több jeles ember volt, Kolumbán András 1618-ban százados. A fennemlített Ferencz 1651-ben ezredes, tatárfogságba esik, honnan kiszabadulván Apafi kedves embere. Kállay ns. székely nemz. 265 lap.

⁹⁴ Apafi Mihály igen kedves embere, Kolumbán Ferencz a sz.-udvarhelyi levéltárban volt jegyzetek után készített Kolumbán székely familia Geneológiájában a székely Bánokról beszélve, a többek közt azt mondja: Colon (későbbben irták Kolon) atyja volt Bardócz, ki sokáig viselvén a Bánságot, Colonbánnak nevezetett, ebből a familiából ma is élnek többen s a t. Mennyire érdemel a Geneologista hitelt, nem bizonyos; legalább előttem a Kolumbán familia olasz eredetűnek látszik, melynek egy része ma is ősi lakhelyén Olasztelken Erdővidéken lakik. Kállai A. n. székely n. eredet. II. sz. 8. I. 1. Régi – a Daniel családnál levő – peres levelekből a tűnik ki, hogy Kolumbán és Dániel testvérek voltak.

⁹⁵ A 646-ik lapon így: Petrus sac. de Olazteluk solv. 3 ban. ant. et 8 parvos. Az 1334-ik év rovatában 741-ik lapon: Petrus sac. de Olazteluk solv. 7 obulos.

⁹⁶ Lásd a Juridica commissio kiadványának „De foris Judiciariis” czimű gyűjt pars. I. cap. V. p. 39.

bővizű forrás csergedez; körulte nagy gyümölcsös, vadon tenyésző körte- és almafák árnyalják e rejtett völgyecske szép gyepét. E forrást *Fejmosókútnak* hívják, mert régi időkben áldozó csütörtökön egész Erdővidék búcsura gyült e forráshoz, annak vizével fejüket mosták a főfájásban szenvedők, mivel annak erősítő és gyógyító erőt tulajdonítottak; alig 50 éve, hogy az ott felmerült rendtelenségek és verekedések miatt e búcsukat betiltották; – de a forrásnak tisztelete még most is fentartatott a nép között.

A Tortoma tetőről gyönyörű kilátás nyílik, – Erdővidék mint képlapon terül el a szemlélő előtt. A tetőn, két bemélyülésen kívül, mi épületnyom sem mutatkozik, azonban ezek is jelölni látszanak az ember itteni megfordulását s még inkább azon érdekes lelet, mely 8 éve e hegy oldalán felmerült, hol egy pásztor két üst kincset talált, az üstöket, mint magyarázták, gyönyörű szép szirony vonta be, alakjuk igen tetszetős volt, négy füllel s mi több, tele voltak orsóalaku, különböző cifrázatokkal ékített arany rudacskákkal. A pásztor haza vitte talált kincset, de annak értéket nem ismervén, kezdette vesztegetni, egy fő káposztáért egy-két rudat is oda adott. Csakhamar hire futott a vidéken, s az akkori baróthi Bezirkfönök Sz... A... kisietvén, az állam nevében lefoglalta a talált kincset, a szegény pásztor 20 huszas kárpótlást kapott, Sz... pedig, ki addig földhözragadt szegény volt, felgazdagodott, nagy jószágokat vett sat.⁹⁷

A nagy értékű és régészeti szempontból oly nagy műbecscsel birt műkincs annyira eltűnt, hogy muzeumunk számára csak nagy bajjal lehetett egyetlen példányt megmenteni.

Az ily dolgokat pedig az érmészek legrégebb, mondhatni kezdetleges pénzeknek tartják, melyek jóval a Róma előtti korban a barbar népeknél voltak forgalomban.

S most emlitsük fel a Tortomához kötött hagyományokat. Ezek egyike azt mondja, hogy az menhely volt, hova vész idején a nép visszavonult, az *Őrhegy* elnevezés ezt erősítene, a Tortoma tetőn lévő üregek pedig lehetnének sátorhelyek, vagy valamely alkalmoszerű erődítvény nyomai.

Más hagyomány szerint pogány őseinknek volt áldozó helye, s onnan ered az utókornak e forrás iránti tisztelete. Ismét más hagyomány temetkező helynek tartja,⁹⁸ mit igazoltnak találunk, mert a Tortoma közeli *Böjtén*, vagy is azon helyen, hol Bardócz és Bibarczfalva határa egybeütközik, a határvonalt oly halmok jelölik, melyeket az őshagyományokon nyugvó néphit sirhalmoknak tartott, és hogy e feltevés ugyancsak alapos

---

⁹⁷ Az ily lelkiösmeretlen eljárásnak lehet aztán köszönni, hogy a nép a talált régi tárgyakra roppant féltékeny. Ottjártom előtt a baróthi disznópásztor a Veczeren sok római pénzt talált, s minden persvasiom daczára, hogy új törvények vannak, melyek a találó tulajdonává teszik a kisebb értékű ily találmányt stb. nem tudtam csak egyetlen egyet is tőle megvenni, vagy csak megtekintés végett is kapni.

⁹⁸ Honnan tortanya, miből a Tortomát származtatják.

volt, arról meggyőződést nyújtott azoknak mult 1867-ben Udvarhelyszék főtisztje, *Dániel Gábor* által eszközölt átmetszetése. A lelkes honfi, ki ezen ásatást saját költségén vezette, szives volt az ottan tett felfedezéseket és észleleteket velem közleni, melyeknek nyomán azokat én is ismertetem. Mindössze 9 halom ásatott ki, azok legnagyobbikának átmérője 12°, a legkisebbikének 5°, magasságuk 2–7'. Háromban találtak szép lapos kövekből (melyeket az innen órányira fekvő *Kovácspatak*ból hozhattak) szabályosan összerakott kősirokat, összesen hatot, még pedig egyikben 1-et, másikban 2-öt, harmadikban 3-at. E sirok hossza (egy kivételével, mely nagyobb) 4', szélességük 2'2–4'', mélységük 3'. A faragványtalan, s minden diszletet nélkülöző sirok 3–4 darab ily kővel voltak befedve. Beltartalmuk szénnel kevert hamú, néhány (kovag) kőszkőzzel, egyikben emberi csont is mutatkozott.

A legnagyobb halomban semmi sirkamra vagy koporsó nem volt, hanem terjedelmes, hamuval kevert égésfekvetek, s megszámlálhatlan mennyiségű durva anyagu cseréptöredék, azok közt egy bronzdarab is.

Már most ha ezen leleteket észleljük, azon meggyőződésre jövünk, hogy a kérdéses hompok⁹⁹ ugyancsak sirtumulusok voltak, még pedig nagyon régi, a kőkorszak végére és a bronzkorszak kezdetére felvihető temetkezési helyek, sőt még azt is következtethetjük, hogy a kisebbek családi sirhalmok, a legnagyobb közös temetkezési helyiség volt, hova egyidejűleg sok halott, talán valamely csata áldozatai, lettek eltemetve.

Különben a halmok csak felületükön voltak felásva, s így remélhető, hogy azoknak gyökeresebb felkutatása, s behatóbb vizsgálata, több még nem érintett halmoknak alaposabb észlelése még biztosabb tájékozást fog nyújtani; hanem az eddigi felfedezések is eléggé érdekesek arra, hogy Tortomát és környékét az őstelepek érdekesítő, s a jövő tudományos kutatásaira méltó helynek tekintsük; sőt mint ilyenre a hivatottak figyelmét felhívjuk.

Tortomától csekély távolra a Hermánból Bardóczra vezető út mellett van egy most össze omladozott, *Ravaszlík*-nak nevezett sziklaüreg, mely régi harcziás időkben a vidék lakóinak erődített védhelyül szolgált. Egykor – mond a hagyomány – ostromolták is a tatárok, s bár szembe a barlanggal oly magas földhányást emeltek, honnan a barlangba nyilazhattak, azt bevenni még sem tudták. E földtöltés most is meg van, neve jelenleg is *Tatárhányás*.

Olasztelek alatt szép térség terül el, melyet a *Vargyasvize* és a *Kormos-Lángos* kanyarog át, ott egyesül a két folyam, illetőleg ezek összeömlése után áll elő a hangzatos *Kormos-Lángos* név, melyet szintén nem soká tart meg, mert kissé alább – miként elmondók – *Zarándok* nevet cserélve ömlik az Oltba.

---

⁹⁹ Az ily halmokat a székely Homp és Huporcsnak nevezi.

Ezen szép termékeny folyamtéren gyógyforrások fakadnak fel, melyeket röviden ismertetnem kell. *Száldobosnál*, az ugy nevezett *Hegyfark* alatt két ásványos forrás buzog fel, ezek egészen az utóbbi időkig használatlanul fecsérlődtek el, két éve csak, hogy részvénytársulat alakult, mely az egyiket hideg, a másikat meleg fürdővé rendezte; már is sok látogatói vannak, s már is üdvös hatásuk jelentkezik; vegytanilag észlelve mind eddig nem voltak.

Vagy 1000 lépéssel alább van a *Likaskő*, egy a tér közepéből ölnyire kiemelkedő kúp alakú kőképződés, tetején földdel tölt üreg volt. Ez üreget B. Rauber Nándor és Dr. Simonffi 1860-ban kiásatták s ott a szikla keblében egy ásványos forrásra akadtak, mely sok keserű sót tartalmazván, hatásra az előpatakival versenyez. Ezen gyógyforrás több századig rejtőzött a föld keblében; lerakódása képezte a réteges sziklacsucsot, mely oly féltékenyen fedé e forrást, s mely geologiai tekintetben igen nevezetes képződést mutat. Hogy e forrás régen használatban volt, kitetszik onnan, hogy felásatásakor abban hüvelyk vastag (talán római korból való) cserépdarabokat, alakatlan rézlemezeket, s nagy mennyiségű kövesült fenyőfacsapokat találtak. Felfedezői e forrásra akarják azon dicsőséget ruházni, hogy nagy fejedelmünk Bethlen Gábor itt fürdött volna, s azért azt *Bethlen-forrás*-nak keresztelték. A néprege e körül azt tartja, hogy azon sziklavéső, vagy malomkő lenne, melylyel a 32 büvös kakas a Rikán átvonuló *Kakas-barázdát* árkolta; de munkájukban a hajnal által meglepetve itt átrepültökkor műszerül használt kővésőjüket leejtették.

Egy másik borviz *Nyillőki* nevet visel, ez alább van közel Olasztelekhez. Neve onnan eredne, hogy őseink itt nyillövésben gyakorolták magokat. – És még alább a Kormos és Vargyas vize egyesülésénél *Darabonta* nevű helyen fakad fel e térség legjelesebb ásványos forrása, a *rákosi borviz*, melyet gyakran borszéki gyanánt is hordanak szét. Hagyomány szerint azon helyen, hol most e borviz (savanyuvíz) felbuzog, a hunok bejövetelekor tó volt, mely *Csodástó*-nak hivatott; e tó körül ütöttek táborát a Rikán belőli dákok. Attila azonban Rikában lévő várából (inkább táborhelyéről) rájuk csapván, szétverte, nagy részöket leölte, a tavat pedig betöltetvén, helyén fakadt fel a *rákosi borviz*.¹⁰⁰

XLVI.

Bardócszék felső része.

---

¹⁰⁰ Uj magyar muzeum 1853 I. 175 lap.

Száldobos. E falu néveredete. Bardócz néveredete. Azon ház, hol Benkő József született. Bardócz régi harangja. Füle régi temploma, harangja. Volál nevü régi falu. Kiálj bérce. A fülei vashámor. Dobó régi elpusztult falu, ennek temploma, kápolnája; e kápolna hitregéje. Az itten tartott búcsuk, sokadalmak. Csipán mezeje. Fejedelem asztala. Fülel havasok. Az utolsó bölény. Medveadászat.

Olaszteleken felül a Kormosnak nyílt tere szűkebb völgygyé szorul. E völgygyezület nyugati oldalán a Bakilás alatt fekszik *Száldobos*, szemben véle a balparton *Bardócz*.

Száldobos néveredetének is sokféle értelmezésére találunk; Kállay¹⁰¹ azt mondja, hogy Száldobosan laktak régen azon dobosok, kik vész idején a vidék népét összedobolták.

Benkő József azt szent Sebaldus-tól származtatja. Megint más névszármaztatás az, hogy a Fülén felül feküdt *Dobó* nevü falut a tatárok feldulván, annak lakó ideszálltak le, s innen a *Szálldobó* név, melyhez könnyen hozá nőhetett a vég *s* betü. Az idetelepült dobóiak utódai még ma is tudomásával birnak eldödeik egykori ott laktának; az ősfaluból elhozott edényeket, butorokat, s más eszközöket ma is szent ereklyeként őrizik, s csak a mult évben békélett el a Dániel család a Dobóból származottakkal egy pert, melyet ezek a Dobóhoz tartozott erdők és kaszálók felett folytattak. Ez ugyan kétségtelenné teszi azt, hogy a feldult Dobó lakói Száldobosra huzódtak; de hogy már ekkor, sőt az előtt sokkal meg volt Száldobos, arra adatot találhatunk a pápai dézmák regestrumában, hol *Zaldubus* néven, már mint 1332-ben létező falu és önálló egyházmegye van bejegyezve¹⁰² és ekként Dobó leköltözött lakói csak szaporították a száldobosi lakosok számát.

A szemben levő *Bardócz* nevét legtöbben Bardócz nevü székely őstől, Benkő párducztól származtatja. Abból, hogy a vidéket e falu nevérol nevezték el, azt kell következtetnünk, hogy ez Bardócz széknek legrégibb, s egykor legtekintélyesebb helysége volt. Bardócz 1332-ben *Bardach*, 1334-ben *Wardach* néven jön elő a pápai dézmák regestrumában.¹⁰³

Régebben Száldobos filiája s csak 1705-ben lesz önálló megyévé, azért temploma uj, de van egy régi harangja, melyen még szakértők által is olvashatlan és észlelhetlen jegyek jönnek elő.

---

¹⁰¹ A ns. székely nemz. ered. 141 lap.

¹⁰² A 681-ik lapon ekként találjuk bejegyezve: Josephus sac. de Zaldubus solv. 2-ban. ant. Zaldubus a sepsi archidiaconatusba van beosztva.

¹⁰³ 668-ik lapon a sepsi archidiaconatushoz sorozott helységek közt találjuk így bejegyezve: Ladislaus sacerdos de villa Bardach solv. 1. gros. A 741-ik lapon: Ladislaus sac. de Wardach solv. 7 obulos. Ez utóbbi az olasz dézmaszedők ferditése lehet

A bardóczi papi lakban született 1740-ben dec. 20-án (mint maga Spec. Tranjae-ban megjegyezte) Benkő József jeles történészünk, kinek atyja Benkő Mihály bardóczi reformatus lelkész volt. Benkő közszasznu élete megérdemli azt, hogy tisztelettel közelítsük meg a helyet, hol bölcsőjét ringaták. A tisztelet és hazafias elismerés adóját lerovandó, melléklem Benkő születési házának képét, melynek első része ugyan új, de hátulsó része még akkor is állott, midőn Benkő Mihály itt lelkészkedett.¹⁰⁴ *(Ennek képét lásd a következő oldalon.)*

[Kép]

BENKŐ JÓZSEF SZÜLETÉSHÁZA BARDÓCZON.

Bardóctól negyedórára a már egészen összeszükülő Kormos völgyében fekszik Bardóczszék utolsó faluja *Füle*, melynek lakói a borda készítésről híresek.

Benkő e falu nevét onnan származtatja, hogy az úgy fekszik a Kormos völgyének felső szögletében, mint egy fül.

Fülének nincs nevezetessége templomán kívül, mely bár a későbbi ujitások által egészen elidomtalánított, egyes töredékeiből még is rá lehet ismerni az átmeneti korszak tisztas épületére. Ily kormutatók e templomnak megmaradt ajtai. A déli oldalon lévő kapu, körtető és horony tagozatu béllettel, és körives nyilattal bir; a torony alatti hátulsó kapu átszelt lóherivvel (platter kleebhatbogen) alakult.

Legsajátságosabb azonban tornyának építészete, mely bár kívül négyszögű, belül még is nyolczszögűleg van idomítva, sőt még ennél is nevezetesebb az e toronyban lévő második harang, melyen ezen körirat olvasható:

[Kép]

(O REX GLORIE.)

Mondják, hogy a nagyobbik harangon, melyet 1848-ban ágyuöntésre beadtak, szintén ilyen felirat volt, feltehetőleg azon a régi harangokon szokásos *O Rex gloriae veni cum pace* jelmondatnak, második kiegészítő része, s hihetőleg az évszám körül írva. Különben az évszámot megfejtik magok a betük, melyekről ítélve e harang a 14-ik század végén, legkésőbb a 15-ik első tizedében öntetett. Oda utalnak a majuskel betük, melyek alak-szépségre páratlanok. E haranggal egykorunak hiszem a templomot is. Száldobos és Füle közt

---

¹⁰⁴ Benkő József életét, nemzeti történetünk e hasznos munkásának üdvárasztó hatáskörét, e munka III-ik kötetében Közép-Ajta leírásánál, – hol működött, s hol hamvai nyugosznak – tüzetesebben fogom tárgyalni.

Volálpataka szakad be balpartilag a *Kormosba*. E völgyben feküdt régen *Volál* nevű falu, melyet a tatárok feldulván, lakói Száldoboson és Fülén telepedtek le. A hol e falu feküdt, még most is látszanak a pinczehelyek, s a helyet most is *Faluhelynek* nevezik. Volál Füle filiája volt. Füle felett egy hegyet *Kiálj*-nak hívják, a hagyomány szerint azért, hogy midőn Fülén isteni tiszteletre harangoztak, egy ember mindég *kiállott* e hegyre, s bekiáltott Volálba, hogy templomba jöjjenek.

A falutól 10 percnyire van a Kormos völgyében regényesen fekvő *fülei vashámor* rendszeresen épült bányatelepével. Ott vannak azon roppant hámorok, öntődék, zúzdák, melyek rémes zajjal töltik el a vidéket, s melyek évenként 20,000 mázsa nyers vasat, 7000 mázsa öntvényt állítanak elő.

A Fülei olvasztók rajzát mellékelem. (*Lásd a köv. oldalon.*) E bánya már a forradalom előtt kezelés alatt volt. Cserey, B. Rauber és Boda tulajdona, kiktől 1856-ban a brassai bányász és kohászati részvénytársulat 17,000 forintért vette meg. A vaskövet Száldobosról, Baczonból, és a rákosi szorosból hordják ide, – köszönet Baróthról.

[Kép]

A FÜLEI VASHÁMOR ERDŐVIDÉKEN.

Mily veszteség a hazára, hogy ezen bánya is, mint a szent keresztbányái és ruspergi nagy jövőjü vasbányák többnyire e hazához idegen s külföldi részvényesekből alakult társulat kezében van; és ezen több millió tőkével rendelkező vállalaton nincsen Isten áldása, mert daczára annak, hogy a kövek érczusak, hogy az olcsó fa és kőszén¹⁰⁵ kéz alatt van: mégis minden évben veszteséssel dolgozott. Ennek oka azon lelkiismeretlen kezelésben rejlett, mely a Bach-rendszer alatt a kezelésnek minden nemeibe elharapódzott volt, s a politikai élet köréből áthatott a társadalom minden rétegébe. Azonban az utóbbi években e bányák kezelése erélyesebb s becsületes kezekbe jutván, kezdenek azok kiemelkedni pangásukból s jövedelmezni is.

A bányán felül a völgy egészen összeszorul, s havasias jelleget ölt; mindenfelé százados erdők rengetegei terülnek el a zugó patak partján; csak egy-egy szenet hordó székely lükken ki¹⁰⁶ e zajtalan magányból; pedig e hely néhány századdal ezelőtt emberek által lakatott; a mostani erdőségek helyén gazdag füvet és gabonát lengetett a Hargitáról elszálló szellő, mert ottan feküdt *Dobó* helység, melyet a hagyomány szerint a Barcsai Ákost trónra

---

¹⁰⁵ Baróth közelében egy 4 öl vastag barna széntelege van a társulatnak.

¹⁰⁶ Jön ki, tűnik elő.

helyezett tatárok dultak fel. Azonban aligha itt tévedés nincsen a korban, mert azon adománylevélben, melyet Bethlen Gábor Dániel Mihálynak 1621-ben a Strasmitzai táborból kiad, más jószágokkal a doboi prediumot is adományozza. Már pedig, hogy Dobó jelentékeny helység volt, kitűnik a Dobóból elköltözött, Száldobosra és Fülére szállott utódoknak, – kik még ma is 60 családot tesznek, – a Dániel család ellen 1807-ben megindított peréből, melyben mint szabad, – el nem adományozható – székelyek, Dobónak Dániel István által elfoglalt területét perelték. Az ezen per eredményezte esketésből, más felmutatott okmányból kitűnt, hogy e falu a Kormosba szakadó *Gerend patakánál* kezdődve, felnyult a *Salamás patak* beszakadásáig, s így 70 holdat meghaladó területen volt szétszórva.¹⁰⁷ Hogy pedig Dobó Barsai uralma előtt pusztulhatott el, abból is következtethetjük, hogy az I. Rákóczi György által 1635-ben Jun. 13-án Fejérvárról kiadott bardóczzségi privilegiumban,¹⁰⁸ hol Bardóczzsék minden egyes falui előszámlálatnak, Dobó említve nincsen.

A helyet, hol a falu feküdt, most is *Faluhelynek* hívják, szilva és más gyümölcsfákat lehet ott találni, látszik még most is a *Fürésközinek* hivott malomárok, és a faluhely felső felénél a Kormoson lévő átjáratot *Sugár révének* hívják arról, hogy ott, a hagyomány szerint, Sugár János nevű ember lakott hajdan. És látszanak több százados csererdők felfogta oldalakon a szántóföldek mezsgyéi is. De mindezeknél jelentékenyebb és beszélőbb emlékként fennmaradt Dobó templomának, a jobb parti domb egy lonkáján lévő, romja.

E templomból jelentékeny maradványok vannak, polygon záródású szentélyének, mely 8 lépés hosszú és ily széles, falai még három öl magasságban állanak; az északi oldalhoz támasztott segrestyének azonban csak alapfalai maradtak meg. A 17 lépés hosszú és 11 lépés széles hajónak déli fala még két öl magasságban szintén fennáll; Körülte kincs keresők által ásott üregek közül magasan felnőtt terebélyes fák féltékenyen takarják e szent romokat, a mely körül uralgó ünnepélyes csendet csak a lenn elfutó folyó zugása, a szemtelen szunyogok boszantó hegyes éneke, egy egy gerlebugás, s a harkályok egyhangú kopogása zavarja. Az itt zajlott az itt munkálkodott, az e magányt népesített ember eltűnt, csak e hallgatag rom beszél lételéről, ezt is eltöröri az idő, s akkor alig fogják tudni, hogy itt népes falu volt egykor, melyet vad pogány törölt el; buzgó keresztyén nép, mely e bérceket Istennek szentelt templomokkal borítá, nép, mely munka és áhítatban élt e távol hegyzugban, s mégis azt Istene elhagyá, pogány kézre juttatá, mely eltörölte a föld színéről. A templom, – hol utólszor

---

¹⁰⁷ E per békesség útján dőlt el, a felperes dobóiaknak a falu helyét és bizonyos kiterjedésű erdőt átengedett a Dániel család.

¹⁰⁸ E privilegiumban Bardóczzsék Vargyasvidéke név alatt is említettik, évenként választott alkirálybirójuk alá rendeltetnek, s kebli, fiuszéken ellátott pereik csak fellebbezés útján vitettek az udvarhelyszéki derékszékre.

fohászkodék segély és védelemért – még áll, túlélte az embert, áll, hogy emlék legyen a multból, áll, hogy mult idők eseményeiről regéljen az ide vetődő vándornak, áll, hogy a sors változandóságát eszébe juttassa a föld büszke fiának. Innen 1500 lépésnyire, fenn a völgyet határhozó *Kápolnabércz* tetején a *Csipán mezejének* nevezett irtás közepén, áll egy amannál jelentékenyebb templomrom, melyet Dobó kápolnájának tartanak. De inkább lehetett ez temploma, amaz pedig kápolnája, 12 öl magas homlokzata egész a fedél tetőig még épen áll, kapunyilatát az omlás úgy kitágítá, hogy eredeti alakját meghatározni nem lehet, a 14 lépés hosszú, 9 lépés széles hajónak oldal falai s tömör oldaltámjai két öl magasságig állanak, a hajó szélességével biró, 10 lépés hosszú, kerek ápsisu szentélynek csak alapfalai látszanak még.

A nyugotnak fordított homlokzat előtt egy, a hajó szélességével birt 10 lépés hosszú toronycsarnoknak látszanak alapfalai. Egy most baróthi keserü József birtokában lévő kéziratban, melyben Rácz Simon jegyzetei is foglalják, a 99-ik lapon e kápolnáról a van bejegyezve, hogy egy ajtaja feletti felirat szerint e kápolnát 1594-ben építette Dobai András; egy másik a szentélyen volt felirat szerint 1733-ban kiigazították Haller János és Dániel Sofia.

E kápolna körül még más épületnyomok, és a kápolnát körül övezett kerítés vagy templomkastély alapfalai is látszanak, miből arra lehet következtetni, hogy az erődített védhelye volt a dobóiaknak, és a romok épségéről arra is, hogy a tatárok vagy nem fedezték fel ezen erdő közé rejtett szentélyt, vagy ha felfedezték is, bevenni nem tudták. Épen állott az még a mult század végszakában is; Benkő Dobóra és az egyházra vonatkozólag azt mondja¹⁰⁹ hogy: Fülén felül esik Dobó nevü hely, holott régen valamikor azon nevü falu volt; most itt van egy elromlott, ismét más épen álló templom s mellette lakóházai a remetéknek (kik hol ketten, hol hárman is vannak), hová is esztendőnként, k. Sz.-János napkor sokfelől jönnek processióval a római valláson lévők. Olyankor sokadalmacska forma is szokott ottan lenni¹¹⁰: És e búcsuk még e század elején is tartották magokat, de a terjeszkedő remeték elűzettek onnan. Harangja 48-ban ágyuvá öntetett, az elhagyatott szentély pedig romba dült s most

---

¹⁰⁹ Milkovia 1. k. LXI. és „Filius Posthumus” című kéziratában.

¹¹⁰ A baróthi anyakönyvbe bekötött régi iráskán van néhány szó Dobóról is feljegyezve, mely szerint egy néma pástor szavát visszanyervén, építé sz. János tiszteletére e kápolnát. A jegyzet ez: Ad capellam sancti Joannis Btae in Dobó dicitur cuidam muto vincula linguae oves pascenti soluta, apparens eidem senex qui dixit: „In honorem sancti Joannis ibidem capella erigatur” sic ejusdem muti parends postmodum primo edificavit ex fundamento. Pagus autem Dobo penes fluvium tempore quodam Forgácz járása dictus, desolatus est per praedones et latrones. E jegyzetből azt tudjuk, hogy Forgácz járásakor dultatott fel e falu, de hogy a mikor volt, azt bajos meghatározni, ha csak nem a Báthori Gábor alatti polgárháboru alkalmával, midőn Forgács a fejedelem ellen fegyvert fogott Weiss segítségére jött volt.

szeneskedő remeték, áhítatos búcsujárók helyett csak egy-egy éhes medve, vagy prédára leső farkas ólálkodik a szent romok közt, melynek képét mellékelem.

[Kép]

DOBÓ KÁPOLNÁJA A FÜLEI ERDŐN.

Ma már a búcsura sereglők szent zsolozsmáit nem viszhangozzák a bérczek, a hívők helyén juhnyáj legelész, s a romokra ült pásztor tilinkója bús dallamot zeng. A vallás költőiségét a természet költészete váltotta fel; istennek emberkéz által emelt temploma összeomlott; de ott van a természetnek nagyobb szerű imaháza, melynek azurkupja az ég, ragyogó csillárja a nap, oltárköve a Hargita, karzata a Mitács és Baróth havasának szépen színezett sziklaerkélye, kettős tornya pedig az almási barlang két szirt obeliskje; keresztelőmedenczéje a Kormos sziklamedre, tömjénfüstje a hegyeknek égre törő kék párázata, s a bérczek titokteljes kebléből felszálló pásztortüzek füst oszlopa. A természet ezen nagyszerű imaházában pedig áhítatoskodó az, ki annak szépségét, nagyszerűségét fel tudja fogni, az, ki a teremtőt nagyszerű műveiben dicsőíteni képes, az, ki a természet mindenhatóságát átérteni tudja.

Dobón felül a nyugatról letörtető *Aranyos pataka* mellett egy dombot *Fejedelem asztalának* hívnak, a hagyomány szerint azért, hogy Bethlen Gábor vadászatok alkalmával ezen kiválóan szép helyen szokott volt pihenni és ebédelni. Ide közel van a *Hólyagos borviz*, melynek szemgyógyító hatást tulajdonítanak.

Ezen felül a csiki havasokig felrugó rengeteg erdőségek terülnek el, melyeknek keblében messze felnyulnak a Kormos és mellékfolyóinak kies völgyületei, hol a legmeglepőbb havasi tájak tárulnak fel. A fülei bányai igazgatóság ezen eddig magányos rengetegekre utat csináltatott, s mivel tüzelőanyagul faszenet használnak, a haszonbérbe vett erdőkben roppant pusztítást visznek végbe, pedig köszén elég van a vidéken. E havas lakatlan, de azért nincsen egy hegyorma, egy pataka, sőt legkisebb halma is, mely külön elnevezéssel ne birna, és ez elnevezések között a legszebb őshangzatu nevek fordulnak elő, melyeket munkám korlátolt köre nem engedett összeírnom, legfőlebb átmenetileg megemlítem itt a *Tihatár sarkát* és *Póka földjét*.

E havasokban roppant sok vad van, régen még bölény is tanyázott itten. E kiveszett fajnak utolsó magányosan ordító ivadékát itt látták a múlt század végén (Benkő Spec. Tran); de ha kipusztult is a fejedelmi kor daliás vadászatainak ezen vadja, van még most is itt sok medve és vaddisznó, s az erdővidéki birtokosság minden ősszel nagyszerű

medveadászatokat szokott rendezni, melyekre távol vidékekről összesereglenek a vadászatkedvelők. Az ős harcias idők ezen férfias időtöltései itt még ősi nagyszerűséggel tartatnak meg. Egész kis tábora a hajtóknak, szakácsoknak, és cselédségnek csődül ide, felpodgyászolt társzekerekkel. Van aztán eszem iszom, s kedélyes vigság, bohóskodás, a magyar vendégszeretet, s társadalmi életnek érdekes vonzó jelenetei, gyönyörű festői csoportozatok a roppant tűz máglyák körül, s míg a vacsora készül, víg poharazás közt mulattató vadászkalandok, élczes történetkéek elbeszélései. Egy ily férfias, erőt edző, bátorságot próbáló vadászaton én is jelen voltam s itt beszéltek el nékem ezen mulatságos, de megtörtént vadászkalandot.

Ezen vadászatokat a Bach korszakban is meg szokták volt tartani. 1858-ban két német Bezirker is hivatalosan csatlakozott a vadászathoz s előestvéjén roppant dolgokat beszéltek el, hogy ők otthon a *Riesengebirgen* s isten tudja hol hány medvét ejtettek el. Reggel, midőn a hajtás kezdetét vette, ők egymás közelében foglaltak helyet s biztosság okáért még egy óriási csendőrt is magok mellé állítottak. Egy nagy és gonosz medve, – mely már néhány pásztort megpacskolt, s így az emberre kapott volt, került a hajtásba, egy vadász sebet ejt rajta, mire a bősüült vad egyenesen a két Bezirkernek ront, egyiket felüti, a másiknak pedig oly barátságosan teszi fejére praczliját, hogy egész fejbőrét lekerekíti, azután pedig testvériesen meg szorongatva, lehengeredett véle az oldalon, hol egy ügyes székelypuskás lelőtte róla s óh, Bach idejébéli igazságszolgáltatás! a hivatalos jelentésben a történet úgy adatott elő, hogy a németről a medvét a hős csendőr lőtte le, pedig az volt első, ki puskáját eldobva a német gyülölő medve elől egy fára menekült, honnan alig tudták a félelem miatt megdermedt hőst levonni. A csendőr még ma is 120 ft évi jutalom dijt kap az államtól a hivatalnok életét megmentett szép lövéséért. O tempora, o mores!!!!

XLVII.

Vargyas.

Vargyas fekvése. Iskolája. A Dániel család. Más ős székely családok. Vizelve. Trencsén nevü falu. Tatárhidja. Rapsán utcája. Csata a tatárokkal. Marczel György és neje emléke. Szentimartján kolostorrom. Látóhegy. Sirókut.

Nem hagyhatjuk el Bardóczszéket a nélkül, hogy annak legnevezetesebb falujában, *Vargyason* egy látogatást ne tegyünk, azon nevezetes faluban, mely 1334-ben *Vaygiás* név alatt már mint önálló egyházmegye szerepel.¹¹¹

Ezen unitáriusoktól lakott nagy falu – melyről Bardóczszék régen *Vargyas-vidékének* is neveztetett – az almási barlang szikla-hegyei közül kitörtető *Vargyas-patak* torkolatjában fekszik, Olasztelekkel szemben. E falu messze felnyulik a folyó szűk völgyületébe, közepe táján fekszik szép, pléhvel fedett magas tornyu temploma; a templom mellett szép emeletes kőépület a falu iskolája, mely lételét a lelkes, s hivatását átértett lelkész Gyöngyösi István fáradozásának, Dániel Gábor¹¹² és a falusiak áldozatkészségének köszönheti. Ha mindenütt ily lelkes emberek állanának a nép nevelés élére, ha vallás és hazafiasság kezét fogva sietnének a haza jövő nagyságának utjait kiegyengetni, akkor e hon hamar felvirulna, mert bizonynal a népnevelés a haza felvirágzásának, nagyságának, szabadságának egyik sarkalatos alapköve, azon granittalap, melyre a honboldogság ékes szobrát helyeznünk kell. S ha minden lelkész, ha minden birtokos azt tenné, mit Vargyason tettek; akkor a magyar nemzet hamar felküzdené magát azon magas álláspontra, melyet a gondviselés Európa nagy népei közt számára kijelölt.

Vargyas egyike szebb falvainknak. Alsó felében van a Dániel család eredetileg foglalt szép udvartelke; ott lakik a derék és lelkes hazafi Dániel Gábor, Udvarhelyszéknek főkirálybirája.¹¹³

---

¹¹¹ A pápai dézmák regestumának bejegyzései közt a 739-ik lapon ekként: Joannes sac. de villa Vaygiás solv. 1 ban. ant. Vaygiás mint Bardóczszék minden előforduló falui, a sepsi archidiaconatusba van beosztva. – Itt szükségesnek látom utólagosan megemlíteni, hogy e munka folytán használt egyházmegye alatt mindenütt egyházközséget kell érteni; mivel a Székelyföldön politikai megye nem lévén, azt a vallási beosztásnál használják.

¹¹² Ez iskolában fi- és nőnevelde van, 3 elemi osztállyal, az itt végzetek az első gymnasialis osztályba mennek. Alapját k. táblai elnök, Dániel Elek tette le tőkésítendő 200 frttal, fia a lelkes Gábor és neje B. Rauber Mária 200 frt alapítványt tettek, mely az 1860-ban tartott Széchenyi emlékünnepekor 500 frtra szaporodott, ennek kamatjából egy jó igyekezetű szegény fiu küldetik felsőbb tanintézetre.

¹¹³ A Dániel család egyike azon jeles primor családoknak, melyből sok jeles ember került ki. Kolumbán Ferencz Apaffi tanácsosa, családi leszármaztatásában egészen a hún birodalom összeomlása korszakáig megy fel, midőn a végzetteljes csatatérről 3000 székely Elmedzár és Uzindur vezetése alatt Erdély keleti részébe települ. Az említett vezetők Báján vagy bán (honnan a rabonbán) czímet viseltek. Azoknak közvetlen utódja Póka (innen Pókafalva és Póka család Pókán, Galambfalván) ezt 565-ben az óriási erővel bíró Colon követi, ennek hivatali czimével páritott nevéből lesz Colonbán, ki az olaszteleki Columbánok eldőde. Ezt 631-ben Orbó (orbai szék), ezt ismét Ugron (Ugron család eldőde). Ezt Ders (kiről ily nevű falu), Kebe (Kebeled falu), Bebők s végre Uzon (erről Uzon falu) követi, ki 743-ban a Tuhutummal bejött magyarokat Dééshez vezette.

A székely bánoktól leszármazott Columbán Orbán, I. Béla idejében szerepel, ennek Endre fia a Columbán családot folytatja, másik fia Dániel, a vargyasi Dániel családot alapítja (eddig Columbán F. deductiója.)

A történelmileg legelőbb ismert Dániel, Balázs, ki 1393-ban Nikápolynál hősileg harcol, fia Péter 1444-ben Várnánál esik el. A fejedelmi kor kezdetén ott találjuk Dániel Zsigmondot, ki Báthori Istvánt mint főmarechal kíséri Lengyelhonba. Ennek unokája Péter Háromszék főkapitánya. Ennek unokái Ferencz és Mihály. Az első Székely Mózessel 1603-ban Brassónál esik el. Mihály híres hadvezér s mint Háromszék főkapitánya 1611-ben Raduj vajda ellen harcol. Bethlen Gábor alatt udvari főtábornok, s mint ilyen részt vesz a fejedelem magyar- és morvaországi hadmeneteiben, miért 1621-ben a strazmtzai táborból kelt adománylevél nyomán több jószággal jutalmaztatik, 1638-ban a déési országgyűlésen van, ugyan ez évben portai követ (Kállay). Hasonló kegyeletben részesült fia János, kit Bethlen Gábor külföldi egyetemeken neveltetett, visszatérével háromszéki főkapitány s a

Az ős Dániel curiát a Rákóczi forradalom után feldúlták a németek, mint egy ajtószemöldül szolgáló kövön lévő felirat bizonyítja.¹¹⁴ Egy emléke ezen töredezett kő azon vadkornak, azon könyörtelen időszaknak, midőn úgy a haza, mint a hazafias érzésű magányosok javai a győztes zsákmányául dobottak oda; midőn még a kövek ellen is irtó harcot folytattak.

A Dánielek tizedén felül jönnek a sűrűn egymáshoz épült ős-székely telepek. Ez őscsaládoknak százados hagyományok alapján lehozott melléknevei még most is fennmaradtak, s még a hivatalos okmányokban is felemlítetnek. Ily népes család *Máté*, melynek *Solymár* mellékneve van, mivel a töröknek adóba küldeni szokott solymokat e család szolgáltatta be Erdővidékről. Ez kitűnik Apaffi adomány- és Rabutin megerősítő okleveléből, melyek e család birtokában vannak.

Egy másik most kihalt nevezetes család a *Marczel*, mely név olasz eredetre mutat, azután *Marok*, *Ambaris*, *Ilkei*.¹¹⁵

A harmadik tizedet *Vizelvének* hívják. E falurész szájhagyományilag a völgyben fennebb feküdt s a tatárok által feldúlt *Trencsén* nevű falu idevonult lakói által építettett, s még a múlt században is külön bíróság által kezeltetett, csak is e század elején olvadt össze egészen Vargyassal.

---

fejedelemnek annyira kedvelt főembere, hogy leánynézőbe is őt küldi (lásd utasítását: Történeti kalászkok 95. lap) s Brandenburgi Katalint is ő kíséri be. I. Rákóczi alatt többször megy követtségbe a svéddekhez. Ez a János Olasztelken marad, míg Ferencz testvére Vargyasra települ át.

Ferencz fia István udv. főkapitány, többször követ, 1685-ben a honvédelmi bizottmány tagja. A jeles apának négy jeles fia van: Mihály, Péter, Ferencz, István, kik mindnyájan résztvesznek a Rákóczi forradalomban. – Mihály hősileg harcolva Pata mellett esik el, fia Gábor Fogarasnál (lásd Csereyt), Ferencz még jelentékenyebb szerepet játszik, mint Rákóczynak fegyvernőke, az ifjuság hős csapatjának hadsegéde, később mint követ a svéddekhez. István kibujdosik, de a szathmári békével visszatérve, Pekri Lőrincz leányát veszi el, Udvarhelyszék főkirálybirája lesz, báróságot nyer, s nemcsak a politikai téren, hanem mint író is szerepel. (Lásd Bod Péter Athenása 64-ik lapján.)

Ennek leánya volt Dániel Poxina, Vesselényi Istvánné, korának legkitünőbb asszonya, ki csaknem minden európai nyelven beszélt; latinul és görögül oly tökéletesen tudott, hogy atyjának több műveit, azok közt a „Paterna monita” címűt és Piktet híres „Ethicáját” magyarrá fordította, e mellett elhanyagolt, száműzött anyanyelvünket ápolta, s mint ilyen megérdemli, hogy nevét a nemzeti pantheonba véssük be (Lásd többet Bod Péter Athenása 55. lapján). Poxina fivére István, ennek fia újból István, ki Lengyelországban mint huszárhadnagy esik el. Ebben kihalt a báróságot nyert ág.

Ferencz fia György, ennek fia Lajos, tábornok a francia háboruban, és Elek, Eleknek fia szintén Elek kir. tábl. ülnök, kinek fia a már többször említett Gábor; jelenleg Udvarhelyszék főkirálybirája.

¹¹⁴ A felirat ez: Per acerbas bellorum civilium adversitates alterius quondam Francisci principis filio et motu illorum duce, ab anno 1703 cum ingenti Hungariae et Transilvaniae ruina ad annum 1711 protracta plurimis D. Magnatum et Nobilium Residentiis devastatis, has quoque aedes semirutas reliquerat, quarum reparationi auxilio Divino fretus, primas admovit manus Stephanus Daniel senior de Vargyas cum Fidissa vitae suae socia Polyxena comitissa Pekri 1723. – Stephanus L. B. de Daniel de Vargyas sedis Siculicalis Udvarhely supr. Jud. Regius. cum Polixena Nata comitissa Pekri vitae suae socia aestimatissima.

¹¹⁵ Az Ilkei családot 1651-ben pixidáriusból primorrá emelte Rákóczi György. Kállay a ns. székely nemzet 143. lap.

A falu derekán egy hidat ma is *Tatárhidjának* neveznek, e hidhoz a következő igen szép történeti rege van kötve, melyet egy öreg, török fogságban is volt, székely beszélt elő.

„Ez előtt sok száz esztendőkkal, mikor a vitéz székely nemzetnek török, tatár, labonc s több eféle pusztító, duló ellenséggel örökös harcza volt, e vidékben megfészkelte volt magát egy rabló tatár csapat *Rabsán* vezér alatt. Ezek az Istentől elrugaszkodottak rendre vették a falukat, felprédálták, kirabolták, leperzselték, a népet szijra füzve elhurczolták, a marhákat csordásilag (falka számra) hajtották el. Ilyen csapások ellen a mi eldődeink sokszor futottak a *Csudálló kőlyukba* (almási barlang), hol a Vargyas felőli kőlyuk a mi falunké vala.

De a sok futást végre megátallották¹¹⁶ a vargyasiak, s a sok rablás mián (miatt) elkeseredve, Marczel Gergely nevü vitéz székely felbízattá a népet, hogy próbáljanak az izgága rablókkal. Ő keme maga elől álla vezérnek, s e hid tartományára gyülének a falu népei, ki fegyverrel, ki cséppel, ki nyárssal, a mit kap vala.

Az udvarok már el voltak égetve, mivel ott a tágas helyet nem is oltalmazhatták volna; de amott a hid melyékén pocsványos hely lévén, csak a hidon lelete föl jönni. Itt várták nagyapáink a vért szomjuhozó ebfejü tatárt. A mint megérkezének, mordgyiálison (keményen) össze csapának, még a vászon cselédek is (asszonyok) ki nyárssal, ki kapával ütötte, szúrta a tatárt. Marczel sebet kapván géégjén elesik; de erős bátor életepárja (felesége), ki ott mellette küzdött, felkapá s felvivé a Látóhegyre,¹¹⁷ ott ápolgatá jó hűtvösét, piros ruhájával bekötözgeté torkát, de csakhamar hörögni, s vonaglani kezde szegény Gergely bátya, s kérő szemekkel néze az ő hív életepárjára. Megértötte az asszony a bátor gazdának akaratját, letérdepöle s esküdék, hogy megboszulja. A minthogy midőn lelkét kiadta hős férje, felkapva fegyverét lerohant a viaskodók közé, rikojtozva (kiabálva) bátoritá a népet; a verekedés dühössé válik, a tatárok sokan elesnek, mások elfutamodnak, de a vezérok Rabsán átallotta elfutni, s keményen harczol vala, keresztül is ugrat a hidon, de egyedül lévén, körülfogta a mi népünk, ugyancsak vagdalkozának hézza (hozza), de mint bátor vitéz embör kivágta itt is magát, s berugaszkodék (nyargalt) a hid mellett lévő kis utczába, hol a Vargyasnak foga, hogy azon átúszva futó serge eleibe kerüljön, hanem a Vargyas éppen áradatban volt, kabalája (lova) megakadt a gátlások vésszei és a fatörzsök között, hol osztán (aztán) mind a ketten vízbe fuladának. Azért hívják e hidat *Tatárhidjának*, amott a kis utczát pedig *Rabsánutczájának* mind e mai napiglan.”

---

¹¹⁶ Megszégyenelték, megelégtették.

¹¹⁷ Így nevezik a falu feletti magas hegyet, honnan az egész vidéket beláthatni, s honnan régi időben az ellenség mozdulatait kikémlelték.

Ezen szép történeti rege – mely egy balladára szolgáltatna anyagot, – míg Vargyas fenn áll, feledve nem lesz, az apáról fiura száll, s a fonóban, a falusiak ezen kedves estélyein, gyakran elmondják az öregek a fiataloknak, mikor hős Marczelnek és bátor nejének nevét mindég áhítatos tisztelettel mondja ki a hálás ivadék. A népnek nincsen szüksége granitemlékekre, hogy hőseinek emlékét a feledékenységtől megóvjá, a szájról szájra szálló hagyomány hűn megvédi azt s adja át az újabb nemzedékeknek.

Vargyason alól a folyó partmagaslatán egy helyet *Szenti-martjának* neveznek. E helyen nem régen építkezések nyomaira akadtak, melyre többen ráakarták erőszakolni a hun bélyeget, azt Attila Reka nevű felesége sírjának állítván, azonban az ott lévő építkezések alapfalzatának észlelése arról győzheti meg a vizsgálódót, hogy ottan kápolna és közelében kolostor, vagy inkább coenobium állott. Az imola *Szt. Mártonnak* lehetett szentelve, miből elferdítve a *Szenti-Mart* elnevezés eredhetett. A hagyomány is támogatja e feltevést a mennyiben azt mondja, hogy ottan *barát épség* (szerzetesi lak) volt régen. Hogy tekintélyes épület volt, mutatja a faragott köveknek innen kiszedett nagy mennyisége. Vargyason felül a *Szélescsere* és *Látó-hegy* összeütközésénél egy forrást *Sirókútnak* neveznek. E kuttal a következő rege van egybekötve: Tatárjáráskor elrabolták Máté Bandi hirhedett szépségű leányát, anyja vigasztalhatlan volt, de férje megígérte, hogy Isten segélyével vissza keríti a leányt. El is indult a leány szeretőjével. A reménylő anya e kúthoz jött imádkozni és sirni, de midőn hős férjét, s leendő vejét a rabló tatár fejével s a vissza szerzett leánynyal együtt megtérni látta, akkor örömkönnyeket hullatott. Innen e forrásnak Sirókút neve.¹¹⁸ Vargyason felül – Hauer szerint – *Alsókertnél* veresjáspis, *Szármánypatakának* nyugati oldalán pedig hatalmas serpentin kup mutatkozik.

XLVIII.

A Rika.

A rikai tolvajok. Rika fekvése. Székelyföld természetes osztályvonala. A Hegyestetőn levő Huszt- vagy Áttila-vár. Szászok a Rikában. Harcz a Rikában. Kilátás a várfokról. Reka sirja. A Kakasborozda vonala a Rikán.

Bardóczszéknek leírása igen hiányos lenne, ha az annak nyugati határvonalát képző *Rika ismertetését mellőznők*. Ki ne ismerné e nevet, melyet Attila nejétől, Rikától

---

¹¹⁸ Uj Magy. Muz. 1853. I. k. 175–176. lap.

származtatnak? kit ne töltene el némi félelem, midőn ezen roppant erdőségek közzé lép, melyekről annyi hajmeresztő rémjeleneteket hallott elbeszélni. Mert a Rikában e század elején egy országosan rettegett rablócsapat volt, melynek főbbjei a Nagy-Dimén által (Lásd Karátsonfalva leírásánál) elfogott Czifra, Niczuj, Borzos és Bokrétás voltak.

A Dánielek Rikaalji *Andaházi* nevű fogadójában egy oláh eredetű Dregus nevű korcsmáros volt, ez három fiával fosztogatni kezdett, s a fogadó hatóságilag széthányatván, az elmenekült Dregusokból iszonyu rablóbanda alakult, mely évtizedeken át remegésben tartotta a vidéket, mely nyílt harcot folytatott a szervezett társadalommal. Oly mérészek voltak, hogy egyik kémjök Rákoson, másik a Dörgő nevű csucson állott, s ezeknek jeladására megrohanták az utasokat, kirabolták, legyilkolták, a falukba nyíltan bementek, dorbézoltak, a népre élelmi adót vetettek anélkül, hogy valaki bántani merte volna. Rablott kincseiket pedig Borzás nevű erdő rejtett pinczéiben tartották.

A hatóság minden ellenök rendezett hadmenete – melyekről jó kémjeik előre értesítették – mindig sükertelen volt s végre is egyes bátor utasok egyenként ejték őket el. Így egykor egy egész vásár népét rendre feltartóztatták, fákhoz kötözték, s midőn ott egész kényelemmel próbálgatnák a zsákmányul esett csizmákat, egy bátor pásztor fiu egyik elbujt őrkatoná kezéből kiragadott puskával nagy zajjal nékiek rohant, a többi elfutott, de a legmerészebbet Noda Nyikulájt, egy kiszabadult szijgyártó legény lefogta, míg a pásztorfiu kezei közt agyonverte. Egy Legátust, egy flótával utazó vándor troubadurt, két rabló rohan meg, s pénzét kéri. „Jó szívvél” – mond ez – zsebében lévő kevés pénzét szétszórva, de míg a rablók szedegetnék, egyiket, még a Rika aljában kilőtt üres, pisztolyával agyonüti, a más elszalad, ő pedig a leütött zsvivány zsebében talált néhány száz forinttal felgazdagodva, vigan fuvolázva folytatta útját.

Máskor egy öreg embert rohan meg egyik rabló, s mivel régi haragosa, mond neki: „*Jánosbá, készüljön meghalni*” *Engedj imádkoznom*’, felel ez s letérdelve kucsmáját protestáns szokás szerént arcza elébe illeszté, de a kucsmában mordáj volt, s azzal lelötte a rablót. Dregust plane csudaszerűleg egy óriási kigyóval folyt küzdelemben ejti el a néphit, utolsó fiát f.-rákosi Asztalos Ferencz (kire rátört volt) lövi agyon. Ezek csak apró töredékek, de száz még száz rémtörténetek vannak a Rikáról, melyekből több kötetet lehetne össze írni. Ma hála az égnek biztos az út, s mi félelem nélkül léphetünk rengetegjei közé.

A Rika 3 négyszög mfl. kiterjedésű erdőség, mely 1920 párizsi láb magas főcsucsával a Homoród és Vargyas völgyét elkülönítve, azután a Homoród és Olt között egészen ezeknek egybefolyásaig lenyúlik. Ezen részben mészkő, részben trachyt képződésű hegyet csere- és bükk-erdőségek borítják. A belvidéki székely a Rikántúli vidékről mint más

országról beszél, s bizonytalannal úgy nyelv, mint népjellem és éghajlatban is felölő különbség van e két rész közt, s ha a Székelyföldet földtanilag osztályozni akarnók, annak természetes válvonalául a Hargitát, és ebből kifolyó Rikát vennők. Belsőszékelyföld lenne az e vonaltól keletre eső Csik, Háromszék és Erdővidék. Külsőszékelyföld az e vonaltól nyugatra eső Udvarhely, Maros és Aranyosszék. A Rikán vonul át az Erdővidék- és Háromszékről Udvarhelyszékre egyedül lehetséges országút, hol ez út a Rika erdős előhegyei közzé behatol, az úttól balra (délre) a Rika és Somos patakok völgyülete között sűrű csereerdővel benőt hegyes domb emelkedik, mely a *Kustály* (nevét Custostól származtatják) nevű s az említett két patak válvonalát képző heglánczolatnak feltornyosuló végfokát képezve *Hegyes* nevet visel. E cukorsüveg alakú bérctnek tetejét *Huszt vagy Atilla vára*¹¹⁹ koronázta egykoron. Mi megmásztuk a meredek hegyoldalt, hogy a büszke sasfészeknek mostani maradványait szemügyre vegyük.

Az itt fekdűt vár nagy kiterjedésű és jelentékeny sohasem lehetett; a csűcs tetején egy 45 lépés kerűletű körfalnak látszik alapja, mely hihetőleg egy kör-donjonnak maradványa. A fal néhol több láb magasságra felülemelkedik a föld színén, míg más helytt már el van hantolva. Belterén kincskeresők által ásott mély üregek tátongnak. E zöm-tornyot egy más, attól alig 10 lépés távolságra azzal párhuzamosan vonuló körfal övezte, vagy 140 lépés kerűletbe; alapfalának elhantolt gátonya, s néhol a falrakat is tisztán látható, ezt végre még egy 2-ik külső körfal szegélyezte. Szép és regényes lehetett e két körfaltól körül ölelt magas zöm-torony, a messze látszó bérctetön. Kis korona a hegynek büszke ormán, szellős laka a fellengő embernek e rengetegeknak közepette.

Öreg emberek még emlékeznek arra, hogy e vár fala több öl magasságban fenn állott, s a közép torony csaknem épen megvolt; de akkor midőn az e hegy alatt elvonuló országút s az említett Andaházi korcsma épűlt annak falai lebontattak, lehengergetett kövei az út kirakására és a korcsma építésére használtattak fel.

Hogy e várat ki és mikor építette, nem lehet tudni; a történelemben semmi felvilágosító adat arra nézve nincs, csak a nép hagyomány beszéli azon történetet, hogy Attila a Rikán vadászva gyakran tanyázott udvari személyzetével e várban; itt a vár alatt gyűjté egybe harcosait, s innen csapott le a Vargyas tájékán táborba szállt dákok szétverésére.¹²⁰

---

¹¹⁹ A nép egyszerűen „hegyestetői várnak” nevezi. – Huszt vár neve legelőbb Kőváránál jön elő, hogy honnan vette, nem tudom. Úgy azt sem lehet tudni, hogy a Kővári által Vargyas határára helyezett Holofernes vára hol van. Arról e vidék lakói mit sem tudnak.

¹²⁰ Lásd új Magy. Muz. 1853 évf. 1. k. 175–176 lap.

Nem vitatom azt, hogy Attila tanyázhatott-e ezen vidéken; megállhat-e azon hagyomány, hogy a dákokkal ütközött, nem vitatom, mert nem akarom a Rikának azon classicitását és költészetét elvenni, hogy nevét a havasalföldéről kijött Attilának itten elhalt és eltemetett *Reka* nevű nejétől nyerte; hanem ha Attilának csakugyan volt itten erődje, az karózáttal kerített táborhely lehetett, s a hegyet koronázott kővárat csak később építhették oda a hunoktól elmaradt székelyek azon hegycsucsra, melyet a természet várhelyül alkotott s melynek kegyeletes tisztelete eredhetett a honfoglaló hun király ottan tanyáztának tudatából.

Mondják, hogy korábbi évszázadokban pásztor gyermekek e várban játszodván, nagy fényes ezüst karikákat találtak, egy Máté nevű vargyasi faragó¹²¹ arra járván, szépen kiczifrázott fakarikákkal cserélte be azokat az értékét nem is sejtő gyermekektől, egyszersmint megmutatván magának a lelhelyet, hol ásni is kezdett s csakhamar oly nagy mennyiségű ily karika pénzre talált, hogy fehér lova összeroskadott alatta. E kincsből a furfrangos ács, felgazdagodva a vargyasi Máté családot alapítá.¹²² Fájdalom a lelt műdarabok már rég beolvastattak.

Bámulatosan meglepő, hogy a Székelyföld lakatlan vadonjaiban, járatlan rengetegjei, emberi lakoktól távol eső erdőségei közt, nemcsak az ember egykori itt laktat tanusító nyomaira találhatni a földművelésnek; hanem magasan emelkedő hegycsucson, alig megközelíthető havasormokon nagy számu régi várak romjaira és nyomaira akadunk, oly erődítvények maradványaira, melyek az irott történelem határait tulszárnyalják, s éppen azért, mert azok a biztos tudás és történelmi kritika bonczolása alól kisiklanak csak sejtelemként mondhatjuk, miszerint székely őseink által azért építtettek, hogy a drága hont s több oldalról fenyegetett füg[getlenségük]et megoltalmazhassák. Féltékeny szemekkel kémlelték ők ezen magas és biztos álláspontukról, a tereket völgyeket követő ellenséget, hősileg vissza nyomva, ha hegyvidéki lakásukat megközelíteni kísérlék.

Az utódok elhagyták a hegyormokat, a szabadság, a függetlenség ezen magasabb régióját; leköltöztek a termékeny völgyekre, hol vajmi gyakran kellett hódolniok s hordani szolgaság szégyenletes jármát. Ősi védvárai, régi dicsőségének e köbetüi omladozva egyenként tűnnek el. Mig teljesen eltünnének, gyűjtsük egybe azoknak maradványait, mentsük meg a nyomtalan enyészettől, mert azok multunk történelmének megértéséhez kultsul szolgálhatnak egykoron.

Érintém már másutt is, hogy a székelyföldi ősvárak akként voltak elhelyezve, hogy egymással láttani egybeköttetésben állottak. Ezen mindenütt következetesen keresztülvitt

---

¹²¹ Faragó=ács.

¹²² Uj Magyar Muzeum 1853. évf. ugyanott.

elvet a *Hegyestetőn* lévő várnál is alkalmazva találjuk; a mennyiben látszottak ide a rákosi szoros várai, Tiburcz vára, mely a Kincsás és Herecz várával,¹²³ ezek által pedig a tusnádi szoros váraival, s a csiki Bálványos által a csiki várlánczolat, a háromszéki Bálványossal és a Háromszéki várakkal volt egybefüggésben. Hogy a Rikán kívüli várakkal miként volt egybekötve, azt alább fogom felfejteni.

Nagy szerencsénk, hogy Akner ezen itt csak futólag előszámlált, s több más, e munkám folytán ismertető ő várainkról tudomással nem bírt, mert azokat multhatatlanul mind német várakká változtatta volna, miként régészeti földabroszában „*deutsche burgen*”-neknek jegyezte a Székelyföld minden általa ismert váromjait, még azokat is, melyekről elvitázhatlan biztos történeti tudomásunk van, hogy magyar illetőleg székely várak voltak, minők a szentléleki, udvarhelyi, háromszéki várhegy és Bálványos.

Egyáltalában erdélyi szász íróinknak meg van azon rossz szokása, hogy nemzetüknek emelését az által hiszik elérni, ha a magyart és székelyt kissebitik; ha azoktól minden érdemet megvonva önmagukra ruházzák át, és e törekvésükben annyira elfogultak, hogy a történelem meghamisításának hálátlan mesterségétől sem riadnak vissza. Ez alapon maguknak sajátítanak minden emléképületet, mi a Királyhágón innen emeltetett, minden váromot, minden régi templomot, mert szerintük a magyar a székely barbár, műveletlen volt, kiket ők és a németek civilizáltak.

Elismerjük, hogy a német nemzet nagy nemzet, melynek sok érdemei vannak az emberiség fejlődésében: hanem azt kereken tagadom, hogy a magyar az Árpádházi és vegyes királyok alatt műveletlenebb, hátramaradottabb lett volna más népeknél. Ellene mond ennek történelmünk és törvényhozásunk, ellene Nagy Lajos, és Mátyás udvara.

Ha azután, hogy osztrák házból származó uralkodók kerültek a magyar trónra, talán hátramaradt nemzetünk s nem mindenben tartott egyenlő lépést a többi népekkel, azt éppen azon zsarnokságnak, azon elnyomási törekvésnek, azon erőszakosan civilizálni akaró rendszernek köszönhetjük, melyet nem mondjuk a német elem, hanem annak nevében működő kormányzat hozzánk behozni törekedett, mert az olyan civilisatiótól, melyet *Castaldo, Básta, Mihály vajda, Caraffa, Acton, Heisler, Haynau, Bach, és Schmerling* által küldöttek nekünk, megvalljuk borsózt a hátunk; ahoz simulni, azt befogadni egy csepp kedvet sem éreztünk magunkban.

A mi pedig közvetlenül az Erdélybe telepedett szászokról ránk háromolhatott polgárosodást illeti, azt is szabadjon valódi értékére levonnunk. Elismerjük ugyan, hogy a

---

¹²³ Tiburcz vára e kötetben, a többiek a munka II. és III kötetében lesznek ismertetve.

szász nemzet szorgalmas, jóra való emberekből áll, – el, hogy a polgári ellemhez nagy és értelmes járulékot adott és ad, hogy oly nép, – mely ha egethas[o]gató műveltséggel nem is, de a műveltség és kifejlődhetés több elemével bír; azonban olyanná, a minő, csak nálunk, a magyar alkotmány védszárnyai alatt fejlődött, mert a világ történelmében nem találunk arra példát, hogy egy országnak jóllétben lévő vagyonos s művelt osztálya önkéntesen kivándoroljon, hanem kivándorol mindig és mindenünnen a szegény proletarius, kit nem köt földbirtok a hazához, ki ot[t]]honi nyomorát másutt feltalálható jobbléttel reméli felcserélhetni. Ilyenek voltak kétségtelenül a mi szászaink is bejövételükkor, Németország túlnépességének szegény proletariusai, kik mint ilyenek a műveltség és polgárosodásnak, valami túlaradozó elemeit nem hozták magokkal, hanem kifejtették itten a királyaink nagylelkűségéből nyert s a magyar által mindég tiszteletben tartott azon kiváltságok védszárnyai alatt, mely az innen onnan összeszedett, különböző országokból elvándoroltakat egy néppé alakítá, s a gyámoltalanul hozzánk jöttöket felgazdagítá.

Aztán a követelt hősiesség, – melyet oly sokszor hallánk fennelgőleg felemlíteni, s melynek alapján „*ad retinendam Coronam*” büszke epithetonjára hivatkozás történik és pedig mindég a mi rovásunkra, – elvégre sem lehetett valami nagy bátorság kifolyása, mert a mi szász testvéreink mint békés földművelők a hadtudományban soha sem emelkedtek kitünőségre s bátorságukra oly kevésbé lehetett építeni, hogy maga a törvényhozás is felmenté minden hadkötelezettség alól, megelégedvén 500 zsoldosnak – kik mindig fogadott magyarok voltak – kiállításával. Mire való erőlködés tehát minket mindentől még ellenségeinktől sem tagadott hősie[s]ségünktől is megfosztani akarni azért, hogy magokat valami ország és koronavédő hőseknek tüntethessék elő? Hiszen tisztesség adassék a szászok más igen szép tulajdonainak, hanem a mi bátorságukat és vitézségüket illeti, azt leginkább jellemzi egy erdővidéki furfangos székely adoma, melyet itt röviden elmondok. Ugyanis midőn a szászok Erdélybe bevándoroltak, vagy 4000-ren értek Udvarhelyre, hol meghal[1]ván, hogy a félelmes Rika erdősegein kell áthatolniok, a székelyek főkapitányától biztonsági kíséretet kértek. Ki is rendelte ez a Homoród menti néphadat; de éppen sürgős mezei munka lévén, s e mellett a néhány utonálló rabló, s erdei vadak miatt semmi esetre komoly veszélyt nem látván, különösen oly nagy csapat emberre nézve, a megjelölt időre csak négy fegyveres székely lett kirendelve, nem annyira biztonsági kíséretül, – melyre szükség nem volt – mint utmutatóul. Hanem a szászok látva, hogy csak 4 ember várja, semmiként nem akartak a veszélyesnek ítélt Rikának fogni remegve álltak ott készebbek inkább visszafordulni mint a vélt veszélybe belerohanni.

A négy székely e mód nélküli gyávaságon felindulva, kopjanyéllal inditá meg a remegő csapatot, ezen felbátorító verset énekelve

*Előre dárdások,
Utána láncsások,
Ne féljetez szászok
..... az anyátok!*

Átjutottak ekkor a szászok minden baj nélkül a Rikán, hanem vészesebb volt itten áthuzódásuk 1848-ban, midőn ismét nem sokkal nagyobb bátorságot tanusítottak, mint beköltözésük alkalmával. Ugyan is:

Háromszéknek dicső önvédelmi harcza alkalmával, midőn ezen kis terület hős népe Erdély teljes meghódolása után, egészen önerejére hagyatva bátran szállt szembe a zsarnokságnak győzelmes seregével, Heydte Erdővidék felől támadott 4000ret meghaladó rendes seregével, melyet 20–30,000 szász és oláh „*landsturm*” követett. A székely seregek másutt lévén elfoglalva, Heydtenak sikerült dec. 2-án Erdővidékhez befészkelni magát s ott a hazának oly sok jeles fiat adott Pap őrnagyot és Botár századost elfogván a tisztos öreg őrnagyot békóba verve mezitláb kísértette Fogarasba. Mig ő e vandal győzelemnek *Köpecz* elégetésével csinált hivatalos világitást, az alatt szász és oláh szövetségei oly dulást és zsákmányolást vittek végbe, minőt a legvadabb korban török, tatár nem művelt.

Hanem csakhamar ütött a visszatorlás órája, mert Gál Sándor székely ezredes segédsergekkel érkezett, Heydte elakart vonulni, de a nyomában lévő Gál a Rika alján utól érvén dec. 13-án csatára szorítá; Heydte gyalogsága csakhamar vissza nyomatott; ekkor lovassága robogott elő, melylyel Gál lovas sereget nem tudott szembe állítani. Serge különben is tüzet nem próbált ujonczokból állván, ezek a lovasság rohamakor lefeküdtek; de alig lépék át a rohanó lovak e sort, hogy az embertelenül kinzott Pap őrnagy jeles fia, Pap Károly vezényszavára felemelkedett a fekvő sereg, s oly sortüzet adott a Cheveaux-legerekre, hogy 80 nyergéből kifordult, a többi pedig a már elhuzódott gyalogsággal eszeveszetten menekült a Rikába, maga Heydte is sisakját elvesztve, képéből kikelve érkezett egy járatlan ösvényen Zsomborra.

A rendes sereg elvonult, de hátra hagyta védtelenül a landsturmot, ezeknek aztán neki estek a székely nemzetörök s csak hamar több száz hullá boritá a Rika tájait. Főként a szászokat oly ijedség fogta el, hogy többen látatlanná akarván magokat tenni, a Rikát borító

őserdők nagy fáinak oduiba ereszkedve le, ott pusztultak étlen el. Csontvázaik csak akkor kerültek napfényre, midőn az erdőt megvásárolt fülei hámor e fákat levágatta.

De vándor eszméink ezen szétröpkedése után térjünk vissza a hegyestetői várromokhoz, hol egy nagyszerű elragadó kilátás kínálkozik ritka élveivel. E kilátás bár megérdemelné a körvonalozást, ez uttal mellőzöm, azért mert az részben hasonlít a r. Tepejről feltáruló körlátványhoz. Hanem ha mellőzzük is a Hegyestető kilátását, de nem mellőzhetjük észlelését a közelében található némely nevezetes régiségeknek. Ezek közt legelőbb is *Reka követelt sirjának*.

A hun hagyományok azt tartják, hogy Etelének első neje Réka a hegyestetői várban halt el. A hunok nem tudván hová temetni, a várhegyről egy szirt darabot hengerítettek le; – a hol az megállapodott, oda ástak sirt, melyre aztán a sziklát emlék jelül felállították.¹²⁴

Nem kutatom én itten ezen több író által elfogadott történeti hagyomány értékét, hanem igen is, vizsgálatom tárgyává teszem azon sziklát, mely a Hegyestető északi aljában a Rika patak balpartján emelkedik, s melyről Kővári leírása után azon általánosan elterjedt vélemény uralkodik, hogy a lenne Réka siremléke; vizsgálatom tárgyává teszem pedig főleg azért, hogy a dolgok alapos meg nem vizsgálásából eredett tévhit helyre legyen igazítva. Mert a Réka sirjául jelölt szikla semmiesetre nem lehet a hegyről lehengerített szirtdarab, mert e helyen áll az a földalakulásnak első hajnala óta, lévén egy kicsúcsosodása a Rika alján elterülő terjedelmes mészkő-fekvetnek.¹²⁵ Ezen közetnek mélyen gyökerező kiemelkedése, melyet az alján folyó patak különített el a hegy kiszökellő előfokától, *Réka sirja* elnevezést is csak az újabb korban kapta, régen *Tolvajkőnek* nevezték, mivel az oda rejtőzködő tolvajok gyakran rohanták meg onnan az utasokat.

Nem lehetvén e szerint ez Réka sirja, én szorgalmasan felkutattam a Rikát, de a valódit felfedeznem nem sikerült, mert egy másik szikla is, melyet a *Szörhegy* oldalában mint ilyent mutattak, szintén természetes képződés, valamint azon előtte lévő három kisebb sziklacsúcs is, melyeket Attila három fia ásatott volna oda, ott jártuknak emlékezetére. És így azt kell hinnem, hogy ha Réka sirja csakugyan a Hegyestető alatt volt, azt a gyakran áradó szilaj patak nyomtalanul elmosta.

Réka kétes sirjánál sokkal biztosabban nyomozhatjuk a Rikában a *Kakas-barázdát*, vagy is azon hatalmas töltést, melyet az alsó-rákosi szoros ismertetése alkalmával egészen a

---

¹²⁴ Uj Magyar Muzeum 1853. évf. I. 175–176. lapjain.

¹²⁵ A Rika geologiai tekintetben igen érdekes, keleti alján az almási barlangtól leágazó kárpáti mészkő-közet tör elő, ennek eltüntével turquoise színű trachyt-tuff lesz uralgóvá, mely egészen az alsó-rákosi szorosig nyúlik le, hol diabasporyr, serpentin és fekete jászpissal érintkezik. A Rika tetején a Hargita trachyttömegének utolsó foszlányai mutatkoznak, mely alább a héviz-kőhalmi bazált fekvettel ütközik egybe.

Somostető-ig követtünk. A Somostetőtől a *Somospatak* völgyét átszelve felmegy a Hegyestetővel egybefüggő *Kustalyra*; honnan ismét leszáll a *Rikapatak* völgyébe, innen nagyon tisztán látszólag újból felkap a *Likatra*, erről *Hagymáskő-tetőre*, honnan a *Sugóhegyen*, *Zoboron* és *Godrán* (hegyek) egyenes irányban áthaladva az almási barlang mellett lévő magas meredek *Kőhátra* és *Erősre* emelkedik, honnan Lövete, Oláhfalu és Zetelaka leírásánál tovább nyomoztuk.

E töltés itt is, mint erdős helyeken mindenütt, szikladarabokból és földből van csinálva, sáncza itt is nyugati oldalán van; de sehol az épebben fenn nem maradt mint éppen a Rikában, s sehol sem oly felöltő, hogy az a várakkal némi egybeköttetésben volt, mint éppen a Rikában, hol könnyen felismerhető, miszerént az nemcsak az alsó-rákosi szoros három várát közelíté meg, hanem a Rikában lévő másik három vár¹²⁶ szintén e töltéstől csekély távolságra volt elhelyezve, úgy hogy azok e töltésnek mintegy bástyáit alkoták.

XLIX.

A Rika-tető.

Kustaly vára; annak maradványai. Hozzákött regék. Piritó, óriások tüzhelye. Országhatára vagy Fejedelmi meta. Ennek vonalába eső várak. Az ős Székelyföld határa.

A Székelyföldről egy alkalommal b. Eötvös azt mondá, hogy az „*Erdélynek fellegvára*” és e mondattal történeti igazságot állapítja meg, mert a Magyarország véghatárán lakó, haza- és szabadságszeretettől áthatott hős székely nép minden időben, úgy a mult- mint a közelmultban hűn teljesíté hivatását; bérczövezte területe bevehetetlen fellegvára volt a magyar hazának. A Székelyföld volt Pannonia Lakedemonja, melynek szorgalmas, kevéssel megelégedő népe békében munkás, a harcban pedig hős volt, és oly előharczos, mely annyiszor fedezte véres keblével a hazának szent határait, a mennyiszer azok fenyegetve és megtámadva voltak.

A hős nemzet jelenleg rokon faj mellett lakván ennek támogatása, s erejének önértében Spárta fiaiként hazafias keblek phalanxából alkot védvonalat a haza határán; de volt idő, midőn ő egyedül, rokontalanul, elszigetelten lakta e bérczes vidéket, volt idő, midőn ellenséges népektől körülzönölve élt négy és fél század folytán e hegyek között. E vészes korban a pusztá hősiesség nem volt elégséges arra, hogy a hazát, s azzal Áttila birtoklási jogát

---

¹²⁶ E három vár, a kissé fennebb leirt hegyestetői vár vagy Husztvára, a Karácsonfalvánál ismertetett Hagymásvára s a következő szakaszban leírandó Kustalyvára.

biztosan védhesse, s azért a székely büszke hegyormokra épített várlánczolattal gyűrűzte körül a féltve szeretett őshazát.

E várak – midőn a magyarok megérkezéssel újból otthon érezhette magát a székely – feleslegessé válván, elhagyattak, s néma romokká omladoztak; de romjaikban is sokat mondó emlékei azok a homálylepte multnak. Azért az ily emlékszentésített romokat mindenütt szorgalmasan kutattam, s ihlettől áthatottan közelítém meg, mert azok mindenike egy-egy eltörölt kőbetüként tünt fel a székelynép történeti tábláinak elkopott márványlapjairól. Szorgalmasan kerestem e romokat, mert azokból kibetüzni véltem a mult nagyság és dicsőségnek feledésbe ment eseményeit.

Szenvedélyes várkutatóvá lettem tehát, s mint ilyen csaknem ösztönszerűleg kitaláltam, hogy hol kellett egy-egy várlánczolati combinatiómat kiegészítő várromnak lenni. Így voltam a Rikával is. Én sejtettem, sőt majdnem bizonyossággal tudtam hogy a Rikatetőn várnak kellett feküdni, mely a Rikán belüli vár-lánczolatot a Rikán kívüli várakkal láttani egybekötetésbe hozta; s bár mindenki állítá, hogy a hegyestetői várnál más a Rikában nincsen, én ebben megnyugodni nem tudtam, mert az – mivel a homoródmonti bágyi vár oda nem látszik – nem lehetett az összekötő láncszem; azért én, mint olyan önfejű székely góbé, társaimtól – kik engem kinevettek – megválva, elindultam a sejtett várrom keresésére.

Behatoltam a tömkeleges Rikának félelmes rengetegeibe; átkutattam a Rikatető minden egyes csúcsait, s midőn sükertelen keresésemben kifáradva, s már-már reményt vesztve búsan telepedtem egy forrás mellé: a közel hegyoldalból furulyának szélétől elkapott mélabús hangjai érinték füleimet. E vigaszt lehelő hangokat ég intésének vélve arra irányzám lépteimet.

Öreg pásztor ült egy sziklafokon; körulte nyugalomra ereszkedett elégülten kérődző nyája. A kép, mely feltárult, és az erdő által visszhangzott, a madaraktól kísért zene oly megragadóan költői volt, hogy én a nyugalomnak ez ünnepélyét zavarni nem merém, s csak midőn a zene elhallgatott, közelítém meg a rengetegek e tisztos Apollóját. A szokásos köszöntések után, azonnal sejtett várromom után tudakolódtam.

„Tudom én Uram! – felelt ő készséggel – hol van a vár, melyet keres, mert az nem más mint Kustályvára, mely ahajt¹²⁷ van a Lapias tetején.”

Örömben össze vissza öleltem jó kedvű öregemet, ki kérésemnek engedve egész készséggel csatlakozott kalauzul hozzám.

---

¹²⁷ Ahajt a székelynél amott, a hol, nem messze értelemben használtatik, ehejt pedig imitt, imhol értelemben, származásuk a helyt-, e helyt-re vihető vissza.

A Rika-tető északi láncolatának legnagyobb csúcsa – az országútról is látszó – *Heveder-hegyese*. Ezen hátul van a *Lapias-tető*, melyet a délnek folyó¹²⁸ *Határpatak* és a beleömlő *Gyepűbükk* patakának, mély szakadós forrásfejei karolnak körül. Ezen (hozzávetőleg) 3000 lábnyi magas önálló hegycsúcsnak tető-ormát koronázta *Kustaly-vára*,¹²⁹ melynek még most is jelentékeny romjait féltékenyen fedik a csaknem áthatlan sűrűségű erdők. E volt az általam sejtett, most pedig feltalálása által határtalan örömet okozott összekötő vár¹³⁰ mert innen úgy a bágyi, mint a rikaalji hegyestetői várak jól látszanak. E volt e szerint azon közép erőd, mely Udvarhelyszék várláncolatát az erdővidéki és háromszéki várhálózattal kapcsolatba hozta, mely erődrendszerem elméletének hiányzott láncszemét kiegészíté.

Meg van tehát a várfolytonosság feltételének valódisága. Vegyük azért vizsgálat alá a feledékenység éjéből kiemelt ez érdekes várromot.

A mi e romoknál legelőbb felötlük, az egy négyszögidomú, 20 lépés oldalhosszal bíró közép zömtorony (centraldonjon), melynek két öl szélességű, forró mészszel épült falai annyira szilárdak, hogy több század viharjaival, s az elemek dulakodásával szemben ölnyi magasságban még most is fenn állanak. Hogy pedig ezen donjon eredetileg nagyon magas lehetett, azt falainak szokatlan vastagsága mellett azon hatalmas omladéktömeg is mutatja, mely ezen zömtorony körül felhalmozódott.

Ezen középerőd oly mérvű volt, hogy azzal nagyszerűségben csak a Bálványos donjonja állja ki a versenyt, önmagában is könnyen védhető hatalmas erőd, melynek védképességét az azt körülölelő védfalak is fokozták. E körfalak a donjont utánzólag négyszögidomban ölelték körül a nem nagy terjedelmű balliumot, úgy azonban, hogy szögletei körítve voltak, és azon szabálytalansággal, hogy a keleti oldalfal egészen a zömtorony közelében vonult el.

Hogy pedig ezen 250 lépés kerülettel bírt körfalak a zömtoronnyal öszhangzatosan rendkívüli vastagságúak voltak, azt három ölnél szélesebb gátonyukból ítélhetni meg. Hogy régóta romba dőltek, azt a vonalán felnőtt óriás tölgyfák jelölik, melyek több százados tenyészetükkel e várnak mintegy időmérőjeként állanak ott.

A védfalakat köröskörül széles mély sáncz övezi. Bejárata az észak-keleti szögleten volt, egy hatalmas kapubástya alatt, melynek egykori lételére az ott levő nagy romhalomból

---

¹²⁸ A Határpatak a vargyasi sóskútnál szakad a Rika patakába.

¹²⁹ A Kustaly nevet sokan Custosból származtatják, valószínűbb azonban, hogy az valamely ősnévnek megőrkítése.

¹³⁰ Mit én fáradságos kutatással fedeztem fel, azt Kővári László kéziratom megörzítésével egész kényelemmel beiktatta „Erdély régészeti emlékei” című munkájába: ezt tette Hagymásvárával is.

következtethetünk. Az ezen bejáráshoz vezetett mély út a *Gyepübükk* oldalán jó darabig követhető.

Ennyi maradvány van ezen várból, melyet az ember oly szilárdan, oly tömören épített, mintha örök időkre szánta volna, s mégis meg kelle hajlania az idő romboló hatalma előtt, tanujelül annak, hogy a legnagyobb emberi mű is szétromlik az idővel való tusában; tanujelül annak, hogy az egykor védelmet nyújtott védmű védtelenül omlik szét egy erősebb elemmel való érintkezésnél. Feledett rom ma a hatalmas erőd s a természet százados fákkal ültette be a védépitkezéseknek elhagyott fészket.

A titokszerű romnak titok borítja multját, – történelmi tudat helyett itt csak regék merülnek fel, melyeket azonban feljegyezni szükségesnek vélek.

A rege szerint óriások építék e várat, még azon korban, midőn viz borította az alanti völgyeket. A földnek akkori lakói óriások voltak. Ezek vízmentes magas hegycsúcsokra épített várakban tanyáztak. E vidéken három testvér óriás volt, kik nem akarván egymástól messze távozni, egyik a bágyi hegyre, másik a Hegyestetőre, a harmadik pedig ide a Lapiástetőre épített magának várat, s csolnakon jártak szomszédos váraikból egymásnak látogatására. Később, midőn a vizek a Verestoronynál utat törve magoknak lefolytak, midőn a felszáradott völgyekben az ember is megjelent szántóeszközeivel, a kustalyvári óriás leánya lelépett a Homoród völgyébe, hol a szántókat ekéikkel, barmaikkal együtt kötényébe rakva, mint valami ritka bogarakat felvitte atyjához; de ez bölcs tanácscsal utasítá vissza rendeltetésük helyére stb. A vár közelében van egy *Piritó* nevű meredek oldal, melyet az óriások azért neveztek volna így, mivel kimászás közben a fáradság miatt kipirultak.

A Kakasbarázda innen alig 2000 lépés távolra vonul el. Ez a monda szerint a Kustalyvárát lakott óriásnak volt ösvénye. Közelében néhány száz négyszög öl kiterjedésű olyan terület van, hol fű, fa, egyáltalában semmi növény nem tenyészik, s hol télben a hó soha meg nem áll.¹³¹ Ez a monda szerint az óriások tüzelő helye volt.

Öreg pásztorom által elmondott ezen regéket ha észleljük, azon célzatot vonhatjuk, hogy e várat nagyon régen építette valamely hatalmas harcznok, s kivonhatjuk azt, hogy a szomszéd bágyi és hegyestetői várral egyidejűleg és azért épült, hogy a kettő közötti egybeköttetést fenntartsa.

Hagymásvára¹³² innen északi irányban fekszik, alig 2–3000 lépés távolra, és így Kustalyvára nem csak a Rikán belőli és kívüli várakat hozta láttani egybeköttetésbe, hanem

---

¹³¹ Ezen terület néhány éve meggyulván, hónapokig égett, miből azt lehet következtetni, hogy ott kőszén- vagy turfa-telep van.

¹³² Melyet Karácsonfalváról látogattunk meg.

középszemét képezte a várak egy melléklánczatának, mely az alsó-rákosi szoros határváraitól kezdődve, északnak vonult, s melynek vonalán feltalálhatjuk Kustaly és Hagymás várát, fennebb Zobor és Merke követelt várait¹³³ és a Homoród melletti *Álmosvárát*, melylyel odább Zéta, Firtos, Tartód, Rabsonné várai függtek egybe, s mely várak mind a *Kakasbarázda* közelébe esnek, mi azon gondolatot költé bennem, ha valjon ezen titokteljes töltés nem volt-e iránytöltése a rengeteg erdőségek közt szétszórt ezen ős váraknak.

Ezen kedvező siker által koronázott kirándulásomban nem csak az oly sok tekintetben érdekes *Kustalyvárát* fedeztem fel, hanem találtam e mellett egy másik a *Kakasbarázdához* hasonló, két öl szélességű, egy öl magasságú, s nyugatról mély sánczczal szegélyezett töltést is, mely *Országhatára* és *Fejedelmi-méta* név alatt ismeretes a nép előtt.

Ezen töltés épen a Rikatetőn vonul el, az országutat azon a ponton vágva át, hol az Bardóczszék felé lejtteni kezd, innen délirányban a *Csalóbérczen* átfut a zombori erdőkre, onnan a rákosi Tepej felé. Észak irányban felkap a *Boczkerekdomb* tetejére, onnan leszáll a *Gyertyánkút szögletéhez*; honnan *Gaszlókútbükkön*, *Hitványkútbérczen* és *Gyepübükknél* Kustalyvárát megközelítve, átvonul Hagymásvárához, hol vonalát elvesztém, de mint mondják, az tovább is mindaddig folytatva van, míg az alább vonuló *Kakasbarázdával* össze nem olvad.

Valamint a *Kakasbarázda* céljával nem vagyunk tisztában, ugy ezen hasonszerkezetű töltés mivoltát is bajos megállapítani. Út semmi esetre nem lehetett, mert meredek hegyeken s lejtőkön torony irányban halad; hagyományok által megőrzött elnevezése (országhatára) lehetne némileg irányadó, a mennyiben azon sejtelemre jogosíthatna, hogy az a magyarok bejötte előtti Székelyföldnek lehetett hatalmas végvárakra támaszkodott határvonala.

Ha fennebb az alsó-rákosi szorost állítók *Jornandes Tabá szorosának*, vagy is az ős Székelyföld erődített nyugati határszorosai egyikének, akkor az ezen szoros váraival egybefüggésben lenni látszó töltés lehetne a határszélen elvonult védtöltés, mi mellett bizonyítva az is, hogy sáncza nyugati alján, tehát kívül vonul el.

Miből azt kell következtetnünk, hogy a hatalmas védvárakkal elzárt *Tabaszorostól* az ős Székelyföld határául a könnyen védhető, s természetileg is erős Rikatető volt felvéve, melyet az ide csoportosított három várra támaszkodott töltés eléggé fedezett. Innen aztán átcsapott a bágyi vár irányába *Jornandes* másik szorosához, a *Bontaszoros-hoz*, melyet a Galambfalva közeli várak fedeztek.

---

¹³³ A Merke és Zobor tető a Rikát az almási barlang közeli Erőssel egybekötő heglánczatnak két legmagasabb csucsat alkotja. Hagyomány szerint e hegyen Álmos vezér két híres kapitányának, Merke és Zobornak volt vára, de ha voltak is itt várak, azok csak alkalmi erődök lehettek, melyek nyomtalanul eltűntek.

Sejtelmek, puszta okoskodások ezek, de hát ellenvetésül lehet e más valamit felhozni? Hisz ezen építkezések keletkezési kora a történelem határvonalán túl esvén, homályba vesz el, hol csak sejtelmek terén tapogatózva bolyonghatunk, azonban a bizonyosságnak fénylő napját nélkülözve a hagyományok gyenge holdfényénél homályosan látható tárgyakat mint nem létezőket megtagadjuk-e?

Nem, ezt tennünk nem szabad, ássuk fel inkább a multnak begyepesedett földjét, s ültessünk oda annyi emlékvirágot, hintsük a régi dicsőségnek annyi termő magvát, mennyit gondos ápolás, hazafias könnyek s ha kell, véröntözés mellett is felnővelhetünk. Ne tagadjuk meg multunknak sejtett, legtöbb esetben okadatolható nagyságát, hasznos munkásságát, dicsőséggel páruult tetterejét, műmaradványaiban nyilvánuló fejlettségét és hatalmát, mert a mult azon anyatörzs, melybe jelen és jövő oltó ága helyezve van, s hogy ez gondos ápolással egykoron a szabadságnak terebélyes és népboldogságot érlelő fájává fog fejlődni: az hitem és meggyőződés, mert mint Eötvös mondja:

„Feltarthatlanul halad az emberiség azon
ösvényen, melyre multja vezette.”

[A kötet bevezetőjében (15–17. oldalakon) közölt Udvarhely széki népességi táblázat Bardoc széki településeinek adatai:]

Sor- szá m	Faluk és városok neve	Összes népsége	Reform at. népség	Kath. népsé g	Unitari us népség	Görög e.	Görög n. e.	Zsidó	Lut h.	Ideg en
8.	(Kis) Baczon	555	455	6	4	....	84	..	1	5
9.	(Telegdi) Baczon*	1635	1390	34	94	....	108	..	..	9
11.	Bardócz	764	710	13	1	....	22	..	..	18
16.	Bibarczfalva	702	615	24	10	....	50	..	..	3
39.	Füle	1053	800	165	4	42	...	..	28	14
44.	(Magyar) Hermány	1087	985	56	1	6	22	..	2	15
78.	Olasztelek	745	640	53	18	1	26	..	..	7

88.	Száldobos	636	490	24	2	....	118	..	..	2
122.	Vargyas	1945	302	48	1348	12	233	...	2	...
	[Összesen]	[9122]	[6387]	[423]	[1482]	[61]	[663]	[...]	[33]	[73]

* Nagy-Baczonnak egyik része Miklósvárszékhez tartozik; de sokkal kisebb része ez a községnek Udvarhelyszékhez tartozó részénél, alig 500 lelket számláló, én azért ezen egyház megyének összes népességét tettem az udvarhelyszéki rovatba, s ezen többlet kétségtelenül fedezve lesz az azóta létre jött szaporodás által.

5. Miklósvár szék bemutatása Orbán Balázs művében a Kiegészítésekkel együtt

Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. III. Pest, 1869. 9–23.

*

I.

Miklósvár-szék.

Miklósvárszék szabadalmi, viszonya Háromszékhez régen és most. Köpecz, e falu régi fekhelye. Köpecz Barcsay Ákos alatt és 1848-ban. Baj van Köpeczen. Miklósvár. A régi „Castrum S-ti Nicolai.” Tortogó vára. E falu katholizálása, régi harangja. Ürmös. Nagy-Ajta, templom-kastély. A Csereiek sirja. A Cserei család. Közép-Ajta. Kakucs fekhelye. Benkő József sirja. Közép-Ajta régi temploma. Tiporcz. Szentemásza. Száraz-Ajta. Zaláni üvegcsűr. Tatárvágás. Sokpatak. Várhegy. Régi maradványok, regék. Apácza. Szászok zsarolása, az apáczai iskola. Apácza Cséri János emléke, kolostor, toronyerőd. Feketevár. Kakasborozda az apácza erdőn. Bölön, néveredete. Kircz. Bölön templom-kastélya, ostromok. Farkas Sándor emléke. Várhegy.

A minő volt Görögország államai közt Lacedaemon, olyan a Székelyföldön Háromszék. S midőn e széknek a többiek felett fölényt engedek: ez által a kitüntetésnek, a kiemelésnek legnagyobb adóját adom, mert a jelesek közt legjelesebbnek lenni, a dicséret és dicsőítésnek legfőbb fokozatát alkotja.

És itt nem csak természeti szépségeiről, nem csak tájcsoporthozatainak nagyszerűségéről szólok, mert elvitázhatatlanul Háromszék havaskeretbe foglalt rónája mutatja fel bérczes hazánknak legszebb vidékét, mely az ünnepektől Hunyadmegyét és Hátszeg vidékét is szépségben és nagyszerűségben tulszárnyalja, de áll ezen felülbecslés erkölcsi értelemben is, mert a gyönyörű rónát oly nép lakja, melynek dicső erényekben s szép tulajdonokban kevés párja van, mely hon- és szabadságszeretetben, hősiességben, értelmi fejlettség- és polgári érdemekben mintaképül állitható; oly nép, melynek multja és jelene egyaránt dicső, mely megmutatá, hogy a róna is lehet meghódíthatatlan Circassia, ha hős keblek alkotják annak ledönthetetlen és megvívhatatlan védfalait.

És midőn határaidra lépek Spárta erényeivel felruházott hős nemzetem, keblemet büszke önérzet az elégtelenség jótékony érzete tölti el, s szebb remények élednek hazám szebb

jövője iránt, mert a történelem megtanította, hogy oly haza, melynek ily dicső, ily hősi népe van, el nem vesztet, az életre, nagy és dicső szerepre van hivatva, arra, hogy a szabadságnak megvívhatatlan fellegvára legyen a jövőben is, miként volt a dicsteljes múltban; arra, hogy itt a polgárosodás véghatárainál ledönthetetlen védőfal legyen a barbarismus áramlatai ellen, és soha inkább meg nem győződtem arról, hogy: „Magyarország volt, van és lesz,” mint midőn *Háromszéket* beutazva, azt ismerni tanultam.

Háromszék elnevezése, mint már említettem, onnan ered, hogy az eredetileg önálló három törvényhatóságból *Sepsi*, *Kézdi* és *Orbai* székekből alakult, melyekhez a negyedik *Miklósvárszék*, csak később csatoltatott; hogy ezen bekebelezés nem önkéntes, hanem erőltetett volt, s hogy Miklósvárszék önállóságát sokáig vitatta és fenn is tartotta, az kitetszik Lábatlan János (Lábatlany) Hunyadi Mátyás uralma alatti székelyek grófjának 1459-ben a megyesi országgyűlés 2-ik napján kiadott azon decretumából, melyben a *Sepsi* vagy ugynevezett *Szt.-Györgyszék* által erőszakosan bekebelezett *Miklósvárszék*, Zsigmond királynak Sostély városában 1404-ben kiadott szabadalomlevele alapján, amattól – miként régen is volt – elválasztatik, a *Szt.-György-széktől* való minden függéstől felmentetik, úgy politikailag, mint törvénykezéssel teljesen önállóvá tétetik, s minden addigi szabadságának s szabadalmának élvezetében megerősítetik. Ennek biztosítására pedig mind azon miklósvárszéki lakos, ki ezután *Sepsi*, másként *Sz.-György* széktől akarna függni vagy hallgatni, az felségsértési bűnben (*sententia capitalis*) marasztaltatván, minden javait elveszítse. És nagyobb biztosításért az uralkodó Mátyás király nevében szigorúan rendeli *Thercz*, *Heltven* és *Királykeve* nevű királyi várak jeleni és ezután várnagyainak, hogy a miklósvári székelyeket úgy a *sepsi* székiek, mint más akármiféle jogtiprók ellen, az igazság szeretetétől indítatva védjék és oltalmazzák stb.

Ezen decretumot megerősíti Zápolya János 1531-ben¹³⁴, Báthori Gábor 1610-ben, Bethlen Gábor 1627-ben,¹³⁵ miből kitetszik, hogy Miklósvárszék önállósága a nemzeti

---

¹³⁴ Lábatlannak itt csak kivonatilag közölt decretuma egész terjedelmében megvan Zápolya Jánosnak 1531-ben (*feria quarta prox. post festa visitationis B. Mariae*) jul. 5-én kelt megerősítő okmányában, mely ismét eredetiben megvan a szék levéltárában, honnan Benkő József egész terjedelmében közli *Spec. Tran. Sedis Miklósvár*.

¹³⁵ Ezen megerősítő szabadalomlevelek megvannak a szék levéltárában. Ugyanott van egy 1648-ban kelt okmány, melyet Cserei Miklós v. királybíró, Kálnoki Mihály és Bede Máté assessorok írnak alá, s melyben ezen széknek régi törvényeken és szabadalmakon alapuló állását constituálják. Ezek szerint:

1-szor. Egyházi perekben a papi előljárók ítélnék. 2-szor. Más perek vicekirálybíró és assessorok előtt kezdetnek, s onnan – közönséges gyűlésen revidiáltatván – a fejedelmi táblára küldetnek. 3-szor. Tiszteket magok közül választanak. 4-szer. Minden törvényes orvosságokkal vagy menedékekkel élhetnek a peresek nálok. 5-szor. Az országgyűlésre egy nemes és egy primipillus küldetik követnek. (Ez okmány eredetije a fehérvári káptalannál, hiteles másolata a szék levéltárában, honnan közli Kállay a „Ns. Székely Nemz.” 189–191. lap.)

Hogy az alkirálybíró és assessorok minden évben újra választattak és feleskettettek, kitetszik azon okmányból, mely szerint 1646-ban Kálnoki Mihályt újra megválaszták vicekirálybírónak *ea tamen conditione*,

fejedelmek alatt is fenn volt tartva, sőt még az osztrák ház alatt is megtartá Miklósvárszék ezen önkormányzati jogát, mint azt a contin. táblák felállítását rendező gub. bizottságnak 1775-ki február 28-án kiadott rendelete bizonyítja, melyben határozottan kimondatik, hogy Miklósvárszék derékszéke Háromszék irányában minden alárendeltség alól felmentetik, és felebbezés onnan nem a háromszéki continua táblára, hanem egyenesen a kir. táblára tétetik.¹³⁶

S bár Miklósvárszék kiegészítő része lett Háromszéknek, de önkormányzati jogát azután is megtartotta, azon jogmegszorítással azonban, hogy törvényszékének ítéletei nem egyenesen a kir. táblára, hanem a háromszéki főtiszthez felebbeztettek; de a mellett egészen 1849-ig külön alkirálybirája, külön birája, külön törvényszéke, sőt saját székháza és fogdája is volt¹³⁷ ezen kis, csak 9 falu és egy mezővárosból álló székecskének.

Elkövetkezett azonban a mindent felforgató Bach-rendszer, mely szép országunkat szeszélye szerint szatrapaságokra osztotta fel s mindazt, mit ezredéves szokás és tövény alapita, lerombolni igyekezett; de ezen tragi-comicus zür nem tarthata soká, futófergeteg volt az, melynek a történet mezején gyászos nyomai maradtak; elgázolta ugyan a szabadság vetéseinek dus kalászeit, több évtizedre kiható nyomort idézve elő, megsemmisíté ugyan néhány évtizedig a föld szorgalmas gazdáinak reményeit, eliszapolta a szabadságnak termőföldjét; de miként a természetben a vihar után ragyogva tündöklő nap szokott kisütni, ugy az erkölcsi és a népek életében is a zsarnokságnak ily romboló viharjait a szabadságnak kiragyogó napja szokta követni, s annak éltető sugarai a rombolásból is életet keltenek.

Háromszéknek negyedik széke tehát csak később csatoltatott ahhoz, miként e székek összfogalmának neve is mutatja; ezen egyesülés azon erkölcsi alapon jöhetett létre, hogy a gyenge huzódik az erőshöz, márpedig székeknek vagy önálló törvényhatóságnak ugyan csak

---

hogy az miképen ennekelötte hittel volt adstrictus arra, hogy esztendeje elteltével ismét elbucsuzzék; ugy ezután is, mikor esztendeje eltelik, tartozzék a széktől ismét elbucsuzni, stb. Ez okmány egész terjedelmében közölve van a Nemz. Társ. 1836. évf. II. félév 230. lapján.

¹³⁶ Ezen rendelet szavai ezek: Tabula Sedis Miklósvár ab omni subordinatione tabulae Sedis Háromszék exemta est, et appellationes ex tabula Sedis Miklósvár non ad memoratam Tabulam Sedis Háromszék, sed directe ad Inclutam Tabulam Reg. fieri consueverunt. És ez értelemben rendelkezik Mária Terézia is Bécsből 1776. máj. 3-án maga és gr. Kornis Mihály aláírásával kiadott rendeletében, melyben határozottan kimondja, hogy akár egymásközi, akár másoknak Miklósvárszék lakói ellen indított perben a miklósvárszéki állandó törvényszék (continua tab[u]la) ítél, a háromszéki törvényszék minden befolyása nélkül, s a perek innen nem a háromszéki törvényszékhez, hanem egyenesen a királyi táblához felebbeztetnek. Ily eljárás és joggyakorlatban részesítendő a bardoczfiszéki törvényszék is, melyre nézve ezen rendeletünk szintén kiterjesztendő stb. (Megvan ez okmány a miklósvárszéki levéltárban eredetiben, hiteles másolata a Gub. levéltárában, honnan ezen magyarrá fordított kivonatát közlöm.)

¹³⁷ Miklósvárszék székháza felváltva Bölönben, Nagy-Ajtán és Köpeczen is volt, honnan Baróthra tétetett át.

gyenge ez a kis Miklósvárszék, melynek területe csak $5^{568}/_{1600}$ négyszög mfd.¹³⁸ Alakja háromszög, melynek legnagyobb szélessége Baróthtól Baczonig $1\frac{1}{2}$ mfd, legnagyobb hossza Baróthtól Bölönig 2 mfd. Legjelentékenyebb 4 helysége *Köpecz*, *Miklósvár*, *Nagy-Ajta* és *Bölön* az Olt jobb partján fekszik, az utóbbi azon végesúcsában, mely a Barczaság és F.-Fehérvármegye ott lévő foltocskája közé beékelődik. Többi falui az Olt jobbparti mellékfolyamai mellett fekszenek és pedig *Baróth*, *Sepsi Baczon* és *Bodos*, a Baróth vagy *Uzánka* pataka mellett Bardoczszékre benyulva, *Közép-Ajta*, *Száraz-Ajta* és a *Zaláni üvegcsűr* (mely csak praedium) az Ajta pataka mellett.

Bardoczszék leírásánál (lásd 1-ső kötet) látók Miklósvárszéknek az Olt völgyétől félreeső két helységét *Baróthot* és *Bodost*, most tekintsük meg a többit is, melyek mind az Olt völgyében a Rikán át Brassóba vezető utvonallal mellett, vagy annak közelében fekszenek. S bár az Oltnak tere itt a szebb vidékek közé sorozható, azt mégis csak úgy kell tekintetünk, mint előcsarnokot, melyen át a valójában páratlanul nagyszerű Háromszék gyönyörű terére jutunk.

Miklósvárszék első oltmelléki faluja *Köpecz*, melynek nevét Benkő kopasz- vagy erdélyiesen kopacztól származtatja. E falu között törtet le a *Himpatak* és *Köpecz pataka*. Ez utóbbi völgyében fenn, a *Szénégető* hegy alatt¹³⁹ *Kis-Köpecz* nevű hely van, itt feküdt a hagyományok szerint *Köpecz*, s csak később, békésebb idők bekövetkeztével költözött le mostani helyére, vagy másik hagyomány szerint régen két *Köpecz* (Nagy és Kis-Köpecz) létezett, melyek idővel, hogy magukat ellenség ellen könnyebben oltalmazhassák, egyesültek.

A két falunak egy helyre huzódása mindenesetre régi korban történt, mert az 1567-i regestrumban csak egy *Köpecz* (Keopeotz) van bejegyezve 46 kapuval, mi mutatja, hogy már ekkor jelentékeny helység volt.¹⁴⁰

Hol az ősfalu feküdt, az eke most is romtöredékeket, régi fegyvereket forgat fel, egy magaslatot most is *Varju várának* hívják, hol a régi falu erődített temploma állott, mert Erdővidéken a templom-kastélyok műszava *Varjuvár*, talán arról, hogy a varjak leginkább a templomoknál keresnek éji tanyát.

[*Köpecz* birtokviszonyaira vonatkozó néhány érdekes adat áll rendelkezésünkre, így 1582-ben nagybölöni Illyéssy Kozmáné *Köpecen* levő birtokát Cseffey Jánosnak adja el,

---

¹³⁸ Lenk szerint; ugyan az ő kiszámítása szerint Miklósvárszék fekszik az északi szélesség $45^{\circ} 54' 20''$ -tól $46^{\circ} 8' 30''$ és a keleti hosszúság $43^{\circ} 9' 20''$ -tól $43^{\circ} 26' 40''$ -ig. Lakónak száma, a mint fennebb közölt táblázatunkból kitűnik, összesen 12774.

¹³⁹ Benkő Spec. Tran. A *Szénégető* felett *Köpecz* Baróthtal soká perelt, már 1555-ben Kendi és Dobó vajdák kijáratják. A per a múlt század közepén éppen azon alapon ítéltett *Köpecz*nek, mert régen a falu ott feküdt.

¹⁴⁰ Ezen 1868-ban a történelmi társulatnak kolozsvári gyűlése alkalmával a gr. Rhédey-levéltárban felfedezett érdekes regestruma az egész Székelyföldnek, közölve lesz a „Századok” 1869-ki évfolyamában. Ezt előrebocsátva, egyszerűen fogok mindenütt ezen regestrumra hivatkozni.

amely vásárra Báthori Zsigmond 1583-ban beleegyezését adja.¹⁴¹ 1583-ban Daczó Ferenc nyer új adományt köpeczi jószágaira.¹⁴² 1590-ben Báthori Zsigmond a köpeczi fejedelmi birtokot Ravazdy György várhegyi parancsnoknak adományozza, ki úgy a hadmenetekben, mint a fényes portához való küldetése alkalmával nagy önfeláldozást és hősiességet tanúsított.¹⁴³ Köpecsen birtokos volt a Daniel család is. Daniel Mihály 1621-ben nyer Bethlen Gábortól új adománylevelet köpeczi ősi birtokaira.¹⁴⁴ 1694. október 5-én a háromszéki tisztség a katonaság elhelyezésére vonatkozólag egy jelentést nyújt be Bánffy György kormányzóhoz, melyet Donáth György alkirálybíró és Bak[c]si László jegyző írának alá, ebben Köpecre vonatkozólag ez áll: „Köpecet szabad nép lakja, közepes falu.”¹⁴⁵

Kis-Köpecz patakában agyag és homokréteg közé fészkelte lignitszerű barna kőszén jön elő. [Ezt egy részvénytársulat a hetvenes évek elején művelés alá vette, s a keleti vasúthoz egy szárnyvonalat építvén most meglehetősen sikerrel hozza forgalomba nemcsak itt a hazában, hanem a szomszéd Oláhországban is.]

Köpecz multját vizsgálva, két gyászos történeti momentumot találunk. 1660-ban Barcsay Ákos rövid fejedelemsége alatt a Rákóczihoz vonzó s a roppant adóztatás ellen felzúdult székelysége, kik Donát István háromszéki, Cserey csiki főkirálybíró megölték, s Kálnoky Mihály főkapitányukat bebörtönözték, a felharagudott fejedelem testvérét és helytartóját, a kegyetlen Barcsay Gáspárt küldötte, ki Köpecz és Baróth között rájuk csapván, szétverte, az elfogottaknak füleit levágatta, sokakat kivégeztetett.¹⁴⁶ És ott domborul a *Cseme rétjén* a gyászos halom, hol annyi legyilkolt honfi szendereg.¹⁴⁷

Gyászos sors érte e falut 1848-ban is. Háromszék dicső önvédelmi harca alatt, midőn csak e kis terület hősi népe küzdött a nemzeti ügy szentsége mellett, Heydte az Udvarhelyről működő hadtest parancsnoka Szebenből azon gyászos rendeletet vette, hogy a székelyek elrettentéseért: „Köpecz und Bölön muss – – – – – etc.” ezen titokteljes vonalok gyászos vonatkozással birtak, minek jelentését csak az események magyarázták meg, mert nevezett hadparancsnok, egy e hon által szült és táplált jeles családból származó elfajult egyén, a már Csík leírásánál bemutatott Daniel Imre által vezetett, beütött váratlanul Erdővidékre, midőn közegyetértésből az Olt és Feketeügy-vonalon és Brassó felől is támadás

---

¹⁴¹ Lásd alább, Bölön leírásánál.

¹⁴² *Lib. Reg. S. Báth.*, I. 255.

¹⁴³ Kolozsmonostori konvent levéltára, *Veres prot.*, 25.

¹⁴⁴ Lásd Kemény József, *Cod. Trans.*, IX, 31–32.

¹⁴⁵ Lásd a gyulafehérvári káptalan levéltára, *Cista Maramar.*, J, III, no. 6.

¹⁴⁶ Bethlen János 199 és Benkő Trans. I. 295.

¹⁴⁷ Cseme rétjének hívják még ma is a Baróthon alól levő második vagyis ugynevezett birtokossági malomtól balra (a Baróth vize balpartján) elterülő vagy 60 holdnyi térséget, mely szántás alatt levén, az emlékhalmot is ellapította az eke földegyengető vasa; de öreg emberek tudják még a halom helyét.

törtévé, a honvédseregek figyelme és tevékenysége minden oldalról igénybe volt véve, s az áldozatul kijelölt Köpeczre bevonulván, beszédtek a fegyvereket. Ekkor aztán, midőn a mitsem sejtő lakosok az álom karjaiba merültek, a falu négy szögletén felgyujtatott, mire a tábort követő oláhok, ezen gyászos végrehajtó poroszlók, elkezdék a gyilkolást és rablást. Rémjelenetek fejlődtek ki, melyeket a történész gyászlepellel szeret bevonni, mert undokságuk által piszkos vérfoltokat hagynának az események lapjain. Romhalommá vált a virágzó szép falu s a füstölgő üszkők között a legyilkolt ártatlanok tetemei perzselődtek; vészkiáltás hangzott el az Olt völgyén, s midőn az emberi érzelmeket, a nemzetközi törvényeket ekként megsértő serget a segélyre siető honvédek a Rikában szétverék, akkor a cserben hagyott csőcselék poroszlónép igazságosan hullott el a honfiui boszu csapásai alatt. Tehát a példabeszéd, hogy „Baj van Köpeczen” még a multa is alkalmazható lenne.¹⁴⁸ Köpeczen a mult században nagyban folytatták a bordaszövést, úgy hogy a köpeczi borda országszerte híres volt, most azonban felhagytak azzal, s e mesterséget a füleiek üzik.¹⁴⁹

Köpecz után *Miklósvár* következik, régi helység, mely már 1211-ben a II. András által Barczára telepített német lovagrend adománylevelében mint határszéli helység „Castrum Sanct. Nicolai” név alatt előfordul; a Castrum elnevezés itten állott várat feltételezne; Bombardus szintén itten állott várról tesz említést; de én sikertelen kerestem e faluban és annak területén várnymokat; a gr. Kálnokyak kastélya újabbkori épület, s így feltehetőleg Bombardus a Castrum elnevezés alatt a miklósvári erődített templom-kastélyt, vagy talán a Kálnokyaknak egy régibb erődített kastélyát érthette.

Van ugyan Miklósvártól északkeletre a *Várpatak* és *Szélviz* pataka között egy magas önálló, most erdő-fogta hegycsúcs, melyet *Tortogó várának* neveznek, hol a hagyományok szerint vár állott volna, most azonban a várépítésre igen alkalmas hegycsúcson némi homályos sáncznyomokon kívül semmi rom nem látszik; de az idő viharja, a föld felületének átalakulása hány ős várunknak temeté el nyomtalanul maradványait, s éppen nem lehetetlen, hogy az András adománylevelében, Bombardus által szintén említett, a falu és szék elnevezése által igazolt „Castrum S-ti Nicolai” e hegycsúcson feküdhett; mert kétségtelen, hogy a lőfegyver

---

¹⁴⁸ Ezt a Székelyföldön igen elterjedt példabeszédet akkor alkalmazzák, mikor valamit nem akarnak tenni, vagy midőn nehézség adja elé magát, s annak eredetét ekként értelmezik: Volt Köpeczen egy igen szép leány, kit száraz-ajtai gazdag legény kért meg, a szülők a leány megkérdezése nélkül odaigérték, de ő nem akarván azon legényhez menni, a menyegző napján megszökött, s a Vadasban találkozáván a násznéppel, kérdi, hogy hová igyekeznek. Mi bizony Köpeczre ezért s ezért a leányért. „De baj van Köpeczen” mond a távozó leány, mit ezek, a leányt nem ismervén, sehogy sem értettek, csak midőn a más uton jövő vőlegénnyel Köpeczen összetalálkozva megtudták, hogy nincsen menyasszony, érték át a megszökött leány jós szavainak jelentését. Hogy szégyennel ne kellessék visszatérniök, Baróthra mentek, s ottan keresve menyasszonyt, azt vitték haza, azért az említett példabeszédet kiegészítve, úgy is mondják hogy: „Baj van Köpeczen s Baróthon igazítják.”

¹⁴⁹ Benkő Spec. Tran. Sed. Miklósvár. Ugyan Benkő szerint Köpecz volt régen Miklósvárszék székhelye, hol székháza volt s törvényszéke ülésezett, az csak később tétetett át Baróthra.

előtti korban, midőn a váraknál inkább a megközelíthetlenség volt a főhadtani elv, a várakat magas csúcsokra, bajosan megközelíthető helyekre építék, s ez elvből kiindulólág Sz.-Miklós várát nem az Olt terén, hanem valamelyik szomszédos hegy-csúcson kell keresnünk, *Tortogó* váránál pedig alkalmasabb, s az akkori hadtani igényeknek inkább megfelelő hegyet a vidéken nem találhatunk. Maga Miklósvár is a hagyományok szerint ott fenn az erdő alján a (Falu patakja balpartján levő) *Szék átaljának* nevezett helyen feküdt, hol most is nagy mennyiségű vastag cseréptöredékek borítják a helyet. E régi helyéről csak később, békésebb idők bekövetkeztével költözött le az Olt völgyébe.

Az 1332-ki pápai dézmák regestrumában¹⁵⁰ a 649-ik lapon Miklósváráról ez van bejegyezve: „Joannes Sac. de Mylcosuava s. 6 banales ant. et 4 parv.” A fizetett összeg aránylagos nagysága mutatja, hogy már ekkor jelentékeny helység volt. [A Szent Miklós nevet nemcsak latin elnevezésben, de a magyar elnevezésben is használta, amint kitetszik a Mátyás király alatti székely ispán, Lábatlan János 1459-ben kiadott kiváltságleveléből, melyben Miklósvárról nevezett Miklósvárszék Zenthmykloswärzeeknek íratik.¹⁵¹] Az 1567-ki regestrumban „Mikloswara” néven 19 kapuval van bejegyezve. [Ugyanezen évben János Zsigmond az előismertetésünkben közölt adománylevelél szerint három ház jobbágyot adományoz Miklósvarán Kálnoky Bálintnak. 1582-ben bölöni Illyéssy Kozmáné adja el mykloswári jószágát Cseffey Jánosnének.¹⁵² Az 1694-i tisztségi jelentésben Miklósvárról be van jegyezve, hogy: öt szabad székely lakja, a többi Kálnoky Sámuel jobbágyi, kicsin falu. Az akkor kicsin falu ma tekintélyes községgé fejlődött.] A mostani Miklósvár az Olt-part

---

¹⁵⁰ Lásd a Vatikánban levő eredetinek hitelesített másolatát. Fehérvártt a Batthiányi-könyvtár Nr. 5. V. 125., hogy az ott előjövő Mylcosuava nem más mint Miklósvár elferdítése, mutatja az is, hogy a kézdi Archidiaconatushoz van sorozva.

¹⁵¹ Ezzel kapcsolatban Orbán Balázs a *Háromszék előismertetéséhez* még a következő kiegészítéseket tette: „Még helyén látom ideiktatni János királynak Gyulafehérvárról, 1531. július 5-én kiadott s Werbőczy keze által írt okmányát, mely Miklósvár és Sepszi székek közjogi viszonyait világítja meg. Ebben aijythani Henther Gáspár, bewlewni Ellijesij Valentinus (Illyési Bálint), barothi Gregorius litteratus (Litterati Gergely), hijdwegi Nemes Michael (Nemes Mihály) és zarazaijthai Daczo Sandrinus (Daczó Sándor) kérésére átírja Joannis de Labathlan (Lábatlan János) egykori székely ispánnak szabadalomlevelét, melyben rendeltetik, hogy Miklósvárszék bírái egyszersmind mindig Sepsiszék bírái is legyenek, s a főszék módjára ítéljenek. Ez okmányban Miklósvárszék mindenütt Sedes Zenth Mijkloswaranak, Sepsiszék pedig Sedes Sepsij, Zenthgijerghzeek vocata íratik, amiből kitetszik, hogy régi korban Sepsiszék a Szentgyörgyszék melléknevet is használta. [Orbán Balázs ide csatolt hivatkozása: „Lásd *Székely Oklevéltár*, II, 24–26. Továbbá a *Kiegészítések* szerkesztőjének zárójelbe ehhez tett megjegyzése: „A nevek betűhív formáját ennek megfelelően Szabó Károly közléséhez igazítottuk; a zárójelben megadott magyaros olvasat az Orbáné, pl. nem fogadja el Szabótól a de Labathlan Lábatlaninak fordítását. Szerk. megj.] Ugyanez elnevezést találjuk János királynak következő, 1532. év január 16-án, Segesváron kiadott okmányában, melyben Sedes Sepsy aut Zenthgewrgh kapitányainak, hadnagyainak, bíráinak, primorainak rendeli, hogy a zenthmykloswari három rendbeli székelyeket törvénykezési hatóságukban ne háborgassák, szóval, tettel ne bántalmazzák, hanem ha keresetük van ellenük, törvényes bíróságunk előtt keressék, stb. [Orbán Balázs ide csatolt hivatkozása: Uo. II, 26–27.]. Vö. Orbán Balázs: *Kiegészítések a Székelyföld leírásához I. Háromszék*. Szerkesztette: Lénárt Anna. Gondozta és sajtó alá rendezte: Dobra Judit. Charta Kft. Sepsiszentgyörgy, 2002. 43.

¹⁵² Lásd alább, Bölönnél.

magaslatán igen regényesen fekvő, nagyrészt katolikusoktól lakott falu; s bámulni lehet, hogy ez és Baróth miként maradhatott meg e hitben az unitáriusok és reformátusok által lakott Erdővidék közepette. Erre nézve utbaigazító feleletet találunk Benkő Józsefnek az erdővidéki egyházkör történetére vonatkozó jegyzeteiben,¹⁵³ hol ez áll: „E mostan folyó seculumnak elején körispataki Kálnoky Ádám Bécsbe menvén, több helyeken megfordulván és Timon Sámuellel (ki is igen hires és írásairól emlékezetes jezsuita volt) megismerkedvén, olyan indulattal jöve vissza hazájába, hogy Miklósvárán (mivel annak nagyobb részét birta) a reformáta vallást meg ne szenvedje. Ehhez képest a miklósváriakat – kik mindnyájan reformáta religiön valának – mind ígéretek, mind fenyegetések, sőt tömlöczözés által is sokakat arra ösztönze, hogy hajlanának a római ecclesiának hitére; de ezzel a móddal elégre nem mehetett, noha Miklósvara nagyrészt az ur jobbágyaiból állott.¹⁵⁴ De azután 1717-ik esztendőben a miklósvári jobbágyoknak egy része Közép-Ajtára gátot igazítani, más része pedig a miklósvári erdő alatt fenn levő egy szántóföldbe szántani rendeltetvén, az ur mellett levő róm. kathol. pap, a református pap (ki is b.-györgyi Márk István volt,) házára ment, a templom kulcsát elvette, s a papot a parochia házából kiköltöztetvén, a parochiát elfoglalta, s attól fogva lassankint fogydogálnak a reformátusok, szaporodnak a katolikusok, övék levén a templom.” Panaszt is emelt ezen erőszakos és jogellenes templomfoglalásért József császárnál az erdővidéki egyházkör papsága, s a panaszt előadó megbizott éppen maga Benkő József volt, kivel mint nagyon tudományos, s már akkor nagy hirben álló emberrel a császár – gombjánál fogva – sokáig beszélgetett, s megígérte, hogy az egyház jogos panaszára gondja lesz,¹⁵⁵ de biz az csak az ígéretnél maradt, s a reformátusoktól elvett templom ma is a katolikusok kezében van.

Ha elszomorodik a lélek, visszagondolva azon korra, midőn az ember lelkiismeretén ily erőszak volt elkövethető, megvizasztalódik a hazafi, midőn Miklósvár temploma mellett egy csinos kőépületet pillant meg, melyen e felirat: *Falu iskolája* tűnik fel. Iskolát látni a templomok mellett, isten tiszteletével párosítva látni az emberi lélek kiművelésének és nemesítésének eszközeit, másutt természetes dolognak tetszhetik; mert közműveltség- és polgárosodásra törő századunkban minden állam oda igyekezik, hogy értelmes, jóra fogékony polgárokat neveljen a hazának. Mióta a tudományok a kolostorok és papok egyedárusságának bilincsei közül kiszabadultak, a polgárosult világ minden országában a kormányzat maga

---

¹⁵³ Erdővidéki ref. esperesség levéltárában „Filius Posthumus” című művében.

¹⁵⁴ Miklósváron régen az Urák család volt a fő birtokos, a Kálnokyak csak a XVII. században szerzik miklósvári birtokukat. Urák Bálinttól, mint ez egy Möricz Józsefnél Köpeczen levő egykoru okmányból kitetszik.

¹⁵⁵ Lásd Benkő József életrajzát gr. Mikó Imrétől a 32-ik lapon.

milliókat áldoz a népnek czélszerű nevelésére, a közműveltség terjesztésére; de nálunk, fájdalom, még e tekintetben a leggyámoltalanabb kiskorúságban, mondhatnám árvaságban vagyunk; országosan nem lehetvén e tekintetben intézkedni a korigényeknek megfelelőleg, nevelőintézeteink, népiskoláink az oly sok oldalról igénybe vett hazafiságnak s áldozatkészségnek köszönhetik lételüket, s ha ily szomorító viszonyok közt itt-ott a nép vagy egyesek áldozatkészségéből látunk iskolákat keletkezni, ha látjuk a népet a hazai műveltség iránt fogékonyságot mutatni, látjuk talán a testi tápot maguktól megvonva a lélek táplálására, a szellem felemelésére figyelmet fordítani: akkor mindig öröm töltheti el a honfi keblét, mert ezekben a nemzet szebb jövőjének biztos előjeleit ismerhetni fel.¹⁵⁶

Miklósvár temploma új épület, de van egy tisztos régi harangja (2-ik) melyen ezen körirat olvasható (egy sorban):

[Kép]

(Hons Petr Kvppfer smit O Maria pia C. C. C. C.)

A végén lévő négy C kétségtelenül 400-at jelent, mely elébe oda kell illesztünk a kihagyott, de bizonytalán oda értendő M-et és e szerint e harang 1400-ban öntetett, mit a betűk alakja is igazolni látszik.

Az öntőnek német nyelven örökített neve arra látszik mutatni, hogy az valamelyik német városban, feltehetőleg a legközelebb fekvő Brassóban öntetett, azonban mivel tudjuk, hogy a mi szász tudósaink, mily kis alapon szoktak tőlünk egy-egy helységet, vármot, régi műemléket elsajátítani, nem lesz ennél fogva felesleges itt felemlitenem, hogy ezen általam felfedezett német köriratu harangból nem kellene azt a következtetést vonni, hogy Miklósvár régen szász vagy német telep volt, mert az még a német lovagok által birt földnek is határvonalán kívül esett; aztán német mesteremberrel öntetett és öntetett is harangot a székely. Miklósváron lakik gr. Kálnoky Dénes, Háromszéknek 1861 és 1867-ben kinevezett főkirálybírája, kinek neve az irodalom terén is ismeretes.

Megrövidítettem Miklósvárszéket, elkeblezván tőle székhelyét (Baróthot) és egy faluját (Bodost) azért, mert én e munkámban inkább a természeti, mint a politikai felosztás határvonalait követem, ezen elkeblezésért illő kárpótlást nyújtandó, hozzá, s egyáltalában Háromszékhez csatolom F.-Fehérvármegyének az ő körébe szét szórt faluit, annál is inkább, mert ezen nagyrészt magyar – sőt feltehetőleg székely eredetű – népesség által lakott faluk

---

¹⁵⁶ Mind ezek az önkény gyászos korszakára vannak vonatkozással.

ugy is egy czélszerűbb, s a nemzetközi viszonyoknak megfelelőbb újabb felosztáskor kétségtelenül a Székelyföldhöz fognak soroztatni. E szerint én, mint a jövő embere, megelőzőm a törvényhozásnak bekövetkezendő teendőjét, s most is határsértést követve el, áttekintek a Miklósvárral szemben levő, s oly szépen fekvő *Ürmösre*, mely F.-Fehérvármegyéhez tartozó nagy unitárius falu, a Maurer család ős fészke, [s mely előjóslatomnak megfelelőleg az új beosztáskor Háromszékhez csatoltatott. Ürmös ős birtokosai a Sükösdök voltak. Sükösd György halálával a koronára szállt Ürmöst Herselly Kristófnak inscribálták 3500 forintért. Ennek halálával özvegyére, Fejér Margitra szállott. 1642. július 27-én Rákóczi Zsigmond Fehérvárról főpohárnoka (supr. pocillatori), Maurer Mihálynak inscribálja 4500 forintért, 500 forint építési engedménnyel, azon érdemeiért, melyeket törökországi követsége által szerzett, úgy azonban, hogy Hersellynek a 3500 forintját megtérítse.¹⁵⁷ A Maurerek kezén maradt egészen napjainkig, jobbágy lakói azonban 1848-ban felszabadultak.] A vidék itt igen festői, a néhol ½ mfd széles Olt völgyét mindkét oldalról erdőkoszoruzta hullámzatos hegylánczatok keritik be. Jobbról a Mitácsból lenyúló azon terjedelmes erdőség, mely *Sepsi széket Miklósvárszéktől* különíti el, s mely *Fekete erdőség* név alatt ismeretes. Szembe az *Alsó-Rákostól* leágazó már havasias jellegű *magyarósi* és *persányi* hegylánczat. Elöttünk elmosódó árnyképként a *Barcza* nagyszerű havasai tűnnek fel; hátul pedig a mi kedves *Hargitánknak* a *Rika* sötét bércei fölött bucsút intőleg átkacsintó csúcsai.

Miklósvártól félórára szép tág völgyület nyomul be a *Fekete erdőség* lánczatai közé, ezen völgyületen törtet le a jobbpartilag Oltba szakadó *Ajta pataka*; e völgy torkolata előtt, de már künn az Olt terén fekszik *Nagy-Ajta*, bennebb *Közép-Ajta*, és messze fenn a hegyek közt *Száraz Ajta*. Hogy e három testvér Ajtánál egy kissé megállapodjunk, azt joggal kiérdemlik.

II. András király azon adománylevelében, melyben a német lovagoknak telephelyül kijelölt birtok körvonaloztatik – említve van, hogy az északi határvonal *Almagei-től* (talán Halmágy) a *Noilgianti* várig terjed. 1222-ben pedig, midőn *Cruceburg* (Nyen) is a lovagok által birtokolt területhez csatoltatott, az északi határvonal változatlanul megmarad, csak hogy az első adománylevelél Noilgiantja helyet *Castrum Noialt* tétetik, mi mutatja, hogy azon korban a helynevek mily hamar váltakoztak; mert hogy a kettő ugyanazonos, azt úgy hiszem vitatni senki sem fogja; de hogy már most az minő mostani helységgel identifikálható, biztossággal

---

¹⁵⁷ Ezt Rákóczi György 1645. február 10-én zborói kastélyában megerősítette. Valamint Apafi is 1662-ben, a radnóti táborban, elrendelvé Cserei Miklósnak, hogy Maurer Mihályt Ürmösbe beiktassa. Lásd Kemény József, *Append. Dipl. Trans.*, XIX, 143. és *Lib. Reg.*, X, 130. és 446.

megállapítani bajosabb. Windisch¹⁵⁸ azt *Gálnak* (Sz[á]z-Ugra), Akner és nagyrésze a szász íróknak csak is azon alapon, mert *Noialt* és *Noilgiant*-ból néhány betű *Nagy-Ajta*-ban feltalálható, azt határozottan Nagy-Ajtának állítják lenni, s azt német telepek által építették, már csak azért is, mert *Nagy-Ajta* unitárius templomát erős bástyás várkastély környezi, illet pedig vélekedésük szerint csak a szászok építhettek; már pedig, hogy a székelyek között is régi harcias időkben ily templom-kastély akár hány épült, azt felesleges bizonyítani, s ha a székely nem fal mellé bujva, hanem nyílt síkon szállt szembe az ellennel, s miként Spárta rettenthetetlen fiai, testéből emelt bevehetlen várfalat, azt hiszem, hogy ez csak hősiességére mutatna, hogy pedig ez a székely nép ugyancsak harcias bátor nép volt, azt a történelem eléggé bizonyítja, s szász uraim kerített városaikban, büszke templomkastélyaikban gyakran elpusztultak volna, ha ez az egész kedvteléssel barbarnak, műveletlennek nevezni szeretett székely nép ott nem állott volna a hazának féltett határainál.

Nagy-Ajtát illetőleg pedig nekünk mindegy, bár mily eredetűek lettek legyen is e falunak – nagy részt unitárius vallást követő – lakói, elég az nekünk, hogy azok ma mind egy talpig igen derék és jó öntetű székelyek.

Ajta néveredetét alig indokolhatjuk észszerűleg; Benkő József¹⁵⁹ azt *Ajtó*-tól származtatja, mert – ugymond – akár a Barczára, akár Közép-Ajtán át Sepszi-székbe menjen az utas, Ajtán kell mintegy ajtón átmenni; azonban ezen leszámaztatás egy kissé erőltetettnek látszik; talán inkább lehetne azt egy Ázsiából őseink által kihozott névhez viszonyítani s vagy ily nevű össel, vagy épen az ázsiai nagy-ajtai pusztákkal kapcsolatba hozni, mert az kétségtelen, hogy Székelyföldön Ázsiából kihozott sok helyelnevezést találhatunk. Az 1332-i pápai dézmák regestrumába a kézdi esperességbe keblezett *ahch*-i lelkész Jakab 10 régi banalist és 3 kicsit fizet.¹⁶⁰ E név leginkább megközelítvén Ajtát, feltehető, hogy az Ajtának az olasz dézma szedők által elferdítve leirt neve. – Abból, hogy csak egyszer fordul elő, azt lehet következtetni, hogy akkor a három Ajta egyetlen egyházközséget alkotott. Már most lássuk az Ajtákat rendre.

Nagy-Ajta fő nevezetessége abban áll, hogy a hazának ugy a multban, mint a jelenben sok jeles férfit adott, mert innen származnak a Donáth-ok és Csereyek, s főként ezen utóbbi családot sok jeles hazafi emléke dicsőíti, kik ugy a harc terén, mint a tudományok körében tündököltek; azok közül felemlitem itt *Cserey Balázst*, ki a szerencsétlen nikápolyi csatakor Zsigmond királyt oly önfeláldozólag menté meg, és *Cserey Pált*, ki Zrinyi Miklóssal dicsőült

---

¹⁵⁸ Sieb. Quart. Schr. II. 426.

¹⁵⁹ Spec. Trans. Sed Miklósvár.

¹⁶⁰ Lásd a regestrum másolatának 648-ik lapján.

Szigetvár hős oltalmánál. Ezek közül a két történészt *Cserey Sándort*, és *Cserey Mihályt*, *Nagy-Ajtáról* származik a *Benkő* család is, jeles történészünk Benkő Józsefnek atyja Benkő Mihály nagy-ajtai lelkész, később (Bardoczra tétetve át) erdővidéki esperes volt. – Ajta három püspököt adott az unitáriusoknak: *Lázár Istvánt*, *Körmöczi Jánost*, és az oly sok tekintetben jeles, s irodalmunk terén oly sok érdemeket szerzett *Kriza Jánost*. Nagy-ajtai a történeti nyomozásairól ismeretes *Kováts István* és *Molnos Dávid* volt kolozsvári igazgató tanár (az unitárius collegiumban) is, ki jeles egyházi beszédeinek gyűjteményéről s Thucydidesnek kéziratban levő fordításáról ismeretes. A falu, mely ennyi jelest szült, megérdemli, hogy tisztelettel közelítsük meg.¹⁶¹

Ajtán az unitáriusok ódon várkastély-környezte temploma a falutól délre eső magaslaton igen festőileg fekszik. A templom bár nagy átalakításon ment át, de azért mégis felismertetni engedi a késő gótkorra (a XV. század) felvihető építési korát; sok szög-záródásu szentélyében még megmaradt a csinos szövedék boltozat, melynek épszög tagozatu gerinczei csinos gyámkövekre nehézkednek. A csúcsíves diadalív által elválasztott hajónak is éppen ilyen boltozata van, csak hogy annak gerinczei leszedettek, kapui átalakultak, de megmaradt csúcsíves ablakainak (összesen 5) diszművezete. Ezek elseje a kettős lóher ív feletti 3 körrel, másodika a kettős lóher ív feletti négy levéllel, harmadika halhólyag, negyedike és ötödike egyenesen a lóherívvel alakult.

E templomot négyszög idomu erős várkastély övezi, melynek hossza keletről nyugatnak 60 lépés, szélessége 50 lépés. Szögleteiben négy erős négyeg bástya szökel ki a várfalak vonalából. Bejárata az északi oldal közepén levő kapubástya alatt van, melyet egy háromszögbe épített előváracs fedezett (ez utóbbinak most csak nyomai látszanak). A kastélyt kívülről hatalmas földtöltés és mély sáncz övezte, és így a maga idejében tisztességes erőd lehetett, [mert feltehetőleg a most lehordott, de egykor hatalmas földtöltést paliszádok övezték, s így az egy hatalmas külerődöt alkotott, melynek bevétele után lehetett csak a belső templomkastélyhoz közelíteni. Nincsenek adataink múltban való szereplésére, bár kétségtelenül nemegyszer nyújtott menhelyet a község tatárok és más ellenség által zaklatott lakóinak, hisz még a múlt században is éreztette védelmét. Ugyanis Cserei előadása szerint 1710-ben a kurucok Nagyajtán garázdálkodtak, Alvégen több házat felgyújtottak, Donáth György és Pál nemesek házára ütvén amit találtak, magukkal vitték, ők maguk (Donáthék) a kastélyban háltak, egyet-másuk java is ott lévén, mentesült. A kastély azután elhanyagoltott. Lázár István unitárius püspök értesülvén arról, hogy elhagyatottsága leginkább onnan ered,

---

¹⁶¹ Nagy-Ajtán 1810-ben unitárius zsinat tartatott. Lásd Székely Sándor Unit. vallás tört. 174-ik lap.

hogy Nagyajta nem unitárius lakói is jogot formálnak hozzá, 1789-ben felszólította a gondnok által a nemeseket s más felekezettelieket, hogy járuljanak a kastély kiigazításához, de azt megtagadván, az unitárius hívek kiigazították és birtokba vették. 1802-ben földingás a templom egy részét beontván s a kastély bástyáit is megrongálván, ismét eredménytelenül szólítá fel az unitárius püspök a más vallásúakat a kiigazításhoz való hozzájárulásra, s így a kastély lassan sorvad, fedéltelen bástyái omladoznak, bár védő szerepét még ma is gyakorolja, amennyiben a lakosok gabonájukat s féltettebb holmijukat ott tartják záros kamrákban, egy felesketett őr – kit várporkolábnak hívnak – felügyelete alatt.

Háromszéken, mint beütéseknek kitett helyen, számos erődített templom volt, ezek kétségtelenül a szászok példájára s azok utánzásával épültek, s nemegyszer szolgáltak védelmül kisebb kóborgó ellenséges csapatok ellen. A székelyek nemigen kedvelték az ily erődöket, nehogy elnyomatásukra használtassanak fel, s azért az ő befolyásuk eredménye volt az 1545-I zekelvásárhelyi (Marosvásárhely) országgyűlés azon végzése, mely az ily kastélyok lerontását, anyagjuknak Brassó, Szeben, Segesvár és Szászsebes megerősítésére való felhasználását, ágyúik, lőkészleteik odaszállítását rendeli; de ez nem hajtatott végre, mert úgy a Szász-, mint a Székelyföldön megmaradtak az ily templomkastélyok. Az 1603-i dési országgyűlésen hivatkozás is történt ezekre, ugyanis a székelyek a zekelvásárhelyi újonnan keletkezett vár lerontását szorgalmazták, mire a vásárhelyiek a Háromszéken s másutt levő kastélyokra mutattak, de erre a székelyek felelték, hogy Háromszék mint határszállón fekvő hely a beütéseknek ki lévén téve, ott ily kastélyok megengedhetők, de különben is azok *apró kerítések*, nem pedig vár, mint aminő a vásárhelyi.] A templomtól délre eső helyet *Varjuvárának* nevezik, itt voltak Benkő József szerint a *Csereyek* sírjai, de én e sírokat, s azok közt főként az itten eltemetett *Cserey Mihályét* hiába kerestem, annak ma semmi nyoma, legfeljebb sejteni lehet, hogy az a mostani unitárius templom dél keleti szögleténél lehetett, mert mint öreg emberek mondják, Cserey Mihály oda egy a kastélyfalakhoz közel feküdt kis fatemplomot épített volt családjá és az akkor kevés számú ajtai református hívek számára, mely mellé ő maga s családjá többi tagjai is temetkeztek; idővel azonban a reformátusok más helyre építvén a most is meglévő templomot, a Cserey által épített kis fakápolnát az oláhoknak adták el, kik azt elköltöztetvén, egészen 1864-ig használták. De a templommal együtt eltűntek nyomtalanul a Benkő József korában még megvolt Cserey-sírok, s most eke forgatja a hantokat, hol memoire irodalmunk legkitünőbb munkása nyugszik, ki mint író, államférfi és katona egyaránt kitűnő volt, s ki nélkül történelmünkben egy nagy úr maradt volna betöltetlenül. De ha eltűnt is sírköve, megvan azon örökös emléke, melyet önmaga emelt önmagának nagy becsű munkáiban, s mely a megsemmisülés és az emberek

kimélytelensége ellen egyaránt biztosítva van. Hogy Nagy-Ajta korább is tekintélyes helység volt, azt az 1567-ik évi regestrumból látjuk, hol 61 kapuval van bejegyezve. [Ugyanezen évben adományoz János Zsigmond Nagyajtán Henter Miklós és Benedeknek tizenegy, Mihálynak négy, Ilyéssi Gáspár és Andrásnak hat ház jobbágyot.¹⁶²

1569-ben, július 17-én Henter Miklósnak ad új donatiót János Zsigmond, az addig is törvényesen és békésen bírt nagy-, közép- és szárazajtai és kis-sepeszi (így), mind Sepsiszékbekben fekvő birtokaira.¹⁶³

A későbbi kutatások feladata lesz megfejtetni, hogy ezen Kis-Sepesz hol feküdt, vajon az nem volt-e egy Ajtába beolvadt kisebb falu, mert aziránt, hogy Sepsiszékbekben feküdt, kétség fenn nem foroghat.¹⁶⁴

1570-ben ugyan János Zsigmond nagyajtai Pethő Balázsnak ad új adományt sepsimartonosi székely örökségére.¹⁶⁵ 1583. július 2-án Báthori Zsigmond ad Fehérvárról új adománylevelet nagyajtai Rad Mátyás jószágaira.¹⁶⁶ 1591. április 27-én pedig Tordáról nagyajtai Kovács Balázs primipilusnak nagyajtai curiájára s ősei által is bírt székely örökségére.¹⁶⁷ Ugyanez év és napon Henter Benedek táblai ülnöknek nagyajtai, miklósvári, bodosi, felbölöni részjószágaira és a középajtai *Fekete erdőn* levő osztályrészére.¹⁶⁸

1609-ben a fejedelem által Erdővidékre egy delegált törvényszék volt kiküldve, melynek tagjai Sennyei Pongrác, Petky János és Kálnoky János voltak. Ez tárgyalt július 3-án Baróton egy Nagy Ajtafalva (így) és Bölönfalva közti birtokháborítási pert, e perben a nagyajtafalviak a *Visszafolyó bércen* csinált útért a *Nagyárnyék*, *Fekete erdő* és *Üllőkön* való legeltetésért minor potentián kérték elmarasztalni a bölönfalviakat, valamint azért is, hogy a Mélypatakban egy darab erdőt elfoglaltak. A végzés a lett, hogy a peres helyeken, miként eddig, úgy ezután is a két falu közösen legeltethet, s közös újak is legyen az Üllőkön és Visszafolyó bércen, mikor ott szénafű nincsen. Egyebekben a szék törvénye elé utasítottak,

---

¹⁶² Lásd *Székely Oklevéltár*, II, 214.

¹⁶³ Kolozsmonostori konvent levéltára, *Protoc. Joh. II. Regis*, másolatban Gub. levéltár (Erdélyi guberniumi lvt. Szerk. megj.), *Trans. conv.*, II, 32.

¹⁶⁴ A jelzett *Kis-Sepesz* (Orbán Balázs vagy a korábbi másolók olvasata hibás) tulajdonképpen a Köpec és Barót között fekvő egykori Kis-Köpecre vonatkozik. Vö. Fehér János: *Dobó – Egykori település a Kormos mentén. Erdővidéki Történelmi Adatok I.* Barót, 2014. 268–272.

¹⁶⁵ Gub. levéltár. *Trans. conv.*, II, 78.

¹⁶⁶ Lásd *Lib. Reg. S. Báthori*, I, 187.

¹⁶⁷ Kolozsmonostori konvent levéltára, *Veres prot.*, 219. Ezen Kovács család ma is virágzik Nagyajtán. Ebből származott Kovács István (szül. 1799.), ki a hivatalnoki pályán magasra emelkedett, s ki mint író is kitűnt. Kovács István Erdély történelmének megírásához gyűjtötte az adatokat, de a halál elragadta 1872-ban Nagyajtán, még mielőtt gazdag adatgyűjteményét feldolgozhatta volna. Nagy érdekű gyűjteménye szerencsére nem kallódott el, mert azt végrendeletileg a kolozsvári Unitárius Kollégium Könyvtárára hagyta. Ott van most a nagybecsű gyűjtemény, melyben én is kutattam, s e munka újabb átdolgozásánál igen sok becses adatát használtam fel.

¹⁶⁸ Uo., 222–223.

mivel bizonyítékaikkal nem voltak készen; de ott az ítélet gyorsan és finaliter hozassék meg.¹⁶⁹ Ezen ítélet nemcsak tárgyánál, hanem azért is nevezetes, hogy abban Ajta és Bölön nevének sajtyszerű változatával találkozunk.

Nagyajtán az unitáriusok gyakran tartották zsinatjukat, nekem 1711, 1759, 1786 és 1810-ben tartottakról van tudomásom.¹⁷⁰ Nagyajta] ujjabbkori emelkedésére nagy befolyással van három országos sokadalma,¹⁷¹ és kedd napon hetivására,¹⁷² az ott levő posta állomás pedig az olvasás általi polgárosodásnak ad lendületet. Ajta ha rövid ideig is, volt Miklósvár széknak praetorialis helye, hová 1834-ben a jan. 27-én tartott márkális végzésének értelmében Bora Elek királybíró áttétette volt a székhelyet; de az a miklósvárszékiek kívánatára újból visszavitetett Baróthra.¹⁷³ [Nagyajta az újabb beosztás szerint 1867 óta egy járásbírószág és szolgabírószág székhelyévé tétetvén, Erdővidék törvénykezési és közigazgatási székhelyévé lett.] Nem hagyhatjuk el Ajtát a nélkül, hogy a közötté lefolyó *Ajta*, vagy más néven *Nagy-patak* völgyében szét ne tekintsünk. Ezen a hegyek közé keletirányban felnyuló termékeny völgy csaknem az Olt-völgy szélességével bir. Félórára Nagy-Ajtától összébbszorul, itt van a *Tiporc*z alján (melynek nevét Benkő József Tiburczczal hozza kapcsolatba) festőileg fekvő *Közép-Ajta*.

Közép-Ajta régi iratokban *Fel-Ajtának* neveztetik. *Felaytha* néven találjuk 53 kapuval bejegyezve az 1567-ki regestrumban is. Benkő József szerint ugy e falu, mint a még fennebb fekvő *Szár*az-Ajta lakói is nagyrészt egy régi, K.-Ajtán felül feküdt *Kakucs* nevű – valamely duló hadjárat alkalmával megsemmisült – faluból származnak. Az anyafalunak neve ma is fennmaradt, egy fekhelyén levő malomban, melyet ma is *kakucsi malomnak* hívnak.¹⁷⁴

[1569-ben július 7-én Henter Miklósnak ad János Zsigmond új adománylevelet középajtai jószágaira. 1608-ban október 22-én Báthori Gábor középajtai Dénes Bálintot ugyan középajtai Keresztes Pétertől nyert örökségében megerősíti.¹⁷⁵ Bethlen István Kolozsvárról

---

¹⁶⁹ Az igen érdekes perirat másolatban megvan Kovács István gyűjteményében, *Acta de Siculis, 1601–1700* csomagban, Kolozsvár, Unitárius Kollégium könyvtára.

¹⁷⁰ Kénosi T. János, *Hist. Unitar.*, I. 876, 878 és V, 67, 321. (*Unitario-Ecclesiasticae Historiae Transylvanicae*, I. Szerk. megj.)

¹⁷¹ Három sokadalmára, Juliána, áldozó-csütörtök utáni és aprószentek napjára 1787-ben jun. 30-án nyert szabadalmat; az uralkodó és Pálfi Albert aláírásával kiadott és igen diszes kiállítású okmány megvan eredetiben a falu levelei közt.

¹⁷² Hetivásárokra 1783-ban ápril 2-án kap szabadalmat; ezen – valamint a másik is – Bécsből keltezett, az uralkodó és gr. Eszterházy Imre aláírásával ellátott okmány megvan eredetiben a falu levelei közt.

¹⁷³ Baróth és szomszédos falui ezen határozat-hozatal ellen, mivel az érdekelt miklósvárszékiek kihallgatása nélkül történt, óvást tettek, s egy bizottság szállt ki, mely munkálatában ugy az Ajta, mint a Baróth-pártiak érveit felhozta, (mint ez a Gubern. levélt. 4267. szám alatt okmányból kitünik). Abból, hogy a praetorium Baróthra visszahelyeztetett, az tünik ki, hogy a Baróthot pártolók többségben voltak.

¹⁷⁴ Az erdővidéki egyházkör levéltárában levő „Filius posthumus” című kézirati munkájában.

¹⁷⁵ Kemény József: *Dipl. Trans.*, VI, 462.

1630. október 18-án kiadott dekrétumával Keozep aythai Vajda Mártont és általa Maark Demeter libertinusokat valódi székely primipillusokká teszi, s keozep aythai házukat – melyet egyfelől Maark György hadangy (így) háza, másfelől a malomárok határol – adó, taxák stb. alól felmenti.¹⁷⁶ Az 1694-i tisztségi jelentésben ez áll: „Közéapajta szabad rend, csak Kálnokyaknak van néhány jobbágya.”]

Közép-Ajta temploma régi ugyan, de annyira át van idomitva, hogy a régi műidomokból semmi sem maradt fenn. Benkő József¹⁷⁷ azt mondja, hogy mennyezetén 1141 évszámot olvasta, s hogy azt régi fresko festvények boríták; igen valószínű azonban, hogy az évszám tévesen volt megfajtván s az inkább 1541 lehetett, mert az egyház szentélyének polygon záródása mutatja, hogy az nem lehetett román izlésű épület.¹⁷⁸

Nemzettörténeti tekintetben sokkal becsesebb volt az e templom falain díszlett hun vagy scitha felirat,¹⁷⁹ mely ma fájdalom nyomtalanul eltűnt, s bár a falu öregeit kikérdeztem, senkinek annak hol voltáról tudomása nincsen. Annak nyomtalan eltűntét pedig méltán fájlatjuk, mert az is egy becses adat volt arra, hogy a székelyek ezen ősi irmodornak nem csak emlékét tarták fenn, hanem azt – főként feliratoknál – használták is.

A mint Közép-Ajta multjára vonatkozó minden adatot Benkő Józsefnek köszönhetünk, ugy e faluban minden ő reá emlékeztet, mert ezen egyszerű, távol zugban rejtőző falu volt e nagy szellemnek tövises küzdtere; ezen kis körben folyt le hatásos és jótékony élete, ezen kora által félre ismert teremtő geniusnak, ki egy egész élet szenvedéseit áldozá nemzete szellem-életének emelésére, ki nem csak félreismerve, de sőt üldöztetve is, nyomor és nélkülözések között élt le egy egész életet, de azért annyit, mennyit kevesen, működött ugy, mint a nemes törekvések dicső martyrja nemes önzéstelenséggel; mellőztetés, üldöztetésre és méltánytalanságra ernyedetlen szorgalmas munkássággal felelvén.

---

¹⁷⁶ Kihirdetett az 1631. június 17-i országos ülésen Fehérvárt, ellenmondás nélkül. Eredetiben a Vajda családnál Közéapajtán.

¹⁷⁷ Ugyanott. [Az erdővidéki egyházkör levéltárában levő „Filius posthumus” című kézirati munkájában.]

¹⁷⁸ A régi évszámok, főként a minuskal jegyekkel irtaknak – minő ez is lehetett – kiolvasása nem könnyű, s az 5, főként ha felső szára lekopott, könnyen egyesnek volt olvasható, vagy pedig, ha csakugyan 1141 volt ottan, akkor falsificatum volt, mert annak nem arab, hanem római számjegyekkel kellett volna írva lennie, s az egyháznak, ha e korból eredne, nem polygon, hanem félkör-apsissal kellene birnia.

¹⁷⁹ Ezen feliratnak még a mult század végén való léteztéről adatot szolgáltat Benkő Józsefnek egy Köpeczről 1796. okt. 12-én Benkő Ferencz nagy-enyedi tanárhoz és rokonához irt levele, melyben a többek közt ezt írja: „A közép-ajtai vén templomban találtatott scithiai betűkkel költ irást ugyan nem küldhetem, közép-ajtai házamnál levén, de előadandó legelső alkalmatossággal kiküldeni el nem mulasztom mind Enyedre, mind Göttingába T. Gyarmati urnak, parancsolván onnan ez a nagyérdemű barátunk aránta.” E levél eredetije gr. Toldalagi Victor birtokában, közli egész terjedelmében gr. Mikó Imre „Benkő József életirása” című munkája 318-ik lapján.

A másolat ígért elküldése, ugy látszik elmaradt, maga az irás nyomtalanul eltűnt, valószínűleg a templomnak azután történt kiujításakor bevakolatott, s így az el van veszve; de hogy itten lehetett ilyen a XV. vagy XVI. századból eredhető felirat, arra az enlaki hun felirat (lásd e munka első kötetében) adatot szolgáltat, mely kétségtelenné teszi azt, hogy a székelyek közt még a XVI. században is ezen ősi betűjelek használata gyakorlatban volt.

Benkő élete itt egész valódiságában, egész nagyságában tűnik fel előttünk, s lelkünket mély fájdalom, és a jobb érzések szemrehányása tölti el, midőn e nagy teremtő szellemet és korának vétkes közönyösségét észleljük, mert eszünkbe kell jutni annak, a mit e szorgalom ily gyászos viszonyok közt is teremtett, s eszünkbe annak lehetősége, hogy mennyivel többet tesz vala, ha nagyra törő terveit létesítheti vala, ha a hangya szorgalmával összegyűjtött adatokat feldolgoznia sikerült volna.

Azért ihletett és tisztelet által áthatott kebelével közelíthetjük meg elpusztult lakházának még romjait is, mert oly rom az, melyhez dicső és magasztos emlékek vannak kötve; oly rom, mely mellett ezen hazája nagyságán működött, egy élet munkás tevékenységét áldozott szellemóriás egész nagyszerűségében tűnik fel. Eltűnt a szerény házikó, melyben ő annyit virrasztott azért, hogy nemzetének sötét egén a világosságnak éltető sugarait terjeszsze szét. Szétomlott azon lak, melyben irodalom-történetünkben korszakot alkotó nagy műveit írta, melyeknek csak kis része jutott kezeinkbe,¹⁸⁰ de melyek mégis elégségesek arra, hogy az ő

---

¹⁸⁰ Benkő Nagy-Enyeden végezvén iskoláit, előregedett atyja mellé hozatott Közép-Ajtára 1767-ben segédpapnak. A tudományok iránti szeretet már mint tanulót nagyobb mérvű gyűjtésekre ösztönte, s Közép-Ajtára való jövetelével csakhamar irodalmi hivatottságának terére lépett. Első nagyobb műve volt „Imago Specular. Princ. Traniae,” melyet a harlemi tudóstársaságnak küldött, s melyért ezen társaság tagjává neveztetett ki. 1770-ben írta „Filius Posthumus” című művét, melyet az erdővidéki egyházkör papjainak adott ujévi ajándéknak, s melyben az erdővidéki egyházközségek történetét tárgyalta. Ez megvan az erdővidéki egyházkör levéltárában kéziratban. 1771-ben „Transilvaniá”-ja első kötetét, következő évben annak második kötetét adta sajtó alá; kész volt ekkor már „Flora Transilvanica” című nagyszerű fűvészetű munkája is, mely több jeles művével együtt elveszett. 1781-ben adja ki „Milkovia” című nagybecsű művét, valamint „egyházi beszédgyűjtemény”-ét is. Kész volt már ekkor „Specialis Transilvaniá”-ja is, melynek nyomtatása iránt lépéseket is tesz. 1787-ban udvarhelyi tanárnak neveztetett ki, de e hivatalát irigy tanártársainak fondorkodása miatt két év múlva újból el kellett vennie hagyni, Közép-Ajtára vonult vissza, s ott élt [a főconsistorium által – nagy tehetségére való tekintetből – elhelyezéséig rendelt évi kétszáz forintból] mint magányzó 1793-ig. Ez idő alatt ismét sok jeles művet írt. Ilyen: „A megyék felosztásáról,” „A három nemzet uniójáról, pecsétjeiről” írt munkái, „Historiás szekrény,” melyben Erdély történelmét írta meg magyarul, „Téli bokréta” című fűvészkönyvét. „A Horazendülésről.” Két nyomtatott értekezést a magyar-török viszonyokról (1782–83-ban), mindezek, fájdalom (az utóbbit kivéve), nyomtatás alá nem kerülhettek, s nagyrészt elvesztek. 1793-ban Köpeczre hivatott meg papnak, honnan (bár holtáig való ottmaradást biztosítottak neki) 6 év múlva elzavarták, s a meghagyott fél fizetéssel újra közép-ajtai magányába vonult vissza, s mivel nem sokára a fél fizetés is elvonatott s a consistoriumtól nyert 150 forint nyugdíj is csak hiányosan kapta, népes családjával (nyolcz gyermek atyja levén) a legnagyobb nyomor és nélkülözések közt élte le hátralevő napjait; de nem munkátlanul, mert ezen korban és Köpeczen léte alatt jelent meg „De Comitibus Transilvanicis” című műve. Ez alatt rendezte sajtó alá „Bethlen Farkas Történeté”-nek folytatását, melynek a hiányos és hibás kéziratokból való kiegészítése óriási munka volt. 1791-ben adta ki „Imago Inclitae Nat. Siculicae” című művét, 1792-ben „A dohányról” írt értekezését. 1796-ban az eczetfáról írt 20 aranyat érő érmet nyert jutalmul. Ez volt az egyetlen jutalom, melyben ezen, életét közhasznu munkálatnak szentelt férfi részesült.

E tájatt alakult meg Erdély gazdag urainak körében a „philohistoricai társulat.” Ennek Benkő 1795-ben önkézüleg leírt 11 történeti darabot adott át, e mellett a ritka könyveknek egy becses gyűjteményét; és a tudományos czélokra egyesült társulat ennek viszonzásaul elégnék tartotta egyszerű köszönetet szavazni a nyomorban élő, s csaknem éhséggel küzdő szegény tudósnak.

És mintha minden ellene esküdt volna, nagy lelkének elcsüggesztése és visszaretentésére, az 1801-ki felvinczi zsinat elvonta fél fizetését is s mindennemű papi szolgálmányoktól eltiltotta, a politikai hatóság pedig némely törvénytelen esketésért 2 évi szamosujvári börtönre ítélte, *mit (1804-ben) a kir. tábla pénzbírságra változtatott át* – a dölt betűvel szedett rész a *Kiegészítések* szerint elmarad. [Az eset az volt, hogy 1803-ban a Benkő gyengeségét felhasználók furfangosan rávették, hogy brassai Schubert Jakab katolikust Zebelin Zsuzsánna lutheránával összeeskette. A túl szigorú ítéletet a királyi tábla fellebbezés folytán *eleven diján leendő*

emelkedett szellemét feltüntessék, elégségesek arra, hogy neve örökké tisztelt és feledhetetlen legyen a magyar hazában.

Itt, hol ő élt, nyomaiban gyászos elhagyatottság honol, dudva és üröm tenyészik fűvészkertjének helyén, mintha jelképezni akarná azt, hogy e nagy szellem egész fenekig ürité a keserűség poharát, mintha a természet is gyászolná a magas röptű értelemnek itt történt megaláztatását. És a vándor, ki Benkő emlékét, s azzal egybekötött tárgyakat keresni jött ide, hogy ilyenre találhasson, kénytelen a falutól északra fekvő köztemetőbe vándorolni, ott feltalálja sirját, melyen egyszerű ékitménytelen kőkoporsó van, és még egyszerűbb fából faragott fejfa e felirattal:

„Nagy érdemű, s nagy tudós professor Benkő József – a harlemi tudós társaságnak egyik tagja – porai nyugosznak itt. Élt 85 esztendőt. Meghalt 1814-ben apró szentek napján. E sirt ujjították jó emlékű rokonok meg májusban 1857.”

[Kép]

Benkő József sirja a k.-ajtai temetőben.

Ezen egyszerű emlék is újabb keletű, bár a természet megelőzte volt az emberek kegyeletét s ingyen kegyelméből egy nagy hársfát ültetett volt az életben üldözött, s a halálban feledett nagy szellem sirjához. Ezen terebélyes fa árnyalá be a drága hamvakat, s a madarak

---

változásra oly hozzáadással változtatta, hogy a Szék színe előtt keményen megfeddessék. A feddéskor megtörődött lélekkel szánta cselekedetét, amidőn erről Miklósvár tisztsége 1804. május 29-én főkormányzékhez jelentését megtenné, kéri, hogy tekintve ezen most elesett, de egyébaránt hasznos s nagy tudománya által még a külföld előtt is magát érdemesített ember állapotát – a pénzbeli büntetést engedje el, mivel ami kevés jószága volt, három fegyverviselő fia közt felosztotta, s fiai által tápláltatik. A gubernium 1804. június 23-án kelt átiratában az akták felküldésére utasítja Háromszék universitását, a tisztség azon év augusztus 10-én azt teljesítette is, de eredménytelenül, mert a gubernium szeptember 29-én az iratok visszacsatolása mellett kimondja, hogy a tisztség representációjának helye nem lévén, a királyi tábla sententiája teljesedésbe vitessék, vagyis a pénzbírság felvétessék, ami megtörténvén, végínségbe sodortatott;] csuda-e, ha ily eljárások s ily kislelkű vádaskodások, s a nyomor, melybe ő maga s övéi sodortattak, elcsüggeszté, leverték e nagy szellemet, s végnapjaiban az itálnak adta át magát, mely által munkássága s lelkének magas röpte zsibbasztva volt; de még ezen végzetteljes korszakban sem szünt meg tevékenysége, s 15 nagy infolio munkát – melyet korának lelketlensége megjeleni nem engedett – az enyedi collegiumnak engedett át csekély árért, melyek az 1849-ki romboláskor semmisültek meg, úgy hogy még tartalmukról sem sokat tudunk.

Benkő újból néhány törvénytelen esketést tett, s újból törvényszék elé idéztetvén, holtig tartó fogságra ítéltetett (1812-ben), de a hamar bekövetkezett halál (1814. dec. 28-án) megmenté őt e méltatlanságtól, s korát a hálátlanság legsötétebb szennyfoltjától. Sőt kit embertársai, kortársai egy egész életen át üldöztek, annak még ravatalánál sem tudtak igazságosak lenni, mert a papság (kiknek esperese és tractualis jegyzője volt) temetésén nem jelent meg, s az emlékbeszéd, melyet sirja felett a helybeli pap (Jósa János) elmondott, igaztalan volt a nagy halott irányában. (Adatok gr. Mikó Imre „Benkő József élelteirása” czimű munkájából.)

Itt van rövid vázlati ismertetése Benkő József életének, itt van főbb vonásaiban jellemrajza ezen a közjóra törekedett és nemzetének használni igyekezett szellemi munkásnak, ki fáradaimaiért csak szenvedést és martyr koszorut nyert. A késő elismerés – mely korának szűkkeblűségét elítéli – megjelenik az ő sirjánál is, s az utódok helyrehozandók az elődök hibáit, szent emlékét a nemzeti Pantheonba helyezik el.

bús éneket zengtek a temető magányában, hanem mióta az emberek visszaemlékezése megtisztelti e sirt, – azóta a hársfa kiveszett.

Ihletett kebellem lépék e sirhoz, mely annyi nemes szenvedésnek emlékét takarja, tisztelettel közelíték e hantokhoz, melyek nemzeti történelmünk ezen fáradhatlan munkásának szent porait takarják, s hogy a nagy mesternek emlékörkítéséhez bármi csekély részben is járulhassak, ide mellékelem sirjának képét, a szomszéd sirokéval együtt, melyek alatt nagyrészt Benkő József gyermekei és rokonai nyugosznak,¹⁸¹ s most miután a kegyeletnek e csekély adóját lefizetem sirodnál te sokat szenvedett, s szenvedéseidben dicső férfi, áldást mondva szent poraidra, folytatom vizsgálódásaimat az általad jelölt utaknak rögös göröngyein. Közép-Ajta felső végénél *Szentemássza* nevű hegy van, melynek tetején a katolikus korbán egy búcsujáratok központjául szolgáló sz. Antal-kápolna volt, melynek még ma is látszanak némi nyomai; mivel pedig a hivek ahoz térden mászva járultak, onnan eredett gunyoros eredetű szente-mássza neve.

Közép-Ajtán felül a völgy két felé oszlik, az eredeti keleti irányból a *Sokpatak* jön le, a főpatak pedig – mely már itten *Teksa patak* nevet ölt magára – észak irányt vesz; lassanként a földművelés minden jele, az ember minden zaja eltűnik, ős rengeteg erdők költői vadona tárul fel; azt hinné az utas, hogy oly havas közé jutott, honnan ki van az emberi szorgalom szoritva, pedig csalódik, mert messze fenn, hol a Teksa patak keleti irányt vesz, a jobbpartilag beszakadó *Zseming* pataka, (mely Falupatakának is hivatik) eredeténél Közép-Ajtától jó két óra távolra újra feltűnnek a földművelés jelei, s ott, hol nem is sejtenők, találjuk a közel 2000 lakossal bíró Száraz-Ajtát.¹⁸² Kérdés, hogy a pápai regestrumok 649. lapján előforduló *Zozacha* és a 668-ik lapon lévő *Sanzacha* alatt, – mely egyházközségnek Benedek nevű papja 6 régi banalist fizet a pápai dézmába 1332 és 1333-ra, – nem *Száraz-Ajta* értődött-e? [1481-ben *Zarazaytha* előfordul egy perokmányban, mely szerint Agatha, zarazaythai Barlabássy Lukácsné, reyni (rethi) és besenyüi Simonffy Gergely, Tamás és felaythai (így) Nagy

---

¹⁸¹ E siremlékek egyszersmind mintaképei az Erdővidéken divatozó fejfáknak, melyek törökös izlés után faragvák, s a fametszésnek ritka szép példányaikat mutatják. Miként a törököknél, úgy itt is megvan az a szokás, hogy a férfi-sirfákat kalap, süveg tetőzi, míg a nőkéket cifra arabeskek és növény-diszlet ékíti.

1856-ban meg volt pendítve azon eszme, hogy Benkő József sirja fölé egy diszesebb siremléket emeljenek, s e czélból egy műkedvelői előadás is lett rendezve, mely 41 forintot jövedelmezett; mely összeg nagyajtai Budai József kezelésére bízván, kamatra adatott ki, s idővel annyira szaporodhatik, hogy egy a nagy halottnak érdemét megillető siremléket lehetend azon felállítani. Különben Benkőnek emlékezete szobor és emlékjel nélkül is élénken fenn van tartva minden honfi lelkében, s a legszebb és legméltóbb emlékoszlópa Benkő Józsefnek az, melyet gróf Mikó Imre emelt életleírásában (megjelent 1868-ban), mert az szilárdabb és tartósabb az ércnél és gránitnál, azt sem az idő viszontagsága, sem az emberek kiméletlensége megdönteni nem fogja soha.

¹⁸² Benkő József szerint Száraz-Ajtának azért nevezték, mert kis pataka malmot nem hajthatván, lakóinak messze kell őrés végett járni.

Barnabás ellen pert folytat, amely perben a sepsij széki bírák Agathának adtak igazat; de alperesek a vajda széke elibe fellebbeztek, s Telegdy István vajda Kolozsvárról 1484. december 8-án sepsy szék király és törvényszéki bíráinak rendeli, hogy a hely színére kiszállva, ha a nyertes fél ügyét a lakosoknak hitpecsétje alatti bizonyítása támogatja, akkor őt azonnal iktassák be a kérdéses zarazaythai örökségbe.¹⁸³ Az] 1567-iki regestrumban *Száráz Aytha* néven 43 kapuval van bejegyezve, mi mutatja, hogy ezen időben már nagyon tekintélyes helység volt. [1569-ben János Zsigmond Henter Miklósnak ad új donatiót mind a három Ajtán levő jószágaira, amint azt fennebb láttuk. Bethlen[!] István pedig Keoreospataki Kálnoky Bálintnak adományozza Zarazaythán az *Egyedmezeje* nevű rétet, hasonló nevű patakka; ennek azonban ellentmondott zaláni Jankó Bodizsár, miért Kálnoky a fejedelmi táblára evocálta, hol Kálnoky joga érvényesült, amint azt Báthori Zsigmondnak 1586-ban Zekel Wásárhelről kiadott újabb beiktatási rendelete mutatja.¹⁸⁴

Az 1694-i tisztségi jelentésben a van feljegyezve, hogy „Szárázajta szabad rend.”]

Száráz-Ajtán nem sok feljegyezni valót találunk, mert a falu alsó végén feküdt régi temploma e század elején leszedetvén, a falu között újból épült, s a falun alól levő *Kurtavára* nevű hegycsúcson sem lehet annak nyomát látni, hogy valaha ottan vár állott volna; a határából Baczon felé lefolyó *Sötét-patakban*, – mely alább Tsinod patak nevet nyer, – sejtett aranybányák is nagyon problematicusok, s így visszatérünk az elhagyott fő völgybe, hol kutatásainkban szerencsésebbek lehetünk, mert a Zseming-patakán felül szintén jobbról beszakadó *Kincses-pataka* beömlésénél ott találjuk a már említett *kakucsi* malmokat, azon helyen, hol a hagyományok szerint ily nevű falu feküdt, melynek tatárok által elzavart lakói alapították úgy *Közép*, mint *Száráz-Ajtát*. Fennebb egy befüggő oldalt *Tatár-vágásnak* neveznek; két karszék idomu szikla van ott, ebbe ült, mond a hagyomány, a tatár khán feleségével, s szemlét tartott zsákmányt és szijra fűzött rabokat vonzó hadseregein; de nem sokáig gyönyörködött, mert a feldúlt Kakucsnak lakói egyesülve a vidék segélyekre siető fegyvereseivel, megrohanták váratlanul a készületlen hadserget, s azt szétszórva, nagy részét levágták. Ennek emlékére nevezték el azon oldalt *Tatár-vágásnak*, az oda közel eső más erdőt *Kinnyirának*, és a másikat *Metszének*, mert ott kinozták és metszették a szétugrasztott tatárokat, a házsártos khánt ott vágták le *Köhös-patak* mellett a most is *Házsártos* nevet viselő helyen. Így örökíti a történeti eseményeket népünk a hely-elnevezésekben és hagyományokban, mert az ő történetkönyve maga a történet színhelye, melynek óriási lapjaira a helynevek kitörölhetetlen betűvel jegyzi fel az eseményeket. És ha a *Teksa patak* havasias

¹⁸³ Kemény József: *Append. Dipl. Trans.*, VII, 108.

¹⁸⁴ A Kálnokyak levéltára, kiírta Kemény József, s közli *Append. Dipl. Trans.*, XIII, 64.

küllemű völgyén még fennebb hatolunk egy jó órányira a *kakucsi malmoktól*, találjuk a *Zalányi üvegcsüirt*,¹⁸⁵ egy havasi kis falut, mely nevét onnan vette, hogy 1740–50 között gr. Kálnoky Antal az akkor erdőkkel bővelkedő lakatlan vadonba egy üveghutát épített, mely zalányi területen lévén, zalányi üvegcsür nevet kapott. Az üveggyártás csakhamar nagy mérvben indult meg; StírIA és Csehországból sok mesterember jött be, még több fahordással foglalkozó ugynevezett *blánás* települt a gyár körül,¹⁸⁶ kik az akkor rengeteg erdőségek között szabadon irtva, csekély taxafizetés mellett letelepedtek. Így keletkezett aztán itt egy falucska, melyben ma már 250 lélek lakik. Azonban a százados üveggyártás annyira letarolta az erdőket, hogy néhány évvel ezelőtt a gyár működése megszűnt, s azóta a lakosok hamuzsír- (soda) főzés, marhatenyésztés, s nagyon korlátolt terjedelmű földműveléssel tartják fenn magukat.

A telep közeli *Ivánka-pataka* mellett *Karácson borviz* nevű ásványos forrás van, melynek vize a bort főzi s igen kellemes izü.

Eljutottunk már a hosszú völgy fejéhez, ideje visszafordulnunk, de nem térünk még le az Oltnak kényelmes terére, mert a *Sokpatak-völgyét* fennebb csak megemlítök, de még fel nem kutattuk, pedig ott is rejtőzködnek a multnak classicus emlékei. A Sokpatak egy nevének megfelelő völgytömkeleg, ott minden felé elágazó völgyekből egy csomó kis csermely a *Kakas-patak*, *Ülök-pataka*, *Vár-patak*, *Pisztrángos-patak* törtet le; a két utóbbi közt büszke hegycsúcs emelkedik, a *Vadas* lánczolatának legmagasabb orma, melyet *Várhegynek* neveznek. Ennek tetején a néprege szerint vár állott, az óriásoknak hatalmas tündöklő vára. Az e várban lakott óriások pedig ezüst ekékbe fogott aranyszörü ökrökkel szántották a vidéket, s azok az erdők között még most is látszó mesgyék (barazdák) az ő művelésöknek maradványai. E mellett itt is meg van az óriás leánynak azon regéje, hogy ő a szántóvető embereket köténybe szedve felvitte atyja várába, ki inté, hogy tegye le, mert ezek lesznek a föld urai. A jóslatszerű intés teljesült is, mert az óriások faja az emberek megjelentével kiveszett, csak két öreg ivadék élt még e várban, ezek is végperceik közeledtét érezvén, a vár kutjába temették el kivesző fajuknak sokra becsült kincsét, az arany ökröket és az ezüst ekét. E roppant értékü kincs most is ott van; minden hetedik évben egy mogyorófa-bokor tövestől elfordulván, felnyilik a vár pinczéje, hol nagy ezüst váluba folyó aranycsepegés van, melyből meríteni aranyos-székiek és magyarországiak járnak.

---

¹⁸⁵ Itten kis kápolna van, melyet a mikó-ujfalvi lelkész gondoz.

¹⁸⁶ A blánások nagyrészt oláh eredetűek, de ugy ezek, mint az idegen mesteremberek annyira elszékelyesedtek, hogy csak magyarul beszélnek. 1819-ben conscribálva levén, az 1848-ki törvények értelmében felszabadultak s birtoklott területük tulajdonosaivá lettek.

Azon rege, hogy az itt lakó óriás a szemben lévő *Domosra* s onnan *Tortogó várához* lépett, arra látszik mutatni, hogy e két vár egybeköttetésben állott, különben a Várhegyről jól látszik egyfelől a rákosi *Tepej*, másfelől *Tiburcz vára*, a Bodok feletti *Kincsás*, s a tusnádi szoros északi torkolatját fedezett *csiki vár* is [és a krizbai Höltövény vára], melyekkel láttani egybeköttetésben lehetett.

A várnak [Benkő szerint még a múlt században (1781-ben) jelentékeny maradványai, sőt falainak romjai is láthatók voltak, ma] azonban semmi vagy igen csekély nyomai látszanak, legfeljebb a hegynyaknak átsánczolása észlelhető; falnyom sehol sem látszik, s még ásogatással sem tudtunk semmi épület-romot felfedezni.¹⁸⁷ A Várhegy délnyugati aljában forrás buzog fel, melyet *Várkutjának* neveznek, itt is rejtett kincset hiszen a nép. Közelében vonul el a *Farkasvágón* át Körispatakra vezető erdei ut, melyen három óra alatt Szent-Györgyre lehet menni.

A Várhegy környékén mindenütt felhagyott szántóföldek mesgyéi tűnnek fel, miből arra lehet következtetni, hogy e tájon hajdan valamely – hihetőleg a vár védelme alatt állott – falu létezett. Az Endre adománylevelében említett *Castrum Noialt* nem a mi Várhegyünkön feküdt-e? valamint kérdéses az is, ha régi korban, midőn a helységeket szem elől elrejtteni igyekeztek, Nagy-Ajta nem feküdt-e itten, ezen akkor tájt rengeteg erdők által fedezett völgyben?

Nagy-Ajtára visszatérvén, az Olt túlszéljén vele szemben fekvő *Apáczára*¹⁸⁸ rándultunk át. Apácza lutheranus magyarok által lakott falu, mely Krizba, Ujfalu és Hétfaluval együtt¹⁸⁹ régen F.-Fehérvármegyéhez tartozott¹⁹⁰ mindaddig, míg 1498-ban Töröcsvárral együtt zálogba nem adatott Brassónak. Azonban Brassó nem elégedett meg a zálog czimen való birtoklással, hanem lesve leste az alkalmat, hogy a zálogot örökösíthesse, mit sikerült is 1651-ben II. Rákóczi Györgytől megejtetni és az ország beleegyezését is kiereszokolni, de ezt csak oly feltétellel nyerhette ki, hogy a töröcsvári várhoz tartozó magyar faluk lakói továbbra is a várórizet zászlói alá tartozzanak, s vármegyei kormányzat alatt hagyassanak.¹⁹¹ Azonban ezen törvényczikkbe igtatott¹⁹² kikötése az országnak nem lett respectalva, s a barczasági magyar faluk jogellenesen Brassó vidékéhez kebleztettek, mit aztán ezen faluk magyar lakóinak iszonyatos zsarolása követett. Mert a szászok, kik a magyar koronától nyert előjogaikra

---

¹⁸⁷ Pedig Benkő József még fennálló falakról emlékezik; azonban ha az ő idejében volt is ily maradvány, ma már teljesen eltűnt.

¹⁸⁸ Németül Geist, latinul Monacha vagy Monachalis. Lásd Benkő Milk. II. 227. lap.

¹⁸⁹ Melyek Krizba és Ujfaluval együtt e munka VI. kötetében lesznek tárgyalva.

¹⁹⁰ Benkő Spec. Tran. Terra Sax.

¹⁹¹ Ezen átadás részletesen lesz tárgyalva e munka VI. kötetében Töröcsvár leírásánál.

¹⁹² Lásd App. Cons. III. R. 82 T. 1-ső A.

mindig nagyon féltékenyek voltak, éppen oly mértékben voltak lelkiismeretlenek a hatóságuk alá került, vagy csak a területükön lakó más nemzetiségekkel szemben, s midőn saját nemzetiségükhöz egész a végletekig ragaszkodtak, akkor a területükön lakó más nemzetiségek jogait éppen oly kevéssé respectálták; így a Királyföldet velük egyenlő joggal bíró oláhokat, bissenusokat minden politikai joguktól megfosztották, a közügyekbe való minden befolyástól elzárták, a törcsvári várhoz tartozó magyar falukat törvényellenesen Brassó-vidékéhez csatolva, azokat elnyomták, s minden módon germanisálni igyekeztek, mire az egyvallásúság alapján mindenható szász hierarchia hatalmas eszköz volt; de az elnyomatás mint mindig és mindenütt, úgy itt is ellenhatást idézett elő, melynek alapján ezen országtól, saját nemzetfeleitől elhagyatott, idegeneknek odadobott népesség, több százados szivtelen nyomorgatással és üldöztetéssel szemben is meg tudta védeni nemzetiségét, nem csak, hanem folytonosan fentartotta rokonszenves ragaszkodását faja iránt, mely őtet szivtelenül elhagyta, gyáva cynismussal megtagadta, mely annyiszor ismételt kérelmükre, hogy magyar hatósághoz csatoltassanak, mindig süket és érzéketlen maradt.

Hogy ezen becsülést érdemlő néptöredék iránt a haza meghidegült szivét felmelegíthessem, hogy jövőre nézve irántuk érdekeltséget költhessek, ide jegyzek néhány adatot, mely multjokra és a szenvedett méltatlanságokra világot vet.

Mindenek előtt a magyar lutheránus népség a politikai kormányzatba való minden befolyástól teljesen el volt zárva, mert úgy a város (Brassó), mint a vidék, kizárólag csak szászok által igazgattatott. Ily jogegyedáruságot gyakoroltak a szászok a lelkiekre nézve is, mert ezen tisztán magyarajku népségnek papjait a brassói dékán nevezte ki, többnyire oly egyének kiszemelésével, kikben hiveinek nemzetisége iránt se rokonszenv, se méltánylat nem volt, sőt még ennyi befolyással sem elégedtek meg azok, kik e szabad népből jobbágyot csináltak, hanem még belügyeikbe is beavatkoztak az által, hogy a faluk élére oly előljárókat helyeztek, kiket a nép elnyomására eszközül használhattak; hogy pedig az ily állást ohajtottá tegyék: azokhoz a népre kirótt nagy fizetéseköt kötöttek, míg másrésről a birákat arra kötelezte a brassói tanács, hogy a senátor uraknak ujévi ajándék fejébe egy szekér fuszujka (paszuly) karót vigyenek. Az előljároság ujévi ajándékából azonban rendszeres adó fejlődött ki, melynek megadására később minden egyes gazda rászorított nemcsak, hanem ezen karácsonfa haszonbérbe adatván ki, annyira emelkedett, hogy minden marhára egy fél öl fa s vitelbér fejébe egy huszast kellett fizetni, e mellett minden productumaikból fél dézmát s aránytalanul kirótt nagy adót fizettek. És ha a városba bementek, szekereiket erőszakkal

lefoglalva, a pepét¹⁹³ hordatták ki velök, míg a többi falusi szászok gunyolódva és nevetve nézték nyomorgatásukat.

Ezen mátyr népnek szabadságát az 1848-ki törvények adták vissza, azon törvények, melyek a polgári jogegyenlőséget a haza minden fiára kiterjeszték. Folyamodott is ekkor a barcasági magyar faluk összes lakossága a magy. országgyűléshez a végett, hogy őket a szászok utált uralma alól kivéve, magyar vagy székely törvényhatóság alá helyezze, de akkor a figyelem más nagyszerűbb dolgokkal levén elfoglalva, ezen századok óta késedelmező igazságtétel újból elnapoltatott.

A bekövetkezett gyászos zsarnokság sötétében, nem mulaszták el a szászok zavarosban való joghalászataikat, s mivel a központosított, s országosan üzött hivatalos zsarolás miatt e szegény népen többé karácsonfát és karó-adót nem szedhettek, perelni kezdtek a falu erdőit, s éppen a jogtalanul szedett karácsonfa és a szivességből megengedett makkolási jog czimén (a senatorok sertéseit az apáczaiak szivességből bevették makkra) a szerencsétlen Bach-rendszer alatt – midőn a törvényszékek a jobban fizetőknek adtak igazat – elperelték Apácza összes erdőségének egy harmadát, azt a legjobb helyen (az Olt közelében, tehát a közlekedéshez is közel) kiszakították, besánczolták, s a szegény népnek messze hátra fekvő, s bajosan megközelíthető helyről kell fáját hordani, s legeltetni barmait.

És elperelték e falutól a korcsmárlási jogot is. Ily égbekiáltó istentelenségek, ily kebellázító jogtiprások történtek és történnek itt; ezeket feljegyezni s a nyilvánosság ítélő székének átadni a jog barátjának kötelessége, mit figyelembe kell venni az eddig fiához oly mostoha hazának is, hogy legalább a jövő helyre hozhassa a mult és jelen mulasztásait.

Apácza egyenlő, sinór mértékre sorozott kőházaival hasonlít egy szász faluhoz, míg az itteni népviselet a székely és szász öltözet közt tétováz, de mi leginkább meglepi az idegent, az azon emeletes nagy épület, mely a templom mellett pompálkodik s főleg jótékonyan, kellemesen és szivemelőleg lepi meg azon tudósítás, hogy ez a falu iskolája. Ezen iskola lételét apácza Oláh József egyházközségi birónak köszönheti, azon művelt lelkületű földművesnek, kinek házában zongorát, magyar hirlapokat és könyvtárt találhatni, s ki józan eszével meglepi, vendégszeretetével lekötelezi az utast, mert ő volt az, ki felfogva a népnevelés jótékonyágát, faluja lakóit rábirta, hogy egy iskolát építsenek, nem csak, hanem jó példával előljárván, közadakozás útján ezen aránylag szegény községben 8000 pengőforintot gyűjtött egybe, miből – mivel munkaerőt, és anyagszállítást is ingyen adott a falu – nemcsak felépült a hazánkban páratlanul szép, 20,000 pfrtra becsült iskola két tanítói

---

¹⁹³ Pepe = az utcákról egybekapart sár.

lakással és csinos tantermekkel, hanem a tanítók fizetésének alapja is megvettetett. És ezt kivitte Oláh József, és az ő általa adott irányt követő falu, szemben a szász papsággal, mely a barczasági magyar faluk felett egész lycurgusi szigorral rendelkezik, s ezen tőlünk elszakított testvérek lelkében minden magyar szellemet, minden hazafias törekvést elnyomni, megfojtani igyekszik.

Én lelki örömmel igtatom ide az eszmét megpendítő, s azt oly nemesen, oly önzetlenül, oly áldozatkészséggel kivitt Oláh József nevét, lelki örömmel emelem ki Apácza lelkes községének ötlet segítő áldozatkészségét, mert az ily hazafias példák, a kor kívánalmainak ily felfogása, a közművelődésre törekvésnek ily nemes jelensége csak versenyre ösztönzőleg hathat más községekre is, mert nemzeti elhagyottságunk és elnyomatottságunkban csak önerőnkön kelle felküzdeni magunkat s fejleszteniünk azon szellemkincset, mely jóra, nemesre, nagyra fogékony népünk értelmében, józan eszében, s nemes szívében le van téve, melyet a honboldogítás és szabadság érdekében kamatoztatni kell, hogy a mult mulasztásait gyors haladással kipótolva, az európai művelt népcsalád méltó és tisztelt tagjai lehessünk.

Apáczának ugy magyar, mint latin neve arra mutat, hogy itt régen valami apácza-kolostor volt; sokan egy ily kolostor maradványainak tartják a falu északi végében levő romokat, pedig a követelt s valójában is létezett kolostor nem itt, hanem a falu déli végében, hol jelenleg Matis István csüre van, állott; most már alig látszanak nyomai is, pedig csak 15 évvel ezelőtt is még jelentékeny maradványai voltak, de ekkor lerontatván, köveit felépítették. Most pedig tekintsük meg azon érdekes torony-erődöt, mely a falu északi végében, attól alig 300 lépésnyire oly magához vonzólag tűnik fel.

Ez egy egyenlőtlen oldalokkal bíró ötszögű torony, melynek hű képét ide csatolom.

[Kép]

Az apácza-i toronyerőd nyugatoldali látképe.

Északkeleti oldala 12 lépés széles, rajta e felirat olvasható: „Soli Deo Laus Et Gloria.” Keleti oldala csak 9 lépés, itt több erkölcsi mondat fordul elő, – mint például: „Fide sed cui vide.”

Legfelül 1658 évszám, alatta e felirat van:

„Hoc opus fieri fecerunt cementarii cigraenses Jacobus Sombori, Georg Török, Petrus Szabo.”

Délkeleti oldala csak 8 lépés széles és rajta e felirat van: „Tempore Judicis Apa. (Apaciensis) Joanis Gaspar, cives Valentinus Kiis, Georg. Czere, Stef. Kiis pál, Joan László Rec Tor Sch: Martinus p: Csern Apafalvi.

Gondviselő Szabó Péter, Bíró János, ” végül egy fővel lefelé fordított ember és egy korsó durva fresco festvényben. Délnyugati oldala 11 lépés széles, ez csaknem egészen le van omolva. Nyugati oldala 12 lépés széles; itt volt a toronyerőd második emeletébe vezető lépcsőzet, melynek szép darázs-köböl épült bolt íve még fennáll, felette az ajtó és e bástya egyedüli ablaka.

Fala igen szilárd, alól 5 láb széles, magassága most is 4–5 öl, de hogy a most is meglévő három emeleten felül eredetileg még egy 4-ik is volt, azt kétségbe vonni nem lehet. 1804-ben a brassói tanács Apácán curiát építtetvén, e célra elrendelte e toronyerőd lerontását s anyagának felhasználását; a kiküldött kőművesek már bontani is kezdték a tisztes emléket, de ezen a lakosok megbotránkozván, elkergették a barbar műcsönkítőkat, minek köszönhetjük, hogy e zömtorony még áll a vidék diszéül, s mult idők tisztes emlékeül.

Ugy látszik, hogy e zömtorony közép erőde volt egy nagy kiterjedésű erődítvénynek, mely három oldalról az Olt által körülkanyarogva, negyedik oldalról egy mély mocsártól körülövedzetten igen erős és bajosan megközelíthető védhely volt, hol harcziás időkben, de főként tatárdúlások alkalmával a vidék lakói féltőbb kincseikkel véstől menten lehettek, mert a hagyományok szerint azt ellenség soha bevenni nem tudta; még most is mutatják a helyet, hol az erős kapubástya által védett felvonó hid állott.

Hogy ezen fekvésénél fogva (mivel szigeten¹⁹⁴ feküdt) jelentékeny erődítvény mikor épülhetett, semmi adatunk, mivel a falu levéltára a templommal együtt 1794-ben elégett. A hagyomány azt mondja, hogy ez erődöt *Feketevárnak* hívták s az a falu alapulása előtt jóval épült, az e vár közelében lévő első telepítvény is kezdetben *Feketevár* nevet viselt s csak később a vár elpusztulása, s az apácák idetelepülésekor nyerte *Apácza* nevét.

Szeli krónikája¹⁹⁵ azt mondja, hogy e vár 1342–1351-ig épült egy ingovány közepében, és ezt erősíti a hosszufalvi egyházközségi jegyzőkönyv is,¹⁹⁶ melyben az áll, hogy Nagy Lajos királyunk az ország határait védő katonai telepítvényekkel látta el a Barczát. Déli

---

¹⁹⁴ [1543[!]-ban János Zsigmond helybenhagyja azon vásárt, mely szerint az Olt közt lévő Malomszék nevű szigetet Apáca mellett Henter Miklós, Boldizsár János és Péter Antal eladták Brassó városának. (a *Kiegészítések* szerint ehhez az adathoz fűzött jegyzet: Albrich, *Palladium Coronense*, No. 3, 173.) Vajon nem ez a sziget volt-e, melyen a vár feküdt?]

¹⁹⁵ Szeli hosszufalvi lelkész egy igen jeles krónikát írt, melyben Hétfalura és a Barczára vonatkozó sok érdekes adat van.

¹⁹⁶ A hosszufalvi jegyzőkönyv közölve volt kivonatilag bácsfalvi evang. lelkész Borcsa Mihály által a „Prot. Egyh. és Iskolai Lapok” 1862. évfoly. 42. sz. 1308. s köv. lapjain.

részére Hétfaluba székely határőröket telepít, és ily határőröket helyezett a nyugati részre is. Krizba felett erős kőszálra várat épít, valamint Apácza mellett is egy ingoványos helyen *Apáczavárt* fundamentumból felépíti.

Ha ez adatot elfogadjuk, akkor e toronyerőd egy igen tisztos ősrömtöredék, és a most rajta olvasható fennebb előadtam feliratban lévő évszám vagy kiigazítást jelöl, vagy, a mi hihetőbb, ezen toronyerőd a régi anyagjával újból épült a 17-dik század közepén.

A leirt toronyerődtől északra egy *Remete* nevű völgyecske nyomul be a hegyek közé, e völgy torkolatának északi oldalán ismét terjedelmes építkezések alapfalai látszanak; mondják, hogy 30 évvel ezelőtt e falak több öl magasságban fennállottak, de anyagáért leromboltattak, sőt a hagyomány azt is tudni akarja, hogy ott erődített kolostor állott, melyben Jeruzsálembé költözött remeték laktak, kik a pogányok ellen harczoltak. Ezen hagyomány olyas valamit sejtetne, mintha itt valamelyik szentföldi lovagrendnek lett volna rendháza.

Még Apáczán mint figyelemre méltót meg kell jegyeznem azt is, hogy erdeiben az alsó-rákosi szorosnál elvesztett s az ürmösi erdőkön hiába keresett kakasborozdát újból fel lehet találni, mely a mátéfalvi Közbérczről *Kis-Tolvajos* nyakára, onnan a *Malomkö*, *Kőbércz* és *Nagykeresztnél* lecsapva, átmegy a *Fallóra*, honnan a Várpatakán át a daki *Gyümölcsönös* és *Kop* nevű erdőkre, honnan mint mondják a pe[r]sányi erdőségeken egész a határszéli Kárpátokig lenyulik.

Apáczát elhagynom nem szabad a nélkül, hogy meg ne emlékezzem az itt született *Apáczai Cséri Jánosról*, korának ezen legnagyobb tudósáról, ki a vallás és bölcsészetnek nem csak névleges, hanem valóságos tudora volt, kinél a tudomány a leglángolóbb honszeretettel párosulva, őt nemzeti irodalmunk egyik előküzdérévé, nemzeti műveltségünk legdicsebb apostolává tette, s kinek emléke szent és tisztelt kell hogy legyen minden honfi előtt. Lássuk röviden ezen hasznosan működött férfi élettörténetét. Apáczai Cséri János 1625-ben született Apáczán. – 1643-ban Kolozsvártt, azután Gy. Fehérvárt tanult, s mivel már ekkor kitűntek jeles tehetségei, Geleji Katona Ist. ref. püspök 1648-ban az egyház költségén hollandiai egyetemekre küldötte, hol a keleti nyelveket elsajátította, s több kinyomatásra méltó vitatkozást írt; de szerzett gazdag ismeretei között fájdalmasan látta édes anyanyelvének elhanyagolását és mellőztetését, s hogy ezen segítve legyen, elhatározta, hogy a tudományok öszvegét magyar nyelven adja ki. Így keletkezett *Magyar Encyclopaediája*, melyet ő *Pasoptronnak* nevezett, s annak nyomtatását még Hollandiában megkezdette, mi azonban pénzhiány miatt fennakadt. S bár Hollandiában jövedelmes tanári állomással volt megkinálva, honszerelme 1653-ban haza hozta, hol a gyula-fehérvári iskolában a poetika tanítójává tétetett; mint ilyen fordította magyarra *Virgilius Georgiconját*, s az egész

tanrendszer czélszerű átalakítását vette célba; de csakhamar – mint presbyterianus – összeütközésbe jött Basire Jakabbal, s kellemetlen viták és üldözéseknek volt kitéve. Azonban munkássága s nemzeti nyelvünk iránti buzgalma e korban sem szűnt meg; ekkor adta ki 14 részből álló *Magyar Encyclopaediáját* (1655), *Magyar logicáját* (1656-ban, mely mint unicum meg van a m.-vásárh. Teleki-könyvtárban). 1656-ban a kolozsvári iskolához áttétetvén, nov. 20-án elveit és nézeteit felfejtő azon jeles beszéddel köszöntött be, mely be van ezen iskola azon albumába írva, hová azóta minden tanár nevét be szokta írni. Ő alakította át a kolozsvári – addig csak gymnasialis – iskolát collegiummá, és oly collegiummá, hová Fehérvárról is sok tanítvány csődült, mert ő ez iskolába a nevelésnek századokra kiható okszerű rendszerét, a fiatalokkal való kiméletes bánásmódot hozott be; ő eszközölte ki azt, hogy a nevelésügyért annyit áldozott özv. fejedelemné, Lorántfi Zsuzsánna, a kolozsvári iskolához a szegény sorsu ifjak nevelésére 1000 frtot, s 1659-ben ismét 600 frtot rendelt, Barcsai a sóaknákról évenként 400 frt. Ekkor terjeszté elő azon nagy horderejű tervét, hogy a gyula-fehérvári iskola magyar egyetemmé alakíttassék át, mit ha Barcsai tovább uralkodik, ki is vitt volna. 1659 utolsó felében halt el, miként Bethlen Miklós – kinek nevelője volt – mondja: Kivette Isten e hálátlan magyar világból, mely reá méltatlan volt.¹⁹⁷

De térjünk vissza az Oltnak elhagyott jobbpartjára.

Nagy-Ajtán alól félórára van *Bölon*,¹⁹⁸ Miklósvárszéknek utolsó de legjelentékenyebb faluja. E falu Nagy- és Kis-Bölonból alakult,¹⁹⁹ sőt a falun alól lefolyó *Kollát pataka* mellett feküdt, a IV. Béla adománylevelében is határszéli helységként említett *Kirtz* nevű falu²⁰⁰ is növelte, mert tatárok által feldúlván, lakói Bölonbe települtek. Hogy a *Nagy- és Kis-Bölon* elnevezés még a 17. század végével is tartotta magát, kitetszik Háromszék azon lustrájából, mely 1680-ban apr. 30-án tartatott N.-Bölonben. (Lásd a lustrák gyűjteményét a gubernium levéltárában J. 1. levéltári jegy alatt 1155 s köv. lapjain).

[Bölon egyike a Székelyföld legrégebb faluinak, a pápai dézsmák regestrumában (740. lap) *Belen* néven találjuk bejegyezve, György nevű papja két régi banalist fizet az 1332. évre. 1415-ben *Bewlen* néven találjuk egy eladási okmányban, melyben Brassóban ez évben törvényt ülő Nádash Mihály erdélyi vajdához ment székely küldöttség tagjai név szerint

---

¹⁹⁷ Lásd életrajzát részletesebben Bethlen Miklós önéletrajzában és Szilágyi „Vértanúk a magyar tört.” című munkája 87–151. lapjain.

¹⁹⁸ Timon Belonuma. Benkő Spec. Tran. nevét onnan származtatja, hogy az ideletelepüléskor nagy határ és erdővel bírván, s a felosztáskor mindenkinek sok jutván, azt mondák, hogy *Böv-lön*, hanem ez kissé erőltetett leszámaztatásnak tetszik nekem, hihetőbben az ide települő első őst hívhatták Bölon-nek.

¹⁹⁹ Benkő József Esp. levéltárban levő jegyzetek, melyhez ugyan Benkő Spec. Tran.-jában még közép-Bölon is adja.

²⁰⁰ Ugyanő Spec. Tran. Sed. Miklósvár. A Kollát pataka a határvonal Miklósvárszék és F. Fehérmegye közt, neve is, mely korlától származik, ezt fejezi ki.

előszámíttatnak, azok közt *bewleni Forro Péter* is.²⁰¹ 1475-i ítéletben Beöleni Györggyel találkozunk. (Lásd Hidvégnél).

A bölöniek hosszas pert folytattak *Simonárka* nevű szántóföldért s némely más területekért, melyek bewleni Forró Simon birtokában lévén, a Székelyföld részét alkották, de az Olt által elvágatván, a szomszéd Magyarós (possessio Regie Monyoros) lakosai által elfoglaltattak. Ezen bewlleni Illyéssy Bálint által folytatott per fellebbeztetett a szebeni szász egyetemhez, ahol 1546-ban a két szántóra nézve a székely birtoklás jogosultsága megállapított.²⁰²

Bírunk egy 1554. június 9-ről kelt, igen érdekes magyar szövegű ítéletet, melyet Barothij Balas, Bedeo Lazlo, Inche Sandor fel ajtarol, Barrabassij Balas, Ferench Benedek, Ferenc Mihál, Nagh Peter (bölöniek) és zaláni Janko Gijorghból álló békebírótság – mint az okmány mondja: *fogot Bijrak* – hoznak Illijessij Cozmane és Illijessij Christoph osztályperében; ez okmányban Bölön Beolon néven fordul elő. E névvariánson kívül fontos ez okmányban az is, hogy a fogott bírák ítéletének meg nem tartását kétszáz forint kötpénzhez kötik, s az ügynek más fórumra való fellebbezhetését a kétszáz forint lefizetésének feltételéhez kötik.²⁰³ Ez az Illyéssyné nagyon perlekedő özvegy lehetett, mert 1558-ban egy általa folytatott perben Barabási Balázs és Bene Gergely panaszára Izabella királyné a fejedelmi szék elibe idézi nevezett özvegyet.²⁰⁴

Az 1567-i regestrumban Beoleont százharminc kapuval találjuk mint a Székelyföld legnagyobb községét, amely nemcsak Háromszék két városát, hanem Udvarhelyt és Zekel Vásárhelyt (Marosvásárhelyt) is túlszárnyalta kapuinak számával.

1573 és 1582-ben nagybeoleoni Tatár Antal és Benedek egy felbeoleoni malomhelyet adnak el örök áron nagyaythai Henter Benedeknek.²⁰⁵ Fenn említett Illyéssy Kozmáné (Szentrontási Forró Klára) 1582-ben eladja nagybeoleoni, felbeoleoni, miklosvári és keopecki jószágait ezer aranyforintért pálosi Cseffey Jánosné (Héjasfalvi Katalinnak), mely vásárra 1583. november 4-én Báthori Zsigmond beleegyezését adja.²⁰⁶

1583. november 7-én Báthori Zsigmond Kolozsvárról új adománylevelet ad szentgyörgyi Daczó Ferencnek minden háromszéki, azok közt nagybeoleoni, keopecki, barothi jószágaira és *Woncza praediumra*.²⁰⁷ Hogy ez a Woncza praedium hol feküdt, nem lehet

---

²⁰¹ Lásd e munka (*A Székelyföld leírása. Szerk. megj.*), VI, 442.

²⁰² Lásd *Székely Oklevéltár*, II, 75–77.

²⁰³ Uo., 114–115.

²⁰⁴ Uo., 144.

²⁰⁵ Erre Báthori Zsigmond Fehérvárról 1588-ban beleegyezését adja. *Lib. Reg. S. Báthori*, I, 240.

²⁰⁶ Uo., I, 251.

²⁰⁷ Lásd alább, Szentgyörgynél.

tudni, bár abból, hogy miklósvárszéki falukkal kapcsolatban jön elő, azt következtethetjük, hogy az valamely e tájatt feküdt, de már most nyomtalanul eltűnt telep lehetett, amelynek holfejtét felkutatnom nem sikerült. Bölön 1609-ben egy ítéletben (lásd Nagyajtánál) Bölönfalva néven szerepel. 1651. szeptember 22-én Rákóczi György a radnóti táborból nagyajtai Cserei Mihálynak[!] adományozza a bölöni határon levő Kisszeg nevű szénafüvet.²⁰⁸

A háromszéki tisztségnek 1694-i jelentésében Bölönre vonatkozólag ez áll: „Bölönt nagyrészt szabad ember lakja.”]

E falu lakói nagyrészt unitáriusok, vannak reformátusok és oláhok is (a Kirtzből települtek).

Az unitárius és református templomok a falu északkeleti végében egy magaslaton igen festőileg fekszenek, mint azt mellékelt képünk is mutatja.²⁰⁹ Főként az unitárius egyház igen szép gót-izlésű régi épület; de 1720-ban leégvén, egészen átalakított, elannyira, hogy építési idejét bajosan lehetne meghatározni. Szentélyének keskeny csúcsíves ablakai a 15-dik század jellegét viselik.

E templomot terjedelmes és igen erős várkastély övezi, melynek falai 5–6 öl magasak, szögletbástyái még most is elég épek. A falakon kétsoros lőrések, s ezeken felül kiszökellő s igen diszes zúzművek (pechnase) vannak; a fal tetőpárkányán fogrovátkos zárodás közt szarvszerű ékítmények fordulnak elő. E falakon több elkopott felirat van, olvashatók még ezek: „Propugnaculum et Turris fortissima Nomen Domini aedificatum opera Incolarum Beoleon.”

Anno Dni 1017, azonban a zerus hihetőleg hatos volt, s felső farka lekopott. És ismét „Ne sis verbosus,” és „Quid quid agis prudenter agas, et respice finem,” és más ily erkölcsi mondatok.

Ez ódon falak, – melyek a vidéknek oly regényes festői ékeiként már távolból magokhoz ragadják a tekintetet – nem egyszer nyújtottak a mult idők harcaiban menhelyet a

---

²⁰⁸ Lásd *Lib. Reg. G. Rákóczi*, XI, 441. [Itt Cserei Miklósról van szó].

²⁰⁹ I. Rákóczi alatt Bölön ötödrésze református levén, az Olton való hajóhid jövedelmének 5-ét rendeli kiadatni. Barcsai A. évenként 20 köböl búzát rendel, mit Apafi alatt is kapnak, s mit Leopold alatt 3500 frttal váltott meg a fiscus. Basa Tamás a papi lakot s földeket, Nagy Miklós 4000 forintot hagyományozott a bölöni ref. egyháznak, mint az kitűnik az egyh. község leveleiből. Különben Bölönben unitáriusok és reformátusok mindig a legjobb egyetértésben és testvériségben éltek, úgy hogy a fejedelmektől adományban nyert (mint hiszik, Izabella királynőtől) egyházi javakat közösen használták, jövedelmét aránylagosan oszták, $\frac{4}{5}$ az unit., $\frac{1}{5}$ a ref. illetvén. E jöszágok ügyét az ugynevezett *kétág ecclesiának* közös ülésein intézték, ez intézkedésekről közös jegyzőkönyv vitetett. De nem csak a jöszágkezelésben voltak testvériesek a két vallásfelekezet hívei, hanem azok még a harangokban is, mert a ref. tornya és harangja nem levén századokon át, az unitáriusok harangját használták, s alig néhány éve csak, hogy a ref. harangot öntetvén, a harangközösség megszüntetett.

lakosoknak, s azok nem egyszer védték azt hősileg a tatárok ellen²¹⁰, sőt a Báthori Gábor alatt folyt polgárháboru alatt is szerepelni látjuk, mert Weis Mihály brassai királybíró Bölön kastélyának ostromáról tért vissza, midőn Földvárnál 1612-ben oct. 16-án sergét és életét vesztí el.²¹¹ Miből azt kell következtetnünk, hogy Bölön várkastélya daczolt Weis ostromával, mert ha azt bevette volna, az ő hadi tényeit kiemelő egykoru szász történészek bizonynal felemlítették volna.

1690-ben, midőn Tököli beütésének hire az országban nagy ingerültséget és előkészületeket idézett elő, Bölön templomkastélya is hatályos védelmi rendszabályokat hozott, melyeket azonban a zernyesti győzelem s az országnak kész csatlakozása feleslegessé tett.²¹²

Ezen templom-kastély indokul szolgálta Philippi, Ackner s más szász íróknak arra, hogy Bölönt Götzenburg nevű német telepnek tartásák; mely csak később székeltesedett; azonban erre a pusztá feltevésen kívül semmi adat fel nem hozható, miért ez is, mint sok más, csak légből kapott állítás. [Bölönben, mint az unitáriusok legtekintélyesebb egyházközségében, gyakran tartá e hitfelekezet zsinatait, nevezetesen 1698-ban, amidőn a háromszéki unitárius egyházközségeknek addig eltiltott visitatióját és egyházi igazgatását az unitárius püspök és status ismét kezébe vette; zsinatokat tartottak itten 1774-ben és 1795-ben.²¹³

Bölön nevével legelőbb 1332-ben találkozzunk, mely évre György a Belen-i pap két régi banalist fizet a pápai dézmába (Lásd a pápai dézmák regestruma 740-ik lapján).²¹⁴

Bölön Izabella királynőtől, kiváló szabadalmat és vásárjogot nyert, s a lakosok ez adomány évnapiját, még most is megünneplik.²¹⁵ Az 1567-ki regestrumban *Beoleon* néven 130

---

²¹⁰ Benkő Spec. Trania.

²¹¹ Szeli krónikája.

²¹² Ezen hadi készültre, s a falusi templom-kastélyok védelmi törvényeire világot vető érdekes okmány van a bölöni ecclesia levéltárában, melyet itt másolatban és egész terjedelmében közleni érdekesnek hiszek.

„Bölöni falvának az 1690-ik esztendőbéli boldogtalan állapotban való várban szorulásának idejében közönséges akarattól lett constitutio. [...]

[Ennek teljes szövegét lásd alább közölve].

Nevezetes ez okmány azért is, mert tanusága annak, hogy népünk életének minden mozzanatait annyira áthatotta az alkotmányos érzelem, hogy még a hadviselet igényelte elővigyázati rendszabályokat, és a fegyelem szigorát is közmegegyezés általi szerződésen alapíták, s mindenki beleegyezésétől feltételezték annak hatályát, hadi tiszteiket választották, s azoknak nem adtak dictátor hatalmat, hanem egy választott bíróságot adtak melléje, mely a bünösöket ország törvényei szerint ítélte el; és láthatjuk azon testvériességet, hogy még az idegeneket is befogadják csekély terjedelmű, önszükségükre is alig elégséges várakba.

²¹³ Lásd Kénosi T. János, *Hist. Unitar.*, III, 644, 719. és V, 193.

²¹⁴ Ez a mondat a *Kiegészítések* szerint elmarad.

²¹⁵ Ezen vásárok ma nincsenek érvényben, hagyomány szerint egy ily vásár alkalmával nagy vérengző verekedés fejlődött ki, a vásárok Bölönben betiltatták, s Nagy-Ajtára tétettek át. Vásárszabadalma is elveszett s így nem lehet biztosan tudni, hogy azt melyik évben nyerték volt. Bölön kastélya 1718-ban elégvén, ekkor minden irományai és szabadalomlevelei megsemmisültek, s így multját felderítő kevés adatra találhat a kutató. 1512-ben a nagy-bölöni sz. Katalin-egyház papja, Kandal Osváld, a vajda előtt pert indit hidvégi Nemes Mihály

kapuval van bejegyezve, tehát ez időben a Székelyföld legtekintélyesebb helysége, nagyobb a csak 125 kaput számláló M.-Vásárhelynél és a csak 60 kaput számító K. Vásárhelynél, Udvarhely (54) és S. Szent-Györgynél (63. K.), sőt még 1600-ban is Bölön a Rikán belüli rész legjelentékenyebb, legnagyobb helysége, nagyobb és tekintélyesebb Sepszi Szent-Györgynél. Különben még most is 4000 lakosa van.²¹⁶ Az unitáriusok XII. püspöke *Bedő Pál* bölöni volt, és Bölön szülte *Farkas Sándort*, a híres amerikai utazót, kinek sokáig tiltott igen jeles munkája, egyike volt az ébredő magyar irodalom legremekebb e nembéli termékeinek; s kinek mint tűz lelkű hazafinak úgy a politikai pályán, mint a nevelésügy körül nagy érdemei vannak; már csak azon jeles könyvtár, melyet a kolozsvári unitárius collegiumnak ajándékozott, s melyet gyarapodására szolgáló alapítvánnyal látott el, megérdemelné, hogy neve halhatatlan legyen, de azzá tette azt irodalmi munkája által, mely a szunnyadozott hazafias érzület felkorbácsolására oly ébresztőleg hatott, mely addig nem hallott hangon beszélt az önérzetre ébredett nemzethez. Ki az közülünk, ki ezen kapós munkát már fiatal éveiben ne olvasta volna; ki az, kinek fogékony szívében annak megrázóan lelkesítő szavai fel ne villanyozták volna a honszeretnek magasztos érzetét; ki az, kinek lelkébe Farkas szavai be ne oltották volna a hazafias lelkesültséget, a szabadságnak szerelmét? Én mint gyermek, mint serdülő fiatal olvastam azt el többször egymás után, csaknem könyv nélkül tudtam, s az öntudatos hazaszeretetet és a szabadság imádását e percztől fogva érzem keblemben fellácsolni. Farkas Sándor munkája volt az én politikai hitvallásomnak kátéja.

És ne lelkesültem volna és ne lettem volna-e mélyen meghatva, midőn azon – a templom közelében lévő (mellékelt képünkben is látható) – egyszerű zsindeyes házhoz közelíték, hol a mester, a nagy Farkas Sándor született. E nagy szellemek bölcsőjénél ihletett kebellet állottam meg, mert itt sirt a gyermek, ki később menydörgő hangon rázá fel szunnyadó nemzetét, ki megfujta a szabadság tárogatóját, melynek a haza minden zugába elhalló hangja a jogvédőknek megszámlálhatlan és legyőzhetlen phalanxát sorakoztatá a küzdőterre. Azért ezen a mult ködéből, hazaszeretetre buzdítólag kiemelkedő fönséges alaknak emléke szent és tisztelt kell hogy legyen minden hazafi előtt.

---

ellen, az Olton levő hidvám miatt, (e per copiája gubern. levélt. ^{1217/782.}) Hogy Bölön már a nemzeti fejedelmek előtt is birt kiváltságokkal, kitetszik Izabella királynőnek Fehérvárról 1557-ki máj. 2-án kiadott rendeletéből, melyben a sepsiszéki kapitánynak, nemeseknek, törvénybíráknak stb. rendeli, hogy a Nagy-Bölönnek eldődeitől a szerencsés emlékezetű magyar királyoktól nyert szabadalmait, kiváltságait megtartsák, és azon mérték zabot, melyet addig eldődeinknek szolgáltatnak, rajtok ne követeljék, mivel az bizonyos hidak és töltések fenntartásáért elegendődött nekik stb. (Ezen szabadalomlevél hiteles másolata a gubern. levélt. ^{1217/782.}) Hanem azon előbbi uralkodóktól nyert szabadalmi és kiváltságairól Nagy-Bölönnek – melyekre Izabella is hivatkozik – semmi nyomot felfedeznem nem sikerült.

²¹⁶ A *Kiegészítések* szerint innen a Székelyföld legtekintélyesebb helységének kérdését taglaló sorok kimaradnak.

Fenn a bölöni erdőkön 2 óra távolra a falutól, a *Kollát pataka*, és a *Hajdinárom* árka egybeszakadásánál egy hegyfokot *Várhegynek* neveznek, ott azonban ma már a követelt várnak semmi nyoma sem látszik. A távoli rejtett hely menhely lehetett régi villongó időkben, s onnan eredhet *Várhegy* neve. [Feltaláljuk Bölön erdeiben a *Kisbölön-patakát*, melynek völgyében feküdt a hajdan külön falut alkotott *Kisbölön*, és találunk az *Orotás-tetőn* egy másik régi falunak nyomaira, hol a kút- és pincehelyeket még most mutatják, bár az eke százados munkája elegyengette a talajt. Kérdés, vajon a fennebb, Nagyajtánál említett *Kis Szepes* nevű falut, vagy a fennebb említett *Woncz praedium* fekhelyét nem itten kell-e keresnünk.]

[Kép]

A bölöni unitáriusok kastély által övezett egyházának látképe.

[Miklósvár székre vonatkozó népességi táblázat a kötet bevezetőjében, a 6. oldalon:]

Miklósvár fiókszék népességi táblázata.

Sor- szá m	Faluk neve	Reformá tus	Unitári us	Katholik us	Gör. egyes.	Görög nem egyes	Luherán us	Zsid ó	Ideg en	Összes népesség
1	Közép-Ajta	1390	33	29	222	–	–	–	6	1680
2	Nagy-Ajta	297	809	82	–	–	3	3	11	1205
3	Száraz-Ajta	1489	29	18	–	–	2	–	–	1538
4	Baróth	193	26	1667	143	57	12	6	20	2124
5	Sepsi- Bacson	850	4	–	–	113	–	–	–	967
6	Bodos	429	16	31	–	31	2	–	–	509
7	Bölon	251	1349	79	–	700	2	–	15	2396
8	Köpecz	819	9	66	–	86	4	–	4	988
9	Miklósvár	79	–	697	2	35	–	–	44	857
10	Zaláni üvegcsúr (praedium)	9	–	263	103	135	–	–	–	510
		5806	2275	2932	470	1157	25	9	100	12774

6. A Vargyas-szoros és az Orbán Balázs barlang (Csudálókő) ismertetései Apáczai Csere János, Benkő József, Fekete István, Jókai Mór és Orbán Balázs írásaiban

a) Apáczai Csere János: *Magyar Encyclopaedia*. Utrecht, 1653. 120.

*

Vargyas mellett a' Tsuda kö, melynek az oldalában egy nagy kerekded lik vagyon, kire nehezen haghatni , és osztán oda bé rettenetes üregek vagynak, 's denevereknek sokasága, egynehany oraig jártam tizen eggyed magammal gyertyáknál benne de veget soha nem erhattünk, sok emlékezetre melto dolgokat lattam benne.

b) Benkő József: *Az egykor Dacia Mediterraneának mondott a világ előtt még nem eléggé ismert Erdély vagy Erdélyi Nagyfejedelemség*. Fordította Szabó György. Székely Nemzeti Múzeum – Tortoma Kiadó. Sepsiszentgyörgy – Barót, 2014. 558–559.

*

I. SZAKASZ MÁSODIK FEJEZET

UDVARHELYSZÉK

192. §

A székely székek között az első, Udvarhelyszék, nevét Udvarhely városáról vette, és latinul Sedes Udvarhelynek hívják. Hosszúságban (keletről nyugatra) öt, szélességben három mérföldre terjed. Határai északról a Gyergyó- és Csíkszéket elválasztó hegyek; keletről a déli irányba nyúló híres *Hargita* hegy[ség], az almási Csudálókővel, valamint a *Hagymás* és a *Rika* erdők nyúlványai, délen a szász Köhalomszék, Felső-Fejér vármegye kis része és Keresztúr-fűszék; nyugat felől pedig a Kis-Küküllő folyó, amely Marosszéktől elválasztja.

Megjegyzés: Az udvarhelyiek kereskednek mésszel, deszkával, zsendellyel, fazakassággal, tálmetszéssel és egyéb famunkával.²¹⁷

1. A *Hargita* az erdélyi havasokhoz sorolandó, csupasz tetejű, soklejtős hegy, amely Udvarhely-, Bardoc- és Csíkszék érintkezésénél messzire kiemelkedik. Tröster (*i. m.* 395.) és Kreckwitz (*i. m.* 303.), akik ezt a hegységet – nyilvánvaló tévedés folytán – a Kézdi- és Kászonszék határánál lévő *Nemere* havasokkal cserélték fel, úgy vélekednek, hogy a harudok ősi népéről nevezték el így; nekem azonban úgy tűnik, hogy a *Hargita Hori getának* felel meg (a dákó-tót nyelven), jelentése *Géták hegye*, mivel hajdan vagy a géták birtoka volt, vagy szálláshelyüket határolta.²¹⁸ Alig van Erdélyben hely, amelyet némely írók annyira dicsérnének, mint ez a havasi táj. Valamennyiök helyett egyedül Fasching szavait hallgassuk meg (*Nov. Dac.* 46.): „Ez a székelyektől Hargitának nevezett hegy[ség] szántóföldekben és legelőkben nagyon gazdag, s az egészséges gyógyfüveket akkora változatosságban termi, hogy az ott lakók csaknem minden ételükhöz a fűszert – mert az idegenekét nem kedvelik – és a betegeknek való gyógyszert innen gyűjtik össze. Híres a porgombáról is (*Lycoperdon cervinum*),²¹⁹ s táplál nem kevés számú hiúzt, nyusztot, zergét (azt nem – *B. J.*), vaddisznót, medvét, hermelint, hódot, [európai] bölényt stb., de félelmetes sörényes vadtulkot és antilopot, egy szakállas szarvas nemet is. Sűrű berkeiben és erdőségeiben a méz akkora bőségben fordul elő, hogy a közönséges használaton kívül nagyon finom italt is főznek belőle, amely a borhoz szokottak tetszését is könnyen megnyeri.”

Ha ezeket a szavakat egy kevésbé mérlegeljük, rájövünk, hogy túlzottak; mert tudjuk ugyan, hogy a Hargitán különféle gyógynövények nőnek (amelyeket a kellő időben talán fel is fogunk sorolni), de gyömbért (*Zingiber*) vagy hasonló fűszereket (*Aromata*), amelyekre némelyek gondolnak, nem terem. Az a „sokféle fűszer” a fenyőmag (*Bacca Juniperi*), amelyet hajdan nemcsak ennek a vidéknek a lakosai, hanem a germánok is gyakorta használtak konyháikon fűszer gyanánt, és nem ritkán ma is használják, amiért Etmüllerus²²⁰ (*Schröd. Dil. Phyt.* 55a) és mások a germánok fűszerének nevezték, de ezt az indiai fűszereket már kiszorították.

A fenyőmag gyógynövény is, és valóban komoly gyógyhatással bír, mert hatékonyan elaltat, meghajt, fogyaszt, hevít, szikkaszt és erősít; használ a kihült gyomornak, elősegíti az ételek főzését, vizelethajtó stb., és ezért méltán nevezik a falusiak gyógyszerének. Ámde nem

---

²¹⁷ A megjegyzés szövege magyar. (*Szerk. megj.*)

²¹⁸ A *Hargita* etimológiája ismeretlen, csak többé-kevésbé alátámasztott feltevések vannak róla.

²¹⁹ Az *Elaphomyces granulatus* álszarvasgomba társneve. (*Szerk. megj.*)

²²⁰ Michael Etmüller (1644–1683), német természettudós. (*Szerk. megj.*)

táplál a *Hargita* vadtulkot (a vadökör egyik fajtája), amely Ázsiában és Afrikában honos, és néhány lépésként elhullatott égető ganájával védekezik. Nincs antilop sem, amelyen Fasching bizonyára egy kecske[forma] fajt ért, amelyet a természettudomány alapítói Ammonról neveztek el.²²¹ Közönséges szarvast táplál ugyan, de nem sokat, őz viszont igen nagy számban akad. Továbbá nem ritka az, hogy a fák odvaiban méhek ütnek tanyát, de a mennyei adományt, a mézet, sohasem élvezheted akkora bőségben, amekkorában az említett szerző ízlelte.

2. *Csudálókőnek* (latinul *Lapis mirabilis*) hívják azt a kőlabirintust, amely senkitől soha meg nem számolt barlangokból áll, s amelyet a *Nagymál* nevezetű, sziklából összeálló meredek hegy belseje rejt. Ez a hegy Almás falutól kelet felé, a *Mirke* nevű mezőhegyen át elnyúlik Vargyas, Száldobos és Füle bardocszéki falvaknak egymással érintkező határáig.

Ez a hegyi labirintus megérdemel egy kevés figyelmet. A bejárat, amelyet kapunak neveznek, három öl széles és két öl magas; északnyugatnak néző meredek oldalán két falétra fokai magasodnak, amellyel szemben nyugaton, egy keskeny völgyön túl szakadékos sziklák meredeznek a *Mirke* hegy szélén.

A belépőt rögtön boltíves folyosó hívogatja kelet felé; ennek boltozata a kristályos víztől lassan, cseppenként aláhulló cseppkövekkel (*stalactites spatosus*, németül *Tropfstein*) kedveskedik, amelyek megfagyott vízcseppek, bíborszín bimbók, a méhkirálynő sejtjei és hasonló alakjára szilárdulnak meg, és csüngnek le a lyukas tetőzetről. Ilyeneket bőségesen szedegettünk a vállalt felfedezőút egyik tagjával, nagytiszteletű Száldobosi Pap Bálint bardoci lelkész úrral, a tőlünk és barátainktól nagyra becsült rokonnal és baráttal. Majd amikor a barlang belsejébe akartunk behatolni, a számtalan denevér a magunk előtt tartott két égő fáklyát majdnem kiütötte kezünkől, s erősen elrontva a levegőt, [először] megakadályozott az abban az irányban elnyúló járatok átkutatásában. Visszatértünk tehát a kapuhoz, ahonnan elindultunk volt, s onnan egy másik észak felé [be]nyúló, körkörös üreges, félelmetes barlang[járat]ba léptünk. És amikor a majd magasabb, máskor alacsonyabb, itt keskenyebb, amott szélesebb kőhalmazok között lépésről lépésre előbbre jutottunk, azon az oldalon, amerről a kapu volt, sziklahasadékot találtunk, amely – mint valami ablak – világosságot és léghuzatot árasztott. Innen továbbhaladva, miközben úgy véltük, hogy beljebb jutottunk, újra a bejáratot köszöntöttük, amelyet elhagytunk volt. Végül ugyanazon boltívek alatt visszatérve, már ellenkező irányban kutattuk át itt is, amott is a rejtekhelyek belső kanyarulatait; ámde kőből kellene lennie annak, aki e hely összes üregeit fel akarná kutatni, s óhajtása mégse

---

²²¹ Az ázsiai *argali juh* (*Ovis argali*), Linnénél *Capra ammon*, a kosszarvval ábrázolt egyiptomi istenről elnevezve. (Szerk. megj.)

teljesülhetne. Voltak ugyanis olyanok, akik Ariadne (sőt inkább az élet) fonalával²²² tették ki magukat a próbálkozás veszélyének, s a belső részeken folyó vizet is megkóstolták, de mégsem érték el ennek a föld alatti útnak a végét, amely egyszer tágasabb barlangokon, máskor alig járható nyílásokon halad keresztül. Mások hosszas tévelygések után is alig vergődtek a napvilágra. Ezért született meg egy mese az innen a föld belseje alatt nemcsak Csíkszékbe, hanem az alsó-szászországi Hamelnbe vezető útról, amelyen át a szászok csodálatos utazással Erdélybe jöttek (1. 151. §. 4.).

A közeli lakosok gyakran kerestek menedéket ezekben a barlangokban, amikor az előző időkben a barbár népek tűzzel-vassal mindent elpusztítottak. Ezért van az, hogy agyagurnák és más edények töredékeit láthatod itt, továbbá egy kisebb falat, mely valamikor a bejárat megerősítésére szolgált.

A hegynek a legbelső, vaksötét barlangoktól üreges részein a Vargyas folyó tör át, amely északról, a *Hargita* hegy[ség] lejtői mellett folyva el, útjában átfúrja az egész hegyet, s a hegy alatt vízimadarakat és fadarabokat úsztat magával. A megáradt vizek, amelyek a hegy üregében sehogy sem férnek el, medret hasítanak a völgyben, ahonnan felkapaszkodtunk a barlanghoz. Éljenek a barlangok! És gyönyörködtessenek bennünket a méltán így nevezett Csudálókő bejárata körül nőtt nemes növények, mint amilyenek: a kövi fodorka ([*Asplenium ruta muraria*]), a fekete fodorka ([*Asplenium*] *adiantum nigrum*), az élő holdviola (*Lunaria [rediviva]*), az édesgyökerű páfrány (*Polypodium [vulgare]*), zergevirág (*Doronicum pardalianches*), egres ([*Ribes*] *grossularia*) stb. stb., és főleg a méregölő sisakvirág ([*Aconitum*] *anthora*).

3. Igen híresek a *Hagymás* (latinul *Ceparius*) és *Rika* nevezetű, a Homoród és Vargyas folyók között elterülő, egy mérföld szélességű, hegyes erdők. Ezek közül amaz Udvarhelyszékből s Almás és Karácsonfalva községekből Bardocszék Vargyas nevű falujába vezet, ez utóbbi pedig Oklándról és Homoródújfaluból Felsőrákosra (2. 16. §) és Miklósvárszékre. Az erdők leginkább tölgyesek, amelyek makkjukkal nagy disznókondákat hizlalnak. Az ezekben a berkekben bőségesen található kő ontja a meszet, amivel kivált a karácsonyfalviak és a vargyasiak dolgoznak.

Hogy a Rika erdőnél az előző században vámhivatal működött, mutatja az *Appr. Const.* (V. 92.), valamint az 1668. év 16. *diétai cikkelye*, mely így hangzik: „A rikai útnak megcsináltatásáról íratott vala articulus nemrégén, melynek eddig kevés effectumát tapasztaltuk meg; végeztük azért, hogy ha a közeli húsvét napjára (ezt az articulust ugyanis

---

²²² A kijutás eszköze a mítoszi Labirinthoszból. (*Szerk. megj.*)

január havában fogalmazták – *B. J.*) meg nem csináltatik illendőképpen a possessoroktól, eo facto a vámnak exigálásától supersedeáljanak, senkitől is vámot ne vegyenek.”²²³

Ezt a vámjogot már eltörölték.

4. Ami a nyugati határt illeti, sokáig tartott a huzavona Udvarhely- és Marosszék határai miatt, amelyek felülvizsgálására szemlészeket (döntőbírókat) neveztek ki, amit feljegyzett az 1650. március 20-án elfogadott 30. *diétai cikkely*.

c) Nagy Kedei Fekete István: *Az Ujj Becses Kovács és Nemes Kő-Bányával Ritkaitatott Almási Nagy Barlang*. Kolozsvár 1836. 3–16.+Térkép.

*

AZ
UJJ BECSES KOVÁCS
ÉS
NEMES KŐ-BÁNYÁVÁL RITKAITATT
ALMÁSI
NAGY BARLANG.

LEG ÚJJABBAN FELVETTE
NAGY KEDEI FEKETE ISTVÁN
NEMES UDVARHELLYSZÉK' FÖLDMÉRŐJE

EGY RAJZOLATTAL.

KOLOZSVÁRT .
AZ EVANG. REFORM. KOLEGYOM BETÜJIVEL.
1836.

Előszó.

---

²²³ Magyar szöveg. L. EOE XIV. 324.

1814-től fogva 1830-ig 16 évem Csík Székben én töltem ottani földmérőskedésben Katana, és Bányai Tisztekkel való forgalodásban folydogalva; hogy ezeket értem, a' Hadvezérlés módjáról olvasgattam: amazokra nézve pediglen a' Bánya építés és Hutták' tudományát, mint földmérői mesterségemet magokban foglaló esméreket, az Erdélyi és Bécsi fő Iskolákban merített serkedetek alapján könyvekből megszerezvén: a' Bányászásban, és Hutta építésben sok gyakorlásokat vittem véghez, mellyeket szükségem hoztak magokkal. Azután Nemes Udvarhely-Székbe szállván, olly hírt hallattam, „hogy: az Almási Kölikan Gyergyóig lehetne bujni, holott-is Össeink az ellenséggel tusakadtak, 's vivtak; hanem azon földalatti út az eltévelyedés' félelme miatt megesmérni nem lehetne.” Majd minden században kiütő belső, és béütő külső ellenségek' megverésére egy olly' út jó módat szolgáltatna: mellynek midőn földmérői felvételére időt szerezve ki szállottam, 1835-béli Szent Mihály havakor; egy, magát becses kőgyöngy bányával kedveltető pompás nagy barlangnak lenni megesmértem.

Foglalat.

A' Barlang' részei.

A' Barlang' származásáról szerkezet.

A' betses és nemes kőgyöngy bánya.

A' Barlang' feneke.

A' Barlang' magassága.

Csepegési kővek.

A' Barlang' lakosai.

A' betses és nemes kővek.

A' Barlang' részei .

Egyik. A' napra kijáró üreg (a) a' bemenőjénél helyes szeglet alatt, egyik dél, más napkeletre, töstént kétfelé ágazik; és a' két ágak közt még három üregek (1. b. c.) keresztül állnak, mellyek a' bemenőn rakott kőfaltól 28 bétsi ölnél végeződnek. A' bemenőre csüngőleg álló ága, az hátulsó kanyaradásával (d) mind öszve véve 45 bécsi öleknél vész-el: egy búvó ere, és két kis oldal barlangatskájji vagynak.

A' napkeleti ága a' bemenési kőfaltól 20 öltre öszvejő; egyfelől a' két ágközti egyik üreggel, (1) napnyugotról a' más napra járó üreg reá jó.

Másik. Az üregek sergülete helye, a' fő üregek (1. a.) közfala, orrától a' kerülő üreg (2. 2.) köz oszlopa orráig, 12 öleket tart.

Harmadik. A' kerülő üreg: mellynek napnyugoti oldalán találtató három szűk erek; a' napkeletin három ürepszádak, északra (3) napkeletre (4) és napkeletdélre; (5) a' déli oldalán egy rövid ága; valamint a' közoszlop erei is, kivévén a' kerülő üreg szádától vagy is a' közoszlop orrától 12 ölre eső, északratérő szádu (3) üreget, a' többi mindnyájan egyesek.

Negyedik. A' kerülőtől a' kövesig nyuló üreg' (3) bébuvószáda' napkeleti oldalán egy egyes, az északin négy erei vagynak: hossza a' kövesik kanyarodólag 12 öl. A' köves üreg (6) napkeletre tartó első darabjának az első elágazásig való hossza 26 öl, és déli oldalán egy nagy rejték ürege, északról rövid egyes eretskéjei találatnak. Egyik elágazásától (7) a' másig (8. 9.) 39 öleket tart: napkeletről egy nagyobb és egy kis, napnyugotról négy kis eretskéi vagynak.

A' tetőn lévő északi végső üreg (8) hossza 19 öl.

Ötödik. Az egyik ág (7.) északról egy által buvó, és egy egyes szűk, délről egy rövidebb, buvó erekkel felvagyon ruházva. A' köves részéig 26 öl; e' pedig (a) 11 öl: mellyen túl (6.) egy magossan fekvő üregen véget vet.

Hatodik. Az utolsó nagy ág (9) a' medvés 33 öleket téssen; öt egyes oldalbarlangak tartoznak (a. b. c. d. e.) hozzá.

A' medvés folyosó (10. 11.) kanyaradásastól együtt 29 öleket mér: ebből a' két főbb és két kisebb medve barlangakba menő likak vagynak. Egy kerek üreg (12) két öl általu.

Hetedik. A' betses kőbánya (13, 14, 15) 8 öl hosszu.

Nyoltzadik. A' leg utolsó üreg (16) forrasztó kővü.

A' Barlang' származásáról szerkezet.

A' Mál hegy' üreges része mész, és föld vegyületből, egyebekkel együtt itten előállván, a' föld természet szerént a' mésztől megoszlat; a' most lekopatztat, mesterséges fal módjára egyenesen álló oldalak (8) nagy kővei, egyik domborúsága a' más horpadását tökéletesen bé lepvén: lágykorakban lapittathatak öszve. Minekutánna itt keménységet értek, egy lotságó tóviz a' földrészeket feláztatván; azokat, nevezetesebben két szádakan (1. a.) kiöblegette, és az apróbb szálladékat a' földhely ürege fenekén rendesen teritette. A' földmiatt a' hegy oldalához nem ragadhatatt kővek, az üreg fenekén feküsznek: az öszve ragadattak vagy közfalak (1) vagy oszlopok (2) vagy függő nagy képek és függő falak formájálag állanak.

Ezen ide lágykorában termett barlangos hegy keménykedésre való száradtában gyakor szűk repedéseket vett fel: a' mellyeknek, valamint a' barlangnak, a' Mál fő hegy határokat vet, azért: a' barlang eleje alá bé szivárgó kis kóru Vargyas vizének a' keskeny repedéseken bé férkezhető, és a' sorjában álló hegysarkak repedésein végig folyó kis részetskéje, a' bé nem férhető és nagyobbkoru vizárkába hijjánosság nélkül ki foly. A' barlang tetején lévő repedéseken pedig a' két szádain bé lengedező szellő, úgy a' barlangban több ideig tartat tűz' füstje, kimennek; a' viz bé csepeg; és idő változásakor, fellyülről alá csapó szél a' szádakon fuvki.

A' repedések a' leg vékonyabb gyermeknél is keskenyebbek lévén; ember által nem megjárhatók.

A' betses és nemes kőgyöngy bánya.

Az, ez előtti szakaszatskában említett nagy Tó-viz, egy rét föld más rét fővénynek valóval vegyült becses kőnek valót, a' Mál dereka' és Előhegye' váladéka közül sem előbb, sem vissza; az itteni már nagyon szoros útan ki nem öblegethétvén; üregesítő munkájának itten, valamint ez irányban egyebütt is véget vetett. A' betses kőszemekben találtató földes zárkozások, és ezek színébe gödreket nyomat fővény szemeknek szoross belé lapulásak mind külső mind belső jeleinél fogva; a' betses kőnek való a' fővénynek valóval és földel lágykorától fogva együtt feküdtek: és minden szem betses nemes kődarab szegei' épsége, a' viz által való hadnyodásától nem történt vásása: és a' vizben felolvadó sárföldnek a' vizmozgástól közüle ki nem mosultsága itten lett eredetének, és nem egyebünnen lett ide való hozattatásának jeleül szolgál. Egyéb aránt is az érnek 10 ölkora látható kiharapozása több grádusok alatt emelkedve vonul: nem teresleg fekszik.

A' Barlang' feneke.

A' bémenőre csüngőleg néző Ag (a) a' szádánál hágni kezdvén; mind a' hátullyáig (d) nagyobb emelkedéssel hág. A' két ág közti két hátulsó üregek (b. c.) hágosak. A' kerülő üregből napkeletre nyuló (4) hágván; a' végső hegye egyenessen felfelé vész-el. A' kőves üregből való egyik elágazás' (7. a.) 3 öllel fellyebb fekvő utolsó üregébe (7. b) csüngő hirtelen meredéken hág; a' hól is végződik. A' kőves üreg (6.) az egyik elágazodásánál (7.) menedékesen hágni kezdvén, hirtelenebbedett meredekségét a' tetőn lévő üregegen végezi. (8.)

A' tetőn lévő köves üregből a' második ágba (9.) egy, hat öl magas kőhalom oldalán a' járás meredeken alá esik.

A' vég előtti üregből (14. 15.) az utolsóba (16) egy merőn buvó járás felvívén; hirtelen felrándulással megszűnik.

Minden többi üregek teresleg fekszenek (1. 2. 2. 5. 3. (6. 7. 9. 10. 11, 12. 13. 14.)

A' járás, az első rész hátulsó üregében (1. d.) egy denevér szemétből álló, az üreg minden részét ellepő, közepben 2 1/2 öl magas nagyobb domban; a' tetőn lévő üregben (8.) másik hasonló halman, az utolsó nagy ág első és második üregei közt (9. 10.) egyik a' másba a' harmadik nagy denevér szemét rakásan mégyen által. A' negyedik az egyik ág (7. b.) magassan fenn lévő utolsó üregébéli ezekhez hasonló.

Ezeken kívül az első rész' két ág közti közbölső üregében (1. b.) egy a' kerülő üreg északi oldalában a' más kisebb denevér szemét, lábaltat vagynak.

Az egész barlang allyát tévő a'probb szeges fejr mésző mor'salékek, sőt a' kiálló nagy és kisebb darabb kövek színe is a' külső levegő által meg nem száraztható helyeken, az itten jároktól, kinek kinek előttvalójától különböző sorvadandó vezeték jegyeiből lett, és a' denevérekével vegyült szeméttől elfeketült: a' bemenőnél, és az utolsó nagy ág első üregén (9.) hátul lévő üregek' poras allya, földszínű.

A' Barlang' magassága.

Minden üreg teteje egyik felől egy ölni; 's hol több, más végen öt 's több ölni magassak. Némelly magasságak a' benn szüntelen tartó Kőd miatt szükséges magasságra nem ható fákllya világánál felvehetetlenek: azért hosszú nyelekhez foglalva felnyulltatt világítottok használtattak. Az illy módon sem látható némelly magasságokat a' hegy teteje színére érni véllvén, és napvilágot vizsgálván: minden világítottóknak elóltásával; együtt is napvilágot alá hatni nem találtam.

A' Naprajáró üreg ága közti három üregek szádain (1. b. c.) és a' kerülő üregre nyiló két szádakan (3. 5.) alá kutzorodolag; az ereken, el, és az egyik elágazás hátulsó üregébe (7. a.) úgy az oldal barlangatskákba térdeplőleg; és sok helyen, nevezetesen az utolsó (13. 14. 15. 16.) üregekbe haslag férkeződik az ember bé. A' több szádak egy és több öl magassak.

Cseppegési kővek.

Felülről, sok gyergyákkora kő sipokan víz közt alá cseppegő kőnek való, a' levegő mozgásától ki nem száraztható helyeken; nevezetesebben a' két hátulsó, úgymint a' köves üregből el térő (7. 9.) ágak derekán, az utolsóban a' nagy függő fürten túl; majd alatt heverő majd talpan álló terpe széllyes, majd kartsú magas, 's vékony terpe, 's majd öltözetes csonka bálvány formára, akár mi márvány keménységet felvetten találtatik. Oda cseppegő kőnek valóból keményedett csonka bálvány forma csomók, a' mellék eretskében megkülönböztetett kinézést mutatnak: úgy a' falak oldalain is.

Ezen cseppegési kőnek való, az üregek minden oldalait bé terített hab módon gerintzegekdedvén; a' mozgó levegősebb helyeken puhább, és a'hoz képest holdtájul maradván sőt a' száraztobb levegőű szádaktályaán a' földes részekre cseppegők a' víztől megsűrve, oltatt mészt formán krétául a' föld közt találtatik.

A' Barlang' lakóssai.

A' bemenő szádba rakatt kőfalatskán kívül semmi egyéb emberlaktai jelek nem találtatnak. Az ott jártunk' neveink lepik az oldalakat, és minden szegletek, 's földesebb helyek, az, egy kintses rejtéket elzáró nagy lakatú vasajtóra vezető üreg szádát keresőktől felásattak. Nevezetesen emberi csontak nem fekszenek.

A' ragadományait, botosait, 's barlangja szádát, télre pediglen magát is elrejtteni szokatt, nagy erővel felruházatt medvék munkáinak lenni látszik: a' szárazabb oldal barlangatskák szádáinak nagy darab kövekkel való kitsinre, és tsak egy kibúvó likra-lett szükítése, sőt a' követlen helyeken földel is bé dombozva készítettése: a' naprajáró üreg ága közti (1) üreg terpe részébe a' közbelsőből nyiló szád' bédugtatása: a' köves üreg (6.) kezdete mellett találtatott rejték üreg' napkeleti részéből a' napnyugoti szádába nagy magasságra hordatt nagy kővek; az utolsó ág (9.) szádába hat öl magossan gyüllytet nagy kőhalom.

A' kissebb munkákhelyén kevesebb a' nagyoknál nagy mértékbe fekszenek: rövid vastag szár, gömböllyeg agyarú, rendkívül apró felső vágó, és nagy zápfogú hosszú áll, hegyes körmű, az az csupa medve csontak. Mellyekhez képest a' nagy utolsó (9) üregeiben egész faj medvék lappangattak hajdon: most pediglen három izbeli benn mérésem ideje alatt benn tartatt főző konyhám füstjétől a' barlang feletti és környül lévő likak, és repedések eltelvén, és a' szomszéd Vargyasi határra bujdosó medvék közül öt darabok ellövetvén; egy üzett, a' barlang ajtóján bé tekintett nagy gyorsasággal vissza térve, hirtelenséggel a' kő szirtan feltünt: benn pediglen egy eleven medve sem találtatik.

A' barlangban végbe vitt kiméltlen puskázások rettentésétől, a' repedésekből kifutott csak mokusak közül, a' denevéreken hizatt egy nagy kövér, a' naprajáró másik üreg' napkeleti oldalabéli lakhelye felé való vissza vágyás' és a' félsz' miatt, velem gyakran szembe fordulván; hogy sem nem majom, sem nem egyéb, hanem egy nagy kövér mokus létét általlátni, sok alkalmatosságot szolgáltatott. Ezek' kis nyomai a' szárazabb helyeken találtató porban esmértetnek.

Az utolsó ág (9.) nagy üregében harapdozattan megtaláltatt az előtti nap épségben elejtett fagyú gyertyán, és ismét a' napra járó üreg fenekén estve elhelyeztetett némelly édes almákan reggel észre vett rágásokbéli apró fog helyek, és az egy gyertyát vagy almátskát a' maga helyéről tovább el nem bíró erő: az itten legtörsökesebben honnyoló denevéreké. Négy nagy sergek' és két kisebb csoportak' lakhelyei, a' fennebb elő említett szemetek feletti repedések: a' mellyeken, és igen kevesen a' barlang két szádain, alkonykor mind ki, és hajnalkor mind bé takaradnak, azért; igen kevesen repülvén alá az ők magas lakhelyekről, oknélkül a' barlangat hosszan sem járván; ha fel nem bollydittatnak nappali honn létekben sem alkalmatlanak. Egész nap didergő czintzegések valamelly folyóviz csergéséhez hasonlóan hangzik: a' nagyobbak tyukmódjára kodátsolnak: a' barlangbéli szokatlan világítás csudálására a' magas üregben meszsze fenn kerengők szárnyai, a' hollok és sasokéhoz hasonlólag suhog. A' szemétyek felett lévő nagy magasságról cseppegő viz által mosatt széllyesebb és keskenyebb szemetbéli mély likak fenekén megálló vízbe időről időre, és magosságról cseppegő viz nagy csubbanása, az eb kaffanásához hasonlított.

A' naprajáró üreg ágai közti közbelső üregbéli, a' hátulsó üreg száda felett egy repedésben lévő kisebb denevér csoport meg bollydittatása után, a' fészkek likán igen vastagan és sebessen folyvást rohanokkal hirtelen megtölt két (b. c.) üregekből, reptekben elterjesztett tulajdon rossz szagjak és tömött ellepettség miatt, a' napra járó üregbe vettem menedék helyemet: az hol is a' köntösbe csippezkedettek szárnyai kiterjedése 10. 12. czolnának találtatt. A' nagyobb dombok feletti sergek fel bollydittását elmulattam, a' szemetezők menyiségét a' szemét' mekkoraságából képzelhetvén. A' felbolydított csoport, a' hosszasán tartatott konyha füsttől áltjárt addigi fészkekből, más helyre az egyik ág (7. b.) utolsó magas üregébe költözött.

A' betses és nemes kövek.

A' sárföld érben termett betses és nemes kő szemek a' fővény érbelieknél nagyobbak, hanem sár szinnel vegyültebbek.

Legnagyobb szemek jáspis (nem áltlátszó testszinű.) megint zöld 's a' t.

Achates (üvegszin egész áltlátszó.)

Jáspachat (ezen kétfélék öszve vegyülve.)

Az achates nemei.

Calcedon (félíg áltlátszó fejér.)

Cacholong (téjszin áltlátszó.)

Sárdis, vagy Carneol (hus és sárga színű.)

Onyx (hammu szín szürke, huzdalt)

Sardonix (ezen két színuekből tarka.)

Egyiptomi kovats (fekete barna, gyürüsen huzdalt.)

Jasponix (jaspis az onixal.)

Mocha vagy fa achates (ágak módjára huzdalt calcedon.)

Istvánkő (veres pettyes Calcedon.)

Több színű achates gyöngyek: belusszem fejér gyöngy, 's a' t.

Kavacsak:

Crisopraz, (zöld.) ű

Nanniusi kő (szederjes gyürüsen huzdalt)

Lydiai próba kő 's a' t.

Nemes kővek.

Topáz (sárga.)

Hiacint (narants szín.)

Rubin ballai, vagy ballasz (ró'sa színű.)

Rubin spinell (eleven szén szín.)

Rubicell (alig veres.)

Sarcion (fejér rubin.)

Gyémánt féle cristállly (tisztá fejér viz szín.)

[Térkép]

d) Jókai Mór: *A homoródalmási barlang*. In Uő: *Útleírások*. (1853).

Jókai Mór
A homoródalmási barlang

Minél tovább hatolunk a Székelyföldbe, a táj annál regényesebbé válik; midőn Korond felett a magas *Kalonda hegy* ormára feljutottunk, egy panoráma áll előttünk, melynek elragadó szépsége leigéz szívet és lelket...

Alant a félig nyílt völgyben öt falu látszik egymáshoz oly közel, hogy szinte egynek vélhetnők, ha tornyaik el nem különböznék. A gyümölcskertek szelíd zöldje, melybe a fehér házak bemártva látszanak lenni, oly kellemes árnyéklatot képez a völgyteknő kalászos oldalaihoz, mik-mindig tágabb kört nyitva-a távolban a havas bércek kékes körrajzait engedik láthatni. A nap éppen lemenni készül e havas bércek közé; az arany ködfátyolon keresztül, melyet sugaraiból a völgyre szótt, a falvak kékes füstje emelkedik. Az ünnepies alkonyatsendet egy folytonos méla zúgás hatja keresztül; száz meg száz apró patak zuhogása az, melyek alant az Olt habjaiba vegyülnek, s a csendes falvakon keresztül tombolnak, a vidám házikók küszöbeit mosva hús kristálytisza habjaikkal- s amint a hegytetőről egy-egy kis darab vízfolt meglátszik, az alkonyosság sugarainál úgy tűnik elő, mintha száz meg száz tükördarabbal volna behintve az egész kedves völgy.

És midőn a gyönyörű kép a lelket elragadja, eszünkbe jut a múlt, hogy e hegytetők itt hajdan lármás várakat emeltek, miknek romjai máig is ott vázlanak felettünk, ott *Firtos vár*, *Rapsóné vára*, *Kadics vára*; és minden arc, ki velünk szembejő, egy-egy hősnek sarjadéka.

Útközben megtekintők Parajd sóbányáit. Már messziről megragadják a figyelmet a hegy sötétebb színéből kivilágó kékesszürke szirttömegek, mik itt-ott egész roppant bérceket képeznek. Ezek a sóhegyek kopárok mind, mert a só csak állatot táplál, de növényt nem. Ezeknek egyikében van a sóbánya, melyből a székelyek a legkönnyebb szerével, faékekkel feszegetik fel a sót. Az egész hegyláncról bizton el lehet mondani, hogy merőben e nemes ércből áll. Nemes ércnek nevezhetjük, mert ez az egyetlenegy ásvány, melyet meg lehet enni.

Makfalván felkerestük Dózsa Dani költő barátunk lakását, kit azonban nagy sajnálatomra nem találhaték honn, s így ezúttal nem láthatám Erdély egyik legszebb tehetségű s költői lelkületű regényíróját.

Estére Szombatfalvára érkeztünk, hol U. Lázár úr, hajdan hosszas ideig Udvarhelyszék királybírája, fogadott bennünket, s szívességét oly mértékben engedé éreznünk, hogy saját maga, mint a környék emlékezetes helyein legjártasabb, vezetett bennünket a tájak történelmi emlékéi pontjaira. Meglátogattuk az ormot, melyen Attila legelső sásfészke, Budvár állott. Néhány vasaló alakú kő most is ott hever halomban, s roppant gödrök jelölik a

leghatalmasabb király palotájának helyét. Alant egy középkori kápolna áll, Jézus kápolnája. Néhány század előtt a tatároktól üzött székelyek Budvár romjaira vonták fel magukat, s onnan egy székely íjász a sátorban ülő tatár kánra egy nyilat lőtt el a Jézus nevében, mely azt szíven találta. A távolság, melyen a nyíl átrepült, mintegy hétszáz lépés. Azon helyen építék a lövés emlékére ama kápolnát. E hegytetővel szemben áll a *Bágyi vár*, romjai egy vele egyenlően magas ormon, s e hegyláncolatban fekszik *Rika*, hol egy roppant kő alá van temetve Attila legkedvesebb neje, Réka. A síkon zöld kalász hullámzik, a mezőkön virágok inganak, az ormokon fehér felhők húzódnak végig: egykor diadalmas seregek jártak e helyen, s délceg úrnők szálltak le üdvözlötükre talán még most is leszállnak, s ama fehér felhő hozza őket!

Innen leszállva megtekintők *Székelybánja várát*, melynek minden tornyába egy regény álma van elásva. Az udvaron most tengeri és borsó terem; s a zászlós ormokon a becsületes csizmadiacéh szárított fehér ruhákat.

Délután átrándulánk a nem messze levő Homoród-Almás bércei közé, hogy másnap korán megkezdhessük utunkat a híres barlangba, melyben egykor az egész csíki székelység el bírt rejtőzni, s ott védte magát hetekig a körülszáguldó tatárok csordája ellen – míg végre mind a megszállók, mind a megszállottak úgy kifogytak élelmiszerekből, hogy az éhhalálhoz voltak közel. Ekkor egy székely asszonynak az az ötlete jött, hogy megsütött egy óriási pogácsát, mely belül hamuval volt pótolva, s azt egy póznán felmutatta a megszálló tatároknak, dacosan kérkedve, hogy nekik még milyen jó dolguk van, mire a tatárok elbúsulták magukat és eltakarodtak.

Vezetőül a szék hajdani mérnöke szíveskedett ajánlkozni, egy zseniális különc, ki a legnagyobb tudományos képzettség mellett a legvégsőbb szegénységben él, és az a csodálatos, hogy neki e szegénység jólesik, s hozzá hű akar maradni. Soha meghívást úri asztalhoz el nem fogad, nincs ékesen szólás, mely őt rábírhassa, hogy ételben, italban részt vegyen, a szobában nem lehet rávenni, hogy leüljön, s ha az utcán megszólítják, leveszi a kalapját, úgy kíséri a megszólítót és semmi könyörgésre fel nem teszi a kalapját- és mindez mily éles gúny a világra a tudományosságtól!

Útközben alig bírtuk rávenni, hogy a szekérré felüljön, erővel gyalog akart jönni, pedig öreg már és összeroskadt. Egyszer már annyira elhagyta a világ, hogy a budvári romok üregeiben éjszakázott, de azért nem kért és nem panaszkodott soha. Csupán egy szenvedélye van, és ez a barlang. Ez volt életének legkedvencebb foglalatossága, ennek üregeit járta, bújta, fürkészte untalan, több hetekig ellakott benne, csigákon, köteleken eregetve le magát a mély, ismeretlen nyílásokba, mikbe emberi szem soha le nem hatolt, s annyira ismerős annak minden kövével, hogy fáklya nélkül végig tudna benne járni.

Korán reggel megindulánk Almásról, két öreg székelyt előre bocsátva, hogy a barlangfeljárását, ha netán elromlott volna, megigazítsák. Velünk jöttek e barlangot megszemlélni Lázár Kálmán és U. L. nejei, két testvérhölgy, a székely nők azon mintaképei, kiket maga előtt lát a költő, ha nőket akar rajzolni gyöngéd arccal, erős szívvel, mert valóban erős szív kell ahhoz, hogy hölgyek e barlangba jutásra elszánják magukat. – Egy roppant meredek szirttömeg fekszik a Nagymál oldalában, a Hargita havasai között, melyeket köröskörül fog az Erős bérc meredek falazata, mindenünnen óriási torony alakú kőszalak, mik közül a legmagasabb *Csala tornyának* neveztetik, a tatárokkali harcok hőségének gyász emlékére, melyről oldalvást esik az *Ugron ürege* és a *Lovak csüre*, mind történelmi emlékekkel gazdag helyek. A szűk hegyvölgy, melyet ekként a Nagymál és az Erős bérc falazata képez, egy rohanó hegyi folyam tölti be – ez a *Vargyas vize*, mely egy helyen a mindenütt útját álló sziklák alatt eltűnik, s a hegy túlsó oldalán tör újra elő egy sziklahasadékból. A barlangnak e patak föld alatti folyásával összeköttetésben kell lenni, mert a hagyomány szerint az ostromlott székelyek e patakon szökdöstek ki élelmiszereikért; vezetőink egyike most is tudott e patakról regéket. Szerinte e hegy legrejtettebb üregeiben ismeretlen emberek laknak, kik sajátos módon beveznek a hegy oldalán, s a másikon járnak elő; ott tanyázó pásztorok többször meglepték őket, amint ki- és bejártak. Sokszor a kifolyó víz egészen zavaros és szenes, mintha valamit mosnának benne, pedig máskor kristálytisza. Odabent tehát kétségtelenül kincseket ásnak. Mert tudni kell, hogy a székelyek e barlangban hiszik elrejtve *Dárius kincseit*, s akárhány van, ki megesküszik rá, hogy ismerte azt az öregembert, aki egyszer egy nagy vasajtóra akadt a barlang egyik üregében, de lakóját nem bírta leverni, s ahogy visszatért segítséget hozni, nem talált a vasajtóra többé.

Átellenben a barlanggal látszik még azon kápolna omladéka, melyben a tatár vezér lakott, midőn a barlangot megszállotta. Innen visz két út a barlang felé – egyik a rövidebb a szirt meredek oldalában, hol csak hátát a sziklának vetve, s kezeivel a körepedésekbe fogódzva haladhat az ember a szédítő mélység felett; másik kerülő út, melyen szekéren kell víz ellenében a patakon felhajtani, s akkor a meredek Nagymál-bércre felkapaszkodva, felülről ereszkedni le a barlang szájához. Az első útról kénytelenek voltunk visszatérni, mert azt a Vargyas megáradása kettévágta, s újra kellett kezdeni a kevésbé veszélyes, de annál fáradságosabbat.

Az emberi kezeiktől soha nem irtott őserdőn keresztül haladtunk felfelé, míg az ormot elérne, ott egy hegyvágányban valami vad vízmosási út nyílt elénk nyolcszáz lábnyi magasan a völgy felett. Az út omló kövekkel s porhanyó földdel, nyirkos falevéllal fedve, sehol egy fa vagy egy bokor, melybe meg lehessen kapaszkodni, csak egy bukás, egy elszédülés, s az

ember menthetetlenül veszve van – alant a tajtékozó folyam ordít. Férfiszív megdöbbenne ily szédítő képben látva maga előtt a halált, ha háta mögött vidám, nevető, jókedvű hölgyek hangjait nem hallaná, kik mulatságot csinálnak a veszélyből, s kacagva fogódnak kezeinkbe, míg lábaik alatt sikamlík az éktelen mélységbe levezető ösvény.

Végre lejutva a szikla párkányzatára, egy bérc mögül kitűnve előttünk áll a barlang roppant nyílása, még azon módon félig befalazva, ahogy azt a székely menekvők hagyták. Egy hatöles gerendákból tákolt hágcsó vezet fel a nyílásig, melyen ég és föld között lebegve kell felkapaszkodni, úgyszólván kézről kézre adva a gyengébb nemet, s akkor előttünk áll a történelmi nevű üreg.

Legelőbb egy templomszerű tágas terembe lépünk, melyet még az isten napja világít. Innen egy mellékterem tárul elénk, mely a barlang ablakát mutatja, másfelől kezdődik a többi üreg sorozata, melyek négyszáz ölnyi hosszúságban elnyúlva föld alatt, tizenöt egymástól szabályosan elvált szobát képeznek minden szoba bejárása a tisztelt mérnök úr buzgalmaiból számokkal lévén megjegyezve, hogy a bejárók el ne tévedhessenek.

A harmadik terem volt a székely nők fekhelye, itt aludtak a veszély idején gyermekeikkel együtt. A negyedik teremben állanak a kőhombárok, mikben gabonáikat tarták eltéve. Az ötödikben áll a szónokszék, melyről papjaik az isten ígét hirdették. A hatodik stalaklit barlangot mutat, a falak gót boltozata ezüst porral s kristály csapokkal látszik takarva, mik oly csodásan ragyognak a fáklyafényben. A hetedik barlangnál titáni kőfokok vezetnek fel néhány ölnyi magasba, hol a nyolcadik terem feltárulva előttünk, ennek poros padlatán halom csontok vannak lerakva, óvilági ismeretlen állatok agyaras állkapcái, roppant medvefők s különösen egy gömbölyű halomban olyszerű csontok, mint az embereké, csak hogy sokkal kisebb arányúak. – A néphit azt tartja afelől, hogy a barlangot troglodythok lakják, vagy mint Almáson nevezik, *majomemberek*, kik ott élnek, szaporodnak, leskelődnek odvaik mélyéből, s ha az emberek közeledését veszik észre, hirtelen elbújnak ismét; lábaik nyomát ott látni a porondon, mintha apró gyermekek jártak volna lábujjhegyen. Évek előtt, a monda szerint, egy almási székely ember rálesett ez apró lényekre, s egyet elfogott közülük, azt hazavitte, magához szoktatta. A kisdéd alak hasonlított valami szőrtelen majomhoz, durva kérgű bőrrel és nagy fülekkel, s annyira megszokta már a falut, hogy ma egyik, holnap másik háznál ebédelt, míg egy éjjel társai érte jöttek s magukkal vitték. Van-e valami lényeges e mesében? Sem állítani, sem megcáfolni nem érzem magamat elég erősnek; a természettudományok emlékeznek valami barlanglakó félembertől, s e csonthalom itt e barlangban gyanítani enged, hogy sok van még a föld alatt, amiről a bölcsök semmit sem tudnak. A kilencedik terem közepéről látni egy roppant nagy lefüggő követ, mely mint egy óriási csillár vagy

szőlőfürt, a meredekből csügg alá, a tizedik terem szurokfeketeségű sárral van tele, mely a terem padlatáról rajonként egymásba kapaszkodó denevérek maradványaiból hegyekké tornyosult, s már szinte bezárja a tizenkettedik terem bejárását; itt volt az emlékezetes vasajtó, melyet a székelyek máig is keresnek. A terem ajtaja már oly alacsony, hogy meg kell görnyedni az átmenetkor, s a következő teremből ismét szűkebb nyíláson át csúszhatni a tizenharmadikba, melyben elszórva terem az ahát és karniol. A tizenötödik teremben van felírva *Wesselényi Miklós* neve.

Itt hallatszanak a csodálatos hangok, mintha a föld feletti kutyák ugatása és kakas kukorékolása hallatszanék ide alá, mit a föld alatt elzúgó patak tombolása s a bak denevérek viaskodása okoz, mely érzékcsalódás azt hiteti el a lakókkal, hogy e helyen a csíki kutyák és kakasok szavát lehet már hallani.

e) Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása. I.* Pest, 1868. 211–235. 88–95.

*

XV.

Az almási barlang szorosa.

Kápolna-rom, a szoros első feltünte a Kőmező karajáról, veszélyes lemenetel, a buvópatak. Csodálókő vagy az almási barlang előterme, erődítvények, belső üregei, tatárostromok. Csalatornya. Kis-lócsür. Széchenyi szirt. Köcsür, itten lévő erődítvények, Erősd és Böcsök Mál, Farkasösvény, Vizkelet, Zobor, Leshegy, Ejtőkő, márványbányák, az almási mester, a Máltető.

Egy oly nevezetes pontra jutottunk, mely most csak kis körben ismeretes; de a mely egykor – midőn hazánk nem lesz a nagy világtól elszigetelve – bizonynyal világhirűvé váland, hová az utazóknak ezrei fognak tódulni, hogy a természetnek csudás és nagyszerű műveleteit megbámulják. Az almási barlang és ennek nagyszerű szorosa ez, mely bizonynyal egyike földrészünk legmegragadóbb pontjainak, s melyet gyenge tehetségemtől kitelőleg, ismertetni célomul tűztem ki.

Az eddig délirányt követett Vargyas magas hegyektől megtérítette, keletnek fordul; de ott még magasabb sziklahegyek állták útját, melyen erőszakosan kellett magát átküzdeie. De nemcsak a folyam jött szorult helyzetbe, hanem abba jut az utas is, ki előtt az addig tág

völgynek virányos tere elzárul, s a folyam-völgy annyira egybeszorul, hogy csak is a zúgva rohanó pataknak marad ottan hely. Az ember léptei elől elzárt völgyet elhagyja az ut, s a baloldali hegyekre emelkedik fel. Egy kápolnának tekintélyes romjai tűnnek ott fel; de ez nem tartóztatja fel az utast, ki az emberek kicsinkés alkotásait mellőzve, siet a természet csudáinak bámulatára; tovább haladtában egyszerre a Kőmező szikla karajára jut, hol lábainál tátongó félelmes örvény állja útját; de a hol különben is leszegezné lábait a bámulatot keltő nagyszerű látvány.

Függélyesen hanyatló szikla-falak közt ezer lábnyi mélységben az összeszorított Vargyasnak zugása viszhangzik; a nagyszerű hegyrepedésnek csigaszerűleg kanyargó meredek oldalaiba sötét barlangok üregei tátognak; kétfelől óriási sziklahegyek emelkednek félelmes magasságig.

A baloldalt *Mál*-nak a jobboldalt *Erős*-nek és *Böcsök-Mál*-tetőnek is nevezik; gyönyörű és festőileg nagyszerű ezen mészkőhegyek alakja; meredek, ember lépteitől elzárt oldalaikból conicus szikla szálók lövelnek fel: nap sugaraiban rogyogó száz meg száz hófehér szikla tornyok, melyek a hullámzatos zöld erdők között úgy néznek ki, mint sark tengereken uszkáló roppant jégszigetek.

És a vizsgálódó szem hiába keres egy utat, egy lejuthatási pontot az annyi szépséget, annyi megdöbbentő nagyszerűséget rejtő, félelmesen tátongó örvénybe, mert ez örvény titokszerű barlangjaihoz semmi látható út nem vezet; mindenütt falmeredek szikla-oldalok zárják el azt az ember elől, mintha a természet valami titokszerűt, valami tiltottat rejtegetne; de végre is az emberi tudvány áthatol a nehézségeken és akadályokon; s mi is a szikla-oldal egy hajlatán, veszélyes közuhany alkotta talajon lecsúsztunk inkább, mint mentünk a pataknak szikladarabok töltötte medrébe. De ime az előbb zugva rohant patak vize eltűnedezik, s a kövek közé beszűrődve, elég udvarias, medrét szárazon hagyni utul a vándornak, ki különben kénytelen lenne vizében gázolni, mert a csak 10–15 lépés széles meder mellett közvetlenül, mindkét oldalról félelmes sziklafalak tornyosodnak fel, alig engedve egy kis kék eget látni, s ha az ember feltekint az ezen roppant sziklatömegek felett elnyargaló fellegekre, akkor a hegy mozogni látszik, s a parányi kis ember félő tisztelettel tekint a teremtőnek ezen óriási remekeire.

A patak medrét követve hatoltunk alább, azonban egyszerre az is a szorosnak egy kanyarulata által elzárulni látszik; falmeredek sziklaoldal emelkedvén itt is fel, s midőn a bámulattól, a sok nagyszerű látvány behatásától elkábított szemlélő széttekint, hogy e nagyszerű tömkelegből, hol van a tovább hatolási út: megpillantja a balparti Üreges sarok nevű sziklafal oldalán azon a meder színvonalától 100 lábnyi magasságba tátongó üreget,

mely nyílata a híres *almási barlang*-nak; melyet a nép egyszerűen *Kőlyuknak* nevez, de a mely régi oklevelekben *Csiudálókeu* néven fordul elő, és ezen régi classicus elnevezése leginkább is megilleti, legjellegzőbben fejezi ki ezen csudás kőszoros még csudásabb barlangjának fogalmát.

[Kép]

Magyarázat: 1. szám *a* betű a barlang száján belül levő tágas üreg, mely a *d* betűig befelé tart, balra pedig a *2-ik* számig kanyarodik, egy nyugatnak irányuló szűk folyosóval, mely a patak mederre néző nyilat vagy ablakhoz vezet. *b* betű hátulsó sikátor. *c* hátulsó üreg. *d* az egyik denevér-szemét ürege. *e e e* bajosan megközelíthető szűk ősmedve tanyák vagy barlangocskák. *2-ik*, *4-ik* és *5-ik* számok a barlangnak a bejárat előtermével folytonosságban lévő osztályait jelölik, *3-ik* annak egy nyugatra nyuló könyökét, *6-ik* szám nagy kövekkel előntött előbb emelkedő, azután lejtősen szálló szűk piszkos folyosó, mely bennebb két ágra oszlik; ezek egyike, mely *7-ik* számmal van jelölve, észak-kelet irányban messze benyulik, hol az *a* és *b-vel* jelölt kis medvebarlangokba végződik. A másik nagyon törpe, végénél igen egybeszűkülő folyosó, észak-nyugati irányban a barlang *8-ik* számmal jelzett osztályába vezet. Ezen északirányu osztályból van bejárata a *9-ik* számmal jelzett azon kelet-irányu tágas és tiszta résznek, mely a barlang fénypontját képezi, mely közel 40 öl hosszúságban több helyt 10 öl szélességben kínálkozik nem mindennapi szépségeivel. Ennek külső részében van a *függőkő*, *a b c d* betűk szűk, s bajosan megközelíthető mellékosztályait vagy ősmedve tanyáit jelölik. Ezen belül a barlang bár 40 ölnél hosszabb, de annyira egybeszűkül, hogy a *10.* és *11.* számmal jelölt folyosóban sok helyt csak térden csúszva lehet áthatolni. E folyosónak is van *a b* és *c-vel* jelölt két medvetanyája. A szűk folyosó egy szép körterembe vezet, mely aljrajzunkban *12-ik* számmal van megjelölve, ebből egy oly szűk üregen – hol csak nyulánk termetű egyén fér át – a *13-ik* és *14-ik* számmal jelölt utolsóelőtti terembe juthatni. Ki idáig felküzdé magát, jól teszi, ha a *15-ik* számmal jelölt utolsó üregbe is behatol, hol azon forrás fris vize buzog fel, mely gyöngyöző hullámaival e barlangot ezredévek türelmével ásta. Ezen utolsó osztályba kürtőszerűleg emelkedő két folyosó vezet, melyek annyira szűkek, hogy csak hasoncsúszva s kigyószerűleg tekerődzve lehet azon áthatolni. Aljrajzunkban a fehéren hagyott közők a barlang tisztás részét, a márványozott helyek annak köves részét, a pontozatos pedig a denevérszemeket jelöli. Az elmosott helyek a barlangnak ölnél törpébb részeit mutatják.

És e barlang, mely ma csak gyönyörködtet, hajdan védett is, mert meglévén erődítve, biztos védhelye volt a szomszéd faluk lakosainak. Birtoka és használata felett sokat is perlekedett Vargyas Almással: míg nem 1637-ben az udvarhelyi derékszéknek egy ítélete azt Almásnak nem adja. E végzés az almásiak által lerontott védfalakat újból felépíttetni rendeli, fennhagyván a vargyasiaknak is azon jogát, hogy vész idején mint menhelyet szintén használhassák.²²⁴

A barlangba jutás nem mondható kényelmesnek mert egy ideig sziklához támasztott rozzant létrán, azután pedig léptek által sikított meredeken emelkedő ösvényen lehet sziklaélekbe kapaszkodva felmászni; nem teljesen mentesítve a lezuhanás veszélyeitől; mi mutatja, hogy midőn azon létrát a barlangba menekültek felvonták, akkor oda ellenség még

---

²²⁴ Ezen okmány eredetije vargyasi Dániel Gábor ur birtokában van, s mivel abban több érdekes, e barlangra vonatkozó adat van, s a mellett a régi rövid perellátásnak egy igen jeles példánya, azért annak hű másolatát egész terjedelmében ide csatolom:

Fölperes vargyasi biro, Miklos Péter veres drabant a falu Vargiasfalva kepiben.

Incus (incattus = alperes) almási biro Bodor István az falu Almásfalva kepiben, az is veres drabant.

Mind a két felek Udvarhelyszéken lanknak. Az Actor in filiale Bardocz.

Proponit A. protestationem per procuratorem Nicolaum Goro de Agiagfalva, ez okon citáltattam törvényben az Jt falustól in anno 1637 sorlos Boldogaszoni tájban, hogi az J. falu ugianazon meghirt esztendőben husvét nap tajban egi Csiudalókeu nevü liukra, az melyben mi minden haboruságos üdeön megmaradtunk, és az mikor az féle haboru üdeő találatott mindenkor bátorságosan oda mentünk mint miénkbe és birtuk pacifice és építettük. A mely építésekre az J. falu potentia mediante réa mentek és az erősséget kit mi építettünk elhánták és rontották, az mely ereősséget a memoria hom[in]um építettünk és birtuk nemine contradicente szabadosan, az meljet nem cseleked[het]tek volna, mert ezt mi ugi tartottuk mint saját házunkat minden haboruságok idején, Ergo minthogi építésünk kit pacifice birtuk elhánták, aszt modjuk hogi major potentian convincáltassanak az falu, az építést is nem adhattuk volna, az meljet kőből építettünk 25 forintert, aszt is megh kívániuk, arról protestalunk, az helyért nem perlünk mert azon kezünket tartiuk. Az ereőség vicinusa ab una Farkas Eösveni, másfelől Vargias vizének az árka.

Az A. falubeli megh irt Biro szálítja magáról az jelenvaló 1630 [azaz 1638 vagy 1639] esztendőbeli birora Teoreok Jánosra veres drabantra, és az J. falubeli birorol az mostani birora nemes János Mátéra szálítja ez causát per mutationem officij az ereőség is két elhánytanak ugian ezen Udvarheljj székben Almási határszéljben.

J. R. per procuratorem Franciscum Bence de Patakfalva. Értem az Anak actioiát hogi penigh p[ro]positioiat potentiara fundalta ne legien keséő az causának condescensioiát megh találni, az bizonságok bevótelek után cum p[o]ena a mint aszt írja p[ro]positioiaba hogi a memoria ho[mi]num birtak volna azt a helljet, külömben soha nem birták hanem haboruságos időben laktak mi velünk edgiütt abban az megh nevezett helljekben; de az helljek proprietása miénk nem eő kegtké, mert az magunk határunkban vagion igi (igy) ha mit cselekedtünk volna is, aszt nem akartuk megh engedni hogi az mi határunkban ne praescribálljon, protestatur.

De A az mint a p[o]jenalis condescensioról emlékszik, az keséő, mert immár elébmert s ad meritum megfelelt, de merito aszt mondom hogi eő határokan mi aszt nem tagadjuk hogi abban ne volna, határt mi most nem keressünk hanem csak aszt az ereőségét kiben a memoria ho[mi]num minden haboruság idején pacificum domin[i]umba voltunk és legitime p[rae]scribaltunk is az p[ro]positioik szerint kívániuk convincaltatni.

Deliberatum.

Mivel constal ex relatione partium mindenik félnek allegatioia, az heljnek tulajdonosága penigh almásiaké. Azért az deliberatio is az, hogi mint eddigh ugi ezután is Almásé legien; de haboruságnak idején ugian az vargiasaknak szabad legien az liukba menni; ha az Almásiak[na]k liukok olj helljen vagion, hogj ott az vargyasi liuk lehetne utiok, tehát communiter építse az két falu, de ha az Almásiak ellehetnek a nélkül, tehát engedjék megh az Vargyasiak[na]k, hogi örökös magok oltalmára az uttiok könniebben való felmenésére libere épithessenek, de ugi mint almásiak engedelmeből és határokan és annál soha ugi hogi magok[na]k ne occupáliák ugian tartoznak megh engedni. Appellant utrique partes ad sedem supremum

Extradata per me Franciscum Orbán,
jur. notar.

közelíteni sem tudhatott; de nemcsak a megközelíthetlenség biztosítja e védhelyet, hanem azon, a barlang száját átölelő lőréses fal is, melyen csak keskeny kapu vezet át, s melynek minden irányba szolgáló lőrésén át lenyillazhatták és lelövöldözhatték az ostromot megkísérteni eléggé merész ellenséget.

Ilyen volt védszerkezete a barlangnak, melynek még más, a szorost elzáró külső védfalai is voltak (mint alább látandjuk), s e barlang nemcsak török, s tatárjáráskor nyújtott biztos menhelyet a népnek, hanem megoltalmazta a minden török és tatárnál kegyetlenebbül dúló b. Tige tábornok ellen is, mert a Holdvilágnál győztes vezér, 1704. február hóban Udvarhelyre rontott, s a város feldúlása után vidékén is oly pusztítást, égetést és öldöklést vitt végbe, hogy a szék birtokosai féltőbb holmijokkal az almási barlangba menekültek, s galambfalvi Sándor Pált, kénosi Sándor Pált, désfalvi Sándor Ferenczet 10 fegyveressel rendelték a barlang szájának oltalmára, míg magok fegyvereseiket gyűjtve készültek a végletekig oltalmazni védhelyüket,²²⁵ és hogy Tige meg nem támadta – miként szándéka volt – azt csak annak lehetett köszönni, hogy Toroczkai István Kolozsvárt, Teleki Mihály Fehérvárt fenyegetvén, azon pontok védelmére kellett sietnie. De lássuk a védbarlangot, melynek látképét melléklem.

A még most is ölnél magasabb védfalakba vágott szűk ajtó, oly terjedelmű előterembe vezet, hol könnyen elférhetne ezer ember, egy roppant egyházhoz hasonlító üregbe, melynek szikla kupoláját a természet alkotá. Sötét folyosók titkos menetei nyílnak e nagyszerű előterembe, honnan baljóslatu zszibongás, s oly nyöszörgő hangok hallatszanak, mintha a néphit szerint e barlangot lakó törpék takarodnának tova az ember közeledtére, mintha a sötétség démonai zúdultak volna fel a világosságot kereső, és azt terjesztő ember láttára, s ugyancsak a sötétség lakói művelik azon baljóslatu zajt, mert ottan a denevérek százezrei tanyáznak; egy-egy kiszálló s a termet körülröpkedő előőrsük hirt viszen az ember közeledtéről, s ők ösztönszerűleg huzódnak el, vészt sejtve,²²⁶ a barlang távolibb osztályaiba.

Egy másik, Almás felől jövő társaság közeledtére, elfoglaltuk a barlang védfalát, s mi ennek lőrésén, ők alólról csatát utánzólag össze lövöldöztünk, mire a sziklák oly hatalmas menydörgésszerű viszhangot adtak, mintha Jupiter szórta volna földrendítő villámain. Ily szorosokban a lövés mindig nagyszerűen visszahangzik, itt a mi sortüzelésünk a léggör villanyának megdöböntő csattanásával versenyzett.²²⁷ Társaink magokkal hozták az almási

---

²²⁵ Kemény József gyűjt. Suppl. Dipl. XI. 251.

²²⁶ Mert szokása a látogatóknak hogy a denevér tanyákba, hol ők egymásba csipeszkedve csüngenek, bele lövöldöznek, mikor nagy tömegben hullnak alá, a megmaradtak pedig elvadulva félnek az embertől.

²²⁷ A Kőmező egy pontjáról olyan viszhang van, mely a lövést hétszeresen adja vissza.

mestert, e barlangnak költéjét és legavatottabb ciceroneját, s mi fáklyákat gyujtva az ő vezetése alatt kezdtünk a barlang átkutatásához.

[Kép]

AZ ALMÁSI BARLANG VAGY „CSUDÁLÓKÓ” BEJÁRATÁNAK LÁTKÉPE.

A nép oly hosszúnak hiszi e barlangot, hogy tulsó kijáratát Csikba helyezi. Ily nagysága képzelt, de valódi terjedelme is elégséges arra, hogy bámulatra ragadja a szemlélőt, mert Fekete mérnök pontos felmérése szerint ezen észak-kelet irányu hegyüreg 400 öl hosszúsággal bír. Fekete, ki több időt töltött itten e barlang tüzetesebb tanulmányozásáért, számozta a barlang különböző osztályait, s egy igen jeles aljrajzot is készített, melyet a látogatók tájékozásáért én is melléklek; de ezzel ellátva sem tanácsolnám e barlangba kalauz nélkül behatolni, mert annak annyi mellékágazatai és kisebb oldalfolyosói vannak, hogy azoknak tömkelegébe könnyen eltévedhetne a helyismerettel nem bíró idegen.

A barlang előtermét, s az ezzel két főfolyosó által egybefüggő első osztályt elhagyva, majd szük folyosóvá szorul, majd ismét tekintélyes termekké tágosul; most egyenesen megy, majd felhág és lelejt; talaja most sima, majd szikla darabok által van előntve, falai és fölepe a felolvadt mészkő lerakodványának fehér leplével van bevonva, mely a fáklyák fényénél ragyogóan tündököl, sok helytt szépidomu csüngvények (stalaktitok) ékítik a szikla-kupolák kongó üreit. A 9-ik számú teremben van az ugynevezett Függekő, egy a fölephez tapadott nagy szikla-darab, mely alatt csak meghajolva lehet áthaladni. Ha ez megunva függő helyzetét egyszer lezuhanna, egészen eltorlászolhatná a tovább hatolhatás utját, mikor aztán a barlangnak igen érdekes belső része is el lenne zárva.

A talaj hihetőleg felülről leomladozott nagy kövekkel van borítva, melyek denevér ganéjjal lévén előntve, annyira sikok, hogy igen bajos azokon lépdelni; sok helyen félelmes szikla chaoszon kell meredeken lelejtteni, más helytt pedig szikla élekbe kapaszkodva felmászni, ugy hogy csak gyakorlott mászók képesek áthatolni. Ezen lelejtés és felhágás ellene mond azon feltevésnek, mintha a barlangot az ide fakadott Vargyas pataka mosta volna ki, mert a víz nem bír azon tulajdonnal, hogy fel és le is folyhasson, s ellene mond ezen elméletnek az is, hogy a barlang befele több száz lábbal van felül a Vargyas színvonalán; hanem képezték azt a szikláiban lévő több forásoknak mészkövet felolvasztó lefolyásai, mely forásokból egy még most is megvan a barlang legvégső osztályzatában.

Minél beljebb hatol a vándor, a barlang folyosója annál inkább egybeszorul; annyira, hogy sok helyen csak térden csuszva lehet áthatolni. Csak kevesen hatolnak be a 15-ik

számmal jelölt osztályba, hova oly szűk, kürtőszerűleg felmenő ut vezet, hogy azon csak kigyó módjára csuszva lehet behatolni. Itt fris forrás buzog fel, s az üreg oldalát alkotó szilárd homokkőből kis kerék idomu fatytyu carniol, jáspis, achát, s más köveket lehet kifeszíteni. Ide már keveseknek van bátorsága behatolni, s az eddig jövők többnyire felírják neveiket a szikla oldalra, mint bátorságuk bizonyítványát, s oly jól esett ott sok ismerősnek, s még nőknek is nevét találunk, mert azok emlékével mint egy megnépesült ezen titkos üregnek félelmes magánya.

E barlanghoz sok regét köt a néphit. Dáriusnak elrejtett kincsét is itten keresi; e barlang titkos meneteit tündérekkel s törpékkel népesíti s a hamelaiakon boszut álló bűvész, sipjával elcsalt gyermekeiket föld alatti utakon egész idáig hozza, kik aztán az erdélyi százszok eldődeiként települnek le.²²⁸

De ezen mulattató regéknél sokkal érdekesebb azon történelmi okmányokon nyugvó bizonyosság, hogy ezen csaknem megközelíthetlen s néhány elszánt ember által könnyen megvédhető hegyszoros közé zárt barlang, tatárdulások alkalmával sokszor nyujtott biztos menhelyet a lakóknak. Néphagyomány szerint egykor a tatártábor egész idáig nyomult, de a barlangba huzódott székelyeket biztos védhelyükön megtámadni nem mervén, kiéheztetés által akarták önmegadásra szorítani. Táborot ütött azért a tatár a Mál oldalában; már elfogyott élelme a szegény bennszorultaknak, de el a tatároké is, kik a feldult vidéken nem tudták magukat élelmezni, midőn egy elmaradott leánynak (véngleány) azon elmés ötlete támadt, hogy a megmaradt kevés lisztet hamuval egybe kevervén óriási perezet gyurt s azt szép pirosan kisütvén, hosszú rúdon felmutatta az éhező tatároknak, kik is látván, hogy azoknak még élelmök van, visszavonultak. Ekként az elmés ötlet megmenté a szegény ostromoltakat. (E regét Gerando is említi.)

A barlanggal szemben magas sziklaszál tornyosul fel, ezt *Csala tornyának* hívják, egy versben megóvott²²⁹ nép hagyomány szerint azért, hogy a tatár-ostromkor egy *Csala* nevű bátor székely ezen szikla tetőre felmászva kémlelte a tatár tábor, és annak minden mozdulatait, innen nézve figyelmeztette társait a tatároknak cselelt vető távozásokra, s újbóli visszaroanásokra; innen őrködött sorsosainak biztonsága felett. Végre midőn az ellen valójában távozott, Csala e jó hirt oly heves mozdulatok közt tudatta társaival, hogy mint a vers mondja:

Akkor lába alól a kő omladoza

---

²²⁸ Kircher Athan. Musurg. Univ. IX. 3.

²²⁹ Kővári Erdély földe Ritk. 111. lap. egészen közli.

Nyakra főre esvén halállal áldoza.

De a közjóért magát feláldozott Csala nevét a nép megvédte a feledékenységtől, mert a szikla, honnan hű öre lezuhant, most is *Csala tornyának* hivatik, s élettörténetét bármelyik pásztor el tudja regélni. Kővári²³⁰ nevét Ethele Csala nevű fiától eredettnek mondja, sőt a történelmi hagyományok Irnákot is sokáig táboroztatják, itten (Gyula-Fejérv. I. füz. 50. lap.)

Csala tornyától északra, csaknem szemben a fennebb leirt nagy barlanggal, most alig megközelíthető magasságban van az *Ugron-lyuk*, hol az Ugron családnak volt védbarlangja, alább egy másik *Kis-lócsürnek* nevezett barlang is öblösül, mely még a nagy kőlyuknál is sokkal megragadóbb természeti jelenség. Nem oly hosszúk ugyan ennek folyosói, mint amannak, nem oly imposánsak osztályzatai, nem oly szövevényesek elágazásai, hanem ékítményei sokkal szebbek és ragyogóbbak, csepegés alakzatai valójában nagyszerűek, láthatni ott a talajtól egészen a fölepig felnyuló karcsu oszlopokat, fantasztikus alaku szoborcsoportokat, szabályszerűen lecsüngő és a szövétnek fényétől ragyogó csillárokat, vékony átlátszó s arabeszkekkel elöntött függönyszerű lecsüngvényeket.

Az első nagy teremén túl a fölep annyira letörpül, hogy csak térden csúszva lehet tovább hatolni; de azontul újból tágas ür nyílik, hol egy nagy csepegéstelep van, melyet hason alakjáról *Sütőkemenczének*, egy másikat *Méhkasnak* neveznek. A fölepről mor építészet modorában csapékítmények csüngnek le, egy ürből a másikba csucsives kapuzat vezet, másutt diszfödélke alatt szobor idomu tömeg, amott orgona-sip szerű sugár csepegvények, szóval építészeti és diszművezeti idomoknak fantasztikus utánzásai, melyeket költői rendetlenségben halmozott itten egybe a természet szeszélye, mintha elhítenni akarná, hogy az ember nem alkotá az ilyeket, hanem a természet csudás műveleteit ellesve idomította építészeti műalkotásait. A fölepek boltivezete csudás könnyüdedséggel, s nagy architectonicus tökélylyel bír, néhol szabadon minden tám nélkül, csak is az egyensúly törvényeinél fogva tartja fenn magát, s ha az ember elgondolja, hogy felette több ezer láb magasságu sziklatömeg nehezkedik, akkor félve lépdel annak kongó üregeiben. De nincsen idő itt remegésre, mert minden lépten bámulat lepi meg a halandót, s mindenfelől hallja a felkiáltásokat: *Oh mily szép! mily nagyszerű! mily dicső!* és a látézés elégtelen felfogni mindazon ragyogó szépséget, mit a természetnek alakító hatalma itten összehalmozott; itt egy ragyogványos tündérországba lépdel az ember, hol bámulatból ámulatba, ámulatból csudálatba esik, s az a ki ezen kisebbik barlangnak megnézését elmulasztotta, ki annak belső üregeibe be nem csúszott (mert igen sok

---

²³⁰ Kővári Erd. Tört. 1-ső köt. 23. lap

helyen csak így lehet áthatolni) az nem látta az almási barlang földalatti szépségeinek legremekebbjét. A nagy barlang nagyszerű szépség nélkül, ez elragadó és tündéries; amaz a tömkeleg, ez a tündér tanyák jelképe. Ezen barlang bemeneti folyosójával páhuzamosan menő egy másik folyosó, a hegyszorosra néző ablak vagy sziklapáholyba vezet.

Lócsürnek talán azért nevezték, hogy az ide menekültek lovassága itten tanyázhatott, vagy talán magokkal hozott lovaik és barmaik istállójául szolgált, hová – bemenete csaknem a meder színvonalán esvén – könnyen felvezethetők voltak.

A barlangon alól az első kanyarulat szöglet szikláját *Széchenyi-szirtnek* nevezte el az almási mester, és ezen elnevezést a nép is elfogadta s széltiben használja. Valójában a nagy honfinak nagyobbszerű emlékkövet nem fog soha e haza emelni, mint ezen a természet vésője alól kikerült óriási diszgúla; mely a nagyszerűség eszméjét jellemzően képviseli, s méltó a „*legnagyobb magyar*” emlékéhez.

A Széchenyi-szirttel szemben az Erős megrendítően magas falmeredek oldala magasul fel, oldalából diszgula, vagy czukorsüveg alaku kőszálok nyulnak fel, melyeknek mészpáthtal tarkázott ormai a napnak odaütődő sugáiraiban ezüstként ragyognak.

A természet e helyen annyi nagyszerűt, annyi megragadóan szépet halmozott egybe, hogy a bámulat valójában kimerül azoknak csudálásában. Ez kétségtelenül Európa legszebb, legbámulatosabb hegyrepedése; mely szépség- és nagyszerűségben tulszárnyalja a híres *Klamm* szorost és a csudás *Pass Lueg*-et is (Salzburg tartományban) s midőn azoknak megtekintés[é]re Oczeán tulról is eljönnek, ezt még e honfiai közül is oly kevesen méltatják megnézésre.

A Széchenyi-szirten alól a szoros kiszélesül, árnyas fák környezte zöld gyepen gazdag forrás buzog fel, valódi kies oázis itt e kopár sziklának keretében, egy az ember léptei előtt elzárt kies éden, mert alább gula alaku sziklatömeg zárja el újból a völgyet, mely emelkedett hegyhát által függ össze a Mál szirteivel. E hegyhát, – az egyedüli hely, hol az almási barlang alólról megközelíthető, – keményen megvolt erődítve, erős védfal zárván el azt egész szélességében, mely forró mészszel rakott falnak alapja még most is több láb magasságban meg van.

A völgyet elzáró említém gula alaku sziklát *Kőcsürnek* nevezik, mely elnevezés onnan ered, hogy a sziklahegynek délnyugati oldalában, – hová veszélyes sziklaösvényen lehet csak felkapaszkodni, – egy természetes, szabályszerű köríves sziklakapu van; nyilatmagassága 7–8 öl, oldalfalai 5 öl vastagok. Ezen Isten keze emelte diadalivre roppant szikladarabok nehézkednek, melyek az egyensúly örök törvényeinél fogva már ezred évek óta állnak.

A sziklák tetején magas fák nőttek fel, oldalain, s szeszélyes repedéseiben sokszínű zuzmók és folyondárok fonadéka ír le szeszélyes arabeskeket alkotva oly szép párkányzatokat és diszleteket, mintha azokat a művész vésője véste volna ezen nagyszerű diadalivra, mely ezen csudás szépségeket rejtő hegyszorosnak kellő nagyszerűséggel bíró kapuját alkotja.

Mellékelt képünk a Kőcsürnek hü rajzát mutatja (*a következő oldalon*).

[Kép]

A KŐCSÜR NEVŰ SZIKLAKAPU AZ ALMÁSI BARLANGNÁL.

A Kőcsürön néhány száz lépéssel alól van a *Vizkelet*, vagy is azon hely, hol a negyed mértfölddel fennebb eltűnt *Vargyas pataka*, kalandos földalatti vándorlása után, egy sziklarepedésen előtör a föld színére, és pedig egybe lévén szorítva, oly nagy erővel és zajlással (főként mikor a patak áradva van) rohan onnan ki, mintha ő is sietne a világosságra. A sziklaüreg felett egy óriási krokodilfőhöz hasonlító sziklanyelv szökel elő, s azért egy bizonyos távoból tekintve úgy néz ki, mintha valamely megkövesült szörny köpné ki monstruosus szájából a patakot; de földalatti vándorlásában arany port szedtek fel hullámai, s gyakran jönnek ide aranymosó cigányok nemes érczet gyűjteni.

A korlátaiból kiszabadult folyó vigan csevegve folydogál tovább, mintha örülne, hogy a hosszas sötétség után világosságra érhetett.

A *Vizkelet* felett kékeres veres szikla (átmeneti mészkő) magasul fel, mely erkélyszerűleg hajlik ki; tetején százados bükkök tenyésznek, s a szél fuvalmára le-le hajlanak, mintha ők is érzékkel birnának, mintha ők is bámulnának a lábaiknál történő rendkívüli jeleneten.

A kiszabadult folyó délre kanyarodik, völgye kiszélesül – szelid szépségeit ölti újból fel. A természet meglepően diszité e vidéket; keletre két erdőnőtte zöld csucs, az *Alsó- és Felső-Leshegy*, (honnan régen az Erdővidék felől közelgő ellenséget lesték); tul a Csudálókő megdöbbszentően nagyszerű sziklatömege előterében a szoros bűvös kapuja, a *Kőcsür*; háttérében az *Erős* és *Mál*-nak toronyszerű sziklaszálai, azok felett pedig az ég felhői közé felnyuló zöld bükkök; – s ezen nagyszerű keretbe foglalt békés völgyen, a legszebb pásztori kép, énekelve dolgozó takarók (szénagyűjtők), kolompós nyájak, idyllien fekvő pajták (nyári tanyák) és szénakazlak, az emberi szorgalom és földművelés e jelvényei tűnnek fel, tevékenységi tere a természet nagyszerűségét megadóztató embernek, azon parányi kis lénynek, ki magáénak mondja ezen roppantottságot, ki a fennlebegő sassal osztakozik e sziklák birtoka felett.

Ezen oldalról lehet, Vargyasról (Erdővidéke) jöve, az almási barlangot legkényelmesebben meglátogatni, mert Vargyason felfogadott szekérral egészen a *Kőcsür* aljáig fel lehet menni, honnan aztán minden nehézség nélkül juthatni a barlangig; csak hogy ezen kényelem a legkellemesebb meglepetés feláldozásával történik; mert bár ez oldalról is szép és nagyszerű a barlang vidéke, de korántsem oly váratlanul meglepő, mint tulról; mivel azonban sokan szokták ez oldalról is meglátogatni a barlangot, röviden feljegyezzük a követendő utat.

Vargyasról az ut folytonosan a Vargyaspatak kies völgyén megy fel, (mely patakot többször kellett átázolni, mikor az áradásban van, ez ut nem használható.) Fele utján baloldalon a *Hollókő* nevű szép sziklaszál, szemben vele a *Zobor* nevű csucs (ily nevű székely ősről neveztetve), még fennebb a gyönyörű idomu *Ejtelkő* vagy *Ejtőkő*,²³¹ melyben *Ethelkő* elferdítését keresik sokan, ennek megközelíthetetlen oldalában még most is solymok tanyásznak, és a fejedelmi korban a vargyasi solymárok (ily nevű család még most is van Vargyason) itt fogták a solymokat. A völgy tulfelén a *Gyökeres* nevű szikla orom, e kettő között a háttérben az almási barlang fejelő szikla hegyei, s azok közt azon óriási hegynyilat, melyet a lábainknál hömpölygő kis patak vésett oda.

A Gyökeres melletti *Fejér patak* torkolatjánál nagy mennyiségű fehér erekkel tarkázott veres márvány van, innen faragták az udvarhelyi Collegium udvarán lévő *Kis* emléket, sőt most is ott hever egy félig kész kőkoporsó, melyet egy nagy ur még életében faragtatott volt maga számára siremlékül, de a melyet utódai ottan feledtek.

Ilyen márvány még alább *Körtvélyes* nevű helyen is nagy bőségben jön elő, s bár könnyen csiszolható és idomítható, mégis használatlanul hever ott, mint annyi kincse e természettől megáldott hazának.

Miután ekként röviden megismertetem az almási barlangnak ezen utját is, térjünk vissza a barlang vidékéhez, hol még mindent nem észlelünk. Hogy pedig utunk egykedvűségén változtassunk, nem a jöttünk uton, hanem a *Kőcsür* irányában lévő *Farkas ösvényén* térünk tanyánkra vissza, és ez ösvény nevét méltán kiérdemli, mert az a *Mál*-nak közép magasságán a barlang felett lévő függőleges sziklák sikamlós oldalán vonul elő, s sok helytt annyira kopott, hogy alig lehet a remegő lábnak támpontot találni, azért szédelgős embernek ez utat nem ajánlom. Fenn vagyunk ismét a *Kómezőn* s ott hívogat maga felé a kápolna tisztos romja, melyet jöttünkkor, a vidék nagyszerűségétől elvarázsoltatva mellőztünk volt, pedig e rom itt a vadonban megható.

---

²³¹ Vajjon nem volt-e ez székely őseinknek valamely Tarpei sziklája, mert hogy a régi pogány korban szikláról való leejtés, vagy inkább letaszítás által gyakran büntettek őseink, példa erre sz. Gellért püspök.

E romot egyszerűen *Tatárkapolnának* hívják, hagyományok szerint a tatároktól való szerencsés megmenekülés emlékére építették s sokáig hálaünnepeket tartottak ott e menekülés évnapján.

Másik hagyomány szerint; ott régen *Varjas* nevű falu feküdt, mely falunak tatárok által elzavart lakói Almásra települtek és a neveztük kápolna e falunak lenne elhagyatott temploma.

A jelentéktelen nagyságu imolának most csak két oldalfala áll még fenn, bonthatlan szilárdon. E falak azért oly erősek – mint vezetőnk mondá – mert kőtejjel épültek, kőtejnek pedig a barlangban lévő azon csepegést nevezik, mely fölepéről (plafond) víz alakban szivárog le s estében megkövesülő lerakodást képezve azon, oly szép ékül szolgáló, csapocskákat alkotja, melyek ha megtöretve mészközzé vegyítettnek, bonthatlan szilárd ragacsot képeznek, mint classicus vezetőnk, az almási mester mondá.

A kápolna közelében terjedelmes négyszög sánczolatnak látszik elhantolt gátonya; ez a hagyományok szerint a tatárok elsánczolt táborhelye volt.

De addig gyönyörködénk a vidék nagyszerűségében, addig vizsgálódtunk szétszórt emléktöredékein, hogy az est ránk bocsátkozott, s mi elhatározók az éjt ottan tölteni, mert sötétben a havasi rossz úton menni életveszélyes, s mert főként azon gondolat, hogy a nap költét a *Mál tetőről* lessük el, igen csábító volt.

Éji tanyát választva, csakhamar nagy fakazlat hordtunk egybe, s a magasra lobogó tűz körül vig kedélylyel, s igen jó étvágygyal fogyasztók el vacsoránkat.

Kedv derültünkre nem kis befolyással volt a mi szives vezetőnk, az almási mester Varga Ferencz, ki igen sokat elménczkedett s végre kérésünkre elszavalta saját szerzeményű versét a barlangról, mely mint a népköltészet egy igen szép gondolatokat felmutató példánya, megérdemli, hogy ide iktatása által ismertette legyen:

Azt kérdem, hová méssz utazó barátom?

A kőlikba: tehát fogadd el tanácsom.

Kiértvén Kőmező tágas karajára,

Nézz az ott száguldó sasra és héjjára,

A sziklák közt régen még sólyom is lakott.

Öreg emberektől gyakorta hallatott.

Innen beindulva, egy balog hajtásra,

Kiálts, osztán figyelj ecchoi szólásra.

Ne menj egyenesen, hanem rézsutoson,
Miként járni szokott az ember ittason.
Beérkeztén aztán a víz fenekére,
Igyál, – ha tégedet már szomjuság ére;
Mert lassanként a víz majd mind beszivárog –
S lelked vizitalra hiába sovárogo.
Merengő kőszirtek feletted függenek,
És leszakadással téged ijesztenek;
Még a napsugár sem mer közikbe sütni;
Tartván, hogy a szikla oda fogja ütni;
Hanem dél tájékán mégis csak bepillant
Rövid időre bár s már tovább is illant.
Alább menve jobbra a Lócsürt találod,
Illó lesz gyertyával ezt is megvizsgálnod;
Ősszel kecskepásztor békén hál gángjában,²³²
S nem teszen a farkas soha kárt nyájában.
Beljebb kőcsepegést szépet találhatni,
Hogy ha boltozatját kezded vizsgálgatni.
Oh de tovább menve – csecsemő módjára
Kerekedik ember mind a négy lábára.
A belső szobában lábadra felállhatsz,
Jobbra is, balra is megint elsétálhatsz.
Kijöve balfelől, egy nyilás láttatik,
Mely jelenleg püspökútjának hivatik;
Mivel Hajnald Lajos ő excellentiája
Itt lebecsátkozott sergünk²³³ csudájára.
Mindjárt balra látszik a kőliknak száda,²³⁴
Valósággal mint egy felnyitott láda.
A csinált grádicson felérkeztén belé

---

²³² Folyosójában.

²³³ Utazó csapatunk.

²³⁴ Nyilata, torkolata.

Bámulva tekintesz réá s az ég felé.
A rakott kőfalon nézz lövő lyukakra,
Melyeken golyókat szórtak tatárokra.
Mikép a tatársáncz s kápolna mutatja,
Ide vonulni volt Almás gondolatja.
Azt is beszélük: hogy végre egy vén leány
Maroknyi lisztjét is megsütötte s egy fán
Kidugta s hangosan eképen kiáltott:
„Ott künn tü éheztek, itt mi eszünk pánkot.”
Csala is felmászott egy magas sziklára
A csorda tatárnép megvizsgálására,
Hej de alá bukott ép a tetejéről,
Ma is *Csala-tornya*: hívják ő nevéről.
Éjszakra bemenvén egy és kettő hármon
Indulj meg a végső jól kitetsző számon,
Mind keletnek tartva láthatsz jobbra meg ott
A mi szúszékunkhoz hason kőszúszékot.
Eddig a sötéthez szemed hozzá szokott;
Vigyázz jól, ne adj az elesésre okot.
Egy sziklatetőre felérkezvén végre,
Bámulva nézz alá borzasztó mélységre.
Lefelé indulva könnyü itt elesni
Lassanként lábodnak helyet kell keresni,
Tekints fel ezen nagy mélységből azonban
Hát magad találod egy tágas templomban;
Egy szikladarabot ott látsz lefüggeni
Melyet hatalom tart; de csak az isteni;
Tovább szemlélheted boltján is ez ivet
Kőcsepegés képzi ezen csudás művet.
Beljebb a denevérganéjtől sáros hely,
Ezen által menni kalauzra figyelj

Elérsz a csontokig szorosabb gang alatt,
S lelkedbe ötlődik a fontos gondolat:
Minő csontok ezek? és nem jár itt senki
Hogy vagy egyet kettőt mindig ne vinne ki.
Én te reád bizom már az ítéletet:
Ember, állat bizony itt sok elveszhetett.
Menjünk tovább, tovább; ki ide vezetett,
Mutat ennél sokkal nemesb élvezetet,
Balra egy kis oldalkamrába mehettek,
Láthatni a falon sok névjegyzékeket,
Herczeg, gróf, báró, ur, szolga és másokat,
Kisebb s nagyobb fényben ragyogni azokat,
Egyik a másiknak nevét bepiszkolja,
S a magáét arra nagy bajjal mázolja,
A denevérganéj ténta helyett szolgál
Kinek nincs plajbásza: Ir, neve is ott áll.
Ezt elhagyva tüstént egy kémény aljába,
Könnyen beláthatni a *kutya lyukába*;
A mikoron itt járt ő Excellentiája,
Tudatám, hogy sáros lesz reverendája.
Ezen kutyalikon átbuva, – tágosul
Az út, és mind a kétfelé elágasul.
A kutyalikától néhány lépésnyire
Találsz a Charybdis és Scylla közire;
Az átmenetelben sáros lesz köntösöd.
Tudom hogy itt nem járt sem apád, sem ősöd.
Eddig hozzá szoktál már a mászkáláshoz,
Tudtodra kell adnom, érkezel már máshoz.
Se baj! itt fogsz drága kövekre találni,
Topász, kristály, s egyéb nem tudom számlálni,
Ilyenekben szoktak a hősök csatázni.

Engedelem: ha ma nincs kinek szolgálni,
Fekete nevű mérnök ezeket fellelte:
Fattyu drága kövek, felállók hirtelen
S biztomban én is küldök Kolozsvárra
Onnan azt izenték: hogy nincs semmi ára.
Midőn ezen üreg végére eljutál
Varga Ferencz nevét láthatod a kútnál,
Tovább akarsz menni, szívesen kísérlek,
Ha te balra indulsz, jobbra utólérlek,
Gondolkodjál inkább a kimenetelről,
A földi pokolból, e borzasztó helyből.
Szánakodjál inkább: a kik nagy inségben
Fogságot szenvednek gyászos sötétségben.
Végre kiérkezvén a világosságra,
Tekints fel az égre, a meny s föld Urára,
Adj hálát ő neki, hogy a kőboltozat
Mig alatta jártál, réád nem szakadott.

Végre köpenyeinkbe burkoltan letelepedtünk a tűz körül. Eleget kínáltuk az egy szál mellényben lévő mesturamat melegebb takaródzóval; de ő azt, bár az éj hideg volt, kereken visszautasítja; éjfél felé keresem kedves ciceronénkat, hát a tűz közvetlen közelében van, s fél bajusza egy lángba enyészett el; de még ekkor sem tudtam azon vallomásra birni, hogy hideg van; mellényét megfordítva hátul gombolta össze, „*most már nem fázom*” kiálta ő diadalérzettel, mintha farkasbőr bundába bujt volna, s tovább aludott. Mi ezen sajátos melegedési módon jó t nevetve, felébredtünk s a hajnalpir feltüntével a Mál megmászásához kezdünk.

Fáradságos volt ez ut, de elbűvölő, gazdagon jutalmazó a kilátás. A nap éppen ekkor ült ki a keleti láthatár hegyormaira; sugárai rózsaszínű pirral önték el a szemben lévő Erősnek szikla tornyait; tündöklöttek azok miként Heliopolis fénylő diszgulái, míg a lábaink alatt tatózó félelmes hegyrepedés borzadalmos örvényeit sötét árnyok fátyla takarja el. Csak a pontról tűnik fel az almási barlang vidékének megható nagyszerűsége, megdöbbentő roppantottsága.

Csak innen lehet végig pillantani ezen hegyszorosnak tekervényes hosszú vonalán. A letekintés ezen több ezer láb mélységű, oly szépen ékített örvénybe vonzó és vissza riasztó.

Képet, melynek előtere ily nagyszerű, ily megdöbbentően szép legyen, alig lehet képzelni, és az előtérrel összhangzatosan szép és elragadó háttére is.

Felötlik délre a *Rika* alján elterülő *Erdővidék*, távolabb a nagyszerű havasok keretébe foglalt Barczaság; míg szemben ezekkel a mindent uralgó hegyóriás, a napsugár özönében fűredő *Hargita*, és a vele egyenes szögletbe összeütköző gyergyai havasok kéklő, a reggel párázatában derengő csucsei tűnnek fel, keletre a *Hatod* havas sora nyulik el.

A Mál tetőre Kővári és mások is régi vár romjait helyezik, de – bár figyelmesen felkutattam annak terjedelmes tetőlapját, – ott ilyenek semmi nyomára nem akadtam. Hihetőleg az aljában lévő fennebb említém tatár sánczokkal téveszték azt össze.

Hanem maga a Mál földképződési tekintetben igen érdekes; az egész hegy hullámzatosan rétegesülő mészkősziklából áll, melyek közé szép idomzatu mészkőspát tömegesül, mely – üvegszerűleg átlátszó kőzet – oly nagy mennyiségben jön elő, hogy a hegyaljában lévő katlanokban többnyire ilyenből égetik a meszet; mert a szomszéd *Almás* és *Karácsonfalva* lakói nagyrészt mészégetéssel foglalkoznak s kis ponyva ernyős szekereikkel nemcsak a székelyföldre, hanem a szomszédos megyékre és szász földre is széthordják az itten égetett, igen keresett, kitűnő minőségű meszet, s ezen kereskedés által, daczára silány határuknak e faluk lakói igen nagy jóllétnek örvendnek.

De megkell válnunk ezen nagyszerűen szép, annyi élvezet nyújtott vidéktől, s feladatunkat követve visszatérünk Oláhfaluba, onnan pedig kirándulásaink központjára Udvarhelyre.

7. Az erdővidéki/száldobosi borvizek Apáczai Csere János, Kemény János és Bethlen Miklós írásaiban

a) Apáczai Csere János: Magyar Encyclopaedia. Ultrajecti, 1653. 123.

*

Nemetországban sok jó savanyó (bor)vizek vannak; mint Erdélyben is, kik közül az Erdővidékiek legnevezetesebbek, melyek mellett a' b. e. és mindefelé tündöklő hírnévű nagy Bethlen Gábor, halála előtt nem sokkal Medicusi tanácsaiból három hónapig mulatott.

b) Kemény János Önéletírásában

Vö. *Kemény János és Bethlen Miklós művei*. A szöveggondozás és a jegyzetek V. Windisch Éva munkája. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1980. 93–94.

*

[Bethlen Gábor halála. 1629]

Midőn azért az említett mód szerént törné elméjét és practicálná dispositióit az lengyelországi állapotokon, annyéra, hogy már nemcsak hadait, melyekkel indulni kellene és melyre, hatalmas correspondentiákkal elrendelte volna, hanem még udvara népének is rendit, ruházását és egyéb requisitumokat: azonban meg kezdte betegesedni ottan hamar portárol megérkezésem után, mely vala anno 1629. janariusban, én is már azelőtt circiter egy hónappal fordulván huszonkettedik esztendőben; sőt már akkor is az fulladozás kezdette vala háborgatni az fejedelmet, azután az hydropisis is érkezék; melyből való curálásra mind maga ordinarius medicusi, s mind külsők confluáltak²³⁵ ugyan, de semmit használhattak, mert az Istennek titkos rendelésén kívül is igen alkalmatlanul élt azoknak praescriptumi ellen, holott természeti szerént az gyümölcsöt minden felett felette igen szerette, s ötte az tejet, az forratlan zavaros mustot annak idejében, annak felette az felette igen-igen hideg vizet, azt annyéra, hogy télben, nyárban jeges vízben kellett italát tartatnunk; ezekben magát nem tartóztathatta, noha valóban tíkozlottuk az számára hordatott s házában álló gyümölcsseit; betegségében

---

²³⁵ rendes orvosai és mind külsők összegyűltek

pedig néha három- s négyrendbéli parancsolatjára is nem hagytam adni az hideg vizet néki; kiért eleget is békételenkedett reám, de az urak, az öccsei, az doctorok reménkedtek. Végre Bercsényi Imre, kit azelőtt az fejedelem disgustált vala, mely miatt amaz nyughatatlankodván, egykor Rómában devotiójának praetextusával²³⁶ kéredzék és jára; másszor Jeruzsálemben, mert igen catholicus ember vala, nekünk atyánkfia; azok megjárása után ugyan ki is bontakozék, és római császár birtokában telepedék, elsőben nógrádi kapitányságban, azután pozsoni főkamaráságban állítaték; noha valami magyar hadakat is azon tiszt alatt fogadván, svecusok ellen való hadra is ment vala, és oda vesze is el, fiai élnek; ez azért egykorban, midőn már az fejedelmet az fulladozás igen háborgatná, de az hydropisisnek még csak kevés jele vala, lábai kezdvén dagadozni, jüvén bé Erdélyben az fejedelmet is salutálá, s commendála néki egy morvai doctor embert, ki római császárnak is ordinarius medicusa vala, jelentvén, mintha ötet hasonló nyavalyából gyógyította volna meg; melyen kapván és hívén, mint vízben halálozó ember szokott cselekedni, egész gonoszakarójának tanácslásából megbékélt, de testi-lelki ellenségétől ellenséget (kinek hazáját azelőtt pusztítottuk) kéretvén és hívatván; igen könnyen el is bocsáttaték. Elérkezvén pedig, recta mindjárt az savanyúvízhez maga vitetését és azzal élését persvadeálá. Mely ellen publica obtestatiókat, protestatiókat,²³⁷ hosszas kibocsátott írásbéli discursusokat tőnek az maga doctori: kiváltképpen egy Schultetus német doctor, evangelicus, más Riberius zsidó doctor; de ugyan csak praevaleált imeznek tanácsa, azt állítván, hogyha szinte az többinek discursusok szerént nyilván elérkeznék is az hydropisis az savanyúvíznek italja miatt, de azon víznek beneficiumjával elsőben az fulladozást curálván, könnyű dolognak tartaná azután az hydropisisnek is tollalását. És így az udvarhelyszéki Vargyas és Olaszteleke közt száldobosi határon lévő savanyúvízhez menének, és ott talán három avagy négy hétig itatá véle az savanyúvizet, mely nemhogy használt volna, de egészen reáhozá az vizi betegséget; s azzal elméne az doctor, egész bizonyos informatiót vivén az ellenkező helyekre az fejedelemnek meggyógyulhatatlan nyavalyája felől, kire nézve meg is indulának az practicák még életében; és noha azután is continuálták ugyan az curatiót maga doctori, de heában; hordozók gyógyi feredőben, váradi hévízben, Sombornál is valami hitván forrásnak vizében fereszteték eléggé, de mind heában.

c) *Bethlen Miklós levelei. 1–2.* Összegyűjtötte, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Jankovics József. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1987. 1. kötet. 265.

---

²³⁶ áhítatoskodás ürügyén

²³⁷ nyilvános esedezéseket, tiltakozásokat

*

1672. november 17. Ürmös.

Bethlen Miklós olaszteleki Márkó Mártonnak. Részlet.

Mostani Háromszéki bajoskodásim miatt az gyakor tudósítás kívántatik, kegyelmedet azért kérem, mint barátomat, szombaton, vasárnap és hétfűn házától ne távozzék, azonba tartson egy jó lovast készen, az ki Háromszékről nekem írt levelet, akár éjjel, akár nappal érkezék oda kegyelmed házához, mindjárt igen sietve hozza által nekem [Homoród]Szentpálra, mert az dolog nagy káromba jár. S kegyelmed siető, SzálDobosról küldjön kegyelmed szombaton által négy vagy öt csobolyó savanyú vizet, vagy bár többet is, mert nagyobbik leánykám beteges, abba javallották, hogy főresszök. Holnap Isten kegyelméből ebédet Felső-Rákoson eszem.

8. Erdővidék múltbéli iparával kapcsolatos írások (vaskohók, köpeci bánya, baconi cserép)

a) A Székelyföld vasipara.

(E. Illés Aladárnak a gépészeti és bányászati szakosztályok febr. 4-iki ülésén tartott előadásából.)

In: A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Heti Értesítője. Budapest, 1899. évi folyam. 29–32.

[...]

Az *Erdővidék* Erdély délkeleti részében, Háromszék, Udvarhely és Nagy-Küküllő vármegyék egymással érintkező részén fekszik.

Területe mintegy 35,000 hektár, népessége 30,000. Minden községet egymással és a m. kir. államvasutak ágostonfalvi állomásához közlekedő fővonallal kitűnő kocsutak kötnek össze.

Erdővidék vasipara évszázadokkal ezelőtt kezdődött. A könnyen olvadó bibarcfalvi, száldobosi, fülei és magyar-hermányi ércek, a hatalmas erdőségek és a bővizű patakok ezt a vidéket épp oly alkalmassá tették a bucakemencék felállítására, mint Torockót.

A patakok mentén egész Csikig találni a szóbanforgó vasolvasztók üzemére valló salakhalmokat. Fülén a *Boda*-család, Bibarcfalván az *Apor*-család és Magyar-Hermányban a *Zakariás*-család foglalkozott nagyobb mértékben a vasgyártással. Jelenleg a szóbanforgó kis vasolvasztók közül egy sem áll, még romjaikra se bukkanunk. Eltörölte őket a földszínéről a modern vasgyártás hatalmas versenye.

Erdővidék vasipara e század 2-ik felében vett nagyobb lendületet, midőn a Cserey, Rauber és Boda tulajdonát képező s a Kormos patak vizével hajtott fülei gyárat 1856-ban 17,000 frtért a brassói bánya- és kohóegylet megvette s helyére *Mannlicher* terveit szerint nagyszabású modern gyárat építettek, a mely azonban csakhamar, a helyi viszonyok miatt, nem hasznot hajtó, hanem pénzemésztő vállalatnak bizonyult, mert a közeli vaskőbányákban, jelesen Fülén, Száldoboson és Bardócon nem volt elegendő érc s az is, a mi volt, elegendő vasat nem tartalmazott. A száldobosi gyeperc vastartalma 32·5%-ra, a bardócié pedig 28·45%-ra rugott. A jobb fajta rákosi agyagos vaskő, mely átlag 34·42% vasat tartalmaz, kissé messze feküdt. Nagy baj volt a gyártmányok költséges szállítása is, mert a gyár a főúttól 20–25 km-nyire épült és az, hogy a közeli erdők letarolása következtében a tüzelőszert messziről, tehát drágán szerezhették be; a kemencék és kazánok fűtésére pedig még barna szén sem állt a gyár rendelkezésére.

Midőn a brassói bánya- és kohó-részvényegyesület látta, hogy a fülei gyárból csak kára van, ennek üzemét már a 60-as évek végén megszüntette s 1878-ban az egész telepet a hozzá tartozó 700 hold erdővel és a bányákkal együtt 18,000 frton *Guthke* Ottónak adta el. Ez a gyárat 1878. évi október havában újra működésbe hozta s *Senn*-nel társulva mintegy 30,000 frtot fektettek be. Azonban a gyár *Guthke* Ottónak hibái miatt csakhamar válságba jutott és 12,000 frt vételárért dr. *Otrobán* Nándor kezeibe került, ki a gyár működését megszüntette s a mi értékesíthető része vagy tartozéka volt, lebontatta és eladta. *Otrobán* csak az erdőkért kapott 24,000 frtot s a még meglevő két rákosi bányatelekért állítólag 10,000 forintot kér. Jelenleg a gyár teljesen rommá vált. Pedig nagy kár, mert oly kis alaptőkével, mint a mennyivel jelenlegi birtokosának kezébe került, jó haszonnal dolgozhatott volna s ezzel egy tiszta magyar vidéknek főkeresetforrása megmarad.

Erdővidék második vasgyára *Bodvajon* van. Ez 1836-ban épült és 1896-ig volt üzemben. Jelenleg azonban szünetel.

Az Erdővidék harmadik vasgyára a *nagybaconi hámor*. Ez a szerhámor Nagy-Bacontól 2 és Bibarcfalvától 3 *km* távolnyira a nagybaconi út mellett fekszik. Legközelebbi vasútállomása Ágostonfalva 7 *km*-nyire van. A nagy-baconi hámort 1850-ben *Lányi* Sándor építette, de mivel eladósodott, 1860-ban eladta *Jekelius* Károly brassói kereskedőnek, kinek özvegyétől 1888-ban *Lántzky* Sándor a gyár jelenlegi tulajdonosa vette meg.

E szerhámor vízerőre van berendezve s 2 kalapácsa közül jelenleg csak egy dolgozik. Termelése gazdasági szerszámok, mint ásó, lapát, csákány, kapa. Piaca Brassó- és Háromszékmegye.

A gyártást egész éven át folytatják, kivéve azt az esetet, midőn a víz a nagy szárazság vagy fagy miatt elapad.

Jelenleg csak egy kovács és egy segéd dolgozik, kik egy kapáért 10 kr. munkabért kapnak s naponként 35–40 darabot készítenek el.

Az Erdővidék vasiparának újból való fellendítése érdekében meginduló akció alapítható: 1. vasérc- és barnaszéntelegekre; 2. a nagy kiterjedésű erdőségekre; 3. a székely munkásnépnek a bányászkodáshoz, favágáshoz, szénégetéshez, fuvarozáshoz és a durva vasmunkákhoz való nagy hajlandóságára; 4. az olcsó kézimunkára; 5. a bő vízi erőre; 6. Erdély fejlődő gépgyártásának napról-napra fokozódó nyersvasszükségletére és 7. különösen arra, hogy Romániában a vasérc hiánya miatt vasipar nem fejlődhetik s így ez az ország – mely a kultura terén napról-napra nagyobb hódításokat tesz – folytonosan fokozódó vasszükségletének kielégítését illetőleg a szomszéd államokra van utalva.

Az olvasztók gépeit a vízierő hajtáná, de mivel télvíz idején és száraz nyarakon a patakok vize nagyon kiapad, gondoskodni kell gőzgépekről is, melyeknek kazánjait a nagyolvasztók torokgázával vagy az olcsó köpeczi szénnel fűthetik.

b) Révay Pál: *A köpeczi barna-kőszénbánya*. In: *A Nemere Nagy Naptára a közönséges 1881-ik évre*. Szerkeszti Málik József. Kiadja Bernstein Márk. Első évfolyam. Nyomatott Bernstein Márk gyorsajtóján Sepsí-Szentgyörgyön. 28–30. old.

*

A köpeczi barna-szénbánya arra van hivatva, hogy Erdővidék egykor az ipartelepek egész raját hordja kebelén s munkaszerető, józan és mindenre fogékony népe nagyra nőjjon, mint akár egy Albion. Ugy, ugy édes székely népem, ki halhatatlanitva vagy honszerelmed és vitézségedért, halhatatlannak kell lenned abban is, mit a békés munka vérrel öntözött tüzhelyed körül szerez meg számodra! — S hogy nagy munkád bérét értékesithesd, jobban és okosabban, mint ma: utat nyitottunk neked az erdővidéki Népbank asztalára hetenként megtakarított „piczuládat” fölhalmozni, hogy a „nemszeretem napokban” forintokat vehess ki onnan összes betéteid kamatos kamatjával; forrást nyitottunk neked édes székely népem, hogy lelketlen uzsorásaid kezéből menekülve, olcsó hitelt nyerj vállalataid sikeresbé tehetése végett. Ez hivatása az „erdővidéki népbank”-nak s csak idő kérdése, hogy ugy az erdővidéki népbank, mint a köpeczi barna-kőszénbánya milliókra menő pénzforgalommal töltse be áldásos hivatását s az ipar felvirágzása és a hitel megszilárdulása által e vidék lakosságát soha nem élvezett, ma még csak sejtett boldoggá tegye.

„Baj van Köpeczen!” Még most is haragszik Pál és durrog Péter szomszéd: mert az egyiknek 6 köblös szántóföldjét egész hosszában vágta el a bánya torkolatából kőszénnel terhelve alárobogó „csillék” számára épített lóvonatú vasút: s milyeen föld volt az! Az „Oltranéző” dűlőben egy sem termett olyan tiszta búzát, mint a Pál gazda minden harmadik évben gazdagon megrágyázott földje, melynek holdjáról minden évben 10 forint tiszta jövedelmet vett be Pál ur és pedig levonásával a ráfordított megművelési költségeknek és adónak. Hej, bizony az ilyen föld jó föld még Köpeczen is!

— No de hallgasson kend ránk is Pál bá, — mondá az „erdélyi kereskedelmi hitelbank” azon időbeli vezérigazgatója Szász Róbert — hiszen a kisajátításnál nem a becsárt adtuk kendnek, hanem holdját kerek 100 forinttal fizettük, s ennek kamatja ebben a boldogtalan uzsorás

világban csak megér 10 frtot, de mert kend nem uzsorás, vegyen más földet helyette, hiszen X. ur épen kétakkorát ad érette ugyanezen fordulóban, ugyanolyan természetű harmadosztályu szántóföldjéből.

— Azt a suhogó oldalt sajnálja kend Pál komám? — mond Péter, — mi az az én „kertek lábján” fekvő szép kaszálómhoz képest, honnan, a melyik évben az Olt vize ki nem öntött, mindig 10 terű szénát és 5 terű sarjat kaptam s most kétfelé vágva alig kapok 6—7 szekér szénát és 2—3 szekér sarjút; 300 forinttal nincs megfizetve az én drága földem, melyet a francia háboruból hozott pénzen vett volt boldogult apám.

— Ugyan hallgasson kend! — felel Pál — hiszen tudja-e, tavalyelőtt is, mikor szépen megszáradva volt a kend szénája, egy szép reggel arra ébredt kend, hogy mint a kendert az áztatóból, ugy czipelte ki szénáját s egész esztendőben poros szénát etetett kend, mitől az egyik lova, az, a melyiket gyertyaszentelőkor vett a vásáron, megvakult?

„Baj van Köpeczen!” Ott bizon hadd legyen! Minek is nem engedelmeskednek? A gyermeknek iskolában a heye, nem pedig az utczán. Az iskolaszék csak azt fujja és járattja, a mit neki funak s vele járattatnak. Ha kendtekre ki nem róják a mulasztások miatt az első-, másod-, harmad- és negyedfoku büntetést: rájuk recscentik a mulasztások összegét s azt csak nem kívánja kend, hogy a kend fia tekergéseért a biró, jegyző vagy az iskolaszék fizessen. Küldje csak kend Pál bá és Péter bá iskolába a fiát és leányát s azután „nem lesz baj Köpeczen.”

Nem; mert az „erdővidéki bánya-egylet” társulva, a köpeczi barna-köszénbánya-telep tulajdonosa az „erdélyi kereskedelmi és hitelbank”-kal, 500,000 forintot fektetett be a bányába, anélkül, hogy 1872 óta, midén a bánya megnyitására engedélyt nyert s 1874 óta, midőn a munkához derekasán hozzáfogtak, bár a befektetett tőke százalékját kinyerték volna. Nem bizony; mert a petrozsényi kőszén jobb s az államé és jóllehet, az ott termelt és jobb minőségű szén métermázsája helyben 50 kr, Gyulafehérvártt, hol a keleti vasút használatba veszi, kél 41 kron s a Fehérvárig való szállítási díjt is idevéve, métermázsánként 24 kr vesztességgel jön forgaloma: addig a köpeczi barnaszén m.-mázsánként helyben az állam részére 12 kr, idegeneknek, gyáarak és iparosoknak 13 krért jó forgalomba.

Igaz, hogy különbség van a petrozsényi és köpeczi szén között, de a mig ez egyfelől a minőségben alatta áll amannak, addig az árkülönbségben hasonlithatlanul fölötte áll. És még van egy más előnye a köpeczinek a petrozsényi fölött: az, hogy kevésbé kéntartalmu, mint a petrozsényi s így a vasutak mozdony- és a gyáarak gőzgép-vezetőinek tüdőjére nézve kevésbé ártalmas. Olyan lényeges előnyök, melyeket a magas állam csak emlékiratok fölterjesztése

után tudott még s kezdte pártfogásában részesíteni a tiszta veszteséggel dolgozó petrozsényi szénbánya mellett a köpeczit is.

De ha még csak ez volna a lényeges különbség a két szénteleg között! A petrozsényi bányamunkások 99 százaléka külföldről hozatott be drága pénzen, — míg a köpeczi bányában egyetlenegy sincs idegen, hanem onnan a kapa, kasza és eke-szarva mellől van toborozva, szemén-szedett székely munkások az elsőtől az utolsóig. Nem félnek a bányarémtől, dolgoznak 180—300-an s évenként egy millió métermázsa szenet termelnek. Ez a jelenlegi termelés; de ha a tulajdonos bank és társa, az erdővidéki bánya-egyletnek sikerül — habár emlékiratok által is — még nagyobb pártfogást eszközölni a bánya és ezen vidék népeinek jólléte érdekében; ha sikerül a „Prida-tetőn” tul, Bukarestig, a kőszenet egyáltalában Angliából hozató Romániával a folyamatban lévő alkudozásokat sikeresen befejezni: akkor jön el az általunk sejtett s minden látnoki erő szenvelgése nélkül jósolt jobb és boldogabb jövő. Adja isten!

Még csak azt említjük még e bányáról, hogy több mint 2 nsz.-mértföld területen Rákos, Vargyas, Száldobos, Füle, Bardocz, Olasztelek, Baróth, Bodos, Köpecz falvak összes szántó, kaszáló, erdő és legelő területe alatt az a hajdan élő, de ma kihalt világ egy óriási medenczében 16 méter vastagságú szénréteg ezen bánya, kizárólagos tulajdonához tartozik. A ki nem hiszi, menjen el a gyulafehérvári kir. törvényszék telekkönyvi osztályába s ott meggyőződhetik róla: ha pedig még többet akar a bányáról tudni, olvassa el a „Kelet” szerkesztője Békéssy Károly barátunknak 1877-ben Stein János kiadásában megjelent ismertetését az erdővidéki barna-szénbányának, mely nagy részletességgel, kis 8-adrét iven 61 lapon keresztül igen szépen s nagy jóakarattal van szerkesztve.

Végül is csak a mondók vagyunk, hogy míg a jelenlegi értelmes és karakteres bányamérnök Greguss János, a tisztakezü pénztárnok Deák Albert s hozzájuk hasonló emberek állanak e bánya élén s oly nép, mint a székely robbantja a tárnákban a szenet és hozza napvilágra azt a kihalt világot: addig reményünk van, hogy ha volt is baj Köpeczen, de nem lesz majd.

c) Murgóalji: *A nagy-baczoni cserépipar*. In: *A Nemere Nagy Naptára a közönséges 1881-ik évre*. Szerkeszti Málik József. Kiadja Bernstein Márk. Első évfolyam. Nyomatott Bernstein Márk gyorssajtóján Sepsi-Szentgyörgyön. 30–32. old.

*

A 30-as évek elején élt Nagybaczonban egy ember, teljes ifju erőben, meglehetősen anyagi vagyon fölött rendelkezve, szép ifju nő férje s 4—5 gyermek édesapja volt. Ah, milyen boldog volt! De a bánat úgy követi a boldogságot mint az árnyék a testet, mint a köny a mosolyt. Iszonyú Nemere fujt s a Nagybaczon telegdi részének északkeleti felén vigyázatlanságból kigyuladt egy ház; irtózatoss tűz támadott, az egész község egy lángtengerben ropogott, recsegett s égett porrá, ugyannyira, hogy még a temető fejfák is földig égtek, hirül vinni a régalvóknak, minő pusztulás érte unokáikat.

Mikor a baj legnagyobb, akkor jön a segély. Az isten jó. Könyörületess szivek összehordták az alamizsnát s az üszkők között sirva járók néhány év múlva elfeledték, hogy pár óra alatt egész életők keresménye semmisült vala meg. A község fölépült mai díszében; a zszindely és szalmafödelek, meg a faházak több mint felerészben eltűntek, helyökbe kőházak épültek cserépfödéllel.

A mi boldog családi életet élő emberünk is elégett; nem maradt semmije, mert a tűz oly gyorsan pusztított, hogy jóllehet a falu derekában lakott, semmit sem lehetett megmenteni, hiszen a mit a lángok közül az udvarra, utczára vagy kertekbe kihordottak is, ott kereste fel az emésztő tűz s semmisítette meg. Emberünk nem tartozott azok közé, kik a baj s nyomor alatt összeroskadnak. Épitett gyorsan: az ő háza volt, mely legelőbb felépült. De nem fedte szalmával, még csak zszindelylyel sem: agyagból égetett cserepet keresett. Kapott is, de mielőtt megvette volna, jól megnézte a cserépkatlan szerkezetét, hogy bännak a sárral, míg az cseréppé idomul, míg katlanba rakják s hogy mikép égetik azt ki.

Készen volt a tervvel, melyért áldják őtet ma poraiban s ha egy hálásabb utókor jön utánunk, igen helyes dolgot cselekszik, midőn emléktáblával jelöli meg a házat, melyet ő épített, melyben élt s meghalt. Igen, mert emberünk alighogy háza építését befejezte, cserépgyár-építéshez fogott s nekigyürkőzve a sárnak, verni kezdte azt, — mint kedves felesége otthon a jó tiszta buzalisztból sütenő kenyér tésztaját, s e részben az egyik a kenyértészta, másik a cserépanyag tésztaájában vetekedett; süttött a nő szép domboru kenyeret, mint a minő lehetett szeplőtelen melle, míg a gyermekajkak nem érintették; égetett a másik olyan cserepet, mely ma is épen áll a házak fedelén.

Ah, de még a Krisztust is megfeszítették s emberünknek nem lett volna küzdelme? A falu nemes előljárósága — a kupak-tanács — összeült s azt határozta, hogy azt a katlant el kell pusztítani emberestől, gazdástól, mert a falu elégett s abban a katlanban pedig épen aféle tűz ég, mely olyan borzasztó rombolást mivel.

Volt hát lőtás-fufás! A tizedestől a főkaplárhoz, onnan a strázsamesterhez, ettől a hadnagyhoz, a hadnagtól a főhadnagyhoz s a főhadnagtól a kapitányhoz, mely szerencsére épen helyben

székelt s hívták Leopoldnak. Ez nem adott igazat a nemes kupaktanács aggodalmainak: de a rémült atyafiak instáncziás querelláját felküldötte a méltóságos „armorum praefekturához”, a holott is ismét vesztes lett a nemes tanács, elvesztvén pörét Nagy Ferenczczel szemben, kinek megengedettett a cserép gyártása.

Nem is kellett egyéb. Mindennap szaporodott a cserépvetők száma s a mi emberünk, Nagy Ferencz alig tudta befogadni őket gyárába. A gyárak szaporodni kezdettek, a munkások száma még inkább s ma — 50 év után — a 2000 lelket számláló község 369 házából 99 százalék cseréppel, azzal a cseréppel van fődve, melyet nagybaczoni munkáskéz vet és éget; a gazdasági épületeknek is több mint 70 százaléka szintén cseréppel fedett az utolsó sertésólig. Ma az ötven év után egy ember helyett több mint 5—600 kéz gyártja egy helyett. 40—50 katlanban s évenként 1.700.000—2.000.000 cserepet termel, mely óriási munka mellett foly a gazdaság is s hajt évenként 15—20.000 forintot.

Innen Baczon jövője. A jelent számokkal mutattuk be, a jövőt csak kevesen látjuk még, de itt az idő, mikor látnak majd mások is. — Az arányosítás kérdése a küszöbön s a most majdnem ingyen nyert fát a község erdejéből nem lehet a régi „uton” hozni, mert ujat csinálnak át a „Hatodon” s összekötvén Alcsik, Kezdi és Sepsi volt székekkel, Tusnád, Málnás, Sepsi-Szentgyörgy városokkal s nővén a forgalom, javulván a közlekedés; szaporodott a szükséglet és drágult a fa.

Lejár az ideje annak is, mikor a vevő és nem a munkás szabja meg az árát a cserépnek; el kell jőni az időnek, mikor társulattá egyesíthetjük a munkásokat s dolgozunk székely szorgalom és szívóssággal kitűnő anyagból századokig megszolgáló cserepet; olyan fokra emeljük e közönséges, de mint a kalap vagy sapka, ép oly nélkülözhetetlen iparágat, hogy Erdővidék legvirágzóbb községe leend Nagy-Baczon; csak akkor érdemli meg valósággal a „nagy” jelzót, mint Nagy vala az a férfi, ki e községnek örökké élő, halhatatlan emléké fia marad. Áldás legyen emléke!

Csak türelem és soha el nem fáradó buzgóság és jóakarát kell a szivekbe, mely tetre vágyik. Addig pedig örökké murrog

Murgóalji.

B. Erdővidék egyháztörténetével foglalkozó írások

1. Benkő József: Filius posthumus. Középpajta, 1770.

2. Kénosi Tózsér János–Uzoni Fosztó István: Az Erdélyi Unitárius Egyház története. 1770-es évek.

3. Lamásch József munkája a Barcasági, illetve a Sepsi és Miklósvár széki katolikus egyházközségekről. Brassó, 1815

1. Benkő József: *Filius posthumus*. Középpajta, 1770.

Teljes közlése: Benkő József: *Filius posthumus*. Sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Csáki Árpád és Demeter László. Kolozsvár, 2004.

Az itt közlésre kerülő szövegeket a *Filius Posthumus* egyik kéziratos másolatából változatlanul vettük át. Benkő József eredeti kézirata 1945-ben elpusztult Zalaegerszegen, ám a jelek szerint az általunk is használt kézirat, melyből a 2004. évi közlés is történt, az itt-ott észlelhető eltérések dacára, híven igyekezett követni Benkő eredeti szövegét – a másolat szövegének fénymásolatát Demeter László (Barót), Erdővidék Múzeumának vezetője bocsátotta a rendelkezésünkre. A közlésre került részletek: 8–31, 45–46, 188–229. old.

*

Filius Posthumus

vagy is

Attya Halála Után Született Fiú

Az az

Az Erdővidéki Reformatus Tractusban, a' Reformationak idejétől fogva, a' feledékenység által sok esztendő alatt eltemtetett Egyházi Dolgoknak, némely kevés régi Jegyzésekből és egyéb Bizonyosságokból való felelevenítettések; melyeket alkalmas fáradsággal, e kevés Írásba foglalt, és Tractusbéli vigyázó 's nagy szorgalmatosságu kettős Tiszteletre méltó Előjárójának akaratjából, Mostaniaknak és Következőknek tanuságokra, ezen Emlékezetnek Könyvébe szerkesztetett

Közép-Ajtai Benkő Jós'ef

Isten méltóztatásából, Hazájabéli Pap. m. pr.

Kristus Születése után 1770^{dik} Esztendőben.

[...]

II. Rész.

Az Erdővidéki Esperességről közönségesen.

7. K[érdés]. Mit értesz az Erdővidéki Tractuson?

F[elelet]. Azokat a' Reformáta Eklésiákat, melyek vagynak Nemes Miklósvár-Székben és Bardotz-Székben, mely is fiu szék.

8. K[érdés]. Miért neveztetik ez a' két Szék Erdő-Vidékének?

F[elelet]. Azért, hogy e' nagy Erdőkkel mindenfelől környül-vetettetik és mintegy békeritetik; el-annyira, hogy nap-kelet felől az Három Székre útat engedő, Északra a' Tsik felé szolgáló, Napnyugatra pedig az Udvarhely Szék felől eső Hagymás és Rika Erdők egy egy alkalmas mélföldni Szélességre terjednek. Belől is ezen Székek alkalmas Erdőket neveltek. Melyhez képest a' Deák nyelven is helyesen lehetne ezt Intersilvanus Tractusnak vagy intersilvana Dioecesisnek nevezni. Meg-lehet jegyezni, hogy ezen Erdők között esik Felső Rákos is; de e' Vármegyéhez tartozó falu. Továbbá: Ágostonfalva, Ürmös és Magyaros is Fejérvár-Megyének Falui, 's el is rekesztetnek az Olt vize által a' tulajdon nevezetű Erdővidékétől.

9. K[érdés]. Mikor és miképen terjedett a' Reformáta vallás ezen Erdő-Vidékére?

F[elelet]. Minekutánna Luther Márton feltámadott volna X. Leo Pápa ellen, és az ő Indulgentiás Követe Tezelius ellen, és a Római Eklésiától meg-különböztvén; másokkal együtt Német országot reformálni kezdett volna: arra tsak kevés idő alatt a' Német Országra ki-járó Kereskedők, bé kezdék Erdélybe 's nevezetesen Szebenbe hordani a' Luther Márton nyomtatásban kiadott könyveit, melyeknek olvasásával leg-elsőbben a' Szász Nemzet el-kezdé hagyni a' Római Vallást. E' mellett, ugyan Német Országról jődögélni kezdének Hazájokba a' Tanulás kedvéért bujdosó Szászok és Magyarok, kik által tsak hamar lábra-kapa a Reformatio Erdélyben széljel, Tsik és Gyergyó Tartományin kívül: mert ott a' Reformatio soha nem volt. De nevezetesen Háromszékre 's Erdő-Vidékére Brassai Honterus János által hata el a' reformatio. Ugyanis ez az Hontér János, kit a' Német és más Országi reformálódott Tudósok Erdélyi Evangyelistának neveznek vala, Brassóban való születése 's némely Erdélyi Oskolákban való szerény tanulása után Tudományának öregbitéséért, ment vala elsőbben Lengyel Országba Krakkóba, onnan Helvéciába; holott is a' Basileai Akadémián magát sokféle szép Tudományokkal meg-ékesítvén, szép hirét messze kiterjeszté. Onnan Hazájába jött, hozván magával könyvnyomtató Eszközököt és a' Nyomtatáshoz értő jó Mester-Embereket. Brassóba érkezvén, fel-vétettetett az Oskolában való tanításra, 's azután azon Városi Eklésiában való szolgálatra. A' Luther reformatioja szerént való Tudományt elsőbben

tsak Háznál kezdette tanítani; de azután sokasulván az ő tanítását szerető emberek, az utcán kezdett tanítani, s még ma is emlegetik és mutogatják a' Brassaiak azt az helyet a' Fekete utcában, az hol egy fűzfára fel-állván, hathatóson prédikállott. Így vétetődött fel asztán a Papságra. Hathatós tanítása által annyira vitte nemsokára a' dolgot, hogy 1542.

Eszt[endő]ben, nemtsak Brassóban, hanem az egész Barczaságon is, az ő, és melléje társalkodott Tanítók munkája által az Úr Vatsorája mind a két szín alatt osztattatott. Nagyon segítette Honter a' Refornatiót ezeken az Helyeken a' jó könyveknek el-bővítése által. Mert azon kívül, hogy önnön maga szép könyveket irt és világra bocsátott, Luthernek is némely Munkáit újolag ki-nyomtattatta; melyeket vellegetvén nemtsak a' Bartzasági, hanem az Háromszéki 's Erdő-Vidéki Papok is és értelmesebb Nemesek azoknak olvasása meghajtotta őket, és általok a' Kösséget is a' Refornatióra. Annyira el is hiresedett vólt Honter e' mi Székely-Földünkön, Tanításáért és a' jó könyveknek el-bővítéséért, (:mert ölsön is árultatja vala, hogy hamarébb lábra kaptassa a' Tudományt:) hogy még a' Kösség közül való Asszonyok is az ő nevét meg-tanulták; és Henter Jánosnak hívták.

Abban az időben az I. János Király Özvegye, Isabella, bészorítatván Magyar Országról Erdélybe, midőn bé-érkezett vólna az ő Fijával II. János Királlyal, és annak Tutorával Martinusius György Baráttal; ennek a' Barátnak ösztönözéséből, Ország Gyűlését hirdettete Kolosvárra A[nn]o 1543. hogy ott, főképen a' Vallás dolga aránt tanátskozások és igazítások lennének; és meg parantsoltatott vala Honternek is, hogy ott személyesen megjelenék. Sokan gyűlének oda Erdélynek minden részeiből, sokan a' Székely-Földről is; nem tsak a' kik kötelesek voltak ott megjeleni, hanem sokkal többen mások, nagy hire futamodván annak, hogy ott igen nevezetes dolgok fognának véghez vitettetni. Ott a' vallás dolgát minden mesterséges módokkal próbálgaták; de sem vetélkedésekkel, sem fenyegetésekkel, sem pedig ígérekkel a' reformálódott személyeket vissza nem állíthaták az elébbeni vallásra; sőt sokan reformálódtak azon alkalmatosságból, meg-világosítatván az addig nem értett dolgokról. Ezen Ország Gyűlése után az abból haza érkezett személyek által is nagyon terjede a' Refornatio a' székely helységben. Ilyen úton és ezen időkben juta-el a' Refornatio ezen mi Erdővidéki Tartományunkba is. De tsak adjuk meg Honter Jánosnak azt a' becsületet, hogy a' Székely-földre 's Erdővidékére nézve ő tett ebben legtöbbet.

Én is itt mintegy mulólag azt a' becsületet tészem néki, hogy az ő Honter nevezetéről emlékezetet hagyok. Ugyan is az ő igaz vezeték neve nem Honter, hanem Gras vólt, és édes Attyát hívták is Grás Györgynek, mely szerént ő néki is igaz neve vólt Gras János; de a' mint szava bévehető emberektől hallottam, az a' beszéd maradott rólla emlékezetben, hogy midőn bujdosásában vizen való veszedelemben forgott vólna 's tsak nem belé hólt vólna a' vízbe, az

Isten úgy szabadította ki őtet, hogy a' partnál egy borza fát ragadatt-meg és az által jött-ki a' szárazra; 's minthogy a' borzafának neve Németül Halunder, melyet a' szászok contracte Honternek neveznek; innen eredett az ő Honter neve. Egy társa pedig szabadult vólt ki Magyaró vesszőnek megkapása által és az Haslerusnak nevezte magát háládatos emlékezetre, lévén a' Magyaró fa Németül Hasel. Azért akarám e' dolgot megemlíteni Honterról, hogy ez a' közönségessé tétetett Könyvekben fel nem jegyeztetett, vagy legalább én nem emlékezem, hogy olvastam volna egy Könyvben is. De a feltett dolog a' vala, hogy a Reformatiónak Erdővidékire; sőt az egész Székely-földre való terjesztésében legnagyobb eszköz ez az áldott emlékezetü ember vala. Tsikba 's Gyergyóba is béhat vala általa a' Reformatio: mert kivált a' Papok hajlandók valának arra azon Tartományokban; nevezetesen némelyek azon fundamentomon, hogy a' Papoktól az Házasság helytelenül tiltatik, mint Pius II. Pápa is mondotta: Sacerdotibus magna ratione Sublatas nuptias, majori restituendas videri a' mint felirta könyvében Platina, a' Római Pápák életének tudós Historicussa.

10. K[érdés]. Megmutatád, miképen terjedett-ki Erdővidékére a' Reformatio; de hiszem Honter János a' Luther Márton formája szerént reformált, 's az ilyenképen reformálódott Eklésiák, ma hivattatnak Lutherana vagy Evangelica Eklésiáknak; a' mint értém pedig Erdő-Vidéken a' tulajdonképen való nevezetet viselő Reformata Eklésiák vagynak?

F[elelet]. Helyesen terjeszted előmbe ezen nehézséget; de rövideden úgy értsd meg a' dolgot, hogy elein nem vólt a' Luther és Calvinus szerént való Reformatiónak nagy különbsége Erdélyben; hanem a' kik a' Római Eklésiától elszakadtak, azok együtt tartottak és reformátusoknak neveztettek; gyűléseket is együtt tartottak. De azután, a' mint Páriz Pápai Ferentz Rudis Redivivum nevü szép Könyvecskéjéből és az Háner György Erdélyre való (:nem megvetendő munka ez is:) Eklésiai Historiájából szépen felnyomozhatod, megkülönböztének egymástól; 's a' Luther Reformatioja szerént maradtak Erdélyben a' Szászok, és némely Magyar Eklésiák is, melyek a' külső igazgatásra nézve a' Szászok igazgató hatalmok alatt valának, a minémü Sombor Kóhalom Székben; a Barczaságon pedig Hétfalu, Újfalu, Krizba (:mely a' régi irásokban Krisbach-nak neveztetik romlott Német szóval, mely is ezt teszi: Rákos-patak), Apátza. A' reformálódott Vármegyei 's Székely Magyarok pedig maradának a' Calvinus János Reformatioja szerént, és az Helvetica Confessio szerént; kik is már tulajdonképen Reformátusoknak neveztetnek. Ebből azért az Erdővidéki Eklésiákról való nehézségre is egyenesen meg lehet felelni.

11. K[érdés]. Azt kérдем hát, minden Eklezsiába bevették-e a Reformatiot Erdővidéken, azaz Miklosvár és Bardocz székekben?

F[elelet]. Erről így érts: Az erdővidéki Eklézsiák egyről egyig elállottak vala a Romai Hittől; de sokan az emnerek közül nehezen szenvedhetvén azt, hogy az addig való tzeremoniális rendtartások megszűntek volna; s a képek a templomokból kihányattak volna; ismét kíváncozni kezdének vala az elébbi Vallásra. Nevezetesen a Baróthiak az elébbeni hitre visszaállának és mind e mai napig is a romai pápától függenek. Ugyancsak vannak ott egynehányan Reformatusok is, a mint alább megvilágosítom. A Magyar Hermányiak is noha csak hirtelen reformalodtak vala s a papistaságban maradt papjokat is elküldték vala, melyért volt bajok Vitályos Lukácssal, ki akkor, vagyis addig az erdővidéki Egyházi rendre vigyázott; de azután elébbeni állapotjukra vissza kezdének állani, melyre ilyen alkalmatosságot szolgáltatott vala az ott való András nevezetű legelső reformatus pap, hogy ő valami rosszszul fedett asztagjának tetejébe felfuggesztette a templomból kivetett zászlós keresztet a madaraknak onnan való elijesztésére: mely dolgon sokan felháborodtanak az Hallgatok közül, kiváltképen az Asszonyi renden valók, kik is az akkori szóllás és csodalkozás formája szerént (:melyel még most is élnek némely véghelyeken való Szekelyek:) ilyen szókkal kiáltoztanak: Végy Úr Isten! mi dolog ez, a mit atyám Uram cselekszik. Erre az Eklezsiának nagy része elállott vala a Reformata vallástól; de ugyancsak jó okkal és móddal ismét a Ref. Vallásra állították a Tudósabb Tanítok, kik ezen ott megjelentek volt; attól fogva azon Vallásban is vannak. A többi Eklezsiák is igen későre s nehezen vetkeztek le egészen a Pápista Vallásnak maradványait. Ugyanis circiter 1536-tól fogva 1550-ik Esztendeig lett ezen a vidéken a Reformatio, mindaz által még 80 esztendőkkel is azután büntetések és kemény intések által kellett némely falukban a népet arra hajtani, hogy a Pápistaságnak maradványiból kivetkeztetnének. Mint p. o. az Hermányiak nem akarván letörölni a Papistas festéseket és rajzolásokat a Templom oldalaról sok rendbeli intések után is, úgy kellett az 1635. Esztendőbéli Visitationnak ezt a Deliberatumot tenni: „Az Hermányiak azt fogadták, hogy templom oldalán belől való irott képet és egyéb mázolásokat befejérsék, sub poena fl. 24, melyet absque ulla misericordia et remissione megvehessenek rajtok a jövő Visitatióban.” Ugyan ebben az időben még megvoltanak minden Eklezsiánként a Pápistai papi öltözetek, Sanctus Harangok (:a mint szokták volt nevezni:), értz-nemekből való Keresztek, Mise szolgáltatásra való könyvek és több effélék; melyekről a Visitációk sok rendben azt deliberálták, hogy Brassóba vagy egyebüvé vivén adják el és pénzzé tegyék az Eklezsia számára: a mint erről sok helyeken láthatni az Erdővidéki Dioecesisnek legrégebb Visitatoriumában; p. o. az 1656^{dik} Eszt[endő]béli Visitatio így deliberalt Hermányban: „Az

Hermányi uraim a pápistai eszközöket, Tsengettyüt és mindeneket, öltözettekkel együtt, adják el, költsék a Templomra, sub poena fl. 12.” Ilyen formán deliberaláltak a több Eklezsiákban is. E dologra helyesen lehet azt is előhozni, hogy midőn 1666^{dik} Eszt[endő]ben Bardotzon folya a vizitatio, az akkori Vizitatorium Regestumba ez iratott be: „Batiz Mihály a Kápolnához volt: a jég-esső eleiben való tsengetést universim nem tagadják.” A kápolnáról, mely is Fülén felyül Dobó nevezetü helyen vagyon alább emlékezete lészen.

Azt sem lehet itt eltitkolni, hogy ezen Erdővidéki Tractusban a Pápista vallásra erőszakosan hajtatott Eklezsia is vagyon t. i. Miklos-vára; melyről ezeket értsd meg: E mostan folyó 18^{ik} seculumnak elején Bétsbe menvén és sok egyéb helyeken is megfordulván Körös-Pataki Kalnoki Ádám Ur és Timon Sámuellel (:ki is igen hires és írásairol emlékezetes Jezsuita vala:) megismerkedvén olyan indulattal jöve vissza hazájába, hogy Miklosváran (:mivel annak nagyobb részét birta:) a Reformata vallást meg ne szenvedje. Ehez képest a Miklosváriakat, kik mindnyájan Reformata Religion valának, mind ígérettel, mind fenyegetésekkel (:söt tömlötözés által is sokakat[:]) arra ösztönözte, hogy hajlanának a Romai Eklezsiának hitére; de ezzel a móddal elégre nem mehetett, noha Miklosvára nagy részén az Ur Jobbágyaiból állott. De azután 1717^{dik} Eszt[endő]ben a Miklosvári Jobbágyoknak egy része KözépAjtára Gát igazítani, a más része pedig a Miklosvári erdő alatt félen való egy szánto földbe szántani rendeltetvén, az Ur mellett lévő Romano Catholicus Pap a Reformatus Pap (:ki is Sz[ent]Györgyi Márk István volt:) Házára ment, a Templom kultsát elvette s a Papot a Parochialis Házból kiköltöztetvén, a Parochiát elfoglalta s attól fogva lassanként fogydógtak a Reformatusok, szaporodtak a Catholicusok, övék lévén a Templom etc.

Nem lehet vétséget nem tulajdonítani ezen dologért az akkori oda való említett papnak; a mely megtetszik az akkori Tiszt. Esperesnek, Hermányi Péternek ellene való Actiojából, mely szóról szóra így szól: Van kgd ellen ilyen dolgom is; a Miklosvári templom elvétetésének idején Kgd mitsem szenvedett, csak könnyen cedált egy kisriasztásra; azonban lelkére kényszeritettem Kgdet, hogy a Parochiaból ki ne menjen: De Kgd a Catholicus Paptól kért időt a kiköltözésre; a mintt hogy impositiom ellen ki is költözött. Melyekre nézve azt kívánom, hogy Kgd sat. Még jobban megtetszik az erre 1718-b[an] 17. Januarii tett Deliberatumból, mely szóról szóra ez: „Minthogy Tiszteletes Sz[ent]Györgyi István Uram maga munkálódta, hogy Miklosvárra menjen Olasztelekről (:holott ő Kglmének Olaszteleken is volt marasztása:), a Szent Társaság nem ellenzette az ő kglme Miklosvárra való menetelét, gondolván hogy ő kglme alkalmasabb Subjectum lészen az Antecedensénél. O kglm[e] odamenvén, csak hamar azt kezdette forgatni, hogy kevés a fizetése és a maga kenyerén nem

szolgálhat; ezen ő kglme sokat querelálódott. Interea temporis az adversa pars megértvén elméjét Sz[ent]Györgyi uramnak, úgy kezdett osztán olyan szél indulni hogy azt a Miklosvári templomot elvették. Sz[ent]Györgyi Uram ezt hallván inkább megindult magában, hogy ott nem lakik, mivel most sincs elég fizetése; és úgy, ha a' léssen, minden fizetés és Eklésia nélkül léssen: ezen asztán költözödni kezdett. Ezt Tiszteletes Esperest Uram észre vévén, Ő Kegyelme Miklósvárára indicált Partialist, és ott Tiszt. SzentGyörgyi Uramnak közönségesen inponáltuk, hogy ha Ő Kglnek ez előtt tetszett oda menni, tovább is tessék Ő Kglnek Miklósvárán maradni; és ne készüljön, ne költöződjék, hogy az adversa parsnak azzal is arra, a' mi kezdett fújni ansat ne adjon; minthogy az Eklésia kívánta ott lakását. Azután Tiszteletes Esperest Uram is Ő Kglmének meg-írta, hogy el ne költözzék Ő Kglme, hanem üljön veszteg az Eklésiájában. De Ő Kglme azzal is nem gondolt, hanem Fáját 's egyebét tsak költöztette, és így ezt látván az adversa pars úgy tentálák el-venni a' Templomot. Mikor a Templomra rá mentek is, akkor is jómóddal nem resistált (:nóha protestált:), de magát meg nem üt[t]ette; hanem mint félelmes és erőtlen Pásztor az Juhoknak legeltető helye mellől el-állott és az ellenkező Félnek könnyen útad adott a' Templom el-vételére. Minthogy azért Tiszteletes Sz[ent]Györgyi Uram, sem Partiálisunk impositiojának, sem Tiszt. Esperest Urunk parantsolatjának nem engedelmeskedett; hanem inkább a' Catholicus Paptól kért magának időt a' kiköltözésre és azzal egyenesen okot is mutatott a' Templom el-vételére: Ergo tetszett a' Sz[ent] Széknek, hogy Tiszt. Sz[ent]Györgyi Uram a Sacro officio suspendáltassék usque ad Sanctam Generalem.” Ilyen módon vagynak hát a' Páristák Erdővidéken.

12. K[érdés]. Hát Unitariusok vagynak-é Erdővidéken; és ha vagynak, miképen származtanak oda?

F[elelet]. Vagynak bizonyára Unitariusok is ezen az helyen. Vargyas, Felső-Rákos és Ürmös nagyobbára Unitáriusokból áll, alig van más Vallás benne. Nagy Ajtának és Bölönnek is nagyobb része azt a' Vallást követi. Az Unitariusokról pedig és ide 's egész Erdélybe is lett származásukról így érts: 1563^{dik} Esztendő előtt nem volt Erdélyben a' Sz[ent] Háromságot tagadó tudomány; de az említett Esztendőben bé-jöve ide leg-elsőbben Lengyel Országból Blandrata György Orvos Doctor, és Orvosi Tudományával bészínlé magát a' János Király (:Johannes Sigismundus:) Udvarába. Ez a Blandrata Olasz és Lengye Országokból is el-űzttetett vala a' Sz[ent] Háromság ellen való tudománya miatt; de mégis magát meg nem vonta, hanem ezzel a' tudománnyal kezdé az embereknek elméjeket bé-tölteni. Akkor a' Király Papja volt Alesius Dénes (:leg-első Reformatus Püspök Erdélyben) de látván Blandrata Dávid Ferentznek Kolozsvári Papnak változó 's könnyen hajló elméjét, szép szinnel a' Király mellől Alesiust ki-tudák, és Dávid Ferentz helyébe a' Királyhoz bé-esvén, a' Blandratától vett

Socinianismust lassanként a' Király elméjébe bé-tsepegteték, és ezen a' fundamentumon Erdélynek sok falujit széljel bé-tölték. A' Király is azoknak kezd vala kedvezni 's Tisztségeket adni, a' kik véle egy értelemben valának: mely nagyon segitvén ezen tudománynak terjedését, Regis ad exemplum fere totus componebatur Transilvaniae Principatus. Sok zúrzaravt szerzett Erdélyben ez a' tudomány; de osztán 1571^{dik} Eszt[endő]ben Maros-Vásárhelyre Ország-Gyűlése hirdettetvén, olyan Uniora botsáttatának ez ilyen emberek, a' kik tsak az Atyát tartják egy örök Istennek; hogy ők is a' más Vallásokon lévő emberekhez hasonló szabadsággal lakhassanak Erdélyben: erről az Unióról mái napig is Unitariusoknak neveztetnek. Nóha ők már ezt a' nevezetet az egy Isteni személyben való hívésről szeretik viselni. E szerént meg-erősödvén az Unitaria vallás, attól fogva meggyökerezék Erdélyben. Érted hát, mely könnyen betsúszott Erdővidékére is és az egész Székelyföldre. Azután a' sok hadakozó időkben való zúrzaravok között annyira ment a dolog, hogy a' Székely-Földén közönségesen öszve-elegyedtenek vala a' Reformata 's Unitaria Eklésiák és azoknak Papjaik. Ha valamely Papot vagy Mestert meg-szeretett ez vagy amaz Eklésia, nem nézte Reformátusé vagy Unitarius; meg-hívta 's az Egyházi szolgálatba állította. De Bethlen Gábor Fejedelem idejében 1619^{dik} Esztendőben Keserüi Dajka János Reformatus Superintendens, a' Fejedelemtől és Országtól vett hatalommal szorgalmatos Visitatiót tévén a' Székely Földön, a' Reformata Eklésiákból az Unitarius Papokat ki-hányta; (:hanem ha reformálódtanak, úgy hagyta-meg:) és Reform[átus] Papokat állított helyekbe. Az Unitarius Superintendens pedig nem visitálhatott Háromszéken és Erdő-Vidéken 1577^{dik} Esztendőtől fogva 1693^{dik} Esztendőig, mivel 1577^[ben] meg-tiltotta volt az Ország Bátori Kristóf Fejedelem alatt: de a' Ref[ormátus] Püspököknek Visitatiójok alatt voltanak az Három-Széki Unitaria Eklésiák is; sőt a 3széki Unitarius Papok is a' Reformatusok' synodussaikban ordináltattak az Hivatalra ad An[num] 1690. De Anno 1693. midőn Ref[ormátus] Püspök vólna Veszprémi István, a sok Gravaminák között, melyek miatt nem lehetett mindenre elégségesen vigyázni a' Püspököknek, és erejek is hanyatlani kezdett vala a' Reformatusoknak, Sárosi János Unitarius Ur indításából visitálni kezdé Háromszéken és Erdővidéken Almási Mihály Unitarius Superintendens; mely ellen protestált is a' Ref[ormátus] Püspök. Az Unitarium Consistorium Protocollumába a' Visitatio 's annak Constitutioji így irattak-bé: „Anno Domini 1693. Die 1ma Febr[uarium] in Nomine D[omi]ni, Generalis Visitatio instituitur in Ecclesiis Trisedensibus Unitariorum. Primum in Ecclesia Nagy Ajtaiensi, deinde in aliis subsequentes, per Superintendentem, Rev[erend]issim[um] ac Clar[issim]um D[omi]num Michaëlem Almási; eique adjunctos Adesores Rev[erendum] D[omi]num Stephanum Magyarósi, juratum Civem S. Consistorii, Rev[erendum] D[omi]num Joannem

H[omoród]Sz[ent]Mártoni, Seniore[m] Ecclesiarum Co[m]it[at]us Albensis; Clar[issim]um
D[omi]num Michaëlem Régeni, Scholae Claudiopolitanae Lectorem, et Rev. Michaëlem
Árkosi, Civem Sancti Consistorii.

Ubi

Haec sunt acta et constituta:

1mo. Végeztetett, hogy a modo in posterum, mindenkoron Curatorok választassanak az Eklésiákban, a kik az Eklésiáknak minden javaira, mind a' melyek jelen vagynak, mind a melyek elidegenítettek, szorgalmatos gondot viseljenek. Az elidegenítetteket, akár adósság, akár pedig egyéb Bonumok légyenek, u. m. Szántó földek, széna rétek, erdők; egy szóval akárminémű Jók légyenek, rehabeálni el ne múlassák. És minden Eklésiai Proventust, az Eklésia szükségére fordítsanak, és mindenképen az Eklésia Bonumit szaporítsák. Az Egyházfiaktól minden Esztendőnként számot végyenek Karátsonban, avagy pedig Sz[ent] György napban. A Curatorok p[e]d[ig] hütösök légyenek; et pro hoc tempore primo, unanimi consensu, Tizsts. Püspök Uram jelenlétében választassanak Curatorok minden Eklésiákban. A' Curatorok pedig ne választassanak, hanem Püspök jelenlétében, vagy ha a' Püspök a' Seniort authorálja Adessorival együtt.

A büntetésben pedig a' Curatorokat a' Püspök authorálja az Eklésiákon fl. 3. az az három forintokig. A' birságnak két része az Eklésiájé, 3da a' Curatoroké. Ha pedig a' Curator tisztiben el nem járna, a' Püspök büntesse flor. 12.

2do. Constituáltatott, hogy a' Curatorok, mentől hamarébb perselyes ládát tsináltassanak, a' melyet az Egyházfiak minden jeles fő Innepeken a' Templom elejébe kitégyenek az Alamisnának bé-vételére. A' Prédikátor pedig tartozzék publice, szép ratiókkal indukálni az Auditorokat az Alamisnálkodásra; melyet ha el-veszteglének, a' Curator büntetődjék flor. 3., ha p[e]d[ig] az Egyházfiak egy egy forintra. Ennek a' Ládátskának pedig a' kultsa álljon a' Curátoroknál, a' Láda pedig az Egyházfiaknál. Minden Innepeken pedig a' Prédikátor jelenlétében számláltassék-meg az alamisna; és mennyi lészen irattassék fel.

3^{io}. Ennekelőtte is usus lévén, confirmáltatott, hogy a modo in posterum, senki a kepélés előtt Buzáját bé-hordani ne merészelje; hanemha a' szükség kényszerítvén, némely szegények kenyérnek valót hoznának bé; de azt is a' Prédikátor hírével, két vagy három kalongyát, sub poena flor. 3. mely pénz is az Eklésia pénzé közzé tétessék.

4to. Végeztetett ez is, hogy a' ki a' kepélést a' tsóvának másuvá való transferálásával meg-változtatná, büntetessék flor. 3. a' mely is tétessék az Eklésia pénze közzé. A' Pap 's Mester kára pedig refundáltassék.

Quinto. A' Negligensek felől is végeztetett, a' kik t. i. a' Templomot nem frequentálják, hogyha a' Templomot 3^{szor} egymásután el-veszteglenék, méltó mentségek nem lévén, a' Curator az Aedilisekkel együtt büntesse ad flor. 1. mely is tétessék az Eklésia ládájába.

6to. A' Pap hire nélkül a' ki az harang köteléhez nyúl és meg vonnya az harangot, büntetessék fl. 1. mely tétessék az Eklésia pénzéhez.

7mo. A' ki halottjának akar harangoztatni, napjában háromszornál többször ne harangoztasson, akkor se rendkívül hosszan, sub poena flor. 3. mely is az Eklésia pénze közzé tétessék.

8vo. Végeztetett, hogy a' Curatorok sub poena fl. 12. az Eklésia Erdeit meg-tiltsák, hogy valaki vinne belőlle Curator hire nélkül, büntetessék ad flor. 3. ha pedig a' Curatorok elmulatnák, hogy az erdőre gondot nem viselnének, a Curatorok a' Püspöktől büntetessenek flor. 12.

9no. Végeztetett, hogyha az aratás annyira véghez vitetett, hogy a' kepelés meg-lehet, és az Auditorok szorgalmaztatnák a Praedikátorokat a' kepelésre: tartozzanak ki-menni sub poena fl. 3. melyet a' Seniorok vegyenek fel a' Prédikátorokon.

10mo. A' Seniorok Esztendőben két Partialist, és többet ne celebráljanak: hanem ha valami nagy ok kénszerítené.

11mo. A' Mesterek Karátson előtt két Héttel, Húsvét előtt is két Héttel, Generale Exament tsináljanak (:ha arra való tanítványi vagynak:) melyben a' pap és az Eklésiának elsőbb emberei adhibeáltassanak, sub poena fl. 3. Melyet ha a' Pap el-múlatna büntetessék ad flor. 6.

11mo. Az Három-Széki Atyafiaknak Törvényes székek légyen Sz[ent]Györgyön az ott való Causákban. Ha pedig a' Causa Erdővidéki lészen igazítassék vagy N[agy]-Aján vagy Bölönben.

A Causansok pedig Asztal-pénzt Dr. 24 tartozzanak le-tenni tempore Constitutionis; addig egyet is ne szólhassanak: mely pénz Mensalenak hivattatik.

A Constitutio és Prókátor-Vallás Dr. 2. Ez a Notariusé.

Templomban való Halott-temetés és holt testeknek kihányása megtiltatott. Templomban való hatalmaskodás fl. 12. Ha valaki a templomban csak meg-taszigálna is valakit, büntetessék fl. 12. Szék-bétételért Dr. 25.

Templom körül való Czinteremnek hasznai a' Papé és Mesteré.

Pap vagy Mester a' Bért ha vagy szállítaná vagy nevelné, büntetését lásd felyebb, mely végeztetett in Anno 1661 a' Dészfalvi Szent Sinatban.

Az Egyházi Szolgáknak marasztásokban az Hallgatók olyan modalitást tartsanak, hogy Sz[ent] Mihály nap előtt vagy Advent Vasárnapig minden Papot és Mestert vagy marasszanak, avagy hivjanak, hirt adván a' D[omi]nus Senioroknak.

A Proventus bétakarításának idején, az Egyháziaknak egyike a' Prédikátor Házánál legyen jelen, és Hiti szerént tégyen ítéletet a' Bér Búzának, Zabnak meg-látogatásában, méltóé el-venni vagy sem; ne következék ok nélkül való nehézség.

A' Bérek bé-vitelére egy nap rendeltessék; a' ki pedig két nap egymásután be nem vinné büntetessék ad fl. 1. a' Bért is adja meg.

A mint vélem, az Unitarium Consistoriumnak minden Constitutioi kezemnél lévén ad Annum usque 1760; nem tartám azok közül helytelen dolognak lenni, hogy ide irjam azokat, melyeket ezen Székelyföldi Un[itárius] Eklésiák visitálásakor irtanak az Unitariusok, mert ezekből ki-nézheti az okos meg-olvasás által az ember, minémü hibák voltak akkor az ő Eklésisáikban; mivel ha hiba nem volna, Törvény is az ellen nem irattatnék. De hogy a' dologra térjek, és beszédemet bé-rekesszem: ilyen formán származott és folyt az Unitaria Vallás e mi Helységünkben. Azt pedig megjegyezheted, hogy a Rikán belől való Székely Unitaria Eklésiák és azoknak Egyházi dolgai az Háromszéki Egyházi Communitás között van; és midőn Communitás Gyűlése van, a' Reformatusok részéről való 4 Esperesek között, kik között egyik Praeses mindenkor, az egy Unitarius Esperes is meg-szokott jelenni (:A' Páristákkal nem közös ezen Communitas:), de úgy hogy a' Reformatusok részéről való Causákba nem szól be, hanem csak az olyan dolgokban, a' melyek a' Communitásnak és annak Privilegiumának dolgait nézik. N[ota] B[ene]. Az Unitaria Vallás itt és egész Erdélyben is ma sokkal szelidebb, mint ezelőtt volt.

13. K[érdés]. Érték az Erdővidéken, sőt az egész Három-Széken a' Reformatusok között lévő Páristákról és Unitariusokról; de már örömet kívánnám tudni azt is, hogy a' Reformatiótól fogva mitsoda igazgatás által folyt az Erdővidéki Eklésiáknak dolgok?

F[elelet]. A' Páristákról és Unitáriusokról többet is érthetnél más Irásomból; a' mi pedig Kérdésedre való feleletemet illeti, ezt mondom: Minekutánna a' Reformatio Három-Széken és Erdővidéken lábra kapott volna, az Egyházi Igazgatásnak módja nem egy formában volt. Míg a' fejedelmek Reformatus Személyekből nem kezdettek lenni, addig kevesebb erejek volt az Egyházi Személyeknek a' fenyíték folytatására, mint azután a' Bethlen Gáboron kezdődött Reformatus Fejedelmeknek idejekben. A Tractusok is hol több hol kevesebb számmal voltak a' Rikán belől, t. i. a' mint az idő hozta magával: mert a' sok háborgó 's hadakozó idők miatt néha csak egy Esperesség volt egész Három-Széken és Erdővidéken;

néha kettő 's három is a' tsendesebb és boldogabb időkben. Arra mutat az Erdővidéki Dioecesis legrégebb Visitatorium Regestuma, hogy 1603ban is egy Esperes visitálta t. i. a' Sepsi Esperes nemcsak a' Sepsi 's Erdővidéki, hanem a' Kézdi 's Orbai Dioecesiseket is. De már Bethlen Gábor fejedelemségének kezdetében 1614^{ben}, a mint a' leirandó Privilegium nyilván mutatja ezen Székely Földön három Esperesek voltak, u. m. Petrus Siculus Torjai, Stephanus Koppáni et Joannes Leérd. Ettől az időtől fogva osztán sok ideig három Ref[ormátus] Esperestségek vóltanak t. i. a' Sepsi 's Erdővidéki Tractusnak egy Esperestje, a' Kézdiéé más, az Orbainak harmadik. Ekkor Erdővidéken Pro-Senior szokott vólt lenni, de Visitatiókra az Esperest által járt az Erdőn a' Sepsi Tractusból. Voltanak ilyen visitatiók az 1603^{dik} Esztendőbelin kívül 1604. 1607. 1610. Esztendőkben. Volt 1620^{ban} is, és akkor az Három-Széki Papok és Mesterek Privilegiumának egyik Impetranssa, t. i. Torjai Székely Péter visitált, mint Sepsi Esperes. 1635^{ben} is visitált Erdővidéken a' Sepsi Esperes, lévén mellette Seculare Brachium Közép-Ajtai Márk György. 1647^{ben} Sikó István volt Esperes. De a' sok háborus időben, bajos és félelmes lévén az Erdővidéki Eklésiabélieknek Partialisokba az erdőn által-járni, s egyéb veszedelmes dolgok is következvén, Tsúlai György Püspök idejében an[no] 1654. a' Sepsi Esperességtől elszakasztattak a' Miklósvár- és Bardotz-Széki Eklésiák és új Esperesség állitatott a' Pro-Seniorság helyett, mely is Erdővidéki Seniorságnak nevezetett. Ekkor eredt ez a' nevezet: Erdővidéke. Ezen dolgot Tiszt. Bod Péter Uram így írta le a' Püspökök életéről nyomtatott Könyvében:

„1654^{dik} Eszt[endő]ben szakasztott két felé a' Sepsi Seniorság és úgy rendeltetett, hogy a' kik eddig a' Pro-Senior alatt voltak, légyen külön Seniorjok, 's nevezessék Erdővidéki Seniorságnak: melynek ez az okát adták. Messze kelletvén az Erdővidéki Eklésiáknak járni Pártiálisba; az erdőkön által félelmes vólt az utazás, néha gyilkosság esett a' perlekedők között, holott' még Prédikátort is öltének meg: a' Papok' távol lételek is néha okozott bajt, kárt, fáradságot a Keresztelés és Halott temetés dolgában. Jobbnak ítéltetett azért, hogy légyen közöttök az Esperest; mely attól fogva mind eddig úgy vólt és vagon.”

14. K[érdés]. Ezen idők alatt, mitsoda állapotban voltak az 3széki 's Erdővidéki Papok és más Egyházi személyek?

F[elelet]. Megvallhatni méltó panasszal, hogy mind most, mind pedig a' Református Fejedelmek idejében is, rendinél felyebb keményebbek voltak a' Székelyek az Egyházi Rendhez; annál is inkább sok keménységgel és illetlenséggel viseltettek ahoz addig, míg a' Ref[ormátus] Fejedelmekre szállott Erdély. Azért, Fejedelemséget érvén a Ref[ormátu]sok közzül a' nagy és áldott emlékezetű Bethlen Gábor, kaptak a jó alkalmatosságon a' fenn is

említett Székely Esperesek, u. m. Torjai S. Péter, Koppáni István és Leérd János, és bizonyos Articulusokból álló Instantiát adván be a' Fejedelemnek, olyan Privilegiumot nyertenek 1614^{ben}, a' mely a' Papokat, Mestereket és azoknak Maradványit sok illetlenségektől oltalmazná. Mely Privilegiumot azután megerősített a' két Rákótzai György is. Nem kiméllem annyi fáradságot, le-írom ide azon Privilegiumot, mely is szóról-szóra így foly:

NOS GEORGIUS RÁKOTZY...

15. K[érdés]. Azt szemlélem ezen Privilegiumban, hogy az Unitariusok csak a' Reformatusok enyett [talán: által] nyerték az immunitást, és talán már ma nem is bírhatják azt de jure; mivel quoad disciplinam Ecclesiasticam Ők nem a Reformatus Superintendenstől függenek. De tőled azt kérdem, hogy ezen Privilegiatus Senioratusok bírják-é azt az Immunitast ma is, mely ebben nékiek kegyelmesen engedtetett az 3 Fejedelmektől?

F[elelet]. 'Sellérjeikre 's Házaiknak lakósaikra nézve nem bírják; de egyéb részeire nézve még jó hasznát vészik e' Privilegiumnak. Mert jóllehet, hogy ezt (:főként:) a' külső Renden lévő székelyek eleitől fogva bontogatni kívánták; de az Uralkodók alkalmasan megerősítették minden idők' szakaszaiban. És ugyan azért, hogy ezt is meg-lássad, leirom azokat a' Resolutiokat, melyek a' Privilegiumnak erősítésére szolgáltak. Lehet pedig, hogy mások is származtak ez aránt; (:melyeket ezután sem leszen késő ezen Könyvbe bé-írni:) de előmbe ezek kerültenek.

[...]

III. Rész

Az Erdővidéki Esperestségben lévő Eklésiákról
külön-külön

21. K[érdés]. Hány Eklésiák vagynak az Erdővidéki Tractusban?

F[elelet]. Tizenhatsz Eklésiák. Ugyanis, Miklósvár Székben vagynak: 1.) Sepsi Bacon (:Telegdi is a' Bardotz-Szék részéről ezzel együtt van:). 2.) Bodos. 3.) Száraz-Ajta. 4.) Közép-Ajta. 5.) Bölön. 6.) Nagy-Ajta. 7.) Köpetz és (:némünémüképpen:) Filialis, Miklósvár. Bardotz Székben 8.) Olasztelek. 9.) Száldobos. 10.) Bardotz. 11.) Füle. 12.) M[agyar] Hermány. 13.) Kis-Batson. 14.) Bibartzfalva. 15.) Ürmös, Fejérvár Megyében. 16.) Baroth Filia Bodoshoz. 17.) Vargyas. 18.) Miklósvár.

22. K[érdés]. Mondj valamit ezekről rendre?

[Felelet.] Hogyis ne mondanék.

I. NAGY-BATZONRÓL.

Nagy Batzonnak nevezete alatt bé-foglaltatik Sepsi és Telegdi Batzon, ez Bardotz Székhez, ama p[e]d[ig] Miklósvár Székhez tartozó, melyeket éppen a' közöttök le-folyó Batzon vize szakaszt el egymástól. Hamar el nem végezném beszédemet, ha minden dolgokat ide írnék; de irásomból tsak ezeket nem akarom ki-marasztani:

a. A' Sz[ent] István Magy[ar] Királynak Sárola nevű Húgától származott vólt a' Márhárd Groff, kinek fija vólt Bulth Lórintz, és ennek lettenek im ez öt jeles fiai: Botzon, Bontz, Bentze, Tsák (Chák) és Betlen, ki is a' kevés ételről be-étlen-nek, és azután Betlennek neveztetett. Ezek közzül mindeniknek nevére Faluk vagynak Erdélyben neveztetve, talám magok lévén azoknak fundatorai. Betlenről Bethlen nevű mező-város és már el-romlott Vár, és Betlen-Falva Udvarhely Széken; Tsákról Tsák és Tsáklya Fejérvár Megyében Tövisen felyül, Bentzéről Bentzéd Udvarhely-Széken; Bontzról Bontzida vagy helyesebben Bontz-Hida a' Szamos mellett (:mint Apafiról 2 Apahida nevű faluk:); Botzonról pedig a' mi Batzonunk, melynek az önnön fundatorától oda szerzett egy nevezetes almája Batzoni édesnek vagy Batzoni Pirosnak neveztetik, azon alma édes is, piros is lévén.

b. Ez a' Batzon eleitől fogva igen népes és virágzó falu 's Eklésia vólt tsak magában is, annyival inkább p[e]d[ig], hogy 1741. Eszt[en]d[ő]ig Kis Batzon, 1760[!]. Eszt[endő]ig pedig Hermány is Filiája vólt. Tartozott a' N[agy] Batzoni Pap minden 3^{dik} Vasárnap Hermányba szolgálni; tartoztak az Hermányiak is Pap és Mester fogadásban és hozásban segítséggel lenni 's bért adni; Parochialis épületek körül munkát tenni, nevezetesen a' Batzoni Mester Házát póznával tartani, a' mint az 1603. és 1620^{dik} Eszt[endő]beli Visitoriumokból [me]g tetszik. Az Hermányiak is tarthattak ugyan magoknak Papot külön; de az 1620^{dik} Eszt[endő]béli Visita[ti]onak szavai szerént, úgy ha a' N[agy] Batzoni Prédikátor a' Derék Megyével [me]g engedte. 1603^{ban} is ilyen irás hagyatott erről: „Az Ekl[ési]a [:Hermány:] felől is [me]g feleltettük, et ab antiquo N[agy] Batzonhoz tartottak; a' N[agy] Batzoni Schola Mester Házát is ők tartották póznával régi időtől fogva. Papot úgy tartottak, ha a' Batzoni Pap meg engedte.” Mig a' Római vallást tartották régen ezek az Ekl[ési]ák, N[agy] Batzonban, K[is] Batzonban és Hermányban külön külön vóltak Papi öltöző ruhák, és midőn a' Pap hozzájok ment, azokba öltözött a' szentségek ki-szolgáltatására.

c. Régentén az Eklésiának járó jövedelemért serföző üstököt tartott Batzon; mint Olasztelek és más Ekl[ési]ák is. Szokás vólt ugyanis ezeken a' Falukon, hogy a falunak közönséges nagy aszaló háza vólt, holott a' szaladot [me]g készítették, melyekből negyvenesekkel is főzték Falu vagy Eklésia bérb[en] ki-járó üsteiben a' sert, és azokat

kortsomárolták, rajta meg is részegültek &c. Nem volt akkor ilyen bőv pálinka, mint most; a' Torban Sernél egyebet nem ittál vólna. Más Falura is szabad vólt pénzért az Ekl[ési]a üstét kiadni.

d. Templomát ez az Eklésia nagyította 's szépen megújította A[nno] 1767 és 1768. Mely Templomnak is régi formája azt bizonyította, hogy azt a' K[özép] Ajtaival azon egy rendbéli Mester-emberek építetté. 1835^{be} ismét ujította, 1836^{ban} a Synoduskor felszenteltette.²³⁸

e. Nevezetes szép virágzó Oskolája vólt eleitől fogva 's van ma is ezen Ekl[ési]ának, (:melyben magam is tanultam:) holott házasság nélkül való Mester tartatik. Mint régen más Eklésiákban is házasság nélkül való Mesterek vagy tsak Deákok is vóltanak, ezek néha a' Collegiumokba vissza is menvén. Innen van, hogy ma is néhol a' Schola Mestert Deáknak nevezik az Hallgatók. Minthogy a' Batzoni Schola Mester nevezetes Scholára tartozik vigyázni, instált és akkor jó választ is nyert ezen Eklésia 1761[-ben] M[é]l[tósá]g[o]s Curator Dániel István Urtól, hogy az ide való Scholae Rector, mint az Oppidanus Rectorok, G[ene]ralis Synodusra, Communitásra &c. való útakat ne tégyen. Sok jó Emberek kezdették ezen Scholában tanulásokat.

f. Ezen Eklésiának Papjai, a memoria hominum modernorum, ezek vóltanak: 1.) Joh[annes] Ajtai. 2.) Andreas Udvarhelyi. 3.) Stephanus Szokolyai. 4.) Joh[annes] Détései. 5.) Stephanus Benei. 6.) Petrus Tzompó Vásárhelyi: azután Udvarhelyi Pap. 7.) Osvát Ladislaus. 8.) Alexander Székely Dálnoki. Vivat terq[ue], quaterque beatus! (Andreas Dienes, Michaël Szalatsi, Andreas Kováts, Simon Intze N[agy] Solymosi qui et Archidiaconus 1831).²³⁹

g. Múlólag it[t] azt meg-jegyezhetni, hogy nem tsak a' Batzoni, hanem más Erdővidéki Eklésiákban is a' Papnak fizetése ez; minden Gazda embertől; két kalongya búza, 2 kalongya zab, és szaladért (:hogy az is légyen, mit igyék:) 18 kéve zab. Az Eklésiának két részétől egy-egy szekér fa. Keresztelésért egy Tyúk. Házások öszve-kötéséért, ha azok nem vóltak Bér fizetők, egy-egy Forint. Ha bér-adó nem vólt, a' kit eltemet, azért is egy Forint.

A Mesternek egy kalongya búza, 1 kalongya 's 9 kéve zab, az Ekl[ési]ának 3^{dától} egy-egy szekér fa. Ezen kívül van a' Gyermekek tanításáért és harangozásért való fizetés.

h. A Batzoni Erdőn vagon egy Uzonka nevü hely, melyen jó bor- vagy is savanyú viz található, hova régen a' Római Tiszt Ausonius, kitől Uzon neveztetett, szokott vólt elmenegetni Borvizzel való élés kedvéért; és ugyan rólla neveztetett Ausonicanak ~ Uzonkának.

---

²³⁸ Ez utóbbi mondathoz utalójellel, más kézzel, mint a másolóé, betoldva: „Később idegen kézzel.”

²³⁹ A zárójelbe tett nevekhez utalójellel, a másolóhoz képest más kézzel beszúrva: „Idegen kézzel később.”

i. Mikoron 1765^{ben} a' Connumeratio vólt, találtatott Batzonban Ref[ormá]t[us] Lélek numeró 658. (N[ota] b[ene]. Itt 1765[-ben] connumeráltattak; de a' Superintendentia 1766^{ban} adta-be:)

k. Patronus az Ekl[ési]ában Tek[intetes] Király-Bíró 's Curator Baló László Úr.

II. BODOS.

a. A' Magyaroknak Erdélybe való származásokkor, felette sok helyen vólt rengeteg erdő, az hól ma mezős és lakó helyek vagynak: ilyen lehetett az is, az hól ma Bodos vagyon, és nem lehetetlen, hogy valaki el-bújdosván és azon völgyben magát [me]g vonván lakásra, annak bújdosásáról Bujdosnak vagy is Bodosnak neveztetett.

b. Bibartzfalvával régen egy Ekl[ési]a vólt. Ma pedig ennek Fil[i]ája Barót (:nominatur a Sancto Bartholdo:), az hova a' Bodosi Papok eleitől fogva által jártanak Isteni szolgálatot tenni némely Vasárnapokon és Innepeken, a' T[e]k[intete]s Tserei Házhoz, az ott való kitsin Gyülekezetnek, melyben A[nno] 1765 találtattak 36 Lelkek, legelésére. Egykor T. Tsernátoni Márton Bodosi Pap ott járván cultizálni, mikor haza felé ment, meg-verettetett és fenyegettetett, hogy többször Papolni Barótra ne mennyen; de b[oldog] e[mlékezetű] Tek[intete]s Tserei Sámuel Úr a' M[il]l[tósá]g[o]s Királyi Gubernium Parantsolatja által bátorságossá 's szabaddá tette az ott való funkciót.

Történt Baróton A[nno] 1731, Viz Kereszt napján, hogy egy Péter Lukáts nevezetű R[e]f[ormá]tus ember vitt egy szán fát, melyért a' T. Plebanus a' Parochiához bé-akarta hajtani 's hajtani, mint Innep-szegőt, és e' miatt öszve-bajtorkodván véle a' T. Plebanus, a' magánál lévő Kereszt három darabba törött &c., melyért Tit. Apor Péter Fő Tiszt Úrnak commissiojából néhai T[e]k[intete]s Tserei János Úr, mint Király Bíró, ratione officii, kemény Actiót instituált ellene Baróti Gál András Prókátor által, melyben jobb kezének el-vágattatása 's azután kerékbe rontással való [me]g öletése praetendáltatott. De ex amore Religionis R[e]f[orma]tae, irt ezen Actiora igen solide néhai Tek[intetes] Tserei Mihály Úr Replicát, melyben [me]g mútogatta, hogy az Inctus senkit [me]g nem támadott, hanem [me]g támadtatván ő, a' tépelődésben esett, a' mi esett &c. Hosszú és igen fontos Replica vólt. Meg is szabadult Péter Lukáts.

c. Bodosnak Lakóssai ez előtt igen együgyűek és nem látott-hallott emberek vóltak: innen vagyon, hogy sok nevetséges dolgokat beszélnek rólok még ma is; noha azokat inkább a' tréfás dolgoknak iróiból vették és reájok alkalmaztatták; mintsem valósággal ők mivelték vólna.

d. Papjai ezen Eklésiának ezek jöttek emlékezetbe: Joannes Zágoni, Stephanus Solymosi, Benjámin Intze, Petrus Bogdány, Martinus Tsernaton, Sámuel Batzoni, Joannes Benedek, Stephanus Simon, és ismét Petrus Bogdány hodie fungens.

e. (1705-ben találtattak itt 256 Lelkek. Barótról a' Patronus)²⁴⁰ Tekintetes Cserei Josef Úr, egy Cardinalis Úr a' Székben.

III. SZÁRAZ-AJTA.

a. A' külső Helyekről Három-Székre bé-menőkre nézve Száraz és Közép-Ajták, a' Bartza felé menetelre nézve pedig Nagy Ajta, olyanok, mint valamely Kapuk avagy ajtók, és ezért is viselnek Ajta nevezetet. Száraznak (:noha igen Sáros:) azért neveztetett, hogy benne egy által léphető ároknál egyéb víz folyamat nintsen; messze lévén az ő Malmok is, mely a' más két Ajtára a lefolyó Patakra építetett, és Kakutsi Malomnak neveztetik.

b. Comperialtatott vólt 42 bizonyságokból (:a' mint a' V[ene]r[a]b[i]lis Tractus Protocolluma ebben tudósít:), hogy azon Malom Eklésia helyén épült: azért úgy rendeltetett, hogy a' malomra a' falu viseljen gondot; de a' Proventusnak 3da Eklésiának járjon, melyről a' Sz[ent] Egyház Esküttei Visitatiokor a' T. Esperestnek számolyanak.

c. Ez az Eklésia 1768. a' Templomát újonnan építette, 's 1769 kezdetében felszenteltette. (1809^{ben} ismét újra és 1810^{be} felszenteltetett).²⁴¹

d. A' Pap Kapuja előtt le-folyó kis Patakban, Törvény szerént, a' mint az irás mutatja, csak a' Parochusoké a' Rákászat, másnak nem vólna szabad.

e. Papok, kiket a' feledékenység el nem rejtett, ezek vóltak: Ajtai András, Baróti István, Bikfalvi Péter Notarius, Ajtai András, Ovári Ferencz, Solymosi István, Batzoni András, Krizbai Mihály, Tsernátóni Márton, Kovásznai Lukáts fungens Notariusunk (és 1816^{ba} Benkő Gergely, de K[is] Batzon).²⁴²

f. 1701[-ben] Száraz-Ajtai Kis János, ugyan Sz[áraz] Ajtai Nagy Ferentz Feleségét Katát egy barna paripával vette vólt meg: melyért perlette a' T. Esperest Szokolyai István.

g. 1765^{ben} a' Conscriptiokor 496 Személyek találtattak.

IV. KÖZÉP-AJTA.

---

²⁴⁰ A zárójelbe tett részhez a másoló kezétől különböző kézzel hozzáfűzve: „Idegen kézzel.”

²⁴¹ A zárójelbe tett részhez a másoló kezétől különböző kézzel hozzáfűzve: „Idegen kézzel.”

²⁴² A zárójelbe tett részhez a másoló kezétől különböző kézzel hozzáfűzve: „Idegen kézzel.”

a. Hogy Száráz- és Nagy-Ajta között helyheztesett, ezért vette Középi nevezetét. Régebben Fel-Ajtának is neveztesett azért, hogy N[agy] Ajtán felyül esik. Ezen Falunak Lakossai nagyobb részént kezdetek vólt ide származni Kakuts nevű Faluból, mely vólt régen ezen K[özép] Ajta Határának Sz[áráz] Ajta felől való részének végében, mint szintén Sz[áráz] Ajtának Lakossai is.

b. Ennek Temploma viseli még a' Pápiastaságbéli rajzolásokat, mely Templom is építetett vólt felette régen, u. m. 1141^{ben}, a' mint a' menyezeten való irás bizonyítja jól olvashatólag. Az is nevezetes, hogy ezen Falu Határának majd minden Részei a' régi szenteknek neveiket viselik, a' régi Római Valláson lévő Lakosoktól adattatván valamikor. Ilyenek: Szentenászton Pataka (:romlott szóval:) azaz, Sz[ent] Anna Asszony Pataka; Sz[ent] László Parlaga; Tiprotz (:egy nagy oldal, mely alatt fekszik K[özép] Ajta-Falvának felső része:) az az Tiburtz, Tiburtius; Moritz Pataka, Mauritusról; Mihály Havassa, Sz[ent] Mihályról; Domos Damasusról.

c. A' mint egyebütt, ugy K[özép] Ajtán is, a' Templom mellett meg-vóltak élő Atyáink idejekben az egymásra nagyon felhalmozott ember-tsontok, tetemek; melyek a' sirból ki-szedetettvén, akarát szerént egy másra rakattattak; és leg-utólján K[özép] Ajtán temették-el az ilyen Tetemet, arra készítetett nagy gödörbe, egy néhány rendbéli Visitatioknak szoros parantsolatjokra, 50 Esztendővel ez előtt.

d. Vagyon itt az Eklésiának két darab szép tsere erdeje; a' falunak felső fele felnyúlván ezek-között esőleg. Az a' mely Ligetnek (:ennek is egy része Nyiresnek &.) neveztesik fogattatott Ecclesia számára a' 15^{dik} Seculumban.

Mínthogy pedig ezen Erdőknek pusztitátása vólt némelyektől: a' Supr[emum] Consistorium (:Vesselényi István, Teleki Mihály és Bethlen László:) A[nno] 1713. 18. Julii irott Levelei által külön M[é]l[tósá]g[o]s L[iber] B[áró] Dániel István Curator Urat, külön Tek[intetes] Tserei Mihály Urat is N[eme]s Márkó Sándor Úrral együtt indította arra, hogy K[özép] Ajtára menvén, az Eklésia Erdeit és egyéb Javait jó állapotba helyheztessek. Kik elmenvén, tettenek ilyen Ordinatiót, irások által:

„Nos infra Scripti damus pro futura et perpetua cautela quibus expedit universis et singulis vigore praesentium, hogy midőn az Erdélyi M[é]l[tósá]g[o]s és Tiszteletes Ref[ormatum] Consistorium eleibe olyan panasz ment vólna, hogy a' R[e]f[orma]ta Miklósvár-Széki K[özép] Ajtai Ek[lés]ia Erdeinek, szántó földeinek Esztendőnként provenialandó hasznát, per abusum, mind a' Falu, mind a' Sz[ent] Egyház fiai pro lubitu, I[ste]n 's ennek a' Hazának Törvénye ellen profanus ususra fordítanak: tetszett azon M[é]l[tósá]g[o]s Consistoriumnak egyenlő akaratóból minékünk, mediantibus Literis parantsolni, hogy [me]g

nevezett K[özép] Ajtára el-mennék, és azoktól, a' kiknek kezint eddig az Ekl[ési]a proventus forgott, szoros számot vévén, mind az Eklésia erdeje, mind egyéb Eklésia számára járandó proventus iránt, egy örökké állandó és senkitől ezután sub poena Articulari Compilatae Constitutionis nem violálható rendet szabnának: Mi azért Religionkhoz való kötelességünk szerint engedelmeskedvén annyiszor említett M[é]l[tósá]g[o]s Ref[ormatum] Cons[istoriu]m parancsolatjának, in hoc anno praesenti 1714. D[ie] 2. Mensis Maji, elmentünk K[özép] Ajtára: a' hova is convocaltatván Tiszt[elete]s Esperestet Hermányi Péter Uramat, mind p[e]d[ig] az eddig fungált Megye-Biráit, Szentegyházfiat és a' falusi Embereket, ab an[nno] 1703, usque ad prae[senti] an[ni] 1714 a' Megye-Biráitól az Ekl[é]zsi]a proventusairól számot vettünk, és mivel nem hasznára sőt nagy kárára lenni tapasztaltuk az Ekl[é]zsi]ának a' Megye-Biróságot: azért ex communi consensu a' Megye-Biróság hivatalját tolláltuk, cassáltuk, hanem h[ogy] mindenkor három Sz[ent] Egyház Fiai légyenek Esztendőnként, azt végeztük; úgy az Ekl[é]zsi]a erdeinek, szántó földeinek ennekutánna in perpetuum mitsoda rendi légyen, azokról ez alább [me]g irt mód szerint pro lege inviolabili deliberáltunk.

I. A' mely abusosok inserpáltak vólt a' Szentegyház erdeiből való Fáknak ajándékon ide 's amoda való adogatásából, abban depraehendált erdőlőknek büntetéseknek az Ekl[é]zsi]a kárára való mitigatiojából, és annak magok vagy Falu közönséges szükségire való applicálásából, azok in perpetuum tollátatnak, et ex communi voto determináltatott, a modo deinceps in perpetuum ajándékon semminémü szin és respectus alatt fát se falu, se a' Szentegyház fiai ne adjanak, hanem pénzen, a' mint az Eklésia Urbariumában specificálva vagyon, mitsoda fát mennyi áron, melyik erdőből adjanak; se a' Falu, se a' Falusi emberek egy szál fát is az Eklésia erdeiből Falu közönséges, vagy falusi privatus ember szükségire ajándékon fordítani ne merészeljenek: Valakik p[e]d[ig] az Ekl[é]zsi]a erdeiben, akár falusi emberek, akár más falubéliek találtatnak akár mikor; azok absq[ue] personarum respectu [me]gbüntettessenek és az Ekl[é]zsi]a Urbariumában specificált poenában senkinek semmit el ne engedjenek, sub poena Articulari, valaki ezt a' Deliberatumot akármelyik részeiben violálni praesumálná.

2. Semminémü tűzre való fát, a' magától ledőlt fákon kívül onnan elvinni ne merészeljen, és valaki az ellen tselekedni merészelne, toties quoties a' Szentegyház fiai [me]gbüntessék irremissibiliter.

3. A' Szentegyház fiai kötelességek szerint, valakiknek az Ekl[é]zsi]a egyenlő consensusából fát adnak pénzen az Urbariumban specificált valoron, mind azokról Regestumot tsináljanak, és melyik napon, hány szál fát 's kinek 's hány pénzen adják, azt fel-

írják hitelesen; a' birságról hasonló Regestumot tartsanak, kit, mikor 's mennyire büntetnek: és minden eféle proventusokat kész pénzül az Ekl[ési]a számára conserválják, akármi szerént más ususra ne fordítsák, sub poena Articulari.

4. Az Eklésia Földeit annak idejében [me]g ganéztassák, az Oeonomiáját tempore debito el-végezzék, mely ha a' Szentegyház fiain múlik-el, az Eklésia a' Szentegyház fiainak a' magokéből végyen mox et defacto annyit, a' mennyi rend szerént ott termett volna: ha p[e]d[ig] a' Sz[ent Egy]ház Fiainak admonitiojokra a' Falu szófogadatlanokodik, a' Falu adjon hasonlót az Ekl[ési]ának érette; az ilyen földeknek fructussát is p[e]d[ig] pénzen el-adván, Ekl[ési]a számára conserválják sub poena Articulari.

5. Makk termésnek idején a' Pap és Mester sertéssein kívül senki sertéseit qoucunq[ue] sub respectu, a' rendes fizetés vagy gostina pénzen kívül az Ekl[ési]a erdejére ne merészeljék botsátani: a' gostina pénzről is hasonló Regestumot tsinálván, modo supra declarato és abból proveniálható proventus, semmi profanus ususra ne fordítsanak, sub p[oen]a Articulari.

6. Mivel a' fenn forgó erdő teljességgel et ab antiquo Reformata Ekl[ési]a erdeje: más Religion valóknak ahoz semmi jussok nem lehet; azért per abusus a' mely akár örökös akár 'Sellér Oláhok az Ekl[ési]a p[rae]judiciumára K[özép] Ajtán lakók közzül eddig az Ekl[ési]a erdeiről tűzi le-dőlt fát hordottanak, marhájokat nyárban ott legeltették, in perpetuum ezután tolláltatik, és ha olyanokat a' Szentegyházfiai ezután ott depraehendálnak, toties quoties irremissibiliter [me]gbüntessék, mely büntetés az Ekl[ési]a számára Regestum szerint fordítassék; úgy épületre való fát is az olyan személyeknek pénzekért is nem tartoznak a' Szentegyházfiai adni: mert ők nem a' R[e]f[orma]ta Ekl[ési]ához tartozandók.

7. A' Sz[ent] Egyház erdejiben marhájokat legeltető R[e]f[ormá]tus K[özép] Ajtai Embereknek, ott in loco pascua[tio]nis néha-néha, kivált essős időben kivántató tűznek alkalmatosságára [me]g engedtetik, hogy ha semmi magától ledőlt fát nem kaphatnának, szabad légyen illendőképen et tempore solum necessitatis supradecaratae; azon Ekl[ési]a erdejinek haszontalan és épületre teljességgel alkalmatlan, nyár, nyír, fűz, eger vagy berekenye nyers fáiból tüzet gerjeszteni: úgy mindazáltal, hogy azzal ne abutáljon senki, hogy szükség kívül tüzet gerjessen, vagy mikor ledőlt fát talál, akkor nyers fához nyúljon, és a' Sz[ent] Egyházfiai tartozzanak minden Héten leg-alább egyszer a' Sz[ent] Egyház erdeit [me]g járnai, és ha oly modo supra exorbitáló embereket deprehendálnak, toties quoties irremissibiliter [me]gbüntessék; mely poenából proveniálnadó fizetés is az Ekl[ési]a számára fordítassék.

8. A' Szentegyházfiai elapso anniversario tartozzanak a' fenn declarált módon tsinált Regestrum szerént mindenekről hitelesen ratiocinálni, az Ekl[ési]ától rendelttet hiteles embereknek, és a' K[özép] Ajtai most és ezután successive következő Tiszt[e]lete]s Prédikátorok[na]k; és a' mint azon Személyek előtt a' Ratio véghez mégyen, tartozzanak azon Sz[ent]egyházfiai a' Ratiót a' M[é]l[tósá]g[o]s R[e]f[orma]tum Consistoriumtól Erdővidékire rendeltett Curator Uraknak esztendőnként remonstrálni, sub gravi poena secus facientibus a D[omi]nis Curatoribus irremissibiliter inflingenda; hogy annyival is inkább az Ekl[ési]a Proventus, mint eddig, ne dilapidáltassék, hanem az Ekl[ési]a számára juxta ordinem a nobis modo institutum; I[ste]n 's az Haza Törvénye szerént az Ekl[ési]a számára intacte conserváltassék.

Mind ezen fenn declarált Punctumok, hogy in perpetuum e' szerint observáltassanak a' K[özép] Ajtai Ref[ormata] Ekl[ési]ában pro lege inviolabili sub poean Articuli Compilatae Constitutionis, ex communi voto végeztük és rendeltük, a' M[é]l[tósá]g[o]s és Tiszt[e]l[ete]s R[e]f[orma]tum Consistoriumtól in praesenti negotio nekünk legitime conferaltott autoritasból. Datum ex sessione nostrae K[özép] Ajtaiensi, A[nn]o et Die super specificatis.

Stephanus Dániel Inclyti Consistorii R[e]f[orma]tor[um] Ass[esso], nec non R[e]f[orma]tor[um] in Sedibus Bardotz et Miklosvár Eccl[esi]ae Curator. (L. S.)

Michaël Tserei de N[agy] Ajta Eccl[esi]ar[um] in Sede Maros R[e]f[orma]tor[um] Curator, et Incl[yti] Consistorii R[e]f[orma]tor[um] unus ex Notariis. (L. S.)

Alexander Márko de Olasztelek V[ice] Judex Regius Sedis Bardotz. (L. S.)"

e. K[özép] Ajtán 1765. a' Connumeratio talált 599 Lelkeket.

f. Papjai voltak: Ajtai János, Sólymosi István 1701. Hermányi Péter, Baló András, Ajtai Benkő Mihály, és ennek Fija Benkő József ab A[nn]o 1767.

(1728. 9 7^{bris} volt K[özép] Ajtán G[ene]ralis Visitatio).²⁴³

V. BÖLÖN.

a. Böv Határral, erdőekkel, &c. kezdett bírni oda fundáltatásakor ezen Falu, 's nem lehetetlen, hogy nevét vette volna ezen szókból: Böv lön.

b. Bölönnek circiter ötöd részének[!] alig több a' R[e]f[orma]ta Eklesia, a' több rész Unitaria Vallást tart. Mely szerént, mivel Bölönnek sok Eklésiai Földei, kaszálói és erdei vagynak, hasonlóképen a' Magyarósnál lévő Hid vámjának is fele (:mert fele a'

---

²⁴³ A zárójelbe tett részhez a másoló kezétől különböző kézzel hozzáfűzve: „Idegen kézzel.”

Magyarósiaké:) az Eklésiáké: ezekből az ötöd rész illeti a' Böl[öni] R[e]f[orma]ta Ekl[ési]át. Nagyon kívántatik erre a' vigyázás, hogy kárt ne valljon a' Ref[ormata] Eklésia.

c. Ezen Seculum elején Templom építésre conferált volt valami kevés summát Damokos Margit Nagy Miklósné; melynek kézbe szolgáltatása aránt akadékoskodott Damokos János; mint az azon dologról 1713^{ban} 24. Julii Miklósvárán pronuciáltatott Deliberatum tanítja: mire ment a' dolog, nem engedtetett tudnom.

d. Ezen Ekl[ési]ának hasznos Patronussa vólt Basa Tamás Úr, lévén a' R[e]f[ormá]t[us] Pap és Mester Parochialis helyek is az ő collatiója; úgy egy szénafű is Magyarós felé Hajó Révben.

e. Noha kitsin Eklésia ez: mindazá[lt]al alkalmas Papi fizetés van benne most is, szép vólt pedig ez előtt: mert a' Királyi Kamaráról intacte száz forint járt, de ma abból Agentiára 's egyebekre el-húzzattatik, annyira, hogy hatvannál több nem adattatik. Ennek felette van 720 forint Ecclesiáé, melynek interessének két része a' Papnak, 3^{dik} a' Mesternek mégyen. A' kevés nép tartoznék itt is olyan Kepét adni, mint más Ekl[ési]ákban is; de nem praestálják: minthogy az Unitarius Hallgatók' himében varranak. Nevezetesen a' Házások copula[ti]ójától és Halott temetéstől nem fizetnek; az oszporások avagy Gyalog szeresek igen sokan vagynak, kik ha Háztartó Gazdák is, Papnak és Mesternek együtt Dr. 72^{nél} többet nem adnak. Ez a' Rossz meg vagyon a' N[agy] Ajtai kitsin Ekl[ési]ában is.

f. Méltónak tartom az 1672. Eszte[n]dei Visitatoriumból szóról szóra ezeket Böl[ö]n[r]ről kiírni:

Joh[annes] Ajtai Senior cum suis collateralibus, mellettünk lévén Nemz[e]t[e]s Baló Tamás Úr, mellénk adatott Brachium. El-jöttünk Bölönbe Orthodoxa Eklésiánk látogatására, hogy értsük Auditorink[na]k ha valami Gravameni lennének, azoknak tudakozására, és ő K[e]g[yelme]k egybe-gyűlvén jelenlétünkre, a' mennyen telhetek, difficultasokat Ő K[e]g[yelme]k minékünk exponálták.

I. Elsőbben is visitálván Templomunkat, Parochialis Házainkat, derekas fogyatkozásokat találtunk leg-főképen a' Templom bomladozásában, scholánknak majdon teljességgel el-pusztulásában, Oláhoknak és egyéb embereknek benne lakása miá, az melyek Auditorinknak akarattjuk ellen vóltanak; félő, hogy végtére el ne foglaltassék.

2. Úgy adják értésünkre, h[ogy] mikor az Unitariusok a' Pap, Deák számára való épületeket akarták építeni 's építették is, Sz[ent]egyház erdeiből építették; a' mi Auditorink p[e]d[i]g onnan akarván Religionkon való Papjoknak építeni, ellenzették; sőt [me]g is zálagolták el-annyira, h[ogy] onnan n[em] épithettek, h[ane]m másunnan kellett szerezniük.

3. Idvezült Basa Tamás Uram Kapitányságában connumerálván az Auditorinkat, Sz[ent] Egyházhoz járó Földből, Fűből ötöde conferáltatott idvezült öregbik Rákótzai Urunk[na]k idejében; melyet máig n[em] p[rae]stáltak: sőt in a[nn]o proxime p[rae]terito 1671. kivántuk az Falutól 's nem adták.

4. K[özép] Ajta felé v[al]ó mezőben, vagyon egy 3 köből féréje Hóld föld, melyet szoktak eladni egy ugar szerre 50 pénzért, ha a' Pap bé-akarta vetni, néki is deponálni kellett: ebből is kivántuk az ötöd részt, de n[em] adták.

5. 1669. Gidófalvi István Pap Uramat I[ste]n Ö F[elsé]ge e' Világból ki-szöllítván a' Bölöni Orthodoxa Ekl[ési]ából, egész Esztendeiglen az Ekl[ési]a Pap nélkül vacált; h[a]n[em] a' Dioecesisből Vasárnaponként szolgáltak series szerént: mindaz[álta]l idvezült Bartsai Fejedelem Istenes indulatjából conferált volt az Ekl[ési]ához 25 köből búzát arra az Esztendőre is, melyben vacált az Ekl[ési]a Pap nélkül; mostani K[e]g[ye]l[me]s Urunk is k[e]g[ye]l[me]s[sé]géből azon számú köből búzákat az Ekl[ési]ához be-szolgáltatta; melyekből adtak-ki várásra Cub. 19½ köblét pro fl. 3, köblinek várásáért egy-egy napi dolgot Ekl[ési]a számára.

g. Bölönben a' Templom reparaltatott A[nn]o 1769. Ezen Ekl[ési]ában 1765[-ben] találtattak n[ume]ro 169.

h. Bölöni Papokra im ezekre találok: Gidófalvi István †1669. Tsernátfalvi János 1690–1701. Ajtai György 1707. Baróti István 1711. Sebe György 1716. Batzoni Bálint 1722. Krizbai Mihály, Baló András, Hermányi Péter, Kovásznai Lukáts, Borosnyai Bóldisár, Ajtai András, és mostan Köpetzi B. János.

i. Patronus az Eklésiában Tek[intete]s Tserei Farkas Úr, Jó Patrona p[e]d[ig] (:férje Unit[árius]:) Tek[intete]s Gazdag Miklósné Osvát Ilona Asszony.

VI. NAGY-AJTA.

a. N[agy] Ajtán kitsin a' R[e]f[orma]ta Eklésia. Foglaltos és szorgalmatos volt Szokolyai István Esperest N[agy] Ajtáról, requirálván a' Püspököt, h[ogy] ennek Templom építésre való pénz szereztenék, és a' Ref[ormá]t[us]ok szaporodnának; de mind eddig fa Templomjok van és a' nép is kitsin számu.

b. Egy írásban ezt találom: „A' Temploma (:N[agy] Ajtai R[e]f[ormata] Ecl[esia]:) fundussát pedig az Nemes Ország arra a' dologra delegált Commissariusok által, N. Tserei Ján[os] Úr kapuja előtt, az Falu szabadján mérette-ki; az hova idvezült Dániel Mihály Uram bővségesen hordatott Követ mésszel együtt, a' mely most is rész szerint ott vagyon.[”]

c. Néhai igen nagy elmével I[ste]ntől [me]gáldott Tek[intete]s Cserei Mihály Úr egykor tette volt ezen Jegyzéseket:

1. Mikor a' R[e]f[ormá]tusok Templomot akarván fából építeni, 's bé akarták a' falu közönséges sántzában a' fákat vitetni, az itt való Unitariusok az harangot félen veretvén, lántsákkal, vasvillákkal fel-támadának az itt való R[e]f[ormá]tusokra, a' sántz kapuját erőszakosan bé-tevék, 's hogy Cserei János Urammal együtt én a' sántz kapuját [me]g akarám nyitani; ránk támadának, agyon akarának verni, [me]g nem engedék, h[ogy] a' fákat bé-vigyék, h[ane]m a' M[é]l[tósá]g[o]s Gubernium Commissionaliter assignáltata Templom helyet a' R[e]f[ormá]tusoknak: ilyen ördögi gyűlöléssel 's irigységgel viseltetnek ezek az Ajtai Unitariusok a' más Religiokon valókhöz.

2. A' Falu Kastéljának birodalmából mind az Ajtai R[e]f[ormá]tusokat, Catholicusokat erőszakosan ki akarnak fordítani; a' Falu Porkolábjától a' Kastély ajtónak kúlsát erőszakosan el-vevén, az Unitarius Schola Mester kezeibe adták, azt állítván, h[ogy] az a' Castély tsak az Unitaria Ekl[ési]áé: ez iránt is a' M[é]l[tósá]g[o]s Gubernium Commissionaliter parantsola, h[ogy] a' Castély és Sántz nem az Unitaria Ekl[ési]áé, h[ane]m a' faluban lakó R[e]f[ormá]tus, Catholicus és Unitarius Possessorokkal 's lakósokkal közös hely.

3. Mikor még a' sült ördögököt is irtóztató káromkodással az itt való Unitarius emberek' Scholában tanuló fiai, az itt való R[e]f[ormá]tus Pap kapujára azt irták vala Sz[ent] Háromság, hazugság, és a' N[emes] Szék V[ice] Tiszti Assessorokkal együtt ide gyűlvén Ajtára, h[ogy] investigálják azt a' kövel való agyon-veretést, sőt pokolbéli tüzet érdemlő káromkodást, ki irta: fel-támadának, és az examenre elé állított fiakat erőszakosan ki-vivék a' házból, Cserei János Uramat hurtzolták annyira, h[ogy] a' V[ice] Tisztnek K[özép] Ajtára kellett küldeni R[e]f[ormá]tus emberekért, a' kik succurráljanak ilyen halált érdemlő violentia ellen.

4. A' Catholicusok Temető-helyin erigáltatott fa-keresztet étszaka diribról darabra vagdalák; ki tselekedte, senki bizonyoson nem tudja: Catholicusok, R[e]f[ormá]tusok n[em] tselekedték, sem az Ajtán lakó Oláh Valláson valók; valakinek Unitarius embernek kellett tselekedni; ők tartoznak ki-keresni.

5. Ha Catholicus v[agy] R[e]f[ormá]tus köz ember Unitaria Asszonyt, Leányt vészen-el feleségül, minden alattomban való mesterséggel azon vagynak, h[ogy] férje vallására ne álljon; ha arra áll, az olyanokat férjekkel együtt minden úton módon persequálják ördögi gyűlöléssel. Ha R[e]f[orma]ta Leány szolgál Unitarius embernél, erőszakosan cogálják, hogy az Unitariusok Templomába járjon. Ha p[e]d[ig] Unit[árius] Ember veszen R[e]f[orma]ta Asszonyt feleségül, vagy akarja vagy nem, az Ura Vallására kell állani. Az én

Tisztartómat is azért persequalják, h[ogy] felesége Catholicává lett. Vagynak több dolgok is: szükség F[elsé]g[e]s Asszonyunk szoros inquisitiót peragaltasson; miért az ő F[elsé]ge Religiojának despectussára vergál.

N[ota] B[ene]. Nem szóllok a' Bölöni Unitarius Nemes és Köz Rendekről, sem N[agy] Ajtán lakó Dónát György és Gazdag Mihály Uraim Unitarius Nemes Possessorokra; de a' több N[agy] Ajtai Lakos Unitariusok nyilván való persecutorok, mind a' köztök lakó Catholicusoknak, mind Reformatusoknak.

---

d. Mikor a' jövedelmetlenség miatt Papot nem tarthattak, olykor K[özép] Ajtáról szolgált-le Pap. A[nno] 1714 a' G[ene]ralis Visitatio így deliberált: Minthogy Tiszt[ele]s Hermányi Uram (:K[özép] Ajtai Pap:) szolgál a' N[agy] Ajtai kitsin Ref[ormata] Ekl[ési]ába: annakáért justum et aequum, h[ogy] a' mely Interes járt a' Prédikátoroknak az oda conferáltatott 60 forintból, abból Ő K[e]g[ye]l[mé]nek légyen participiuma. De A[nno] 1718 Bölönhöz applicálta vólt a' M[áros]Vásárhelyen celebr[áltatott] G[ene]ralis Synodus, ezen Deliberatummal: „Minth[ogy] a' N[agy] Ajtai Ekl[ési]a n[em] sufficiens arra, h[ogy] Prédikátort tarthasson maga; n[em] is lévén Templom, Parochia: azért tetszett a' Sz[ent] Generalisnak, hogy a Bölöni Ekl[ési]ához applicáltassék. Melyhez képest minden 3^{dik} Vasárnap tartozzék a' Minister által menni ad sacram functionem; Hétköz nap p[e]d[ig] Szeredán. A' Nagy Innepekben a Sacramennak administra[ti]ójára 2^{dik} napon mennyen. Ezt p[e]d[ig] a' Bölöni Ecl[esi]a ne is contravertálja, így kívánván a' praespecificált Ecl[esi]ának szüksége. Extrad[ata] per me Steph[anum] Vásárhelyi S[ancti] G[ene]ralis Jur[atum] Not[arium] ex Synodo G[ene]rali Agropoli celebrata A[nno] 1718. 29. Junii.”

e. A' Tractus Urbariumában e van: „Ebben az infans Ecl[esi]áb[an] szolgáló Ministernek, T. Püspök Urunktól jár 30 forintja esztendőnként a' Gilányi Pénzből.” De ma nem jár ki ez, hanem néhai T[e]k[intete]s Tserei Mihály Úr szapargatott vólt (:él ennek az Urnak jó emlékezete egyebek között a' M[anu] S[cripta] Historiájában:) valami pénzt ezen Eklésiának, és annak interesse jár Esztendőnként a' Papnak. Vagynak szántó földek is és kaszálók, melyeknek a' Pap hasznát vészi. Patronusok lévén itt, M[é]l[tósá]g[o]s Tserei György Tabulae Regiae Assessor Úr és Tek[intetes] Tserei Miklós Úr, incl[ytic] Continuae Tabulae Sedis Miklósvár Adessor, ez néhai T[e]k[intete]s Tserei János Urnak, ama p[e]d[ig] néhai sokszor említett néhai T[e]k[intete]s Cserei Mihály Urnak fija; ezen M[é]l[tósá]g[o]s Urak patrocinalnak, mert külömben ezen kis Ecl[esi]a Papot nem tarthatna, kevesen lévén, keveset is fizetvén.

f. 1765[-ben] Conscribáltatván itt a' R[e]f[ormá]tus Személyek, találtattak n[ume]ro 124. Papjait ezeket találok az Írásokban: Martinus Ajtai 1691^{ben}, Stephanus Türkösi 1701. (Balthazár Borosnyai 1726, 1727. Petr[us] Bogdány 1731.)²⁴⁴ Georgius Bibartzfalvi 1734. Balthazár Borosnyai denuo 1740–1748. Joan[nes] Tókos 1738. Samuel Máté 1749.²⁴⁵ Joannes Benedek, Joannes Köpetzi, Andreas Ajtai, hodie fung[ens] Stephanus Fetés de Ikafalva.

VII. KÖPETZ.

a. Köpetz, vélhetni, onnan vette nevezetét, hogy mikor lakni kezdték azon helyet, nem oly erdős volt, mint sok helyek abban az időben, mikor a' Magyarok itt szaporodván lakni kezdték; hanem Kopatz 's erről a' Köpetz nevezet. Kis Köpetz is volt valaha, a' mostani Köpetzen felyül, mely ma is a' Lakósoktól Kis Köpetznek hívatatik.

b. A' Kepélés, az az, hogy az Egyházi Hitesekkel a' Pap a' mezőre ki-menvén (:ki-vévén minden Gazdának egy földét:), szabadon választhassa el a' maga Bérébe adandó Gabonát, ebben a' Tractusban itt és K[özép] Ajtán tollálatott leg-utólján élő Atyáinknak idejekben. A' több Ekl[ési]ákban ha volt is Kepélés, ez előtt igen régen [me]g szűnt volt.

c. Ez is szépen virágzó Eklésia; de a' Templombéli székek felett eleitől fogva sokat koczódtak némely Hallgatók; nevezetesen a[nno] 1753 és 1758[-ban], melyhez még a' Tiszt[elendő] Superintendensnek is hozza kellett szólni. Ebben a' Tractusban az orgonával való éneklést legelsőbben ez az Ekl[ési]a vette bé a[nno] 1750.

d. Circa a[nno] 1622. pusztán állván a' Miklósvári Papi ház hely, és Papjok nem lévén, a' Köpetzi Pap szolgált oda. Ma is Köpetzre hallgatnak a' Miklósvári R[e]f[ormá]tusok inkább, de a' R[e]f[ormá]tus Papnak oda bójárni Ministeriumra nem szabad jó darab időtől fogva, u[gy] m[ínt] a[nno] 1751. A' Tiszt[elendő] Plebanus copulálja őket is, temeti, kereszteli &c. mint nem régiben Gyenge Sámuel nevezetű R[e]f[ormá]tus ember a' Gyermekeit másutt kereszteltetvén-meg, ökre azért el-köttetett és oda vezett. Van reménység, hogy másképen fordul; Inquisitio menván véghez nem régiben az ott lévő R[e]f[ormátus]ok számokról, a' M[é]l[tósá]g[o]s Supr[emum] Consistor[ium] parantsolatjából: nóha azon Inquisitio el-fogott tévelyedni. Ujabb inquisitio, 's azután a' mellé járuló búzgóságok által azoknak, a' kiknek vállokon állanak az ilyen terhek, meg engedtetik szabadság az oda való bé-járásra a' R[e]f[ormá]tus Papok[na]k. Miklósvarán a[nno] 1693, mikor még a'

---

²⁴⁴ A zárójelbe tett részhez a másoló kezétől különböző kézzel hozzáfűzve: „Idegen kézzel.”

²⁴⁵ E név fölé a másoló kezétől különböző kézzel beszúrva: „Balthazár Borosnyai denuo 1740–48.”

R[e]f[ormá]tusoknál volna a' Torony, harang &c. hajnalban is avagy jó reggel, harangozni szoktak vólt.

e. 1765^{ben} Miklósvárán 96, Köpetzen 498 R[e]f[ormá]tusok találtattak. Régen Miklósvárán voltak ezek a' Papok: Steph[anus] Köpetzi 1680. Georg[ius] Ajtai 1690. Stephan[us] Köpetzi iterum 1699–1707, Georg[ius] Ajtai iter[um] 1709. Stephanus Sz[ent]Györgyi.

Köpetzen ezek: Georg[ius] Köpetzi 1635. Georg[ius] Sebe 1680. Michaël Batzoni 1690. Steph[anus] Köpetzi 1692. Joh[annes] Ajtai 1707. Joh[annes] Szederjesi 1704. Joh[annes] Batzoni 1709. Gregorius Sebe, Sámuel Benedek, Sam[uel] Máté. (N. Petke Mihály Notarius, Josephus Benkő, Martinus Székely, Sámuel Biró).²⁴⁶

VIII. OLASZ-TELEK.

a. Erdély Országá eleitől fogva olyan vólt, mint a' Sz[ent] Péter lepedeje Tsel. X. melyben sok féle állatok valának: mert itt is tsak nem mindenféle Nemzeteknek öszve-zavarodások vólt. Midőn Trajanus Római Tsászár Erdélyt a' Dacusoktól [me]g vette, Decebalust a' Dacusok Királyát meg-verte. Hunyad Vármegyében mind Decebalusnak, mind kivált Trajanusnak mely sokféle emlékezetét lehessen látni 's érteni, tsak a' nem tudja, a' ki tudatlan az Erdélyre tartozó antiquitásokban. De imé, mind Decebalusnak, mind Trajanusnak némünémü emlékezetét Olaszteleken is feltalálja az értelmes ember, ha Diogenes módjára Délben gyertyát nem gyűjt is. Mert a' mint közönségesen az Historicusok és Antiquariusok szerint, Hunyad vármegyében a' Decebalus elrontott nevéről (:a' mely könnyen [me]g szokott esni:) neveztetik a' Vecel nevű hely, azt lehet mondani, hogy az Olaszteleken alól lévő mező is Vecelnek, vagy mások szerint Vécernek innen neveztetik. Másfelől Trajanus hozott leg-előbbször Romai vagy Olasz Coloniát Erdélybe, 's ime ezt a' falut is Római Colonia lakta, és ezért neveztetik Olasz (:nem Orosz-telek, mint némelyek hibázzák:) Teleknek, melyet Timon Sámuel Jesuita in Imagine Novae Hung[ariae] Cap. XI. nem helytelenül nevez Deákúl Fundus Italicusnak. Lehet gyanítani, hogy itt is ezen szép mezőben vólt a' Rómaiaknak ütközetek a' Dacusokkal. De légyen elég erről.

b. 1765[-ben] találtattak itt (:Felső Rákosról is valami kevés Ref[orma]ta personák ide számláltatván:) n[ume]ro 344. Patronus itt ma M[é]l[tósá]g[o]s Dániel Gábor Úr, Drágálatos párjával, jó M[é]l[tósá]g[o]s Úr Asszonnyal együtt.

---

²⁴⁶ A zárójelbe tett részhez a másoló kezétől különböző kézzel hozzáfűzve: „Idegen kézzel.”

c. Papoknak neveik, kik itt szolgáltak, tsak ezek forognak emlékezetben: Gregorius Pávai, Udvarhelyi András, Vásárhelyi Ján[os] 1691. Árkosi István 1694. Joh[annes] Szederjesi 1696. Petrus Hermányi circa 1700. Stephanus Sz[ent]Györgyi, Blasius Ürmössi, Georgius Tsog de Füle, Alexander Benedek de Kis Batzon actu fungens. (Cui successit filius Antonius Benedek actu fungens a decessu parentis 1815.)²⁴⁷

IX. SZÁLDOBOS.

a. Ez a' falu, a' mint a' traditio tartja, Valál nevű faluból telepedni kezdett elsőben, lévén Valál (:Totúl a' Valál vagy Volál Falut jelent:) Száldoboson felyül, a' mint máig is annak helye így nevezetik. Száldobosi nevezetét honnan vette, nem találtam sem írásban, sem hiteles beszédben. Hallottam ugyan, h[ogy] neveztetett volna valami Dobosnak legelsőben lett ott-való megszállásáról és lakásáról; de leginkább hitelt érdemel az a' vélekedés, hogy ha talám Sebaldu Szentről neveztetett volna (:némelyek hívják is Szálbodosnak:), mint Szabináról Szeben, Hyginusról Igen, Gorgoniusról Görgény, Gratianusról Karátson-Falva, Gvido Confessorról Gidó-Falva: minthogy Római Vallásra állván a' Magyarok Keresztyénekké létekkor, a' több Romano-Catholicus népeknek példájok szerént ök is felette sok Városokot és Falukot neveztenek a' Szentekről, kiknek is Tutelájok alá ajánlották azokat, azon Vallásnak értelme szerént.

b. Ennek az Eklésiának Filiája ma Wargyas (:vagy igazabb néven Varjas, mint a' Rákról Rákos &c:), melyben a' nagy népű Unitariusok között a' M[é]l[tósá]g[o]s Dániel Urak Udvaraiból áll a' R[e]f[orma]ta Filialis Eccl[esi]a. Jól patrocínálnak a Száldobosi Papnak; kinek számára igen jó kőházakat is építettek a' M[é]l[tósá]g[o]s L[iber] B[áró] Idősb és Ifjabb Dániel István Fő Király Biró Urak. A' Száldobosi Templomot is szépen renováltatta volt A[nno] 1756 M[é]l[tósá]g[o]s L[iber] B[áró] idősb Dán[iel] István Úr, és a' néhai Nagyságos Asszony Pekri Poliksena, az Úr' Hiv Párja.

c. 274 Lelkek számláltattak itt 1765^{ben}. Papok pedig ezek szolgáltak, kiket a' feledékenység el nem temetett: Steph[anus] Köpetzi, 1690. Mich[ael] Batzoni 1693–1709. Joh[annes] Szemerjai, Steph[anus] Albisi, Lucas Kovásznai, Franciscus Pétsi, Sam[uel] Erdő, Sam[uel] Benkő, iterum hodie Sam[uel] Erdő (ez után Kováts Kristóf ma Orbai Esperest, ezután Demeter Sámuel hazafi 1815).²⁴⁸

²⁴⁷ A zárójelbe tett részhez a másoló kezével hozzáfűzve: „Idegen kézzel.”

²⁴⁸ A zárójelbe tett részhez a másoló kezével hozzáfűzve: „Idegen kézzel.”

X. BARDOTZ.

a. Akarnám, ha annyi tisztességet tehetnék Bardotznak, a' mennyivel neki tartozom: mivel ott jöttem e' Világra; de én ennek tsak nevének okát is nem tudhatom a' nem tudókkal együtt. Az egész Filialis Bardotz-Szék is erről nevezetik. Hibázott abban Szászki Tomka János, hogy az ő igen jó 's nevezetes Geographiájában ezen Falut Sóval bővölködőnek írja, minden ok nélkül; holott a' Só aknának ott hire sints, sem vólt: hihető, hogy e' Falunak nevét Parajdal tserélte [me]g; nem is lévén a' Só aknás Parajdról emlékezet azon Geographiában.

b. Ez az Eklésia régetskén Száldobossal egy Papság alatt vólt; nem is akarta ezt a' G[ene]ralis Synodus, hogy Száldobostól el-szakadjon, sőt ilyen Deliberatummal tiltotta: „Nóha a' Téli G[ene]ralis Visita[ti]onak alkalmatosságával deliberáltatott vólt, hogy a' Bardotzi Filialis Ecl[esi]a el-szakdhasson a' Materétől: mindazonáltal a' Sz[ent] G[ene]ralis illegitimálja azt a' D[e]l[ibera]tumot, és a' Vice Ecl[esi]at el-szakadni egymástól nem engedi, hanem elébbeni állapotjában [me]g hagyja; hogy p[e]d[ig] a' filialis Eccl[esi]a is contentumot vehessen, azon dologra facultatott a' Sz[ent] Partialis. Extrad[ata] per Steph[anum] Vásárhelyi, substitutum Notar[ium] S[ancti] Syn[odi] Generalis Albae Juliae congregatae 1709. 10. Jun[ii].” Mindazáltal 1710^{ben} el-szakadott telyességgel Száldobostól.

Míg együtt vólt ezen két Ecl[esi]a, a[nn]o 1701^{ben} ez iratott a' Visitatoriumba: „Visita[ti]óban tartották-fel Bardotzfalvi Uraimék az asztalt Visitor Uraiméknak: már következő Vizitatiokor Száldobosi Uraimék tartoznak feltartani.”

c. Nem tartott ez az Ecl[esi]a Actualis és harmadot vevő Mestert sok ideig; de A[nn]o 1764 meg-lén, hogy a' Papi fizetésnek harmadában való [me]g tsonkulásával Actualis Mestere légyen; ellene vólt ennek a' Tractus, és M[é]l[tóság]o]s mostani Curator és Kapitány Tserei Sámuel Úr (:még akkor Katona lévén:) is ígerte a' Bardotziaknak megváltozhatatlanúl, hogy minden Esztendőre 20 forintokat 's a' mellé egyebet is ad, hogy egy Deákot, qua Pro-Rectort tarthassanak Gyermek tanítására, tsak a' Papi Salarium ily nagy változást ne szenvedjen.: mivel oly pestises vagy más veszedelmes idő érkezhetik, hogy azután még Papot sem találnak, el fogyván a' Papot is, Mesteri is tartható nép: de mind ezeknek csak annyi haszna vólt, mint mikor Sámuel kérte az Izrael népét, hogy az, Királyt ne válasszon.

d. Épített ez az Eklésia szép Tornyott a[nn]o 17[...]. Templomát is szépen újra építette A[nn]o 1768. A[nn]o 1766. találtattak itt 339 Lelkek. Ezen Eclésiának Patronussa a' M[é]l[tóság]o]s és T[e]k[intete]s Tserei Ház.

e. Ezen Papjainál többet nem jegyezhetek fel: Steph[anus] Szokolyai 1705 (:de nem az Esperest:). Valentinus Márkosfalvi 1708. Sam[uel] Batzoni 1718. Steph[anus] Bikfalvi 1720. Franc[iscus] Pétsi, Mich[ael] Ajtai, Andreas Batzoni, vivit Valentinus Pap de Száldobos. Sámuel Kovásznai 1768.

XI. FÜLE

a. Minthogy ez a' falu éppen felső véghelyében esik Erdővidékének: Fülének kétség kívül azért nevezetett. Még a régi időben itten Templomot építetett volt a' Fülei ős és szép familiából való Fosztó Máté nevü Barát. Fülén felyül esik a' Dobó nevü hely, holott régen valamikor azon nevezetü Falu volt; most p[e]d[ig] van egy elromlott, ismét más épen álló Templom, és mellette Lakó házok a' Remetéknek (:kik hól ketten, hól hárman is vagynak:), hová is Esztendőnként K[eresztelő] Sz[ent] János napkor sok felől Processiora a' Római Valláson valók öszve gyűlnek. Olyankor sokadalmatska forma is ottan esni szokott.

b. Fülének még emlékezetben élő Papjai: Steph[anus] Sárdi 1656. Steph[anus] Árkosi 1691. Joh[annes] Vásárhelyi 1694. Joh[annes] Szederjesi 1699. Joh[annes] Batzoni 1705. Petr[us] Bikfalvi, Paulus Dálnoki. Andr[eas] Ajtai junior 1723. Franc[iscus] Pétsi, Lucas Kovásznai, Petrus Bogdány, Joh[annes] Borbát, Samuel Szabó, Petr[us] Szabó.

A[nno] 1765 a' Connumeratiokor vóltak Lelkek n[ume]ro 421. Mivel Füléről fülemben semmi olyas emlékezetre irható dolog nem jött, pennám is hallgatással fülelni kezd. Hanemha azt jegyzem fel, hogy Fülében jött Köpetz után Erdővidékére az orgona. Végre, hogy Füle Templomát és Tornját szépen [me]g újította.

XII. MAGYARHERMÁNY.

a. Ez a' Falu a' sok forrásokról és vizek ereiről Érmánynak, vagy cum aspira[ti]one Hermánynak nevezetett. Szász Hermányt is a' Bartzaságon ilyen okon nevezik (:nem Hermannusról:) a' Magyarok Hermánynak; melynek Német vagy Szász neve Hundsbach, az az Ebpataka; igazábban Honig-Bach; ut jam Honigberg.

b. Ez az Eklésia is a' Papi Fizetésnek 3-dát elszakasztván, Actualis Mestert kezde tartani A[nno] 1760 invito Tractu, Tiszt[elendő] Püspök Borosnyai L[ukács] János Uramnak a' M[é]l[tóság]g[o]s Supr[emum] Consistoriummal egyezőleg lévő akaratjából. De Tiszt[elendő] Püsp[ök] azzal a' Conditioval hagyta 1759. 4. Novembris irt levelében: „ha a' M[agyar] Hermányi Eklésiába 80 a[azaz] nyóltzvan béradó Gazda emberek vadnak, exceptis viduabus. Ha ezek mind [me]g adják a' három három kalongya buzát, 's még ugyan annyi

zabot, &c.” Mely szerént, úgy tartom, léssen az Actualis Mestert deturbalni a’ Ven[erabilis] Tractusnak, ha ennyi bér adó emberek most nem találtatnának, vagy ezután deficiálnának.

c. 443 Lelkek találtattak itt a[nno] 1765. Papjai: Péter Pap 1669^{ben}, Joh[annes] Ajtai 1691. Valentinus Batzoni 1698. Joh[annes] Vásárhelyi 1699. Joh[annes] Ajtai 1709. Michaël Ajtai Benkő. Martinus Tsernátoni, Andr[eas] Ajtai, Sam[uel] Máté, Sam[uel] Batzoni (Johannes Keresztes, nunc fungens, Franciscus Getse de Sz[áraz] Ajta; Michaël Dávid, Móses Pető, Carolus Brassay de N[agy] Enyed).²⁴⁹

XIII. KIS-BATZON.

1. Kis-Batzont mintegy szülte N[agy] Batzon. Midőn ez az Eklésia 1741^{ben} Nagy Batzontól [me]gkülömbözött, lévén addig annak Filiája, Úr-Vatsorájához való eszközökkel szépen [me]g ajándékozta néhai igen áldott emlékezetű Groff Bethlen Kata, R[ómai] Sz[ent] B[irodalom]béli Gr[óf] Széki Teleki József Úr I[ste]nfélő Özvegye. Tsak ebben ’s a’ Száldobosi és N[agy] Ajtai Eccl[ési]ákban nints tertialitás szakasztva a’ Mesternek. Kis Batzonban a’ Falu v[agy] Ekl[ésia] Malmának Szombati Vámja is jár a’ Papnak. Itt Visitatio kezdődött leg-elsőbben a[nno] 1742. 6. Febr[uarii].

2. K[is] Batzonban 280 Lelkek találtattak 1766^{ban}. Papok vóltak: Intze Benjamin, Gyújtó János de Angyalos, Benedek Sámuel, Keresztes Sámuel, Bogdány Péter; már most K[ézdi] Vásárhelyi Tiszér József (a’ kinek helyibe hazafi jött T. Benedek József, ma Kis Batzonban 32 Eszt[en]dős pap. T. Káplánnya ugyan hazafi T[i]szt[elete]s Benkő Gergely).²⁵⁰

XIV. BIBARTZ-FALVA.

a. Bibartz mondatik Tiburtiusról; (:Tiburtz:) de [me]gromlott a’ szó: mindazáltal nem nagyobb változás ez, mint az, hogy Szent Mária már Szemerjának mondatik. Fassing Ferentz Jesuita in Nova Dacia ugyan úgy ir, hogy Barótnak is, Bibartzfalvának is vára van; de nem hogy vólna, sőt soha sem volt mindeniknek. A’ Bodos és Bibartzfalva között lévő helyen egy erdőske látszik, holott valaha vár vólt, melyet Bibartzfalvi Várnak gondolnak, a’ kik rólla gondolkodnak.

b. Régentén Bodos ezen Bibartzfalvának Filiája vólt, és a’ Bodosi Határon Föld is mivelletett a’ Bibartzfalvi Templomnak újítgatására, a’ régi Visitoriumoknak bizonyítások

---

²⁴⁹ A zárójelbe tett részhez a másoló kezével hozzáfűzve: „Idegen kézzel.”

²⁵⁰ A zárójelbe tett részhez a másoló kezével hozzáfűzve: „Idegen kézzel.”

szerént Bibartzfalvának p[e]d[ig] egy olyan földje volt, mely 'Soltáros Földnek hivattatott: mivel az abból való jövedelem Énekes Könyvre szokott volt fordítani.

c. A' Bibartzfalvi Lakosok panaszkodtak nem egyszer M[é]l[tósá]g[o]s L[iber] B[áró] Curator és Fő Király-Biró Dániel István Úrnak, hogy a' Papok a' sár töltésre 's több ilyenekre nem concurrálnak; de csak a' lett a' válasz, „hogy a' Határok és Vetések oltalmára tartatott Kerteket és vetések közt való árkokat tartoznak: de egyéb Falu terhének hordozásától, minémü az utak, sárok, és töltések 's árkolások procurálása, azoktól és egyéb a' félektől Ő K[e]g[ye]lmek immunisok. Wargyas. 1747. 29 Maji. B[áró] Dániel István m. pr.”

d. Papjai: László Pap 1603. Joh[annes] Ajtai 1693. Valentinus Batzoni 1700. Georg[ius] Bibartzfalvi 1724. Andreas Ajtai 1719. Mart[inus] Tsernaton, Joh[annes] Köpetzi, Sam[uel] Máté, Sam[uel] Benedek (Szakmari Ladislaus Szabó de Kőrös patak nunc fungens an[nus] 35 in Ecl[esi]a).²⁵¹

e. Midőn connumeráltattak az Ekl[ési]ának nagyobb és kisebb minden tagjai 1765ben, találtattak n[ume]ro 344.

XV. ÜRMÖS.

Kevés Ref[ormá]tusok. Unitáriusok lakják, és fők itten a' Maurer Urak: mindazáltal minden fizetés nélkül szolgáltak ide a' Papok, kik között ezeket tudtam fel-nyomozni: Georg[ius] Ajtai, Gregor[ius] Sebe, Sam[uel] Zolya, Franc[iscus] Ince modernus (et filius Daniel Intze fungens).²⁵²

Végy pihenést már el-lágyult pennám: Te pedig, Olvasó, irj többet, ha ezekkel meg nem elégszel. Én is még, ha élek, ide térek azoknak a' dolgoknak [me]g írására, melyek a' feljegyzést [me]g érdemlik. A[nno] 1771. 12. Jan[uarii].

---

²⁵¹ A zárójelbe tett részhez a másoló kezével hozzáfűzve: „Idegen kézzel.”

²⁵² A zárójelbe tett részhez a másoló kezével hozzáfűzve: „Idegen kézzel.”

2. Kénosi Tózsér János–Uzoni Fosztó István: Az Erdélyi Unitárius Egyház története. 1770-es évek.

Kiadása: Kénosi Tózsér János–Uzoni Fosztó István: *Az Erdélyi Unitárius Egyház története II.* Kolozsvár, 2009. A közölt részletek a 377–381, 393–397, 402–417, 432–433. oldalakon olvashatók.

*

[II. könyv. 4. fejezet. 2. szakasz.]

[III.] 2. cikkely. A Fehér megyében lévő eklézsiaák szétszórt fekvésük miatt ma különböző esperességek alá tartoznak

A Felső-Fehér körüli esperességhez hat eklézsia tartozik:

I. Ürmös. Az eddigé unitáriusnak megmaradt jeles Maurer család birtoka, az unitáriusoktól épített kptemplomáról, tornyáról és három harangjáról nevezetes. A termény tizedét az unitárius papoknak szokták fizetni, de annak egy részét Maurer Ferencz az anyja után a kálvinisták, később a Geréb családból való felesége után a pápasták számára fogta le. Azonban más földesurak, nevezetesen Maurer Sámuel, István és László az unitárius papnak fizetik. A falu az Olt folyó bal partján fekszik.

II. Felsőrákos egy óra járásnyira van Ürmös alatt, a jeles Daniel család zsellérbirtoka, úgy ötszáz lelket számlál, tiszta unitárius falu; kőtemploma régebben, tornya újabb időben épült. Ott fekszik, hol az Olt belép a híres Rika nevű erdőbe, s a Tepej sziklahasadékán hömpölyög keresztül.

III. Alsórákos az említett hegységnek az Olt által vágott kijáratánál fekszik. Az unitárius lélekszám 60 körül jár, kik jobbágyiga alatt nyögnek, de azért papot tartanak.

IV. Hévíz, így hívják annak a pataknak a meleg vizéről, mely még a legkeményebb télben sem fagy be. Hogy lakói a kálvinista birtokos részéről minő üldöztetéseket állottak ki, a következő könyvben fogom elmondani. Temploma unitárius alapítás, valami 80 családapát számít 200 lélekkel.

V. Datk, valami 30 család él benne 90 lélekkel. Moha a múlt században ennek leányegyháza volt; nem tudom, ott ma van-e vagy egy unitárius, vagy a miénkkel ellentétes hitet vallanak-e.

VI. Páloson a legnyomorultabb állapotban élő oláhok között néhány unitárius a papjával együtt alig tengődik. Az 1635. évi szentlászlói zsinat iratai közt olvastam Magyarosi Gábor pálosi papról. Még él Páloson a tekintélyes Szentkirályi család, melynek elődei között volt Szentkirályi Máté, ugyancsak ezen Fehér kör eklézsiának esperes. Őt 1668. június 3-án a Csikszentmártonban tartott zsinaton figyelmeztették, hogy pálosi jobbágyságait kényszerítse az unitárius papnak járó szokásos tized megfizetésére. Lásd a zsinati jegyzőkönyv 73. és 76. lapját. A kolozsvári konzisztórium már 1672. január 17-én megengedte a pálosi eklézsiának, hogy mestert, ameddig neki tetszik, ne tartson, hanem az iskolaépületet adja át a templom újjáépítésére. Ma még van egy olyan-amilyen papi háza, de a templom kövei rakásban hevernek. Jelenleg Karácsonfalvi János teljesít itt szolgálatot, kit közgyűjtésből tartanak el.

Más eklézsiákat, mint Abrudbányát, Verespatakot, Hídvéget, Sárpatakot, Szentbenedeket annál a körnél említjük meg, amelyhez be vannak osztva.

3. cikkely. Fehér kör esperesei

Fehér Kör esperesei hajdan a maitól különböző vidékeket igazgattak. Ugyanis

1. Radnóti Birbó Györgyöt a kolozsvári konzisztórium jegyzőkönyv az 1594., 1595. és 1596. években Fehér megyében lévő unitárius eklézsiák esperesének mondja. Viszont Enyedi György püspöknek 1595. október 2-án kelt meghagyólevelében szentmiklósi papként említik. Ez a Bethlenszentmiklós, az akkor unitárius Bethlennek birtoka, a Küküllő mentén, Alsó-Küküllő megyében Alsó-Fehér megye szélén fekszik.

2. Szikszai Gáspárt az aranyosszéki mészköi papságból 1596-ban vitték át Bethlenszentmiklóstra papnak. Miután Birbó György, Fehér megye esperese meghalt, helyébe ugyanazon megye esperesének választották, amint az a fent idézett jegyzőkönyvben olvasható. Minden valószínűség szerint föltehető, hogy az ő halála után Székely Mózes, Basta, Radu, a törökök, tatárok, németek és rácok beözönlő hadai a Küküllő és Maros folyása közt lévő eklézsiákat elpusztították. A rákövetkező öt esztendő alatt ugyanis Besenyei György, Küküllő megyei esperes igazgatta az Alsó-Fehérben megmaradt eklézsiákat, amint ezt már érintettük. Ennek a körnek ez a helyzete azután állandósult, s így az egyetlen esperesség a nevét és sok eklézsiáját elveszítette ez alkalommal. Ettől fogva egészen 1668-ig Fehér körből való esperes nevét sehol nem olvastam.

3. Ez évről Pálosi Szentkirályi Máté nevét találtam a csikszentmártoni zsinat iratai közt. De megjegyzésre érdemes dolog, hogy ugyanezen zsinat rendelte el a Fehér egyházkörben egy olyan anyakönyv vezetését a továbbiakban, amely rögzíti az ítélethez

kapcsolódó eljárásokat és egyéb szükséges dolgokat. Igaz, az 1665. évi szentlászlói zsinaton a Fehér megyei esperesről szó esik, de hogy ki volt, vajon Szentkirályi Máté-e, nem lehet megállapítani. Teljes bizonyossággal meg nem határozhatom, hogy az esperesi hivatal ebben a kerületben csakugyan akkor kezdődött-e, de abból, hogy az anyakönyvnek vagy jegyzőkönyvnek készítését elrendelték, valószínűnek látszik, hogy azt az esperességet akkortájt, nem sok évvel azelőtt állították föl. Azon eklézsiáknak, melyekből ez az egyházkör állt, megvoltak saját parciálisaik, papi székeik, espereseik, esküdtjeik, de bizonyára mint Hídvég is a mai napig, az Erdővidéki Esperességhez tartoztak, amint ez lentebb, a háromszéki kiváltságlevélből ki fog tűnni. Az 1639. évi csikszentmártoni zsinaton ugyanis Ürmös és Hévíz eklézsiák parciálisairól és papi székeiről történik említés az egyházkör megnevezése nélkül. Itt kimondták, hogy Köpeczi János hévízi mesternek a feleségét, Koltsár Annát a zsinat visszaítéli, kit a parciális azért választott volt el, mert az egyházi kikérdezés alkalmával azt mondotta, hogy férjét nem szereti. Kóborban is, mely a közhalmi szász székben van, de ma már nem unitárius eklézsia, az akkori unitárius prédikátor közbenjárt a zsinaton Ádámosi Borbára érdekében, kit Ürmösi György, ürmösi pap választott volt el, de hogy melyik egyházkörben, azt nem jegyezte föl.

Ez a Szentkirályi Máté 1671-ben a kövendi zsinaton a püspök s a kolozsvári első pap után harmadik helyen, tehát a többi esperes előtt írta be nevét a főjegyzőkönyvbe. Ugyancsak a főjegyzőkönyvben olvashatók 1686-ból a következő szavak: *„Az országgyűléstől mind a papok, mind a mesterek részére kirótt egy forint rovatalt beszolgáltatták, s azt Szentkirályi Máté kükülli esperes hiteles névsor kíséretében az ország adószedőihez átküldötte.”* A Kükülli körüli jegyzőkönyv pedig elárulja, hogy 1682. június 20-án az ótordai zsinaton választották esperesnek Szentkirályi Máté sárosi papot, ki itt is halt meg 1692. december 19-én. Abban az időben ugyanis a konzisztórium vagy a zsinat nem követelte a maga számára azt a hatáskört, hogy valamely egyházkörnek tőle meg nem válaszott esperest adjon. Ez csak a későbbi években, mondhatni a 17. század fordulóján, Kövendi Mihály alatt jött divatba.

4. Szentmártoni János 1682-ben következett a hévízi papságban és a Fehér megyei esperességben. 1687-ben a kissárosi zsinaton az egyház szónoka volt. 1691-ben még fehéri esperes, amint ezt a Jövedécsi András első pap által 1691. április 26-án küldött levél címzése bizonyítja: *„Admodum Reverendo ac Doctissimo Viro, Domino Johanni K. Sz. Mártoni Seniori Ecclesiarum Unitariarum in Comitatu Albensi Dignissimo, nec non ad Ministro Verbi Dei in Ecclesia Hévíziensi Dissertissimo, Domino et Fratri mihi in Christo Dilectissimo.”* A tisztelendő és tudós férfinak, Szentmártoni Jánosnak, a Fehér megyei unitárius gyülekezetek esperesének, továbbá az Isten igéje szolgájának a hévízi gyülekezetben és a Krisztusban

szeregett uramnak és testvéremnek.’ 1693-ban áthelyezték Kőkösbe, s május 31-én a vargyasi zsinaton háromszéki esperesnek választották.

5. Árkosi Mihály hévízi pap 1693 januárjában Kolozsvárott a kolozsvári konzisztórium tagja lett. Majd az előbb említett vargyasi zsinaton májusban Fehér megyei esperesnek választották. E hivatalában itkányossága ’iszákossága’ miatt 1698-ban a bölöni zsinaton súlyos megrovásban részesült, és 12 forintra bírságolták.

6. Kövendi Mihály (de nem a püspök), mikor 1694-ben Derzben szolgált, a tordai zsinaton évi letételét 12 forinton váltotta meg. 1697-ben a bágyoni zsinat vargyasi papnak írja. 1701. június 5-én a kissárosi zsinaton, mint hévízi papot, Fehér megyei esperesnek választották, de megfenyegették, hogy elcsapják, ha a legközelebbi konzisztóriumig meg nem házasodik. A következő év június 25-én, Hévízen tartott zsinaton nem történik említés erről az esperesről, ebből következtethetjük, hogy a zsinat határozatának eleget tett. 1711-ben azt írták róla, hogy a pestis miatt nem jelent meg a konzisztóriumon. E betegségbe annak a télnek folyamán bele is halt.

7. Szentábrahádi György, mellékneve Lombárg, hévízi pap, 1711. június 15-én a nagyajtai zsinaton a Fehér megyei eklézsiák esperese lesz. Atyja volt annak a Szentábrahádi L. Mihálynak, kit az unitárius egyház 1712-ben külföldi tanulmányútra küldött, ahonnan 1715 augusztusában tért vissza. Birtokomban vannak azok a könyörgések, amelyeket Szentábrahádi György 1687. november 21-én városfalvi lelkészként írt, amikor a császári katonaság Erdélybe bevonult.

8. Nagyajtai Darkó Pál hévízi papot 1722-ben a szentábrahádi zsinaton az elhunyt Szentábrahádi helyére Fehér megyei esperessé választották. Innen 1731-ben helyezték át Bölönbe, majd június 23-án a derzsi zsinaton az atyafiak szótöbbségével háromszéki esperes lesz.

9. Bölöni Török Jánost 1731-ben ugyanazon a zsinaton a fehéri esperesség élére helyezték. A vargyasi ekléziában lakott, de az esperességtől megfosztották, mert lehetővé tette különböző el nem vált személyek újraházasodását. Tervbe vették akkor, hogy a vargyasi ekléziát, melyet a Hagymás-erdő túlságosan elzárt Udvarhelyszéktől, csatolják Fehér körhöz, s a parókiát tegyék a Fehér megyei esperes székhelyévé. Ezt a tervet azonban nem tudták keresztülvinni. Sőt Kőkösi György, hévízi pap a vargyasi szószékre áhítóznán, az odavaló pap és esperes ellen áskálódni kezdett. Ezért 1733-ban a konzisztórium elé idézték és hivatalából felfüggesztették. Daniel Péterre való tekintettel azonban megengedték, hogy büntetését pénzzel váltsa meg. Végre mindenféle mesterkedéssel sikerült egy időre a vargyasi szószéket elnyernie, Bölöni János pedig tisztas öregségben visszatért szülőfalujába, s Fehér kört saját

házából igazgatta. 1743-ban segédesperesnek adták melléje Árkosi Mihály Andrást, Bölöni János pedig aggkorában e világi életből urához költözött 1745-ben.

10. Árkosi Mihály András, felsőrákosi pap 1743-tól espereshelyettesi, 1745-től esperesi tisztet töltött be. Szentábrahámi püspök 1746. május 9-én, a június 11-én Tordán tartandó zsinatra hívó levelében ezt írta: „*A mindjárt rákövetkező vasárnap reggelén pedig szentbbeszédet fog mondani Árkosi Mihály András, Fehér Kör jelenlegi esperese.*” Azonban a zsinat időpontja előtt elragadta a hirtelen halál. A kör vezetését pedig Darkó Pál espereshelyettesre bízták addig, míg a tényleges esperest meg nem választották.

11. Sárdi István felsőrákosi pap. Az udvarhelyszéki jegyzőségből hozták át, és 1748. június 15-én a saját eklézsiájában, Felsőrákoson választották esperessé. Ebben a hivatalában szolgál ma, 1776-ban is. Az eklézsiájából azonban Kőkösi György áskálódásai folytán elmozdították 1757-ben. Ekkor ugyanis Kőkösi Háromszékről, Szentkirályról kijövet, át akart lépni a katonai záróvonalon, s ezért hat hetet kellett töltenie vesztegár alatt. Június 19-én a kissolymosi zsinaton hallottuk, amint a püspök a felsőrákosi eklézsia képviselőjének azt mondta: nem lehet az esperest s a helység papját onnan elmozdítani, mert az eklézsiának tetszik az ő papi szolgálata, s ellene semmi panaszt fölhozni nem tudnak. A képviselő erre fülünk hallatára így válaszolt: „*Ha a zsinat Kőkösi Györgyöt nem teszi a mi papunkká, én soha többé erről a zsinatról nem kerülök az én földesuramnak, Daniel Lőrinc ömagyságának szeme elé, mert ő meghagyta nekünk, hogy Kőkösit Szentkirályról vigyük magunkhoz.*” Mikor erre a püspök azt mondta, hogy az eklézsiának Isten rendelését kell tekintetbe vennie, nem pedig egy katolikus és az egyháztól elhidegült ember kénye szerint járnia, s nem kelle embertől jobban félni, mint Istentől, az említett képviselő így felelt: „*Bocsássa meg Isten az én szómat, de én mégis csak sokkal inkább félek Daniel Lőrinctől, mint az Istentől, mert ha gyöngeségemben ingadozom, Isten sokféleképpen könyörülhat rajtam, az én uram ellenben irgalmat nem ismer.*” Győzött a képviselő, s így Sárdi Istvánt áthelyezték az Udvarhelyi Körbe Jánosfalvára; itt végzi most szent hivatalát, s innen igazgatja Fehér Kört.

Megjegyzendő, hogy Daniel Lőrincnek Kőkösi iránt tanúsított meleg pártfogása azért volt, mert a pap 300 forintot adott volt kölcsön az úrnak; az pedig most is, amint más alkalommal is, valahányszor Kőkösi hibázott, efféle pártfogással fizetett; tudni kell ugyanis, hogy amint maga Kőkösi panaszolta, a kölcsönt minden készpénzben való visszafizetésre kötelező írás nélkül adta, s azt hiszem, sohasem is térült meg a pénze, mivel Lőrinc úr eltávozott az élők sorából.²⁵³

---

²⁵³ [Szerk.] Ezután Koronka Antal írásával a következő adatokat olvashatjuk a kolozsvári példányban [Kozma Mihály-féle változat]:

[...]

V. Ötödik egyházkör Háromszék, mely Sepsi-, Kézdi- és Orbai-székekből, továbbá Kézdi[!] ²⁵⁴ fiúszékéből, Miklósvárból áll

Ez egyházkörnek ötven éven keresztül hatvannál több virágzó unitárius eklézsiája volt. Ennek a körnek, mely közelsége miatt a tatár betöréseknek leginkább ki volt téve, a történetét, úgy hiszem, senki szerencsés tollal megörökíteni nem tudja. Magam is csak egypár szóval mondhatom el, minthogy néhány évvel ezelőtt mind az unitárius, mind a református jegyzőkönyvek elvesztek, Sepsiszékekben pedig még ha megvolnának is, sem azokat, sem másokat napfényre hozni nem volna tanácsos.

1. cikkely. Miképpen üldözte az unitáriusokat Keserői Dajka János, ez a váradi ember, miután a kálvinista püspökséget elnyerte?

A Historiae ecclesiae reformatae... 'A református egyház története Magyarországon és Erdélyben...' összeállítója ²⁵⁵ az 1620-as évnél nagy meglelégedéssel emlegette Bethen Gábor fejedelemnek az unitárusok iránt táplált, örökbe kapott, kibeszélhetetlen ellenszenvét.

Sárdi Istvánról ezt a följegyzést olvastam: Sárdi István Jánosfalváról igazgatja Fehér Kört. Mivel a kör ügyei espereshiány miatt már régóta veszélyben forogtak, 1748-ban esperessé tették Sárdi István felsőrákosi papot, ő még 1753-ban is Felsőrákoston volt; „*valami differentiával onnan kiesik, és száll a maga házához Jánosfalvára 1757-ben; a jánosfalviak papot kérnek, s ez a resolutio: Jánosfalván in loco lévén T. Fejér megyei esperes, Sárdi István Atyánkfia, őkegyelme ordináltatik Jánosfalvára papnak, adjanak vocatiót 'meghívást', és a parochiában introducálják 'iktassák be' becsülettel.*” 1753-ban substitutus actuarius synodi idem szenior 'helyettes zsinati jegyző és esperes' Stephanus Sardi, 1778-ban Kökösi György proszenior Fehérben actualis szenior Sárdi István mellé, ki ha szintén mindenkor jelen van, lészen is a szokott congregációban, mint egy assessor 'ülnök' részt úgy végyen. 1781-ben proszenior Kökösi György, 1784-ben is Proszenior Albensis. 1785-ben Sárdi István elhal.

12. Szenior Albensis Kökösi György szenior és hévízi pap, azután lesz esperes Háromszéken és Árkoson pap, az esperességben succedál 'következik' Fejérben

13. Esperes Dersi György, Jánosfalvi pap 1785[-ben]. 1789-ben Dersi György részegeskedés, káromkodás et ob atrocía crimina 'erőszakos vétségeiért' ab omnibus functionibus ecclesiasticis 'minden egyházi tisztségétől' megfosztatik, és ha 60 napok alatt fide dignum 'hitelt érdemlő' documentumokkal nem legitimálja magát, minden spiritalis functióktól in perpetuum amoveáltatik 'örökre eltiltatik'. 1790-ben Varga Dersi György, valamint egyéb, úgy esperesti hivatalától is elmozdítottván, eddig is esperes helyett szolgált egy darab üdőtől fogva, nótáriusi hivatalát viselő árkosi pap

14. esperesnek Fejérben Finta József választatik; ez derzsi papnak és udvarhelyszéki esperesnek rendeltetvén 1798-ban, annak helyiben

15. esperesnek ott Fejérben és felsőrákosi papnak Marosi Márton rendeltetik és actualizáltatik. Marosi Márton elhalván 1801-ben Deáki Ferenc Tordáról Felsőrákosra rendeltetvén papnak, aki Marosi Márton után

16. esperesnek Fehérben actualizáltatik. Deáki Ferencnek halálával 1801-ben hévízi pap

17. esperes Küsi István lészen, ki 1818-ban letévén hivatalát,

18. esperes felsőrákosi pap Barabás Áron lészen.

²⁵⁴ Itt nyilván „Sepsi”-nek kellene állnia. [F. J.]

²⁵⁵ [Szerk.] Friedrich Adolf Lampe – Debreceni Ember Pál 1728-ban Utrechtben kiadott műve.

Három ok működött közre az unitárius egyház kebelében abban, hogy őket eltiporják: egyik ok a püspökben volt, másik az egyház testében, harmadik a zsidókban, kik magukat az unitárius névvel kendőzték. A püspök, Radécus Bálint külföldi ember volt, magyarul szinte semmit se tudott, s mint olyan ember, akit csak nemrég állítottak az egyház kormánya mellé, az unitáriusok állapotát kellőleg nem ismerte. Az egyház testében az apostolok ősi egyszerűsége annyira divatba jött, hogy mindazok, kik a római vallásnak fölmondták a barátságot, egy templomba jártak, ugyanazon paptól hallgatták Isten igéjét. Így különösen a székely székekben, [és] az úgynevezett Erdővidéken, hol több mint hatvankét eklézsiát töltött meg a nép, s az unitáriusok közt akadtak reformátusok is, ezek kedvéért itt-ott kálvinista iskolamestert alkalmaztak, míg az igehirdető pap unitárius volt, és megfordítva. Végül a zsidók a székek külső peremét szállták meg. A fejedelem a püspököt és a zsidó egyházakat az országgyűléssel fenyegette meg, a püspököt és eklézsiákat fegyveres zsarnoksággal, a zsidókat a törvény tételeivel törte meg.

Keserűi Dajka Jánost a fejedelem Váradról nagy jutalommal magához csábította s először udvari prédikátorává tette. Majd mikor úgy látszott, hogy különleges tanácskozások révén az unitáriusok megsemmisítésére eléggé fölkészült, 1618. október 18-án az enyedi püspöki hivattal tüntette ki, s elrendelte, hogy az unitárius zsinaton az ő személyét képviselje. Radécus unitárius püspök 1618. május 17-én kelt meghívólevelében a zsinatot június 17-re Dicsőszentmártonba hívta össze. Az összejövetelt azonban megakadályozták. Végre, miután a gyülekezésre a szabadságot megkapta, június 25-én más meghívólevelet küldött, melyben július 8-ra Ádámosra hívta össze a papokat. Még ugyanazon évben, a fejedelem meghagyására, november 11-ére Erdőszentgyörgyre a szombatosok ellen egy harmadik zsinatot hívott össze. Itt a fejedelem személyét képviselő Keserűi Dajka János, az újdonsült püspök, ez a módfelett izgága ember (lásd fentebb az I. könyvben), roppant zavart okozott. Nem elégedett meg a zsidók elítélésével, amit az ugyanazon évi országgyűlés határozata értelmében cselekedett; hanem az ezt követő vizsgálat rendjén, ahol zsidókat talált, ott elfoglalta az unitárius eklézsiákat és templomokat. Azután gondoskodott olyann körülményekről, hogy a következő, 1619. évben a zsinatok szokásos idejére *„az utazás biztonságos ne lehessen, sem pedig a püspök az eklézsiák ügyét a veszedelemtől való félelem nélkül ne tárgyalhassa”*, s ezért a zsinatot június utolsó napjára kelljen halasztania.

Mikor pedig ez az üldöző látta, hogy a fejedelem világi hatalma nélkül a megkezdett üldözésében előbbre nem mehet, Saulnak az ApCsel 9,2-ben említett módja szerint tiltólevelet kért a fejedelemtől, hogy azzal a püspököt a zsinatösszehívásban megakadályozhassa. Radécus 1622. május utolsó előtt való napján kelt levelében ezt írja: *„Már gyakran*

tapasztaltuk, tisztelendő férfiak, mennyire nem kedveznek a mostani idők az összejövetelek megtartásának. Hiszen alighogy az úgynevezett összehívólevelet nektek megírtam, máris halasztó levelet vagyok kénytelen írni stb.” Jól tudta a ragadozó farkas, hogy ha a pásztort megveri, a nyájnak juhái elszélednek. Ezért mindjárt közölte azt a tervet, hogy késlekedjék visszatéréssel a fejedelem, nehogy az unitáriusok panaszait eléje terjeszthessék. Maga Keserői háromszáz katonával Háromszékre rontott, magával víve a fejedelem háromszékieknek szóló nyílt parancsát, mely szerint a fejedelem személyét helyettesítő püspök előtt községenként megjelenjenek. Maga a fejedelem Magyarországon időzött, így volt előre kiterelve.

Bement tehát Kézdiszékbe (vagy tán az Orbaiba), mely ott a Keleti-havasok szárnya alatt húzódik meg. A népet a fejedelem nevében maga elé rendelte, a papokat katonai őrsgel hajlékaikban őriztette, Isten eme tetszetős kiváló püspöke. Ekkor elkezdte kérdezni, de csak az együgyűektől, hisznek-e az Atyában, Fiúban és Szentlélekben. A népnek halvány sejtelmek sem volt, miért kérdezi ezt a fejedelem megszemélyesítője, különben is csak mérsékelt lelki fölkészültséggel rendelkeztek, tehát igennel feleltek s erre őket mindjárt békében hazabocsájtották. A püspök pedig jegyzőjével leíratta, hogy ezek Kálvin szerint való reformátusok. Tüstént odavitette a papokat s megparancsolta, hogy vegyék föl a református hitet, a vonakodókat minden teketória nélkül kizavarta, s helyükbe innen-onnan összeszedett háromságos embereket ültetett a nép nyakára, kiket papoknak nevezett ki. Ezalatt egész Székelyföld színe-virága fegyveresen oda volt Magyarországra, s minderről mit sem tudott; otthon csak a megrokkant, harcképtelen népség tanyázott. Ezzel a csalfasággal a két említett székben a templomokat és jövedelmeket az unitáriusoktól elszedte és a reformátusok birtokába adta.

Ennek a nagy romlásnak híre elterjedt Székelyföld innenső részeiben levő összes eklézsiákban, s azokat megdöbbenette, mire Fosztó Márton (kinek István nevű fia előadása nyomán ennek a fia, Pál nekem elmondta) az illyefalvi, várral kerített eklézsia papja az árkosi pappal Kézdivásárhelyre siettek, ahol Keserői János folytatta a vizsgálatot. Ahogy ennek csalafintaságáról értesültek, az Olt mentén nagy hamarsággal átmentek Sepsiszékbe, s ott a falvak és városok népének megjelentették a református püspök mesterkedését, kioktatták őket, hogy a Szentírás és apostoli hitvallás értelmében mint kelljen felelniük. Azután az eklézsiákban szószólókat állítottak, akik mindnyájuk nevében megadják az általános feleletet; ha meg egyenként kérdezik a híveket, azok megfelelő választ tudjanak adni. (A falvak szószólói közül az egyik lehetett az esperes[!], a másik a jegyző.)

De fölkelt ekkor Iskáriot Júdás szerepében a bölöni származású Sikó István, Sepsiszentgyörgy városának papja, hol a templomot az unitárius vallásközösség költségén és közreműködése mellett jeles erődítménnyel vették körül. Ez az ember nagyravágyó lelkű volt, s kielégíthetetlen pénzsomjúság gyötörte. Az unitáriusoknál az esperesi méltóságot azonban semmiféle mesterkedéssel elnyernie nem sikerült. Mellőzése miatt tehát irántuk olyan haragra gerjedt, mint aminővel Júdás (Jn 6,70–71) egy teljes évig viseltetett az Úr iránt, és haragját meg ördögi gyűlöletét kiöntötte (Ef 4,26–27). Meg volt magában győződve arról, hogy az unitáriusoknál ha megmarad, kicseppen a szépen kerített sepsiszentgyörgyi eklézsiából, és az esperesség reményéről is le kell tennie, ha ellenben az ő megváltó Urának testét elárulja és eladja, s magát Iskáriot mellé az árulásban társul adja, mind eklézsiáját megtarthatja, mind pedig Sepsiszek és az ő leányegyháza, Miklósvár esperességét elnyerheti. Ilyen lelkülettel fölkészülve, elment a vizsgálatot végző Keserűihez, s ott eléadta, Fosztó Márton az árkosi pappal együtt miként mondta el a hátralevő eklézsiáknak az ő vizsgálatának titkos módját, és a népet mint készítették elő a feleletre; ígerte egyszersmind, hogy ha őt a Sepsi esperességről tökéletesen biztosítják, talál módot rá, hogy a Sepsibeli eklézsiákat is mind a reformátusokhoz térítsék. Örvendező lélekkel és vidám arccal hallgatta mindezt Keserűi, kezet adott neki, s ott helyben mindjárt a Sepsi eklézsiák esperesének nevezte ki. Ez az ember aztán kioktatta a püspököt, hogy rendeljék őt a vizsgálatot végző püspök mellé, s ezentúl senkitől affélét ne kérdezzenek, hogy hisz-e az Atyában, Fiúban és Szentlélekben, mert erre a fogas kérdésre immár a Szentírásból fognak felelni. Azért a néptől egyszerűen csak annyit kérdezzenek: azon a valláson vannak-e, mint Sikó István szentgyörgyi tiszteletes úr. Ezt a tervet nagy dicsérettel fogadták, a közbeeső eklézsiákat otthagyták, s gyors menetben egyenest Sepsiszentgyörgy városának tartottak. Itt fejedelmi paranccsal az egész egyházközségeget egybehívták s megkérdezték, vajon Sikó István pap vallásában akarnak-e állandóan megmaradni. Erre mindenünnen az a kiáltás hangzott föl, hogy igenis, ők az ő papjuk hitét vallják. Megdicsérték őket, s egyszersmind intették is, hogy továbbra is híven tartsanak ki Sikó István tiszteletes úr vallása mellett, aki már abban a székben lévő összes eklézsiák esperese; higgyenek az Atyaistenben, a Fiúban és a Szentlélekben. Ezek semmi csalást nem gyanítva, követték Sikót. (Ezt kevés változtatással ugyanígy adta elő Szentábrahámi a *Historia Ecclesiastica* 'Egyháztörténete' 116. cikkelyében, a 717. és következő lapokon. Vajon mindkét forrás hagyományokon alapszik-e, vagy az egyik a hagyományra, a másik biztos értesülésre s írott följegyzésre támaszkodva merítette-e anyagát?)

Sepsiszentgyörgyről átmentek az Olton túl a Feketeügy folyó mentén elterülő székely vidékre. Amikor azonban Szentiván és Laborfalva eklézsiákba akartak behatolni, ezek

hírneves kegyura, az összes szentiváni és laborfalvi fölfegyverzett férfival és asszonnyal, a nyílt mezőn eléje álltak Keserűinek, ki az áruló Sikót vitte, s nem engedték be eklézsiájukba. Hasonlóképpen jártak el a körülfekvő eklézsiák is. Keserűi tehát, amint észrevette, hogy az eklézsiák elhódítására kovácsolt terve a nép közt ismeretessé vált, átkelt az Olton, az illyefalvi erődből kivonszolta a helység papját, Fosztó Mártont, szekérhez köttette (Lásd Szentábrahámínál.), s egészen Gyulafehérvárig hurcolta, legalább a hagyomány így tartja. Az eklézsiában pedig kálvinista papot és őrséget hagyott. Az esperesüktől így megfosztott unitáriusokat a hitehagyott Sikónak rendelte alá.

Ebben az időben történt az is, amit a római katolikus torjai eklézsiáról írt Szegedi János *Decreta et vitae primorum regum Ungariae...* 'A magyar királyok törvényei' című művében a IV. Béláig kiadott törvényeiben a G betű 21. száma alatt (a 132. lapon). „*Mikor a kálvinista hitű fejedelem küldöttei a vidéket körüljárták, az oltárokat feldúlták s a katolikus templomokat idegen papok alá rendelték, Lázár Borbára, Apor András hitvese, asszony- és leánysereget véve maga mellé, a templom ajtaját megszállta, s azokat a képromboló küldötteket, nemét meghazudtoló vakmerőséggel több ízben visszariasztotta, megismételve gyakran azt (a ma már a nép közt szállóigévé lett) fenyegetést: »Szentasszony úgy segéljen, ha ide jössz, meg kell halnod.« azaz Idest: Ita me sancta mulier adjuvet (nempe Beata Maria Virgo) si isthuc accesseris, moriendum tibi erit.* 'A Boldogasszony megsegít engem, ha tehát idejössz, meg fogsz halni.' Ezzel végül is elérte azt, hogy amíg bár özvegyen ő élt, a feltorjai templomot soha el nem foglalhatták. Igaz, mikor ő meghalt s egyetlen fia, Apor Lázár, még gyermek volt, mégiscsak elfoglalták.”

Az Olt folyó könyökénél, a Havason innen, egészen Hídvégig Miklósvár fiúszék terjed, mely ugyan Fehér megyébe van kebelevezve.²⁵⁶ Ebben a kerületben Hídvég, Bölön, Nagyajta, Miklósvára, Barót (ez katolikus) Keserűit nem bocsátotta be. Mondják, hogy Baróton az asszonyok nem éppen barátságosan fogadták, s meg is szalasztották, mivel az őrségek hátrahagyása után már gyengécske haderőt vitt magával.

Így történt, hogy Keserűi családsággal Háromszéken körülbelül hetven eklézsiát az unitáriusoktól elszakított, s azokat a maga fennhatósága alá helyezte. Vesd össze e romlás összefoglaló tárgyalását Szentábrahám Mihály és Agh István unitárius püspököknél a *Historia Ecclesiastica* 'Egyháztörténet' 17. századot érintő részleteiben.

2. cikkely. A háromszéki papok kiváltsága [...]

---

²⁵⁶ A Miklósvár széki települések székely jogúak voltak, Hídvég viszont Felső-Fehér vármegye részét képezte. [F. J.]

[A privilégium itt közölt magyarra fordítását lásd...]

Észrevételek e három fejedelmi levélre:

1. A háromszéki papok 1614-ben átnyújtott kérvényének 3. pontjában ez van: *„Az ugyanazon eklézsiában lakó háromszéki papok és mesterek, bár különböző, ortodox és unitárius vallást követtek, mégis az egyetértés bámulatos kapcsával egyesülve, kezdettől fogva mindketten csak a saját püspökeiktől és espereseiktől függöttek, úgy azonban, hogy azért egyesülésük mindig épségben maradt.”* Ezek a kérvényezők kérelmükkel tanúskodnak arról, hogy egyesülésük és függőségük 1564-től 1614-ig, tehát teljes ötven évig épen és sértetlenül fennállot. Nyolc év múlva azonban ezt Bethlen Gábor fejedelem fölforgatta és megsemmisítette azzal, hogy az unitárius papokat elkergette, a többi kálvinista espereseknek és püspököknek rendelte alá, az unitárius püspököt pedig a vizitációtól eltiltotta. Keserűi ugyanis fejedelmével együtt attól félt, az unitárius vizitáció olyan hatást válthat ki, amiről 3Kir 12,27 és következő verseiben olvashatunk.

2. Látnivaló ugyanezen pontból, hogy a háromszékiek magukat unitáriusoknak és ortodoxoknak nevezték. Bethlen Gábor azonban olyat követett el, amit semmi más kiváltságlevélből, sem semmi országgyűlési cikkelyben nem olvastam: kiváltságába, *„ügynevezett Ariánus vallást”*²⁵⁷ íratott be. ezen a gyűlöletes és igazságtalan elnevezésen enyhítettek Péchi Simon kancellár és Bölöni Illyési Gáspár titkár, mindketten unitáriusok, amikor magyarázatképpen hozzátették: *„az egy igaz Isten és a közbenjáró Jézus Krisztust hívő”* kifejezést. Az ariánusok ugyanis a Jézus Krisztuson kívül vallották Isten elsőszülött teremtményét, a Szűz Máriában megtestesült Logoszt is, holott az unitáriusok állítása szerint, ennek a Szentírásban semmi alapja nincsen.

3. Ezért a Szentlélek megvilágosítása óta az ortodox és unitárius eklézsiák egyházi ügyekben mindig szabadok voltak. Háromszéken ezeket az eklézsiákat nem Bethlen Gábor szabadította föl, hanem a velük született szabadságukat és kiváltságukat, melyet erőszakkal zavarni kezdték, tekintélyével a maga természetes állapotába állította vissza.

4. Akkor Háromszéken csak három esperes volt: torjai Székely Péter, Koppáni István és Leérde²⁵⁸ János. Ezek közül Koppáni István unitárius volt, amint ez máshol, egyazon korbéli kéziratból kétségtelenül megállapítható. A többiek vallását illetően, hogy csak az egyik-e, vagy mindkettő református volt-e, nem tudom megmondani.

---

²⁵⁷ [KL] Ez az unitáriusok akkori szokott elnevezése volt. Maguk nevezték így magukat!

²⁵⁸ [KL] Berde!

5. A hitehagyott Sikó István, Sepsi, Miklós[vár]szék, Udvarhely és Fehér megye részeinek esperese, 1647. május 10-én még élt. 1622-től, tehát 25 éven át, Rákóczi György levelének 4. pontja²⁵⁹ értelmében, erkölcsi dolgokban esperese volt az unitáriusoknak is. Hogy ez idő alatt ez a vallástagadó mennyi üldözést zúdított az ő nyakukba, azt csak egyedül maga mondhatja meg Krisztusnak ama napján.

6. Már föntebb mondtuk, hogy Fehér megyei részei a sepsi esperestől függötte. Azokról a részokról van szó.

7. Bethlen és Sikó István alatt az Erdővidéken elszaporodott reformátusokból a Sepsi körtől különválva, egy negyedik esperesség keletkezett. Apafi alatt jött létre az ötödik. Most tehát a reformátusoknak van négy egyházkörük: Kézdiven, Orbaiban és Erdővidéken egy-egy, a negyedik Sepsiben. Az unitáriusoknak pedig a Sepsi és erdővidéki kerületben, hozzávéve még Hídvéget és Fehér megyét is, van egyetlenegy. Ebből az öt esperességből áll a *Communitas Trisediensis* 'Háromszéki vallásközösség' egy dékán és öt esperes vezetése alatt. A dékánság, előjogaik és kiváltságai értelmében, egyházkörönként sorra szokott járni. Mikor egyszer nekem ott alkalmam volt megjelennem, a legharmonikusabb testvéri egyetértésben éltek.

8. A székely nemzeti belső katonaságnak 1764-ben történt fölállítása után az egyházi férfiak fölpanaszolták, hogy szabadságukat és kedvezményes kiváltságaikat sokképpen megingatták. Az említett évben a vallásközösség föllebbezést is nyújtott be a királyi bizottsághoz bizonyos sérelmek tárgyában, melyre a királyi kormányszék az alábbi döntést hozta:

„Másolata annak az emlékiratnak, mely Szebenben 1765. január 10-én kelt s a hadsereg főparancsnokságához címezték.

A nemzeti katonaság fölállítására küldött királyi bizottság közölte a Kormányszékkel a helvét hitvallásúak és unitáriusok vallásközösségének kérvényét, melyet a hadsereg főparancsnokságának, az idecsatolt záradékokkal másolatban, hivatalból megküldünk, és pedig a Kormányszék következő észrevételeivel:

Ami az eklézsiái gondnokokat és egyházfiakat illeti, úgy véljük, bajosan lehetne állítani, hogy a létszámfölöttiek közt efféle hivatalok viselésére alkalmas egyéneket nem lehet találni. Mert hiszen azért, mert létszámfölöttiek, nem tarthatók alkalmatlanoknak, különösen az oly nemű működésre, amely inkább értelmi, mint testi erőt kíván meg. Ezért tehát a katonai szolgálat teljesítése alól az említett hivatalokkal kitüntetett egyének méltán [nem] vétetnek ki,

---

²⁵⁹ [Szerk.] I. Rákóczi György Gyulafehérvárott 1647. május 10-én kelt kiváltságleveléről van szó.

ha az alkalmas létszámfölöttiekből az efféle gondnokok és egyháziak száma kiegészíthető. Ahol azonban a számfölöttiek közt megfelelőek s legkivált a gondnoki tisztre alkalmasak egyáltalán nem akadnak, abban az esetben mások közül is lehet őket választani, és a főntnevezett bizottság rendelete értelmében, a hivatali idejük tartalma alatt katonai szolgálatra be nem hívhatók.

Hasonlóképpen azok az iskolamesterek, kik tisztességes okokból hivatalukat nem gyakorolják, Őfelsége határozata értelmében, a katonai szolgálat teljesítése alól kivétnek, s őket azutánra is állásukban meg kell tartani; vonatkozik ez különlegesen Zajzon Bálintra, ki ténylegesen Uzon helységben tartózkodik.

A papok fiai pedig, hacsak szüleik nyomdokait nem akarják követni, a most is érvényben lévő régi kiváltság erejénél fogva, katonai szolgálatra mindenképpen kötelezhetők. Ezért meg kell szabni az időpontot, míg atyjuk hatásköre alatt maradnak. Legalkalmasabbnak és legméltányosabbnak látszik, hogy ezeket 24 éves korukban sorozzák be. Ennek letelte előtt nyilatkozniuk kell, akarnak-e ők is egyházi szolgálatba lépni. Ha aztán úgy látják, hogy ez nem szolgál javukra és előmenetelükre, jelentkezzenek idejében a katonaságnál, mert kora ifjúságukban megkezdett pályájukat könnyebben fogják megfutni. Ide azonban semmiképpen bele nem érthetők a jobbágyszármazású papok fiai. Végül azt a szokásba vett eljárást, hogy katonai testületek, mellőzve a gondnokokat, csupán a papok iránt való gyűlölettől vezéreltetve, a hallgatóságot egybehívják, s tőlük szavazatot csikarjanak ki a papok megmarasztása felől, úgy véljük, szigorúan meg kell tiltani. Ügyelni kell továbbá arra is, hogy nemes embereket jobbágyszolgálatra, mint amilyen a falusi hirdetés, a foglyok őrizete, ezeknek börtönbe kísérése, a hivatalos levelek továbbítása és más ezekhez hasonlók, ne kényszerítsék; a papok és ezek fiai ugyanis kiváltságaik értelmében nemeseknek tekintendők, effélékre tehát nem kényszeríthetők. Azonban a közutak és kerítések kijavítására, mivel ezeket a parasztokkal együtt maguk is közösen használják, régi szokás szerint másokkal együtt, ők is kötelezhetők. Legvégül pedig az úgynevezett királyi karhatalom, melyet ősidóktól fogva az eklézsiák vizsgálata alkalmával, az engedetlenkedők megfenyítése céljából, az egyházi férfiak segítségére szoktak volt bocsátani, ezentúl is szükséges lesz. Ez a karhatalom pedig vegyes, melybe a tartományi nemes embert a hivatalnokok főbírája, a katonai erőt pedig az ezredparancsnok nevezi ki; a nemes annak a helységnek vagy falunak a hivatalnoka legyen, ahol a vizsgálat foly; ő adja ki a rendeletet, hogy a katonák az embereket mindenütt az egyháziaknak kijáró engedelmességre kényszerítsék, mikor is mind a polgári, mind a katonai szabályzat értelmében, bármely felekezet papsága a maga híveivel szemben szabadon

ítélkezhetik. Mindezt a Kormányzók a hadsereg főparancsnokságának hivatalosan tudtára adandónak vélte.”

Azt írták tehát a fentiekben, hogy „*hacsak szüleik nyomdokait nem akarják követni*”. Csakhogy e tekintetben a pap fiaknak nincs megadva a szabad erkölcsi elhatározásuk, mert a hadsereg-főparancsnokság engedélye nélkül tanulmányaikat nem folytathatják, s így az eklézsiákban sem helyezkedhetnek el. Sőt akik elhelyezkedtek, azok is kötelesek (mert kényszerítik őket) minden ősi birtokukról örökre lemondani, s ilyenformán a szüleik nyomdokaiba lépő ifjakat kiváltságos szabadságuktól megfosztják, birtokaikat a hivatalnokok kezelik s belőlük őket Isten szolgálata miatt kitudják. 1770. április 27-én elrendelték, hogy a katonai lajstromba fölvevett székely diákok külföldi iskolába csak hivatalos bizonyítvány mellett mehessenek. 1773-ban a konzisztóriumban kihirdették, hogy akik egyházi szolgálatra szánják magukat, erre az engedélyt a katonai hatóságoktól szerezzék meg. De néhány példa már megmutatta, hogy az efféle csak legritkább esetben szokott sikerülni. Az illető mind futkos egyik hivatalból a másikba, panaszkodhat ítéletnapig az ügyel együttjáró sérelmek miatt, csak elvétele nyerheti meg, hogy még örökségéről való lemondása árán is egyházi hivatalt vállalhasson. A mag nagyobb része köves helyre hull, hol a nap heve kipörzsolli.

3. cikkely. A Háromszéki Unitárius Egyházkör állapota Sikó Istvánnak 1622-ben gonosz úton megszerzett esperességétől a század végéig, mikor a református püspök járma alatt nyögött; az egész erdélyi egyház elnyomása

Hetven évig nyögött Izrael a babiloni fogságban; ugyanennyi ideig a háromszéki unitárius egyházkör a kálvinista püspök nyomása alatt. Tudom, milyen szörnyű igazságtalanul hitték az emberek azt, hogy Radécus unitárius püspök szántsándékos nemtörődömségből ült folyton Kolozsvárt, s onnan lábát ki nem húzta. Mert hiszen abban az 1622. évben nagy dögvész pusztított itt. Március 4-én meghalt a boldog emlékű első pap, Göcs Pál, továbbá jádi Johann Broser szász pap december 2-án, október 27-én Lisznyai Gyárfás magyar pap és igen sok tanácsbeli meg polgári renden levő unitárius ember; a reformátusok közül magának a fejedelemnek hitvese, Károlyi Zsuzsanna május 13-án, továbbá Gyöngyösi András, kolozsvári esperes, a Sátánnak az unitáriusokra acsarkodó emez angyala, s még mások is nagy számmal estek a ragályos dögvész áldozatául. Meglehet, hogy amikor annyian veszttek el váratlan halállal, Radécus is, a maga jámbor vallásos érzületének megfelelően, készülődött az Úrhoz vezető zarándokútra. Legalábbis erről tanúskodnak azok a könyörgések (*Preces*), amiket ekkor német nyelven írt, s amiket magyarra fordítottak. Azonfelül még arról is panaszkodik

Radécius, hogy a fejedelem megtiltotta neki a ekléziáihoz való kimenetelt. S csakugyan Rákóczi fejedelem a fön idézett kiváltságlevél 4. pontjában az unitárius püspököt törvényesen eltiltotta a háromszéki vizitációtól, s csak annyit engedett meg neki, hogy róluk a maga székhelyén tudakozódjék. De a meghívólevelekből az is kiviláglik, hogy ha ki akart volna menni, akkor sem lettek volna az utak biztonságosak.²⁶⁰ Az a Bod-féle rágalom is, mintha a vizsgálat az unitárius püspöknek Kolozsváron és Tordán kívül országgyűlési végzés szerint általában meg lett volna tiltva, ebből a Keserői-Bethlen-féle döntésből származott.

Több olyan bizonyítékot lehetne fölhozni, amiből világosan kitűnik, mekkora szívfájdalommal szemlélte Radécius távolról az ekléziák e nagy romlását, de a segítségvitel minden útja el volt előle zárva, amint ez minden régen előkészített, és végzetes ütéssel sújtó üldözés alkalmával történni szokott. Nem volt bőr az orcáján annak, aki nem akarna hitelt adni Radéciusnak, amikor 1623. június 1-jén az ugyanazon hó 25-re Ádámosra zsinatra hívó levélben magát mentegeti. Ebben a bevezető után ezt írta:

„Dolgaink e zűrzavarában, annyi válság és veszély közepette, melyekkel mindenfelől körül vagyunk véve, úgy tetszik, arra volna szükség, hogy többeknek elgondolását minden pillanatban vessük egybe. Ezért (megvallom!), méltán érhetne a legnagyobb gáncs, ha valahogy az én hibáim következtében összejöveleinket a maga idejében megtartani nem lehetne. Mivel azonban a dolgok kimenetele nem az emberek, hanem Isten hatalmában van, és többféle olyan esemény, amit senki okossága előre nem láthatott, terveinket gyakran megzavarja; most is sok, nagy akadály miatt nem hívhattam össze a zsinatot e hónap elejére (amint a szent konzisztórium azt meghatározta volt), s még ezt a meghívólevelet sem küldhettem el idejében hozzátok. Hiszen még most is attól kell tartanom, hogy ez évben az összejövétel lehetőségétől egészen elesünk. Mégis, tisztelendő férfiak, csak maradt valami halvány reménységünk, s azért elhatároztam, hogy zsinatot hirdetek nektek ugyanezen június hó 25. napjára Ádámos helységbe, mely Küküllő megyében fekszik. Oda tehát (hacsak eltiltó levél nem érkezik), elrendelem, hogy egyen-egyen és összesen ekléziáink papjai és iskolamesterei egybegyűljenek, másképp nem cselekedvén; hivatalom tekintélyével intek és buzdítok tehát erre mindenkit az egyházi törvényekben a mulasztókról megállapított büntetés terhe alatt. Isten maradjon veletek, kedves atyámfiai az Úrban. Kelt Kolozsvárt, 1623. június elsején. Radécius Bálint.”

Nem kisebb panasz nyilvánul meg a következő, 1624. évi meghívólevélben sem, melynek mását legnagyobb részben az alábbiakban adom:

---

²⁶⁰ [Szerk.] Radécius Bálint 1622. május 30-án kelt zsinati meghívójára utal.

„Kegyelem, könyörület és béke nektek a mi Atyaistenünktől és az Úr Jézus Krisztustól!
Az isteni vigasztalás kitűnő példáját állítja elénk, kedves atyámfiai az Úrban, Pál, Jézus Krisztus hűséges szolgája és apostola, ki azon üldöztetések közepette, amiket az apostolok az evangéliumi igazság szolgálatában gyakorta elszenvednek, nemcsak dicsekedett, hanem meg is vigasztalódott és minden gyönyörűségben bővölködött. Mert az efféle üldöztetések nyomán, mintegy biztos jelként írhatta Krisztus lelkével eltelve nagy bizonyossággal, hogy ők Isten boldog fiai, és hogy a Lélek megszentelése és az igaz hit által őket választotta ki Isten az üdvösség első zsengeiül, s hogy ilyen módon öregbül a mi Urunk Jézus Krisztus dicsősége. Ezért nem lankadó reménységüket az egy Istenbe, minden hűséges ember idvezítőjébe vetették, ki őket kiragadta minden veszedelemből. Így aztán egyazon lélekkel és szeretettel eltelve, nagy türelemmel hordozták az Úr keresztyét, s munkáltak együtt az evangélium terjesztésében. Méltán örvendezhetett tehát az apostol az Úrban.

Előttünk is a jelen tapasztalataiból, szeretett atyámfiai, tudott, hogy e világ mekkora gyűlöletének és megvetésének vagyunk kitéve, amikor Istennek, a Jézus Krisztus atyjának titkaiba akarunk behatolni, és hogy e világ fiainak gonosz és ártalmas kapzsisága miatt a mi eklézsiáink állapota milyen nagy veszedelemben forog. Szükséges azért nekünk is, hogy az apostolok példáján megindulva, lelkünket fölemeljük, és teljes lelki gyönyörűséggel hálákat adván Istennek, a mi Atyánknak, türelemmel harcoljuk meg a számunkra kijelölt harcot. Ezért higgadtak maradjunk, vigyázzunk és imádkozzunk, buzgó lélekben egyesüljünk, és így harcoljuk az Úr nyájáért ama nemes harcot. Legyünk rendületlenül meggyőződve arról, hogy ha minden reménységünket és bizodalunkat a mindenható Istenbe vetjük, minden veszedelem és kísértés közepette is elnyerjük a boldog szabadulást. Hogy pedig ennek szerencsés elnyerésére magunkat alkalmassá tehessük, arra elsősorban az kívántatik meg, hogy általános összejövetelt rendezzünk. Gyűljetek azért serényen egybe az Úrnak nevében az elkövetkezendő június hónap 16. napjára Ádámos helységbe, mely Küküllő megyében fekszik. Hogy erre eklézsiáink összes papjai és prédikátorai, valamint az iskolamesterek megjelenjenek, az egyházi törvényekben a mulasztókról megállapított büntetés terhe alatt mindenkit buzdítok és intek.

Minthogy pedig ezen a gyűlésen eklézsiáink üdvére vonatkozó sok dolgot kell nagy gondal meg tárgyalnunk és megvizsgálunk, ezért igen célszerűnek ítélem, hogy a hallgatóság előkelői is megjelenjenek, s tanácsaikkal és munkásságukkal segítségünkre legyenek. Ezért a tisztelendő papok az eklézsiák kegyurait a legnagyobb tisztelettel keressék meg és nevében őket köszöntvén...”

A többi, és pedig nagyon sok levelet, valami hitványul kíváncsiskodó kéz kivágta abból a könyvből, ahonnan én ezt a meghívót, egypár mással együtt, tiszteletes Csehi Pál kézírásából kimásoltam.

A főjegyzőkönyvben is Johann Broser jegyző keze nyoma utoljára 1622. augusztus 17-ről látható, mert ez év december 2-án pestisben kimúlt. A zsinati végzéseket meg valamelyik vidéken lakó jegyző vette föl a zsinatokról, s hogy aztán azokat Kolozsvárt a jegyzőkönyvbe bevezessék, a 81. ívrétől két egész ívet tisztán hagytak. Ezekre sok idő múlva a konzisztórium jegyzője ezt írta: „*Mivel ezt és a következő három oldalt valamelyik elődöm tisztán hagyta, már semmi reménység nem lehet arra, hogy az itt mutatkozó hiányt valaha pótolni lehessen, mert az idevonatkozó okmányok elvesztek; azért én, Pauli István, a kolozsvári konzisztórium jegyzője, jónak láttam, hogy a hazának a német megszállás miatt bekövetkezett szerencsétlen állapotát ide beírjam stb.*” Ezt a megjegyzést azért szúrtam közbe, hogy okát adjam, a nyilvános akták elveszte után miért nem lehetett nekem a történetet a maga teljességében adnom. Azért amit nagy fáradsággal összegyűjthettem, azt vegye jó néven az olvasó.

Láthattuk tehát Radécus leveleiből, hogy az unitárius egyház sebeit teljes erejéből (szinte a pokol kapuival szembeszállva) igyekezett gyógyítani, s nem kuksolt otthon Vergilius pásztorával; jól tudta ugyanis, hogy:

„Alitur vitum, vivitque tegendo.

Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor

Abnegat, et meliora Deos sedet omnia poscens.”

(Vergilius Georgica Lib. 3. 454–456.)

’A baj nő és a halogatás esetén fokozódik, ha a pásztor gyógyító kezét vonakodik a sebekre tenni, vagy az istenektől vár jobb segítséget.’²⁶¹

„Balantumque gregem fluvio mersare salubri

Abstinet.”

’A bőgő nyáját egészséges folyóvízben megfürösztetni: ezeket egyáltalában nem tiltja a vallás.’

Ezért hát, bár számtalanszor elgáncsolták, mégis vállalta a veszedelmeket, zsinatokat hívott egybe, tanácsot kért, a fejedelem elé járult Kolozsvárt, Fehérvárt s Isten tudja, még hol, hiábavaló könnyeket ontott a Gyülölködő előtt, de ama harcias, keserves Keserúi mindig útjába állt. Valahányszor Radécus zsinatot hívott egybe, Keserúi a fejedelem meghagyásából

---

²⁶¹ [Szerk.] Ford. Szabó András, Székelyudvarhely, 1932.

a háromszékieket fegyveres meghívóval tüstént a maga zsinatjára terelte. Gondoskodott, hogy Radécusnak tiltó levelet küldjenek, állandóan rágta Bethlennek a fülét, ostromolta száját, arcát és lelkét. A szószékekről folyton azt mennydörögte, Bethlen, mint egy második Konsztantinosz, azért bocsáttatott e földre, hogy az ariánus eretnekséget (mert így rágalmazta az unitárius vallást), a földről karddal kiirtsa, a templomaikat elvegye, a főurak erejét megtörje, a köznépet javaiból kiforgassa, közmunkára kárhoytassa stb. Íme, így festett a zsarnokság evangéliuma! És amíg Bethlen Gábor élt, ezt, az unitáriusokra nézve váltakozó hullámverést semmi sem korlátozta: medréből kicsapva, gát nélkül dühöngött. Mikor aztán Bethlen Gábor a hallgatag árnyak közé távozott, elveszett minden ő gondolatja (Zsolt 146,4), az unitáriusok üldözése felől. Most a mélyen sújtott unitáriusok könyörgéssel fordultak Katalin fejedelemasszonyhoz. Előtte létre is jött valami kiengesztelés forma. Az orvosság azonban alig volt jobb a betegségnél. Ideiktatjuk, hadd láthassa az olvasó, nem egyéb ez, mint vékony deszkaszál a hajótöröttnek:

Mása annak a békéltető levélnek, mely az unitárius és az úgynevezett ortodox református püspökök és a háromszéki székely székben levő unitárius papok közt jött létre.

„Mi, Katalin, Isten kegyelméből született Brandenburgi örgrófnő és Erdély fejedelem, Magyarország részeinek úrasszonya, a székelyek ispánja, továbbá Poroszország, Kleve stb. hercegnője stb., adjuk emlékezetül jelen írásunk erejénél fogva, hogy alázatosan megkerestetvén némely híveinktől, továbbá az unitárius vallás püspökétől azon nézeteltérések felől, melyek köztük és a mi orthodox református vallású papjaink, valamint Sepsi, Kézdi és Orbai Háromszék székely nemesei és érdemes lakosai közt már ezelőtt támadtak, akkor kegyelmesen úgy határoztunk, hogy ezt az ügyet és annak elsimítását a mi országunk három nemzetének legközelebbi gyűléséig, vagyis a jelen határidőig elhalasztjuk. Az unitárius vallás püspöke és papjai ez alkalommal jelentették, igen zokon esik nekik az, hogy a háromszéki székely székekben lévő unitárius eklézsiák a református vallású püspök joghatóságának legyenek alávetve. Az ellenpárt pedig hivatkozott ez ügyben való, folytonos joggyakorlatára. Végül is a dolog érett megfontolása után, hogy a közbéke és egyetértés fönmaradásáról gondoskodás történjék, kegyelmesen úgy véltük, hogy a két fél között minden visszavonás és egyenetlenség teljesen szűnjék meg; ezért a mi tanácsosainknak és királyi ítélőtáblánk ülnökeinek egyhangú véleménye és akarata hozzájárulásával a két fél közt ezt, az elkövetkezendő időkben mindig érvényben leendő rendeletet és határozatot hoztuk kegyelmesen. Először: Azokban a székely székekben levő unitárius eklézsiáknak jövőben legyenek meg saját vallású espereseik. Ezek azonban az ortodox református vallású püspök felsőbbbségét, amint eddig, ezután is ismerjék el. Amikor pedig a református vallású püspök

azon a helyen az eklézsiák megvizsgálását jónak látja, az unitárius vallású esperes ilyenkor álljon oldala mellett. Vallási tekintetben a saját felekezeti papjainak megvizsgálása ennek az esperesnek áll tisztében és a református vallású püspök őket a vallásra vonatkozó ügyekben nem vizsgálhatja meg. Másodsor: Az unitárius papok kinevezése is nem a református vallású, hanem saját püspökük útján történik. Ha pedig unitárius hívők közt vallási és lelki dolgok ügyében valami perpatvar támad, annak föllebbvitele az unitárius vallású vagy hitű püspök elé tartozik. Az eklézsiák igazgatására vonatkozó minden más esetben intézkedési jogát a református vallású püspök megtartja. Végül, hogy jövőre a két fél között semmi erőszakoskodás elő ne forduljon és hogy mindenféle acsarkodás és bármi nevű jogtalanság még csírájában elfojtassék, azért az egyesség értelmében minden egyes felekezetnek teljes szabadság és szabad vallásgyakorlat engedélyeztetik.

Ezt a rendeletünket és határozatunkat, mely az említett két fél között ilyen módon jött létre, jelen levelünkbe iktatva, kezünk aláírásával és rendes pecsétünk rányomásával megerősítve, mindkét fél számára kiadandónak és engedélyezendőnek véltük kegyelmesen. Kelt Kolozsvár városunkban, az ezerhatszázharmincadik esztendő április havának 20. napján.

Katalin s. k.

Kovacsóczy István kancellár s. k.”

Keserői ez oklevél kézhezvételével új anyagot talált az unitáriusok gyötrésére. Háromszékről minden unitárius papot Nagyenyedre idézett, s elrendelte, hogy a rájuk rótt adót is vigyék magukkal. Ezért egy 1631-ben ismeretlen helyen²⁶² tartott zsinatról Rákóczi György fejedelemhez, aki 1630. december 23. óta Gyulafehérvárt időzött, a következő kérelmet nyújtották be:

„Ezen Erdélyországban lakozó összes unitáriusok eklézsiáinak kérelme a fejedelem Őfelségéhez, legkegyelmesebb urunkhoz:

Kegyelmes Urunk, Fejedelmünk! Nagyságodnak alázatosan kelletek Kegyelmes szemei eleibe terjeszteni: Ez múlt esztendőbéli, Kolozsváratt celebráltatott Terminuson a Fejedelem Őfelsége Tanácsinak és becsülletes Assessorinak ’ülnök’ tetszésekből végeztetett vala, Hogy az Háromszéki Unitaria Religión való Eklézsiák az Vallás és Religió dolgából és egyéb Lelki dolgoknak igazgatásából is az Unitárius Püspöktől hallgatnának, és hogy az Papságra való Rendelések is az Unitárius Püspöktől lennének (amint Nagyságos ez Supplikátióknk ’könyörgésünk’ mellett, arról emanáltatott Diplománknak exhibeált Exemplumából ’kiadott Diplománk mellékelt példányából’ kegyelmesen megértheti). Az egyéb

---

²⁶² [Szerk.] Kolozsvárott volt parciális zsinat 1631. május 26-án.

Politiabéli Eklézsiái Dolgokat és Casusokat Keserői János Püspök Uram igazítaná. Mely végzést Őkegyelme, Keserői János Püspök Uram messze kiterjedett értelemre vivén, az Unitária Religió való Háromszéki ministereket mostan Enyedre hirdettetett Papi Gyűlésre hívatta, taxát is kívánván rajtok. E dolog felől őkegyelmét Püspök Urunk őkegyelme szeretettel, csendesen requirálván 'kérvényezvén' és kérvén azon, hogy Bennünköt azzal ne bántana és ne terhelne, hanem mehetnénk inkább azzal a fáradtsággal magunk Religióján való Synatunkra, holott afféle Synatinkban és Gyülekezetünkben Lelki dolgok szoktak tractáltatni, és igazgattatni, Ministerek is ordináltatni 'rendeltetni'. Mivel azért őkegyelmétől Reménség kívül ezt Püspök Urunk meg nem nyerhette, kételenítettünk Nagyságodhoz folyamodni, noha bizonyára ilyen országos gondjai között, ezzel Nagyságodat nem molesztáltuk volna. Könyörgünk azért Nagyságodnak, mint kegyelmes Fejedelmünknek, hogy ez Controversiánkban méltóztassék Nagyságod az Ország Uniója szerint illendő magyarázattal való világosítást tétetni. És Isten és a Jó Igazság szerint elintézni, hogyha Keserői Püspök Úrtól hirdettetett Papi Gyűlésben kellessék-e a Mű Religiókon való Prédikátor Atyánkfiainak elmenniük, és ha illendő-é, hogy ezzel Constientiájok ellen többire terhelteessenek."

A fejedelem határozata:

„Amint Kolosváron elrendeltetett és eligazított a Terminuson, mindkét fél ahhoz tartsa magát sub poena calumniae 'rágalmazás büntetése alatt'. AJ.²⁶³ 27. Junii anno Domini 1631.

Erre is föl lehet kiáltani: Ó, micsoda szorultság szülte zavaros vélemény! A szerencsétlen kérelmezők a kolozsvári diploma olyan magyarázatát kérik, mely az országgyűlés meghatározta uniónak megfelelően; hogy ti. kell-e nekik, lelkiismeretük ellenére, a kálvinista zsinatra elmenniük s ott az egy Isten tiszteletére a három Istent tisztelő püspöktől rendelkezést kérni? A fejedelem nevének és a levél megírása helyének elhallgatásával, s csak az A. J. kezdőbetű feltüntetésével a következőt válaszolta: *„Amint a kolozsvári gyűlésen elrendeltetett, mindkét fél ahhoz tartsa magát rágalmazás terhe mellett.”*

Keserői azonban füttyült erre a határozatra, a szegény unitáriusokat Háromszékről az ország legtávolabb részeibe terelte a maga zsinataira, mindenféle ürügy alatt súlyos taksákkal terhelte, házi dolgaiktól sokszor elvonta, s az ellenség torkában fekvő papi házakat, s velük Isten házait is pásztoraiktól nemegyszer megfosztotta.

A későbbi református püspökök nem engedték el soha a háromszéki unitárius papokat a maguk zsinataikról. Ezért az unitárius konzisztóriumnak nagy körültekintéssel kellett

---

²⁶³ [FJ]. Itt valószínűleg a „Die” szócskának kellett állnia, amit azonban a rezolúciót lemásoló nem tudott értelmezni, ami nem is csoda, I. Rákóczi György közismerten olvashatatlan írását tekintve.

lennie, hogy a zsinatok idejét és helyét alkalmasan válassza meg. Az unitárius zsinat helyének ugyanis az ellenfél zsinatja számára kitűzött hellyel szomszédosnak kellett lennie. „*Gondot kell ugyanis egyéb sürgős ügyek közt arra is fordítanunk, hogy háromszéki papjaink a mi zsinatunkon is megjelenhessenek*”, írták a kolozsvári unitárius konzisztórium tagjai 1661. március 15-én. Hiába volt azonban az üldözés, ebből a lábbal taposott háromszéki unitárius egyházközből az Isten igéjét hirdető papoknak és iskolamestereknek oly gazdag vetése ért minden időben a kolozsvári iskolában, hogy az képes volt egész Erdélyt elárasztani, s minél jobban elnyomták, annál inkább sokasodtak és szaporodtak.

Ne vegye rossz néven az olvasó, ha idemellékelem Keserői Jánosnak az unitáriusokhoz küldött egy meghívólevelét a keresztségről szóló tétéleivel együtt.

Keserői meghívólevele, melyet a maga eredetijében közölt velem Tekintetes nagyjait Csiki István, Erdély nagyfejedelemségben mindkét fórum hírneves ügyvédje, és amely saját pecsétjével volt lezárva s megjelölve, s mely fölé a következő címzés volt odaillesztve:

„A tisztelendő és kiváló férfiaknak, Szentiváni Gergely úrnak, a kökösiek igehirdető papjának, és a Sepsi székely székben lévő unitárius testvérek nagy éberségű esperesének, továbbá az ő felügyelete alatt álló és az Úr munkájában derekasán fáradozó atyafiaknak, tisztelendő paptársainak.

Kegyelmet, békét és könyörületet kér az Atyaistentől, az ő fia, a mi Urunk Jézus Krisztus által, minden Isten áldása által állandó öregbülésével.

Bámulatos, tisztelendő férfiak, minden teremtett dolognak, mennyen és földön, a világ teremtése óta meglévő, bizonyos természeti erővel Istentől beoltott s mind mostanig fönmaradt összhangja, úgannyira, hogy eléggé nem csodálhatjuk, milyen arányossággal felel meg minden kölcsönösen egymásnak, és hogy a teremtőtől neki kijelölt rendben milyen állhatatosan megmarad. Az angyalokon kívül, kik származásukhoz hűtlenné válva, lakóhelyüket elhagyták,²⁶⁴ egyedül az ember az az elsődleges lény a testi teremtmények közt, ki, Ágostonnal szólva, a maga nemes voltát, melyre kezdettől fogva alkottatott, elhagyja, s így Istentől s az ő rendelkezésétől eltávozik, s ekkor a teremtmények közt utolsó lesz.²⁶⁵ De a nagy könyörületű Isten, mindjárt a bűnbeesés kezdete óta a mai napig fáradhatatlan buzgalommal arra törekedett, hogy az embert megjavítsa és a maga isteni akaratával összhangba hozza. Ezt kétféle módon érte és éri el: bensőleg, a maga Lelke által, mely most hathatósan, majd ernyedtebben munkál, és külsőleg, az Ige szolgálatával, melyre minket, méltatlanokat szemelt ki. Ó, mi nyomorult, gyarló emberkék! Micsoda terhes mező van miránk bízva! E szerint tehát

---

²⁶⁴ [U] Júd 1,6.

²⁶⁵ [U] Augustinus De civitate Dei 'Isten városáról.' XIV. könyv 13. fejezet.

nekünk a mindenható Istennel van dolgunk, ki egykor bennünket hivatásunk teljesítése felől szigorú számadásra von. Dolgunk van azután a szerfölött nyakas emberi nemzettel, mely minden szeméremérből kivetkőzve képes magával Istennel is szembeállni. Hát még velünk, ugyanazon fából faragott emberekkel! Ezek, még ha oly hasznos dolgokat akarunk is elméjükbe vésni, fülüket bedugják az üdvös tanítás elől. Kétségbeessünk-e tehát! A legkevésbé sem! Sőt bátran szálljunk szembe a nehézségekkel, tudva azt, hogy a mi Istenünk együtt fog munkálni velünk, s gyengeségünkben a maga hatalmát ki fogja mutatni mirajtunk. Addig is az apostol előírásának megfelelően buzdítunk és mintegy harsonával felhívunk mindenkit szent hivatásunk szorgalmas teljesítésére. Minthogy pedig ez közzsínaton történhetik legalkalmasabban, azt nektek Szentháromság második vasárnapjára, mely esik június 20-ra, Marosvásárhelyt a szokott helyre meghirdetem, s hogy oda az iskolamesterekkel és papjelöltekkel egyetemben nagy számban szorgalmasan egybegyűljetek, erre titeket ismételtelen figyelmeztetek. Mivel pedig a kölcsönös közreműködéssel és tanácskozással is az itt tárgyalandó más egyházi ügyeken kívül a papjelöltek vizsgálatát is meg kell ejtenünk, nehogy a Szentírás mély tengerén bizonytalan vitorlák alatt tévelyegjenek, íme, összeállítottam az Újszövetség első szentségéről, a keresztségről, egynéhány tételt, melyeket az összes jelöltek számára lemásolás és megtanulás végett ide mellékelek. Egyebekben Isten maradjon veletek, jeles férfiak, összesen és egyen-egyen, kívánok szerencsés megérkezést. Kelt Gyulafehérvárt, 1632. május 18-án.”

Saját kezűleg írta alá ilyenképpen: „Tiszteletes és jeles atyátok fia és paptársatok az Úrban Keserői Dajka János püspök s. k.”

Más kézzel írva:

„Theses de baptismo 'A keresztségről való tételek':

1. Az előbbi vizsgálaton szó volt a szentségekről általában; most az Újszövetség első szentségéről, vagyis a keresztségről lesz szó.

2. A keresztség az Újszövetség ama szentsége, melyet Isten először Keresztelő Szent János által állított föl, azután pedig a közbenjáró Krisztus által minden szövetségesét, kik az Újszövetség szentségeibe még beavatva nincsenek, az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek nevében, vízbe mártani tartozik, jeléül és bizonyoságául annak, hogy a kegyelemnek Krisztus által szerzett Újszövetségébe, új engedelmesség elkötelezésére fölvétettek.

3. Ez előttem tökéletes meghatározásnak látszik, melyet pár szóval részeire bontok. A szentség itt nem, ennek, tudtom szerint senki ellene nem fog mondani. Első létrehozó ok Isten, ki Atya, Fiú és Szentlélek, amint ez később Krisztus keresztségében nyilvánvalóvá lett, Mt 3,16–17. Végül azonban, amikor a mi Urunk Jézus Krisztus mennybe menendő vala, azt az

összes nemzetekből összegyűlő egyház számára rendelte el örök érvényű rendeletével. Mt 28,19–20.

4. A keresztséget eszközlő szolgák vagy rendkívüliek, aminő volt Keresztelő János, továbbá a közbenjáró Jézus Krisztus; ő, mint Isten, létrehozta a keresztséget, mint ember, terjesztette és rendezte, nem ugyan maga, hanem a tanítványai által. Jn 4,2.

5. Vagy rendesek, aminők az evangélium összes, törvényesen elhivatott papjai, kikre Krisztus Urunk, amint az evangélium prédikálását, úgy a keresztség kiszolgáltatását is bízta és nekik meghagyta mind e világ végezetéig. Mt 28,19–20.

6. A keresztelés anyag tiszta víz a velejáráó szertartással, vagyis abból, hogy a megkeresztel[end]őt egyszer vagy háromszor leöntik az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek nevében. Ez egyik része a keresztségnek, melyet némelyek külső elemnek, jelképnek vagy szertartásnak hívnak.

7. A keresztség alakja maga az isteni kijelentés vagy rendelés; a megjelölt dologra, mely az anyagot magát alakítja és szentséggé teszi. Ez a keresztség második része, melyet némelyek a szertartáshoz csatolt kegyelmi ígélet igéjének hívnak. Erről Ágoston ezt mondja: Járuljon az ige az elemhez s létrejön a szentség. (Tractatus 80.... Johannem... 'A János evangélium magyarázata 80.')

8. A megjelölt dolog vagy kegyelmi ígélet e szavakban foglaltatik: Az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek nevében. Mt 28,19. Magyarázat[át] Mk 16,16 adja a szavakkal: Valaki hisz és megkeresztelkedik, üdvezül. Összgezve: itt az Istennel Krisztus által kötött szövetségbe való fölvétel van jelentve, más szóval: Krisztus a maga jótéteményeivel.

9. A keresztség tárgya[i] azok, kik Krisztus által Istennek szövetségesei, de az Újszövetség szentségébe beavatva még nincsenek, mert csupán az ő számukra parancsoltatott meg a keresztség; lehetnek ezek felnőttek, kik életükkel és szájukkal a hitet és megigazolást vallják, vagy pedig olyan csecsemők, kiknek mindkét, vagy legalábbis egyik szülejük a hívő egyház tagja s ilyenektől származtak.

10. Továbbá amiképpen a keresztségben kétféle lemosás van: külső, mely kint a pap kezétől a testen megy végbe, és belső, Krisztus vére és lelke, mely bent, Isten kegyelméből a lelken végeztetik, azonképpen a szövetség is, melynek a keresztség jele, kettős: külső és belső.

11. Külső szövetség az, mely által a megkereszteltek fölvétnak az egyház külső társaságába, és Isten más népeitől megkülönböztetnek; belső pedig az, mely által a megkereszteltek fölvétnak nemcsak a látható, hanem a katolikusnak nevezett, láthatatlan egyházba is.

12. A keresztség törvényes használatában tehát mindkettő megszenteltetik. Mert akik mind a külső, mind a belső szövetség útján csatlakoznak Istenhez és az ő egyházához, azokra nézve a keresztség egyszerűen a két szövetség jelképe és az igazság pecsétje. Akik tehát csupán a külső szövetségben részesülnek, azokra nézve az csak a szövetség jele és pecsétje, de nem egyszersmind az igazság érvényes pecsétje is, mivel nem hisznek. Ezt csak azon föltétel alatt nyerik el, ha megtérnek és hisznek a Jézus Krisztusban.

13. A keresztség tehát a megkereszteltre nézve lelki körülmetélésnek, lelki megtisztulásnak, vagyis a bűnök megbocsátásának, Krisztus vére és lelke által a természet megújulásának a tanúsága. Tanúsága egyszersmind a szövetségbe való beiktatásnak is a maguk részéről a hittel végzendő jócselekedetkre, s azok örök háladatossággal való teljesítésére köteleztetnek.

14. A keresztség eszerint az üdvösségre a parancs, sőt a rendes eszköz szükségszerűségéből folyó szükséges dolog; azonban nem kizárólagos, hanem ki kell venni azt az esetet, amikor valaki a keresztség lehetőségétől meg van fosztva; ez esetben az közömbös az üdvösségre, mivel nem a szentségtől való megfosztás, hanem annak megvetése visz a kárhozatra, amint ezt Szent Bernát mondja az *Epistolae 77. '77. Levélben'*.

15. Világos ebből azok szörnyű vaskos tévedése, akik azt állítják, hogy a keresztleletlenül meghalt csecsemők, vagy keresztvíz alá készülő, hívő felnőttek, mert saját hibájukon kívül a keresztségben nem részesülhetnek, ezért az üdvösségtől elesnek. E tévedés onnan származik, hogy az ilyenek tévesen úgy vélik, a keresztség művelete ad üdvösséget annak, akin azt végrehajtják.”

Ehhez még saját kezűleg a következőt írta volt Keserői püspök:

„Ebből fognak felelni a jelölt urak a nevezett évben, napon és helyen. Az elnöki tisztet Geleji István és Dengelegi Péter tiszteletes urak fogják vinni.”

Kívül más kézzel és tintával ez a megjegyzés van írva: „Kaptam 17 sustákat, költöttem 9 dénárt, máskor megint 9-et.” Úgy látszik, ezt Szentiváni Gergely esperes jegyezte föl, hogy ezt zsinati útja költségeire kapta volna; megeshetik, az otthon maradottak adták át neki; lehet a püspöknek beszolgáltatandó taksa jegyzéke is, erről mondták a fejedelemhez írt kérésben, hogy: „Taxát is kívánván rajtok.”

Így a kálvinista, erkölcsösnek nevezett püspök, a háromszéki eklézsiákat 1622-től 1692-ig, vagyis hetven évig tartotta a babiloni fogság járma alatt elnyomva. Ez évek alatt a lelkinék nevezett unitárius püspöknek az igazgatás, de még az ide való bemenetel is, nem volt megengedve. Azonban meg kell jegyezni a következőt: Azokat a jelölteket, akiket a református püspök valamelyik háromszéki eklézsiába papnak rendelt ki, és akik a református

zsinaton a vizsgálatot kiállták, végül az unitárius zsinaton ünnepélyes kézrátétellel, könyörgéssel és bizonyágtétellel is előkészítve, Isten előtt letett eskü után fölszentelték és az Úr vetésébe küldték aratni.

4. cikkely. Miképpen nyerte vissza az unitárius püspök azt a jogát, hogy a háromszéki egyházközt meglátogathassa, kormányozhassa és igazgathassa?

Miután Erdély visszatért a Fölséges Ausztriai-ház védelme alá, ott Királyi Kormányzékot állítottak föl. Ez 1692. március 15-én a négy vallás főuraiból egy bizottságot rendelt Kolozsvárra, hogy az a vallásügyeket rendezze. Ekkor, amint a II. könyv 2. fejezetének 7. cikkelyében láttuk, egyéb sérelmek közt a vallásközösségnek küldöttei előtt az unitáriusok a második pontban kinyilatkoztatták, őket igen nagy sérelem érte azáltal, hogy egynémely eklézsiák nem az ő unitárius, hanem más vallású püspök igazgatása alá vannak rendelve, és kérték már méltányosságánál fogva is, hogy ezek saját püspökük igazgatása alá visszatérhessenek. 1692. június 27-én azt a biztató választ kapták (lásd az I. könyv 13. fejezetének 9. cikkelyében), hogy 1693. szeptember 25-én kedvező elintézésről fognak gondoskodni.

Almási Gergely Mihály unitárius püspök azonban, ellátva gr. Bánffy György kormányzó engedélyező nyílt levelével, melyet tőle 1692. november 26-án kapott, mindjárt 1693. február 1-jén általános vizsgálatot tartott a háromszéki unitárius eklézsiákban. Kezdette a nagyajtai eklézsiában, amint majd a püspökök rendjén el fogjuk mondani. Hosszas száműzetés után ekkor tette először lábát a békehirdető unitárius püspök e vidékre.

Bánffy György kormányzó engedélylevele Sándor Gergel főjegyző kéziratából, mely a Toroczkai Mihály házában található, s ide minden változtatás, csonkítás vagy hozzáadás nélkül lemásoltam.

„Losonczy Bánffy György, Erdélyországnak és Magyarország részeinek kormányzója, valamint Fehér és Doboka megye főispánja, a tekintetes, nagyságos, nemes és nemzeti uraiméknak, fő- és alispánoknak, bírának és albírának, minden megye kapitányainak, előljáróinak, várak gondozóinak és minden más helyek hivatalnokainak, továbbá a harmadosoknak, hídvámszedőknek, szorosak, utak és gázlok őrzőinek, nemkülönb minden székel és így Háromszék főkapitányainak, fő- és alkirálybíráinak, hasonlóképpen minden város, mezőváros, falu és helység okos és körültekintő polgári főhivatalainak, király- és székbíráinak, falusbírának és polgári esküdteknek, végül bármilyen állású, állapotú, tisztségű, rangú és rendű, hivatalú, méltóságú, és tiszteletű embereknek, kik bárhol a mi

kormányzóságunk alatt állnak vagy ott időznek, és akik jelen levelünket látni fogják, a mi jóakaróinknak, a mi üdvözetünket és jóakarunkat!

Mivel meg akarjuk szüntetni a zavarokat és többféle tévelygéseket, Isten szolgáinak üldözését és szabadságuk megháborítását, amik Isten igéjének semmibe vevésén kívül arra is vezettek, hogy a hallgatóság és az egyház javait elidegenítsék és magukhoz ragadják, továbbá, mivel ki akarjuk küszöbölni az egyházba csúszott visszaéléseket, mely szerint némelyek háládatlanul az egyházi hatalmat világi célok elérésére használják, azért jónak láttuk tisztelendő Almási Mihályt, az erdélyi unitárius eklézsiák püspökét közétek küldeni azon célból, hogy az ő felügyeletére bízott eklézsiákat meglátogassa, azok papjait tudományuk, életük és erkölcsük felől megvizsgálja, és egyszersmind gyűlést híván egybe, ha másképpen rá nem képes, meghiteltetéssel is tudja meg, mik voltak az egyház régen adományozott javai, mik a papok és mesterek járandóságai, és amiket bármi módon elvettek, követelje vissza, úgyhogy az egyház szabadságát sem katonai hatóságok, sem semmi másféle állású emberek ne zavarják, és amiket nevezett unitárius vallás kegyes és hitbuzgó férfiai, pártfogói és ősei hagyományoztak, azokat régi, törvényes használatuknak visszaadják. A templomokat és más, a használatra most is szükséges épületeket azokkal, akiknek hanyagságából romba dőltek, építtesse föl, vagy legalább javíttassa ki. Akik pedig az egyház elidegenített, vagy könnyelműen elpocsékolta javait visszaadni vonakodnának, a templomok, valamint egyéb épületek kijavítását elhanyagolnák, s a papok fizetését önkényűleg visszatartanák, azokat, legyenek bármiféle állású és rangú emberek, ugyanaz a püspök és főntnevezett hivatalnokok, jelen levelünk erejénél fogva, a bevett fegyelem és szokás szerint büntessék meg, semmi gátlás, visszautasítás és más jogorvoslat ennek útjában nem állhatván. Az ellenszegülőket pedig, és ennek a mi kegyelmes rendeletünknek semmibe vevőit ezen mi levelünk tekintélyével a vizsgálat nyolcadik napjára a mi udvarunkba színünk elé idézzék, hol makacsságukért bűnhődni fognak. Nektek azért ezeknek rendén keményen meghagyjuk és elrendeljük, hogy amíg és amikor nevezett püspök, hozzácsatlakozó kollégáival közétek érkezik, neki és kollégáinak mindezekben szabad eljárást engedjetelek és bárki mással engedtetsetek; azonfelül őt illendő vendéglátással fogadjátok; tőle meghíva a szent gyűlésbe megjelenni, továbbá minden, az eklézsiáknak régi időktől fogva rendelt törvényes hasznát és jövedelmét az ő kértükre minden késedelem nélkül előadni, s általában az összes egyházi dolgokban nekik szerencsés és békés utat és előmenetelt engedni minden módon szoros köteleességeknek tartjátok. Másképp nem cselekedvén! Jelen levelet elolvasás után az előmutatónak visszaadjátok. Kelt Boncidán, 1692. november 26-án.

P. H.

G. Bánffy Gubernator s. k.”

Ilyenformán hát a hosszú elnyomatás után visszatért a szabadság, és megülték az első zsinatot a Miklósvár fiúszékben lévő bölöni eklézsiában 1698. június 1-jén, de már ez idő előtt, még a székely katonaság fölállítására előtt is, az unitárius püspököknek teljes joguk volt arra, hogy e vidékeken zsinatokat tartsanak, vizitációkat vezessenek és az eklézsiák állapotáról rendelkezzenek. Kivétel csak az a hetven év, a Háromszéki egyházkör harmadik időszaka volt.

Bölönben öreg emberek elbeszéléséből hallottam, kik az unitárius püspököknek 1693. február havában végzett vizsgálatán részt vettek, a református püspökök alatt a tudnivalókból és erkölcsökből való kérdezgetés annyira el volt hanyagolva, hogy amikor az unitárius püspök a vizsgálatot személy szerint folytatta, igen sokan voltak az öregebb rendűek között, kik a Miatyánkot, a Hiszekegyet és a Tízparancsolatot sem tudták; sőt akadtak olyan vénasszonyok is, akik a kikérdezéstől való félelmükben a szalmakazlakba bújtak, s amikor onnan előcibálták őket, megvallották, hogy a templomban hallott mindennapi könyörgések közül van ugyan némi fogalmuk arról az imádságról, de a tisztelendő és nemes férfiak színe előtt irtóznak annak felmondásától. Ha manapság tartanának efféle vizsgálatot, meg vagyok győződve, szép számmal akadnának, akiknek a vallás ez elemeiről halvány fogalmuk sem volna, annyira nem törődik ma már a nép a maga üdvösségével, s egész életét csak a húsnak szenteli. Nem ismerik Jézus Krisztus vallását, kinek nevéből vannak elnevezve, csellengő zarándokok, ezek az állhatatlan és gyöngye lelkek őket tévútra vezetik. Könyörüljön Isten a juhnyájon, mely pásztorának, a Jézus Krisztusnak szavára hallgat, és az elesetteken, akik a csábítóknak áldozatául estek.

5. cikkely. Azon eklézsiák, melyek a Keserői-féle népromlást kikerülték Háromszéken és az egy igaz Isten mellett, az egy közbenjáró Jézus Krisztus által szilárdul kitartottak, némelyikük csak egy ideig, mások mind e mai napig

A Keserői-féle csapás után több unitárius eklézsia maradt meg, mint amennyi ma tényleg van. Ilyen volt:

1. Hídvég. Ennek a templomát, miután a Nemes és Mikó főúri birtokosok az unitáriusoktól elpártoltak, az egyezség (unió) ellenére a reformátusok hatalomi erővel vették el olyan időben, amikor az unitárius püspököknek nem volt szabad arra a helyre mennie. Pedig volt itt a reformátusoknak egy kisebb kőtemplomuk. Kérték is több országgyűlésen az unitáriusok, hogy bár ezt engedjék át nekik, de soha nem kapták meg. Ma már összeomolva,

romokban hever. Lásd fentebb.²⁶⁶ Az eklézsia is különféle csapások következtében lassankint úgy elapadt, hogy ma már nyolc családfőből, azok házaiból s mindössze vagy harminc lélekszámból áll. Ahol valaha híres iskola virágzott, ott ma nincs aki eltartsa a papot, hanem a kiváltság alatt más eklézsiákból való saját házukban lakó papok gondozzák. Ezt a helységet Fehér megyéből kebelezték ebbe az egyházkörbe.

Hogy Köpecre a sötétség néhány fia micsoda ravaszsággal vitt református-kálvinista papot, s hogy ez gonoszul szerzett helyéről soha elmozdítható nem volt, hanem inkább engedte, hogy az egész eklézsiaát fölforgassák, mindezt már fentebb Köpeczi György alatt az I. könyv 11. fejezetében láttuk.²⁶⁷

2. és 3. Bölön és Nagyajta. A nagy kőtemplom mindkét eklézsiában magas kőfallal, jeles erődítménnyel és bástyákkal van körülvéve, s a nagy községek is szép adományokkal látják el. A papi lakások elsőrendűek. Az 1765. évi összeszámlálás alkalmával Bölönnek 600, Nagyajtának 528 lakója volt. Azonban, hogy a Cserei családot előléptetésekkel az unitárius vallástól elszakították, a vár kőfalán kívül, de a töltésen és palánkon belül, a reformátusok számára mindkét helyen kisebb templomot építettek, melyre [Nagyajtán] a helyet 1724. augusztus 30-án kormányszéki küldöttek jelölték ki, s az unitáriusok adták át nekik, de

---

²⁶⁶ Az 1692-ben az unitáriusok által megfogalmazott sérelmek közt: „4. Hídvégen is lévén Unitárius patronustól épített templom, az Unitaria ecclesiától elvételét és pusztán hagyatott, ma is úgy áll, mivel az Reformata ecclesiának temploma van, és azon faluban lévő Unitáriusoknak nem engedték kezekhez venni az magokét és abban járni, hanem templom nélkül vagynak. Azt kívánjuk, hogy az is adattassék vissza az Unitáriusoknak, mivel csak pusztán áll, haszontalanul.” Vö. Kénosi Tözsér János–Uzoni Fosztó István: *Az Erdélyi Unitárius Egyház története. II.* Fordította Márkos Albert. A fordítást a latin eredetivel egybevetette Balázs Mihály. Sajtó alá rendezte Hoffmann Gizella–Kovács Sándor–Molnár B. Lehel. Kiadja az Erdélyi Unitárius Egyház. Kolozsvár, 2009. 149.

²⁶⁷ „Köpec Miklósvár székben fekszik az Olt és Barót folyók egybeömlésénél. Hajdanta tiszta unitárius eklézsia volt. Ide, amint ezt nekem [azaz Kénosi Tözsér Jánosnak] gyermekkoromban az öregek beszéltek, az 1652-ben felszentelt Benkő Mihály bölöni papot hívták meg. Ez azonban a meghívást vonakodott elfogadni. Akadt hét-nyolc köpeczi ember, kik a zsinat színe elé járultak, s név szerint a maguk számára az említett férfit kérték papnak, olyan föltétellel azonban, hogy vagy Benkő Mihályt adják nekik papnak, vagy ha őt nem engedik, küldjenek bárkit, akit egész Erdélyből jónak látnak. Győztes maradt azonban a bölöni eklézsiára való tekintet, no meg Benkő Mihály, akinek már két igen szép tehetségű akadémia fia volt, s a köpecieknek állítólag ezt mondták: a kolozsvári eklézsia papjain és Benkő Mihályon kívül a jelen zsinattól bárkit kérjenek, azt zsinati határozattal föltétlenül elküldik a köpeczi eklézsiába. Krisztus vérenek emez álnok és bosszút lihegő árulói tettetett alázatossággal kinyilvánították, hogy hűségesen megviszik a zsinat határozatát a köpeczi eklézsiának. Ám amint eltávoztak, elmentek a hermányi kálvinista paphoz, ki különben is velük atyafiságban volt, s akitől az egész tervet kapták volt. Eklézsiájukba csak akkor tértek vissza, mikor elégséges karhatalom állt rendelkezésükre. Ezzel az unitárius gondnokot kidobták, s éjnek idején helyébe ültették a református-kálvinistát, akit a hitükön lévő fejedelem is megerősített. Az unitáriusoknak nem engedték meg, hogy az országos törvényekkel megegyezőleg maguknak templomot építsenek. Ezért más eklézsiákból rendelték ki papot a még megmaradt unitáriusok számára, kik kezdetben többségben voltak, de később lassacskán megfogyatkoztak. A konzisztórium gondossága a köpeczi unitárius leányegyházba, beszolgáló papnak utolsó ízben Ajtai Balázs Gergelyt rendelte ki, hogy a szolgálatot mesterével együtt fölváltva végezzék. Történt ez az 1715. január 13-i kolozsvári konzisztórium határozat értelmében. Ezután az unitárius papi szolgálat itt teljességgel megszűnt.” Vö. Kénosi Tözsér János–Uzoni Fosztó István: *Az Erdélyi Unitárius Egyház története. I.* Fordította Márkos Albert. A fordítást a latin eredetivel egybevetette Balázs Mihály. Sajtó alá rendezte Hoffmann Gizella–Kovács Sándor–Molnár B. Lehel. Kiadja az Erdélyi Unitárius Egyház. Kolozsvár, 2005. 457.

fejedelmi adományokkal is gondoskodtak róluk. Teljesebb történetét mellőzöm, mert nem akarom a szót szaporítani.

A két eklézsia az Olt mentén, Miklósvárszékből fekszik. Iskolái már régi időtől fogva nagy hírnek örvendtek, s belőlük minden korban a tanult emberek egész serege került ki és árasztotta el egész Erdélyt. Most már a katolikusokkal összekeveredett Donáth család szaporulata, és ugyanezen törbe esett pár ember gonoszsága folytán, kezdenek itt követői lenni a katolikus vallásnak is, kik a miklósvári plébánosnak vannak alárendelve. Közéjük tartoznak egy bölöni férfiúnak, Bethlen Gábor hajdani titkárának, Bölöni Illyési Gáspárnak két leányától származó leszármazottai. Egyik leányát ugyanis Kálnoki Farkas, a másikat Bedő Pál unitárius püspök vette feleségül, a leszármazottak mindkét részről katolikusok. Elmondhatni a szólásmondással, hogy burján módjára szaporodtak. Emlékszem, Bölönben egyidőben három esperes is lakott: unitárius, református és oláh, jól megfértek egymással s mindenikük elégséges fizetést kapott. Erdővidéken az unitáriusoknak több eklézsija nincs. A várakról itt általánosságban el kell mondanunk, hogy az erdélyiek a török és tatár betörésektől tartván 1521-től kezdődően kezdték templomaikat megerősíteni. A reformáció előtt a templomok nem voltak várakkal körülvéve.

[...]

VI. Hatodik egyházkör Udvarhelyszék, azaz Areopolis

1. cikkely. Elveszett székely egyházközségek Udvarhelyszéken

A nemes udvarhelyi székely szék két kerületre oszlik: fősőre és alsóra. Mindenikben külön-külön 64 helység van. Élükön áll egy főkirálybíró és három királybíró, s ugyancsak három állandó ítélőtábla működik. Az anyaszék Udvarhely városról, a fiúszékek egyike Keresztúrról, másika Bardocról kapta nevét. E 128 helységből eredetileg alig egy harmadrész volt református, még mielőtt ezek durva kézzel meg nem ragadták a világi hatóság fütykösét az unitáriusok leverésére. Az ő uralmuk alatt, a már említett Háromszékkal egyetemben, az egész Bardoc fiúszék az egy Istentől a hármashoz szakadt, miután amaz egy teremő Istennek, a mi Urunk Jézus Krisztus atyjának szolgálait elkergették. Az udvarhelyi anyaszékben és Keresztúr fiúszékbenigen sok eklézsia elvesztése után még mindig megmaradt két esperesség; 65 faluban találhatóak unitáriusok több-kevesebb számban. Mert a jelenkorig kevés számú eklézsia maradt meg szín unitáriusnak. Egynémelyikben akadtak zsidók is, akik ezzel

ürügyet szolgáltatott arra, hogy a templomot az unitáriusoktól elvegyék, papjaikat elkergessék. Az zsidókat ugyanis közmunkára hurcolták el, s miután a papjaikat is elűzték, az összeszámlálással megbízott férfiak a fejedelemnek igyekeztek kedvébe járni. Ilyenformán a reformátusok számára írták a két Solymost, Bözödújfalut, Újszékelyt, Etédet, Fancsalt, Hodgyát, Kecsetet, a két Kedét, Szenterzsébetet, Szentdemetert, Székelyszállást, Szombatfalvát, Tibóldot, Ábrahámfalvát, Agyagfalvát, Bágyot, Betfalvát, Dályát, Muzsnát és még sok eklézsiát. A jelen század [18.] alkonyán különféle erőszakossággal a katolikusok is elragadtak néhány templomot.

2. cikkely. Az udvarhelyi esperességben az anya és leányeklézsiák a következők

[...]

18. Vargyas a Hagymás-erdőségnek Erdővidéke felé eső részében, a hasonló nevű folyó mindkét partján, hosszan terül el. Temploma és papi lakása a falu déli szélén áll, ahová a lakók a község felső részéből egyrészt a gyors és bővizű folyó áradásaiért, másrészt a hely távolsága miatt, csak nagy ügyvel-bajjal járhatnak el istentiszteletre. Ez volt aztán az oka annak, hogy egy bizonyos Vargyasi Balázs²⁶⁸ nevű egyházi férfiú, Karácsonfalva papja, az eklézsiával[!] nagy szakadást idézett elő 1696-ban. Ez annak a Manassé papnak a módjára, aki a jeruzsálemi templomnak egy fiók szentélyt emelt a Garizim hegyén, falusfeleinek följánlotta a maga házat templomépítésre, s elégséges költséget is ígért, hogy azzal az eklézsia köztemplomán kívül a faluban a felszegi lakók számára is istentiszteletre szolgáló épületet emeljenek, s abban öt élte fogytáig tartsák meg papjuknak. Így az eklézsia két pártra szakadt olyan időben, amikor a háborús mozgólódások miatt, az előbb Árkosra, majd Szentkirályra hirdetett zsinatot egyik helyt sem tartották meg. Végül is az Marosszéken, Szentgericén gyűlt egybe 1696. június havában. Ide megidézték Vargyasi Balázst és zsinati ítélettel szent hivatalától megfosztották. Sok pártfogója közbenjárására azonban pénzen váltotta meg magát, s hivatalát ismét elfoglalta, hitványsága miatt azonban 1707-ben megint csak elveszítette.

A vargyasi eklézsián Balázs által ejtett sebet azonban nem lehetett olyan könnyű szerrel gyógyítani. Akadt ugyanis egypár eszelős, kik csak azon föltétel alatt voltak hajlandók

---

²⁶⁸ [U] Ez a Vargyasi Balázs árkosi iskolamester korában papja és esperese, Szentmártoni János ellen a templomban az 55. átkozódó zsoltárt énekelte, ezért 1695-ben az ádámosi zsinat őt eklézsiakövetésre és 6 forint pénzbüntetésre ítélte.

visszatérni az eklézsia keblére, ha törvényesen biztosítják, hogy a vargyasi eklézsia papjai ezután elkövetkezendő időkben hetenként kétszer könyörgésre fölmennek Felszegbe, és ott a már elkülönített épületben istentiszteletet végeznek. Ezt elrendelték, s a rendelet azután törvényerejű szokássá vált.

A jeles Daniel családból van néhány unitárius is Vargyason. A többiek közül páran a katolikusokhoz, mások a reformátusokhoz pártoltak, különféle, de leginkább testi javak miatt. 1765-ben 844 unitáriust vezettek be a lajstromozó könyvbe.

Ez egyházkörben az első zsinatot 1654-ben tartották Derzsben, Beke Dániel alatt, ki előzetesen ennek a körnek volt esperese. A másodikat ugyancsak Derzsben tartották 1690-ben, a harmadikat Vargyason 1693-ban. Abban a században több zsinat nem is volt ebben az egyházkörben. A jelen században azonban már volt több is, így Homoródszentpálon 1713-ban, Almáson 1727-ben, Városfalván 1745-ben, Kénosban 1753-ban, Vargyason 1761-ben, Homoródszentpálon 1768-ban, Homoródszentmártonban 1776-ban.

[...]

3. Lamásch József munkája a Barcasági, illetve a Sepsi és Miklósvár széki katolikus egyházközségekről. Brassó, 1815.

Kiadása (a latin eredetinek magyarra fordított változata):

Lamásch József: *A Barcasági Szent Főesperességek és a Később Velük Kánonilag Egyesített Sepsi- és Miklósvár Székely Székek Leírása (vagyis Történelme) a Szűz Születésének 1352-ik Évétől az 1815-ik Év Kezdetéig.* Fordította: Szirmai Béla ny. c. kanonok. Brassó, 2010. 143–151. old.

*

IV. RÉSZ A MIKLÓSVÁR [SZÉK]I PLÉBÁNOSOK

I. FEJEZET

A BARÓTI PLÉBÁNOSOK

I. Ebetzki Pál

1674-ben már itt volt. 1683-ban meghalt vagy eltávozott.

Barót – vagy Baraolt. Brassótól kb. 8 órai járásnyira van, északra.²⁶⁹ Mikor terjedt el itt a katolikus vallás, nem lehet tudni. A XVI. században Csíkban, Gyergyóban és Felső-Háromszéken végig megmaradt. Így Baróton is. Egy hőslélkü asszony ugyanis a többi nővel együtt seprűkkel és botokkal kergeték el a hitújítani akaró prédikátorokat. Hálát kell adni ezért Istennek (Zsid. 11, 6). A protestantizmus idején a lelkipásztoroktól és templomaiktól megfosztott barcasági és brassói katolikusok is időnként Baróra jártak szentmisére és szentgyónást végezni (64. lap. – i. m. 64. lap.)²⁷⁰

---

²⁶⁹ A közlésben itt „délre” szerepel, ami nyilvánvalóan téves, javítottuk. (F. J.)

²⁷⁰ A zárójelbe tett utalás nyilván Lamásch kéziratának 64. oldalszámára utalhat, melyen bizonyára a következő részlet volt olvasható (ez a fordítást adó kötet 39–40. oldalán található):

„Ezen a barcasági területen a katolikus vallás sokáig a véka alá került. Nem kétséges, hogy mégis a sötétben is pislákol egy kis mécses. Biztos, hogy gyakran jöttek katolikusok átutazóban Csehországból, Lengyelországból, Ausztriából stb. A katonák és ilyen átutazóknak is szentmiséket végeztek magánházakban vagy sátrakban. Az is biztos, hogy a főurak között voltak hithű katolikusok, akik udvarházukban nyíltan vagy titokban is kápolnát és papot tartottak. Így például a köröspataki Kálnoki grófok, akik rendkívüli buzgósággal adták tovább családjuknak a katolikus vallást és őrizték azt a véres üldözések alatt is. Erről tanúságot tehetek

A templom eredetileg Szent Miklós tiszteletére épült. Mikor azonban 1715-ben a miklósvári templomot visszakapták, a baróti templom Szent Adalbert püspök és vértanú védnöksége alá helyezte magát és újabb templomát így is szentelték fel. Az újabbik templom 1674. és 1746. között épült. Az 1674. előtti anyagok sajnos elvesztek.

A templom különösebb jótéveői voltak: Kálnoki István özvegye és Henter András neje. 1675-ben megjavították a padlózatot és a padokat. 1676-ban új temetőt szenteltek fel, Szent Mihály főangyal védnöksége alá helyezve.

1677-ben a jótéveők: Nagy Judit, Kálnoki Sámuel tábornok. 1678-ban a könyvtár, levéltár és más tárgyak őrzésére szekrények készültek.

1679-ben Béli Annától egy miseruhát kaptak, teljes felszereléssel. Mikes Kelemen tábornok készítteti el [az oltárt] és a plébános felszenteli.

1680-ban újrafedik a templomot zsindelemmel. 1683-ban a szentolajok részére szelencéket szereztek.

II. Nagy Mózes

1683–1684. Így írta alá a nevét: „*Moyses Nagy parochus S. Nicolai in Barót.*” A nagy paphiány miatt egész Székelyföld apostoli misszionáriusa volt (ld. Illyefalva, 1697).

III. Mattyus Mihály

1684–1684.

IV. Egri György

1684–1691. 1690 őszén a templomot kifosztották a labancok, Semsei vezetésével. Rövidesen helyrehozták és még szebbé vált a templom. A plébános saját költségén ezüstkelyhet szerzett. A templom nagy jótéveje volt gr. Bethlen Gergely tábornok felesége, Tuszkai [nyilván: Toroczkai] Mária.

---

személyesen is, magam is láttam őket buzgón imádkozni. Ez minden drága kőnél és aranynál is értékesebb kincs, amit másoknak is juttattak.

Sokan a katolikusok közül eljártak Barótra is misékre, mások pedig Csíkba, ahol a katolikus vallásnak nem tudtak ártani. Itt most is a hívek ezrei vonulnak fel zászlók alatt már több mint 120 év óta a pünkösdi búcsúra, Istennek hálát adni, hogy férfiak és nők együtt visszaverték az újítók támadásait. Ezt a Boldogságos Szűz Máriának is köszönhetik, ezért keresik fel a kis Jézust karján tartó Szűzanya csodás szobrát. Meg is vannak győződve róla, hogy sok csoda történt ebben a templomban.

Ezt a szobrot állítólag a Barcaságból vitték Csíkba a hitújítók elől, és pedig azt állítják, hogy Hőltövényből származott. Ezt nekem egy idevaló ember mondta, akinek szekerevel mentem én is a búcsúra. Ő is megcsodálta a hívek buzgóságát, hogy éjjel nappal imádkoztak és énekeltek a Szűzanya szobra előtt.”

V. Mártonfi István

1691–1696. 1691-ben, Nagyboldogasszony ünnepén a templom fedélzete és padlása veszélyesen megromlott, megrepedt. Ennek javításáért Mikes Mihály úr 40 forintot, Kálnoki Sámuel úr sok anyagot adományozott, így év végére a tetőzetet kijavították.

VI. Kánya Balázs

1696–1697. A jótéevők között szerepeltek: Apor István, Torma János felesége egy kazulát ajándékozott. Hallerkői Haller István egy értékes vélumot, torjai Mihácz Miklós ezüstkelyhet, egy premontrei szerzetes szintén kazulát, albát és más egyebeket ajándékozott.

VII. P. Fenya András minorita atya

1698. január 25-én jött ide Szebelébi Bertalan általános püspöki helytartó rendeletére a kantai rendházból mint apostoli misszionárius. Még ugyanazon évben távozott.

VIII. Bone Péter

1698–1700. Ezekben az években épült a templom mellett az iskola.

IX. Bone Gergely

1700. A vikárius generális küldte ide.

X. Adorján Márton

1700–1703.

XI. Benkő Mózes

1703–1704.

XII. Atyhai István

1704–1709.

XIII. Udvarhelyi János

1709–1711. Apostoli protonotárius volt.

XIV. Ratzlavici Bálint

1711.

XV. Fischer Sándor

1711–1712.

XVI. Jegenyei István Gergely

1712–1716.

XVII. Fodor Bálint

1716–1722. 1716-ban csíkkarcfalvi Mártonfi György visszaállította az erdélyi püspökséget, I. Lipót király rendeletével (ld. Miklósvár III).

XVIII. László Péter

1722–1726.

XIX. Szabó János

1726–május 1736.

XX. Mártonfi Gergely

1736–1741. Csíkszentmártoni. 1725-ben csíkszentmártoni Antalfi Jánost Bécsben Erdély püspökének szentelték, azelőtt csíkszentgyörgyi plébános, majd vikárius generális volt. 1729-ben őt követte a püspöki székben Zorger Gergely báró.

XXI. Kováts Mihály

1741–1759. Zetényi báró Klobusiczky Ferenc püspök nevezte ki. 1746-ban az új templomot befejezték. 72 évig épült. Május 25-én jezsuita misszionáriusok szentbeszédet mondtak és XIV. Benedek pápa engedélyével teljes búcsúval áldást osztottak. Jósa János és Peringer András atyák a templom közelében a feszületet is megáldották.

XXII. Gál Ferenc

1759–1770. 1759. június 14-én nevezte ki az új püspök, gróf Battyhány József. 1767-ben az új templomban Szent Adalbert tiszteletére oltárt és szószéket készítettek, Szabó József miklósvár-széki ülnök és baróti főgondnok fáradhatatlan buzgóságából.

XXIII. László István

1770–1791. Bajtay Antal püspök nevezte ki. 1791 szeptemberében Székelykálba kapott áthelyezést. Ott is halt meg 1792-ben.

XXIV. Bernárd Sándor

1791–1805. Batthyány Ignác püspök nevezte ki. Amilyen nagy természetű, hatalmas és kövér volt, éppoly buzgó a lelkekért.

1802. október 23-án a nap véresen látszott lenyugodni. Három nap múlva, Szent Demeter vértanú napján délután hirtelen maguktól megszólaltak a harangok. A földrengés első jele volt ez. Az emberek belesápadtak félelmükbe, a torony és templom is nagyon megsérült.

Őmaga kérte áthelyezését 1805-ben Székelyszomborra. Ott fejezte be életét, szentül 1810. november 12-én.

XXV. Szilágyi Antal.

1805–1809. Lemhényi születésű volt. 1805. május 8-án jött ide, a nép választotta, Mártonfi József püspök nevezte ki, a hitvallást letette Lamásch József brassói főesperes előtt.

Az egyház javainak gondozását főleg az egyháztanácsra bízta. Őmaga irányította azonban és gondosan felügyelte. A templomot kívül-belül rendbehozatta. A tornyot is helyrehozták, mai napig is abban az állapotban van. Az egyháztanács igen buzgón közreműködött.

Jézus Szentséges nevének ünnepén halt meg, 1809-ben. Nagy áhítattal fogadta a betegek szentségeit, a feszületet kezében tartva az Úr Jézus nevét hívta segítségül utolsó perceiben.

XXVI. Hodor Imre

1809–1812. Kézdiszentléleki volt. Türkösön volt plébános. A hívek egyöntetűen megválasztották, a püspök ezt jóváhagyta, de beiktatása elmaradt.

A nép javát minden erejével szolgálta. Szentbeszédei igen tudományos szintűek voltak. Rosszakarói akadtak azok közül is, akik előzőleg lelkesedni látszottak érte. Hiába, még Jupiter sem tetszenék mindenkinek. Megelégelte a sok kellemetlenséget és elhelyezését kérte.

1812. augusztus 4-én behívtam a brassói ferencrendi rendházba és átadtam neki a püspöki leiratot, áthelyezését a csicsókeresztúri plébániára.

XXVII. Korondi József

1812–1813. Marosvásárhelyen született. A gyulafehérvári gimnáziumban volt tanár, onnan érkezett 1812. szeptember 7-én.

Különleges kegynek számított ez a kinevezés. Magam is örültem, hogy kerületemben ilyen paptestvérem lesz. Sajnos, gyengélkedése miatt nem bírta a terhes munkát. Jóakarátú főpásztora ezt belátta és áthelyezését végrehajtotta. 1813-ban a kisbácsi plébániára távozott. Ott rövidesen kiváló szónokként működött.

XXVIII. Vitos János

1813. május 12-én jött ide. A hívek többsége választotta meg. Előzőleg kerelőszentpáli plébános és küüllői kerületi jegyző volt. Életében középúton haladt, nem nézett sem jobbra, sem balra. Figyelembe vette elődeit, akik közül mindössze kettő maradhatott itt haláláig.

Barótnak 13 filiája van: Olasztelek, Vargyas, Száldobos, Bardóc, Füle, Bibarcfalva, Nagybacon, Kisbacon, Bodos, Telegdibacon, Hermány, Köpec, [Felső]Rákos. A hívek száma legalább 1400 lélek.

II. FEJEZET

MIKLÓSVÁR

Szent Miklós püspökről elnevezve. Egykor Szentmiklósvár néven szerepelt. A sepsii székely anyaszék fiókszékeként kezelték sokáig. Brassótól mintegy 6 órai járásnyira van. Régi katolikus templomát 1715. május 23-án gróf kőröspataki Kálnoki Ádám segítségével nyerték vissza a kálvinistáktól. A katolikusok a barótiakkal együtt körmenettel adtak hálát a jó Istennek, hogy hitüket ismét szabadon gyakorolhatják.

I. Jegenyei Gergely István

1715–1716. Mint baróti plébános a miklósvári plébániát is igazgatta.

II. Benkő Balázs

1716. június 27–1719. november 1.

III. Fodor Bálint

1719. október 28–1722. május 15. Egyben baróti plébános volt.

IV. László Péter

1722. május 19–1726. május 5. Baróti plébános volt.

V. Mártonfi András

1726. szeptember 15–1727. augusztus 9. Antalfi János püspök nevezte ki és szabályosan beiktatták. A templom tornyát alapjaitól megújította gróf Wesper cs. és kir. kapitány és mások adományaiból. A templomot is rendbe tétette a Szentháromsáf Isten imadására és Szent Miklós püspök tiszteletére.

VI. Sági István

1727. október 18–1733. augusztus 15. Antalfi János püspök nevezte ki.

VII. Blási Ferenc

1733. október 18–1735. május 19. Zorger Gergely²⁷¹ püspök nevezte ki. Kálnoki Ádám özvegyétől kapott ajándékba egy szép ezüstmonstranciát. Ez most is megvan.

VIII. Mártonffi Gergely

1736. július 15–1736. december 16. Baróti plébános volt.

IX. Baló Ferenc

1736. december 16–1739. május 25. Nagybaconi születésű. Zorger Gergely püspök nevezte ki. 1764-ben kolozsvári plébános lett, 1782-ben pedig Gyulafehérváron olvasókanonok. Meghalt 1784. január 15-én, a székesegyház kriptájában nyugszik.

X. Kováts Mihály

1739. június 12–augusztus 30.

XI. Bodosi János

1739. augusztus 31–1740. április 9. Zorger Gergely püspök nevezte ki.

---

²⁷¹ A magyar nyelvű kiadásban itt „Ádám” szerepel, ami nyilvánvaló elírás, javítottuk.

XII. Bodosi Bálint

1740. október 1–1741. április 6.

XIII. Bardócz István

1742. június 24–1744. november 28. Klobusiczky Ferenc püspök nevezte ki. 1743-ban nagyharangot öntetett.

XIV. Bodó Gergely

1745. február 7.–1755. május 25. Jól tették volna, ha az utódok elődeikről valamit feljegyeztek volna. Mindig hasznos az elődök példáját olvasni.

XV. Csergő Ferenc

1756. január 2–1762. július 20. Sztoyka Zsigmond püspök nevezte ki. 1760. augusztus 4-én Batthyány József püspök meglátogatta a plébániát. 1758-ban a torony fedélzetét javították.

XVI. Botskor Ignác

1762. augusztus 6–1766. július 1. Bajtay Antal püspök nevezte ki. Mindkét szemére megvakult, de később visszanyerte látását és Tóbiással adott hálát a jó Istennek. Innen Imecsfalvára helyezték. Osdolán temették.

XVII. Gál Antal

1766. augusztus 2–1794. május 19. Gyergyószentmiklósi születésű volt. Esperesi kerületi jegyző, majd alesperes volt. Erősen küzdött az eretnokségek ellen. Az Egyház javait gondosan őrizte, gyarapította. A Vallás-alapból 120 Rh. forint évi járadékot eszközölt. A plébániai lakást is ő építette át kemény anyagból. Hirtelen halt meg, 59 éves korában. A templom kerítésében temették el.

XVIII. Jakab András

1794. április 24–1794. október 1. Ideiglenes lelkész volt. Jezsuita szerzetes volt. A rend megszűnése után Gyulafehérváron tanár, a konviktus elöljárója. Régi vágya volt szülőfalujába jutni. Mindkét szülőjét is, akik reformátusnak nevelkedtek, visszahozta az igaz vallásra és a halálra is előkészítette őket. Itt is halt meg, igazi szent élet után, 57 évesen 1797. március 31-én.

XIX. Beke János

1794. szeptember 1–1799. október 31. Baróti születésű. Az itteni emberek nyelvét igazította, hogy az angyalok nyelvén beszéljenek. A fiatalokat az Úr szolgálatára nevelte, ő maga pedig valóban gyertyatartó volt, hogy mindenkinek világítson.

1799. október 31-én Gyulafehérvárra hívták. Ott a Teológián az erkölcsstan és egyházjog tanára lett, egyben a növendékek lelkipásztorja is. Később Csíksomlyón volt plébános. Meghalt 1814. október 22-én.

XX. Blási Benignus O. F. M.

1799. december 10–1800. január 10.

XXI. Tóth Ferenc

1800. január 1–1804. október 31. A kinevezést Fangh István apát, püspökhelyettesőtől kapta. A templomot körös-körül falakkal megerősítette. 1802. október 26-án a földrengés nagyon megrongálta a tornyot és a templomot is. Egy rosszakaratú ember a plébánia körül gyújtogatott. A plébániai lakáson kívül a gazdasági épületek mind hamuvá égtek. 1804. október 31-én Székelykálba kapott áthelyezést.

XXII. Nagy Miklós

1804. október 1–1813. április 30. Gyergyószentmiklósi születésű. Örményül is tudott. 1805-ben kijavíttatta a tornyot, visszahelyezték a harangokat is. 1806-ban a templomot is kívül-belül kijavíttatta. Az oltárokat, kápolnát, keresztelőkutat, szószéket rendbe tették, megszépítették. A sekrestyében gyóntatószéket állított be. Legfőbb jótévő: gróf Kálnoki József özvegye, Maurer Julianna volt. Ő az egyháztól bérbe vette 18 évre egy csaknem üres, parlagon levő területet évi 300 forintért, ez nagy segítség volt. A plébános a lelkiekben is igen gondos volt, a szentbeszédekben és a szentségek kiszolgáltatásában rendkívüli buzgalmat tanúsított.

1813. április 30-án boldogan vette át kinevezését a csíkszentmiklósi plébániára. Örült, hogy ismét védőszentjének templomába kerülhetett szolgálni.

XXIII. Kováts József

1813. április 7. Kézdialmási születésű. 27 éves volt. Megelőzőleg Brassóban volt káplán. Az előírt hitvallást előttem tette le, május 1-jén.

Ennek a plébániának 6 filiája van: Üvegcsűr-Zalán[patak], Középjajta, Nagyajta, Bőlön, Apáca és Ürmös. A hívek száma több mint 400.

Középjajtán él nyomorban Benkő József, csaknem 80 éves tudós. Ezen sorok után nem sokára, október 28-án visszaadta lelkét Teremtőjének. Temetésén, kívánsága szerint, a halotról nem beszéltek. A temetés szónoka Jósa János lelkipásztor volt. Beszédjének alap gondolata: „A lélek ugyan kész, de a test erőtlen.” (Mt. 26., 41.)

[...]

C. Privilegiumok és a belőlük fakadó bonyodalmak

1. Miklósvár szék 1459. évi, 1531-ben megerősített és bővített kiváltsága

2. Bardoc fiúszék 1635-ben kibocsátott privilegiuma

3. A Rikánbelőli Kommunitás 1614-ben kibocsátott, 1647-ben megerősített és bővített, majd 1654-ben is konfirmált privilegiuma

4. Miklósvár szék és Háromszék viszonyának dokumentumaiból (1793–1797)

5. Erdővidék településeinek törvényhatósági/közigazgatási egyesítését célzó mozgalmak dokumentumaiból (1811–1937)

Ebben a részben a kistérség múltbéli helyzetét nagymértékben meghatározó kiváltságok szövegét kívánjuk ismertetni. Három privilégiumlevelet választottunk, ezek közül kettő a kistérség igazságszolgáltatási/közigazgatási (azaz világi) szervezetét érinti (Miklósvár szék és Bardoc fűszék működése), míg a harmadik az itt szolgáló, az ún. Rikánbelőli Kommunitás kötelékébe tartozó protestáns lelkészek és utódaik helyzetét szabályozza.

Közöljük az oklevelek eredeti latin nyelvű szövegét (Miklósvár szék esetében az eredetiről, a másik kettőnél az általunk jobbnak ítélt közlésből), illetve ezeknek a 18–21. századok folyamán elkészült magyar fordításait is (mindenik kiváltság esetében 3-4, hol jobb, hol kevésbé szabatos verzióról van szó) – annak az érzékeltetésére, hogy egy-egy középkori-koraújkorai latin nyelvű forrás magyarba ültetése miképpen is hatott/hat az illető, esetünkben privilégium különböző századok és szerzők értelmezési kísérleteire.

1. Miklósvár szék 1459-ben kibocsátott, illetve 1531-ben bővített és megerősített latin nyelvű privilégiuma, továbbá ennek magyarra fordított változatai

a) Eredeti: MNL OL DL 36630 (1459. november 26. Medgyes; 1531. július 5. Gyulafehérvár)

*

Commissio propria domini Regis.

Nos Joannes Dei gracia Rex Hungarie Dalmacie Croacie etc. memorie Commendamus tenore presencium Significantes Quibus expedit vniuersis: Quod fideles nostri Egregy et Agiles, Gaspar Henther de Aÿthan, Valentinus Ellÿesÿ de Bewlewn, Gregorius litteratus de Baroth, Michael Nemes de Hÿdweeg, et Sandrinus Daczo de Zarazaÿtha, in suis et ceterorum Siculorum nostrorum Sedis Zenthmÿkloswara vocate personis, ac nominibus, exhibuerunt et produxerunt coram Nobis quasdam litteras Magnifici condam Joannis de Labathlan, Siculorum et Themesÿensis comitis in simplici pappiro sub sigillo suo clenodiali patenter confectas. Quibus mediantibus, Idem condam Jobannes Labathlanÿ Comes ex speciali commissione et mandato, Serenissimi condam principis domini Matthie Regis Hungarie Dalmacie Croacie etc. predecessoris nostri felicis Recordacionis, differenciam seu causam super facto Separacionis predictae Sedis Zenth Mÿkloswara, a Sede Sepsij, Zenthgyerghzeek vocata, inter vniuersos Siculos ad vtramque Sedem pertinentes motam et suscitatum reuidisse, et seruato Juris ordine inter ipsas partes conclusisse, et fine debito, modo et ordine, in tenore

earundem litterarum clarius expressis diffiniuisse dinoscebatur. Tenoris infrascripti:
Supplicatum itaque extitit maiestati nostre, nominibus et in personis prefatorum Gasparis Henther, Valentini Elliesy, Gregory litterati, Michaelis Nemes, et Sandrini Daczo, ac vniuersorum Siculorum predictae Sedis Zenth Mÿkloswara, vt easdem litteras dicti condam Joannis Labathlanÿ Comitis, ac omnia et Singula in eisdem contenta, Ratas gratas et accepta habentes, litterisque nostris priuilegialibus verbotenus inseri et inscribi facientes, pro prefatis Gaspar Henther, Valentino Ellÿesÿ, Gregorio litterato, Michaele Nemes, et Sandrino Daczo, ac tota communitate Siculorum dicte Sedis Zenth Mÿkloswara, confirmare dignaremur: graciose: quarum quidem litterarum tenor talis est.

Nos Joannes de Labathlan Siculorum et Themesÿensis Comes. Memorie Commendamus per presentes quibus expedit vniuersis: Quod cum nos partibus in istis ex speciali commissione Serenissimi principis et domini domini Matthie dei gracia Regis Hungarie Dalmacie Croacie etc. domini nostri naturalis, fuissemus constituti, recepimus quasdam litteras sue serenitatis, nobis in eo preceptorie loquentes, vt nos differentiam seu causam super facto separacionis Sedis Zenthmÿkloswara a Sub Sepsÿ Zenthgÿerghzeke vocata inter vniuersos Siculos, ad vtramque Sedem pertinentes motam et suscitatum reuidere et reseruato iuris ordine inter partes eandem concludere et fine debito diffinire deberemus. Quarum quidem litterarum Regiarum continenciam per omnia intelligentes, prefatam differentiam seu causam modo premissa inter partes motam, propter sui arduitatem ad congregacionem generalem vniuersorum Nobilium parcium istarum Transsiluanarum, Siculorum et Saxonum in Oppido Meggÿes die dominico videlicet in festo beate Catherine virginis protunc affuturo celebrandam pro habenda maiori deliberacione et finali conclusionem per nos et alios vniuersos Nobiles, Siculos et Saxones, ibidem fienda duxeramus prorogandam. Tandem instante ipsa congregacione eorundem Nobilium, Siculorum et Saxonum die preallegata in dicta Meggÿes tenta nobiscumque vnacum vniuersis Regnicolis constitutis, coram nobis et ipsis Regnicolis istarum parcium comparuerint Agiles viri Andreas de Kalnok, Michael Was de Kerespataka, Anthonius Zekkel de Kÿlien, Joannes Daczo de Zalam, Paulus de Besseniew, et Petrus de Borosna, Siculi de predicta Sede Sepsÿ pro se personaliter et dictorum vniuersorum Siculorum ad eandem Sedem Sepsÿ pertinenciam nominibus et personis, tanquam actores proposuerunt contra et aduersus Valentinum de Hÿdweeg, Petrum filium, Elie de Bewlewn magori, Damianum Rÿpo de Naghbaroth, ac ceteros vniuersos Siculos ad predictam Sedem Zenthmÿkloswara pertinentes tanquam in causam attractos, eomodo quod dudum et ab antiquo, cuius memoria hominum non comprehendit, prefata Sedes Zenthmÿkloswara cum omnibus iure et iudicio ad Sedem Sepsÿ et presertim Sedem Zenthgÿerghzeke vocatam pertinuisset et pertinere deberet ac

iudicatu ipsius Sedis Sepsy semper subiecta fuisset, sed prefati Siculi ad ipsam Sedem Zenthmÿkloswara pertinentes eorum potencia mediante eandem Sedem Zenthmikloswara de prefata Sede Sepsy et eiusdem iudicio et pretencione penitus alienauerint et sequestrauerint in preiudicium eiusdem Sedis et ipsius libertatum derogamen valde magnum. Vnde facta responsione prefatus Valentinus de Hÿdweg Siculus in sua ac prescriptorum vniuersorum siculorum in sepe dicta Sede Zent Mÿkloswara existencium nominibus et personis e medio aliorum Regnicolarum nobiscum pro iudicio sedencium exurgens, [retulit] ex aduerso quod prefata Sedes Zenthmÿkloswara nunquam ad predictam Sedem Sepsy Zenthgiergzeke pertinuisset, et neque eius iudicio subiecta fuisset, sed sola liberalitatem in omnibus sicuti cetera Sedes Siculorum vtuntur, et ipsa eo ordine functa fuisset, et hec sic facta fore nonnullis litteris superinde confectis, et Signanter litteris condam Serenissimorum principum dominorum Sigismundi Romanorum imperatoris, ac eciam Matthei moderni Regis Hungarie litteris annuentibus comprobabatur. Vnde nos auditis ambarum parcium propositionibus, Responsionibus et allegacionibus visisque et examinatis prefatis litteris et eisdem perlectis, vnacum prefatis vniuersis Regnicolis in dicta congregacione generali existentibus repperimus in eisdem et Signanter in tenoribus prefatarum litterarum condam domini Sigismundi imperatoris etc. ac eciam ex Noua annuenciam prescripti domini Matthei moderni Regis aperte comperimus prescriptam Sedem Zentmÿkloswara, nunquam ad ipsam Sedem Sepsy pertinuisset, et neque eius iudicio subiecta fuisset, sed solum ipsius libertate fungeretur, et nec aliquo iure ipsi Sedi parere deberet. Nosque vnacum vniuersis Regnicolis videlicet Nobilibus, Siculis trium generum et Saxonibus, in dicta congregacione generali existentibus sic et taliter Sentencionaliter et Judicialiter decreuimus, quod nequaquam ipsa Sedes Zentmÿkloswara, antefate Sedi Sepsy annecti possit: vel aliquo iure eidem subiacere debeat, Sed solius libertate quam haberet, perdurare deberet, Ita tamen, Quod quicumque a modo in posterum de pertinencia Sedis Zenthmÿkloswara, ad prefatam Sedem Sepsy pertinere et audire vellet, talis in amissione omnium bonorum suorum et Sentencia Capitali conuinceretur ipso facto presencium per vigorem. Quocirca vobis Egregijs Castellanis Castrorum Therczeltwen et Kÿralkewe vocatorum, nunc constitutis et in futurum constituendis, in persona Regie Maiestatis harum serie presencium firmissime committimus et mandamus, quatinus prefatos vniuersos Siculos ad dictam Sedem Zent Mÿkloswara pertinentes et eorum quemlibet in ipsa Sede Zentmÿkloswara, et eius libertate tam contra sepe factos Siculos ad Sedem Sepsy pertinentes quam eciam alios quoscumque illegittimos impetitores et perturbare volentes deffendatis et protegatis dum necesse fuerit et opportunum, et Secus amore Justicie non facturi, presentibus quoque perlectis exhibenti restitutis. Datum in Meggyes predicta Secundo

die dicte congregacionis generalis, Anno domini Millesimo Quadringentesimo Quinquagesimo nono.

Nos igitur supplicacione preatorum Gasparis Henther, Valentini Elliesy, Gregory litterati, Michaelis Nemes et Sandrini Daczo in suis et ceterorum Siculorum nostrorum predictae Sedis Zenthmÿkloswara, Maiestati nostre modo premissa porrecta Regia Benignitate exaudita ac clementer admissa, prescriptas litteras dicti Magnifici condam Joannis Labathlanÿ Siculorum et Themesiensis comitis non abrasas, non cancellatas nec in aliqua sui parte suspectas, Sed omni prorsus vicio et suspicione carentes, presentibusque litteris nostris priuilegialibus, sine diminucione et augmento aliquali insertas et inscriptas, quoad omnes earum continencias, clausulas et articulos eatenus, quatenus eedem rite et legitime existunt emanate viribusque earum veritas suffragatur, acceptamus approbamus et Ratificamus, easque ac omnia et Singula in eis contenta pro prefatis Gaspare Henther, Valentino Elliesy, Gregorio litterato, Michaele Nemes et Sandrino Daczo, ac vniuersis alÿs Siculis dicte Sedis Zenthmÿkloswara, ipsorumque heredibus et posteritatibus vniuersis imperpetuum valituras confirmamus, presentis Scripti nostri patrociniõ mediante Saluis Juribus alienis. Et quod in Sede eciam illa Zenthmÿkloswara constituti Iudices, Sedis Sepsy semper sint Iudices, et instar Sedis principalis, Iudicia facere teneantur. In cuius Rei memoriam firmitatemque perpetuam, presentes litteras nostras pendentes et autentici Secreti Sigilli nostri munimine roboratas duximus eisdem concedendas. Datum ex Alba Julia Transsylvana, per manus Spectabilis et Magnifici Stephani de Werbewecz, Summi et Secretarÿ Cancellarÿ nostri fidelis nobis sÿncere dilecti feria quarta proxima post festum Visitacionis Beatissime Virginis Marie, Anno domini Millesimo Quingentesimo Tricesimo primo, Regnorum vero nostrorum etc. Anno Quinto.

[A hátlapon:] Consensus et Confirmatio Joannis Regis et principis Transilvaniae. Separationis Inclita Sedis S. Szent Miklosvara ab Inclita Sede S. Sepsi Szent György vocata, emanatum feria 4ta proxima post festum Visitationis Beatissimae Mariae V. Anno 1531. Collocatum penes Mandatum Anno 1774. Cista Maramarosien. Fasc. 3. Nro. 9.

Cista Maramarosien. Fasc. 3. Nro. 9.

b) *A' Nemes Székely Nemzetnek jussait világosító némely darab levelek, többek által magyar nyelvre fordítva, némelyek pedig eredetileg magyar nyelven.* Lötsey Spielernberg László

Könyv kötő és árus tulajdona. Nyomtattatott a' Nemes Ref. Kolégyom Betüivel Felső Visti Kali Siméon által 1837-ben. Fordította: Ismeretlen.
37–44. old.

Nemes Miklosvár Széknek 1459-ben ki adott kiváltsága (Privilegiuma)

Mű JÁNOS Isten kegyelméből Magyar Országának, Dalmáziának és Horváth Országának Királya; Adgyuk tudtára jelen Levelünk rendiben kijelentvén mindeneknek a' kiket illet Hogy a' mű Hiveink, Nemes és Nemzetes Ajtai Henter Gáspár, Bölöni Illjési Bálint, Baróthi Deák György, Hidvégi Nemes Mihály és Száraz Ajtai Daczo Sándor, a' magok, és a' mi több, Szent Miklós Várszéki Székelyeinknek szeméjekben és Nevekben, elő adták és mutatták nekünk a' Themesi és Székelyek *Ispánnának* Nagyságos néhai Lábathlan Jánosnak egyszerű Papirosan az ő Gyürüs Petsétje alatt egy nyilván költ Levelét: miszerént, hogy ő néhai Grof Lábathlan János a' hajdoni Ditső, és előttünk volt boldog emlékezetű Fejedelemnek Mátyás ur Magyar-Dalmát- és Horvát-Országok Királyának Különös meghagyásából, 's Porontsolattyából, említett Szent Miklosvár székinék, az úgy nevezett Sepsi Szent György Széke Törvény Székítől való elszakadása egyenetlenségét, vagy a' mindenik Székhez tartozó minden Székelyek közt mozdított, 's támasztott Peres ügyét ellátta, 's megtartván a' Perfoljam rendit a' Felek közt el végezte, és illő elég tétel véget, azon Levélben tisztábban ki írt módon és rendel elhatározta, ki tettzik vala- alább írt foglalata lévén. Könyörgöttek azért Felségünknek előbb említett Henter Gáspár, Illyés Bálint, Deák György, Nemes Mihály és Daczo Sándor a' magok és az előbb említett Szent Miklós Vár Széki minden Székelyek Nevekben és szeméjekben, hogy azon Levelét említett néhai Lábahtlan János *Ispánnak*, 's minden abba befoglaltakat megerősittenők helyben hagynok és elfogadnok 's a' mi Kiváltságos Levelünkbe szorolszora befoglaltatván, és íratván előbb említett Henter Gáspár, Ilyési Bálint, Deák György, Nemes Mihály, és Daczo Sándor, 's az egész megmondott Szent Miklosvár Széki Székely Közönség részére megerősíteni kegyelmesen méltoztatnánk, mely Levélnek foglalattya ez: Mű Lábathlányi János Székelyek, és Themes Grófja; adjuk tudtára ezennel a' kiknek illik mindeneknek: hogy a' midőn mi itt Erdélyben a' Ditső Fejedelem, és Úr Mátyás Isten Kegyeleméből Magyar, Dalmát és Horváth, 's több Országok Királya' a' mi természet szerénti Urunk' különös Porontsolattyából lettünk volna, vettük az ő fensége nekünk porontsolva szollo Levelét, Szent Miklosvár Székinék úgy nevezett Sepsi Szent György Széke Törvény székétől való elszakasztatása feletti Egyenetlenségét, vagy Peres ügyét, mely mind két székhez tartozó minden Székelyek közt mozdított, és indítatott, ellátnok, és megtartván

a' felek közt a' Törvény rendit, azt elvégeznők, és illendőleg elhatároznok; mely Királyi Levélnek is foglalattját merőben megértvén az előbb meg mondott Egyenetlenséget, vagy az előbbi módon a' felek közt indított Peres ügyét maga fontosságáért az Erdélyi minden Nemesek', Székelyek' és Szászok' Szent Katalin Szűz akkor következő Innepén t. i. Vasárnap Medgyes Mező Várossában tartandó Köz Gyűlésére nagyobb meg fontolás és általunk 's más minden Nemesek, Székelyek és Szászok ott leendő végső elhatároztatása véget elhalasztani kívántuk. Végre elkövetkezve azon Nemesek' Székelyek', és Szászok' az írt nap Medgyesen tartott Gyűlése, Nékünk is az Ország mindegyüt jelenvolt lakóival, előttünk, és Erdély' azon Hazafiai előtt megjelentek nemes férfiak: Kálnoki András, Köröspataki Vas Mihály, Killjéni Székel Antal, Zaláni Datzó János, Besőnyői Pál és Borosnyai Péter említett Sepsi Széki Székelyek, magok nevekben, 's azon Sepsi Székhez tartozó minden Székelyek nevekben és szeméjlekben mint Felperesek; Hídvégi Bálint, Bölöni Péter az Illjés nagyobb fia, Nagy Barothi Rigó Demjen, és a' több Szt. Miklosvár Székihez tarozó minden Székelyek mint Alperesek ellen szollottak oly módon: hogy hajdon, és eleitől fogva, melyre az emberek közül senki nem emlékezik, előbb megmondott Szent Miklosvár Széke mindenekkel, Törvénnyel, és Itélettel Sepsi Székhez, 's főképpen úgy nevezett Szent György Széke Székihez tartozott volna, és kellenék tartozni, s azon Sepsi Szék Biróságának mindég alatta lett volna; magok az előbb mondott, Szent Miklosvár Székihez tartozó Székelek; az ők hatalmaskodása által azon Szent Miklosvár Széket az említett Sepsi Széktől, 's ennek Biróságától 's követelésétől merőben el idegenítették, 's elszakasztották légyen, azon Szék felette nagy Kárára, 's szabadsága romlására. A' honnan felelet tétetvén, említett Hídvégi Bálint Székely a' maga, és az előbb írt minden, gyakran nevezett Szent Miklosvár Székiben lévő Székéjleknek Nevekben és Szeméjlekben, más velünk Széket ülő Országlakói közül fel kelvén, így szollott ellenben: hogy említett Szent Miklosvár Széke soha nevezett Sepsi Szent György Széke Székéhez nem tartozott, 's annak Biráskodása alá nem vettetett volna, hanem mindenekben külön szabadtsággal, mint a' több Székely Székek élnek, ő is azon módon élt volna, és hogy ezek így lennének némely arról költ Levelekkel és jelesen a'hajdoni ditső Fejedelmek' urak' 'Sigmund Romai Császár', 's mostani Mátyás Magyar Ország Királya' ajándékozott Levelével is bizonyította vala. Az honnan mű meghalgtván mind két felek állításaikkot, követeléseket, 's megvizsgálván az említett Leveleket és azokat el olvasván az említett közgyűlésen jelen volt, nevezett minden rendekkel. — Úgy találtuk azokban, jelesen a' Hajdoni 'Sigmund Császár említett Levele foglalattjában, és az előbb írt Mátyás ur mostani Király ujj adományából nyilván meg értettük, hogy előbb írt Szent Miklosvár Széke soha Sepsi Székhez nem tartozott, se az ő *Itélettétele* alá vetve nem lett volna, hanem egészen

maga szabadságával élne, nem is tartoznék valamely Törvény szerént azon Széktől függeni. Mű is az ország minden Rendeivel, t. i. Nemesekkel, három rendű Székeljekkel, és Szászokkal a' meg mondott közgyűlésen edgyüt lévén, biroí értelem szerént 's Itéletesen így és eképpen határoztuk meg: Hogy semmi képpen azon Szent Miklosvár Széke, előbb említett Sepsi Székével egyben nem köttethetik, hogy valami Törvény szerént annak alatta lenni tartoznék, hanem külön Szabadságában, melyel bír, meg maradni kelletik. Úgy pedig: Hogy valaki ennek utánna Szent Miklosvár Székit az előbb említett Sepsi Székhez csatolni 's attól függővé tenni akarná, az oljan minden Javainak elvesztésével és halállal büntetessék tőstént jelen Levelünk' erejénél fogva. Melyre nézve néktek az úgy nevezett Törtsheltvéni, és Királykövi Várak rendelt Nemes Várnaggyainak; 's az azután rendelendőknek a' Király ő Felsége szeméjében keményen meg hadgyuk és porontsoljuk, miszerént a' nevezett Szent Miklosvár Székéhez tartozo megemlített minden Székelyeket, 's közüllök mindeniket azon Szent Miklosvár Székben, és az ő szabadságában mind a Sepsi Székhez gyakran említett Székelyek ellen, mind más akár mely törvényes háborgatok 's háborittani akarok ellen, megoltalmaztatok, pártfogoljátok mikor szükség és illő lészen, 's külömben igasság szeretetéből ne tselekedjete. És ezen Levelet megolvassván az elé mutatóknak adjátok vissza. Ki adatott Medgyesen az elébb megmondott Köz gyűlés 2-dik napján 1459-dik esztendőben. Mű azért Királyi Felségünknek az elébb írt módon benyújtott kéréseket, Henter Gáspárnak, Iljési Bálintnak, Deák Gergelynek, Nemes Mihálynak, és Datzó Sándornak, és az elől megnevezett Szent Miklosvár Széke Székeleinek, Királyi kegyességgel meghalgtván, s kegyelmesen el fogadván az elébb írt Nagyságos hajdoni Lábothlani Jánosnak a' Székeljek' és Themes Ispánnyanak nem megvakart, vagy kihuzott, sem valami részben gyanús, hanem tisztán minden hiba és gyanu nélkül lévő elől írt Levelét, mely jelen kiváltságos Levelünkbe minden kissebbítés, és nagyittás nélkül béíratott, foglaltatott, annak minden foglalattyára, közbenvetéseire, Czimjeire, nézve, annyiban, mennyiben az heljesen és törvényesen költ, és annak erejét az igasság pártfogolja, el fogadgyuk, helyben hadgyuk, és megerősityük, és azt 's minden abban foglaltakot az előbb nevezett Henter Gáspárnak, Iljés Bálintnak, Deák Gergelynek, Nemes Mihálynak és Datzó Sándornak 's minden más, nevezett Szent Miklosvár Széke Székeleinek és örökösseiknek, 's minden maradékoknak részére, hogy örökre tartó ereje légyen, megerősityük, jelen írásunk pártfogása által. Mások igaza heljén maradván. És hogy azon Szent Miklosvára Székében is a' rendelt Birák Sepsi Szék Birái légyenek mindenkor, 's Fő Szék módjára itélni köteleztessenek. Melynek emlékezetére 's örökös erősségére jelen Levelünköt függő és Hüteles titkos petsétünk felkészítésével megerősityvén kiadni kívántuk. Fejérváron Erdélyben; kiadatott Fő és Titoknoki Kantzellárunk T- Nagyságos

Verbótzai István' a' mű tisztán szeretett Hivünk keze által. Boldogságos Szüz Mária meglátogatattása Innepe után való közelebbi 4-dik napon. Urunk születésének 1531-dik Uralkodásunknak pedig 4-dik Esztendejében.

Megjegyzés: Ezen Levél szerént —

1. A' Székelyek 1459-ben már 3. rendre voltak fel felosztva
2. Miklosvár Széke, mely akkor Szent Miklosvár Székinek neveztetett (:hihetőleg a' Miklosvára nevű Faluban volt 's a' Sz. Miklos tiszteletére épült Templomrol:) nem Fiu, hanem olyan Fő Szék, mint Sepsi, vagy Kezdi, avagy Orbai — edgyik Szék, meljektől a' Törvénykezésre nézve egészen elvált. — Külön Törvényhatóság lett. — Söt.
3. Miklosvár Székinek Vicé és Derék Széke edgyütt lévén, mely tsak Törvényes Széknek neveztetik, erről a' Perek nem is mennek másuvá appellatioba, hanem égyenesen a Méltóságos Törvényes Királyi Táblára — ennél fogva több a' szabadsága, — Al-Király Biroja mint a' Fő Király Biro heljetesse — úgy Praesideal. —

c) *A középkori székelység*. Szerk. Kordé László. Csíkszereda, 2001.

104–107, 122–123. old. Magyarra fordította: Sebők Ferenc.

Mi, János, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királya a jelen oklevéllel adjuk tudtára mindenkinek, akit illet, hogy híveink, a vitézlő és kiváló férfiak, Ajtai Henter Gáspár, Bölöni Illyési Bálint, Baróti György deák, Hídvégi Nemes Mihály és Szárazajtai Dacó Sándor a maguk és a mi Szentmiklós vára nevű székbeli összes székelyünk nevében színünk előtt bemutatták és elénk tárták a néhai nagyságos Lábatlani János székely és temesi ispán egyszerű papíron, saját címeres pecsétje alatt kiállított nyílt oklevelét, amely szerint ugyanezen néhai Lábatlani János ispán a legkegyelmesebb néhai fejedelem, Mátyás úr, Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királya, boldog emlékezetű elődünk külön parancsára és rendeletére a mondott Szentmiklós váraszék sepsiszéki Szentgyörgyszéktől való elválasztása ügyében mindkét szék összes székelyei között indított és támadt pert felülvizsgálta, a felek között a jogrendet megtartva lezárta, és ugyanezen oklevélben világosan kifejtett kellő véggel, módon és rendben befejezte az alant írt tartalommal. Az előbb mondott Henter Gáspár, Illyési Bálint, György deák, Nemes Mihály és Dacó Sándor és a mondott Szentmiklós váraszék összes székelye nevében kérték felségunktől, hogy a mondott néhai

Lábatlani János ispán mondott oklevelét, és minden abban foglaltat érvényesnek elismerve és elfogadva saját privilegiális oklevelünkben szó szerint átíratni, és a mondott Henter Gáspár, Illyési Bálint, György deák, Nemes Mihály és Dacó Sándor és a mondott Szentmiklósváraszék összes székelyének közössége részére kegyesen megerősíteni méltóztassunk. Amely oklevélnek tartalma ez: Mi, Lábatlani János, székely és temesi ispán a jelen oklevél által tudatjuk mindenkivel, akit illet, hogy midőn mi a felséges fejedelem, Mátyás úr, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királya, a mi természetes urunk különleges megbízásából ezekre a részekre állíttattunk, parancsoló hangvételű levelet kaptunk öfelségétől, hogy Szentmiklósváraszéknek²⁷² Sepszi Szentgyörgyszéke székétől²⁷³ való elkülönítése ügyében a két székhez tartozó székelyek között támadt és indított pert vizsgáljuk felül, és azt a két fél között a jog rendjét megtartva zárjuk le és a kellő véggel fejezzük be. Miután ezen királyi levélnek a tartalmát mindenki megismerte, a felek között az említett módon indított vitát, illetve pert az ügy jelentősége miatt, az erdélyi részek nemességének, a székelyeknek és a szászoknak Medgyes mezővárosában vasárnap, tudniillik Szent Katalin szűz akkor eljövendő ünnepén²⁷⁴ tartandó általános gyűlésére halasztottuk, hogy ott mi és az összes nemes, székely és szász ez ügyben bölcs végzést és végső ítéletet hozzunk. Végül ugyanazon nemesek, a székelyek és a szászok általános gyűlése a mondott napon az említett Medgyes mezővárosában a mi és az összes országlakos jelenlétében meg is tartatván, előttünk és ezen részek országlakosai előtt személyesen megjelentek a jeles férfiak, Kálnoki András, Kőröspataki Vas Mihály, Kilyéni Székely Antal, Zalányi Dacó János, Besenyői Pál, Borosnyai Péter székelyek az előbb mondott Sepsiszékből a maguk és az összes mondott Sepsiszékhez tartozó székely nevében és személyében, mint felperesek Hídvégi Bálint, Éliás fia: Nagybölöni Péter, Nagybaróti Ripó Damján és a mondott Szentmiklósváraszékhez tartozó összes többi székellyel, mint alperesekkel szemben előadták, hogy már hosszú ideje és oly régtől fogva, amit az emberi emlékezet már nem is tud felfogni, az előbb mondott Szentmiklósváraszék minde része jog és törvény szerint a Sepsiszékhez, de kiváltképpen a Szentgyörgyszéke nevű székhez tartozott és tartoznia kellett, és mindig a Sepsiszék joghatóságának volt alávetve, de a Szentmiklósvárához tartozó említett székelyek

---

²⁷² Miklósvár Stiborici Stibor erdélyi vajdától (1395–1401 között) kapott olyan szabadságjogokat, amelyek lehetővé tették, hogy más székek módjára gyakorolja az igazságszolgáltatást (SzO. I. 97., SzO. III. 20–21. Stibor első erdélyi vajdaságának időpontjára: Engel 1996. I. 13.). A fiúszék kialakulásában a földrajzi körülmények is szerepet játszottak (Connert 1901. 14., 18–20.).

²⁷³ A mezővárosok általában az adott szék központjának a szerepét töltötték be. Ennek tulajdonítható, hogy időnként magát a széket is a területén fekvő mezővárosról nevezik meg, jóllehet e közigazgatási kerületeknek volt saját „hivatalos” elnevezése is (Benkő–Demeter–Székely 1997. 10.).

²⁷⁴ November 25.

erőnek erejével ugyanezen Szentmiklósváraszéket a mondott Sepsiszéktől és annak joghatóságától és fennhatóságától teljességgel elidegenítették és eltávolították ugyanezen szék sérelmére és szabadságainak igen nagy kárára. Erre válaszképpen a már említett Hídvégi Bálint székely a saját és a már gyakran említett Szentmiklósváraszékbeli mondott összes székely nevében és képviselőjében a velünk bíráskodás céljából együtt ülésező országglakosok közül felállva ezzel szemben azt válaszolta, hogy a mondott Szentmiklósváraszék sohasem tartozott az említett Sepsi Szentgyörgyszéke-székhez, és nem volt annak joghatósága alá vetve, hanem mindenben csupán azzal a szabadsággal élt, amellyel a többi székely szék és azon rend szerint, és hogy ez így van, azt számos oklevéllel, jelesül a felséges fejedelmek, a néhai Zsigmond úr, a rómaiak császára, valamint Mátyás úr, Magyarország új királyának jóváhagyó oklevelei által bizonyította. Ezért mi meghallgatván mindkét peres fél álláspontját, az erre adott válaszokat és kijelentéseket, és látván, megvizsgálván és elolvassván az előbb mondott okleveleket, a mondott országgyűlésen jelen lévő összes említett országglakossal együtt úgy találtuk, hogy ugyanezen oklevelekből, de különösen a néhai Zsigmond császár úr és az új király, Mátyás úr már említett új jóváhagyó okleveleiből világosan kitűnik, hogy a már említett Szentmiklósváraszék sohasem tartozott Sepsiszékhez, és soha nem volt annak joghatósága alá vetve, hanem egyedül saját szabadságával élt, és semmiképpen nem kell a mondott széknek engedelmeskednie. Így mi a mondott általános gyűlésen jelen lévő összes országglakossal, tudniillik a nemesekkel, a három nem székelyeivel és a szászokkal együtt oly módon ítéltünk és törvénykeztünk, hogy Szentmiklósváraszéket a mondott Sepsiszék semmiképpen nem kebelezheti be, semmiféle joggal nem vetheti alá, hanem az saját szabadságában, amellyel rendelkezik, maradjon meg, mégpedig úgy, hogy ha bárki mostantól a jövőben a Szentmiklósváraszékhez tartozók közül törvénytelenül a mondott Sepsiszékhez akarna tartozni és annak engedelmeskedni, az ilyen minden vagyonának és fejének elvesztésével bünhődjék a jelen oklevél erejénél fogva. Ezért nektek, Törcs, Hóltövény és Királyköve mostani és jövőbeni vitélő várnagyainak a királyi felség nevében a jelen oklevél által a legszigorúbban meghagyjuk és megparancsoljuk, hogy a mondott Szentmiklósváraszékhez tartozó összes említett székelyt és közülük bárkit Szentmiklósváraszékben szabadságukban oltalmazzátok és védjétek mind a gyakran mondott Sepsiszékhez tartozó székelyek, mind más, az előbb mondottak szabadságát törvénytelenül megsérteni és háborgatni óhajtók és az igazságot nem tisztelők ellen, amíg szükséges és hasznos. Az igazság tisztelete alapján másként ne cselekedjétek. A jelen oklevelet elolvasása után adjátok vissza felmutatójának. Kelt Medgyesen, a mondott általános gyűlés második

napján, az Úr 1459. évében.²⁷⁵ Mi tehát a fent említett Henter Gáspár, Illyési Bálint, György deák, Nemes Mihály és Dacó Sándor, valamint szintén említett Szentmiklósváraszékbeli összes székelyünknek a fenti módon felségünk elé terjesztett könyörgését kegyesen meghallgatva és elfogadva, a mondott néhai nagyságos Lábatlani János székely és temesi ispán előbb mondott oklevelét, amelyben sem vakarás, sem törlés nem volt és amelynek semelyik része sem adott okot gyanakvásra, sőt éppen hibátlan és gyanú fölött álló volt, a jelen privilegiális oklevelünkbe foglalva és írva, mindenféle kisebbités vagy kihagyás nélkül, annak teljes tartalmát, klauzuláját, artikusát oly módon, ahogy az érvényesen és törvényesen ki volt adva, amelynek erejével az igazság támogattatik, elfogadjuk, megerősítjük és jóváhagyjuk, és azt és az abban foglaltakat összességében és egyenként is az előbb mondott Henter Gáspár, Illyési Bálint, György deák, Nemes Mihály és Dacó Sándor, valamint a mondott Szentmiklósváraszék összes többi székelye részére és általuk összes örökösük és leszármazottjuk számára örökre megerősítjük jelen írás oltalma által, mások jogainak fenntartásával. Valamint az azon Szentmiklósváraszékben lévő bírák legyenek mindig Sepsiszekben is bírák, és főszék módjára kötelesek ott is igazságot szolgáltatni.²⁷⁶ Ezen dolog emlékezetére és örök erejére ugyanazok részére kiadni határoztuk hiteles titkos függő pecsétünk erejével megerősített oklevelünket. Kelt az erdélyi Gyulafehérvárott, a nagyságos és tekintetes Werbőczy István, fő- és titkos kancellárunk, igen kedvelt hívünk keze által a legszentebb Boldogságos Szűz Mária eljövetele ünnepe utáni legközelebbi szerdán, az Úr 1531., uralkodásunknak pedig az ötödik évében.²⁷⁷

d) Benkő József: *Filius posthumus*. Barót, 2004.

165–169. old. Magyarra fordította Tóth Tamás–Szilas László S. J. Róma.

Mi János, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királya ezen írás tartalmának értelmében kijelentjük és figyelmébe ajánljuk mindazoknak akiket illet: hogy a mi kiváló és agilis híveink, Ajtháni Henter Gáspár, Bölöni Illyési Bálint, Baráthi Literatus Gergely, Hidvégi Nemes Mihály és Száraz-Ajthai Datzó Sandrinus, a maguk és a Szent Miklós Vára nevű székely szék többi székelyeinek képviselőit és nevében bemutatják és

---

²⁷⁵ 1459. november 26.

²⁷⁶ A kiegészítés valószínűleg úgy értelmezendő, hogy a Sepsiszéki bírák ítékeztek Miklósváraszékben is, de főszék módjára önálló, külön törvényszéken (Connert 1901. 20.).

²⁷⁷ 1531. július 5.

színünk elé hozták az egykori nagyságos Lábathlani Jánosnak, a székelyek ispánjának és temesi ispánnak egy egyszerű papíron, gyűrűspecstjével hitelesített, világosan fogalmazott levelét: amelyből az alulírottak tartalma szerint megtudható, hogy ugyanazon néhai Labathlány János ispán, a néhai Fényességes Mátyás fejedelem úrnak, Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királyának és boldog emlékezetű elődünknek különleges megbízásából és parancsából, a fent nevezett Szent Miklósvara széknek a Sepsi Szentgyörgy széknek nevezett széktől való elválasztásának ténye miatt a mindkét székhez tartozó összes székelyek között létrejött és keletkezett nézeteltérést vagy pert felülvizsgálta és a jog rendjét megőrizve a felek között lezárta és ugyanazon levél tartalmában világosan kifejtett kellő módon és rendben befejezte: Azt kérvényezték tehát Fölségünktől a fent nevezett Henter Gáspár, Illiesi Bálint, Literatus György, Nemes Mihály és Datzó Sandrinus és az egész fent nevezett Szent Miklósvara székely szék nevében és képviselőjében, hogy a nevezett néhai Labathlány János ispán levelét, és tartalmának egészét és minden egyes részletét helyeslésünket, köszönetünket és beleegyezésünket adva és kiváltságlevelünkbe szó szerint betoldva és átíratva, a fentnevezett Henter Gáspár, Illiesi Bálint, Literatus György, Nemes Mihály és Datzó Sandrinus és a nevezett Szent Miklósvara szék teljes székely közössége részére kegyesen megerősíteni méltóztassunk; A levélnek pedig ez a tartalma: Mi, Labathlány János, a Székelyek ispánja és temesi ispán jelen [levelünkkel] figyelmébe ajánljuk mindazoknak akiket illet, hogy mivel ezeken a részeken Felséges Fejedelmünknek és Mátyás úrnak, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királyának, természetes urunknak különleges engedélyéből voltunk kinevezve, őfelsége egy levelét kaptuk, mely azzal bízott meg minket, hogy a Szent Miklósvara széknek a Sepsi Szentgyörgy széknek nevezett széktől való elválasztásának ténye felett a mindkét székhez tartozó összes székely között létrejött és keletkezett nézeteltérést vagy pert vizsgáljuk felül, és a jog rendje szerint a felek között zárjuk le és kellő véggel fejezzük be; látva pedig, hogy a királyi levél mindenre vonatkozik, jónak láttuk a fentnevezett felek között az említett módon kialakult nézeteltérést vagy pert, nehézsége miatt Erdély azon részei összes székely és szász nemesének, Meggyes városában vasárnap, amikor akkor Szent Katalin szűz ünnepét követte²⁷⁸ tartott országgyűlésen (*Congregatio generalis*) nagyobb tanácskozás és végleges lezárás végett magunk és az összes többi ott lévő székely és szász nemes elé terjeszteni: végül ugyanazon székely és szász nemesek gyűlése megkezdődvén, amelyet jelenlétünkben és az összes nevezett országlakókkal tartottunk a mondott napon a nevezett Meggyesen, előttünk és azon

---

²⁷⁸ Amennyiben a Sziénai Szent Katalin szűzről van szó: 1459. május 6.

részek országglakói előtt megjelentek Kálnoki Vizi András, [Kerespataka-I Was Mihály], Killieni Zekkel Antal, Zalámi Datzó János, Bessenyő Pál és Barosnai Péter a nevezett Sepszi székről való ágilis székely férfiak, maguk képviselőiként és az összes nevezett Sepszi székhez tartozó székelyek nevében és képviselőiként mint felperesek, szemben Hidvégi Bálinttal, Bölöni Eliás-fia Péterrel, idősebb Nagy Baróthi Rypo Damiánnal és a fentnevezett Szent Miklós vára székhez tartozó összes székelyekkel, mint alperesekkel, és azt állították, hogy régóta és ősidők óta, amire az emberek emlékezet már nem ér vissza, a nevezett Szent Miklós vára szék mindenestül, jogosan és ítélet szerint, Sepszi székhez, és különösen a Szent György székének nevezett székhez tartozott és kell, hogy tartozzék, és mindig Sepszi szék ítélete alá volt vetve; de a nevezett Szent Miklós vára székhez tartozó összes székelyek, hatalmuknál fogva, Szent Miklós vára széket a nevezett Sepszi Széktől, és annak joghatósága és igénye alól teljesen el fogják idegeníteni és el fogják választani, a szék előjogának és az ő szabadságuknak nagy sérelmére. A nevezett Székely Hidvégi Bálint saját és a gyakran említett Szent Miklós vára széken élő összes nevezett székely nevében és személyében, felállva a velünk együtt ítélethozatalra ott ülő többi országglakos közül, azt válaszolta erre, hogy a nevezett Szent Miklós vára szék soha nem tartozott a nevezett Sepsy Szentgyörgy Széke székhez, és nem is volt joghatósága alá vetve, hanem mindenben a többi székely székek székelyeinek önálló szabadságával élt és maga ugyanazt a rendet követte; és hogy ez így van több erről készített levéllel, és különösen néhai Felsőleges Fejedelem Urunknak, Zsigmond Római Császárnak, és Mátyásnak Magyarország jelenlegi királyának jóváhagyó levelével is alátámasztotta. Majd, miután meghallgattuk mindkét fél előadását, követelését és hozzáfűzését és láttuk és megvizsgáltuk, és az említett országgyűlésen (*Congregatio generalis*) jelenlévő összes fent nevezett országglakóval együtt áttanulmányoztuk az említett leveleket, felismertük belőlük, és különösen a néhai Zsigmond császár úr stb. említett levelének tartalmából és a fent írt Mátyás jelenlegi király úrnak új jóváhagyásából is megtudtuk, hogy a fentebb írt Szent Miklós vára szék soha nem tartozott a Sepszi székhez, hanem csak saját szabadságát követte, és nem is kell neki semmiféle jogon annak a széknek engedelmessé válnia. Mi pedig az összes országglakóval, tudniillik a három nemzet székely és szász nemeseivel, akik a mondott országgyűlésen jelen voltak, hivatalos ítélettel így és így módon határoztunk.

Hogy Szent Miklós vára széket semmiféleképpen ne lehessen az előbb említett Sepszi székhez kapcsolni, vagy ne tartozzon bármilyen jogon alá, hanem meglévő saját szabadságával létezhesen tovább. Még pedig úgy, hogy ha mostantól kezdve Szent Miklós vára szék

bármely lakosa a fent nevezett Sepsi székhez akarna tartozni, az ilyen, ezen írás erejénél fogva, ipso facto minden javának elvesztésével és halálos ítélettel ítéltessék.

Hogy nektek is, Thertzhelvténnek és Királykevének (valaki így magyarázta: Törtsvárnak és Temesnek) nevezett várak kiváló várkapitányai, akik most lettetek és a jövőben lesztek a királyi felség személyében odaállítva, ezzel a levéllel komolyan és határozottan megengedjük és parancsoljuk, hogy a mondott Szent Miklósvára székhez tartozó összes nevezett székelyeket és bármilyen hozzátartozójukat magában Szent Miklósvára székben és annak szabadságában, mind a Sepsi székhez tartozó gyakran említett székelyekkel, mind a többi bármilyen törvénytelen követelőkkel és zavart okozni akarókkal szemben védjétek meg és oltalmazzatok, amíg szükséges és célszerű lesz: és másképpen nem fogtok eleget tenni az Igazság szeretetének, és miután elolvastátok ezeket, adjátok vissza bemutatóinak. Kelt az említett Medgyesen, az mondott országgyűlés második napján, az Úr 1459. évében.²⁷⁹

Mi tehát miután fentnevezett Henter Gáspár, Illjési Bálint, Literatus György, Nemes Mihály és Datzó Sandrinus saját és a nevezett Szent Miklósvára szék többi székelyének fenségünkhöz benyújtott kérését a fent elmondott módon királyi jóindulattal meghallgattuk, és annak jószágosan helyt adtunk, a nevezett néhai kiváló Labathlany Jánosnak a Székelyek ispánjának és Temesi ispánnak fentebb írt levelét mint amelyben nincs törlés, áthúzás, vagy bármely részében gyanús hely, hanem minden hibától és gyanútól mentes, ebbe a kiváltságlevelünkbe bármiféle kihagyás, bővítés vagy változtatás nélkül betoldva és átírva, ami összes cikkelyét, záradékát és pontját illeti, – annyiban, amennyiben helyesen és törvényesen bocsátották ki őket, és erejükkel az igazságot támogatják – helyeslésünket, köszönetünket és beleegyezésünket adva elfogadjuk, helyeseljük, szentesítjük, és azt valamint tartalmának egészét és minden egyes részletét a fent említett Henter Gáspárnak, Illjesi Bálintnak, Literatus Györgynek, Nemes Mihálynak és Daczó Sandrinusnak és a nevezett Szent Miklósvára szék összes székelyeinek és minden örökösüknek és utóduknak örökre érvényesen megerősítjük jelen írásunk védelme által, úgy hogy más jog ne sérüljön. És hogy ama Szent Miklósvára széken kinevezett bírák is mindig Sepsi szék bírái legyenek és úgy nézzenek rájuk, mint akik fő székként hoznak ítéletet. Ezen dolog emlékére és örök érvényére úgy véljük, hogy jelen levelünket függő és hiteles titkos pecsétünk erejével megerősítve kell nekik adnunk. Kelt az erdélyi Gyulaféhevárról, őszintén szeretett hívünknek, a tekintetes és kiváló Verbőczy István fő s titkos kancellárunknak keze által, a Boldogságos Szűz Mária látogatása ünnepét követő negyedik napon, az Úr 1531, uralkodásunknak pedig ötödik évében.²⁸⁰

---

²⁷⁹ 1459. május 7.

²⁸⁰ 1531. július 6.

e) Benkő József: *Transsilvania. Sepsiszentgyörgy–Barót*, 2014.
620–621. old. Fordította: Szabó György.

„Mi, János, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királya, emlékezetébe ajánljuk, jelen levelünk tartalmával figyelmeztetve mindenkit, akit illet, hogy nemzeti és serény híveink, ajtai Henter Gáspár, bölöni Ilyési Bálint, baróti Litterathus Gergely, hídvégi Nemes Mihály és szárazajtai Datzó Sándor, a maguk és többi székeink közül a Szentmiklósvára nevezetűnek a személyében és nevében bemutatott nekünk és átadták a néhai nagyméltóságú nemes Labathlány János temesi és székely ispán egyszerű papírosra írott s címeres pecsétjével ellátott bizonyos nyílt levelét, amelynek értelmében ugyanazon néhai Labathlány János ispán a fenséges néhai uralkodó, Mátyás úr, Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királya, boldog emlékezetű elődünk külön meghagyásából és parancsára az említett Szentmiklósváraszéknek a Sepsiszentgyörgy nevezetű széktől a két székhez tartozó összes székelyek közt elindított és felszított elkülönülését vagy a végbement elszakadás tényét felülvizsgálta, és a jogrendet megőrizve, a felek között végbevitte, és végezetül a kellő módon és rendben ugyanazon levél értelmében világosabban kifejezve, meghatározni méltóztatott, az alábbi tartalommal.

Kérvényt adtak be felségünkhöz az említett Henter Gáspár, Illiési Bálint, Litteratus György, Nemes Mihály és Datzó Sándor az említett Szentmiklósváraszék valamennyi székelyének a személyében és nevében, hogy a nevezett néhai Labathlány János ispán ugyanazon levelét és az abban foglalt minden egyebet érvényesnek, jóváhagyottnak és elfogadottnak tartva s kiváltságlevelünkbe szóról szóra bevezetve és átíratva, az előbb említett Henter Gáspár, Illiési Bálint, Litteratus György, Nemes Mihály és Datzó Sándor javára meg az említett szentmiklósváraszéki székelyek teljes közössége javára megerősíteni kegyesen méltóztatunk. Mely levél tartalma pedig ilyen:

»Mi, Labathlányi János, temesi és székely ispán, adjuk emlékezetére jelen levél útján mindenkinek, akit illet, hogy amikor mi ezeken a részeken a fenséges uralkodó és úr, Mátyás, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királya, a mi természetes urunk különleges engedélyével kinevezést nyertünk, öfenségétől kaptunk egy bizonyos levelet, amelyben nekünk parancsolólag meghagyja, hogy mi Szentmiklósváraszéknek a Sepsiszentgyörgy nevezetű széktől való, a mindkét székhez tartozó összes székelyek között elindított és felszított elkülönülését vagy a végbement szétválás ügyét felülvizsgálni s a

jogrend megőrzésével a felek közt végbeinni s a kellő módon befejezni tartozunk. E királyi levél tartalmát vagy ügyét, amely a felek között az előrebocsátott módon indult el, nehézsége miatt a székelyek és szászok ezen erdélyi részeinek összes nemeseivel Medgyes városában, vasárnap, mégpedig Szűz Szent Katalin akkorra eső ünnepén²⁸¹ tartandó általános gyülekezetére véltük elhalasztandónak alaposabb megfontolás és végleges döntés végett, amelyet mi és az ugyanott leendő valamennyi székely és szász nemes fog hozni. Végezetül, amikor a kitűzött napon megkezdődött ugyanazon székely nemesség közgyűlése az említett Medgyesén, amikor is mi és az összes lakosok összejöttünk, előttünk és a részek lakosai előtt megjelentek a derék férfiak: Kálnoki András, kőröspataki Vas Mihály, kilyéni Zékkal Antal, zaláni Datzó János, Besenyői Pál és Borosnai Péter székelyek az előbb mondott Sepsiszékből, személyesen magukért és az ugyanazon Sepsiszékhez tartozó említett valamennyi székely nevében és személyében, s mint felperesek, felléptek Hídvégi Bálint, nagyböloni Ilyés fia Péter, nagybaróti Rypo Damján és valamennyi többi, az említett Szentmiklósváraszékhez tartozó székely ellen és velük szemben, mint akiket úgy vontak be az ügybe, hogy már régen és ősidőktől fogva, amelyeknek az emlékezetét senki emberfia sem őrzi, a mondott Szentmiklósváraszék minden jog és törvény szerint Sepsi-, közelebbről a Szentgyörgyszék nevű székhez tartozott és kellett tartoznia, s magának Sepsiszéknek az ítélete alá volt vetve. Ámde az említett székelyek, akik Szentmiklósváraszékhez tartoznak, hatalmuk révén ugyanazt a Szentmiklósváraszékét az említett Sepsiszéktől és törvénykezésétől különböző ürügyekkel teljesen elidegenítették és elválasztották, ugyanazon szék hátrányára és szabadságai nagymérvű korlátozására. Majd erre feleletet adva az említett székely Hídvégi Bálint a maga és az előbb írott, többször megnevezett Szentmiklósváraszékben élő összes székelyek személyében, az ítékezésben velünk együtt ülő többi lakos közül felemelkedve, ezzel ellentétben előterjesztette, hogy az említett Szentmiklósváraszék sohasem tartozott a mondott Sepsiszentgyörgyszékhez, és nem is volt alávetve törvénykezésének, hanem mindenekben, valamint a többi székely szék, egyedül a szabadsággal élnek, és maga Miklósváraszék is ebben a rendben élt; és hogy ez így történt, néhány erről készített irattal, jelesül a néhai fenséges uralkodók oklevelei alapján Zsigmond római császár és Mátyás, Magyarország jelenkori királya jóváhagyó okirataival bizonyította. Ezért mi, meghallgatva mindkét fél előterjesztését és követelését meg indoklását, s látva és megvizsgálva az említett okleveleket, és azokat átolvasva, az előbb említett valamennyi lakossal együtt, aki a mondott általános összejövetelen megjelent, ugyanazokban világosan megtaláltuk a néhai Zsigmond

---

²⁸¹ 1459. november 25.

császár úr stb. előbb megnevezett iratainak tartalmában, s a fentebb írott Mátyás úr, jelenkori király új jóváhagyásából is tisztán megtudtuk, hogy az előbb írott Szentmiklósváraszék sohasem tartozott Sepsiszékhez, és nem is volt alávetve törvénykezésének, hanem egyedül saját szabadságával élt, s nem kellett engedelmeskednie valamilyen jogcímen annak a székeknek. Mi pedig, jelen lévén együtt az összes lakosokkal, úgymint a három nemű székely nemesekkel és a szászokkal az említett általános összejövetelen, így és ilyenképpen határoztunk ítéletileg és törvényileg: hogy Szentmiklósváraszék sehogy sem csatolható az előbb megnevezett Sepsiszékhez, s nem is vethető neki alá valamilyen jogcímen, hanem meg kell tartania a szabadságot, amelyet bírt, azonban úgy, hogy mostantól a jövőben bárki Szentmiklósváraszéknek a hovatartozásáról, az említett Sepsiszékhez való tartozásáról akár hallani is akarna, az olyant összes javainak elvesztése mellett a capitalis ítélettel győzzék meg a tényállásról, jelen levél érvényénél fogva. Ezért mindenketeknek, a Therczheltnen és Királykeve²⁸² nevű várakba (2. 322. §. 2. – B. J.) kinevezett és a jövőben kinevezendő várnagyoknak a királyi felség személyében e jelen lévő levéllel a legnyomatékosabban meghagyjuk és elrendeljük, hogy valamennyi említett székelyt, aki a megnevezett Szentmiklósváraszékhez tartozik, és akárkit közülük Szentmiklósváraszékben és az ő szabadságában védjétek meg és támogassátok, mind a gyakran említett Sepsiszékhez tartozó székelyek ellen, mind pedig bármely más törvénytelen vádaskodók és háborgatni akarók ellenében, amíg csak szükséges és illő leend; és az igazság szeretetét másként ne értsétek. Miután e levelet elolvastátok, adjátok vissza a bemutatóknak. Kelt az említett Medgyesen, az általános összejövetel második napján, az Úr 1459. évében.«

Mi tehát az előbb említett Henter Gáspárnak, Illyési Bálintnak, Litterratus Gergelynek, Nemes Mihálynak és Daczó Sándornak a maguk és a megnevezett szentmiklósváraszéki többi székelyeinknek a nevében felségünkhöz az előrebocsátott módon benyújtott kérését királyi jóindulattal meghallgatva és kegyesen engedélyezve, az említett néhai kiváló Labathlány János temesi és székely ispán fentebb írt oklevelét, amelyen nincsen törlés, sem kaparás s egyik részében sem gyanús, hanem minden hibától és javítástól teljesen mentes, s jelen kiváltságlevelünkbe bármilyen csonkítás és hozzáadás nélkül van bevezetve és beírva, mivel minden benne foglalt záradék és cím szóról szóra, ugyanolyan módon és törvényesen van kibocsátva, s erejüknél fogva az igazság érvényesül, elfogadjuk, jóváhagyjuk és megerősítjük azokat, s egyenként és összesen minden bennük levő tartalmat az említett Henter Gáspár, Illyési Bálint, Literáti Gergely, Nemes Mihály és Datzó Sándor javára és valamennyi más, a

---

²⁸² Vö. 3758. jegyzet. (Szerk. megj.). A 3758. sz. jegyzet így szól: „[Valójában *Törcs, Höltövény* és *Királyköve* várakról van szó. Szerk. megj.] L. SzOkI I. 181–184.

mondott Szentmiklósváraszékben lakó székely örököseik és valamennyi utódjuk javára mindörökre érvényesnek megerősítjük jelen iratunk oltalma révén, mások jogainak tiszteletben tartásával. És hogy ama Szentmiklósváraszékben kijelölt bírók Sepsiszéknek is mindig bírói legyenek és főszék módjára tartozzanak törvényt ülni (ezek a szavak mutatják a kapcsolatot, de tagadják a szék alárendeltségét – *B. J.*), e dolog emlékezetére és örökös érvényére jelen levelünket jónak láttuk kiadni, függő és hiteles titkos pecsétünk megerősítésével. Kelt az erdélyi Gyulafehérvárt, tekintetes és nagyságos Werbőczy István, kancelláriánk főtitkára, őszintén kedvelt hívünk keze által Szűz Mária vizitációjának ünnepe utáni csütörtökön²⁸³, az Úr 1531. évében, uralkodásunknak pedig 5. évében.”

---

²⁸³ 1531. március 30. (*Szerk. megj.*)

2. Bardoc szék 1635. június 13-án, Gyulafehérváron latin nyelven kibocsátott privilégiuma és annak magyar nyelvű fordított változatai

a) *Székely Oklevéltár*. VIII. Szerk. Barabás Samu. Budapest, 1934. 370–373.

*

Nos Georgius Rakocy dei gratia princeps Transsylvaniae, Partium regni Hungariae dominus et siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod cum nos principalis celsitudinis proprium munus secundum deum esse ducamus, subditorum quorumvis magnorum et minimorum tam ab externis molestiis, quam internis dissidiis securitati consulere, idque post numinis cultum nobis ante omnia vel maxime immitandum sumserimus, praesens quoque hoc negotium quamprimum aequa lance metiendum, et ad futuram illorum populorum tranquillitatem uniformi stabilitati tradendum studuimus. Quoniam enim superioribus temporibus post decessum generosi quondam Francisci Balassi de Szent Demeter sedis siculicalis Vduarhely alias capitanei supremi graves differentiae et contrarietates inter incolas novem possessionum sive pagorum districtus Vargias in sede siculicali Vduarhely trans sylvam Rika vocatam existentium, earundem²⁸⁴ scilicet Vargias, Oloztelek, Szaldobos, Bardotz, Fwole, Herman, Bibarczfalua, Kis Batzon et Telegdi Batzon vulgo Bardotz szek nominatarum, proque partibus illorum astantes et sollicitantes generosos, egregios et nobiles agiles Michaellem, Joannem et Franciscum Daniel de Vargias, Christianum Benedek de Kis Batzon, Paulum Ferencz de Szaldobos, Martinum Boda et Mathaeum Fozto de Fwle, Franciscum Nagy et Bartholomaeum Osuat de Bibarczfalwa, Paulum Marko et Eliam Kereztes de Oloztelek ac aliarum eiusdem sedis siculicalis Vduarhely omnium possessionum eis sylvam Rika antefatam situatarum similiter incolas siculos utrinque fideles nostros et propinquius itidem generosum Paulum Vgron de Abramfalua supremum iudicem regium ac Franciscum Farkas de Beogeo vicecapitaneum eiusdem sedis Vduarhely exortae fuissent ac aliquandiu nonnulla cum animorum exacerbatione viguissent; quaestio tandem quaerulosa partium ad nos delata fuit, quia incolae novem illarum trans sylvam Rika possessionum sedem iudiciariam filialem propriam haberent, causasque suas saltem per viam appellationis ad supremam sedem iudiciariam in oppidum Vduarhely provocare et transferre consuevissent:²⁸⁵ an viceiudicem etiam regium e

---

²⁸⁴ eandem *az eredetiben*.

²⁸⁵ consuissent *az eredetiben*.

medio sui (ut praetendissent) ipsorum eligere et intertenere possent, vel vero vicecapitaneum aut viceiudicem regium cis sylvam Rika fortassis commorantem ad dies iudiciorum eodem ingredi, cum assessoribus e medio illorum selectis eisdem ius dicere, causas decidere litesque dirimere et sic etiam per appellationem provocatas in oppidum Vduarhely transmittere deberent, possent vel tenerentur. Nos vero illam quaestionem et contrarietatem dirimendam ex castris anno proxime praeterito ad civitatem Szász Sebes positis ad celebrationem iudiciorum octavi diei festi Epiphaniarum Domini [jan. 13.] tunc venturi iam vero praeteriti²⁸⁶ in civitatem nostram Segesuar distuleramus, sed et ibi aliis gravioribus curis impediti decidere eam nequivimus, exindeque in modo peractam dominorum regnicolarum generalem diaetam transferre necessum fuit. Stante igitur eadem generali diaeta illam quaestionem partes inter praefatas controversam fidelibus nostris dominis consiliariis ruminandam, discutiendam et decidendam proposueramus, productis utrinque copiosissimis testium fassionibus in litteras relatorias collectis. Quibus visis et animadversis post seriam et sollicitam consultationem placitorumque collationem et discussionem ex praematura eorundem dominorum consiliariorum nostrorum nobiscum pleno in numero in examine et discussione eiusdem controversae quaestionis et usus una sedentium, sanaque eorundem deliberatione decrevimus, statuimus, pronunciavimus et commisimus, quandoquidem negotium praemissae quaestionis controversae nec publico totius eiusdem sedis siculicalis Vduarhely commodo et tranquillitati, nec supremorum officialium capitanei nimirum et iudicis regii auctoritati vel existimationi praeiudicare aut detrahere, aliquidve ex eis imminuere videtur, aequum magis et iustius esse communitati novem illarum possessionum Bardotz szek ad faciliorem causarum prosequentionem et iustitiam uniuscuiusque assequendam consulere, quam privato cuiquam commodo et cupiditati indulgere: conclusimus igitur incolas praedictarum novem possessionum Bardotz szek vocatarum viceiudicem regium e medio sui electum (in eo tamen statuendo antiquum usum et ritum, cum illaesa superiorum officialium auctoritate observare adstrictos) habere et intertenere, causas tamen per viam appellationis ad sedem supremam in oppidum Vduarhely transmittere posse et debere. Additum etiam ex unanimi eorundem pro sede Bardotz sollicitantium consensu, viceiudicem regium in sui medio continuo habitantem verum nobilem et portionatum modo praemisso e sui ipsorum medio electum et eligendum singulis annis functioni suae valedicere, a sede veniam accipere, absolutum vel absolvendum ab officio recedere, retentum vero aut retinendum in eodem officio per eum quoque annum permanere debere. Quod etiam nos eisdem benigne (quia volentibus iniuriam minime fieri

---

²⁸⁶ prateritum *az eredetiben*.

posse videbamus) indulsimus et indulgendo mandavimus, prout decernimus, statuimus, pronunciamus et concludimus indulgemusque et indulgendo mandamus harum nostrarum pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in civitate nostra Alba Julia, die decima tertia mensis Junii anno Domini Millesimo sexcentesimo tricesimo quinto. Georgius Rakoczy m. pr. Martinus Markosffalui secretarius m. pr.

[A hátoldalon:] Exhibitae atque publicatae anno 1635. die 8. Julii in communi congregatione sedis siculicalis et oppidi Vdvarhely coram supremo capitaneo spectabili ac magnifico Samuele Allia et supremo iudice regio Paulo Vgron et in vigore relictæ nemine contradicente. Franciscus Orban iuratus notarius sedis eiusdem m. pr.

b) *A' Nemes Székely Nemzetnek jussait világosító némely darab levelek, többek által magyar nyelvre fordítva, némelyek pedig eredetileg magyar nyelven.* Lötsey Spielemberg László Könyv kötő és árus tulajdona. Nyomtatott a' Nemes Ref. Kolégyom Betüivel Felső Visti Kali Siméon által 1837-ben. Fordította: Ismeretlen. 51–55. old.

Nemes Bardotz Fiú Széknek 1635-béli Kiváltságos levele (Privilegiuma)

Mü RÁKÓCZY GYÖRGY Isten kegyelméből Erdély Fejedelme, Magyar Országai Részek' Ura és Székelyek' Ispánnya sat. Adjuk ezen Levelünk által tudokra mindeneknek kiket illet: Hogy mi a' Fejedelmi Felség tulajdon kötelességének tartván, Isten után minden alattvalóinknak, nagyoknak és kitsinyeknek, bátorságokról gondoskodni mind a' külső alkalmatlanságok, mind a' belső egyenetlenkedésekre nézve ez lévén Isten imádása után törekedésünk: a' jelen lévő bajoskodást is mentől előbb igazságosan megvizsgálni, 's azon népek jövő nyugadalmokra, állandóul elhatározni akarjuk. Ezelőtt, a' Szentdemeteri Balási Ferentz Udvarhelyszék egykori Fő Kapitánnya halála után terhes visszálkodások és egyenetlenkérdések támadván 's egy darabig kitörő indulattal folyván Udvarhely Székben a' Rika nevezetű erdön tul lévő Vargyas Vidéke kilentz faluji — Lakosai u. m. Vargyas, Olosztelek, Száldobos, Bardotz, Füle, Hermány, Bibartzfalva, Kis Batzon és Telegdi-Batzon melyek közönségesen *Bardotz Széknek* neveztetnek — könyörögvén érettek, nemzetes, Nemes, és Vitézlő Vargyasi Dániel Mihály, János és Ferentz — Kis Batzoni Benedek Kerestély, Száldobosi Ferentz Pál, Boda Márton és Fülei Fosztó Máté, Nagy Ferentz és

Bibartzfalvi Osváth Bartholomé, Marko Pál, és Oloszteleki Keresztes Ilyés, és ugyan Udvarhelyszéknek az elébb nevezett Rika erdején innen lévő minden Faluk és azoknak hasonlólag Székely lakossai, mindkét részről a' mi Hiveink, közelebből pedig Ábrahámfalvi Ugron Pál, Udvarhelyszék Fő Király Birája és Bögözi Farkas Ferentz Alkapitánya között; Végre mind két felek Előnkbe hozták azon panaszos kérdéseket: mivel a' Rika erdején tullévő kilentz Faluknak a' magok törvényes Itélő Fiú Székek vagyon, 's ügyeiket tsak kérdőre vitel uttyán szokták a' Fő Törvény Szék eleiben Udvarhelyre felkérni és vinni; valyon Al-Király Birot is, a' mint követelik, magok közül választhatnak és tarthatnak-é? vagy pedig a' Rikán innen lévő Alkapitány, vagy Alkirály Biro, kötelesek légyenek bizonyos időben oda bémenni, a' közülök való Szék ülőkkel Törvényt szolgáltatni, ügyeiket ellátni, 's kérdőre kért pereiket fel botsáttani Udvarhelyre? Mi pedig ezen kérdés és egyenetlenség elhatározását, a' közelebbi esztendőben Szászsebes mellett volt Táborunkból, az akkor közelgető, de már eltölt Vizkereszt napi Törvényszakaszra Segesvárra halasztottuk vala; de ottan is más terhes akadályok miatt, el nem láthatván, innen is a' most le folyt ország gyűlése eleibe vinni szükségesnek találtuk; annakokáért a' közönséges ország gyűlése alatt a' nevezett felek közötti kérdést Tanáts Ur Hiveinknek meg hányás, vizsgálás és elhatározás végett előadtuk mind két részről nagy mértékben elő hozott Bizonyításokkal; melyeket megvizsgálva és fontolva, komoly és figyelmes tanátskozás, vélemények egyeztetése és meghányása után azon Tanáts urainknak józan meghányása vetése szerént elhatároztuk, kihirdettük és meghagytuk: minthogy az előre botsátott kérdés sem az Udvarhely Szék közhaszna és tsendességének, sem a' Főbb tiszték t. i. a' Kapitány és Király Biro tekintetének vagy betsületének nem árt, abból semmit le nem húz, nem kisebbíti; az igazsággal is inkább meg egyező lévén azon Bardotz Széki Kilentz Falúk Űgyeik könnyebben folytathatására és mindenkinek igazsága elérhetésére ügyelni, mint akármely egyes személy hasznára és kívánságára tekinteni (:vagy haszna és kívánsága aránt kedvezéssel lenni; meg határoztuk annak okáért, hogy említett Bardotz Szék Lakóinak magok közül választott Al-Király Birájok lehessen (:megtartatván mindazonáltal ennek választásában: vagy béiktatásában: a' régi szokás és szertartás szerént a' Főtisztéknek hatalmok:) az ügyeket mindazon által kérdőre vitel uttyán a' Főszék eleibe Udvarhelyre vihessék és azokat által botsáttani tartozzanak, hozzá tétetvén a' Bardotzszék részéről köz egyetértésből az is, hogy a' mindég közöttök lakó, valóságos birtokos nemes, a' fennebbi módon magok közül választott és választandó Alkirály Biró minden esztendőben Hivatalából butszuzni, a' Széktől engedelmet kérni, a' ki hivatalától felmentetik, azt elhagyni; a' ki pedig meghagyatik, abban azon évre is megmaradni tartozzék: melyben mi is kegyelmesen meg egyezvén, (:nem látva a' kérőkre nézve semmi méltatlanságot:) a' szerént parantsoltuk;

valamint meghatározzuk, meg állítjuk, kimondjuk és elvégezzük, kedveket teljesítjük, és telyesítve porontsollyuk, ezen függő és hiteles petsétünkkel megerősített Levelünk által. — Költ Fejér Váron 1635-ben Junius hónapja 13-dik napján.

Rákotzi György m. k. (L. S.)

Márkusfalvi Márton m. k.

Titoknok.

Előadatott és kihirdettetett 1635-ben Julius 8-kán Udvarhely Széknek, Udvarhelyen tartott közgyűlésében, Tekintetes Nagyságos A. Sámuel Fő Kapitány és Ugron Pál Fő Király Biro előtt – senki ellent nem mondván - - - *Ferentz* – azon Szék hites Jegyzője.

c) Benkő József: *Filius posthumus*. Kolozsvár, 2004. 129–131. old. Fordította: Ismeretlen.

Mi, Rákótzai György, Isten Kegyelmeiből Erdély Országának Fejedelem, Magyar Ország Részeinek Ura és Székelyeknek Ispánnya. Adjuk tudtára mindeneknek, a kiknek illik ez Levelünknek rendiben, mivel-hogy mi a Fejedelmi Méltóságnak tulajdon való tisztit Isten által hittük lenni, minden Felső s Alsó Renden lévő alattunk valóknak mind külső busulásokban, mind pedig belső háboruságokban és veszekedésekben, csendesen való bátorságokban igyekeztvén, elébb valónak és nagyobboknak, a követésre is illendőbbnek itéltük lenni ez jelen való dolgot minél hamarébb egyenes mértékkel megmérésékleni, és azoknak a Tartománybélieknek jövő csendességekre helyben való állítással hagyni igyekeztünk. Mivel pedig az előtt való időkben, a Nemzetes Sz[ent] Demeteri Balási Ferentznek hólta után, ki a tájban Udvarhely Széknek Fő Kapitánya volt, nehéz különbséggel való vissza vonások történtek és indultanak volt a Vargyas Vidéki, Udvarhely Székben lévő kilenc falu között, t. i. Vargyas, Olasztelek, Száldobos, Bardotz, Füle, Hermány, Bibartzfalva, Kis Batzon és Telegdi Batzon között, melyet közönségesen Bardotz Széknek híttanak, és ezeknek a faluknak képekben és mellettek fennállván és törekedvén előttünk az nemzetes Vitézlő Nemesek és Gyorsaságosok, Vargyasi Daniel Mihály, János és Ferentz, Kis-Batzoni Benedek Keresztes, Száldobosi Ferentz Pál, Fülei Boda Márton és Foszthó Máté, Bibartzfalvi Nagy Ferentz és Osváth Bartali, és Olaszteleki Márkó Pál és Keresztes Illyés, és a több Rika körül lévő Tartománybéli Székelyek között, és kiváltképpen a Nemzetes Ábrahámfalvi Ugron Pál között, ki most Udvarhely-Széknek Fő Király-Birája, és Bögözi Farkas Ferentz között, ki Vice Kapitánya azon Udvarhely-Széknek, mely egy ideig mintegy szívbeli bosszúból agitáltatott s

lett volna közöttök, végre egyik Féltől keserves panaszul mielőnkbe hozatott ilyen módon: Hogy t. i. annak a Rikán belől lévő kilenc Falunak tulajdon Fiu Széke lett volna és hogy az ő Törvények csak Appellationak útja szerént vitetett volna el Udvarhely Széknek Derék Székire. Így azért ezt a mint mondták, hogy ha Vice Király-Birót magok Attyokfiai közül válasszanak-é, avagy hogy Vice Kapitány állított az Rikán kívül lakó Vice Király Birájok előtt [...] a ki bizonyos Törvénytévő napokra közikbe mennyen, és így magok közül választott Assessorokkal tégyen Törvényt, és per-patvart közüllök ki-szállítson, és onnan előttök el-apellálván Udvarhely Székre tartozzanak ki-menni. Mi pedig ez ellenkező dolognak el-igazítását az elmúlt Esztendőbeli Szász-Sebesi Táborunkból akkori előttünk álló, Segesvári Városunkban celebrálandó Törvényes Szék eleibe hagytuk volt, de ott is nagy gondaink miatt meg terheltetvén, azt semmiképpel el nem igazíthattuk, és onnan a mostani elvégeztetett Ország Gyűlésire halasztanunk kellett volt. A Gyűlésben annak okáért a két fél között fenn álló veszekedést az mi Híveink és Tanáts Uraink elejekben hányván vetvén, hogy el-igazítanák, támasztottunk vala, mind két felől bővséges bizonyoságbeli vallatásokat előhozván, melyeket mikor az mi Tanáts Urainknak derekas s kiváltképpen való tanácskozások és terheltetések után, kik akkor ugyan felesen ez Causának és Szokásnak el-igazításában jelen voltak és velünk együtt ott ülnének, láttuk és jól eszünkbe vettük, az ő értelmes tanácsokkal együtt végeztük, mondtuk és parancsoltuk.

Mivelhogy ez dolognak mivolta sem az egész Udvarhely Széknek haszna és csendessége ellen, sem pedig Fő Kapitányának és Király-Birójának méltósága és becsületi ellen nem láttatik lenni, sőt illendőbbnek s igazabbnak ítéltük lenni annak a kilenc Falu Gyülekezetinek és Törvényeinek eligazítására, és kinek kinek igasságának hamarébb való elérésére igyekeztvén, hogy ennek mint valami egyedül való haszonra és kívánságra engedni.

Annakokáért végeztük, hogy a kilenc Bardotz-Széki Faluk magok Attyokfiai közül való Vice Király-Birót válasszanak (abban mindazáltal a régi szokást meg tartván Fő Tiszteknek Méltóságoknak meg bántódások nélkül) és hogy a Törvényeket Apellationak útja szerént a Derék Székre Udvarhely Székre el-bocsátani tartozzanak. Ezt ugyanazon sollicitáló Bardotz Székieknek akaratjokból hozzá tévén, hogy a Király-Biró magok Attyokfiai közül való nemes ember, és ugyanott ősiről rá maradott jószágos ember légyen, esztendőről esztendőre az ő Tisztitől és Székitől búcsúzni tartozzék, ha el-bocsáttatik, tisztitől meg szűnjék, és ha meg tartják, ugyan azon esztendőben is tartozzék meg maradni. A mellyel mi kegyelmesen mindazoknak, kik valamit akarnak [...] illendőnek lenni) meg-engedtük, meg engedvén parancsoltuk. A minthogy ítéljük, állatjuk, mondjuk és végezzük, meg-engedjük egy meg

engedvén parancsoljuk e mi függő Pecsétes Levelünknek erejével és bizonyosságával. Költ a mi Fejérvári Várunkban 11 napján Szent Iván Havának 1655.

II. Rákóczy György m. pr.

d) Benkő József: *Transsilvania specialis*. Sepsiszentgyörgy–Barót, 2014. 576. old. Fordította: Szabó György.

3. Bardocszék 1635-ben kelt kiváltságlevele, amelynek értelmében vegyes hatáskörrel rendelkezik, ezeket a szavakat tartalmazza (hacsak némelyiket nem másította meg – a kiváltság tényén nem változtató – másoló tolla:

„Mi, Rákóczy György, Isten kegyelméből Erdély fejedelme, a Magyarországi Részek Ura és a székelyek ispánja, emlékezetébe ajánljuk a jelen levél tartalmával hírül adva mindazoknak, akiket illet, hogy mivel mi a fejedelmi felség sajátos feladatának tartjuk, hogy Istent követve gondoskodjunk bármely alattvalónk, nagyok és kicsinyek biztonságáról mind a külső veszedelmekben, mind pedig a belső vizzályokban, és ezt az Isten tisztelete után mindenekelőtt tűztük magunk elé, arra törekedtünk, hogy ezt a jelen ügyet is mielőbb egyenlő mértékkel mérjük fel, és azoknak a népeknek a jövőbeli nyugalma végett egyforma állandóságot biztosítsunk. Mivel ugyanis az előző időkben a néhai kegyelmes szentdemeterei Balassi Ferenc, egyébként udvarhelyszéki főkapitány elhunytá után komoly nézeteltérések és viták támadtak a székely udvarhelyszéki Vargyas vidékén, a Rika nevű erdőn túli kilenc birtok vagy falu lakosai közt (ezeket a falvakat – Vargyas, Olasztelek, Száldobos, Bardoc, Füle, Hermány, Bibarcfalva, Kisbacon és Telegdibacon – közönségesen Bardocszéknek nevezik), akiknek a pártján áll, és akiket bujtogat a kegyelmes, nemzeti, nemes és serény vargyasi Dániel Mihály, János és Ferenc, a kisbaconi Benedek Keresztély, a száldobosi Ferenc Pál, a fülei Fosztó Máté és Boda Márton, a bibarcfalvi Nagy Ferenc és Osváth Bertalan, az olaszteleki Márkó Pál és Keresztes Éliás, másrészt más, ugyanazon székely Udvarhelyszék összes, az előbb említett Rika erdőn innen fekvő, szintén székely lakosai között, akik mindkét részről a mi híveink, és közelebbről ugyanott a kegyelmes ábrámfalvi Ugron Pál főkirálybíró és bögözi Farkas Ferenc, ugyanazon Udvarhelyszék vicekapitánya között, és mivel egy darabig a lelkek némi dúltságba merevedtek, végül a felek panaszos ügye eljutott hozzánk. Mivel ama Rikán túli birtokok lakosainak saját fiúszéki törvényszékük van, és ügyeiket legfeljebb fellebbezés útján szokták a legfelső hatósághoz, Udvarhely városába előterjeszteni és áthelyezni, kérdezik, hogy vicekirálybírókat saját kebelükből (amint ezt

óhajtják) választhatnak- és tarthatnak-e, vagy pedig esetleg a Rika erdön inneni vicekapitány vagy vicekirálybíró meghatározott törvénykezési napokon köteles oda kiszállni, s a közülük kiválasztott assessorokkal nekik törvényt tenni, dönten az ügyekben, a pereket elintézni, és így a fellebbezés útján felterjesztetteket is áttenni Udvarhely városába.

Mi pedig a panaszoknak és vizsályoknak az elintézését a legközelebb elmúlt évben, Szászsebes városánál felütött táborunkból, az ítélezés végett kitűzött, Vízkereszt [január 6.] ünnepe utáni nyolcadik napról, amely akkor eljövendő volt, most pedig már eltelt, áttettük Segesvár városunkba, de más, súlyos gondoktól akadályoztatva, ott sem tudtuk eldönteni, és ezért szükségessé vált a csak most befejezett általános országgyűlésre halasztani. Amikor tehát ugyanazon általános országgyűlés össze volt gyülekezve, ezt az említett felek közötti vitás ügyet megfontolás, megvitatás, eldöntés és elintézés végett, hűséges tanácsosaink elébe terjesztettük. Miután mindkét részről igen nagy számú, írásba foglalt tanúvallomást mutattak be, s ezeket megvizsgáltuk és tekintetbe vettük, komoly és gondos tanulmányozás, a vélemények egybevetése és megvitatása után, s ugyanazon vitás kérdésnek és szokásnak az együtt ülésezőktől való előzetes megtárgyalása s ugyanazoknak a jozan mérlegelése után döntöttünk, határoztunk, kihirdettük és közzétettük. Mivel az említett vitás kérdés ügye, úgy tűnik, sem az egész székely Udvarhelyszék közérdekének és nyugalmanak, sem a fő tisztségviselők, kivált a főkapitány és a főkirálybíró tekintélyének és megbecsülésének nem árt, abból nem von el, és azt semmilyen módon sem kisebbíti, az ügyek könnyebb lebonyolítása s minden ember igazságának elérése végett méltányosabb és igazságosabb ama kilenc bardocszéki birtok közösségére gondolni, mint magánemberek hasznát és óhaját tekintetbe venni. Ezért úgy döntöttünk, hogy a Bardocszék nevezetű falval lakosai jelöljék ki a saját kebelükből választott alkirálybíró, de ennek az ügynek az elintézésénél kötelesek megőrizni és betartani a régi gyakorlatot és szokást, a főbb tisztségviselők tekintélyének csorbítása nélkül, ellenben feljebbvitel útján az ügyeket a felsőbb székhez, Udvarhely városába tehetik át és tartoznak áttenni. Ehhez hozzátéve a Bardocszékért ugyanazon aggódóknak az egyhangú véleménye alapján azt is, hogy az állandóan közöttük lakó, igazi nemes és részbirtokos alkirálybíró, akit az elmondott módon maguk közül választanak meg és kell választaniok, minden évben köteles tisztségétől búcsút venni, a Széktől felmentést nyerni, s akár felmentették, akár nem, hivatalától visszavonulni, ha pedig visszatartották vagy vissza akarják tartani, ugyanabban a hivatalban a második évet is eltölteni, ugyanezekhez mi is jóindulatúan a kedvükben jártunk (mivel úgy láttuk, hogy legkevésbé sem történhetik sérelem azokkal, akik beleegyeztek), és ezt ezen, hiteles függőpecsétünk erejével ellátott levelünk

érvénye és tanúsága révén közöljük. Kelt városunkban, Gyulafejérvárt, az Úr 1635. esztendejében, június hó 13. napján.

Rákóczi György sk.

Függőpecsét helye.

Márkosfalvi Márton titkár s. k.

Kihirdetve és közzétéve 1635-ben, július 8. napján, a székely Udvarhelyszék és város közös gyűlésén, a tekintetes és nagyságos Allia Sámuel [főkapitány] és Ugron Pál főkirálybíró jelenlétében, s mivel senki sem mondott ellene, érvényben maradt. Orbán Ferenc s. k., ugyanazon szék hites jegyzője.”

3. A Rikán Belőli Kommunitás 1614. évi, 1647-ben és 1654-ben is megerősített latin nyelvű privilégiuma és annak magyar nyelvű fordításai

a) A privilégium latin nyelvű szövege:

Az 1654. évi keretoklevél szövegét Benkő József *Filius posthumus*ának másolatából (az eredetiből) adjuk. Ennek közlését lásd még: Benkő József: *Filius posthumus*. Kolozsvár, 2004. 51–52, 58. • Az 1647. évi, az 1614. évi privilégiumot átíró és kiegészítő keretoklevél szövegét I. Rákóczi György Királyi Könyveiből közöljük (*Erdélyi Királyi Könyvek*. 25. kötet. 23–25. lapok). • Az 1614. évi oklevél szövegét a Bethlen Gábor Királyi Könyveibe iktatott másolat után tesszük itt közzé (*Erdélyi Királyi Könyvek*. 10. kötet. 311–313. oldalak).

*

Nos Georgius Rákotzi, Dei Gratia Princeps Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Dominus et Siculorum Comes. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod Reverendus Georgius Tsúlaj, Ecclesiarum Orthodoxarum in Transylvania Superintendens, pro partibus et in personis Reverendorum, tam Orthodoxae quam Unitariae Religionis Seniorum, caeterorumque universorum Verbi Divini Ministrorum, Scholarumque Rectorum in Sedibus Siculicalibus Sepsi, Kézdi, Orbai et Miklósvár, partibus item Udvarhely et Comitatu Albensi Transylvaniae sub Senioratu Sepsi degentium et commorantium exhibuit et praesentavit nobis Litteras quasdam Confirmationales, Privilegionales Celsissimi quondam Principis D[omini] Georgii Rákotzi Dei gratia Princ[ipis] Tr[ansylvaniae], Part[ium] R[egni] Hung[ariae] D[omi]ni et Sicul[orum] Comit[is] &c. Domini Patris et Praedecessoris Nostri pie defuncti in Pergameno patenter confectas et emanatas, sigilloque ejusdem pendentis authentico in cera rubra communitas, continentes in se alias Litteras super certis quibusdam immunitatibus eor[um] a Serenissimo olim Principe D[omino] Gabriele Bethlen alia Principe Transylvaniae &c. eidem concessis. Quibus mediantibus idem praedictus Princeps D[ominus] Pater et Praedecessor noster pie defunctus, easdem Litteras omniaque et singula earundem contenta, sub certis modis et Conditionibus punctatim seu articulatim in eisdem insertis clementer confirmasse dignoscebatur tenoris infra scripti, Supplicans Nobis humillime, quatenus Nos quoque Litteras easdem Confirmationales Privilegionales, omniaque et singula earundem contenta, Litteris nostris Verbotenus inseri et inscribi facere, ut pro ipsis, earumque Haeredibus et Successoribus Universis perpetuo

valituras, consensum nostrum benevolum pariter et assensum illis praebere confirmareque clementer dignaremur. Quarum quidem Litterar[um] tenor talis est:

Nos Georgius Rakoci Dei Gratia Princeps Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Dominus et Sicularum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod pro parte et in personis Reverendorum Stephani Siko in Sepsi et filiali Miklosvar, certisque partibus Udvarhelly et Comitatus Albensis, Blasii Dalnoki in Kezdÿ, Nicolai Keóver Beseney in Orbai Sedibus Siculicalibus Orthodoxorum Seniorum. Item Gregorii SzentIvanÿ similiter Senioris Unitariam (ut vocant) religionem profitentium, caeterorumque universorum Ministrorum et Rectorum Scholarum praetactarum utrarumque religionum in tribus illis Sedibus Siculicalibus Sepsi, Kezdi et Orbai degentium et commorantium, exhibitae sunt nobis et presentatae certae quaedam literae Serenissimi quondam Principis Domini Gabrielis Bethlen Dei Gratia Transylvaniae Principis etc. etc felicitis memoriae praedecessoris nostri in pergameni patenter confectae, sigilloque ejusdem Domini Principis impendenti, in caera rubra impressive communitae et roborate Confirmationales; quibus mediantibus idem quondam Dominus Princeps, nonnullos articulos mutuo invicem ipsorum pastorum communibus votis et suffragiis sancitos, de et super domorum ipsorum ab omnium censuum, taxarum et contributionum, pensionis, servitiorumque qualiumcunque exhibitionis, bellicarum expeditionum ingressus, ac Magistratus Secularis Jurisdictionis exemptione, ipsorumque ministrorum ac rectorum Ecclesiastico munere fungendorum vel vero vacandorum, vitae ac conditionum Regulis, relictarumve ac orphanorum eorundem post decessum ipsorum ex hac luce, quo ad domus et haereditates hujusmodi ipsorum statu et conditione editos et conclusas acceptasse, approbasse ac confirmasse dinoscebatur tenoris infra scripti; supplicatum nobis extitit humillime, quatenus nos quoque easdem literas Privilegiales, omniaque et singula in iisdem contenta, ratas, gratas et accepta habentes, literis nostris verbotenus inseri et inscribi facere, ac pro ipsis, eorumque haeredibus ac successoribus universis perpetuo valituras gratiose confirmare dignaremur. Quarum quidem tenor literarum seu verbalis continentia sequitur hunc in modum:

Nos Gabriel Bethlen Dei Gratia Princeps Transylvaniae, Partium Regni Hungariae Dominus et Sicularum Comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod licet nostra hac aetate perraro ac etiam paucissimi reperiantur principes, qui humanissimarum et optimarum disciplinarum studia earundemque professores benevolentia aliqua complectantur; saepe enim plerique doctos viros, ut videmus, negligunt,

contemnunt ac etiam odio habere consueverunt, adeo ut crebrius adulatoribus aulas Principum, quam ipsis oratoribus patuisse conspeximus. Verum tamen veteres contrarium omnino faciebant, at qui ut Romanos praetereamus, qui doctissimorum quorumque virorum consensu, mortales omnes virtute, gloria atque animi praestantia excelluerunt, nonne vetustissimi illi Principes ac Reges eruditissimis viris delectati sunt, et cum illis etiam summa benevolentia et amicitia conjunctissime victitarunt! Eisdem enim adhibebant in consiliis maximarum rerum; illis auscultabant, illos observabant venerabanturque. Talis erat ut reliquos taceamus Croesus Lydorum Rex opulentissimus, qui cum studio civilis sapientiae flagraret et cerneret barbaras illas nationes, quibus imperabat, viris clarissimis omnino carere, excitatus Anacharsis fama, non dubitavit ad eum Athenas, unum ex familiaribus suis expedire, qui illum ad se accerseret, non contemnendamque auri vim eidem deferret. Talis quoque erat Alexander ille Magnus, quem universus mundus admirabatur et metuebat, qui nunquam doctissimorum virorum consortio se carere passus est. Si igitur potentissimi quoque monarchae, morum vitaeque suae institutores doctissimos tanto in pretio habuerunt, quanto magis nobis personarum spiritualium (quarum medio Deus optimus maximus humanam salutem administrare voluit) exemplo veterum non immemores esse decet, easdemque negligere. Intelligentes itaque honorabiles viros, universos et singulos presbiteros ac concionatores quarundam Ecclesiarum passim in tribus Sedibus Siculicalibus Sepsi, Kezdi et Orbai existentium, Orthodoxae Fidei, ac eisdem ut vocant Arianae religionis, unum verum Deum et Mediatorem Jesum Christum profitentes, adjunctos ministros hactenus non sine fructu maximo plebem Dei instituisse, nunc vero posthabita eorum Ecclesiastica immunitate a personis secularibus, multis in rebus ordinibus ipsorum repugnantibus interturbari, seque muneribus eorundem immiscere. Imo non deessent etiam quidam eorum, qui effraenata in ipsos licentia et audacia usi, nulla rerum divinarum habita ratione, maximis molestiis, acerbisque insultationibus ipsos Ministros et Rectores Scholarum afficientes, etiam ad onera civilia ac plebea suscipienda, bellicasque expeditiones subeundas cogere et compellere sibi praesumere non dubitarent. Nos vero, quibus non minus religionis cultusque divini, quam aliarum rerum cura incumbit, hisce ministrorum incommoditatibus ac etiam periclitationibus concitati, non alienum a nostris institutis esse putavimus, quin debitam hujus rei rationem iniremus, ac de certis quibusdam articulis immunitates eorum spectantibus per eosdem communibus votis et suffragiis aeditis et conclusis, nominibus et in personis Reverendorum Petri Siculi Toriaÿ, Stephani Koppani et Joannis Leerde seniorum, caeterorumque universorum et singulorum Ministrorum et Rectorum Scholarum praedeclaratorum, pro confirmatione eorundem nobis in forma libelli supplicis exhibitis clementer prospicere

dignaremur, tenoris infrascripti: Quorum quidem tenor talis est verbalis in hunc modum sequentem.

Primo. Cernimus a summo rerum cunctarum moderatore universam totius mundi machinam ea lege, modo et ordine dispositam esse, ut alter alterius vim et naturam sustinere, ejusque officio fungi vel ei immisceri nequaquam possit. Si enim nox vicem diei, ac dies iterum noctis tenebras subiret, flamma in undas et aqua in ignem converteretur, caeteraque elementa naturam suam in contrarium permutarent, nihil prius exinde, quam omnium rerum subitanea corruptio subsequeretur. Ut autem status et ordo Ecclesiasticus uno recto tramite temperetur, et Ecclesiastica dignitas in secularem conditionem, quovis temporis in articulo transfigurari nequeat: Ideo statuimus communi decreto ut si qui Ministrorum ac Rectorum praetactarum Ecclesiarum ac Scholarum aliquas domos et haereditates, aviticas, emptitias vel alio quocunque (justo tamen et legitimo) titulo partas et acquisitas habuerint, ubivis eadem extiterint intra id tempus, donec possessor earundem muneri Ecclesiastico addictus fuerit, sive sit in officio continue, sive vero aliquandiu eodem vacare necessum eidem fuerit. Nihilominus tamen ratione talium haereditatum suarum tam ipsi, quam etiam orphani eorundem vestigia parentum sequentes, imo etiam inquilini eorum, ab omni censuum, taxarum et contributionum tam ordinariarum, quam extraordinariarum, subsidiique et lucri Camerae Fiscalis solutione, servitiorum quorumlibet plebeorum et civilium exhibitione, ac bellicarum expeditionum, tam generalium, quam partialium ingressu, immunes et exempti habeantur, neque in illos Magistratus secularis ullam Jurisdictionem praetendat, aut aliquid dominii et potestatis exercere possit et valeat. Quin imo peculiaris inter ipsos usus continuus Ecclesiasticus in perpetuum observetur.

Secundo. Tempore pacis de bello cogitare ac in humanis agentibus de posteris aliquid meditari consultum semper censuimus. Itaque si qui praefatorum Ministrorum et Rectorum dispositione mentis divinae hac luce (ea enim lege sumus conditi) privarentur, in tali casu Relictae et Viduae eorundem, donec nomina maritorum suorum defunctorum mediantibus nuptiis secundis non immutaverint, praemissa immunitate semper et ubique uti possint et valeant.

Tertio. Partes ipsae in uno corpore, licet diversa habeant munia, nihilominus tamen ad conservationem totius corporis omnes earundem partium actiones tendere videmus. Unio et concordia ab omnibus sanis et piis hominibus non solum laudatur, verum perpetuis enchomiis quoque extollitur. Inde ab initio, quo singulari Dei beneficio propulsis tenebris inspirante gratia Spiritus Sancti praemissae Ecclesiae, tam orthodoxae, quam unitariae Religionis illuminatae extiterunt, Orthodoxa et Religio Unitaria in ipsis Ecclesiis libera fuit. Ipsi autem

Ministri et Rectores licet diversae extiterint religionis, attamen mirabili concordiae nexu uniti, dependentiam unus quisque habuerit a suo Episcopo et Seniore, unione earundem salva semper remanente.

Quarto. Incuria et socordia validissima quaeque et optime fundata aedificia corruiere et collabi saepissime animadvertimus. Quod praecavere satagentes, Visitatione Ecclesiarum singulis senioribus in sua Dioecesi annuatim semel autoritate Principis et annuentia, adjuncto si necesse fuerit brachio seculari exercere licitum sit.

Quinto. Legem animam civitatis merito dixere veteres Philosophi; sine ea enim uti domicilium animae, absque ipsa anima, ita etiam nulla respublica vel societas aliqua consistere potest. Ut autem praedeclaratus coetus antefatorum Seniorum, Rectorumque in omnibus actionibus suis et operationibus, legibus divinis et humanis ad normam justitiae temperaretur. Ideo controversiarum et litium legitimae compositiones et examinationes diebus quindenis in quibuslibet sedibus et senioratibus observentur.

Nos itaque praemissa supplicatione nobis modo quo supra porrecta, benigne exaudita et admissa, praescriptos articulos, non abrasos, non cancellatos, nec in aliqua sui parte suspectos, sed omni prorsus vitio et suspitione carentes, *praesentibus literis nostris verbotenus sine augmento vel diminutione aliquali insertos et inscriptos*,²⁸⁷ quo ad omnes eorundem continentias, clausulas, articulos et puncta, eatenus, quatenus iidem rite et legitime existunt emanati viribusque eorum veritas suffragatur, acceptavimus, approbavimus et ratificavimus, ac pro praefatis Senioribus, Ministris et Rectoribus, eorumque successoribus, haeredibusque et posteritatibus ipsorum utriusque sexus universis perpetuo valituras confirmavimus, imo acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in civitate nostra Mediensi die decima mensis Augusti Anno Domini millesimo sexcentesimo decimo quarto. Et subscriptum erat a dextra Gabriel Bethlen mpr., a sinistra vero partibus Simon Pecsÿ mpr. Cancellarius, paulo inferius Caspar Beőleőny Secretarius mpr.

Nos itaque praemissa supplicatione nobis modo, quo supra porrecta, faventer exaudita et clementer admissa praescriptas literas privilegiales, non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio et suspitione carentes, praesentibus literis nostris de verbo ad verbum (excepta duntaxat dorsali earundem adscriptione, qua mediante

---

²⁸⁷ A dőlt betűs rész hiányzik a Királyi Könyvekbe 1614-ben bevezetett szövegből, ám az 1647-ben szintén ide is bemásolt szövegben már megjelenik (az 1647. évi másolat nyilván a Kommunitás részére kibocsátott oklevélről készülhetett).

publicationis earundem occasione nonnihil per officiales earundem trium Sedium eadem Privilegia ipsis concessa, limitata ac plerisque in articulis cassata et invalidata, licet exposit per iteratum eumque serium mandatum dicti domini Principis patenter ad eosdem officiales super abrogatione praemissa ipsorum limitatione, cassatione et invalidatione emanatum, nobis in specie productum, viribus restituta fuisse videbantur), sine diminutione, augmento vel variatione aliquali, insertas et inscriptas, quo ad omnes earundem continentias, articulos, clausulas et puncta eatenus, quatenus eadem rite et legitime existunt emanatae, viribusque earundem veritas suffragatur, ratas, gratas et accepta habentes, acceptavimus, approbavimus, ratificavimus, ac pro praefatis Stephano Syko, Basilio Dalnokj, Nicolao Kőver Besenyej et Gregorio SzentIvany, senioribus ac universis Pastoribus et Ministris, Rectoribusque Scholarum in Ecclesiis orthodoxis ac unitariis in Tribus illis Sedibus Siculicalibus Sepsi, Kezdy et Orbay existentibus habitis, commorantibus, modernis videlicet, ac ipsorum quoque successoribus et haeredibus universis perpetuo valituras gratiose confirmavimus, his duntaxat superadditis conditionibus:

Primo. Ne videlicet modernus vacantium Rectorum numerus in dies in ampliorem excrescere, abususque per hoc temporis in successu exinde irrepere sinatur.

Secundo. Ne iidem Rectores neglectis utriusque status conditionibus, tamen sub nomine Ecclesiastico fucorum ad instar vitam ducere permittantur.

Tertio. Quod haeredes et posteritates Pastorum ac Rectorum vestigia parentum in Ministerio Ecclesiastico non secuti, more aliorum nobilium, bonis equis, armisque optime instructi, fidelem patriae ac nobis, successoribusque nostris universis operam navare debeant sintque adstricti.

Quarto. Quod Ministri (ut vocant) Unitarii in tribus iis praefatis Sedibus Siculicalibus commorantes, eo quo jam nunc ex communi regnicolarum constitutione in usu est, a modo dehinc quoque successivis semper temporibus, dependentiam suam, quo ad moralia seu externam disciplinam a Superattendente Orthodoxo habeant, eique soli non vero Unitario ipsorum Superattendenti visitandi ipsos potestas concedatur. Verum si quid ipsis cum eo negotii, in rebus religionem ipsorum concernentibus interveniat, suo illum loco requirere debeant.

Quinto. Quod ad Quindenae celebrandas non tam stricte sint obligati, ut eas certis etiam de causis intermittere minime liceat.

Prout acceptamus, approbamus, ratificamus et confirmamus conditionibus sub praemissis harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in arce nostra Fogarassiensis, die decima mensis Maji. Anno Domini millesimo sexcentesimo quadragesimo

septimo. Et subscriptum erat a dextra: Georgius Rakocy mp., a sinistra vero, in inferiori margine: Joannes Szalardj Vice-Secretarius mp.

Nos itaque praemissa supplicatione antedictor[um] Seniorum, caeterorumq[ue] Verbi Divini Ministrorum ac Scholarum Rectorum, medio praenominati Reverendi Georgii Tsulai, apud nos humiliter facta, benigne exaudita et admissa, easdem Litteras Confirmationales Privilegiales, omniaque et Singula in eisdem contenta, sine diminutione et augmento aliquali, non abrasas, non cancellatas, nec in ulla sui parte suspectas, sed omni prorsus vitio et suspitione carentes, praesentibus Litteris nostris insertas et inscriptas, quoad omnes earundem Continentias, Clausulas, Articulos et Puncta, eatenus, quatenus eadem rite et legitime existunt emanatae, viribusq[ue] earundem veritas suffragatur, ratas, gratas et accepta habentes, pro iisdem praedictis Senioribus ac V[erbi] D[ivini] Ministris, Scholarumq[ue] Rectoribus, haeredibusq[ue] et Successoribus eor[um] universis, perpetuo valituras gratiose adprobavimus, confirmavimus, ratificavimus, nostrumq[ue] illis consensum benevolum pariter et assensum praebuimus; pro ut acceptamus, approbamus, ratificamus, confirmamus, consensumq[ue] et assensum benevolum illis praebemus, harum nostrarum vigore et testimonio Litterarum mediante. Datum in Civitate Nostra Alba-Julia, Die 13. Mensis Julii, Anno D[omi]ni Millesimo Sexcentesimo Quinqu[a]gesimo Quarto.

Georgius Rákótz m. pr.

b) Révay Pál: *A Rikánbelőli kommunitás kérdéséhez*. III–IV. In: *Székely Nemzet*.

Sepsiszentgyörgy, 1886. április 3. 52. szám–1886. április 4. 53. szám.

Fordította: Révay Pál.

Nem kiméllem annyi fáradságomat – írja tovább Benkő idézett kéziratában [Filius posthumus] – leirom ide azon Privilegiumot, mely is szóról-szóra így foly: (Itt következnek a fejedelmi leiratok latin szövegben, melyek hü fordítását is beküldötte eme cikksorozat szerzője a következőkben. Szerk.)

„Mi Rákótz György (II.) isten kegyelméből Erdély fejedelme, Magyarország hozzácsatolt részeinek Ura és Székelyek Ispánja, emlékezetül adjuk tudtára mindeneknek a kiket illet: hogy Tisztelendő Tsulai György az erdélyi ref. (Orthodox) egyházak Superintendense – a Sepsi-, Kézdi-, Orbai- és Miklósvári s részben Udvarhely székelyszékekben és Fehérmegyében, a sepsi Senioratus alatt álló Tiszteletes papjai és osk.

mestereinek, valamint a ref. (orthodox) ugy az unitarius valláson levőknek részéről és személyökben – előadta és bemutatta nekünk: néhai Rákotzi György isten kegyelméből Erdély Fejedelme, m. orszg. csatolt részeinek Ura, Székelyek Ispánja – a mi atyánk – urunk és boldogul elhunyt elődünknek pergamenre nyíltan készített és kibocsátott, veres viaszon függő pecsétjével megerősített némely kiváltságok megerősítését tartalmazó levelét; a most említett fejedelem: a mi Atyánk és boldogul elhunyt elődünk, azon leveleket és minden azokban egyenként foglalt dolgokat – bizonyos feltételek mellett – melyek azokban pontonként és cikkelyekben foglaltatnak; kegyelmesen megerősítetteknek elismervén, az alább következő tartalommal; alázatosan kére minket is, hogy mi is azon kiváltságokat megerősítő leveleket és minden azokban egyenként foglaltakat, a mi levelünkbe, szóról-szóra beigtatni és beiratni elrendelünk, hogy mind önmaguknak, mind örökösiknek és minden utódaiknak örök érvényül: a mi jóakaró bele- és hozzájáruló megegyezésünket adnók és kegyelmesen megerősíteni méltóztatnánk; ama levelek tartalma a következő:

Mi Rákotzi György (értsd: I.) Isten kegyelméből Erdély Fejedelme m. orszg. csatolt részeinek Ura és Székelyek Ispánja – Adjuk emlékezetre, köztudatul mindeneknek a kiket illet: hogy Tisztelendő Sikó István Sepsi és Miklósvár fiu szék, ugy Udvarhelyszék és Fehérmegye bizonyos részei; Dálnoki Balázs Kézdi; Besenyei Kövér Miklós Orbai székely székekben élő ref. (orthodox) Seniorok; hasonlókép Szentiványi György Senior az unitarius valláson levők részéről, azon három székely székek; u. m: Sepsi, Kézdi és Orbaiban élő és lakó ref. és unit. valláson lévő minden többi papok és oskolamesterek részéről és személyökben: előadattak és bemutattak nekünk, a mi boldogult elődünknek: néhai Bethlen Gábor Erdély Fejedelem stb. pergamenre nyíltan készítettett és kibocsátott, veres viaszon benyomott és függő pecsétjével ellátott megerősítő levele, mely által ama néhai Fejedelem maguknak a papoknak, egymás között, közmegegyezés és szavazattal kölcsönösen hozott cikkeket, melyek az ő házaiknak minden adó-taxa és rovatalok fizetésétől való mentességről s bárminő szolgálattételtől, hadi szálásolások s világi törvényhatóságok alóli kivételről, valamint maguknak a papok és isk. mestereknek, míg hivatalukban vagy azon kívül vannak életük és állásukra vonatkozó szabályokról, ép ugy haláluk után: özvegyeik és árváik élete és állapotára vonatkozó szabályokat tartalmazván, helyben hagyottaknak és elismertteknek nyilvánítja az alábbi tartalommal – helyben hagyottaknak, kedveseknek és elfogadottaknak tartva, a mi levelünkbe is szóról-szóra igtassuk és irassuk be s mind ők maguk, mind pedig minden örökösik számára: örök érvényül, kegyelmesen megerősíteni méltóztatnók, mely levelük tartalma és névszerinti szövege a következő:

Mi Bethlen Gábor, isten kegyelméből Erdély fejedelme Magyarország csatolt részeinek Ura, Székelyek Ispánja; Adjuk tudtára, jelen levelünkkel, mindeneknek a kiket illet; hogy jóllehet ebben a mi időnkben nagyon ritkán és annál kevésbé találhatnak olyan Fejedelmek, kik a legjobb emberi tudományoknak tanulóit s azoknak tanítóit: valami jótékonyssággal felkarolnák; ugyanis gyakran és legtöbben, a mint látjuk, a tudós férfiakat mellőzik, megvetik s még gyűlölni is szokták annyira, hogy sokszor az Uralkodók udvarait, inkább a hizelkedők, mint ama tudományokat ékesen hirdetők előtt látjuk nyitva állani; pedig a régiek ezzel éppen ellenkezőt cselekedtek s hogy a rómaiakat mellőzzük (kik a legtudósabb férfiak egyező vallomásai szerint, minden halandókat erény, dicsőség és lelki fölényben fölülmultak) a legrégebbskori Fejedelmek és Királyok, nem a legtudósabb férfiak társaságában leltek-e gyönyört? s azokkal nem éltek-e legjobb akaratu barátságban? Azoknak tanácsaival éltek, legnagyobb dolgaikban rájuk hallgatva tisztelék! Ilyen volt, hogy a többi előtte valókról ne szóljunk: Croesus a Lydok leggazdagabb Királya, ki forrón szeretvén a világi bölcsesség tudományát kitűnő férfiak hiányában látván szenvedni barbár népeit, kik fölött uralkodék, Anacharsis híre által fölindítva, nem soká habozott megbizottjaiból egy küldöttet menesztetni hozzá Athénébe, ki őtet udvarához meghívná, nem megvetendő mennyiségű aranyat is küldvén neki. Ilyen az a Nagy Sándor is, kit az egész világ bámult és rettegett tőle, ki pillanatra is tudott ellenni a legtudósabb férfiak társasága nélkül. Ha tehát a leghatalmasabb Egyed-uralkodók saját uralkodói életük legtudósabb vezetőit akkora becsben tartották: mennyivel inkább illik Nékünk a lelki dolgokkal foglalkozó személyekről (kik által a legjobb és leghatalmasabb Isten az emberiség üdvét kormányozni akarta), a régiek példája után menve megnem feledkezni? és azokat nem mellőzni?

Megértve tehát, hogy a három Székely székekben, elszortan lakó ref. (orthodox) Egyházi némely megyék Presbitereit és Szonokait s az ezekhez csatlakozott Egy igaz Istent s annak közvetítője Jézus-Krisztust imádó Lelkészeket, kik az istennek népét eddig a legnagyobb haszonnal tanították, most pedig az ő egyházi szabadalmuk háttérba szorításával, a világi személyektől, sok dolgokban, az ő hivatásukkal ellenkező dolgokba avatják magukat, zavarván amazokat, sőt vannak köztük némelyek, kik féktelen merészséggel és szabatossággal élve, az isteni dolgok számba se vételével: magukat a Lelkészeket és osk. mestereket, a legnagyobb terhekkal és boszantásokkal illetve, míg polgári és közterhek hordozása és hadmiveletek elvállalására is kényszeríteni nem átalították.

Mi pedig, kiknek nem kevésbé a vallás és istenitisztele, mint egyéb dolgok gondja is szivünkön fekszik: a lelkészek működését ezen zavaró és veszélyeztető állapot által indíttatva, rendeltetésünkhez tartozónak tartottuk, hogy ezen ügyet kellő figyelemre méltassuk és

bizonyos általuk közmegegyezés és szavazattal hozott és előadott, az ő kiváltságait tartalmazó cikkeket, melyek tiszteletes Torjai Székely Péter, Koppányi Simon és Leárd János Seniorok (esperesek) s a többi összes papoknak és osk. mestereknek nevök és képviselőikben, nekünk kérelem alakjában megerősítés végett benyújtottak, kérvén, hogy róluk kegyelmesen gondoskodni méltóztassunk, tartalmuk lévén a következő, mely levelük szövegében jön, a mint következik:

Először. Látjuk a minden dolgok legfőbb igazgatójától, az egész világ összes gépezetét oly módon és törvények szerinti renddel alkotva, hogy egyik dolog a másiknak erejét és természetét föntartani, annak kötelességeit végezni, vagy abba beléavatkozni: semmi szín alatt nem teheti; ha ugyanis az éj a nap helyét, s a nap megint az éj sötétjét váltaná fel; a láng habokká, a víz pedig tüzzé változnék – abból semmi hamarabb nem következvén – és a többi elemek is saját természetüket megváltoztatván, ebből semmi hamarabb nem következnek: mint a dolgok rendjének röktöni összeomlása. Hogy pedig az egyházi rend és állás egyenes ösvényre tereltesék s az egyházi méltóság, az időnek bármely szakában világi állásra át ne változtathassék; azért közös határozattal elrendeljük, hogy mindazon, a fentemlitett Egyházak papjai és osk. mesterei, kik valamely házakat vagy örökségeket, lettek legyen azok östől maradt örökségek, pénzen vásároltak, vagy bármely más (mindazonáltal: igaz és törvényes) címen szerzett birtokok, bárhol legyenek azok, azon idő alatt, míg azoknak tulajdonjogu birtokosa egyházi hivatalt visel, akár legyen folytonos szolgálatban, akár azon kívül – ha a szükség úgy hozza magával – mindazáltal az ily örökségekre nézve, nem kevésbé maguk, mint szülőik nyomdokait követő árváik, sőt még zsellérjeik is: mindennemű, minden rendes, minden rendkívüli adók, taxák, rovatalok, segedelmek, s fiscalis kamarai nyeremények fizetésétől, polgári²⁸⁸ és közszolgalatok vitelétől, mind általános, mind részletes hadmiveletekben való részvételtől: mentesítettek és kivételezetteknek tartassanak, sem pedig irányukban, a világi Tisztség valami törvényes hatóságot ne követeljen; de sőt inkább a köztük lévő különös és folytonos gyakorlatban levő egyházi szokás örökre megtartassék.

Másodszor. Béke idején, a hadról gondolkozni az életben pedig az utódokról gondoskodni: mindig tanácsosnak tartottuk; ha tehát vagy egy pap, avagy oskola mester, az isteni örökvégzés rendeletéből (ugyan azon törvények szerint lévén alkotva) ez élettől megfosztatnék: ily esetben hátra hagyott özvegyeik, addig míg elhalt férjeik nevét, másodszori férjhez menetelükkel megnem változtatták, az elől irt kiváltságokkal mindig és mindenütt szabadon élhetnek.

---

²⁸⁸ Községi szolga értendő a polgár szó alatt.

Harmadszor. Ámbár egy testben, a részeknek különböző működéseik vannak, mindazonáltal, mind ezen részeknek összes működésüket az egész testnek fentartására irányzottnak látjuk. Egyesülés és egyetértés, minden józanúl gondolkozó kegyes szívű emberektől, nem csak dicsértetik, hanem szakadatlan dicsőítésekkel az egekig magasztaltatik. Tehát kezdettől fogva, midőn Isten különös kegyelméből, a setétség eloszlásával, a Szentlélek sugallatára, az említett Ref. és Unitárius vallás gyakorlása, kinek-kinek saját egyházában szabaddá lett, maguk pedig a papok és iskola mesterek – ámbár különböző vallásfelekezeteik voltak – bámulatos egyetértéssel össze kapcsolva, mindenik fél, az egyesülésnek mindig épségben tartása mellett, a saját Püspöke és Seniorától függjön.

Negyedszer. Felette gyakran vesszük észre, hogy a gondatlanság és restség miatt gyakran a legszilárdabb és legjobb alapon nyugvó épületek is: össze dülnek, össze omlanak; mit megelőzni igyekeznén, mint amaz egyháziak Seniorainak a saját kerületükben, évenként egyszer, a Fejedelem helybenhagyása és beleegyezésével a vizsgálat (visitatio) ha a szükség úgy hozza magával, még világi-karhatalomnak igénybevételével is: megengedtetik.

Ötödször. Méltán nevezték a törvényt a régi bölcsek: a társadalom lelkének; mert ugyanis anélkül, mint a tett lélek nélkül, azonképpen semmi köz- vagy más társaság fönn nem állhat. Hogy tehát a fönn említett közgyűlése a most nevezett Seniorok és mestereknek, minden cselekedeteik és működésükben, az isteni és emberi törvények szerint, az igazság szabályaihoz alkalmazkodhassanak, azért az egyenetlenkedések és perlekedések törvényes kivizsgálása és ellátására, mindenik szék és Senioratusban a Quindena (minden 15-ik napon összeülendő törvényszék) megtartassék.

Mi tehát a fenti módon előnkbe bocsátott kéréseket kegyelmesen meghallgatva, a fönnirt cikkekkel, melyekben semmi vakarás, kihuzás vagy gyanu nincs, de sőt minden hiba és kétségnélküliek: jelen levelünkbe szóról-szóra, minden hozzáadás vagy elvétel nélkül beigtatva és beiratva, azoknak minden tartalmára záradékai és pontjaira, annyiban, a mennyiben azok helyesen és törvényesen lettek kibocsátva s érvényük mellett az igazság szól: elfogadtuk, helybenhagytuk és megerősítettük és a fönnirt Senioroknak, ezek hatósága alatti lelkészek és iskola mestereknek, ezek utódai és örökösei s mindkét ágon levő maradékaikra nézve örök érvényűen megerősítettük; sőt elfogadjuk, helyben hagyjuk, helyeseljük és jelen levelünk erejének bizonyosságánál fogva megerősítjük.

Kelt: Medgyesen, 1614. augusztus hó 10-én; aláírva jobbról: Bethlen Gábor m. pr.; balról: Pétsi Simon m. pr.; irodiák, kissé alább: Bölöni Gáspár titkár m. pr.

Mi tehát (t. i. I. R. Gy.) a fenni módon előnkbe jutott kérést kegyesen meghallgatva és kegyelmesen elfogadva, a fönnirt kiváltság leveleket, melyekben semmi változás, kihuzás

vagy gyanu nincs, sőt minden hiba nélküliek és gyanutlanok: jelen levelünkbe szóról-szóra (kivéven azok hátrati feljegyzéseit, melyekből kitűnik, hogy azok kihirdetésük alkalmával a háromszéki világi tisztviselők által, amazok (belsőrend) számára adott kiváltságok korlátoztattak, sőt több pontjaiban eltörültetvén érvénytelenítették, jóllehet, később, ugyan azon Fejedelemnek (B. Gábor) ugyanazon tisztviselőkhez ismételt és komoly parancsára, azoknak eltörlése, megszorítása és érvénytelenítése miatt intézve, melyek (t. i. az ismételt komoly parancsolatok) nekünk külön is bemutatattik régi erejükbe vissz állítottaknak tetszésnek) minden elvétel, hozzáadás vagy változtatás nélkül: beigtattuk és beirattuk; azoknak minden tartalmát, czikkeit és záradékát és pontjait, a mennyiben azok helyesen és törvényesen vannak kibocsátva, s azoknak ereje mellett az igazság szól: helyben hagyottaknak, kedveseknek és elfogadottaknak tartva, – elfogadtuk, megerősítettük és helyeseltük és fennevezett Sikó István, Dálnoki Balázs, Besenyei Kövér Miklós és Szentiványi Gergely Senioroknak és a sepsi-, kézdi- és orbai három székely székekben lévő és lakó minden református és unitárius Papok és mestereknek, mostaniaknak és minden utódaiknak és ezek örökösei számára: örök érvényűen kegyelmesen megerősítettük, mindazáltal a következő feltételek hozzáadásával:

1-ször. Nehogy ama Mestereknek azon örökösei és utódai, kik az egyházi szolgálatban atyjuk nyomdokát nem követték, naponta növekedvén számuk, ezáltal a visszaélések becsuszása megengedtéssék;

2-szor. Nehogy ugyanazon Mestereknek, kik mindkét állásuk (templomi szolgálat és tanítás) elhanyagolásával, mégis egyházi név alatt heremódra akarván élni, az nekik megengedtéssék;

3-szor. Hogy a papoknak és mestereknek, azon örököseik és utódaik, kik az egyházi szolgálatban atyjuk nyomdokát nem követték, jó lovakkal és legjobb fegyverekkel ellátva, a hazának s Nékünk és összes utódainknak szükséges szolgálatot tenni: tartozzanak és arra reá szorítottassanak;

4-szer. Hogy a három Székely székekben lakó unitárius (a mint nevezik) papok, a szerint a mint már most, az ország közvégzéséből (Ford. 1557-ik évi tordai orsz. gy.) szokásban van, minden erkölcsi és külső fegyelmet illetőleg, ezentulra is minden időben, az orthodox Superintendenstől függjenek s csak egyedül neki és nem az ő unitárius Superintendensüknek engedtéssék hatalom őket megvizsgálni; ha pedig nekiek vele, az ő vallásukat tárgyazó dolgokban valami bajuk lenne: Őt megkeresni tartozzanak;

5-ször. Hogy minden 15-ik napon (Quindena) törvényszékeik megtartására, ne legyenek oly szorosan kötelezettek, hogy azokat bizonyos okoknál fogva is, elnapolni szabad ne lenne...

Valamint elfogadjuk, helyben hagyjuk, helyeseljük és megerősítjük, az előre bocsátott és megírt feltételek mellett.

Kelt: Fogarasban, 1647-ben, május 10-ikén; s alá volt írva jobbról: Rakotzi György m. pr.; balról, az alsó szélén: Szalárdi János segédtitkár m. pr.

Mi tehát (II. R. Gy.) a fenn említett Seniorok és papoknak s a többi papok és isk. mestereknek elől említett Tisztelendő Tsulai György által hozzánk alázatosan beadott s említett kérelmüket, kegyelmesen meghallgatva és elfogadva ama kiváltságokat megerősítő leveleket és minden azokban egyenként foglalt dolgokat, minden elvétel és hozzáadás nélkül, minden vakarás, kihuzás és gyanu hiával, jelen levelünkbe beigtatva és beiratva, minden azokban foglaltakat, záradékok és czikkeket és pontokat, annyiban, a mennyiben azok rendesen és törvényesen vannak kibocsátva és azoknak ereje mellett szól az igazság: helyben hagyottaknak tartva, ama fönne említett Seniorok, papok és mestereknek, ezek örökösei és összes utódaikra nézve, örök érvényüleg: Kegyelmesen helyben hagytuk, valamint elfogadjuk, helyeseljük és jelen levelünk erejének bizonyosságával megerősítjük.

Kelt: Fehérvártt 1654-ik évben julius hó 13-án.

Rákotzi György. m. pr.”

Ime tisztelt olvasói e becses lapoknak: ez az a Privilegium, mely a Rikán-belőli kommunitásnak 272 év előtt létjogot adott.

c) Péter Mózes: *A Kollégium alapító testületének, a Rikánbelőli Kommunitásnak ismertetése és rövid története*. In: *A sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó-Kollégium ötvenedik évi Értesítője 1908–1909*. Szerk. Péter Mózes igazgató-tanár. Sepsiszentgyörgy, 1909. 27–33. Fordította: Péter Mózes.

Bethlen Gábor, I. Rákóczi György és II. Rákóczi György, erdélyi fejedelmek kiváltságlevele a rikánbelőli protestáns egyházak lelkészei és iskolamesterei számára II. Rákóczi György átírása szerint.²⁸⁹

---

²⁸⁹ A kiváltságlevelek fordítása közben felhasználtam a Székely Nemzet 1886. évfolyam 52. és 53. számában közölt magyar szöveget, de nem annyira szó szerinti, mint inkább a lényegét kifejező, szabatos fordításra törekedtem.

Mi II. Rákóczi György, Isten kegyelméből Erdély Fejedelme, Magyarország részeinek Ura és a Székelyek Ispánja jelen levelünk rendén adjuk tudtára mindenkinek, a kit illet, hogy Tisztelendő Csulai György, az erdélyi református egyházak püspöke — a Sepsi-, Kézdi-, Orbai- és Miklósvári székely székekben, továbbá Udvarhely széknek és Fehér megyének a sepsi esperesség alá tartozó részében élő s lakó összes református és unitárius esperesek, lelkészek és iskolamesterek nevében — előadta és bemutatta nekünk I. Rákóczi Györgynek, Isten kegyelméből Erdély fejedelmének, stb. . . . boldog emlékü atyánknak és elődünknek pergamenra irt, piros viaszba benyomott, hiteles függő pecsétjével megerősített kiváltságlevelét, — mely magában foglalja Bethlen Gábor, erdélyi fejedelemtől kapott kiváltságlevelüket is, melynek bizonyos, pontonként felsorolt feltételek mellett, a maga egészében való kegyelmes megerősítését az alábbiak tanúsága szerint boldogemlékü atyánk és elődünk elismerte, — alázatosan kérve minket, hogy ezt jóakaró és helyeslő beleegyezésünkkel ellátva a mi kiváltságlevelünkbe a maga egészében szóról-szóra beiktattatni, beiratni, részükre s összes örököseik és utódaik számára örök időkre szóló érvénnyel megerősíteni kegyelmesen méltóztassunk. Ez a kiváltságlevel a következő:

*

Mi I. Rákóczi György, Isten Kegyeleméből Erdély Fejedelme, Magyarország részeinek Ura és a Székelyek Ispánja, stb. jelen levelünk rendén adjuk tudtára mindenkinek, a kit illet, hogy Tisztelendő Sikó István Sepsi széknek és Miklósvár fiuszéknek, — valamint Udvarhelyszék és Fehérmegye bizonyos részeinek, — Dálnoki Balázs Kézdi, — Besenyei Kövér Miklós Orbai Székely székeknek református esperesei, valamint Szent Iváni György unitárius esperes, a maguk és a három székely székben, u. m. Sepsi-, Kézdi- és Orbaiban élő s lakó, összes református és unitárius lelkészek s iskolamesterek nevében előadták és bemutatták nekünk Bethlen Gábor erdélyi fejedelemnek, a mi boldog emlékü elődünknek pergamenre irt, piros viaszba benyomott, függő pecsétjével megerősített kiváltságlevelét, melyben a fejedelem az alábbiak tanúsága szerint elismeri, hogy ő a lelkészeknek azon, közös tanácskozás útján hozott határozatait, melyeket házaiknak minden adó, taksa és rovatalok fizetése, — bárminő szolgálattétel, hadi szállásolások s a világi törvényhatóság igazságszolgáltatása alól való kivételére, maguknak a lelkészeknek és iskolamestereknek hivataloskodásuk alatti s azonkívüli életük s helyzetük szabályozására, ép úgy haláluk után özvegyeiknek és árváiknak helyzetére, házaikra, jószágaikra vonatkozólag megállapítottak, — elfogadta, jóváhagyta és megerősítette, s egyúttal alázatosan esedeztek hozzánk, hogy ezt (a kiváltságlevelét) helyesnek, kedvesnek és elfogadottnak nyilvánítva, a mi kiváltságlevelünkbe a maga

egészében szóról-szóra beiktatni és beiratni, részükre s összes örökösök számára örök időkre szóló érvénnyel kegyesen megerősíteni méltóztassunk. Ez a levél szóról-szóra így hangzik:

*

Mi Bethlen Gábor, Isten kegyelméből Erdély Fejedelme, Magyarország részeinek Ura és a Székelyek Ispánja, stb. jelen levelünk rendén adjuk tudtára mindenkinek, a kit illet, hogy ma napság ritkán és kevés számmal találunk oly fejedelmeket, a kik a nemes és hasznos tudományok tanulmányozása s azoknak hirdetői iránt némi szeretettel viseltetnének, mert a legtöbben — a mint látjuk — a tudósokat lenézik, megvetik és olykor gyűlölni is szokták, úgy annyira, hogy tapasztalatunk szerint gyakrabban állottak nyitva a fejedelmek palotái a hizelkedőknek, mint a tudományok szószólóinak. Pedig a régiek egészen másképpen cselekedtek; így, hogy a rómaiakról, a kik némely tudósok állítása szerint vitéség, dicsőség és lelki nagyság tekintetében az összes halandókat felülmúlták, — ne szóljunk, a régi fejedelmek és királyok nem gyönyörködtek-e a művelt férfiak társaságában? És azokkal nem a legnagyobb jóakarattal és a legbizalmasabb barátságban éltek-e együtt? Tőlük kértek tanácsot, a legfontosabb ügyekben reájuk hallgattak, becsülték és tisztelték őket. Ilyen volt, hogy a többieket mellőzzük, Krözus, a lydek gazdag királya, a ki — minthogy a polgári bölcsességre rendkívül vágyott s minthogy látta, hogy alattvalói a barbár népek kiváló férfiakban szükölködnek, — Anakharsis hiradásától ösztönöztetve nem habozott egy meghitt emberét nem megvetendő mennyiségű arannyal Athenaebe Solonhoz küldeni, hogy őt magához hívassa. Ilyen volt Nagy Sándor is, a kit csodált és a kitől félt az egész világ, a ki a tudós férfiak társaságát sohase tudta nélkülözni. Ha tehát a hatalmas uralkodók saját életüknek s erkölcsi magatartásuknak tudós irányítóit akkora becsben tartották, mennyivel inkább illik, hogy mi a lelkészekről, — kiknek közvetítésével a jó Isten az emberiség üdvösségét kormányoztatni akarja, — a régiek példája szerint ne feledkezzünk meg s őket ne mellőzzük. Ezek alapján, — tudomásunkra jutván, hogy a három székely székben, Sepsiben, Kézdiven és Orbaiban levő némely református és a hozzájuk csatlakozott, az egy igaz Istent s az ő közvetítőjét, Jézus Krisztust tisztelő, ugynevezett Áriánus (= unitárius) vallásu egyházaknak lelkészei, a kik Istennek népét eddig nagy eredménnyel tanították, most egyházi kiváltságuk háttérbe szorításával a világi tisztviselőktől sok dologban saját rendjük tiltakozása ellenére is zavartatnak s viszont ők maguk ezeknek dolgaiba avatkoznak; sőt olyanok is akadnak, a kik féktelen szabadságot és vakmerőséget tanusítva, az egyházi ügyeket semmibe se véve, a lelkészeket és iskolamestereket legnagyobb zaklatásokkal és kemény támadásokkal illetik s őket még polgári és közterhek viselésére s hadi szolgálatok teljesítésére kényszeríteni se

átalják, — Mi, a kiknek gondoskodásunk ép úgy kiterjed a vallásra és istentiszteletre, mint egyebekre, a lelkészeknek ezen sérelmeitől és zaklatásaitól indítva, hivatásunkhoz illőnek tartjuk, hogy ennek az ügynek elbírálásába kötelességszerűen belebocsátkozzunk és azokat a kiváltságokat tartalmazó pontokat, — melyeket közös tanácskozás útján állapítottak meg és bocsátottak ki s melyeket Torjai Székely Péter, Koppáni István, Leérde János esperesek a többi, fennebb említett, összes lelkészek és iskolamesterek nevében megerősítés céljából kérelem alakjában nekünk benyújtottak, — kegyelmesen figyelemre méltassuk az alábbi rendeletben, mely szóról- szóra így hangzik:

1. Látjuk, hogy a nagy mindenség kormányzója a világegyetem gépezetét oly módon és oly törvényszerűséggel alkotta meg, hogy egyik teremtmény a másiknak rendeltetését és hivatását semmi esetre se teljesíthesse, s egyik a másik hatáskörébe ne avatkozhassek bele. Mert ha az éj a nap helyét, s a nap pedig az éj sötétjét váltaná fel, ha a tűz vízzé és a víz tüzzé változnék át s egyéb elemek is természetüket ellenkezőre változtatnák, ebből semmi se következne be előbb, mint a világegyetemnek hirtelen beálló romlása. Hogy tehát az egyházi rend helyzete határozottan körvonalaztassék és az egyházi méltóságot világi hivatallá sohase változtathassák át, — elrendeljük, hogy az említett egyházak lelkészei és iskolamesterei, — ha akár öröklés, akár vásárlás, vagy bármely más törvényes és igazságos uton-módon házat, vagy valamely jószágot szereznek, bárhol legyenek is azok, — mindaddig, míg azoknak tulajdonosai egyházi szolgálatban állanak, akkor is, ha némelykor hivatal nélkül kellene lenniök, — az ily jószágokat illetőleg mind maguk, mind a szülők nyomdokait követő árváik, sőt még zsellérek is mindennemű rendes és rendkívüli adók, taksák, rovatatok és teherviselések s fiskális kamarai nyereségek fizetésétől, polgári és közszolgálatok teljesítésétől, rendes és rendkívüli hadi- szolgálatától menteseknek és felmentetteknek tekintessenek; reájuk a világi hatóságok igazságszolgáltatása ne terjedhessen ki, felettük azok semmi hatalmat ne gyakorolhassanak és közöttük a gyakorlatban levő, sajátos egyházi szokás örökre fenntartassék.

2. Mindig az volt az elvünk, hogy béke idejében a háborúról gondolkozni s az emberekre vonatkozó intézkedéseink közben utódaikról is gondoskodni, tanácsos: Ennélfogva, ha a fennemlített lelkészek és iskolamesterek közül valaki az isteni örök törvény szerint meghal, — mert ez a sorsunk, — ily esetben hátrahagyott özvegye mindaddig, míg elhalt férje nevét másodszori férjhezmeneteli rendjén fel nem cseréli, az említett kiváltságokat mindig és mindenütt élvezheti és élvezzi.

3. A test egyes részei ugyan különféle hivatást töltenek be, de azért — a mint látjuk — mindnyájan az egész test fentartására működnek közre. Az egyesülést és egyetértést nemcsak dicsérik az összes józan gondolkozású emberek, hanem állandóan dicsőítik is. Ezért kezdettől

fogva, a mióta Istennek különös kegyelméből a sötétség eloszlata után a szentlélek sugallatára az említett református és unitárius egyházak létrejöttek — a református és unitárius vallás gyakorlása kinek-kinek saját egyházában szabad volt. Maguk pedig a lelkészek és iskolamesterek, ha mindjárt különböző vallásfelekezetűek is, az egyetértésnek csodálatos erejétől áthatva, saját püspöktől és esperesüktől való függésüket az uniónak mindig tiszteletben tartásával fogják bizonyára megőrizni.

4. Gyakran tapasztaljuk, hogy a gondatlanság és tétlenség miatt a legszilárdabb és legerősebb alapon nyugvó épületek is összedőlnek: ennek megakadályozása céljából az egyházvizsgálatokat az esperesek saját kerületükben évenként egyszer, a fejedelem helybenhagyása és beleegyezésével, s ha szükséges, még világi karhatalomnak igénybevétele mellett is, szabadon gyakorolhatják.

5. A régi bölcsek jogosan mondták a törvényt a társadalom lelkének; mert e nélkül, — épúgy mint a test nem élhet lélek nélkül — semmiféle köz-, vagy más társaság nem állhat fenn. Ennélfogva hogy az espereseknek és iskolamestereknek említett közgyűlése minden ténykedésében és intézkedéseiben az igazságot az isteni és emberi törvények szerint szabadon szolgáltatthassa, az egyenetlenkedések és perlekedések törvényes megvizsgálása és ellátása bármely székekben és esperesi kerületekben a Quindenákon (minden 15-ik napon összeülendő törvényszékeken) intéztessék el.

Mi tehát a fennebbi módon előnkbe bocsátott kérést kegyesen meghallgatva és elfogadva, a fennebbi pontokat, melyekben semmi vakarás vagy kihúzás nincs s melyek semmi tekintetben se gyanúsak, sőt teljesen hibátlanok és gyanútlanok, jelen levelünkbe szóról-szóra, minden hozzáadás vagy elvétel nélkül beiktattak, beirattuk s azokat, mivel törvényesen jöttek létre s érvényességük mellett hitelességük is tanúskodik, a maguk egészében elfogadtuk, helyeseltük, helyben hagytuk s az említett esperesek, lelkészek és iskolamesterek, utódaik, s mindkét nembeli örökösök és leszármazottaik számára örök időkre szóló érvénnyel megerősítettük, illetőleg jelen levelünk tanubizonysága szerint elfogadjuk, helybenhagyjuk, helyeseljük és megerősítjük. Kelt Medgyesen 1614. augusztus 10-én. Bethlen Gábor. Pétsi Simon, iródiák, Bölöni Gáspár, titkár.

*

Mi tehát a fennebbi módon előnkbe bocsátott kérést kegyesen meghallgatva és kegyelmesen elfogadva, a fennebbi kiváltságlevelet, melyben semmi vakarás vagy kihúzás nincs s mely semmi tekintetben sem gyanús, sőt teljesen hibátlan és gyanútlan, jelen levelünkbe szóról-szóra, minden elvétel, hozzáadás, vagy valamely változtatás nélkül beiktattattuk és beirattuk, kivéve annak hátiratát, melynek tanúsága szerint a kihirdetés alkalmával a háromszéki világi

tisztviselők az engedélyezett kiváltságokat némi részben korlátozták, sőt azoknak több pontját érvénytelennek nyilvánították s eltörölték, de később ugyanazon fejedelem a tisztviselőkhöz az említett korlátozás, érvénytelenítés és eltörlés megsemmisítése tárgyában ismételten komoly parancsot intézett, melyet nekünk látszólag bemutattak s a kiváltságokat régi erejükbe ismét visszahelyezte) s mivel ez a kiváltságlevél törvényesen jött létre és érvényességét hitelessége is bizonyítja, azt a maga egészében pontjaival és záradékaival együtt helyesnek, kedvesnek és elfogadottnak nyilvánítva, elfogadtuk, helyben hagytuk, helyeseltük és fennemlített Sikó István, Dálnoki Balázs, Besenyei Kövér Miklós és Szent Iváni György esperesek, és a Sepsi, Kézdi és Orbai három székely székben, élő s lakó összes református és unitárius lelkészek s iskolamesterek, mostaniak és összes utódaik s örökösök számára örök időkre szóló érvénnyel kegyesen megerősítettük, csakhogy a következő kikötésekkel: 1. A hivatal nélkül való iskolamestereknek mostani száma napról-napra ne szaporitassék s ez által idők folytán a visszaélésekre alkalom ne adassék. 2. Ne engedjék meg, hogy ezek az iskolamesterek mindkét állásuk (t. i. templomi szolgálat és tanítás) elhanyagolásával, az egyházi szolgálat ürügye alatt here módra éljenek. 3. A lelkészeknek és iskolamestereknek azon örökösök és maradékai, a kik az egyházi szolgálatban atyjuk nyomdokát nem követik, más nemeseknek módja szerint jó lovakkal és fegyverekkel ellátva, a hazának s Nekünk és összes utódainknak szolgálatot tenni tartoznak s köteleztetnek. 4. Az említett három székely székben lakó unitárius lelkészek az országgyűlésnek²⁹⁰ jelenleg érvényben levő végzése szerint erkölcsi és fegyelmi tekintetben jövőben is mindig a református püspöktől függnék s egyedül ennek s nem az unitárius püspöknek lesz jogában a vizsgálatok tartása, de ha valami vallásukat érintő ügy adná elő magát, saját püspöküket kötelesek felkeresni. 5. A tizenötödnapos törvényszékek megtartására nem köteleztetnek oly szorosán, hogy azokat bizonyos okokból el ne halaszthassák.

A fennebbi kiváltságlevelet ezen feltételek mellett fogadjuk el, hagyjuk helyben, helyeseljük és erősítjük meg jelen levelünk tanúbizonyosága szerint. Kelt Fogarasi várunkban, 1647. május 10-én. Rákóczi György. Szalárdi János, segédtitkár.

*

Mi tehát az említett espereseknek, lelkészeknek és iskolamestereknek Tisztelendő Csulai György közvetítésével hozzánk juttatott fennebbi alázatos kérését kegyesen meghallgatva és elfogadva, kiváltságlevelüket, a melyben semmi vakarás vagy kihúzás nincs s mely semmi tekintetben se gyanus, sőt teljesen hibátlan és gyanutlan, jelen levelünkbe a maga egészében

---

²⁹⁰ 1557-iki tordai országgyűlés.

minden elvétel és hozzáadás nélkül beiktattattuk és beirattuk s mivel ez a kiváltságlevél törvényesen jött létre és érvényességét hitelessége is bizonyítja, azt helyesnek, kedvesnek és elfogadottnak nyilvánítva, az említett esperesek, lelkészek és iskolamesterek, örökösök és összes utódaik számára, örök időkre szóló érvénnyel kegyesen helyeseltük, megerősítettük, helybenhagytuk, ahhoz jóakaró beleegyezésünket és helyeslésünket adtuk, illetőleg ezen levelünk tanúbizonysága szerint elfogadjuk, helyeseljük, helybenhagyjuk, megerősítjük s ahhoz jóakaró beleegyezésünket és helyeslésünket adjuk. Kelt Fehérvárt 1654. július 13. Rákóczi György.

d) Benkő József: *Filius posthumus*. Kolozsvár, 2004.

153–160. old. Fordította: Tóth Tamás–Szilas László S. J., Róma.

Mi, Rákóczi György, Isten kegyelméből Erdély fejedelme, a Magyar Királyság Részeinek ura és a székelyek ispánja.

Ezen írás tartalmának értelmében kijelentjük és figyelmébe ajánljuk mindazoknak akiket illet: hogy tisztelendő Tsúlai György, az erdélyi ortodox egyházak superintendense, úgy az ortodox, mint az unitárius vallás tisztelendő seniorainak és mindazon Isteni Igét szolgáló miniszterének és iskola-reaktorainak megbízásából és képviselőként, akik a Sepszi, Kézdi, Orbai Székely Székekben továbbá akik Udvarhely és az erdélyi Fejér megye Sepszi fennhatóságú része alatt élnek és tartózkodnak, atyánk urunknak és istenfélőn elhunyt elődünknek, a magasságos Rákóczi György úrnak, Isten kegyelméből Erdély fejedelmének, a Magyar Királyság Részei urának és a Székelyek ispánjának egy világosan megfogalmazott és pergamenen kibocsátott és hiteles vörös viaszba nyomott függőpecsétjével megerősített kiváltságokat megerősítő levelét nyújtotta be és mutatta meg nekünk, amely egy másik, bizonyos mentességeikről szóló levelet tartalmaz, amelyet a másik néhai felséges fejedelem, Bethlen Gábor úr, Erdély fejedelme stb. adományozott nekik. Ebből a levélből kiderült, hogy ugyanazon mondott fejedelem, apánk urunk és istenfélőn elhunyt elődünk azt a levelet, tartalmának egészét és minden egyes részletét bizonyos kikötésekkel és pontokban vagy cikkelyekben betoldott feltételekkel kegyesen megerősítette, a leírtak szerint alázatosan kérve minket is, hogy ezt a kiváltságokat megerősítő levelet, tartalmának egészét és minden egyes részletét mi is kegyesen méltóztassunk levelünkbe szó szerint betoldatni és átíratni valamint jóindulatú hozzájárulásunkat és beleegyezésünket adni nekik és a levelet megerősíteni, hogy

nekik és örökösöknek és minden utódukna örökre érvényben maradjon. A levélnek pedig ez a tartalma:

Mi, Rákóczi György, Isten kegyelméből Erdély fejedelme, a Magyar Királyság Részének ura és a székelyek ispánja. Ezen írás tartalmának értelmében kijelentjük és figyelmébe ajánljuk mindazoknak akiket illet: hogy a tisztelendő orthodox senioroknak, Sikó Istvánnak Sepsiben és filiájában Miklósváron, és Udvarhely és Fejér megye bizonyos részein, Dálnoki Baláznak a Kézdi, Bessenyei Kövér Miklósnak az Orbai Székely Székekben; ugyanígy Szentiványi Gergelynek, és hasonlóképpen az (úgynevezett) Unitárius Vallás seniorjaként bejelentetteknek, és a fent említett két vallás összes többi ministerének és iskola-rektorának akik abban a három- Sepsi-, Kézdi és Orbai-Székely Székben élnek és tartózkodnak, megbízásából és képviselőként benyújtották és megmutatták nekünk ama fölséges fejedelemnek, Bethlen Gábor úrnak, Isten kegyelméből Erdély fejedelmének stb., boldog emlékeztető elődünknak világosan fogalmazott és pergamenen kiadott és megerősített megerősítő levelét, amely ugyanazon fejedelem úr vörös viaszba nyomott pecsétjével van megerősítve. Ebből a levélből kiderült, hogy ugyanazon fejedelem úr a leírta szerint elfogadott, helyeselt és megerősített néhány – a lelkészek által mindkét részről közös szavazattal és beleegyezéssel szentesített – cikkelyt, házaik minden adó (census taxarum) és hozzájárulás (contributio) kötelezettsége és bármiféle szolgáltatás alóli mentességéről, a hadbavonulás és a világi igazságszolgáltatás alóli mentesülésükről, és – egyházi tisztséget akár betöltő akár be nem töltő – ministereik és rektoraik, és e világból való távozásuk után özvegyeik és árváik életfeltételeinek szabályairól, amennyiben házaikat és örökségüket ilyen módon és feltétellel adják át és örökítik. Azzal az alázatos kéréssel fordult hozzánk, hogy mi is méltóztassunk nagylelkűen ugyanazon kiváltságlevelet, tartalmának egészét és minden egyes részletét levelünkbe szó szerint betoldatni és átíratni, és jóváhagyva, helyeselve és elfogadva megerősíteni, hogy nekik maguknak, és összes örökösöknek és utódaiknak örökre érvényes maradjon. A levél értelme, vagyis szó szerinti tartalma, ilyen módon következik: Mi, Bethlen Gábor, Isten kegyelméből Erdély fejedelme, Magyarország Részének ura és a Székelyek ispánja. Ezen írás tartalmának értelmében kijelentjük és figyelmébe ajánljuk mindazoknak akiket illet: hogy jóllehet korunkban ritkán és csak igen kevés olyan fejedelem található, aki az igen magasztos humán tudományokkal és azoknak professzoraival valamelyes jóindulattal törődik; gyakran ugyanis és többnyire, miként látjuk, a tanult embereket nem veszik figyelembe, megvetik és még gyűlölni is szokták, olyannyira, hogy gyakrabban látjuk a fejedelmek udvarát hízelgők, mint szónokok számára nyitva állani. A régiek mégis mindent ellenkezőképpen tettek, és – hogy ne beszéljünk a rómaiakról (akik

éppen a legműveltebb emberek egyetértésével, minden halandó fölé emelkedtek erényben, dicsőségben és lelki kiválóságban) – vajon ama ősi fejedelmek és királyok nem gyönyörködtek az igen művelt férfiakban? Ugyanis őket hívták a tanácsaikba, a legfőbb ügyekről őket hallgatták meg, őket követték és tisztelték. Így történt, hogy a többi esetről ne szóljunk, hogy Krózus, a lüdök igen gazdag királya, aki, mivel égett a polgári bölcsesség iránti vágytól, és mivel látta, hogy azok a barbár népek, amelyeken uralkodik teljesen híjával vannak a híres férfiaknak, Anacharsis híretől kíváncsivá téve, nem habozott egyik szolgáját hozzá küldeni Athénbe, hogy hívja meg őt hozzá, és nem megvetendő mennyiségű aranyat vigyen neki. Ilyen volt Nagy Sándor is, akit az egész föld csodált és félt, aki soha nem tűrte, hogy valaha is hiányozzanak kíséretéből az igen tanult férfiak. Ha tehát éppen a leghatalmasabb uralkodók oly nagy becsben tartották az erkölcsök és az erkölcsös élet művelt tanítóit, mennyivel inkább illik nekünk a lelki személyek [mellett] (akiken keresztül a Legjobb és Leghatalmasabb Isten az ember üdvét akarta szolgálni) elfelejtkezni az ősök példájáról és azokat figyelmen kívül hagynunk. Így látva, hogy az orthodox hit és – miként nevezik – az ariánus vallás egyházainak tiszteletre méltó férfiai: minden presbiterje és concionatorja és a melléjük adott egy igaz Istent és a közvetítő Jézus Krisztust valló ministere együtt és külön-külön, bárhol is éljenek a három, Sepsi, Kézdi és Orbai Székely Székben, gyümölcsözően tanították eddig a népet a legfőbb Isten [ismeretére]; hogy a világi személyek mostanában nem haboznak őket, egyházi mentességükkel nem törődve, sok esetben rendjükkel ellentétes dolgokba belekeverni és maguk pedig az ő feladataikba avatkozni, sőt, hogy már sem hiányoznak köztük, akik féktelen önkényükben és merészségükben, az isteni dolgokat semmibe véve [nem haboznak] magukat a ministereket és az iskolák igazgatóit igen nagy alkalmatlanságokban és kegyetlen gúnyolódásokban részesíteni, őket polgári és paraszt feladatok elvállalására és katonai szolgálatba lépésre kényszeríteni és kötelezni. Mi azonban, akikre nem csak a vallásnak és az istentiszteletnek, hanem más dolgoknak a gondja is nehezedik, ezen ministerek kellemetlenségein, sőt megpróbáltatásain felindulva, nem találtuk határozatainkkal ellentétesnek, hogy ennek a dolognak szükséges szabályozásába is belefogjunk és a leírtak szerint kegyesen gondoskodni méltóztassunk némely mentességeikről szóló cikkelyekről, amelyeket saját közös szavazatukkal és határozatukkal adtak ki és fogalmaztak meg és amelyeket a tisztelendő: Székely Torjai Péter, Koppány István és Leérd János, a seniorok, és az összes többi fentnevezett miniszternek és iskola-rektornak nevében és képviselőletében, megerősítésük végett könyvecske formájában kérvényezve juttattak el hozzánk. Ennek szó szerinti tartalma úgy van, ahogy itt következik:

Először. Úgy látjuk, hogy minden dolgok legfőbb Elrendezője az egész föld teljes szerkezetét olyan törvény és szabály szerint alkotta meg, hogy egyik dolog a másinak a tulajdonságát és természetét ne kaphassa meg és feladatát ne végezhesse vagy abba semmiképpen ne tudjon beavatkozni; ha ugyanis a nap helyébe éjszaka és az éjszaka sötétsége helyébe pedig a nap kerülne; a láng hullámmá és a víz tűzzé válna, és a többi elemek saját természetüket az ellenkezőjére változtatnák, akkor semmi más nem következne ebből, mint mindennek azonnal megromlása. Hogy pedig az egyházi rendet és állapotot egyetlen jog szabályozza és az egyházi méltóság az idő bármely szakaszában ne változhassék világi állapottá: ezért közös határozattal elrendeljük, hogy ha a fent szereplő egyházak ministerei és rektorai közül valakinek valahány ősi, vett vagy bármely más (amennyiben jogos és törvényes) címen szerzett és elnyert háza és öröksége lesz, bárhol lesznek is azok, addig, amíg birtokosuk egyházi tisztséget fog viselni, vagy állandó hivatalban lesz, vagy pedig valameddig hivatalát nélkülöznie kell majd: semmivel sem kevésbé, mind ők maguk, mind a szülők nyomába lépő árváik, sőt még bérlőik is, az ilyen örökségek számadása, minden vagyonbecslés, úgy rendszeres mint rendkívüli adó és hozzájárulás, hadiadó és a Kamara hasznának pénzbeli megváltása, továbbá mindenféle paraszti és polgári szolgáltatás nyújtása és mind az általános mind a részleges hadbavonulás alól mentesek és kiemelték legyenek, és ne tulajdonítson magának velük szemben a világi hatóság semmilyen joghatóságot, vagy ne gyakorolhasson felettük semmiféle uralmat és hatalmat. Hanem inkább köztük a különleges hagyományos egyházi szokásuk őriztessék meg örökre.

Másodszor. Mindig tanácsosnak tartottuk, hogy már békeidőben készüljünk a háborúra, és már az emberi életben valami érdemet szerezzünk az utókor szemében: így ha a fentnevezett ministerek és rektorok valamelyike, az isteni gondolat döntése révén megfosztatik ettől a fénytől (ugyanis ilyen törvény szerint vagyunk alkotva [ti. halandónak]), ilyen esetben hátrahagyott feleségük és özvegyeik, míg elhunyt férjük nevét újabb házasság útján meg nem változtatják, mindig és mindenhol élvezzék és bírák a fent jelzett mentességet.

Harmadszor. A különböző részeknek, jóllehet egy testben, különböző feladatuk van: nem kevésbé mégis azt látjuk, hogy mindezek a testrészek az egész test megőrzésére végzik tevékenységüket. Az egységet és egyetértést minden egészséges és istenfélő ember nem csak dicséri, hanem örökre szóló dicshimnuszokkal is magasztalja. Ezért attól kezdettől fogva, hogy miután az Isten különleges jótéteménye eloszlatta a sötétséget, a Szentlélek kegyelmének sugallata megvilágosította úgy a nevezett orthodox, mint az unitárius vallás egyházát; az orthodox és unitárius vallás saját egyházán belül szabad volt. A ministerek és rektorok azonban mégis a vallásra nézve különbözőnek fognak is mutatkozni: mégis az

egyvetértés csodálatos kapcsával egyesítve, mindkettő a maga püspökétől és seniorjától fog függni, úgy hogy ugyanakkor ez az egység mindig épségben megmarad.

Negyedszer. Gyakran látjuk, hogy a gondatlanság és a hanyagság, még az igen erősen és kiválóan megépített épületeket is megrongálja és összedönti: hogy eleget tegyünk ennek megelőzésére, meg lesz engedve az egyes előjáróknak, hogy egy egyházmegyében évente egyszer az egyházak látogatását, ha szükséges lesz a világi karral együtt, végrehajtsák.

Ötödször. Méltán nevezték a régi filozófusok a törvényt az állam lelkének: nélküle ugyanis, miként a lélek otthona a lélek nélkül, egy állam vagy bármilyen társadalom sem állhat fenn.

Azért pedig, hogy az említett seniorok és rektorok fent nevezett gyülekezete minden tevékenységében és munkájában az igazság mércéje szerint isteni és emberi törvények között éljen: ezért a nézeteltérések és veszekedések törvényes kibékítését és megvizsgálását kéthetente tartsák meg bármely székben és senioratusban.

Így mi a fent leírt módon elénk terjesztett kérvényt jóindulatúan meghallgatva és megengedve, a leírt cikkelyeket, mint amelyekben nincs törlés, áthúzás, vagy bármely részében gyanús hely, hanem minden hibától és gyanútól mentesek, jelen levelünkbe szó szerint mindenféle bővítés vagy elhagyás nélkül betoldva és átírva, már ami az összes záradékát, cikkelyét és pontját illeti, – annyiban, amennyiben helyesen és törvényesen bocsátották ki őket, és erejükkel az igazságot támogatják – elfogadtuk, helyeseltük és szentesítettük és a nevezett seniorok, ministerek és rektorok, valamint utódaik és örököseik, és mindkét nembeli összes leszármazottaik számára örökre érvényesen megerősítettük, sőt ezen levelünk érvénye és tanúsága révén elfogadjuk, helyeseljük, szentesítjük és megerősítjük.

Kelt városunkban Mediensiben (Meggyesen), augusztus havának 10. napján, az Úr 1614. évében; és jobbfelől Bethlen Gábor írta alá saját kezűleg, balfelől pedig saját kezűleg Pécsi Simon kancellár, kicsit lejjebb saját kezűleg Bölöni Gáspár titkár.

Mi tehát, miután a hozzánk a fent kifejtett módon benyújtott kérvényt pártfogólag meghallgattuk és kegyesen engedélyeztük, a fent írt kiváltságlevelet, mint amelyben nincs törlés, áthúzás, vagy bármely részében gyanús hely, hanem minden hibától és gyanútól mentes, ebbe a levelünkbe szóról szóra, (kivéve csupán a hátoldalon lévő írást, amelyből látszott, hogy – a levél kiadása alkalmával – a nekik megadott kiváltságokat ugyanazon három szék hivatalnokai (officiales) több dologban korlátozták és több cikkelyükben törölték és érvénytelenítették, jóllehet később azóta a nevezett fejedelem úr azokhoz a hivatalnokokhoz szóló ismételt és pedig komoly parancsa nyomán, amit a kiváltságok fentebbi megszüntetéséről, korlátozásáról, törléséről és érvénytelenítéséről adott ki és amit színünk elé hoztak, visszanyerték erejüket) bármiféle kihagyás, bővítés vagy változtatás nélkül betoldva

és átírva, ami összes cikkelyét, záradékát és pontját illeti –, annyiban, amennyiben helyesen és törvényesen bocsátották ki őket, és erejükkel az igazságot támogatják – helyeslésünket, köszönetünket és beleegyezésünket adva elfogadtuk, helyeseltük, szentesítettük, és a fent nevezett Sikó Istvánnak, Dálnoki Basiliusznak, Bessenyei Kövér Miklósnak és Szentiványi Gergelynek, az ortodox és unitárius egyház seniorjainak és minden pásztorának, ministerének és iskola-rektorának, akik ama három – Sepsi, Kézdi és Orbai – Székely Szék területén élnek, és természetesen összes utódaiknak és örököseiknek is örökre érvényesen megerősítettük, ezekkel a további feltételekkel:

Először ugyanis: Ne engedjék, hogy a hiányzó rektorok új száma napról napra nagyobbra nőjön és ez az elkövetkezendő időben visszaélésre adjon lehetőséget.

Másodszor. Ugyanezen rektoroknak ne engedjék meg, hogy bár mindkét állapot feltételeit figyelmen kívül hagyják, mégis egyházi néven here életet élhessenek.

Harmadszor. Hogy a pásztorok és rektorok azon örökösei és utódai akik a szülők nyomát nem követik, más nemesek módjára jó lovakkal és fegyverekkel bőven felszerelve, a hazához, hozzánk és összes utódainkhoz hű szolgálatot kötelesek nyújtani és erre legyenek kényszerítve.

Negyedszer. Hogy ebben a fent nevezett három székely székben lakó (miként nevezik) unitárius ministerek, miként az már most szokásban van az országglakók közös alkotmánya révén, a mostantól kezdve következő időben is mindig, mind erkölcsi mind külső fegyelem tekintetében az orthodox superattendenstől függjenek és csak neki és nem az ő unitárius superattendensüknek engedélyeztessék a vizitációs jog; ha pedig valami a vallásuk ügyeit érintő tennivaló akadna, amit vele kell elintézni, saját helyén kell őt felkeresniük.

Ötödször. Hogy ne legyenek olyan szigorúan kötelezve a kéthetenkénti törvényülésre, hogy azokat bizonyos okokból ne lehessen elhagyni.

Így a fenti feltételekkel elfogadjuk, helyeseljük, szentesítjük és megerősítjük, ezen levelünk ereje és tanúsága által.

Kelt várunkban Fogarason, május hó 10-én az Úr 1647. évében, és jobb felől saját kezűleg aláírta Rákóczi György, bal felől pedig a lap alsó szélén saját kezűleg: Szalárdi János, titkárhelyettes.

Így mi a fentnevezett senioroknak és az Isteni Ige többi ministerének és az iskolák rektorainak a fent nevezett Tsulai György révén alázatosan hozzánk nyújtott fenti kérvényét jóságosan meghallgatva és megengedve, ugyanazt a kiváltságokat megerősítő levelet, és egész tartalmát és minden részletét, bármiféle kisebbités és hozzátétel nélkül, mint olyat, amiben nincsen törlés, áthúzás sem bármely részében gyanús hely, hanem minden hibától és gyanútól mentes,

ebbe a levelünkbe betoldva és átírva annak egész tartalmát, záradékát, cikkelyét és pontját, – amennyiben helyesen és törvényesen bocsátották ki őket, és erejükkel az igazságot támogatják –, helyeslésünket, köszönetünket és beleegyezésünket adva, ugyanazon említett seniorok és az Isteni Ige ministerei és az iskolák rektorai és összes örökösük és utóduk számára örökké érvényben lévőnek jelentettük ki kegyesen és megerősítettük, szentesítettük, és jóindulatú egyetértésünket és beleegyezésünket nyújtottuk hozzá. Ezért elfogadjuk, helyeseljük, szentesítjük, megerősítjük és hozzájárulásunkat és beleegyezésünket adjuk hozzá ennek a levelünknek ereje és tanúsága által. Kelt városunkban, Gyulafehérvárott, július hónap 13-án, az Úr 1654. évében.

Rákóczi György saját kezűleg.

e) Kénosi Tózsér János–Uzoni Fosztó István: *Az Erdélyi Unitárius Egyház története. II.* Fordította Márkos Albert. Kiadja az Erdélyi Unitárius Egyház. Kolozsvár, 2009. 397–405. old.

[Unitárius egyháztörténet II. könyv 4. fejezet 2. szakasz] **2. cikkely. A háromszéki papok kiváltsága, melyet Bethlen Gábor fejedelemtől abban az időben nyertek, amikor még 1614-ben a reformátusok és unitáriusok egy közösségben éltek, és amely kiváltságot megerősítettek a Rákóczi fejedelmek 1647-ben, illetőleg 1654-ben és tovább Apafi kiterjesztett a kolozsvári papokra is, és amely még egyáltalán nem évült el a mostani időkben sem**

„Mi, Rákóczi György, Isten kegyelméből Erdély fejedelme, Magyarország Réseinek ura és a székelyek ispánja stb. Emlékezetül adjuk jelen írásunk rendjén, jelentvén mindenkinek, akiket illet, hogy tisztelendő Csulai György, az erdélyi ortodox (református) eklézsiák püspöke a Sepsi, Kézdi, Orbai és Miklósvári székely székekben, valamint az erdélyi Udvarhely és Fehér megyéből a Sepsi Esperességben lakó és tartózkodó mind ortodox, mind unitárius vallású esperesek, valamint az összes papok és iskolamesterek részéről és személyében bemutatta és elének terjesztette néhai Rákóczi Györgynek, Isten kegyelméből Erdély fejedelmének, a magyarországi Rések urának és a székelyek ispánjának stb., a mi atyánknak és kegyesen²⁹¹ elhunyt elődünknek egynémely megerősítő és kiváltságos levelét,

---

²⁹¹ [KL] Boldogul!

mely nyitott pergamen lapra van írva és kibocsátva, s az ő függő, hiteles és vörös viaszba nyomott pecsétjével volt megerősítve. Tartalmazott pedig ez egy másik levelet bizonyos mentességekről, amiket hajdan fenséges Bethlen Gábor erdélyi fejedelem engedélyezett volt nekik, amelynek közvetítésével a fönt említett fejedelem, a mi atyánk és kegyesen elhunyt elődünk azt a levelet, annak tartalmát egészében és részleteiben, némely pontjaiba és cikkelyeibe toldott bizonyos módozatokkal kegyelmesen megerősíteni méltóztatott. Kérte az alatt írtak rendjén a kérelmező, hogy azt a megerősítő és kiváltságos levelet s annak tartalmát egészében és részleteiben szóról szóra toldassuk és írassuk be, hogy az az ő, valamint minden örökösük és utóduk számára örökre érvényben maradjon, ehhez a mi jóakarató beleegyezésünket, valamint jóváhagyásunkat nekik megadni s azt kegyelmesen megerősíteni méltóztassunk.

Hangzik pedig ez a levél, a következőképpen:

Mi, Rákóczi György, Isten kegyelméből Erdély fejedelme, a magyarországi Részek ura és a székelyek ispánja stb. adjuk emlékezetül jelen írásunk rendjén, jelentvén mindenkinek, akiket illet, hogy tisztelendő Sikó István, a Sepsi és Miklósvárfiszékben, továbbá Udvarhely és Fehér megye bizonyos részeiben, Dálnoki Balázs, Kézdi-, Besenyei Kövér Miklós, Orbai székely székben levő ortodox esperes, valamint Szentiváni Gergely, hasonlólag esperese az úgynevezett unitárius vallást követőknek, továbbá az említett mindkét valláson levő, s a Sepsi, Kézdi és Orbai székely székekben lakó és tartózkodó valamennyi többi pap és iskolamester részéről, és személyében elénk terjesztették és bemutatták néhai fenséges Bethlen Gábornak, Isten kegyelméből Erdély fejedelmének stb. boldog emlékü elődünknek bizonyos megerősítő levelét, mely nyitott pergamenlapra van írva és kibocsátva, s ugyanazon fejedelemnek vörös viaszba nyomott függő pecsétjével van megerősítve és hitelesítve. Ennek következtében ugyanazon néhai fejedelem maguknak a papoknak általános szavazatukkal és beleegyezésükkel szentesített egynéhány törvénycikket, mely szerint házuk minden rovatat, adó és hozzájárulás és világi jogszolgáltatás alól kivétessék, és maguknak az egyházi szolgálatban, vagy azon kívül álló papoknak és mestereknek, haláluk után pedig özvegyeiknek és árváiknak házáat és efféle örökségét illetően kiadott rendeleteket elfogadni, helybenhagyni és megerősíteni méltóztatott, az alatt írtak rendjén hozzánk azzal az alázatos kéressel járult, hogy ezt a kiváltságos levelet mind egészében, mind részleteiben helyeselve, jónak látva és elfogadva, a mi levelünkbe szó szerint beírassuk, bemásoltassuk, és hogy maguk, örökösök és utódaik számára örök érvényű legyen, az kegyelmesen megerősíteni méltóztassunk.

A levél pedig szó szerint a következőt tartalmazza:

Mi, Bethlen Gábor Isten kegyelméből Erdély fejedelme, a magyarországi Részek ura és a székelyek ispánja, emlékezetül adjuk, jelen írásunk erejénél fogva jelentvén mindenkinek akiket illet, hogy ámbár ebben a mi mostani időnkben fölötté ritkán és igen kevés számmal találkoznak olyan fejedelmek, akik a humaniorákra és az egyéb tudományokra való törekvést, s annak tanítóit jóindulatú pártfogásukba fogadják, mert hiszen, amint látjuk legtöbbjük a tudós férfiakat gyakorta megveti, semmibe veszi, sőt még gyűlölni is szokta úgyannyira, hogy úgy látjuk, gyakrabban nyílik meg a fejedelmi udvarok ajtaja a hízelgők, mint maguk a szónokok előtt. Mérpedig a régiek mindent éppen ellenkezőleg cselekedtek, és hogy ne is említsük a rómaiakat, akik a legtudósabb emberek egybehangzó véleménye szerint minden halandót erénye, dicsősége és lelki kiválósága szerint tüntettek ki, ama legeslegrégebbs fejedelmek és királyok nem a legtanultabb férfiakban gyönyörködtek-e? Nem tanácskoztak-e velük a legfontosabb ügyekben, szavukra hallgattak, tisztelték és megbecsülték őket. Ilyen volt, hogy másokat ne említsünk, Kroiszosz (Croesus), a lydiaiak dúsgazdag királya. Őt nagy vágyakozás tüzelte a bölcsességre, és amikor látta, hogy az uralma alatt élő barbár nemzetek híjával vannak a jeles férfiaknak, Anacharsis hírnevén föllelkesülve, nem röstellte barátai közül egyet hozzáküldeni Athénbe, hogy őt magához hívja és számára nem megvetendő mennyiségű aranyat vigyen. Ilyen volt ama Nagy Sándor is, kis az egész világ csodált és rettegett, s aki soha nem tűrte, hogy a nagy tudós férfiak társaságának híjával legyen. Ha tehát a leghatalmasabb uralkodók is ekkora becsben tartották erkölcsük és életük tudós vezetőit, mennyivel inkább illik hozzánk, a régiek példájára, meg nem feledkezni a lelki vezető személyekről, s el nem hanyagolni őket, kiknek közvetítésével akarja a jóságos, hatalmas Isten igazgatni az emberek üdvét.

Megértettük azért, hogy szerteszét a háromszéki Sepsi, Kézdi és Orbai székely székekben lévő ortodox, és az egy igaz Istent és a közbenjáró Jézus Krisztust hívó, úgynevezett ariánus vallású tisztelendő férfiakat, összesen és egyen-egyen, továbbá egyes presbitereket és prédikátorokat, valamint a hozzájuk tartozó papokat, kik eddig a népet igen gyümölcsöző eredménnyel oktatták, most egyes világi személyek, figyelmen kívül hagyva ezek egyházi kiváltságos helyzetét, sok az ő hivatásukkal meg nem egyező dologgal zavarják, s így azok dolgaiba beleártják magukat, sőt akadnak köztük olyanok is, kik féktelen kényükben és vakmerőségükben, az isteni dolgokra fittyet hányva, igen nagy terheket raknak a papok és iskolamesterek vállaira, őket sértő gúnyolódással illetik, s nem röstellenek arra a vakmerőségre is vetemedni, hogy őket polgári-, jobbágy- és hadiszolgálatra kötelezzék és kényszerítsék. Mi tehát, kiknek a vallás és istentisztelet gondja nem kevésbé fekszik szívünkön, mint más dolgoké, a papok kényelmetlen, sőt veszedelmes helyzetén fölindulva,

nem tartottuk intézményeinkkel össze nem egyeztethetőnek, hogy e dologra kellő gondot fordítsunk, és bizonyos, az ő kiváltságaikat néző cikkelyek felől, melyeket ők egyhangú szavazataikkal hoztak és végeztek, s torjai Székely Péter, Koppáni István és Leérde²⁹² János esperesek a többi fent említett papoknak és iskolamestereknek összesen és egyen-egyen a nevében és személyében, megerősítés végett, kérvény alakjában elénk terjesztettek, az alatt írtak szerint kegyelmesen intézkedni méltóztassunk.

Ezeknek tartalma szó szerint az alábbi módon következik:

Először: Látjuk, hogy minden dolgok legfőbb igazgatója az egész világegyetem gépezetét olyan törvény, mód és szabály szerint rendezte, hogy egyik a másik erejét és természetét fönntartsa, s annak hivatalát végezni, vagy abba magát belerántani semmiképpen ne tudja. Mert ha az éj a nap szerepét, a nappal viszont az éj sötétségét vállalná, ha a tűz vízzé, a víz meg tűzzé változnék, s ha a többi elemek is természetüket ellenkezőre változtatnák, ebből semmi más, mint minden dolog hirtelen való romlása következne. Hogy tehát az egyházi állapot és rend egy egyenes vonal szerint igazodjék, és hogy az egyházi méltóságot világi állapottá átformálni egyetlen időpontban se lehessen, ezért általános rendelettel azt határoztuk, hogy ha az említett eklézsiák papjai és iskolamesterei közül valakinek háza, ősi öröksége, kiváltsága, vagy bármi más, jogos és törvényes úton szerzett vagy nyert javai vannak, legyenek azok akárhol, azon időn belül, míg birtokosuk egyházi szolgálatot tölt be, legyen akár állandó hivatalban, akár kényszerűségből szabadságolva, az ilyen örökség rendjén, úgy maguk, mint szüleik nyomdokait követő árváik, sőt zsellérek is, mindennemű rendes vagy rendkívüli jövedelmi vagy más adó, rovatal, segély és kincstári nyereség fizetése alól, továbbá bármiféle jobbágyi és polgári szolgáltatás, hadviseléskor pedig mind az általános, mind a részleges bevonulás alól mentesek és kivételezettek legyenek, ellenük világi hatóság semmiféle jogszolgáltatást²⁹³ ne indíthasson, se rajtuk semmi uraskodó hatalmat ne gyakorolhasson, hanem a köztük való egyházi különleges szokásjog örökre érvényben maradjon.

Másodszor: Mindig úgy tartottuk, tanácsos dolog béke idején háborúra gondolni és az emberi dolgok folyásánál valamennyire az utódokat venni számításba. Ezért ha egynémelyik az említett papok és mesterek közül Isten rendelése szerint ebből az árnyékvilágból elköltöznék (mert hiszen mindnyájunknak ez a sorsa), azon esetben ezek hátramaradottjai és özvegyei, ímg férjük nevétől egy második házasság révén meg nem válnak, a fönntnevezett kiváltságot mindig és mindenkor élvezhetik.

---

²⁹² [KL] Berde!

²⁹³ [KL] Pert!

Harmaszer: Az egy testben levő tagok, bár különféle föladatokat végeznek, mégis úgy látjuk, hogy ezen tagok cselekvései mind az egész test fönntartására irányulnak. Az egyezséget és megértést minden józan és jámbor ember nemcsak dicséri, hanem halhatatlan dicsérő énekekben is magasztalja. Ezért aztán kezdettől fogva, hogy Isten különös kegyelméből a sötétség oszladozni kezdett, a Szentlélek kegyelmes sugallatára támadtak a fölvilágosodott ortodox és unitárius vallású eklézsiák, s az ortodox és unitárius vallás egyházi dolgokban mindig szabad volt. Maguk a papok és mesterek pedig, bár különböző vallást követtek, mégis az egyetértés bámulatos kapcsával egyesülve, mindkettő csak a saját püspökétől és esperesétől függött, úgy azonban, hogy azért egyesülésük mindig épségben maradt.

Negyedszer: Igen gyakran vehettük észre, hogy gondatlanság és hanyagság következtében a legerősebben megalapozott épületek is összeomlanak és romba dőlnek. Ezt el akarván kerülni, az esperesek évenként egyszer a maguk egyházkörében az eklézsiákat vizsgálják meg, melyen, ha a szükség úgy kívánja a fejedelem rendelete és jóváhagyása mellett világi karhatalmat is lehet alkalmazni.

Ötödször: Igazán mondták a régi bölcselők, hogy a törvény az állam lelke, mert anélkül, valamint a lélek hajléka maga a lélek nélkül, úgy semmi állam vagy közösség meg nem állhat. Hogy tehát a fönnt említett espereseknek és iskolamestereknek gyülekezetét minden tettében és munkásságában, isteni és emberi törvények szerint az igazság ösvényére igazíthassuk, azért a viszályok és pörök törvényes elintézésére és megvizsgálására minden egyes székben és esperességben tizenöt naponként törvénykezést kell tartani.

Mi tehát az említett kérést, melyet nekünk a fönntnevezett módon átnyújtottak, jóindulatúlag meghallgatván és annak kegyelmesen engedvén a fönnt írt kiváltságlevelet meg nem kurtítottunk, sem homályosnak, sem semmi részében gyanúsnak, hanem ellenkezőleg, minden hiba nélkül valóknak, ezzel a mi levelünkkel szó szerint megegyezőknek, minden betoldás vagy csonkolás nélkül bevezetetteknek és bemásoltaknak találtuk, annak egész tartalmát, záradékait, cikkeit és pontjait, amennyiben azok szabály szerint és törvényesen vannak kibocsátva s a szavazók igazát juttatják érvényre, elfogadtuk, helyeseltük és jóváhagytuk, és az említett esperesek, papok és mesterek, továbbá azok mindkét nembeli összes utódaik, örököseik és maradékaik érdekében, ezen levelünk ereje és tanúsága szerint örök érvényűnek nyilvánítjuk, elfogadjuk, helyeseljük és megerősítjük. Kelt Medgyes városunkban, az ezerhatszáz **tizenegyedik** esztendő augusztusának tizedik napján.

Jobbról így van aláírva: Bethlen Gábor s. k.; a bal felen pedig: Péchi Simon kancellár s. k., valamivel alább: Bölöni Gáspár titkár s. k.

Mi tehát az említett kérést, melyet nekünk a fõntnevezett módon átnyújtottak jóindulatúlag meghallgatván s annak kegyelmesen engedvén a fõnt írt kiváltságlevelet meg nem kurtítottak, sem homályosnak, sem semmi részében gyanúsnak, hanem ellenkezõleg, minden hiba nélkül valónak, jelen levelünkkel szó szerint megegyezõnek találtuk (kivéve a hátiratát, melynél fogva a kihirdetés alkalmával a háromszéki hivatalnokok ezeket az engedélyezett kiváltságokat korlátozták, legtöbb cikkét megnyirbálták és érvénytelenítették, noha a mondott fejedelem ismételtén adott ki félre nem érthetõ formában komoly rendeletet az illetõ hivatalnokoknak e cikkek törlése, említett korlátozása, megnyirbálása és érvénytelenítése ellen; ilyen rendeletet másolatban nekünk is mutattak, de úgy látszik, erõszakkal visszatartották); azt minden betoldás vagy csonkítás nélkül bevezettük és bemásoltuk, annak egész tartalmát, záradékait, cikkeit és pontjait, amennyiben azok szabály szerint és törvényesen vannak kibocsátva s azok erejével az igazság biztosítatik, jóváhagyottnak, helyesnek és kedvesnek elfogadtuk, helyeseltük és jóváhagytuk, és a fõntnevezett Sikó István, Dálnoki Balázs, Besenyei Kõvér Miklós és Szentiváni Gergely espereseknek s a Sepsi, Kézdi és Orbai székely székekben idõzõ mostani összes papoknak, egyházi szolgáltnak és iskolamestereknek, továbbá az õ utódaiknak és örökõseiknek érdekében kegyelmesen örök érvényûnek nyilvánítottuk, csupán eme föltételeket adván hozzá:

Elõször: Nem engedhetõ meg, hogy a szabadságos mesterek mindenkori száma napról napra növekedjék, s ezáltal az idõrendbe visszaélés csússzék be.

Másodszor: Az ilyen mestereknek nem engedhetõ meg, hogy figyelmen kívül hagyva mindkét vallásközösség föltételeit, egyházi címen here módjára folytassák életüket.

Harmadszor: A papok és mesterek örökõsei és utódai, ha szüleik nyomdokait az egyházi szolgálatban nem követik a többi nemesek módjára jó lovakkal és fegyverekkel kifogástalanul fölszerelve, a hazának, nekünk és összes utódainknak hûséges szolgálatot teljesíteni kötelesek legyenek.

Negyedszer: A három székely székben lakó, úgynevezett unitárius papok az országgyûlés közös határozata értelmében, úgy amint eddig, az ezután elkövetkezendõ idõkben is erkölcsi és külsõ fegyelmi tekintetben mindig az ortodox püspöktõl függenek, és csupán csak neki, ne pedig az õ unitárius püspöküknek legyen megengedve a vizsgálat lehetõsége, ha pedig az õ vallásuk tekintetében vele vaalmi ügyük támad, õt az õ helyén keressék meg.

Ötödször: A tizenöt napos törvénykezés megtartására ne legyenek olyan szigorúan kötelezve, hogy azt alapos okból elmulasztani szabad ne legyen.

Aminthogy ezt az előrebocsátott föltételek alatt elfogadjuk, helyeseljük, jóváhagyjuk és megerősítjük ezen mostani levelünk erejénél fogva és tanúsága szerint. Kelt a mi Fogaras várunkban, az ezerhatszáznegyvenhetedik év május havának tizedik napján.

Alá van írva jobbról: Rákóczi György s. k., balról pedig az alsó szélen: Szalárdi János segédtitkár s. k.

Mi, tehát a fönt említett espereseknek, a többi papoknak és iskolamestereknek előbb nevezett Csulai György közvetítésével alázatosan hozzánk intézett kérését jóindulattal meghallgattuk s annak engedtünk, s azt megerősítő és kiváltságos levelet egész tartalmában és részleteiben, minden csonkítás és betoldás nélkül sem megkurtítottunk, sem homályosnak, sem semmi részében gyanúsnak, hanem ellenkezőleg, minden hiba és gyanú nélkül valónak, a mi jelen levelünkbe bevezetettnek és bemásoltnak találtuk, annak egész tartalmát, záradékait, cikkelyeit és pontjait, amennyiben azok szabály szerint és törvényesen vannak kibocsátva, s azok erejével az igazság biztosítottatik, jóváhagyottnak, helyesnek és kedvesnek tartván, az említett esperesek, papok és mesterek, továbbá azok összes örököseik és utódaik érdekében örök érvényűeknek nyilvánítottuk, megerősítettük és kegyelmesen helybenhagytuk, s ahhoz a mi jóakarató beleegyezésünket, valamint helyeslésünket adtuk, aminthogy el is fogadjuk, helyeseljük, jóváhagyjuk, megerősítjük s a mi jóakarató beleegyezésünket, valamint helyeslésünket adjuk ezen jelen levelünk ereje és tanúsága szerint. Kelt Gyulafehérvár városunkban, az Úrnak ezerhatszázötvenegyedik esztendejében, július hó 3. napján. Rákóczi György s. k.

A hátlapon ez volt: 1655. április havában, Maksa helységben, a háromszéki Sepsi, Kézdi és Orbai székely székek gyűlésében zabolai Basa Tamás, a fejedelem Őfensége belső tanácsosa s a háromszéki Sepsi, Kézdi és Orbai székely székek főkapitánya, valamint uzoni Béli Pál főkirálybíró jelenlétében előterjesztették, bemutatták és kihirdették, amikor a harmadik föltétel azon részének, mely jobbágy és zsellér állapotú mesterek fiainak és örököseinek helyzetéről szól, ellene mondtak.

Alább ez volt írva: A kolozsvári ecclesiákat is ebben confirmáltuk.

Apafi Mihály s. k.”

4. Miklósvár szék és Háromszék viszonyának dokumentumaiból (1793–1797)

a) 1793. december 31. Kolozsvár.

A Gubernium értesíti Miklósvár szék tisztségét, hogy a felsőbb rendelkezéseket a Háromszéki Universitáson keresztül fogják kapni

Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár

8. sz. fond. Háromszék lvt. 819. sz. leltár. 156/1793. 1.

*

10227. Copia.

P. P.

Inclyta Universitas. Salutem et Gratiae Caesareo Regiae incrementum! A Miklósvár Széki Tisztek a múlt Novembernek 30^{dik} napjáról felküldött írásokban kérték a K[irályi] Guberniumot, hogy az azon írásokba feltett okokra nézve ennek utána egyenesen azon Székhez, mint amelynek magának is egy különös és a Háromszéki Universitástól különböző Universitássa volna, utasíttatnának a Rendelések, azt is adván a többek közül ezt is okául, hogy ők kegyelmetektől a rendelkezéseket későn kaphatják, s ebből gyakorta a parancsolt tudósításokkal is késni kételeníttetnek. Mivel pedig a K[irályi] Guberniumnak egy felől a maga rendelkezéseit az 1791^{dik} esztendőbeli 12^{dik} Articulus első Pontjának értelme szerint az Universitashoz, nem pedig a Tisztséghez kelletik utasítani, más felől pedig hogy az említett Fiú Széknek a Háromszéki Universitástól megkülönböztetett Universitássa volna, annak semmi nyomát nem látja, erre nézve az oda való Tisztek fennebb említett kérések nem teljesíthetők. Mely meghatározását a K[irályi] Guberniumnak kegyelmetek az írt Tiszteknek oly hozzátétellel adják értékre, hogy hozzájok ennek utána is a Parancsolatok a Háromszéki Universitas neve alatt fognak utasíttatni. Azonban pedig, mivel aztot, hogy az említett Tisztek a Rendeléseket hiba nélkül és hamar kaphassák, a Felső Szolgálatnak szükséges serény előmozdítása kívánja, kegyelmeteknek szorosan parancsoltatik, hogy oly rendelkezéseket tégyenek magok részéről, hogy amely Rendelések egyenesen csak a Miklósvár Széki Tiszteket illetik, azok késedelem nélkül oda kézhez szolgáltatassanak. In reliquo etc. E R[egio] M[agni] P[rincip]i[a]t[us] Tran[sylva]niae Gubernio. Clau[diopoli], Die 31^a Decembris 1793.

G[eorgius] C[omes] Bánffi mp. David Székely Can[cellarius] mp. Dominicus C[omes] Telek
Secr[etarius] mp.

[A hátlapon]: De dato 31^aDecembris 1793.

Ezen Nemes Széket illető Gub[erniális] Rendeletek a benn írt okokból ne ezen Nemes
Székhez egyenesen, hanem a Háromszéki Universitáshoz utasíttatnak.

270.

1793. Decz. -- 00270.

b) 1794. január 30.

Miklósvár szék tisztsége kéri Háromszék elöljáróságát, hogy a hozzájuk intézendő felsőbb rendelkezéseket ne másolatban küldjék meg, hanem eredetiben szolgáltatassák a kezükhöz.

Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár

31. sz. fond. Miklósvár szék lvt. 1. sz. leltár. 163/1791–1800. 49.

*

[Fogalmazvány]

Ad Officiales Inclytæ Sedis Háromszék.

N[agy]Ajta. Die 30^a Januarii 1794.

Ezen folyó esztendő és holnap 28^{ik} napján hozzám utasított levelébe zárva a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanács a közelebb múlt esztendő Karácson Havának 31^{ik} napján 10227. szám alatt költ Decretumának mássát mái napon vévén, úgy látom abból, hogy Nemes Székünk azon kérése, mely szerént a Rendeléseket egyenesen ezen Székbeli Universitashoz utasíttatni kérte volt, meg nem adattatott ugyan; mindazonáltal ugyan abba az olyan Rendelések, amelyek hozzánk a Nemes Háromszéki Universitas neve alatt fognak utasíttatni és egyenesen csak az ide való Miklósvár Széki Tiszteket illetik, késedelem nélkül nem által írattni vagy pediglen számunkra copióztatni, hanem kezünkhöz szolgáltatni megparancsoltattanak, ennek azért következésül kérem a Tekintetes Tisztséget, hogy az írt módon a Nemes Háromszéki Universitas neve alatt hozzánk jövendő azon Felséges Parancsolatokat, melyek egyenesen csak ezen széket illetik, nem általíratni vagy copióztatni, hanem magokot a tisztelt Guberniale Decretum tartása és szavai szerént által küldeni s kezünkhöz szolgáltatni ezután ne terheltessék. Közelebbről pedig a Felséges Királyi Gubernium Decretuma, mely ezen székbeli Notarius Henter Dávid úr declaratiójára ugyan a közelebb múlt esztendő December holnap 31^{dik} napján 10234. szám alatt költ, ilyen egyedül csak ezen széket illető Decretum lévén, ennek in originali léendő által küldtetése iránt is fennebbi kérésemet újítom.

De dato 30 Januarii 1794.

c) 1794. szeptember 22. Nagyajta.

A Miklósvár széki alkirálybíró levele a háromszéki főkirálybíróhoz.

Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár

31. sz. fond. Miklósvár széki lt. 1. sz. leltár. 165/1791–1800. 5–6.

*

De dato 22^a Septembris 1794.

Conceptus – Főkirálybíró Gróf Mikeshez
ezen Nemes Szék Jussa és Szabadáságának
Privilégiumához képest miben állása aránt.

Illustrissimo Domino Comiti Joanni Mikes Supremo Judici Regio.

N[agy]Ajta. Die 22^a Septembris 1794.

Szívemből fájlalom, hogy most is, ha nem személyes tisztelem mellett szóval és levelekkel, legalább csekély írásom által fogadásom szerént Méltóságos Főkirálybíró Úr Nagyságodat Székünk jussa és szabadsága felől nem utasíthatom; még annyéra gyengélkedem, hogy éppen nem vagyok elégséges arra, hogy Székünknek szabadságát voltaképpen vagy elé beszélhessem, vagy leírathassam. De minthogy Nemes Háromszék kényszerít, kételen vagyok egy-két szóból álló jelentést tenni, melybe előre is a rendről és öszvekötésekről alázatosan engedelmet kérek, mind azokra ügyelni az én gyenge elmém nem engedi.

Huszonkét esztendeje, kivéven az Uniót, hogy többnyire ezen Nemes Székben szolgálók, s a között hét vagy 8 esztendeig Noatriusi pennát folytattam. Tudom ezen széknek minden szabadságát, mert arról való leveleit Nemes Háromszék kényszerítéséből is, midőn szabadságunkba háborgatna, olvastam. Mely szerént, amennyire emlékezhetem, igen rövideden alázatosan jelentem:

Hogy Nemes Miklósvár Szék régibb Protocollumokkal dicsekedhetik, hogy sem Nemes Háromszék, mert kezdődik Protocolluma 1603^{ban}, és kivéven a mostani hat esztendőbéli Uniót, mostanig terjed. Mely Protocollumok bizonyítják, hogy Nemes Miklósvár Szék pereit és egyéb dolgait Nemes Háromszéknek minden közösülése nélkül folytatta, kivéven azt a kevés időt, melyben Nemes Háromszék ezen széknek Privilégiumát megzavarni kívánta, de a Felséges Udvar akaratját rescindálta, és ezen Nemes Széket maga Törvényes Privilégiumában megerősítette. Kitészik azokból, hogy magának tiszteket mind a Táblák állítása előtt, mind

pedig azután Méltóságos Főkirálybírái Praesidiuma alatt maga kebelébe választott magának. A következő két fő tisztségbéli történetek eléggé megmutatják szabadságunkot.²⁹⁴ Méltóztassék Nagyságod Notarius Demién István Úrtól megkérdezni, mennyit küszködött néhai Főkirálybíró Méltóságos B[áró] Henter Ferenc úr ő Nagysága néhai Cserei József úrral? Megmondhatja, hogy amikor mindenben elsült Nemes Miklosvár Székinek separata Jurisdictionja és Jus dicendi facultása a Felsőes Udvar által confirmáltatván, és abba régi Privilégiuma megerősítettén, utoljára azon erőltette Cserei József urat, hogy csak egy Relatiót is ezen székéből a F[elsőes] K[irályi] F[ő] I[gazgató] T[anács]hoz küldeni ne merészeljenek, hanem minden megkívántató jelentéseket oda béküldvén, ő Nagysága fogja felküldeni. Ezzel is úgy járt, mint a többivel, mert a Felsőes Királyi Fő Igazgató Tanács kegyelmesen azt parancsolta, hogy nem azért rendeltetett Főtisztnek, hogy a székeket, ú. m. Háromszék és Miklosvár széket zavarba hozza s egymással veszekedtesse, és a sok írogatások által a pereknek s egyéb közönséges dolgoknak folytatásától elfogja, hanem azért, hogy azokat csendességben tartsa, és az hol mikor jelen vagy akkor, amely conclusumokba jelen volt, az azokról való expeditiókat maga subscriptiója alatt küldje ki, mibe pedig jelen nem volt az az Interimalis Praeses subscriptiója alatt expediáltassék. Mindezekről és sokkal többekről ha az egészségem engedné levelet mutatnék Méltóságos Gróf Úr, Nagyságodnak, de ha szintén ezekkel nem is remélem, ez utolsóval meggyőzöttetve lenni méltóztatik: Méltóztassék Nagyságod Nemes Háromszéknek azt a Protocollumát, melybe közelebbről néhai Méltóságos Főkirálybíró Gróf Nemes János úr ő Excellentiája Praesidiuma alatt Nemes Háromszék Illyefalván a Fiú és Derék Székeket felállította, megolvasni. Kitetszik abból, hogy midőn Nemes Miklosvár Szék utoljára is maga Privilégiuma tartása szerint különös Törvényes Széket kívánt állítani, ő Excellentiája és Nemes Háromszék azt protocolláltatta ki, most van legjobb ideje, vigyük az udvarig és Miklosvár Székinek erőszakoskodását törjük meg s hozzuk az illendő subordinatióra, és ezt hogy végbe viszi ő Excellentiája, protocollariter magára vállalta. El is próbálta, én láttam a válaszát, de nem hiszem, hogy a legkedvesebb tisztnek is megmutatta volna, mégis azután ő Excellentiája mi hozzánk oly kegyes lett, hogy hozzánk jött s maga Méltóságos Praesidiuma alatt három rendbéli Marchalis Széket tartott különböző időkbe. Elsőben Törvényes Széket állítottunk fel, mely a Felsőes Királyi Fő Igazgató Tanácstól approbáltatott, ugyan ekkor szabad választás által a Nemes Törvényes Széknek minden tagjait kiállítottuk. Másodszor az halál által történt vacantiákat

---

²⁹⁴ A fogalmazványból ezután törölve: „Mutasson Nemes Háromszék, hogy csak háromszor vagy négyszer többször választott Háromszéken székünk tiszteket magának, s azt is erőszakosan, és én részemről soha ezen részbe ezen széknek pártját nem fogom. Mind ezekről csak azt jelentem alázatosan...”

restauráltuk. Harmadszor Notariusnak resolváltatott Henter Dávid úr helyett ass[ess]ort választottunk és tettünk. Bizony Méltóságos Főkirálybíró úr, ezen említett...²⁹⁵

---

²⁹⁵ A fogalmazvány itt megszakad.

d) 1794. szeptember 30. Nagyajta.

Miklósvár szék panasza a Guberniumhoz privilégiumának sérelme ügyében.

Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár

31. sz. fond. Miklósvár szék lvt. 1. sz. leltár. 165/1791–1800. 1.

*

[Fogalmazvány]

De dato 8^a Decembris 1794.

Ad Ex[celsum] Gub[ernium] Regium.

N[agy]Ajta. Die 30 Septembris 1794.

Nro. 143.

Meg nem szűnik mostan is Nemes Háromszék tovább 300 esztendők folyásánál minden sérelem nélkül gyakorlott jussába és szabadságában ezen Nemes Széket háborgatni, midőn közelebből ezen már lefolyt holnapba a Tekintetes Nemes Ország Gyűlésére küldendő Deputatusoknak választása végett Zabolán tartott közönséges gyűlésébe azt végezte, hogy Nemes Miklósvár Szék maga kebelebeli törvényeinek a Nemes Háromszéki Derék Székekre léendő apellálására, maga különös Tiszteinek a Nemes Háromszéki Gyűléseken leendő választására s végre minden, a Felséges K[irályi] Guberniumhoz teendő Relatióinak a Nemes Háromszéki Tisztséghez léendő béküldésére szorítottassék; és az erről készített repraesentatióját az nem sokkal azután, Sz[en]tIvánban tartott ugyan közönséges gyűléséből, kérésének megnyerése végett, a Felséges K[irályi] F[ő] I[gazgató] Tanácshoz felküldötte. Ekkor azok egy néhányan, akik ezen Nemes Székből azon közönséges gyűlésre megjelentek, adtak bé egy kis Protestatiót, oly kérelemmel, hogy repraesentatiója mellett Nemes Háromszék a Felséges K[irályi] F[ő] I[gazgató] Tanácshoz felküldje. Reméljük is, hogy Nemes Háromszék, a ki már az efféléktől a F[elséges] K[irályi] F[ő] I[gazgató] Tanácstól kegyelmesen megintetett, fel is küldötte.

De mint hogy azon²⁹⁶ kis Protestatio a mi jussunkot és szabadságunkot, melyet nem szóval, írással és elmebeli okoskodással, hanem Levéllel s tovább a levél után 300 esztendőök alatt folytatott usussal tudunk megbizonyítani, éppen meg nem világosítja, tehát könyörgünk mély alázatossággal a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanácsnak annak megvilágosítására, és hogy Nemes Háromszéknek mostani kérése mi reánk nézve egyik részbe is meg nem állható, annak megmutatására egy tizenötöd napot kegyelmesen engedni méltóztassék. Ez úttal is meg kell azt vallanunk, nem győzzük eléggé fájlalni, hogy Nemes Háromszék meg nem szűnik ezen Nemes Széket maga szabadságában háborgatni, és meg nem emlékezik, hogy hasonló kérésére a Felséges Udvar a két szék között való differentiát sub 3^a Mensis Maji A. 1776, melyet a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanács útján azon esztendőben, 2730. szám alatt mind a két széknek, ú. m. Nemes Háromszéknek és Miklósvár Széknek kihirdetni méltóztatott, kegyelmesen elvégezte ezen szókban: *Ut Sedi Miklosvár Legalis et Privilegialis Sua Jurisdictio salva in omnibus relinquatur, Causae inter Incolas ejus vel aliorum contra suos suscitatae, vel succitandae in Continua ejusdem Tabula, absque ullo Tabulae Sedis Háromszék influxu, per proprios Gremiales Judices tractentur et decidentur, apellationes eius non ad memoratam Tabulam Sedis Háromszék, sed directe ad Inclytam Tabulam Regiam fiant. Quibus etc.*

Officiales Sedis Miklosvár ad dilucidationem peculiarium Sedis Miklosvar Praerogativarum unius Quindenae dilationem humillime orant.

---

²⁹⁶ A fogalmazványból ezután törölt részek: „...hirtelenibe készít[tetett].” A következő hasáb teljesen törölve: „...bizattak volna, a meg nem bizonyíthatatik, ellenben ennek contrariumát minden Protocollumaink világosabban, mintsem az iránt kételkedni lehetne, bizonyítják. Melyekre nézve könyörgünk alázatosan a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanácsnak, méltóztassék Nemes Székünköt régi Privilegiuma, szabadsága s azokat megerősített végső meghatározás ellen újjonon formált kívánságai ellen Nemes Háromszéknek kegyelmesen védelmezni, s azt hogy az egyszer Felségesen meghatározott differentia újra felújíttassék, meg nem engedni. Mely alázatos könyörgésünknek megnyerésére a fenn írt okaink elégségesek nem volnának, méltóztassék Nemes Háromszéknek ezen tekintetbe tett repraesentatióját Nemes Székünkkel közleni, hogy e szerént annak minden pontjaira naga feleletét megtehesse, s megerősítéseit nem csak ratiocinatiókkal, hanem régi Leveleivel s fenn megírt régi Protocollumainak Extractussaival voltaképpen megbizonyíthassa.”

e) 1794. október 3. Uzon.

A háromszéki főkirálybíró levele a Miklósvár széki alkirálybírónak.

Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár

31. sz. fond. Miklósvár széki lvt. 1. sz. leltár. 165/1791–1800. 2–3.

*

151.

Tekintetes K[irály]bíró Úr!

Ezen folyó esztendőben, a közelebből elenyészett Szent Mihály Hava 22^{ről} hozzám utasított levelére az Úr, Királybíró Uramnak válaszul írni kívántam, hogy a mint az Úr, Királybíró Uram személyes nálam létiben szóval erősítette vala, hogy volna Miklosvár Székinek oly különös Privilégiuma, mely által a törvényes dolgok folytatására nézve Nemes Háromszék több székeitől megkülönböztetett volna: melynek valóságában én nem is kételkedem, jóllehet azon Privilégiumot nem láttam, s annyival inkább távul volt tőlem, hogy azon Nemes Szék Privilégiumának megerőtelenítésére törekedtem vagy valaha arról gondolkodtam volna is. Sőt ellenben írhatom az Úr, Királybíró Uramnak, hogy ha mostan közelebből SzentIvánban tartott Marchalis Szék alkalmatosságával, amidőn a Nemes Miklosvár Szék Protestatiója felolvastatott, azon Privilégium is exhibeáltatott volna, vagy bár nekem elküldi vala, valósággal munkás lettem volna benne, hogy a Nemes Marchalis Széket arra hajtsam, hogy Nemes Miklosvár Széket igaz jussa mellett maradni szenvedje: melyet reméllek, a dolog megnyilvánosodásával könnyen véghez is vihettem volna. Hogy pediglen a Protestatióval egyéb Nemes Miklosvár Szék kívánsága megerősítésére elő nem adatott, nekem is lehetetlen volt a Nemes Marchalis Széket arra bírnom, hogy Zabolán tett végzése mellől elálljon. Ezekre nézve tehát igen jónak állítanám, hogy az Úr, Királybíró Uram azon Nemes Miklosvár Szék jussai fenntartására szolgáló adománylevelet többekkel együtt (amint aztot szóval nekem meg is ígerte vala) egybe szedvén, nekem és a Nemes Háromszéki Tisztségnek megmutatván, minket Nemes Miklosvár Szék igazságos kívánsága iránt meggyőzne: melynek megésésével ígirem, hogy nem csak aztot fognók véghez vinni, hogy Nemes Háromszék és Miklosvár Szék között fenn forgó difficultások sopiáltatnának, sőt inkább az egész Háromszéki Universitást arra serkenteni igyekeznénk, hogy Nemes Miklosvár Széket minden igazságaiban atyafiságosan megtartani igyekezzék.

Továbbá, mivel a szüretre ki kell mennem, rendeléseimet úgy tettem, hogy leveleimet az Úr, Királybíró uramhoz vigyék, kérem azért, ne terheltesék azokat Kutsulátára által küldeni, akár Apátza, akár Magyaros felé könnyen által vihetik.

Ha még tudtára nem volna, azt is jelenteni kívántam, hogy a Testvérit, Thuri József sógoromat ő Felsége helyettem actualis Assessornak resolválni méltóztatott: melyen szívemből örvendek- Mind ezek után egészségének tökéletes helyre állását kívánván, tapasztalt szívességiben ajánlva, maradok a Tekintetes Királybíró úrnak kész köteles szolgája, G[róf] Mikes János mp.

Uzon, 3^a Octobris 1794.

[A hátlapon:]

Tekéntetes Thamásfalvi Thuri Sándor Úrnak, Nemes Miklosvár Szék V[ice]k[irály]bírójának tisztelettel.

Tiszti kötelességből. N[agy]Ajta. (L. S.)

A Zalányi Provincialis Biró Kálnokra, a Kálnoki KözépAjtára, a KözépAjtai N[agy]Ajtára sietve küldjék, kemény testi büntetés alatt. Uzon. 3^a Octobris 1794.

De dato 3^a Octobris 1794.

Vettem 6ta Octobris 1794.

Exhib[ita] Die 8^a Octobris 1794.

Nro. 145.

277 okt.

1794. Okt. -- 00277.

f) 1694. október 8. Nagyajta.

Miklósvar szék kérése a Guberniumhoz, hogy panaszának tárgyalását halasszák későbbre.

Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár

31. sz. fond. Miklósvar szék lvt. 1. sz. leltár. 165/1791–1800. 4.

*

Ad Ex[celsum] Gubernium Regium!

NagyAjta, 8^a Octobris 1794.

Nemes Háromszéknek a múlt September holnapba Zabolán tartattott gyűlésében Nemes Miklosvár Szék Privilegiuma ellen fomált, és annak utána a Sz[en]tIványi gyűlésből a Felséges Királyi Guberniumhoz bé is jelentett kívánságaira, Nemes Miklosvár Szék igaz jussainak meg mutogatására ugyan September holnap 30^{ik} napján tett alázatos jelentésébe egy 15^{öd} napot a F[elséges] K[irályi] Guberniumtól kegyelmesen engedtetni könyörgött vala. Minthogy pedig azon 15öd nap alatt érkezett Méltóságos Gróf Főkirálybíró Úr ő nagyságának én hozzá, Miklósvar Széki V[ice]királybíróhoz utasított, és in copiis ide zárt levele, melyben ő nagysága²⁹⁷ a többi között ez ígérni méltóztatik: Ezekre nézve tehát, igen jónak állítanám etc. Ehhez képest Nemes Székünknek különös szabadságairól szóló levelei[t] ő nagyságához bévinni szándékozván a véggel, hogy ha itt az újjonon Nemes Háromszék által indíttatott differentia lecsendesíttethetnék, az abba téendő írogatásokkal a Felséges Királyi Gubernium ne terheltetnék. Míg azért a differentiának a fenebb írt módon léendő lecsendesítése elpróbáltatik, bátorzkodunk a Felséges Királyi Guberniumnak újra alázatosan könyörögni, hogy addig Nemes Háromszéknek Nemes Miklosvár Szék ellen tett repraesentatióját félre tétettetni parancsolni, s meghallgatásunk nélkül maga kegyelmes meghatározását meg nem tenni méltóztassék.²⁹⁸

---

²⁹⁷ A fogalmazványból ezután törölve: „...azt, hogy ha Nemes Miklosvár Széknek adomány Leveleit s azokon fundáltatott igazságait megláthatja, azok mellett Nemes Székünk szabadságát manuteneálni fogja, ígérni méltóztatik. Ezen ő nagysága kegyes ígéretére ezen Székbe is elvégeztetett.”

²⁹⁸ A fogalmazványból ezután törölve: „Ígérjük magunkot újra is arra, hogy ha itt, a Nemes Háromszék kívánságaiból származott differentia az írt módon le nem csendesíttethetik, tehát azonnal, minden haladék nélkül Nemes Miklosvár Szék igaz jussait a F[elséges] K[irályi] Fő Igazgató Tanács előtt voltaképpen megmutogatni el nem mulatja.”

g) 1794. október 13. Bibarcfalva.

Bardoc szék elöljárói értesítik Miklósvár szék tisztségét kiváltságaik természetéről

Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár

31. sz. fond. Miklósvár szék lvt. 1. sz. leltár. 163/1791–1800. 46.

*

Tekentetes Tisztség!

Ezen folyó 1794^{ik} esztendő Mindszent Havának 10^{dikén} Nemes Fiú Székünkhöz Tiszti Hivatalból küldött atyafiságos levelit a Tekentetes Tisztségnek egész tisztelettel vettük; amelyre a T. Tisztségnek kívánságaira válaszul Nemes Fiú Székünknek a Nemes Udvarhely Anya Széktől való függésit ekképpen kívántuk megírni: Hogy az elenyészett 1635^{ik} hajdoni esztendőben, az akkori uralkodó fejedelem engedelméből az országnak végezése szerint bizonyos környülállásokra nézve elszakasztván Nemes Fiú Székünk Nemes Udvarhely Széktől, ez Fiúnak, a más pedig maradott Anyának; s azon időtől fogva a közelebről leszállott vármegyéknek felállásáig úgy is tartatott, ekkor ugyan elszakasztattunk volt egészen az Anya Széktől, de viszont a régi állapotjokra vissza tetetttévén a Székek, mi is újra mint Fiú Szék az Anya Székhez fejedelmi adomány levelünknek tartása szerint vissza tetetttünk, és mind a Cont[inua] Tábláknak felállásáig, mind azon idő alatt, mind pedig mostani Nemes Fiú Székünk különös vice, de az Anya székkal egy főkirálybírák által igazgattatnak, és amely törvények Nemes Fiú Székünkben lefolynak, azok Privilégiumunknak és Nemes Hazánk Törvényinek tartások szerint egyenesen apelláltatnak a Nemes Derék Székre mint Vice vagy Fiú Székből. Méltóztatott volt ugyan néhai boldog emlékezetű Felséges Maria Theresia dicsősségesen uralkodott Örökös Fejedelem Asszonyunk önként való kegyelmességéből Nemes Fiú Székünknek a Cont[inua] Táblák folyásával kegyelmesen megadni, hogy az itten meghatározott törvények is egyenesen a Méltóságos Királyi Táblára, nem pedig az Udvarhely Széki volt Cont[inua] Táblára apelláltassanak, de nem kívánt Nemes Fiú Székünk ekkor is maga fejedelmi adomány levele mellől elállani, hanem a mellett való megmaradhatása iránt esedezvén újra néhai Felséges Maria Theresia volt Örökös Fejedelem Asszonyunknak, a mellett kegyelmesen meg is hagyattattunk, s ma is a mellett vagyunk; és a Törvényes Derék Székek mindenkor Udvarhely Anya Széken tartattatnak. Igaz ugyan, hogy a Gubernialis Commissiók a Cont[inua] Táblák fennállásával Nemes Székünkhöz különösön küldetttenek,

de ma már hozzánk nem küldetnek, hanem az Anya Székhez az Universitas név alatt, onnan a Nemes Fiú Székünköt illetők in copiis úgy küldetnek ide bé. Mely dolognak igaz, valóságos jelentése mellett atyafiságos tisztelettel maradt[unk] a Tekentetes Tisztségnek kész köteles szolgálói, igaz atyafiai, Nemes Fiú Bardotz Széknek V[ice] Tisztjei. Benedek József mpr. hites or[dinarius] Notarius által. Bibartzf[alva], 13^a Octobris 1794.

[A hátlapon:]

Nemes Miklosvár Széki Tekentetes Vice Tiszt Uraknak szokott tisztelettel.

Hivatalból. Miklosvárára. (L. S.).

Vettem 14 Octobris 1794.

De dato 13a Octobris 1794.

147.

588.

1794. Okt. – 00588.

h) 1794. december 15. Nagyajta.

Miklósvár szék panasza a Guberniumhoz Háromszék háborgatásai ellen.

Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár

31. sz. fond. Miklósvár szék lvt. 2. sz. leltár. 1/1627–1795. 47–52.

*

De dato 15^a Decembris 1794.

Conceptus Miklosvár Szék maga

Privilegium szerint való, Háromszéktől
külön Jurisdictionja gyakoroltatása tárgyában.

Ad Excelsum Gub[ernium] Regium.

NagyAjta. Die 15^a Decembris 1794.

Nro. 203. 1794.

Jelen Lajstr[om] folyó szám 150. [1]854.

Nemes Háromszéknek Nemes Miklosvár Szék Privilegiuma ellen formált s a Felséges Királyi Guberniumhoz bé is jelentett kívánságának addig, míg Méltóságos Gróf Főkirálybíró [Mikes János] úr ő Nagyságának Nemes Miklosvár Szék Privilegiuma és különös szabadságait bizonyító egyéb levelei megmutogattathatnának, a Felséges Királyi Guberniumnál léendő félre tétetetését a múlt October holnap 8^{dik} napján tett alázatos jelentésünkben alázatosan kértük vala. Minthogy pedig az irt October holnap utolsó napján Nemes Miklosvár Széknek adomány és egyéb levelei tisztelt Méltóságos Gróf Főkirálybíró úr ő Nagysága eleibe terjesztettek, s ő Nagysága javasolni méltóztatott, hogy a Felséges Királyi Gubernium a székek közt fennforgó ezen differentiának végképpen léendő kegyelmes meghatározására kérettessék, mind ennek, mind pedig a fenn említett elébbeni alázatos esedezésünknek következésül bátorkodunk Nemes Székünk igaz jussait és szabadságait a Felséges Királyi Gubernium kegyelmes atyai tekintete eleibe terjeszteni e következőkbe:

Három dolog felett panaszlott Székünk ellen Nemes Háromszék, ú. m.

1mo. Hogy ezen Nemes Szék maga kebelebeli törvényeit a Nemes Háromszéki Derék Székre apellálni,

2do. Hogy maga tiszteit ugyan a Nemes Háromszéki gyűléseken választani és

3^{tio}. A Felséges Királyi Guberniumhoz téendő tudósításit feljebb küldés végett a Nemes Háromszéki Tisztséghez béküldeni nem akarná.

Midőn Nemes Háromszék ezen kívánságának megnyerésére törekedik, illő volna nekünk tudni aztot, hogy miben helyeztetni okait; adománylevéllel vagy hosszason gyakorlott szokással kívánja-e Nemes Székünköt hatalma alá szorítani. Így ha ezt tudhatnók, mü is ahhoz léve jobb móddal alkalmaztathatnók mentségünköt, de minthogy Nemes Háromszéknek Székünk ellen való törekedése nem oly újság, melyet többször is minden foganat nélkül meg nem próbált volna, ahhoz léve reméljük, hogy mostan is kívánságát sem levélbe, sem régi szokásba nem tudja helyeztetni. Mü pedig hogy ezen feltett három pontoknak mind eddig gyakorlásában voltunk, annak megmutatására egy Regio Tabulare Transumptumot A. betű alatt ide zárva alázatosan benyújtunk. Melyből megtetszik, hogy Nemes Sepsi Szék ezen Nemes Széket hatalma alá kívánván szorítani, boldog emlékezetű Mátyás királyhoz folyamodott, és onnan, hogy a két szék között lévő differentia végképpen eligazítottassék, az akkori Székelyek Ispánnához parancsolatot hozott. Látván pedig az Ispány a dolognak nagy és nehéz voltát, annak eligazítását az ország gyűlésére halasztotta, aminthogy 1459^{ben} Medgyesen tartott Székelyek és Szászok Közönséges Gyűlésébe megjelent valamint Nemes Sepsi Szék, úgy Nemes Miklosvár Szék is a végre kiválasztott érdemes követjei által; és Nemes Sepsi Szék mint Felperes azt kívánta, hogy Miklosvár Szék emberi emlékezetet feljül haladó időtől fogva Sepsi Székhez, s nevezetesen Sepsi Sz[en]t György Székhez tartozván, és annak ítélete alá léévn rekesztve, mostan kívánna attól és annak ítéletétől elszakadni az írt széknek és annak szabadságának nyilvánvaló sérelmével; ellenbe Nemes Miklosvár szék mint Alperes boldog emlékezetű Sigmond császár Privilegiumával és már tisztelt Mátyás király annuentialis levelével megbizonyítván aztot, hogy soha Sepsi Székhez és annak ítélő hatalmához nem tartozott, hanem mindenkor mindenekbe oly megkülönböztetett szabadsággal élt, amelyhez hasonlóval a több székely székek élnek, melyből az ország sententionaliter azt végezte: hogy Miklosvár Szék Sepsi Székhez semmiképpen ne adattassék, sem pedig akármely tekintetre nézve annak hatalma alá ne szorítottassék, hanem éljen azon különös szabadsággal, amely hatalma és szabadsága vagyon és valaki ezután, hogy Miklosvár Szék Sepsi Székhez tartozzék, kívánni bátorzkodnék, az olyan fejét és mindennemű jószágait elveszesse. Mely szabadságába, hogy állandóul megmaradhasson, az Thertz, Helvtényi és KirályKövi várak kapitányainak parancsolatba kiadattatott, hogy Miklosvár Széket mind Sepsi Szék, mind pedig más törvénytelen háborgatók ellen megoltalmazzák.

Meg nem szűnt itten is Nemes Miklosvár Szék maga hatalmát és szabadságát a jövőre nézve is oltalmazni és megerősíteni, aminthogy annak megerősítése végett, minekutána Erdély Magyarországtól elszakadt volna, 1531^{be} folyamodik dicső emlékezetű János királyhoz, ki is ezen széknek jussát és szabadságát örökre tartandóul kegyelmesen megerősíti, oly hozzáadással, hogy Miklosvár Széknek rendelt bírái Sepszi Széknek mindenkor legyenek bírái, és tartozzék a több fő székeknek szokása szerint törvényeket tenni, amint ez is a fennebb írt Transumptumból meg tetszik.

Ezen adománylevelek mellett Nemes Miklosvár Szék, kivévén a Főtiszti hatalmat, aminthogy mindenkor Nemes Háromszékkel egy Főtisztség által igazgattott, minden dolgait és minden törvényeit Nemes Háromszék szava vagy közbenjövetele nélkül különösön kezdette folytatni, különös törvény székeket tartott, és különösön tisztjeit főkapitányai vagy főkirálybírái előlülések alatt választotta és tette. Amint ezeknek meg bizonyítására B betű alatt régi Protocollumainknak extractussát ide zárva alázatosan bé nyújtjuk.

Ezek ellen mutasson ellenkezőt Nemes Háromszék, és fogadjuk, hogy különös jussunknak s szabadságunknak megerősítésére a dolognak valóságában bővebben is belé ereszkedünk.

Ezek mellett minden dolgait, törvényeit, tisztjeinek s bíráinak változtatásait különös hatalommal és szabadsággal gyakorlotta 1726^{be}. Nemes Miklosvár Szék ekkor, amint régibb tisztjeinktől hallottuk, Nemes Háromszéknek akkori fő király bírása, néhai méltóságos báró Apor Péter úr öregsége tekintetéből, kérelem szerint vitte arra székünk tisztjeit, hogy Nemes Háromszékre Derék Széket ülni által mentek, és azután változólag hol Háromszéken, hol Miklosvár Széken ülték a Derék Széket mindaddig, míg 1764^{be} a Continua Táblák felállítottak.²⁹⁹ Melyből a következett, hogy a Nemes Háromszéki Continua Tábla Nemes Miklosvár Széki Continua Táblának azt parancsolta, hogy törvényeinek kérdőre való vitelét ne a Méltóságos Királyi Táblára, hanem az Háromszéki Continua Táblára tésesse. Ekkor látta által Nemes Miklosvár Szék, hogy abból, amit tőle kérelem szerint nyert meg tisztelt néhai Apor Péter úr, Nemes Háromszék azt a következést akarja formálni, hogy Miklosvár Széket teljes hatalma s igazgatása alá vethesse, melynek elkerülése végett Nemes Miklosvár Szék a F[elséges] K[irályi] F[ő] I[gazgató] Tanácshoz folyamodott. Mely Felséges Fő Tanács mind a két széket meghallgatván, a fennforgó differentiát a Felséges Udvarhoz bjelentette, az honnan kegyelmesen a parancsoltatott, mely itten a C. betű alatt bővebben megtetszik, hogy Nemes Miklosvár Székinek törvényes hatalma megtartassék, és ahhoz léve maga előtt lefolyt

---

²⁹⁹ Utána törölve: „De ezen idő alatt is ezen szék maga tisztjeit mindenkor maga kebelébe választotta.”

törvényeit kérdőre ne az Háromszéki, hanem a Méltóságos Királyi Táblára bocsássa és küldje. Ezen viszontagságok közé szorítottatott idők alatt is Nemes Miklosvár Szék maga tiszteit mindenkor maga kebelébe választotta, melyet világosít a D. betű alatt ide zárt levél.

Ez által tehát, ha szintén valamit törvényes hatalmából elveszteni Nemes Miklosvár Szék látszatott is, újjólag régi jussát és szabadságát helyreállította és megerősítette, és a mellől, kivéven 1784^{ik} esztendőtol fogva 6 esztendőket, melyeknek folyása alatt valamint a több székely székek, úgy ez is másokkal egybe elegyedett és vármegyei nevet viselt, soha el nem esett, aminthogy 1790^{bc} mindjárt különös Jurisdictionival kezdett élni, és következésképpen 1791^{bc} néhai Főtisztje Gróf Nemes János Úr ő Excellentiája Praesidiuma alatt magának különös Törvényes Széket állított, és ugyanekkor megkívántató bírát kiválasztotta. Ezen kívül méltóztatott ő Excellentiája Nemes Székünkbe még kétszer az hivataloknak restauratiója végett megjelenni és közönséges gyűlést tartani, amint ezt itten az E. betű alatt bővebben bizonyítjuk.

Mindezekből eléggé kitetszik, hogy Nemes Miklosvár Szék eleitől fogva egy különös és Nemes Háromszéktől minden tekintetre megkülönözött szék volt, megtetszik mind Privilegiumából, mind hosszason folytatott és gyakorlott szokásából, hogy Fiú Szék nem volt, és soha annak nem is tartattatott, aminthogy János király is kegyelmesen azzal az hatalommal erősíteni méltóztatott, ezen szódba: Quod Judicia ad instar aliarum Sedium Principalium facere teneatur. Nem a vagyon itten, hogy ad instar Sedis Sepsi, hanem hogy ad instar aliarum Sedium Principalium, mely nem Fiú Széket, hanem egy Fő Széket jelent. De tégyünk tekintet a fenn megjegyzett Sentienciára, ebbe is azt tanáljuk, sicuti caeterae Sedis Siculorum utuntur, ez is nem Fiú Széket, hanem Fő Széket erősít. De ha mindezekbe kételkedni lehetne is, menjünk a régi szokásra és rendtartásra a B. betű alatt beadott régi Protocollumaink Extractussa nem elegendőképpen megbizonyítja-e, hogy Miklosvár Szék nem Fiú Szék, hanem egy különös hatalommal élő Szék, aminthogy az akkori Főkapitányok, Főkirálybírák mind a törvények folytatására, mind a tiszteknek választására, mind egyéb dolgoknak igazgatására itten megjelente, és mindazokat ezeknek jelenlétében, Nemes Háromszéknek minden közbejövetele nélkül, különös hatalommal folytatta. Már pedig

Vajon ezen székek régi jussát és szabadságát úgy annak minden körülálló állapotját a régiek tudhatták-e inkább, vagy a mostaniak tudhatják jobban? Igenis, természet szerint amely dologhoz valaki közelebb vagyon, annak kell azt jobban tudni, mint a nálánál sokkal ifjabbnak. De hogy e felett még jobban meggyőződünk, az F. betű alatt alázatosan beadjuk Nemes Bardotz Széknek bizonságlevelét, melyből eléggé kitetszik, hogy Nemes Bardotz Szék, mint Fiú Szék soha azzal a jussal nem élt, amellyel Miklosvár Szék.

Ha tehát Nemes Miklosvár Szék egy különös hatalommal élő helység, és ezt a különösséget mind Privilegiumával, mind pedig tovább 300 esztendőknél folytatott szabad gyakorlásával megerősítette, ha ez ellen régebben Nemes Háromszék fel nem ébredett, s meg nem gyengítette, ha Nemes Háromszéknek régi Főkapitányai s Főkirálybírái minden visszavonás nélkül, mind a törvények folytatására, mind a tisztek választására, mind egyéb dolgoknak igazgatására nézve ezen Nemes Székbe meg jelentek, ily régi törvényeit, szokását és szabadságát Nemes Háromszék mostan hogy ronthassa el, által nem láthatni.

Mostan ugyanis, midőn a Nemes Ország nem törvényt és törvénné vált jó szokást munkálkodik rontani, hanem ha mibe fogyatkozást szenvedett, egybevetett vállakkal igyekezik helyreállítani,

Mostan midőn Vi Unionis Juramenti az 1791^{ik} esztendőbéli 5^{ik} articulus szerént letett hitünkkel magunkot nem arra köteleztük, hogy egymást törvényes jussába háborgassuk és megrontsuk, hanem minnyájan arról kemény hitet mondottunk, hogy kinek-kinek jussa s szabadsága megtartására teljes tehetségünkkel igyekezünk. Sőt hittel fogadtuk, hogy csak egy személyes ember szabadsága megorvaslásáért az udvarhoz könyörgésünkkel folyamodni el nem mulatjuk.

Itten méltán meg kívánhatnók azért azt, ami a fenn tisztelt Sententiába vagyon, hogy aki minket a mi jussunkba és szabadságunkba háborgat, az in sententia capitali et amissione omnium bonorum vincatur, de senkinek feje vagy jószága elvesztésén nem örvendünk, hanem

Könyörgünk a Felséges K[irályi] F[ő] Igazgató Tanácsnak mély alázatossággal, fenn eléggé megmutatott régi jussunkba és szabadságunkba továbbra is kegyelmesen meghagyni méltóztassék, és valamint tovább 300 esztendőknél szabadsága volt ezen Nemes Széknek minden dolgait, törvényeit maga kebelébe különösön folytatni és tiszteit választani, úgy ezután is ezen szabadságokkal ezen Nemes Szék békességesen és Nemes Háromszéknek minden háborgatása nélkül hadd élhessen.³⁰⁰

---

³⁰⁰ A fogalmazvány ezután következő rész törölve: „Melyet igazságunk mellett ha a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanácstól megnyerhetünk, egyszersmind azon is esedezünk, méltóztassék az ezen Nemes Széket illető dolgokba maga parancsolatait ezen székhez különösön küldeni, mely által a fog következni, hogy mind a dolgok rövidebb és serényebb úton fognak folyni, mind pedig a contribuens népnek terhe meg önynebbedik. Serényebben fognak a dolgok folyni, mert mostan a parancsolatokat Nemes Háromszékről három heteknek elfolyások alatt alig kaphatjuk, ha pedig hozzánk egyenesen küldeni méltóztatik, úgy a Brassai postáról minden késedelem nélkül jutnak kezünkben. Könnyebbedik a contribuens népnek terhe, mert most a falusi bírák a contribuensektől küldik a rendeléseket, amúgy pedig azoknak minden terhe nélkül, a postáról postánk által kihozatjuk. Nem is ok nélkül különböztetett meg Nemes Miklosvár Szék Nemes Háromszéktől, mivel eztet oly nagy erdő különbözteti meg attól, amelyen való járás, ha nem mindenkor félelmes is, mindazáltal eléggé munkás és fáradságos, úgy annyéra, hogy a rövidebb napokon rosszabb utakba csak az erdőn való általmenetel is majdnem egy egész napot, a legjobb utakba pedig négy órát könnyen megtart.”

i) 1795. január 2. Kolozsvár.

A Gubernium Háromszék Universitásához, hogy a dolog megvizsgálásáig Miklósvár szék maradjon meg eddigi hatásköreiben.

Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár

8. sz. fond. Háromszék lvt. 819. sz. leltár. 335/1795. 3.

*

8436. 1794.

Sacrae Caesareo Regiae et Apostolicae Majestatis, ArchiDucis Austriae, Magni Principis Transylvaniae et Siculorum Comes. Domini Domini nostri Clementissimi nomine.

I[n]clyn]ta] Universitas. Salutem et Gratiae Caesareo Regiae incrementum! Miklósvár Széknek az elmúlt holnap 17^{dik} napján ide bocsátott jelentésére, melyben a maga különös és Háromszéktől nem függő Jurisdictióját megmutatni igyekezik, ezennel visszaíratik, hogy mivel az mostan folyó országgyűlésen a Politico-Publica Regnicolaris Deputatióknak azon munkája is elé fog vétédödni, mely ezen Fejedelemség Jurisdictiójainak megkülönböztetését és regulatióját tárgyazza, arra való nézt, míg ezen dolog az Ország Rendjei által megvizsgáltatnék, és abban ő Felségétől is valami meghatározás lenne, Miklósvár széki is maga Jurisdictiójára nézve maradjon eddig való állapotjában. In reliquo Altefata Sua Majestas Sacratissima benigne propensa manet. E R[egio] M[agni] P[rinci]patus Tra[nsylvani]ae Gubernio. Claud[iopoli], 2^a Januarii 1795.

G[eorgius] C[omes] Bánffy mp. David Székely mp. Can[cellarius]. Michael Kenderesi Secr. mp.

Coll. CK. Háromszék.

[A hátlapon:]

8436.

Incl]y]ta]e Universitati In Sedis Siculicalis HáromSzék.

Ex officio. Per Coronam. SzentGyörgy. (L. S.)

Praesentata 22 Februarii 1795.

1.

1795. Jan. -- 00001.

j) 1795. január 22. Kolozsvár.

A Gubernium Miklósvár székhez, hogy ez a jelentéseit hozzá a háromszéki főkirálybíró által tegye meg.

Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár

31. sz. fond. Miklósvár szék lvt. 1. sz. leltár. 163/1791–1800. 50.

*

341.

Sacrae Caesareo Regiae et Apostolicae Majestatis, Archi Ducis Austriae, Magni Principis Transylvaniae et Siculorum Comitibus. Domini Domini nostris Clementissimi nomine!

Egregii et nobiles nobis benevoli! Salutem et Gratiae Caesareo Regiae incrementum!

Mínt hogy azok Szék Nemes Háromszékkel egyetemben egy Főkirálybíró által kormányoztatik, a jó rend és a dolgoknak helyes folytatása megkívánja, hogy kegyelmetek minden repraesentatiójokat ugyan azon Főkirálybíró ő kegyelme által azon Fő Igazgató Tanács eleiben terjesszék, valamint tehát ennek előtte megíratott, hogy az Ország Rendeinek más különböző végzéséig azon szék a mostani állapotjában változhatatlanul meghagyattatik, és az 1791. esztendőbeli 12. Diaetalis articulussa szerént a Fő Igazgató Tanácstól a Rendelések az Universitásokhoz bocsáttatnak ki, következésképpen azon széket illető dolgok aránt is ezen út követtetik, és a Háromszéki Universitáshoz, melyhez azon szék is tartozik, minden Rendelések megtétetnek, oly meghagyás mellett mindazonáltal, hogy amelyek Kegyelmeteket illetnék, azok hová hamarébb kegyelmeteknek által adattassanak, úgy továbbá parancsoltatik, hogy minden repraesentatiójokat ennek utána előljáró Főkirálybírájok által ezen Fő Igazgató Tanácshoz békülden kötelességeknek esmérjék. In reliquo altefata Sua Majestas benigne propensa manet. E Regio Magni Principatus Transylvaniae Gubernio. Claudiopoli. Die 22^a Januarii 1795.

G[eorgius] C[omes] Bánffy mp. David Székelly mp. Can[cellarius]. Joannes Sándor mp. Secr[etarius].

Coll. Officialibus Sedis Miklosvár.

[A hátlapon:]

Egregiis et Nobilibus Officialibus Sedis Siculicalis Miklosvar nobis Benevolis.
Ex officio. Per Coronam. Baroth. (L. S.)

Presentatae Die 24^a. Februarii 1795.

Nro. 21.

282 jan.

1795. Jan. -- 00282.

k) 1795. február 20. Altorja.

Háromszék elöljárósága másolatban közli a Miklósvár széki királybíróval a Gubernium 1795. január 22-én, Kolozsváron kelt rendeletét.

Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár

31. sz. fond. Miklósvár szék lvt. 1. sz. leltár. 165/1791–1800. 8–9.

*

63.

Tekintetes Királybíró Úr!

A Felséges Királyi Guberniumnak de dato 22. Januarii a[nno] c[urrentis] Nro. 341. költ Rendelésének mását ide zárva, ahhoz való alkalmaztatás végett kívántuk az Úr, Királybíró Úrral közleni. Állandóul maradván a Tekintetes Királybíró Úrnak kész köteles szolgálai, atyafiai, Benkő János mp. V[ice]királybíró. Demien István mp. Notarius.

AlTorja. Die 20^a Februarii 1795.

341. Copia. P. P. S.

Közelebről ezen folyó holnapnak 6^{dikáról} felküldött repraesentatiójokra kegyelmeteknek tudokra adattatik, hgy Miklosvár Széknek Tisztjei azon széknek Privilegiális Leveleit felküldvén, azon választ kapták, hogy míglen az Ország Rendei más végezést nem téznek, mostani állapotjokban megmaradjanak, és kegyelmetekkel egyetemben egy Főkirálybíró Kormányzása alatt lévén az említett szék is, a dolgoknak helyesebb folytatása végett ezen Fő Igazgató Tanácshoz felküldendő repraesentatióit ne egyenesen, hanem azon egy Főkirálybíró által terjessze azon Fő Igazgató Tanács eleibe. Mely rendelésnek egyetemben lett megújítása kegyelmeteknek, következésüül azon dolog aránt a fennebbi napról szóló tudósításokra, oly hozzá tétel mellett értékre adatik, hogy a többször elő hozott széket illető Rendeléseit ezen Fő Igazgató Tanácsnak a dolog folytatásának előmozdítása végett hová hamarább azon Szék Tisztjeinek kezekhez küldeni igyekezzenek. In reliquo etc. etc. E R[egio] M[agni] P[rincipatus] Tran[sylva]niae Gubernio. Claudiopoli. Die 22da Januarii 1795. G[eorgius] C[omes] Banffi mp. Dávid Székely Can[cellarius] mp. Joannes Sándor mp.

[A hátlapon:] Spectabili ac Generoso Domino D[omi]no Alexandro Thuri de Tamasfalva
Inclytæ Sedis Siculicalis Miklósvár V[ice] Judici Regio. D[omi]no nobis collendo.
Ex officio. NagyAjta. (L. S.)

Praesentatae Die 23^{tia} Februarii 1795.

Nro. 18.

336.

1795. Jan. -- 00336.

k) 1795. szeptember 10. Nagyajta.

A Miklósvár széki királybíró a háromszéki főkirálybíróhoz, hogy a Miklósvár széki tisztséget privilégiuma ellen ne kényszerítse résztvenni a Háromszék által tartott derékszéken.

Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár

31. sz. fond. Miklósvár szék lvt. 1. sz. leltár. 165/1791–1800. 7.

*

[Fogalmazvány]

Ad. n. 4549. 1825.

Ad Illustrissimum Comitem Supremum Judicem Regium

NagyAjta. Die 10^a Septembris 1795.

Nemes Háromszéknek ezen folyó holnap 14^{ik} és következő napjain Maxán tartandó Derék Székére léendő bémenetelünköt Nagyságod ugyan ezen holnap 1^{ső} napján költ rendelkezésben parancsolni méltóztatik.

Minthogy pedig ezen Nemes Szék maga régi Privilégiuma mellett a Nemes Háromszéki Derék Székekre bémenni ennek előtte sem köteleztetett s ezen állapotjába közelebbről a Felsőleges Királyi Gubernium ezen esztendőbe Januarius 2^{ik} napján 8436. szám alatt költ kegyelmes Decretumában is, melyet Nagyságod Nemes Székünkben, itt Nagyajtán tartott Gyrás Széken felolvastatni méltóztatott vala, meghagyatott. Erre való nézve Könyörgünk alázatosan Nagyságodnak, méltóztatassék Nagyságod Méltóságos Fő Hivatalbéli kötelességéből ezen Nemes Széket azon Jussaiban, melyekbe a Felsőbbségektől kegyelmesen meghagyattatott, továbbra is kegyesen védelmezni, s e szerént a fenn említett Nemes Háromszék Derék Székére léendő bémenetelre nem kényszeríteni.

l) 1797. július 13.

Háromszék megjegyzései/ellenvetései Miklósvár szék privilégiumának ügyében.

Sepsiszentgyörgy Állami Levéltár

8. sz. fond. Háromszék lvt. 819. sz. leltár. 515/1797. 1–6.

*

Expedivit Lazarus Nagy mpr. Die 13^a Julii 1797.

Reflexiók

Azoknak megoldására, melyeket Nemes Miklosvár Széke az Felséges K[irályi] Fő Igazgató Tanácsnak maga különös Privilégiuma iránt feladott, és az F[elséges] K[irályi] Fő Igazgató Tanács még az elmúlt 1795^{dik} esztendőben, Februariusnak 3^{dikán} 518. sz. alatt költ Rendelése mellett közleni méltóztatott.

1°. Háromszék Sepsi, Kézdi, Orbai és Miklos-vár Székekből állván, ezen székek mindenkor egy Főkirálybíróság alatt voltak s vagynak ma is.

2°. Ezen székeknek Marchalis Székei állottanak az négy fenn említett székek nemesseiből és falus bíráiból, s úgy constituáltak egy Universitast. Derék Székei is a szerént voltak.

3°. Régentén Miklos-vár Szék Nemes Sepsi Székkel egy széket constituálván, mint hogy csak 9 faluból áll, egy fiú széken folytatták pereket, valamint Kézdi Szék és Orbai Széknek mindenikének külön-külön fiú székei voltak, a hol pereiket kezdték.

4°. Azon 9 faluk, melyek most Miklos-vár Széket constituálják, egy közben lévő erdővel megkülönböztetve lévén Sepsi Széktől, magának quoquo modo különös fiú széket exoperált, s pereit ott kezdette, de onnan mindenkor appellált az Derék Székre, mely tudni illik egész Háromszékbe az Miklos-vár Széki 9 falukkal csak egy volt, valamint egy Fő Tisztség alatt voltak eleitől fogva s vadnak ma is.

5°. Valamint Sepsi, Kézdi és Orbai fiú székekről Királyi Táblára soha sem appelláltak, hanem elsöbben Derék Székre, s onnan az Királyi Táblára, úgy Miklos-vár Szék is azon utat követte mind addig, míg az elmúlt 1764^{dik} esztendőben az egész országban, azon kívül, hogy az ország aztot Articulariter bévette volna, Continua Táblák állítottak fel, akkor némely fiú székeknek, úgy mint Miklos-vár, Bardocz és több ilyeneknek is Continua Táblájok

engedetvén, de kevesebb fizetésekkel s kevesebb Status Personalissal is, mint az több együtt lévő székeknek, ekkor elsőbben ugyan Miklos-vár szék is az Continua Táblájáról az Háromszéki Continua Táblára appellált, azután ugyancsak az K[irályi] Táblára kezdett appellálni. Minek utána

7°. [!] Azon országos consensus nélkül felállítottott Continua Táblák és egyéb változások megszűnvnén, az régi törvényes út vétetett elő, 1791^{ben} az Diaeta után Háromszéknek Marchalis Széke tartatván, az ország végezése ellen Miklos-vár Szék részéről praetendáltatott megint egy oly Continuum Judicium vagy Forum felállítása, minő vala a Continua Tábla. Erre a néhai Főkirálybíró M[éltóságos] G[róf] Nemes János úr ő Excellentiája is hajlani láttatván, noha akkor is Miklos-vár Széki V[ice]királybíró Thuri Sándor úr potenter urgeálta, de kevesen adván oda akaratjokot, Sepsi, Kézdi és Orbai Székek pedig semmiképpen nem consentiálván, concludálta az Universitas, hogy valamint az Continua Táblák előtt voltak mindenik székek fiú székei, úgy most is azok állíttassanak fel mindenik székre. Sepsi, Kézdi és Orbai Székekbe fel is állíttattak, hanem Miklos-vár Szék contra conclusum Universitatis most is apellál az Királyi Táblára, mint az előbbeni Continua Tábláról.

8vo. Mind a négy székek tisztjei a törvényes szokás szerént candidatio által a négy székek Universitassában szoktak választatni Marchalis Székeken, úgy hogy mindenik szék maga tisztjeit candidatio által választja a nemessi rend, tudniillik ide esvén a békésbírók is, és az falusi bírúk. A votorum collectorok pedig az Universitas által többnire más székekből választatnak, nem abból, amelyben az tiszt választatik, hogy annál is inkább a választásbéli interessantia elkerültsék, az az senki olyan ne légyen a votorum collectorok között, akit ob respectum candidáljon a választó, amint ezt bizonyítják az Protocollumok is.

9°. A Rendelések is az Continua Táblák felállítása előtt soha különössön egyik székhöz sem mentek, hanem a négy székből álló Taghoz, amint ezt bizonyítják az Protocollumokon kívül az az Continua Táblák előtt való Guberniale Decretumok és mindennapi tapasztalás. Ma is az Felséges K[irályi] Gubernium az Háromszék Universitashoz méltóztatik Rendeléseit utasítani, aminthogy aztot az Felséges K[irályi] Gubernium is de dato [...] nro. [...] ³⁰¹ költ parancsolatjában méltóztatván megismérni, hogy Miklosvár Szék különös Universitast nem constituálna, hanem Háromszékkel öszvefogalva.

Minekutána pedig a vármegyék itten a Székelységen megszüntenek, azután sohult is Continua Tábla nem állíttatott fel, nemcsak a Székelységen, hanem az egész Hazában is,

---

³⁰¹ Sem a kelteztést, sem a számot nem írták be, holott helyet hagytak a számukra.

egyedül ezen 9 faluból álló Miklosvár Szék akarja annak formáját követni, a törvény ellen az fiú székéről az K[irályi] Táblára kezdett a szerént appellálni, és más formalitasokban is az Continua Táblák utasításán menni.

Még az Continua Táblák erectiója után csak hamar Miklosvár Szék magának különös Jurisdictiót kezdvén praetendálni, melyet fundamentaliter nem tudott ugyan megállítani, de minthogy különös Continua Tábla állítatott volt fel ott is, mint más filialis székekben, az által megnyerték az magok Continua Táblájokról a Királyi Táblára való appellatio, e ez által el kezdték magokat húzni Nemes Háromszéktől, mint vélek együtt egész testtől, s főképpen az appellatióba, tisztek választásába, Relatio tételek, Parancsolatok végben vitelébe különös Jurisdictiót kezdték az Continua Táblák alatt exerceálni, s minek utána ezt Háromszék controvertálta volna, körülvették akkori Főkirálybíró néhai Méltóságos Henter Ferenc urat, s arra bírták, hogy által ment Miklosvár Székire némely Háromszéki Continua Tábla Assessoraival tisztek választására, amint azt maga is recognoscálja Nemes Miklos-vár Szék sub Lit. D. beadott levelébe, s az után némelyek arra kezdték az említett Főkirálybíró urat kérni, hogy hagyná meg Miklos-vár széket különös Jurisdictio alatt, s ne kívánná Háromszékhez valónak lenni, amint ezt ki lehet a Guberniale Archivumból nyomozni azon Actákból, melyek Cserei József akkori Miklosvár Széki V[ice]királybíró és Hamar Mihály Sepsi [Széki] V[ice]királybíró urak által Néhai B[áró] Henter Ferenc úr ellen panaszba bé adattak, de véghez nem vihethvén szándékok végképpen való megállítást.

Már most bé adták többek között sub Lit. A. in transumpto egy eddig nem mutogatott Lábatlan nevezetű Székelyek Ispánja alatt a Székely és Szász Nemzetből álló Ország Gyűlésének nevezett bírái által de Anno 1459 lett ítéletet vagy sententiát, melyet azután 72 esztendővel, úgy mint 1531^{ben} confirmáltattak János király alatt, az Confirmationalisba az Sententia egészen bé íratott, az ítélet lett Sepsi és Miklosvár Szék között, hogy Miklosvár Szék a Sepsi Szék Judicatussága alá nem tartoznék, azért hogy Sigmond császár és Mátyás király annuentionalis levelével bizonyította volna meg aztot Miklos-vár Szék, és paracsoltatott, hogy aki ezután Sepsi Székhez valónak merészlené mondani Miklosvar Széket, az olyan in ammissione omnium bonorum et capitali sententia convincáltassék. Mely sententiának confirmatiója, amint magából kitetszik az Confirmationalisból, lett Salvis Juribus alienis, oly meghatározással, hogy a Miklos-vár Széki törvénybe mindenkor legyenek Sepsi Széki bírák is constituálva, akik üljenek ítiljenek hasonlólag a Fő Székhez, aminthogy a Confirmationalisból ennél egyebet kihozni nem lehet, mert ezen szókkal írja: Et quod in Sede etiam illa sit Miklosv-ára Constituti Judices Sedis Sepsi Semper Sint Judices, et instar Sedis Principalis Judicia facere teneatur.

Ezen Sententia ha minden kifogás nélkül való volna is, és olyan, hogy annak mind pecsétje, mind subscriptiója és más szükséges solennitássai megvolnának, ha nem ellenkeznék is a Törvénnyel annyiban, hogy aki Sepsi Székhez valónak mondaná in ammissione [omnium bonorum suorum] et capitali sententia vincatur, mint hogy is a fundamentalis törvény szerént a Székely Jóságát el nem vesztheti, ha aztot, hogy az Szász Nemzet és Székelyek, kik együtt ország gyűlését nem constituálhatták, tették ez ítéletet, ország gyűlésének lehetne is mondani, ha a fenn említett Sigmond császár és Mátyás király annuentialis levelei producáltattak volna is; úgyis sohult az egész Sententiában egész Háromszék nem említettik, s nem is látszik, hogy Háromszéktől való elszakasztását kérte volna, annál is inkább azt nyerte volna, s csak Sepsi Széktől kívánván elszakadni, midőn az íratott instar Sedis Principalis Judicia facere teneantur, hasonló Principalis Széknek tetszett, mint Sepsi Szék, hogy hasonlólag folytathassa Törvényét és a büntetést csak arra határozza, aki Sepsi Székhez valónak merné mondani, de arra nem határoz büntetést, aki Háromszék[hez] valónak merné mondani, mely szerént is csak olyan Principalis Szék mint Sepsi, de nem mint együtt Háromszék; amint hogy azután idő szakasz nélkül mindenkor Háromszékhez tartozva, egy Főtiszt alatt való törvényeit éppen úgy folytatta, mint akármelyik fiú szék, és azok között Sepsi, a fiú székéről Derék Székre appellált, egy Universitast constituált Háromszékkel és constituál ma is. Csak ezekből is világos, hogy éppen olyan Principalis Szék, mint Sepsi, Sepsi pedig olyan, mint Miklós vár Szék.

Az Háromszéki Universitas alól pedig semmiképpen magát [nem vonhatja ki] az sub B. D. et E. exhibeált Protocollaris extractussaival is, mert az elsőből az jönne ki, hogy az fenn említett Sententia soha is effectumba nem vétetett volna, mert az Protocollum citáltatik de Anno 1608, az sen[ten]tia pedig költ 1459. és így van közbe 147 esztendő, melyeknek[!] nem mutattatik, hogy valaha élt volna azon Sententiával. Ellenben pedig pro motivo sub H. bé adott írásába maga is recognoscálja, hogy néhai B[áró] Apor Péter úr főkirálybíróóságában ab Anno 1726 usque Annum 1764 azaz 38 esztendők alatt az Háromszéki Derék Székre appelláltak, mely maga írása szerént hol benn Háromszéken, hol Miklos-vár Széken folyt. Ezen recognitiója itt is praescriptiót feljül haladott időtől fogva az Háromszéki Derék Székre lett appellatióját és a Háromszéki Marchalis Széken lett tisztjei választását mutatja, s mindenekben azon kívül, hogy különös fi[li]alis széke vagyon, Háromszékhez való tartozását bizonyítja. Szóval ugyan minden bizonyítás nélkül akarja állítani, hogy B[áró] Apor öregségére nézve maga kérte volna Miklosvár Széket, hogy jönnének által az Háromszéki Marchalis és Derék Székre, s causájokot is revideáltatná itt, s azért cselekedték, hogy által jártak, de ezen minden fundamentum és documentum nélkül való kifogás ellenkezik a dolog

valóságával, mert B[áró] Apor úr 1726^{ban} nem volt öreg, ugyanis publice notorietate constál, hogy 1726^{tól} fogva még élt mintegy 30 esztendeig, mert Circa Annum 1752 holt [meg], következésképpen Anno 1726 nem lehetett olyan öreg. De azon kívül maga ezen sub Lit. B. citált Protocollum extractussából is ki jó világosan, signanter a többek között e Positionum Numeris 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91 et 92.

[A hátoldalon:]

1797. Év.

A Miklosvár Szék Privilegiumához tett Reflexiok.

Miklosvár Szék Kiváltságára tett tisztségi észrevételek – vagyis tudósítás, informatio.

Szám 24.

5. Erdővidék településeinek törvényhatósági/közigazgatási egyesítését célzó mozgalmak dokumentumaiból (1811–1937)

a) Az 1811. évi erdélyi országgyűlés Miklósvár és Bardoc székeket érintő határozatai:
Miklósvár szék privilégiumának ügyében, illetve Miklósvár széknek Bardoc fiúszékkel és a szomszédos Fehér vármegyei településekkel egy törvényhatóság alatti egyesítése kérdésében

*

140–141. old.

Harmintz-hetedik Ülés
1810^{dik} esztendőben September' 12^{dik} napján.

[...]

3^{szor}: Olvastatik a' Nemes Miklósvár Széki Birtokosoknak Könyörgő Levele, mely mellett elébb Néhai d. e. 'Sigmund Császártól, azután pedig *Mátyás*, és *János* Magyar Országi Királyoktól nyert *Privilegialis* Leveleiket beadják, és mivel 1) Ezen *Privilegialis* Levélből kitettzik, hogy azen Miklósvár Szék Sepsi Széktől, 's következés-képpen Három Széktől, 1459^{dik} esztendőben vég-képpen el-választatott; Mivel 2) Noha meg-engedtetett-is Néhai d. e. *János* Királynak 1531. esztendőben költ *Privilegialis* Levelében, hogy a' Miklósvár Széki Birák Sepsi Székben-is Itélhessenek, de e' soha sem vétetvén gyakorlásba, önként el-enyészett: és 'Sigmund Császárnak 's *Mátyás* Királynak felyebb említett *Privilegialis* Levelei magok erejekben maradtak. Mivel 3) Természeti fekvése-is azon Széknek olyan, mely nem engedi, hogy e' más Széknek része légyen, mindeniktől el-lévén választva Erdős és havasos helyekkel. E' felett: 4) Bé-adván Néhai d. e. Felsőges *Mária Thré'siának* is 1776^{dik}: esztendőben költ Kegyelmes *Rescriptumát*, melyben a' Törvényeknek azon Székben szabados folyása, és onnan egyenesen a' Királyi Táblára való fel-kérése rendeltetik: Ezeknél fogva kérik, hogy bé-adott Adomány Leveleiknek vedelmébe a' mennyiben abból ki-estenek, vissza tétessenek, és az a'szabadságjok-is, hogy Hivatalos jelentéseiket egyenesen a' Királyi Fő Igazgató Tanátshoz fel-küldhessék, melytől közelebről 1805. esztendőben estek el, vissza adattassék.

Mintbogy az ezen Könyörgő Levél mellett bé-adott Adomány Levél nem hiteles formában, hanem csak *Simplex Copiában* vagyon bé-adva, és abból a' Státusok határozást

nem tehetnek, a' Könyörgök arra útasittassanak, hogy azen Privilegiumot hiteles formában adják-bé.

557–558. old.

Száz-ötven-negyedik Ülés.

1811^{dik} Esztendőben Junius' 8^{dik} napján.

[...]

Harmadszor: A' Törvényes dolgokban rendelt Országos *Deputation*nak a' *Forumokrói* szólló Munkájának V^{dik} a' Székely Székek' Törvényszékei iránt való Szakaszsza tovább vis'gáltatik.

A' Székely Székekbéli Törvényszéknek formája, azoknak Tagjai, a' Vármegyékbélieknek hasonlatosságára állittatnak-meg. A' mi pedig ezen Törvényszékeknek számát illeti: hogy minden különös nevezett alatt lévő Székben egy különös, és a' többiekkel egyforma Törvényszék állittassék, azt a' Statusok ki-vihetőnek nem lattják, mind azon tekintetből, hogy ez a' *Cassának*-is felette való terhére vólna, mind pedig abból, hogy annyi Törvényszékekre elegendő értelmes, és illő tehetségű Bírakat nevezetesen a' kisebb Székekben ki-állítani nem lehetne. Melyre nézve a' következő Törvényszékek állittatnak-meg: u. m: *Udvarhely, Háromszék, Csík, Maros, és Aranyos* Székekben, és pedig mindenikben hasonló a' Vármegyékre nézve meg-állított nagyobb Törvényszékekhez; ezeken kívül pedig *Miklósvár, Bardotz, és Gyergyó* Székeknek-i különös Törvényszékeik iránt *Privilegiumaik*, 's ez előtt-is b. e. Felsőleges *Mária Therés 'ia'* Császárné Uralkodása alatt *Continua* Táblájok lévén, azoknak-is különös Törvényszékek engedtetnek, de ezeknek kisebb kiterjedésekre, 's a' Bírói Hivatal' viselésére alkalmas Személyeknek ottani kevesebb számára nézve, ezeknek tsak kisebb, t. i. a' Kövár Vidékire, és Torda Vármegyének felső Kerületére határozottakhoz hasonló Törvényszékek határozatnak.

Ezen alkalmatossággal továbbá emlékezetben hozattatott, hogy a' mint a' régi Levelekből meg-tetszik, régentén a' Székelyeknek hét anya Székei vóltanak, a' mellyek az Ország' Gyűlésére mindenkor különös Követeket küldöttek, de következőleg azon Székek az Igazgatásra nézve öszve-húzzattatván ma már tsak öt Székely *Praefecturák* vagnak, és tsak ezekből jövén az Ország' Gyűlésére Követek; A' Székely Nemzetnek *Repraesentansai* meg-kevesedtetnek, azomban a' Vármegyék, mellyek régentén hasonlólag hét számmal vóltanak, a' *Partiumbéli* Vármegyékkel Fogaras Vidékinek ki-szakasztásával, és Fejér Vármegyének kétfelé választásával, nemkülömben a' Szász Nemzet' *Jurisdictio*-is meg-szaporodván, azoknak az Ország' Gyűlésére küldeni szokott Követeinek-is száma meg-szaporodott, 's ennél

fogva az Ország' Gyűlésén a' Nemzetek' *Repraesentansai* között vólt *proportio* nagyon változott. Erre nézve, hogy a' Székely Nemzetnek mostan tsak tíz számból álló *Repraesentansai* szaporittassanak, és azért *Miklósvár*, *Bardotz*, és *Gyergyó* Székek-is külön egy-egy Követet küldhessenek az Ország' Gyűlésére, a' Statusok méltónak találják. Mely szerint a' Székely Nemzet' Követei hárommal szaporodván a' Nemzetek között való *proportio* valamennyire egyenlősítették, és ugyan azért meg-is állittatik, hogy Ő Felsége külön *Repraesentatio* mellett kérettessék, hogy a' Székely Nemzet' résziről ilyen számmal küldendő Követekben meg-eggyezni kegyelmesen méltóztassék, sőt mivel, *Miklósvár*, és *Bardotz* Székeknek fekvése olyan, hogy ezeket a' Felső Fejér Vármegyéből oda szakasztott részekkel együtt egészszen a' több Székektől nagy hegyek, és Vizek el-szakasztyak, és azért mind az Igazgatás' könnyíttésére, mind pedig a' költség' kiméltetésére jónak találják a' Statusok, hogy ezekből egy *Praefectura* állittassék-fel, a' mely Bardottzal, és a' Felső Fejér Vármegye egy részivel eggyesített Miklósvár Széknek neveztessek, mely Széknek azzal a' számmal lennének, és azon Tisztjei, mellyek Aranyos Székre meg-határozva vagynak. [...]

671, 674. old.

Száz-nyóltzvan-kettődik Ülés.

1811^{dik} Esztendőben Julius' 26^{dik} napján.

[...]

Másodszor: A' Törvényes Tárgyakban készített *Articulusok*' *Projectumaiból* olvastatnak a' következő czimek alatt lévők: [...]

De *Constituendis* in *Comitatu Thordensi*, *Districtu* item *Kövár*, cum *Comitatibus Szólnok* interiori unito, ut et *sedibus sicalicalibus Gyergyó*, *Bardotz*, et *Miklósvár* minoribus *sedriis*. [...]

A' fenn-írt *Articulusok* között a' másodikban pedig a' Nemess *Bardotz*, és *Miklósvár* Székekben' állittandó *Törvényisékekről* lévén kérdés, ezen alkalmatossággal-is előhozattatott a' Statusok között azon *Intézet*, mely ezen Székeknek, és a' Felső Fejér Vármegyéből oda szakasztott *Helységeknek* eggyesíttéséről, 's ezekből egy új *Praefecturának* fel-állittásáról a' 154^{dik} ülésen fel-jegyezetett, ezen eggyesíttést mind azon *helységek*' fekvésére, mely szerint a' körül lévő több Székektől nagy hegyek, és vizek által el-vagynak szakasztva, mind az igazgatás' könnyebbségére, mind pedig azon tekintetre nézve, hogy így azon Székekben meg-kivántató *Tisztek*', és *Törvényisékek*' tartására kivántató költség kevesebb lenne mint ha azok külön hagyattatnának, külön *Tisztek*, és *Törvényisékek* rendeltetnének azokban, a' Statusok most-is jónak találják, és meg-is htározzák.

Mely iránt a' Királyi Fő Igazgató Tanás' vélekedését-is meg-érteni szükséges lévén, e' végett Követségbe küldtettenek a' közelébbi ülésen ki-nevezett Atyánkfiái.

[...]

Negyedszer: Viszsa-jövéen az említett Követ Atyánkfiái, jelentik: hogy a' reájok bízott izeneteket elé-adván a' Királyi Fő Igazgató Tanásnak, a' Méltóságos Gróf *Gubernator* Ur ő Excellentiája a' Királyi Fő Igazgató Tanás' nevében azt felelte: 1.) Hogy a' Statusoknak a' Miklósvár, és Bardotz Székeknek, 's a' Felső Fejér Vármegyéből oda szakasztott Helységeknek egyesítése, 's azokból egy új *Praefecturának* fel-állítása iránt tett végzéséről a' Királyi Fő Igazgató Tanás maga között tanátskozni fog, 's maga vélekedését ki-fogia nyilatkoztatni a' Statusoknak. [...]

Az 1^ő pontra nézve el-várják a' Statusok a' Királyi Fő Igazgató Tanásnak további ki-nyilatkoztatását.

675–677, 680. old.

Száz-nyóltzvan-harmadik Ülés.

1811^{dik} Esztendőben Julius' 29^{dik} napján.

[...]

Ötödször: A' Királyi Fő Igazgató Tanás' Követei Titoknokok Halmágyi István, és Mikó Antal Atyánkfiái el-jövéen, 's a' Statusokat a' Királyi Fő Igazgató Tanás' nevében atyafiságon köszöntvén; 1^{ször} [...] 2^{ször}. A' Statusoknak Miklósvár, és Bardotz Székeknek 's Felső Fejér Vármegye' némely részének egyesítése iránt a' közelébbi ülésen tett izenetére jelentik a' Királyi Fő Igazgató Tanásnak következendő feleletét. Hogy úgy találja a' Királyi Fő Igazgató Tanás, hogy a' Statusok azon egyesítést két okból láttyák jónak t: i: az azon Székekben meg-kivántató Tiszteknek adandó fizetésekre szükséges költségnek kevesítése, és az igazságnak jobb móddal lehető ki-szolgáltatása' tekintetéből. Mellyek iránt a' Királyi Fő Igazgató Tanás úgy vélekedik: hogy ezek közül egyik-is el-nem érettenék azon Székeknek egyesítése által; *nem az első:* mert azon Székek nagyobb részint Katonai *Jurisdictio* alá tartozván, azoknak igen tsekély *Fundussok* vagyon, és most-is a' meg-kivántató Tisztek' fizetésére elégtelen, és annyival kevésbé lészen elégséges, ha még azoknak különös Fő Tisztye, és több alsóbb Tisztyei rendeltetnének. De az igazságnak jobb móddal való ki-szolgáltatása' tekintetéből sem láttya a' Királyi Fő Igazgató Tanás ezen egyesítést szükségesnek, ugyan-is ha a' Statusok az egyik *Jurisdictio*nak könnyebbségéről gondolkodnak, szükség, hogy a' többiekéről-is gondolkodjanak, már pedig vagynak több

nagyobb ki-terjedésű Vármegyék, melyeknek némely részeiből a' *Praetorialis* Helyekre való járás szintén olyan alkalmatlan, mint Bardotz Székből Udvarhely Székre, és Miklósvár Székből Három-Székre való Járás, és már azoknak-is könnyebbségéről a' Statusoknak gondoskodni szükség volna; hogyha pedig az nem lehet, jobb lészen ezen Székeket-is meghagyni magok mostani állapotokban. Továbbá emlékezteti a' Királyi Fő Igazgató Tanács a' Statusokat arra, hogy a Megyéknek egyesítése dólga már egyszer a' Királyi Fő Igazgató Tanáttal tartott köz-tanátskozás mellett végképpen meg-határozott, mostan tehát az ilyen meg-határozott dólgaknak fel-elevenítése csak az hátra lévő tárgyaknak igazítását késleltetik. Azért a' Királyi Fő Igazgató Tanács jobbnak látta ezen fel-tett intézettől el-állani.

A' fenn-írt Követek azzal a' válaszszal: hogy a' Statusok ezen izenetet fontolóra fogják venni, vissza-botsáttatván, ez iránt tanátskoznak a' Statusok, és úgy veszik észre ezen feleletből, hogy a' Királyi Fő Igazgató Tanács azon okokat, melyekből a' Statusok a' Kérdésben forgó Székeknek egyesítését határozták, nem vette volna-fel tökéletesen, azért a' Statusok szükségesnek találják a' Királyi Fő Igazgató Tanács előtt jobban ki-világosítani, hogy ezen egyesített Székekben nem kívánnak a' Statusok olyan nagy számú Tiszteket tétettetni, mint a' nagyobb Vármegyékben, és Székekben, hanem csak annyit, mint Aranyas Székre nézve határozott, e' mellett ha ezen Székek nem egyesítetnek, mindeniknek külön-külön maga *Privilegiumánál* fogva egy-egy törvényszéket szükséges lészen állítani, külön *Praetorialis* Házakat, Tömlötzeteket tartani, melyek az egyesítés által meg-szoríttatnának egy Törvényszék, egy *Praetorium*, és egy Tömlötz kivántatnék, a' melyek bizonyoson kevesebb költséget kívánnának, mint sem ha a' két Szék külön hagyattatik. A' Tisztek' fizetésén kívül lévő egyéb köz-költsége-is ezen Székeknek az egyesítés által többre nem szaporodhatnak, mint külön hagyattatva lennének. Minthogy továbbá ezen Székek a' többiektől nagy hegyekkel, vizekkel el-vagynak választva, abban-is kételkedni nem lehet, hogy ha ottan helyben állittatik-fel egy az intézet szerént való Tisztség, az igazgatás könnyebben fog folytattatni. Ezeknek azért a' Királyi Fő Igazgató Tanács' eleibe terjesztésére Követtségbe küldtetnek:

A' Fő Tisztek közül

Sándor Mihály. B. Bánffy Pál.

A' Regalisták közül:

G. Bethlen Elek. G. Rhédei Mihály.

A' Vármegyei Követek közül:

Horváth Dániel, Pávai Elek.

A' Székely Székek' Követei közül:

Mihály János, Bedö Jós'eff.

A' Szász Nemzet' Követei közül:

Regius János, Rein Jós'eff.

A' Taxalis Hellyek' Követei közül:

Sz: Királyi Mihály, Marussi Mihály.

Atyánkfiai.

Hatodszor: Vissza-jöven ezen Követ Atyánkfiai jelentik: hogy a' fenn-írt okokat elé-adván a' Királyi Fő Igazgató Tanátsnak a' Méltóságos Gróf *Gubernator* Ur ö Excellentiája a' Királyi Fő Igazgató Tanáts' nevében azt felelte: hogy a' Királyi Fő Igazgató Tanáts újjabban tanátskozni fog ezen tárgy iránt, és maga vélekedését meg-fogja izenni.

El-várják a' Statusok a' Királyi Fő Igazgató Tanátsnak további ki-nyilatkoztatását.

[...]

Nyóltzadszor: A' Királyi Fő Igazgató Tanátsnak feljebb irt Követei Titoknokok Halmágyi István, és Mikó Antal Atyánkfiai újjra el-jöven jelentik: hogy a' Királyi Fő Igazgató Tanáts a' Statusoknak a' Bardotz, és Miklósvár Székeknek, és Felső Fejér Vármegye' oda szakasztott részének egyesítése tárgyában tett újjabb üzenetét is megfontolta, és kívánna a' Statusokat emlékeztetni mind a' Királyi *Propositiokra*, mind a' *Systhematica Deputatio*' Munkájára, mind pedig a' Statusok' eddig tett Munkálkodásának czéljára, mellyek szerént mindenkor a' kisebb Megyéknek másokkal való öszve-kapcsolása intéztetett, még-is mostan úgy látszik, hogy a' Statusok ellenkezőképpen határoznának, a' midön a' kisebb Székeket az Anya Székektől el-szakasztanák, és magokra öszve-kapcsolnák. A' Tisztek fizetésének kevesebbítése sem lehet elegendő ok ezen egyesítésre; mert a' Tisztek' fizetésén kívül még több költségei-is lesznek azon Székeknek, mellyeknek megtételére a' magok Anya Székeiktől el-szakasztva elégtelenek lesznek. A' mi továbbá ezeknek különös Törvényisékeikről való *Privilegiumait* illeti, erre nézve a' Királyi Fő Igazgató Tanáts azt jegyzi meg: hogy az Anya Székeknek-is *Privilegiumok* vagyon, mely szerént ezen Fiu Székek hozzájuk kaptoltattak, és ennél fogva a' kisebb Székek' *Privilegiumainak* a' nagyobbakénak engedni kell. Végre a' mi nézi ezen Székeknek fekvését, ez sem ád elegendő méltó okot ezen egyesítésre, mert vagynak több Megyék-is, a' mellyek nagy ki-terjedésük, 's némely részeik távulabb esnek, mint ezen kitsiny Székek magok Anya

Székeiktől. Ezekre nézve tehát most-is úgy vélekedik a' Királyi Fő Igazgató Tanács, hogy ezen Intézettől el-kellene állani.

A' Statusok előtt mind ezen okok fenn-forgottanak, 's mind ezek mellett-is jónak találták a' Kérdésben forgó Székeknek öszve-kapcsolását, 's ettől most-is el-nem állanak, hanem ezen Intézetet Ö Felséginek magok *Repraesentatio*jokban fel-fogják adni.

841, 848. old.

Kétszáz-nyóltzadik Ülés.

1811^{dik} Esztendőben September' 12^{dik} napján.

[...]

Nyóltzadszor: A' Királyi Fő Igazgató Tanács' Követi Titoknokok Halmágyi István, és Mikó Antal Atyánkffiai a' Statusokhoz érkez[v]én, el-hozták a' Királyi Fő Igazgató Tanástól mind a' máj ülésen, mind az ez előtt közlött, és még magánál volt Munkákat az azokra tett meg-jegyzéseivel együtt; jelentvén az *Articulusok* mellett Ö Felségéhez küldendő Tudósításra nézve; hogy Bardotz és Miklósvár Székeknek a' Statusok által intézett, 's ezen Tudósításban elé-adott egyesítésére nézve a' Királyi Fő Igazgató Tanács most-is tartya magát már ez előtt is ez iránt ki-nyilatkoztatott Vélekedéséhez. – E' mellett mivel Bardotz Székre nézve az Udvarhely Széki Követeknek ezen egyesítés ellen jelentett ellentmondásáról ezen Tudósításban emlékezet vagyon, a' Méltóságos Gróf *Gubernator* Ur Ö Excellentiája, mint Nemess Háromszék' mostani *Administratora*, Miklósvár-Székre nézve-is ellentmondását jelenteti és kívánnya, hogy erről-is a' Tudósításban emlékezet tétessék. [...]

A' Királyi Fő Igazgató Tanács' Követei azzal a' Válaszszal, hogy a' Statusok ezen izenetről tanátskozni fognak, vissza-botsáttván, tanátskozás alá vészik a' Statusok azon izeneteket. Mely szerént Bardotz, és Miklósvár Székek' egyesítésére nézve jelentett ellentmondását a' Méltóságos Gróf Fő Kormányozó Ur ö Excellentiájának az Ö Felségéhez intézett Tudósításban bé-iktattatni határozzák. [...]

909, 953–954. old.

Projectum

Articulorum in Comitibus Prorogatis a 9a. Mensis
Julii Anni 1810. usque 18um Septembris 1811 in Libera
Regiaque Civitate Claudiopoli continuative celebratis
concluserum, et Sacratissimae suae Majestati
pro confirmatione submissorum.

[...]

ARTICULUS XLIX.

De Constituendis in Comitatu Tordensi, Districtu item Kővár cum Comitatu Szólnok Interiori unito, ut et Sedibus Siculicalibur Bardotz et Miklosvár minoribus Sedriis.

§. 1.

Situ Comitatus Tordensis, in longum nimis protensi, & longitudine sua totum ferme Principatum intersecantis, prout et situ localibusque circumstantiis Districtus Kővár cum Comitatu Szólnok Interiori nunc uniti, denique praeter loci situm Privilegiis quoque Sedium Siculicalium Filialium Miklosvár, et Bardotz, quae sub glorioso quoque Divae quondam Imperatricis MariaeTheresiae Regimine Tabulis Continuis provisae erant, necessario id exposcentibus, ut ibidem pro securiori praesertim captivorum transportatione, sicubi necessum fuerit, cum Testibus in propinquo existentibus faciliori & minus dispendiosa confrontatione, rectorique & ocyori causarum criminalium pertractatione, praeter stabilitas in proximo Article pro quavis Jurisdictione majores Sedrias, minores quoque Sedriae a majoribus, caeteroquin independentes, sub immediata tamen Supremorum Officialium, aut in horum functionem succedentium Ordinariorum Vice Comitum, et respective Ordinariorum Judicum Regionum superinspeptione, & directione positae constituentur, illas Status & Ordines, cum Benigna Suae Sacratissimae Majestatis, annuentia, ita stabiliendas esse duxerunt:

1.) Ut respectu Comitatus Tordensis Circulique superioris Sedria hac minore, pro loco Praetorii, & Carcerum Oppidum *Szász Régen*, Pro Districtu Kővár Pagus *S. Berkesz*, Pro Sede Filiali Miklosvár Pagus *Miklosvár*, Pro Sede filiali Bardotz Pagus *Bardotz* designatur.

2.) Constitutiva horum Judiciorum erunt: unus Vice Praeses, 4. Assesores, unus Notarius, unus Archivarius obligationem quoque Protocollistae alias incumbentem expleturus, & unus Scriba, pari modalitate ac quoad Sedrias Majores sancitum est, eligendi denominandi, & confirmandi, dimensisque Salariais e publico fundo pariter providendi.

3.) Ad Plenitudinem Judicii 5. Judices requirentur, in casu mancitatis ex electis pariter Juratis Assessoribus supplendi.

4) Appellationes ex his quoque Sedriis minoribus directe ad Tabulam Regiam interponentur.

5.) Objecta praestabilitarum Sedriarum Circuli Tordensis superioris, ac Diffrictûs Kôvâr erunt omnes illae causae Civiles, & Ignobilium Criminales, quae hactenus juxta Legem, & antiquam consuetudinem, in Sedriis Partialibus & Filialibus pertractabantur; Sedriarum vero praestabilitarum Siculicalium Judicatu omnes illae causae subjacebunt, quas antea in qualitate Tabularum Continuarum dijudicandi activitate gavisae sunt.

[...]

b) Miklósvár és Bardoc székek, illetve a szomszédos Fehér megyei települések egy törvényhatóságba való egyesítési törekvéseinek dokumentumai 1837-ből

1) 1837. április 28. Vargyas.

Daniel Imre Bardoc fiúszéki helyettes alkirálybíró Bora Elek Miklósvár széki alkirálybírónak.

Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár

31. sz. fond. Miklósvár szék lvt. 1. sz. leltár. 844/1836–1837. 5.

*

Tekintetes Királybíró Úr!

E Nemes Fiú Bardotz Széke Tekintetes Birtokosságának e folyó év és hónap 22^{kén} tartatott gyűléséből azon Nemes Szomszéd Miklósvár Szék Tekintetes Birtokosságához intézett atyafiságos felszólítására (mi szerént ezen szomszédos két Nemes Törvényhatóságoknak köcsönös célba vett kapcsolására segédkezeket nyújtana) e folyó hónap 5^{ről} írt becses válaszát, mely ezen nemes és köz jótékonyaságot szülő célnak tökéletesen megfelel, e mái napon örömmel tiszteltem. Mely ezen személyes örömmöt, minthogy csak a ho[l]napi napra kihirdettetett Birtokosság Gyűlésébe tudom köz örömmé általváltoztatni, amidőn e Nemes Birtokossággal közölhetem, addig is annak nevében bátran merem a Tekintetes Királybíró urat biztosítani arról, hogy a jövő holnap 6^{ik} napjára, Barothra határozott Köz Birtokosság Gyűlése terminussára, ezen Nemes Fiú Szék Tekintetes Birtokossága is az illető Helységek követeivel megjelenni el nem fogja mulatni.

Hivatalos tisztelettel lévén a Tekintetes Királybíró úrnak köteles atyafi szolgája, Daniel Imre mp. Helyettes A[l]k[irály]bíró.

Vargyas, Die 28. Apr[ilis] 1837.

[A hátlapon:]

Nemes Fiú Bardotz Széke Helyettes Alkirálybírájától

Nemes Miklósvár Szék érdemes Királybírája Szemeriai Tekintetes Bora Elek úrnak.

Hivatalból, N[agy]Ajtán. (L. S.)

Praesentata 28va Aprilis 1837.

Szolgál tudásul és a Nemes Birokosságnak s Falusi Közönségek biztossainak Május 6^{dik} napján, Barothon való öszvegyülések [alkalmával] kihirdettetett.
120/1837.

2) 1837. április 29. Bardoc.

A Bardoc fiúszéki tisztség Bora Elek Miklósvár széki alkirálybírónak.

*

Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár

31. sz. fond. Miklósvár szék lvt. 1. sz. leltár. 844/1836–1837. 7.

Tekintetes Királybíró Úr!

Lelkesült részvétellel fogadott testvéri egyesítettünk intézetét – mái napon tartott Birtokossági Gyűlésünk azon Nemes Szék Titt. Rendei által is a Titt. Királybíró úr becses visszaírásából köz örömmel értvén – újabb vágyra lobbant mindenki kebele. Mely okból az e tárgybeli kölcsönös tanácskozásra kijelelt jövő hó 6^{ik} napján Baroton feles számmal megjelenni nem késünk.

Ártatlan és igaz ügyünk kivívására nyújtott testvéri kezeket pártolja ésmvezérelje a Gondviselés.

Atyafiságos tisztelettel lévén a Tekintetes Királybíró Úrnak alázatos atyafi szolgálói, Daniel Imre mp. Helyettes Alkirálybíró. F. Boda Károly mk. Jegyző.

Nemes Bardotz Szék Birtokossági Köz Gyűléséből, Bardotz. 29. Aprilis 1837.

[A hátlapon:]

Nemes Fiú Bardotz Szék Tekinetets Birtokossága Gyűléséből.

S. Szemerjai Tekintetes Bora Elek úrnak, Nemes Miklosvár Szék nagyérdemű Királybírájának atyafiságos tisztelettel.

N[agy]Ajta. (L. S.)

Praesentata 1ma Maji 1837.

Szolgál tudásul.

133/1837.

3) 1837. október 26. Bardoc.

Cserey Elek Bardoc széki alkirálybíró Bora Elek Miklósvár széki alkirálybírónak.

*

Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár

31. sz. fond. Miklósvár szék lvt. 1. sz. leltár. 844/1836–1837. 12.

Tekintetes Királybíró Úr!

Bardotz és Miklósvár Székek egyesítések iránt az ország gyűlésére készült kérelmes levelek elküldése ideje közelget, s az azokat vivő biztosok közül B[áró] Rauber Ferdinánd úr oly céllal távozott el ezen székből, hogy Fintaházáról Szebenbe fog menni, de az facti speciesek még talán nincsenek készen – amint értettem Intze procurator úrtól –, mert Tekintetes Donát Mihály úr ezen megbízottságba nem serénykedett. Már most, mind későség a kérelmek beadásokba, mind pedig az kinevezett biztosok közül B[áró] Rauber Ferdinánd úrnak ok nélkült való menetele léssen Szebenbe. Annálfogva ha az Tekintetes Királybíró úrnak ahhoz járul akarátja, és az facti speciesek is még készen nem volnának, jónak látom, hogy Tekintetes Balás Antal procurator úr végye útját Szeben felé Brassó felé, s ottan egy nap várakozva, az facti specieseket maga jelenlétibbe kinyomtattathassa annyi számmal, amennyi Szebenbe szükséges – minek is teljesítését Balás úr ígerte.

Ne terheltessék tehát az Tekintetes Királybíró úr tudósítását valamint az facti species iránt, úgy az kérelem levelek hollétek iránt is megtenni, mivel az kérelem leveleket magam és Boda notarius úr [által] alá írva elküldöttem volt Szabo Ferenc úrhoz.

Atyafiságos tisztelettel lévén az Tekintetes Királybíró úrnak alázatos atyafi szolgája, Cserey Elek Alkirálybíró.

Bardotz. 26^a Octobris 1837.

[A hátlapon:] A Bardotz Széki Alkirálybírótól

Szemeriai Tekintetes Bora Elek úrnak, Nemes Miklosvár Széke érdemes A[l]királybírójának atyafiságos tisztelettel.

Hivatalból. N[agy]Aján. (L. S.).

Praesentata 27ma Octobris 1837.

Válaszul megíratott, hogy az kérelem levelek Sándor fijamnak kiküldetvén, ő azokat a tett terminusra Szebenbe bé fogja vinni, a facti speciesekek pedig készen vagynak, de bétiltattak, és ha ki nem adattathatnának, anélkül is az informatiók megeshetnek.

417/1837.

4) 1837. december 9. Bardoc.

Cserey Elek Bardoc széki alkirálybíró Bora Elek Miklosvár széki alkirálybírónak.

Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár

31. sz. fond. Miklosvár székek lvt. 1. sz. leltár. 844/1836–1837. 13.

*

Tekintetes Királybíró Úr!

Ezen holnap 8^{án} hozzám küldött azon hivatalos megtalálására, mi szerint Bardocz és Miklosvár Székek lehető egyesítések iránt az ország gyűléséhez küldött követeink haza jöve, jelentéseket megtehessek, folyó holnap 16^{án} Baroton Birtokossági Gyűlésbe az illetőket öszvehívnök, következőt válaszolhatom.

Magam is szükségesnek tartván azt, hogy elküldött követjeink mivel lett járásokat az illető Birtokosoknak tudtára adhasák, – annál fogva a Tekintetes Királybíró úr által, s magam is abban megegyezett terminusra, úgy mint folyó holnap 16ta Barotra Bardocz Szék minden Birtokosait a szokott mód szerént meghívni el nem mulatom.

Atyafiságos tisztelettel lévén a Tekintetes Királybíró Úrnak köteles atyafi szolgálja, Cserey Elek mpria K[irály]bíró. Bardocz. 9^a Decembris 1837.

[A hátlapon:] A Bardotzszéki Tekintetes A[l]királybírótól.

Tekintetes Bora Elek úrnak, Nemes Mikosvár Szék alkirálybírójának atyafiságos tisztelettel.
Hivatalból. N[agy]Ajtánn. (L. S.).

Praesentata 12^a Decembris 1837.

A Nemes Szék Birtokossai és Közönségek személyesseinek a tett terminusra való megjelenések aránt a kerülő levél kiküldetett.

466/1837.

5) 1837 – Bardoc és Miklósvár székek, illetve a szomszédos Felső-Fehér vármegyei településének egyesítési tervezetének fogalmazványa, melyet Bardoc és Miklósvár szék hatósága nyújtott be az országgyűlésre.

Sepsiszentgyörgy Állami Levéltár

31. sz. fond. Miklósvár szék lvt. 1. sz. leltár. 844/1836–1837. 15, 33.

*

Tekintetes Statusok és Rendek!

Az 1811^{ik} esztendei országgyűlésen, nevezetesen Június 8^{án} tartott 154^{ik} ülésen a Systematica Deputatio munkájából kiindulva intézkedtek vala az akkori Titt. Karok és Rendek Nemes Miklosvár és Bardotz szomszédos fiú/al székek és Felső Fejér vármegyének az írt székek mellett fekvő öt helységet egybekapcsolásával egy új Praefecturát felállítani, több okokat tanálván erre a következőkben:³⁰²

a) A nevezett két székek természeti fekvések miatt a nagy erdők és vizeken túl fekvő Anya Udvarhely és Három Székektől távol, és olykor az idő viszontagságai miatt majd elzárva lévén, sokszor szenved mind a törvény folyama, mind a tisztii igazgatásbéli rendszer.

b) A Székely Nemzetnek öt fő székei lévén, minden törvényhatóság csupán két követeket küldhet az ország gyűlésre, öszvesen tizet, és így legkevesebb számú képviselői lévén, a több nemzetekkel egy aránylatba nem lehet. Ha ezen új Praefectura felállítatnék,

---

³⁰² A lapszálon megjegyvezve: „Itt neveztesse meg a vármegyei faluk.”

újából két követeket nyerne az nemzet. Minthogy ezen két székek és vele egyesíttetni intézett vármegyei faluk a népességre nézve Arannyas Széket feljelműlják, tisztjeit annyi számmal és fizetésekkel állítván meg.

Mely akkori intézete a Titt. Statusoknak azon év Július 26^{án} a F[elséges] K[irályi] Fő Kormány Székkel is közöltetvén, 29^{ik} Juliusi ülésre a K[irályi] Gubernium követi által vissza izente a Statusoknak, hogy a felfedezett okokat elegendőknek nem tanálja a két székek egybe kapcsolásokra. Midőn újabb és nyomósabb okaikat a Statusok viszontagolván más követséget küldöttek, de a K[irályi] Fő Kormány előbbi véleménye mellett maradt. Melyre a Statusok úgy nyilatkoztatták magokat, hogy azon elvekről el nem állanak, és ő Felségének ezen tárgy aránti alázatos fel jelentéseket megtéendők. Lett csak annyi következése ezen intézetnek, hogy Nemes Felső Fejér Vármegye keleti része Felső Rákoson kezdve több székekhez, nevezetesen Bardocz, Miklosvár, Sepsi és Kézdi Székekhez kapcsoltatni határoztatott a 2^{ik} felterjesztendő törvény cikkelyben. Viszont a 49. törv. cikk. Nemes Miklosvár és Bardotz Székeknek a tiszti igazgatás könnyítésére székező helyeiken fenyítő házakot állítani megengedetett.

De el mellőzték T. Statusok! ezen két szék akkori Rendei az ország előtt magok terhelő – és egybe kapcsoltatásokat megkívánó okaikat kijelelni és feljelenteni, minek okát ott látjuk, hogy képviselőjük az akkor o[rszág]gyűlésen sem volt. Ugyanis:

a) A törvénykezési rendszerre nézve

[a] Noha Nemes Miklosvár Széknek minden feljebbvitelt szenvedő perei most is egyenesen a Méltóságos Tör[vényes] K[irályi] Táblára vitetnek, de Nemes Bardotz Széknek az Anya Udvarhely Széki T. Derék Szék lévén első feljebbviteli széke, a távul létel miatt a peresek sokszor szenvednek hátramaradást, az ottan lévő nagy számú perek miatt késedelmet, sőt a katonáskodó székelység sokszor éppen királyi szolgálatban lévén a Derék Szék idejekor, ügyének szorgalmatosan utána nem láthat, nem csak, hanem többször az érintett ok miatt jószága felett hozandó ítéletét nem is hallva, maga menedékét nem teheti – ha igen is, későre, – némelykor szószólójára bízva, károsíttatik, esmeretlenek lévén Udvarhely Szék előtt a katonáskodó székelység személyes viszonyai.

b) Történik gyakran mindkét székekben, hogy egyes polgárok, de többször Közönségek pereiben a széki ítélő bírák kifogás alá jővén, kéntelenek nagy költséggel az egyik Nemes Háromszék, a más Nemes Udvarhely Székről hozni ítélő bírátot – nevezetesen a határ egyenetlenség felett támadó perek Derék Széken indulván, kéntelenek a peresek távul helyre járni perek védésére, a későre kelő ítéletek elég tételére idegen bírátot nagy költséggel

béhozni. Ami, ha ezen két székek egyesítettének, közelebb is költségen kívül kipótolható volna.³⁰³

c) A folyamodásokra jövő Felséges Rendelet az anya törvényhatóságok útján jövőn, sokszor a peresek károkra későn érkeznek, mely hijánosság az egyesítés esetében nem szenvedtetnék.

d) Az egyesítés nem lenne terhére az országnak aconomiai tekintetben is, mivel a két székekben most létező hivatalokhoz csupán egy főkirálybírói és physicusi kelletik.

b) A tiszti igazgatásra nézve

1^{or}. A fiú székekben gyrás gyűlések igen ritkán, s csupán a tiszti újításokra nézve tartatván, sok közös dolgok szenvednek. Nevezetesen Bardocz Székben 1805 óta még tiszti újítás is soha nem történt, noha a szék kiváltsága minden esztendőben a tiszti újítást megkíváná.

2^{or}. Az anya székektől jövőn minden Felsőbb Rendelet, azok későre s gyakori hijánnal érkeznek – az innen béküldendő tiszti jelentések hordozása az adózó népet nagyon terheli. De

3^{or}. Bardocz Széknek fogháza nem lévén, minden kisebb-nagyobb bűnözők az igen kevés számú adózó jobbágyok által kísértetnek, mely minden fogollyal legkevesebb mértékben háromszor s többször is történik: a fogságra való vitel, az ellene indítandó köz kereset meghallására való béhozatal és az ítélet kihirdetésekor való békísértetés.³⁰⁴ Történt terhes vétkű rabnak a Rikai nagy erdőn való elszalasztása, amiért a kísérők országos fogságot szenvedtek.³⁰⁵

4^{or}. A királyi adónak mindkét fiú székekből a nagy erdőkön által félelmek közt való hordozása nagy terhére van a népnek.

5^{or}. Mindkét fiú székek az anya székek aconomiai költségeikbe részesek, azonban magok kebeleikbe is azt hordozni kell – a kerületekbe fekvő három szélybéli katonai század tiszteinek öl fákot, közös erdejekből tiszti lakokra megkívántató épületfákot kéntelenek adni, mégis ezek felett Bardocz Szék az Udvarhely Széken quártélyozó katonaság számára élelmet ad és hordoz.

---

³⁰³ A lap szélén megjegyvezve: „Gub[ernia]le Delib[eratumok] publicatiója sokszor a terminuson túl jó.”

³⁰⁴ Utalójellel a lapszálon megjegyvezve: „Itten létek alatt az adózók terheltetnek őrzésekkel.”

³⁰⁵ Utalójellel a lapszálon megjegyvezve: „Itten neveztesse ki azok, kik szenvedtek.”

6^{or}. Mind két anya székek tisztségei távol létek miatt sok egyes polgárok személyes dolgaik késnek és szenvednek. Mert kisebb érdekű tárgyért hogy sem három napi utat tégyen a nép a tisztséghez, inkább túri károsíttatását vagy megbántódását.

Mely okoknak a Titt. Karok és Rendek által 1811. esztend[őben] felfedezettettekhez járultával hazafiúi mélységes tisztelettel esdeklünk, méltóztassanak azon országos gyűlési Systematica Deputatio által tett vélekedés és a T. Rendek által akkor el is fogadott s jóvá hagyott intézetet ezen országos gyűlésen is megújítólag elfogadni, és Felségesen Uralkodó Császári Fejedelmünk előtt annak megerősítését kieszközölni.³⁰⁶
Hazafiúi állandó bizalommal vagyunk Erdővidék nevezet alatt egyesült Processus Miklosvár és Bardotz.

c) 1837 – Bardoc és Miklósvár székek településeinek egy főtiszttség alatt való egyesítését célzó, az országgyűlésre beadott kérelem tisztázata

Sepsiszentgyörgy Állami Levéltár

31. sz. fond. Miklósvár szék lvt. 1. sz. leltár. 845/1836–1837. 14–19.

Fogalmazvány tisztázata.

*

Nemes Miklosvár és Bardotz Székeknek egy Fő Tiszttség alá hozandó közmegegyezésből eredett és jelen 1837^k ország gyűlésre beadott méltó és törvényes kívánságainak leírása.

Tudva vagyon az, hogy az Erdélyi Három Nemzet 1436-ban Lépes Loránd akkori erdélyi v[íce] vajda alatt egymás között jussaik kölcsönös védelmére megesküdtek. Elszakadván pedig Erdély Magyarországtól, és látván hogy az ország köz boldogsága fenntartására a Nemzetek Egyesülete elkerülhetetlen, azért a Nemes Magyar, Székely és Szász Nemzetek hárman egymás közt abban edgyeztenek meg, hogy 1) a terheket egyenlően hordozzák, 2) törvényeket közönséges gyűlésekben együtt hozzanak és az ország dolgait együtt kormányozzák, 3) egymást, ha szintén edgyes személy lenne is az, kölcsönösön oltalmazzák akármely törvénytelen cselekedet ellen is. Mely Egyesület 1542. 1545. 1613. 1630. 1649^{ben}

---

³⁰⁶ A lap szélén megjegyvezve: „N[ota] b[ene]. Cassa őrzése jön.

Approb. Const. III. R. 1. T. 1. Art. Fejérvárat 1681-ben Június 10-én tartatott ország gyűlési 5. Art., 1744. 6. Art. és az 1791. 5. Art. által újabban megerősítették azon pontjából, hogy annak következtében a Három Nemzeti egyensúly fenntartassék. De mégis lehetetlen, hogy a Nemes Székely Nemzet az utóbbi törvény cikkben, öszve vetvén azt az 1791^{béli} 11^{dik} cikkely c) jegy alatti pontjával, jussainak szembetűnő csonkulását, s azokban megszorítását ne érezze; mert noha az Egyesülési Eskü tisztán meghatároztatik, mégis a Három Nemzetek egyenlőségére nézve a Nemes Székely Nemzet ország gyűlési követjeinek küldésében az arány nincsen meg, mivel jelenleg mind a Nemes Magyar, mind a Nemes Szász Nemzetek követeinek számok kétszeresen feljülműlják a Nemes Székely Nemzet követeinek számát. Ezen és azon okból, hogy Nemes Miklosvár, Bardotz Székek, és a fenn előszámlált Felső Fejér vármegyei faluk fekvéseinek természeti helyheztetések úgy vannak, mi szerént a nagy erdős hegyeken és vizeken túl fekvő Nemes Háromszék, Udvarhely Anya Szék és a Felső Fejér vármegyei Martonfalvi Praetoriumtól távul esvén, olykor az idő viszontagságai miatt majd elzárva lévén, sokszor szenvednek mind a törvény folyamai, mind a tisztai igazgatási rendszer. Az 1811^{béli} ország gyűlésén az akkori T. Karok és Rendek a 154^{dik} ülésén az 1791^{diki} 64^{dik} törvénycikkben alapult Szerkesztető Választmány munkájából kiindulva intézkedtek vala az említett két székeknek és Felső Fejér vármegyei 6 faluknak öszve kapcsolásokkal egy új Fő Tisztséget felállítani, amint azt a Felsőnek felírt és az 1811^{dik} évi jegyzőkönyv 897. lapján tanáltató Repraesentatióból megtetszik, hogy így a Nemes Székely Nemzet követei kettővel szaporodván, a Három Nemzet aránysága inkább közelítene a kiegészítéshez, és az érintett székek s vármegyei faluk öszvekapcsolásokkal a parlésmód és kormányzás könnyíttessék.

Mely ekkori célzások a T. Karoknak és Rendeknek 1811^{ben} Julius 26^{dik} napján a F[első] Kir[ályi] Kormány Székkel a 182^{dik} ülésben az akkori jegyzőkönyvnek 674^{dik} lapján közöltetvén, a mindjárt következett 29^{dik} Juliusi ülésre a 680. lapon a Kir[ályi] Kormány Szék követei által vissza izente a Karoknak és Rendeknek, hogy a felfedezett okokat elegendőknek nem találja a két székeknek egybe kapcsolásokra. Midőn újabb és nyomósabb okaikat a Státusok viszontogolván más követséget küldöttek, de a F[első] Kir[ályi] Kormány Szék elébbeni véleménye mellett maradott. Erre a Karok és Rendek úgy nyilatkoztatták ki magokat, hogy a már felvett elvektől el nem állnak, és ő Felsőének az ezen tárgy aránti alázatos jelentéseket meg téendik.

Ezen elintézetnek az a következtése lett a jegyzőkönyv 910^{ik} lapján a 2^{ik} pótló törvénycikk szerént, hogy Felső Rákos Nemes Bardotz Székhez, Agostonfalva, Ürmös, Hidvég, Arapataka, Erősd, a Lügeti és Nyáraspataki Praediumokkal együtt Miklosvár Székhez kapcsolattak, a 49^{dik} törvénycikk szerént pedig, azon jegyzőkönyv 953. és 954^{ik} lapjain a két

székek nem edgyesítettnek, hanem a törvény kiszolgáltatására nézve külön szakasztatván, Miklosvár Széknek praetoriumul Miklosvár, Bardotz Széknek pedig Bardotz helységei rendeltetnek egy-egy törvényszéki elnökkel s négy-négy székező bírakkal együtt, és a perek feljebb vitele ezen két kisebb székekről a M[éltóságos] Kir[ályi] Táblára határozatnak, mint ez az Erdélyi Fő és All Törvény Székeknek fizetések megállításáról írt tabellájokból is, a megnevezett jegyzőkönyv 862. lapján megtetszik. Az honnan az is megtetszik, hogy ezen 24 falukból álló kicsin két székek két Praetorium, két tömlöc és rabtartások jussai engedtetek és helybe hagyattak.

Ezen végzéseken a T. Karoknak és Rendeknek Nemes Miklosvár Széknek semmi egyéb haszna fenn nem forog, hanem az, hogy Agastonfalva, Ürmös, Hidvege, Erösd és Arapataka a Lügeti és Nyáraspataki Praediumokkal hozzá ragadott, különben pedig régi állapotjába, mint hogy most is in Administratione Politica per abusum Nemes Háromszéktől függ, in linea Judiciali pedig egyenesen a M[éltóságos] Kir[ályi] Táblára apellál, megmaradott, hanem régi abusussa megerősítődött, mert Erdélyi Vajda Lábatlan Jánosnak 1459^{ben} ki adott Privilegiuma tisztán azt tartja, hogy sem a Politikai, sem a Judicialis linéába öszvfüggéssel Nemes Sepsi Székkel teljességgel ne légyen, ezen szókbán: Quodquicumque a modo in posterum de pertinentia Sedis Szent Miklosvára ad praefatam Sedem Sepsi pertinere et audire vellet, talis in amissione omnium bonorum suorum et sententia capitali vincatur ipso facto praesentes per vigorem. Tehát Miklosvár Székére nézve abusus szülte azt, hogy:

a) A Nemes Ország köz gyűlésére követeket gyrás székeik nem tartása miatt, mint Principalis Szék nem küldhet, s Politikai lételét nem gyakorolhatja, holott az 1791^{béli} 11^{dik} törvénycikk attól el nem zárja, nem lévén Miklosvár Szék fiú szék. Hogy

b) Nemes Háromszékkel egy tisztség alá hozatott.

c) Nemes Háromszéken Praetorium építésére szorítottatott, azt kebelében is tenni kellett amannak segítsége nélkül.

d) A Kormány Széki Rendeletek a Nemes Háromszéki Universitas útján jönnek, Miklosvár Székivel csak in copiis közöltetnek, holott 1792 előtt mind ezeket originaliter és directe kapta, most pedig későre s hijánnal. Hogy

e) A Háromszéki Gyrás Székekre a birtokosok és közönségek követei megjelenni rendeltetnek, és

f) Kebelén kívüli helyeken rovatallal terheltek, mint a Bodzás Mészáros fizetése is. Végre

g) Hogy ottan-ottan a Nemes Ország Gyűlésén is Privilegiuma ellenére Fiú Szék nevezettel illetetik az 1881^{béli} jegyzőkönyv bizonyítása szerint.

Nemes Bardotz Székre nézve az a következés lett, hogy Felső Rákos hozzá ragadott, az Anya Szék által elvett régebb[i] tömlöc és rabtartási jussát visszanyerte, és hogy in linea Judiciali a perek a M[éltóság] Kir[ályi] Táblára directe appelláltak. De egyéb aránt a sincs meghatározva egyik székre nézve is, hogy mikor a tiszta adósságban a királybírák szoktak végrehajtók lenni, kitől kelljen szék erejét kérni – különben in linea Politica úgy maradt, amint ezen Articulus előtt volt Nemes Bardotz Szék, hogy t. i.: Nemes Udvarhely Anya Székétől függjön.

Mindazáltal jóllehet, hogy Nemes Háromszéknek, Udvarhely Széknek és Felső Fejér Vármegyének ellentmondásai miatt az elintézett új Fő Tisztség felállítását nem létesíthették, mint hogy akkor Nemes Miklosvár és Bardotz Székek okaikat fel nem fedezhették, s az aránti akarajjokat ki nem nyilatkoztathatták, és a 49^{ik} cikkely nem a kérdéses egyesülésre hozatott, de mégis az articulusok confirmatióját kérő repraesentatióban a jegyzőkönyv 897^{dik} lapján azt kéri Ő Felségétől, hogy ezen Tartomány különös Fő Tisztségre emeltessék, melyet a természet is arra szült vagyis qualificált, minthogy mindenütt erdős nagy hegyekkel körül vététn, a több törvényhatóságoktól merőben elzárattatott.

Az említett két székek az 1811^{diki} ország gyűlésen még követeik által se voltak jelen, azért ezen két székeknek és mellette lévő 6 faluknak öszvekapcsolatásokról szóló okaikat a T. Karoknak és Rendeknek fel sem jelenthették – most azért bizodalmas tisztelettel mind a Törvénykezés[i] rendszerre, mind a Politikai igazgatásra, mind Oeconomiai tekintetben felfedezik törvényes okaikat, méltóztassanak a T. Karok és Rendek ezen két széket és az írt Felső Fejér vármegyei 6 falukot egy Fő Tiszt, egy Praetorium alá rendelni, és ezen természeti alkotásával is egy törvényhatóságnak qualificált Tartományt egy új Fő Tisztségre, melynek neve légyen Erdővidék Széke, mely álljon Miklosvári és Bardotzi Járásokból, felemelni.

Okaik s eddigi terheltetések következők:

I. In Linea Juris.

a) Bardotz Szék Törvényes Alsзыкéről az 1811^{ki} 49. cikkely a perek feljebbvitelét ámbár a M[éltóság] Kir[ályi] Táblára rendelte, de mostani állásába Nemes Udvarhely Szék Derékszékére appelláltak minden perek; a távulság miatt a perlekedők sokszor szenvednek hátra maradást, késedelmet és károsodást, a katonáskodó székelység viszonyai nem lévén Udvarhely Szék előtt esmeretesek.

b) Történik az is, hogy az egyes polgárok, különösen a közönségek pereiben a bírák kifogás alá hozatván, az egyik szék Nemes Háromszékről, a másik pedig Nemes Udvarhely Székről kéntelenítettnek nagy költséggel bírátot hozni.

c) Folyamodásokra nézve – a F[elsőbb] Rendeletek Nemes Három és Udvarhely Székek Tisztségei által jöven, sokszor a peresek károkra későn érkeznek. Nem különben

d) A Kormány Széki Ítéletek kihirdetése aránti rendelések is sokszor az ítélet kimondása után érkeznek.

e) Az oly metalís perek, melyek a vármegyei 6 falu és két szék közt azután indulnak, itten Erdővidékinek Székén fognak elláttatni, nem kellene három nemzeti biztosokat nagy költségen kihozatni.

f) Bardotz Székinek jelenleg fogháza nem lévén, minden kisebb-nagyobb bűnösök az igen kevés számú adózó jobbágyok által kísértetnek Udvarhelyre, mely minden fogollyal a legkevesebb mértékben háromszor történik. Történt pedig az is, hogy a Hagymás nevű nagy erdőn, mint a rab kísértetnék, complex társai a kísérőket megtámadván, egyet közüllök agyon vertek, a többieket nyomorékká téve, a rabot megszabadították. Máskor pedig a rab a Rika nevű erdőbe elszabadulván, a kísérők rabságot szenvedtek.

g) Sokszor a perlekedők a különböző hatóságok miatt egy relatoria helyett kéntelenek hármat készíttetni, s három rendbéli regiusokat fizetni.

Mindezek egyesítés esetében megkönnyíttetnének s eltávoztatnának, mert

h) Négy órányi útnál több idő nem kívántatnék a Praetoriumhoz való jövetelre, ha az Barothra, mint közép pontra és vásáros helyre figálatnék.

II. In Linea Politica

a) Nemes Miklosvár és Bardotz Székeknek Gyrás gyűléseik igen ritkán, csupa a tisztí kar újításokra tartatnak, Privilegiumok ellenére – sok közös dolgok szenvednek e felett, mégis a Nemes Három- és Udvarhelyszéki Gyrás gyűlésekre el kell járni mind a biztosoknak [talán: birtokosoknak], mind a faluk küldött követjeinek.

b) Nemes Három és Udvarhely Székekről jöven minden Felsőségi Rendeletek, azok későre s gyakorta hijánnal érkeznek.

c) A királyi adó mindkét székekből nagy erdőkön által félelmek közt hordoztatik.

d) Mindkét székek a fő székek gazdasági költségeikben részesek, azonban magok kebeleikben is azt hordozni kell, amazok nélkül.

e) Mindkét székek tisztségei távol létek miatt sok panaszok és dolgok késnek s szenvednek.

f) Ami legfőbb, hogy a Nemes Székely Nemzetnek voxá a Nemes Ország gyűlésén szaparodják, igazsággal éppen megegyező, a Három Nemzet Egyesülése is azt rendeli, de

g) A Nemes Szász Nemzet törvényhatóságai 24 falunál többnyire kisebbek, úgy Nemes Aranyas Szék is kisebb, a faluk népességére nézve is, mégis két-két követeket küldenek.

h) Nem árt semmit az ezen Systemának, hogy Nemes Fiú Bardotz Széknek 1635^{ben} kiadott privilégiuma a mennyiben a perek feljebbvitelét, s in politica linea az odavaló tisztséghezi folyamodást tárgyazza, elrontatik, mert 1635^{ben} Bardotz Szék volt a panaszló, mivel Udvarhely Székről itten Edővidékén bėjövén a Tisztek, grassáltak, más felől pedig szabad az ország Karainak és Rendeinek közönséges törvény által a Hár[mas] Törv[ény] Könyv 2^{ik} része 6^{ik} titulussától fogva a 15^{ik} befoglalt dispositio szerint meghaló vagy elevenítő rendelkezést tenni és határozni; mert a közönséges törvény a particulare privilégiumnak örökösön derogál. Harmadszor: Midőn az Anya Udvarhely Szék ezen privilégiumot és státusok decisióját az 1635^{iki} Gyulafejérvári gyűlésben csak acceptálta, azonban mind azon privilégium, mind pedig a józan okosság, úgy a H[ármas] Tör[vény] Könyv 3^{ik} rész 4. tit. init. 5. szerént is Bardotz Széknek is maga kebeléből kelletik lenni – mind királybírónak, mind mindenféle tisztjeinek, nem decidál semmi Udvarhely Székről, ha ezen egyesülés sikeresítettik is.

i) Miklosvár Széke kebelén kívüli helyeken, mint a Bodzán is privilegiuma ellenére mézsáros fizetéssel terheltetik, Bardotz Széke pedig Udvarhely Széken Almáson, más egyéb terhekkkel is nyomattatik.

III. In Oeconomia

Nemes Miklosvár Székének esztendei fizetése a státus personaléra megyen jelenleg 2210 Rf.

Nemes Bardotz Széknek pedig, noha némely hivataloknak fizetése, melyeket régebben az Anya Szék maga kebeléhez ragasztott, mennyiségei ide számítva nincsenek, tészen 1415 Rf.

Mely öszvesen tészen 3625 Rf.

Önként való következés ezekből, hogy az edgyesítés esetében a Nemes Országnek Oeconomiai tekintetbe is terhelése nem lenne, minthogy a két szék annyi fizetéssel, mennyit a T. Karok és Rendek 1811^{ben} a jegyzőkönyv 862^{dik} lapján 4920 R. forintokban Miklosvár és Bardotz Szék részére nézve, a két székbe akkor két tömlöcöt s két Praetoriumot vévén fel, megállítottanak vala, kijön.

Ezen törvényes okokat és erősségeket felvéve, esedeznek a Nemes Miklosvár és Bardotz Székek birtokosai és repraesentánsai, hogy a Tekintetes Karok és Rendek méltóztassanak:

1. Ezen két széket és a Nemes Felső Fejér vármegyei 6 falukot egészen és merőben egyesíteni, ország gyűlésre két követet küldendő Fő Tisztség Fokára felemelni, s elintézni hogy ezen Tartománynak egy Főkirálybírája, két Alkirálybírái, két Dulloi, Regius Perceptora, Physicussa, Fő és All Jegyzői s a többi lehessenek, egy Praetoriummal és egy Tömlöccel együtt, fennmaradván a vármegyei 6 faluknak kir[ályi] adományból eredett jussaik. Ahonnan az appellatio egyenesen lenne a M[éltóságos] Törv[ényes] Kir[ályi] Táblára. Hogy ha pedig

2. A Felső Fejér Vármegyei 6 faluk aránt tett ellenmondás késleltetné a dolgot, úgy inkább azoknak kihagyásával is ezen két széket egyesíteni. Végezetre

3. Hogy ha minden reménységen kívül a célbe vett Egyesülést megnyerni nem lehetne, azon esetben méltóztassanak a T. Rendek és Karok Miklosvár Széket Privilegiuma szerint Principalis Széknek, s az ország gyűlésen követeinek Ülést és Voksot határozni, s ekképpen Privilegiumában manuteneálni. Hasonlóképpen Nemes Bardotz Széknek is követküldési jussát gyakorlatba hozatni.

Ezen tárgyról hozandó kegyelmes Határozását mentől hamarébb és extra ordinem megerősítettetni kieszközleni.

1837. Év. Miklosvár és Bardocz Székeknek egy Fő Tisztség alá való tartozásokról munkálat.

d) 1842. december 20. Kolozsvár.

A háromszéki országgyűlési követek jelentése Miklosvár és Bardoc székek egyesülési törekvései iránt tett lépésekről.

Sepsiszentgyörgy Állami Levéltár

8. sz. fond. Háromszék lvt. 819. sz. leltár. 5263/1842. 1–2.

*

47^{ik}.

Tekintetes Nemes Rendek!

[...]

December 19^{én} tartott 120^{ik} országos ülésben a tisztválasztás tárgyában költ felírás és törvény cikk tervei tisztába íratván, felolvastattak, s egy küldöttség által a Királyi Biztos ő nagyméltóságához ő Felsége eleibe leendő eljuttatás végett átküldettek. Miután a Sérélni Bizottmánynak azon jelentvénye olvastatott fel, mi szerént Nemes Torda vármegyének Felső Kerülete, valamint Nemes Miklósvár és Bardotz Fiú Székek külön törvényhatósággá kívánván szakadni, s ennélfogva Bardotz és Miklosvár Székek egygé kívánnak olvadni, mely a Közigazgatási Rendszeres Bizottmánynak átadatni határoztatott Terv készítés végett.

[...] vagyunk a Tekintetes Nemes Rendek alázatos atyafi szolgálai, B[áró] Apor József mp. Bartha Károly mp. ország gyűlési követek. Kolosvár. December 20^a. 1842.

e) 1906–1907. Erdővidék és a szomszédos egykori vármegyei települések törvényhatósági és közigazgatási egyesítésének érdekében ifj. gr. Andrássy Gyula belügyminiszternek átnyújtott kérelem (nyomtatvány a Mórik hagyatékából, ma Derzsi Sámuel tulajdonában, Baróton)

*

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

Kegyelmes Urunk!

A magyar állam nemzeti jellegének fennmaradására következményeiben legfontosabb politikai probléma: a nemzetiségi kérdésnek oly megoldása, melylyel a nemzetiségek államellenes magatartásából származható veszélyeknek eleje vétessék.

Mi, akik Erdély e délkeleti szögletén egy nemzetiségi tengerrel vagyunk az anyaország magyarságától elválasztva, fokozott mértékben érezzük ama nyomasztó hatást, melyet a nemzetiségek titkos politikája s e politikával kapcsolatos azon céltudatos törekvésük eredményez, amely hivatva volna a magyar nemzeti állam határainak megbontásával egy nagy dákó-román birodalom megalapítására.

A nemzetiségek e törekvésének megvilágítására nem terjeszkedünk ki, mert tudjuk, hogy a kormány ismeri a maga részleteiben is azokat s így fejtegetésünk részben céltalan volna.

A nemzetiségek törekvéseinek nap-nap utáni bünkrónikájából tehát csak a végső eredményt vonjuk le. Ezen eredmény pedig az, hogy *a nemzetiségi politika már oly keretben*

mozog, mely a magyar nemzeti állam fogalmával merő ellentétben áll s amely politika — tekintettel az eszközül felhasználható nemzetiségi nagy tömegekre — az ezeréves Magyarországra nézve, ha nem is veszedelmeknek, de az ország fejlődését gátló bonyodalmaknak lehet eredő forrása.

E megállapításnak további természetes eredménye ama meggyőződés, hogy a nemzetiségi törekvésekkel szemben *a tétlen szemlélés politikáját a cselekvés politikájának kell felváltania.*

Erdély nemzetiségei közül a magyar állameszmének elsősorban fölemlítendő ellenségei az oláhok, kik hamis történelmi adatok hirdetésével, a történelem jogán is magukénak tartják e földet s a magyar nemzetet csak bitorlónak tekintik, s akik számbeli túlsúlyukra hivatkozva, törekednek a magyar állam nemzeti egységét megbontó törvényhozási intézkedések elérésére, ezzel akarván előkészíteni az utat későbbi céljukhoz: *Erdélynek Magyarországtól leendő elszakításához.*

Az oláhok mellett a szászok azok, kik a magyarság intézményeitől való állandó idegenkedésükkel még a látszatát is kerülik annak, hogy ők a magyar állam polgárai volnának — a szó hazafias értelmében.

Ha az utolsó évtizedek történelmét vizsgáljuk, szomorúan kell megállapítanunk azt is, hogy az államellenes érzület idegen nyelvű honfitársaink körében az erdélyi részekben állandóan és fokozatosan terjed.

E jelenségekkel szemben Magyarország létkérdésének az oly politikát tekintjük, amely a magyarság szunyadó erőit viszi harcba a nemzeti állam védelmében az államellenes nemzetiségekkel szemben, s amely politika egyenes és el nem titkolt céljának tekinti a magyarság térfoglalásának elérését úgy politikai, mint gazdasági szempontból.

E politikának abc-je az oly irányú munkálkodás, amely elsősorban is *bár* a különböző nyelvű állampolgárok számbeli arányához mérten törekszik egyensúly létesítésére s nem engedi, hogy bizonyos tereken éppen a magyarság rovására biztosítsák aránytalan túlsúly az államellenes nemzetiségek javára.

A mai viszonyokat vizsgálva pedig megállapíthatjuk, hogy a Királyhágón-túli részek közigazgatási beosztása a magyarság erejének korlátozását, a nemzetiségek erejének növelését van hivatva ápolni.

Kétségtelen tény ugyanis, hogy valamely vármegye lakóinak számszerinti többsége nagy befolyással van a vármegyei közéletre s a vármegyei autonómiában rejlő erő mikénti felhasználására.

Vannak ugyan esetek — s főleg Erdélyben ez gyakori is —, hogy a számbeli túlsúlylal bíró nemzetiségekkel szemben a vármegyei életnek irányítója a magyarság. Ámde a magyarság e vezető hatalma nem nyugszik reális alapokon s a népjogoknak már elkerülhetlenné vált kiterjesztése esetén máról-holnapra, rögtönösen fog megsemmisülni az a hatalom, mely a szellemi felsőbbtség és történelmi múlt révén eddig a magyarság kezében volt. Mert a történelmi múlt, a szellemi erő megtörik a nagy tömegek befolyásolt, félrevezetett akaratán.

Ha most azt tekintjük, hogy a Királyhágón-túli részekben a magyarság vezető szerepe hány vármegyében nyugszik reális alapokon, konstatálhatjuk, hogy Háromszék, Csik, Udvarhely és Marostorda vármegyékben van csupán abszolút túlsúlyban a magyarság s hogy az e négy vármegye lakosságát képező magyarság is a nemzetiségeknek végtelen csekély hányadára tud hatást gyakorolni, mert e vármegyék határai összeesnek nagyjában a magyarlakta vidékek határaival. A vármegyei határokon túl pedig a nemzetiségekre semmi ellensúlyozó hatással nem lehetnek.

Az összes vármegyéknek tehát *csupán egynegyede magyar jellegű, háromnegyed része pedig nemzetiségi.*

Ezen állapot visszásságát legjobban illusztrálja azon körülmény, hogy az erdélyi részek lakosságánál 815,000 magyar anyanyelvű áll szemben 1.630,000 oláh és szász ajkú lakóval. Így tehát a nemzetiségi viszonyok szempontjából a *vármegyei 1 : 3 aránytól eltérően 1: 2 arányra emelkedik a magyarság száma a nemzetiségekkel szemben.*

Természetszerű következménye ennek, hogy a szászok és oláhok politikai s általánosságban közéleti súlyukat nem azon arányban lesznek képesek érvényesíteni, amely őket a számszerinti hányad alapján talán megilleti, hanem a vezető szerepet — a vármegyei autonómia lévén a lakosság politikai, társadalmi és közgazdasági erejének kifejtésére hivatott egyetlen intézmény — az általuk dominált vármegyék száma arányában fogják magukhoz ragadhatni.

Elkerülhetetlenül szükségesnek, *a magyar állam létérdekébe vágónak tartjuk tehát, hogy új, helyesebb közigazgatási beosztással a magyarság mai hátrányos helyzete javíttassék. A magyar állameszme szempontjából pedig oly beosztást látunk szükségesnek, amely által a nemzetiségeknek lehető legnagyobb hányada vonassék a hazaszeretettől áthatott magyar gondolkodás, magyar szellem vezetése alá.*

A vármegyei területek újabbi rendezését szükségesnek látjuk e mellett azért is, mert igen sok vidék — köztük vidékünk is — a helytelen, czélszerűtlen területi beosztásnak igen

nagy terhét kénytelen állandóan viselni. Oly terheket, amelyek az illető vidék erejét és fejlődését állandóan akadályozzák, sőt egyenesen meggátolják.

Nem akarunk egy, az egész Királyhágón-túli részre kiterjedő nemzetiségi és közigazgatási politikára nézve javaslattal, illetőleg kérelemmel állani elő, mert ez nem hivatásunk, erre jogosultsággal sem birunk; de a mind nyájunkkal közös állami érdek s vidékünk speciális érdekei szempontjából azon alázatos kéréssel járulunk a Baróton 1906. évi december hó 30-án tartott népgyűlés határozatából Nagyméltóságod elé:

Méltóztassék Brassó, Háromszék, Udvarhely és Nagyküküllő vármegyék 1876: XXIII. t.-c., illetve az 1877: I. t.-c. által szabályozott határvonalainak a választói kerületek megállapításával kapcsolatosan leendő megváltoztatása s úgy az állami érdek, mint a lényeges helyi érdekek szempontjából leendő újbóli szabályozása iránt hatáskörében a szükséges lépéseket megtenni s erre vonatkozólag Magyarország országgyűlése elé törvényjavaslatot benyújtani.

Kérjük egyuttal Nagyméltóságodat előterjesztett kérésünk alább felsorolandó indokainak szíves figyelembe vételére is.

Mint legközelebbről érdekeltek, a megoldás módozataira vonatkozóan is kérjük kegyes meghallgatásunkat.

Az állami és helyi érdekek összeegyeztetésével a leghelyesebb, legradikálisabb megoldás az volna, ha Brassó és Háromszék vármegyék, továbbá Nagyküküllő vármegyéből Ürmös, Ágostonfalva és Alsórákos községek, Udvarhely vármegyéből Felsőrákos, Vargyas, Száldobos, Erdőfüle, Olasztelek, Bibarczfalva, Bardocz, Magyarhermány és Kisbaczon községek Brassó székhelylyel egy vármegye keretében egyesítettének.

Ezen egyesítés esetén az alakulandó — a különben egy gazdasági territóriumot képező — vármegye lakosait képeznék:

	Magyar	Német	Oláh
1. Háromszék megyéből	116,755 lélek	363 lélek	19,439 lélek
2. Brassó megyéből	31,191 »	29,415 »	33,886 »
3. Nagyküküllő megyéből (Ürmös, Ágostonfalva és Alsórákos községek)	3169 »	7 „	739 »

4. Udvarhely megye 9 községéből	9,302 »	24 »	88 »
Összesen	160,417 lélek	29,809 lélek	54,152 lélek

vagyis 160,000 főnyi magyarsággal 84,000 oláh és szász állana szemben.

Ez egyszersmindenkorra kizárná, hogy e területen valamikor idegen áramlatok uralkodhassanak.

E csatolás egyuttal a ma Brassó megyében élő s a magyar szellem befolyása alatt egyáltalán nem álló *63,000 főnyi nemzetiségnek magyar érdekkörbe vonását is jelentené* s e mellett az egész terület kereskedelmi és szellem központjának, *Brassó városának* — mely ma a féktelen nemzetiségi üzelmek egyik főfészke — rohamos megmagyarosodását is maga után vonná.

Igaz, hogy a brassó megyei nemzetiségek ellensúlyozására talán a háromszék megyei magyarság is elegendő volna, mert hisz Nagy-küküllő és Udvarhely megyék érintetlen hagyása mellett is 148,000 magyarajkú állana szemben 83,000 nemzetiségivel, azonban a gyakorlati életben e kedvező számarány nem érvényesülhetne. A brassó megyei nemzetiségek kedvezőbb vagyoni viszonyaik folytán, a virilizmus révén aránylag többen kerülnének be a vármegyei életet intéző törvényhatósági bizottságba, mint azt számarányuk révén gondolni lehet.

A Nagy-küküllő vármegyéből és Udvarhely vármegyéből csatolni kért községek a magyarság túlsúlyának feltétlen biztosítására szolgálnának s esetleg Fogaras vármegye töröcsvári járásának csatolását és így magyar érdekkörbe leendő vonását is lehetségessé tennék. Ezzel a töröcsvári járás visszás helyzetének kérdése is megoldást nyerne.

De e mellett — megyehatár rendezés esetén — nem lehetne vidékünknek a háromszék megyei Bölön, Nagyajta, Középajta, Miklósvár, Köpecz, Barót, Nagybaczon, Bodos, Szárazajta, Zalánpaták, az udvarhely megyei és nagy-küküllő megyei csatolni kért községeiből álló Erdővidéknek évtizedes sérelmeit sem figyelmen kívül hagyni.

Erdővidék egy a brassó megyei Barczaságból kiinduló, délről északra húzódó völgyből s az e völgygyel egy vízvidéket képező mellékvölgyek által alkotott egységes területen fekszik.

E terület egységes népének műveltsége, gazdasági fejlődöttsége, kereskedelme, nyelve, szokásai és érdekei tekintetében is.

Ezen egységes területnek már a természet által is kijelölt központja *Barót* nagyközség, amely piaczával, három pénzüintézetével, szeszgyáraival, turógyarával, faszeggyarával a vidék szegényes kereskedelmének *egyetlen* gócpontja s iskolái révén e vidék szellemi vezetője is.

Az egész vidéknek nagyobb kereskedelmi empóriumma *Brassó*.

Ezen egységes területet az Olt folyam két részre osztja.

Az Olt folyam bal partján fekvő Ürmös, Ágostonfalva és Alsórákos községek az 1876. évi XXXIII. t.-c. és 1877. évi I. t.-c. rendelkezése alapján a volt Felső-fehér megyéből Nagyküküllő vármegyébe, — míg az Olt jobb partján fekvő összes községek (Felső-rákos kivételével) Háromszék vármegyébe kebeleztettek be; az Olt mellékvölgyeiben fekvő s Udvarhely vármegyétől a Rika hegység által elválasztott 9 község (a volt régi Bardocz-szék és Felső-rákos) pedig Udvarhely vármegyének vált alkatrészévé.

Amint e felosztás s a csatolt térkép mutatja, a Nagyküküllő és Háromszék, illetve Udvarhely megye közötti, e részre eső határvonal megállapításánál az Olt folyam mint természetes határ vétetett figyelembe, míg a szomszédos Brassó vármegye határának fentartásánál és Háromszék s Udvarhely megyék egymásközi határvonalának megállapításánál (egyetlen kivétellel) a történelmi mult szolgált irányadóul.

Az Olt folyamnak természetes határ gyanánt való felhasználása az 1876. évben némileg indokolt is lehetett, mert az akkori fejletlen úthálózat mellett az Olt tényleg hatalmas válaszfalat emelt a folyam két partján lakó népek mindennapi érintkezése elé. Ámde a mai útvonalhálózatok mellett az Olt-hidak létesítése után a választófal önként szűnt meg s ma már semmi akadályja nincs a két parton lakók egységes fejlődésének.

Tehát az Olt — mint határvonal — elvesztette jelentőségét.

De jelen esetben elvesztették jelentőségüket a történelmi határvonalak is.

A történelmi alakulatok fentartásának addig van értelme és jelentősége, amíg a történelmi alap az azon nyugvó intézménynek akár anyagi, akár erkölcsi erőt képes nyújtani. Akkor azonban, midőn a történelmi alakulatok fentartása már többé nem az anyagi vagy erkölcs erő fejlesztésének eszköze, hanem éppen ellenkezően a nemzeti eszmét képviselő magyarság egységes erő kifejtésének akadályát képezi; amikor az a magyarságban rejlő erő szétosztására s így gyöngítésére is vezet; akkor, amidőn a magyarság gazdasági erejére káros hatása van: *akkor nem szabad és nem lehet történelmi emlékek fentartása végett az amugy is gyöngye magyarság s így a nemzeti eszme rovására és az állambontó eszmék megerősítésére fentartani* — csupán azért, mert e határok véletlenül avagy meggondolatlanul valamikor a mai állapotnak megfelelően osztattak be.

Vidékünk mai beosztása pedig határozottan és kimutathatólag a magyarság gyöngítésének képezi forrását.

Erdővidék területén ma három vármegye, ugymint Háromszék, Udvarhely és Nagyküküllő vármegyék határai érintkeznek.

E területi megosztás következtében majdnem *4000 főnyi magyarság* Nagyküküllő megye nemzetiségei között van tétlenségre kárhozható s *az eloláhosodás veszedelmének kitéve.*

E területi megosztás folytán az Olt völgyének és mellékvölgyeinek 29,000 főnyi lakossága képtelenné vált egyetlen maradandó alkotás keresztülvitelére. Hisz a községeket az együttműködésben, az együttes erő kifejtésben három vármegyének különböző érdeke feszélyezte. E miatt elmaradt a kereskedelem, az ipar és a műveltség terén is, mert az együttműködés hiányából eredő hátrányokat sehol nem pótolta az egyes vármegyék különös gondoskodása.

E terület mindhárom része vízvásztókkal lévén elkülönítve a maga vármegyéjétől, ellentétes gazdasági érdekekkel bírván, a mostoha gyermek szerepével volt kénytelen beérni. Soha nem történt semmi e vidék érdekében az érdekelt három vármegye egyikének részéről sem.

Sőt a megyei és törvénykezési központoktól való távolsága sok anyagi megterhelésnek tette ki e vidék lakosságát.

A Háromszékhez tartozó *Erdővidék csak 4½ órai vasuti utazás után s akkor is Brassó érintésével érheti el megyei központját, törvényszéki székhelyét pedig ugyancsak Brassó érintésével 6 órai út után.*

A nagyküküllőmegyei részek megyei központjukat 4 órai, törvényszéki székhelyüket 5 órai vasuti utazással érhetik el.

Az udvarhelymegyei részek már ki is vannak zárva a vasuti utazásból, ha megyei és törvénykezési központjukkal kell érintkezniök, hacsak nem akarnak *8—10 órán át utazni,* — hanem e helyett általánosságban szekéren kénytelenek megtenni *40—60 kilométernyi utat, 3—4 vízvásztón át való utazással.*

Pedig főleg az udvarhelymegyei részek nap-nap után kénytelenek fölkeresni megyei székhelyüket, mert járási székhelyükön — amely maga is 14—38 kilométer távolságra fekszik az egyes községektől — nincs adóhivatal, nincs közjegyző, ami a rendesnél is nagyobb összeköttetést eredményezne a megyei központ s az egyes községek között.

A háromszéki részek is éppen az adóhivatal hiánya miatt nap-nap után kénytelenek megyei központjukat fölkeresni.

Most, tekintetbe véve az udvarhely- és nagyüküllőmegyei részeknek nagy távolságát a járási székhelyektől; tekintetbe véve a távolság folytán származó ama költségtöbbleteket, amely fuvar-, kiszállási-, végrehajtói stb. díjak címén az igazságszolgáltatási és közigazgatási közegek részére fizetendő; tekintetbe véve a távoli járási székhelyre való utazásokkal fölmerülő költségeket és idővesztéseket, — a helytelen beosztás e vidék népének statisztikailga kimutatható ezrekre menő anyagi kárt okoz minden esztendőben.

E kár annyival imminensebb, mert mindhárom rész lakossága a járási székhelyeket csupán törvénykezési ügyeiben keresi fel, de már gazdasági érdekeit ezen utakkal szolgáltni nem képes, mert Nagyajta és Oklánd maguk is más piacra vannak utalva, Kőhalom pedig nagy távolságra fekszik s szekérrel nehezen is közelíthető meg.

Míg ellenben e részek egyesítésével, Barót központtal egy oly járás volna alakítható, amely járás minden községe egy 20 kilométeren belüli körben feküdnék s amely járás minden egyes községének nemcsak hivatali, de gazdasági központja is Barót volna.

Ha most az ily módon alakított járás, mint ilyen, csatoltatnék Brassóvármegyéhez, ezzel a törvénykezési központot is a kedvező vasuti összeköttetés mellett alig 1—2 órai távolságra kapná. Ha aztán e nép az egyesítés folytán egyesült erővel munkálkodhatna a közös érdek javára, akkor nemcsak nemzeti missziójának tudna eleget tenni, hanem maga is nagy anyagi terhektől szabadulna meg, képessé lenne vidékét is magasra emelni s itt a nemzetiségi szélvidéken a magyarság védelmére egy megtörhetlen bástyát alkotni.

E szempontból is kívánjuk és kérjük Nagyüküllő és Udvarhely vármegyék említett községei helyzetének együttes rendezését.

Azon esetben pedig, ha Nagyméltóságod a fenn kért egyesítést kivihetőnek nem találná, — akkor is **a brassómezei 31,000 főnyi magyarság befolyásának és erejének emelése s egyuttal a már említett helyi érdekű hátrányok megszüntetése végett kérjük az előbb részletezett községekből álló Erdővidéknek egy járássá alakítása mellett Brassómezeihez leendő csatolását.**

Ez esetben a csatolás után Brassó vármegye lakossága nemzetiségi szempontból a következő képet mutatná:

	Magyar	Német	Oláh
Brassómezeiben ma van:	31,191 lélek	29,415 lélek	33,886 lélek
A Háromszék megyéből csatolandó 10 községből	13,612 »	34 »	179 »

Az Udvarhely megyéből csatolandó 9 községből	9,302 »	24 »	88 »
A Nagyküküllő megyéből csatolandó 3 községből	3,169 »	7 „	739 »
Összesen	57,274 lélek	29,480 lélek	34,892 lélek

Ezen esetben is tehát a magyarság a szászokkal és oláhokkal szemben viszonylagos többségbe jutna, sőt az írt községeken felül Brassó vármegyéhez már fekvésüknél fogva is csatolandóként jelentkező Hidvég, Árapatak és Erősd községek magyarságával együtt az abszolút többséget is megközelítené.

De még akkor is, ha a Brassó megyéhez leendő csatolásnak akadályai volnának, e vidék népének anyagi és szellemi megerősítése céljából *kérelmezzük a már említett erdővidéki 22 község közigazgatási és igazságszolgáltatási egyesítését.*

Kérésünk indokaiból s az elérni kívánt célból — azt hisszük — Nagyméltóságos belátja, hogy e kérésünk előterjesztésére nem önző egyéni érdekek, hanem elsősorban a magyar nemzeti állam érdeke és e mellett egy magyar vidéknek közérdeket képező visszás helyzete szolgáltatott okot. Éppen ezért reméljük, hogy Nagyméltóságod, mint a nemzeti ügynek lelkes harczosa, fontolóra veszi az általunk felhozott indokokat s kérésünk teljesítése érdekében a magyar nemzet és e magyar vidék javáért a szükséges lépéseket megteendi.

Teljes tisztelettel:

Barót, Bodos, Nagybaczon, Szárazajta, Zalánpaták, Köpecz, Miklósvár, Középajta, Nagyajta, Bölön, Ürmös, Ágostonfalva, Alsórákos, Felsőrákos, Bibarczfalva, Kisbaczon, Magyarhermány, Olasztelek, Erdőfüle, Bardocz, Száldobos és Vargyas
községek polgárai.

Rozsondai János könyvnyomdája, Barót.

[Térkép]

[A nyomtatvány borítójának a hátoldalán kézzel írva:]

Ezen „Emlékiratot” vittük fel a belügyministerhez 1907. Május 31-én egy nagy küldöttség – engemet kértek fel szolonak s én nyújtottam át megfelelő ajánlással. 55 ember volt a küldöttségbe. A lapból maradtak ki. Mórlik Lajos.

f) 1937. Dr. Fábrián László: Erdővidék jövője. In: Erdővidéki Hírlap. XIII. évf. 46. sz. 1937. november 28. Barót.

*

Erdővidék jövője.

Erdővidék közigazgatási beosztás tekintetében évszázadok óta a területi beosztás torzképét mutatta. Maga a nép sohasem szünt meg magatartásával igazolni, hogy ez a völgy földrajzilag egységes és oszthatatlan terület s népe gazdaságilag és kulturailag egymásra van utalva, de a hatalom és a családok tülekedése mindig megtudta akadályozni a vidék földrajzi és közigazgatási egyesítését.

Sokszor próbálkoztunk a régi regim alatt azzal is, hogyha már nem csatlakozhatunk egységesen sem Treiscaune-Háromszék, sem Odorheiu-Udvarhely-megyéhez, akkor kapcsoljuk ki a két megyét és menjünk egy harmadikhoz, Braşov-Brassóhoz. Itt aztán az a meglepetés ért, hogy míg az előbbi két megye teljes erővel ragaszkodott a maga területéhez, addig Braşov-Brassónak egyszerűen nem kellettünk.

Politika volt s ma is az. Ha Erdővidék ötvenezer magyarja bevonul Braşov-Brassó-megyébe, akkor ott a szász és román többség fölé emelkednék a magyar többség. Ennek a földrajzilag legegyszerűbb és legalkalmasabb megoldásnak tehát utjában állott régenis utjában áll ma is a politika. Pedig akár a közlekedést, akár a kereskedelmi és ipari összeköttetéseket nézzük, ez a vidék Braşov-Brassó-megyével áll olyan szervi kapcsolatban, mely egyenesen parancsolná, hogy az Olt folyónak ez a völgyszakasza Braşov-Brassó-megye egységes területe legyen.

Sajnos azonban, ezt a kérdést a székely megyék oldalán is politika és nemzeti okok teszik lehetetlenné.

Treiscaune-Háromszék-megye az ő tizenegy községének lekapcsolásával egyszerűen megsemmisülne, mint vármegye, tehát ennek a megyének okvetlen szüksége van magyar szempontból is, közigazgatási szempontból is a Hatod havason inneni területekre. Odorheiu-Udvarhely-megyének más a helyzete. Ez a megye a Rikán inneni kilencz községet minden faji

és közigazgatási veszély nélkül pótolhatja a mureși-marosi oldalon s így semmi akadály sincs annak, hogy Erdővidék egyesítve Baraolt-Barót központtal, Treiscaune-Háromszék-megyéhez kapcsolassék.

Volt is erről egy időben a Vajda Sándor belügyminisztersége alatt szó. Ekkor azonban Baraolt-Baróton még sem szolgabiróság, sem járásbiróság nem lévén, a vidék népét egyszerűen azzal riasztották meg az oclandi oldalról, hogyha kéri a csatlakozást Baraolt-Baróthoz, akkor itt hatalmas építkezésekre és beruházásokra lesz szükség s azt mind a csatlakozó községek népének kell megfizetni akkor, amikor Oclandon már régen megépítettek minden ilyen épületet. A zsebrevaló hivatkozás használt. Az Odorheiu-udvarhelyi oldal községei egymásután szavazták le az egyesülés kérdését s továbbra is jártak igazságért és közigazgatásért Baraolt-Baróton keresztül 30-40 kilométer távolságra s azóta talán husszor annyit elköltöttek pénzben és munkavesztésben, mint amennyit költeni kellett volna az új berendezésekre, ha ugyan kellett volna egyáltalán költeni.

Most aztán más a helyzet.

Baraolton járási központ és járásbiróság van. Baraolt-Barót most már nemcsak földrajzi központ, nemcsak gazdasági gócpont, hanem közigazgatásilag és igazságszolgáltatásilag is központtá alakult át. A dolog természetéből és az adott helyzet parancsából tehát ismét fel kell vennünk az egyesülés kérdésének fonalát.

Nézzük a földrajzot. A Treiscaune-háromszéki oldal 11 községe és az odorheiu-udvarhelyi oldal 9 községe úgy tudja Baraolt-Barót elérni, hogy egyetlen utszakason sem utazik 15 kilométernél hosszabb uton és egyetlen utvonalon sem kell a szekere kerekét megkötni, vagy is hosszú szerpentin utakon kanyarogni órákon át, amíg a bírósághoz, vagy szolgabirósághoz érkezik.

Ami az idővesztésről illeti, a székhelyet minden oldalról megtudja járni három-négy óra alatt, de minden körülmények között hivatalos dolgát is el tudja intézni egy délelőtt.

Gazdasági téren egyesíteni tudja minden elvégzendő dolgát egy helyen. A tanúságtétellel, vagy a közigazgatási elintéznivalójával egyidőben be tudja hozni eladni valóját és megtudja vásárolni szükségleteit.

Időt, munkát, pénzt takarít meg egyidőben. A mostani állapotban az a neveléses látvány áll előttünk, hogy a hărculiani-magyarhermányi ember, akinek a közigazgatással akad össze a tengelye, szépen utazik 15 kilométert s akkor elhalad a Baraolt-baróti szolgabiróság ablaka alatt, hogy még 25 kilométert utazzék az oclandi szolgabiróságig, ahol megkapja a kutyajegyét, vagy a kihágásért neki járó büntetést.

És ugyanigy lesz ezután a bírósággal is. Az öt kilométerre levő Vârghiş–Vargyas, a három kilométerre levő Tălişoara–Olasztelek és a többi községek a rikai hosszú szerpentin 25 kilométert sétálnak, amíg a járásbírósághoz érkeznek Oclandra, akkor, amikor a Baraolt–baróti bíróság ítéletét hangosabb kiáltással otthon is meghallhatnák.

Az idők megváltoztak. Baraolt jövője most már hivatalosan is jó irányban indult s ennek a községnek a fejlődése az egész vidék fejlődését jelenti.

Az egyesülés kérdését tehát hivatalosan is, társadalmi uton is újból szőnyegre kell hozni. Mi, ennek a vidéknek szerény sajtóorgánuma, a mai naptól kezdve, egyetlen alkalmat sem mulasztunk el arra, hogy rá ne mutassunk a helyzet lehetetlenségére és a népre való káros voltára.

Hisszük azonban, hogy a tarthatatlan helyzetet maguk a hivatalosak is észreveszik s nem az egyéni, hanem a közérdek szempontjait fogják a jövőben szemelőtt tartani.

Baraolt–Barót jövője válaszótra jutott. Évszázados maradiság után most már a felfelé való ivelés utjára indult.

Ezt meg kell érteni hivatalosan is, de meg kell értenie elsősorban magának Baraolt–Barót népének is, amelynek sok része van abban, hogy csak most kezd kibontakozni Baraolt–Barót jövője.

D. Naplók, önéletírások

- 1. Kálnoki István naplója (1645)**
- 2. Vargyasi Daniel Istvánné Pekri Polixéna naplója férjével és fiával tett bécsi útból (1745)**
- 3. Vargyasi Daniel István önéletírása (1762)**
- 4. Nagyajtai Kovács István (1799–1872) önéletrajzi jegyzetei**
- 5. Kisgyörgy Sándor: Múltam emlékei. Vargyas, 1931.**

1. Kálnoki István naplója (1645)

Erdélyi Történelmi Adatok. IV. kötet. (Uj folyam. I. kötet). Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület. Szerkeszti Szabó Károly. Kolozsvártt, 1862. 133–156.

*

KÁLNOKI ISTVÁN NAPLÓJA.

1 6 4 5.

Benkő József előljáró beszédével.

Előismertetés.

E rövid naplót, melyet Kálnoki István 1645. majus 8-dikától, mikor házától I. Rákóczi György felső-magyarországi s morvaországi hadjáratára megindult, azon évi september 8-dikáig, haza érkezéne napjáig vitt, Benkő azon gondos másolatából közöltük, melyet ő még 1780-ban az ekkor gr. Kálnoki Sámuel³⁰⁷ tábornok birtokában volt eredetiről készített, 1795-ben pedig a Kálnoki család eredetéről és elágazásáról irt s általunk mindjárt közlendő előbeszédével megtoldva sajtó alá gondosan letisztázott. Benkő e kézírata gróf Kemény József kéziratgyűjtéményében az erdélyi múzeum tulajdona.

Az eredeti napló végén a tisztán maradt leveleken voltak némi jegyzések, naplóirónktól és fíjától Sámueltól. Benkő ezeket is oly renddel, mint a naplóban találta, lemásolta. E jegyzeteket elkülönítve s időszaki rendbe állítva közöljük.

Megvan-é még a gróf Kálnoki családnál az eredeti napló, bizonyosan nem tudjuk; de ezen annyival inkább kételkedhetünk, mert Nagy Iván közlése szerint (Magyarország családai VI. köt. 55. 1.) a múlt században élt gróf Kálnoki József, az úgy nevezett *török*, becses jegyzetei az 1848-diki forradalom dúlásában elpusztultak, s így igen hihető, hogy azokkal együtt e napló is a vandalismus áldozata lett.

Előljáró beszéd.

---

³⁰⁷ Igazából gr. Kálnoky Antalról van szó. [F. J.]

Megérdemli ezen napló könyvnek vagy is diariumnak írója, hogy úri familiájáról emlékezzünk és magát is megesmérjük. Ez a méltóságos nemzet az hunnus vagy mostani szóval nevezve székely nemzetség között Urunk születése után 376. esztendő tájatt telepedett Erdélyben Sepszi székben. Érdemei szembe tűnök voltak eleitől fogva; de még is kiváltképpen lettek az első Lajos király idejében, ki 1342-től fogva 1382-ig folyt esztendőkbén volt Magyar-, Erdély- és több országoknak királya. Ugyanis *Kálnoki Nemes András*, midőn látná, hogy az említett királynak a Kárpátus hegyén való vadászatban egy megboszonkodott medve halálára igyekeznék, ettől ötet szerencsésen megmentvén a királynak igen kedvébe esett és a magyar hazában nagyon elhiresedett, s ugyanakkor és ennek örök emlékezetére ajándékozott meg a medve címerrel. Andrásról némelyeknek értelmek ez, hogy az Hidvégi Méltóságos *Nemes* grófi házból vette volna eredetét: de én, minthogy mindeneket egész hitelű levelekből és bizonyításokból kívánok írni, ezt nem erősítem, nem is tagadom. Hanem bizonyos az, hogy a mostan virágzó egész méltóságos grófi s más rendbeli *Kálnoki* familia ennek az Andrásnak maradéka.

Ugyanis 1. *András*-nak fija 2. volt *István*, kiről emlékezetben maradt, hogy a *Nemes* nevet megcserélte, és magát s maradékát Sepszi széknek Kálnok nevű falujáról *Kálnoki*-nak nevezte volna. 3. Ennek fija *Máté*, 4. Kinek *Demeter*. 5. Ennek *András*. 6. Ennek *Bálint*, kinek neve alája írva találtatik a székely nemzetnek 1506-ban Agyagfalván végezett rendelkezéseinek, és a kinek testvére Mihály magtalanul holt meg. 7. *Bálint*nak fija *Péter*, Háromszéknek fő királybírája. 8. Az övéi Burcsa Klárától *Bálint*, királyi tábla bírása és *Tamás*. 9. *Bálint*nak Petki Annától, Petki János erdélyi cancellariusnak leányától *János*, 1606 tájatt Miklósvár széknek vice-királybírája, azután pedig nem csak ennek, hanem Háromszéknek is, u. m. Sepsinek, Kézdivének és Orbainak, főkirálybírája (mint a Miklósvár szék jegyzőkönyvei bizonyítják) s a királyi táblának bírása. 10. *János*nak Károlyi István (ki Báthori István lengyel királynak és erdélyi fejedelemnek mezei hadai között kapitány volt) leányától *Katától* fija 11. *István*, ezen napló könyvnek írója, ki is 1627—1632 esztendőkbén volt Miklósvár széknek vice-királybírája; aztán ugyanezen székbéli lovas vitézlő rendnek fő hadnagya s adessora, vagy régi helyes székely név szerént székülője, mint a jegyzőkönyvekből kitetszik. Az hitnek dolgaiban az helvétziai vallástételt követte,³⁰⁸ mint azon idő tájban élt több *Kálnoki* urak is, Benedek, Farkas stb. Ezekből már alkalmasint tudjuk, ki volt ez a dícséretes férfiú: de helyes itten megesmérnünk úri maradékait és familiáját is.

---

³⁰⁸ Itt Benkő téved, ugyanis Kálnoky István római katolikus vallású volt, viszont a református vallást követték a következőkben általa felsorolt személyek: Kálnoki Benedek és Kálnoki Farkas, akik a család ún. nemesi ágához tartoztak. [F. J.]

Volt azért II. Istvánnak fija Béli Kelemennek, az egész székely nemzet generalisának, leányától Annától *gróf Kálnoki Sámuel*. Ez az úr ifjantan, Bécsben lett philosophiai tanulása után, Horvát, Olasz, és más tartományokat is meglátogatván, s fegyvert viselvén, és onnan Erdélybe visszajöven, 1693 tájatt viselte az háromszéki fő királybiróságot. Azután lett provinciális commissarins, és a két Oláhország felől való határútak- (passusok)-nak óbesterévé, vagy magyarosabban szólva ezeres kapitányává, továbbá Erdélynek udvari vice cancellariusává. Mely hivatalt Bécsben a felséges udvar előtt való kedvességgel folytatván, végezetre erdélyi kincstartóvá s tanácsossá tétetett: de az úgy nevezett kurucz világ miatt ezeknek viselésére Erdélybe le nem jöhetvén, 1706. eszt. Bécsben megholt. De hagyott maga után mélt. familiájának Felséges I. Leopold császártól 1697-ben nyert grófi méltóságot, melyről láss Benkő Transsilvaniájának II-dik darabjában, és kedves feleségétől Lázár Erzsébettől való fíját 12. *gróf Kálnoki Ádámot*, Csik, Gyergyó és Kászon székeknek főkapitányát. Kinek olasz úri nemből való házastársától Mámuka Máriától maradtak e következő gyermekei: a) *Domokos*, b) *Antal*, nagy vitéz huszár generális és magáról neveztetett Kálnoki regementnek óbesteré, nagy szívű vitéz székely és igaz hazafia, kit nem régen szomorú szívvel temeténk el a köröspataki temető boltba; a mint újabb szomorúsággal igen kedves fíját is, gróf Kálnoki Lajos tanácsurat és Torda vármegyének nagy emlékezetű fő ispányát, kinek fő méltóságú Blumegen házból való úri özvegye s magzatai mostan ékeskednek, c) *Tamás*, szép hirű néhai obester, d) *Sámuel*, hasonlóképpen hadi tiszt úr, e) *Ferencz*. Csik, Gyergyó és Kászon székek fő királybirája, f) *gróf Kálnoki József* úr, királyi táblának adsessora, és sok idő ólta a török birodalomban viselt hivatalainak alkalmatosságával szépen megtanúlt napkeleti s olasz nyelveknek tudója, és szerelmes párja Maurer [Juliánna] által igen kellemetes grófi magzatoknak kegyes atyja, g) *Justina*, h) *Kata*, i) *Theresia*.

Végezetre az 7-dik szám alatt említett Péternek második fíjától *Tamás*-tól szármánott, I.) *Benedek*, 1621-ben Miklósvár széki királybiró. Ettől 1. *Mihály* 1644—1646. esztend. Miklósvár székek királybirája. 2. *Tamás*. Kitől 3. *Mihály* és *János*, 1662 körül Három széki vice kapitány. Mihálynak pedig vala fíja néhai *Kálnoki Sándor* úr, alsóbb hadi szolgálalai után gyalog generalis; Jánosnak Alsó-Csernátonban élő élő fíjai *Antal* és *Ferencz*. II.) *László*, 1651. 1652. esztendőkben Miklósvár székek királybirája. Ennek fíja *Farkas* 1667—1690. Miklósvár széki királybiró, kinek fíja *József*. Ennek leánya *Theresia* volt N. T. Mezei György magtalan felesége. Ugyan Lászlónak leánya volt *Anna*, T. Tamásfalvi Thúri *Ferencz* felesége, kitől volt Thúri László, *Ferencz*nek, Lászlónak, és Sándornak atyjok. Sándornak ma jeles, érdemes és az hazában esmeretes fíjai vagynak, u. m. T. Thúri Sándor úr, nemes Miklósvár székek királybirája; József, a méltóságos királyi táblának actualis adsessora; Antal, Három

széki regius perceptor; Miklós Miklósvár széki act. adessor és István. Leányai Károlina T. Horváth Ferenczné, Mária és Tekla hajadonok.

Minekutánna ezeket megértettük, szükség már ezen napló könyvről is e következő dolgokat megjegyeznünk: 1.) Hogy én ezt találtam nyolczadrétben fenn megdicsért gróf Kálnoki Antal generális úr Excellentiájánál Kőröspatakon, és onnan irtam által közép-ajtai prédikátorságomban még 1780-ban, és az eredeti írást visszaadván, úgy tudom hogy ma is Kőröspatakon tartatik. 2.) Ennek eleibe titulust magam irtam,³⁰⁹ nem lévén előtte semmi egyéb írás, hanem első táblájának belső oldalára ím e rövid jegyzés: *Confecit Petrus Henter in memoriam sempiternam erga Generosum Dominum Stephanum Kálnoki in castris Serenissimi D. Domini, Principis Transsilvaniae etc. ad Oppidum Piricly, sub ..... vulgo Leányvár positus.* Melyből kitetszik, hogy az ott fenn volt táborozásnak idején e munkácskát kötötte össze Nagy-Ajtai Henter Péter, ki is volt igen jeles ember, a nagyságos Apafi háznak rokonsága, 1638—1640-ben Miklósvár székek királybírája, azután pedig Sepsi székben az Olt melléki vitézlő rendnek hadnagya. Ennek is sok jó írásai találatnak egy maradványának, néhai Nagy-Ajtai Henter Mihálynak, nemes vejeinél. 3.) Ezt a napló könyvet irta Kálnoki István tiszta de igen régi módra s néhol szükségtelen néhol pedig másokért cserélt betűkkel; melyre nézve betűről betűre ide általíratott ugyan, de a mostani betűkkel is mellesleg, hogy akárki könnyen olvashassa, ujabban leirattatott.³¹⁰ 4.) Ez az írás jóllehet nem sokra terjed, mindazáltal hasznos és igen szükséges a Rákóczi György fejedelem táborozásának napról napra való értésére: minthogy ezzel Rákóczi Magyarországon igen nagy változásokat szerzett, mint láthatni az historiákban és csak az én Transsilvániám első darabjának 118-dik szakaszában is. Úgy hiszem azért és ajánlom is, hogy az olvasók kedvesen fogják venni.

Irárm Köpeczen, böjtmás havának 4-dik napján 1795.

Benkő József t. k.

---

³⁰⁹ E cím, melyet Benkő sajtó alá készített kézírata elébe tűzött, következő: *Sepsi Kőröspataki Úr Kálnoki István napló könyve, melybe befoglalta I. Rákóczi György erdélyi fejedelemnek 1645-ben a felséges austriai ház ellen a svétziai hadak mellé az erdélyi hadakkal Morvaországba és Silésziába menetelének rendét. Ezt pedig az eredeti írásból betűről betűre általírta Közép-Ajtai Benkő József.*

³¹⁰ Benkő e naplót tört ivrétben úgy írta le, hogy a lap első felén az eredeti betűről betűre hű másolata, a másodikon annak az általa követett helyesírással való leirata áll. Az e forrásgyűjtemény kiadásában megállapított és követett leirási eljárás következtében egyik leirási módot sem használhatván, adjuk az eredeti szöveget mai helyesírással, tekintettel azonban a szerző szófűzési és kiejtési eltéréseire.

Anno Domini 1645.

8. die Maji. Indultam meg Istennek kegyelmes akaratjából Magyarországnban az hadban köröspataki házamtól, mentem által feleségemmel együtt Miklósvárra.

9. die Maji. Mentem miklósvári házamtól Daróczra hálni.

10. die Maji. Mentünk hálni Szász-Kézdre.

11. die Maji. Mentünk hálni Czikmántorra; ezen az nap volt igen esős idő.

12. die Maji. Mentünk Maros székben Bodon nevű faluban Vásárhely mellé, ott háltunk.

13. die Maji. Mentünk hálni Mezőségre Sámsondra.

14. die Maji. Jöttünk hálni Szombattelkére, Kemény Boldizsár uram falujában.

15. die Maji. Jöttünk Dézshez; ezen nap eresztettem füre az lovaimat. Ifjú urunkkal³¹¹ és generális urammal ő nagyságokkal ezen nap löttünk szembe Dézsen.

16. die Maji. Dézs mellett az réten volt az tábor; estvén ifjú urunk vendéglett meg Szamos-Ujváratt.

17. die Maji. Jöttünk ide Pánczél-Cseh mellé táborba; ott háltunk.

18. die Maji. Szállottunk Szurdok nevű falu mellé az rétre táborban, mely falut bírta az előtt Csáki István.

19. die Maji. Zsibó mellé szállottunk mező táborban.

20. die Maji. Szállottunk Szilágy-Cseh mellé táborban, mely falut birnak Barcsai Zsigmond, Veselényi István uramék. Generalis uramat ő nagyságát becsülettel megvendéglé Barcsai Zsigmond uram.

31. die Maji. Dobra nevű falu mellé szállottunk mező táborban, ezen nap lön igen nagy eső.

22. die Maji, Szállottunk mező táborban Tasnádhoz, csak közel Kávás nevű falu mellé; volt igen rosz fűelő helyünk. Ezen éjjel igen rosz álmod láttam szegény feleségem felől.

23. die Maji. Jöttünk által Károlyon. Generalis uramat ő nagyságát megmarasztá Károlyi Ádám. Estvére jött ő nagysága Vadához, voltunk ott táborban.

24. die Maji. Itt Vadán nyugodtunk rosz helyen; fűnk igen rosz volt itt. Akasztata generalis uram ő nagysága egy Udvarhely széki embert, az mely leszakada, s az úr megkegyelmeze néki. Az edictum ellen vétett; feje ruhát hozott volt az szegény emberektől.

---

³¹¹ II. Rákóczi György, 1642 óta választott fejedelem.

25. die Maji. Jöttünk Gyula nevű falu mellé mező táborba, melyet bír Kún István uram. Az úr ő nagysága egy csűrben hála az faluban.

26. die Maji. Jöttünk Kálló mellé; feljúl egy völgyben mező táborban szállottunk Oros nevű falu mellé; itt volt rosz helyünk; ezen nap itt háltunk.

27. die Maji. Voltunk mező táborban Bún nevű faluhoz csak közel. Itt vendégleg meg bennünket Huszár Mátyás uram. Ezen nap üté agyon Dózsa András Lovas Mihált.

28. die Maji. Jöttünk ide az Tisza mellé Tokajhoz; Rakamazon belől az fák között szállottunk az Három széki hadak, Maros széki, csiki és Aranyos széki; urunkhoz ő nagyságokhoz bémentünk vala Tokajba udvarhoz; szemben is lónk urunkkal ő nagyságával.

29. die Maji. Itt az Tisza mellett nyugodtunk. Ezen az napon igen szép esőnk lön.

30. die Maji. Jöttünk Isten kegyelmes akaratjából által az Tiszán; rendben állottunk az egész székelységen lévő hadak; urunk ő nagysága meglátogatta az hadakat. Estvére szállottunk az tarczali rétre. Az úr generalis uram megvendégleg bennünket. Urunk ő nagysága Tarczalon ben hála, az úr ő nagysága is.

31. die Maji. Urunk ő nagysága Gönczre mene hálni; mü itt Tarczalnál voltunk. Urunk ő nagysága az hadakat megajándékozta tallérral, az lovas hadnagyoknak adott ő nagysága két két aranyat, vicehadnagynak adott ő nagysága egy egy aranyat.

1. die Junii. Ugyan itt voltunk az tarczali réten. Ezen nap Petki István uramnál voltunk ebéden Béldi János urammal és több emberséges emberek[kel].

2. die Junii. Itt voltunk Tarczal mellett; igen nagy szél lön ezen nap, eső is.

3. die Junii. Jöttünk ide Hernád vize mellé Felső-Dobsza nevű falu mellé mező táborban.

4. die Junii, ugy mint pünkösöd napján, itt Dobsza mellett voltunk; ebéden voltam Huszár Mátyás uramnál, Kornis uram ő nagysága is, és több urak, fő emberek.

5. die Junii. Itt Dobsza mellett voltunk táborban; ezen nap Barcsai Zsigmond uramnál voltam ebéden.

6. die Junii. Indultunk meg Dobsza mellől, mentünk Méra nevű falu mellé mező táborban Hernád vize és Tarcza viz közzé. Itt igen jó helyünk volt, elég fűnk.

7. die Junii. Itt Méra mellett voltunk táborban. Kornis uram ő nagysága, Huszár uram Szentderő³¹² alá mentenek az székelységen lévő gyalogokkal és hétszáz lovassal, és hajdukkal is.

---

³¹² Szendrő, e korban vár, Borsod vármegyében.

8. die Junii. Jöttünk vissza ide Szikszó mellé, csak közel Aszaló mellett jöttünk el; ott csináltak volt tavaly az németek igen nagy sánczot, Aszaló is az város az sánczban vala.

9. die Junii. Itt Szikszó mellett voltunk táborban Hernád vize mellett. Ezen nap érkezett urunk ő nagysága is közünkben. Szikszóban ben az városban hála ő nagysága.

10. die Junii. Jöttünk ide Edelénhez, szállottunk meg az réten mező táborban.

11. die Junii. Itt Edelénnel vollunk táborban. Ezen nap mene az úr Diós-Győrben, az hol az nagy hársfa vagyon, az mely alatt elfér három ezer ember. Itt akasztata urunk két hajdút fel és egy németet, hogy elszöktének volt.

12. die Junii. Indultunk meg Edeléntől, mentünk által az Sajón Kazánál; szállottunk meg kazai réten Putnokon alól az Sajó mellett.

13. die Junii. Indultunk meg Edelénből, mentünk által az Sajón Kazánál, szállottunk meg kazai réten Putnokon alól az Sajó mellett.

14. die Junii. Mentünk feljebb Putnok mellett el; szállottunk mező táborban Hamma³¹³ nevű falu mellett feljűl, mező táborban az Sajó mellett.

15. die Junii. Mentünk az panyiti rétre Gömör vármegyében.³¹⁴ Balog vára is közel ide, jól látni az várat.

16. die Junii. Itt Panyitnál voltunk táborban. Ezen nap akará urunk ő nagysága Balog várát lötetni.

17. die Junii. Indultunk meg innet az panyiti táborból; mentünk az rima-szombati rétre táborban.

18. die Junii. Itt voltunk az Rima-Szombatnál. Ezen nap adá az úr Béldi János uramnak az vice kapitánságot. Adák meg feleségem levelét ezen nap.

19. die Junii. Szállottunk ide Fülek mellé az rétre táborban. Ezen az napon urunk ő nagysága, generalis uram Rima-Szombatban hála.

20. die Junii. Itt Fülek mellett voltunk táborban. Ezen éjjel a német és székely gyalogokkal felégetők Füleknek az városát. Az szegény Márk Györgyöt ezen éjjel lövék meg ágyú golóbissal az lábát.

21. die Junii. Itt Fülek alatt voltunk táborban.

22. die Junii. Szállottunk ide Littke nevű falu mellé az rétre mező táborban.

23. die Junii. Mentünk Szurdok mellé mező táborban.

24. die Junii. Szécsén mellé szállottunk.

---

³¹³ *Hamva* falu Gömör vármegyében a Sajó völgyén.

³¹⁴ *Uza-Panyit* falu Gömörben a Balog völgyén.

25. die Junii. Indultunk feljebb Szécsén mellől, szállottunk Szécsén Gyarmat közé mező táborban.

26. die Junii. Jöttünk ide Gyarmat Palánk közé, szállottunk táborban. Itt igen jó fűnk volt ezen nap, mert lón esőnk. Igen nagy szárazság volt sok üdőtől fogva; rettenetes porban jártunk.

27. die Junii. Palánk mellé jöttünk táborban.

28. die Junii. Jöttünk ide Palánk Léva közé mező táborban, az nádasi völgyben.

29. die Junii, Jöttünk ide Bád³¹⁵ mellé az rétre; igen nagy rekkenőségünk volt ezen nap. Bád jó mezőváros. Boér Györgyöt itt verték vala meg.

30. die Junii. Jöttünk Isten kegyelmes akaratjából által az Gram³¹⁶ vizén; szállottunk meg az réten Szent-Benedek mellé. Ma adák meg Szent-Benedeket urunknak ő nagyságának; ma hódola meg Léva is. Itt már Mátyus földje.

1. die Julii. Mentünk Gimes³¹⁷ vára mellett el; szállottunk meg az rétre.

2. die Julii. Mentünk Apony vára mellé; szállottunk meg közel hozzá az rétre.

3. die Julii. Jöttünk Nagy-Taplocsán³¹⁸ mellé; az vára is csak közel. Az Nyitra vize mellé szállánk.

4. die Julii. Itt Nagy-Taplocsánnál voltunk táborban. Ezen nap egyeze meg az svéciai had Duplással,³¹⁹ az generállal, az mi kegyelmes urunkkal. Vendéglé meg ma urunk ő nagysága ökö, kapitányokat, hadnagyokat; volt igen derekas lakadalom.

5. die Julii. Itt voltunk Nagy-Taplocsánnál.

6. die Julii. Itt mulattunk Nagy-Taplocsánnál mező táborban.

7. die Julii. Indultunk meg Taplocsántól.

8. die Julii. Jöttünk az Vág vize mellé; Galgóczon feljül szállottunk táborban.

9. die Julii. Urunk ő nagysága itt az Vág mellett marada; münköt ő nagysága Nagy-Szombathoz küldé generális urammal ő nagyságával, Kemény János urammal és az svét generállal Duplással. Mihelyt oda juttunk Nagy-Szombathoz, kétszer meglövék az oldalát s megadák.

10. die Julii. Az úr Rákóczi Zsigmond uram ő nagysága, Kemény János uram, Duplás, bémenének Nagy-Szombatba ebédre.

---

³¹⁵ *Báth*, szerzőnk leírása szerént *Baad*, mezőváros Hont vármegye éjszaki részében.

³¹⁶ Magyarosan ejtve *Garam* vagy *Garan*.

³¹⁷ Benkő másolatában *Gunes uara* áll, s ezt ő *Gunes várának* olvasta: de hogy ez kézzelfogható hibás olvasás s az eredetiben *Gimes* állott, bizonyos.

³¹⁸ Szerzőnk a Nyitra megyei *Nagy-Taplocsány* mezőváros nevét itt *Nagy-Taploczian*, alább többször *Tabloczian* s legutóbb egy helyt *Tablonczia* alakban is írta.

³¹⁹ Így ejtette és írta a törzsökös székely Kálnoki *Douglas* svéd tábornok idegen hangzású nevét.

11. die Julii. Vissza tértünk egy falucskába, ott háltunk. Az úr ő nagysága engem hagyott vala az székelység előtt, mivel Dániel János uram és Béli János uramék Nagy-Szombatban maradtak.

12. die Julii. Jöttünk vissza, az urunk táborába vissza.

13. die Julii. Jöttünk Szomolyán³²⁰ nevű vár alá.

14. die Julii. Jöttünk által az Fejér hegyen; Éleskő és Korlátkő várak mellett jöttünk el; Szenicze nevű városba jöttünk hálni. Az egész hadak mind ott háltanak; mi is Henter Péter urammal egy malomban voltunk szálláson.

15. die Julii. Jöttünk Szakócza mellett el és Holicsi nevű város mellett. Szállottunk az Morva vize mellé táborba.

16. die Julii. Jöttünk által az Morva vizén Hodolinon³²¹ által, jöttünk az malom zsilipin az hídon. Ebben az malomban tizenhét kerék forog.

17. die Julii. Jöttünk ide Leányvár³²² mellé; az Dian³²³ vize mellé szállottunk mező táborban az rétre; ezen éjjel én állottam estrázsát.

18. die Julii. Itt Leányvárnál voltunk mező táborban.

19. die Julii. Generalis uram ő nagysága mene Berenhez³²⁴ az svéciai fő generálishoz Tortezonhoz³²⁵ Kemény János urammal együtt. Voltunk itt Bécsen feljül öt mélyföldnyire.

20. die Julii. Itt Morvában az Leányvár mellett voltunk táborban. Mentünk Béli János urammal egy város látni, az mely várost hínak Lednicze városának, mely várost bírt Likhisstaner.³²⁶ Az város csudálatos szép; az várában vagyon három rend házak, egyik sor házak csudálatosan csinált zölden, másik házaknak az oldala sárga, harmadik sor házaknak az oldalai veres; egy boltnak az oldalát csinálták kovácsi kőből, virágokra rótták ki. Az vár

---

³²⁰ *Szomolyán* Pozsony vármegyében a Fejér hegy innenső oldalán esik, közel a Fejér hegyen túl fekvő Éleskő és Korlátkő várakhoz. Ma mind e három vár romban hever.

³²¹ *Hodonin* máig is használt neve a Holicscsal szemben a Morva partján fekvő *Göding* morvaországi városnak.

³²² Mely helységet kelljen e morvaországi *Leányvár* alatt érteni, biztosan meg nem határozhatjuk. Hogy e helynek eredeti igaz neve más volt, s csak a magyar köznép nevezte *Leányvárnak*, gyaníthatjuk Henter Péter jegyzetéből, melyet Benkő előbeszédébe egész kiterjedésében átírt. E jegyzet ezen szavai: „*in castris Ser. Principis Trans. ad Oppidum Pirichly sub ..... vulgo Leányvár positis*, e helyet *Pirichly* mezőváros mellé helyezik, melyhez hasonló nevű várost Morvaország Gödinggel határos vidékén hijában keresünk. Beirta-é jegyzetébe Henter a népiesen *Leányvárnak*, nevezett hely eredeti nevét, s azt Benkő mint kiszakadtat vagy olvashatatlant hagyta-é ki, vagy már maga Henter hagyta ki ez idegenszerű nevet, az eredetit nem láthatva, nem határozhatjuk el. Csak annyit állíthatunk biztosan, hogy e helység, melyet szerzőnk Morvában s Bécsen feljül öt mérföldre (természetesen magyar mérföldre) fekvőnek ír, Gödinghez nem messze Morvaország legdélekelelőbb szegletében esett. Itt találjuk egymáshoz közel a Taya folyó mellett *Lundenburgot* és *Landshut*-ot, melyek közzül valamelyik nevét gondolhatjuk a magyarosított *Leányvár* név alatt lappangani.

³²³ E víz alatt a Morvaország déli részén folyó s a Morvába szakadó *Thaya* értendő.

³²⁴ Naplóírónk a *Brünn* nevet itt *Beren*-re, alább mint látni fogjuk *Berend*-re is magyarosítja.

³²⁵ *Torstenson* svéd tábornok, ki ekkor Brünn-t; szerzőnk szerint *Beren*-t, már huzamosabb idő óta vívta.

³²⁶ Így írja szerzőnk a magyar nép kiejtése után a *Lichtensteiner* (*von Lichtenstein*) nevet.

mellett vagyon csudálatos szép virágos kert, kinél ember már szebbet nem láthatott; mely kert három részben, az közepi feljebb, annál alább az másik, az harmadik alább; az alsóból az második kertben faragott kő garádicson mennek fel, az másodikban, harmadikban is az szerint; de igen csudálatos kőből kifaragott kő emberek vagynak egy héján negyven. Azok pediglen kő lábokon állanak a kertnek az utczáinak szegeletin; azokat úgy faragták, mintha ugyan kacagnának egyik az másikra; hármát az faragott képnek csinálták kilencz száz tallérért. Az kertben vagyon többi között egy igen szép pincze szabású, az melyet neveztenek pokolnak; de ez igen szép hideg nyárban, boltos, mintha lecsepegőleg állana darázkő módra hegyesen; igen szép mulató hely. Ez kertben vagynak narancsfa, citromfa, fügefafa, több csudálatos sok fák. Oly kert, hogy az ember meg sem tudja írni az ő szépségét. Madarak háza is vagyon benne.³²⁷

21. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

22. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

23. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

24. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

25. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

26. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

27. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

28. die Julii. Itt voltunk Leányvár mellett.

29. die Julii. Itt voltunk Leányvárnál. Ezen nap mentünk vala Székely Boldizsár urammal, Henter András, Henter Péter uramékkal Pusztá Pest³²⁸ látni. Míg visszatértünk az táborba, addig generalis uram az hadakkal ment az urunk táborához, mivel rossz hír futamodott volt; csak az cseléd maradt az táborban.

30. die Julii. Itt voltunk Leányvárnál mező táborban; volt igen meleg időnk.

31. die Julii. Jöve meg generalis és Kemény János uramék az urunk ő nagysága táborából.

1. die Augusti. Itt voltunk Leányvárnál.

2. die Augusti. Itt voltunk Leányvárnál mező táborban. Urunk ő nagysága is ma mene az ledniczei kert látni az urakkal együtt.

---

³²⁷ Ezen morvaországi *Lednicze* város és vár hol fektét nem határozhatjuk meg, miután ma Morvaországban ily nevű helység nem létezik. — Talán a Nicolsburg mellett fekvő *Klentnitz* értendő alatta, melynek közelében Rosenstein régi várom fekszik.

³²⁸ Hasonló nevű helységet ma Morvaországban nem találunk.

3. die Augusti. Jöttünk el Leányvár mellől, mentünk Podvina³²⁹ város mellé mező táborba.

4. die Augusti. Itt Podvina mellett voltunk. Ezen nap estve küldött urunk ő nagysága Bécshez csatára Kemény Jánossal, Duplással és Béli János uramékkal; egész éjjel mind mentünk viradtig; mentünk igen szép városok mellett el, egyikét híják Ladenburk, másik várost híják Ranenspurk.³³⁰ Ez az Duplás harmadik fő generális svét kapitány igen szerencsés vitéz ember.

5. die Aug. Itt Podvinánál voltunk táborban.

6. die Aug. Itt Podvinánál voltunk táborban.

7. die Aug. Itt Podvinánál voltunk táborban.

8. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

9. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

10. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

11. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

12. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

13. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

14. die Aug. Itt Podvinánál voltunk.

15. die Aug. Itt Podvinánál voltunk. Ez az Podvina városa Morvában vagyon. Mi oltá az Morva vizén általjöttünk, Berend³³¹ városát és várát vitézte, lőtette, ma tizennégy hete hogy lőtetti az svét generál. Tortezonhoz az székely gyalogokat is mind oda küldé urunk ő nagysága, az lövő szerszámoknak is nagyát. Lön ezen nap esőnk.

16. die Aug. Itt voltunk Podvinánál táborban.

17. die Aug. Itt voltunk Podvinánál. Ma mentem vala Berendhez, az mely várát, várost az svétek vínnak. Ott háltam.

18. die Aug. Jöttem vissza Berendből ide az táborba. Ez nap adták meg feleségem levelét.

19. die Aug. Itt voltunk Podvinánál táborban.

20. die Aug. Itt Podvina mellett voltunk táborban. Ezen az napon az mi kegyelmes urunk ő nagysága lön szemben az svét generállal Tortezonnal Lednicze városában, az hol az szép kertet láttam vala. Urunk ő nagysága ezen éjjel ott hála.

---

³²⁹ E város Morvában, a magyar határszélhez közel feküdt; mert mint alább aug. 21-re olvassuk, innen a tábor megindulván még az nap átkelt Magyarországra a Morva folyó bal partjára. A *Podvina* helynevet azonban Morvaország e vidékén hasztalan keressük.

³³⁰ E két város alatt a Bécstől éjszakra eső *Rabensburg* és *Ladensdorf* helységek értendők Alsó-Ausriában.

³³¹ *Brünn* nevét naplóirónk a magyaros kiejtést követve *Beren*-nek, itt egy pár helyt *Berend*-nek írta.

21. die Aug. Az irgalmas kegyelmes úr Istennek kegyelmes akaratjából ma indultunk haza Erdélybe Podvina mellől; jöttünk által az Morva vizén; háltunk innét az Morva vize mellett. Az úr Istennek ő szent felségének áldassék az ő neve érette, hogy az szent békesség végben mene. Isten ő felsége meg adá érnem; még eddig ebben az útban jó egészséget adott. Az svéciai hadak is ma váltanak el tőlünk igen nehezen; igen kívánják vala itt maradásunkat. Morvát, Eslésiának egyik részét eljárók, Austriának is egyik részit.

23. die Aug. Jöttünk haza felé; Szenicze város mellé szállottunk mező táborban, mely városban felmenetelünkör is az városában szállottunk vala meg. Mostan az réten háltunk.

24. die Aug. Jöttünk Isten kegyelmes akaratjából által vissza haza felé az Fejér hegyen. Háltunk itt az mező táborban Szomolyán vára mellett. Az szegény Harkó Márton ma hala meg szintén vecsernyekor.

25. die Aug. Jöttünk Nagy-Szombat mellett el; egy kis falucska mellett voltunk táborban; Nagy-Szombatot jobb kézre hagytuk. Ma vittük bé Galgóczra az szegény Harkó Mártont; temettük el az barátok templomában; igen tisztességesen temették az barátok, barát vala csak pap öt.

26 die Aug. Jöttünk által az galgóczi hídon, az hadakkal együtt az város között; jöttünk által hálni ide Nyitra városa mellé.

27. die Aug. Jöttünk által az Nyitra vizén Nyitra mellett. Ezen nap meg akartunk az Párkán hadával³³² víni, de elmene előttünk Érsek-Ujvárhoz, Jöttünk ide hálni mező táborba Verebély mellé. Ezen nap volt igen rekkenőség; reggel azért lön egy kicsid eső.

28. die Aug. Ide jöttünk Léva mellé mező táborba; itt háltunk. Ma jöttünk által az Gram vizén Isten kegyelmes akaratjából. Ma délig igen meleg lön, rettenetes poros idő, dél után estig eső lön.

29. die Aug. Jöttünk Léva Palánk közé mező táborba. Ez nap igen meleg lön.

30. die Aug. Jöttünk ide Palánk mellé, mező táborba szállottunk. Ez nap igen meleg üdők lön.

31. die Aug. Jöttünk Palánk mellől Gyarmat mellett el; háltunk Szécsén mellett csak közel. Itt ezen nap igen rosszul voltam, az vér volt rajtam. Bízom az úr Istenben ő felségében, hogy ez nyavalyából meggyógyít. Ezen az napon homályos napunk lön.

1. die Sept. Jöttünk ide Losoncz mellé mező táborba; itt háltunk. Voltam igen rosszul az vér miá.

---

³³² Ezen hadon igen hihetőleg a Párkányon tanyázó német katonaság értendő.

2. die Sept. Az mi kegyelmes urunk elvált reggel tőlünk; ő nagysága Tokaj felé mene; minket ő nagysága Kassa felé bocsáta az székelységet; előttünk Huszár Mátyás uramat hagyá ő nagysága; Béldi János uram is Váradra mene; én voltam az Három széki hadak mellett. Ezen éjjel háltunk Rahaz³³³ mellett mező táborban. Ezen éjjel eső lön igen szép.

3. die Sept. Jöttünk ide Gömör nevű város mellé, az Sajó mellett szállottunk, itt háltunk. Volt ma igen meleg üdő.

4. die Sept. Jöttünk ide Szád vára mellé közel. Volt ez nap esős időnk.

5. die Sept. Jöttünk ide Somodi³³⁴ mellé mező táborba. Ezen napon is esős időnk lön.

6. die Sept. Jöttünk ide Misle³³⁵ mellé az rétre. Itt Mislén lakott Darkó János, az nagy-ajtai.

7. die Sept. Indultunk elébb, jöttünk Szaláncz vára mellett el; jöttünk hálni Horra;³³⁶ itt igen hálnak az pestisben. Ezen az napon kezdettünk falukra quarterra szállani. Huszár uram Terebesen hált.

8. die Sept. Jöttünk az Nagy-Mihályi László uram jószágába Sáros-Revisnyére;³³⁷ itt háltunk. Nagy-Mihályi uramnak itt közel Hamainon³³⁸ vagyon igen szép udvarháza; becsülettel gazdálkodott ő kegyelme nekünk. Huszár uram Nagy-Mihályon hála ez éjen.

9. die Sept. Jötlünk Isten kegyelmes akaratjából Ungvár városán által. Huszár uram ott hált Ungváratt, mi itt háltunk Kerekvizen³³⁹ az Homonnai jószágában.

10. die Sept. Jöttünk hálni Androsóczra,³⁴⁰ Huszár uram hált Szerednyén.³⁴¹ Itt Andróczon volt igen jó quártélyunk.

11. die Sept. Jöttünk el Munkács vára mellett el az városon által. Itt az városon véteté urunk ő nagysága el az harangokat, az melyet Morvából hoztunk vala. Az munkácsi gyalogok sokat veszekedének velünk. Hálni jöttünk Kövesdre.³⁴²

---

³³³ *Rahó* falu Gömör vármegyében a Rima völgyén, Losoncz és Sajó-Gömör között.

³³⁴ *Somodi* falu Abaúj vármegye legszélén Sepsi és Torna mezővárosok között.

³³⁵ *Felső- és Alsó-Mislye* Abaújban Kassától délre másfél mérföldre.

³³⁶ *Hór* falu Zemplinben Gál-Szécs és Nagy-Mihály között.

³³⁷ *Sáros- vagy Alsó-Revisce* Ung vármegyében Szobránczhoz nem messze.

³³⁸ *Hanajna* falu Ugban Sáros-Reviscséhez közel.

³³⁹ *Kerekvív* nevű helység hazánkban nincs; hanem találunk Ungban *Kereknye* nevű falut. — A *Kerekuizen* leírás Benkő másolatában talán tévedés *Kereknién* (Kereknyén) helyett.

³⁴⁰ *Andrasócz* Ung vármegyei falu Szerednyéhez egy órára.

³⁴¹ Benkő másolatában, mint látszik, későbbi bepótlással írva, *Sereben* áll; hogy azonban e Benkő előtt nehezen olvasható és hibásan másolt helynéven az Andrasóczhoz közel eső *Szerednye* értendő, bizvást állíthatjuk.

³⁴² *Kövesd* Bereg vármegyének Ugocsával határos szélén eső falu.

13. die Sept. Hálni jöttünk ide Nyaláb vára mellé csak közel az Tisza parthoz.³⁴³ Kapun³⁴⁴ nevű faluban háltunk, igen ocsmány faluban. Volt ezen nap igen esős időnk.

13. die Sept. Jöttünk Isten kegyelmes akaratjából Máramarosba. Mentünk bé Bethlen István uramhoz Huszt várába. Voltunk ebéden ő nagyságánál Huszár Mátyás és Dániel János uramékkal; estvére jöttünk ide Taraczköz nevű faluban. Ezen az napon esőnk volt; az Tiszán is ezen az napon jöttünk által Taraczközön feljúl.

14. die Sept. Jöttünk ide quártélyra Gyula nevű faluba,³⁴⁵ itt Máramarosban. Ebben az faluban mind nemes emberek laknak, oláhok. Ez nap homályos esőre való üdő lőn. Huszár Mátyás uram ez éjjel hála az erdő alatt Váncsfalván.³⁴⁶

15. die Sept. Itt Gyulafalván nyugodtunk quártélyban.

16. die Sept. Jöttünk által Máramarosból az erdőn; oly iszonyú rút erdőn jöttünk által, hogy ember latrabb erdőn soha által nem jöhetett; jöttünk hálni Oláh-Láposra. Huszár uram ekkor hált Magyar-Láposon.

17. die Sept. Décsére jöttünk hálni Apafiné asszonyom falvába; ezen éjjel és nappal igen esett.

18. die Sept. Jöttünk hálni Besztercze vidékire Besenyő faluba; ezen az napon is igen sok esőnk lőn.

19. die Sept. Itt az quártélyban nyugodtunk. Magam Huszár Mátyás uramhoz mentem Abafájára.

20. die Sept. Jöttünk ide Régenben; ezen éjjel itt Régenben háltunk.

21. die Sept. Nagy-Kendre jöttünk hálni.

22. die Sept. Jöttünk hálni Zsomborra.

23. die Sept. Az mindenható Istennek kegyelmes akaratjából érkeztem haza miklósvári házamhoz jó egészségben, feleségem is és gyermekim is tűrhetőképpen vagynak, melyért áldassék az úr Istennek szent neve érette örökkön örökké. Ámen.

Kálnoki István jegyzetei.

I.

---

³⁴³ Benkő *Pasa* partot másolt és olvasott. De hogy a Tisza parthoz közel romban fekvő *Nyaláb* vár szomszédságában más folyóról mint a Tiszáról naplóírónk nem szólhatott, bizonyos, s így a helyes *Tisza* olvasást bátran vissza mertem állítani.

³⁴⁴ *Kis-Kupány* falu Ugocsában a Tisza mellett Nyaláb vár romjához nem messze.

³⁴⁵ *Gyulafalva* Máramarosban Szigettől délre.

³⁴⁶ Benkő itt is hibásan másolt *Vinczfalua-t Vanczfalua* helyett. — *Váncsfalva* Máramarosban közel esik Gyulafalvához.

Anno 1637. 20. die Aprilis. Adá az úr Isten ő szent felsége az nagyobbik leánykánkat Katót hétfőn ez világra, melyért áldassék az úr Isten neve érette örökkön örökké.

19. Julii kereszteltetem meg itt kőröspataki házamnál tizenhárom hete korán.³⁴⁷

II.

Anno 1646. 14. die Aprilis. Isten kegyelmes akaratjából kezdettem az hitván kőröspataki házam körül egy kökerítést rakatni négy szegben, melyet Isten akaratjából akarok ez könyvben feljegyezni, az vagy vonni hány nap rakathatom; valamennyi nap, annyi kottával³⁴⁸ írom le, mely ez képpen kezdetik: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25.

Anno 1647. 16. Maji kezdettem Isten akaratjából az házam körül való kökerítéshez; ennyi nap dolgoztanak rajta: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.

Anno 1648. 28. die Aprilis kezdettem esméglén rakatni az kőröspataki házam körül az kőfalat, ennyi nap rakattam az falat I I I I I I I I I I.

Anno 1649. 27. die Octobris ennyi napon rakattam falai, ugymint 2 nap; mivel ez esztendőben 4. die Martii indultunk Konstantinápolyban, augustusban jöttünk ki, ezért nem volt módom az építésben.

III.

Anno 1648. 2. die Maji kezdettem el az miklósvári kőházat rakatni, rakattam ennyi nap, az mennyi vonás ide alább vagyon I I I I I I.

Anno 1649. die 5. Novembris. Rakattam négy nap ez esztendőben; azért nem rakathattam több napon, hogy voltam Konstantinápolyban, ... die mentem bé, 2. die Augusti jöttünk ki.

Kálnoki Sámuel jegyzetei.

---

³⁴⁷ Egy czédulán, mely a naplóba csak kivehetőleg volt betéve, erre nézve ezen jegyzet állt: „Anno 1637. die 20 Aprilis született nagyobbik leánya Kálnoki István urnak Kőröspatakon hétfő nap, kit is 19. Julii ugyan kőröspataki házánál megkereszteltete Katának, midőn tizenharmadik hetében járna a kisasszonyka. Ez volt Csáki Lászlóné.”

³⁴⁸ Azaz számjeggyel.

I.

Anno 1669. die 2. Sept. Isten ő felsége adott egy kis leányt feleségemnek Erkeden. Kereszteltettük Szent-Györgyön die . . . Novembris. Keresztapja Haller Pál uram ő kegyelme és Bodoni György uram. Neve Sófia.³⁴⁹

Anno 1670. Isten ő felsége ada egy kis leányt feleségemnek, die 30. Julii. Kereszteltettük azon napon estve Katának, mivel hogy kételkedtünk élete felől, Kőröspatakon.

II.

Anno 1670. die 3. Junii. Isten ő felsége kegyelméből kezdetem építtetni az pogányok tüze által megromlott kőröspataki házamnak falait második contignatióra. Isten ingyen való jó voltából légyen építője, az királyi prophétával kívánván azt, mivel hogy

Nisi Dominus aedificaverit domum,
In vanum laborat, qui aedificat eam.

1. Igen alkalmatlan esős idők miatt rakattam akkor csak nyolcz nap, félben hagytam s mentem Petki uram lakadalmába.

2. Másodszor fogattam az építéshez die 17. July anno praescripto. Rakattam 13 napok alatt. Gerendáit faragtatván, egyéb fáit szállittatván, 2. Aug. végezvén az bolt felett való falait, die 14. Augusti kezdetem az koszorúfáit felvonatni, Die 16. Augusti szarufáit vonattam fel. Die 18. Augusti kezdtem zsendelyeztetni. Die 23. Aug. nagy részét bézsendelyeztettem. Die 6. Octobris és azon az héten zsendelyeztettem. Die 17. Octobris lett vége az zsendelyezésnek.

3. Die 24. Novembris kezdtem alsó házakat tisztittatni, padoltatni. Die 6. Decembris rakattam kemenczét az feleségem házában, és die 12. ejusdem mensis költöztünk beléje.

---

³⁴⁹ A fentebb is említett czédulán erre vonatkozólag e volt jegyezve: „Anno 1669. die 2-a Septembris nascitur filia Samuelis Kálnoki in Erked, in curia Domini Stephani Lázár, et baptizatur in Szász-Szent-György penes Sz. Mihálytelke, levantibus patrinis L. B. Paulo Haller de Fejéregyháza et Domino Georgio Bodoni, nomine Sophia Kálnoki, dein couthoralis Johannis Boldogfalvi.”

2. Vargyasi Daniel Istvánné Pekri Polixéna naplója férjével és fiával tett bécsi útjáról (1745)

Újabb adattár a vargyasi Daniel család történetéhez. Kiadja vargyasi id. br. Daniel Gábor. Szerkesztette Kelemen Lajos. Kolozsvár, 1913. 228–246.

*

125. 1745 május 1. — október 2.

Vargyasi id. br. Daniel Istvánné Pekrovinai gr. Pekri Polyxena naplója bécsi útjáról és időzéséről.

Az Úr Isten nevébe.

1745. Érkeztünk *Bécsbe*, 1-ma Máji, estve 8 órakor. Szállunk künn az *Landstrauszba*, az *Aranyos Angyalhoz*. István fiam bémégyen az várasra az harminczadra, nem hányják fel egyet-másinkat, mert egy aranyat ad discretiába.

2-da. Mégyen az fiam cancellarius gróf *Gyulafi* uramhoz, az én uram szavával köszönteni.

3-dik. Mégyen szállást keresni; ugyan 3-dik mégyen az én uram az Cancellariushoz.

4-ik. Küldi az Cancellaria *Bojér* András secretarius uramat az én uramhoz, nem szinte kedves izenettel, (akkor jönnek szállásunkra *Csató* uram az asszonnyal; *Kozma* uram). Az én uram mindjárt mégyen az Cancellariushoz, de nem találja. Az fiam fogad szállást, maga bémégyen hálni, fogadja az szállást 1 holnapra Rf. 32.

5-ik. Az én uram mégyen az Cancellariushoz, de postája lévén, nem leszen szemben; marad az én uram az fogadott szálláson, én is béköltözöm, 12 órakor, *Csató* uram javallásából. Instantiát ír az én uram az Cancelláriának, melyben azt mutatja meg, hogy nem követe az Statusoknak, s *Zalánd*³⁵⁰ vármegyének, hanem mint possessor[r]a, úgy bírta az vármegye az én uramra felséges Asszonyunk előtt való instantiáját.

6-dik. Az Cancellariushoz viszi maga az én uram az feljebb említett instantiát, melyet helyben hágy az Cancellarius.

---

³⁵⁰ Zaránd. [K. L.]

7-dik. Vészek 12 tálat, 24 tángyért, melyben van 55 font 20 lot; adok érte Rf. 31//31.

8-dik. Vettem egy bor hűtőt, 2 abárlót, melyekbe van 20 font 72 pénz; fontja Rf. 12.

9-dik. Voltam az erdélyi Cancelláriusnél, s *Csatóné* asszonyomnál, ugy ő kegyelmével az *Proterbe*.³⁵¹

10-ik. Voltam az grófnénál, *Fondernotnénál*.³⁵² Délután az én urammal mentünk ki, kerültünk egyik kapún kimenvén az favásárba, jöttünk vissza az ő Felsege residenttiáján keresztül.

11-dik. Volt nálam délelőtt gróf *Fondernodné*. Ebédre mentünk az Cancelláriushoz gróf *Gyulafi* uramhoz. Volt nálam *Csatónné* asszonyom.

12-dik. Irtam *Gubernatorné* asszonyomnak.

13-dik. Voltam gr. *Fondernodné* asszonyomnál.

14-dik. Voltam az fiammal künn az favásárban.

15-dik. Voltam gr. *Ariostinnénál*, igen rossz garádicsú magas szállásán.

16-dik. Voltunk ebéden gróf *Fondernodné* asszonyomnál, gr. *Patacsics* is ott volt.

17-dik. Voltam az fiammal *Holzdorf* nevű helyben, igen szép kertben s azon felül az *Dunaparton* jól felmentünk; igen szép hely.

18. Az én urammal voltam az *Proterben*.

21. Voltam g. *Firmondné* asszonyomnál.

22. Voltam az urammal *Nuszdorf* felé, az *Duna* mellett.

24. Voltam az urammal *Fávorita* felé, az *linián* belől; igen szép sétáló hely.

27. Voltam az uramm *Léopoldstadban*³⁵³ *Kemény Jánosnál*; az *Dunán* láttam igen szépen készült hajót, melyen az királyné szokott járni, mikor vizen jár. Ugyanakkor az *Proterben*, fizettem a kapún *spirgeldet* x. 11. NB. Mikor az *linián* kimegyen az ember, két lovú hintón fizet kimenet x. 4., bejövet is x. 4; ha az naphaladot künn éri az embert, fizet bejövén az kapún két lovú hintóért kocsissal x. 7; azon kül minden persona x. 1. Én szoktam járni kocsison kívül negyedmagammal.

28. Voltam *Csatóné* asszonyommal az *porczenál* (!) *fábrikában*; láttam külömb-külobb féle gyönyörű edényeket; egy asztalra, mely 12 embernek való, vagyon másfél ezer forintos. Vagyon ezer, vagyon nyolcz száz, 6 száz, 5 száz fr. az ki legolcsóbb 400 Rf. NB. Ez nem erdélyi embernek való. Ugyan azon úttal voltam az hol az virágos fátyolokat, *bibor* fátyolt szövök; igen szép munka, de nagy munkával jár. Onnan mentünk az *matérja*

---

³⁵¹ A Prater. [K. L.]

³⁵² Von der Nod. [K. L.]

³⁵³ Leopoldstadt. [K. L.]

szövőkhöz, az hol spalernak valókat szőttek; ki nem gondolhatja az ember, micsoda munka légyen az.

29. Volt nálam az grófné, generál Firmondné asszonyom. Az nap voltam Kozmáné asszonyomnál.

31. Voltam az én urammal künn az Praterben, találtunk igen sok sétálókat.

Junius.

1-ma. Volt nálam gróf Fondernodné asszonyom.

2-da. Új szállásra szállunk az Karinthiai kapuhoz közel, igen szép házhoz.

3-tia. Voltam egy lónak nézésére, az ki sok dolgokat viszen véghez, melyet az ember csudálva nézhet, oktalan állat mit cselekszik; kivált azon csudálkozhatni, midőn akárki az kártya közül valahány szemű kártyát kivon: az ló távul állván, elfordul, mint egy okos ember, és azután lábával megtoppantja hány szemet huztak ki és azt is megtoppantotta, hányadik napja az hónapnak.

6-dik. Pünkösöd napján ülünk pap és communio nélkül.

8-dik. Eszünk ebédet az Cancellariusnál, g. Gyulafi uramnál; megyünk ki az én urammal sétálni, de az eső vissza vér.

10³⁵⁴-dik. Az én uram s fiam esznek az magyarországi Cancellariusnál, g. Botyáni³⁵⁵ uramnál. Az nap megyünk Nuszdorfra, az Duna mellé.

10. Jó bé Révai Elek öcsém uram és Révai Polyxéna öcsém asszony.

11. Voltam az magyarországi Cancellariusné, g. Botyájiné asszonyom udvarlására, ki is igen kegyesen látott. Ott láttam igen szép kemenczéket és igen nagy üvegű tükröt; mint egy nagy ajtó, olyan csak az üvege.

13. Voltam G. Fondernodnéval délután Senprunba;³⁵⁶ de szembe nem lehattunk Fixné asszonyommal, devotioja miá. Az hostátba találkoztunk nagy processioval, az grófné kiszálván az hintóból, az utcán térden állva imádkozott.

14. Voltam az én urammal, fiammal az magyarországi Cancellariusnál, igen úri ebéden.

16. Voltunk künn az Favorita linián kívül, az Haller regimentinek egy batalionjának tűzzel való exertitiumának nézésére.

---

³⁵⁴ Helyesen: 9-ik. [K. L.]

³⁵⁵ Gróf Batthiany Lajos. [K. L.]

³⁵⁶ Schönbrunn. [K. L.]

17-dik. 4 órakor reggel kezdik járni az úrnapi processiót, egész 11 óráig tartván; czéhok külön-külön seregbe, igen nagy zászlójok lévén minden czéhnak, szentek képeivel, igen czifrák. Némelyik zászlót 16 ember is vitte, csúfoson felöltözött emberek.

Kimondhatatlan sok nép volt; maga az felséges királyné egész udvarával jelen volt. Az nap voltunk künn az vadaknál, láttunk 2 oroszlánt, egy párduczot, egy tigris, két strucz madarat, két pelikánt; igen czifra satiros feje van.

19. Voltunk az én urammal künn, megkerülvén az várost egészen, onnan mentünk az Carolus Boromeus temploma felé, jobb kéz felé való hostátba; az öreg Starumbergnek³⁵⁷ egy házát kerültük meg belől egészen, ki is áll igen sok apró házából, melyekbe laknak mind mester emberek; annak az háznak igen nagy haszna van, minden 24 órára 24 aranyra mégyen és így térsen esztendeig való haszna 36/m. Rénensist. Csudálkozásra való, mely sok népe van minden hostátnak.

12.³⁵⁸ Voltunk Révai Elek öcsém úrral, s Cloningernével az agens Matollai kertibe. Láttunk sokféle vizi mesterséget; az égő gyertyát egy csőbe tették, az víz egészen körülette folyt nagy magoson s ki nem aludt az gyertya. Onnan mentünk az Ao³⁵⁹ nevű kertbe, mely kert az királynéjé; igen szép mulató kert.

22. Voltam az grófnéval Wandernádnéval Senprunba Felséges Asszonyunk kezeinek csókolására, s az apartamentbe végig ott voltam. Felséges Asszonyunk annyira leereszkedett, hogy méltóztatott velem két izbe szólni, gyermekeimet kérdezvén, vannak-é, s méltóságos Gubernátorné asszonyomat kérdezve mint van, s gyermekei az himlőt mint lábolták. Ami nagyobb, maga ő Felsége az kis királyt, s két ertzherczeg kisasszonyokat előmbre hozta s idejeket megmondotta. Akkor volt az én uramnak is privata audentiája Ő Felségénél.

23. Estve voltam az nagy comédián; hijáavalóságnak nagy hijáavalósága.

24. Estve voltam egy fából csinált s felöltöztetett bábnak nézésére; ezen volt mit nézni, (mert Isten tudja micsoda mesterséggel, mert ember hozzá közel nem volt) állott egy különös ház falától messze álló asztalon, mely be sem volt terítve, alája láttunk; de valamit kértett tőle az mestere, mindenre kezébe tartott kis verőcskével, előtte lévő vas harangocskát megütvén, megfelelt; valamint az feljebb irt ló cselekedett, az órát hány: megjelentette. Az két első székbe, melybe minden persona 34 pénzt adott, megjelentette hány persona ül; ültünk 16-on, azt is megjelentette, az 16 között hány férfi persona van. Ezt látván, én is csudálva néztem.

---

³⁵⁷ Stahrenberg. [K. L.]

³⁵⁸ Vagyis inkább „20” vagy „21”. [F. J.]

³⁵⁹ Au, liget. [K. L.]

25. Voltam Hitzendorfon az felséges császárné kezeinek csókolására, s egyszersmind apartamenten sok dámákkal. Ő Felsége oly kegyelmesen látott, magam csudálkoztam rajta, leültetett maga előtt, lemondással kínált, sétálni az maga kertébe egy hofdámával elküldött. Holmikról kérdezett. Most készültek házaiba azon dáma elhordozott. Olyan császári házai vadnak, talám Salamon királynak sem voltak szebb házai. Egyik szoba Indiából hozott hebenum fadeszkával van egészen megdeszkázva az egész fala az szobának, gyönyörű munkával. Az egyik szoba majd mind tükrökből áll; az hol tükör nincs, olyan az fala, sima, fényes mintha mind jáspis kőből volna csinálva. Az ki nem látta, nem lehet concipialni is.

NB. 24. Délelőtt voltam Révai Elek öcsém urammal és Cloningerné öcsém asszonyommal künn az hostátba, az fekete spanyolok templomába, az mely templom igen czifra, hogy mását nem igen tartják; de én megijedtem volt, mert jövén ki az székemből, az alatt emelik fel az oltárnál az monstrantiát s az térden állók közül egy megszólít, hogy álljak meg s tegyek tisztességet; megállék ugyan, de térdet nem hajté. Az öcsém, Cloningerné mellettem térdre álla, én s Istók fiam fennállottunk. Mig Bécsbe lészek többé olyankor templomokba nem mégyek. Onnan jöttünk bé az kapuczinokhoz. Víttek be egy vasajtós boltba, az hol láttam sok drága (por) kincset, akkora gyémántot, mint egy tyúk tojás folium nélkül; azonkívül tiszta arany poharakat, monstrantiákat, sok fingált szenteknek fejeket, kezeket. Egy kis ládába egy gyermeknek egész tetemeit fejestől; azt mondják: az Herodestől megöletett bethlehem-i gyermekek közül való. Sokat mutattak eféle, ki győzné elé számlálni? Egy üveget ada kezünkbe, mondván, hogy abba egy ördög van, melyet ez előtt sok idővel Spanyolországba egy emberből üztek ki s oda átkozták bé. Olyannak látszott, mint egy fekete dongó légy, de nem mozgott. Nagy balgatagság az ördög lélek, még is elhiszik megrekeszteni őket. Láttam, s voltam ugyan az kapuczinusoknál az császárok temető helyén; láttam igen szép munkával készített, jó fél ónból való koporsójokat. Ezt méltó megnézni akárkinek; nem koporsó formák az most közelebb megholt császároké, hanem oly szép formák, hogy formájok asztali ékességnek is meglehetne. Az József császárné szive van egy fekete márványkőből csinált két fejü sasnak az melyébe.

Azon napon voltunk az Aokortba, igen szép mulató hely; József császár csináltatta volt.

26-dik. Voltam az én urammal az Tabor nevű hely felé.

27-dik. Voltam fiammal Senprunba, az apartamenten, (ez esett extra ordinaria apartament vasárnap, mert szok esni kedden, pénteken). Igen szép idő volt, s az apartament volt az kertbe; bezzeg királyi mulató hely az. Akkor bucsúzott el az nagy herczeg, másnap

indulván az imperiumi gyűlésbe, oly véggel, hogy császárságra koronázzák. Az nap ebéden voltunk g. Gyulafi uramnál, László napján.

28. Voltam künn az én urammal, kerültük az hostátokat s az Aokortba is voltunk. Ott is van egy igen szép királyi palota, de pusztán áll.

29. Révai Elekéekkel voltunk az Aokortba. Sokan voltak mások is.

30. Voltam g. Firmondnénál délelőtt. Délután estve felé az én urammal Nuszdorf felé, visszajöttünk az hol az deszkát, s zsendelyt árulják arra az föld edény vásárba; láttam annyi edényt, hogyha annyi téglá volna, lehetne egy kastélyt építeni belőle.

Julius.

1-ma. Voltam az én urammal az Proterbe, ott megjártam az .....olto.

2-da. Voltam Senprungba, apartamenten. Volt az apartament az nagy palotába, az hol az sok gyertyatartó van.

3-dik. Voltam az én urammal az Favorita felé, onnan az linián belől, az Eugyenes kerthe mellett elmenvén, mark felé, egy kis Erber nevü falun végig, Landstrauszon végig. Az nap volt nagy processio.

4-dik. Igen sok népből álló processio volt az Őfelsége fegyverinek boldogulásáért. Az nap voltam künn az G. Vondernodné kertébe; de magát ott nem találtam, csak az kertet, s házakat megjártam. Egy nagy lovon ülő ember van egyik házba, az a kemencze; de senki sem mondaná kemenczének, az ki nem tudná. Szép statua.

5-dik. Otthon voltam egész nap.

6-dik. Voltunk ebéden g. Vandernodné asszonyomnál az kertbe, mutogatta ráritásait, azok között egy valami kőből csinált statuacsát, az kiről azt tartják, hogy az pogányok között való oraculum volt, az melyből az ördög szólott; majd el is hiszem figurájáról. Az nap voltunk Senprunba, az apartamenten. Volt az apartament az kertbe. Az nap láttam rozs kalongyát.

7-dik. Az urammal voltam az Proterbe.

8-dik. Voltam Cloningernével g. Vandernodnénál az kertbe, egész 9 óráig estve.

9-dik. Délelőtt voltam az földedény vásárban; az nap Senprunba az apartamenten láttam, hogy az sor kalongya közt szántották az tarlót, s amely földbe 6-dik arattak, ma azon föld egészen fel volt szántva.

10-dik. Voltam délig az cserépedény vásárban, onnan az Maria hilf nevü hostátba Kloningernével, egy tandlerosnál, holott mindenféle portékát talál az ember. Onnan bennlakó tandleroshoz; ott láttam egy ház öltözötöt, egy ágy firhangot 46 ezer n. forint érőt. Veres bársony, gazdagon varrva arany fonallal, nagy roj körülette. Világi bujaság. Az nap voltam az

én urammal az mezőn, az aratóknál; 1 napra fizetnek 1 aratóknak 7 garast, mely teszen 42 pénzt, étel nélkül.

11-dik. Voltunk ebéden az én urammal, fiammal Révai Elek, s Cloningerné, az g. Vandernodnénál. Istók fiamat egy német kisasszony szinta ajakon okáda az asztalnál. Onnan mentünk az Svarczenberg herczeg kertébe, az hol vannak most nyárba az Felséges Asszonyunk kés kisebb gyermeke, kiket is az kertbe hordoztak s ott csókoltuk meg kezeket. Az egész kertet megjártuk; herczegi kert, de semmi raritást nem láttam egyebet, hanem oly vastag narancsfát: jó vastag bikfához hasonló vastagságú. Virágok között edénybe épen valamire valót nem láttam; olá rózsát, Eszter parét, bisziókot s a félét, az melyet én kihányatok az kertemből.

12. Reggel eléb áll Andris és Hantz; de Isteni gondviselés lévén rajtunk, az idegen földön Istók fiam addig nyargalt utánnok, hogy visszahozá őket. Az nap estve bójó Révai Lőrincz öcsém uram.

13-dik. Reggel az cserép edényvásárba, veszek ürmös borhó[z] 9 kis kannát x. 17, négy kis hordó forma edénykét x. 20. Az nap jó bé Kaliziusné öcsémasszony, az ura s három leányával; délután odamentem ő kegyelmekhez.

14. Mentünk Kaliziusné és Kloningerné öcsém asszonyékkal ki az mezőre; valami hajókat csináltat f. Asszonyunk, kiket valami agens projectált. Nem igen nagyok, igen könnyűek lesznek; mikor hajó kívántatik, hajók lesznek, ha elbontják sátorok s ha kívántatik, az alja körfalhágo lajtorják. Minden része vas sorkokon jár, kívül-belül erősen vastagon olajos festékkal festett vászonnal borítják bé, de nem hiszem, hogy derék dolog teljék ki belőle.

15. Voltunk öcsém asszonyékkal s Révai Elek és Lőrincz öcsém uramékkal nézni azt az nyári házat, az ki áll egy hintó aljon, az mely horgas vasokon jár, ez igen szép curiositás. Az háza akkora, hogy egy asztal, tiz emberre való, ahoz való tiz székekkel elfér jó bővön benne, igen szép munkával felékesítve. Az fala olyan marmarisott munkával, mintha kőfal volna, üvegablakokkal. Mikor öszve rakják, igen kicsint mutat, 3-rom ló elviszi akárhován. Tartotta Rf. 900, kényes embernek meg is éri.

16. Voltam az én urammal az trajlaffernél, az tandlerosnál, alkudtam tőle két tükret 4 aranyokba. Délután voltunk Senprunba, az apartamenten; az kertbe volt az apartamen.

17. Voltam az Leopoldstati sokadalomba.

18-dik. Voltam Kaliziusné öcsém asszonnyal s leányaival s az fiammal az Ferdinand Harack kertibe; igen szép fejedelmi mulató hely.

19-dik. Ebéden nálunk Kalizius uram az asszonnyal, 3 leányával.

20-dik. Voltunk együtt az én urammal Senprunba, az apartamenten, az kertbe.

21-dik. Voltam Kaliziusné öcsém asszonnyal az Starumbergisi hauznál, egy tandlerosnál, kinek igen sok drága képei vadnak; de én nem estimálom; sok tükrei is vadnak. Onnan az fazékvásárba.

22-dik. Voltam g. Ariostinéval, g. Ulifeldné asszonyomnál künn az Althanisi kertbe; világi mulató hely. Voltak sokan dámák, ott volt g. Firmondné is, kit az Isten áldjon meg jóvoltáért. Szembe juttatott a gróffal, Ulifelddel magával. Szóltam az mi dolgaink iránt; fogadta, hogy kíván szolgálni. Onnan mentünk Svartzenberg herczeg kertébe.

23-dik. Voltam g. Ariostinéval Hitzendorfon. Az császárné beteg volt, de az főhopmesterné nagy becsülettel acceptalt az több dámákkal együtt, kínált cukuladéval s lemonadéval.

24. Voltam búcsuzni Fondernodné asszonyomnál, onnan az fazékvásárba, onnan Kozma uramhoz. Délután Kaliziusné öcsém asszonnyal voltam Josefstadba, az képirónál. Onnan egy selymes boltba, vett valami satiros selymeket, az teczin, ponson, rózsaszín és violaszín selymeknek lotját vette //72, az egyéb színeknek //48.

25. Estve felé az én urammal künn az mezőn.

26. Nagy solemnitással jött be az királyné az mi szállásunk előtt, a Sz. Anna templomába. Az nap is voltam künn az én urammal, mert gála lévén, az mi fekete köntösünk, nem engede oda mennünk.

27. Otthon egész nap. Csató uramék jöttek hozzánk.

28. Voltam künn az urammal, Nuszdorf felé.

29. Voltam az fiammal künn az Spitzberekbe, az trajlaffernél. Adtam két tükörért 4 aranyakat, voltam, g. Safkocnéval.

30. Voltam az én urammal Senprunba, az apartamenten. Volt az kertbe az apartamen.

31. Délelőtt voltam az én urammal az Starumbergi háznál, künn az tandleronál; vettem tőle egy nagy srajbtist s egy asztalra való almáriumot, 4 aranyakon. Délután az én urammal Nuszdorfra az Duna partján jártunk, búsulva, hogy Bécsbe várakozással értük bizonytalanságba juliusnak is végét.

Augusztus.

1-ma. 5 óra után mentem az én urammal az ....³⁶⁰ hostátba, az *Kik halhoz*, az heczzet nézni. Állott az heczcz ebből: egy ökröt két szelindekkel kergettettek; az két fülinél fogva úgy megtartották az ökröt, hogy nem mehetett el az ökör helyiből. Az medvével is hasonlóképen

---

³⁶⁰ Egy szónak való hely kihagyva. [K. L.]

bántak; az medve is forgódott volna, de az fogai s körmei el voltak szedve. De az heczznél méltóbb volt nézésre az, mit egy öregrend férfi vitt véghez. Egy pálczát az orrára tett, az pálcza felső végébe egy deszkaszéket, arra 3-rom pohár sert s avval táncolt; egy kötórúddal hasonlóképen az orrára tévén, lassan tánczolt; többeket is ilyeneket cselekedett.

2-da. Délelőtt voltam künn Máriahilfben, az tükör csinálónál. Délután indultam volt az fia[mmal] Hitzendorfra; mentem csak az liniáig, az nagy eső miá megkéstem. Felette nagy eső szakadott le; majd nem tudok oly nagy esőt.

3-tia. Voltunk künn Senprunba, apartamenten; az én uram újabban obtineált Ő Felségétl audentiát s igen kegyelmesen szólott s jól meghallgatta s kegyelmesen felelt. Isten továbbra is hajtsa hozzánk szívét.

4-ta. Voltam künn az én urammal Lepoldstat felé.

5-ta. Voltam délelőtt az fiammal, Senprunba; G. Fixnének akartam udvarolni de nem találtam, az f. királyasszonnyal bėjött volt. Bejövő utamba az tükör csinálónál; adtam előpénzt Rf. 1 egy pár tükörre, 8 falra való gyertyatartóra; az két tükörnek ára Rf. 12, az 8 gyertya tartónak Rf. 10 lészen.

6-ta. Voltam az én urammal Senprunba, az apartamenten, délelőtt voltam Partensteinné asszonyomnál.

7-mo. Délelőtt G. Székely Ádámnál.

8-dik. Délután 5 órakor mentem Senprunba, G. Fixné asszonyomhoz; otthon találtam s jó szívvel fogadott, instantiámra jól felelt, hogy kíván Ő Felsége előtt szolgálni.

9. Egész nap szállásomon voltam, eső esvén majd egész nap.

10-ik. Az fiammal Senprunba, az apartamenten.

11-ik. Az trinitariusok rabokat hoztak be, az kit az törököktől váltottak, igen nagy czifra processioval. Boldog Isten!

12-dik. Estve Kozma uramhoz az én urammal.

13-dik. Délelőtt Kozma uramhoz. Délután Senprunba, de az király asszony áberatiója miá nem volt apartament.

14-dik. Az én urammal Josefstadba, egy tandlernél, ezüstöt nézni.

15-dik. Vasárnapot szállásomon töltöttem.

16-dik. Az én urammal voltam az Favoritába, az oberlajtmannál, Pap Tamásnál, s mostan hozott feleségénél. Délután voltunk sétálni.

17. Minthogy apartament nem volt, mentem Csatóné, Feketéné asszonyomékkal és g. Mikes Antal, s Pekri uramékkal, az fiammal Closternajburgba, az papok világi dicsőségét látni. Láttam elsőbe igen czifra templomot, azután vittek az segestébe, ott elsőbe vették ki Sz.

Leopold fejét, aranyba drága kövekkel megrakva, volt fejébe az austriai korona, drága kövekkel rakva, veres bársony, alól prémezve csipkésen hermelinnel, még az kis farkocskák is rajta voltak; az tetejébe egy safír, akkora mint egy jókora dió, sok ezereket érő. Azután ezüstbe s aranyba foglalva, Christus Urunk keresztfájának darabja, tövis koronájából való tövis kettő, ezek üveg alatt voltak, s elég csókot adtak az velem levő pápisták. Egyéb sok szentek csontjai, nevezetesen az Sz. Lukács evangélista láb hüvelykéje (higye az ki akarja). Láttam monstrantiákat, kehelyeket tiszta aranyból, nevezetesen egyet, az kit ezen mostani vén prelátus csináltatott igen sok ezereket érő, drága kövekkel rakott; az tetejébe egy olyan safír, mint egy jókora dió, épen párja az koronába valónak.

Azután mentünk királyi házakba; az első ház volt bevonva igen szép drága flandriai spallerrel. Olyan kemenczék vannak benne, hogy az ki nem látta, épen nem concipiálhatja. Én álmélkodva néztem; két szoba veres bársonnyal, arany paszománnal kiczifrázva van bevonva, az többi ki kamukával, ki egyéb selyem matériával.

Azután mentünk az pinczébe. egy hordót láttam, az kibe az mint az velünk járó pap mondta, megyen 999 akó bor. Az igaz hogy igen nagy, jó hosszú grádicson mennek fel reá, az tetejére.

Azután mentünk az kutyákat látni, az kik fundation tartatnak. *Ez ám a jóságos cselekedet.* Nagy kövir kutyák, szelindek formák, és ordas komondort is láttam köztök. Miért tartják őket: restellem megírni. Az ki tudni akarja, kérdje meg Bécsbe lakott emnertől.

18. Szállásomon voltam egész nap.

19. Volt az mi utczánk felé igen nagysolenitású processio; az Boldogságos Szűz képét igen czifrán köves medáljokkal, gyöngyökkel felékesítvén hordozták. Akkor 6 órakor mentünk Kozma uramhoz.

20-dik. Apartament nem volt, de én kimentem Senprunba, az fiammal Ő Felségének memoriálist vittem, melyet G. Kokorsiva hofdáma vitt bé Ő felségének. Mig az templomba volt Ő Felsége, Kemény László öcsém uram, az cammer frau engedelméből elhordozott az Ő Felsége házaiba. Háló házába az ágy volt karmasin szín kamuka, széles arany paszománttal, virágokra kiczifrázva, ágytakaró, ágy körül alsó firhang, s az suporlát mind egyforma; az ágy fejénél két bársony gömbölyég párna. Abból az házbül mentünk az író házába; egy kanapé előtt egy kised asztalon volt az író szerszámok; az kanapé varrott sárga tafota párnákból állott. Onnan mentünk belsőbb házba, az hol néztük munkáját Ő Felségének; igen szép subtilis cupfrisstick képeket kivagdalt és zöld atlaczra raggatja Ő Felsége és spanyol falt csinálnak vele. Onnan beljebb egy igen szép házba, az ki maga munkájával (kimetszett képeket rámába csinálva) van megékesítve.

21-dik. Az én urammal künn sétálni.

22-dik. Egész nap honn voltam, vasárnap lévén. Volt nálam g. Gyulafiné asszonyom.

23-dik. Voltam g. Ulifeldné asszonyomnál az Althamisi kertbe az fiammal; szóltam magával az gróffal, kérvén az conferentia iránt.

24. Voltam Senprunba apartamenten s audentián, Ő Felségével szóltam deákúl, s felelt ő Felsege: potest fieri, iterálva potest fieri.

25. Egész nap szállásomon, szereda lévén.

26. G. Finokirickné asszonyomnál délelőtt, délután az én urammal Kozma uramnál.

27-dik. Délelőtt g. Firmondnénál voltam. Délután az fiammal az új perotslin voltunk Todnbak nevű falúba; az erdő alatt Herme felé való linián mentünk ki.

28-dik. Voltam az lejtmannéval először azon fazakasnál, az ki az királynak, s hercegeknek dolgozik. Nem lehet elhinni az ki nem látja, micsoda szép kemenczét csinálnak; inkább ovál forma, mint kemencze. Onnan mentem az bársony szövökhez; az is igen szép mesterség. Onnan mentem az hol az arany és ezüst fonalat készítik; igen jeles munka, kerekeken jár s karikákon; asszonyemberek, s leányok munkálódnak vele. Az szép vékony legszépe ezüstnek markját tartotta Rf. 22. 8 garason.

29. Estve felé kimentem az én urammal. Az nagy tempestas vissza kergetett bennünket.

30-dik. Voltam az én urammal künn az Mariahilfbe az fazakosnál. Én voltam Kozma uramnál.

31-dik. Voltam g. Finokiricknével Hitzendorfon, az császárné udvarlására. Kegyelmesen fogadott. Onnan Senprunba, az apartamentbe.

Septembris.

2-da. Voltam az materja szövöknél.

3-tia. Voltunk Senprunba az apartamenten; az második archiducissa az király asszony előtt magához hívott s magyar szókot kérdezett tőlem. Az király asszony nevette, s mondta: ez az magyar dámától magyarul akar tanolni. Az kis király kívánta, hajtsam le fejemet, nézze mi van az fejemen, s megtapogatta főkötömet s kérdezte miből áll.

6-dik. Voltam Kozma uramnál.

7-dik. Künn voltam az én urammal.

8-dik. Az én uram kiment Senprunba, maga az király asszony megszólította ő kegyelmét, s igen kegyelmesen megígérte ő kegyelmének az főtisztséget, az kit solicitál.

10-dik. Voltunk apartamenten, Senprunba.

11-dik. Voltam délig az ezületes és egyéb matérják fábrikájába. Igen szép munka, de az mészere igen sokból áll, s nagy mesterséggel. Délután voltam Csatóné asszonyommal, a Carolus Boromeus templomába. Egészen megjártam; ugyan van mit nézni ott, kivált az képirásokon; felette munkás, ékes épület, hogy elme ki nem gondolhatja, az ki nem látta.

12-dik. Volt az apartament Senprunba, (minthogy ő felsége 15-ik szándékozik indulni Frankofurtumba az f. nagyherczeg császárságra való koronatiojára, (mi is ott voltunk) és akkor köszöntük meg az Ő felsége kegyelmességét és egyszersmind el is búcsúztunk alázatosan Ő felségétől.

13-ik. Voltam búcsuzni g. Ulifeldné, g. Firmondné és g. Safkocsné asszonyoméknál, ebéden Kozma uramnál. Akkor el is búcsúztam ő kegyelmektől. Az Isten áldja meg ő kegyelmeket, nekünk sok jóval voltak s maga referendarius Kozma uram sokszor jó és szükséges tanácsával éltetett bennünket.

14. Voltunk búcsuzni g. Finokirickné, g. Arthurja generálisnénál. Ebéden consiliárius Vajda uramnál. Délután Csatóné asszonyommal az Eugenus kertiba való házakat jártam, ott láttam olyan czifra házakat, hogy olyat még nem láttam. Asztalakat olyakat, hogy párját becsülik 150 ezer renesisekre; messzül hozott márványokból valók, igen szépek. Egy párt láttam zöld jáspisból valót; egy asztalt láttam, az mennyit nyom, annyi aranyra van becsülve (de én inkább vennék annyi nyomó aranyat). Az herczeg asszony háló háza fejr s tarka selyem török materjával van bévonva, az ágya is olyan firhanggal van felékesítve.

15-ik. 11 órakor mentem g. Fiokiricknével(!) az udvarhoz, benn az városon felséges asszonyunk s jó királyunk akkor akarván indulni Francofurtum felé, ott voltam az több dámákkal az tükörházba. Van benne 6 egyforma, igen nagy tükör, egészen üveg, rámába, igen nagy koronája felül; négy asztal, veres bársonyszékek arany paszománttal s rojtjal; bévonva az ház régi nyiderlandi spallerrel. Felséges asszonyunk közinkbe jöve s kezét megcsókolók, indula el Ő Felsége 1 órakor. Az Úr Isten hordozza békével s hozza meg szerencsésen jó felséges asszonyunkat. Elmenvén Ő Felsége, azután az házakat megjártam g. Firmondnéval és g. Visdengragnéval, az Ő Felsége kabenetjét is; igen szép szoba. Az maga Ő Felsége s hozzátartozók képivel van felékesítve. Az nap voltunk ebéden g. Kemény László öcsém uramnál. NB. Az császárnétól is ekkor búcsúztam. Voltam egy tükörcsinálónál az Spirberken, ott láttam egy pár tükröt, hasonlót a felséges asszonyunkéhoz, az ára az kettőnek Rf. 4000, egy függő gyertyatartót, igen szépet, egészen cseh gyémántokból áll minden fityegője, az ára 1500 tallér.

Azon estve voltam búcsuzni g. Botyániné magyarországi cancellariusnénál.

16-dik. Reggel voltam búcsuzni az erdélyi cancellariusnál, gr. Gyulafiné asszonyomnál s gr. Arisotinénál. Az nap az Isten kegyelméből vége lészen Bécsbe való lakásunknak. Áldott légyen az Úr Isten, az ki velünk volt s minden gonosztól, nyavalyától oltalmazott, szükségünket kiszolgáltatta s az királynak szívét az én uramhoz hajtotta s vigasztalással bocsátotta; kiért áldott légyen szent neve s az én lelkemtől örökké dicsértessék. Ámen. Ámen.

2 órakor szállunk az hajóba, Budáig azon akarván menni; Szilágyi uram is velünk s az fiam is. Hálunk Divinnél az hajóba.

17-ik. Reggel 6 órakor érkezünk Pozsonyhoz. Ebédre mégyünk tiszteletes Milez Éliás uramnál, igen szép úri ebédet ad. Délután megyek az Clarissa apáczákhöz, gr. Haller kisasszonyokhoz; ott beszélgetek 2 óráig. Onnan megyek az Orsolitákhoz, az Szegedi kisasszony az abatissa, oda jöve az öreg Kornyis kisasszony is, egész gyertyagyújtásig tartottak; az Szegedi kisasszony adott czifra aranyos rámába két képet. Egyik Sz. Anna keze, másik boldogságos Szűz képe. Estve visszazálok az hajóba. Az fiam és Szilágyi uram elbúcsuzván tőlünk, mennek az városba, ő szándékozván Bécsbe visszamenni.

18-dik. Hajnalba indulunk, érkezünk estve Günjühez,³⁶¹ ott hálunk, idejecsében szállunk meg s az urammal sétálni indulunk; az mezőn igen jó baraczkot vészek, 18 egy garason.

19-dik. Hajnal előtt megindulunk, érkezünk 6 órakor reggel Komáromhoz; míg a hajós az commendánssal dolgát végzi, én az egész piacot megjáróm; az alatt olyan szél indul, hogy nagy munkával megindítják az hajót, de csak az tulsó parthoz, ott kell mulatnunk egész estveli 5 óráig. Magunk sétálunk Szönybe délután, Isteni szolgálatra. Másfél óra alatt érkezünk oda, egy háznál térszen prédikációt nekünk egy debreczeni deák. Visszamentünk az Dunához, az alatt az hajó odaérkezvén elindulunk, hálunk az almási vendégfogadónál.

20-dik. Hajnalba megindulunk, érkezünk Nyergesújfalú iránt; az nagy szélbe egész estig ott heverünk. Estve felé 5 órakor indulunk, hálunk Esztegomon felül egy vendégfogadó alatt.

21-dik. Reggel kiköténk Maros nevű faluba, Visegráddal által elembe; ott vészünk zsemlyét, hust, s egyebet ebédre. Az Dunába voltak kötélén szép vizák, tokok, melyeket láttam, de nem akarták felválni az halászok. Vettem egy kecsagét, egy szép posárt, s egy sulyot³⁶² 25 xron, onnan mentünk Vácához, az hajósoknak dolgok volt az commendánssal. Én

---

³⁶¹ Gönyő. [K. L.]

³⁶² Valószínűleg süllőt. [K. L.]

az piacot megjártam; igen szegény piacza volt, semmit sem találtam, majd estvég ott mulattunk. 4 órakor indulunk, az eső is erősen esvén, hálunk egy rossz vendéfgadó alatt.

22-dik. Hajnalba indulunk. Érkezőnk Pesthez reggel 7 órakor. Sok felé való kapásunk volt mig palétát szereztünk forspont iránt, de az Isten úgy megsegílt, hogy az vice ispányhoz Szileczki Jánoshoz mégyen az én uram; igen becsületes ember, parancsol az substitutus commissáriusnak, azon commissariusnak két aranyat adunk, ő rendeltet két szekeret, 12 lovat, de az nap el nem hozzák, mely miatt ott maradunk az nap. Én öreg asszony képibe Pannával az piacot, s az utczáknak nagy részét megjáróm, kávét s holmi apróságot vészek.

Visszamenvén az hajóhoz, az én uramnak úgy tetszik s által megyünk Budára, az benn való feredőbe meg feredünk. Nem lehet elhinni, micsoda melegsége van, hogy alig állhatja az ember, olyan sütős meleg. Ugyanott hálunk. Reggel 23. megjáróm a régi török mecsetet, általmegyünk ismét az hajóhoz, elérkezik a forspont szekér, kiköltözünk a hajóból, de ott eszünk. Délután 3 órakor megindulunk, hálunk Monorba, Pest vármegye.

24. Reggel megindulunk, ebédre szállunk Czegléden, ott újabb forspontunk lészen. Az város notáriusa becsülettel lát; onnan hálni Szolnokra.

25. Reggel felkelvén, megyünk az piacra; oly bőséggel volt a hal, 3 araszas eleven csukát 1 garason, valamivel kisebbet 2 xron. Szép eleven kecsegét 1 garason, jó nagyot. Ez Hevesvármegyében van. Ebédre Török Sz.-Miklósra; ott újabb forspontot adnak, becsülettel látnak s gazdálkodnak. Onnan hálni Kún Hegyesre. Ez az Kúnságon van; ott is forspontot adnak.

26-dik. Reggel 8 órakor templomba mégyünk; prédikál egy új academicus Sz. Pál Colloséba irt levelének 4. részének 14 verséből. Kijövé az templomból, indulunk 10 órakor, érkezünk 12 órakor Madarasra (ez is az Kúnsághoz való). Míg lovakot hoznak, addig észünk, 2 óra után indulunk, nap haladott után érkezünk az hortobágyi vendéfgadóba, s ott hálunk.

27-dik. Ebédre Szoboszlóra. Az hajdúvárosoknak kapitánya, Csanádi uram igen szépen gazdálkodik, kövér pulykával, s egyébbel. Hálni mégyünk Debreczenbe, ott hálunk. Ott találjuk g. T. Miklós, és Daniel Lőrincz uraméket.

28-dik. Ott helybe maradunk. Ebédre hív bennünket Biró Domokos uram. Szép ebédet ád. Estvére szépen gazdálkodik az város magistratusa.

29-dik. Az város ad forspontot, ebédre az debreczeni vendéfgadóba, hálni Székelyhídra késen, estve.

30-dik. Reggel az templomba; nehezen kapunk forspontot. Ebédre Margitára, ott is sokat várakozunk forspont után, adnak ökrököt; késen estve érkezünk dédai posta házhoz, Bárdi Sándorhoz.

Octobris.

1-ma. Reggel indulunk, ebédre Kémerre, oda érkezik Daniel Lőrincz. Szebenből jöven az notárius Bölöni uram, mondá az jó emlékezető g. Teleki Mihály uram halálát. Nagy kár az jó embernek meghalni. Estvére Somlyóra.

2-da. Ebédre Haroklyáni korcsmán. Estvére Istennek hála Zsibóra; találjuk Istennek hála békével az leányomat, az urát, s apró gyermekeit.

Kívül, id. br. Daniel István kezével: Bécsi diáriuma és itinerariuma szegény édes feleségemnek.

(Eredetije Daniel Istvánné kezeirásával, 4 íven, (7 irott és egy üres lapon) czérnával összefűzve, a Hadadi br. Wesselényi családnak az Erd. Nemz. Múzeumban letéteményezett levéltárában, Kolozsvárt.)

3. Vargyasi Daniel István önéletírása (1762)

A vargyasi Daniel család eredete és tagjainak rövid életrajza. Írta Vargyasi id. Daniel Gábor.
Budapest, 1896. 341–397. Latinból fordította: Marosi Gergely.

*

VARGYASI ID. DANIEL ISTVÁN L.
BÁRÓNAK

A LEGSZENTSÉGESEBB CSÁSZÁRI KIRÁLYI FELSÉG,
ERDÉLY FEJEDELME,
NEMES UDVARHELY ANYASZÉKE DIPLOMATICUS FŐKIRÁLYBIRÁJÁNAK,
AZ IKTÁRI BETHLEN ALAPITOTTA N.-ENYEDI NEMES COLLEGIUM
GONDNOKÁNAK,
NEMKÜLÖNBEN AZ UDVARHELYI GYMNASIUM RENDES FELÜGYELŐJÉNEK

ÉLETE.

Kelt Vargyasi ősi birtokomban május hónapja 22-én 1762-ben.

Uram, az én segítségemre igyekezzél
És az én segedelmemre siess.
Zsolt. Cap. LXX. vers. 2.

Midőn életemnek nyomoruságos napjait leírni szorgoskodom, nem az az eszem, hogy annak bármi nemű vágyától indítva az ő mulékony kecs egettetéseire elnéző lélekkel gondoljak még vissza. Mivelhogy a mindennapi tapasztalás, és a szent lélek is, a mi lelkünkkel egyetemben azt bizonyítja, hogy ennek a mi testünknek változékony vétkes és mulandó tárháza azért fog majdan feloszlani, hogy egykoron állandó tökéletes és mennyei dicsőségre újuljon fel. Ha tehát valakinek közölünk a boldog örökkévalóság szívében fekszik, ide minden módon törekednie kell, hogy a jelen való életnek minden bohóságaiból kibontakozzunk, s életünk minden érintkezésében a szent megfontolásnak azon mérsékelttségével járjunk el, miszerint kitűnjék az, hogy mi a világban semmi dolgot akkorára nem becsülünk, mint az Isten szeretetét, és az ő dicsősége keresésének buzgalmát. Valósággal lássák is által azt mindnyájan, hogy a jelenvaló életnek állapota nem egyéb, mint a legnagyobb terű; hogy ezt megtudva, annál gyorsabban és szabadabban törekedjék magát elkészíteni kiki az örökélet boldogságának keresésére. A honnan lelkemnek és indulataimnak minden vágyával s erőmmel egész megfeszítésével ezen jelen vállalatom célját is egyedül oda akarom irányítani, hogy midőn az isteni jósnak egész életem folytában rám halmozott nagyszerű jótéteményeit háládatos elmével újra átgondolom, mindazokért az idvezítő Istennek az én megmentőmnek újra halhatatlan hálákat adjak — és soha meg nem szűnő dicsőséget egyedül ő neki, a magasságban lakozó Istennek tulajdonítsak.

S ha csakugyan mindenekelőtt jelen vállalatom fonálát követve származásomnak születés napjaira kell felmennem: Hát születtem én az én legkedveltebb anyám valódi szájhagyománya szerint az 1684-ik esztendőben, a mennyiben végére járhattam, Deczember hava napjaiban, Kemény Zsófia anyámtól, néhai gyerőmonostori Kemény Péternek, Erdélyben létező nemes Fehérvármegye főispánjának, és Kemény János erdélyi fejedelem testvérenek leányától; és vargyasi Daniel István atyámtól, Udvarhelyszék főkirálybirája és fejedelmi tábla ülnökétől, a ki is fia vala a hajdani vargyasi Daniel Ferencznek, ugyanazon Udvarhelyszék fő királybirájának, Béldi Judittól, amaz életében oly nagy hős Béldi Pál nőtestvérétől születve és leszarmazva. De mivelhogy a hely és idővel való gazdálkodást tartom itt szem előtt, a leszarmazás fonálát ezeknél megszakasztva, elkezdett beszédem folytatására kell visszatérnem.

Az előbb megdicsért, de különben az Arianus vagy Socinianus tan ragadó nyavalyával megrontott szüléktől születve, tehát nem tagadhatom, hogy engemet is születésem — is szerencsétlen végzetemnél fogva sújtott ez a ragadó kórság.

De mivelhogy az Isten dicsőséges az ő szenteiben, és csodálatra méltó azokban a kik hinni szeretnek a Jézus Krisztus bizonyágtételének (Eph. IX. 3.) ennél fogva ugyanaz a

könyörülő Isten a ki mondá, hogy a sötétségből legyen világosság, fényeskedett az én szivemben is, hogy világosságot nyujtsen nekem a Krisztus orcáján tündöklő Isten dicsőségének ismeretére (2. cor. 4. v. 6.). Azonban itt feljegyzésre méltónak vélem azt, hogy az én elől dicsért nagyanyám Béldi Judith, az igazhitű (orthodox) vallásnak egyik nevezetes asszonysága, az én szülőmet, a midőn még életben volt, gyakran intette, hogy engem, az ő magzatai közül a legkisebbet engedne által neki az igazhitű vallásban leendő nevelésre; de midőn süketnek énekelne, az én nagyanyám valóban prófétai szellemmel előre megmondotta, hogy el fog jönni az az idő, a melyben egykoron a reformátusok igazhitű vallása ebben az ő házában nyilván fog vallódni. A mely Isteni jövendölés, működén bennem, és egyben az én nagybátyáim közül az Isten kegyelme és hathatós teljessége aztán végzetszerűleg be is teljesedett.

Miután azonban tanulmányaim folyama az iskolákban lejárván azoktól elváltam és szülőimtől már megfosztva lettem volna, úgy látszék hogy minden remény és tanács nélkül maradtam. De ő csodálatos gondoskodása az övéiről mindig gondoskodó mennyei atya gondviselésének! a ki éppen az alkalmas időben mellettem volt, és az üdvösségnek előre meghatározott napján nekem segített (2. cor. 6. v. 2.). Mert ime az Isten azon időnek felséges királyi kormányzékét, mintegy a Patriciusok árváiról gondoskodó honatyákat, felélesztette. A kik engemet, elhagyott ifjat saját különös parancsolatukkal arra kényszerítettek, nehogy tovább otthon elrejtőzni találjak; hanem magamat a felséges kormányzék előtt késedelem nélkül jelentsem: mert az a rólam való atyai gondoskodást magára akarja venni, és az én ifjú korom kiképzésében, nekem atyailag akar tanácsával szolgálni. Én tehát mint hogy előttem semmi elsőb és sürgősebb dolgom nem volt, mint az, hogy a felsőbbek parancsainak engedelmeskedjem, tüstént megjelentem. A honnan ugyan az felséges törvényszék (Dicasterium) valóban atyai gondossággal, engemet a maga különös ajánlata mellett, az akkor szereplő, igen kegyes emlékezetű néhai legkegyelmesebb gróf Bethlen Miklósnak, egy mindennemű tudományosságának és erényeknek ritka dicsőségével, és nyelvekben való jártassággal jeleskedő férfiúnak oldala mellé helyeztetett. — A kinek házában az igaz hitről való nyilvános vallástételnek, mind a szent gyülekezetekben, mind a mindennapi isteni tiszteletben, a legtisztább és folytonos gyakorlata volt. A melyeket én — mint a ki hasonló szellemi jótéteményekben azelőtt részes nem vala — bámulással hallgattam, és a legtudósabb egyházi férfiaknak, mély elmében lerakott beszédeit emlékezetembe bevésttem. És ez volt azon első, nekem éppen a maga idejében szolgáltatott alkalom, a melynek segítségével és a szent lélek kegyelméből megvilágosodott lelki szemeket nyervén, a Krisztus Jézus orcáján visszatündöklő igaz isteni tiszteletet izlelni kezdém (2. cor. 4. v. 6.).

És midőn átalakulásomnak ezen kezdő állásában helyeződtem volna, az ifjúkori vallásom hibáinak megjavítására célzó és szüntelen való lelkiismeretfurdalások és álomlátásoktól háborgattam. A tetszést érdemlők és előttem vetélkedve feltűnők védvei magából a dologból, a legnagyobb percekben fejlődén ki, én magam pedig azoknak szüntelen való szemlélése közt forogván, a maga idejében állott elő azon alkalom, a mely ennél fogva sinor mértékül választám egy császári királyi felséges, és az Isten útáiban legjártasabb fejedelemnek ezen ünnepest jelszavát: „Az az Isten, a ki minden dolognak a maga végét előre elrendelte azon végnek elérésére való eszközöket is előre elrendelte.” A mely állításnak hasonmásai nem ritkák a Proféták és Apostolok írásaiban is. Mások felett lásd a 10-dik rész 23-dik versében értekező Ezsaiást. Mert véget és pedig rövidet fog szerezni a seregek Istene az egész földön — ide czéloz Pál apostol (Eph. I. 4.) mondván: elválasztott minket az Isten a világ fundamentumának felvettetése előtt (4. 5.) a kik felől előre elrendelte, hogy fiaivá fogadjon, hogy lennének szentek és fedhetetlenek stb. (Rom. 8. v. 29. et 30.) a kiket pedig előre tudott, eleve is elrendelte hasonlókká lenni az ő fia ábrázatjához. A kiket pedig előre elrendelt, azokat hitta is, és a kiket hivott azokat meg is igazította, a kiket pedig megigazított azokat meg is dicsőítette. De ezeket már egyebütt bővebben elősorolván, vissza kell térnem most beszédem fonalának folytatására.

Mielőtt tehát az Istennek ily nagyságos jótéteményei rám hathatós befolyást gyakoroltak volna, e közben az én ifjú korom különböző viszontagságoknak volt alávetve. — Mert történt, hogy az 1703-ik évben kezdődött, és a néhai Rákóczi Ferencz fiának Ferencznek vezérsége és fejedelemsége alatt nyolcz egymás utáni évek lefolyásán keresztül elnyujtott belháború, mint valamely nagyszerű özönviz, elárasztotta Magyarországot és Erdélyt. Ezért hát mivelhogy mindenki átlátta, hogy az uralkodó Fejedelem ellen szántsándékkal elkövetett lázadás vétke Isten és emberek előtt gyűlöletes, és egyszersmint veszedelmes: az említett bellázadás fenyegető zavarai között, mind a Fejedelem iránti hűség fenntartása, mind saját magunk biztonsága tekintetéből a császári katonasággal jól megerősített szabad királyi Brassó várossába vonultunk, nem csekély számú mágnások és nemesekkel, én és a nagyobbik testvérem Daniel Péter, elegendő eleséggel, és kevés ugyan, de válogatott lovakkal ellátva. Azonban midőn a Rákóczi katonaság Erdély belső részeiben is már hatalmat nyerne, s miután annak egy bizonyos részét Segesvárszék Holdvilág nevű falujánál a császári katonák megszalasztották — és szétszórták volna, a brassói várórség parancsnoka, báró Vallenstein, egy valóban dicséretreméltó férfiú, a Rákóczi katonaság előcsapatjai az előbbi módon legyőzetvén, nekem és a testvéremnek, mint nőtelen életet folytató ifjaknak házainkba való visszatérési engedélyt adni kegyeskedett, egyszersmint azt is hozzá csatolta, hogy azon

belváltozások miatt erősen ártalmas időnek minden körülményeire komolyan figyelmezzünk, s ha azok megnehezednének, azokról nekie legottan valódi tudósítást adjunk; ilyen engedélyt nyerve, én és a testvérem a várórség sorompóiból szabadabb levegőre jöni jónak láttuk, és a mi Rikán innen fekvő vargyasi úri lakunkba visszatérvén, ott alig mullattunk egy hét lefolytáig — és ime az a kedvetlen hír csapja meg füleinket, hogy a Rákóczi kiküldöttjei Csík, Gyergyó és Kászon székelyszékeket, nem különben a három, névszerint Sepsi, Kézdi és Orbai székeknek, székely népek sokaságával leginkább bővelkedő kerületeit a magyar nemzet ősi szabadsága visszaállításának színe alatt megnyervén, és a Rákóczi részére csábítván, mindezek fegyvert fogni készülnek, és ilyen szerződés alatt összetömött nagy székely sereggel síkra szállanak, s Brassó városa környékét tűzzel és vassal ellenségesen megrohanják. S a mint ez a kedvetlen hír hozzánk jutna, egyszersmint az égő Brassói külvárosnak nagy füstje is szemeinkbe ütközött. A miért is mű, az azon idő követelése szerint mindég készen tartott és felszerelt lovainkra legottan felülvén, azokat gyors lépésekben Brassó felé indítottuk; de az országúiból, nehogy történetesen amaz emberek nyugtalan és rendetlen sokaságára bukkanjunk, kitértünk, és az Olt folyóján keresztülmenvén, utunkat a Brassóig megszakadás nélkül tartó erdők alatt folytattuk. De minthogy nekünk több, a minap Vargyason hagyott és hozzánk hűséggel ragaszkodó szolgánk volt, ezek minket követének. Minthogy pedig a védett, és már ostromzár alá veendő városban a szolgák számát szaporítani eszélyes dolog nem vala, csak egy szolgát vévén magunk mellé, a többieket a kiknek a Magyaros falu mellett épült Olt hidján keresztülmenniök kelle, minden eshetőségre nézve Istennek ajánlottuk. A kik miután a hidon átmentek volna, a délről legközelebb fekvő Hidvég nevezetű faluban a Rákóczi neve alatt zajongó csapatokra bukkantak. Ezek a mi szolgálóinkat kikérdezték, bizonyosokká lettek a felől, hogy nekünk a Brassói várórséghez van szándékunk menekülni, s minthogy köztünk és az ellenség közt semmi sem volt egyéb, csak éppen az Olt folyó, azoknak kitünőbbjei a Hidvégi hidon keresztüljőnek, hogy előnkbe kerüljenek és minket Brassóba szándékoltt utunktól, a tollük kitelhető módon, elzárni igyekezzenek. Minthogy pedig ez a nyugtalankodó sokaság Székely közkatonák és nemesek rendjeiből áll, de a főbb rendüekből még semmi szövökzöttei nem valának, azért nagy kívánságok volt arra, hogy általában mindenkit, de különösen a főrendüeket magukhoz csatolják. — Az honnan minden öndicsekedési viszketeg nélkül legyen mondva, minden fáradságot megtettek a végre, hogy minket is hálóiukba kerithessenek. Azonban a felénkszállongó ellenségek törekvéseit még jó elején észrehevén, elkezdett útunk irányát megváltoztattuk s a közelünkbe levő erdők felé tértünk, hogy ott az ellenséges roham ellen rejtékhelyeket keressünk, és pedig azon jó remény fejében, hogy majd a járatlan hegyek és erdők fáradságait leküzdve Fogaras várában menedéket nyerjünk, és ilyen

módon a Fejedelem iránti hűségünket épségben megtartsuk. De midőn az ellenség minket üldözni meg nem szünnék, makacsul nyomunkban lévén, és előnkbe a mint a havas alji hegyek gerincze alá hatoltunk volna, a hó roppant vastagsága miatt, a mint ez martiusban — a midőn ez az eset velünk történt — lenni szokott, egy felülmulhatlan akadály gördülvén, — ez bennünket megállani kényszerítene: akarva, nem akarva, az ellenség becsületszávára — a mint mondják — magunkat megadni kénytelenek voltunk. Ők is a maguk részéről bántatlanságunk biztosítása alatt fogadtak minket és tisztjeik táborába becsületes őrizet alatt vittek le; az ezen táborot vezető tisztjek egyike vala csernátoni nemes Kálnoki Péter, a másik Székely Zsigmond Kilyénből.

Azon közben nagy volt az isteni gondviselésnek irántunk való gondossága; mert mindketten elfogott testvérekül, állásunkhoz képest ékes öltözettel, fényes fegyverzettel s illő készülettel felszerelt nemes lovakkal valánk ellátva. S bárha valának némelyek a kik a mi készületünket meglátva, nagyon sovárgottak minket kifosztani; de ellenben jelen voltak a mi Istentől rendelt védőink is, két jeles főnemes, Tompa Miklós és Mihály Nagy-Borosnyóról, mindketten nemeslelkű és kipróbált hűségű férfiak, s a minket üldöző katonák vezérei, a kik mind a nemzetségi egybekövettetés, mind a köztünk azelőtt sok évvel fennálló barátságnál fogva, akkora jó akarattal voltak irányunkban, hogy rossz akaróinknak ellenünk tervezett ártalmas törekvései és boszantásai ellen bennünket épségben és kártalanságban megtartsanak és becsületesen a táborba vigyenek. A kiknek előljárói minket nagy ujongással fogadtak, velünk tisztességesen bántak, és a midőn minden éleségből ki volnánk fogyva, nekünk szabad asztalt adtak, és a mi szolgálaink is, még azon nap, a melyen az idő viszontagságánál fogva a fenn elő adott módon tőlünk elválasztódtak volt, a mi oldalunkhoz nagy örömmel visszatértek.

Midőn aztán a nyugtalan időknék ezen zavaros szélvészeitől a mi ifjú korunk is egészen elborítódott volna, akarva nem akarva a szövetkezett magyarok társaságába belé kellett merülnünk. — Mert azon időtájban Erdély is a szövetség czime alatt Magyarhonnal egyesülvén legkevésbé kerülhetette ki azt, hogy az osztrák ház ellen fegyvert ne fogjon. E közben azok, a kikre a dolgok folytatásának főnöksége a szövetkezettek részéről Erdélyben reá volt bizva, tanácsosnak tartották, hogy a havasokon túl való Oláhország fejedelmét, a mi szomszédunkat a magyarok szövetségének és felvállalt hadviselésének okairól bizonyossá tegyék. A mely követségnek végrehajtását a szövetkezettek egyhangú szavazattal reám bízták. Az honnan késedelem nélkül a havason túli Oláhországba mentem. Annak legmagasabb fejedelme Bránkován Constantinnal szokott tisztelettel összejöttem, és miután őt a mi szövetkezetteink nevében alázatos esedezésekkel megtiszteltem volna: a fejedelem viszonylagos óhajttal az én főnökeimnek és az ők felvállalt törekvéseiknek szerencsés sikert

könyörögvén, miután engem igen kegyesen fogadott és egy akkora fejedelemhez méltó ajándékkal megtisztelt volna, nekem az én előljáróimhoz csendes hazamenetelt engedett.

Közbevetőleg itten megjegyzésre méltónak találok. Vala a fenn dicsért legmagasabb oláhországi fejedelemnek egy római szt. birodalombeli cancellárja Cantacuzen Constantin, a hajdani görög uralkodó Cantacuzenusok nemes törzséből származva le. Ez már előhaladott korú férfiú volt, a ki a maga keleti módon szőnyegekkel ékesített pamlagán ülven, könyvtárával körülkerítve volt, lelkének különös gyönyörűségét a könyvekben találván. Ez a magyarok szövetségén és annak okain aggódva, és már azok felől megbizonyosodva, a szövetség előljáróit intette általam, hogy emlékeznének vissza a boldog emlékezetű néhai Bethlen Gábor végrendeletére, és annak szabálya szerint az ellenséggel nyílt csatában ne ütközzenek meg, mert mivel áll az, hogy a szövetkezett magyarok az ellenségekkel legkevésbé sem egyenlők, ugyan csak őket az ellenség mindég legyőzi, a mint a dolgok kimenetele is ebben az egész hadviselésben ugyan ezt így bizonyítja.

A fenn említett követségből az én előljáróimhoz szerencsésen haza érve, ugyancsak ezen időtájban szabad királyi Segesvár várossába véletlenül egy eset történt rajtam, a melynek felhozása az olvasó nézete szerint egy nevetséges közbe eső jelenet gyanánt tűnik fel; de a mi engemet, és az én életemnek a szemmel látható halál veszedelméből való kiragadtatását illeti, egy nyilvános példát szolgáltat arra, hogy az isteni gondviselés az ő különös választottairól mindég gondoskodik. A történetes eset im ez: A Brassót lassú megszállással körül kerítő tábor parancsnoka, engem a havason túli követség eltelte után ismét elküldött az Erdélyben fekvő Rákóczi katonaság legfőbb tisztjéhez, tekintetes Thoroczkai István úrhoz, hogy nekie az én előbb említett követségem kimeneteléről tudósítást tegyek, és mellém két útitársat adott. Az én utam iránya szerint keresztül kellett mennem a fenn említett Segesvár várossán, és ott a közebedlőbe ebédelni leszállottam. A királybíró háza, a mint emlékszem, a Kannagyártó György az ebédlőhez tőzsomszéd volt, ez a tisztviselő férfiú nekem jó ismerősöm volt, a kit emberségi kötelességből meglátogattam. A tisztség parancsolatjánál fogva nyíltan meg volt tiltva, azon idő zavaros állása szerint, nehogy valaki a város falain belül puskázna. Az egyik a hozzám rendelt katonák közül ezen tiszti parancsolatról nem tudva, pisztolyát kisütötte, hogy azt azután jobban töltse meg. Ezért a polgárok a pisztoly hangjára hosszú karókkal és botokkal versenyezve odafutnak, és nagy zajt csapnak. A melyet meghallván, a királybíróval együtt a ház pitvarába kijöttünk, s a mint a lépcsőn leszállanánk a dühöngő polgárok reám ártatlanra rohannak, ezeknek ütései ellen kivont karddal akarván magamat védelmezni, a kard a kemény ütések nem tarthatva derékba ketté törött, és én a földre kerültem, és a legszemmel láthatóbb halál fenyegetett engem, s nem is tudott engem a királybíró másként megmenteni, hanem

legottan reám, már a földön fekvőre feküdt, a ki már a földön feküdtem. Ez a férfi felette elhizott és testes volt, de testének súlyát nem éreztem, a midőn láttam, hogy ő az én égből leesett őrző angyalom, a ki az én életemet a bőszült köznép dühétől épségben és bántatlanságban megtartotta. Ekkora az ő választottairól elfeledkezni nem tudó isteni gondviselés gondja, a melynek égi örökődése által ezen alkalommal is megvédetve, folytattam az én felvállalt útamat, és Rákóczi katonaság előbb dicsért legfőbb parancsnokának az én havasontúli követségemről jelentést tettem, a ki az én fáradságom és követségre fordított költségem megjutalmazásául két gazdag székely gazdát az évi mezőn való hadi szolgálattól fölmentett. A kik nekem mindketten katonai szolgálatuk megváltása fejében minden hónapban külön-külön négy forintot fizetének. Eltelvén ez a hadi követség is, haza jöttem az elébb említett brassói táborhoz, a hol a podgyászom is hagyva volt. Történt azonban, hogy az Erdélyben levő császári katonaság parancsnoka gróf Rabutin tábornok, gróf Mikes Mihályt, Háromszék főkirálybiráját Szebenből— a hová a mágnások biztonság okáért vonultak volt — a székely székekhez küldé, hogy a szövetséget magyarok czíme alatt indított mozgalmait a székelyeknek csendesítené le, s őket a felséges ausztriai ház ellen intézendő fegyverkezésről beszélné le, de már ezen időben a székelyek a szövetség czíme alatt a Rákóczi pártjára mentek vala által, és Brassót, szabad királyi szász várost lassú megszállással körülkerítették volt, s ugyan ők a Brassó felé igyekező Mikes grófot, nyílt ellenség gyanánt tartván, az úton elfogják, a szövetségetek táborához viszik, és vele a legdurvábban bánva, s őtet elfogva őrizet alá vonczolják. Ezzel a szövetségetek köznépei a legrosszabbul bántak, és kényszerítették, hogy a Rákóczi fejedelem és a szövetségetek magyarok hűségére a szentséges esküt letéve, azok előtt való hódolatát jelentse ki. S a midőn látná Mikes gróf, hogy minden remény, melynél fogva magán segíthessen, elhagyta, alig nyerhette meg a dühöngő néptől, hogy mint fogoly Rákóczi fejedelemhez vitetődhessék; a mi ugyancsak aztán megtörtént.

Ugyanezen alkalommal, mivelhogy Mikes nekem és az testvérem Péternek közel való vérrokonom volt, mindketten követtük őt egész a fejedelemig, éppen azon időtájban, midőn a fejedelem Esztergom híres várát győztes fegyvereivel bevette volna (1706), és a Forgách és Eszterházi grófok, s más igen sok magyar mágnás a fejedelem hűségére megnyerésére vetélkedve sietének, elannyira, hogy még az isteni hatalom is a Rákócziak részére látszanék kedvezni: Mikes gróf sem maradott tovább meg a császár hűségében; hanem kezét adott a fejedelemnek (1704 június), és annak fejedelmi kegyét elfogadta, és így a testvéremet Pétert a fejedelem oldala mellé helyezte mint fegyverhordozót, az én számomra pedig Forgács Simon general campi Marschalnál a generálisi segéd tiszti hivatalát nyerte meg (1705.) Forgách gróf tábornoknak a maga hadtestében tizenkét rendes, jól fegyverzett és csinosan öltözött

regimentje volt. Ezen tábornok oldalánál egy év lefolyta alatt az előbb említett hivatalt folytatva, ifjú koromnak nem csekély mivelődését éreztem, de majd a Bercsényi irigysége és cselszövényei miatt, a kinek besugásaira a fejedelem is kelletinél inkább hallgatott, a jeles hadvezér Forgách a fejedelem előtt gyanúba hozódott, és Szepes várossába durva fogságba záródott.³⁶³ A miért is mi tisztokul az ezen tábornokság alatt folytatott hadi kötelezettségeink alól mintegy feloldozottan — mint pásztoruktól megfosztott juhok, elszéledtünk, s kiki közülünk a maga sorsát követte.

A mi továbbá engemet illet, én hazámba Erdélybe mentem, a hol midőn az egész Rákóczi katonaság főparancsnoksága Pekri Lőrincz grófra mint General Campi Marschallra és egyszersmint belső tanácsossára lett volna bizva (1706): s midőn jól tudná, hogy én magamat egészen a katonaságra adtam, és a Forgách parancsnoksága alatt a katonai szabályokba beavatva lettem volna: a Forgács tábornok alatt azelőtt is folytatott hadsegédi hivatalt reám ruházta, és a maga regimentjébe actualis kapitányi hivatallal tisztelt meg. A mely reám a fenn dicsért gróf és General Campi Marschal által ruházott tisztségek előjátékai valának, a melyek által előkészülődném azon időszakokra, a melynek eljövetele alkalmával ezen nagy hősnek lennék egykor nem utolsó követője, hogy teljesednék be rajtam az a velős és egy uralkodóhoz valójában méltó jelmondat, a melyről fennebb emlékeztem, a melyet magamnak sinormértékül elfogadtam, és a melyet itt ismételni érdemesnek tartottam: „Az Isten, a ki minden dolognak a maga végét előre elhatározta, azon vég elérésének eszközeit is előre elrendelte.”

Miután pedig ezen gróf és Campi Marschall tábornokában, s a fennemlített hivatalban a kellő időszakot eltöltöttem, az én Campi Marschallom velem bizalmason bánt.

Mert midőn a tél beálltával mind a tábornok, mind az ő erdélyi katonasága, a császári katonaság rajtok erőt vévén, Erdélyből eltávozott, és Magyarországra indult, téli szállásra az erdélyi legényeivel behelyeztetődött, és tábornoka számára Zemplén megyében Homonna jelöltetett ki szállásul. Itt a mennyire az idő körülményei megengedték igyekezett magát nyugalomra adni; de mivel a henyeséget nem szenvedhette, s a munkához hozzá volt szokva, különösen pedig az Isten utainak vizsgálásaiban igen buzgó vala, a luneburgi híres püspök Arnd Jánosnak az igaz kereszténységről írt értekezése olvasása és szemlélésére vetette az eszét és igaz keresztényi buzgalomból elhatározta, hogy azt honi nyelvre lefordítja. Mivel azonban ottan-ottan különböző katonai akadályok merültek fel, és ezek miatt az én tábornokom és grófomnak nem mindég vala ideje a maga szándéka folytatására, akkor a fenn

---

³⁶³ Az 1706-iki esztergomi hadiparancs megszegéséért és éppen nem unokatestvérének, Bercsényinek „besugásaira”. D. G.

említett értekezés fordítását reám bizá. Ezen elől dicsért fölötté tudós szerző könyve pedig a gyakorlati hittanok ágában minden igaz hitű hittudorok rangfokozatja szerint egy nagyon ajánlott, helybenhagyott és elfogadott mű vala. Mint a mely t. i. a szellemi élet megújítása, gyarapítása és bevégzésének elveit és eszközeit minden ezt olvasók lelkébe velősen benyomja, és az élet tökéletes szentségének folytatására a hiveket kezén fogva vezeti.

És ez a második égből nyujtott alkalom vala reám nézve, a melynél fogva nekem a sötétség hatalmából és a halál töréből megszabadultnak fényeskednék a Krisztus, hogy általa legyek képes az ő orczáján tündöklő igaz isteni ismeretet szemlélni (2. Cor 4. v. 6.). Mert igaz hittel megvallom, hogy én mielőtt a szent lélek különös kegyelme által megvilágosodott lelki szemeket nem nyertem volna, a vétkekbe és tévelygésekbe voltam beléhalva (Col. 2. v. 13.) és a test kívánságaiban forogtam, azokat mivelve a mik a testnek és az ő kívánságainak tetszettek (Eph. Cap. 2. v. 1.). Mert valójában természetemnél fogva a harag fia valék, miként a többiek is abban az időben a Krisztus nélkül voltam elidegenedve az Izrael társaságától, a szövetség ígéreteit illetőleg, és reményem nem lévén, Isten nélkül voltam a világban (Eph. 2. v. 12.).

És most én a ki a Krisztus Jézusban hajdan idegen voltam, annak már atyafia lettem. Mert az Isten, a ki gazdag a könyörületességben, az ő nagy kegyelmessége miatt, midőn a bűnökben meghaltunk volna, megelevenített bennünk[et] a Krisztus által, a kinek kegyelméből megtartattunk (Eph. 2. v. 1. 2. 3. 8. v. követ.). Innen van, hogy az Apostol is, midőn az ő szent értekezésében tovább haladva, ezen kérdést intézi: „Vajjon nem tudjátok-e, hogy az igazságtalanok nem lesznek az Isten örökségének birtokossai? Ilyenek valátok ti is, de ki mosdolódtatok, de megszentelődtek, de megigazoltatok a mi urunk Jézus Krisztusnak nevében, és a mi Istenünk lelke által.” (1. Cor. 6. v. 9. és 11.). Mi is hajdon esztelenek, Szent írás szerint hitetlenek, pártütők, különféle kívánságok és gyöngyöröknek szolgálók valánk; de miután az Istennek, a mi megtartónknak jósága és emberek iránti szeretete megjelent, megtartott az minket, nem a mi cselekedeteink igazsága, hanem az ő kegyelme következtében az újjászületés fürdője és a szent lélek megújítása által (Tit. 3. v. 3. 4. 5.). Áldott legyen tehát az Isten, és a mi urunk Jézus Krisztusnak atyja, a ki megáldott minket minden lelki áldással, a mennyekben, a Krisztusban, valamint elválasztott minket ő benne a világ fundamentumának fölvetése előtt, hogy legyünk szentek, és fedhetlenek az ő színe előtt a szeretet[ben], a ki eleve elrendelt minket fogadott fiaivá a Krisztus Jézus által az ő akaratjának kegyes szándéka szerint, a kiben váltságunk vagy az ő vére által, és bűneinknek bocsánatja az ő kegyelmessége szerint.

Melyeket így előre bocsátván, és a tiszta lelkiösmeret mérő serpenyőjére tévén, könnyű lessz bárkinek is megitélni, hogy mekkora legyen az isteni jósnak és

gondviselésnek az ő választottaihoz való gondossága? mekkorák legyenek különösen az ő reám, méltatlanra, sőt harag fiára árasztott jótéteményei, a melyek által engem az Izrael házából elveszett és ezen siralom völgyében remény, hit és igaz Krisztusi esmeret és szeretet nélkül tévelygő juhocskát fölkeresni, s választottai és megváltottainak sorába fölvenni méltóztatott. Ó csodálatos, és soha eléggé nem dicsérhető és magasztalható bősége az isteni jósnak! Mily csodálatosok és végére mehetlenek a te miveid seregek Istene! a melyek a választott magnak megtartására minden mi felfogásunkon felül vannak reánk árasztva. Ki ne adna neked hálákat, és ki ne magasztalná a te miveid nagyságát. Ó Sion királya!

Midőn pedig a fenn elősoroltak az isteni végzés szerint velem történnének, azalatt Pekri Lőrincz gróf és tábornok a maga szállásán valami kevés nyugalmat lelve, az egész téli napokon keresztül a maga szent elmélkedései és szüntelen való könyörgéseivel volt elfoglalva, s következőleg február 24-én a szent vacsorával való éléssel is magát előre megerősítette, mintha a nemsokára reá következő halált előre sejdítette volna. Azalatt pedig február 28-án torokgyuladást kapván, terhes betegségbe esett, melynek szorongatásaival csak hat napok lefolyása alatt küzdött, és végre ezen kórság által elragadtatva e halandó életből a boldog halhatatlanságra szólítatott el egy csendes halál által Homonnán, márczius 6-án, a visszaszerzett idvességnek 1709-ik, életének pedig 53-ik esztendejében, ő a ki Magyarországon és a bécsi udvarnál, azelőtt sok éveken át időzván, és ezen század Istenének ámtításai által félrevezetődvén, egyideig úgy tétette magát, mintha római katolikus lett volna; de mivelhogy ez a magyarok szövetkezése az általános szabadságért intéztetett, és a vallás ügyében is a szorongatott lelkeknek nagy könnyebbülést szerzett; ezek között gróf Pekri is lelki ismeretének szabadságát visszanyervén a nemrég fölvetett vallástól elpártolt, és mint tiszta és igazhitű református, a Krisztusban való igaz hitben szenderült el, s e szerint az Úrban azelőtt kevés napokkal elnyugodott grófnéját követte: egy úrhölgyet, a ki ritka és a nőnemet felyülhaladó szellemi ajándékokkal volt felruházva és a bölcs helybenhagyása szerint is a becses Carbunculus fölött becsülendő: valamint az általa német szövegből magyarra fordított, és a gyakorlati hittanra és az élet szentségének befejezésére igen hasznos három könyve is az ő dicséretét eltörölhetlenné teszi.

A Pekri gróf és tábornok leányai, mert a férfi nemből való vigasztalódástól megfosztódott, hajadon fölvel hárman maradtak — mert kettőt a midőn még élt férjhez adott — a kik közül egyik Katalina nevű, nem rég férjhez ment a Rákóczi fejedelem tanácsossa báró Kemény Lászlóhoz. Ez az árvák gondját a grófi apa elhalálozása után magára vállalta, és azokról gondoskodott. Midőn azonban az isteni gondviselés gondossága és tanácsából nekem eszembe jutott volna egyet az árva kisasszonyokból, Polixena nevűt, a jövődöbeli elvétel

reménye alatt eljegyezni, báró Kemény anyai ágon nekem rokonom lévén, minthogy az én anyám is ugyanazon Kemény családból származott; az honnan az elől dicsért bárót, mint a kisasszony gyámnokát rokoni bizalommal fölkerestem, és hozzá ilyen kéressel folyamodtam: Legtekintélyesebb báró uram! Jól tudod, hogy a mi meg van írva az egekben, meg kell annak lenni a földön is. Ha tehát az isteni előelrendeléssel nem látod ellenkezőnek, méltóztassál megengedni, hogy a te gyámnokságodra bizott Polixena grófhölgyet jövőbeli házasság reménye alatt magamnak eljegyezzem, nem állván ellen a köztünk létező kölcsönös vérrokonság. De a báró hajlandó vala nekem hátat fordítani, talán valami irigységi ösztönből. De miután a kisasszony hajlamát kikémlelve, látta, hogy ez irányban a legálhatatosabb, s azt is látá, hogy a többi nővérek is az én dolgomban szívesen beléegyeznek, s egyszersmint véteknek is tartá az isteni akaratnak ellenkezni, mindezeknek meggondolása után nekem kedvező választ adott.

Az honnan kevés késelem után, t. i. a fennebb említett esztendő Juniussának 4-én az elől dicsért szüzet, Pekri Polixena kisasszonyt, a keresztényeknek bevett egyházi szertartásuk szerint a házasság kölcsönös szent jegyeinek gyűrű megváltása és mindkét oldalról letett eskü után a szent frigy által eljegyeztem. A hol különösen engemet illetőleg érdekes lesz megjegyezni, hogy ámbár az elhunyt tábornok és grófnak egész udvara meg vala győződve arról, hogy én az ariánusi vagy soci[ni]ánusi tanban felette álhatatos vagyok, mégis midőn a mint fennebb nyilvánítottam, a szent léleknek különös kegyelme által már előre megszállva és a Krisztusban való igaz hitre komolyan elkészülve lettem volna, a mely dologról az összeeskető papon kívül még csak nem is sejdíthete senki semmit, a szent házasságnak megerősítő jelképét, a szent esküt a Szentháromság Istennek, az atyának, és a fiúnak, és a szentléleknek nevében tettem le fennszóval. Hogy dicsőítessék az Isten az ő szenteiben és lenne csudálandó azokban, a kik hisznek a Jézus Krisztus bizonyágtételének (Eph. 1. v. 3.) elannyira, hogy minden körülállók, s maga báró Kemény is bámulatra ragadtatnék, midőn látná, hogy én az igazságnak más hitét vallottam, mint a melyet ő valaha csak gondolt, és így a házasság befejezése is ugyanazon hónap 10-én végrehajtott.

Előhaladván az idő, jelen vala az a végzetteljes korszak, a melyben Rákóczinak és a szövetséget magyaraknak pártjai hanyatlásnak látszának indulni, mert Rákóczi fejedelem makacs lélekkel látszott szerencséjével visszaélni. Mert a midőn az ő és a magyarok ügye az angliai és hollandiai rendek hathatós közbenjárása által a fennebbi években a biztonság az a fokát éri el, hogy a megdicsőült uralkodó Leopold a nagyszombati tárgyalásban Erdély fejedelemségét a Tiszáig nyúló és messze kiterjedő magyarhoni megyékkel egyetemben

Rákóczi fejedelemnek engedné által,³⁶⁴ oda értve a fejedelem Magyarországon lévő és igen széles kiterjedő uradalmainak általa leendő szabad birhatási jogát is; az ő generalissimussa gróf Bercsényinek, kinek neve az uralkodó Leopold előtt éppen gyűlöletes volt, a békéből történt kizáródása miatt, a fejedelem sem Magyarország szabadsága, sem a maga tulajdon javára nem gondolva, csupán a Bercsényihez való szeretetből a legóhajtottabb békét lábbal tapodta és az ő izgatására a had folytatására vetette az eszét, de mindég harczolva és soha sem győzve végtére arra a szélsőségre jutott, hogy a folytatott háború nyolczadik évében, a mely az 1711-ik évre esett, Lengyelhonba volt kénytelen menedéket keresni, és Magyarországot, és annak igen virágzó ifjúságát, mint valamely zsoldos . . . és legkevésbé jó pásztor elhagyá, és így az ő makacs és a nagy-szombati egyezménynek legóhajtottabb föltételeit megvető önfejűségének méltó büntetését szenvedé.

Látván ezeket Erdélyországnak a honi földről száműzött főrendei, igyekeztek Moldova határára mint Erdélyhez közelebb lévőkre által szállani, azon reményben bízva, hogy azon részekből majd kényelmesebb leend a hazájokba való visszatérésük, s ennél fogva a számkivetett erdélyieknek nagyobb része ezen helyekre menekült. A kik között én is, mint már új házas, családommal oda vándoroltam elég terhes úton, a mely Máramaros megyéből Moldovába vezet, szekerekkel járhatatlan, nyolcz mértföldnyire terjedő, és tolvajoknak nagyon kitett havasokon keresztül. A melyeken mégis a legfőbb valóság segítségével áthatolván, Moldovában a Besztercze folyó mellett fekvő Bodest nevű faluban az isteni gondviselés nekünk jó szállást rendelt. A hol minket egy tekintélyes, Bohus nevezetű, és a mint mondá Magyarországból származó Boér a maga nemes udvarában ingyen szállással és tiszteletteljesen fogadott, és fedele alatt minket jó békekességben megtartott. De azonban a moldovai legmagasabb fejedelem kegyét se nélkülöztük, sőt inkább ez is az erdélyi száműzöttek nyomorult sorsán megkönyörülvén, szabadságot engedett nekünk arra, hogy a Boéroktól csekély áron kifogadott helyekre és helységekre az Erdélyből menekült parasztokkal gyarmatot állíthassunk, és a számkivetett mágnások nagy hasznával, és minden adófizetés nélkül, gazdaságot folytathassunk. Ekkora vala az isteni gondviselésnek gondossága és nagysága a szegény és tévelygő menekültekhez, hogy a veszedelmes számkivetés aggodalmai között is nem szűnt meg őket az isteni jóság jelenvaló jótéteményeivel kísérni.

---

³⁶⁴ Tekintetbe véve, hogy báró Daniel István ezen művét ezen esemény után csak évtizedekkel írta, úgy magas életkorát, tévedett, mert Rákóczinak Erdélyért külföldi herczegségeket: Leuchtenberget és Burgaut ajánlotta I. József és nem Lipót, ki akkor már nem is élt. D. G.

Éppen ezen időszakban tetszett az isteni akarat kegyelmének a honából száműzött és még az előbb említett moldovai Bohus udvarban tartózkodó családomat férfi magzattal vigasztalni meg, az előbb említett 1710-ik esztendő október havának 3-ik napján, a kinek szent keresztségben *Lajos* nevet adtak. Miután pedig idő folytával és az isteni gondviselés jótékony gondossága által elvégre édes hazánkba visszahelyeződünk volna, a gyermek is nevededett korban, s Isten és emberek előtti kedvességben és a jó reménységnek kívánatos jeleit mutatván fel, a fensőbb tudományokra léptetődött elé, s midőn arra a korra jutva a tanfolyamot a tudományok műhelyében dicséretesen bevégezte volna, ennek bevégeztével, nagy kíváncsisággal vonzódott a katonai pálya folytatására. S hogy nehogy a mi fiúnknak ily nemes hajlamát a jó választás törvényei ellenére elnyomjuk, mi szülőkül is beleegyeztünk ebbe. De végzetszerűleg szerencsétlen kimenetellel. Köszöntötte ugyanis a jeles császári királyi katonaságot, és különösen egy jeles Regimentet és ehhez mint önkéntes könnyű lovas besorozódott 1730-ban június 24-én, s nem sok idő múlva ugyanott zászlóartói hivatallal tisztelődött meg, és Magyarországon, Nyitra megyében, Botfaluban beszállásolva lévén, ragadós himlőbe esett és virágzó ifjúságában kora halállal kimult a visszaszerzett idvesség 1733-ik éve márcziusában, életének 22-ik évében, a kinek külföldön és reménytelenül történt halálán én mint apa nagy fájdalomba merülve, az ő emlékét egy számára fogalmazott síriralattal gyászosan megültem.

Továbbá, nehogy a többi magzataimat is, a kiket nekem az isteni jószág szent akaratjából adni kegyeskedett, hallgatással elmellőzzem, magának ezen jelen vállalatomnak rendjei is azt kívánja, hogy azokról is a töllem oly korai halállal elragadottokról, valamint az isteni kegyelem által életben maradottokról itt említést tegyek.

Az 1713-ik év január 10-én, miután a szathmári békekötésnek és az ottan kegyelmesen adott és alább bővebben kifejtendő megkegyelmezésnek erejénél fogva hazámba visszatérve a mi ősi jószágainkban csendesen élénk, született nekem az én legkedvesebb nőm, született Pekri Polixena grófnőtől egy fiam, a ki a szent keresztségben *László* nevet kapott, de tetszett a mindenható Istennek a 10 napos csecsemőt az égiekhez elszólítani.

Az 1714-ik év december 17-én született ugyancsak *László*, és meghalt 1715 július 16-án.

1716 február 25-én született egy leányocskám *Zsuzsanna*, és meghalt ugyanazon évben december 7-én.

1719 január 9-én született *Imre*, és meghalt ugyanazon évben április 4-én.

1722-ben november 16-án született egy leánykám *Erzsébet*, és meghalt ugyanazon évben december 27-én. Ez az öt legközelebb felhozott magzat el van temetve a vesszősi templomban.

1728-ban január 30-án született *Mária* leányocskám — meghalt 1729 február 25-én, és elhelyeződött a szádobosi templomban épült sirboltba az én néhai nagyanyám Béli Judit oldalához. Ez a számszerint hat magzat pedig, az Isten akaratjának kifürkészhetlen elő elrendeléséből mindnyájan gyermekségök gyöngé korában ragadtattak ki az élők közül, mielőtt első szülőnk Ádám hasonlatosságára bünt hagynának hátra, hogy a Jéhova áldottai magvának szaporodása is áldott legyen (Esai. 65. v. 23.), nem különben, hogy a szent gyökér ágainak is szenteknek kell lenniök (Rom. 11. v. 16.). Ámbár azonban ezek mindnyájan az égiekhez szóllítodtak el, még sem akart az isteni kegyelemnek megmérhetlen jósága minden magzatbeli vigasztalás nélkül hagyni, hanem méltóztatott nekem a család reménységére, és nekem vén apának vigasztalásom és igen szükséges gyámolításomra két jeles magzatot életben meghagyni, a kiket mindjárt bővebben megismertetek.

1720-ban január 14-én született a leány, a kit az édes emlékezetű anyja is, egész örömmel hordozott méhében, és éppen nem is ok nélkül, s javasolta, — hogy azt az ő tulajdon nevére *Polixénának* nevezzék, a mi nekem is óhajításom szerint történt. Mert növekedvén a leányocská, mind képire nézve egészen az anyjához hasonlított, mind pedig annak erényeit egészen utánozta. A ki aztán az ő elmés anyja szorgalmas nevelése által nemcsak a német nyelv tökéletes ismeretébe avatódott be, hanem az irodalomnak miveltebb tanaiban is, a hazában valósággal hallatlan példaképpen rövid idő alatt az előmenetelnek arra a fokára jutott, hogy más segítsége és minden nyelvtani hiba nélkül, mindenenk bámulatára, a hallásra gyönyörűsége beszédek fogalmazza, a milyenek még nálam vannak, és néhány azok közül ritkaság okáért a nagy-enyedi könyvtárba is letevődött.

S miután már férjhez mehető leve, ama nagy hős hadadi 1. báró Wesselényi Istvánnak, nemes Erdélyország fejedelemsége karai és rendei elnökének, ő császári királyi apostoli Felsége valóságos belső titkos tanácsossának, és nemes belső Szolnokmegye főispánjának ugyanazon nevű fiához ment szülői megegyezésével férjhez; egy ifjúhoz a ki előbb a külföldi egyetemeken történt megfordulása, azután a császári királyi katonaságnál 12 éveken keresztül folytatott kapitányi hivatala és a dolgokban nagy tapasztaltsága és nyelvekbeni jártassága által kiművelődve vala. Őt pedig ezen asszonysági állása se vonhatta el a könyveknek már előbb megízlelt édességétől annyira, hogy felhagyna a válogatott szerzők olvasása és forgatásával; hanem a könyvekhez és az azokból merítendő erényekhez való vágy oda vitte őtet, hogy a néhai leghíresebb Pictet Benedeknek, a genevai híres eklézsia papja és ugyanott a

szent theologia rendes professorának latin nyelven kiadott keresztény erkölcstanát saját erején magyar nyelvre fordítá.

Eléhaladván ezalatt az idő, az urnak isteni jósága az én előbb dicsért leányomat megáldotta, az égből küldött nevezetes áldással, és termékenyvé tette ötet magzatok sokaságával szülői meglepedésökre, a kik közül némelyeket az isten az ő akaratjának jó tetszéséből a mennyei társaságba magához közelebb szólított, az ő kedvelt és soha el nem feledhető férjével egyetemben, a sujtott özvegynek kimondhatlan keservére és bánatára, azonban még sem engedte az Isten könyörülő igazsága, hogy ő a maga mérhetetlen fájdalmai által fölemésztődjék, és minden vigasztalástól megfosztva legyen, hanem a jeles életben maradott örökösök megtartása — és vigasztalása által — mint mennyei vigasz által — az ő özvegyiségének keserű keresztjeit enyhítette.

Mert él az ő egyik férfi örökösse báró Wesselényi Miklós, a család második reménye, a kinek gyöngé korából kitündöklének a majdan leendő nagy léleknek látható jelei. Élnek leányai, a kik nem kevésbé testi szépségök, mint jeles elméik előjelei által kitűnők, és a kiknek szemlélésével senki sem tud annyira kielégedni, hogy bennök új gyönyörök okait ne lelné még föl. Mert mind a két nemen a magok nemében kitűnően élnek, és különösen be vannak avatva az istennek igaz hitű esmeretébe és vallásába, és az ő szeretete és félelmébe, s azonkívül a latin, német, és francia nyelvek tanulására, anyjuk példáját követve — egészen ráadták magukat. A leányok közül az első szülött a ki, hogy unokáinkban se enyészék el egészen ezen sok jóval összekötött névnek használata, Polixena nevet kapott és az érintett fegyelmek és tanulmányokban igazán tanítva és nevelve van, az isteni gondviselés gondossága folytán férjhez is van adva, a néhai erdélyi fejedelem gyermónostori Kemény János másod unokájához, ugyancsak gyermónostori I. báró Kemény Simonhoz, a ki egy ily nagy hősi törzshez éppen nem méltatlan unoka.

Az isteni kegyelemből életben maradott magzataim közül a második *István*, 1724 május 27-én született, s a tudományok műhelyében tanulása folyamát dicsérettel elvégezvén, s egyszersmint a német nyelvet is tökéletesen megtanulván égett a katonai pálya folytatásának vágyától; de minthogy az én házamban egyedül maradott férfi hős, az ő hajlamához mi szülők beleegyezésünket adni vonakodtunk, hanem törvénytannal okáért a fejedelemség nagyobb cancelláriájához, a mely a guberniumi, neki nyilást szereztem, és több ízben jó alkalmat nyújtottam nekie, hogy szélesebb tapasztalás okáért a felséges bécsi udvart is meglátogassa, a hol sok udvari mágnások ismeretségét kiérdemelvén, az isteni gondviselés sáfárkodása útján az történt, hogy gróf Braun General Campi Marschal látván az én fiamban a jó indulatnak jeleit, őt különös kegyeivel árasztotta el. A ki az akkor folytatott harcznak elsőrendű vezére

lévén, a maga magas tekintélyénél fogva a legkegyelmesebb királyné előtt kivitte azt, hogy az én fiam, vargyasi 1. báró Daniel István, a legkegyelmesebb császári királyi fejedelem asszony kegyéből, a maga udvari kamarássainak jeles collegiumába fölvevődnék 1752-ben. És ugyan ezen alkalommal ugyanazt a méltóságos hivatalt nyerték el a legnemesebb urak gróf Bethlen Miklós és 1. báró Korda György, a ki[k] nem olyan rég a belső titkos tanácsosi kegyelmes állomás címét nyerték már el, az isteni kegyelem hozzájárulásával.

Továbbá idő folytán, hogy az én hanyatlásnak indult korom mentől nagyobb teljességét nyerné el a királyi kegyelemnek, kegyeskedett ő császári királyi felsége irántami anyai jóságának gyöngédségét növelni ezen úton is: hogy az én megnehezülő korom miatt az én támogatásomra méltóztatott az én fönnemlített fiamat kegyelmesen mellém csatolni és rendelni, mint Udvarhelyszéki főkirálybirói segédet (Coadministratorem).

Miután pedig az én fiam már érett korra jutott, volna, szivemen feküvék nekem, atyjának, hogy mind az isteni, mind a polgári törvény parancsolatja szerint, az ő házasságáról előre gondoskodjam. Minthogy pedig a házassági szövetség szerencsésé tételére szükséges áldás az isteni gondviselésnek különös ajándéka, én egyedül ezen isteni hatalom segítségével támaszkodva, minden erőmet oda fordítottam, hogy az én kívánságomat teljesítse, s megsegítette az isteni végzés előrendelése, továbbá a legkitünőbb grófnő Daniel Sophia közbejárása által, a ki legkedveltebb élettársa volt a néhai legkitünőbb, legáldottabb és feledhetlen emlékü gróf Haller Jánosnak, föltett szándékomban óhajtott czélt értem. Mert a néhai legkitünőbb gróf Bánffynak leányát, s a losonczi második Bánffy Györgynek, éltében Erdély legóhajtottabb emlékezetű kormányzójának unokáját, t. i. Bánffy Ágnes grófhölgyet szerencsés valék jövődöbeli házasság reménye alatt eljegyezni az én említett fiamnak, a ki azt a szent esküvel, mint házassági kapocscsal — a keresztényi eklézsiákban bevett szokás szerint, — szerencsésen el is jegyezte. Kis idő elteltével, t. i. 1750 február 28-án maga a házasság is teljesebb bevégezést ért a menyegzőnek ünnepélyes megülése által, a melyet szabad királyi Szeben várossában a legkitünőbb gróf losonczi Bánffy Dénes, mint a menyasszony fivére, és nagyobb idős, pompával és nagyszerű fénnel ült meg.

Ezen valósággal nemes házassági összeköttetés alkalmával nyer[t] az én fiam egy olyan élettársat, a ki a veleszületett erényekben, különösen az Isten iránti kegyesség, az embertársak iránti szeretet, férje iránti fedhetlen hűség és tiszteletben, nemkülönben a neme feletti derekas okosságban annyira kitünő vala, elannyira, hogy látva ezen veleszületett tulajdonait, méltónak találtam őtet ezen dicsérő mondatra: hogy én ámbár már öreg vagyok, és láttam a gyöngébb nemben erényekben jeles hősnőket, de ennél az én menyemnél, Bánffy Ágnes grófhölgyenél kitünőbbet, igazán megvallom, hogy én sohasem láttam, a ki a bölcs

számítása szerint is a hősnők között a Carbunculásnál méltán elébb becsülendő. És mégis az isteni végzés végére mehetlen tetszéséből az én fiam, az ő szívének kimondhatlan keserve és szomoruságára egy ilyen nyájas és legkedvesebb élettársának gyönyöreitől megfosztódva, kénytelen vala az ő mostoha sorsát egész nyugodt lélekkel és önmehtagadással hordoznia: a melyet még most is jobb remény fejében türelemmel, ámbár gyászosan hordoz.

Még is ily nagy és nehéz keresztet hordozása közben sem feledkezett meg egészen az isteni jószág mirőlunk könyörületességeit illetőleg, mert ezen óhajtott házassági viszonyt égből küldött áldásával rövid idő alatt termékenyvé tette, adván nekünk egy 1751-ben született István nevű fiat. Ez Isten és emberek előtti kedvességben növekedvén szülei gyönyörűségére csakhamar olyan jeleit kezdé felmutatni és napról napra előhozni a kegyesség, engedelmisség, jó szorgalom és nemes léleknek, a melyekből kitetszék, hogy ő majdan szülőinek és hazájának nem elfajult fia fog lenni — a kit hogy az isteni jószág szülői és családja vigasztalására, és mindenek felett nevének nagyobb dicsőségére a megismert igazsághoz való hűség és állhatatosságban, az Isten tiszta szeretete és félelmében napok hosszóságával nestori évekig bántatlanul megtartson, azért az Istent a legforróbb könyörgésekkel imádom.

Leírván eképen az én három meghalt, és három élő gyermekemet sorban, már beszédem fonalának arra a folytatására kell térnem, a mely illeti az Oláhországban számkivetésben, és elég nyomorultul élő erdélyi mágnások és nemesek állását.

A mi számkivetésünk dolgai ilyenformán előhaladván a Rákóczihoz szító tábornokok közül [volt] egy kitünő éles elméjű, és nagy ügyességű hős, gróf Károlyi Sándor. Erre bizta volt a száműzött fejedelem a dolgok kétségbe ejtő állapotában a szövetkezett magyarok ügyét, és őket a hűség hódolatától Károlyi gróf által feloldozta vala. De az isteni gondviselés gondja ezen szélsőségekben sem feledkezett meg a nyomorult magyarokról. Mert a midőn kevésbé kedves és haddal fenyegető kilátások látszanának fenyegetni a német birodalmat, sőt magának a spanyolok nehéz megszállása által Barcellonában bekeített VI. Károlynak hazamenetele is kétséges vala. Ezen indokok által József császár rábiratva, a Magyarországon és Erdélyben visszaállítandó békére irányozta a figyelmét, és végre a maga tábornokát, Pálfi János grófot, Locher tanácsossal, mint királyi biztost és teljhatalmazottat Magyarhonba küldötte, hogy ez a megelégedetlen magyarokkal a lehető jobb és a köztársaságra nézve üdvösebb egyezményt kössön. Ennélfogva ezen királyi biztosok bizonyosokká lévén a felől, hogy mind a száműzött fejedelem, mind a szövetkezett magyarok általános összessége a békealkudozás ügyét tábornok gróf Károlyira bizták, véle a béke előfeltételeiről alkudozás folyt, és az alkudozás helye Károly mezővárosba jelöltetett ki, és pedig azzal a törvénnyel, hogy a biztosoknak a

mondott mezővárosban lenne állomások, a megelégedetlen magyarok pedig Szatmár várába gyülnének össze.

Ez a gróf Károlyi, mint a nemes magyar nemzet oszlopa, és annak ezen jelen egyezményben mintegy teljhatalmazottja, midőn átlátná, hogy a Moldova és Havasalföldön nagy számmal tartózkodó mágnások, nemesek — és az igen virágzó erdélyi ifjúság ügye éppen veszendőbe fog menni, ha ők az egyezményre kijelölt helyen annak kiszabott határnapján követjük által meg nem jelennek. Ennélfogva gróf Károlyi ezekhez expressust küldvén, és a béke körülményeit kinyilatkoztatván, unszolá őket, nehogy magukat és a honban hagyott javaikat kockára tegyék, hanem a szatmári határnapra követjök által álljanak elő. Ezt látván a mágnások és az oláhoni részekben időző erdélyi nemesek, a fenn már említett Mikes grófhhoz vetélkedve futnak össze a Szatmárba küldendő nyilatkozatról tanácskozándók. A kiknek mindnyájuknak szavazatai mind reám estek, és annyira sürgős könyörgésekkel kértek engemet, hogy annyi mágnások és nemesek jövődöbeli hasznát és érdekét tekintve, ne vonakodnám megtenni azt az utat, a mely elég terhes ugyan, de mivel hogy annyi rokonok iránti szeretetből kell felvállalnom, az Isten előtt sem leend kellemetlen, sőt mint valamely kegyes cselekedet kétség kívül meg fog jutalmazódni. Én ugyan ezen útfelvállalására hajlandó lélekkel valék — de még új házas lévén, nehezen mehettem annyira, hogy családomat a számkivetésben elhagyjam — kivált miután látnók, hogy mi Moldovában az egymással ellenkező, és már összeütköző két leghatalmasabb császár hadserege közé esve, nagy veszedelemnek vagyunk kitéve. De mivelhogy a száműzöttek közül senki se vala, a ki ezen követséget magára vállalná, én elvégre annyi mágnásoknak, és az én rokonaimnak hosszú és buzgó kérésök által legyőzötve, és az én legkedvesebb sógoraimnak báró Kemény László és báró Bánffy László uraknak biztosításaiba megbizva, az utat az Úr nevében magamra vállaltam, s midőn mindezen hazájokból száműzöttek és pénz nélkül szükölködők nekem semmi útravalót nem tudnának adni, saját tulajdon nagy költségemen valék kénytelen ezen nagy útra megindulni 1711 évi ápril 8-án, és velem lévén az isteni segedelem, az egyezményre kitűzött helyre t. i. Szatmárba alkalmas időben megérkeztem. A hol gróf és tábornok Károlyitól nyájasan fogadtatva, majd az egyezmény tagjainak gyűlésébe hivattam meg, mint a Moldova és Havasalföldön időző mágnások és nemesek követe. S hogy az én követségemnek mentől nagyobb súly adódjék, az előbb dicsért tábornok engem a teljhatalmazott Campi Marschalhoz vezetett, s nyilvános indokokat adott értésemre, a melyek által az oláh tartományokban száműzve élő erdélyi mágnások és nemesek nyomorú sorsát a királyi teljhatalmazott előtt elsiratnám; mert igen nagy hire terjedett volt el annak, hogy a császár hűségében állandóan megmaradottaknak az idegen országokra menekült hazafiak javaiból

jutalmak adódnának, különösen pedig a hűségtelenségben meghaltakéból. A miért is, midőn ezen kedvetlen föltétel lekönnyörgésében a királyi teljhalmazott előtt komolyan el lennék foglalva, az én könnyörgéseim jó eredményt szültek, mert kedvezvén az isteni gondviselés gondossága, nemcsak az idegen tartományokra menekült, életben maradottaknak, hanem a hűségtelenségben meghaltaknak javaikat is visszanyerni szerencsés valék, és ezen dolog felől az általános amnestia utasításában is, egy különös pont a miénkek vigasztalására be lőn szöve, mert ha a királyi teljhalmazottnak ezen kegyét ki nem nyerem vala, néhai gróf Pekri Lőrincznek, mint hűtlenségben meghaltak, minden javai és örökségei oda veszték volna; az ő örökössei a törvényes örökségből kiestek — és a legterjedelmesebb Pekri jószágok idegen kezekre jutottak volna.

Előre bocsátván az így folytakat, és a szatmári egyezmény is szerencsésen bevégződévén, elvégre az egyezmény pontjai t. i. az általános megkegyelmezés okáért a *pragmatica sanctio* által megszilárdítottak és megerősítődtek, a melyek a legkegyelmesebb general Campi Marschal királyi teljhalmazott és biztos gróf Pálfi János által nekem kezemre adódtak; és ilyen formálag általam az erdélyi császári hadak legkegyelmesebb urának báró Thige General commendánsnak pontosan általküldettek, s miután az elől említett egyezménypontokat ő kegyelmességének átadtam, és a fennebbi módon reám bízott követséget letettem volna, a general commendánstól engedélyt nyertem, hogy Moldova határaitra menjek, és a minap Moldovában hagyott családom után nyomazódjam. És ime Háromszéken, Csernáton nevű faluban, tekintetes Bernát János úr udvarában megtaláltam az én keresett és rég óhajtott feleségemet csecsemő fiam Lajossal, és a hozzá tartozókkal, a cselédséggel tudniillik, és podgyással meg társzekerekkel. — Legyen az örök Istennek a mennyekben dicséret — a kinek fedező szárnyai alatt mindazokat jó békesség és egészségben, bántatlanul találtam meg, a kiket a minap a külföldi száműzetésben félelem és remény közt hagytam vala el, mostan pedig őket az akkor isteni legfőbb gondviselés alá ajánlottakat a legédesebb hazába visszatérve látom. Mily csudálatosok a te jótéteményeid ó királyok királya, és uralkodók uralkodója, mily megmérhetetlen és a mi felfogásunkat meghaladó a te kegyelmességeid gazdagsága — ó mindenekre elégséges és mindenható Isten, ezen egész mindenségnek alkotója és kegyes fenntartója! Ime én nem oly rég indulék el Jákob pátriárával a hazámból, mint nyomorult katona, alig egy két szolgálta és ló kíséretében; de eltelvén a fegyverek zörgései és a had tüzei között különbféle viszontagságaim, ime hazavezérel engem legédesebb hazámba az úr, az égnek és földnek nagy jótéteményeivel elhalmozva; egy legkedveltebb, a nőnem feletti bölcs, ékes ábrázat és termettel jeleskedő, és engem tisztelő feleséggel, egy jó reményű fiúval és sokféle szolgálók seregével, barmok és

lovak bőségével, és a mi mindenek között a legkitünőbb, mentem vala külföldre, az istenes lélettől elidegenedve, Isten és Krisztus nélkül élve — a mint erről fönnebb is emlékeztem —, most visszatérek honomba és ősi hazámba úgy, mint a ki megvilágosodott lelki szemeket nyert, a Krisztus orcáján tündöklő igaz isteni esmeret által megvilágosodott, a szent lélekben való igazság — béke és örömmel egészen el van telve, és az Istennek választott edénye.

De ki tudná méltó dicséretekkel kiemelni az Istennek ekkora és a mi felfogásunkat meghaladó, ilyen magasztos jótéteményeit! Tehát az idvezítő Krisztusnak dicséretet zengő angyalokkal így kiáltok fel: Dicsőség magasságban Istennek és békesség a földön az Istent szerető embereknek, a ki rólam, az Izrael házából elveszett juhocskáról megemlékezve, engemet visszaszerzett és engem méltatlant a maga választottainak nyája közé betudott, a kinek legyen örök dicséret és tisztesség, a ki atya és fiú, és szent lélek, egy a háromságban és három az egységben, az ő Istenségének méltóságában a véges értelemnek meg nem közelíthető, meg nem fogható, élő és uralkodó mindörökké Ámen!

Idő elteltével aztán a béke helyre állítódván, 1713 év július 6-ikára szabad királyi Medgyes várossába általános országgyűlés hirdetődött, a hová a mágnások és nemesek összesége a községek (törvényhatóságok) követeivel együtt nagy tömegben megjelent. Itt az erdélyi udvari cancelláriának akkor ürességben levő referensi és consiliariusi hivatalára törvényes kijelölést nyertem; de mivelhogy mások valának az isteni tanácsnak felöllem való végzése, az állomást a mint emlékszem — a kegyes emlékezetű Alvinczi Sámuel nyerte el; azon közben pedig a belháborúk évei után minden évben tartódtak a Fejedelemségben a szokott módon általános gyűlések, a melyeknek alkalmával, a karok által egy bizottmány sem jelöltetett ki olyan, a melyben vagy a bizottmány tagjává, vagy éppen annak elnökévé ne tévődtem volna, de alig vala egy is olyan — a sarkalatos hivatalokat sem véve itt ki — a melyre törvényesen ki ne jelöltettem volna. A honnan az igen kegyes emlékezetű elnök báró Wesselényi Istvánt gyakrabban arra kértem, hogy ne emlékeznének meg oly sokszor a kijelölésekben az én méltatlan nevemről, a ki azt felelé, hogy engedj meg édes öcsém; mert meg vannak a te érdemeid, s nem is szűnünk meg mindaddig emlékezni felölled a felséges udvarban, a míg az Isten jó segedelmével érdemlett vigasztalást nem találtál.

Éppen ezen időszakra esett az, hogy a legkegyelmesebb cs. kir. felség az én őseimnek fejedelemeik és honuk iránt tanúsított jeles érdemeit, és az én ámbár méltatlan tényeim is, a melyek a jelenlegi báróságom jellegéről kiadott királyi diploma szövegében bőven kifejtve vannak, látván engemet az ő alattvalóját, és a fejedelem iránti hűségben senki után sem következőt, a liber báróság tisztével kegyelmesen megtisztelni méltóztatott. És ez által engem és az én utódaimat a fejedelem iránt tartozó hódolati szolgálatok teljesítésére, és az Ausztria

kegyességei dicsőségének soha el nem évülő dicsérettel leendő hirdetésére kegyelmesen alkalmasabbaká és ügyesebbeké tette.

Történt azután bizonyos időszak elmultával, hogy Erdélynek legkegyelmesebb királyi kormányzója néhai Haller János engedélyt nyervén rá, legfelségesebb Mária Terézia királynőnk királyi szent kezének megcsókolására Bécsbe menne, és az én fiamat is magával vinné. Ez a nagy hős irányomba a legjobb indulattal viseltetett, és nekem különösen jeles pártfogóm volt. Mert a midőn ez az én testvérem, Daniel Péternek nagyobbik leányát el akará venni feleségül, az én testvérem, mint atya nem akará egy ily kitünő házassági szövetséghez beleegyezését adni, csupán az ő unitárius vallás iránti makacsságából, s midőn beleegyezni vonakodnék, én közbe vettem magamat, és az én kisasszony nénémnek [azaz: húgomnak] ily felséges szerencsétől különben sem idegen elméjét, könnyen józanabb tanácsokra hajlítottam. A miért is gróf Haller, megtudva ezekből az én ő irántai őszinte szives készségemet, az arra való háládatos megemlékezés folytán irántami háláját akármely alkalom elő fordultával bebizonyította. Mert a midőn Bécsben az ő nem régiben nyert legkedvesebb feleségével nem keveset időzne, a felséges udvar meghittjei által ő felségéhez közelebb jutván, személyemet az ilyen helyeken azon helyzetbe hozta, hogy midőn a legközelebb következő évben a királyi szent kéz csókolására kellett mennem, hogy az Udvarhelyszéken ürességben levő főkirálybirói hivatalra törvényes kijelölést nyervén, ennél fogva az ő legkegyelmesebb felségének válaszát a legalázatosabban kinyerjem. Nekem ugyan, a ki már a 60-dik évet élém, úgy látszik hogy nem igen illik ezen átmeneti élet előléptetéseim, hanyatló koromban kapkodnom. De mivel az én legkegyelmesebb pártfogóm és kormányzóm, Bécsből hazatérve az én előléptetésemnek jól elrendelt eszközeit ott hagyta volna; nem szűnnek meg engem, az én legkedvesebb, és a hivatalra rábeszélte feleségem és az ő jeles erényekkel ékes javadalmi tisztje által unszolni arra, hogy ne tegyek kárt magamnak, hanem a már ismert tisztii hivatalnak törvényesen réám ruházott kijelölését, most alkalom elé álltával, a mint mondani szokták, két kézzel ragadjam meg; a melyet mégis kevésbé ragadtam volna meg, ha egy ekkora pártfogó ismételt javaslatait vissza utasítani nem féltem volna. Ennél fogva mintegy erőltetve látszottam ezen út folytatására magamat reá szálni. És valóban nem is más föltétellel; hanem az isteni hatalom segítségével, ezt a nevet híván Mózes prófétával segítségül, hogyha az isteni előre meghatározás kevésbé egyez meg az én szándékommal; az isten se legyen kegyelmes kísérem nekem, ezen utat felvállalónak, hanem cselekedje meg azt, hogy még lábamat se mozdíthassam meg ezen útra.

Ezen föltétel alatt tehát, s az isteni segedelemben bizva, útnak készültem, s megindultam az én vesszősi udvaromból 1745 év április 3-án és utamat folytatva elértem

Bécsbe az én legkedvesebb feleségem és István fiammal május 1-én, a hol midőn előttem semmi sem volna előbb és sürgősebb, mint a legkegyelmesebb erdélyi udvari cancellarius gróf Gyulafi urat, mint velem legközelebb levő vérrokot az én városba érkezésemről személyesen bizonyossá tenni, ennek megtörténtével elég szerencsétlen fátum ért engem, mert a következő napon, s az én városba érkezésemnek első kezdetén a cancellarius gróf megizentette nekem, a nemes cancellária titoknoka Boér András által, hogy szállásomból meg ne mozduljak, mielőtt a felséges miniszteri tanácsban el nem határozódik, vajjon szabad lesz-e nekem Bécsben valamely lépéseket tennem, annyival is inkább ott időznem. Mert a nemes karok nevében olyan levelet hoztam magammal ő felségének, a melynek előterjesztése különös királyi végzés által meg van tiltva, és ilyenvel ő felségét megszólítani nem lenne másként üdvös dolog előbb, hanem csak az ő felségétől való engedelem nyereség által. A mely nehézség mindazon által nem egyebünnen eredett, minthogy a legkegyelmesebb cancellár, a kinek elnökségét én — rokonsági viszonymnál fogva — felhasználni reméltem, irántam ellenséges indulattal viselteték. Mert a midőn ő kegyelmessége főkirálybirói hivatalának megürültével és törvényes kijelölés által történt reám ruházása után, az erdélyi udvari cancelláriusi hivatalra előléptetődött, és az ő előbbi hivataláról, t. i. az udvarhelyszéki főkirálybiróságról lemondott volna, a maguk hivatalaikban szereplő udvarhely széki catholikus clesrust biztosította volt a felől, hogy ő soha sem szenvedje, hogy neki utóda református főkirálybiró legyen! A mely irántami ellenséges érzelmek alább világosabb érvekkel fognak ki nyilvánulni.

Midőn mégis a főndicsért cancelláriusnak ilyenszerű ellenem tervezett szándékai az isteni végzés határozataival meg nem egyeznének, hogy mindezek füstbe mentek, az alább felhozottakból ki fognak tűnni, mert az én érdekekben a cancellárnak, bárha nem önkéntes gondnoksága alatt a miniszteri értekezés megtartatott, de olyan a mely engem kegyelmesen felhatalmazott a szabad sürgetésre, mind az én magán aggodalmaimat, mind a tekintetes karoknak ő felségéhez küldött levelét illetőleg, a mely levél t. i. a Zarándmegyei legfőbb hivatalnak visszaállítását ő felségétől jobbágyi engedelmisséggel kéri.

Midőn pedig a dolgok tovább haladnának, az erdélyi ügyekben tartott miniszteri értekezletnek elnöke vala gróf Starenberg, a kivel Gyulafi benső barátságba volt, minden udvari miniszterek felett, de ennek segítségével sem tudta tovább szőni leselkedéseit a cancellár, mert a halál által hirtelen eltűnt láb alól. A ki után gróf Ubfeld következett, a ki az ő napjának, özvegy gróf Wirmondnőnek ajánlata által a mi különös pártfogónk lett.

Az én dolgaimnak eléhaladása azonban napról-napra halasztódott a cancellár által, a mely által is bizonyította azt, hogy ő irántam nem jól érez. Az honnan már három hónap is

eltelvén, az én sürgetésem a cancellár nyilvános üldözése miatt semmi eléhaladást nem tehetne, az ő gyámnokságával szakítanom kellett, és az én dolgaim eléhaladása érdekében, egy más, az Istentől rendelt útra tértem, hogy az én főnnebb említett jelmondatomnak igazsága szégyent ne valljon, a mely azt tartja: „hogy az Isten, a mely minden dolognak a maga végét előre elhatározta, az azon vég elérésének eszközeit is előre elrendelte”, mert előre elrendelt vala az isteni gondviselés gondossága nekem egy védszellemet, mintegy az ő felsége családjához tartozó dámák közül, a kire ő felségétől bizva volt, hogy az audenciát szorgalmazók könyörgéseit ő királyi felségének sorjába juttatná be, és azokat engedélynyerés után ő felségéhez vezetné be. Ez a grófhölgy a Cocorsovi családból származott volt. A ki ő felségénél engemet bejelentvén, a mellettem álló fiamnak kijelentette, hogy ő felsége nekem a kihallgatást kegyelmesen megígérte, ennél fogva nekünk a körülményekre kell figyelmeznünk. Augusztus 3-án össze valánk gyűlve egy ünnepélyes parlament (így) alkalmával a tágas és minden kellemetességet illetőleg jól rendezett schönbruni kertben, a hová nekem is feleségemmel, a királyi jószívűség ritka kegyéből szabad bemenetelem vala, a miről alább bővebb említés leszen. Ennek téreckséin a királynő sétálva, úgy látszott, hogy lépéseit felénk irányozza, akihez a legalázatosabban hozzá siettem, s térdeimet meghajtva, a szokott jobbágyi hódolattal nyújtottam át legalázatosabban az erdélyországi nemeskarok levelét, a Zarándmegye két legfelsőbb kerületének ügyében ő királyi felségének küldöttet, ezen szavakkal könyörögvén neki: hogy méltóztassék ő királyi felsége az ismert vármegyének már megtörtént széttagolása után, a mondott két kerület jövődöbeli állása és annak törvényhatósága érdekében kegyelmesen körülnézni, intézkedni, a melyre ő felsége latin nyelven, az én bámulásomra így méltóztatott felelni: „Még az én nemző apám idejében történt vala határozás a vármegyének ilyen elválasztásáról.” Ezekre én a legalázatosabban így felelek: „Valóban igen, legkegyelmesebb felség! Kegyes emlékezetű VI. Károly császár kegyelmesen jóváhagyta ezen vármegye elválasztását, de mégis királyi felséged parancsából a dolog ezen folyó évben hajtódott végre.” Ezekre a királyné: „De mégis Arad vármegyében nem történt elválasztás.” A kinek én legalázatosabban felelém: „Hogy Aradmegyében semmi változás nem történt, csak Zarándmegye osztódott el, a melynek két alsóbb kerülete Magyarországhoz szakadt, és a két felső Erdélyhez, és ezen két felsőbb kerületre nézve kérnek Erdélyország rendei legkegyelmesebb felségedtől gondoskodást és valamely törvényhatósági állást.” Ezekre a királynő: „Gondoskodást nyerni fognak: de meglássák mégis, hogy kívánalmaikban újítás ne legyen.” Ezek elfolyván én is alázatosan és esekedőleg emlékezetébe hoztam ő felségének az én minapi magánkérelmemet, a legalázatosabban mondván: „Legkegyelmesebb királyi felség! Ne hogy az én annyiszor ismételt kijelöléseim 34

éveken keresztül, a fejedelem és haza érdekében saját erszényemből tett költségeim, s annyiszor kiállott fáradságaim után csak gyanításokkal és sohajtással legyek kénytelen eltávozni ezúttal is királyi könyörületességeid zsámolyától . . . Itt félbeszakasztja ő felsége az én beszédemet, és kegyelmesen így szól: „Talán van valami előterjesztés az én személyemről ő felsége előtt.” Ezekre én: „Legkegyelmesebb felség! Igenis ki vagyok jelölve ugyanazon hivatalra, a melyet nem régiben letett felséged erdélyi udvari kancellárja.” A melyet ő felsége meghallván; bámuljad kegyes olvasó a legkegyesebb fejedelemnek soha eléggé ki nem emelhető kegyelmességét, a ki nekem ily kegyelmes választ adott: „Az elhatározás idejében önre a legnagyobb ügyelettel leszünk.”

Az honnan látván az isteni gondviselésnek ezt az én magányos utazásomban tanúsított jószágát ilyenképen kiáltottam fel: Uram, erős és szánakozó Isten! Te vagy a királyok királya és azoknak sziveit oda hajtod a hová akarod; te, mondom igazságos és különös igazságú vagy, mennynek, földnek ura, a ki a megalázott és kigunyolt szívet nem veted meg, és a te hiveid könyörgéseiről nem feledkezel meg végiglen.

Az udvari nőszobában az udvari legfőbb marschalnő Tiscian grófnő volt; ennek szívét is az Isten a mi ügyünk pártolására hajlította. Voltak nem olyan rég némely erdélyi mágnások Bécsben, mint gróf Székely László, báró Bornemissza vagy Kászoni János, és ha nem csalódom mások is, a kik Bécsben nem keveset időztek, mégis a királyi palotákban az udvari mágnásokkal lehető társalgás, az udvar ismeretes okai miatt nekik megtagadódott. Mindazonáltal a legkegyelmesebb Tiscian grófnő az én feleségemmel, a ki a cseh nyelvet jól értette, akkora barátságot kötött vala, hogy annak közbenjárásával a felséges királynőtől megnyerte, hogy mind nekem, mind a feleségemnek, valahányszor ráérünk, szabad bemenetelünk legyen a királyi palotákba és szobákba, és ott az udvariakkal szabadon társaloghassunk, a mely mégis különben meg nem történhetett, mint mind az én, mind a feleségem nemzetség-fajának leszármaztatása és annak megmutatása által, hogy a mi családunk a mágnások törzséből származott, és az erdélyi fejedelemségbeni legfőbb hivatalok viselését illetőleg, különösen régi. Ezt látván a legkegyelmesebb fejedelem, nekünk általános szabadalmat engedett arra, hogy a felséges udvart látogathassuk.

Az mit nekem ő szentséges felsége augusztus 3-án kegyelmesen megadott kihallgatáson a saját királyi szavával, mind a Zaránd vármegyét illető ügyben, mind saját magánkérelmeim érdekében nekem kegyelmesen megígérni méltóztatott, mindazoknak beteljesedése szeptember 8-án ment végbe. Mert midőn az udvarhoz tartozók nagygyűlésében a schönbruni palotában én is jelen volnék, és a királyné a szent vecsernye megünneplésére a kápolnába szándékoznék menni, a kamarások rendbe állottak, a szokott módon a királynőt

megelőzvé; a királynő pedig a palotán átmenve méltóztatott felém jönni, a ki is engemet, a királyi lábához repültet, régi, és már már csüggedező alattvalóját ezen kegyelmes királyi szavakkal méltóztatott megörvendeztetni: „Már mind a mi királyi kegyünket, mind az ürességben levő hivatalt, mind a többi kéréteket megfogja nyerni.” A királyi szónak három része van. Az első magában foglalja a királyi kegyelem ígétét, a melybe annak nagyobb teljessége tekintetéből az is befoglaltatnék, hogy én valamely ereklyét nyerjek, hacsak ez a kegyelmes szándék, a mint azután a referendárius Kozma úr nékem értésemre adta, egy bizonyos valakinek irigysége által előre meg nem akadályozódott volna. A királyi ígétnek második része az udvarhelyi ürességben levő tisztséget illette, a mely a mi cancellárunk hajmeredése és teljes bámulása daczára, az isteni gondviselés gondoskodása, és a királyi jószívűség teljessége folytán, nekem jutott. Aminthogy ezen dolog felől ugyancsak ez a cancellárius a Károly-convent nagyon tisztelendő elnökének egész ilyen siralmasképen panaszolt: „Mindent elkövettem— úgymond — a végre, nehogy az udvarhelyi kitűnő tisztség hereticus kezekre jusson; de a királynő szivét nem hajlíthattam meg. Miért? Mert az legfelsőbb lény kezeiben volt, és adta a spártát annak, akinek akarta.”

A királyi ígét harmadik része Zaránd vármegyének Erdélyhez visszacsatolt két felsőbb kerületét illette, a mely lépésben is az erdélyi rendek nem csekély bizonyosságait érezték a királyi jószívűségnek; mert nehogy ezen vármegyének még az őskirályoktól adott néven nevezése ezen visszacsatolás által elenyésszék, nem akarta ő királyi felségének kegyelmessége, hogy ez az ősi elnevezés elfelejtődjék; hanem kegyelmesen azt akarta, hogy azon két felsőbb, Erdélyhez vissza kebeleztet és egygyé olvadt kerülete egy egész vármegye rangja és törvényhatóságával megtisztelve maradjon, és ezt egy változhatatlan törvénnyel el is határozta, és e mellett Erdély lakóinak egyformásítása tekintetéből ezen két kerületnek a só szabad használatát is kegyelmesen megengedte.

A mint ezek folynának, elközelgetett az a határnap is, a melyen ő királyi felségének a frankfurti gyűlésre kelle sietnie, hogy ottan a császári méltóságba igtatódjék be. Az honnan az én magánkéréseim ügye is még ingadozó lábon látszának állani. Mert a közpalotában királyi szóval nekem szeptember 8-ára megígért királyi elhatározás, még nem volt a szokott diplomával megerősítve. És mivelhogy gróf Kemény, ő felségének valóságos udvari kamarássá, s egyszersmint a nemes erdélyi udvari cancellária tanácsossá, nekem pedig közelrokonom, talán jó szándékból, azelőtt kevés napokkal ő felsége gyóntatótyjához menve, azt az én magándolgaimról értesítette volna, én attól úgy féltem, mint a tűztől; nehogy mégis az ő általam való elmellőzését megvetésnek tudja fel, reszketve hozzá közelítettem, és őt, mint az égből számomra rendelt őrző angyalt, irántam nagyon jó akaratúnak találtam. Ennek

mindennap az első és bensőbb bejárása van a királynénál, és állásánál fogva ő felsége előtt legbensőbb bizodalomban áll; a midőn tehát ő felségénél az első kihallgatást nyertem, ennek, ő felsége nem gondolva az én csekélységemre, így méltóztatott szólani: „Ezt a tiszteletre méltó öreget ne bocsássuk el vigasztalás nélkül a mi trónusunktól.” — Ugyanazon gyóntatóatya előtt a jezsuiták kolozsvári akadémiájának méltóságos igazgatója Páter Szegedi, a ki irántam a legjobb indulattal volt, rólam minden tudtomon kívül nagyon dicsérőleg emlékezett meg. Ezen indokok által vezéreltetve tehát, a főtisztelendő gyóntatóatya engem pártfogása alá vett volt. Midőn tehát a királynének elkövetkező útja miatt csaknem egészen elcsüggedtem volna, az előbb dicsért gyóntatóatya által esedezve kértem ő felségétől: hogy bárcsak ideiglenesen nyerhessem el az ismeretes tisztséget, de a királynő, vele született nagylelkűségénél fogva, így felelt: hogy nekem nem ideiglenes, hanem állandó hivatalt határozott, legyek tehát jó reménységgel.

De minthogy a kétes dolgok sokféle változásoknak vannak alája vetve, a jelen ügyben sem történik ez másképen. Mert az erdélyi udvari cancellár a frankfurti gyűlésre menni szándékozván, miután Bécsből elindult volna, és gróf Kemény, mint a cancelláriának helyettesített elnöke, ő felségétől különös rendeletet kapna arra nézve, hogy az én diplomámat haladéktalanul kiadassa: a cancellár a felőlem kegyelmesen kiadott királyi elhatározásnak minden áron gátakat akarván vetni, a királyi diplomákra rendesen használni szokott nagyobb pecsétnyomót magával elvitte, s midőn az sehol sem találtatnék, a cancelláriának helyettesített elnöke, ezt az innen eredeti nehézséget ő felségének a legalázatosabban bejelentette. Boszankodással hallá a királynő a királyi parancsolatnak elhalasztását és így szólott: valami oka van annak, hogy miért kellett ezen nyilvános pecsétnek elvívódni, valósággal nem is volt másképen a dolog, mert megírta vala a cancellárius az említett Károly-convent elnökének, hogy ő a nagyobb diplomatai pecsétet azért vitte el magával Frankfurtba, hogy azalatt az idő alatt a királyi elhatározást a változásnak inkább kitehesse. Azonban ő felsége a helyettesített cancellár gróf Keményt arra figyelmeztette, hogy jöjjön hozzám, és mondaná meg nekem királyi szóval: hogy egész bizalommal nyugodjam meg az ő felségétől nekem kegyelmesen adott válaszbán, mert eltelvén az ő frankfurti gyűlésre tett útja, tüstént gondoskodni fog ő felsége arról, hogy a rólam hangzó királyi diploma is kiadódjék és az én kezeimbe küldődjék, és ezen reménybe megbizva, báró Daniel bizton fog haza menni.

Ugyanezen napon hallottam, hogy Magyarország cancelláriusa, legkegyelmesebb gróf Battyáni Lajos úr, megtudva a királynének irányomba kimutatott vigasztalását, veleszületett szeretettel, méltósága és egyeneslelkűségével szerencsét kívánt nékem, a mely nagy hősnek

(heros) ezen irántami jóságát a legalázatosabban megköszönve és őtet megcsókolva, tőle az úrban búcsút vettem.

Ezek megtörténvén, szeptember 12-én az én legkedvesebb feleségem és István fiammal együtt megjelentünk az udvari királyi épületben, a mely utolsó udvari látogatást azért tettük meg különösen, nehogy a királyi kegyelemnek irántunk annyiszor tanusított kegyei után, háládatlanul távozzunk el ő felsége trónusától, ennél fogva az elől dicsért úrhölgy közbenjárása folytán ezen utolsó ízben is kihallgatást nyervén, az én búcsúzó könyörgésemet, a királyi lábak eleibe borulva ilyenképen kezdettem meg:

„Magyar- és Csehország legkegyelmesebb királynői felsége! Midőn legkegyelmesebb fölséged különös és valósággal anyai kegyelmét a legalázatosabb alattvalói hódolattal csókolom azért, hogy az én hosszas és szomorú elmellőzése után a felséged királyi jósága engem, öreg és hű alattvalóját, a királyi kegyelmek trónusától vigasztalás nélkül eltávozni nem engedett, hanem az ürességben levő és általam, mint kijelölt által alázatosan kért udvarhelyszéki hivatalnak kegyelmes rám ruházásával legkegyelmesebb királyi felséged engem elvégre megvigasztalni és megörvendeztetni méltóztatott: egyszer mind soha meg nem szünő hálákat adok felségednek irántam tanusított ekkora kegyelmiért. Az igaz és könyörülő Isten, aki által a királyok uralkodnak, erősítse meg és tegye örökké tartóvá felséged királyi székét a kegyelem és igazságnak hasonló gyakorolhatásáért, és minden felséges ausztriai háza érdekében kezdett igyekezeteit tegye a legszerencsésebbekké! Én pedig úgy élek és úgy halok meg, mint legkegyelmesebb felségednek legalázatosabb és mindvégig hű öreg alattvalója.”

Ezekre ő királyi legkegyelmesebb fölsége valóban nagylelkűen, és az időhöz képest körülményesen, így válaszolt: „A mi különös kegyelmünkből ruházódott önre a hivatal, és ígérjük önnek további kegyeinket is.” A melyek megtörténvén, kegyelmének teljes tetézése fejében nyujtá ő felsége királyi szent kezét, a melyet, miután alázatos csókkal és térdet hajtva fogtam volna föl, feleségem és gyermekemmel együtt, ő felsége is a szobát, már beesteledvén, elhagyta.

Itt nem mellőzhetem hallgatással el az én fiamnak irántami különös becsületességét, a ki az én udvarnál történt ilyen nyugtalanságom kezdetitől fogva, mellettem mindig hűségesen állott, és mint nem elfajult fiú, minden serénységgel és tőle kitelhető erővel igyekezett az én törekedéseimet elé mozdítani.

Ugyanazon nap a felséges királynő, a maga felséges császári özvegy anyjánál ebédelvén, délutáni egy óra után megindult Bécsből a frankfurti gyűlésre, nagy ágyúörgések között. Én a hazámba készülvén, akadályozva voltam abban, hogy a királyi kimenetel ünnepélyességén jelen lehessenek. Feleségem mindazonáltal jelen volt az ünnepélyen, és ezuttal

is szerencsés vala a királynőnek szent kezét megcsókolni. Itt pedig méltó lesz megjegyezmem, hogy a mi cancellárunk, mivelhogy a nagyobb diplomátiai pecsétnyomóval, a melyről fönnebb emlékeztünk, a legalább való módon vissza élt, elvesztette azt az előnyt, hogy a cancellária pecsétnyomóit tarthassa, és azok letevődtek a cancellária levéltárába.

Szeptember 16-án délután 2 órakor mi is megindultunk hajón Bécsből Erdély felé. Szilágyi ágens úr, barátság kedvéért, kísérőnkül csatlakozott Pozsonyig. A hol minket tiszta és igen becsületes ebéddel fogadott igen tisztelendő Milecz Ilyés úr, a ki a nagyobbik fiam, néhai Daniel Lajos mellett hét évig nevelő volt, őt a tudományokban kézen fogva vezetvén, és az én oldalom mellett jócska pénzt gyűjtven össze, elment aztán az akadémiákra, és onnan haza jőve, méltónak tartódott arra, hogy a pozsonyi német eklézsiában a papi tiszteletreméltó spártával diszítessék föl. Az ügynök úrral az én fiam István visszatér Bécsbe, hogy ott várja meg a legkegyelmesebb cancellár hazajövetelét, és vegye át tőle az én diplomámat, és egyszersmint a császár és királynő hazajövetelére rendezett ünnepélyeket is megnézhesse. Én pedig az én legkedvesebb feleségemmel utamat a Duna mentében Erdély felé folytatom, miután kölcsönös könyörgések között fiamnak és az ügynök úrnak búcsút mondtam.

Budára érve, ott véget vetettünk a hajókázásnak, és a szárazon mentünk, s aztán szándékunk lévén a mi vejünket, báró Wesselényit és az ő kedves feleségét, a mi Polixena leányunkat meglátogatni, eltértünk az útból balra, Zsibó felé, és ott a miénkeket óhajtott állapotban találtuk. És az Istennek a mi egész utunkban reánk árasztott jótéteményeiért örök hálákat adtunk. Azután a reánk viradó nap vasárnap vala, s a helybeli pap, tisztelendő Ádám, a szószékbe felállván, s a szokott könyörgést előre bocsátván, beszéde alapjául felvette Dan. Cap. 6. v. 21. a Daniel miatt nagyon aggódó és az oroszánok verméhez, a melybe Daniel vetve volt, közelítő Darius királynak szavait, a ki így szóla: Ó Daniel! élő Istennek szolgálja, a te Istened, a kit te állandóan tisztelsz, megszabadíthatott-e téged az oroszánoktól!? Ez az alapige valóban igen helyesen és szabatosan volt reám alkalmazva, elannyira, hogy nem tudtam magamat a könnyezéstől visszatartani, mert Bécsben valóban ki voltam téve az oroszánoknak, és pedig előbb Starenberg grófnak, az értekezlet elnökének, a kinek egy szive és egy lelke volt a cancellárral. De az Isten kevés idő múlva őt a maga állomásából a halál által elszólította; a másik, a ki ellenem oroszán gyanánt leselkedék, vala a cancellár, nekem vérrokonom ugyan, de ellenségem, de a ki mégis az isteni gondviselés gondossága által oly határvonalak közé volt szorítva, hogy az én ügyemet még csak az ujjával sem érinthette. Mert amaz angyali ör, a felséges királynő, megtudván a cancellárnak irántami rossz akaratját, engemet oly biztos helyre helyezett el, a melyet a cancellár cselszövényei még meg sem közelíthettek. Valójában az isteni kegyelem által erős őrizettel voltam megerősítve, a melyet a

legkegyesebb és felségesebb fejedelem, az isteni hatalmat utánozva, nekem igen kegyesen nyújtott.

Végre égi jó szellemek kíséretében hazámba szerencsésen haza érkezvén, első gondom az vala, hogy ezen isteni végzés által nekem jutott hivatalba, a szokott beigtatási ünnepélyesség által, ténylegesen beigtatódjam: a melyet diszesítettek számomra gróf Kornis Antal és gróf Bethlen Pál, mint a felséges királyi kormányzékától e végre kiküldött biztosok. A kik közül az elsőt, nem elég eszélyesen, magam kértem vala meg; mivelhogy nekem vér szerint való atyámfia volt; de a mint azután a következés bebizonyította — a mint a törvénytudósok nevezni szokták — az én vér-árulóm. Mert ez volt, ki az erdélyi udvari cancellár testvérével ellenem veszedelmes cseleket szőtt; báró Orbán Elek ugyanis, a kinek Kornis Antal két ezer forinttal tartozott, körülvette az említett grófot, hogy vigye ki az ő cancellár testvérénél azt, hogy az az Orbán előmbe tevődjék, és ekkor azt a kétezer forint adósságot Kornisnak elengedné. A mit mondott, meglett, mert a cancellár legnagyobb gyönyörűséget és meglegedését találta mind abban, a mi rám nézve ártalmas és veszedelmes vala. Mert kivitte egy királyi rendeletnél fogva azt, hogy nekem, annyi hosszú szolgálati érdemekkel teljesnek, és nálánál kitünőbb törzsből származottnak, előmbe tevődnek ugyan az az Orbán báró, a ki nem régiben emelkedett föl a porból, és hozzám semmiképen sem vala hasonlítható. De nagyon fölösleges örömmel, mert egész élete folytában nem nyert alkalmat arra, hogy ilyen előmbetételnek mulékony örömeivel dicsekedhessék. Mert az Isten, a ki a kevélyeknek a maga kegyelmét nem adja, az ő gondviselésének tanácsával kivitte azt, hogy báró Orbán az élő emberek társaságából hirtelen kiszólítva, mielőtt a nyilvános ülésben, a maga elsőbbsége folytán, előttem ítéletet hozhatna, elpusztult. De az én vér-árulóim is, gróf Komis, szinte hasonló rázkodást vala kénytelen kiállani, mert a midőn az ő tartományi főbiztosi hivatalától jubilálódott, és az adandó számadás veszélyébe esett volna, sok ezer forintokba marasztalódott el, s e szerint nagy összeg pénzt vesztett el, a melyet összehalmozott vala, s ennyi szorongatásoktól megrongáltatva, végre élni is megszűnt.

1746-ik évben tehát január hónapjában, az elől említett beigtató biztosok által, az egész nemes Udvarhelyszék ünnepélyes gyülekezetében, sőt a külső vármegyékből is nagy számmal és önként oda siető mágnások karának jelenlétében, a beigtatás a szokott módon megtörtént. Hogy pedig az általános ítélőszék modorából semmi se hiányozzék, a mit egy ünnepélyesség megkívánt, egy s más peres ügy a beigtatás elvégződttével elévevődött, és szellőztetődött. Azalatt a 12 óra elkövetkezvén, nehogy a méltóságos beigtató-biztosok és más jelenlevő mágnásoknak béketürését az ebéd elhuzódása próbára tegye, a pertárgyalási ülés feloszolván, az asztalok az ebéd siettetésére megterítődnek, és nemsokára melléje ültünk. Az

ebédet vévén — egy kis szünet beálltával, a vendégeknek kölcsönös üdvözlések között poharak nyújtatnak, a melyek nem kevesebb vidámságot szülnek, mint a milyen a hasonló ünnepélyeket, a kellő mérsékelttség mellett diszesíteni szokta. A nap azonban, a mely ilyenkor rövid szokott lenni, eltelvén, és az éjszaka már közeledvén, a vendégek közül kiki a maga szállására haza ment, a beigtató biztosok pedig az illő tiszteletdíjakkal ellátva, a következő napon saját tűzhelyeikre mentek vissza, nem különben az idegen mágnások is.

Ilyen formán megtörtévé az én nemes székbe való beiktatásom, úgy gondolám, hogy jó békességben fogom lefolytatni az én tisztí hivatalomat, de mivelhogy a költő állítása szerint a zsarnokok a székely irigységénél semmi nagyobb kényszerrel föl nem találtak, e szerint ez az uralkodó irigység nekem is nagy bajokat szerzett; mert gróf Kálnoki Ferencz, Csíkszék főkirálybirája, nekem vérszerinti rokonom, midőn Udvarhelyszék főtitiztsége ürességben vala, a székely nemzet közös pecsétjének ideiglenes tartását magának követelte. Minthogy pedig régi és szokás által szentesített törvénynél fogva a nemzeti pecsét tartásának előnye egyedül Udvarhelyszék főtitiztségét illetné, mint fokozatban és kitünőségben a székelyszékek között az első, s mégis gróf Kálnoki az erdélyi udvari cancellárban nagyon bizva, az én gyakran ismételt, sőt a felséges kormányzék által is megújított intéseimre is, a nemzet pecsétjét vissza adni vonakodnék: kénytelen valék magát a felséges udvart fárasztani alázatos esedezésemmel, a pecsétnek nekem leendő visszaadása végett. Mert ő királyi felsége még a fejedelemségnek ő felségéhez kiküldött követei által is kegyelmesen azt határozta volt, hogy a székely nemzet közös pecsétjének az udvarhelyszéki főkirálybirónál kell tartódní, mint a székelyszékek közt az elsőnél.

Ezek lefolyván, úgy látszék nekem, hogy már ezután hivatalomat nyugodtabban folytathatom. De mivelhogy „Nincsenek a kegyesek soha háború és tusa nélkül, s a jó léleknek mindig akad perelő”. Így álla a dolog az én sorsommal is. Mert a midőn az alsóbbrendű tisztí hivatalok természete változó, és a honi törvénynél fogva évenkénti tisztújításoknak lenne kitéve, ezen alsórendű hivatalok változandósága és a hivatalkeresők alkalmas és alkalmatlan időben benyújtott kérelmei és cselszövényei miatt újabb nyugtalanságok származtak reám és az egész székre nézve — s valósággal most is hasonló tömkelegben forgunk le és föl kétségeskedve, és nem fogja fel az eszünk, hogy mit csináljunk? Ha mégis az uralkodó clerusnak szüntelen támasztott cselszövényei és fenyegetései ellen nem állnának, a széknek bevett és törvénné erősödött szokásánál és az osztó igazság parancsánál fogva könnyen kiegyenlítődhetnének a fenforgó nehézségek; de oh szerencsétlen sorsa a nyomorgatott Erdélynek, különösen a mostani időben, oh szerencsétlen korszaka annak, a melyben mi reformátusok legalólról a legfelsőbb fokig mindnyájan és

egyenként olyan helyzetbe jutottunk, mintha szüntelen egy nyakunkat fenyegető rosszat látnánk, a melyet ha az Isten az ő gondviselésének korai tanácsával, és a mi legszentségesebb fejedelmünk, az igazság és egyenesség szeretete, mi rólunk el nem fordít, vége lesz Erdély virágzó nemességének, és az oda ültetett s a Krisztus drága vérével megváltott eklézsiának. De ó szent, igaz, és könyörülő Isten! ne add a vadállatnak a benned bizó lelkeket, és a te szegényeid lelkéről ne felejtkezzél el örökké. Ámen!

Ezeket így előre bocsátván, méltó lesz még valamit, legalább felületesen, az én viselt dolgaimról felhoznom. Ámbár a közhivatal folytatása nekem nem kevés bajt adott, még sem engedtem soha magamat a világi és mulékony gondok által úgy elfoglaltatni, hogy az egy szükséges dologra, t. i. az Isten országának és az ő igazságának keresésére (Math. 6. v. 23.) első gondom ne lett volna, az honnan igyekezetemet oda akartam mindig irányozni, hogy az Isten utainak vizsgálására és a boldogság szorgalmatos keresésére minden kitelhető gondot rá fordítsak. Mert a miután az én legkedvesebb emlékezetű feleségemtől, az én ritka erényekkel tündöklő, és a házassági szeretet szent szövetségével hozzám csatolt élettársamnak legkedvesebb társaságától az isteni akarat bölcs tetszéséből — megfosztódtam volna, miután az én legkedvesebb leányom báró Daniel Polixena is a kiházasításnak és a hadadi 1. báró Wesselényi István házához történt behelyezésének általa, nemkülönben fiam István, a kegyes emlékezetű kormányzó, néhai Bánffy György unokáját, Ágnes grófnőt jövődöbéli élettársul elvévén, ezek mindketten a házasság által az atyai hatalom alól kiszabadultak volna: egyedül maradtam a házamba, — hogy magános életet éljek, és pedig kétségkívül az Isten akaratjából történt ez így, hogy magamat ezentul a szent elmélkedésekre annál szabadabban reá szentelhessem. Az honnan szent használatokra szánt, és az élet szentségének eszközlésére különösen hasznos könyvek írására szántam el magamat. A minthogy az elsőt „Atyai intések” czime alatt fiam és leányom, s mindazok számára, kik a kegyességet nem szégyenlik, és nem restellik, ki is adtam. A második, a melynek különféle szent elmélkedések vegyes tárgyai (miscellaniae), most van sajtó alá rendezve. Ezt a két előfutót rövid időn egy harmadik is követi, ha az Istennek tetszik nekem erőt és napokat adva, az én igyekezeteimet szerencsétetni.

Még csak az van hátra: hogy életem rövid, de elég nyomorúságos és már enyészetre hajlandó napjait bevégezendő, azt az egyet kérjem alázatos könyörgésekkel az én Istenem megmérhetetlen jóságától, hogy ő, a ki engemet öröktől fogva a maga sajátjává kiválasztani, a Krisztus Jézus drága vérével megváltani, az ő Krisztus urunk orcáján vissza tündöklő igaz ösmeretére elvezérelni, örök szent lelke által újjá szülni, s nem az én jó cselekedeteimért, hanem az ő kegyelméből engem a hit által megigazítani, és teljesen méltatlant fiává fogadni

öröktől fogva elhatározta, ne engedje meg, hogy már hanyatló koromban az ő kegyelmének fenntartó és megerősítő erejétől a halál árnyékának ezen völgyében elhagyatva legyek, hanem amaz alkalmas időben, amaz idvesség napján mondom, legyen nekem Immánuel, hogy az apostollal, az ő okos hattyúdalát én is elfuhassam, a mely így hangzik (2. Tim. Cap. 4. v. 7.). — „Ama nemes harczot megharcoltam, a hitet megtartottam, futásomat elvégeztem.” — Végezetre eltévődött nekem az igazság koronája, de nemcsak nekem, hanem mindazoknak, a kik szeretik az ő eljövételének ama nevezetes napját, a mely napon t. i. a világ idvezítője, a Jézus Krisztus a dicsőség országának elvételére kiterjesztett karokkal így fogja hívni az ő megváltottait, mondván: „Jertek el én atyámnak áldottai, és birjátok az országot, a mely készitődött nektek a világ fundamentumának fölvetődése előtt. Ámen!”

4. Nagyajtai Kovács István (1799–1872) önéletrajzi jegyzetei

Emlékjegyzetek nemzetségről, tanulói s hivatalnoki életemből. In. *Keresztény Magvető.* Kolozsvár, 1873. évi folyam. 34–54, 138–151, 224–239.

*

Emlékjegyzetek nemzetségről, tanulói s hivatalnoki életemből.

(Kovács István hátrahagyott kézírataiból).

I.

Kovács nemzetségem Nagy-Ajtán egyik a legeslegrégiebbek közül, melyek még itt léteznek. Rajta kívül az 1635-beli szemle (lustralis) könyvben megnevezettek közül is most csak az *Ádám, Darkó, Kozma, Molnos, Péterfi* nemzetségek vannak fenn.

A régi főrendüek is kihaltak. Ezek közt a Donát és Hentereket találtam levelekben legrégiebbeknek, az utolsó Henter unitárius ur azon Henter Mihály vala, kit 1780-ban saját curiájában, saját jobbágya s szolgája, miklósvári Kovács Ferencz, agyonvert. Csak leányai lévén, ezekre szállt s oszlott szép fekvő birtoka.

Lakik ugyan ma is Nagy-Ajtán Henter család, de ez más ág; csak néhány évtized óta jött ide Miklósvárról, s idevaló birtokát cserében kapta a Miklósváriért.

A *Dónát*-ok e század közepe táján fogyának innen ki mind.

A *Cserey*-ek későbbi birtokosok voltak itten, mint az előbbie, s hamarabb is kihaltak, mint azok.

Egyik elődöm — Kovács Balázs, lófő székely, Báthori Zsigmond fejedelemtől 1591-ben april 27-ik napján kelt uj-adománylevelet nyert nagy-ajtai fekvő birtokára nézve, s annálfogva fia Keresztes az I-ső Rákóczy György fejedelem által véghezvitetett 1635-beli hadszemle-könyvben a *nemesek* osztályába is soroztatott; de apja Balázs, mint többnyire a székelyek sükségtelennek tartván és elmulasztván a beiktatást (statutiot) megtételni: e mulasztás miatt utódai későbbben ló-fő székelyek rendében maradtak.

Az adományozáskori Kovács belső telek Al-szeg nevü utcza alsó részében feküdt, s egy része az volt, melyet most Gáspár szomszédságában alól felől unoka-öcsém bir, köztünk

történt osztály következtében, de ez csak kis része az egykori Kovács teleknek, mely magában foglalta feljül a Gáspárét s alól mind azt is, mi ott a Péterfi-ek kezén van.

Említett Rákóczy fejedelem idejében élt N.-Ajtán Sérthő Máthé, ki gyermektelen lévén, fiává fogadta törvénytörően Bánffy-Hunyadról nem tudom miképp ide került Kovács András nevű ifjú legényt. S ez 1635-ben a hadszemle (lustra) alkalmával úgy iratik be, mint fogadott fia az akkor még élt Sérthő Máthénak. És tőle származott le N.-Ajtán a második Kovács nemzetség, melynek ma itt élő tagja Kovács Elek. Valamint tehát ő, úgy a vele rokon Kovácsok is Háromszéken nem a Kovács Balázs törzséből jönnek le.

Nagyatyám Kovács Keresztes a múlt század első felében kolozsvári collegiumunkban végezte tanulását, hittant roppant terjedelemben, nevezetesen a „Summa universae Theologiae christianae”-t is, mely szép kéziratában birtokomban van, Szentábrahámi Mihály tanártól hallgatván a 40-es években. A század második felében papi hivatalt viselt Homoród-Szent-Mártonban, Hévizen és Kálnokon. Hitvesse Nagy Anna volt Nagy-Ajtáról, testvére Nagy István ügyvédnek, kiben ezen nemzetség fiágon kihalt. Ezen nagyatyám, úgy látom már 1783-ban meghalt. Gyermekke kettő maradt hátra:

Boris, kit özvegy anyja 1787-ben ápril havában N.-Ajtán adott férjhez, homoród-almási Bencze Andrásához, akkori ajtai iskolamesterhez; és

István az édes atyám. Míg atyja élt a kolozsvári collegiumban tanult, de annak halála után Ajtán maradt, gazdaság folytatáshoz fogott, s 1792-ben megházasodott, nőül vévén innen a faluból Ferencz Ilonát.

Tőlök heten születtünk: névszerént: Anna, Susánna, Ilona, István, Mózes, Balázs és Keresztes.

II.

Én 1799-ben húsvét harmadnapján születtem N.-Ajtán, atyám előszeg-utcai lakásánál, melyben mostan István unoka-öcsém lakik, mint osztálynál fogva tulajdonában, s kereszteltettem meg május 3-ikán Szolga Ferencz helybeli papunk által.

1805-ben már iskolába jártam. Mester Bencze András volt, s mivel akkor falusi iskolában is főtantárgyul a latinnyelv tanítottott, a latin *declinatio, comparatio s conjugatio* nyelvtani szabályai és gyakorlati példák is.

A szabályokat, mint más iskoláinkban, úgy az ajtaiban is, Molnár Gergely „*Elementa grammaticae latinae*”—, a példákat pedig Alsted „*Rudimenta Linguae latinae*” című munkáikból kellett tanulni. Ezek mellett a nyelv tekintetéből használatban és gyakorlatban

voltak még a Comeniusféle „Januae Lingvae latinae Vestibulum”; és a Langius (Lange) féle „Colloquia Langiana.”

Magyar kézi könyvünk csak kettő volt: a kis- és nagy Katechesis.

A mester napjában háromszor tartott leckézést, reggeli templomozás után, délkor és este. Ezen órákon kívül csak akkor jelent meg köztünk, mikor lármát hallott onnan. Ily alkalmakkal haragosan jött hosszú nyelű fa-plágájával, s a kiadott lármázónak jót vágott tenyerébe „eb az anyád” (canis sit mater) mondva, mi szavajárása volt. Szigorral tanított, de az akkori időhöz képest eléggé jól. Bár mi keveset tudtunk latinul — deákul — úgy kellett beszélnünk az iskolában, mihelyt oda beléptünk; ki magyarul csak egy szót ejtett, markába nyomták az illetékes jegyet, melyet ha másnak nem tudott tovább adni délig vagy estig, ki magyarul szólt, akkor a faplága csapást megkapta tenyerébe. De sőt a mesteri telekre be s onnan kiléptekkor deákul kellett a tanulóknak megszólalni. Reggel ugyanis, mi rövid napok beálltával sötétben történt, mindenkinek így kellett a mester ablaka előtt elhaladva az udvaron fennhangon kiáltva köszönteni őt:

Hoc tibi mane novum felix sit docte Magister!

Estve pedig hazabocsáttatásunkkor az udvaron át ezzel távoztunk:

Ista tibi nox sit felix reverende Magister!

Mindennap kétszer templomba mentünk; műves napokon ezen isteni dicséretet énekelve:

„Örvend megrepesvén szivem, sat.

Ennek tartalma igen jól illett arra.

„Az Úr templomába megyünk,

Hogy az Isten előtt legyünk,

S kedves áldozatot tegyünk.”

„Oh mely kies hely a Sion,

Szép voltával magához von

Fundáltatott a kőszálon.”

„Az Úr népe oda gyűl fel,

Csak egy szent is nem marad el,

Mikor arra adatik jel.” sat.

E közben az ajtai unitárius Sion hegyén fel a templomba érkeztünk, de az éneklést ott is folytattuk, mert ezen időben orgonánk nem lévén, kar sem volt a templom hátsó részében; hanem a templom piacán a papszék előtt festett deszka oltár állott, pyramidalis tetővel.

Ezzel szemben — az az a papi ülőszékkal átellenben fekvő oldalon — tartatott egy ivrétben kéziratban nagy betűkkel készült énekes könyv, melyből a mester előtte állva kikeresvén az éneklendő darabot, számát krétával megjelölte a pyramis felett könnyen forgathatott két oldalú fekete táblára, s egyik oldalát a férfiak, másikat az aszszonyok felé fordítván, elkezdte az éneket, mikor már a tanulók éneklése is megszűnván, ezek közül a nagyobbak a mester és oltár közé sorakoztak, s neki a nagy énekes könyvből énekelni segítettek. Vasárnapokon a mester éneklés után a papi székre vonult, művés napokon pedig a könyörgést az emlegetett oltárra hajolva hallgatta; a tanulóknak a pap és férfiak első székeik előtt a templom piacán ülő padjaik lévén.

Isteni tisztelet végződése után mi az éneket csak a várkapun kiérkezve kezdtük, s rendszerint ezt:

„A királyi székre ülőnek és a Báránynak: áldás és tisztesség, dicsőség és hatalom örökkön örökké.” Mig ezt elénekeltük a várkaputól a mester kapujáig értünk.

De iskolás gyermekkoromban folyvást tartván a francia háború s a székely katonaságnak legnagyobb mértékben kijutván a tereh, gyakran énekeltük ezt is:

„Adj békeséget Ur Isten a mi időnkben ez földön; mert nincsen nekünk több senki bajvivónk, hadakozónk, hanem csak te Ur Isten.”

Vasár- és ünnepnapokon iskolából templomba menetelünk alatt ezen zsoltárt énekeltük:

„Mint a szép hives patakra, a szarvas kívánkozik sat.”

Vasárnapokon tavaszi, téli, őszi időnkben is mindég feljártunk iskolába, s reggeli templomozás után folyt a tanítás, de csak a vallási. Mi atyánktól kezdve a nagy Catechesisig.

Iskolába járásom ideje alatt egyszer szinte halál áldozata lettem.

A Nagy-Ajtán átfolyó úgynevezett nagy patak — mivel kisebb is van a falu között — egy nagy területet haszonvehetetlenné teszen meg-megáradásakor, azt el-békövecseztván s kénye szerint magának árkot most erre, majd amarra csinálván. Ezt illő mederbe szoritással meg lehetne akadályozni, de úgy látszik soha meg sem kísértették, s tán meg se gondolták, mert a körülötte levő házsor emlékezetet feljül haladó idő óta ott volt, hol most. Iskolás gyermekkoromban a nagy patak árka ezen területen ott volt, hol a „kicsi pap szorosán” le s a malomárkon átjöttünk s jönnek; tehát a malomárka útjában, mely most is fennebb vonalat képez; alább azonban átkanyarult Előszeg felé azon domb alá, melyen jelenleg lakház áll, de

akkor pusztán hevert és salétrom dombnak hívták — mivel régebben ott, vagy az onnan ásott földből salétromot főztek; mint oly régi lakosok, kik ezt érték, beszéltek. A pap szorosán és malomárkon átérve kis köz után következett a nagy patak feletti palló fatalis minőségű helyzetben, mert csak egy szál fából állott; és malomárok felőli partja magas, Előszeg felőli pedig lelapult, sőt part nélküli lévén, a palló nem csak lejtősen, hanem inkább meredékesen nyult át. S egy napon éppen a patak áradásakor itt kellett nekem átkelnem Bartha Pistával iskolából haza jöttünkben. Mint az atyám úgy az övé is Előszegen lakott, feljül rajtunk néhány házzal s Pista tanulóársamnak igen sokat köszönhetünk én és szüléim; mert én gyenge valék, ő pedig testben, erőben sokkal feljül mult engemet, s mivel téli időben is reggel korán virradt előtt sötétben kellett iskolába mennünk, ő minden nap jókor hajnalban hozzánk jött s együtt vándoroltunk fel iskolába, s innen annak idejében ismét vissza. A nagy pallóhoz érkeve — télies időben — noha az áradó víz rohammal zúgott alatta el lejjebb, ő mindamellett bátran és szilárd lépésekkel áthaladt rajta; de én szédülő fejű lévén, nem merészeltem rája lépni. Ő tehát visszatért, hogy engemet átvezessen, s meg is indultunk, én felső köntösöt s ő karamat — az egyiket fogva; azonban alig jutottunk közepéig, elszédültem s magammal együtt őt is a folyamba rántottam. Alább néhány mosó asszony látván az esetet, iszonyuan kezdettek sikoltani, kiáltani; mert ha a salétrom domb alá sodortatunk, életünk veszve van. Bartha Pista megmentett. Ő lélekjelenetét egy pillanatra se vesztette el, hanem bámulatosan megtartotta s használta. Felső köntösünk mindkettőnknek bárány-bőrrel lévén béllelve, annál fogva nem merültünk el, hanem fennlebegtünk, én fogva akkor is őt a víz színén. A malomárka partoldala mellett néhány gerenda volt annak támogatásául leverve, s midőn itt haladnánk, Pista társam egyet oly erővel rúgott meg, hogy mindketten az Előszeg felőli part felé löködtünk; itt aztán rögtön talpra állott, s magával engemet is kivezetett.

Ez a Bartha Pista aztán meghalt 1816-ban. Fia volt az úgynevezett tudákos Bartha Istvánnak.

Atyám hoszszu estvéken gyakran elkérdezte tőlem a másnapi leczkét, a latin szövegű nyelvtani szabályokat magyarázgatta nekem s tanulásomat ekképp elősegítette.

Anyám pedig vallásos erkölcsi szabályokat ébresztett s gyökereztetett meg bennem. Ismerte a *Hübner* Jánosféle Bibliabeli történetek mindanyiját, s ezek elbeszélésével szerette gyermekeit főképpen oktatni. Midőn Isten iránti tiszteletet akart szívünkbe oltani, azt nagy hatalma s jóságának példákkal világosítása által tette. Elbeszélte: mint kényszergette Nabugodonozor babyloniai király a három zsidó férfit bálványimádásra, s mivel nem engedelmességek, vetette őket égő tüzes kemenczébe, de a nagy hatalmu jó Isten, kit ők szívből imádtak, hozzájuk küldvén angyalát, ez a tűzerejét anynyira elvette, hogy hajok szála

sem perzselődött meg, és megszabadultak a veszedelemből. Máskor az öregek megbecsülésére intvén, elmondta, miként gúnyolták Bethelben a gyermekek Eliseust, de meg is lakoltak miatta; mert Eliseus visszatekitvén rájuk, megátkozta őket az Urnak nevében; s tüstént kijövé az erdőből két medve, negyvenkét gyermeket szétszaggatott. Különösen a szeplőtlen ártatlan élet szépségét, hasznos voltát mutogatta nekünk József és Susánna példáival; s ha valami falusi eset jött szóba, nem mulasztotta el, hogy alkalmával oktatást ne adjon a bibliai historiából; mit mindég folyékony, kellemetes és érzésseljes előadással tett.

Én nagyon szerettem ilyes beszédeit hallgatni, mit örömmel látott, s én levén nagyobb fiú, nekem a Haller János Hármas históriája szerint sok történetet el-elmondogatott Nagy Sándor viselt dolgaiból s Trója veszedelméből; mi által a történelmet már gyermekkoromban megkedveltette velem.

III.

1810-ben September 1-ső napjára atyám a sz. kereszturi gymnasiumba vitt, melynek igazgató tanára Szabó Sámuel volt akkor. Én iskolai tanulmányaimból kikérdeztetvén, s azok kielégítőnek találtatván, egyenesen az etymologia tanulására bocsáttattam, mi két iskolai évig volt tartandó a fennállott rendszer szerint. Magán tanítóul (privatus praeceptor) homoródmási Máthé Albertet nyertem, ki majd semmit sem tanított; azonban szerencsés voltam azzal, hogy ugyanazon lakszobában, melyben tanítóm gazda (hospes) vala, még két igen szorgalmatos deák lakott: egyik Inczeffi József, ki mint derzsi pap és esperes ez évben (1871) hala el és az ismeretes Tiboldi István, és ezek saját tanítványaikat nagy szorgalommal tanítván, én a grammatikai latin szabályokat enmagam ösztönzéséből megtanultam, magyarázataikat pedig azokból sajátítottam el, miket Inczeffi s Tiboldi tanítványaiknak elmondogattak, ismételtettek. Következett 1811-ben Máthé tanítóm távozván, mint ottani tanulmányait végzett deák, a gymnasiumból, Inczeffit kértem tanítóul, kit meg is nyertem, s keze alatt tanultam két évig, s miután ő Kolozsvárra ment át, Székely Sándor lett tanítóm 1813-ban, ki később mint püspökünk halt el. Tanításaikért mindkettőnek hálával, tisztelettel tartozom s adózom halálomig.

Ezen évben Szabó Sámuel lemondván az igazgatóság s egyszersmind tanárságról, helyébe 1813-ban september elején Koronka József lépett, az előtt kolozsvári collegiumi főnök.

Ugyanezen évben a gymnasiumi tanfolyamra nézve változtatás is történt vala a főconsistorium által. Eddig ugyanis az elemi osztályokon kívül 8 évet kellett a fennebbi négy osztályban tölteni, kettőt-kettőt mindenikben, s ezek voltak: etymologia, syntaxis, poesis vagy

poetica s rhetorikai osztály. Most a 8 évet hétre szállítván le, mivel én első syntaxista, s Elekes György második voltunk, minket ketten az első félévi közvizsgálataskor felbocsáttattunk a poeticába; de a következő évben a nyo[!]cz éves rendszer ismét visszaállított, én azonban Elekes társammal szerencsés lettem csak hét évig maradhatni a gymnasiumban.

Koronka József negyedfél évig volt tanárom a poetica s rhetoricában és azokhoz csatolva volt tantárgyakban, melyek közt különösen a latin nyelv állott, s ebben jelentékeny előhaladást is tettem, de igen a német nyelvben is. Ezt ugyan rendesen minden tanítványainak tanitania kellett; ő azonban nem elégvén azt, nyilván kijelentette, hogy kiknek kedvök lenne abból rendkívül is oktatást venni — minden díjfizetés nélkül — kész a végett saját házában külön órákat adni, s örvideni fog ha ilyek minél számosabban lesznek. E kedvező alkalmat én egyedül használtam s déleesti órákban nála megjelenvén, Márton József 1811-ik évbeli német grammatikáját véve fel, lassanként annak minden gyakorlásán és egész olvasókönyvén áthaladtam, a német szöveget természetesen magyarul adva, s hol az értelmet nem jól fogtam fel, Koronka által helyreigazitva. Mit midőn végeztem „most már olvashatja a német könyveket is szótár segítségével”, mondá nekem, s egyszersmind át is adá magam további gyakorlása végett Gellert meséit.

A német nyelv tanulását hathatósan előmozdították szülőim is még kereszturi tanuló koromban.

Brassóban — tulajdonképpen ennek Bolgárszék nevü felső külvárosában — 1782 óta fennállott a Benyovszky soredred gyermekeinek katona-növeldéje (Regiments-Knaben Erziehungshaus); s iskolai tanodai szünidőkben némely katolikus és református szülők ide szokták vala gyermekeiket német nyelvtanulás végett vinni, minthogy itt mindig csak német szót lehetett hallani, s csak német beszéd folyt. Az intézet neve egyébiránt székelyek közt is németül — Stift — forgott szóban inkább.

1816-ban Kereszturról nyári szünidőre — mely julius és augustus két hónapból állott, Ajtára haza érkezvén, pár nap múlva anyám engemet is oda vitt. A brassói belvárosi kapun kiérvén, Bolgárszékbe széles pázsitos tér tárult fel előttünk, s jobbra az intézet emeletes épülete azonnal látható s észrevehető lőn annál inkább, mivel homlokzatával szemben egy kis földvár is volt alakitva sánczárkokkal, hadi gyakorlatok szempontjából. Arra felé indulván anyámmal, csak hamar szól hozzám: né az, ki velünk szembe jó, Farkas Sándor, Bölönből. S valóban ő volt. Szembe érvén egymással, mind megállottunk, s köszönés után:

„Néném aszszony” — mond Farkas — „az öcsémet a Stifbe akarja bevétetni, ugy-e?”

„Azt akarnám, ha lehetne” — felelé anyám.

„Éppen annak egyik felső ablakánál állottam, mikor kiléptek a várkapun, s mihelyt erre felé indultak, mindjárt gondoltam, hogy az a szándék s azért siettem eleikbe jöni, hogy egy s más utasítást adhassak”, folytatá Farkas. „A bevétetést meg lehet nyerni, hanem mindenkifelett szükséges: nem kell senkinek mondani, hogy az öcsém unitárius, mert ugy nem veszik bé. Én sem ugy vagyok ott mint unitárius, hanem mint katolikus, s az öcsémről azt kell mondani, hogy katolikus.”

Anyám mint buzgó unitária hallva ezeket, megdöbbenni látszott; mit Farkas észrevéve: „Ne féljen néném aszszony” — szólt biztatólag — „mert azért bizony nem leszünk pápisták, s egész pápistaságunk ott létünk alatt abból áll, hogy reggel, este a benn levő kis katonákkal együtt bemegyünk egy nagy hoszszu szobába, hol ebédelni s vacsorálni is szokás. Ott ők fennállva egyet énekelnek, azután egyik közülök elmondja fenszóval a Mi atyánkat, végével mindnyájan keresztet vetünk magunkra, s akkor visszatér kiki maga lakszobájába.

Azt sem kell mondani, hogy az öcsém Kereszturatt tanul, mert ott nincs pápista iskola, hanem hogy Kolozsváratt. E bizony nincs a rendén; de vele senkinek sem ártunk, magunknak pedig használunk.”

„Ezekhez még azt mondom: kivéven az exercirozást, mindenben a kis katonák regulájához kell alkalmaznia magát. Ugy hálunk, ugy ebédelünk vacsorálunk mint ők. Mindennek van egy ágya szalmazsákkal, szalmavánkossal s egy lepedővel. A kenyér-profont, melyből minden ebéd s vacsora alkalmával kikapja kiki maga illő portioját — loth-szám szerint mérve ahoz képest ki mennyi idős. Az étkek katonások. Mindezekben változtatást nem engednek, nehogy a gyermekekben kíváncsiság ébresztessék fel bármiben. S ha már néném aszszony és az öcsém ezekre ráállanak, a bevételt mindjárt eszközölhetjük. A Stift-intézet igazgatója egy főhadnagy az ezredből, ki az intézeten kívül s innen ama házban lakik, s innen egyenesen hozzá mehetünk.”

Anyámnak az előadott körülmények nem igen tetszettek; de egy kis gondolkodás után mégis oda nyilatkozék: „Hiszen ha öcsém uram is így van ott a stiftben, fiamra nézve sem kívánhatom másképpen.”

Farkas azonnal a főhadnagyhöz vezetett, ott jelentve, hogy szomszédfalujabeli ismerősei vagyunk, s én mint kolozsvári katolikus tanuló a stiftbe óhajtanék két hónapra bevétetni német nyelv tanulás végett A hadnagy őt mint leendő gardistát tekintette, s megkülönböztetéssel fogadta, röviden csak annyit felelt: hogy igen is béveszen természetesen a szokott fizetés mellett, s kérte Farkast, vezessen fel bennünket a Stiftbe, s nevében mondja meg az illető őrmesternek, irjanak be engemet és tegyék meg a további teendőket.

A Stiftben — intézetben — valánk, egy hosszú, egy emeletes épületben, mely földszint az intézetben szolgálatot tevő régi katonák, sütő, szakács szobáit, egy hosszú ima-, étkezés-termet s a t.foglalta magában, fenn pedig a kis katonák lakjait, mintegy 70-nek adva helyet. Elöl az utca felől két szoba volt, egy nagy és egy kisdud. Ebben lakott az ezredbeli őrmester mint az intézet beligazgatója, és vele Farkas Sándor, más senki. Belőle az ajtó a nagy szobába nyílt, s innen volt a kijárás, és ebben mutattatott ki számomra az ágy — következésképpen a lakhely. Az őrmester jegyzőkönyvre vette: hová való vagyok, minek hívnak, mi a vallásom, hol tanultam és hányadik esztendőben járok és meddig szándékozom az intézetben maradni; s eképp annak ideiglenes tagja lettem.

Farkas Sándor az 1816-ik évi nyár kezdetén mint már a kolozsvári királyi lyceumban jogtanfolyamot végzett egyén volt a Benyovszky serezed gyermekei katonanöveldejében, s azért, hogy a katonai német nyelv-szabályzatok és fegyveres gyakorlatban kellő tájékozást és ismeretet, képességet szerezzen magának, minthogy a bécsi magyar királyi testőrseregbe kívánt jutni. Ez iránti folyamodványát a háromszéki akkori markalis deputatio ajánlással fel is terjesztette volt a kir. kormányzék elébe 1816-ban, 1816-beli 561, 2434 kormányzékai számok alatt; de kérelmével elutasított, mert mint a kormányhatározat mondja vala, a testőrségben Erdély részére üres hely nincs; míg lenne, ő, ki már is 21 éves, meghaladja a kort, melyben felvétethetnék, aztán tulajdonai nincsenek is a megszabott kimutatási rendszernek megfelelőleg felmutatva. Az elutasítás valóságos oka azonban az volt, mert lófő székely katonai rendbeli s nem primoris osztálybeli lévén, még az unitárius hitfelekezethez is tartozott, melynek tagjait a többi vallásbeliek, kik a rendelkezési hatalommal bírtak, mindenben és mindenütt mellőzték, hol csak mellőzhették.

Farkas remélvén a királyi testőrségbe juthatását, nagy szorgalommal olvasta s tanulmányozta a katonai reg[ul]amentokat, naponként bizonyos órákban gyakorolta magát a fegyver-, kardforgatásban, vívásban, miket a nagy étteremben folytatott, hol őt a katonai növendékek közül egyik káplár vagy az őrmester commandirozgatta. Ilyenkor néha én is letekintettem oda, s mosolyogva néztem, mint machiroztatják most ide majd oda, mire maga is jóízűeket nevetett. Egy alkalommal végezvén a gyakorlatot, mint jöttünk fel szobáinkba, „hát nekem nincs kedvem katonáskodni?” kérdé tőlem. „Nekem nincs” felelék rá, „s csodálkozom hogy van neki is.” „Hjah” mondá felsőhajtva „a katonasághoz tulajdonképpen nekem sincs kedvem; hanem az én vágyam: országot világot látni, s azt leginkább úgy érhetem el, ha katona leszek.” Ezt hallva, katonáskodásán nem csodálkozom többé. Az addig folyt hosszú francia háborúkban a legutolsó székely közkatona is sok országot bejárván, mennyi mindent tudott beszélni a látottak-, tapasztaltak-, hallottakról!

Ebéd és vacsora alkalmával a nagy hosszú asztal mellett Farkas és én szemben ülve egymással, hogy együtt beszélgethessünk, volt alkalmam tapasztalni, mennyire szeretne volna ő magyar gardista lenni; de habár késleltetve, megkapta kérelmére az elutasító kormányzati választ, eltávozott a Stiftből a nélkül, hogy valaki tudta volna távozása valódi okát.

Novemberben aztán 1816-ban királyi táblai, áprilisban pedig 1817-ben kir. kormányzati cancellista lett.

Augustus végével én is oda hagytam a Benyovszky katonanövendét s Ajtára jöttem szüleimhez, honnan Kereszturra vitettem; onnan pedig 1817-ben július elején ismét az emlegetett Stifthe mentem, és ekkor Kandal József bölöni születésű kolozsvári unitárius tanulóval.

Kandal magas termetű, szép testalkatu, ábrázatu, bátor szívű, tüzes jellemű ifjú volt, s egyedüli gyermeke atyjának, Kandal Jánosnak; mind e mellett ámbár nem köteleztetett, katonapályára szánta el magát, s előkészület végett ő is Brassóba a Benyovszky katonanövendébe szándékozott menni. Szülői szülőimmal meghitt barátságos viszonyban élve, mi is jól ismertük egymást s együtt mentünk be Brassóba; de útban megértve tőlem, hogy mult nyáron Farkas Sándorral, kinek anyja, Kandal Judith, testvér volt említett Kandal Jánossal, mint katolikusok voltunk az intézetben; „de már ebből bruder, szól hozzám, most semmi sem lesz. Én soha sehol nem fogom titkolni, hogy unitárius vagyok.”

„De mondám, unitáriust oda nem vesznek be.”

„No, s ha nem vesznek” folytatá nevetve, „elég tágas Brassó, fogadunk magunknak szállást és ott maradunk mint unitáriusok.”

Figyelmeztettem, hogy ez éppen rája nézve lesz inkább káros; mert künn a városon nem készülhet úgy katonának, mint benn a katonanövendében.

Már az mindegy nekem, bruder, de én még sem vallom magamot egyébnek, mint a mi vagyok. Azért ha először tőlem kérdik, mi vallású vagyok, nyíltan fogom megmondani, unitárius; ha pedig bruder, téged kérdeznak ki először, te is azt mondd, mert különben szemedbe mondom én neked, hogy hazudsz.

Ismervén természetét, kívántam mihamarább tudni, mi lesz ügyünk kimenetele. Az intézetet igazgató hadnagy engemet már ismervén, szó nélkül bevett ismét. Kandalt is, csak annyit kérdezőt tőle: mi a neve, hová való és hol tanult; mi megtörténve, pár sor írással az intézetbe utasított magunkat beiratni. Az látván a hadnagy rendelését, azonnal vette a jegyzőkönyvet s felém fordulva kérdi:

Miféle vallásu vala Kovács?

Én Kandalra néztem. Ő pedig rögtön mondja: unitárius.

Mi az? kérdi az őrmester. Hiszen mult nyáron nem volt az.

Ő biz akkor is az, csak elhallgatta, tartván attól, hogy nem veszik be.

Hát az ur mi féle vallásu? kérdi tőle most az őrmester.

Én is unitárius vagyok mint ő, felel Kandal.

Már így hát jelentést kell róla tennem a hadnagy urnak, mielőtt valamit tennék, mert itt ily vallásu több ifju nem volt — válaszolja az őrmester.

De volt — folytatja Kandal — mert Farkas Sándor is az volt.

Igaz ez? kérdi tőle[m] az őrmester.

Igaz, mondám neki.

Az őrmester ausztriai születésü volt, s kére bennünket, írjuk le neki egy darabka papirosra: unitárius, mert megvallja, azt se tudja, hogy kell azt helyesen írni; mit egyikünk megtevéen, vette azt s ment a hadnagyhoz, meghagyván: várjuk el visszajövetelét.

Elbeszélvén a hadnagynak miket tőlünk hallott, kérdést tett, mit parancsol már most mi reánk nézve, feleletül azt kapta: ő rendeletet, mely az unitáriusok bevétele az intézetbe tiltaná, nem ismer. Ha Kovács unitárius és Farkas is az, ugy unitáriusok immár voltak abban, becsületesen viselték mindketten magokat, s írja be ezeket is és tegye meg irántuk az intézetbeli további teendőket. S így történt.

A katonanövendékek egymásra tódultak szobánkba bámulni az unitáriusokon, később aztán megszoktak.

A két nyári időben én e Benyovszky intézetben főképpen a német beszédben gyakorolhattam magamat, miután ott minden azon folyt. Brassóban létem alatt azonban kezdettem ismerkedni a német irodalmi művekkel is. Megszereztem ugyanott s olvasgattam: Kleist, Matthisson, Körner verseit és Schiller drámáit.

De mint poetikai s rhetorikai osztálybeli tanuló — deák — Kereszturatt természetesen örömebb veddegeltem a magyar költők munkáit, melyeket a maros-vásárhelyi könyvárusok, kereszturi sokadalmak alkalmával oda hozogattak. Ilyenek voltak:

Uj mértékre vett különb verseknek könyvei: Barothi Szabó Dávidtól.

A magyar Helikonra vezető Kalauz, kőszegi Rajnis Józseftől.

Gyöngyösi Jánosnak magyar versei.

Himfy szerelmei (Kisfaludy Sándortól.)

Csokonai poétikai munkái.

Berzsényi Dániel versei.

Dayka Gábor versei.

Kis János versei.

Kazinczy Ferencz munkái 9 kötetben.

Én Kazinczyról csak annyit tudtam, mennyit róla s tőle Daykának 1813-ban, Kisnek 1815-ben általa eszközölt kiadásaiban olvashattam. De 1817-ben az ő munkáit is meghozta Kereszturra a m.-vásárhelyi könyvtár. Szép kötésekben, könyvtári pólcon egymásmellé sorozva, báméskodásra csalogatták a sokadalmasokat. Én pedig köztők úgy gondolkodtam: ki ennyit irt, annak kétségen kívül nevezetes írónak kell lennie. Megvásároltam azokat. S menyinyi gyönyörűségemet találtam bennök!

1817-ben nyári közvizsgálatáskor kereszturi tanulásomat végezvén.

IV.

September elejére Kolozsvárra mentem ottani collegiumunkban tovább folytatni. Az egész tanfolyam négy évre terjedt, négy tanár keze alatt: Fűzi János a philosophiai, Molnos Dávid a földirati s történelmi, Székely Miklós a physica, chemia, mathesis, geometriai, Sylvester György a theologiai tanokat adván elő.

Az első évi osztály a Kolozsvárt, Tordán és Kereszturat rhetoricát végzett ifjakkól alakult s szokás szerint sorban az elsőbb helyek a kolozsváriakat illették; utánnok következtek a tordaiak s ezek után a kereszturiak; de ez csak az első év alatt maradt így, mert az évi két közvizsgálat után bekövetkezett érdemsorozás alkalmával a legelső helyet az nyerte el, kinek legtöbb s legjobb calculusa volt, s legutolsóba az jutott, kinek legtöbb gyenge calculusa. S azon mérték szerint kapván ki mindenik sorhelyét, ez aztán állandóul úgy maradt. Mely rendszernél fogva az 1818-beli vizsga után osztályomban első én lettem, s maradtam mind végig.

A negyedik évben ismét részesíttettem egy kitüntetésben, de akkor már akaratom s kedvem ellen; mert a philosophiai osztályon alóliak köztanítói deákok voltak ugyan, de olyanok, kik tanulmányaikat végezték s papi állomások után várakoztak, annál fogva se idejük nem hiányzott tanításra, se kedvök, minthogy általa külön érdemeket szerezhettek maguknak. Mindemellett én — mint még a negyedik évi tanfolyam hallgatója — rendeltetem 18²⁰/₂₁-ben a poetikai osztály köztanítójává. Eleget szabadkoztam ellene, de a consistorium rám parancsolt s engedelmeskedtem.

18²¹/₂₂—18²²/₂₃-ban a kolozsvári királyi Lyceumban hallgattam és végeztem a jogi tudományokat és azokhoz csatoltakat, melyek jogászokra nézve legfelsőbb helyen megrendelve voltak.

Első félévben egyik tanárunk, Banó István volt, a természetjogot (jus naturae) adván elő, rendkívüli nagy terjedelemben kéziratból. Párszor távozván tanórákba a hallteremből, engemet ültetett székébe helyettesül, min éppen nem örültem, mert az ily jelenet irigységet szokott szülni a társak közt. De jött a félévi közvizsgáztatás ideje s Banó egyik órán érintvén azt, előadta, mily kívánatos és szép lesz akkor studiumát szokott módon defendálni — védeni, s nyilván kérdésbe veszi: „kik vállalkoznak arra?” Senki se szólt. „No hát kik fogják defendálni?” Ismét senki se szól. „Tehát mond felindulva, ily sok jeles ifju között csakugyan egy se találkozna, ki defendálni merjen?” Hallgatás közben felállva mondék ekkor: „Én egyik.” „Igen jó” felel rá. S ekkor báró Jósika Samu, később erdélyi udvari cancellariusához fordulva: „Hát Báró ur? (Ergo Domine Báró?)” Jósika ültében meghajtja magát s feleli: „Ha Professor ur kívánja.” Tehát ketten. Végzi Banó.

Ő egyszersmind magán tanítója, nevelője volt báró Jósikának s néhány nap mulva hivatván engemet, szobájában némi szóváltás után kérdi tőlem: „Nem lennék-e hajlandó lemondani a defensióról?”

„Mi okból?” tevém most én a kérdést.

Hosszasan felelt nekem, mi azzal végződött: „Ha valaki valamiben dicsőséget szerezhethet magának, azt inkább szereti egyedül magáévá tenni, mint mással megosztani.”

„Én mondék rá, nem dicsvágyból vállalkoztam a defensióra, hanem kötelességérzetből. Professor ur pár alkalommal engemet mások felett kitüntetett; annál fogva úgy véltem, ha mástól nem is, de tőlem megkívánhatja tantárgya defensióját, s mivel arra háromszori felszólítására se ajánlkozott senki, kötelességemnek érzetem én magam ajánlkozni. Lévéen azonban már más defendens is, még pedig a legméltóbb, báró Jósikában, a vállalt defensióról annál nagyobb készséggel mondok le, mert ez által professor urnak úgy látom, kedvét teljesítem.”

„Én folytatá Banó a beszédet,” az érdemsorozatban báró Jósikát első, másodikra az urat szándékozván különben is tenni, ezt a defensio nélkül is meg fogja kapni. Arról itt előre is biztosítom.” Szavát teljesítette.

1817. szeptemberétől 1823. szeptemberéig collegiumunk falai közt laktam s más tanulmányaim mellett az olasz és francia nyelveket is sikerrel tanultam.

V.

1823-ban szeptember 4-kén a királyi Guberniumnak kérelmemre adott válasza s másnap eskümnek letétele következtében honorarius gubernialis cancellista = tiszteletbeli

kormányzéki jegyző lettem s mint ilyen hivatalomat azonnal meg is kezdettem, de csak néhány hétig folytattam.

Óhajtasom volt: udvari ágens lenni, ha lehet, Bécsben az erdélyi cancellariánál s arra készülni novemberben Maros-Vásárhelyre a törvényes királyi táblához szándékoztam menni, azelőtt pedig szülőimhez Ajtára.

Ekkor káli Nagy Lázár, vármegyékben szép birtokú, de rendesen Kolozsvárt lakó ur, kinek fiát *Eleket*, (Ez a mostani ministeri tanácsos.) tanítottam, szállást, ebédet, vacsorát ajánlván nekem, azt tanácsolta: szüleimet meglátogatván, menjek vissza Kolozsvárra hivatalomat tovább folytatni. A kir. tábla szokás szerint tavasszal productionale forum tartására ugy is Kolozsvárra jővén, akkor táblai cancellistának is felesküdhettek, s a táblai praxissal is megismerkedvén, biztosabban határozhatom el magamat: a kir. gubernium mellett maradjak-e vagy a kir. tábla körében. Az öreg ur ugyanis nem tudta, hogy nekem nem célom sem egyik, sem másik helyen maradni állandóul.

Azonban már a következő tavasszal eltűnt reményem, hogy a bécsi agentiahoz juthassak. Mert azon évszakban Kis-Solymosi Simó Károly már harmad éves kir. táblai cancellista, kivel régóta jó barátságban voltam, megfordulván nálam Kolozsvárt, megtudtam tőle, hogy ő is bécsi ügynökségre vágyik, készül, s pár év alatt vizsgát tevén, menendő Bécsbe s ott maradandó, egyelőre ha más minőségben nem lehet, mint segéd valamelyik ágens mellett. Simó barátomhoz kortársai közt alig lehetett hasonlítható képességű s képzettségű jurista; de kedvvel olvasta a magyar és latin irodalom jelesebb művein kívül eredeti nyelveken a németeket, francziákat és angolokat is. Nem lehetett tehát által nem látnom, hogy nekem óhajtott célom elérésében ha semmi más akadály nem lenne is, Simó Bécsben léte egyedül megakadályozna, mert a három négy ágens közül két unitáriust tenni azzá bizonyosan nem fognának. Ő ugyan nem lett az, mert midőn egyik tavasszon éppen nálam szállásolt, velem egy szobában elvégre megteendő a vizsgát a Kolozsvárt levő kir. táblánál, egy nem is vélte körülmény elhalasztatta azt vele, mint vélte rövid időre, de valóban örökre. Gróf Bánffy Dénesnek — tudniillik — nagy pere lévén testvéreivel választott bíróság (compromissionale judicium) előtt, végrehajtására jogfelügyelőjének mindenképp igyekezett Simót megnyerni, kit arra a kir. tábla hires elnöke, Székely Mihály, különösen ajánlott. Simó eleinte vonakodott vállalkozni, de aztán egyfelől mert nagy jutalom ígértetett neki, másfelől mert ugy vélekedett: a Bécsben lakó Bánffy Dénes ott sokképpen pártfogolhatja őtet, elvállalta a felügyelést pere felett, miközben anynyira megnyerte a gróf bizodalját, s ez oly jutalmazást biztosított számára, minélfogva végképpen uradalmában maradt mint annak igazgatója, s mint ilyen magának oly szép birtokot szerzett, minőt aligha szerezhett volna bécsi ügynökséggel.

Tudva Simó barátom készülődéseit udvari ügynökségre, nem mentem M. Vásárhelyre, hanem a kir. táblának két izben Kolozsvártt léte alatt — Husvét és Pünköst között — mint egyszersmind kir. táblai cancellista szorgalmasan megjelentem a táblai ülésekben akkori szokás szerint; tettem a táblai cancellistai teendőket, s a guberniumnál maradtam; noha már alkalmasint ismertem az ottani kevésé biztató uralgó viszonyokat.

De Kolozsvár főpontja volt Erdélynek, s hajlandóbb voltam ott élni, habár alantabb hivatalállomáson s kevesebb jövedelemmel mint máshol az országban emelkedettebben, többel. S pedig erre is sokáig kellett várakoznom.

1833-ban már tizedik éve teldegelt hivataloskodásomnak. Bureau-ban dolgoztam, az-az consiliarius mellett annak guberniumi hivatalszobájában. Egyszersmind tollvivője voltam a kormányshékö mellettti ügyvédi karnak. S még egy más fáradalmas munkával is foglalkoznom kellett, rendkivüileg a cancellariusnak, gróf Lázár Lászlónak parancsolatjára. 1811 óta ugyanis nem volt országgyűlés. Ekkor egy közelebb tartandót mindinkább reméltek. Az 18^{10/11}-ik évbéli országgyűlési jegyzőkönyv terjedelmesebb lévén mint mindenik azelőtti, még pedig minden mutató nélkül: gr. Lázár, a nélkül, hogy valamelyik rendes kötelességem alól ideiglenesen felmentett volna, kötelességemmé tette azt is: az érintett jegyzőkönyvnek oly mutatót készíteni, mely minden abban előfordult személyt, várost, falut, tárgyat sat. megemlitsen mindanynyszor, valahányszor előfordul, pontosan megjelelve a lapokat, hol előfordul; melynélfogva rövid históriája mintegy minden tárgynak magából a mutatóból látható legyen. Megtettem ezt is. Munkám kinyomatott még 1833-ban a királyi lyceum nyomdájában, s a cancellarius maga megvizsgálván „bravo”-t mondott rá, megveregette vállamat; s mindemellett még egy krajczár fizetésem sem volt.

A mutató ivrétben 12 iven és fél lapon következő czim alatt nyomatott ki:

„Mutató táblája az erdélyi nagyfejedelemség 1810 és 11-dik esztendőkbén Kolozsvártt tartott országos gyűlése jegyzőkönyvének.”

Előléptetésem többfelől akadályoztatott, leginkább unitárius hitrokonom részéről. Mindenik unitárius hivatalnoknak, ki valami befolyással birt itt-ott a guberniumnál, meg volt maga unitárius pártfogoltja s adott alkalommal azt pártfogolta, ajánlotta, dicsérte. Az ily eljárások pedig a concursusnak gyakran kisebbitésével szoktak történni.

1834-ben september 23-kán csakugyan napidijas (diurnista) cancellistának neveztettem ki. S ezen kinevezés is elég korainak tartatott az akkori gubernialis viszonyok közt. Rendkívül számos volt a honorarius cancellista sereg.

1837-ben januarius 7-én actualis — állandó fizetéses — cancellista lettem.

Azon időben a kir. guberniumnál nem léteztek fogalmazó gyakornokok: hanem csak tiszteletbeli, napi dijas és valóságos állandó fizetéses cancellisták; és ezek jelesbjei vitték nagyobbbrészint a fogalmazást; rendszerezett fogalmazók csak 7-en lévén és közülök is egy kettő már előhaladt kora miatt keveset dolgozván. A napi dijasok (diurnisták) osztályán kívül és feljül még öt, tulajdonképpen hat cancellistai osztály volt, fokozatosan mindenik nagyobb fizetéssel a másnál; és azon osztálybeli egyének csak sorban léptettek rendszerint fennebb-fennebb egyik a másiknak megürült állomása helyébe; kivéven a kik magukat képességgel, képzettséggel, szorgalommal mások közül kitüntették, mert az ilyenek egyik osztályból a másikba hamar átléptettek, sőt egy két egész osztályt és többet is mellőzve, fennebbi állomásra mozdítottak elő.

1842-ben junius 4-én ily szerencsében részesültem én is. Az actualis cancellisták legalsóbb osztályának, mely 19 vagy 20 egyénből állott, alsóbb tagjai közül kineveztettem azon napon királyi kormányiszéki lajstromzóvá, mi által átugrottam minden cancellistai osztályt, a lajstromzói állomás azoknál fennebb lévén. Azt mondták: a guberniumnál éppen ily nagy hivatalos ugrás fél század alatt alig történt.

Négy lajstromzói állomás lévén, s azok közt fizetésre nézve két fokozat, 1843-ban május 24-én a felsőbe jutottam.

Ugyanezen esztendőben a királyi gubernium engemet egy nem kért, nem is remélt más kitüntetésben is részesített. A kormányiszéki titkárokat az erdélyi udvari cancellaria szokta volt kinevezni, de a gubernium kijelölése (candidatio) következésül, s én a gubernium által már 1843-ban titkárrá jelöltetém ki az unitáriusok részéről 1843 évi 1538 sz. alatt. Ez az atyafiakat mindinkább ellenségeimmé tette. Megijedtek, hogy mindenikének elébe vágok hivatalban, s emelkedésemmel arányban fog befolyásom is növekedni.

1847-nek utolsó, 1848-nak első hónapjaiban egy királyi kormányiszéki bizottmánynak voltam tollvivője.

1846/7-beli egyik törvénynél fogva a fejedelem elvégre megengedvén, hogy latin helyett a magyar nyelv legyen hazánkban hivatalos nyelv; a királyi kormányiszék — későbbi rövidebb kitételrel kormány — 1847-ben october 2-án 11985 sz. alatt gróf Lázár László cancellarius elnöklése alatt kormánytanácsosok és titkárokból bizottmányt neveztetett ki, mely tervet készítsen és terjesszen elébe: miképpen állíttassanak meg és folytattassanak már a közelgő új év kezdetén leghelyesebben és legczélszerűbben általa magyarul hivatalos levelezései (raanipulatio); tollvivőül pedig a cancellarius által én rendeltettem.

Ülések az ő piaczsori szállásán gr. Rhédei Ádám-féle háznál tartattak, s az első november 20-kán. Elvül előre megállítatott: mely sorban kezeltetnek és tárgyaltnak az

ügyek, ugyanabban tegye teendőit a bizottmány a kebli hivatalokban addig divatozott latin szavak és kitételek magyarosításában. S mivel minden ügy először a jegyzőkönyvi hivatalban fordult meg, mi azonban azelőtt nem magyarul hallatott, hanem latinul eképpen: „Officium protocolli et exhibitorum”; vagy röviden csak: „protocollum”; kérdés lön: hogy legyen e hivatal magyar elnevezése? Tanakodván, abban lett megállapodás: a hivatalok elnevezéseinek megállítása hagyassák későbbre egyszerre, s most fogjanak a sürgősebbekhez, mindenek előtt tehát a jegyzőkönyvekben levő latin szavak és mutatók vezérszavai magyarázásához.

Jegyzőkönyvben feljül ez állván nyomtatva: „Objectum causae”, kérdés támada: miképp tétessék ez ki magyarul: „tárgya az ügynek” szól az egyik tag; az „ügynek tárgya”, monda a másik; „az ügy tárgya”, vélte a harmadik; s hosszadalmas vita keletkezett, hogy lesz leghelyesebben.

Én kötelességem szerint jegyzetbe vettem a megállapodásokat; de következett ülés alkalmával pár könyvet kötöttem jegyzőkönyvi papírjaim közé, s miután az urak helyeiket elfoglalták asztal mellett, felül végén mint elnök gróf Lázár, én is alól szemben vele leültem s jegyzőkönyvemét szétoldván, a két könyvet magam mellé félre tettem:

„Miféle könyvek azok?” kérdé legott a gróf.

Szó nélkül vettem mind a kettőt, s hozzája vivén előtte letettem. Voltak pedig azok:

A magyar királyi udvari tanács által kiadott „Hivatalos Műszótár”, és a magyar tudós társaság által közrebocsátott „Törvénytudományi Műszótár”.

A gróf utóbbi kezébe vevén, „Olvassa csak a protocollumot” szól hozzám; mit teljesítvén, egyik s másik szó s kitétel ismét vitára adott alkalmat, az előbb elfogadott helyébe más mutatkozván helyesebbnek. Olvasás közben a gróf keveset figyelmeztet reá, de folyvást nézegette az akadémiai Műszótárt, melyben a régibb és újabb korban használt és javasolt műszavak, még az udvari tanácsnál gyakorlatba hozattak is, összegyűlve voltak, s midőn én az olvasást végeztem:

„Hiszen itt” — mond — „ugy látszik, minden feltalálható, mi nekünk kell.”

Legott bővebb vizsgálat alá vétetek a két Műszótár, s azokból szemeltettek ki aztán a szükséges műszavak, és szerintök, alkalmazásokkal állított ki már 1848. évre „Erdély nagyfejedelemségtiszti Névtára”.

De hátra volt még a bizottmány nevezetesebb feladatának megoldása — a hivatalos levelek latin formuláinak (példázatainak) magyar nyelvre áttétele, melyek közt csak a különféle mandatumok (parancsok) könyvet tettek; s mindezek magyarra átfordítását a bizottmány nekem tette kötelességemmé, melyek az ülésekben általam felolvastatván, az előfordulhatott észrevételek megtétele után helyben hagyattak. Ezen működés 1848-ban folyt.

S martius középső napjainak egyikén már olvastam egy Mandatumot — parancsot — midőn Sala Mihály consiliarius bizottmányi tag, mint mondani szokták, képéből kikelve a terembe jön, s gyors léptekkel Lázár grófhhoz sietvén, súg neki valamit: mire ez székéről felkelvén, mind ketten a tágas terem más oldalára távoznak, s ott ismét suttogva beszélnek. A mint végzem a parancs olvasását, Cserei Farkas consiliarius és másik bizottmányi tag is hozzájok megy s asztal mellett csak Szegedi Mihály nem rég kinevezett consiliarius maradván: „Olvassak tovább?” kérdém tőle.

„Igen” felel rá. „Eligazítjuk ketten is.”

De alig végzem egy másik parancs (Mandatum) olvasását: ő is ott hagy és collegái közé sorakozik.

Miattam lévén a titkolódzó, susogó beszélgetés, magamnak foglalkozást keresve, forgattam ide-tova irományaimat, mintha keresnék és nem lelnék valamit, hogy legkevesbbé se láttassam oda figyelni; de senki se térvén vissza az asztalhoz, magam a cancellarius elébe járulván, „Excellentiád” mondék „a mai ülés tovább folytatását talán máskorra méltóztatik halasztani”.

„Igen”, felele, „máskorra. Tudatni fogom aztán mikor jöjjünk ismét özsze.”

Azonnal özszeszedtem irományaimat és távoztam. A lépcsőzeten lehaladván, már közeledtem a kapuhoz, midőn Szegedi consiliarius ezen megszólítását hallom: „Várjon meg, Kovács.” — Tudja, mi a baj? kérdi hozzám érve.

„Nem” felelém.

„Bécsben kiütött a revolutio. Metternich herczeget elkergették. Nagy a zavar s rémület.” Az ujságot közli velem.

A 75 esztendős herczeg hoszszasan főszerepvivő volt az ausztriai birodalmi kormányzatban.

„Ha így állnak a dolgok Bécsben” mondám, „nem tudom mikor lesz ismét bizottmányi ülés”.

„Maglehet, egyszer sem”, jegyzé meg a consiliarius. — Nem is lett több egy is.

VI.

Nagy események következtek gyorsan egymás után. A magyar és erdélyi országgyűlések kimondották Erdélynek Magyarországgal egyesülését — unióját, s a magyar minisztérium által Erdélybe küldött teljhatalmú országos biztos, Beöthy Ödön, 1848-ban december végén feloszlatta az erdélyi királyi guberniumot. Őt 1849-ben Csányi László váltotta fel, s ezt májusban Szentiványi Károly, ki még azon hónapban engemet hivatván

magához, midőn nála, a gróf Bánff[y]-féle nagy házban volt szállásán megjelentem: „Erdély politikai új felosztása van szándékban” szól hozzám, „s ez iránt tervet kell készíteni. Én a bizottságot a végett ki is neveztem már. Ön egyik tagja annak s egyszersmind előadó benne. Horváth István (zsákodi) az elnök közleni fogja önnel a követendő elveket, én csak kettőt említ meg, egyiket azt: az ország kevesebb számú kerületekre levén felosztandó mint most van, a felosztást úgy kell intézni, hogy mindenik kerületben a magyar népelem legyen a számosabb.”

„Ez” — mondám — „lehetetlen, mert Erdélyben a többi elem öszszesen hétszernél [vsz. „kétszernél”-t kell érteni] is több a magyarnál — értem a magyart és székelyt együttesen, s legfennebb is csak a Székelyföldön eszközölhető, s oly kerületben, mely talán székelyekből és más népekből vegyesen alakítható.”

„Ez már baj”, jegyzé meg Szentiványi. „A másik, mit mondani akarok az: Erdélyen át Magyarorszáig egy vonalat kell kijelölni, hol mindenütt magyar lakik, s annál fogva a magyar mindig biztosan járhat-kelhet, a nélkül hogy más nép által akadályoztassék.”

„Ez is bajosan valósítható” — lön észrevételem — „mert az országon keresztül sehol sincs a magyar elem szakadatlan lánczolatban egymással.”

„De” — vága közbe — „gyarmatosítással ily lánczolat eszközölhető, ugy-e?” — tevé kérdésbe.

„Az által gondolom igenis” felelém.

„Ebben tehát nem lesz elháríthatatlan akadály” — mondá egész biztossággal — „mert a kormány el van határozva az előforduló hiányt, hol szükséges, gyarmatosítással kipótolni. Hol gondolja ezt ön leginkább kivihetőnek?

„Talán Maros-Vásárhelyen innen Thorda s Kolozsvár felé” — válaszolám.

„Igen jó” — tevé hozzá — „mert a kormány előtt is ez a legkívánatosabb. Most már beszéljen Horváthtal.”

Május 14-én megtartottuk az első bizottmányi ülést. Következőkben az egész országnak 10—11 kerületre felosztása megállapított, a terv róla elkészített, s Herczeg Lajos, mérnök bizottmányi tag által a rajz is. Eh[h]ez azonban más dolgozatok is járultak, mert a kormány történelmi leírást kívánt a fiskust illetett uradalmak-, fekvő jószágokról is. Én ezeket is mind külön megírtam ex actis, és előadtam a bizottmányban; s mihelyt a munkálat kész lett, azzal engemet Szentiványi teljhatalmú országos biztos Pestre küldött, hogy ott is a ministeri tanács előtt előadjam a szükséges felvilágosításokat s netaláni módosításokat szóval, írással megtegyem; mellém rendelvén Herczeg Lajos mérnököt, hogy az általa készített tervrajzot eshetőleg a változtatás szerint igazítsa.

Junius 20-ik napján az osztrákoknak magyarok ellen segítségökre jött oroszok már benn voltak Erdélyben; mert e napon betörték a tömösi szoroson is, a borgó-prundin még hamarább, sőt innen a magyar fegyveres erőt Dézsig visszanyomták vala. Erről Szentiványi kétségkívül tudomással birt, mindamellett positiv rendeletéből tárgyammal junius 21-én indulnom kellett Pestre. Szolnokig Biasini gyorskocsiján utaztam, onnan 23-án tovább Pestig gőzkocsin, miközben a czeglédi indóháznál sokáig kellett várakozni, mert Kossuth, országkormányzó, Czegléden volt, s e vonattal akarván Pestre érkezni, rája kellett várakozni. Délfelé jött is Czeglédről ki az indóházhoz, lóháton, fejr tollas kalappal néhány tiszt kíséretével, s helyet foglalván a hoszszu vonaton, ez gyorsan haladt a főváros felé.

Junius 24-én Pesten viradtam fel. Szemere Bertalan, belügyi s elnök ministerhez voltam névszerint küldve, s Kemény Zsigmond báróhoz egyenesen utasítva, ki neki lelki testi barátja s akkor ministeriuma mellett tanácsos is volt, hogy nála bemutasson; mit ő annál nagyobb készséggel tett, mivel már Kolozsvárt régebben literariai érintkezésben éltem vele. Szemere nagyon nyájasan fogadott; s átvevén tőlem a felosztási tervezetet járulékaival együtt s a hivatalos leveleket, értésemre adta, hogy a kormánynak szándéka lévén Magyarországot és Erdélyt négy katonai körre, kerületre (Circulus) osztatni, de úgy hogy Erdély ne külön, hanem Magyarországgal egyesített kerületet képezzen, már megtette rendeleteit, hogy a terv kidolgozására Magyarország vidékeiről küldjenek ahoz értő megbizottakat; mihelyt ezek megjönék, bizottságot alakítand belőlök, melynek tagja Erdély részéről én leendek; ennélfogva legyek mérnöktársammal együtt várakozással Pesten.

Másod vagy harmad nap báró Kemény szállásomra jövén, értésemre adja, hogy a miniszterelnök, Szemere, engemet osztálytanácsossá nevezett ki a belügyi ministeriumhoz, min maga is annál inkább örvend, mert így egy helyen fogunk hivataloskodni. Kineveztetésem hivatalosan is tudtomra adatik közelebbről, s közölttetni fog a hivatalos hirlapban is.

„Kineveztetésemet köszönöm a minister urnak” mondám Keménynek; „hanem a ministeri rendeletnek számomra leendő kiadását s a hirlapi közlést róla kérem későbbre halasztani.”

„De miért?” kérdi Kemény.

„Nevezetes okaim vannak ezt kérni”, felelék, „melyeket most nem közölhetek, de majd igen, s hiszem, helyeseknek fogja látni.”

Herczeg Lajos mérnök egy szálláson levén velem, s jelen e beszéd alatt, Kemény báró elmenetele után nem győzött eléggé csodálkozni szavaimon, melyeknél fogva egy ily szép hivatalba minél hamarább beléphetésen kapva nem kaptam Az eset tudva lön még az nap több

erdélyiek közt, s mindnyájan úgy nyilatkoztak: halasztási kérésem nem volt okosság. Én okaimat előttök sem említettem. Ezek voltak ime:

Részemről a magyar forradalom szerencsés végkimenetelében eleitől fogva nem tudtam bizni; mert meg voltam győződve, hogy az ausztriai uralkodó ház mindent el fog követni, mit csak elkövethet a magyarok legyőzésére; szükség esetében segítségül hivandja az orosz, ez pedig készséggel megadja azt ellenünk, kik közt lengyel csapatok harcolnak; sőt Magyarországon a lengyel Dembinsky, Erdélyben a lengyel Bem fővezérkedik, honnan legelőbb is gyaníthatta, hogy a magyar nemzet, ha mostani harczait siker koronázza, előbb-utóbb segítségére lennd a lengyelnek. Szintugy nem tudtam aztán remélni, hogy az egyesült osztrák-orosz haderőnek, s a hazában benn ellenségeskedő népeknek a magyar egyedül — folytonosan ellentállhasson. E nézetemben Magyarországon, Buda-Pesten megerősödtem, még inkább mint voltam az előtt, s a ministerium állandóságában kételkedtem.

Bukása hamarább békövetkezett, mint képzeltem. Junius 28-án Görgei Arthur fővezér a tulnyomó osztrák haderő ellenében Győrnél csatát veszett, mit azon hozzáadással adott tudtára Kossuthnak, hogy nem reméli az ellenségnek ellentállhatni, s a fővárost ellenök védhetni; azért a kormány siessen haladék nélkül Buda-Pestről máshova vonulni. Ezen tudósítás és intés mindkét városban elterjedvén, ott leirhatatlan rémülést, zavargást, mozgást idézett elő. Kitől lehetett, igyekezett onnan minél hamarább távozni.

Bezzeg most másként beszéltek azok, kik azelőtt kevés nappal hibáztatták, hogy a kínáló tanácsosi állomást azonnal nem foglaltam el. Milyen okosan tettem, ismételték, hogy magamat a ministeriumi hivatalnokok közé nem elegyítettem! Kivált Herczeg mérnök társam dicsérgetett azért, vádolta ellenben önmagát saját oktalanságáért; mert miután hallotta vala b. Keménytől kineveztetésemet, más nap hivatalért folyamodott a közlekedési ministeriumnál; most pedig megijedve a lehető kedvetlen következésektől, lótot-futott, hogy kérését visszakaphassa, mit természetesen nem érhetett el, mindenkinek elsőbb gondja levén önmagáról gondoskodni, mint az ő folyamodványa hol léte után járni.

Látván a tömeges menekülést — Julius 2-án én is hazabocsáttatásomat kértem Szemere miniszterelnöktől. „A körülmények” mondák „menynyiben én azokat láthatom, közelebből aligha engedik akár Erdélynek politikai kerületekre, akár Magyarországnak katonai circulusokra felosztását tárgyalás alá venni; de Kolozsvártt fogok lenni s ha velem parancsol, kész Buda-Pestre jőni.”

„Szolgálhatok valamivel?” kérdé borus kedélylyel.

„Ha Szolnokig magam s társam számára pár vasúti jegyet nyerhetnék, azt nagy köszönettel venném” felelék.

Töstént irván néhány sort, azt ezen utasítással adá át:

„Ezzel menjenek el Csány közlekedési minister urhoz, s ő intézkedni fog a többiről.”

Szemerétől eljövén, találkoztunk három kolozsvári kereskedővel, kik hasonlóan Erdélybe sietvén, vasútjegyekre kívántak szert tenni, mi nem sikerülvén, fogadott alkalommal szándékoztak hazajőni, s felszólítottak: nagyobb biztonság okáért utazzunk együtt.

Reállottunk, s július 3-án odahagytuk Pestet. De már Szolnokon azt beszéltek: az oroszok elfoglalták Debreczent s tán N.-Váradot is. Szolnokon innen nem csak azt híresztelték, hanem azt is: a kozákok már Arad felé száguldoznak. Második állomáson Szolnoktól tehát utazó társaságunk közt vitatkozás alá jött a kérdés: menjünk-e tovább vagy visszatérjünk Pestre, hol most biztonságot találhatunk, hir szállongván a sok jövő-menő futárok által, hogy Görgei keményen megverte az osztrákokat. Nem tudván megegyezni, szavazás alá bocsátottuk a kérdést; én utazásunk Erdély felé tovább folytatását sürgettem, de csak egyik kereskedő szavazván velem, s hárman ellenünk: visszaindultunk s július 6-án ismét Pesten voltunk.

Itt megtudtam, hogy Görgei július 2-án Komáromnál csakugyan szerencsésebben csatázott az osztrákokkal, mint június 28-án, annál fogva előnyömülésukat akadályozza, de a további sikerben nem igen bizhatni. Erről biztosan értesülve, más nap oda mentem, hol a ministerium üléseit szokta tartani, tudomást szerzendő a N.-Várad körüli eseményekről, hol ismét hitelesen értesültem, hogy N.-Várad nincs elfoglalva, s bátran átutazhattam volna rajta, sőt még most is átutazhatom, ha akarok.

Lehetőleg gyorsítani kívánván utazásomat, mivel a Szemerétől nyert vasútjegyek még tárczámban voltak: Herczeg Lajos társammal Csány közlekedési minister hivatali irodáját felkerestük, megkisértendők: vajjon nem mehetnénk-e vasúton Szolnokig. Az előszobát teletömve találtuk várakozókkal, kik egymást ide-oda taszigálták, mindenik első ügyekezvén lenni a bébocsáttatásban. Én látván a körülményt, szólék távulról az ajtonállóhoz: „Mi ketten ezen társammal Erdélyből az ottani országos biztos által a ministeriumhoz lévén küldve, kérjük a minister úrhoz mielőbb bebocsáttatásunkat; s ezt jelentse be.” Azonnal belépett s kijövén kérésünket mindjárt teljesülendőnek mondá, mihelyt a benn levő ur kijő. Ez hamar megtörténvén, mi léptünk be. Csány asztala mellett ült, de izgatott állapotban. Átadván Szemere sorait, kérém: mivel Kolozsvárra messze kellene mennünk, ha lehetséges kegyeskedjék rendelkezni, hogy Szolnokig mehessünk vasúton.

„Bizony” válaszolá, „Kolozsvár meszszecke van. Jól tudom, mert én is voltam ott (mint országos biztos); s tiszta jó szívvvel szolgálnék az uraknak, de lehetetlen, mert a kormány megkötötte kezemet, megtiltott minden személyszállítást a vaspályán; a vonatoknak csak álladalmi tehert szabad szállítaniok. Mindjárt megmutatom a kormány az iránti rendeleteit is.”

„Ne fáradjon azzal minster ur” mondám, „mert hiszszük a nélkül is.”

„No de mivel szolgálhatnék egyébbel az uraknak” kérdé.

„Más kérésünk nincs” felelék.

„Van-e elégséges pénzük?”

„Van anynyi, menyinyivel remélhetőleg Kolozsvárra juthatunk.”

„De barátim nem árt, ha valamivel több is lesz annál. Jelentsék ki nyíltan, menyinyit gondolnak még szükségesnek, mert ez iránt rendelkezhetem.

„60—60 forintot” mondók, pénzzel el lévén látva Kolozsvárról eljöttünk.

Irván ő is néhány sort, utasita: „Vigyék el Vukovics Sebő, igazságügyi minster úrhoz, itt és itt lakik.”

Vukovics lakán egy-két szobán áthaladván, azokat üresen kaptuk. Tovább egy ajtón benyitván, ő maga a szoba közepén állva bús képpel egy ifjuval, úgy látszott irnokával beszélt. „Bocsánatot kérünk minster ur, (az Excellentiás czim akkor nem járt) alkalmatlankodásunkért. Csány minster ur utasításánál fogva voltunk bátrak ide jőni, s künn senkit se találtunk, kitől valami értesítést nyerhettünk volna.” S ekkor átnyujtám Csány sorait.

A szobában egy asztalnál és faszéknél nem volt egyéb, kivéven elszaggatott papirdarabokat, melyek széthányva heverték. Az egész úgy nézett ki, mint a honnan minden értékest elhordtak, s a lakás is elmenő félben van. Egy ajtó még nyitva állott előttünk, melyen belől ismét kiürített szobában két nő tünt fel mindennapiasan öltözve, kisirt szemekkel s könnyeiket törölgetve zsebkendőikkel.

„Hisz az urak tulajdonképpen a belügyi minsteriumhoz küldettek” ekképp szóla Vukovics felénk fordulva.

„Ugy van” mondám. „Miképpen utasíthatta tehát Csány az urakat hozzám?”

„Erről felvilágosítást adni nem tudunk.” Most a minster az asztalhoz közeledvén: „Miféle dolog ez” szóla boszankodva az ifjuhoz, „hogy itt se tentatartó, se egy darab papiros, mire irni lehessen, nincs. Hiszen ezeknek lenni kell itt utolsó pillanatig.”

Az ifjú innen-onnan gyorsan hozza neki, s ő is néhány irt sorával tovább utasított bennünket: Budára Dusckek pénzügyi minsterhez.

Átmenjünk-e oda, töltsük-e az időt az által is vagy ne? tanakodván társammal; a gondolat, meglehet, hogy a mostani bizonytalan körülmények közt még több pénz is szükséges lenne, átmenetelre birt.

Dusckek pénzügyi minster, magas termetű férfi, sétált egy tágas teremben, midőn hozzája bebocsáttattunk. Udvariasan, de komolyan fogadott. Látása meglepett engemet; mert mindazon hivatalnokot, kisebb nagyobb rangút, kikkel közelebbi napokban érintkezésbe

jöttem, izgatottan, elszomorodva találtam. Duschek egészen nyugottnak látszott előttem, mintha körül semmi rendkívüli nem történnék. Megolvasván Vukovics czéduláját, mondá: „tessék keveset várakozni,” szólítván egy hivatalnokot, s átadván neki a czédulát, meghagyá: „ez iránt rendelkezék rögtön.”

Az alig távozott s jött, midőn ismét egy mást szólítván nevéen, szóla átadván a czédulát: „ezen urakat vezesse le a pénztárba, s az irt összeg töstént fizetessék ki.” Ki is lön azonnal fizetve: szép új Kossuth bankjegyekkel.

Duschek, mondák, a pénzügyi ministeriumnál oly pontosan vitetett mindent, hogy mindenféle működés minden nap úgy végeztetett ottan, mintha azonnal végvizsgálat alá kellene terjesztetnie.

Délután ismét útra készültünk. A kolozsvári nevezetesb két kereskedővel együtt szekeret fogadtunk, s július 8-kán másodizben is odahagytuk Pestet.

E napon már maga Kossuth is Czegléden volt, menhelyet a ministeriummal együtt Szegeden keresvén.

Július 11-én éjjel-nappal utazva — nem minden ijesztő jelenség nélkül megérkeztünk Kolozsvárra. Ugyanezen napon az osztrák hadsereg előcsapatja is bévonult — Budára.

Szentiványi országos biztos nem kevésbé vágyott, kivált most már vissza Magyarországra, mint mi vágytunk onnan Erdélybe; s el is menvén júliusban, helyébe Boczkó Dániel jött, ki nem sokára terhes hivatalos állomásra rendelt.

A büntető országos feltörvényszék helye tudniillik Kolozsvárt vala. Ennek eleve többen kivántak tagjai lenni; de midőn az ellenség közelgett, némelyik közülök szabadságot eszközlött magának s kisíriült a városból; minek következtében Boczkó, országos biztos, július 27-én a feltörvényszék birájává nevezett ki ideiglenesen, meghagyva írásban, hogy abban biráskodni tartsam szoros kötelességemnek. A feltörvényszék elnöke Bethlen Pál, az ifjabb, gróf nem tartván immár se idő-, se czélszerűnek több ülést tartani, az országos biztos keményen parancsolta annak naponként tartását. Volt tehát még néhány ülésünk: az utolsó augusztus 14-kén, mert más nap, augusztus 15-én az oroszok megjelentek — Kolozsvártt.

VII.

Az 1848/9-iki magyar forradalom le vala győzve. A bécsi császári kormány Erdélyt úgy tekintette, mint meghódított tartományt s kénye kedve szerint bánt vele. Más politikai kerületekre osztotta. Más törvényeket, intézményeket, közigazgatásban, törvényhozásban más nyelvet — a németet — hozott itt gyakorlatba. Változtatás lön látható mindenfelé.

Erdély polgári s katonai fő kormányzójává báró Wohlgemuth Lajos altábornagy neveztetett ki, melléje a polgári ügyek igazgatására mint császári teljes hatalmú biztos Bach Eduard, Bukovina igazgatója rendeltetvén. Wohlgemuth oldala mellett volt még közvetlenül Glanz József, bécsi belügyministeri hivatalnok. Ezek septemberben Kolozsváratt lévén, azalatt a kolozsvári polgármestertől írásban azon utasítást vevém: ekkor s ekkor jelenjek meg említett Glanz urnál, a gróf Bánffy háznál; a hol megjelenvén, ezen kérdést tevém: „Ön-e az a Kovács, ki a magyar országos biztos által országos ügyben a magyar ministeriumhoz volt küldve, s onnan visszajötte után a büntető feltörvényszéknél, mint annak tagja biráskodott?”

„Én vagyok” felelém.

„Ezelőtt a Kolozsvárt megjelent egyik politikai hirlap dolgozó társa is volt. Ugy-e?” kérdé tovább.

„Voltam azon lap mellett, melyet Méhes Sámuel, tanár, adott ki” válaszolám.

„Üljünk le,” monda ekkor „mert több beszédem is van önnel”. S ő helyet foglalt egy pamlagon, én egy széken.

Beszédét ezzel kezdé: „A kormánynak kívánsága, hogy itt Kolozsvártt egy magyar politikai hirlap adassék ki, mely nézeteit, intézkedéseit helyesléssel kísérje a magyar olvasó közönség előtt, s számítunk önre, hogy szerkesztését és kiadását elvállalja.” — Itt elhallgatván; ilyenképpen nyilatkozám:

„Én tanulmányomnál fogva hivatalviselésre készültem; azt is viseltem huszonhat év óta, s annak éltem főképpen. Mellesleg voltam munkatársa is az érintett, hetenként két izben egy-egy iven megjelent lapnak is, de másokkal együtt, s ennél fogva az nekem kevés dolgot adott. De politikai hirlapnak szerkesztője lenni soha se kívántam s most annál kevésbé kívánhatom, mivel lehetségesnek nem is látom.”

„De miért nem?” kérdé.

Folytatám: „A szerkesztő mellett, akárki legyen az, segéddolgozó társaknak kell lenniök, kik czélszerű képzettséggel bírnak, rokonelvűek, s kikben a szerkesztőség teljesen bizhatik. Ilyen pedig annál ritkább most Kolozsváratt, mert ki volt is, innen vagy önkéntes, vagy más oknál fogva eltávozott. Aztán elegendő olvasó közönséget se remélhetni, minthogy az ezelőtt nagyobb részint a nemességből telt ki, ennek jövedelme pedig jelenleg átaljában korlátoltabb semhogy keveset kivéve, hirlapokra is költhetne. A nemesek elvesztették jobbágyaikat, jobbágyi fekvőségeiket, s bennök elvesztették a munkásokat is, kik allodialis birtokaikat ingyen művelték s azok termékeit számukra betakarították. Ők ezelőtt mentesek voltak minden közteher hordozástól, most adót fizetnek ők is. E mellett sokan közülök, kivált

vármegyéken javaikban teméntelen kárt szenvedtek a közebbi két év folytában. S ezen és több más oknál fogva egy erdélyi magyar politikai lap ha megindittatik is, fennállhatása, nagyon kétséges.”

„De” szóla közbe „a kormány segíteni fogja.”

„A kormány” jegyzém meg, „anyagilag segítheti; hanem szellemi tekintetben, alkalmas munkatársak előállításában bajosan. S nem hallgathatom el, hogy még elvi tekintetben is nehézségek fordulhatnak elő. Eddigi alkotmányunk idejében is a magyar hazafiak különböző politikai nézeteket, elveket vallottak, s egyik pártbeli a másik pártbelinek lapjába nem csak nem irt, de azt nem is olvasta. Jelenleg pedig mindenki várva várja látni: vajjon a létező kormány az eddigi alkotmány terén marad-e vagy más uton és más irányban indul s halad.”

Alig ejtettem ki az utolsó szót, midőn Glanz indulatosan mondá:

„No már a volt magyar alkotmányról többé szó sem lehet. Azt a magyarok revolutiojokkal örökre eljászodták; hanem,” tevé hozzá csendesülten és hangsúlyozva— „kapnak mást, még pedig liberalisabbat mint a régi volt”.

„Ezen körülmény befolyással lesz minden esetre az inditatni szándékolt lapra.” Ez lőn észrevételem a fennebbi nyilatkozatra. „Mert az olyanok is, kik kellő képzettséggel illő díjazásért talán hajlandók lennének azt dolgozataikkal, benn mint munkatársak, künn mint levelezők segíteni, támogatni, alig ha előbb mint azt tennék, a lap politikai irányával kívánnak megismerkedni.”

„A tárgyról beszélünk még máskor. Most kérem a kir. lyceum nyomdájában készíttessen egy részletes előszámlát: mennyiért nyomatna éven át egy oly politikai lapot, milyent itt ezelőtt kiadni szoktak volt, s ha elkészül, holnap vagy holnapután hozza el személyesen hozzám” Ezekkel bocsáta el Glanz.

A lapszerkesztés szóhajóttének első pillanata óta el voltam határozva, arra semmi esetre nem vállalkozni; de magamra nézve tanácsosabbnak tartottam, előbb csak akadályokat, nehézségeket hozni fel mentségemre és csak utolsó esetben mondani ki positive a nemet; mert miután a forradalmi kormány megbízásaiban híven eljárta volt, ez az uralomra jutott kormánynál fel vala róva, s több róvásra alkalmat nem adni, érdekemben állott. Annál fogva megkésztettem a nyomdai számlát, melyet a nyomda igazgatója, Szentpéteri Imre, azon értesítéssel adott nekem át: „Még egy ily számla éppen most van nála készülöben; s ha megmondom, ki készíttette velem, ő is megmondja, ki készítteti és ki által a másikat.” Semmi okom nem lévén titkolózni, felelém: „Velem Glanz készíttette”; mire tüstént nyilvánítá: „a másikat pedig Bach készítteti Makoldi Samu által, ki kész is a lap szerkesztője lenni.”

„Annál jobb” mondék, „s bizonyos lehet benne, hogy a hol tehetem, én is ajánlani fogom.” Makoldi a forradalom előtt fogalmazó gyakornok volt a kir. kormányshéknél és segédhárs a Szilágyi Ferencz által kiadott, politikai hírlapnak.

Harmadnap átadtam a nyomdai előjegyzéket Glanznak, ki ekkor csak anynyit mondott: „Estve szürkület után a lapkiadás tárgyában conferentia lesz a kormányzó jelenlétében s arra jelenjék meg ön is.”

September 24-én 1849-ben megtartatott az értekezlet gyertyavilágnál a Bánf[f]y-házban, jelen lévén Wohlgemuth polgári s katonai kormányzó, egy hadsegéde és még egy tábornok, Glanz és én. Tanácskozás tárgyául a nyomdai számla szolgált. Felvették azt részletenként, beszéltek rólok, s aztán rendre helybenhagyták. Én egy szót se szóltam; annál inkább elbámultam, midőn Wohlgemuth felém fordulva mondá: „Ezeket már hallá az ur, s igyekezzék, hogy így a lap minél hamarább folyamatba jöjjön.”

Akarja-e azt a kormány és miképpen segélleni vagy nem? erről se történt említés. Ugy látszott, ez urak szeretnék egy magyar politikai lap megjelenését, mely eljárásaikat helyeselje, ajánlja, dicsérje, de az ő hozzájárulásuk nélkül, legalább nyílt hozzájárulásuk nélkül, mintha a szerkesztőség mindent csak ön jószántából, ön erején tenne, s elve a kormány irányával tökéletesen öszhangzó lenne.

„Excellentiád engedelmével” szólék tehát most, „némi kéréssem volna.”

„Csak tessék” mondá.

„A kiadatni szándékolt lap egészben kormánylap lenne-e, vagy csak kormány által segélyezett, de különben privát vállalkozási politikai lap? Ha kormánylap bár menynyire, ki lesz kormányképviselője a lap irányában, kitől és miképpen veszi annak utasításait a szerkesztőség, és ki lesz a vett és közlött utasításokért felelős mind fenn, mind alatt?”

Egymás szemébe néztek mindnyájan; de mindenik hallgatott, még Glanz is, ki mindenről eleget beszélt előbb.

„Ezekről köztünk nem volt szó”, eképpen szakasztá félbe a hallgatást Wohlgemuth, „de tisztában kell lennünk irántok; azért az értekezletet most bérekesztjük.”

Szétmenvén, Glanz meghagyá nekem: holnap 9 órakor ismét menjek hozzá. Nekem úgy tetszett: Glanz a közte s köztem folyt szóváltásokat nem közölte volt hiven Wohlgemuthal.

Másnap mihelyt beléptem irodájába, szólítván egy száz ottani hivatalnokot, Haupt Frigyes, ki most osztálytanácsos a belügyminsteriumnál, Budapesten, ezen utasítást adá neki: „ezt az urat vezesse Bachhoz, s mondjon csak anynyit, hogy én küldöttem.”

Bach belmonostorutczai szállásán közönnyel fogadott. Kivánt a szóban levő lapszerkesztésre birni. Én azonban még több akadályt, nehézséget hordtam fel mint azelőtt, s kijelentettem, hogy egyáltalában nem érzem magamat képesnek a kormány igényeinek megfelelő lap kiadására. De úgy hiszem, találkozik más, ki arra képes és kész is lesz; sőt magam is nevezhetnék olyant.

„Makoldi Sámuel”, felelék. „Ő is mint én a kir. kormányzék mellett hivatalnokoskodott, s a Szilágyi Ferencz tanár által kiadott politikai lapnak segéd munkás társa volt. A magyar, latin, német, francia, oláh nyelveket nem csak érti, hanem beszéli is. Az oláh nyelvnek pontos ismerete pedig, mivel én éppen nem dicsekedhetem, hazánkban a mostani viszonyok közt egy lapszerkesztőnek igen nagy előnye s csaknem nélkülözhetlen kelléke.”

„Nem lenne tehát jó, hogy ön vele egyesülve szerkeszsze a lapot”, kérdé.

„Nézeteink különbözők”, válaszolám.

„Hát egy melléklapot is indítani meg, melyek közül egyiknek ön, másiknak ő lenne szerkesztője”, kérdé tovább, mire azt jegyzém meg: „Részemről tanácsosabbnak tartom előbb csak egy lapot indítani meg, s csak ha ez célszerűnek és biztosítottnak mutatkozik, lépni fel melléklappal.”

Ezzel vége lett együtti beszédünknek.

Következett nap ismét hivatott Glanz. „Beszéltem én is Bachchal, — e szavakkal fogadott — „s úgy látjuk, önnek csakugyan nincs kedve lapszerkesztőnek lenni. Azért nem is sürgetjük többet. Hanem: van e purifikálva ön?”

„Nem vagyok.”

„Igyekezék hát magát minél hamarább purifikáltatni, s ha purifikálják, adja tudtomra Szebenbe. Elég lesz egy pár szóval egy kis czédulán jelenteni, s azt itt a Districts-Commando hivatalos csomagába belé tenni. Ott megkapom én, s gondunk lesz, hogy ön hivatalba jöjjön.”

Purifikáltattam; de vele soha se tudattam.

Egy kormány segélyzette lapot aztán csakugyan Makoldi Sámuel indított volt meg.

A purificationak, mely akkor nagyban szerepelt, értelme az volt: ki a forradalom előtt királyi állami hivatalt viselt, s utána fizetést vett, és forradalom alatt a forradalmi kormánytól hivatalt fogadott el, annak érdekében működött; megbízatásaiban eljár sat. ezen cselekvényeiért mindennek igazolnia, tisztáznia kellett bizonyítványokkal magát arra kinevezett vegyes bizottság előtt, melynek elnöke egy őrnagy, tollvivője hadbíró; tagjai civilis, polgári rendbeli egyének voltak, de olyak, kik a császár iránti hűségökről a forradalom idejében is ismertettek. Nekem mint királyi kormányzékhi hivatalnoknak az volt hibául

feltudva, hogy egyik országos biztostól, Szentiványitól megbizatást fogadtam el Buda-Pestre; másiktól, Boczkótól birói állomást a büntető feltörvényszéknél. Mentségem lényege ebből állott: Én a mit tettem, az országos teljhatalmú biztosok positiv parancsolatjára műveltem; s ki a forradalom idejét átélte, tapasztalhatta, hogy egyes magyar embernek nem függött tetszésétől, tegye-e vagy ne, mit neki egy ily biztos parancsolt, hanem akarva vagy nem, tennie kellett. Egyebet azonban, mi a forradalmi kormánytól eredt ugyan, de nem parancsolva, mellőztem el, noha hasznomat czélozta. Beadott bizonyítványaim tanúsítják ugyanis, hogy Buda-Pesten létem alatt belügyministeriumi osztálytanácsosságra kineveztetésemet nem vállaltam el, mindez ajánlva ugyan, de elfogadnom parancsolva nem volt. Azt az igazoló bizottság előtt természetesen elhallgattam, hogy azért nem vállaltam, mert megtarthatni nem reméltem. Az oroszok Galicziából Magyarországra, Bukovinából, Oláhországból Erdélybe már át lévén kelve az osztrákok segítségére. Főterhelő pontul ellenem a feltörvényszéknél biráskodásom szolgált; noha csak közönséges vétkekre, büntetésekre terjedt ki, és bemutattam Boczkónak hozzám bocsátott parancsát, Bethlen gróf elnöknek pedig bizonyítványát, mely szerint a biráskodásom ideje, tulajdonképpen néhány napja alatt ellátott pereknek semmi következése nem lett, azok nem lévén elküldve az illető törvényhatóságokhoz. Ez ügyemben azonban nekem leginkább segített az, hogy Bertleff Mihálylyal és Némethy Jánossal együtt biráskodtam. Ők mindketten kormányzéki valóságos titkárok voltak; a mellett Bertleff szász, Némethy magyar, de a hatalmas Józsika háznak régóta különös pártfogoltja. Ezen körülményeknél fogva őket kimélni kívánták; s mivel őket nem lakoltatták, engemet sem lehetett s november 15-ről 1849-ben megkaptam az igazoló bizottmány (Purifications-Commission) tanubizonyítványát, hogy a forradalom alatti magamviseletéről teljesen igazoltam, tisztáztam magamat, s az államhivatalban meghagyattathatom egész megnyugvással.

Már septemberben hat katonai vidékre (Militär-District) vala ideiglenes igazgatás tekintetéből felosztva az ország: károly-fejérvári, kolozsvári, rettegi, udvarhelyi, szebeni s fogarasi vidékre. Főparancsnok mindenikben egy-egy katonatiszt volt, mellé a polgári ügyek vezetésére polgári rendbeli vidéki biztos adatván, ez is és az is kellő hivatali személyzettel.

A királyi gubernium 1848/9-ben többféle változáson ment által. 1848-ban decemberben feloszlatta ugyan a magyar kormány; de mivel Kolozsvárt azután néha osztrák katonaság foglalta el, annak alkalmával ottan-ottan ismét működött, s parancsára a hivatalnokok is jobbadán ottan maradtak és hivataloskodtak, következésképpen én is. 1849-ben december 31-én azonban az osztrák kormány is feloszlatta, s a mellette szolgált minden fokozatú hivatalnokokra nézve különféle ideiglenes rendelkezéseket tett. A nyugalmazási

szabályokat alkalmazva, a negyven évet egészen kiszolgált egyéneket egész élvezett fizetésökkel nyugalomba helyezte; de e szabályt oly szigorral vette alkalmazásba, hogy két consiliáriusnak csak két és három év hiányzott vala még 40 éves hivataloskodási idejéből, mégis csak fél fizetéssel bocsátotta nyugalomra. A többiek nyugvó állapotba (Quiescenten-Stand) tétettek, oly hozzáadással, hogy kik testileg, szellemképzettségileg további hivatalra képesek lesznek, alkalmilag alkalmaztatni fognak, addig pedig fizetéseikből kapják azt, mi őket a nyugalmaztatási szabály értelmében illeti; melynélfogva én, mint ki huszonöt év alatt folytonosan hivatalban voltam a királyi kormányshéknél — félfizetéssel rendeltetem ideiglenesen nyugvóállapotba.

1850-ben april 28-ikáról vettem Kolozsváratt Wohlgemuth ország főkormányzó hivatalos értesítvényét, melyben tudatván, hogy a polgári teljhatalmú biztossal egyetértve , ideiglenesen tanácsossá nevezett ki a rettegi vidéki Beszterczén székelő ideiglenes bünyfenítő törvényszékhez, rendeli: haladék nélkül foglaljam el ez állomást.

A rettegi vidék magában foglalta Belső-Szolnok-, Doboka-, Kolozs- és Thordavármegyék nagyobb felét. Rettegről elneveztetése nem volt egyéb, mint az oláh nemzetiség egyenjogúsági követelményének eleget tenni akarás; mert a vidékek szervezete szerint a vidéki főhivataloknak Rettegen kellett volna állomásozniok, mit a katonai főparancsnokság és. polgári biztosság megis kísértett, de hiányozván kellő helyiségek, mindkettő áttétetett Besztercze városába, noha ez előbbi vidékével együtt a szebeni katonai vidékhez tartozott. A rettegi vidéki ideiglenes törvényszék (Interims-Gericht) székhelyétül is Besztercze jelöltetett ki, annak feladataul pedig a számtalan kihágások és büntények kinyomozása és ellátása — az osztrák törvények szerint és német nyelven — tűzetett ki.

Elvállaljam-e az új kineveztetést? e kérdés állott tehát előttem.

Nézetem, meggyőződéseim az volt: leigázott hazánk sorsának erre vagy amarra fordulása nem függ alsóbbrendű fokozatú hivatalnokoktól; de hazája fiainak egyes hivatalnok is segíthet egyben másban, s érzettem magamban, hogy a hivatali állomást, melyet elfoglalandok, lelkiismeretesebben, hasznosabban fogom hazámfiaira nézve betölteni, mint egy idegen ki tudja honnan jött. E mellett nyiltan megvallom: rosszul esett volna huszonöt éves folytonos hű szolgálatom méltán kiérdemlett jutalmától — fizetésemről megfosztatnom; pedig hitelesen tudtam, hogy Szebenben kormánykörben ki van mondva az elv: minden államhivatalt viselt és fizetést vett magyar hivatalnok, ki további szolgálatra képes, ha a neki kijelölt vagy ajánlott hivatalt el nem fogadja: fizetését elveszti.

Ezeknélfogva a nem kért kineveztetést elfogadtam.

A törvényszék öt tagja öt különböző nemzetbeli egyénből állott. Az elnök prágai cseh volt, egyik tanácsos lengyel, másik szász, harmadik oláh, a negyedik — én székely.

Szebenben-főtörvényszéki bizottmány (Ober-Gericht-Commission) lévén, annak 1850-beli november 19-kén kelt rendeleténél fogva kiküldtettem a doboka- s belső-szolnokmegyei, kővárvidéki, Szamosujvár és Dézs városi, később széki levéltáraknál a törvénykezési s politikai tartalmú levelek különválasztására s akképp rendezésére. Feladatomból volt:

1. Mindenik levéltár mellett egy-egy irományokat külön válogató bizottmányt (Acten-Sichtungs-Commission) összeállítani, azokat teendőik iránt utasítani, munkásságukba gyakorlatilag bévezetni.

2. Minden ügyvédet, ki ezen hatóságok valamelyikénél ügyvédséget folytatott, levél által külön felszólítani: a nálok ellátatlan maradt bünyfenyitő pereket küldjék bé, a kezeken levő polgárügyi perekről pedig a velők közlött formularék szerint terjeszsenek jegyzékeket az illető bizottmányhoz.

3. Ezen intézkedéseiről azonnal tudósításokat küldeni fel a főtörvényszéki bizottmánynak.

4. Miután a levéltárak melletti bizottmányok mindenütt létrehozattak, az ügyvédek felszólítottak, amazokra pontosan felügyelni, a végből őket időnként meglátogatni, s munkálkodásaikról, ezek eredményeiről havanként hasonlóan tudósításokat tenni.

1851-ben január elein indultam Beszterczéről küldetésem teljesítésére. A vettem felsőbb értesítés szerint még az se tudatott: van-e Dobokavármegyének és Kővárvidékének levéltára, s ha van, hol. Az előbbire nézve Bonczidára lévén utasítva, ott kerestem azt, de híjában. Az oláhok 1848-ban az ottani megyeházból a leveleket, irományokat, pereket mind kihányták az utcára, ott szétszórták, szaggatták, a nagy protocollumokat sánczba rakták, hogy rajtok könnyebben átjárhassanak; s halállal fenyegettek mindent, ki csak egy darabot is merészel felvenni, minélfogva ott érte, verte eső s hó sokáig. 1849-ben derültebb napok tűnven fel s biztosabb idő következvén bé a magyarokra nézve: felszedegették a még mind szerteszt künnheverő s meglelhető leveleket, irományokat, s szekerekre rakva, mint a kelmét Szamosujvár városába vitették s ott egy magán (Placsintár-féle) épületben lehányták. S itt találtam én azokat 1851-ben miserabilis állapotban Bonczidáról Szamosujvárra átjöttemkor.

Itt egybeállítottam a bizottmányt, ez alatt azonban a városi tanácstól a város házában egy terjedelmes szoba átengedését kieszközölvén, Dobokamegye levéltára maradványait abba szállítottam át, a szoba egyik felében, hol ezek földszintől padlásig fel álltak nagy halmazban. Egyszersmind a szoba másik oldalfalához deszkaállványokat készíttettem fiókokkal ellátva, s

midőn ezek is készen voltak, napot, órát határoztam a bizottmányi tagoknak a munkálódás kezdésére. Rajtok kívül tanácsbeli tagok, papok is számosan megjelentek, látni kívánván, mi lesz már tovább; mert szerintök Isten se lett volna képes ezen leveleket, irományokat rendezni, miután minden össze van hányva, zavarva, aztán sok, ugyanegy darab iromány részei, levelei is egymástól külön s szétszórva.

Értesülve lévén, hogy a levéltárban mult 18-ik századbeli leveleknél régiebbek nem léteztek: a jelenvoltak előtt ezen utasítást adtam a bizottmány tagjainak.

Legelőbb minden válogatás nélkül vegyék azt a levéldarabot, melyet legközelebb érnek, s csak arra figyeljenek: 1700, vagy 1800-adebeli; ha a mult századbeli levél, vessék ide, ha a folyó századból való, vessék amoda. Mely levélről nem tűnik ki, melyik századbeli, azt vessék külön; s így válaszsák és oszszák szét az egész levélhalmazt.

Mikor az megleszen, fogjanak a mult századbeli csomóhoz, s rendre most csak azt nézzék, melyik levél-iromány, melyik tizedbe való. S például az 1760-tól 1770-ig valókat tegyék egyik, másikat, teszem az 1770-től 1780-ig terjedőket más fiókba, könnyebbség tekintetéből előre feljegyezvén vagy irván fiók felibe 1760, 1770, 1780 sat.

Ekképpen járjanak el a folyó századbeli levelekkel is, aztán — a választásban csak az évtizedeket tartván szem előtt.

A munka harmadik fokozata abból fog állani, hogy az évtizedbeli levelek évenként válogattatnak külön és helyeztetnek illő fiókokba.

Főfoglatosságuk az ezután következő negyedik fokozatnál lesz, mert akkor a levelek — irományoknak tartalma lesz tekintetbe veendő s a törvénykezési tartalmuak a politikai foglatuaktól pontosan elkülönítendőek lesznek s külön helyezendőek is. Azon alkalommal egyszersmind beltartalmon kívül a külalak is tekintetbe jó; mert arra is kell nézni: egész-e az iromány vagy csonka; ha ez, a bizottmányi tag egy iv papirra feljegyzi a levél évszámát, s az abban előforduló nevet legalább, s azután illető fiókjába helyzi, a későbbben netán előfordulandó s összeillendő levéldarabot melléje teendvén.

Ezek levén előleges utasításaim, a pap és tanács urak hallván azokat, eképp nyilatkoznak: „No hiszen, ha az urak mind ezt így megteszik, úgy a meglevő levelek csakugyan rendeztethetnek, hanem arra sok idő kell.”

Néhány hónap alatt rendezve lett a levéltár.

Bizottmányt alkotván a Szamosujvár városi levéltár mellé is, rendelvénny értelmében felszólítottam mind a dobokamegy[e]i mind a nevezett városi ügyvédeket.

Ugyanezt tettem Dézsén a városi s belső-szolnokmegyei levéltárakra nézve és Kővárvidékére siettem.

Miután, 1848-ban november 24-én Urbán Károly naszódi alezredes a 2-ik oláh ezrednél, Dézsnél a nagyobb részint nemzeti örökből, honvédekből állott csapatot vezérlett katonai képzettség nélküli Katona Miklóst övéivel együtt el- és szétűzte: Katona nyakra-főre szaladt Nagy-Bánya felé; útközben azonban Kővárvidéke Nagy-Somkúton volt levéltárát onnan átszállította a szomszéd Sáros-Berkeszre; saját kőházába. A levéltárt vagy maga házát vélte-e ez által biztosíthatni? ő tudja. Való, hogy egyiket se biztosította; mert Urbán üldözvén őt egészen Remetéig, s recognoscirozással még tovább is, — midőn Berkeszre ért, Katona Miklós cserép-fedelű kőháza felgyújtatott s menynyire csak lehetett elégettetvén, a levéltár falai közt anynyira elhamva[s]ztatott, hogy egyetlen egy darabka papir sem maradt fenn belőle.

Az azután gyűlögetett levelekből Kővárvidéke Nagy-Bányán, Magyarországbán kezdett levéltárt létesíteni; s azért a főtörvényszéki bizottmány által eleve utasítottam, hogy ha azt Nagy-Szombaton[?!] nem találom, Nagy-Bányán keressem. Ennélfogva márczius 9-ikén Berkeszről oda utaztam, s ott egy tanácsbeli személy felvigyázata alatt megis találtam az ujonnan keletkezett leveleket, irományokat, de ezuttal ott is kellett hagynom, mert a nagybányai magistratus nem ismerte el az erdélyi feltörvényszéki bizottmánynak N.-Bányán rendelkezési hatóságát. Előbb tehát el kellett hárítanom ezen akadályt s másod izben ottani megjelenésem alkalmával szállítottam a leveleket Berkeszre.

Itt felszólítottam nemcsak az ügyvédeket, hanem a volt tisztviselőket is a netalán nálók levő hivatalos iratok beadására; s adattak is bé. De a legfontosabb iratszerzemény Hoszszu Lászlótól jött, ő a forradalom előtt hoszszas ideig nem csak főjegyzője, hanem esze s tolla is volt a vidéknek, s mint olyan előadó is minden törvénykezési, perlekedési ügyekben, kivonatot készített minden tárgyból s egész terjedelmökben leírta a válaszokat, határozatokat, ítéleteket mind; ezeket azonban, igen szép író lévén, megtartotta maga számára, de lemásoltatta, hitelesíttette a levéltáréra, s ezek elégték ugyanott, hanem az övéi megmaradtak nála; s rábírtam őt adja át most a vidék részére. Előbb idegenkedett ugyan, mert életét szaladással menthette volt még tőlük s kénytelenített Nagy-Bányán lakni; de egykor együtt lévén jogászok a kolozsvári lyceumban, s azóta folyvást bizalmas jó viszonyban élvén egymással, rábeszéltem. Iratai pedig annál fontosabbak voltak Kővárvidékére nézve, mert mint ő állította, ott egyetlen egy per sem maradt függőben, melyről kellő felvilágosítás ne találtatnék azokban.

A Szék városi levéltár rendezése is rám bizatván utólagosan, azt sajátszerű állapotban kellett látnom. Hogy az oláhok el ne pusztítsák, behányták volt a tanácsház alatti pinczébe, s ezt bevakoltatták, hogy léte se legyen észrevehető. Annálfogva a levelek természetesen

őszszezavartattak; azt azonban még tűrhetőnek tartottam; nagyobb baj volt azon körülmény, hogy a széki tanács az előtte megfordult leveleket, iratokat nem látta el év- s darab-számokkal, kivéven azokat, melyeket a királyi főkormányshoz felterjesztett, oda nem merészelve az év és a felterjesztvény számát [nem] feltenni — önkéntesen, a mint tetszett. A városi jegyző lévén az egyedüli személy, ki hivatalának megfelelő képességgel birt, midőn ezen rendkívüli mulasztáson csudálkozásomat hallotta, mentségül azt jegyezte meg: hiányzanak az arra való egyének. Egy-egy senator évi fizetése 12 forint, s ezek választásánál is aztán nem a képességet nézik, hanem ökreik számát, mert tanácsosnak Székvárosában csak azt választják meg, kinek 6 ökre van.

A rendezésem alá bizott hat levéltár között hasonlíthatlanul legnagyobb a belső-szolnokmegyei volt Dézsen. A nagy, diszes megyeháznál már építésekor terjedelmes terem alakított levéltár számára, s ezt régi szokás szerint rendben is találtam, kivéven némi részét, melyet az osztrák polgári hivatalok, maguknak minél több helyiséget vévén igénybe, rendtelenségbe, zavarba hoztak. A sok levél külön válogatása tehát itt is sok időt kívánt.

Feljülről időközben rendeletet **vettem** vala: válogatás alkalmával fordítassék figyelem a megsemmisíthető levelekre is és azokról terjesztessék koronként lajstrom fel. Én a rendeletet tudattam ugyan a bizottmányokkal, de azon meghagyással: egyetlen egy darabot se jelöljenek ki megsemmisítendőnek; még a madárfejekről szólót se. Eljöhet az idő, s reményem szerint előbb-hátrább el is jövend, midőn a vármegye ismét volt activitásába fog.lépní; mert I. József császár is sok mindent kísértett meg önkényüleg a magyar alkotmány mellőztével, s utoljára mégis kénytelenített saját rendeleteit visszavonni. S ha aztán akkor itt a levéltárban valamit nem találnának, legott azt állítanák: a mostani bizottmány semmisítette meg. Azért a legkisebb darabot is meg kell tartani, s illő helyére tenni, felsőbbeknek azt jelentvén: hogy semmisíthető levelek nem léteznek. Ez így is történt kezem alatt mindenütt.

Commissióban hat hónapot töltöttem. Ezalatt minden hónapban legalább egyszer mindenik bizottmánynál meg kellett fordulnom: megadni az ujabban szükségessé vált utasítást, látni munkásságuk eredményét s róla tudósítást juttatni a főtörvényszéki bizottmányhoz. Beszterczei szállásomon kívül: Széken, Szamosujvárt, Dézsen, Berkeszen is kénytelenítetttem szállást tartani, hogy megjelenéseimkor készen találjam s benne a szükséghez képest tartózkodhassam. A fuvarosok mindenütt készpénzzel voltak fizetendők. Napi díjam 4 forint 30 krajczárból állott, s előleget csak 100 frtot kapván, ezen felül követelményem még 774 forintot 13 krajczárt tett conv. pénzben. Mind ezt szabályszerűleg kimutatva s documentálva illetékem utalványoztatása végett felterjesztettem a főtörvényszéki bizottmányhoz, de belőle soha egy krajczárt se kaptam. Sürgetéseimre se választ.

Eszerint a rám bizott commissió költségeit saját rendes fizetésemből állottam ki, s egyedüli jutalmam az öntudat volt: hogy hazámfiainak használtam.

1852-ben Erdély — korona-tartomány (Kronland) mint akkor hivatalosan nevezték, 11 politikai kerületre lévén osztva, egyike ezek[nek] Beszterczéről neveztetett s én októberben fizetésem emelésével ebbe téttem tartományi törvényszéki tanácsossá (Landesgerich[t]srath.)

1854-ben a törvényszéki kerületek újonnan kerekítettvén ki, s számuk 10-ben állapittatván meg, ez alkalommal is a beszterczei kerületben Beszterczén maradtam ismét nevelt fizetéssel.

1855-ből egy esetet kell felemlitenem, mely rám nézve már magában fájdalmas volt, de hivatalos helyzetem még fájdalmasabbá tette.

Írántam szívélyesb barátsággal mint Kemény József gróf senki se viseltetett. Korábbi gyengélkedései 1855-ben szembetűnőbbek lettek. Állapotáról a hozzá legközelebbiek tudósítottak Gerendről, de azt nem vélték oly anynyira veszélyesnek, mint valóban volt. Én óhajtottam a gróft meglátogatni s ő viszont óhajtott engemet látni: de kerületi törvényszéki elnökömtől *Beszterczéről* távozásra nem nyerhettem szabadságot; mit azzal okadatolt, hogy a hazai körülményekkel nem lévén ismeretes — székezéseink működéseiben csak úgy tud megnyugodni, ha azokban én is jelenvagyok. S csakugyan hetekig se tartott ülést, ha betegség miatt azokban részt nem vehettem. Sürgetéseimre mégis engedett egy heti szabadságidőt, mit megírván a grófnak, tudattam a napot is, midőn legkésőbbre Gerenden lenni reméltem. E közben azonban vettem Mikó Imre gróftól is a figyelmeztetést, hogy ha Kemény gróffal életben találkozni akarok, siessek Gerendre, — és september 9-én valék oda indulandó a Mezőségen át lehető le[g]rövidebb uton, hogy annál hamarább érkezhessen. Hanem azelőtti nap sept. 8-ikán délután veszem elnököm levelét, melyben értesítvén, miképp most vette hiteles tudósítás szerint szebeni főtörvényszéki praesidens Lattermann Ferencz báró hivatalos körútra indult s közelebbi héten meglátogatandja Beszterczét is, ennélfogva az engedélyes szabadságidő későbbre halasztandó. — Hasztalan lón szóbeli minden előterjesztésem, kérelmem. Maradnom kellett, s Lattermann megjelent ugyan Beszterczén, megtette ott a szándékolt törvényszéki vizsgálatot, s el is ment onnan; de én az engedélyezve volt szabadságot többé nem használhattam.

Kemény József gróf 1855-ben september 12-én délelőtti 10 óra tájban, Gerenden — kimult.

A Lattermann miatt közbejött akadályról szándékosan nem tudósítottam volt, s annál fogva, mivel az előtt Gerendre érkezhetésem napját legtávolabb sept. 12-re jelentettem volt, e napon oda megérkezésemet biztosan hitte s remélte.

Halála után egy nőszemély, ki folytonosan körülötte örködött, írta nekem: „Es war wohl voraus zu sehen, dass der arme Graf nicht leben kann, allein so schnell habe ich doch nicht gedacht. Er hat Sie Herr von Kovács mit aller Sehnsucht bis zum letzten Augenblick erwartet. Morgens 5 Uhr hat er mir gesagt: der Kutscher soll gleich nach Thorda fahren, denn bis Mittag ist Kovács in Gerend; Sorge dass sein Zimmer alle Bequemlichkeit hat; wenn er nur gewiss kommt, ich habe viel mit ihm zu sprechen. Dies waren seine letzten Worte. Um 10 Uhr war er todt; er ist nur eingeschlafen, und sein letzter Wunsch ist nicht in Erfüllung gegangen, seinen Freund hat er nicht mehr gesehen!”

Ha sept. 9-én elindulhatok Beszterczéről, 10-ikén Gerenden vagyok, a grófot életben találom, s legalább 24 órát még beszélhetünk együtt.

1857-ben urbéri törvényszékek is állítottak fel a kerületekben, következésképpen a beszterczeiben is Beszterczén, és én a mellé szavazással bíró ülnökké neveztettem ki a bel- és igazságügyi miniszter által együttesen, úgy mindazonáltal, hogy kerületi tanácsosi addigi állomásomban maradok s ezzel öszszekapcsolt minden teendőimet tovább is vinni köteles leszek. Ha az urbéri törvényszéknél csak az ülésekben megjelennem és szavaznom kell vala, ott ily kötelességet könnyen teljesíthettem volna; de annak elnöke, fekvő birtoka lévén a Mezősége, szerette azt néha meglátogatni; nevezetesen nyári hónapokban a végett 6 heti szabadságot kérni, mikor kitelendő volt, új 6 héttel megtoldatni; e mellett mielőtt távozott, üléseket nem tartatni, vagy a tartottakban ellátott ügyeket részéről elintézetlenül hagyni, s visszajöttkor néhány napot ismét — elgyengélkedni — állítólag, s mivel helyét elnökileg mindig nekem kellett pótolnom, az urbéri törvényszéknél is sok dolgom volt a nélkül, hogy annak tekintetéből a kerületi törvényszéknél legkisebb könnyítésben is részesíttettem volna.

Urbéri törvényszéki ülnökségem után semmi fizetés sem járván, annak csak anynyi hasznát vettem, hogy egy alkalommal, midőn ismét rendkívüli dologgal akartak terhelni, elvállalásától már kettős hivatalom terheivel menthettem magamat.

Herczeg Lichtenstein, erdélyi polgári kormányzó s főhadparancsnok egyik évben Beszterczére jővén, szokás szerint tisztelegtek nála mindenféle hivatal-branche-ok. A katonaság, papság, polgári hivatalnokok után mi következénk, törvényszékiek. A kétszárnyas ajtón bebocsáttatván s körbe állván, elnökünk rendre bemutatá s nevezé mindenikünket, és midőn távozandók valánk, a herczeg előmbe lépén, fenhangan mondá: „Ön künn az előszobában fog maradni s várakozni míg a fogadtatásnak egészen vége lesz.” Mindenki reám

nézett mintha soha se látott volna többször. Az egyik ajtószárny a herczeghez bebocsáttatásunkkor betépetett ugyan, de a másik nyitva hagyatott, s azelőtt az előszobában erdélyi születésű magyar huszár kapitány, Jékey Sándor állott, ki annál fogva jól hallván mit mondott nekem a herczeg, az előszobába kiléptemkor így szól hozzám magyarul: „Nó az urnak feladják ma a leczkét.” — „Mit mond a Rittmeister ur?” kérdi rögtön tőlem elnököm, ki magyarul nem tudott, s én értesítvén németül, szembe fordulva Jékey kapitánynyal, egész komolysággal ezt mondja neki: „Ez a tanácsos ur nem afféle ember, kinek leczkéket szokás feladni;” s azzal ment a többi törvényszéki hivatalnokokkal, én pedig ott maradtam. Az előszobában mind arról suttogtak, vajjon mit akar velem a herczeg, s mi fog történni velem.

A fogadtatás rendre megesett, s ekkor a herczeg a nyitva állott ajtószárnyon kiszól: „Kreisgerichts-Rath Kovács soll kommen.” „Kovács, kerületi törvényszéki tanácsos jöjjön.”

Mihelyt beléptem, a herczeg karon fogott, az ablakhoz elővezetett, s ott szivartárczáját vévén, szivarral kínált meg, mondván: „egy kis beszéde van velem, s ez alatt szivarozzunk együtt.”

Nagy urak alsóbb rendű egyének iránt rendszerint csak akkor szoktak ily nyájas leereszkedők lenni, mikor szükségök van rájuk; s én a fogadtatásból mindjárt ily helyzetben képzelém magamat herczeg Lichtensteinnal szemben. Az ajánlott szivart megköszömvén nem fogadtam el, de ő csak akkor szűnt meg kínálgatásával, midőn állitanom kellett — mi igaz is volt — hogy soha se szivarozom.

Jékey kapitány az ajtóból átlátá, hogy a herczegnek egészen más beszéde van velem, mint ő gondolta, s az ajtószárnyat csendesesen bétevé.

„Nem hivatalos ügyről akarok önnel szólni”, eképp kezdé beszédét a herczeg, „hanem más fontosabbról, mely az erdélyi magyarokat közel érdeklí, s melyre nézve ön, mint többektől értesültem, sokat tehetne. A dolog veleje az: a magyarok általában nem azon szempontból tekintik az ausztriai uralkodó házat, melyből tekinteniük kellene, mert ez időnként érdekekben sok nagy dolgot vitt véghez, melyeket ők magokra soha se lettek volna képesek véghez vinni, noha elismerni nem akarják. Szükséges lenne tehát egy historiai munka által világossá tenni, kimutatni, hogy őket saját érdekeik az uralkodó házhoz ragaszkodásra utalják. Önt nekem többen úgy említették, mint ki a hazai historiai történetekkel ezelőtt is kiválóan foglalkozott, s a szóban levő ügyben annál fogva igen jó hatással működhetnék. A munkát legcélszerűbb lenne német nyelven írni, mert a magyarok, kik befolyással birhatnak, különben is értik, beszélík e nyelvet; aztán a magyar nyelvvel nem ismeretes körök is olvashatnák.”

Nyilatkozatom ez lön: „Nem lévén anyanyelvem a német, abban nem érzem magamat anynyira otthonosnak, hogy német szövegü historiai mű írására vállalkozhatnám.”

„Az nem baj” szóla közbe a herczeg. „Megírhatja ön magyarul, s lesznek aztán segédek, kik felügyelete mellett átteszik német nyelvre.”

„De,” folytatám „vannak rám nézve más akadályok is, melyek közül elegendőnek vélek még csak egyet felemlíteni. Én kettős hivatalba vagyok alkalmazva. Mint tanácsos a beszterczei kerületi törvényszéknél, s mint ülnök az ugyanezen kerületi urbéri törvényszéknél. Mint tanácsos terhes referádát viszek, s tulajdonképpen ez egyedül elég hivatalos teendőmnek vétethetnék. Az urbéri törvényszéknél csak üléseznem és szavaznom kellene ugyan, mint a kineveztetésemről szóló decretum mondja; hanem tetteleg másképp áll a dolog. Ott is sok mellékes teendőm van; nevezetesen többször hetekig kell helyettesítenem az urbéri törvényszéki elnököt is. S e két hivatalom oly mérvben igénybe veszen engemet, hogy más több foglalatosságra, s főképp historiai mű írásra is vállalkoznom lehetetlen.

„Azt magam is belátom”, mondá rá a herczeg.

Folyt még tovább is beszéd az ügy körül, s a herczeg azzal bocsáta el: Beszterczéről Naszódra menyen, onnan azonban ismét Beszterczére jő. Az alatt gondolkozom, nem lehetne-e mostani foglalatosságaimban valami könnyebbséget eszközölni számomra, s ha találok arra módot, visszatértem alkalmával jelentsem magamat nála.

Jékey huszár százados egészen más állásban és más ábrázattal fogadott most az előszobában mint azelőtt. Ő egyike vala a herczeg körüli tiszteteknek. Mint róla beszélték: a herczeg lóistálója Szebenben az ő közvetlen felügyelete alatt állott.

Lichtenstein herczeg megjárta Naszódot. Visszatért onnan Beszterczére, de nála nem jelentkeztem, ő se hivatott.

Eljött 1859. S egy rövid háború, melynek szintere Olaszföld volt, eléggé kitüntette az 1849 óta folytatott absolut kormányzás romlottságát és veszélyességét a monarchiára nézve. Az egyesült francziák és szárdok az ausztriai hadsergeket Lombárdiában június 4-én Magentánál, június 24-én Szolferinónál anynyira tönkre verték, hogy július 11-én Ferencz József császár kénytelenített III. Napoleonnal a villafrancai békét megkötni, s annál fogva a termékeny és gazdag Lombardia birtokáról végképpen lemondani.

Még az alattvalói hűségéről híres tiroli nép is oly elégedetlen volt a divatozott kormányzással, hogy a császár által ez alkalommal fegyverfogásra szólítatván egyik tiroli pontnak védelmére Garibaldi ellen nem akart fegyvert fogni. Ily körülmények közt lehet-e csodálkozni a magyarok elégyületlenségén?

A tíz éves kormányzat tovább tarthatatlannak bizonyult; s 1860-ban megváltoztatott. Ennek következtében Bécsben az erdélyi udvari Cancellaria, Kolozsvárott a királyi Gubernium, Maros-Vásárhelyt a törvényes királyi Tábla, az országban a volt törvényhatóságok visszaállítatának, s 1861-ben május 1-sőjén az évtized alatt életbe léptetett törvényszékek működése megszüntetett.

Mily nagy volt a törvényszéki referensek, előadók teendői közt a különbség 1850 előtt és után! Ezen év előtt a régi guberniumnál minden referens mellett, akár consiliarius, akár secretarius volt az, több, kevesebb egyének: cancellisták, fogalmazó-gyakornokok, fogalmazók, dolgoztak folytonosan mint segédek. Minden ügydarabból, melyet a referenseknek elő kellett adniok a tanácsülésben, segédei előre kivonatot készítettek; ha az ügy már megfordult volt a guberniumnál, az illető akkori iránta kelt határozatot melléje tették a levéltárból, s így küldötték át referensöknek, hogy láthassa, miként áll az egész ügy. Ez megolvasta, mit szükségesnek tartott; s a kivonat végében oda irta röviden véleménye lényegét, latin nyelven, a kivonat is azon lévén; előadta aztán a tanácsi ülésben, hol jobbadán helybenhagyatott, s ekkor küldötte, ki mellette fogalmazói kötelességet vitt, s ez dolgozta ki kellő alakban a határozatokat, ítéleteket, átiratokat, felterjesztvényeket s a t., melyeket előbb az illető referens, azután a cancellarius, végre a tanács elölülője, gubernator vagy statuum praeses átnéznén s szükség esetében rajtok igazítván, neveik aláírásával helybenhagyták. Melyekhez képest a segélyszemélyzettel környezett referensnek teendője könnyű volt. Ellenben az 1850 óta hivataloskodott törvényszéki referenseknek semmi segítségök se volt, mindent egymagok köteleztettek végbevinni. Kivonatokat, véleményeket, ítéleteket sat. mind ők fogalmazták, készítették német nyelven, mikből eléggé látható az érintett különbség.

VIII.

A bekövetkezett reorganisatio folytán király ő felsége által — természetesen az illetők ajánlatára — 1861-ben júniusban királyi táblai ülnökké (assessor) neveztettem ki, mi a kir. kormányzék által Mikó Imre gróf elnökségi névaláírása mellett még azon hónapban tudtomra adatott azon értesítéssel, hogy a királyi tábla Szent István király nap utáni napon, augusztus 21-én kezdi meg működéseit.

Ezen napon és törvényhozási időszakon tehát a királyi tábla Maros-Vásárhelyt ismét látható lön régi külső alakjában. Meg volt a három ítélőmester a három magyar vallás részéről. Üléseit kardosan, nyilvánosan, tartotta, menyinyiben azokon a táblai cancellisták is megjelentek, mi régi országos végzés és azon alapult hosszas gyakorlatnál fogva történt.

Nemzeti fejedelmeink idejében hazai iskoláinkban jogtant nem tanítottak, s az ifjak azt főképp gyakorlatilag tanulták a két cancellárián, melyek közül egyik a fejdelem körüli udvari s nagyobb (Cancellaria aulica, vagy major), a másik az ítélőmesterek melletti kisebb cancelláriának (Cancellaria minor) nevezetett, s azon körülménynél fogva, mely szerint amott kiadványok alkalmával a fejedelmi nagyobb, itt a kisebb [pecsét] használtatott.

A. nemzeti fejedelmi kor lejárván, a XVII-ik század utolsó tizedében a kir. gubernium hirdetgetett s tartott országgyűlést, és 1695-ben éppen Kolozsvárott, mely többek közt azt végezte: Hogy az úri, főrendü ifjak, s a nagyobb cancellaria tagjai a hazai törvényekben magoknak ismereteket szerezzenek, engedtessek meg nekik a királyi táblai ülésekbe bejárni, s a peres ügyek feletti tanácskozásokat, vitatkozásokat, határozatokat hallgatni, csendesen, hallgatólag viselvén magukat ottan, s a tábla elnökétől függvén. Itt veszi eredetét a cancellisták táblai ülésekben megjelenése, mely aztán folytonosan gyakorlatban maradt, s miután ők mind a polgári, mind a büntető peres ügyeket végig hallgathatták: melyik miből keletkezett, mely törvényeknél fogva védelmeztettek vagy ostromoltattak, micsoda törvényes lépéseken vitettek át, miképpen és minő indokoknál fogva határozattak el fokokként, figyelemmel kísérhették, e gyakorlat rájuk nézve valóságos üdvös elméleti s gyakorlati jogiskola, jogakadémia volt. S ebben részesülének 1861-beli cancellisták is; régi mód szerint magyarosan, kardosan öltözködve.

Egy más régibb gyakorlat kedvezményét a királyi tábla tagjai élvezhették, de csak egyszer.

A királyi tábla 1850 előtt csak a hat elébe szabott törvénykezési időszak alatt működhetett, mert pert előtte törvényszerűen kezdeni s folytatni csak akkor lehetett. Egyik ilyen időszak a Szent István napi volt, mely ettől szent Mihály napig tartott. Az ezen időszak alatt egybejövéstől és ülésezéstől a Tábla fel volt ugyan mentve már 1768-ban, mi azonban ennek megtartására valánk utasítva, ezért kezdődött működésünk augusztus 21-én. Hanem midőn a törvényszak szent Mihály nap eljöttével, eltelt, szokás szerint a más törvényszak kezdetéig, az-az szent Márton napig szétoszlottunk, s kiki mehetett hova tetszett; de az csak ez egyszer történt, mert annak elteltével a királyi tábla ülésezése s működése folytonosan szünetelés nélkül tartandóvá rendeltetett.

1850 előtt a kir. táblai assessorságnál uriasb szolgálat, hivatal nem volt: július, augusztus, september, october hónapokon át novemberi szent Márton napig szünetelvén.

1862-ben martius 18-án király ő felsége kegyelmes volt Velenczében kelt határozmányánál fogva királyi közügyigazgatói állomásra államügyészi minőségben kinevezni. Miután ugyanis az ausztriai polgári s büntető törvények és perrendtartások

érvényben voltak hagyva, míg törvényhozás útján mások állíttatnak helyökbe: a közügyigazgatói régi hivatalkörnek helye egészben többé nem lehetett, annál fogva csak egy részével bizatott meg, mi főképpen a kir. tábla hatósága alatt állott magyar és székely törvény hatóságokbeli fenytő s büntető ügyek s ugyanott létezett államügyészekre felügyelésből és kormányzásból állott. Azonban mint régebben a közügyigazgatóknak (fiscalis-directoroknak), ugy nekem is Kolozsváratt, a kir. kormányzék szine előtt kellett hivatali eskümet letenni. Mi megtörtévn, utasítást kértem és szorgalmaztam írásban magamnak adatni, de szóval csak azt kaptam a bizodalmasb tanácsosoktól: tartsam sinormértékül azt, mit a létező körülményekhez képest legczélszerübbnek fogok látni.

Mint egyszersmind kir. táblai ülnöknek ezen állomásból folyó kötelességeim voltak természetesen.

Előttem Zsákodi Horváth István volt közügyigazgatónak kinevezve, de az alatt lévén alakulóban a szervezés, idejéből egyetlen egy ügydarabot leltem ellátva, minél fogva mindent nekem kellett kezdeni s folytatni vagyis folyamatba hozni.

1865-ben Erdélyre nézve legfőbb törvényszék Bécsben rendeltetett felállíttatni, s ennek következtében az akkori erdélyi udvari cancellaria elnökétől, báró Reichenstein Ferencztől Bécsből Maros-Vásárhelyt junius 13-án vevém a hivatalos értesítvényt az iránt, hogy Ő apostoli királyi Felsége junius 5-kei kéziratával méltóztatott engemet e törvényszék tanácsosává legkegyelmesebben kinevezni, mely működését julius 15-én levén megkezdendő, az előtt jelentsem magamat elnökénél, Papp Vazul Lászlónál, Bécsben.

Noha évenkénti fizetésem mint közügyigazgatónak 2000 pengő v. 2100 osztr. ért. forint vala, s mint legfőbb törvényszéki tanácsosnak 4200 forint, azon feljül évi szálláspénz 630 forint osztr. értékben értve; mind e mellett újonnan lett kineveztetésem nekem örömet nem nyújtott. Kiszolgáltam volt már a szabályos 40 évet, mi jogos igényt adott akkori egész fizetésemhez nyugalmaztatásom esetében, s óhajték vala még jó egészségben nyugalomba lépni s netalán hátra leendett éveimet más, mint hivatalos teendőkre fordítani; de miután király ő felsége újabb kegyelmét is minden kérésem nélkül méltóztatott velem éreztetni; teljesíttem parancsát, s a kiszabott határidőre Bécsben megjelenvén, 1865-ben jul. 15-ik napján ott az erdélyi királyi legfőbb törvényszék kinevezett tagjai jelenlétében ülésezését s működését megkezdette, de csak egy évig folytathatta a békövetkezett porosz háború következményei miatt.

Mert 1866-ban julius 3-ikán az ausztriai hadsereg Benedek fővezérsége alatt Csehországban Sadova, — Königgrätznél oly rettentő vereséget szenvedett, mely az egész hadjárat kimenetelét eldöntötte. A legyőzöttek s szétverettek nem valának többé képesek a

győzedelmeseket feltartóztatni s ezek győzelmöket használni tudván és akarván, siettek Bécs felé. Julius 12-én már Brünnben, Morvaország fővárosában voltak.

Ily körülmények között a legfőbb törvényszék ezen kérdést látta teendőnek az erdélyi udvari Cancelláriához: Tekintve, hogy a háború eseményei által a közlekedés Bécs és Erdély között hosszabb időre megszakíthatatik, s a peres ügyek folytatása megakadályoztathatik, nem lenne-e czélszerű a törvényszéknek máshová áttétele? s iránta király Ő Felsege akaratáról és parancsáról alkalmas rövid úton tudomást szerezni?

Cancellaria elnöke, ekkor báró Reichenstein elbocsáttatásával gróf Hallerkői Haller Ferencz, lovasság generalissa vala, ki az ügyben lépést tevén, általa július 14-én — egy szombaton — azon utasítást vettük: a törvényszék maradjon továbbra is Bécsben. Ámde már másnap — 15-én — kelt kéziratával ő felsége a törvényszék helyét Bécsből áttétetni rendelte Kolozsvárra, parancsolván, hogy tagjai haladék nélkül induljanak oda.

E szerint az erdélyi királyi legfőbb törvényszék éppen egy álló esztendeig volt és működött Bécsben. Első ülését tartotta 1865-ben július 15-én; az utolsót 1866-ban július 14-én.

A július 15-ikei királyi parancsot, elnökünk útján, írásban, 17-ikén délután 2 óra tájban vévén; ekkor már a Duna balparti vasút Pozsony-Pest felé el volt zárva, s csak a jobb parti székesfejérvár-budai nyitva, itt is azonban csupán személy szállított, teher nem.

Az ijedelmes tolongást nagy városban, midőn ahoz közleg a győzedelmes ellenség és nincs remény ellene állhatni, alig lehet képzelni. — Láttam 1849-ben Buda-Pesten, 1866-ban Bécsben.

Nagy bajjal szerezhettem magamnak egy vasútjegyet, s e képp szerencsés voltam július 18-kán Bécsből elindulni s Buda-Pesten, Nagy-Váradon át Kolozsvárra érkezni.

A béke hamarább megkötetett, mint remélni lehetett; de időközben a legfőbb törvényszék át lön költöztetve Kolozsvárra; annál fogva legfelsőbb rendelvénynél fogva ott is maradt. A bécsi lakás tekintetéből rendelt szállásbér Kolozsvárott megszüntetett ugyan, hanem a hivatalállomási fizetése mindnyájunknak meghagyatott egészen.

Egészségem novemberben gyengülni kezdett s miatta már a következő hónapokban csak magam nagy megerőltetésével jelenhettem meg néha ülésekben.

1867-ben mártiusban kénytelennek éreztem magamat hivatalom folytatásától felmentetést és hat heti szabadságidőt kérni; mi megadtván e hónap 18-ától április 28-ikáig: ezen napról aztán beadtam nyugalmaztatásom iránti kérelmemet, leveleimmel kimutatván, miképp 43 éven és néhány hónapon folytonosan tényleges államszolgálatban voltam, s annál fogva a régiebb és újabb nyugdíjszabály igényelte 40 évet bővön kitöltöttem.

Kérelmem magyar minisztériumnál lön tárgyalva. Ferencz József urunk királyunk ez évi február 17-én kelt leiratával visszaállította a magyar alkotmányt, s egyszersmind gróf Andrássy Gyulát miniszterelnökké kinevezvén, magyar minisztérium alakítására utasította, mi megis történt helybenhagyásával. Ő felsége pedig június 8-ikán annak rende szerint magyar királylyá megkoronáztatván, magyar királyi igazságügyi minisztériumának felterjesztése folytán, méltóztatott ezen 1867. évi szeptember 8-kán kelt legfelsőbb elhatározásával 4200 pengő forint évi fizetésem megtartásával véglegesen nyugdíjas állapotba helyezettetni, egyszersmind megrendelni, hogy hosszas, hű és sükeres szolgálataimért legfelsőbb megalégedése és elismerése tudattassék velem.

Eképpi nyugdíjaztatásomról az engemet illető okmányt vettem Nagy-Ajtán 1867-ben, november 7-ikén.

5. Kisgyörgy Sándor: Múltam emlékei. Vargyas, 1931.

Kiadva: *Kisgyörgy Sándor (1845–1935) unitárius lelkész-esperes emlékiratai*. Szerkesztették Bentze Gábor, Kálnoki-Kiss Sándor, Kisgyörgy Sándor. Előszót írta, jegyzeteket készíttette, az életrajzi kronológiát és a személynévmutatót összeállította Kálnoki-Kiss Sándor. Kiadja a Magyar Unitárius Egyház Magyarországi Egyházkerülete és a „Kisgyörgy dédunokák”. Budapest, 2017. 447. oldal, az eredeti kézirat minden oldalának hasonmásával.

*

Emlékirat

a vargyasi unitárius egyházközség
40 évi mozgalmairól Kisgyörgy Sándor
papsága alatt, 1888-tól 1929-ig.

Írta Kisgyörgy Sándor nyug. lelkész
1931^{ben}, 86 éves korában, Vargyason.

Ajálva minden közügyszerető embernek elolvasásra!

Útmutató-Jeligéim.

1. Viseljetek gondot magatokról és az egész nyájról, melyben a szentlélek vigyázókká tett, – az Isten anyaszentegyházának legeltetésére. [Ap.] Csel. 20. 28.

2. Semmivel sem gondolok, az én életem is nekem nem drága, csak elvégezhessem örömmel az én futásomat, és a szolgálatot, melyet vettem az Úrjézustól, hogy bizonysgot tegyek az Isten kegyelmének Evangéliumáról! [Ap.] Csel. 20. 24.

3. Légy hív mind halálig és neked adom az életnek koronáját! [Ján.] Jel. 2. 10.

4. Szeresd a te Uradat Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, és szeresd embertársadat, mint magadat! 5 Móz. 6. 5. és Máté 22. 39.

5. Amit nem kívánsz magadnak, te se tedd embertársadnak! Arany ábécé.³⁶⁵
6. Én pedig és az én házam tiszteljük az Urat. Jós. 24. 15.
7. Szeressétek az igazságot és a békességet! Zak. 8. 19.
8. Az én igám gyönyörűséges és az én terhem könnyű. Máté 11. 30.
9. Ne légy hirtelen a haragra, mert a harag bolondok kebelében nyugoszik. Préd. 7. 10.
10. Az Úr gondot visel: Remélj bizvást én lelkem. Bízzál az Istenben, ő gondot visel, minden helyzetben, legyen balsors bár ellened, nem árt neked, mert veled van Istened! Régi énekeskönyv.

Bevezetés

Születtem 1845 évi december 21^{én} Dombó községben, Kiskü[kü]llőmegyében, a hol édesapám unitárius kántor-tanító volt 48 évig közszeretben.

Édesapám volt Kövendi Kisgyörgy József, édesanyám ádámosi Sándor Anna-szerény, munkás és vallásos család, egyetértő békés, Istent és embert szerető házas életet folytattak s jótékony magukviseletével a nép kedvencei voltak. Házas életüket az Isten 5 gyermekkel áldotta meg, melyek közül én a második voltam.

Gyermekkorom s első tanulói éveim a szülői háznál más falusi gyermekek társaságában teltek el, előbb óvodai jól rendezett foglalkozásokkal, testedző játékokkal, imádkozással, mesemondásokkal, később a nagyiskolában komolyabb tanulással, templombajárással, szünidei játékokkal, nyári szünidőben gyermekpajtásimmal, bárányokat, libákat őriztem, teheneket legeltettem s más felelős kötelességek mellé állítottam.

A templombajarást vasárnapokon és nagy ünnepeken kiválóan szerettem s édesapámmal mindig együtt mentem s énekelni is nagyon szerettem, de különösen lekötötte figyelmemet jó öreg papunk, Nagy József papi szereplése, gyermekésszel nem bírtam ugyan megérteni prédikációit, de vággyal csüngöttem előadási modorán, híveivel szemben tanúsított eljárásain, vallásos kegyességgel párosult magatartásán, a melyeknek átérzése már akkor lelkembe véste a papi pálya iránti vágyamat, soha el nem múló szeretetemet, mely végig kísérte utamat egy hosszú életen, s mindig híven és hálával emlékszem öreg papunk útmutató példaadására.

---

³⁶⁵ Vö. *Első oktatásra szolgáló Kézikönyv, vagyis a' legszükségesebb tudományok' öszvesége...* Irta Edvi Illés Pál. Budán, 1837. 156.

Édes jó szüleim mindketten a háziasság és munkarend emberei voltak s munkakörükben az odaadó hűség és pontosság volt a jelszavuk, s ezt hagyták örökségül nekünk, gyermekeiknek is, nem a szigorú és durva fegyelem éleshangú kifejezésével, hanem szeretetteljes példaadások és mesemondások oktató segítségével, melyekből olyan szépen sugárzott ránk az erényes és vallásos élet kegyessége, a minek jótékony hatása felnőtt korunkban érvényesült rajtunk valóban. Káromló szót, átkos beszédeket szülőinktől sohasem hallottunk, Isten békessége lakozott nálunk!

Ilyen körülmények és életviszonyok között értem el tíz éves koromat, drága jó szüleim gondos nevelése, mindenre kiterjedő szeretetteljes nevelése alatt, erényes és vallásos életre, Istenimádásra, emberbecsülésre szoktatva, munkára és rendszeretetre tanítva, melyek egész hosszú életem hűséges kísérő társai lettek s az Isten és emberszeretet törvényének jóleső gyakorlására vezettek és az élet számtalan akadályain győzelmesen átsegítettek.

Mindezek útravalói voltak a szülői szeretet feltárisnyálásának a szeretett gyermek bizonytalan jövődjének útjára.

1856. évi szeptember 1^{én} a tordai kollégium tanulói közé beiratkoztam, s ott végeztem el [az] V. gimn[áziumi] osztályt, s onnan 1863. évi szeptember 1^{én} kolozsvári főiskolánkban mentem tovább folytatni tanulásomat s itt érettségi vizsgát tettem.

1866. évben és ugyanakkor [azaz szeptember 1-jén] beiratkoztam a theológiára. Ekkor értem el nagy öröömre azt a célt, amelyre egész eddigi életem vágyaival reménykedtem, hogy papi pályára léphessek.

Végezve a theológiát, 1869^{ben} letettem a papi vizsgát s még három évig köztanítóskodtam a kolozsvári főiskolánk alsó osztályaiban, s ez idő alatt voltak privát tanítványaim is, nevezetesen a Kolozsmegyei alispán Macskásy Pál fiai és Daniel Gábor Udvarhelymegyei főispán fiai, s voltam az egyházi iroda főnöke, iskolai ellenőr és segédlelkész, míg azután megnyílt előttem is a pálya 1872^{ben}, mikor is a Kolozsváron tartott Zsinati Főtanácson 15 társammal együtt fölszentelésre állottunk és én megkaptam a Kénos-udvarhelyi egyházközségben a kinevezésemet, és mint felszentelt pap foglalhattam el a Kénosi eklézsia választása alapján ottani Parochiámat, társul adva hozzá a most alakult udvarhelyi unitárius leányegyház is, amelynek megalapozása, gondozása is reám bízott.

Amilyen nagy vágyakozással készültem a papi pályára, éppen olyan nagy és szép munkaalkalom kínálkozott most a nekem jutott új munkamezőn, tekintettel az Udvarhelyen most alakuló társegyházközségre. Erről más könyvben írtam bővebben, itt csak azt említem meg, hogy az apostoli írások szerint: Az én igám gyönyörűsége és az én terhem könnyű volt, mert semmivel nem gondoltam, az én életem is nekem nem volt drága, csak elvégezhessem az

én pályafutásomat és a szolgálatot, melyet vettem az Úrjézus Krisztustól, hogy bizonysgot tegyek az Isten kegyelmének Evangéliumáról. [Ap.] Csel. 21. 24.

1872–1888-ig, tehát 16 évig ápoltam, gondoztam az újszülött csecsemő életét, mint legelső dajkája, lelkipásztora, s azután mint esperese is lelkemen viseltem nagyleányi sorsát addig, hogy örömmel megérhettem anyaegyházközséggé alakulását Vári Albert kedves utódom hívséges gondozása alatt 1905-ben.

1888. évi szeptember hóban megkapván Ferencz József püspök úr kinevezését a vargyasi népes egyházközség papi hivatalára, hálás örömmel fogadtam a kitüntető előléptetést s még nagyobb örömmel adtam számba kénosi és udvarhelyi munkásságom látható és kézzelfogható eredményeit, miután érzékeny és ünnepélyes búcsút vettem szeretett híveimtől és hűséges munkatársaimtól, hogy átvegyem a vargyasi egyházközségben kínálkozó lelkeszi kötelességek új terheit.

K[isgyörgy] S[ándor].

1888. évi október 10^{én} volt ünnepélyes beköszöntésem a vargyasi szép nagy templomban a vidéki intelligencia s nagyszámú gyülekezet jelenlétében, lévén beszédem alapigéje: Azért jöttem tihozzátok, hogy áldozzam az Urnak, szenteljétek meg magatokat és jertek el velem az áldozatra. 1. Sám. 16. 5.

A templomi ünnepély után a papi háznál vidám hangú közebed következett, melynek végeztén künn és benn táncvigalom, amely benyúlt a késő éjszakába is, hogy emlékezetessé tegye a beköszöntés ünnepét, amely az én költségemre ment szokás szerint.

Mielőtt a való élet munkája megírásához, kezdenék előre bocsátom, hogy vargyasi egyházközségünkben ez évben majdnem egyszerre üresedett meg a kántortanítói és a papi állás, előbbi Adorján Domokos Tordára távozásával, utóbbi Gyöngyössy István lemondásával, illetve nyugdíjba vonulásával. A kántortanítói állásra Kiss Tamás újszékelyi kántortanító választott és neveztetett ki, a papi állásra pedig engemet hívott el a közbizalom, minthogy a Daniel családdal nevelői minőségemben összeköttetésben lévén, a nép előtt is megvolt az ismeretségem. Eszerint tehát alig pár hét különbséggel egyszerre foglaltuk el az új állásainkat Kiss Tamás barátom és volt tanuló társammal, mindkét részről elég népes két családdal gyarapítván a vargyasi eklézsiát.

Kedvező fogadtatásban részesültünk mindketten s pár heti tájékozódás után nov. 3^{án} presbiteri gyűlésen ajánltam fel mindkettőnk buzgó törekvését, szeretetteljes szolgálatát és a jó rend és békés munkálkodásra irányuló jóakaratomat, kérve ezirányban való támogató

munkás szeretetöket, amire lelkesen biztató válaszokat kaptunk Tóth Péter és Máthé József presbiterektől a gyűlés nevében.

Ezzel beindult a munka az egyházközség némileg elhanyagolt ügyeinek rendbehozására, a miben nagy segítségemre volt a megelőző 16 éves gyakorlat, amit a Kénosudvarhelyi szolgálatom alatt szereztem. Kezdtem hát vizsgálni az anyagi dolgokat, mert tudtam, hogy az anyag élteti a szellemet, s úgy találtam, hogy a pénztár, sem a magtár nincsenek rendben. Volt ekkor egy egyházközségnek kezelés alatt 3 pénzalapja: I. Széchenyi alap 538 forint, II. Iskolaalap 706 ft. 48 kr., III. Harangalap 83 ft. 30 kr. és per alatt 54 ft. 56 kr. Varga Máté Márinál. Ezek a pénzalapok egyeseknél kölcsönadva nehezen felszedhető kamatozással, holott a Széchenyi alap kamatja felsőbb intézetben tanuló vargyasi gyermekek pontos segélyezésére, az Iskolaalap kamatja a helybeli községi iskola költségeire pontosan beszolgáltatandó volt, rendeltetés szerint. A Harangalap az alszegi hívek számára harangbeszerzésre, adakozás útján gyűjtetett, de a közszükségek fedezésére sokszor megcsönkített, s teljes egészében sohasem tudták egybegyűjteni, hogy harangot vegyenek, aminthogy most is 54 ft. 56 kr. per tárgyát képezte. Ezeknek a sántikáló pénzkezelési viszonyoknak megszüntetésére végett kérnem kellett közgyűlési határozatot arra, hogy a pénzalapok takarékpénztárba helyeztessenek, s rendre az adósoktól beszedessenek, pontosabb és biztosabb kezelés végett. Így aztán lassanként rendbe hozhattuk a pénzkezelést. Gyűlési határozattal felkértem engem a pénzkezelés pontos vitelére állandó pénztárnoknak, s én szívesen vállalkoztam a jó rend kedvéért, de bizony nem kis gondot okozott a kölcsönpénzek behajtása.

Feltűnt nekem, hogy az év végi gondnoki számadáson 105 ft. kölcsönvételtől a Széchenyi alaptól, és 55 ft. felülköltség szerepelt, s ebből és más kölcsönvételekből is rájöttem, és sajnálva tapasztaltam, hogy ennek a nagy ekléziának nincsen semmi közköltekezésre szánt alapja, hanem innen-onnan felvett kölcsönökkel fedezi közszükségeit s azért egy közelebbi gyűlésen indítványoztam, hogy e megalázó állapot megszüntetése végett közadakozásból gyűjtsünk egy alapot gabona- vagy pénzadományokból, hogy ne tépásszuk a meglévő alapokat s másokat pénzkölcsönök felvételével. Az indítvány elfogadtatott, s még azon a gyűlésen rovatalt csináltak.

Az előbb elmondottakat az 1889-beli jegyzőkönyvek igazolják, valamint azt is, hogy a fennálló adósság törlesztésére egy bál rendezését indítványoztam, amely sikerre vezetett.

És itt jóleső érzéssel jegyzem fel, hogy a vezető presbitérium méltóságos Daniel Lajos primárius gondnok úrral az élén minden jó és igaz ügynek pártolója volt, ami a köznek hasznára és előmenetelésére szolgált. Abban az időben nem volt annyi gáncsoskodás a

közügyekben, mint most, és nagyobb volt áldozatkészség, a közügyszeretet, s azért bizalommal fogadták a jó rend érdekében kifejtett buzgóságomat s a közjóra célzó törekvéseimet, s méltányolni tudták önzetlen jóakarattal párosult közügyi munkásságomat.

Mikor a Magtár vizsgálatára került a sor, bámulva vettem tudomásul, hogy a rovatos naplókönyvben számtalan olyan összegek szerepelnek, amelyeknek kivevői is, kezesei is régen meghaltak, sőt a több évig volt magtár kezelő Ilkei Elek is meghalt, akinek tulajdonították ezt a magtárt károsító rendellenes kezelést. Az új magtár kezelő így vette át a kezelő könyvet, s további magyarázatot nem adhatott róla, az ellenőrzés is hanyag lehetett, azért hát felelősségre a holtakat nem vonhatván, le kellett törölnünk a gazdátlan tételeket, miáltal szinte fele elveszett magtár állományának a rendbehozással.

A magtári bonyolult helyzet vizsgálása közben értesültem arról, hogy Gyöngyösi István igen tisztelt elődöm az úrvacsorai perselypénzeket Perselyalap címen gyűjtögette, kölcsönadva kamatoztatta 1884-ig, amikor a mesteri ház szomszédságában árverezés alá került Ilkei Elek féle házas telket az egyházközség a Perselyalap pénzével, 1100 forinttal megvette. Ebben a pénzgyűjtésben kiváló támogatásul szolgált az, hogy akkori pátronus és főpártfogó Daniel Gábor úr a mindenkori úrvacsorai bort ingyen adta az egyházközségnek.

Ennek a házas teleknek haszonbéri jövedelme adta meg az évi közköltségek fedezésére szolgáló összeget, 60–70 forintot évenként 1894-ig, de ebből sokat elvont az épületekre tett tatarozási költség, és a roskadozó csűr újítására már gondolni sem lehetvén, eladóvá tette az egyházközség, aminek eladási ára, 1500 forint lett osztán az úgynevezett Közalap, amihez később Daniel Lajos új pártfogó úr 50 frtot ajándékozott, és később még a regálé jövedelemmel is szaporíttatott, melyhez mi, belső emberek is szívesen átengedtük a saját regálé osztalékainkat. Ennek az alapnak rendeltetése volt kamataival fedezni az adókat és másnemű közszükségleti kiadásokat, de ha nem bírta a kamat, sokszor lett megtámadva a tőke is nagyobb arányú épületjavításoknál, aminek helyre pótlása mindig kiváló gondomat képezte. Koronként történtek magtári eladások, s ezek is a közalap gyarapítására folytak be, sokszor jelentékeny összegekkel, amik a megcsonkított alap hiányait helyre pótolni segítettek, jó gondozás mellett, amire igazán lelkiismeretesen vigyáztam követve az apostol szavait: Vigyázzatok a nyájra, melyben a szentlélek vigyázokká tett.

Időközben megismertem a külső birtokviszonyokat is, a közelmúltban megtörtént arányosítás rendjén, mely szerint kimutatva van:

Birtokjog: Unitárius egyház 5 hold 288^{öl}.
                  Unitárius mester 5 hold 595^{öl}.
                  Unitárius pap 10 hold 291^{öl}.

Összesen 20 hold 1147 ^{öl}.

Erdőjog: Unitárius egyház 9 h. 1314 ^{öl}.
Unitárius mester 13 h. 1045 ^{öl}.
Unitárius pap 25 h. 1444 ^{öl}.
Összesen 49 h. 603 ^{öl}.

A lélekszám 1607.

Mondhatom, hogy nagyon meglepett ennek a nagy ekléziának ez a nagy szegénysége, szembeállítva a bölöni, almási és derzsi tekintélyes föld- és erdőbirtokú ekléziákkal s kérdésemre, hogy miként történhetett az, hogy annak idején elmulasztották az elődök valami tekintélyes vagyoni alapot szerezni, adni az ekléziának jövője biztosítására?, azzal válaszoltak, hogy a templomot, papi, mesteri házat mind a közerdőből építették, s a közerdő ezután is mindenről jótáll, minek kell az ekléziának külön erdő?! Így vélekedtek a régiek, nem gondolva meg, hogy az a mozdulatlan erdő egyszer megmozdul, gazdát cserél, és a nagy közvagyon közpréda lesz, s elúszik a mindenképp útján, igazolva a közmondás szavát: A régiek nagy bizalma az utódoknak lesz siralma!

Ez állapot felett sokat töprengve kerestem utat, amelyen indulva az egyházközség jövőjét némileg biztosíthassam, s itteni életem munkásságának valami látható eredményét hagyhattam. Gondolataim a pénzalapok szaporítására vezettek, s ez irányban megbeszéléseket folytattam Daniel Lajos úrral, kinek vallásos közügyszeretetről meg voltam győződve, s mint régi tanítványomhoz, bizalommal fordultam hozzá minden közügyi kérdésben, aki gondolkozásom irányát nemcsak jó néven vette, hanem ő maga meg is kezdte az alapítást, és egy közelebbi gyűlésen be is jelentette, hogy az atyja példáját követve készséggel felajánlja az úrvacsorai bor ingyen adását élete végéig, kikötve, hogy az úrvacsorai perselypénznek Úrvacsoraaalapba tőkésíttessenek. E feltételhez csatlakozva én is felajánlkoztam az úrvacsorai kenyér adását egész papságom idejére, amely ajánlatokat a közgyűlés örömmel fogadott, s már 1890-ben megjelent az erdővidéki takaréki könyvecskén 43 forint betét.

A papi nyári konyha roskadozó állapotban lévén, újra kellett építeni, s egyúttal más helyre telepíteni, a kút szomszédságába, aminek útját állotta egy szép növésű nagy kőrisfa, melyet le kellett vágni; amiért Gyöngyösi volt lelkész úr kérdőre vonta a gondnokot azzal, hogy szépen nőtt volna tovább is az a fa a papi udvar díszére. Értésemre esvén a dolog, megnyugtattam az öregurat azzal, hogy én elültetem annak a fának az értékét, 4 frt. 14 krt, olyan helyre, ahol a gondozásom alatt tovább növekedik, s az egész ekléziának hasznára lesz.

Takarékpénztárba helyeztem a fenti kis összeget Légátus alapra, s apró gyűjtésekkel év végén már 37 frt. 82 kr. volt a növekedése.

Eleinte úgy próbáltam meg ez alap növelését, hogy újévi perselygyűjtést kértem a népes templomban de ez nem ment sokáig. Azután az erdészeti hivatal felállításával Vargyason is lévén erdészi állomás, Gyöngyösy Béla főerdőtiszt vizsgálata alkalmával, s más névnapi és baráti alkalommal a nálam tartott vacsorákon, a jó dombói bor hatása alatt, Gyöngyösy indítványára díjas pohárköszöntők sűrűn hangzottak el, aminek eredménye 10–12 forintokat hozott a Légátus alapra. Mikor aztán ennek is vége lett, állítottam egy síró légátust ábrázoló cserépperselyt, s minden ünnepélyesebb vendéglátáskor a feketekávé díjazvalett 5–10 kr-ral, s az ebbe a perselybe gyűlt, amihez járult az is, hogy a betegekhez vitt úrvacsorakor adni szokott 5–10 kroat is mindig ebbe a perselybe tettem az alap növelésére.

Ebben az időben nem járatott az egyházközség légátust, a megelőző időkben kereszturi iskolánk kisdíákjai, 4–5^{ik} gimn[áziumi] osztályos tanulók jártak a székelyföldi légációkba, de ezt beszüntették, s a kolozsvári főiskolai diákok és papnövendékek számára rendelte az egyházi főtanács a légációkat, s így a nagyobb légátusok drágábbak lévén, néhány évig Vargyas is, több másokkal együtt, légátus nélkül maradt. Ez a körülmény tette szükségessé a Légátus alap megindítását, és sarkallt engemet arra, hogy ez alapot megindítsam, s minden módot felhasználjak ennek gyarapítására, már csak azért is, hogy népem légátusjáratási kedvét fokozzam, s az alap megnövekedésével a célhoz jutásában segítsen, és különösen, hogy a papságra készülő ifjaknak hivatásuk gyakorlatára ezáltal is szolgálatot tehessek.

Népem azonban nem várta meg az alap megnövekedését, annak segítségével nélkül is beindította velem a légátusjáratást azon az alapon, hogy a légátus házról házra járván az illető egyházfi kíséretében, amit kap az övé legyen. Ez néhány évig ment, de igen fárasztó lévén a légátusra a házalás, igen sokszor rossz időben is, oda változott a légátusi díj felgyűjtésében, hogy az egyházfiak aláírási ívvel szedték össze házanként a díjakat, átszámolva a légátusnak.

A Széchenyi alap 540 frtnak az évi kamatja alig 32 frt ez idő szerint, amit jelenben, 1891^{ben} két tanuló élvez: Szolga Ferenc és ifj. Kiss Tamás, egyenlő arányban, ami elég jó segítség ugyan, de jöhet olyan idő, amikor a kamat alább szállhat és a segélyezendő tanulók száma nagyobb lesz, s akkor alig számbavehető segélyt adhatunk a tanulóknak. Ennek megmondolására egyik gyűlésen indítványoztam, hogy az alap kamatjának 30 forinton felüli része mindig csatoltassék a tőkéhez, hogy lassanként növekedjék a tőke bár 1000 frtig, amikor aztán többeknek is jelentékenyebb segélyt lehet adni a jövő időkben; ez az indítvány elfogadtatván, fogamatba is vétetett, s így az alap növekedése biztosított.

1891^{ben} egyik gyűlésen arra kértem a tagokat, hogy a most más helyeken is divattá vált Kepeváltási alapról gondolkozzanak, s találjanak valami módot az erdőeladások során arra, hogy a Közbirtokosság bármi kis összeggel segítsen az egyházközségnek a jövőre valami alapot teremteni a folyton apadó kepe biztosítására. Ez a felhívás nem tévesztette el hatását, mert ha azonnal nem volt is foganatja, de 1894^{ben} a Közbirtokosság 364 forintot adott, amelyből 332 frt 16 kr. Kepealpra tétetett takarékpénztárba. Ez alap 1903-ig takaréokban 1060 frtra szaporodott, de a zsinatra készülve, templom javításra, tisztogatásra, padok festésére felsőbb engedéllyel felhasználtatott. elköltetett s megszűnt ugyan, de nagy rovattól mentette meg a híveket, s kiváló segítséget nyújtott a zsinati közterhek hordozásához.

Volt az egyházközségnek egy régiebb keletű Kelemen alapja, melyet Kelemen Benjámín úr ajándékozott tanügyi célokra, 200 frt-ban, de ennek a kezelését az egyházi főtanácsra bízta, és az évi kamatját onnan kapta az iskolánk. A nevezett ajándékozó úr a B[á]r[ó] Veselényiek jószágigazgatója volt, akinek e réven vargyasi összeköttetése volt. Ez alap hadikölcsönbe adatván a világháború alatt, elveszett, s azóta nem küldik a kamatját.

1896-ban Magyarország ezeréves jubileuma alkalmával kínálkozott a legkimagaslóbb alkalom az alapításra, s ez alkalmat felhasználva egyik nyári vasárnapon templomi ünnepélyt tartva, délutánra nagy gyűlést hirdettem, ahol egy kis történelmi ismertetést tartottam magyar nemzetünk ezeréves küzdelméről, szép hazánk pusztító vészek hullámverései közötti fennmaradásáról és dicső harcaikról, s ezeknek emlékei büszke önérzettel újulnak fel az ezerévi örömnüpepen minden igaz magyar lélekben. Ilyen előzmények után felhívtam a gyűlés lelkesült tagjait, hogy valami emlékalappal örökítsük meg mi is az ezeréves magyar ünnepet az egyházközségben lehetőleg úgy, hogy bármi kis adománnyal minden család abban részt vegyen. Az indítvány nagy tetszéssel elfogadtatott és meghatározatott, hogy a nemzeti nagy ünnephez méltó emlékalapot létesítsünk Ezeréves emlékalap címen kepeváltási célra úgy, hogy házanként kérjük fel a híveket önkéntes adakozásra vagy ígéreteik bejegyzésére egy aláírási ívbe későbbi megfizetés kötelező feltételével. Lelkész és tanítók önként vállalkoztak az aláírási ívek elhordozására, azzal az utasítással, hogy ígéretét Szent Mihály napjáig lehetőleg mindenki fizesse bé. Meghatározatott, hogy vegyünk egy Aranykönyvet az adományok névszerinti bejegyzésére, ilyen és más kegyes adakozások megörökítésére, hogy ebben lássák meg a késő unokák is, hogy kik éltek, s mit áldoztak az elődök az egyháznak fenntartására, s jóléte előmozdítására az Ezeréves Magyarország jubilaris ünnepe alkalmából és más alkalmi áldozatok kegyességéből.

Nagy lelkesedéssel megtörténtek az aláírások, de már a befizetések lassan siettek, mert szűk pénzvillág volt ekkor, azonban az aláírásokból ítélve már 1897.évi első gyűlésünken

örömmel jelenthettem bé a Millenáris alkalomból tett kegyes adakozások kimagasló szép eredményeit.

1. Az ezeréves emlékalap 442 frt[ot] biztosított
2. Máthé János jegyző és felesége, Teslák Ágnes elhalt Irma leányuk emlékére egy díszes szószék takarót ajándékoztak konfirmációi alkalomra
3. Méltóságos Daniel Lajos úr elhalt nője, Pálffy Márta emlékére egy kiváló értékes úrasztali takarót, melyet elhalt nője hímezett.
4. Dimén Gergely és nője, Pál Anna egy úrvacsorai kenyérosztó ezüst tányért ajándékoztak nevök felírásával. Értéke 8 frt.
5. Máthé E. Ferencz új presbiter és nője, Sós Rebeka egy díszes kiállítású Aranykönyvet ajándékoztak. Értéke 8 forint.
6. Dimén András id. alsz[egi] és nője, Andorkó Rebeka egy papiszék takarót ajándékoztak. Értéke 8 forint.

A gyűlés kiváló örömmel és nagy köszönettel fogadta a nemes lelkű adakozók kegyes áldozatait, s meghatározta az új Aranykönyvbe leendő feljegyzésüket. Nekem jutott az édes öröm jutalma a felett, hogy jóakarátú indítványaim annyi nemes lelket kegyes adakozásra buzdítottak az egyház javára.

És most egy hosszú históriát kell leírnom a templomkerítés történetéről: Ugyanis 1842^{ben} [azaz 1852^{ben}] boldog emlékü Székely Sándor püspökünk vizsgálati körútjában a Karácson ünnepét Vargyason töltötte, s templomi járásában csodálva látta, hogy ez a szép templom kerítetlen, s minden utcai piszoknak kitéve védelem nélkül [áll], meghagyta tehát vizsgálati jegyzőkönyvében, hogy okvetetlenül kerítsék be minél hamarább. És ez a meghagyás még 1888^{ban} sem volt végrehajtva. Én ekkor jöttem ide papnak, s böngészve a régi jegyzőkönyveket, ráakadtam erre a püspöki meghagyásra, és feltettem magamban, hogy az én papságom alatt a kerítésnek meg kell történnie, mert naponként látva láttam és tapasztaltam, hogy csordajáráskor a marhák a templom oldalához sűrűlködnak, tövében a disznók turkálnak, sőt a templomajtóval szemben levő zugkorcsoma részeg vitézei a templom falára piszkolnak, amit én lelki felháborodás nélkül nem nézhettem, végtelenül fájt nekem, hogy az Istenháza semmi külső védelemben nem részesül, és ezt fűnek-fának panasztam s gyűléseinkben is többször felemlítettem, de sikertelenül. 1897 tavaszán a tanítói karral megbeszéltem ezt a dolgot, s ők lelkes támogatást ígérve egy kérést adtak be a keblitanácshoz Tarcsafalvi Albert ig. tan., Kiss Tamás, Teslák Ágnes és Lőrinczi Berta aláírásokkal, amelyben kérték, hogy az iskola szomszédságában pusztán álló templom környékét kerítse be az egyházközség, hogy ők virágoskerté tehessék a pusztta területet, a templom külső díszítésére, mert az Istenháza

megérdemli, hogy külső védelemben és gondozásban részesüljön, és kértek bizonyos költséget és segítséget e célra kivételére. A gyűlés e buzgó lelkesedésre való kérést kedvesen fogadja, s ígéri, hogy munkás lesz a terv kivételében, ami azonban sokáig váratott magára, míg 1899^{ben} a birtokosság sasnak való sok cserefát ajándékozott a kerítés tervéhez, az lévén az első terv, hogy léckerítés legyen a templom körül, de később kőkerítés határozatván, a cserefák eladattak és ezeknek árát Templomkerítés alap címen takarékpénztárba helyeztem, határozat alapján.

A templomkerítés ügye ismét megakadt, de én nem szüntem meg ez ügyben gyűjtéseket eszközölni a Vargyasra bebírós urakról s az innen elszármazottaktól a Templomkerítés alapra, míg osztán elkövetkezett az 1903. évben Vargyason tartandó zsinat előkészületeire a felsőbb rendelet.

Ennek a rendeletnek kihirdetésére 1903. február 28^{án} közgyűlést tartottunk, amelyen jeleztem a sok tennivalót: a templom kijavítását, környéke tisztogatását s más nagy dolgokat, amelyek most nagy megpróbáltatás elé állítanak minket. Szóbajött hát legelsőbben a templom és orgona kitakarítása, és midőn ezeknek módoszatairól tanácskoznánk, előzetes felkérésemre egyik buzgó presbiter atyánkfia ajánlja, hogy ezekkel kapcsoljuk össze a templomkerítés ügyét is; mire nagy többség felzúdul ellene, hogy mit akar, mikor annyi más baj van. Erre buzgó presbiterünk szép csendben szónokolni kezd, s hivatkozik elődeink sok nagy áldozatára, midőn ezt a drága templomot építették, s most midőn arról van szó, hogy ezt a drága örökséget az utca piszokjától, a Kicsi patak gyakori áradásaitól egy kis kerítéssel megvédjük, arra nem volnánk képesek? Szégyen gyalázat, hogy eddig is elhanyagoltuk bekerítését, de már tovább ne halogassuk, a zsinatra díszesítsük fel kívül is ezt a szép templomot egy hozzá méltó kerítéssel. Ez a komoly felszólalás jótékony buzdítással hatott a gyülekezetre, s többen szóvá tették a felvetett kérdést, elismerve a múlt idők hanyagságait, s jelezve a jóvátétel idejének intő megérkezését, és ajánlva a most kínálkozó alkalom felhasználását a templom javításával kapcsolatosan. Ennek hatása alatt meghatározatott, hogy egy kemény kőkerítéssel vegyük körül a templomot. Én elleneztem e határozatot azzal az indokolással, hogy közel esvén a kőfal a templomhoz, a templom fedeléről nagy esők idején lefolyó víztömeg, és hófúvások roppant tömege olvadáskor mind a templom fundámentumára tódulnának, s ki sem számítható veszedelemmel fenyegetnék a drága szép templomot. Ennek az indokolásnak sokan igazat adtak, s úgy vélekedtek, hogy jó lenne hát törpe kőfalra cserefa sasok felállításával drótkerítést vagy léckerítést alkalmazni, amire Daniel pr[imárius] gondnok úr e helyett vasrácskerítést ajánlott, mert a léckerítés hamar elrongyosodik. A nagy többség azonban megmaradt a kemény kőkerítés határozata mellett, és egy másik gyűlésen kirótták a

kőhordást: minden egész kepes $\frac{1}{2}$ öl, félkepes $\frac{1}{4}$ öl. Nagy sietve meg is hordták a sok követ tavaszi szántás előtt, s egy bizottságot neveztek ki Daniel úr vezetése alatt, hogy intézze a tennivalókat. A bizottság tagjai az értelmiségből lévén választva, hamar meggyőződtek a vasrácsos kerítés legjobb voltáról, s ezért várakozó álláspontra helyezkedett[!], s az árviszonyok és a tartósság mikéntjét mérlegelve, míg aztán nekem az a mentő gondolatom támadt, hogy a húsvéti szünidőn itthon tartozkodó Szolga Ferenc tanár urat kérjük fel egy gyűlésen megjelenni, s a mi álláspontunkra a népakaratot rávezetni szíveskedjék. Húsvét másnapján a tanár úrral együtt ebédeltünk Daniel úrnál, és ekkor megismertettük a tanár úrral a kerítés ügyében folytatott tárgyalásainkat, s a pró és kontra elhangzott véleményeket, s felkértük, hogy legyen segítségül ügyünk közjóra irányuló támogatásában.

Húsvét harmadnapján délután nagy gyűlést hívtunk [össze], s azon megjelent Szolga tanár úr is a nép között foglalva helyet rokonai társaságában; tárgyalás folytán hallani akarták a tanár urat, aki meggyőző szavakkal bizonyította a kökerítés ártalmas voltát, a szép templomnak vízbefulladását, s kérte a népet, hogy gondoljanak az elődök templomépítési nagy áldozatára, mellyel ezt a most is épen álló szép templomot szent örökségül ránk hagyták, s annak épen tartását, gondozását az utódokra bízták szent kötelességül. Ez a szent kötelesség áldozatra hívja önöket, és ezt tegyék azzal az elhatározással és szíves készséggel, hogy állítsanak egy hasznos és díszes vasrácsos kerítést, hogy a nemsokára itt húzódó új országúttal megnyíló közlekedés dicséretét és elismerését is kiérdemeljék. Papjokat ne szidják, ne átkozzák a templomkerítés szorgalmazásáért, mert jó dolgot cselekedett az Istenháza védelmére és külső díszítésére!

A tanár úr előadására megtörtént a Pálfordulás, megéljenezték a tanár urat, s jó tanácsát minden ellenvetés nélkül elfogadva elhatározták a vasrácsos kerítés megépítését. Ennek a költsége:

1. Alapfelrakás 227,90 korona.
  2. Faragott fedőkövek 451,55 kor[ona].
  3. Vasrács 1535,08 korona.
- Összesen 2216,53 korona.

Ehhez járult a birtokosság újabb faadományja Karulytelek erdőből 810 korona értékben, s az időközben 153 kor. Kerítésalap szaporodása, és a megmaradt 20 öl kő ára 100 kor., adósságból telt ki a többi, aminek visszafizetése rovatalból került ki, aminek nyoma van az akkori pénztári naplóban. Végre meglett, mert Isten segített, a nép fáradott és áldozott, én pedig a sok gyötrelmet feledve, Istenhez felsóhajtva, örömmel mondtam: Oh hála, hogy megértelek, kedves vasrács köszöntelek!

A templomkerítés tervrajzát készítette Györke Károly itteni erdőgondnok szívességéből, a kivitel és sikeres megoldás főérdeme pedig Daniel Lajos pr[imárius] gondnok urat illeti, mint aki fáradhatatlan buzgó tevékenységgel munkálta és ellenőrizte annak mindenki által megdicsért felépítését. Az alapfal építője volt bodosi Székely Lajos, a vasmunkát készítették baróti Kovács Prázmári István és vargyasi Kovács Farkas Ferenc.

Ugyanebben az időben volt munkába véve a templom jó karba hozása, meszelése, fedél és párkányok javítása a zsinati nagy ünnepély alkalmára, mely munkálatok végrehajtására vállalkozott agyagfalvi Sala János toronyépítő mester 750 koronáért, anyagot adván az egyházközség. A szószék feletti korona tisztogatása, padok és orgona festése, ablakok tisztogatása Eiven Károly asztalos vállalatai. Ezeken kívül egy zsinati ebédlőszín felállítása talán elég nagy jelképei a zsinattartás terhes esztendejének és gondterhes előkészületeinek, melyekhez bizony sok költségről kellett gondoskodni a fárasztó töprengés mellett, mert sok volt a baj és mind szorgos!

Kölcsönnel segítettünk hát a rohamos szükségben, s szerencsére nem kellett idegenekre szorulnunk, mert régi és új pénzalapjaink már segítőkészek voltak, s így felsőbb engedéllyel kölcsönképpen azokból költekezhettünk visszafizetés feltételével, amit rovatalra alapítottunk, későbbi lassú behajtással, a kirovási naplókönyv bizonyítása szerint.

1903. augusztus 8^{án} tartott közgyűlésen örömmel tehettem azt a jelentést, hogy a lezajlott fáradságos és áldozatos zsinati munkálatoknak, a templomot illetően külső és belső rendbehozásának a végéhez jutottunk, Isten segedelmével, s felülvizsgáltatván az elvégzett munka, mindenek jótetszését megnyerte, és különösen a templomkerítés tetszetősége hangolta édes öröme a gyülekezetet. A gyűlés nagy megnyugvással vette tudomásul a jelentést, és az öregek között felhangzott a szózat: Most már mindenek ékesen és jórenddel vannak közöttünk!

Nem céлом a zsinat mozgalmait felsorolni, csak annyit jegyzek fel róla, hogy nagyon szépen, jó időben sikerült s számtalan vendégnek feltűnt a szép templomkerítés, akik azelőtt sajnálva látták a kerítetlen templomunkat. Ebben a fáradságos időben Székely József volt az eklézsia gondnoka, híven szolgálva, és megemlítésre méltó, hogy ezelőtt 20 évvel, 1883^{ban} ismét Vargyason tartott zsinat alkalmával az ő apja, Székely János volt az eklézsia gondnoka.

1904^{ben} keletkezett 2 új alapítvány: Sala János építész a torony fedelének jövőendő javításához 8 koronát ajándékozott, mely Toronyalap címen takarékpénztárba tétetett.

Mezei Ferenc egyedülvaló öregemberünk sérült beteges állapotában kórházi operációra készülvén, letétbe helyezett nálam, tanúk előtt, 220 koronát, azzal a föltétellel, hogy ha életben marad, adjam vissza neki, de ha az operációba belehal, tegyem a nevére

alapítványul valami eklézsiai jótékony célra. Meghalván az öreg jótevő, én a jelzett összeget konfirmálóknak vásárlandó emlékkönyvek céljára Mezei Ferenc alap címen takarékbba helyeztem, s egy darabig szolgálta is a célt, de később hadikölcsönbe adatván nagy része, nem szolgálhatta tovább a célt kicsinysége miatt, hanem növekedik tovább.

1904. október 28-án egy mindenki által tudott szomorú és káros esemény bejelentésére nagy közgyűlésre hívtam a híveket, s bejelentettem a közelmúltban elvégzett, s nagy áldozatok árán létesített rendezések után nagy szerencsétlenség érte a tornyunk fedelét a múlt éjszakán, midőn egy orkánszerű tomboló vihar tornyunk északi oldaláról nagy robajjal leverte a bádogfedelelet, ami annál nagyobb kár, hogy ily késő őszi időben aligha akad mesterember, aki jóvátegye ezt a nagy romlást, pedig télvíz idejére fedetlen hagyni sem lehet. Mit tegyünk?! Gyűlés minden tagja rémülettel vette a való hír közlését, s kételkedve gondolt a kijavíthatására a késő őszi idő miatt, de én meghívni ajánltam Sala János már ismert építész, s ajánlatom elfogadtatván, meghívó levelet küldtem gyors küldönccel neki, és ő pár nap múlva megjelenve felvállaltva a munkát úgy, hogy saját anyagával s minden hozzávaló szükségességekkel felszerelve – az anyag jóságát bemutatva – teljesen újra fedi a tornyunkat 1500 koronáért, az idő mostohasága dacára is. Az iskola szertárában kapott jó lakást, fűtést és világítást, s lelkiismeretes jó munkát végzett, a toronyra új gombot tett, s belé akkori pénzeket és az akkori állapotokról írásokat tettem egy sörös üvegbe és faládikóba helyezve. Ekkor kapott a torony mentő fogó- vagy villámhárító készüléket is, melynek teljes bevégezése 1905 tavaszán történt, de a téli viharok ellen már be volt fejezve az új fedél. Bizony ezzel egy újabb nagy áldozatra, új rovatat fizetésre kényszerült a máris sokat áldozott gyülekezet.

Az eddig elmondottak során az áldozatok nehéz próbái a rovatatok sokirányú kivetésit hozván a népre, egy időre megszűntek a pénzalapítások, sőt a meglevő alapok is mind szolgálatba állottak kölcsöneikkel az egymást követő szükséges kiadások fedezésére, amiknek visszatérítésére biztos alapot nyújtottak a bár lassan behajtandó rovatatok.

Áttérek most az anyagi dolgok során a Birtokviszonyok ismertetésére az alábbiakban: volt ugyanis az egyházközségnek 1888^{ban}, idejövetelemkor, különböző időkben egyesek által ajándékozott szántóbirtoka mintegy 27 vékaférő[j]ú, imitt-amott a határban, amelynek haszonbéri jövedelme ugyanannyi forint. Ennek a szántóbirtoknak velem kapcsolatosan egy kis története van, amint következik:

1890^{ben} elhalván az almási pap, üresen maradt helyére engem szemeltek ki az almási hívek, s levéllel s küldöttséggel meghívtak papjoknak, amiről értesülvén a vargyasi híveim, június hó 7^{én} teljes eklézsiai gyűlést tartott[ak] Daniel úr elnöklete alatt, ahol elnök úr előadta, hogy az almásiak el akarják vinni a papunkat, s talán a papunk is hajlandó elfogadni a

meghívást, mert itt még egy kis pityókaföldje sincs, Almáson pedig a nagy bér mellett még tekintélyes birtok is van a papság használatában, ajánlja hát, hogy kevés szántó birtokunkat ajánljuk fel a papunknak, nehogy itt hagyjon szégyenünkre minket, alig két évi ittléte után. A gyűlés megütközéssel veszi tudomásul az almásiak papkereső szándékát, s tiltakozik az ellen, hogy közszeretben álló papját Almásra vigyék, s az elnöki ajánlatot egyhangúlag elfogadva, meghatározza, hogy szántó birtokát átengedi a jeleni belső emberek használatára, fenntartva rendelkezési jogát a jövőbeli belső emberekkel szemben. Elein csak egyedül nekem szánták átadni a szántó birtokot, de én az ajánlatot csak azzal a feltétellel fogadtam el, hogy Kiss Tamás szolgatársamat is részesítsék abból [a] kepe arányában, mert ez az igazságos testvéri osztás, amit szívesen meg is határoztak.

Ezen kívül volt a belső emberek használatában régi időktől fogva Bükszád nevű erdőn egy terjedelmes sovány kaszálóhely, s Kereknyáron egy másik darab, melyeket a tagosításig békésen használtunk, de a tagosítás alkalmával ezeket átcserélték a Rika erdőbe egy helyre, ahol a papi részen 10–12 szekér széna szokott teremni.

Volt az egyházközségnek az arányosítás idején mintegy 49 hold erdőjoga, s ezen a jogon is, de a megelőző idők szokásjoga alapján is, a közerdőből a belső embereknek egy kijelölt területről jó bükkfakepét adtak, minden fogattal rendelkező gazda 1 szekérrel, Alszeg a kántornak, Felszeg és Vízelve a papnak. De ez az állapot a tagosítással megváltozott, mert az erdőt is felosztották, s azóta mindenki csak a saját jogából fizette a fakepét, és akinek joga nem volt, nem adott fakepét, s így a fakepe mennyiségileg is, minőségileg [is] nagyon lepadott. A tagosítás az 1900-as évek elején keresztülvitvén, az erdőkiszakítás rendjén az eklézsia és belső emberek erdőrése a Bódi erdőben adatott ki úgy, hogy jogarány szerint papságnak jutott 8 hold, a kántornak 4 hold, és az unitárius eklézsianak is 4 hold, összesen 16 hold. Eszerint a közösségben maradt erdőben a belső emberek legeltetési joga elveszett, mert a Bódi erdőben lehetetlen volt a legeltetés, aminek fenntartását valahogyan biztosítani kellett, és ezt a kérdést mi, belső emberek úgy oldottuk meg, hogy felajánlottuk az eklézsianak a Bódi erdőbeli részesedésünket, tehát 12 holdnyi területet, mint a papság és kántorság tulajdonát, örök tulajdonába, ha a közös erdőben annyi erdőjogot vásárol, amely biztosítsa a belső emberek legeltetési jogát az eddigi gyakorlat szerint, és biztosítsa más haszonélvezeti jogát is a belső embereknek. Mikor ezt a tervünket bejelentettük a közgyűlésnek, örömmel fogadták, mert a Bódi erdő szép kinőtt csererdő volt, s így nagy vagyont képviselt, s ezért szívesen fogadták áldozatunkat, és azonnal kineveztek egy bizottságot a közerdőben leendő jogok vásárlására, s meghatározták, hogy erre a célra fedezetül igénybeveszik az alapok segítségét, visszafizetés feltételével, illő kamatfizetéssel.

1906. február 8^{án} tartott gyűlésen bejelentettem, hogy a Daniel Lajos úr vezetése alatti bizottság megvett 23 hold erdőjogot a belső emberek számára a közerdőben, aminek kifizetésére kölcsönt vettek fel az Úrvacsora alapból 285 kor[onát], az Ezerévi alapból 500 kor[onát], a Harangalapból 400 kor[onát], a Toronyfedési alapból 44 koronát, amit később az 50000 koronáért eladott Bódi erdő egy részének eladásából kamatostul vissza is fizettünk. Az így összevásárolt itthoni erdőjoghoz legeltetési célra az eklézsia havasi jogát is határozatilag átengedte a gyűlés.

A szántó birtok is tagosításkor összevonatott, s a falu felső végén kívül, Mocsár nevű helyen pár holdnyi területben, elég jó helyen kiadatott, s kepe arányában felosztva előbb Kiss Tamás komám és szolgatársammal, és az ő 1909-ben történt halála utána Kiss Károly keresztfiammal békésen használtuk és gondoztuk papságom végéig, Isten segítségével és áldó szeretetével, amire hálásan emlékezem.

Ennyi és ilyen formában állott a vargyasi nagyhírű egyházközségünk fekvősége és anyagi birtoka, ami igenis szükségessé tette a pénzalapok szaporítását, amire önzetlen szeretettel és jó ügykezetten odaáldoztam magamat. Ennek hatása alatt lassanként szaporodtak az alapítványok, melyeknek keletkezése az alapítók neveivel s az adományok összegével és céljával mind feljegyezve és megörökítve vannak a pénztári naplók első lapjain, s azért azokat itt nem sorolom fel, csak megemlítem, hogy papságom alatt, 41 évi szolgálatom elhagyása, bevégezése idején 23 pénzalapja volt az egyházközségnek, több mint 50–60 ezer Lei értékben, dacára a gyakori pénzváltozásnak, értékeséseknek.

Nehogy azzal vádoltassam, hogy csak az anyagi dolgok iránt érdeklődtem, áttérek a lelki, szellemi élet mozgalmaira, melyek fő gondját képezték papi szolgálatomnak, ezt pedig legelsősorban a templomban lehetett és kellett bemutatnom, ahová készületlenül soha be nem léptem, s az Istentisztelethez méltó komolyságot le nem vetkeztem, az Úrjézus evangéliumát vallásos szeretettel ápoltam, s híveim lelki életét a hit útaira vezettem, s a hitélet megszentelő erejével Istenben bízni, az Úrjézus szent példáit követni tanítottam. Szóval az Isten és emberszeretet törvényének betartásával, kellő buzgósággal és hívséggel szolgáltam az Istenházában az én népem vallásos életét késő vénségemig, s midőn hanyatló erőm miatt lemondani készültem, híveim biztatására segédlelkésszel erősítettem magamat, s Kádár Lajos ifjú papjelölt jó és hív szolgálatot teljesített 3 évig; mikor osztán 1929 utolsó vasárnapján búcsút vettem hívséggel viselt hivatalomtól, melyet, megelőző kénosi papságom 16 évét ideszámítva, 57 évig hordoztam Isten segedelmével; búcsút vettem szeretett híveimtől és a község népétől, kik között nemzeti és vallási különbség nélkül mindenkit becsültem, szerettem, és akik viszont engemet és családomat becsültek és szerettek. Elbúcsúztam a

templomtól, melyben Istennek és embereknek becsületes hívséggel szolgálhattam, s tisztességes nyugalomba mentem. De talán igen korán jeleztem búcsúzásomat, mert hiszen még a templomon kívül is sok tennivaló várt reám és azokról is meg kell emlékezni: Ott van elsősorban

Az iskola. 1888^{ban} az iskola községi jellegű volt Tarcsafalvi Albert igazgatása alatt, Kiss Tamás kántortanító és Teslák Ágnes tanítónő vezetésük alatt igen jól rendezett iskola volt, a melyben én nem tanítottam, mert a vallástanítás még a Kántortanítóra volt bízva, de 1896^{ban} az iskola államosítottán, a vallástanítás a papra ruházott, s így azután én lettem az iskolában is vallástanító.

Hát amint illik, lelkesen fogtam ez új kötelesség teljesítéséhez, s tanítótársaim baráti kötelékében én is egyik tényezője lettem az iskolai nevelésnek, amivel egybekötöttem a konfirmáló növendékek előkészítését is, hogy bővebb tudással érkezzenek el a konfirmálás nagy munkájához; de egybekötöttem az egyházi énekek tanításával is, hogy könnyítsek ezzel tanítótársaim nehéz terhein, és hogy kedvem teljék a mindig nagy kedvvel gyakorolt egyházi éneklésben, amit még a szószékben állva is gyakoroltam mindig a közéneklés alatt. Ha lankadni láttam tanítványaim kedvét a tanulásban, énekeltettem őket, hogy felviduljanak s új kedvet kapjanak. Így gondoztam a vallás tanítás szent ügyét.

Az iskolai neveléssel kapcsolatos lévén a felnőtt ifjúság nevelése is, előbb a vasárnapi templomi vallástanítással próbálkoztam, de az ifjúság nem érzett nagy kedvet az ilyen gyakorlatokra, nem értette meg hívó szót, s csak szórványosan, kevés számban jelentkezett a tanításokra, míg a bennmaradó anyák s más asszonyok tömegesen, szívesen vették és hallgatták szenttörténeti és evangéliumi tanításaimat és egyháztörténeti előadásaimat, társulván egy-két öreg presbiter is a bennmaradó asszonyok társaságához, akiknek rábeszélése jó hatással volt az ifjúságra, s így mind többen-többen szaporodtak a tanítványok, s lettek szorgalmas látogatói és hallgatói a nyári vasárnapi tanításoknak.

A felnőtt ifjúságnak a téli estvékre is kellett gondoskodni valami lélekmívelő foglalkozásáról, s tanítótársaimmal összebeszélve megalakítottuk az ifjúsági önképző egyletet, melynek keretébe felvettük az iskolában tanult tárgyak szükségesebb részét, olvasás, írás és számolás dolgait, szavalást, énektanulást dalárdával is. Valóságos kis társadalommá alakítottuk az ifjúságot, elnök én, jegyző és pénztárnok voltak a tisztviselőik, és mi vezértük őket, s gyakoroltuk a felügyeletet és irányítottuk munkálkodásukat. Hetenként három estvén voltak az ifjúsági gyűlések pontos megjelenéssel, névsorolvasással, és az ok nélkül elmaradtak[at] megszabott pénzbüntetéssel bírságolva. A tagsági díj 20 kr. volt. Ez az egyleti élet eleven működésével magához edesített többeket a házasemberek közül is, mint

Dimén Gergely, Sos Dénes árva és mások, akik szívesen beiratkoztak a dalárdába, s annak buzgó és lelkes támogatói lettek hosszas időig. Tetszett a népnek is ez a mozgalom, s buzgón adakoztak, mikor a dalosok számára egy most is használatban levő harmóniumot vásároltunk. Rendeztünk farsáangi bálókat, műsoros estélyeket felolvasásokkal, szavalatokkal és dalárda énekekkel; nagyobb ünnepeken templ[omban] és temetésekben is közreműködött a dalárda az én vezetésem alatt, és ezek a szereplések igen jó hatással voltak a népre és a dalos ifjúságra is jó néhány évig. De az 1900[-as] évek elején Tarcsafalvi Albert igazgató tanítót egy kolozsvári népiskola igazgatójának nevezték ki, és ide helyébe Gelei Vilmos jó hírű unitárius tanító jött igazgatónak az ágostonfalvi állami iskolából, akire jó lélekkel és bizalommal rábízhattuk a dalárda és ifjúsági egyesület vezetését annyival inkább, mert én már akkor az udvarhelyi egyházkör esperese is lévén, nem szentelhettem elég időt az ifjúság gondozására. Áadtam hát Geleinek az ifjúság mozgalmairól felvett jegyzőkönyveket s egyéb ügyiratokat, hogy azon a nyomon tovább vezesse és gondozza az egyesület életét és munkásságát, s elein bizalomgerjesztő volt a munkája, de csakhamar sportot kedveltette meg az ifjúsággal, puskát vettek, kakast lőttek s más ilyen léhaságokkal foglalkoztatta az ifjú lelkeket a szellemi és lelki nevelés nagy hátrányára, kevés jogot engedve nekünk az ellenőrzésre. Kiss Károlynak kellett következnie, hogy az ifjúság hanyatló közmívelődési törekvéseit helyes irányba terelje, és a dalárda vezetését műértő gondozással kezébe vegye, és mint buzgó új tanító a kor kívánalmai szerint új életre keltse, amiben új öröme telt a népnek és az ifjúságnak is egészen mostanig, aminek örvendező tanúi vagyunk mi, a régi dalárda még élő tagjai is.

A világháború lezajlása után egyházi felsőbb hatóságunk sürgetni kezdte minden egyházközségben a Dávid Ferencz egyesületek felállítását, szervezését a vallásos élet élénkítésére, fellendítésére; aminek hatása alatt, a lelkes felekezeti tanítói karral, szép sikerrel beindítottuk nagynevű első püspökünk neve alatt szervezett egyesületi működésünket. A téli időben minden vasárnap estve műsoros előadásokkal, a régi emeletes iskolában, mindig alig férhető létszámmal, a műsor egyházi énekkel és imával kezdődött, közben bibliamagyarázat, szavalatok, felolvasások, énekszámok, duettek és dalárda énekek, párbeszéd, tréfás monológok előadásával; és ezek az osztályok kiváló népszerűsége jutottak, s öröm volt látni és hallani a gyülekezet lelkesült örömét az ilyen gyűlésekről való eltávozásával. Hajlott korom dacára én is lelkes munkása voltam, s öregségemhez képest tevékeny részt vettem az újabb vallásos mozgalom beindításában, támogatva az ifjabb tanerők segítségével, u. m. Kiss Károly és felesége, Ozsvát Erzsébet, és Kisgyörgy Berta leányom, akik mellé helyembe ifjú tevékenységgel jött papi segédem, abásfalvi Kádár Lajos 3–4 évig, pótolva öregségi

gyengeségeimet, lelkesen fogva itteni segédlelkészi szereplését. Ez időben alakult újra az ifjúsági D[ávid] F[erenc] egyesület, nőegylet, olvasó egyesület, mind a Dávid Ferenc neve alatt.

Ezek az egyházi mozgalmak kimondhatatlan nagy lendületet adtak az ifjúság önművelési vágyának, amint ahogy mindkét nemű ifjak versenyezni kezdtek a gyűléseken a szavalásban, felolvasásban s más irányú előadásokban, monológok s tréfás jellemek előadásában, ami nem kis mértékben fokozta előadási bátorságukat, nevelte értelmi fejlettségüket, gazdagította tudásukat és szabályozta nagyobb gyülekezeti előlépésüket, szereplésüket, és különösen erősítette önbizalmukat, aminek hatása kedvesen tünt fel a gyakori színdarabok előadásában, a műsoros multságok rendezésében s többi. A felnőtt férfiak és nők szintén buzgó részvétellel szerepeltek a D[ávid] F[erenc] egyesületi gyűléseken felolvasásokkal és szavatokkal, s buzdítólag hatottak az ifjúságra is fellépéseikkel, s a nép általában tüntető elismeréssel fogadta a gyűlések lelkitáplálékkal bővelkedő előadásait. De hát ezek a lelkes és lelkesítő előadások, mozzanatok vajon csak úgy maguktól állottak elő, csak önmaguktól létesültek? Nem. Lenni kellett valami külső hozzájárulásnak, valami szeretetteljes lelkesedésnek, önfeláldozó jóakaratságnak, ami ezeket a jótékonyan munkálkodó egyesületeket megteremtette, s azok irányításában önzetlenül vezérkedni és lelkesíteni tudott és akart is.

Kiss Károly keresztfiam, hivatásos tanítómester nevéhez fűződik a legfőbb érdem az egyesületi élet felszínre hozásában és irányításában, kinek a kezdetnél még én is segédmunkatársam voltam, de a derekas munkánál már Kádár Lajos segédlelkész és a tanítónők segédkeztek neki, lelkes odaadással és buzgó tevékenységgel: Ozsváth Erzsébet, a nőegylet elnöke, és Kisgyörgy Berta, aki később a dombóvi felekezeti iskolához rendeltetett tanítónőnek. Nem hagyhatom említetlenül Székely Ferenc nevét, aki képezdét járt, de gazdának hazamaradt, kitűnő énekes tagja volt a dalárdának, és jó segédje Kiss Károlynak, akivel templomban és gyűléseken sokszor szerepeltek páros énekek előadásával kedvesen gyönyörködtetve a hallgatóságot.

A dalárda nem maradhatott az itthoni szereplések szűk körében, nem elégíthette ki az itthoni templomi temetési és előadásokon való szereplés; vágyat éreztek részt venni dalárdaversenyeken, s a daloskedv elvitte őket a Déva vár[i] unitárius ünne[p]re, Dávid Ferenc emléktáblája megújítása alkalmára is, s mindenütt elismeréssel találkozott a szereplők, sőt az udvarhelyi dalár[da]versenyen egy szép ezüst serleget nyertek jutalmul 1931. évben. A dalárdának mostani tagjai nagyobb számban házasemberek.

A nőegylet is jelentékenyen szerepel, kiválóan a jótékonyág gyakorlásában Kiss Károlyné elnöke és vezetése alatt, s nem kis része van a Hősök emlékszobrára létesítésében,

melynek felavatási ünnepe ez évi 1931. pünkösdben történt, nagy népes közönség jelenlétében, tengernyi virágkoszorúval ékesen, Dobay István felavató lelkes papi beszédével, és a dalárda énekei közben alkalmi szavalatokkal. Az én öreg szívem repeső örömmel csüng az új idők haladásán, a fennebb jelzett népnevelési munka szép eredményének látásán, minthogy életem jobb korában én is a népnevelés önkéntes katonája voltam.

A vallásos élet ébrentartására szolgált az úgynevezett Gyermekistentiszteletek tartása, mely felsőbb rendelet alapján létesült, a világháború lezajlása után, az iskolás növendékek vasárnapi iskolájaként. Ennek beindítása még az én szolgálatom idejére esvén, méltó buzgósággal és jóakarattal vettem fel az új kötelesség terhét, s szíves szeretettel vezetem be az iskolás növendékek a templomi gyakorlatok megszokásába téli vasárnap délutánokon, Kiss Károly énekvezéri segítségével, a felekezeti iskola fűtött helyiségében, ahová jókedvvel jöttek a növendékek s az édesanyák is hallgatni a Jézus példázataira alapított egyszerű tanításokat, Isten szeretetéről és jóságáról való magyarázatokat, valamint a szülők iránti tiszteletre oktató utasításokat. Ezek a gyermektemplomozások jó hatással voltak a gyermeki lelkek vallásos nevelésére, és ez hasznos intézménynek ígérkezik ezutánra is, mert a vallásos nevelés elhintett magvai legbiztosabban a gyermeki lelkekben verhetnek tartós gyökeret, és csak ezen az úton biztosítható a felnőtt emberek vallásossága. Alig pár évig szolgálhattam ezt a kedves és szent kötelességet, s ekkor átadtam ezt is az iskolai vallástanítással együtt ifjú segédemnek, Kádár Lajosnak, aki ifjú lelkesedéssel folytatta a vallásos oktatás minden irányú kötelességét egészen a konfirmálásig.

Ismét elsiettem a dolgok rendjét, midőn pályám vége felé járó mozgalmakról írtam, holott a múltban történt eseményekről kell még megemlékezni, de az események kapcsolódása rendszertelenségbe sodor, ami talán öregségi gyengeségemnek megbocsátható!

A társadalmi élet mozgalmait is új életre kellett hívnom, mert ha megvolt is megelőző időkből valami olvasóköri mozgalom, folytonosságából kiesve találtam idejövetelem alkalmával, s azért elhatároztam egy Olvasó egyesület újraszervezését tanítótársaim lelkes támogatásával és szíves közreműködésével, s Máthé János jegyző barátunk és volt tanuló társunk segítségével. Egyik téli estvén összehívtuk hát az olvasni szerető embereket, és megbeszéltük az olvasóegyesület megalakításának lehetőségeit, módzatait, és midőn a közóhajjal nagyon is összetalálkozott a tervünk, egy bizottságot neveztünk ki a jelenlévőkből Szolga Gábor, Tóth Péter, Dimén Gergely, Benkő János, Székely Lajos, Máthé E. Péter személyökben felkérve, hogy érintkezzenek az értelmesebb emberekkel, s terjesszék közöttük az önművelés eszméit, és nyerjék meg őket egy olvasó egyesületben való tömörülésre. Ennek a bizottságnak eredményes munkája nyomán egy hét alatt már megtarthattuk az alakuló gyűlést,

s új életre hívhattuk a megelőző időben is volt olvasó egyletet, lelkes támogatásával azoknak a buzgó tagoknak, akik sajnálva látták a régi olvasó egylet felbomlását és lehanyaglását. Megjegyzem, hogy a régebbi olvasó egyletnek volt egy kis könyvtára, melyet az itt leánytanító volt Máthé János tanuló társunk vizsgák alkalmával Kolozsvárra járván, a kollégiumi ifjúság között gyűjtögetett össze itteni iskolás növendékei számára, s más oldalról is szerzvéen be olvasni való könyveket. Ő a leánytanítóságból lett községi isk[olai] tanító és később körjegyző, és minden ágú foglalkozásában lelkes támogatója volt a közügyeknek. Ilyen körülmények között alakult meg az új olvasó egylet az én elnökségem alatt, s előbb a Kicsi patak mellett, a Székely József új házában vertünk tanyát, s pár évig itt rendezkedtünk be asztalokkal, székekkel s könyvtárral, és politikai és szépirodalmi lapokkal, világító szerekkel satöbbi.

Nagy részvétellel, lelkes odaadással indult meg az egyleti mozgalom, hasznos és kedves időtöltéseket ígérve a téli estvék unalmainak elűzésére, bár minden estve rendelkezésre állott az olvasóterem a látogatóknak, én csak három estve kereshettem fel hetenként, minthogy a más három estve az ifjúsági egylet gondozásával voltam elfoglalva; de felváltva tanítótársaim közül valamelyik mindig megjelent az olvasó egyletben, buzdítva és lelkesítve a híveket összetartásra és kitartásra az egyleti munkában, aminek hatása alatt lankadatlanul virágzásnak indult egyleti életünk annyira, hogy pár év után az iskolai szertárba költöztvén, nagyobb lendülettel karolhattuk fel könyvtárunk ügyét, szaporíthattuk népies irodalmi termékekkel könyvtárunkat, s módunkba jutott hasznos olvasásra hetenként egyszer kiosztani könyveinket felnőtteknek és iskolás növendékeknek egyaránt, amiben fáradhatatlan buzgósággal közreműködtek Tarcasfalvi Albert és Kiss Tamás tanítótársaim. Később az Erdélyi Magyar Közmívelődési Egylet (Emke) is ajándékozott nekünk egy egész könyvtárt, s más úton is szereztünk hasznos könyveket úgy, hogy néhány év alatt 4 nagy könyvszekrényünk volt telve könyvekkel és bekötött szépirodalmi lapokkal, melyek egész a világháború bekövetkeztéig gazdag tárházát képezték olvasó közönségünk s iskolás növendékeink lelkitáplálékának, aminek jótékony hatása örvendetesen látszott meg a felnőttek és iskolás növendékek életében, aminthogy a könyvkiosztás napjain tömegesen rajongva gyülekeztek újabb és újabb ismeretterjesztő és meséskönyvek kikérése végett a könyvtárhelyiségbe. Mi, lelki tanítók édes örömmel láttuk az olvasó egylet megalapításában elhintett mustármagnak ilyen közmívelődési fává növekedését a fentjelzett mozzanatban, amely bizonyára népünk értelmi világának, szellemi haladásának fejlesztésére jótékonyan hatott, s hatásában egy jobb jövőnek irányítója, útmutatója volt, ami nekünk, lelki vezetőknek odaadó munkálkodásunk méltó jutalmává lett.

Végtelen fájdalomkra azonban ennek a szép jövőt ígérő közmívelődési építménynek 1916^{ban} össze kellett omlania a román betörés durva pusztításai alatt, midőn a romboló hatalom durva lelkű paraszt katonái az iskola körül tomboló táborig telepedéseik alkalmával, szentségtelen kezekkel könyvtári szekrényeink gazdag tartalmát kihányva, szétszórva, lábbal tapodva, védtelenül elpusztították, szekrényeinket összehasogatták, rombolták, és ami a háború utánra belőlük megmaradt, arra is román tanítók gyűlölködő gondozása várt, ami bizony szép gyűjteményünknek végromlására vezetett, lévén ebben nagy kovász Gelei Vilmos volt tanítónk, aki román tanítóvá vedlett át.

Az olvasó egyesület helyiségében társalgás közben gyakran lett beszélgetés tárgya egy Gazdakör felállítása, szervezése, aminek folyamányaként lassanként népünk jobbrésze megértve a kor intő szavát, készséggel tömörült a jó gondolat megvalósítására, és egy alakuló gyűlésen létrejött, megalakult a Gazdakör, melynek vezetőivé kívánták s választották az olvasóegyesület vezetőit: pap, tanítók és jegyző személyökben. Ebben az időben a magyar kormány egy gazdasági szakértő kormánybiztost küldött a Székelyföldre Dorner Béla úr személyében, aki szakszerű beindítással munkába állította a már meglevő gazdaköröket, ahol még nem volt gazdakör, ott is felállította, legelőjavítások, itató cement válúk beállítását rendezte, tejszövetkezetek felállítását javasolta, tanácsolta és gazdasági minden ágazatú foglalkozásra, földmívelés, szántás, állatnevelés, gondozás, takarmánytermelés és más ilyen irányú dolgok ismertetése, oktatása végett vándor felolvasásokat rendezett arra hivatott papok és tanítók által a különböző községekben, és sokszor ő maga is szakszerű magyarázatokat tartott a népes gyűléseken, lelkesítve a hallgatóságot az újabb gazdasági irány elfogadására és követésére. Ez az új mozgalom lelkes fogadtatásban részesült minden községben, és nálunk is új lendületet hozott a Gazdakörbe, nálunk is szíves meghallgatásra találtak a gyakori gazdasági tárgyú felolvasások és tanácsadások, melyeknek jótékony hatása meglátszott a gazdasági életben mindenütt, ahol Dorner úr lelkes tanításait szívesen fogadták s követték. Dorner úr közbenjárására államsegélyes kedvezménnyel különféle gazdasági eszközöket kaptak a Gazdakörök, mi is kaptunk lánczboronát kettőt, egy kisebb, egy nagyobb kiállításút, kaptunk vető és kapáló gépet, melyeknek sok hasznát vettünk.

Kérésemre 3 téli idényre faragó tanfolyamot eszközölt ki nekünk Dorner úr a Minisztériumnál ingyenes oktatással, csak a faragó helyiségről, fűtésről és világításról kellett nekünk megadni[!], a faragáshoz szükséges eszközöket is ingyen használatra az államtól kaptuk, melyek a tanfolyam végeztén a szorgalmas és arra érdemes tanulóknak jutalmul kiosztattak. Mindenik tanfolyamra 10–12 ifjú jelentkezett, s a kirendelt munkavezető lelkiismeretes vezetése s értelmes oktatása alatt, 6–8 hét alatt, ki-ki magának dolgozva, igen

szép eredményeket értek el. Sokan csináltak magoknak a mester utasítása szerint gyalupadot, faragószéket, ekét, kereket, szekérellékeket csinos és szép kivitelben, szóval kedves volt nézni szorgalmas munkájukat, s hallgatni vidám beszélgetéseiket munka közben. Én pedig ezt sokszor láttam és hallottam, mert Dorner úr megbízott és felelőssé tett engem a tanfolyam jó rendbe tartásával, s minden héten jelentést kellett tennem az előhaladásról, amit én szívesen tettem a közhasznúság érdekében. Három télen volt engedélyezve ilyen faragó tanfolyam, közvetlen a nagy háború előtt, és mindenik tanfolyam végén a végzett munka eredményeiből kiállítást rendeztünk, amelyre meghívtuk a miniszteri biztos Dorner urat és a község népét, hogy tanúi legyenek a tanfolyam hasznos eredményének, s örvendhessenek az ifjú munkások szép sikerének. Én, mint a gazdakör elnöke s a tanfolyam felügyelője ilyenkor egy buzdító, lelkesítő és köszönő beszédet tartottam, melynek végzetén a jutalmak kiosztása következett. Megbecsülhetetlen az az áldozat, amit ezekben a tanfolyamokban nyertünk a magyar államtól, amelyre mindig hálával kell emlékeznünk, különösen azoknak, akik ezeken a tanfolyamokon haszonnal tanulhattak a maguk javára, s ingyenes oktatásban részesülhettek tudásuk gyarapítására!

Gazdaköri megbeszéléseink során panasz tárgya lett egyszer a község bikáinak a vállalkozó gondozók általi hanyag gondozása, rosszul telelése, aminek szomorú és káros következése a tehenek nagy részének meddön maradása. És ez a panasz a tények által igazolva lévén, várták e nyomasztó helyzetből a kivezető út megmutatását, és e szorongó állapotban hivatkoztam az általam már korábban megtekintett almási bikaistállóra, és melegen ajánltam és javasoltam egy bikaistálló építését, s abban a drága magmarhák egyforma jó gondozását, ami egyedüli biztosítéka lesz a mostani panasz megszüntetésének. Pár év alatt, sok tusakodás után megépítették a tervezett bikaistállót, s azóta megszűnt a panasz egy felől, de megújult más felől más irányban, mert ez közös ügy, és a közös ügyekkel mindenütt sok a baj, minthogy minden embernek hozzászólása van, aminek természetes következése a hibakeresés.

Terveztünk gazdaköri gyűléseinken egy Hídmérleg beállítását a községben, aminek kapcsán több helyről ajánlatokat kértem és kaptam, melyeket gyűlés eleibe terjesztettem választás végett, de nem lévén hajlandók az áldozatra, sok húzodozás után is csak az lett a vége, hogy nem építettünk hídmérleget, akkor sem és azután sem, pedig sokszor felmerült ez a kérdés a későbbi időben, de az egyetnemértés zátonyán fennakadva, máig sikertelen maradt. Van az udvarnak.

Hasonló módon jártunk az állatbiztosítás kérdésével is, ezt is ajánltuk többen többször a gyűléseinkben, de egyik eggyel, másik mással gáncsot vetett a megvalósítás útjába, s így

egy jövő nemzedék megértőbb embereinek lett fenntartva e két hasznos intézmény létrehozása.

A társadalmi élet mozgalmainak jelentékeny sorozatába tartozik a Hitel és Fogyasztási Szövetkezetek megalapítása is, melyek a XX^{ik} század elején már virágzó állapotban simultak a népelet erősítéséhez, az összetartás eszméjének megvalósításához és a takarékoságra szoktatás erkölcsi fontosságának megismertetéséhez.

A szövetkezetek felállításának, a néppel való megismertetésének érdeme Tarcsafalvi Albert igazgatót illeti, az ő buzgó lelkesedésének és lelkesítő közbenjárásának tudható be elsősorban a Hitelszövetkezet szervezése és beindítása, midőn egy nagy gyűlésben köréje tömörültünk, társultunk mi: pap, tanítók, jegyző és a nép értelmisége megválasztván elnökigazgatónak Tarcsafalvit, aki a könyvelői hivatal terhét is magára vette, pénztárnok lett Székely Lajos, igazgatók: Benkő János, Tóth Péter, Kiss Tamás, Máthé János, Máthé Ferencz Elek, Dimén Gergely, Máthé Ferencz Ilonka, Imets Albert és Imets Lajos, Székely Zsigmond. Felügyelőbizottság elnöke Kisgyörgy Sándor, tagok: Ilkei Ferenc, Székely Péter, Tóth Sándor, Borbát Elek id. Jó reménységgel és pontos kezeléssel indult és folyt a Hitelszövetkezet munkája, és nemsokára társult hozzá a Fogyasztási szövetkezet, melynek első boltosa Székely Zsigmond lett, és ez is kis kezdettel, de mind növekedő alakulattal terjedni kezdett annyira, hogy nagyobb bolthelyiségről kellett gondoskodni. Tarcsafalvi eltávozásával elnökigazgatónak felkértük Szabó Vilmos nyug. kapitány urat, aki mellett könyvelő lett Imets Albert egészen haláláig, pontosan és rendesen vezette a pénztári könyveket, a kapitány úr pedig katonai pontossággal őrködött a szövetkezeti szabályok betartásán és a jó rend fennmaradásán mind e mai napig. Elején bérházakban folytak a hivatalos munkálatok, s a bolthelyiség kiválóan szűknek bizonyult, s ezért a kapitány úr tanácsára és közbenjárására, megvettük a Tarcsafalvi belső telkét központi helyen, és oda épített a szövetkezet egy kimagasló emeletes bolthelyiséget, korcsmahelyiséget 2–2 szobával, s alatti kétosztályú pinchehelyiséggel, igazi kemény téglafalakkal és erős boltozattal, az utcáról felvezető kőlépcsőzettel.

A hitelszövetkezet könyvelője, Imets Albert visszavonulása után kereskedelmi iskolát járt fia, Imets Sámuel lett, pénztárnoka pedig Székely Lajos visszavonulása utána öccse, Székely Ferenc, tanítóképezdét járt ifjú gazda lett, kik mindketten odaadó szorgalommal és lelkiismeretes pontossággal végzik teendőiket, s gondosan őrködnek a jó rend fenntartása felett az igazgatóság teljes megelégedésére. Ennek a szövetkezetnek eleitől fogva nagy forgalma volt, sokan felhasználták s élvezték jótéteményeit, úgy a kölcsönvevők, mint a

betétesek, és sokan köszönhetik takarékos tőkegyűjtésüket, és sokan alkalmas időben nyert kölcsönrel való boldogulásukat a jól vezetett hitelszövetkezetnek.

A fogyasztói szövetkezet is Szabó Vilmos Kapitány úr vezérigazgatása alatt, Imets Sámuel felügyeletével, Székely Zsigmond pénztárnok gondosságával elég jó üzleti forgalommal dolgozik, Simon Dezső boltos ügybuzgó tevékenységével, az igazgatóság felügyelete mellett. De üzleti forgalmának nagyobb lendületét sok tekintetben akadályozzák a községben fennálló más szatócs üzletek, melyek hitelezéssel is dolgozván, nem kis mértékben vonják el a vásárló közönséget a fogyasztási szövetkezet pártolásától, ami különben csak mérsékli, de nem veszélyezteti a szövetkezet jobb áruval rendelkező forgalmát.

Megemlítésre méltónak ítélem itt azt is, hogy ez évben, 1931^{ben} alakult meg Dobay István új lelkes buzgó fáradozásai nyomán a Tejszövetkezet, mely a nép óhajának megfelelően elég buzgó pártolással vette kezdetét, s gondos berendezéssel biztató reményt nyújtott a megerősödéssel, de a tejtermékek elhelyezése, azok számára biztos piac megtalálása bizony sok gondot és kellemetlen utánjárást igényel. Ha a szövetkezeti tagok összetartása meg nem lazul, bízni lehet jó fejlődéséhez és fennmaradásához, a mi a nép jól felfogott érdekének nagy szolgálatot tehet a jövőben. Adja Isten, hogy úgy legyen!

És most a társadalmi életnek egy egyszerű, de jelentékeny mozgalmát kívánom itt megemlíteni, amely szorosán véve az itteni intelligencia körében alakult az én kezdeményezésemre, önkéntes szövetkezet, Kötőke név alatt, 1890^{ben} az akkori papi, tanítói, jegyzői, erdészi és más intelligens családok önkéntes szervezkedése folytán egy egyszerű ok miatt. Ugyanis: én a családommal egy téli estvén látogatóba mentem egyik tanító családjához, s azok nem voltak otthon, más családhoz mentek látogatóba, tovább mentünk hát a jegyzőékhez, azok meg indulóban voltak hozzánk, aztán megmaradtunk ott, de azalatt egy másik tanítócsalád hozzánk látogatott, s nem kapván otthon minket, odajöttek ők is a jegyzőékhez, és így találkozáink össze, megcsalódva tervezett látogatásaink sikerében; amiből én azt a következtetést vontam le, hogy ezeknek a tévelygéses látogatásoknak ellensúlyozására vagy kikerülésére kell valami bizonyos találkozási alapot találnunk. És kis társadalmunkban ajánlatba hoztam, hogy téli időben, hetenként egy estve, a tagoknál rendre, vacsora után úgy 10–11 óráig tartsunk összejöveteleket, Kötőke név alatt, hol a nők kézimunkával, a férfiak pedig megbeszélésekkel, ártatlan kártyázással foglalkozva kellemes időtöltést szerezzenek magoknak, s kedves társalgással szórakozzanak. Ajánlatom egyhangúlag, közakarattal elfogadtatott, azzal a javaslattal, hogy bizonyos jótékony célra, minden összejövetelen legyen pár filléres perselyadakozás a házigazda felhívására, ami szintén elfogadtatott. De a nők felvetették még azt a kérdést, hogy az estélyek végeztén

legyen-e valami vendéglátási kínálat vagy ne? Ez a kérdés egy kis parázs vitatkozásra adott alkalmat, mert voltak akik, terített asztalt javasoltak rendes vacsoraszerű ellátással, és voltak akik egyszerű módon gyümölcs, pityóka és főtt kukorica kínálással is megelégedtek, felhívván indokul azt, hogy ez utóbbi esetben a háziasszony előre elrendezheti a kínálási tárgyakat és a vendégei között önmaga is kézimunkálhat vagy szórakozhatik, míg a terített asztalos vacsorához való készület gondjai elvonják a vendégeivel való kedves társalgástól, s megfosztják a társaság közörmében való részvételtől. És ami több, a vacsorás kínálások fényűzésre, egymás túllicitálására, gazdasszonyi vetélkedésre adnának alkalmat, aminek rossz hatása alatt a fillérestélyek barátságos társasága könnyen magába venné a felbomlás csíráját, s előbb utóbb felborítaná a nemes szándékkal létrehozott jótékony intézmény társas viszonyát. A helyes és alapos indokolás alapján tehát az egyszerűség jelszavával határozatba ment a lehető legegyszerűbb kínálkozás gyakorlatbavétele mindenkire kötelezőleg, ami hosszas időkre biztosította filléres Kötökénk fennmaradását, s ennek kötelékében kedves kis társaságunk barátságos összetartását.

Tagjai voltak kezdetben Máthé János jegyző és felesége, Teslák Ágnes tanítónő, Kiss Tamás kántortanító és családja, Kisgyörgy Sándor lelkész és családja, Tarcsafalvi Albert igazgató tanító és felesége, Ferencz Gyula erdész. Később jöttek egy télire Pál Miklós gazdasz, huzamos időre Györke Károly erdész és felesége, Gelei Vilmos ig[azgató] tanító és felesége, Fikker Sándor tisztartó, Lőrinczy Berta tanítónő, Kiss Károly kántortanító és felesége, vendégül többször megjelent közöttünk Daniel Lajos úr, Gyöngyösy Béla erdőtanácsos, legutóbb tagja volt egy pár télen Szabó Vilmos nyug. kapitány úr és felesége, kik mind jól találták magukat közöttünk. Aztán voltak itthoni iskolás gyermekeink és unokáink is, akik közben gyermekes szavalataikkal emelték a jókedvet, s előbb félénken, lámpalázasan, de később bátor versmondással bizonyították meg, hogy ők részt vesznek olykor a Kötőke társaság gyűlésein, aminek hatása később is meglátszott rajtuk.

Az előbb felsorolt névjegyzékből kifelejtettem Árkosy Lenke, Sándor Mariska, Nemes Irma és Balog Szeréna tanítónőket, és Felcser Lukács akkori segédjegyzőt, kik több-kevesebb ideig vargyasi lakosok voltak, s társadalmi életünknek munkás és tevékeny tagjai.

És ez a Kötőke társaság szorgalmasan beszedte a pár filléres adakozásokat, és minden téli idény végeztén összeadva a külön házaknál gyűlt összegeket, egy összegben takarékpénztárba helyeztük, és mikor 500 frtra gyűlt, azután a kamatok egy felényi részét szegény özvegyek segélyezésére fordítottuk, s mégis 1927-ig 987 Leit tett ki az alaptőke, melyet ekkor a vargyasi unitárius egyházközségnek közmegegyezéssel odaaján[l]tunk Szegényalap címen kezelendőleg, közhatározattal, évenként segélyezni a kamatokból az arra

méltán rászorult özvegyeket és árvákat. Ehhez az összeghez még hozzácsatoltunk 500 Leit az alábbi történetből származólag, s így fent jelzett 987 Lei 500 Leivel szaporodva 1487 Leiben alkotja a Szegényalapot. Az 500 Lei története pedig az, hogy Báró Daniel Gáborné kegyelmes asszony olaszteleki birtokos lévén, és nyaranta Olaszteleken lakván sok áldozattal kívánt segíteni a szegényeken, szíven viselte és enyhítette azoknak mostoha sorsát. A szegények iránti pártfogó szeretetéből az a nemes gondolata támadt, hogy állandósítsa ezt a pártfogást, aminek folytán egy állandó Szegényház létesítését határozta el, részvények útján. Részvényjegyzésekre minket, a vargyasi Kötőke tagjait is felkért, s igen természetes, hogy e nemes jótékonyaságra szívesen vállalkoztunk, és már a kegyelmes asszony széleskörű munkássága folytán jókora alap állott rendelkezésre, s pár évig sok szegény részesült ez alap jótéteményéből. Egyik beszámoló gyűlésen már közel állottunk a szegényház tényleges felállításához, csak még egy miniszteri megígért jelentékeny segély kiutalását vártuk, de mielőtt ez megérkezett volna, beütött a világháború, s ezzel örökre megsemmisült a jótékony intézmény létrehozása, aminek szomorú következménye lett a társulat feloszlata, a részvények árának visszafizetése, és ez a visszafizetés lett az az 500 Lei, melyet mi készséggel hozzácsatoltunk a Kötőke gyűjtéséhez, és egy összegben átadtuk jövő gondozásra a vargyasi unitárius egyházközségnek Szegényalap címen.

Lám, hogy a kis mustármag miképpen nőtte ki magát egy kis terebélyes fává, melynek ágain a hit, szeretet, és remény madarai megszállva kedves csicssergéssel hirdették, hogy kicsiny kezdetnek is lehetnek a közéletre kiható jótékony következményei!

És most egy kimagasló egyházkebli ünnepünkről kívánok megemlékezni, 100 éves derék templomunk jubiláris örömnépe alkalmából. De lássuk meg előbb az ünnepség megtartásához vezető utak sokféle akadályait, a lezajlott világháború felbecsülhetetlen pusztításait, anyagi és erkölcsi rombolásait, melynek sok derék ifjú élet áldozatul esett, és sok özvegy és árva lett, siralomra jutva, szerencsétlen.

Egyházközségünk is elvesztette, áldozatul adta egyik harangját, s néhány évig nélkülözve azt, új harang beszerzéséről kellett gondoskodni, hogy a közóhajtásnak megfelelően 2 harang szava hívogassa és imára buzdítsa a gyülekezet népét. 1923–24^{ben} a népnek ez a vágy teljesült, az akkori jegyzőkönyvekben megörökített sok tusakodás, és még több anyagi áldozat árán, sok lelkesedés és még több lelkesítés kellett ahhoz, hogy valamiként célhoz juthassunk, de szerencsére Bodór Ferenc buzgó egyháztag volt ekkor az egyházközség gondnoka, egy gondviselészerű, közügyszerető, vallásos lelkületű férfiú, aki lelkesülni is, lelkesíteni is kitűnően tudott, Kiss Károly hasonló lelkesedésű tanítónkkal kezét fogva s a keblitanácsossal és Báró Daniel Lajos pr[imárius] gondnok úrral is egyetértve, létrehozták a

derék nagy harangot, felszerelve rendes helyére, beállítva megszólalt a nagy áldozat harangja a nép nagy örömeire. és már kívánni kezdték sokan annak ünnepélyes fölszentelését, mire én kilátásba helyeztem a templomunk 100 éves jubileumát, ajánlva akkorra halasztani a harangszentelést, amiben meg is állapodtak. De Bodor Ferenc gondnok sajnosan említette fel a jubileumra gondolva, hogy ahhoz még sok előkészületre van szükségünk, mert azzal a rossz, recsegő orgonával nem szentelhetünk templomot, de meg a templom is sok javítást igényel, mert ablakai is régiek, rozogák, ezeket mind jóvá kell tennünk a jubileum előtt, pedig máris késtünk a jubileum megtartásával a 100 éven túl, mert 1820^{ban} fejezték be építését, s így túlhaladtuk a kellő időpontot a háború miatt. Hanem azért ha késve is, készüljünk hozzá új buzgósággal, s csináltassunk egy új, díszes orgonát, s szedjük rendbe a templomunkat olyan buzgósággal és áldozatkészséggel, mint amilyennel azt apáink megépítették! Erre a sok tennivalóra sokan felzúdultak, s félve az újabb áldozattól ellene szóltak még a jubileumnak is, de a jobb érzésűek méltányolták a gondnoki előterjesztést, s készek voltak az áldozatra, mivelhogy akkor még jó pénzforgalmas idők voltak, jó állat- és gabonaárakkal. Bizottságot alakítottak Bodór és Kiss Károly vezetése alatt, hogy szerezzenek be orgonakészítő cégektől tájékoztató kimutatásokat, kérjenek árszabási ajánlatokat, de mindenek felett készítsenek megfelelő rovatali kimutatást, hogy az adakozás kezdetét vehesse. Bodor Ferenc vállalta a rovatali kimutatás elkészítését, s birtokarányban készített egy jegyzéket, melyben a Báró uraktól, mint nagybirtokosoktól 15000 Leit kér, a nagyobb gazdáktól egyenként 3500 L[eit], a közepes gazdáktól 1700 L[eit], a kisebbektől 800 L[eit] satöbbi aránylag. Nem fogadták valami kedvesen az előterjesztést, de a bizottság Bodór vezetése alatt házanként kereste fel a módosabb egyháztagokat, s buzdító és lelkesítő szóval annyira ment, hogy kevés ellenállás után mind elfogadták a rájuk rótt összeg kifizetését, és másokra is parancsolólag hatott a gondnok buzgó tevékenysége azzal a jelszóval, hogy csak akarni kell és minden igaz ügy diadalra jut!

Az új orgona a réginek becserelésével 160000 Leu értékben, sok utánjárás és zaklató rovatali bajoskodások hullámverései között szerencsésen megszületett brassói orgonagyáros Einschenk [Károly] vállalatában, huzamos idő alatt készült el ugyan, de közmegelegedéssel fogadta népünk első kedves megszólalását, s az ellenkező szelek által támasztott hullámverések is lassanként elcsendesedtek, és a díszes új orgona lélekemelő zengése egyesülve az új harang imára hívó szavával feltűnően népessé, buzgóvá és kívánatosá tették a Sion utait, látogatottabbá tették az Istenházát, istentiszteletre vágyóbbá a lelkes családokat és vallásosabbá a gyülekezetet, mintegy igazolásául annak, hogy a sok áldozat árán lelki örömet nyertek jutalmul Istentől.

Ez a nagy gordiuszi csomó is szerencsésen megoldatván, következett a templom belső tisztogatása, a régi rozoga, apró szemű ablakok kijavítása, aminek vállalatba adása alkalmával a vállalkozó asztalos olyan tekintélyes árt szabott, hogy azért új ablakokat is bátran lehet csináltatni, s úgy történt, hogy a bizottság lelkes gondnokunk, Bodor Ferenc ajánlatára lemondott a 100 éves romlott ablakok költséges kijavításáról, és áttért egészen új modern ablakok csináltatására. Kissé kemény dió volt ez, mert újabb áldozatra kényszerült a példás áldozatokkal, sűrű egymásutánban megterhelt népünk, de már a többi után hadd legyen meg ez is, mondják a vezetők, ennek ára is lassan, rovatal útján megkerül, addig pedig az alaptökéink kölcsönrel kiségitenek, nem kell idegen kölcsönre szorulnunk, megsegít a jóságos Isten, aki eddig sem hagyott segedelem nélkül. Hiszen azok az áldozatok mind Isten dicsőségére adtak, és ez szent kötelességünk, aminek teljesítésére biztasson minket apáink sokkal nagyobb áldozatos munkája, mellyel ezelőtt 100 esztendővel ezt a díszes szép templomot építék, s nekünk örökségül hagyák. Ilyen lelkes és lelkesítő hangulat uralma alatt a kemény dió is megtörött. és a templomunk új ablakokat kapott 16 ezer Lei költséggel, nyervén ez által derültebb belső világítást, nyíltabb otthoniasságot, hozzájárulván ehhez a templom meszelése és belső derekas takarítása is. Kiss Károly és Bodor Ferenc lelkes vezetésével a kebli előljáróság és buzgóbb egyháztagok igen-igen számottevő munkát végeztek a jubileumra való előkészületek sok irányú ténykedéseivel, amelyeknek látásán az én öregségem csak gyönyörködni tudott. Azonban nem néztem egészen tétlenül a nagy előkészületeket, hanem a régi jegyzőkönyvekből összegyűjtöttem a templomépítés nagy munkájának történetét a jubileumra, s ennek összeállítása nekem is jelentékeny tennivalót adott, amit szíves készséggel teljesítettem.

De nemcsak a közügyek munkálói szorgalmatoskodtak a jubileum sikeressé tételén, hanem egyes buzgó lelkek is áldozó erénnyel siettek valami díszes emléktárggyal gazdagítani és emelni a jubileum fényét. Ilyen kimagasló áldozatot hozott id. Székely Lajosné Sós Juliánna egy szép zöld bársony papi szék takarót ajándékozván e jubiláris ünnep alkalmából az egyházközségnek, 7078 Lei értékben. Ugyanez alkalommal a Brassóban szolgáló vargyasi unitárius leányok egy hasonló zöld bársony szószék takaróval lepték meg ajándékkal az ünneplő gyülekezetet, szülőföldjük iránti nagy szeretetük jeléül. Ezek az igazán meglepetésszerűen érkezett kedves ajándékok valódi édes öröme hangolták a gyülekezet népét, s méltó hálás köszönettel fogadva, aranykönyvbe jegyeztettek azokkal a közmunkában, rovatalokban és másnemű áldozatokban mutatkozó jótéteményekben hozott áldozatokkal együtt.

A nagy ünnephez az előkészületek csaknem 2 esztendei lázas tevékenységet jelentenek, mialatt a lelkes vezetők fáradhatatlan gondoskodással, odaadó lelkesedéssel, bizakodó reménykedéssel viselték a rájuk nehezülő kötelesség sok akadályba ütköző terhét, bízva Istenünk áldott segedelmében és az igaz küzdelem diadalában.

Végre midőn már az előkészületek teljes rendben voltak, elérkezett az új harang, új orgona felszentelésének s a megújított 105 éves templom jubileumának várva várt örömnépe, melynek megtartására 1925. évi október 18^{dik} napja volt kitűzve, amely nem nagyon kedvezett az idő szépségével, mert hideg szeles, szinte téliesre fordult az idő, ami különben nem akadályozta meg a közel vidéki és a távolból is hozzánk vágyó, meghívott kedves vendégeinket kiváló nagy számban hozzánk jövő útjukban. A vendégek vidéki sokasága elszállásoltatván, megkondul az új harang, s régi társával ölelkezve hívogatják a szeretet összhangjával a nagy ünnepre egybesereglett népet az Istenházába, hol az amúgy is díszes templom virágdísszel ékesen fogadja a belépőket, s az új orgona kedves dallamos zengése buzgóságra hangolja a szíveket, midőn Ütő Lajos kolozsvári zenetanár művészi játékával műértőleg kipróbálja az új orgonát. Ezután lelkesen felhangzik a Tebenned bízunk közének, azután egy karének a helybeli dalárda által, ezután Pál Ferenc esperes buzgó s lélekemelő imában köszöni meg az Egek szent Urának gazdag kegyelmét, mellyel a korszakot alkotó nagy ünnep megérésével boldogította s annyi áldozatra segítette ezt a vallásos szent gyülekezetet, és kéri, hogy Légyen kedves az áldozat, melyet szívünk most áldozott előtted, oh Istenég! Ezt követte egy kedves énekszóló Ütő Lajos kolozsvári zenetanár által, saját orgonakíséretével, mely után Ütő Lajos kereszturi lelkész foglalta el a szószéket, hogy kimagasló erőteljes szónoki lelkesedésével szólaltassa meg a nagy új harangot és kongassa meg annak Istenhez hívó szavával a buzgó lelkeket az igaz kereszténység Jézusi szeretetének gyakorlására, hogy az új díszes orgona lélekemelő zengésével testvéri kapcsolatban égi szárnyakon emeljék az imádkozó lelkeket Istenhez, a mindenek Urához, aki 105 esztendő viharcsatái között is épen megtartotta a mostani hívek kegyeletes munkájával szépen megújított templomot!

A lelkes előadás méltán ragadta magával az ünneplő sokaságot, mert a hármas ünneplés tárgyai mind felölelve, egy kerek egészé összefoglalva méltó felszentelését adták meg a százados templom új század évre indításának.

Ezután következett egy hármas zenekari előadás Ütő Mária, Ürmösi Jenő és Ütő Lajos zeneművészek által orgona, hegedű és cselló hangszereken, amivel kolozsvári kedves művész vendégeink fülbemászó, lélekemelő módon ragadták magokkal a templomi gyülekezetet. Ezután szépen, talpraesetten szavalt ifj. Székely Ferenc. Ennek végeztén szószékre fölállt Dr.

Kiss Elek kolozsvári theol. dékán, mint az egyházi főhatóság kiküldöttje, aki a püspöki és egyházi főhatósági üdvözlőt tolmácsolta a kiválóan magasztos ünnep alkalmából, megtoldva a maga üdvözlőjével és jókívánataival. Ezután énekelt[e] a vegyes kar [az] Estharangok című darabot szépen, összhangzatosan. Ezután szószékről ismertette Kisgyörgy Sándor öreg pap a templom 100 éves történetét, az új harang és új orgona beszerzésének történetét, megemlékezve a templomépítés nagy előkészületeiről, megépítése nehéz próbáiról, a sokféle áldozatok mellett közbeesett 1816-beli éhínségről sat., az új harang és orgona létrehozásában fáradozók sok áldozatáról, aggodalmáról és az Istennek ezekben is megmutatkozott igaz segedelméről sat. Ezután Kádár Lajos olvasta fel a harang és orgonára adakozók névsorát. Ezután Magyar Zsoltár című darabot énekli a vegyes kar énekszólóval és orgonakísérettel, kitűnő előadással. Ezután jött az Úrvacsora osztás Balázs András derzsi lelkész ünnepi alkalmi szép beszédével, s ennek végén utóénekek jöttek a gyülekezet lelkes éneklésével: Erős várunk nekünk az Isten. A magasztosan szép ünnep mindenek megelégedésére igazi örömnép volt, melyben minden lélek megtalálta a maga lelki megnyugvását, és az áldozó nép is nagy megnyugvással látta, hogy áldozatai nem hiába történtek, mert érdemes volt azért a drága és lelki gazdag örömeért minden lehetőt megtenni! Ezt követte egy népes bankettes közepén a felekezeti iskola udvarát egészen beárnyékoló deszkaszín alatt, és a tanterekben is, ahol vidám hangulatban folyt a közepén, fűszerezve sok pohárköszöntővel, a jólsikerült ünnepély rendezőinek és szereplőinek éltetésével, s híveink áldozó erényének dicséretével sat.

Az ünnepély befejezését képezte egy műkedvelői színházi előadás, Az Iglói diákok c. darab előadása, a felekezeti iskola zsúfolásig megtelt nagy termében, jól begyakorolt szereplőkkel, az intelligencia részvételével, Kiss Károly igazgató tanító vezetése és rendezése mellett, amit a közönség örömteljes megelégedéssel és sűrű tapsviharral fogadott, s ami az ünnepély méltó befejezése volt.

Visszatérve az iskolaügyre a 31-ik oldalon említve van, hogy idejövetelem idején az iskola községi jellegű volt, de 1896-ban államivá lett, mivel a magyar állam jobb sorsra méltatta a tanítókat s méltó támogatásban, segélyezésben részesítette az iskolákat, s általában jól rendezett viszonyok között, kiváló gonddal őrködött a népnevelés nagy kérdésének minél jobb megoldásán, megkönnyítve a községek teherviselését az iskolafenntartás amúgy is hézagosan viselt nyugös állapotától, ami feltűnően jó hatással volt a népre is, de különösen a tanítókra és az iskolázás szent ügyére is egészen 1916-ig.

1916^{ban} a román betörés a vandalizmus a pusztító viharával halásos csapást mért jól rendezett iskolánk életére, midőn az itt megtelepült vezérkar központi étkező és gyűléshelyül

választotta iskolánkat, s annak gazdag könyvtárát és mellékhelyiségeit feldúlva, bennök minden értékeinket a vadul műveletlen és tudatlan és fegyelmezetlen katonaság által nem kímélve semmit, drága könyvgyűjtemények szétszórva, lábbal tiporva, utca porába kihányva, szekrényeink összetörve, megrongálva, siralomra gerjesztő módon elpusztítva jelezték a nagy világháború romboló hatását csak ebben a kis világunkban is; hol a képzelet, amely a világháború nagy kiterjedésű mezején lezajlott pusztításait belátni tudná?

A világháború lezajlása utána szép Erdélyországunk román uralom alá kerülén, iskolánkat is lefoglalta a hatalom, és román állami iskolává tette Gelei Vilmos átvedlett volt tanítónk igazgatása alatt, egyelőre a tanítványok kevés számával ugyan, mert népünk felekezeti alapon szervezte többi tanítóinkkal, egyházi főhatóságunk segítségével és jóváhagyásával az iskolát, s régi emeletes iskolánk helyiségeit átalakítva, beállítottuk a felekezeti iskolát, amely céltáblája lett a román állami tanfelügyelők üldözésének, háborgató vizsgálódásainak és durva kényszergetéseinek, zaklatásainak annyira, hogy semmi áldozattal sem tudtuk megkapni felekezeti iskolánk számára a nyilvánossági jogot, és csak magániskolát engedélyezték fenntartanunk úgy, hogy iskolaévi zárvizsgát sem volt szabad tartanunk, hanem iskolánk növendékeit mindig, 10–12 évig az állami iskolába vizsgáztatták le a tanfelügyelő elnöklete alatt az ottani tanítók úgy, hogy a mi tanítóink részt sem vehettek azokon a vizsgákon, ahol legjobb tanulóinkat elbuktatták, hogy azok számával szaporítsák az állami iskola népességét, ami végül sikerhez vezette őket, mert 5–10 ezer Lei vizsgadíjakat fizettettek velünk, amit ugyan az egyházi főhatóságunk vállalt magára, de az is kifáradva, népünk is a sok hercehurcát megunva, 1932. évi szeptember havában egybeolvadt a felekezeti iskola az államival, s tanítóink is átvették az állami iskolához, Kiss Károly és felesége Ozsváth Erzsébet. Oh pedig mennyi áldozatot hoztunk a felekezeti magyar iskola fenntartásáért! A magyar egyházak megfosztva földbirtokaiktól, amiket nagy jötevőink tanügyi alapul adományoztak az egyházaknak, de amelyeket az agrártörvény alapján kíméletlenül elszedett az állam, támasz nélkül hagyva a magyar iskolákat. Ezen a nyomorúságon azzal akart segíteni a magyar egyházak vezetősége, hogy egyházi adót vetett ki mindenik felekezeti a maga népére, ami elég szerencsétlen találmány volt, mert a nép sehol sem fogadta a szent ügy védelméhez méltó jóakarattal és áldozatkészséggel, hanem nagy felháborodással és ellenszenvvel, aminek az a következése lett, hogy a megértő jobbak a sújtó szerencsétlenség nyomása alatt erejük megfeszítésével áldoztak, példaadásul is 1000 L[ei-es], 500, 300, 200 és 100-as összegekben, de mert a nagyobb néptömegek részvétlenséggel háttérbe vonultak, három-négy évi áldozatkészségükben a jobbak is kifáradtak, s így iskoláink nagy részben elgyengülve, az államhatalom románosítási törekvéseinek polipkarjaiba

menekültek vagy kényszerültek. Mind kárba vezett hát az a sok áldozat, töprengés, amivel annyian a magyar iskolák támogatására olyan lázas igyekezettel és jóleső gondoskodással siettünk, nemcsak mi itthon levők, hanem amerikai honfitársaink is, aminek eredményéről Aranykönyvünk feljegyzései nyíltan beszámolnak. Amerikai adakozásokról szólva érdekesnek és feljegyzésre méltónak tartom Román Ferenc helybeli hittestvérünkről pár sorban megemlékezni: Ugyanis ő, szegény szülők gyermeke lévén, pásztorsággal gyermekeskedett akkor, mikor kortársai iskolába jártak, s így ő írástudatlanul maradt, de felnőtt ifjúságában családszámában a papiházhoz kerülvén, 3 év alatt írni, olvasni, a téli estéli órákon, nagy szorgalommal éppen jól megtanult, míg katona sorba került, aminek azután sok hasznát vette, és mindig hálával emlékezett reá és reám, tanítómesterére is, amit a katonaságból s később Ámerikából hozzám intézett hálálkodó levelei bizonyítanak. Családalapítás után kisgazdasorsba került s szorgalmas munkával és józan s takarékos étellel közbecsülésre jutott a gazdatársadalomban, de időközben károk találták, s gazdasági épületei egy tűzvész áldozatai lettek, s ezeknek leverő hatása kivándorolni kényszerítette Ámerikába, a világháború előtt, s többévi ottléte alatt, a gyári életben is szorgalmas és becsületes munkásnak bizonyulván előléptetésben részesült, s így a dollárvilágában szép vagyont gyűjthetett, amivel itthoni családját új szerzeményekkel boldogította, s párszor haza látogatván, gyermekei sorsát szépen elrendezte. A háború lezajlása után itthon jártában fájdalmasan tapasztalta iskolánk üldözött sorsát, s felkérésünkre megígérte, hogy visszatérve Ámerikába gyűjtést rendez ottani honfitársaink között üldözött iskolánk támogatására, a minek eredményeként 1924^{ben} 40 dollárt küldött iskolánk fenntartási alapjául, a miben az ő 10 dollár adománya is benne van. 1927^{ben} ismét gyűjtött 25 dollárt, amely beváltva 4225 Leut hozott, s ez és előbbi 40 dolláros küldeménye kölcsönül is szövetkezeti kamatozással már 12 ezer Lei összeget tett ki, ami kiváló nagy jótétemény volt nyomorgatott felekezeti iskolánk támogatására, amit Román Ferenc honfiúi vallásos szerelme eredményezett, és amiért az egyházközség őtet hálás köszönete és elismerése jeléül tiszteletbeli presbiternek, egyházkebli tanácsosnak megválasztotta, és általa gyűjtött jelentékeny összeget Román Ferencz isk[olai] alapnak nevezte, méltó jutalmául annak a fáradhatatlan és lelkes buzgóságnak, amellyel a messze távolban is hazája szenvedő állapotát megértve, szülőföldjének üldözött iskolája támogatására szeretettel nyújtotta segítő kezét! Szegény írástudatlan kis pásztorfiúból saját szorgalmán írástudó, övéinek és egyházának nagy jótévője lett, szép igazolása annak, hogy az Istenben bízók reménysége sohasem esett el!

1912. évi aug. 4^{én} tartott keblitanácsi gyűlésben Br. Daniel Lajos elnök úr bejelenti, hogy az udvarhelyi lelkész körben felmerült egy indítvány, arról hogy Kisgyörgy Sándor

esperes 40 éves papságának évfordulóján jubiláris ünnepet rendezzen az egyházkör, hivatalos és közéleti munkássága elismerésül, és indítványozza, hogy az egyházközség is járuljon hozzá az ünnepség rendezéséhez, minthogy nekünk is szeretett lelkészünk hosszas idő óta, s munkás életének eredményei közöttünk láthatók legnagyobb részben. Gyűlés az indítványt elfogadva határozatilag csatlakozott segítőtársul az egyházkör ünneprendezéséhez, s bizottságokat nevezett ki Báró Daniel Lajos úr vezetése alatt, kik a rendezés munkálatait az egyházkörrel egyetértve végezzék. Értésemre esvén az ünnepségre való előkészület komolyan tiltakoztam ellene, hasztalanul, minthogy az ünnepeltetésnek sohasem voltam barátja. Minden tiltakozásom dacára október 8^{án} az egyházkör és Vargyas községe közös rendezéssel megtartották az én 40 éves papságom jubiláris ünnepét a templomban, ahová sok irányból elhozták nekem a szeretet önkéntes adóját, azokban a nem várt meleg üdvözlésekben, melyekkel úgy az egyházkör, mint más egyházkörök, s közöttük a ref[ormátus] szomszédkör részéről is találkoztam, de meglepőbb volt drága szülőföldem küldöttségének üdvözlő köszöntése Ütő Lajos dombói ifjú lelkész szónokias előadásában, aminek elmondása után piros bársonyos kötésű emlékalbumban nyújtotta át elmondott üdvözlő beszédét, dombói öreg kurátor Miklós Sámuel kíséretében. Kedvesen hatott a Kénos-udvarhelyi küldöttség megjelenése is Rédigér Géza lelkész, Fórizs Áron gondnok vezetése, valamint az udvarhelyi lelkész Bölöni Vilmos, Csiki Albert vezetésök alatt, de legközvetlenebb volt a Vargyas részéről megnyilatkozott szeretet, amely valláskülönbség nélkül minden testület részéről megnyilatkozott, ezeknek legkimagaslóbb része volt a Tarcsafalvi Albert által írt, s Kiss Károly tanító által szépen elszavalt emlékvés az én eddigi életem rajzolásával. Az istentiszteletet bevezette Ajtay János almási lelkész vezetése alatt az egyházköri intelligens tagokból alakult vegyes dalkör szépen összhangzó éneke, mely után Pál Ferenc egyházköri jegyző alkalmi imát és beszédet mondott, ennek végeztével a dalárda éneke után én, az ünnepelt mondtam el a szószékről alkalmi imádságomat, amire azután jöttek a fennebb említett üdvözlések sorban. Ezt követte az állami, még akkor magyar iskola termeiben egy nagyszabású bankett, amelyen ifj. Báró Daniel Gábor kegyelmes úr is megjelent kedves feleségével, Dr. Heltay Ferencz országgyűlési képviselő és a vármegyei hivatalos és nem hivatalos notabilitások sokasága, idősb Báró Daniel Gábor nyug. főispán saját arcképét rézkeretbe foglalva küldte meg személyes megjelenése helyett, pap és tanító társaim, rokonaim és jó barátaim sokasága, s híveim szerető tábora foglaltak helyet a terített asztalok mellett. Ebéd közben érkeztek, és felolvastattak a sok irányból érkező üdvözlő táviratok, melyek között Gróf Haller János főispán jelezte, hogy részemre a királyi érdemkereszt kitüntetés is útban van, csak a postai késés miatt nem érkezhetett meg az ünnepély napjára.

Ebéd alatt nem hiányoztak a pohárköszöntések sem, amelyeknek sorát Báró Daniel Gábor kegyelmes úr indította be, felemlítve a Daniel családdal való ifjúsági összeköttetésemet a kollégiumi életben kezdődőleg, becsületes ifjúi törekvéseimet, melyek a vargyasi papsághoz vezettek. Estve egy színházi műkedvelői szép előadással [folytatódott az ünnepély], és utána reggelig tartó táncvigalomban örvendhetett a résztvevők kedves társasága.

Nagyjában így folyt le az én 40 éves papságom jubileuma, melyben Báró Daniel Lajos egyházköri felügyelő gondnok úr indítványára egy emlékalapot gyűjtöttek 1200 korona összegben számomra, rám bízva annak hováfordítását. Én pedig meghatva az egyházkör és vargyasi híveim ilyen nem remélt áldozatáról, úgy határoztam, hogy nevemre gyűjtött és felajánlt összeget kétfelé osztva, 600 koronát az általam kezdeményezett Légátus alap gyarapítására adtam, 600 koronát pedig az udvarhelyi egyházkörben már ekkor megindult Dávid Ferencz című népies füzetek irodalmi pártolására Kisgyörgy Sándor alap címen adtam át. – Engem ez a nem várt és nem remélt kitüntető és megtisztelő jubiláris nagy ünnep annyira elkábított, hogy alig tudtam elhinni, hogy én erre csak valamennyire is érdemes lehettem, mert hiszen becsületes és hívséges munkásságom által csak az előmbe szabott kötelességet teljesítettem, a jézusi szeretet parancsolatját követtem. Végre megérkezett a királyi kitüntető aranykereszt, lovaggá emelés, nagyságos cím adományozás, a királyi kegyre érdemesítés okirataival, amelyeknek birtoklása ellen szerény és egyszerű életem komolyan tiltakozott annyira, hogy megköszöntem ugyan azokat, de soha sem viseltem, sohasem kérkedtem velők, mert nem illenek hozzám, és csak később tudtam meg, hogy ezeket Heltay Ferenc szeretett országos képviselőnk túlbuzgósága eszközölte ki nekem.

Hálám Isten gondviselése iránt és méltó köszönetem kísérte a lezajlott ünnepséget rendező jóakaróimat, amelynek hatása alatt kettőzött szorgalommal igyekeztem továbbá folytatni a szeretet munkáját egyházköröm és egyházközségem javára, aminek az lett a következése, hogy újabb 10 esztendő betelésén, 1922-ben 50 éves papságom jubileumát is megérhettem Isten segedelmével, s szeretett híveim ezt az alkalmat is ünneppé tenni szándékoztak, de mert a nagy háború romboló hatása utána sem idő, sem alkalom nem kínálkozott ünnepélyekre, úgy titkokban, házilig mégis megtartották az 50 éves évfordulati ünnepet, egy itthoni közgyűlés keretében B[á]r[ó] Daniel Lajos pr[im]árius gondnok elnöklete alatt, mely alkalomra az egyházköri közgyűlés is megküldötte a maga alkalmi üdvözlését. Daniel úr, Kiss Károly ig[az]gató tanító és Bodór Ferencz gondnok vezetése alatt, történt az előttem eltitkolt közgyűlés, amelyre engem a már megalakulta után hívtak meg, értésemre adván nagy meglepetésemre, hogy egyetlen tárgya e gyűlésnek az én 50 éves papságom szerény és egyszerű megünneplése, amennyire a mostani viszonyok megengedik. Én

megköszöntem a szeretet újabb megnyilatkozását, s igyekeztem elhárítani az ünnepeletést, de azért elhangzottak úgy az egyházkör, mint a helybeliek részéről az alkalmi üdvözlések, amelyek mind becsületes szolgálatom méltatásai voltak és amelyek között legmeghatóbb volt Máthé Rebike VI. osztályos tanuló szép kis versikébe foglalt köszöntése, az iskolás növendékek nevében, kik mint vallástanítójukat hálásan köszöntöttek fel. Méltó hálás szeretettel köszöntem meg a közszeretnek az újabb kitüntető jelét irányomban, s ígérkeztem tovább is, ha Isten éltető és segítő kegyelme velem leszen, hogy a mindig vonakodás nélkül viselt kötelesség terhét szíves jóakarattal hordozom. Gyűlés végén Daniel Lajos báró elnök úr indítványára csakhamar egy alapítványra gyűjtést rendeztek, melynek eredménye 530 Leu összegben nekem átadatott, nevemre teendő egy alapítványra, amelyet az iskola számára Kitűnő kézi munkák jutalmazására, szövetkezeti pénztárba helyezve az egyházközség gondozására bíztam.

1912^{ben} egy alszei reggeli templomozás alkalmával panaszolták az alszei asszonyok, hogy még gyermekkorukban valami alapot gyűjtöttek egy alszei harangra, s még máig sincsen egy imára hívó harangjuk, amely jelezze, hogy mikor érkeznek meg a belső emberek, s így sokszor megtörténik, hogy vagy a belső emberek várakoznak a hívekre, vagy a hívek a belső emberekre hosszas ideig, sokszor az unalomig, ami nagyon is igazolja a panasz jogosultságát. A régen gyűjtött Harangalap pedig sokszor elkelt már, segítve a közszükségeken s ismét helyreépítve, de harang csak nem akart lenni belőle. A fenti panasszal felkerestem Báró Daniel Lajos párfogó, lelkes, vallásos urunkat és bizalmasan megtárgyalva a panaszt, öméltósága azt a kijelentést tette, hogy hajlandó ezen a panaszos ügyen segíteni, és azzal bízott meg, hogy a közelebbi főtanács gyűlésre kimenve Kolozsvárra, vásároljak ott a harangöntőnél egy 50 kilós kis harangot az ő kontójára, mely elég megfelelő lesz az alszei hívek kívánságának, s így megszűnik a panasz. E megbízás folytán a harang meg lett vásárolva 286 korona értékben, s mikor a vasúton megérkezett, a Báró úr hozzám küldötte őrizés végett, amíg alkalmas haranglábról gondoskodhatik.

Ebben az időben az alszei templomozásokat a Báró úr utcára nyíló kerti aszalóhelyiségében tartottuk, s így a haranglábat is ott állították fel ideiglenesen, amíg alkalmasabb templomszállásra találunk. Tetszett a híveknek az új harang szava, mert megszűnt általa a panasz szava. De most a szűk templomhelyiség ellen merült fel panasz, a Báró is látta szükségét egy tágasabb helyiségnek, s egy megbeszélésünk alkalmával azzal hozakodott elő, hogy elhatározta a saját közeli zsellértelkén egy alszei kis templomot építtet a saját költségén, hozzáadva minden egyéb anyagot, csak a követ és fővenyet hordják meg a hívek közmunkaszámban. Ezt a kegyes elhatározást a következő közgyűlésen be is

jelenttem, 1913. évi február 18^{án}, amit a közgyűlés nagy örömmel és méltó köszönettel fogadott, s készséggel megajánlta a szükséges fuvar szolgáltatást. De míg az előkészületek az anyagbeszerzésre folyamatban indultak volna, beütött a világégés nagy háborúja, s letörte a vallásos élet szép ígérétenek új reményhajtását, és megsemmisült a drága ígélet, mielőtt valósággá válhatott volna, alszegi híveink méltó búsulására.

Az alszegi templomépítés terve a háború után sem újulhatott meg, mert B[á]r[ó] Daniel Lajos úr elbetegesedett öregsége folytán átadta gazdaságát fiának, Ferenc bárónak, s így a tervbe vett templomépítés ügye a nagy pártfogó gazdasági visszavonulásával nagy időre háttérbe szorult, minthogy a tervező gondos jóltevő 1926. évi május 1^{én} a családi sírboltba örök nyugalomra szállt, közügyszerető szíve dobogása megszűnt, méltó fájdalmára vidékünknek, községünknek és egész anyaszentegyházunknak. – Azonban az alszegi templom messzi jövőjének egy kis reménysugárt vetett B[á]r[ó] Daniel Ferenc úr 1000 Lejes alapítványa, melyet azon alkalomból tett, midőn az addig templomul használt kerti aszaló helyiségre szüksége lett. Ekkor aztán kárpótlásul adta templomalapul a fenti összeget, további templomhasználatra Nagy Ferenc alszegi buzgó presbiter és vallásos lelkű felesége ajánlták fel lakóházukat, s máig ott templomoznak alszegi híveink hetenként egyszer, kedden reggeli imával, s nagy ünnepek másodnapján úrvacsoraosztással, régi szokás szerint. –

Egy régi iskolai szép szokás gyakorlatáról is meg kell emlékezmem, mely a világháborúig akadálytalanul fenntartotta magát, zárvizsgák utáni ügynevezett iskolai majálisokban. Ez rendszeren erdei multságok keretében zajlott le a következő módon: A zárvizsgák utáni vasárnapon reggel az iskolás növendékek felgyülekeztek az iskolába ünnepi ruhában, örvendező arcokkal. A kirándulásra készen álló növendékek zászlódísszel, dobpergés vagy énekszó mellett, a tanítók vezetése alatt, szép rendben Alszeg felé indulva, tisztelegtek az udvarok előtt, mintegy meghívásképpen, tudva, hogy az urak is ajándékozó részt vesznek az ilyen iskolai ünnepségen, de meg, hogy a falu népe is tudomást vegyen a majális megtartásáról. Alszezből visszafordulva Vízelve felé kivonultak az erdőre, ahol már előre ki volt jelölve a majális helye. A szokottnál korábban templomozva, mi belső emberek és a nép családai is kivonultunk nagy csoportokban, társzekereken szállítva az élelmiszereket, s odaérkezve zeneszóval és nagy riadalommal fogadott az ifjúság. Egyfelől az urak, másfelől a népcsaládok települő helyeket választottak az árnyas erdőben, s megebédelvén, azzal kezdődött a multság, hogy a különböző osztályok, tanítóik rendezésével műsoros előadást tartottak énekszámok és szavalatokkal, s végül az érdeemes tanulók könyvjutalmának kiosztásával, amihez járult az igazgató tanító méltató beszéde, s végül az iskolaszéki elnök bezáró köszönete. Ez volt az ünnepélyesebb része a majálisnak, mely után kezdetét vette a

népmulatság játékokban és táncokban, s szép barátságos társalgásokban, amiben az urak is szívesen vettek részt. Uzsonnára megérkezett a Gyertyánfi János pártfogó úr udvari szállítója egy pár nagy kosár frissensült kaláccsal, melyet feldarabolva, a dobszóval egybegyűjt[ött] isk[olai] növendékeknek rendbeállított sorai között a tanítók kiosztottak, végtelen nagy öröme a tanuló ifjúságnak. A Daniel udvar s más urak cukorka adományai is kiosztásra kerültek. Végül uzsonnára kerültek asztalok a zöld gyepen, és így estvig tartott a mulatság minden irányban, muzsikaszóval, mikor is összehívta a dobszó az iskolásokat, akik szép rendben, a tanítók vezetése alatt hazavonultak zászlók alatt, mint ahogy történt volt a reggeli kivonulás. Kedves és örömteljes volt ez a szép rendezéssel gyakorolt iskolai majális, melyen sokszor kedves szórakozást találtak a báró Daniel család főurai, az erdészek társasága Gyöngyösi Béla erdőtanácsos vezetése alatt, s más kedves vendégeink, akik rendszeren jó véleménnyel távoztak majálisunkról, lévén jól terített asztalunk a gyepszönyegen. A Gyertyánfi János úr pártfogása a kalácsadománnyal halála után sem szűnt meg, mert B[á]r[ó] Daniel Lajos úr átvette és tovább folytatta a majálisi kalácsadományt. Szép volt, jó volt ez a sok ideig fennállott szokás, mert erkölcsi alapra volt helyezve, s mindig derült jókedvű hangulatban, békésen zajlott le, s egész községünk közös ünnepe volt, ifjak és öregek egyaránt ünneppé szentelték az isk[olai] majális napját. Az iskolások öröme, mely e naphoz fűződött, leírhatatlan, kimondhatatlan volt minden alkalomkor.

De sok más öröme édes emlékeivel együtt ez is a múlté lett, a háború pusztító szélvészeli összerombolták, megsemmisítették ennek lehetőségét, s többé már magyarul örvideni sem lehet.

Vargyas népe általában békés, munkás, takarékos és vallásos volt régebb s most is az, vidám volt régebb társas élete is, de a világháború nagymértékben megromtotta társas életét, önzés, irigység, bosszúállás és szeretetlenség fészkelte bé magát a lelkek nagy részébe, annyira, hogy a megelőző időkben meghonosult testvéries szeretetet román államiságunk bekövetkeztével nemzetiségi különbségek, feltűnő módon űzött hatalmi törekvések váltották fel, és ez a szomorú változás népünk vidám hangulatú lelki életére és társas összetartására sötét felhőket borított, bomlást és szakadást hozott, s bizalmatlansággal és féltékenységgel töltötte meg a lelkeket, hogy ne legyen béke és jóakarattal az emberek között! Fájó érzéssel gondolok és emlékezem vissza itteni papságom háború előtti boldog idejére, midőn az önzetlen szeretet összetartó kapcsolatában egyetértő jóakarattal, békés munkával, közügyszeretettel, s Istent és embert szerető lelkesedéssel gondozhattuk és munkálhattuk háborítatlanul a rákbízott anyagi és szellemi előhaladás kedves kötelelességeit, a közjóllét előmenetelét. Ezeknek elgondolása fájó érzésre hangolja lelkemet, ha összehasonlítom a sívár

jelen ránk nehezedő összevissza zavarodott szomorú jelenségeivel, a zsaroló hatalom pusztító erőszakosságával, a népeknek ellenséges szembeállításával, iskolai nevelésünk elnemzetlenítő kényszerítésével, közgazdasági jóllétünk letörésével, amelyeknek nyomasztó hatása alatt, népünk letört remények omladékai felett, busongó kebellet, komor gondokkal terhelt járja a megélhetés kálváriáját.

Hát a divat hatalmáról szóljak-e valamit oly sok évi tapasztalataim nyomán? Igen, erről is meg kell emlékezni úgy nagyjában legalább, mert ez is nagy változások képmutatója lett a gyors léptekkel haladó világ haladásában. Vargyasi megtelepedésem idején úgy a férfiak, mint a nők mind háziszóttos ruházatban, bocskorban és csizmában, czipőkben és nem czipőben jártak, jámbor erkölcsűek, szorgalmas munkások, Istent és embert szeretők voltak, előjáróikat és föl[j]ebbvalóikat becsülték, tisztelték, szerették, és útmutató tanácsaikat békésen követték, a közjóra áldozatot hozni jó akarattal igyekeztek, s ezeknek nyomán élénkség, bizalom, barátság, béke, és szeretet voltak a népeletre kiható jótétemények, melyek az egyszerűség jelvénye alatt békés összetartásra, testvéries egyetértésre és közmegelegedésre vezettek. Az építkezés is az egyszerűség színét viselte, kevés háznak volt cserépfedele, csak a jobb módúaknak volt veres cserepes háza, a nagyobb résznek fatéglás háza és szalmás csűrje volt.

Ámde évek során az idők változtak, s változott a világ folyása is, a cselédbérek emelkedésével a városon szolgáló leányok hovatovább mind divatosabban öltözve jöttek haza, mert az 5–6 forintos havi bérek helyett már 10–20 forintokat kaptak, s így divatszerűbb ruházathoz juthattak, és csinos czipőbe járhattak, s így tovább. Kivált a világháború alatt és után rohamosan emelkedtek a bérek, annyira, hogy 800, 1000 és 1200 Leies havi fizetések divatoztak, ami hatalmasan sodorta magával az ifjúságot az öltözködésben, oly mértékben, hogy lehanyaglott a régi szép háziszóttos lájbik és rokolyák becsülete, eldobott, lenézett ruhák lettek ezek, s helyökbe lépett a külföldi gyárak tetszetősebb selymes, úti cifra házi rossz divatos szőteménye, a divatos blúzok és tunikák s topánkák viselete, uralmat vett ez úton népünkön a divat hatalma, nem kímélve a közerkölcsöket sem. – Az egyszerűbb divatvilágban nagyobb volt a szülők iránti szerető tisztelet, nagyobb volt a közügyszeretet, több volt az áldozó erény és a másokat megbecsülő békevág, ezek azonban ma is megvannak az erkölcsi alapon gazdálkodó jobb családokban, s a vallásos életet gyakorló jó szülők gyermekeiben, hála Istennek, mert ezekben van a jobb jövő biztosítéka, ezek a jobb jövő reményei, akiknek jó nevelésén alakul ki az a biztató reményünk, hogy az ő kezökben és szorgalmas munkásságukban, és áldozó erényükben lesznek használva, védve és megtartva anyaszentegyházunk és községünk dolgai. –

Az építkezés terén is uralkodni kezdett lassanként a divat hatalma, amint emelkedett a pénzforgalom bővsége, lévén egy véka búza ára 150 Leu, egy pár ökör ára 20–30 ezer Leu s így tovább.

Ámde az építkezés divatja nemesebb irány felé terelte a népet törekvéseit, modernebb építkezési vágyak lelkesítették, lemondani a régi faragatlan, gerezdbevágott és kőfundamentum nélküli faházakról, és áttértek a kőalapra épített téglá- és kőfalakkal erősített házépítések vagy csinosan kifaragott faházak cserepes építésére, csinos, világos és egészséges lakások szaporodtak egymás után a községben, amelyek közül több ilyen új módi épület palotának is beillik, belső berendezésével és külalakjával is, díszül szolgálva a községnek, és békés, nyugalmas lakásul a benne élőknek. Ez irányban megbecsülhetetlen javakat hozott népünkre a divat hatalma, szorgalmasabb, takarékosan gazdálkodóbb és okos számítással előbb gondolkodásra vezette a jövőre is gondolni tudó jó családokat. – Mintha vetélkedés támadt volna a jobb gazdák között az építkezés terén, úgy emelkedtek néhány év alatt, az újabb időkben, a szebb és nagyobb szerű házak és gazdasági épületek egymás után, kiváló díszére a községnek, és dicséretére az építőknek. Mindezek között legkimagaslóbb az új község háza, impozáns nagy terjedelmével, jegyzői és bírói hivatalos helyiségekkel, jegyzői lakással és nagyszabású bálteremmel, és még nagyobb jelentőségű, városra is beillő tágas színpaddal, az utca sorában díszes vasrácskerítéssel. Valóban szép és díszes épület, de nagy teherrel nehezült a község népére, sok közmunka, nagy rovatal és kimondhatatlan sok vesződéssel fűződött a házilag viselt nagy alkotáshoz. De megvan!

Vargyasi papsággal kapcsolatban arra is elhívott a közbizalom, hogy az udvarhelyi egyházkörnek előbb jegyzője, azután esperese legyek. Még kénos-udvarhelyi pap koromban, 1886^{ban} a Jánosfalvi egyházköri közgyűlés megválasztott jegyzőnek Darkó Sándor esperes mellé, amely terhes, váloperekkel megnehezített hivatalt 12 évig viseltem. Ekkor Darkó esperes halála után, 1898^{ban} a Hom[oród]Szentmártoni párciálison egyhangúlag megválasztottak esperesnek, mely szintén terhes és felelősségteljes hivatalt 16 évig viseltem, jegyző utódom lévén Pál Ferenc oklándi lelkész. Tehát 28 évig voltam elhíva az egyházkör vezető szolgálatára, a jegyzői és esperesi hivatalok viselésében. 1914^{ben} hajlott koromra s öregségemre való tekintettel lemondottam sok évig viselt közhivatali tisztségemről, hogy ezután már csak egyedül papi szolgálatomnak szentelhessem magamat, minden erőmet és akaratomat, s hogy ne legyek tovább is arra kényszerülve, hogy az egyházköri közügyek ügyes bajos dolgaira fordítsam gondoskodásomat, talán itthoni kötelességem rovására.

Mint esperesnek legelső kötelességem volt a jegyzőségem idején tapasztalt félszeg rendezések és hiányok dolgait az egyes egyházközségekben új rendszerbe venni, s lassanként

jobb irányba vezetni, s lehetőleg minden eklézsiában egyformásítani, hogy a vizsgálószéki számadások tisztábbak és áttekinthetőbbek legyenek, úgy a pénztárakat, mint a magtárakat illetőleg. Általában arra törekedtem, hogy mindenütt jó rend és békés közüzszeretet honosuljon meg a gyülekezetben, ami eddig sok helyt hiányzott az egyesek önző túlkapásai miatt. Abban az időben törvény rendelése volt, hogy az esperesi vizitációt január és február hónapokban, tehát a legkeményebb téli időben végre kellett hajtani, az esperes fogatával faluról falura járni hóviháros időkben, életveszélyes rossz utakon; bizony sok sanyarúságot kellett átszenvednünk vizsgálati utazásaink alatt, amihez sok helyt a dermesztő hideg ágyneműben való éjjeli hálás is csatlakozott, aminek fájó emlékei maradtak későbbi csontfájdalmakban a vénség idejére. Mindenütt szívesen láttak és kellő tisztelettel fogadtak, kivált a számadásaikkal rendben levő gyülekezetekben, de bizony sok helyen voltak panaszos ügyek, rendellenes dolgok, amelyeknek kivizsgálása, elintézése sok gondot adott és sok kellemetlenséget okozott. Majd minden vizsgálati úton akadt egy-egy komolyabb természetű botrányos ügy, templomszékper, vagy hívek és belső emberek közötti zavargás, amelyek sokszor igazán nagy próbára tették ítélőképességemet és türelmes eljárásomat, hogy valamiképen békés megoldásra vigyem a nehéz kérdéseket, de részrehajlás, személyválogatás nélkül, egyenes és igazságos úton, a törvények tiszteletben tartásával mindig eltaláltam a helyes utat és módot a kibékülésre, vagy a felek megnyugtatóra, letörve az alattomos intrikákat, elcsitítva a méltatlan rágalomokat és rosszakaratú támadásokat. De ezeknek leküzdése bizony sok-sok lelki harcot okoztak nekem.

Az egyházköri közigazgatás terén is voltak újíásra váró bajok, amelyeket már jegyzőségem idején szerettem volna megváltoztatni, de esperesem nem volt barátja az újíásnak, s így kívánsága szerint maradt minden a régiben. Szokás volt ugyanis a főtanácson is, a párciálisokon vagy egyházköri közgyűléseken is, hogy a jelentősebb gyűlési tárgyakat előzetes elbírálás és véleményezés végett az elnökség kiosztotta kinevezett bizottságoknak, mely bizottságok lévén a tekintélyesebb tagok[ból], kivonultak a gyűlésteremből valamely csendesebb helyre, s így a gyűlés folyamán nem vehettek részt egyéb tárgyak megvitatásában, nem járulhattak hozzá a határozatokhoz, mert kiküldve lévén, csak dolgaik végeztén térhettek vissza a közgyűlésbe, nálok nélkül pedig nem volt elég teljes a közgyűlés. Ezt a gyakorlati szokást nagyon is elavultnak tartván, gyűlési határozattal oda módosítottam, hogy ne a közgyűlés napján küldessenek ki bizottságok a fontosabb tárgyak elbírálására, hanem a párciális válasszon egy véleményező bizottságot 3 évre, s ennek a bizottságnak az esperes közgyűlés előtt egy héttel adja ki a fontosabb tárgyakat elbírálásra, és kész véleményes jelentéssel hozzák a közgyűlésre a kiadott tárgyakat, hogy így az egész közgyűlés teljes

számban tanácskozhassék a határozatok hozatalában. Ez az újítás nagyon is bevált, érettebb megfontolással, egyön[te]tűbb határozatokkal és eredményesebb lefolyással tartattak meg a közgyűlések. És mikor erről az újításról jelentést tettem Ferencz József püspök úrnak, azt válaszolta, hogy talpraesett újítás, a főtanács is követni fogja. Ezen az alapon létesült a főtanács bizottság, amely a főtanács gyűlés előtt három nappal egybehíva, átvizsgálja a tárgyalásra váró dolgokat, közigazgatási, pénzügyi, gazdasági és minden ide tartozó kérdéseket, és a vizsgálatáról jegyzőkönyvet veszem fel alapos megfontolással, aminek alapján komolyan tárgyalhat a főtanács a kitézött tárgyakról, tudván, hogy a bizottság beható megismeréssel vizsgálta meg a közigazgatás rendes menetét, nem palástolva el a hibás eljárásokat sem, amikkel vizsgálata során netalán találkozott. –

Esperességem kezdő idejére esett a Családkönyvek beindítása is, amiről már a 60as években rendelkezett a főtanács, kiadván egy rovatos ívet, a kolozsvári Lászlóczi család beállításával, megküldve minden egyházközségnek formula gyanánt, hogy aszerint mindenütt vegyék munkába a papok a családkönyvek beállítását. Ezt a formula ívet én is láttam új pap koromban, a kénosi egyik anyakönyvben elnyomtatva, de munkábavételét nem találtam sem ott, sem más szomszéd papoknál, s így én is napirendre tértem e kérdés felett, várva valamelyes újabb intézkedést, ami csak nem jött. Az 1899^{ki} főtanácson szóvá tettem a 20–30 évvel ezelőtt kiadott főtanács rendelkezést a Családkönyvek beindításáról, ami úgy látszik feledésbe ment, de amit tovább halogatni nem lehet. A főtanács jó néven vette ezt a figyelmeztetést, s úgy rendelkezett, hogy egy újabb formula kiadásával kötelezze a papokat a Családkönyvek azonnali haladéktalan beindítására. Én azonban ezt a rendelkezést kifogásoltam azon indoklással, hogy ilyen formán lehetetlen egyöntetűvé tenni ezt a korszakot alkotó fontos intézményt, s félni lehet attól, hogy ahány, annyiféle lesz a kiállítás és berendezést illetőleg, s ezt elkerülendőleg azzal a javaslattal járulok a főtanács elé, hogy ezt a formulát méltóztasson az egyházközségek terhére kinyomtatni, s lélekszám arányában 100, 50, 25 íves adagokban megküldeni az egyes egyházközségeknek, akár be is köttetve, hogy tartósak, egyformák, jók és csinosak legyenek a régtől fogva óhajtott Családkönyvek. Meg vagyok győződve, mondtam, hogy ha kezdetben is ezt az eljárást követték volna, nem maradt volna eredménytelen az évek hosszú során feledésbe ment első intézkedés. A főtanács készséggel fogadta javaslatomat, s meghatározta annak azonnali foganatba vételét Csifó Salamon akkori egyházi és püspöki titkár útján, aki felhívta az espereseket arra, hogy ki-ki a maga körében vegye számba az egyes egyházközségek szükségleteit a nyomtatványokból, és az tudassák vele, hogy aszerint intézhesse a nyomtatványok mennyiségét. A következő főtanácson már beszámolhattunk a mindenütt beindított egyforma és csinos kiállítású

Családkönyvekről 1900. évben. Én az egyházkörömbe minden egyházközségbe készen bekötve, jó kemény bőrkötésben rendeltem meg a Családkönyveket s örömmel fogadták.

Az esperesi levéltár avatatlan kezek által össze-vissza hányva került hozzám Jánosfalvi elődömtől, nem várva bé a hivatalos átvétel idejét, ami által nagyon megnehezült annak rendbeszedése, és sok gondot és fáradságot okozott jó rendbe hozása, megrongálódva lévén maga a levéltári szekrény is. Valóban nagy próba elébe állított ez az összevissza zavart állapot, tele volt a csűröm az esperesi levéltár régóta gyűjtögetett irományaival, hivatalos leíratok, felsőbb rendeletek és más mindenféle ügyiratokkal, jegyzőkönyvekkel sat., amelyeknek időszaki rendezése nekem jutott soros kötelességül. E feletti töprengéseim közben, nyári idő lévén, nyaraló diákok látogattak meg, akik szívesen ajánlkoznak segítségemre, s bizony jól fogott a segítségök, mert két-három napig vendégül látva őket, sikerült a nagy feladatot éppen jól megoldani, és a mutatkozó nagy zűrzavarból rendezett állapotot teremteni. Hátra volt ugyan még az ügyiratok leltározása, időrendi berakása, de már ezeket bátran vállalhattam egyedül is, vagy alkalomadtán tanítótársaim segítségével, akikkel kölcsönös barátsági viszonyban lévén, sohasem tagadtuk meg egymástól, jóakarató támogatásunkat. Amilyen nagy kételkedéssel néztem elébe a szétdúlt levéltár ügyiratai rendezésének, éppen annál jobban megsegített a jó Isten a véletlenül érkezett nyári diákok jóakaratóval, kiknek segítsége nagy megnyugvást hozott nekem, s jótékonyan oszlatta el töprengő aggodalmaimat.

A vargyasi unitárius egyházközség jóltevő pártfogóinak sorozatában messze kimagaslik a Daniel család, mely kezdettől fogva odaadó vallásos szeretettel pártolta és gondozta, ápolta és segítette annak fejlődését és előhaladását tanácsaival és jelentékeny áldozataival. Az én időmben idősebb Daniel Gábor úr volt a vargyasi egyházközség védnöke, főpátrónusa, aki 30 évig volt Udvarhelymegye főispánja és ugyanannyi ideig az unitárius egyház főgondnoka s keresztúri gimnáziumunk főkurátora, nagy tekintélyű, de emberbecsülő, közszeretben élő, a szegényekkel jóltevő emberbarát volt. 1901^{ben} az unitárius egyházi főtanács érdemei elismerésül, 25 évi főgondnoksága alkalmából jubileumi ünnepet rendezett számára, s életnagyságú arczképét is megfesttette, és sok szeretettel és tisztelettel ünnepelték a méltó nagy státusvezért.

Ezen a főtanácsi gyűlésen én is jelen voltam, de előzetesen nem értesülvén a magasztos ünnepről, nem tolmácsolhattam a vargyasi egyházközség hálás szeretetét megbízás nélkül, s így utólagosan kellett gondoskodnom az ünnepélyhez való hozzájárulásunkról úgy, hogy hazaérkezve presbiteri gyűlést hívtam össze, és előadtam a jubileum nagyjelentőségű ünnepének lefolyását, a mi nagy pártfogónk kitüntető megisztelését, amihez ha elkésve is,

nekünk elengedhetetlen kötelességünk hozzájárulni, s indítványoztam, hogy küldjünk egy alkalmi feliratot öméltóságának Budapestre, mert ott lakott, és kérjük meg, hogy elkésve is fogadja el a mi hálás tiszteletünk nyilvánítását. Felolvastam a gyűlésen az előre megírt feliratot, s meghatározták annak fölterjesztését a következőkben:

Mélyen tisztelt pártfogó urunk, Méltóságos Főgondnok úr!

Ha későn jöttünk is tudomására annak a nagy eseménynek, hogy jelen évi egyházi főtanácsunk a méltóságos főgondnok úr főgondnokságának 25 éves évfordulóját ünneppé tette, s egész anyaszentegyházunk életére kiható munkás tevékenységének, eredményekben gazdag, bölcs kormányzásának elismerésül életnagyságú képét megfestette, mivel a hála és kegyelet igaz tiszteletének jeleivel méltán ünnepelte méltóságodat, azért mi sem maradhatunk el igaz hálánk és határtalan tiszteletünk egyszerű zálogának bemutatásával, s habár elkésve tesszük is azt, hisszük, hogy késedelmünkért bocsánatot nyerünk, és nem lesz elzárva az út tisztelgő érzelmeink nyilvánítása előtt.

A vargyasi unitárius egyházközség legújabbán összeállított aranykönyvében, mint az egyházközség pártfogóinak és jóltevőinek gyűjtőtükreben, páratlanul áll a Daniel család áldozóerényeinek képe, s nagyszerű elődei után sorban következve, már 1855^{ben} előfordulni látjuk először a Méltóságod nevét is. És azután évről évre megmegújulni látjuk kegyes adakozásait az Úrasztalának borától a Széchenyi alapítvány nagy alapításáig, az Ezerévi alapítvány nagyszerű támogatásáig, az Úrvacsoraalap, Légátus alap, Templomkerítés alap gazdag támogatásáig, mivel egyházunk és iskolánk kebli ügyeinek vezetése, rendezése és támogatása érdekében tett és hozott nemes áldozataink egész hosszú sorát látjuk csaknem 50 év alatt végigvonulni egyházközségünk életén egészen napjainkig. –

Mindezek a csak nagyjában jelzett hazafias és vallásos erények jogot engednek, sőt szorosán köteleznek minket arra, hogy a vargyasi unitárius egyházközség nevében és megbízásából legmélyebb hálánk és ragaszkodó tiszteletünknek kifejezést adjunk Méltóságod előtt e jubiláris év alkalmából, s őszinte szívünk igaz érzetével kívánjuk a Méltóságos Főgondnok Úrnak, hogy sok ágazatú munkaterein igazi emberszeretettel végzett kötelességei és igaz vallásossággal tett nemes szívű áldozatai jutalmául éltesse a mindenható Isten még sokáig, s áldja meg testi és lelki erővel, állandó jó egészséggel, lelki békességgel és meglepéssel virágzó szép családjá edes öröme, s hazánk és egész anyaszentegyházunk boldogítására!

A vargyasi unitárius egyházközség 1901. december 15^{én} tartott üléséből méltóságos főgondnok úrnak, mélyen tisztelt pártfogó urunknak alázatos szolgálói: Kisgyörgy Sándor esperes lelkész, Kiss Tamás jegyző, Szabó József gondnok.

Üdvözlő feliratunkra a következő válasz érkezett:

Tisztelendő Esperes Úr! A legőszintébb érzéssel viszonzom a szeretet ünnepek alkalmára kifejezett jókívánatait, úgy hálás köszönettel vettem a vargyasi egyházközségeinknek rólam főgondnokságom 25^{ik} évfordulójára való hálás és meleghangú üdvözlését. –

Nem jött ez elkésve, mert meg vagyok győződve annak őszinteségéről, márpedig egy őszinte jókívánság bármikor – ha későre is nyilvánul – mindig kedvesebb, mint egy alkalmi – pontos időre érkező – rideg, úgyszólván kötelességszerű üdvözlés. –

Remélem, hogy azon félszázadot fe[l]jűlmúló őszinte érzés, mely engemet nemcsak a vargyasi egyházunkhoz, hanem az egész községhez fűzött meleg együttérzés elődeimről hagyományképpen szállott reám, unokáimban is élni fog nemzedékeken át, és ez úgy a kölcsönös bizalomra, valamint a múltban mindkét félre nézve üdvös volt, jövőre is – bármi viszontagság között – az lesz. Ez forró óhajtasom és közös érdekünk, ezzel a meggyőződéssel fogok azok között öröknyugalomra térni, akikkel félszázadnál tovább együtt éltem, osztován velök a sors viszontagságai szerint örömben és bánatban, jóban és rosszban egyaránt. –

Kérem Tisztelendő Esperes Urat, ezen őszinte köszönő soraimat a vargyasi unitárius egyházközségnek átadni, tisztelettel lévén kész szolgálja, id Daniel Gábor főgondnok.
Budapest 1901. december 28. –

1870-ben a Daniel családhoz vezérelt a gondviselés a fiuk tanítójául, s pár évi összeköttetés alatt alkalmam volt megismerni az akkor legjobb erőben és kötelességei hív munkásságában élő főispán urat, aki nekem is egész élete végéig jóakarató pátfogóm és bölcs tanácsadó volt. Ezért legyen megengedve nekem, hogy ez emlékiratban örökítem meg emlékét egy rövidke életrajzban úgy, amint éppen mintául állíthatom egy hívő és igaz ember életét:

Vargyasi legidősebb Daniel Gábor, mint ifjú, a szabadságharc idején kitűnő jelét adta magyar hazafiségének, honszeretetének, s tevékeny részt vett a Berde Mózsa és Gábor Áron által szervezett és vezetett székely táborozásokban, mint kormánybiztos. A forradalmi szabadságharc lezajlása után a gazdálkodás és családalapítás csendes körébe vonultan építgette szorgalmas igyekezettel családjá jövőendő boldogulásának alapjait, míg aztán az elnyomatás nehéz időszakára következett örvendetes hajnalodás, a szabadság fájának rügyfakadása más munkára hívta, új munkamezőt jelölt ki számára az udvarhelyszéki főkirálybírói székben. Magas hivatali állásában, előbb mint főkirálybíró, azután mint főispán, a szeretet hatalmával kormányozta Udvarhelymegye népének életét, s gondozta éber

figyelemmel ennek anyagi és szellemi fejlődését, közgazdasági és nevelésügyi irányítását 30 éven át, őrizte és erős karokkal védte a vármegye sokszor megtámadott békességét, s mindannyiszor bölcs előrelátással fegyverezte le annak ellenségeit. Hivatalának élt teljes odaadással, nagy munkabírással és vasszorgalommal, de sohasem a hatalom túlkapásaival, hanem az emberszeretet lelkes jóakarátával, amivel méltán kiérdemelte a vármegye kitüntető bizalmát, mivelhogy a nép atyjának nevezte, s az utána következő idők gyakori villongásai közt, hálás emlékezettel nem egyszer visszatérését kívánták.

De tiszteletünk tárgya nem csak jó hazafi és derék főispán, hanem vallásának is igaz híve volt, hiszen már ifjú gazda korában elhívta a közbizalom az Udvarhely egyházköri felügyelő gondnoki hivatalra, s jövetelével csakhamar új életet, lelkesedést hozott az egyház életére, meleg szeretettel karolván fel a közügyeket, s tevékeny részt vevén a közdolgok intézésében. Eközben a kereszteri gimnázium felügyelő gondnokának is megválasztott, s itt éppen akkor volt legnagyobb szükség egy buzgó tevékenységű és bölcs vezetésre termett férfiúra, lévén az iskola sorsa egy nagyobb mérvű építkezéstől függővé téve. Kortársai emlékeztek még arra a lelkes és lelkesítő munkára és tevékenységre, amivel kereszteri gimnáziumunk kiáltó szavára az áldozatkézséget lángra gyújtotta, s az udvarhelymegyei községek, eklézsiák és tehetősebb egyesek áldozatait egybehordva diadalra segítette a székelység közmívelődésének és az unitarizmusnak ezt a közszükség által kijelölt mentsvárát. Ez a kimagasló közügyszeretet, ez az egyház érdekében kifejezett buzgó tevékenység utat nyitott számára a főgondnoki állásra, s a közbizalom 1876^{ban}, az Árkoson tartott zsinaton, nagy lelkesedéssel egyházunk főgondnokának választotta.

Hogy mennyi lelkesedést, mennyi buzgó törekvést és vallásszeretettől áthatott jó akaratot hozott magával a főgondnoki székre, arról hangosan beszélnek a tények és eredmények, amelyek 30 évi főgondnoki bölcs gondosságához fűződnek, s amelyek anyaszentegyházunk egy új korszakára, és pedig szerencsés boldog korszakára vetnek örvendezettető fénysugárt. Székelyudvarhelyi egyházközségünk létesülése is a[z] [18]70es évek elején, szervező kezének erős bizonyossága, valaminthogy ottani templomunk építése is egyfelől buzgó támogatásának szép eredménye.

A vargyasi Daniel családból tiszteletünk tárgya az 5^{ik} főgondnok, s bár mind kimagasló alakjai voltak hazánknak és anyaszentegyházunknak is, de tiszteletünk tárgya, legidősebb Daniel Gábor talán a legmaradandóbb emlékeket hagyott munkássága nyomán mindkét irányban, amiknek méltó jutalmául királyi kitüntetésképpen bárai rangot kapott utódaira is kiterjedőleg.

Nagyra hivatott életének kimagasló tényei mellett nem hagyhatom említetlenül azokat az apróbb gondossági tényeket sem, melyekkel a vargyasi egyházközséget, mint édes otthonát, gyakori áldozataival, bölcs tanácsaival s lelkes vezetésével boldogította, midőn templomi és úrvacsorai szerelvényeiről, építkezéseiről, anyagi és szellemi előhaladásáról, iskolai irányításairól oly atyailag gondoskodott. Nevéhez fűződik a Széchenyi alap címen a felsőbb iskolákban tanuló vargyasi növendékek segélyezésére gyűjtött alapítvány is, amely sok ifjúnak juttatott ösztöndíjat.

Egész életét az Isten és emberszeretetre alapított igaz hazafiság és igaz vallásosság jellemzik, követésre méltó példa. Adjon Isten sok ilyen közügyet szerető vezért, s utódaiban is anyaszentegyházunknak ilyen pártfogókat!

Lajos fiában méltó utódot hagyott maga után, hazafias és vallásos közügyszeretben, s különösen a vargyasi egyházközség lelkes gondozásában, amiről ez emlékirat folyamán kiváló ténykedései és áldozatairól több feljegyzés bizonyít. Gazdasági akadémiát végzett s ez alapon egész életét a gazdálkodás gondos foglalkozására, s ezzel kapcsolatban a vagyongyűjtésre szentelte. Résztvett ugyan a politikai élet mozgalmában is a vármegyén, s egy párszor volt országgyűlési képviselő is, de legjobban érezte magát az itthoni gazdaságban és a népelet mozgalmában, amelyekben lelkes szereplésével jótékony hatást gyakorolt úgy a községi, mint az egyházi közügyek vezetésére.

Báró Daniel Ferenc lett az utóda két fia közül, reá maradt örökségül vargyasi szép gazdaság és a népeletre kiható jótékony közügyszeret, amelyekre nagyon is ránehezült a leromlott közgazdasági és pénzügyi zavarok pusztulással fenyegető veszedelme. Bizonytalan jövő, töprengő életnyomorúság, világfelfordulás akadályai lettek az addig megszokott közügyi munkásság jótékony gyakorlásának, bizonytalan időre. Az új földesúr szintén átvette az egyházközség pártolásának örökségét példás életű elődeitől az úrasztali bor adásában, magasabbrendű bérfizetésben és az alszegi templomalap 1000 Lejes letétében, amelyek a kezdetnek elismerésre méltó szép jelei, s egyben biztos ígéretei egy szebb jövőre kiható nemes irányú törekedésnek. – Aranykönyvi följegyzések hív emlékezetben tartják áldozó erényeit a Daniel családnak, amelyeket régi jegyzőkönyvekből összegyűjtve, kedves emlékül beindítottam velök újonszerzett aranykönyvünket. És itt megemlítem Daniel Gábor főgondnok úrnak azt az áldozatos munkáját, mellyel a vargyasi temetőben, családjá számára, egy kimagasló kriptát, szép családi sírboltot építtetett, s halottaiban nem érhetette meg, hogy annak lakója legyen, mert Budapesten lakó Gábor fiánál a világháború idején holt el, s utána Gábor fia is meghalván, a zavargó idők mostoha körülményei elzárták a hazaszállítás lehetőségét, pedig a kriptaeépítés folyama alatt többször nyilvánította azon óhaját, hogy

halottaiban azzal a néppel akar együtt pihenni, akikkel jó és balszerencsében együtt élt és munkálkodott. Legyen áldott emléke!

Végül felsorolom a gondnokok neveit, akik nekem hűséges munkatársaim voltak 40 évi papi munkásságom idején:

Máthé E. Péter költöztetett engem Vargyasra 1888. októberben, de gondnoki ideje kitelvén, és bíróvá választatván gondnokságáról lemondott, s utána következett gondnoknak:

1. Máthé Ferenc boldizsár	1889–1891-ig – 3 év
2. Szabó József volt egyházfi	1891–1903-ig – 12 év
3. Székely József ...	1903–1906-ig – 3 év
4. Máthé E. Ferenc	1906–1909-ig – 3 év
5. Dimén Gergely	1909–1919-ig – 10 év
6. Bodór Ferenc	1919–1929-ig – <u>10 év</u>
7. Borbát Elek ifj. segédgondnok	1923–1906-ig – 3 év
8. Székely Ferenc pénztárnok	1926–1929-ig – 3 év

Ezeknek a gondnokoknak vezetése alatt állott mindig egy lelkes presbitérium, egyházkebli tanács, amelyeknek gyűléseiben egyetértő közügszeretettel beszéltük meg a kebli dolgokat, békés jó akarattal hoztuk meg határozatainkat pr[imárius] gondnokunk Báró Daniel Lajos úr bölcs tanácsadó részvételével, egészen a nagy világháború ráncszakadásáig. Azután hazánk sorsának szomorú változásával megváltoztak a közélet jámbor viszonyai is, egyenetlenség, békétlenség, szeretetlenség vett uralmat a lelkeken, aminek romboló hatása alá kerültek a közügyek is, és sok tekintetben hátráltatták, megbénították az addigi békés haladás rendes menetét. Különösen az iskolaadó kirovása váltott ki nagyobb ellenkezéseket a nép között, hiába törekedtek a jobb belátású emberek megbarátkoztatni a tömegeket ez új adó nemes szándékú célzatával, a nagyobb sokaság magyarázó és lelkesítő beszédeinkre, gyűléseinkben fennszóval hangoztatta: Nem fizetünk! Az időbeli jegyzőkönyveink szomorúan bizonyítják a régi békés idők elmúlását és a békétlenség elfajulását. Voltak ugyanekkor nagy és szép áldozatok új harangra, új orgonára és más hazai egyházi szükségekre, s habár ezek is sok ellenkezéssel találkoztak, de mégis sikerültek és jó eredménnyel végződtek, hanem az egyházi adó kérdése sohasem nyert megoldást.

40 évig voltam szolgálatos papja a vargyasi unitárius egyházközségnek, de 41 évig voltam rendes pap, csak hogy 1929^{ben} a nyugdíjalap rendezése még folyamatban lévén, nem mehettem nyugdíjba, s ezt az évet szabadságolva töltöttem, helyettes lelkész lévén előbbi segédem Kádár Lajos, kivel aztán 1929. évi utolsó vasárnapon egyszerre tartottuk

kibúcsúzásunk ünnepét, amelynek emlékére én egy 10000 Lejes alapítványt tettem az egyházközségnek arra a célra, hogy évi járulékait a nyugdíjalaphoz annak kamataiból fedezze.

Mikor a vargyasi papi hivatalra beköszöntő beszédemet tartottam, az volt a beszédem alapigéje: Én azért jöttem ti hozzátok, hogy áldozzam az Úrnak, szenteljétek meg magatoknak és jertek el velem ti is az áldozatra! 1. Sám. 16. 5. Vajon ez az emlékirat igazolja-e az én jöttemet? És vajon az én népem megértette-e az én hívó szómat? Ezekre a kérdésekre feleljenek azok, akik ez emlékiratot olvassák.

Kibúcsúzó beszédem alapigéje ez volt: Ti tudjátok az első naptól fogva, amelyben hozzátok jöttem, mint viseltem magamat abban az egész időben ti közöttetek, mert szolgáltam az Úrnak nagy alázatossággal és semmi elől sem vonogattam magamat, ami nektek hasznokra volt, hirdettem az Istenben való hitet és az Úrjézus evangéliumát. [Ap.] Csel. 20. 18–19. Erre pedig feleljenek s legyenek tanúim azok, akik egyszerű, szerény, munkás és Istent s embert szerető, kötelességtudó életemet közelebbről ismerték.

Én a békesség fejedelmének, az Úrjézusnak tanítványa kívántam lenni a lehetőleg mindig, s készséggel igyekeztem követni szent tanácsait, ilyen tanácsa volt az is, hogy Legyetek okosak, mint a kígyók és szelídek, mint a galambok! Ez a tanács nekem útmutató volt akkor is, mikor az értetlenség és rosszakarat nagyobb megpróbáltatások elébe állítottak, mert volt részem abban is, hogy legjobb szándékú eljárásaimból ellenséges irányt magyaráztak a híveim, akkor is, amikor saját javukra és a közjóra törekedtem; de szelídséggel mindig le tudtam fegyverezni elleneseimet, s türelemmel mindig el tudtam érni a közjó érdekében kitűzött célomat, habár ilyenkor nem egyszer sérelmekkel is találkoztam, amikre megbocsátással, és nem bosszúállással válaszoltam, követve Pál apostol tanácsát: Magatokért bosszút ne álljatok! Békés, szeretetteljes volt a családi életem, s ennek folytán békés és szeretetteljes volt a papi pályám is, mindkét irányban gondosan vigyázni akartam a nyájra, melyben a szentlélek vigyázóvá tett, az írás szavai szerint, és ez talán sikerült is valamennyire, mert nem a hatalom durva bánású fegyverével, hanem a szeretet szelíd hatalmával kívántam uralkodni a reámbízott munkatérekén, szem előtt tartva a szentírás szavait: Ha embereknek vagy angyaloknak nyelvökön szólnék is, szeretet pedig nincsen énbennem, olyanná lettem, mint a zengő érc és a pengő czimbalom.

A béke és szeretet jegyében élve és munkálkodva, Kénos-udvarhelyi papságomban 16 évet, vargyasi papságomban 41 évet számlálva, 57 évig viseltem a papi palástot úgy, hogy soha semmiféle botránykőbe nem ütköztem, sem családom, sem híveim körében az erényes élet korlátain kívül nem kerültem, úgy a családban, mint társadalmi és hivatali

összeköttetéseimben vidám jókedvű természettel voltam megáldva Istentől, s jó lélekkel és megnyugvással mondhatom, hogy az én terhem könnyű és az én igám gyönyörűség volt.

Legvégül adok egy versikés tanácsot azoknak az ifjú papoknak, akik követni akarják azt az utat, amelyet én Isten segedelmével bejártam, s mindenütt a megbecsülés szeretetével találkoztam:

Ha szeretet vársz a híveidtől, szeresd te is őket!
Fizesd jóval, jótettel hasonló tettüket!
Prédikálván nekik, szívből szóljon a szád,
Meglásd, hogy beszéded a szívekhez talál,
Tanításod s teted mutassanak egyet,
Ne pedig két irányt a te híveidnek!
Amit prédikáltál, tettel is mutassad,
S neved és emléked tiszteletben marad!

E kis könyvben a haladó nagy időnek egy kevés nyomát kívántam megörökíteni az utódok számára, példaadásul. Szívből kívánom, hogy az Egeknek szent Ura tartsa meg vargyasi unitárius gyülekezetünk népét hív összetartásban, egyetértő szeretetben és az áldozó vallásos erények gyakorlásában az idők végtelenéig, segítve és áldva az imádkozásban és a munkálkodásban egyaránt! Istennek áldó és gondviselő szeretete legyen és maradjon e gyülekezet népén a jelenben és a jövőben örökké! Ámen.

Írta Kisgyörgy Sándor
nyug. lelkész

E. EGYHÁZTÖRTÉNETI VONATKOZÁSÚ FORRÁSOK

1. 1582 – Csíksomlyai Ambrus pap, nagybölöni prédikátor és erdővidéki viceesperes emlékét őrző oklevél másolata (Erdélyi Királyi Könyvek. 3. kötet. 93. old.)
2. 1748 – Tanúvallatás az Erdővidéki Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyveinek használatával kapcsolatban. (Barót város lvt. Fasc. 1. 594–624).
3. 1751. – Tanúvallatás az Erdővidéki Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyveinek használatával kapcsolatban – gondnokok, papok, mesterek kihallgatása. (Barót város lvt. Fasc. 1. 624–666).
4. 1784 – Tanúvallatás a miklósvári református templom 1715. évi katolikusok általi elfoglalásának körülményeiről (Miklósvár szék lvt. Fasc. 2/27. 24–36)
5. 1795 – A miklósvári ref. eklézsia javaira vonatkozó adatok 1617 és 1701-ből, az Erdővidéki Református Egyházmegye elpusztult vizitációs jegyzőkönyvéből hitelesen kiadva (Miklósvár szék. lvt. Fasc. 2/27. 7–8.)
6. 1716 – A baróti és miklósvári római-katolikus plébániák vizitációs jegyzőkönyvei (Gyulafehérvári Érseki Levéltár. Canonica Visitationes. 6. doboz. 13. kötet. 21–23.)
7. 1731 – A baróti és miklósvári római-katolikus plébániák vizitációs jegyzőkönyvei (*Erdélyi római katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvek és okmányok I. 1727–1737.* Kolozsvár, 2002. 153–154.)
8. 1693 – Vargyas, Felsőrákos, Nagyajta, Bölön és Ürmös unitárius egyházközségekben felvett vizitációs jegyzőkönyvek (Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára, Vizitációs jegyzőkönyvek 1692–1693.
9. 1789 – Vargyas, Felsőrákos, Nagyajta, Bölön és Ürmös egyházközségekben felvett vizitációs jegyzőkönyvek (az eklézsia teljes vagyoni és erkölcsi állapotát bemutatják, igen fontos művészettörténeti adatokkal) – Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára, Vizitációs jegyzőkönyvek 1788–1789. 224–233, 247–270, 381–398, 403–410, 415–430.
10. 1799 – A Nagybaconi Református Eklézsia vagyoneleltára (A Nagybaconi Ref. Egyházközség Lvt.)
11. 1799 – A Nagybaconi Református Eklézsia vagyoneleltára (A Nagybaconi Ref. Egyházközség Lvt.)
12. Az erdővidéki egyházközségek építkezéseikor az alapzatba/falazatba, illetve toronygomba helyezett emlékiratokból

1. 1582 – Csíksomlyai Ambrus pap, nagybölöni prédikátor és erdővidéki viceesperes emlékét őrző oklevél másolata (Erdélyi Királyi Könyvek. 3. kötet. 93.), eddigi ismereteink szerint ebben szerepel először írásban az „Erdővidék” (*Erdeö Widek*) megnevezés

Alterarum vero tenor sequitur isto modo:

Mi, Tatar Benedek és Tatar Antal, Nagy Beöleönyek, Urunk ő nagysága jobbágyi, adjuk emlékezetre és valljuk is ez jelen való levél által, mindeneknek kiknek illik, hogy mi előszer felvevén minden atyánkfiainak, rokonságinknak, kiket ez dolog illeti, magunkra terheket, töttünk ilyen végezést az vitézlő Henther Benedekkel, ki Nagy Aythan lakik, ilyen bizodalmas és tiszteletes praedicator előtt, mint Chiky Somlyay Ambrus pap, itt most Na[g]y Beöleöny prédikátor és Sepsy széken, itt Erdeö Wideken vice esperest, kivel ezen levelet is írtuk. Hogy mi vagyunk adósok Henther Benedeknek tizenegy forinttal hat pénzzel, reánk való gondviseléséért, fáradságáért és költéséért, melyeket költe, érettünk fárada, gondunkat is viselje Syko István ellen; az mint egy őstől maradt malom helyünkre ez mostani esztendőben az megírt Siko István, Beöleöny, hatalmasul molnot épített vala, és el foglalta vala, mely vagyon Fel Beöleönben, ugyan Henther Benedek öröksége és szántófölde között, Sepsy székbén. Kit ő kegyelme kezünkhöz szabadíta törvény szerént, de mivelhogy mi elégtelenek vagyunk megfizetni, mert sem pénzünk, sem marhánk nincsen az nagy szegénség miatt és drágaság miatt, még csak kenyérünket is és adónkat csak az Isten tudja honnét és miből tehetjük szerét. A[zt] azért, azon feljől megírt malom helt mind örököstől az feljől megírt adósságért, és az felett én, Tatar Benedek ugyan azon külön való adósságomért is, melyekkel nagy szükségem korán segített, táplált, kiről az előtt adtam leveletem ő kegyelmének az én részem szerént, és egy ló árájért is, ki négy forintot teszen, újonnan adom és adjuk az vitézlő Henther Benedeknek örök áron, fiúról fiúra, marad[ék]iról maradékinak meg híhatlanul, semmi mi vérségünket, igasságunkat magunknak nem tartván, és hogy ő kegyelme is az több perönkben is Siko István ellen, a székely öröksége felől, melyet indítu[n]k, gondu[n]k viselő leszen, annak is fáradságát, gondviselését, az mit tenne, k[ölt]ségönktől megválva, ezen feljül meg írt, mi tőlünk neki adatott malom helyben tulajdonítottuk, kinek bizonyására és erősségire írtuk ez levelet, s meg is pecsételtettük azon feljől meg írt prédikátor urunkkal, és adtuk az felől megírt vitézlő Henther Benedeknek keziben. Költ ez leveli Beöleönben, Szent Márton nap előtt csütörtökön. 1582.

2. 1748 – Tanúvallatás az Erdóvidéki Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyveinek használatával kapcsolatban. (Barót város lvt. Fasc. 1. 594–624).

Trigesimarum quintarum:

Sacratissima Caesareo Regia Majestas!

Domina Domina nobis naturaliter Clementissima, Benignissima!

Clementer nosse dignetur vestra Sacratissima Caesareo Regia Majestas, quod nos litteras ejusdem Majestatis vestrae Sacratissimae compulsorias, pariter et attestatorias pro partibus et in personis fidelis Majestatis vestrae Sacratissimae Magnifici Liberi Baronis Stephani de Daniel et Vargyas, Egregiorum item, Nobilium et Agilium Samuelis Cserei senioris de NagyAjta et Josephi Szabo de Baroth possessorum, Gregorii Beke judicis, Stephani Gergely et Francisci Balás junioris juratorum possessionis Baroth in Sede Siculicali Miklosvár existente, in suis ipsorum propriis, reliquonemque possessorum incolarum et inhabitatorum dictae Possessionis Baroth nominibus et in personis, legitime confectas et emanatas, nobisque inter alios Majestatis vestrae Sacratissimae [595] humiles perpetuoque fideles subditos et servitores, litteris in iisdem nominanter conscriptis praeceptoriae sonantes et directas, summo qui decuit honore et obedientia recepimus in haec verba:

Maria Theresia, Dei gratia Romanorum Imperatrix, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque Regina, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Princeps Transylvaniae et Siculorum Comes. Fidelibus nostris universis et singulis Illustribus, Spectabilibus, Magnificis, Generosis, Egregiis item ac Nobilibus, Agilibus pariter etiam Ignobilibus, ac alterius cujusvis status gradus, bonae tamen, honestaeque famae et conditionis utriusque sexus hominibus, ubivis in haereditario nostro Transylvaniae Principatu, Partibusque eidem reincorporatis constitutis, residentibus et commorantibus praesentium notitiam habituris, gratiam nostram Caesareo Regiam et Principalem! Exponitur Majestati nostrae in personis fidelis nostri Magnifici Liberi Baronis Stephani de Daniel et Vargyas, Egregiorum item Nobilium et Agilium Samuelis Cserei senioris de NagyAjta et Josephi Szabo de Baroth [596] Possessorum, Gregorii Beke judicis, Stephani Gergely et Francisci Balás junioris, juratorum possessionis Baroth in Sede Siculicali Miklosvár existentis residentium et commorantium in suis ipsorum propriis, reliquorumque Possessorum, Incolarum et Inhabitatorum dictae Possessionis Baroth nominibus et in personis, qualiter iidem medio vestri, ratione et praetextu certorum quorundam negotiorum suorum coram declarandorum, in praesentia Egregiorum Nobilium Davidis Csedö, Francisci Bándi, Samuelis Szotyori et Abelis Kerekes, cancellariae nostrae Regiae Provincialis Transylvanicae Scribarum

ac Juratorum Notariorum, per nos ad id specialiter exmissorum, vice comitum item iudicium, vice iudiciumque, jurassorum ac notariorum Sedriarum Comitatum Albensis Transylvaniae, Thordensis, Kolosiensis, Hunyadiensis, Dobocensis, Szolnok utriusque Interioris videlicet et Mediocris, Krasznensis et Zarándiensis, vice iudicium regionum caeterorumque jurassorum ac notariorum Sedium Siculicalium Udvarhely, Filialumque hujus Keresztur et Bardocz, Trium insuper Sepsi, Kézdi, Orbai [597] ut et Miklosvár, Csik item utriusque, Gyergyo et Kászon, Maros denique, et Aranyos, vice capitaneorum porro vice iudiciumque, jurassorum ac notariorum Arcis et Districtum Terrae Fogaras et Kövár, ductorum praeterea nobilium, vice iudiciumque, jurassorum ac notariorum oppidorum Thorda, NagyEnyed, Déés, MagyarIgen, Sárd, Borberek, Vincz et Benedek, Prudentum denique, ac Circumspectorum magistrorum civium Regionum, Sedium, Primariorumque et Projudicium, villicorum, caeterorumque juratorum civium, senatorum, notariorumque et secretariorum sedium, districtuum, civitatumque et oppidorum nostrorum saxonicalium, Cibiniensis, Schaesburgensis, Coronensis, Mediensis, Bistriciensis, Sabaesiensis, Rupensis, NagySinkensis, Mercuriensis, Ujegyház et SzászVárosiensis, primariorum et regionum iudicium, caeterorumque juratorum civium, senatorum, notariorum civitatum et oppidorum nostrorum Claudiopolis, Albae Carolinae, Marus et KézdiVásárhely, Vizakna, Abrudbánya, SepsiSzentGyörgy, Ilyefalva, CsikSzereda, VajdaHunyad et Háczeg, hominum videlicet nostrorum regionum, pro iurium suorum tuitione ac defensione, certas [598] quasdam fassiones et attestaciones celebrari facere vellet iure admittente. Cum autem veritatis fassio, iustitiaeque recognitio nemini sit abneganda, proinde vobis harum serie committimus et mandamus firmiter, ut dum, vel quandocumque cum praesentibus simul vel divisim fueritis requisiti statim vos sub oneribus singularum sedecim marcharum gravis ponderis per eos quorum interest seu intererit irremissibiliter exigendarum, ad diem et locum per praedictos exponentes vel homines eorundem ad id transmittendos, vobis praefigendum, in praesentiam dictorum hominum nostrorum regionum personaliter accedere, ibique ad fidem vestram Deo debitam, qualiscumque vobis de et super rebus coram interrogandis constiterit certitudo veritatis, suo modo dicere, fateri et attestari modis omnibus debeatis ac teneamini, super quibus quidem fassionibus et attestacionibus vestris, litteras tandem per praefatos homines nostros regio sub sigillis suis usualibus, manuumque propriarum subscriptionibus fide eorum mediante conscribendas, annotatis exponentibus iurium suorum uberiores futuras ad cautelam [599] necessarias extradari volumus et iubemus, communi iustitia et aequitate svadente, secus non facturi, praesentibus perlectis exhibentibus restitutis. Datum in libera regiaque civitate nostra Saxonicali Cibinii, die decima septima Martii, anno millesimo septingentesimo quadagesimo octavo. Et subscriptum erat in margine a dextra:

Lecta, correcta mp. Erantque sigillo Majestatis vestrae Sacratissimae majori authentico, eoque Transylvanico in Cancellaria Majestatis Vestrae Sacratissimae Provinciali habito, in medio videlicet loco solito super cera rubra ductili impressivae communitae et roboratae, patenterque confectae et emanatae.

Quibus respectis nos Majestatis Vestrae Sacratissimae mandatis, semper et in omnibus uti tenemur et par est obedire, satisfacereque volentes, in hoc anno currenti millesimo septingentesimo quadragesimo octavo, die vero vigesima prima mensis Maji, accessimus in et ad Possessionem Barothfalva, consequenterque domum seu curiam Reverendorum Patrum Franciscanorum seu Minoritarum Kantafalvensium, in vicinitatibus domorum ab una Francisci Balás, ab altera vero partibus Joannis Beke, sic nominatorum [600] et vocatorum, Agilium Primipilorum exstructam et situatam in Sede Majestatis vestrae Sacratissimae Miklosvár existentem habitam, ubi testes infrascriptos vigore praeinsertarum Majestatis vestrae Sacratissimae compulsoriarum pariter et attestatoriarum nostri in praesentiam legitime citatos et accersitos, exacto prius ab iisdem firmissimo juramenti sacramento serio examinavimus, receptamque ab iisdem certitudinis veritatem serie sequenti descripsimus.

Utrum erat tale:

Tudja-é a tanú nyilván és bizonyosan, hogy a Reformatus Clerus Protocollumával, melyet tart és szokott tartani az Erdővidéki Esperest, amelybe az az[!] Ecclesiák bonumi conscribálva vagynak, azon Ecclesiák bonumit kik szokták feladni s hitek szerént szokták-é feladni, s vicinitásait is hitek szerént szokták-é inseráltatni, s azon Protocollummal szokták-é bizonyítani azon Ecclesiák jószágának megtartására, s ha valamely jószága az Ecclesiának contraversiában forgana, azon Protocollumbeli hit szerént feladott insertiók acceptáltattanak-é [601] in judicio afféle jószágoknak megtartására? Cum omnibus congruis circumstantiis igaz hite szerént vallja meg a tanú.

Sequuntur nomina et fassiones testium:

Primus testis Nobilis Ladislaus Czerjék de SepsiZoltán, annorum circiter 49, legitime citatus, juratus, examinatus, fatetur taliter: Az én Curatorságomban ugyan nem lévén olyas bonumai a Fülei Ecclesiának, nem igen történt, de tudom azt bizonyosan, hogy az utrumban specificált Reformatus Clerus Protocollumabéli insertiókat, hét ember elé hívatatván, szorosán megeskettetik, hogy az Ecclesia minden bonumit igaz hite szerént feladja. Melyet osztán hite szerént az említett hét emberek recenseálnak s feladják, s cum vicinitatibus az említett Protocollumban inseráltatják. Azt is tudom nyilván és bizonyosan, hogy még kétszáz esztendő

dolgot is szoktak bizonyítani azon Protocollummal az Ecclesiák jószágának megtartására. Történt vala, most circiter három esztendeje, hogy visitálván az ide való Erdővidéki Tisztelendő Esperest [602], Bardoczon lévő statiójában forgatván azon Protocollumot, talál abban inserálva az Bardoczi Ecclesia számára bírandó szénafű helyre, melyet, amint feljebb is megmondám, hét hütös emberek fassiója után inseráltak volt, melyet mitőlünk, füleiektől azon Protocollum erejével visszavevének. Melyre különben soha senki is rá nem emlékezett volna, hogy ez vagy amaz Ecclesiáé légyen, ha az említett Protocollum nem bizonyított volna. Mely Protocollum soha eddigelé nem inpu gnáltatott, hanem annak minden punctumi ratumnak és firmumnak tartattak, mint valami erős és minden exceptio nélkül való bizonyosságok.

Secundus testis Nobilis Paulus Boda de Füle, annorum circiter 38, legitime citatus, juratus, examinatus, fatetur: Tudom azt nyilván és bizonyosan, hogy midőn az Esperest visitálni szokott, hét embert szoktak elállítani s megesketni minden faluban, kik is hitek szerént osztán feladják és inseráltatják az Ecclesiának minden bonumit. Melyek noha a régi Visitatorium Protocollumban is mind meg vagynak, de mégis szokás az, hogy azon régít felovastatja [603] az Esperest a notariussal, és az említett hét hites emberek is azt hallván, hitekkel confirmálják, hogy azok úgy és nem másképpen vagynak.

Tertius testis Nobilis Lucas Boda de Füle, annorum circiter 62, legitime citatus, juratus, examinatus, fatetur: Tudom nyilván és bizonyosan, minthogy tíz esztendeig voltam Curatora a Fülei Ecclesiának, hogy az utrumban lévő Protocollumbeli insertiókat, melyet itt a Tisztelendő Esperestünk szokott tartani, visitatio alkalmatosságával hét embert megesketvén igen keményen, azon két emberek hitek szerént szokták feladni, s vicinitássait is hitek szerént inseráltatják az Ecclesiák bonuminak. Mely hitek letétele után, az említett hét embereknek a régi Protocollum is mindenkor elévételik és conferáltatik, minthogy ugyan az abban való régi insertiók tételnek kérdésekben, ha azok mind úgy vagynak, melyek osztán külön a megye libellusába is consignáltatnak. Azt is tudom bizonyosan, hogy szoktak is vele bizonyítani az Ecclesia jószágának megtartására, [604], és teneál is in iudicio. Nem oly régen történék, hogy a Bardoczi Ecclesiának lévén égy darab szénafüve az Fülei határon, mely is régen az említett Ecclesiától abalienálódott volt, de visitatio alkalmatosságával rátalálván az régibb Visitatorium Protocollumban Tisztelendő Esperest uram, s kérdi azon hét hiteles emberektől, ha megvolna-é? Kik is megmondván, hogy a Bardocz[i Eklézsia] nem bír most ottan semmit is, melyet osztán vi istius Protocollu visszanyerének.

Quartus testis Nobilis Josephus Szacsvai de Füle, annorum circiter 28.

Quintus testis Providus Moyses Matzkos, annorum circiter 38, Jobbaggio Generosi Stephani Daniel junioris de Vargyas. Ambo legitime citati, jurati, examinati, fatentur taliter: Tudjuk mind

a ketten nyilván és bizonyosan, hogy az Ecclesiák legkisebb bonumit is, s Visitatio alkalmatosságával hét embert megesketnek elsőbben, a szerént, mint szinte most kegyelmetek bennünket megesketének, és azok osztán azon hitek szerént szokták feladni az Ecclesiáknak [605] minden bonumit, úgy inseráltatnak hitek után azon Protocollumba, mely az esperest kezénél szokott állani. Mely insertiók oly erősek, hogy akár holott is meg szoktak állani, s bizonyságok gyanánt vagynak. S ha valamely jószága az Ecclesiának controversiában forgana, azon Protocollumbeli hit szerént feladott insertiók még eddig in iudicio acceptáltattanak az Ecclesia jószáginak megtartására.

Hi praescripti testes sunt Incolae Possessionis Füle in Inclyta Sede Siculicali Bardocz existentis. Sextus testis Honorabilis Georgius Csökk, Fülei, annorum circiter 37, Ecclesiae Reformatae Olosztelekiensis Parochus.

Septimus testis Honorabilis Samuel Erdő hidvégi, annorum circiter 28, Ecclesiae Reformatae SzálDobosiensis Parochus. Ambo legitime citati, jurati, examinati, fatentur: Tudjuk mindketten nyilván és bizonyosan, hogy az utrumban specificált Protocollumát, melyet tart és szokott tartani [606] az ErdőVidéki Tisztelendő Esperest, amelybe az Ecclesiák bonumi consignálva vagynak, hogy azon Ecclesiák bonumit arra convocált és megesküdt hites emberek hitek szerént adják fel, s vicinitássait is hitek szerént inseráltatják. S azt is, hogy azon Protocollummal bizonyítanak az Ecclesiák jószáginak megtartására, sőt ha valamely jószága az Ecclesiának controversiában forog, azon Protocollumbeli, hit szerént feladott insertiók még eddig in iudicio is absque omni exceptione acceptáltatnak, mert ha az nem acceptáltatnék in iudicio, azon az úton akármely relatoria is corruálna, s meg nem állana, minthogy ez sokszor hittel confirmáltatott.

Octavus testis Honorabilis Michael Ajtai, annorum circiter 50, Tractus Erdővidékiensis notarius et Ecclesiae Reformatae Bardocziensis Parochus.

Nonus testis Honorabilis Josephus Borbáth, annorum circiter 33, Ecclesiae Reformatae Füleiensis Parochus. Legitime citati, jurati, examinati, fatentur uno ore taliter: [607] Tudjuk mind a ketten nyilván és bizonyosan, hogy a Reformatus Clerus Protocollumával, melyet tart és szokott tartani az Erdővidéki Tiszteletes Esperestünk, melybe az Ecclesiáknak minden bonumi consignálva vagynak, szoktak bizonyítani az Ecclesiák jószáginak megtartására. Mert azon bonumokat azon Protocollumban az visitatio alkalmatosságával hét becsületes ember előállván, arra a végre szorossan megeskettetik, és osztán punctatim a Protocollumot olvasván előttök, hogy ha azok megvagnak, s vicinitássai is a szerént vagynak-é, kik is osztán hitek szerént megmondják, hogy úgy és nem másképpen vagynak. Így adták fel ezt eleitől fogva, s vicinitássait is hit szerént inserálták, s ha valamely jószága az Ecclesiának controversiában

forgott, akármely forumon is acceptáltatott, s ezután is acceptáltatnék az efféle jószágok megtartására, mert az hit szerént feladott insertio, s mint akármely fassio, ha nem teneálna, mire valók lennének a fassiók receptiói.

Decimus testis Primipilus Georgius Demeter, [608] annorum circiter 68.

Undecimus testis Primipilus Franciscus Domokos, annorum circiter 89. Ambo Incolae et Inhabitatores Possessionis SzálDobos in saepe memorato Sede Miklosvár[!] existentis, legitime citati, jurati, examinati, fatentur: Tudjuk mind a ketten nyilván és bizonyosan, minthogy az említett SzálDobosi Ecclesiában régi megyebírák vagyunk, hogy az utrumban specificált ErdőVidéki Reformata Ecclesiák Visitorium Protocollumával, melybe az Ecclesiák minden bonumi consignálva vagynak, s amelyet az ide való ErdőVidéki Esperest szokott tartani, visitatio alkalmatosságával legalább hét-hét embert minden faluban megesketnek, és azon letett hitek után szokták az Ecclesiák szántóföldeit, erdeit is feladni, s vicinitássait is inseráltatni. Mely insertiókkal, mint hit szerént adattattakkal szoktak is az Ecclesiák bizonyítani, s jószágait manuteneálni, melyek akármi judiciumban is megállanaka, teneálnak, s eddigelé acceptáltattanak is. S akár micsoda jószága az Ecclesiáknak [609] controversiában forgott, ebből vicinitássá declaráltatott s teneált.

Duodecimus testis Nobilis Petrus Borbáth, annorum circiter 59.

Decimus tertius testis Nobilis Franciscus Márko, annorum circiter 55. Hi duo testes ex Possessione Olosztelek, Sedeque Bardocz legitime citati, jurati, examinati, fatentur: Tudjuk mind a ketten nyilván és bizonyosan, hogy a Reformatus Clerus Protocollumával, amelybe az Ecclesiák jószágai consignálva vagynak, amely Protocollumbeli insertiók minden visitatió hit szerént adatnak fel hét ember által, s vicinitássai is a szerént inseráltatnak. Melyre nézve, mint fide dignus hit szerént fateált és inserált, emberek által feladott írásokkal bizonyítanak is az Ecclesiák bonuminak s jószáginak megtartására, melyek in iudicio is minden exceptio nélkül acceptáltattak, mint hit szerént feladattattak.

Decimus quartus testis Nobilis Gregorius Kolumbán, annorum circiter 40.

Decimus quintus testis Primipilus Stephanus [610] Gáspár, annorum circiter 62.

Decimus sextus testis Primipilus Joannes Sugár, annorum circiter 60. Incolae et Inhabitatores Possessionis Bardocz in dicta Sede Siculicali Bardocz existentis habiti, residentes et commorantes, legitime citati, jurati, examinati, fatentur: Mi megyebírái lévén a Bardoczi Ecclesiáknak tudjuk nyilván és bizonyosan azt, hogy az utrumban specificált Protocollummal akármely jószágnak megtartására is bizonyítani szoktak az Ecclesiák, minthogy azokat minden visitatio alkalmatosságával hét-hét ember hite szerént szokta feladni s vicinitássait inseráltatni, amelyek akármi judiciumban is hit szerént lévén feladatva, teneálnak s acceptáltatnak, úgy hogy

ha akármely jószága is az Ecclesiának controversiában forogna, csak ennek bizonyításával is a jószág manuteneáltatik s megtartatik.

Decimus septimus testis Pixidarius Franciscus Földi, annorum circiter 60.

Decimus octavus testis Primipilus Joannes Domokos, annorum circiter 60. Ex dicta Possessione, Sedeque Bardocz legitime citati, jurati, examinati, fatentur per omnia ubi primus testis, hoc tamen addito: Hogy a mi Bardoczi Ecclesiánknak lévén egy szántóföldje, melynek fele a SzálDobosi határba mégyen által, fele pedig a Bardoczi határba, Garad nevű helybe, mely is inserálva lévén az utrumban tett Protocollumba cum vicinitatibus et capacitatibus, mely szántóföldet néhai Daniel József úr jobbágya elszántván, és az Protocollumból kitetszvé, azon szántóföldben lévő kár csak éppen azon Protocollum erejével s bizonyításával in judicio azon jobbágy, ki a szántóföldet elszántotta, huszonnégy forint poénán marada, de az ura interpositiójára a többi elengedtetvén, hat forintot deponála.

Die sequenti vigesima secunda nimirum ejusdem mensis Maji continuatio inquisitionis nostrae ibidem:

Decimus nonus testis Agilis Primipilus Paulus Pető, annorum circiter 58.

Vigesimus testis Agilis Primipilus Joannes Pető, annorum circiter 60.

[612] Vigesimus primus testis Agilis Primipilus Stephanus Pető, annorum circiter 61. Hi tres testes ex Possessione MagyarHermány in Inclyta Sede Siculicali Miklosvár[!] existente legitime citati, jurati, examinati, fatentur: Tudjuk mind az hárman, hogy az utrumban specificált Protocollumbeli insertiókat minden helyeken Visitatio alkalmatosságával hitek szerént szokták feladni hét arra megesküetett emberek, melyekkel osztán manuteneáltatnak az Ecclesiák jószági. Akár micsoda controversiás helyek is ezen hit szerént feladott insertiókkal megtartatnak, mert ezek az insertiók, mint sok élő s minden exceptio nélkül való bizonyságok, akármely Judicium előtt is megállanak.

Vigesimus secundus testis Egregius Josephus Ballo de NagyBaczon, annorum circiter 58.

Vigesimus tertius testis Nobilis Martinus Barta de dicta NagyBaczon legitime citati, jurati, examinati, fatentur: Tudjuk mind a ketten, minthogy a NagyBaczoni Ecclesiának mind a ketten Curatorai vagyunk, hogy a Reformatus Clerus Protocollumával, melyet [613] tart és szokott tartani az ErdőVidéki Esperest, amelyben az Ecclesiák bonumi consignálva vagynak. Az Curatorok mellett még az egyházfiak, s más arra a végre megesketett emberek is hitek szerént szokták feladni visitatio alkalmatosságával minden dolgokat, melyek osztán a Protocollumban is inseráltatnak, ad reliqua nihil.

Vigesimus quartus testis Nobilis Matheas Benedek de Bibarczfalva, annorum circiter 75.

Vigesimus quintus testis Primipilus Josephus Osváth, annorum circiter 58. Ex Possessione Bibarczfalva legitime citati, jurati, examinati fatetur: Tudjuk mind a ketten nyilván és bizonyosan, hogy az utrumban specificált Reformatus Clerus Protocollumával, amelyet tart az ErdőVidéki Esperest, szoktak bizonyítani, s akármely judicium előtt is megáll s acceptáltatik, mivel hét embert az értelmesebbek közül visitatio alkalmatosságával szoroson megesketnek mindenkoron. És ezen insertiók sok számú embereknek fassióiból állanak s akármi controversiás jószág felett is in judicio acceptáltatnak, szinte úgy írják [614] az emberek hitek után, mint valamely más inquisitióban lévő fassiókat.

Vigesimus sextus testis Primipilus Joannes Benedek, annorum circiter 74, Incola et Inhabitor Possessionis KisBaczon legitime citatus, juratus, examinatus, fatetur per omnia ut proxime praecedentes testes.

Vigesimus septimus testis Primipilus Stephanus Incze, annorum circiter 80, Incola et Inhabitor Possessionis Bodos, legitime citatus, juratus, examinatus, fatetur nihil.

Vigesimus octavus testis Honorabilis Samuel Pap, annorum circiter 32, Ecclesiae Reformatae Bodosiensis Parochus, legitime citatus, juratus, examinatus, fatetur: Tudom azt bizonyosan, hogy az utrumban specificált Reformatus Clerus Protocollumabeli insertiókat hite szerént szokta minden Visitatio alkalmatosságával feladni hét ember, szomszédságait is hite szerént inseráltatni, melyet osztán a régi Visitationum Protocollummal mindenkor conferáltatnak. Aminthogy ugyan azon régi Protocollumbéli insertiókat szokták azon alkalmatossággal [615] előkérdezni, hogy ha valamely szénarétnek vagy erdőnek szomszédsági azok-é, amint ott vagynak írva.

Vigesimus nonus testis Agilis Primipilus Joannes Keresztes, annorum circiter 66, Incola et Inhabitor Possessionis TelegdiBaczon in Inclyta Sede Bardocz existentis, legitime citatus, juratus, examinatus, fatetur: Tudom nyilván és bizonyosan, minthogy huszonnyolc esztendőktől fogva vagyok a NagyBaczoni Ecclesiának megyebírája, hogy mind a régi s mind a mostani Visitatio alkalmatosságával ilyen praxis és rend tartatott: hogy kijövé az Esperest visitatióra, legelsőben is hét embert megeskettenek és a régi protocollumot elővévén, abból minden dolgot punctatim kérdeztenek, és ha valami acquisitumi voltak az Ecclesiának, hitek szerént mindeneket feladták s inseráltatták, s per consequens publicáltatták, a régebb inserált bonumokat is cum vicinitibus hitek szerént feladták.

Trigesimus testis Honorabilis Andreas NagyAjtai, annorum 58, Ecclesiae Reformatae [616] MagyarHermányiensis Parochus, legitime citatus, juratus, examinatus, fatetur: Minthogy ezen tractusban assessor vagyok magam is, voltam Esperest uram mellett visitator, melynek alkalmatosságával a megye bírái mellé hét személyeket megesketvén arra a végre, hogy azokat

a dolgokat, amelyek visitatio alkalmatosságával elő szoktak fordulni, hitek szerént adják fel. Ez alkalmatossággal szoktuk megkérdezni ugyan ezen meghitlett emberektől az Ecclesiának minden bonumit, kik is hitek után feladván, inseráltatni szoktanak. Megkérdeztetnek azok is, hogy amelyek már a Protocollumba inserálva vagynak, úgy mint jószágok, szántóföldek, erdők is megvagnak-é, s a szerént vagynak-é, amint ott inserálva vagynak. S ha casu quo valami abalienálódott volna belőle, vi istius Protocolli restituáltatnak. Történék az én időmben, hogy SzárazAjtai visitatio alkalmatosságával a többi között egy darab szántófelde az Ecclesiának inserálva lévén a Protocollumban, de azon hites emberek referálák, hogy most nem volna az Ecclesia [617] birodalmában, ezen Protocollum erejével a falutól reoccupáltatik, s visszaadatik az Ecclesiának.

Trigesimus primus testis Honorabilis Samuel Keresztes, annorum 36, Ecclesia Reformatae KisBaczeniensis Parochus, legitime citatus, juratus, examinatus, fatetur: NagyBaczeni scholamester koromban tudom, hogy visitatio alkalmatosságával hét embert állítottak elő, és azokat megeskettették, hogy a tőlök kérdendő dolgokat igazán feladják.

Trigesimus secundus testis Primipilus Josephus Bodosi, annorum circiter 36, Incola et Inhabitor Possessionis BodosFalva legitime citatus, juratus, examinatus, fatetur: Tudom azt nyilván és bizonyosan, s mintégy hat esztendőől fogva megyebíróságot viselvén Bodosban, minden visitatio alkalmatosságával a visitátorok hét embert megesketvén, megkérdezzék, hogy hol vagynak az Ecclesiának szántóföldei, szénarétei, erdei és egyéb jószágai s ki szomszédságában, melyet is osztán a szerént szoktak a Protocollumba inserálni. Tudom azt is, hogy megvizsgálják azt is, hogyha a régi visitatoriumban [618] úgy van-é vagy nem úgy, s ha szintén valamit el találtak volna is felejteti, a régi insertiókat felolvassván, s ha valaki valamely részében foglalást tett volna, azon Protocollum erejével visszafoglalni s megtartani, mely Protocollum akár holott megáll és acceptáltatik.

Die vigesima quarta ejusdem mensis Maji continuatio inquisitionis nostrae ibidem.

Trigesimus tertius testis Primipilus Andreas Dálnoki, annorum circiter 51, scholae SzárazAjtaiensis Rector, legitime citatus, juratus, examinatus, fatetur: Vagynak az Ecclesiában megyebírák és ahhoz visitatio alkalmatosságával adjungálnak, kiket is megesketvén, ezek szokták az Ecclesiának minden bonumit hitek szerént feladni, s az utrumban specificált Protocollumba inseráltatni. Mely insertiókkal osztán szoktak az Ecclesiák [javainak] megtartására, mint valami erős contractussal, bizonyítani.

Trigesimus quartus testis Honorabilis Martinus Bojka Csernátoni, annorum circiter 60, Ecclesiae Reformatae SzárazAjtaiensis Parochus, legitime [619] citatus, juratus, examinatus,

fatetur: Már jó darab időtől fogva vagyok az Erdővidéki Tractusnak Assessora, s voltam és is adjunctus visitor, mely alkalmatossággal mindenkor hét embert előállítván a Visitorok, megesketik, s rendre egyéb dolog után megkérdezik őket, ha azok a bonumok, melyek a régi Protocollumba megvagnak. S ha valaki valami difficultást moveálna az Ecclesiának valamely jószága iránt, erre a régi Protocollumra szoktak recurrálni, ezzel szoktak bizonyítani is, és a jószágot megtartani, mely még eddig mindenütt acceptáltatott.

Trigesimus quintus testis Honorabilis Andreas Ballo, annorum 46, Ecclesiae Reformatae Középahtaiensis Parochus.

Trigesimus sextus testis Primipilus Nicolaus Csolik, annorum circiter 35, scholae ejusdem Rector.

Trigesimus septimus testis Primipilus Michael Léczfalvi, annorum 41.

Trigesimus octavus testis Primipilus Joannes Simon senior, annorum circiter 64.

[620] Legitime citati, jurati, examinati, fatetur: Tudjuk mindnyájon nyilván és bizonyosan, hogy az utrumban specificált Protocollumban amely jószági az Ecclesiának inserálva vagynak, azon Protocollumnak erejével conserváltatnak, minthogy minden visitatio alkalmatosságával hét ember szokott megesküdni, s hitelekkel confirmálni, hogy azon szomszédságokban vagynak, s mind megvagnak.

Trigesimus nonus testis Honorabilis Lucas Kovásznai, annorum circiter 50, Ecclesiae Reformatae Bölöniensis Parochus.

Quadragesimus testis Primipilus Nicolaus Kovács Uzoni, annorum circiter 46, scholae ejusdem Rector.

Quadragesimus primus testis Nobilis Daniel László de Bölön, dictae Ecclesiae Curator. Legitime citati, jurati, examinati fatetur: Tudjuk azt mindnyájon nyilván és bizonyosan, hogy a kérdésbe tett Visitorium Protocollummal, melyet itten tart és szokott tartani az Erdővidéki Esperest, amelyben noha az Ecclesiának minden bonumi consignálva vagynak, [621] mindazonáltal visitatio alkalmatosságával juxta quantitatem Ecclesiae hat-hét s több embereket is meg szoktak esketni, és azok hitek szerint referálják és feladják azon bonumokat cum vicinitatibus. S ha valaki az Ecclesiák jószáginak valamely részében csonkítást vagy foglalást tenne, ezen Protocollumbeli insertióval szokták bizonyítani, s az jószágot rehabeálni s megtartani.

Quadragesimus secundus testis Primipilus Joannes Bodosi, annorum circiter 38, legitime citatus, juratus, examinatus fatetur: Tudom nyilván és bizonyosan, minthogy és Bodoson tizenhat esztendeig voltam megye bírāja, hogy a kérdésben tett Protocollummal, mely itt az Erdővidéki Esperestnél szokott állani, amelybe az Ecclesia minden bonumi bé vagynak írva,

mert visitatio alkalmatosságával a bírót hetedmagával előállítják és megesketik. Kiknek is fassiójokat recipiálván, a bonumokat is cum vicinitatibus hitek szerént feladják s insertáltatják, [622] mel[lyel] osztán megtartják, s mint valami bizonyossággal, manuteneálják az Ecclesiák jószágit.

Quadragesimus testis Nobilis Petrus Tiko[!] de Bölön, annorum circiter 78, legitime citatus, juratus, examinatus, fatetur: Tudom nyilván és bizonyosan, hogy a kérdésben tett Reformatus Clerus Protocollumával, amely az Erdővidéki Esperestnél áll, amelyben az Ecclesiának bonumi, erdeje, szántóföldei consignálva vagnak, hogy azon Protocollummal szoktak bizonyítani az Ecclesiák ——— jószáginak megtartására. Minthogy azt hit szerént szokták minden visitatio alkalmatosságával feladni, s szomszédságait is hitek szerént szokták beléíratni a Protocollumba. S ha valamely jószága az Ecclesiának controversiában forog, csak éppen bé legyen írva a régi Protocollumba, azzal megtartatnak, mert in judicio is acceptáltatnak.

Cujus quidem praemissae hujusmodi inquisitionis et attestationis nostrae seriem prout per nos exstitit expedita et peracta Majestati vestrae Sacratissimae fide nostra mediante rescripsimus, ac jurium annotatorum Exponentium uberiorem [623] futuram ad cautelam necessarias extradidimus, sigillis nostris usualibus, manuque propriarum subscriptionibus corroborantes. Datum in Possessione Barothfalva, vigesima quarta mensis Maji, ultima videlicet die praeattactae inquisitionis nostrae, anno millesimo septingentesimo quadragesimo octavo. Correcta per nos. His inferius: ejusdem Majestatis vestrae Sacratissimae, a dextra vero legebatur: humillimi, perpetuoque fideles subditi ac servi, Samuel Szotyori mp. et Abel Kerekes mp. regii vero supra scripti suis subjiciebant nominibus sequentia: Cancellariae Majestatis vestrae Sacratissimae Provincialis Transylvanicae Scribae ac Jurati Notarii ad praemissa fideliter peragenda specialiter exmissi. Erantque litterae praesertim in forma relationis clause confectae, amborumque Hominum Regionum introscriptorum sigillis super cera rubra hispanica impressivae communitae et roboratae. Titulatio sequebatur hunc in modum: Sacratissimae Caesareae Regiaeque Majestati Dominae, Dominae [624] Mariae Theresiae, Dei gratia Romanorum Imperatrici ac Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque Reginae, Archiduci Austriae, Duci Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, Principi Transylvaniae, Comiti Flandriae, Tyrolis, Goritiae et Siculorum. Dominae Dominae nobis naturaliter Clementissimae, benignissimae. Ab altero latere legebatur apertatio talis: Anno 1748. Aper: per Magistrum Josephum Inczédi Protonotarium mp. In apice hujus scriptum erat: Pro Communitate Possessionis Barothfalva super fide dignitate Protocolli Ministrorum Reformatae Religioni addictarum. Anno 1748. Diebus Maji emanatae.

3. 1751. – Tanúvallatás az Erdővidéki Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyveinek használatával kapcsolatban – gondnokok, papok, mesterek kihallgatása. (Barót város lvt. Fasc. 1. 624–666).

Trigesimarum sextarum:

Sacratissima Caeseo Regia Majestas, Domina Domina nobis naturaliter Celemtissima, benignissima!

Vestra clementer nosse dignetur Majestas Sacratissima Caeseo Regia, quod nos litteras [625] ejusdem Majestatis vestrae Sacratissimae Caeseo Regiae compulsorias et attestatorias pro partibus et in personis fidelis Majestatis Vestrae Magnifici Liberi Baronis Stephani senioris de Daniel et Vargyas, egregiorum item nobilium et agilium Samuelis Cserei senioris de NagyAjta, Josephi Szabo et Emerici Keserü de Baroth Possessorum, Georgii Agoston judicis, Andreae pariter Agoston et Stephani Bertalan juratorum possessionis Baroth in Sede Siculicali Miklósvár existentis, in suis ipsorum propriis, sic et reliquarum universorum ejusdem possessionis Baroth possessorum, incolarum et inhabitatorum nominibus, et in personis legitime confectas et emanatas, nobisque inter alios ejusdem Majestatis vestrae Sacratissimae humiles, perpetuoque fideles subditos ac servitores, in litteris in iisdem nominanter conscriptis praeceptorie sonantes et directas, summo quo decuit honore et obedientia receperimus in haec verba:

[626] Maria Theresia, Dei gratia Romanorum Imperatrix, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque Regina, Archidux Austriae, Princeps Transylvaniae et Siculorum Comes. Fidelibus nostris universis et singulis, illustribus, spectabilibus, magnificis, generosis, egregiis, nobilibus et agilibus, pariter etiam ignobilibus, ac alterius cujusvis status, bonae tamen honestaeque famae et conditionis utriusque sexus hominibus, ubivis in haereditario nobis Transylvaniae Principatu, et partibus etiam incorporatis constitutis, residentibus et commorantibus, praesentium notitiam habituris, gratiam nostram Caeseo Regioque Principalem! Exponitur Majestati nostrae pro partibus et in personis fidelis nostri nobis dilecti Magnifici Liberi Baronis Stephani senioris de Daniel et Vargyas, egregiorum item nobilium et agilium Samuelis Cserei senioris de NagyAjta, Josephi Szabo et Emerici Keserü de Baroth possessorum, Georgii Agoston judicis, Andreae pariter Agoston et Stephani Bertalan [627] juratorum possessionis Baroth in Sede Siculicali Miklosvár existentis, in suis ipsorum propriis, sic et reliquorum possessorum, incolarum et inhabitatorum ejusdem Possessionis Baroth nominibus, et in personis, qualibet iidem medio vestri ratione et praetextu certorum quorundam negotiorum suorum coram declarandorum in praesentia egregiorum, nobilium et agilium

Antonii Kőszegi, Stephani Béla, Josephi Pákei, Francisci Imecs, Josephi Bocskor, Samuelis Farkas, Josephi Szentkirályi, Sigismundi Blási, Georgii Belényesi, Ladislai Moldovai, Andreae Méra, Georgii Josa, Francisci Gyárfás et Nicolai Toth, Tabulae nostrae Regiae in Transylvaniae Judiciariae Scribarum et Juratorum Notariorum per nos ad id specialiter exmissorum, vice comitum item, judlium, vice judliumque, juratorum assessorum ac notariorum sedriarum comitatum Albensis Transylvaniae, de Küküllő, Thordensis, Kolosiensis, Dobocensis, Szolnok utriusque Interioris videlicet et Mediocris, Krasznensis, Hunyadiensis et Zarándiensis, vice judicum porro [628] regionum, caeterorumque juratorum assessorum ac notariorum sedium sicalium Udvarhely, filialiumque hujus Keresztur et Bardocz, Trium insuper Sepsi, Kézdi et Orbai ut et Miklosvára, Csik item utriusque, Gyergyo et Kászon, Maros denique et Aranyos, nec non Stephani Donáth et Michaelis Henter de NagyAjta, Michaelis et Georgii Gazdag junioris de Bölöny, Joannis et Francisci Litterati de Héviz, hominum videlicet nostrorum regionum, pro jurium suorum tuitione ac defensione, certas quadam fassiones et attestations celebrari facere vellent jure admittente, cum autem veritatis fassio, justitiaeque recognitio nemini sit abneganda. Proinde vobis harum serie commitimus et mandamus firmiter, ut dum et quandocumque cum praesentibus simul vel divisim fueritis requisiti, statim vos sub oneribus singularum sedecim marcharum gravis ponderis per eos, quos interest seu intererit irremissibiliter exigendarum, ad diem et locum per dictos exponentes vel homines eorum ad id transmittendos vobis praefigendum [629] in praesentiam dictorum hominum nostrorum regionum personaliter accedere, ibique ad fidem vestram Deo debitam, qualiscumque vobis de et super rebus coram interrogandis constiterit certitudo veritatis suo modo dicere, fateri et attestari modis omnibus debeatis ac teneamini. Super quibus quidem fassionibus et attestacionibus vestris, litteras tandem per praefatos homines nostros regio sub sigillis, subscriptionibusque suis fide eorum mediante conscribendis, annotatis exponentibus jurium suorum uberiores futuras ad cautelam necessarias extradari volumus, ac jubemus, communi justitia et aequitate svadente. Secus non facturi. Praesentibus perlectis exhibentibus restititis. Datum in Libera Regiaque Civitate nostra Saxonicali Cibinii, die vigesima mensis Septembris, anno Domini millesimo septingentesimo quinquagesimo primo. Et subscriptum erat in margine a dextra: Lecta, Correcta mp. Erantque sigillo Altefatae Majestatis Vestrae Sacratissimae Judiciali et authentico, eoque Transylvanico in inferiori earundem margine in medio loco videlicet solito super cera [630] rubra ductili impressive communitae et roboratae, patenterque confectae et emanatae.

Quibus nos humillime receptis mandatis Majestatis Vestrae Sacratissimae Caesareo Regiae compulsoriis et attestatoriis, semper et in omnibus uti tenemur, et par est obedire, satisfacereque

volentes, in hoc anno Domini millesimo septingentesimo quinquagesimo primo, die vigesima secunda mensis Octobris in et ad possessionem Baroth, Sedi Siculicali Miklosvár adhaerentem, consequenter domum Reverendorum Patrum Ordinis Minorum Sancti Francisci Serafici Conventualium, ad Residentiam seu Conventum Cantensem spectantium, in platea vulgo Félshzeg dicta, in vicinitatibus dominorum Michaelis Balás et Joannis Beke sic dictorum agilium primipilorum existentem, accessimus, ibique testes infrascriptos vigore praeinsertarum Majestatis vestrae Sacratissimae Caesareo Regiae compulsoriarum pariter et attestatoriarum nostri in praesentiam legitime citatos et accersitos, exacto prius ab iisdem firmissimo juramenti sacramento, de et super utro nobis per antelatos exponentes [631] exhibito, praesentibusque inserto, serio examinaverimus et inquisiverimus, receptamque ab iisdem inquisitae veritatis certitudinem sequenti ordine rescripserimus:

Utrum nobis exhibitum hujus tenoris erat:

Tudja-é a tanú nyilván és bizonyoson, hogy a Reformatus Clerus Protocollumában, melyet tart és szokott tartani az ErdőVidéki Esperest, amelyben az Ecclesiák bonumi consignálva vagynak, azon Ecclesiák bonumit kik szokták feladni, s hitek szerént adják-é fel? Azon bonumok vicinitásait is hitek szerént szokták-é inseráltatni? Azon Protocollummal szoktak-é bizonyítani az Ecclesiák jószáginak megtartására, s ha valamely jószág a Ecclesiának contraversiába forgana, azon Protocollumbeli, hit szerént feladott insertiók acceptáltatnak-é in judicio, afféle jószágoknak megtartására, annál inkább valamely Ecclesiának elidegenített jószágát recuperálhatták-é azon Protocollumnak erejével? Cum omnibus congruis [632] circumstantiis igaz hite szerént vallja meg a tanú.

Sequuntur nomina et fassiones testium:

Primus Testis Nobilis Agilis Mathias Benedek, annorum circiter 80.

Secundus Testis Agilis Primipilus Josephus Osváth, annorum circiter 61, ambo in possessione Bibarczfalva Sedi Siculicali Bardocz adhaerente residentes, fatentur uno eodemque tenore, taliter: Tudjuk bizonyoson, hogy ezen kérdésben forgó Reformatus Clerus Protocollumában az ErdőVidéki Ecclesiák bonumai e szerént inseráltatnak, hogy minden visitatio alkalmatosságával az Erdővidéki Tiszteletes Esperest a mellette lévő papokkal együtt minden faluban választ az értelmesebb és hitelesebb falusi személyek közül hetet, kiket is elsőbben szorossan megesketnek, azután pedig megkérdezik az Ecclesiának minden bonumait, hol és kik vicinitásában vagynak, és amint ezen megesketett személyek hitek után fateálják, recenseálják, úgy írják a papok az említett Protocollumban. Mely Protocollumot minden Visitatiókor újabb hiteles személyek előtt felolvasnak, [633] és azoktól hitek után megkérdezik, hogy ha ezen jószágok a szerént megvagnak-é? És ha valamely jószág, úgy mint szántó, kaszáló vagy erdő

contraversiában jött volna, vagy quo quomodo abalienálódott volna, ezen Protocollumnak erejével megbizonyítván, akárkitől is recuperálják. Mely in judiciis acceptáltatott még eddig, s acceptáltathatik is, úgy mint annyi embernek akárminémű relatoriában tett hiteles fassiója, mivel amint megmondók, mindenek abban hit szerént íratnak, s avval bizonyítják meg az Ecclesiák jószágait, azoknak vicinitássait.

Tertius testis Agilis Primipilus Joannes senior Keresztes, annorum circiter 67, in possessione TelegdiBaczon Sedeque Siculicali Bardocz residens, fatetur: Én circiter harminc esztendőktől fogva vagyok a NagyBaczoni Ecclesiának égyik hütös Curatora, kire nézve bizonyoson tudom mondani, hogy az Erdővidéki Reformata Ecclesiák minden bonumait, melyek az Erdővidéki Esperest uram inspectiója vagyis directiója alatt vagynak, [634] az utrumban említett Protocollumban hét embereknek hitek után való fassiójok szerént írják és szokták beadni, cum suis vicinitatibus, minden faluban. Ebben pedig ilyen praxis observáltatik, hogy minden visitatio alkalmatosságával az esperest a mellette lévő papokkal együtt, minden faluban az értelmesebb emberek közül hetet előállítván, szorossan megesketnek, és azoktól minden bonumit az Ecclesiának megkérdezik, azok hol és kik vicinitásiban légyenek, és mind azon megesketett emberek elészámlálják igaz hit szerént, úgy írják bé a Protocollumban, mellyel az Ecclesiák jószágait megbizonyíthassák. Aminthogy azoknak megtartására és bizonyosságára még eddig in iudicio is acceptáltatott az említett Protocollum, sőt ha controversiás jószága is volna valamely Ecclesiának, a sokszor említett Protocollum erejével manuteneálhatják, elegendő bizonyság lévén az abban feltalált hiteles insertio.

[635] Quartus testis Agilis Primipilus Martinus Barta, annorum circiter 56, in Possessione SepsiBaczon Sedeque Siculicali Miklosvár residens fatetur: Én a NagyBaczoni Ecclesiáknak Curatora lévén, bizonyoson tudom, hogy a Reformatus Clerus Protocollumába, melyet az ErdőVidéki Esperest szokott tartani, az Ecclesiák bonumai mindenkor, minden faluban hét-hét embereknek hitek szerént való fassiójok után szokott inseráltatni, cum suis vicinitatibus. Mely Protocollummal elegendő képpen meg is bizonyítják az Ecclesiák bonumait, sőt ha controversiába forgana is valamely Ecclesia jószága, azon Protocollum in lucido acceptáltatik és acceptáltathatik, úgy mint akármely inquisitionem annyi embernek hiteles fassiója.

Die immediate sequenti ibidem continuavimus inquisitionem praeinceptam ordine sequenti:

Quintus testis Agilis Primipilus Samuel Dávid, annorum circiter 52.

Sextus testis Agilis Primipilus Josephus Bodosi, annorum circiter 42, ambo in Possessione Bodos Sedeque Siculicali Miklosvár residentes, fatentur uno eodemque tenore taliter: [636] Én, Dávid Sámuel megye bírása vagyok, én pedig, Bodosi József ezelőtt voltam vagy kilenc esztendőig megye bírása. Mindketten tudjuk bizonyoson, hogy a Reformatus Clerus

Protocollumában, melyet az Erdővidéki Tiszteletes Esperest szokott tartani, az Ecclesiáknak minden bonumait hit szerént minden faluban hét-hét hiteles emberek szokták feladni, s azoknak vicinitássait hasonlóképpen hittel szokták inseráltatni, hogy így az Ecclesiák jószágainak megtartására annál erősebb bizonyosság légyen az említett Protocollumbeli insertiók[!]. Azon Protocollumban vagynak száz-másfélszáz esztendőös inscriptiók is, melyeket Visitatio alkalmatosságával az esperest több papokkal együtt az emberek előtt felolvastván, újabban hütök szerént megkérdezik, hogy ha úgy vagynak-é azon bonumok, melyek ottan inseráltattak, és ha valamely földet valaki elfoglalt volna, vagy contraversiába jött volna, azon Protocollumbeli hit szerént feladott insertiók erejével szokták kikeresni és megbizonyítani, mely eddig elé [637] törvényben is megállott és acceptáltatott, minthogy abban oly hiteles insertiók vagynak, mint valamely inquisitióban lévő fassiók.

Septimus testis Agilis Primipilus Stephanus Incze, annorum circiter 86, in praedicta possessione Bodos residens, fatetur:

Én emlékezetemből fogva úgy tudom (mivel amíg jobban bírhattam magamat vagy tizennégy esztendőig megye bírása voltam), hogy a Reformatus Clerus Protocollumában, melyet az Erdővidéki Tiszteletes Esperest szokott tartani, az Ecclesiáknak minden bonumait s azoknak vicinitássait hit szerént írják bé. Mert minden visitatio alkalmatosságával minden faluban hét-hét embereket szoktak megesketni, s azután kérdezi az esperest és a több papok, hogy az Ecclesiák földei, jószágai hol és kik vicinitássiban légyenek, és amint az említett emberek hitek szerént fateálják, a szerént írattnak a Protocollumba, melyek erejével bizonyítják meg az Ecclesiáknak minden jószágait. Azt is [638] tudom, hogy ha valamelyik Ecclesiának contraversiás jószága találtatott, azon Protocollumbeli hit szerént feladott indorsatiók[!] mellett recuperáltak, mind ez ideig in judicio is úgy acceptáltattak, hogy semmi difficultás vagy exceptio el nem rontotta annak erejét.

Octavus testis Providus Moyses Mocskos, annorum circiter 41, jobbagio Generosi Stephani junioris Daniel de Vargyas in possessione Füle Sedeque Siculicali Bardocz commorans, fatetur: Ezelőtt circiter három esztendővel szentegyházfia lévén, tudom bizonyosan, hogy a kérdésben forgó Protocollumban hit szerént inseráltatnak mindenek etc. ubi proxime praecedens testis.

Nonus testis Honorabilis Michael Ajtai, annorum circiter 53, Tractus Ecclesiarum Reformatarum Erdővidékiensis Notarius et Ecclesiae Reformatae Bardocziensis Parochus.

Decimus testis Honorabilis Joannes Borbáth, annorum circiter 36, Ecclesiae Reformatae Füleiensis parochus, fatetur ad utrum ejusdem [639] propositum taliter: Tudjuk nyilván és bizonyosan, hogy a Reformatus Clerus Protocollumában, melyet az Erdővidéki Tiszteletes Esperestünk tart és szokott tartani, melyben az Ecclesiáknak minden bonumai, cum suis

vicinitatibus consignálva vagynak, hit szerént szoktak mindenek inseráltatni, és avval szoktanak az Ecclesiák jószágainak megtartására bizonyítani. Mivel azon bonumokat minden visitatio alkalmatosságával mindenik faluban hét-hét embereknek hütök szerént való fassiójok után megkérdezik hol és kik vicinitássiban légyenek, és hogy valamint azok fateálják, a szerént írják az említett Protocollumban, a régibb insertiókat pedig felolvassák, és újobban azon megesketett emberek fassióji szerént roborálják. Az is bizonyos, hogy ha valamely jószága az Ecclesiának contraversiában forgott, akármely forumon is azon Protocollumnak erejével bizonyítván, acceptáltatott in iudicio, mint annyi, [640] inquisitoriában levő hiteles fassio. Michael Ajtai addit: Tudom azt is bizonyoson, hogy ezelőtt való esztendőben a KözépAjtai Ecclesiának égy darab földje annyira eltévelyedett volt, hogy már csak a borozdáját sem tudták hol légyen, találtatott pedig a régi, megszakadozott Protocollumban oly insertio, mely azon eltévelyedett földről tett emlékezetet, és azon insertio mellett recuperálta az Ecclesia adhibito etiam brachio seculari, Spectabili Domino Samuele seniore Cserei de NagyAjta.

Undecimus testis Nobilis Ladislaus Czirjék de SepsiZoltán, annorum circiter 52.

Duodecimus testis Nobilis Agilis Lucas Boda, annorum circiter 68, ambo in possessione Füle Sedeque Siculicali Bardocz residentes fatentur uno eodemque tenore taliter: Mindketten az Fülei Ecclesiának ezelőtt curatorai lévén, tudjuk nyilván és bizonyosan, hogy az utrumban denotált Protocollumbeli insertiókat, melyet itt, Erdővidéken a Tiszteletes Esperestünk szokott tartani, visitatio alkalmatosságával hét embert megesketvén [641] igen keményen, azon hét emberek hitek szerént szokták feladni, s azoknak vicinitássait is hitek szerént inseráltatják. Mely hét embernek hitek letétele után a régi inprotocollatiók is mindenkor és minden faluban visitatiókor elévételődnek és conferáltatnak, minthogy ugyan a régi insertiók tételnek kérdésekben, hogy ha azok mind úgy vagynak-é? És ha az említett hiteles emberek a szerént fateálják, akkor a megye Libellussába is consignáltatnak. Azt is tudjuk bizonyoson, hogy nemcsak a recenter történt, de még száz és kétszáz esztendő dolgokat is szoktanak a Protocollumbeli insertiókkal bizonyítani az Ecclesiák jószágainak megtartására, in casu, ha valamelyik jószág contraversiába forgana, akkor is teneál, és acceptáltatik in iudicio, valamint akármely erős, és minden exceptio nélkül való documentum. Nem oly régen történék, hogy a Bardoczi Ecclesiának lévén egy darab szénafüve a Füle határon, mely is régen az említett Ecclesiától abalienálódott [642] volt, úgy annyira, hogy senki réa sem emlékezett volna, de visitatio alkalmatosságával réa találván a régi Visitorium Protocollumban, Tiszteletes Esperest uram kérdezni kezdé az hét hites emberektől, ha megvolna-é azon szénafü hely, kik is semmi bizonyost nem tudának mondani felőle, sőt nem is tudták, volt-é vagy nem. Mégis

azután, virtute ejusdem Protocolli, minthogy abban hitelesen volt inserálva, azon szénafüvet visszanyerték a Füleiektől a Bardoczi Ecclesia számára.

Decimus tertius testis Agilis Primipilus Joannes Benedek, annorum circiter 81, incola et inhabitator possessionis KisBaczon in Sede Siculicali Bardocz existentis, fatetur: Tudom bizonyosan, hogy az utrumban specificált Reformatus Clerus Protocollumával, melyet tart az Erdővidéki Esperest, szoktak bizonyítani az Ecclesiák jószáginak megtartására. Acceptáltatik is in judicio, mivel mindenkor visitatio alkalmatosságával hét-hét embert minden faluban az értelmesebbek közül szorosán [643] megesketnek a papok, és úgy kérdezik meg az Ecclesiák jószágait s azoknak vicinitássait, s a szerént az említett Protocollumba lévő insertiók sok számú emberek fassiójából állanak, kire nézve akármely contraversiás jószágnak megbizonyítására acceptáltathatnak a törvényben is, mert azokat szintén úgy írják az emberek hiteles fassiójok után a Protocollumban, mint akármely inquisitoria relatoriában lévő fassiókat.

Decimus quartus testis Agilis Primipilus Joannes Domokos, annorum circiter 65, inhabitator possessionis Sedisque Siculicis Bardocz fatetur: Ezelőtt voltam tíz esztendeig a Bardoczi Ecclesiának Curatora, tudom bizonyosan, in omnibus uti proxime praecedens testis, hoc addito: A Bardoczi Ecclesiának vagyon egy szántófölde, melynek fele a Száldobosi határban, fele pedig a Bardocziban vagyon, Garad nevű helyben, mely föld inserálva lévén a Protocollumban cum suis vicinitatibus et capacitate, mely földet néhai Daniel József úr jobbágya [644] elszántván, midőn a jobbágyot prosequálták volna érette, csak éppen azon Protocollumbeli insertióval bizonyították meg a földben esett kárt, és azon jobbágy huszonnégy forintokon convincáltatott.

Decimus quintus testis Agilis Primipilus Paulus Pető, annorum circiter 61.

Decimus sextus testis Agilis Primipilus Stephanus Pető, annorum circiter 67, ambo inhabitatores possessionis Hermány Sedisque Siculicis Bardocz, fatentur uno, eodemque tenore taliter: Mindketten voltunk az Hermányi Ecclesiának Curatori, tudjuk bizonyosan, hogy az utrumban specificált Protocollumbeli insertiókat minden helyeken visitatio alkalmatosságával hitek szerént szokták feladni avégre megeskettetett hét-hét emberek minden faluban, és a bonumok vicinitássait is azok hitek szerént inseráltatják, melyekkel az Ecclesiák bonumai manuteneáltatnak, s akármely contraversiás jószágok is ezen hit szerént feladott insertiókkal megtartatnak in foro etiam contradictorio [645], és mint valamely egyéb ratum, firmumque litterale instrumentumok, úgy ezen insertiók is in judicio acceptáltatnak.

Decimus septimus testis Nobilis Agilis Stephanus Gecse, annorum circiter 56.

18us testis Agilis Pixidarius Andreas Hermán, annorum circiter 65.

Decimus nonus testis Nobilis Josephus Incze de SzárazAjta, annorum circiter 60, in possessione SzárazAjta, Sedeque Siculicali Miklosvár residentes et habitantes, duo posteriores sunt

Curatores Ecclesiae Reformatae SzárazAjtaiensis, fatentur uno eodemque tenore taliter: Tudjuk mindhárman nyilván és bizonyosan, hogy az utrumban declarált Erdővidéki Református Clerus Protocollumában minden bonumai az Ecclesiáknak hit szerént inseráltatnak, s azoknak vicinitássai is hit szerént adatnak fel, minden visitatio alkalmatosságával hét-hét embereket az értelmesebbek közül a papok megesketnek, és úgy kérdezik az Ecclesiák jószágait, melyek, hol és kik vicinitássiban légyenek? Sőt a régibb Protocollumbeli insertiókat felolvassván, újabban megkérdezik [646] azon megesketett emberektől, hogy ha úgy vagynak-é? S valamint azon hiteles emberek recenseálják a jószágokat cum vicinitatibus, úgy íratnak a Protocollumban, mellyel szokták az Ecclesiák minden bonumait megbizonyítani, s máig is avval bizonyítják. Hogyha pedig valamely jószága az Ecclesiának contraversiába jönné vagy abalienálódott volna, s feltaláltatik a Protocollumba, azon insertio mellett rehabeáltatik akárkitől is, mivel azon Protocollumnak hitelessége még eddig in iudicio acceptáltatott, és manuteneáltatott, minthogy azon erős hittal szoktak a Protocollumban inseráltatni. Azt is bizonyosan tudjuk, hogy SzárazAjtán is vagyon egy darab földe az Ecclesiának, melyet ezelőtt való időben a falu részére bírtak, és nem régen a Protocollumbeli insertiók között feltalálván, hogy azon föld az Ecclesiához tartozandó lett volna, a Protocollumnak erejével rehabeáltatott, és máig is az Ecclesia birodalmában vagyon.

[647] Vigesimus testis Honorabilis Samuel Keresztes, annorum circiter 39, Ecclesiae Reformatae KisBacsoniensis parochus, fatetur: Tudom, hogy NagyBaczoni scholamester koromban, a visitatio alkalmatosságával hét embert állítottak elé, és azokat megeskették, hogy a tőlek kérdendő dolgokat igazán feladják, azután úgy kérdezik meg őtőlök az Ecclesia jószágait és azoknak vicinitássit, és a szerént íratják a Protocollumba. A régibb insertiókat is felolvassák azon emberek előtt.

Vigesimus primus testis Honorabilis Lucas Kovásznai, Ecclesiae Reformatae SzárazAjtaiensis parochus, annorum circiter 53.

Vigesimus secundus testis Agilis Primipilus Andreas Bene alias Dálnoki, ejusdem scholae magister, annorum circiter 54, fatentur uno eodemque tenore: Tudjuk világosan, hogy az utrumban declarált Protocollumban minden Ecclesiák jószágai hit szerént adattatnak fel, és cum suis vicinitatibus hit szerént inseráltatnak, eléhívattatván juxta quantitatem Ecclesiarum hat vagy [648] hét és több hiteles személyek is, visitatiók alkalmatosságával, kiket erősen megesketnek, és úgy kérdezik meg a jószágokat, s valamint azok hit szerént feladják, úgy íratatnak a Protocollumba, mellyel nem különben, mint valamely erős documentummal bizonyítanak az Ecclesiák jószágainak megtartására, ha pedig valamely jószág contraversiába

jönne, vagy abalienálódott volna, nem egyébbel, hanem az említett Protocollumbeli, hit szerént feladott insertiókkal szokták megbizonyítani és az Ecclesia számára rehabeálni és megtartani. Die vigesima quinta mensis Octobris anni preascripti in domo praespecificata continuavimus inchoatam Inquisitionem nostram ordine sequenti:

Vigesimus tertius testis Egregius Josepho Ballo de Nagy Baczon, annorum circiter 61, fatetur:

Az Nagy Baczoni Ecclesiának már régtől fogva vagyok Curatora, tudom bizonyosan, hogy a kérdésben feljegyzett Reformatus Clerus Protocollumában [649], melyet az Erdő Vidéki Esperest szokott tartani, minden Ecclesiák jószágai hit szerént szoktak inseráltatni, minthogy minden Visitatio alkalmatosságával az Ecclesiák Curatorai és Egyházfiai mellé adjungáltatnak más a végre rendelt emberek, kiket szorosan megesketvén, mindeneket hütök szerént kérdeznek, és amint azok hit szerént fel adják az Ecclesiák jószágait cum suis vicinatibus, úgy inseráltatnak az említett Protocollumba minden dolgok; azt is bizonyosan tudom, hogy azon Protocollumnak erejével szoktak az Ecclesiák jószágainak megtartására bizonyítani, meg olyan formán, hogy valamely jószága z Ecclesiának contraversiába forgana vagy quoquo modo abalienálódnék, azon bonumok recuperatiójába az említett Protocollummal bizonyítván, szintén úgy acceptáltatik in Judiciis, mint akármely hiteles documentum vagy akárminemű hiteles Litterale Instrumentum, mivel ezen Protocollumban száz, kétszáz esztendő dolgok is vagynak, hitelesen inserálva.

Vigesimus quartus testis Agilis Primipilus Petrus [650] Borbáth, annorum circiter 62.

Vigesimus quintus testis Nobilis Agilis Franciscus Márko, annorum circiter 59, ambo in Possessione Olosztelke, Sedi Siculicali Bardocz adhaerente residentes et habitantes, fatetur uno eodemque tenore taliter:

Mind ketten az Oloszteleki Ecclesiához számos esztendeig voltunk megye bíráji, tudjuk bizonyosan, hogy a Reformatus Clerus Protocollumával, melyet az Erdő Vidéki Tiszteletes Esperest szokott tartani, melyben az Ecclesiák jószágai consignálva vagynak, szoktak bizonyítani az Ecclesiák jószágainak megtartására, mivel azon Protocollumbeli insertiók minden Visitation hit szerént adatnak fel, minden faluban hét-hét ember által, s azoknak vicinitási is hit szerént inseráltatnak a végre, hogy ha valamely jószága az Ecclesiának contraversiába fordulna, vagy quoquo modo abalienálódik, és feltaláltatnék a Protocollumba, hogy valamely Ecclesiához tartozandó volna, azon insertiónak erejével, mint fide dignus hit szerént fatéált emberek által inseráltatott bonumokat, megbizonyíthassák és rehabeálhassák, [651] aminthogy még eddig elé emlékezetünkre azon Protocollumnak fide dignitása a

törvényben nem infringáltatott, sőt inkább ratihabeáltatván acceptáltatott, mint akármely hiteles documentum.

Vigesimus sextus testis Honorabilis Georgius Csokh alias Fülei, annorum circiter 40, Ecclesiae Reformatae Olosztelekiensis Parochus.

Vigesimus septimus testis Honorabilis Samuel Erdő alias Hidvégi, annorum circiter 31, Ecclesiae Reformatae SzálDobosiensis Parochus, fatentur uno eodemque tenore talis:

Tudjuk mind a ketten nyilván és bizonyosan, hogy az Utrumban specificált Protocollummal, melyben az ErdőVidéki Ecclesiák bonumi consignálva vagynak, szoktak bizonyítani a Reformata Ecclesiák jószágainak megtartására, mivel Visitatiók alkalmatosságával a végre convocáltak minden faluban az értelmesebbek közül hét-hét hiteles embereket, kiket erős hittel megesketvén, kérdezik a Visitor Tiszteletes Papok, hogy az Ecclesiák jószágai hol és kiknek vicinitássiban legyenek, és amint azon megesketett [652] emberek hitek után fátéálják, confrontáltak a Protocollumban levő régibb insertiókkal, s a szerént mindenkor azon insertiókat hitelesen confirmálják, ha pedig valamely Ecclesia jószága contraversiába fogna jönni vagy abalienálódott volna is, azt is ezen Protocollumnak erejével szokták megkeresni és megbizonyítani, hogy az Ecclesiáé lett volna. Mely Protocollumbóli hit szerént feladott insertiók még eddig in Judicio is acceptáltak, absque omni difficultate, aminthogy azon insertiók oly formában, mint valamely Inquisitio, fide digniter szoktak végbe menni, s gyakorta hitelesen reiteráltak.

Vigesimus octavus testis Agilis Primipilus Georgius Demeter, annorum circiter 71, Inhabitor Possessionis SzálDobos Inclytae Sedi Siculicali Bardocz adjacentis, fatetur:

Tudom bizonyosan, minthogy a SzálDobosi Ecclesiának megye bírása voltam, hogy az utrumban declárált ErdőVidéki Reformata Ecclesiák Visitorium Protocollumával, melyben az Ecclesiák [653] jószágai consignálva vagynak, és az Erdő Vidéki Tiszteletes Esperestnél conserváltak, az Ecclesiák jószágainak megtartására szoktak bizonyítani, mikor a szükség úgy hozza magával, mivel Visitatiók alkalmatosságával minden faluban hét-hét embereket az értelmesebbek közül megeskettek a Visitor Papok, azután megkérdezték az Ecclesiák jószágait, szántó és kaszáló földeit, erdeit, s azoknak vicinitássit, és amint azok hitek szerént referáltak, úgy íratáltak ezen említett Protocollumban, és pedig nem is egyébre, hanem hogy mindenkor azon jószágokról elegendő bizonyosság legyen. Azt is tudom, hogy ha contraversiás jószága volna valamelyik Ecclesiának, ezen Protocollumnak erejével keresné és bizonyítaná meg, aminthogy eddig is azzal szokták megbizonyítani, és ha abalienálódott rehabálni, mely eddig elé coram Judicio is firmum és acceptum documentumnak tartatott, mint hiteles emberek fassiójok után való insertiók.

[654] Vigessimus nonus testis Agilis Primipilus Franciscus Domokos, annorum circiter 63, Inhabitor Possessionis SzálDobos Inclytæ Sedi Siculicali Bardocz adhaerentis, fatetur ad utrum eidem propositum in omnibus uti proxime præcedens testis Georgius Demeter.

Trigesimus testis Agilis Pixidarius Franciscus Földi, annorum circiter 66.

Trigesimus primus testis Agilis Primipilus Joannes Sugár, annorum circiter 55, ambo Inhabitatores Possessionis,³⁶⁶ Sedisque Siculicalis Bardocz, fatentur uno eodemque tenore taliter:

Tudjuk nyilván és bizonyosan, hogy az utrumban denotált Protocollummal az Erdő Vidéki Ecclesiák jószágainak megtartására bizonyítani szoktanak, azután is, mikor kívántatik, bizonyítani, minthogy azokat minden Visitatio alkalmatosságával hét-hét ember hite szerént szokta feladni s azon jószágoknak vicinitássait inseráltatni mindenik faluban, mely szerént feladott insertiók a törvényben is úgy acceptáltatnak, hogy [655] ha contraversiában forgana valamely Ecclesia jószága, azoknak erejével manuteneáltatik, elegendő bizonyság lévén annak megtartására azon Protocollum insertiója. Azt is bizonyosan tudjuk, a Bardoczi Ecclesiának egy szántó földéből elszántogatott volt egy alkalmatossággal a néhai Daniel József uram jobbágya, és midőn Visitatókor az emberek számba adták a földet, találtatott a Protocollumban azon földről emlékezet cum vicinitatibus et capacitate, akkor csak pure azon Protocollumnak erejével az említett jobbágyot prosequáltatták a papok, hogy a földet elszántotta, és huszonnégy forintokban convincálták; ha azon Protocollumnak hitelessége nem lett volna, azon jobbágyot meg nem nyerték volna.

Trigesimus secundus testis Nobilis Josepho Szacsvai de Füle, annorum circiter 32, in dicta Possessione Füle, Sedi Siculicali Bardocz adhaerente residens, fatetur:

Tudom nyilván és bizonyosan, hogy az Ecclesiák legkisebb bonumit is Visitatio alkalmatosságával minden faluban hét-hét emberek [656] hitek szerént szokták feladni, és hitek szerént a Protocollumban azoknak vicinitássait inseráltatni, mely insertiókkal bizonyítani az Ecclesiák jószágainak megtartására, mivel azon Protocollumbeli, hit szerént feladott insertiók olyan erősek és hitelesek, hogy akár holott is megállanak, és bizonyságok gyanánt vagynak, úgy annyira, hogy ha valamely jószága az Ecclesiának contraversiában forgana vagy abalienálódott volna, annak recuperatiójában csak azon Protocollumnak erejével bizonyítván, rehabilitálják és manuteneálják, in Judicio is acceptáltatnak az Ecclesia jószágainak megtartására.

---

³⁶⁶ A helység nevét nem írták be, a tanúságtevők valószínűleg bardociak lehettek.

Die vigesima septima Mensis Octobris anni millesimi septingentesimi quinquagesimi primi in praedicta Possessione Baroth, Domoque praespecificata praescriptam Inquisitionem nostram continuavimus ordine sequenti:

Trigesimus tertius testis Agilis Pixidarius Joannes Simon senior, annorum circiter 67.

Trigesimus quartus testis Agilis Pixidarius Stephanus Veres, annorum circiter 46, Inhabitatores Possessionis Közép Ajta, Inclytae Sedi Siculicali [657] Miklosvár adhaerentis, fatentur:

Minthogy a Közép Ajtai Reformata Ecclesiának olyas bonumai nincsenek, mi ezen kérdésben egyebet nem tudunk, hanem én, Simon János tudom, hogy Visitatiók alkalmosságával az Esperest megkérdezi az emberektől, hogy az Ecclesiák jószágai hol és kik szomszédságában vannak, és ha úgy vannak-é, mint a Protocollumban találatnak inserálva, ezt pedig hitek után kérdezik az emberektől, de osztán hogy s mi formában íratják a Protocollumban, nem tudom.

Trigesimus quintus testis Honorabilis Andreas Ballo, annorum circiter 50, Ecclesiae Reformatae Közép Ajtaiensis Parochus.

Trigesimus sextus testis Primipilus Agilis Nicolaus Csokk, annorum circiter 40, Scholae ejusdem Közép Ajtaiensis Reformatae Minister.

Trigesimus septimus testis Nobilis Agilis Joannes Huszár, annorum circiter, 64, ambo in Possessione praefata Közép Ajta, Inclytae Sedi Siculicali Miklosvár adhaerente residentes, fatentur uno eodemque tenore taliter:

Tudjuk bizonyosan, hogy az utrumban specificált Protocollumban amely jószágai az Erdővidéki [658] Reformata Ecclesiának inserálva vannak, azon Protocollumnak erejével conserválatnak és avval bizonyíttatnak meg, hogy az Ecclesiák jószágai. Tudjuk azt is, hogy Visitatio alkalmosságával minden faluban hét-hét embereket megesketnek a Tiszteletes Visitor Papok, és azon megesketett emberek előtt a Protocollumban lévő régi insertiókat felolvasván, megkérdezik, hogy ha az Ecclesiák jószágai megvagyának-é úgy, amint ottan találatnak inserálva cum suis vicinitatibus? Történik ugyan, hogy (:mivel azon insertiók régiek, és a mostani emberek között némelyek az afféle dolgokban incuriosusok:) nem mindenik ember tudja feladni, és a kérdésekre bizonyost fatéálni, mindazáltal mivel az előtt is hitelesen inseráltatott a Protocollumban, és a mostaniak között is vannak, akik réá emlékeznek, azon Protocollumbeli, hit szerént feladott régibb insertiók erejével manuteneáltatnak. Ha pediglen valamely jószág abalienálódott volna, vagy pedig contraversiába forgana, melyet az Ecclesiák rehabéálni kívánnának, [659] és oly obscuritásban volna a Protocollumbeli insertio, hogy coram Judicio elegendő bizonyosság gyanánt nem acceptáltatnék, in eo casu recens bizonyságokkal

kívántatik a dolgot dilucidálni, de akkor is az említett Protocollumbeli insertiókon fundálnak, pro ratione, hogy azon contraversiás jószág az Ecclesiáé volna.

Trigesimus octavus testis Agilis Primipilus Nicolaus Kovács alias Uzoni, annorum circiter 49, Scholae Reformatae Bölöniensis magister, fatetur:

Tudom nyilván és bizonyosan, hogy a kérdésben tett Visitatorium Protocollummal, melyet itten tart és szokott tartani az Erdővidéki Reformatus Esperest, melyben noha az Ecclesiáknak minden bonumi hitelesen consignálva vagynak, mindazonáltal Visitatiók alkalmatosságával juxta quantitatem Ecclesiarum hat és hét s több embereket is megesketnek a Visitorok, és a régibb insertiókat felolvassván, megkérdezik hitek szerént az Ecclesiák jószágait cum suis vicinitatibus, ha úgy vagynak-é, amint a Protocollumbeli [660] insertiók tartják? És azon megesketett emberek hitek szerént amint referálják, juxta eorum fassione a Protocollumbeli insertiók confruntáltatnak, és amiben fogyatkozásokat tapasztalnak, megbizonyítván a Protocollumban lévő régibb insertiókkal, a mellett szokták megkeresni, és ha elidegenedett rehabéálni; nem különben a contraversiában forgó bonumokat virtute praedicti Protocolli megbizonyítani etiam in Judicio.

Trigesimus nonus testis Nobilis Agilis Petrus Siko de Bölön, annorum circiter 81. Tudom bizonyosan, hogy a kérdésben forgó Reformatus Clerus Protocollumával, mely az Erdővidéki Esperest kezínél szokott állani, melyben az Ecclesiák jószágai, erdei, kaszálói és szántó földjei consignálva vagynak, szoktak bizonyítani az Ecclesiák jószáginak megtartására, minthogy azokat vicinitásaival együtt a megye bírák hetedmagokkal hitek szerént szokták feladni, és a Protocollumban inseráltatni, minden Visitatio alkalmatosságával, s ha valamely jószága az Ecclesiáknak contraversiában [661] forog, azon Protocollumbeli, hit szerént feladott insertiók mellett megkeresik, és ha úgy kívántatik, a törvénybe is avval bizonyítanak, s ha valamely kár, úgymint foglalás vagy csonkulás kitűnik az Ecclesia földében, a Protocollumban feltalált írások szerént megbizonyítván, a törvényben is megítélik, és aki által esett a földben valami csonkítás, azt érdeme szerént megbüntetik.

Quadragesimus testis Honorabilis Balthasar Borosnyai, annorum circiter 49, Ecclesiae Reformatae Nagyajtaiensis Parochus, fatetur:

Tudom bizonyosan, hogy a kérdésben feljegyzett Protocollumban, mely az Erdővidéki Tiszteletes Esperestnél tartatik, minden insertiók hitelesen vagynak béírva, mert minden Visitatio alkalmatosságával meg szokták a Tiszteletes Visitor Papok az arra rendeltetett hiteles emberektől kérdezni hitek szerént az Ecclesiák jószágait cum suis vicinitatibus, és juxta fide dignas eorum fassiones a Protocollumban inserálni az Ecclesiák jószágainak továbbra való bizonyosága [662] és manutentiója végett. Caeterum, mivel Nagyajtán az én időmben olyan

casus nem történt, hogy az Ecclesia jószága contraversiában forgott volna, miképpen acceptáltatik ezen Protocollum in Judicio, nem tudom.

Die vigesima nona Mensis et anni praescriptorum ibidem continuata est Inquisitio nostra tenore sequenti:

Quadragesimus primus testis Honorabilis Joannes B. Köpeczi, annorum circiter 41, Ecclesiae Reformatae Bibarczfalvensis Parochus, fatetur:

Tudom, hogy az utrumban említett Protocollumban amely insertiók vagynak, azok eleitől fogva az Ecclesiák jószágainak megtartása végett hit szerént adattattanak fel, és úgy inseráltattanak azon Protocollumban, minthogy a mostani Visitatiók alkalmatosságával is a végre minden faluban hét-hét embereket megesketvén, újabban megkérdezők, hogy ha úgy vagynak-é az Ecclesiák jószágai, mint a Protocollumbeli insertiókban feltaláltatna? Mely kérdésekre amint ezen megesketett [személyek] fátéálnak, [663] confrontáltatván az elébbeni insertiókkal, a szerént roboráltatnak. Caeterum, minthogy az én időmben olyan difficultás Bibarczfalván nem történt, hogy az Ecclesiának valamely jószága contraversiában forgott volna, miképpen acceptáltatnak a megmondott insertiók in Judicio, nem tudom.

Quadragesimus secundus testis Honorabilis Samuel Papp, annorum circiter 36, Ecclesiae Reformatae Bodosiensis Parochus, fatetur:

Tudom bizonyosan, hogy az utrumban specificált Reformatus Clerus Protocollumabéli insertiókat minden Visitatio alkalmatosságával hitek szerént szokták az a végre megesketett hét-hét emberek minden faluban feladni, és vicinitássait is a szerént inseráltatni, melyek osztán a régibb Visitatorium Protocollummal mindenkor conferáltatnak, minthogy ugyan azon régi Visitatorium Protocollumbéli insertiókat szokták kérdésben tenni, hogy ha úgy vagynak-é, mint azelőtt a Protocollumban? Tudom azt is, hogy azon insertiókkal szokták az Ecclesiák jószágainak [664] megtartására bizonyítani, s máig is avval bizonyítanak, sőt ha valamely jószága az Ecclesiának contraversiába forgana, azon sokszor említett insertiókkal megbizonyítják, hogy az Ecclesiájé, és akárkitől is rehabéálják, mert amint megmondám, mivel hiteles fassiók után való insertiók azok, úgy acceptáltattak még eddig, s acceptáltathatnak in Judicio, mint akármely hiteles Inquisitoriában lévő fassiók.

Praesenti numero quadraginta duo testes cum suis conditionibus et locorum habitationibus specificati sunt omnes et singuli vigore praeinserti Majestatis Vestrae Sacratissimae Caesareo Regiae mandati compulsorii et attestatorii in praefatam Possessionem Baroth, domumque ibidem specificatam nostri in praesentiam legitime citati, jurati, examinati, modoque ut insertum est fassi.

Cujus praemissae hujusmodi Inquisitionis nostrae seriem prout per nos fuit expedita et peracta Altesatae Majestati Vestrae Sacratissimae Caesareo Regiae fide nostra mediante [665] rescripsimus, annotatisque Exponentibus jurium suorum uberiori futura pro cautela necessariam Sigillis nostris usualibus, manuumque propriarum subscriptionibus corroborantes, extradidimus. Eandem de reliquo Majestatem Vestram Sacratissimam Caesareo Regiam, quam diutissime feliciter vivere, valere, glorioseque regnare devotissime precantes. Datum anno, diebus, locoque supra notatis. Et subscriptum erat paulo inferius a sinistra: Ejusdem Majestatis Vestrae Sacratissimae Caesareo Regiae, a dextra vero: humiles, perpetuoque fideles subditi ac servitores, Nicolaus Thot mp. et Stephanus Béla m. p. His inferius legebatur in margine inferiori: Sacratissimae Caesareo Regiae Majestatis Vestrae Tabulae in Transylvania Judiciariae Scribae ac Jurati Notarii ad praemissa fideliter peragenda specialiter exmissi. Erantque Litterae praeinsertae in forma Relationis clausae confectae, amborumque hominum Regionum intrascriptorum sigillis super cera rubra hyspanica impressivae communitae et [666] roboratae. Titulatio sequebatur hunc in modum: Mariae Theresiae Divina favente Clementia Romanorum Imperatrici, ac Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque Reginae, Archi Duci Austriae, Duci Burgundiae, haereditariae Principi Transylvaniae et Siculorum Comiti, Dominae Dominae nobis naturaliter Clementissime, benignissime. Ab altero latere legebatur apertatio taliter: Anno 1751. Aper[ta] per Magistrum Adamum Nemes Prothonotarium mp. In apice hujus scriptum erat: A Barothi Communitás részéről az Erdő Vidéki Visitatorium Protocollum fide dignitássáról való Inquisitoria de Anno 1751. Die 22^a Octobris.

4. 1784 – Tanúvallatás a miklósvári református templom 1715. évi katolikusok általi elfoglalásának körülményeiről (Miklósvár szék lvt. Fasc. 2/27. 24–36)

[24^r] Sacratissima Caesareo Regia et Apostolica Majestas!

Domine Domine nobis naturaliter Clementissime, Benignissime!

Vestra clementer nosse dignetur Sacratissima Caesareo Regia Majestas, quod nos sigilla infrascripta Titt. Titt. Dominorum Militarium et Provincialium officialium pro parte et in persona Agilis Primipili Stephani Gyenge, militis limitanei pedestris ordinis in simul Curatoris Ecclesiae Reformatae Miklosváriensis, uti prose et ratione dicti officii sui Curatoratus, reliquorumque Reformatorem eiusdem Ecclesiae commembrorum nominibus et in personis emanata, nobisque ad instantiam memorati Exponentis a Tabulis Continuis Inclytarum Sedium Siculicalium Miklosvár et Bardotz Praesidibus, legitime exmissis Inquisitoribus Supernumerariis Adessoribus Regiis ab officio producta, summo quo decuit honore et obedientia recepimus in haec verba:

Sigillum Citatorium, Certificatorium, Admonitorium Pro- et Inhibitorium, Inquisitorium, Adtestatorium etc. Pro parte et in persona Communitatis Ecclesiae Reformatae Miklósvár, sub poena Militari. N[agy]Ajta. Die 22 Decembris 1783. Ketskés mp. Capitaneus.

Sigillum Citatorium, Inquisitorium, Admonitorium etc. Pro parte et in persona Militis Stephani Gyenge de Miklósvára, sub poena Militari. Sig. [...] 23 Decembris. 1783. ThGrau Primar. Locumteneus.

[24^v] Sigillum Citatorium, Certificatorium, Convocatorium, Repetitorium, Admonitorium, Pro- et Inhibitorium, Inquisitorium pariter et Adtestatorium pro Parte et in Persona Stephani Gyenge militis pedestris ordinis siculici et Reformatorem Miklosvariensium Curatoris. Sub poena militari. Baroth, 7^a Januarii 1784. Hellki mp. Prim. Locumtenens et Comp. Commendans.

Sigillum Citatorium, Certificatorium, Convocatorium, Repetitorium, Ammonitorium, In- et Prohibitorium, Inquisitorium pariter et Adtestatorium pro parte et in persona Agilis Primipili Stephani Gyenge, militisi limitaneus pedestris ordinis, Ecclesiae Ref. Miklosvariensis Curatoris, tanquam pro se et ratione dicti sui officii Curatoratus, reliquorumque Reformatorem Ecclesia Commembrorum nominibus et in personis, sub poena flor. hung. 12. Sig. Baróth. Die 7ª Januarii. Anno 1784. Extradata per Josephum Cserei mp. Vice Judicem Regium.

Sigillum Citatorium, Certificatorium, Convocatorium, Ammonitorium, Pro- et Inhibitorium, Inquisitorium pariter et Adtestatorium pro parte et persona Agilis Primipili Stephani Gyenge, Ecclesiae Refor. Miklosváriensis Curatoris, tanquem pro se et ratione dicti officii sui, sub poena

flor. hung. 12. Sig. N[agy]Batzon. Die 7^a Januarii 1784. Extradata per Alexandrum Sz. Dálnoki, Senioreem Tractus Erdövidékensis mp.

Erantque sigillis eorundem Titt. Titt. Dominorum officialium super hostia alba in inferiori earundem margini in medio loco videlicet solito impressive communitae et roboratae, patenterque confectae et emanatae.

Quibus humillime receptis nos praeinsertorum Titt. Titt. Dominorum officialium sigillis et exmissionibus jam supra declaratis ac Exponentis petitioni satisfacere volentes, [25^r] anno isthoc praesenti millesimo septingentesimo octuogesimo quarto, primum quidem die 7^a Mensis Januarii, in et ad Inclytam Sedem Siculicalem Miklósvár, Possessionem eiusdem nominis Miklósvára, consequenterque domum Providi Samuelis Vajda, jurati iudicis dictae Possessionis Miklosvára, Jobbagioni Illustrissimi Domini Comitis Josephi Kálnoki de Köröspatak, dein vero pariter ad loca in continuationibus inferius specificata accessimus, ubi utrinque in locis universos et singulos testes, vigore praeinsertorum Titt. Titt. Dominorum Officialium sigillorum modo legitimo coram nobis citatos et accersitos, partim vero requisitos, ex acto prius ab iisdem firmissimo iuramenti sacramento de et super questionibus nobis ab antelato Exponente in scriptis exhibitis, et his verbotenus insertis, serio examinavimus et inquisivimus, perceptamque ab iisdem veritatis certitudinem modo subsequenti descripsimus.

Quaestiones autem Praementionatae tales erant:

1mo. Tudja-e a tanú nyilván és bizonyoson, látta-e avagy régi hiteles öreg emberektől, s nevezet szerint kitől, hallotta-e vagy valami írásból vette-e észre, hogy Nemes Miklósvár székben, ugyan Miklósvárán amely templom most megújítatva a catholicusok birtokában vagyon, az ennekelőtte mintegy hatvanhat esztendővel a reformátusoké volt, tornyával, harangokkal, nemkülönben papi, mesteri lakó helyekkel és ezekhez s az Eklézsia számára tartozó szántó és kaszáló helyekkel, erdeivel s bizonyos felkelhető jovaival együtt?

2do. Hát azt, hogy ámbár az említett idő tájban Miklósvárán a Méltóságos Gróf Kálnoki házon és egy Csikból odaszármazott jobbágy házon kívül, mind az ott való magyarok reformátusok voltak, és papjok SzentGyörgyi Márk István s mesterjek actualis egyházi functióban, s a fenn megnevezett [25^v] jóknak birodalmában találtattak: mindazonáltal néhai Méltóságos Gróf Köröspataki Kálnoki Ádám úr maga református férjfi renden való jobbágyait erdőre, s a KözépAjtai malmán való munkára bizonyos napon eloszlatván, azonnal udvari catholicus papját és számos udvari cselédjeit minden felső paroncsolat és engedelem nélkül a parochiára

és templomra küldötte, és minden hozzátartozóival azokat elfoglaltatta, a református prédikátort a parochiából kimenni, s KözépAjtára maga jószágába költözni kényszerítette?

3^{uo}. Hát azt tudja-e, hogy minekutána ilyen erőszakosan a református prédikátor és iskola mester kivettetenek a parochiából, és catholicus pap és mester szállott helyekbe, azután is más Eklézsiákban helyhez tetett lakosokból református prédikátorok igyekeztek a református hallgatóknak kívánságokra Miklósvarára bójárni, s kepevé telnek reménysége alatt egyházi szolgálatot tenni? Ezt pedig nem egy rendben próbálták, de a T. Catholicus pap és hallgatói mindenkor ellent állottak, a református prédikátorokat eltiltották, ijesztették, kergették, és következés szerint a képét is hogy református prédikátoroknak adják, nem engedték, hanem erővel a catholica plébániához vonták? Nevezetesen

4^{uo}. Tudja-e, hogy a possessor úr a maga református jobbágyaival a catholicus papnak fizettette erővel a képét, a szabad református emberek pedig, mikor a Köpeczi református prédikátornak, mint akinek egyházi szolgálatja alá kéntelenítettek magok falujokból kijárni, akarták volna képéjeket vinni s a plébániához nem adni, az akkori református megyebírónak, Nagy Jakab Istvánnak, ki is maga s vallásán valók képéje mellett erősködött, egy ökrét az akkori Háromszéki Titt. Főkirálybíró Báró Apor Péter catholicus úr elhajtatta, s örökösön oda vezett volna?

[26'] 5^{uo}. Tudja-e továbbá, hogy minekutána ilyenképpen sem lehetett volna prédikátort bójártatniok és annak szolgálatjáért³⁶⁷ rend szerint való képével fizetniek, tehát magok nem³⁶⁸ megterhelhetések nélkül a Miklósvari Reformátusok a Köpetzi református prédikátornak is szolgálatjáért szemül ami gabonát lehetett, fizetgettek, úgy fát és egyebet, azonban a Miklósvari Tit. catholicus papnak is mindenféle egész képét megadni kéntelenítettek?

6^{uo}. Micsoda nevezetű erdőt foglaltak el ezelőtt, és mennyi idővel a Miklósvari Romano Catholica Ecclesia számára? És annak makkbéli beneficiumával éltenek-e a Miklósvarán lakó oláhok úgy, mint az catholicusok, és ami különös proventus abból kijött, a Falu és Eklézsia számára egyenlőképpen osztatott-é el?

7mo. Midőn a templom elfoglaltatott volna Miklósvarán a catholicusok számára, tudja-e azt, hogy az magok saját Eklézsia földin termett gabonát elvivén a reformátusok, hogy azért némelyek még fogságot is szenyvedtek volna? Et haec cum omnibus circumstantiis congruis vallja meg a tanú!

Sequntur dierum, locorum et testium specificationes, eorumque fassiones.

---

³⁶⁷ Utána törölve: „és annak szolgálatjáért.”

³⁶⁸ Utána törölve: „nem.”

Imus testis Agilis Primipilus Georgius Intze, miles limitaneus pedestris ordinis, annorum circiter 77, catholicus, fatetur ad 1um interrogationis punctum taliter:³⁶⁹ Tudom nyilván és bizonyosan, mivel értem azt az időt, hogy ezen Nemes Miklósvárszékből, ugyan itt, Miklósvárán amely templom mostan megújítva a catholicusok birtokokban vagy, az ennekelőtte mintegy hatvanhat esztendővel a reformátusoké volt, akkori fa haranglábjával, mivel mostani kő torony a catholicusoktól épített, nagyobb és egyik kisebb harangokkal, az harmadik a catholicusoké lévén, nemkülönben papi és mesteri lakó helyekkel. Nota bene, a papi ház abban az időben volt ott, az hol most a catholicus mester lakik, lakott benne akkor SzentGyörgyi nevezetű tiszteletes prédikátor, a mester volt Siklódi nevezetű, ugyan Siklódi fi, s lakott azon jószágon, az hol most Barta István lakik, erdejével a Ligettel és Pap Cseréje nevezetűekkel, szántó és kaszáló helyekkel, azokkal, melyek most actu [26^v] a tisztelendő plebanus úr számára bíráttatnak, ugyan a gyóntató pohárral együtt. Egyéb felkelhető jókról semmi bizonyost nem tudok felelni. Ad 2^{dum}: Tudom azt is bizonyosan, hogy abban az idő tájban, mikor a Miklósvári templom hozzávalóival elfoglaltatott, itt Miklósvárán, a Méltóságos Gróf Kálnoki házon kívül nem több, hanem öt ház volt a catholicusok részéről, a többi mind reformátusok voltak, az oláhokon kívül. Papjuk volt a fenn írt Sz[ent]Györgyi, mesterek pedig Siklódi, kik is a fenn írt jóknak birodalmokban voltak. A templom és egyéb appertinentiák elfoglalásáról és semmi egyéb bizonyos dolgot nem tudok felelni, kik voltak akkor jelen, nevezetesen megmondani nem tudom, minthogy akkor én a templomban nem voltam, hanem a faluban inas számban laktam. Hallottam akkor azoktól, akik jelen voltak, hogy mikor a református prédikátor és mester a templomból kijöttek, az akkori catholicus pap a templom kulcsát elvette a prédikátortól, s oda adta, és e szerint lett az elfoglalás. Másnap a prédikátor, Sz[ent]Györgyi fi lévén, Sz[ent]Györgyre maga jószágába, a mester pedig K[özép]Ajtára kényszerítették menni s költözni, K[özép]Ajtai leány lévén a mesternek a felesége. Ad 3um. Tudom azt is, hogy minekutána a catholicusok a miklósvári templomot elfoglalták, a kepet a catholicus papnak és mesternek adták, nem a református prédikátornak, holott a reformátusok kéntelenítették innen Köpetze a református paphoz kijárni, és K[özép]Ajtára, mivel meg nem engedtetett, hogy ide bejárjanak. A bért is e szerint a református emberek szinte úgy, mint a catholicusok, a catholicus papnak és mesternek szolgáltatták bé ezelőtt két esztendeig, hanem most két esztendőbe nem adtak a catholicus papnak bért, hanem adták a református ide szolgáló prédikátornak. Ad reliqua puncta nihil.

---

³⁶⁹ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

2us testis Providus Johannes Barabás, annorum 59,³⁷⁰ 3us testis Providus Andreas Barabas, annorum 57,³⁷¹ catholici, Jobagiones Illustrissimi Comitibus Domini Josephi Kálnoki. Fatetur uno ore ad puncta interrogatoria in genere taliter: Mű mindketten egy testvér atyafiak lévén, a néhai édesatyánk és nagyatyánk szájokból bizonyosan hallottuk beszélteni azt, hogy az első kérdésben feltett Miklósvári templom volt [27^r] a reformátusoké, és foglaltatott el az akkori catholicusoktól hozzá való appertinentiáival együtt, melyek bír most is a mostani T. plebanus úr. És a foglaláskor csak harangláb volt fából, torony nem volt, az elfoglalás után csinyálták a tornyot a catholicusok. A nagyobb harangot pedig Morvából hozatta volna néhai Gróf Kálnoki Ádám úr ő nagysága. Kálvinista ember lévén a mi nagyatyánk is, aki is úgy beszélte nekünk, hogy néhai gróf Kálnoki Ádám úr mintegy erővel tette volt őtet is pápistává abban az időben. Úgy hallottuk azt is, hogy a papi ház volt akkor ott, az hol most a mester lakik, a mester pedig akkor lakott ott, az hol most Bartha István lakik. Miólta mi értük, úgy tudjuk, hogy az itt lakó református emberek a mi részünken való catholicus papnak adták a bért, oda is szántottak, vetettek velünk együtt, az erdőbéli jövedelem is odament egészen. Most két esztendőbe kezdék a reformátusok a magok bójáró prédikátoroknak adni a bért. Micsoda szándékból adták azelőtt a reformátusok a T. plebanus úrnak, azt nem tudjuk.

4us testis Providus Paulus Damokos, annorum circiter 70, catholicus,³⁷² Jobagio Illustrissimi Comitibus Josephi Kálnoki, fatetur in genere: Világosan emlékezem arra, mikor a pestis előtt ezen utrizált Miklósvári templomot hozzávalóival, úgy mint szántóföldeivel, erdeivel bírták a calvenista atyafiak, a képét és a bért is a magok papjoknak fizették akkor. Minekutána pedig a Baróthi Catholica Ekléziából idejáró akkori pap elfoglalta vala ezen templomot, azolta, úgy tudom s úgy is emlékezem reá, hogy a képét és minden hozzá tartozandó pap bért a reformátusok is úgy, mint a catholicusok, az itten szolgáló tisztelendő plébánusnak adták. A pap számára járandó szántóföldeket és szénafüveket együtt míveltük, kivéven most közelebről két esztendőt, melyekben adták a reformátusok a magok prédikátoroknak a képét és a bért, azelőtt pedig a T. plebanus úr a maga számára kívánta, hogy adják a reformátusok is a képét és a bért, s kényszerítette is a Curator azoknak behajtására. A nagy harangot, úgy hallottam, hogy néhai nagy Kálnoki úr hozta volna Murvából. Mikor elfoglalták a templomot, akkor fa harangláb volt, a mostani tornyot mi, catholicusok építettük. A gyóngyató pohárt pedig Sz[en]t Györgyi István adta volt elé. A többiről nem tudok szólani.

---

³⁷⁰ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

³⁷¹ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

³⁷² A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

5tus testis Providus Michael Gyenge, annorum circiter 65, catholicus,³⁷³ Jobagio Illustrissimi Comitis Josephi Kálnoki de Köröspatak, fatetur in genere taliter: A kérdésben feltett templomot mindenkor a catholicusok bírták tudtomra, a kepe bért is mind catholicusok, mind reformátusok oda fizették, az Eklézsia földét is [27^v] együtt szántották-vetették a T. plebanus úr számára.

6tus testis Agilis Primipilus Stephanus Jakab, miles limitanesu equestris ordinis, [annorum] 57, declaravit se reformatus esse.³⁷⁴ Fatetur in genere: Én éltemre úgy tudom, hogy a kérdésben feltett templomot minden hozzátartozóival együtt a catholicus atyafiak bírták, az oláhokon kívül a reformátusok is kepet és egyéb papbért az itt lakó plebanus úrnak szolgáltatták bé. Abból tudom nevezetesen, hogy még a néhai atyám is református volt, én is a vagyok, mi is oda adtuk, nem kényszerítésből tudom, hanem bevett rendtartásból. Most pedig két esztendőben a reformátusok magok prédikátoroknak adták a bért.

7^{mus} testis Providus Michael Barta, annorum 61, református,³⁷⁵ Jobagio Illustrissimae Comitissae Judithae Kálnoki de Köröspatak, fatetur in genere: Az én néhai édes atyám sok rendben beszéllete nekem, hogy a kérdésben feltett Miklósvári templomot a pestis előtt három vagy négy esztendővel a reformátusok bírták minden hozzá való szántóföldeivel, szénafüveivel, erdeivel, és úgy foglalták el azután a catholicus atyafiak minden hozzá valóival. A kepet és a pap bért is, míg a reformátusok bírták, az akkori itt szolgáló református prédikátornak adták mesterivel együtt. A templom és appertinentiái elfoglalása után a reformátusok is kényszerítették a catholicus papnak fizetni a kepet és a papi bért, nevezetesen Gróf Kálnoki Ádám úr erővel is beszolgáltatta a kepet a keze alatt való jobbágyokkal, a pápista vallásra pedig erővel is kényszerítette általállani maga cselédjeit. Nagy Jakab István akkori megyebíró ökrit is Apor Péter főtiszt úr elhajtattván azért, hogy a kepet nem akarta a catholicus papnak fizetni, s oda is vezett. Száz forint készpénzt is az Eklézsia ládájával együtt elvitték a catholicus atyafiak, száma nélkül beszéllete ezeket nekem az édes atyám.

Die 8va Mensis Januarii 1784. in praefata Sede Siculicali Miklósvár, Possessione KözépAjta, ibidemque domo Agilis Primipili Stephani Dombi jurati judicis dictae Possessionis K[özép]Ajta et simul militis limitaneus pedestris ordinis, praesens Inquisitio continuata est, ubi

[28^f] 8^{vus} testis Agilis Georgius Simon senior, református, miles pedestris ordinis, annorum 80, sanae mentis,³⁷⁶ fatetur ad 1um taliter: Minthogy még Isten kegyelmességéből ép elmével

---

³⁷³ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

³⁷⁴ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

³⁷⁵ A lap szélére beszúrva: „Praesens. / Pars est hic testis.”

³⁷⁶ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

vagyok, füleim hallása, szemeim világa még szolgálnak, ezen első kérdésre így felelek: Noha én Miklósvarán lakó ember nem voltam, hanem itt a szomszéd faluban, K[özép]Ajtán laktam, mindazonáltal bizonyosan tudom s emlékezem reá, hogy Nemes Miklósvár székben, ugyan Miklósvarán amely templom mostan megújítva a catholicusok birtokokban vagyon, az ennek előtte, az én értemre, melynek esztendejét meg nem tudom határozni, a reformátusoké volt, fa haranglábjával, harang is volt, de hány volt, nem tudom, nemkülönbén papi, mesteri lakóhelyekkel. Minémű szántóföldeket és szénafüveket bírtak az akkori prédikátor Sz[ent]Györgyi István és mester Siklódi uramék, nem tudom különben, minthogy én ott nem laktam, hanem Siklodi uram bírt az enyim mellett Mátyás nevezetű helyben, ugyan Nagy Mátyásban túl felől egy darab szántóföldet, melyet most Jakab István uram bír, de Ekléziájé volt vagy nem, nem tudom. A Pap tseréje is a templomhoz tartozott, úgy tudom s úgy értem. Az úr asztalához való appertinentiákról nem tudok szólani. Ad 2^{dum}. Mikor a nevezett Miklósvari templom elfoglaltatott a parochiális jószágokkal együtt, abban az időben, hallottam, hogy mintegy három catholicus ember volt a néhai urak cselédjei közül, azoknak és több odagyúlt cselédjeiknek erejével foglaltatott el a templom. Az akkori prédikátor és mester ide K[özép]Ajtára jöttek vala lakni a Miklosvari parochiákból, kiknek helyekbe a catholicusok szállottak bé. Ad 3^{ium} et 4^{tum}. Azután pedig úgy hallottam, hogy a Miklósvari templom és parochiák a catholicusok birodalmok alá mentek. A kepét és a papbért a calvenisták is a catholicus papoknak adták, de nem jó akaratból, hanem kényszerítésből. Még azt is úgy hallottam, hogy akkor egy Jakab nevezetű megyebírónak egy ökrit akkori főtiszt, Méltóságos Liber Báró Apor Péter úr ő nagyságához hajtattván, azon ökre végképpen odaveszett a pap bériért, nem akarván az akkori paroncsolatnak engedelmeskedni, megyebíró lévén, a bért nem akarta beszolgáltatni. Minekutána pedig a templom elfoglaltatott, panaszkodtak a Miklosvari [28^v] jobbágyai a néhai úrnak, úgy hallottam azért, hogy erőltette ő nagysága, hogy catholicusok legyenek.

9^{nus} testis Inquilius Johannes Fülöp in Miklósvara commorans, annorum 57, valachus,³⁷⁷ fatetur in genere: Én a kérdésben feltett Miklósvari templomot örökké a pápisták birodalmában értem lenni. Hallomás szerint hallottam a Miklosvariaktól, hogy azelőtt a kálvinisták bírták. Értemre a papbért a kálvenisták a pápista papnak adták és mesternek, úgy hallottam, hogy kényszerítették reá, még minket is, oláhokat kényszerítettek, hogy a bért adjuk a catholicus papnak, de mi nem adtuk. A Liget nevezetű erdő a falujé volt, de miképpen adattatott által Ecclesia számára, azt nem tudom. A Pap tseréje pedig örökké a templomhoz tartozott. Az új

---

³⁷⁷ A lap szélére beszúrva: „Praesens.”

orotáson kívül való szántóföldek és szénafüvek régen is a pap és mester számára járandók voltak, most is azok bírják. Az új orotásokból most két esztendőktől fogva vett hasznót a T. plebanus úr is. Emlékezem arra, hogy a Liget erdejére sertéseket szedtek vala a makkra, annak bérít kétfelé oszták, felit a templom számára, felit is pedig a falu számára.

10us testis Agilis Primipilus Laurentius Szabó, református, annorum 67, miles limitaneus equestris ordinis,³⁷⁸ fatetur in genere taliter: Nálamnál régibb emberektől hallottam, hogy a kérdésben feltett Miklósvári templom elsőbben reformatum templom volt, papjok és mesterek azok voltak, akiket a fenn írt fatensek felelnek. Miképpen foglaltatott el az catholicusok számára, azt nem tudom. A kepét és papbért abban az időben, mikor én Miklosvárán laktam, ezelőtt mintegy 46 esztendővel én magam is más református emberekkel a catholicus papnak és mesternek adtam, kényszerítettven másokkal együtt annak befizetésére. Még a régi időben a megyebírónak, Jakab Istvánnak, hogy a kepét bé nem szolgáltatatta a catholicus papnak és mesternek, akkori néhai főtitiszt, Báró Apor Péter úr ő nagyságához hajtattván egy ökre, végképpen oda is vezett, amint ezt néhai Pap Györgyné asszonyom beszéllette. A mostan fenn álló templom renoválásában és a réginék lerontásában magam is, mint possessor, végig dolgoztam, úgy minden bébíró possessorok is az akkori parancsolat szerint végig dolgoztak.³⁷⁹ A pap és mester számára járandó szántóföldeket és szénafüveket együtt míveltük a catholicusokkal, úgy tudom, hogy most két esztendő alatt [29^r] a reformátusok nem adták az ottan lakó T. plebanus úrnak a kepét, hanem adták az oda bejáró prédikátornak. A Méltóságos Gróf Kálnoki familiának értem egy különös kápolnáját is, az én időmben ronták el. A Liget nevezetű erdő és Pap Cseréje értemre a templom számára bíratott, s ma is oda bíratik. A régi úr asztalához tartozó portékákról nem szólni. A mostani harangokat mindörökké értem.

11^{mus} testis Agilis Primipilus Stephanus Nagy senior, református, annorum 77, miles limitaneus pedestris,³⁸⁰ fatetur in genere: Én értem azt az időt, mikor a reformátusok bírták a Miklósvari templomot, a régit, azután úgy hallottam, hogy néhai Kálnoki úr foglalta volt a catholicusok számára azon régi templomot, pap és mester házával együtt. Én jártam is az akkori mester Siklodi házánál, a felesége egy volt apámmal. Siklodi az elfoglalás után ide, K[özép]Ajtára költözött által lakni. A kepe bészolgáltatásáról nem tudok semmit szólni. Úgy hallottam, hogy az egyik harangot Lengyelországból hozták volt, még azután a szavát el is változtatták volna, úgy beszéllették a régi emberek. Plus nihil.

---

³⁷⁸ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

³⁷⁹ Az előbbi tizenegy szó a lap szélére utalójellel beszúrva.

³⁸⁰ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

12us testis Agilis Michael Simón, református, miles pedestris, annorum 66,³⁸¹ fatetur in genere: Én ifjúkoromban szolgálaképpen laktam Miklósvarán abban az időben, hallottam a régi³⁸² emberektől, hogy a kérdésben feltett templom a reformátusoké volt, a fa haranglábját értem. Hallottam azt is, hogy néhai Méltóságos Gróf Kálnoki Ádám úr ő nagysága abban az időben bejövén Bétsből, itt Miklósvarán a református cselédjeit erőltette, hogy aki catholicus nem akar lenni, menjen által Csikba lakni. Az én értemre s tudtomra mindenkor a pápista papnak is adták a bért a reformátusok, de nem hallottam, hogy erőltették volna annak beszolgáltatására.

13us testis Providus Stephanus Molnár, valachus, annorum 76,³⁸³ Jobbagio Illustrissimae Comitissae Judithae Kálnoki, fatetur in genere: Minekutána a Miklósvari régi templom elfoglaltatott a kálvenistáktól, láttam, hogy a Miklósvari református emberek Köpetzre és ide K[özép]Ajtára jártanak isteni tiszteletre. Mikor a Miklósvari udvarban dolgoztam a cselédekkel, hallottam azoktól, hogy zúgolódtak az iránt, hogy nékiek is kálvenistáku a pápista papnak kell adni a képét. A Liget nevezetű erdő és Pap Cseréje voltak a templom számára való erdők értemre, amint reá emlékezem. Plus nihil.

14^{tus} testis Agilis Primipilus Stephanus Vágo, református, annorum 78, miles limitaneus pedestris ordinis,³⁸⁴ fatetur in genere: Amely esztendőben elfoglaltatott a régi Miklósvari templom a reformátusoktól a catholicusok [29^v] számára, azon esztendőben egy Siklódi nevezetű mester onnat idejőve lakni a felesége jószágába, minthogy ott a pap és mester házáat is elfoglalták volt. Itt abban az esztendőben azon Siklódihoz mentem szolgálának, s a beszéllette nekem, hogy a pápista atyafiak akkor foglalták el a templomot, pap és mester házzal együtt, lágy ember lévén azon prédikátor, s megengedte, hogy elfoglalják. Akkor torony helyett fa harangláb vala, melyben egy kisded harang volt.³⁸⁵ A mester Siklódi beszéllette azt is, hogy abban az időben Jakab István nevű ember lévén megyebíró, bért nem akart adni a pápista papnak, egy ökre odaveszett azért, az akkori főtiszt úrhoz Torjára, ebből tudom, hogy kényszerítettet a bér adásra. Azután a reformátusok Köpetzre és ide jártanak isteni tiszteletre, tilalmaztatott a református papnak oda való menetele és szolgálatja.

15us testis Providus Stephanus Ország senior, annorum 70,³⁸⁶ Jobbagio Magnifici Comitis Domini Antonii Kálnoki, fatetur in genere: Én néhai Miklósvarán lakott Siklodi nevezetű mestert szolgáltam itt, K[özép]Ajtán, s azt beszéllette, hogy mikor Miklósvarán a régi

---

³⁸¹ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

³⁸² Utána törölve: „nagy.”

³⁸³ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

³⁸⁴ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

³⁸⁵ Az előbbi öt szó utalójellel a lap szélére beszúrva.

³⁸⁶ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

templomot elfoglalták a reformátusoktól, ott lakó mester volt, melyet annakutána újraépítettek a catholicusok. Református.

16us testis Agilis Primipilus Josephus Benkő senior, annorum 58, miles limitaneus pedestris,³⁸⁷ fatetur in genere: Egyebet a kérdésekre nem tudok felelni, hanem azon Siklódi nevezetű mestert, aki Miklósvárán református mester volt, jól esmértem, s ő kigyelme beszéllette, hogy azon Miklósvári templom reformatum templom volt. Református.

17^{mus} testis Agilis Primipilus Stephanus Dombi, református, annorum 76, miles pedestris limitaneus,³⁸⁸ fatetur in genere: Miképpen foglaltatott el a régi időkben a Miklósvári templom a reformátusoktól azt nem tudom, mert ott nem voltam, hanem azt bizonyosan értem, hogy reformatum templom volt, tudom is. Azt is tudom, hogy a régít elronták és újraépíték. Minekutána ide Siklodi uram K[özép]Ajtára általjött lakni, azután is tudom, hogy innen Miklósvárára általjárt szántani. Ad reliqua non recordatur.

Praementionata 8va die Anni 1784. In Possessione N[agy]Ajta, ibidemque domo parochiali reformatorum praesens Inquisitio continuatur. Ubi

18^{vus} testis Agilis Nobilis Stephani SzentPáli alias Nemet, unitariae religionis, vacans parochus, annorum circiter 80.³⁸⁹ Fatetur in genere taliter: [30^r] Én tudom nyilván és bizonyosan, hogy a Miklósvári parochiális házzal együtt való templom a reformátusoké volt, és Bétsből haza jövén Kálnoki Ádám úr ő nagysága, a református prédikátort onnan kikísirtette, a catholicusok számára elfoglalta, az ott való jobbágyit is kényszerítette, hogy catholicizáljanak. A nagy harangról tudom ex relationibus praedecessorum meorum, hogy Fülekről hozták volt el, és abban az időben a N[agy]Ajtai Ecclesia akarta megvenni, de hogy préda volt, nem vették meg. Ad reliqua nihil. Fassióját ezen tiszteletes fatens de calamo ad calamum dictálá.

19us testis Agilis Nobilis Samuel Máte, fungens parochus Ecclesiae Reformatae Bóloniensi, annorum circiter 62,³⁹⁰ fatetur ad puncta interrogatoria in genere taliter: Én mindezekre azt mondom, hogy én azt az időt nem értem, hanem én Köpetzi prédikátorságomban, tudom azt, hogy a Miklósvári Református atyafiak, úgy én is vélek együtt szoros inquisitiót peragaltattunk mind a templom, min ahhoz tartozó minden Eklézsiái bonumok eránt, amikor is nyolcvan, nyolvanegy, 85, 86 nagy idejű emberek hitek után subinferálták, hogy a Miklósvári, nem csak templom, hanem egész lakosok reformátusok voltak, kivéven Nagyságor Gróf Kálnoki Ádám úrnak holmi Csiki vagy másunnan, idegen helyről jött cselédit. Amint az Eklézsiának természeti

---

³⁸⁷ A lap szélére beszúrva: „Praesens.”

³⁸⁸ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

³⁸⁹ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

³⁹⁰ A lap szélére beszúrva: „Praesens.”

magával hozza, mindaddig mindenkor egyszóval pacifice bírt a Miklósvári Reformata Eklézsia, míg in anno 1715. brachio militari mindenektől megfosztatott, amelyről igen hiteles relatoria a felsőbb valamelyik esztendőben conficiáltatván, ad promovendum a Nemes Szék Tisztinek általadattatott, de soha azután világot nem látott. De calamo in calamum dictálta ezen tiszteletes fatens is a maga fassióját.

Eodem die, videlicet 8va Mensis Januarii. Anni 1784. In praefata Possessione N[agy]Ajta, consequenterque domo Providi Valentini Bálint, jurati judicis provincialis praedictae Possessionis N[agy]Ajta, praesens inquisitio continuata. Ubi

20^{mus} testis Agilis Primipilus Josephus Intze, reformatus, annorum 68, limitaneus miles pedestris,³⁹¹ fatetur in genere: Néhaj Jakab Imréné Miklósvárán engemet gyermekkoromban 12 esztendeig tartott, ő beszéllete akkor nekem, hogy a Miklósvári templom volt a kálvenistáké, de elvették a pápisták, ő többször oda sem mégyen bé a templomba, hanem ment Köpetzre. Értemre pedig a papbért és képét, valamint a pápisták, úgy a kálvenisták is oda fizették, jóakarattól vagy kényszerítésből, [30^v] arról nem tudok semmit szólani. A templom elfoglalása után a templom végiben értem egy fa haranglábat is, harang is volt benne, de hány, nem tudom. Pap és mester házokról, hol voltak, nem emlékezem, hanem hallomás szerint hallottam, hogy Siklódi nevű református mestert kirakták, és K[özép]Ajtára ment lakni. Ad reliqua nihil.

21^{mus} testis Providus Michael Gere, református, annorum 64,³⁹² Jobagio Spectabilis Domini Nicolai Cserei, fatetur in genere: Nékem az apám beszéllete, aki is Miklósvári lakos volt akkor, mikor a pápisták a kálvenistáktól elfoglalták a régi templomot, a mezőn szántóban lévén, onnan nézték, hogy a keresztel a templomot kerülték, s akkor vették el a templomot. A több kérdésekre semmi bizonyost nem tudok mondani.

22us testis Providus Andreas László, annorum 63,³⁹³ Jobagi Spectabilis Domini Josephi Cserei de N[agy]Ajta, fatetur in genere: A mostoha anyám nekem beszéllete, hogy a Miklósvári régi templom volt a kalvenistáké, és foglaltatott el a pápistáktól. Azt is beszéllete, hogy a Nagyságos Gróf, ezeknek elejek, megparoncsolta, hogy a bért a pápista papnak adják, ne a kálvenistának, azoltáttól fogva mind ez ideig mind a pápista papnak adták a bért.

23us testis Agilis Primipilus Samuel Ferentz senior, annorum 76,³⁹⁴ miles limitaneus pedestris, fatetur in genere: Hallottam, hogy a régi Miklósvári templom a kálvenistáké volt, annak utána hozzátartozóival a pápisták elvették. Azt is úgy hallottam, hogy a pap bért is oda fizették bé a

---

³⁹¹ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

³⁹² A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

³⁹³ A lap szélére beszúrva: „Praesens.”

³⁹⁴ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

kálvenisták is. A mostan fenn álló templom építésében is úgy dolgoztak a kálvenisták, mint a pápisták, az oláhok is, úgy a bébírók is.

Die 9na Mensis Januarii. Anni 1784. In Praeadtacta Sede Siculicali Miklósvár, Possessione Köpetz, consequenterque domo nobilitari Spectabilis ac Generosi Domini Stephani Boda de Füle praesens Inquisitio continuatur. Ubi

24^{tus} testis Agilis Nobilis Alexander Benedek de KisBatzon, fungens parochus Ecclesiae Reformatae Olosztelekiensis, annorum circiter 55,³⁹⁵ fatetur ad puncta interrogatoria in genere taliter: Én ennekelőtte mintegy 15 vagy 16 esztendővel, amint reá [31^r] emlékezem, Fülei prédikátor Borbát János urammal a mi előjáróinktól exmittáltatván a Miklósvári reformátusok dolgában, hogy inquisitiót peragálnánk, mellénk adván a catholicus atyafiak részéről Antal István uramat, arról hosszas inquisitiót peragáltunk, melyet a mi előjáróinknak ugyanakkor, a Méltóságos Ref. Consistoriumba való felküldésre által is adtuk. Mely inquisitoriából bizonyoson tudom, hogy a mostani Miklósvári Catholicus atyafiak temploma, papi és mesteri házakkal, úr vacsorájához és kereszteléshez való készületekkel, Eklézsia pénzivel száz forintokkal, ugyan szántóföldekkel és kaszáló rétekekkel, nemkülönben erdőkkel a reformátusoké volt, és az akkori Miklósvári possessor Kálnoki úr via facti a református parochusokat exturbálván, elfoglalta, és catholicus egyházi szolgák rendeltetnek a reformátusok helyekbe. Arra is bizonyoson emlékszem azon relatoriából, hogy az akkori possessor Kálnoki úr a maga református jobbágyait nem csak erőltette, hanem verte s tömlöcöztette, hogy catholicizáljanak, amint akkor kifelelték volt. Hogy pedig annak utána a református ministerek kívántanak volna ottan a református atyafiáknak szolgálatot tenni, azon relatoriából azt is világoson tudom, de az ottan lévő catholicus egyházi szolga ellent állott, s véghez nem vihették szolgálatjokat. A kepe fizetésére pedig a catholicus egyházi szolga erőltetvén a reformátusokat, a képét odaadták kéntelenségből, de emellett a Köpetzi református ministernek is a miklósvári reformátusok fát s egyebet is kepe gyanánt szolgálatjáért adtanak, melyet az akkori relatorián kívül magam is bizonyoson tudok. Ezen fassiót ad calamum dictálta ezen tiszteletes fatens.

25^{tus} testis Nobilis Johannes Borbát de Száldobos, Ecclesiae Reformatae Füleiensis fungens parochus, annorum 70,³⁹⁶ fatetur taliter: Én is mint hogy Tiszteletes Oloszteleki prédikátor Benedek Sándor, és a parte catholicorum Barothi Antal István nobilis ő kegyelmekkel együtt voltam inquisitor regius a Miklósvári reformátusok dolgában, előttem letett fassióját aprobálom, excepto hogy az akkori relatorián kívül, amely fát s egyebet kepe gyanánt szolgálatjáért adtak a Miklósvári reformátusok a Köpetzi református ministernek, nem tudom.

---

³⁹⁵ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

³⁹⁶ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

Eodem die, videlicet 9na Mensis Januarii. Anni 1784. In Praefata Possessione Köpetz, consequenterque domo Agilis Georgio Balás, militis pedestris ordinis, in simul juratis judicis dictae Possessionis Köpetz, praesens inquisitio continuatur. [31^v] Ubi

26^{lus} testis Agilis Primipilus Michael Pap, vacans Rector reformatus in Köpetz, annorum 82,³⁹⁷ sanae mentis, fatetur taliter: Tudom nyilván és bizonyoson, mivel azt az időt értem, melyben a kérdésben feltett miklósvári régi templom, de most renoválva a catholicus atyafiak birtokában vagyon, az az én értemre a reformátusoké volt, s egy harangról is emlékezem. Azt hallottam, hogy az hol most a mester lakik, az volt a parochialis ház. Értem Sebe György prédikátor uramat Miklósvárán. Azt nyilván hallottam, hogy a maga református jobbágyait néhai Kalnoki úr erőltette, hogy catholicusok légyenek. A keperől semmit nem tudok felelni.

27^{mus} testis Agilis Primipilus Johannes Gyenge, annorum 63, miles limitaneus equestris, református, fatetur in genere: Az néhai édes atyám Gyenge József miklósvári volt ad originem, és onnan származott ide Köpetzre. Sok rendben beszéllete a néhai édes atyám, hogy a kérdésben feltett miklósvári régi templom a papi házzal egyben a reformátusoké volt, azután erőszakoson foglaltatott volt el a catholicusoktól. A Keresztnél való földnek felit, beszéllete az édes atyám, hogy ide a parochialis ház után járandó volt, fele pedig a Miklósvári parochialis ház után. A templom elfoglalása után pediglen ezen szántóföld egészen a miklósvári parochialis házhoz³⁹⁸ foglaltatott el. Az én értemre a Miklósvári reformátusok is a bért az oda való catholicus papnak adták, jóakarattól-e vagy kényszerítésből, nem tudom. Hallottam azt is a néhai édes atyámtól és Gyenge Andrásról ezt beszélni: odavesze a Jakab István ökre a bérért a főtisztnek Torjára. Azt is hallottam a néhai édes atyámtól, hogy néhai Kálnoki úr a maga református cselédjeit kényszerítette, hogy pápisták legyenek, ha Miklósvárán akarnak lakni, hanem hát menjenek Csikba.

28va testis Nobilis foemina Juditha Sebe, reformata, vidua rectoris quondam Stephani Bodosi, annorum 48,³⁹⁹ fassa: A néhai édesanyámtól hallottam, hogy a néhai nagyatyám uram, Sebe György miklósvári református prédikátor volt. Úgy hallottam, hogy még ő kegyelme helyiben Sz[ent]Györgyi nevezetű prédikátor ment volna, s annak idejében foglalták volna el a catholicusok a miklósvári templomot. Hallottam [32^r] azt is, hogy abban az időben a Keresztnél való föld ide Köpetzre a parochiális ház után bíratott, most bíratik a miklósvári parochiális házhoz.

---

³⁹⁷ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

³⁹⁸ A „-hoz” rag rájavítva az „után” szóra.

³⁹⁹ A lap szélére beszúrva: „Mortua.”

29na testis honesta foemina Anna Sebestyén, vidua Michaelis Pap [...], annorum 66,⁴⁰⁰ reformata, fassa similiter in omnibus uti antecedens 28va testis Juditha Sebe, mivel én is eleimtől bizonyoson hallottam.

30 testis Agilis Primipilus Stephanus Borbandi, annorum 76, miles pedestris, fatetur nihil.⁴⁰¹

31 testis Agilis Primipilus Valentinus Borbándi, annorum 78,⁴⁰² miles equestris ordinis, református, fatetur in genere: Értem a reformátusok birtokában a feltett miklósvári templomot, tudom hogy ott volt prédikátor néhai Sebe Gergely uram. Azután tudom, hogy a catholicusok számára elfoglaltatott volt a parochiális házakkal együtt. A Keresztnél való földről azt tudom mondani, hogy abban az időben fele ide bíratott a parochiális ház után, fele pedig a miklósvári parochiális ház után, de most azon föld egészen a Miklósvári Ecclesiához bíratik.

32^{dus} testis Agilis Primipilus Georgius Benedek, annorum 73,⁴⁰³ miles equestris limitaneus, református, fatetur ad puncta interrogatoria in genere taliter: Értem azt az időt, abból tudom bizonyoson, hogy az első kérdésben feltett miklósvári, ezelőtt régiségéből renováltatott templom volt a reformátusoké. Volt papja abban az időben, amikor elfoglalták, Sz[ent]Györgyi nevezetű, mestere Siklódi nevezetű, a papi ház volt akkor ott, az hol most a catholicus mester lakik, a mesteri ház pedig ott, az hol most Bartha István lakik. Fa haranglábat is értem, melyben volt két harang. Néhai Miklósvári Jakab Andrástól hallottam, hogy úr asztalára való minden készület is lett volna. A képét és a pap bért a templom elfoglalása után a catholicus papnak és mesternek a reformátusok is adták, kényszerítésből. Arra világoson emlékezem, hogy néhai Kálnoki Adtam[!] úr ő nagysága a maga református jobbágyait kényszerítette veréssel is a pópista hitre által állani, és aki pópista nem lett, által küldötte Csikba lakni. Úgy tudom, hogy a szántóföldeket, szénafüveket, erdőket amint a templom elfoglalása előtt bírták a reformátusok, mentek által a catholicusok számára. A Keresztnél való földnek felét, úgy tudom, hogy míg Miklósvárán a református pap és mester szolgáltak, addig fele oda való volt, fele pedig ide, a Köpetzi Ecclesiához. Szántottam is azon földben gyermekkoromban az idevaló Köpetzi prédikátornak, azután mintegy erőszakoson foglaltatott el a miklósvári templomhoz.

[32^v] Die 10^a Januarii 1784. In Possessione Sz[áraz]Ajta, ibidemque domo Agilis Primpili Gregorii Intze, militis limitaneus equestris ordinis et Curatoris eiusdem Ecclesiae Reformatae Száraz Ajtensis praesens Inquisitio continuatur. Ubi

---

⁴⁰⁰ Utána törölve: „Mortua.”

⁴⁰¹ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

⁴⁰² A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

⁴⁰³ A lap szélére beszúrva: „Mortuus.”

33^a testis honesta foemina Anna Jakab, Agilis quondam Stephani Getse relicta vidua, sub jurisdictione militari pedestri existens, annorum 77,⁴⁰⁴ reformata, sanae mentis, fassa ad puncta interrogatoria in genere taliter: Én születésemre nézve Miklósvári leány voltam, világosan emlékezem arra az időre, melyben a kérdésben feltett miklósvári régi templomot, hozzá tartozó fa haranglábjával, két harangokkal, papi és mesteri lakó helyekkel, erdeivel, bizonyos felkelhető jovaival együtt elfoglalták az akkori pópista atyafiak. A kapu előtt néztem, mikor a kereszttel felmenének a templomhoz, bémenvén a cinterembe, úgy foglalták vala akkor el az írt templomot. Azután építették a kő tornyot és mostani állapotjára megújították a templomot a neveztem pópista atyafiak a református atyafiak segítségével. A kepet pedig és a papbért a kálvenisták is azután, hogy a templom elfoglaltatott és pópista gondviselés alá ment, úgy tudom, hogy a pópista papnak és mesternek fizették, de kényszerítésből-e vagy jóakarattól, nem tudom. Emlékezem arra is világosan, hogy néhai gróf Kálnoki Ádám úr ő nagysága maga református jobbágyait veréssel is kényszerítette, hogy pópisták legyenek, még egy Damokos János nevű jobbágyát erősen meg is verette vala azért, hogy pópista vallásra nem állott, úgy állott osztán által a pópista vallásra. A templom és hozzátartozandói elfoglalása után Sz[ent]Györgyi nevű pap és Siklódi nevezetű mester KözépAjtára kéntelenítették vala lakni menni, azután Köpetzre és K[özép]Ajtára jártak isteni tiszteletre a kálvenisták, tilalmazván erősen a pópista pap, hogy oda a kálvenista pap tanítani bé ne merészeljen menni. Még úgy hallottam, hogy az akkori Köpetzi Sebe papot meg is verte volt a mezőben a pópista pap, hogy oda ne járjon. Tudom azt bizonyosan, hogy a Keresztnél való földnek búza termésit hatalommal mind a pópista pap számára vitték vala [33^r] el, holott azon földet akkor a kálvenista pap számára vetették volt bé ősz gabonával. Én tudtomra nem adtak különös kepet vagy bért, egyebet valamit a Köpetzi és K[özép]Ajtai kálvenista papoknak szolgálatjáért.

34ta testis honesta foemina Helena Benedek, parochi quondam Lucae Kovásznai relicta vidua, annorum 77, reformata, fassa in genere: Én bizonyosan tudom, s értem azt az időt, melyben a kérdésben feltett miklósvári régi templomot a reformátusok bírták papi és mesteri házakkal. Azután elfoglalták a pópista atyafiak, amint hallottam s tudom, tudom pedig abból, hogy én néhai Tiszteletes Benedek János pap uramnak, ki is a pestiskor Köpetzi református pap volt, leánya voltam, nekem sokszor beszéllette a Miklósvári református templom és egyéb hozzávalók elfoglalását. A kepet és egyéb papbért a reformátusok is a pópista papnak adták az elfoglalás után, kezekre esvén az egész igazgatás. Ad reliqua nihil certi refertur.

---

⁴⁰⁴ A lap szélére beszúrva: „Mortua.”

35^{lus} testis Agilis Primipilus Michael Hermány, miles pedestri ordinis, annorum 58,⁴⁰⁵ református, fatetur in genere taliter: A feleségem édesanyja volt Sz[en]tGyörgyi Márk István uram leánya, Márk Ilona, a beszéllete nékem, hogy mikor a Miklósvári református templomot hozzávalóival elfoglalták a catholicus atyafiak, volt papja az néhai édesatyja,⁴⁰⁶ Sz[en]tGyörgyi Márk István uram.⁴⁰⁷ Így beszéllete nékem a feleségem megneveztem édesanyja, hogy a catholicus atyafiak mikor a templomot el akarták foglalni, eleget erősködött és protestált is ellene, de azzal nem gondolván, bévítették a keresztet erővel, úgy foglalták volt el a templomot a catholicus atyafiak. Ad reliqua puncta nihil.

Anno 1784. Die 19ma Mensis Januarii in Possessione Barót, ibidemque domo nobilitari, alterius nostri Simeonis Rátz de Posega praesens Inquisitio continuando concluditur. Ubi

36^{lus} testis Nobilis Stephanus Antal de CsikSz[en]tImre, miles limitaneus pedestris ordinis, annorum 58, fatetur in genere: Én azt az egész utrumot végig elolvastván, de emellett a két tiszteletes prédikátor uraiméknak is fassiójokat [33^v] szóról szóra megértvén, hogy én lettem volna az harmadik regius ő kigyelmekkel, de minthogy régi a dolog, igaz hitem után vallom azt, hogy se regiusságomra, se az együtt véghezvitt inquisitióra nem emlékezem. Egy szóval, mintha soha afféle nem lett volna, úgy nem tudom. De calamo ad calamum dictálta.

Praespecificati nostro 36 testes juxta praescriptas suas condiciones sunt legitime citati, jurati, examinati ac modo praemisso fassi.

Cuius quidem praemissae huiusmodi inquisitionis et adtestationis nostrae seriem pro ut per nos modo praemisso exstitit expedita et peracta, eidem Sacratissimae Caesareo Regiae Vestrae Majestati rescripsimus sub sigillis nostris usualibus, manuumque propriarum subscriptionibus fide nostra mediante roboratam, annotato exponenti jurium suorum uberiorem futuram ad cautelam necessarias extradeditimus. Datum in praefata Sede Siculicali Miklosvár, Possessione Baróth, domo nobilitari Simeonis Rátz de Posega, die decima nona mensis Januarii, ann Domini millesimo septingentesimo octuagesimo quarto. Ejusdem Majestatis Vestrae Sacratissimae Caesareo Regiae humiles perpetuoque fideles subditi et servitores: Martinus Boda de T[elegdi]Baczon mp. Inclyti Tabulae Continuae Inclyti Sedis Siculicalis Bardocz Judiciariae supernumerarius jurassor et in praefata Sede Miklosvár Possessor et Simon Ratz nobilis de Posega mp. Inclyti Tabulae Continuae Sedis Siculicalis Miklosvar supernumerarius assessor. Ad praemissa negotia fideliter peragenda nominanter exmissi. Correcta per eosdem.

---

⁴⁰⁵ A lap szélén beszúrva: „Mortuus.”

⁴⁰⁶ Az előbbi három szó utalójellel a lap szélére beszúrva.

⁴⁰⁷ Utána törölve: „az ő édesatyja.”

[34^r] Ezen folyó 1795^{ik} esztendő Szent Mihály havának 11^{dik} napján kérésére itten, Nemes Miklosvár székbén, Miklosvarán commoráló providus Gal Sámuelnek, mint a Miklosvári Reformata Szent Ecclesia fungens megyebírájának, elmentünk magunk törvényes kibocsáttatásunk mellett az ezen relatoriában megírt falukba még az 1784^{dik} esztendőben megfeleltetett bizonyságok vallástételeknek authenticatiójára. Amely falukot rendre eljárván, amely bizonyságok még életben tanáltattanak, azok közül némelyeket magok lakó házoknál megkerestünk, másokot magunk eleibe hívtunk, s minnyájon meghiteltetvén, magok fennírt fassiójokot értelmesen felolvastunk, magok az aránt való reflexiójokot felírtuk, s a megholtaknak is neveket feljegyeztük e következő renddel. Quondam

26us testis Michaelis Pap ex Köpetz mortuus.

27us testis Agilis Primipilus Johannes Gyenge ex Köpetz approbat fassionem suum.

28na testis Nobilis foemina Juditha quondam Sebe ex Köpetz mortua.

29^a testis honesta foemina quondam Anna Sebestyén ex Köpetz mortua.

30us testis Agilis Primipilus Stephanus quondam Borbandi ex Köpetz mortuus.

31us testis Agilis Primipilus Valentinus Borbandi quondam ex Köpetz mortuus.

32^{dus} testis Agilis Primipilus Georgius quondam Benedek ex Köpetz mortuus.

1us testis Agilis Primipilus Georgius Intze quondam ex Miklosvára mortuus.

2^{dus} testis Providus Joannes quondam Barabas }
3us testis Providus Andreas quondam Barabas } ex Miklosvara mortui.

4us testis Providus Paulus Damokos quondam ex Miklosvára mortuus.

5us testis Providus Michael quondam Gyenge ex Miklosvára mortuus.

6us testis Agilis Primipilus Stephanus quondam Jakab ex Miklosvára mortuus.

7us testis Providus Michael Barta ex Miklosvara approbanda fassionem suam addig, hogy az édesatyja, néhai Barta Gergelynek az atyja, néhai nagy Barta Mihály volt itten Miklosvárán a Reformata Ecclesiának szentegyházfia, amidőn a catholicusok az itten való templomot minden hozzatarozandóival együtt a reformátusoktól elvették.

18us testis Agilis Nobilis Stephanus SzentPali quondam ex N[agy]Ajta mortuus.

20us testis Agilis Primipilus Josephus quondam Intze ex N[agy]Ajta mortuus.

21us testis Providus Michael quondam Csere ex N[agy]Ajta mortuus.

22^{dus} testis Providus Andreas László approbat fassionem suam in omnibus punctis.

23^{ius} testis Agilis Primipilus Samuel quondam Ferentz ex N[agy]Ajta mortuus.

[34^v] 8us testis Agilis Georgius Simo ex K[özép]Ajta mortuus.

9us testis Inquilinus Joannes Fülöpös in Miklosvára commorans approbat fassionem suam.

10us testis Agilis Primipilus Laurentius Szabo quondam ex K[özép]Ajta mortuus.

11us testis Agilis Primipilus Stephanus Nagy quondam ex K[özép]Ajta mortuus.

12us testis Agilis Michael Simon quondam ec K[özép]Ajta mortuus.

13us testis Providus Stephanus Molnár quondam ex K[özép]Ajta mortuus.

14us testis Agilis Primipilus Stephanus Vágo quondam ex K[özép]Ajta mortuus.

15us testis Providus Stephanus Orszag quondam ex K[özép]Ajta mortuus.

16^{tus} testis Agilis Primipilus Josephus Benkő ex K[özép]Ajta approbat fassionem suam in omnibus punctis.

17us testis Agilis Primipilus Stephanus Dombi quondam ex K[özép]Ajta mortuus.

Anno praenotato, die 12da Mensis Septembris praesentis inquisitionis authenticatio continuata est serie sequenti:

33 testis honesta foemina Anna quondam Jakab ex Sz[áraz]Ajta mortua.

34^a testis honesta foemina Helena Benedek.

35us testis Michael Hermány quondam ex Sz[áraz]Ajta mortuus.

19us testis Reverendus Dominus Samuel Mate, annorum 74, nunc in Ecclesia Bodosiensi fungens parochus approbat fassionem ea tamen qualificatione: hogy a Miklosvari reformátusoktól a catholicus status a templomot s minden az után járandó Ecclesia jovait nem brachio militari, hanem brachio illegali et inconvenienti foglalták volt el.

24^{tus} testis Agilis Nobilis Alexander quondam Benedek de KisBatzon mortuus.

25^{tus} testis Nobilis Joannes Borbát quondam de Szaldobos mortuus.

Ezen fenn írt relatoriának mi általunk e szerint végben vitt authenticatiójáról jó lélekkel teszünk bizonyoságot tulajdon magunk nevünk felírásával, szokott pecsétünkkel is megerősítvén. Bodosban, a fenn megírt időben. Porsolt László, Nemes Miklosvar szék ordinarius assessora (L. S.). Benedek József mp. azon Nemes széknek hites szék assessora (L. S.).

[35^v] Sacratissimae Caesareo Regiae et Apostolicae Majestati, Domino Domino Josepho Secundo, Dei gratia Romanorum Imperatori semper Augusto, ac Germaniae, Hungariae Apostolico, Bohemiaeque etc. Regi, Archi-Duci Austriae, Duci Burgundiae, Magno Principi Transylvaniae, Comiti Tyrolis et Siculorum etc. Domino Domino nobis naturaliter Cletissimo Benignissimo!

Anno 1795. die 21ª Junii. Aperta per Magistrum Ladislaum Türi Protonotarium mp.

Harum ad authenticationem denominantur Ladislaus Porsolt ord. et Josephus Benedek sedis assessores. Sig. NagyAjta. Alexander Thuri mp. Sedis Siculicalis Miklosvar vice judex regius.

(L. S.)

(L. S.)

Lit. B.

5. 1795 – A miklósvári ref. eklézsia javaira vonatkozó adatok 1617 és 1701-ből, az Erdővidéki Református Egyházmegye elpusztult vizitációs jegyzőkönyvéből hitelesen kiadva (Miklósvár szék. lvt. Fasc. 2/27. 7–8.)

[7r] A Miklósvári Ref. Sz. Eklézsianak kérésére az Erdővidéki Ref. Tractusnak 1617^{béli} és 1701. esztendőkbéli Protocollumaiból kötelességemnek tartottam ezen következőket kiírni.

Pro 1617 – 18 – 19 etc.

Sz: Egyház földei, füve

A Lokon egy hold Sz: Egyházé, Deák Urák Bálinté mellett.

A Fok[?] előtt Záton előtt vagyon egy nagy szántóföld, Sz: Egyházé, Barabás Máté földé mellett. Tizedibe vetik amikor következnek.

A Sz: Egyház megett való lábban egy hold föld Sz: Egyházé, tizedibe vetik, Gyenge Ferencéké mellett.

A Szénafű Réten vagyon Sz: Egyháznak egy darab füve a Sugásnál, Betüek mellett ára dr. 58.

A Sugás előtt egy darab fű, az Ilyés Tavára megyen, papé.

A prédikátor és deák öröksége szabadon vagyon, a deák örökségin Bálint deák lakik moston, esperest uram akaratjából és az Eklézsijéből. A prédikátoré pedig mostan pusztán vagyon, de azt ugyan a prédikátor bírja, s kendert vettet belé.

Erdő

Egy Avas Sz: Egyház erdeje, kit Lügetnek -----nak, fájának s makkjának a haszna -----
---- most is tilalmas.

Item a Gyakor Tsere is Sz: Egyházé, szép erdő ----- egy darabot fogtak újjólag, azt is azon névvel -----.

Item vagyon harmadik erdő is, melyet Remete Erdőnek hívnak, azt Kálnoki János vette volt el tőlök commissariusok előtt, minthogy az atya nevelte volt.

Pap Csere is Sz: Egyház erdeje, melyre Miklósvári földek mennek lábbal, Ajta felé való határban, régen az határát is kijárták volt nagy emberek, a felső határát hagyták az Orotványt, melyet az Ajtaiak annak hívnak.

Vagyon az Ecclesiának egy aranyas kehelye, ezüst tángyérostól, két ón kanná, egyik keresztelő, egy sáhos kékes abrosz etc. etc.

A Sz: Egyház, prédikátor, mester földei az 1615^{béli} Visitatio szerint megvadnak sat. sat. sat.

[7v] In Annis 1701–2–3–4 Úr vacsorájához és kereszteléshez való eszközök

Vagyon egy ezüst aranyas pohár kehelyével együtt, melynek fedelén a kenyeret szokták osztani.
Item egy ón kanna.
Vagyon egy selyemmel varrott keszkenő.
Item egy selyem török munka tarka keszkenő.
Vagyon egy asztalra való sáhos kékes abrosz.
Vagyon egy festékes, prédikáló székre való, Gergely Deák ajándéka.
Azon kívül ismét egy festékes, asztalra való, kék kékes kendő.
Vagyon egy keresztelő kanna is.

Pap, mester és Ecclesia szántóföldjei és kaszáló rétjei.

Kurta Patak mellett vagyon egy hold föld, prédikátoré, vicinussa egy felől Bácsó Mihály, ab altera Sz: Egyház földe, falu szántja, veti.
Ugyan Kurta Szegben egy föld a mesteré, Domokos Mihály mellett. Ezek a földek Kőpetz felé fordulóban vagynak.
Ugyan azon határban vagyon a Sz: Egyháznak egy hold földe, amelyet a falu szánt-vet a papnak tizedibe, vicinussa a Kőpetzi pap földe.
A Sz: Egyház megett egy föld deáké, kinek most vicinussa Gyenge Mihály, ab altera Jakab István.
A Borzásban vagyon egy hold föld, a papé, egy felől Csiki István vicinussa, más felől Sz: Egyház föld.
Item a Mátyás Szigetiben vagyon egy hold föld, papé, ab una Jakab István, más felől Kálnoki uram szénafüve.
Item a Domokos Szállásán egy darab föld mesteré, ab una Kőmives Jánosé mellette, ab altera Sz: Egyház földe sat. sat. sat.

[8^r] Eklézsia erdeje

Egy taxás Sz: Egyház erdeje, kit Ligetnek hívnak, mind fájának s makkjának a haszna Sz: Egyházé, most is tilalmas.
Item a Gyakor Csere is Sz: Egyházé, melyhez mostan egy darabot fogtak, azt is azon névvel nevezik.
Item van harmadik erdő is, melyet Remete Erdőnek hívnak.
Item vagyon más Sz: Egyház erdeje is, melyet Pap Cseréjinek hívnak. Etc. etc. etc.

Ezen fenn írt javai a Miklosvári Ref. Eklézsiának ezek szerint találtván a Venerabilis Erdővidéki Ref. Tractus Visitatorium Protocollumaiban, azokat kérésekre a Miklosvári mostani fungens megyebíró Gál Sámuelnek s mellette lévő hütösseinek igazán, minden hiba nélkül ki írtam igaz hitem szerint, s Tractusunk pecsétjével megpecsételvén kiadtam. Költ Fülében, Szent Mihály havának hetedik napján, ezerhétszázkilencvenötödik esztendőben. Szabo Sámuel mtk. az Erdővidéki Ref. Tractusnak hites Notariusza. (L. S.).

[8^v] Lit. A.

6. 1716 – A baróti és miklósvári római-katolikus plébániák vizitációs

jegyzőkönyvei (Gyulafehérvári Érseki Levéltár. Canonica Visitaciones. 6. doboz. 13. kötet. 21–23.)

[21] **Baróth, 17 mensis Julii**

Templum Sancti Nicolai commode curatam, sed non dealbatum intrinsecus et extrinsecus, in eo chori picti tres, novo scandulis tectus.

Turris similiter non dealbata et in tribus parietibus fissa, cum campanis 2, majori et minori, scandulis novo tectam.

Cincturam habet lapideam cum duabus portis, majori et minori, sine vectibus, commode curatam.

De bonis internis

Calices argentei deaurati 2. Patena argentea deaurata 1. Stannea aurata 1. Calix ex stanno sine patena 1. Calix pro ablutione communicantium argenteus deauratus 1. Vela pro calicibus varii generis 7. Casulae cum stholis et manipulis, absque uno manipulo 5. Albae syndoneae cum humeralibus 3. Superpellicia syndonea 2. Velum ex superficie majoris altaris in utraque parte dependens delicatum 1. Antependia varii coloris 5. Strophiola varii coloris 9. Tintinnabula nro. 4, unum eorum est in scholis. Thuribulum aereum 1. Portatilia sunt 2, unum eorum est in Miklosvára. Pixis 1. Mappae in universum 11. Mantilia 9. Manutergia 2. Candelabra aerea 6. Ampulae argentea 2. Flasco pro vino mediae mensurae ex stanno 1. Ferrum pro pistura hostiarum 1. Vexilla cum hastis inveterata 4, quorum unum novum est. Canon cum Tractu et Evangelio 1. Missalia Romana 3, horum unum inveteratum est. Pulvinella pro Missali 2. Psalterium 1. Biblia 1. Sermonum Liber 1. Postilla Pazmanyi 1. Numismatae parvulae 14. Crucifixus ligneus cum cruce ligneo 1.

De agris Ecclesiae

Habet Ecclesia Barothiensis in campis Barothiensibus terras arabiles 47,⁴⁰⁸ quorum continentia non constat. Ex horum agris 23bus decimam percipit Ecclesia. Ex duobus autem accipit Ecclesia frugum vigesimam partem. De aliis vero omnibus certam taxam habet Ecclesia.

Imponitur iudicibus Ecclesiae Barothiensis, ut ex agris praefatis excerpant pro parocho 20 cubulos continentes. Pro magistro 10. Qui etiam consuetam decimalem partem, aut certam taxam teneantur administrare in officialium manus.

De sylvis Ecclesiae

---

⁴⁰⁸ „46”-röl javítva.

1. Inter Fint Orotvanya et rivum Kópecziensem vicinitatae viae Saxosae quercina.
2. Vocatur Bél mező Cseréje, vicinus Bél mező sylva quercina.
- 3.⁴⁰⁹ Sylva quercina vocata Sacri Sangvinis, vicinitate fossae querquosae.
4. Sylva vocata Vagott Csereje, vicinitate querci capellae.
- 5.⁴¹⁰ In fine Sylvae Michaelis Szabo, est particula sylvae spectans ad Ecclesiam.

De agris et foenilibus parochi

Habet parochus agros ad domum parochialem spectantes nro. 4. Quorum continentia ignoratur, in campis Barothiensibus, quorum loca specificata sunt in originali.

Item habet frustrum foenilis ad Lacum Csikos, vicinitate magistri.

De agris magistri et foenili

Habet etiam magister agros nro. 3,⁴¹¹ incertos continentia, in campis Barothiensibus. Item foenile in prato ad Lacum Csikos, in vicinitate parochi.

[22] Ratiocinando Dominus Georgius Ambrus cum suis aedituis, propter improvidentiam damnificati sunt avenae cubulis 5, cujus restitutione tenentur in natura ad Ecclesiam.

Ex ratione Domini Joannis Szabo, iudicis Ecclesiae Barothiensis constat, quod pro granarii parochi aedificio consumpserunt ex pecuniis Ecclesiae flo. 17 et den. 63, qui non acceptantur in rationem. Sed debet solvere pagus Ecclesiae.

Item pagus Baroth ab anno 1714 tenetur Ecclesiae florenis 63. den. 46.

Item Andreas Gál ad mensem Aprilis Anni 1716 tenetur Ecclesiae solvere florenos 30//28, una cum interesse. Post praefatum vero mensem hujus pecuniae interesse exigendum est.

Item fundus cum aedificiis super existentibus Michaelis Bartok constat Ecclesiae in florenis 26, de quibus a modo interesse exolvendum est.

Item domus Matthaei Agoston constat in florenis 7. denar. 4, unde etiam hujus summae interesse exigendum est.

Item agri duo in campo versus Kópecz Thomae Pál constant in flo. 13//58.

His omnibus computatis et aliis omnibus pecuniis annexis, in debitis et in paratis invenitur habere Ecclesia Barothiensis florenos ungaricales 554//11. Ex quibus in paratis de praesenti in manibus Domini Joannis Szabo sunt floreni 74. denar. 29. Restat Dominus Joannes Szabo ratiocinandus de florenis 12 et denar. 43, de quibus ratiocinando absolvitur ab omni praetensione Ecclesiae.

---

⁴⁰⁹ Utána törölve: „4.”

⁴¹⁰ Elötte törölve: „6.”

⁴¹¹ Alatta törölve: „4.”

MiklosVára, 15 Julii

Templum Sancti Nicolai Episcopi ab hereticis in anno 1715 receptum, in tecto ruinatedum, cinctura et turris ruinatae, turris praecipue in scandulis, habet campanas nro. 3, majoram et minorem, quarum major erat consecrata, minores autem duas consecravit Illustrissimus et Reverendissimus D. D. Georgius Mártonffi Episcopus Transylvaniae etc.⁴¹²

De internis bonis Ecclesiae

Est calix argenteus cum sua patena 1. Bursae cum palla 2. Corporalia 2. Vela pro calicibus nro. 4. Antependia 2. Mappae 2. Manutergia 2. Tapes 1. Tintinnabulum 2. Portatile 1. Altare 1. Cathedra et chorus pro organo modo extracta. Casulae 2. Humerale 1. Stholae cum manipulis 2. Chrismale ex lamina 1. Cingulus 1. Velum pro ornatu 1. Baptisterium cum ahenis 1. Superpellicium 1.

De bonis externis ejusdem Ecclesiae

Habet in debitis florenos 20. denar. 14 apud homines pagenses.⁴¹³

Item apud R. D. Blasium Benkő, parochum Miklosvariensem in parata pecunia flor. 21. d. 8.

Item apud Reverendum Dominum Valentinum Fodor, parochum Barotiensem in parata pecunia f. 16.

Item apud homines pagenses tritici cub. 1. metr. 2.

[23] De agris Ecclesiae Miklosvariensis

In Campo versus Kőpecz, loco Alámenő, vicinitate inferiori parochi Miklosvariensis, ager cont. cub. 2. metr. 2.

In Campo vulgo Lúget dicto, loco Csorda rev, in vicinitate superiori Spectabilis ac Generosi Domini Sigismundi Henter, ager continens cub. 2.

In eodem Campo, loco vocato Lok, vicinitate ex parte rivuli Stephani Kőmives, ager continens cub. 1. metr. 1.

In eodem Campo, loco Borzas, ager continens cub. 1. metr. 2, vicinitate ex parte rivuli Thomae Domokos.

In Campo verus Ajta, loco Mocsár, vicinitate ab Ajta ager pagi, ab altera viduae quondam Joannis Szabo, cont. cub. 1. metr. 2.

In loco vocato Domokos Szállása, vicinus ab infra magistri, cont. cub. 1. metr. 3.

Horum agrorum ex frustibus decimas percipit Ecclesia.

---

⁴¹² Az előbbi 18 szó utalójellel a lap szélére beszúrva.

⁴¹³ Utána törölve: „Item apud Reverendum Patrum Barotiensem in paratis florenos 22 et tritici cub. 1//2, id est apud R. P. Valentinum Fodor. / De agris Ecclesiae.”

Foenile in ripa lacus Nagý Szegh, curruum 3, vicinitate ab Ajta Joannis Damokos. Pro hoc foenili annuatim solventur ad Ecclesiam denarii 50.

De agris parochi Miklosvariensis

In Campo versus Kópecz ager continens cubulos 4, hujus mediam partem possidet praedicans Kópecziensis.

In Campo Lúget, loco Borzas ager continens cub. 1. metr. 2, vicinitate ab una Ecclesiae, ab altera Stephani Csiki.

In Campo versus Ajta, loco Mattýas Szege ager cont. cub. 2, vicinitate ab Ajta Alexandri Gyenge.

In loco Szila foenile cont. currum foeni 1, vicinitate a Miklosvara Generosi Domini Georgii Donáth.

De agris magistri

In Campo Kópecz versus, loco Kurta Szegh, vicinitate a via publica Valentini Urák de Kópecz, continet metr. 3.

In Lúget, loco Csorda rév ager cont. cub. 1. metr. 1, vicinitate a superiori parte Stephani Jakab.

Ad Ajta, loco Damokos Szállása ager cont. cub. 1, vicinitate ex parte prati Joannis Kómives.

In loco Nagý Mattýás foenile curruum 2.

De sylvis Ecclesiae

In loco Lúget sylva quercina glandifera, quae cum copiam glandium produxerit, tunc incolae Miklosvarienses sua pecora gratis ibi sutentare solent ex usu pristino. Externorum autem, juxta conventionem pro solutione admittuntur, quae solutio spectat ad Ecclesiam.

Siquis parochianorum ex hac sylva emere vult ligna, debet pro singulo solvere denarium 1, extranei autem sicut convenire possunt cum R. Patre et juratis sic debent solvere, quae solutio spectat ad Ecclesiam. Item ex hac sylva licite quivis ligna arida cedere potest ex incolis, sic parochus et magister.

Habet etiam propriam sylvam glandiferam Ecclesia vulgo Pap Cseréje vocatam, quercinam, cujus proventus concernit solam Ecclesiam. De hac sylva nullus incolarum ligna cedere postest gratis, nisi parochus et magister in necessitate. Finis.

Deo sint Laudes.

[24] Siquidem Illustrissimus et Reverendissimus Dominus Episcopus intendat brevi peragere Visitationem Generalem, vita et mores Dominorum Parochorum uti et D. Magistrorum tunc patere poterunt.

Visitatio sub Episcopo Mártonffi A. 1716.

7. 1731 – A baróti és miklósvári római katolikus plébániák vizitációs jegyzőkönyvei
(*Erdélyi római katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvek és okmányok I. 1727–1737.*
Kolozsvár, 2002. 153–154.)

A Miklosvari Ecclesiának Bónumi.

Építettett Sz[ent] Miklós tisztességire, nem consecratatott.

Kerétesse kűbül való, de romladozott.

Vagyon tornya 1, abban 3 harang, egy elromlott.

Oltár vagyon 1. Portatile 1. Tabernaculum 1.

Ciborium 1. Kehely ezüst 2. Patena aranyos 1.

Monstrantia nincsen. Corporale 3. Purificatorium 4.

Bursa 3. Palla 3. Kehelyre keszkenyő 10.

Casulak stolákkal és manipulusokkal edgyütt 5.

Albák és humeralek 3. Superpellicium 1.

Turribulum 1. Fa gyertyatartó 1.

Réz gyertyatartó 1. Csengető 4.

Antipendium 5. Keszkenyő 16.

Abrosz 5. Pacificale nincsen.

Szunyeg [azaz: szőnyeg] 1. Képekben való reliquiák 4.

Keresztelő vész 1. Missale 1.

Zászlós kereszt 1. Pyxis pro viatico nincsen.

Sz[ent] olajnak való pyxis 1. Matricula 1.

Új láda 1. Régi láda 1.

Orgona 1. Szántó föld 10.

Rét 3. Erdő 2.

Rituale 1. Evangeliumos könyv 1.

Praedicator könyv 1. Controversisticus 1.

Imádságos 1.

Az Bartothi Ecclesianak Bónumi.

Vagyon ezüst kehely 2. Rézbül penig 1.
Patena ezüst 1. Rézbül 1.
Corporalék 7. Purificatorium 10.
Bursa 3. Pallak 5.
Aranyas ezüst ablutióra való pohár 1.
Ezüst ampula 2. Ónbúl 2.
Ahhoz való ónbúl patena 1.
Ón palaczk 1. Tabernaculum 1.
Ciborium nincsen, hanem edgyik ezüst kehelyben tartatik a Venerabile.
Monstrantia nincsen, Missale vagyon 2.
Oltár vagyon 3. Portatile 3. Kehelyre való velum 11: fejr 3, vörös 3, zöld 2, baraczkvirág szénő 1, violaszén 1, fekete 1.
Crucifixus 6: fábul metszett 4, rézbül 1, ónbúl 1.
Réz gyertyatartó 6. Csengető 6. Szent olajnak való pyxis 1. Pyxis pro viatico nincsen.
Alba 3. Humerale 4.
Casula, fejr, zöld, kék, viola szén, fekete, stóla és manipulusokkal edgyütt 5.
Superpellicium 2.
Cingulus selyembül 1. Réz turribulum 2.
Antipendium gyolcsbül való 1.
Fehér hamuszény virágos selyem antipendium 1.
Fejr nyomtatott selyem 1. Veressel nyomtatott gyapotbül való antipendium 1.
Vászonyra nyomtatott, fejr nyomtatott virágos antipendium 1.
Zöld tafota antipendium 1.
Nagy oltárra való hosszú abrosz 1.
Új gyolcs abrosz 1.
Keszkenyő 19. Vánkos 3.
Szedett abroszok 15. Item keszkenyő 3.
Oltár bévonni való materia 2.
Nagy oltárra való hosszú fátyol 1. Statuakra való fátyol 3. Pántlika 5.
Vászonyra nyomtatott B[oldog]ságos Szűz Képnek nyakán jó féle vörös cláris 15
renddel, a kezén 10 renddel és a kis ujján egy ezüst kövecs kicsiny boglár.
Statua 2, edgyik B[oldogságos] Szüzé, másik Sz[ent] Jósephé.

Ezen B[oldogságos] Szűz statuájának ujjában egy ezüst aranyas gyűrű.

Ugyan ezen B[oldogságos] Szűz statuájának nyakán ezüstes reliquiarium. Ezen kívül
vagyon reliquia 6. Agnus Dei 5.

Keresztelő kő a templom közepin 1. Szentelt vész tartó öst 1. Szűnyeg 3. Kereszt zászló
4.

Selyem zászló 2. Láda 2. Orgona 1. Ostyasütő vas 1. Rituale 1. Breviarium 1.
Pazmány Praedicator könyv 1. Evangyeliumos könyv 1, Psalteriomos könyv 1, Matricula,
mely kezdődött anno 1716, 1.

A templom boldog emlékezetű Tisz[telendő] és Na[gy]s[á]gos Martonffy György
püspök urunktól⁴¹⁴ Generalis Visitatio alkalmatosságával dedicaltatott Sz[ent] Albert püspök
tisztességire.

Czinterem körölle jó modjával, megújítatott torony hasonló képpen, toronyban
peniglen vagyon harang numero 2. Kendő 5.

Az Barothi Ecclesiához és Parochiához tartozandó földek.

Köpecz felé forduló határban tizedes földek:

Kiss Köpecz tetein egy hold föld, vicinussa kívül Cserei Sámuel, belül ország útja, cub. 2.

Ugyan Kis Köpeczben 1, vicinussa felül Balás György, cubulorum 2.

Ugyan Kiss Köpeczben, a Patakontúl 1, vicinussa kívül Gál Pál, belül Fazekas János, cub. 2.
m. 2.

A Köpeczi határ széllyin a földek lábján 1, cubul. 1.

Ugyan Köpeczben, a Patak mellett 1, vicinussa Pap Bálint.

Csunya Mogyorosban 1, cubulorum 2. metretar[um] 2.

Küs Köpecz patakban 1, cubuli 1.

A Hermán Cserén belől 1, cubul. 2. metr. 2.

A Takóki Szaraz patakban 1, cubulorum 2.

Ugyan amellett Takó Péteréké, huszados, 2.

Bede Péteré és Bede Mihályé egy végben cub. 1. m. 2.

A Tormásban Takó Jánosé 1, metr. 3.

E mellyett felől Nagy Mikó János földe, cubuli 1.

Ugyan emellett felől, Laszló Miklósé 1, cubul. 1.

---

⁴¹⁴ 1721 előtt.

Ugyan emellett néhai Tako Jánosé, cub. 1. metr. 2.

A Zolotáni Gátyánál Beke Gergelyé, metr. 1.

Ugyan más föld Beke Gergelyé, metr. 1.

Nagy Ajban a templomé 1, vicinussa Szabo György, cubuli 1. metretarum 2.

Csergeték alatt 1, cubulorum 3.

A köpeczi határban 1, pro flor. 2, cubuli 1.

Ugyan abban az határban pium legatumos földek:

A Szabó János uram kertin kívűl három darab tizedes. Kovács Patakon 1, cubuli 1. Beke Gergelyé Csergetik Tetején 1. Beke Miklós adott Varga Tamásnak egy földet, ki az János Biró Csereire megyen.

Ugyan ebben az határban Templom számára való erdők:

Fintorotványa, Köpecz Pataka mellyéke a Kővecs útig, Bél mező Cseréje a bik Szálással.

Ugyan ebben az határban megye földei:

Orotványban 1, cubulorum 5.

A Hegy megett 1, cubulorum 4.

Nagy Ajban 1, metretarum 3.

E mellett szénafő egy darab, currus .

Olosztelek felé való határban tizedes földek:

Palkó Csereje alatt Jakab Bálint földe, cubuli 1.

Benedek Lukács földe mellett Kovács Bálint bír.

Agostony Péter hagyott tizedben a Ki hágóban 1, cubuli 1. metretae 1.

Azon földiben Albert Máténé földe 1, cub. 1. metr. 2.

Azon felül aratás föld, melyet Csere Földinek hínak, kit vetnek bé, s kit nem.

Ugyan azon mezőben a Csere között 1, cub. 1.

Egres Kútnál Kerék Bék [azaz: Bikk] alatt 1, metretar. 5.

Ugyan a Ki hágóban 1, cubulorum 2.

Ebben az határban két darabocska erdő, Kápolna Csereiben.

Ugyan ebben az Határban Plebánus földei a Tőrön kívűl. A Déák földe 1.

Rét felé való határban tizedes földek:

A Kerületen belül 1, Bakos Máténé földe mellett, most ketté hasítva. T. N. Daniel uraimék bérnak cubul. 5.

Ugyan ott a Ki hágóban 1, cubulorum 2.

Ugyan emellett alul, Ambrus György maradékja bírja, cub. 2.

Ugyan emellett alul, Nagy Csiki Jánosé, cubul. 2.

Ugyan emellett alul Takó Jánosé, cubulorum 2.

Ugyan emellett alól, Templom földe, cub. 2. metr. 2.

Ugyan emellett Takó Péteré 1, cub. 2. metr. 2.

Azon alul, Lab Kert Szegnél cubulor. 2. metretae 1.

Annak a végiben két darab, cubulorum 2.

Kővecses Rév felett Jakab Andráséké 1, cubuli 1.

Bab Szék Tetein Ben[e]dek Lukács földe, metr. 2.

Kővecses Rév mellett Takó Tamásé cub. 1. metr. 2.

Ösvény Uton alul 1, cubuli 1. metretae 1.

A Vét Középbén egy rész föld, metretar. 2.

Vetszer oldalán Egyed György földe, cub. 1. metr. 2.

Vitszeren az alá menőben 1.

A Retben 1, melyet Agostony Péter hagyott, metr. 2.

Babszeg Tetein plebanus földe 1, cubulorum 5.

Ösvény Uton alul Deák földe 1, cubuli 1.

Szénafővek:

Vétszer alatt két darab szénafő, currum 2.

Szász Uton alul 1 darab, annuatim egy-egy font viasz.

Holt Véz között egy darab, egy font viasz.

Plebanus szénafűvei:

Csikos Tó között egy darab, vicinussa Deáky [azaz: a deáké].

Deák részire:

Ugyan Csikos Tó mellett egy darab.

Templom jószágok:

Bartok Mihályé pro florenis 26.

Fabián Ferenc maradékié egy puszta jószág piium legatum pro f. 12.

A Bede Bálint jószága, melyet hagyott Nagy Agoston Péter, f. 6.

8. Az 1693-ban az unitárius püspök által tartott egyházlátogatások jegyzőkönyveiből (Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára). A vizitációs jegyzőkönyvek szövegében látható dőlt betűs részek az 1693. évi egyházlátogatás után, általában későbbi vizitációk idején (1697, 18. század eleje) kerültek beírásra.

a) Ürmös (32–33. old.)

Ürmesi Ecclesia 1693. 31 Januarii visitáltatik.

Post salutationem Ecclesiae in censura ministrorum azt tapasztaltuk elsőbben, (1) hogy az Visitatio előtt való esztendőben annak idején az ifjúságot az pap nem tanította, maga is megvallván ez aránt való negligentiáját, melyért priváltatik fl. 3, az Desfalván lött Synodusnak végezése szerént.

(2) Hogy mind pap s mind mester tubákozással vádoltattak, melyért arról Kús Saroson írott Generalis Synodus Decretoma szerént convincáltattak, Pastor fl. 6, Rector fl. 3. De caetero mind pap s mind mester felől jó tanúbizonság tétettetett.

Az Dézma beszolgáltatása felől

1) Végeztetett, hogy annak idejében az pap jelentést tévén az Ecclesiában felőle, rendeljenek egy bizonyos napot, az melyen minden ember maga földén lévő dézmáját tartozzék be hozni. Senki pedig addig maga búzáját pap híre nélkül ne merészelve be hordani sub poena fl. 3, az mely mulcta azon Ecclesia szükségére az Senior által exigáltassék, melyet ha az Senior el veszteglene, mulctetur fl. 12 a Reverendo Superintendente.

Pap, mester proventusza az Decima.

Templomhoz való eszkezek

Egy kús láda. Egy gyolcs abrosz, körül veres selyemmel varrott. Egy fél ejteles ón kanna, egy ón tángyér, egy ezüst kehely aranyas, az asztalon egy sához abrosz.⁴¹⁵ Az pulpituson egy kékes abrosz⁴¹⁶ és egy vászon kendő. Baczoni István deákné is adott egy⁴¹⁷ fejjér varrásos vászon kendőt, avval kettő, és egy veresses kendő.

---

⁴¹⁵ Ez utóbbi tétel később törölve.

⁴¹⁶ Ez a tétel később törölve.

⁴¹⁷ Utána törölve: „veres.”

Externa bona

Az felső határban van egy darab szántóföld az Zugo hidgyanal, az úr szántó földén tér meg, más felől az árkon tér meg. Azon határban vagyon egy darab széna fű, az Olth egy felől vicinussa, ab altera Moses László széna fűve, az lábján falu nyila. Az alsó határban is vagyon egy darab széna fű, az Philep orotasa az lábján belől, más felől Moses László, az út felől Moses István vicinussa.

Vagyon más darab széna fű az falu mellett, körül Erdő Péter széna füve.

Vagyon egy darab erdő Ket ut között, az Pusztason belől, az út mindenik felől határa, ez Ecclesiához való erdő. Az felsők pedig mivel hogy papság házához valók, azokban harmados az mester.

Agoston falva felé vagyon egy széna fű, Ecclesiáé, Sup tövenel, melynek vicinussa egy felől Boldisar György, más felől az patak, mely Supnak neveztetik. Ez a széna fű pedig így van: ha az pap meg akarja váltani, megválthassa úgy, az mint másnak el adnák, annak pedig az ára legyen aaz Aedilisnél az Ecclesia szükségére.

Végeztetett, hogy az Ecclesia egy kűs perselyes ládácskát vegyen, melybe innepeken az elemosinat vessék, ki tévén az templom eleibe, azt pedig meg szerezzék sub poena fl. 12. Ennek az kűs ládának az kolcsa álljon az Papnál, s mindenkor felírják, mennyi pénz jő be, és levélre írják, ha csak két pénz lesz is.

Az más ládának is az kolcsa álljon az papnál.

Harang van három.

Az két nagyobbikat üdvezült Maurer Mihály uram micsoda conditióval adta az Unitaria Ecclesiának, arról írott levélből kitetszik, melynek summája ez, hogy ha deficiálnának is az Úrmósi Unitáriusok, az akkori Unitárius Püspöknek dispositiójában legyen, melyik Unitaria Ecclesiának conferálja.

Az küsebbiket vette NagyAjtan lakó unitaria religión levő Gergely András Ecclesiájához való buzgó indulatjából, az feljebb meg írt conditiók szerént.

Numerus auditorum unitariorum num. 20.

Özvegy asszony num. 2.

Adversarii num. 2.

Az kik vetnek, ha férfiak, tartoznak három véka búzával, kettei az papé, harmadik az mesteré.

Szegény özvegy asszony három sing vászonnal, annak is kettei az papé, harmada az mesteré. Az kinek pedig kevesebb vetése vagyon,⁴¹⁸ mint három véka búza jöhetne belőle, csak 3 három véka [talán: kupa kellene itt álljon] búzát tartozzék megadni.

Az erdő felől constituáltatott, hogy ha ki csak egy fát is le váгна benne, az egyházfi tartozzék megbüntetni eddig observáltatott törvény szerént egy forintra, melyet ha elveszteglene az egyházfi, mulctetur fl. 3, melyre is vigyázzon az Reverendus Senior sub poena fl. 12.

b) Nagyajta (35–37. old.)

Anno Domini 1693. Februarii in nomine Domini Generalis Visitatio instituitur in Ecclesiis Trisedensibus, primum in Ecclesia Nagy Ajtaiensi per Superintendentem Reverendum Dominum Michaelem Almasium, eique adiunctos Assessores Reverendum Dominum Stephanum Magyarosi, Juratum Civem Sancti Consistorii, Reverendum Dominum Johannem Homorod Sz[ent] Martoninum Senioremem Ecclesiarum Unitariarum Comitatus Albensis, Clarissimum Dominum Michaelem Regeninum Scholae Claudiopolitanae Lectorem et R[everendum] Michaelem Arkosinum Civem Sancti Consistorii.

Ubi haec sunt Acta et Constituta.

(1) Végeztetett, hogy a modo in posterum mindenkoron Curatorok választassanak az Ecclesiában, az kik az Ecclesiának minden jóvaira, mind az melyek jelen vadnak, s mind pedig az melyek el idegenítettének, szorgalmatos gondjok legyen, az el idegenítetteteket, akár adósság legyen, akár pedig egyéb bonumok legyenek, úgy mint szántó földek, széna rétek, erdők, egy szóval akárminemű jók legyenek, rehabeálni el ne mulassák, és minden Ecclesiai proventust az Ecclesia szükségére fordítsák, és mindenképpen az Ecclesia bonumit szaporítsák. Az egyházfiaktól minden esztendőnként Karácsonba számot vegyenek, avagy pedig Sz[ent] György napba. Az Curatorok pedig hütösek legyenek, et pro hoc tempore unanimi consensu választatának Nemzetes Bakczi László uram és Tiszteletes Ajtai Balás uram, az kik is hütöket deponálák. Az Curatorok pedig ne változzanak, hanem Püspök jelen létében, vagy ha az Püspök az Seniort authorálja Assessorival együtt. Az büntetésben pedig az Püspök az Curatorokat authorálja az Egyházfiakon három forintig, az bírság két része az

---

⁴¹⁸ Után törölve: „hogy.”

Ecclesiáé, harmada az Curatoroké. Ha pedig az Curatorok tisztekben el nem járnának, az Püspöktől büntetessenek tizenkét forintra.

(2) Constituáltatott, hogy az Curatorok minél hamarább perselyes ládát csináltassanak, az melyet az Egyházfiak minden jeles Innepen templom eleibe ki tegyenek az almisanak bevételére, az praedikátor pedig publice tartozzék szép ratiókkal inducálni az auditorokat az alamisnálkodásra; melyet ha el végeztegelnének [azaz: vesztegelnének] az Curatorok, mulctentur flor. 3, ha az egyházfiak, pedig flor. singulis. Ennek pedig az kolcsa álljon az Curato[ro]knál, az láda álljon az Egyházfiaknál. Minden innepeken pedig praedikátor jelen létében számláltassék meg az alamisna, és mennyi leszen, íratassék fel.

(3) Végeztetett, hogy napjában háromszornál többszer ne harangozzanak halottjoknak, az is hosszas ne legyen, minden napi harangoztatásért pedig, az első napon kívül, fizessenek egy-egy sustákat, mely tétetessék az Ecclesia több pénze közé, erre is vigyázzanak az Curatorok az Aedilisekkel együtt. Ha kik pedig többet harangoznának, büntetessenek egy forintra.

(4) Ennek előtte is usus lévén, confirmáltatott hogy a modo in posterum senki az kepélés előtt búzáját be hordani ne merészelje, hanem ha az szükség kényszerítvén, némely szegények kenyérnek valót hoznának be két vagy három kalongyát, sub poena fl. 3, mely pénzt is az Ecclesia pénze közé tétetessék.

(5) Végeztetett, hogy az pap az templomban az praedikáló székből kön[n]yeztessen hetedszaka sub poena fl. 3.

(6) Végeztetett az is, hogy a modo in posterum maga tulajdon székit megtartsa minden ember az templomban sub poena fl. 1, hogy az idegenektől vagy az kiknek székek nincsen bizonyos, 3 szabad székek el ne fogattassanak.

Bona Ecclesiae interna

Vagyon egy sima, lábas, kívül aranyas pohár, melyen vagyon ilyen írás: Nagy Ajtai Templomb[a] valo pohár, 1659. *Egy perselyes láda*. Vagyon más pohár is, lábas, kívül-belől aranyas, trébelyezett, ezen írással: Paczolai Borbara 1671.

Vagyon más ezüst pohár is, sima, az ajaka aranyas.⁴¹⁹ *Az Sz[ent] Iváni Ecclesiának adatott*.

Vagyon egy ezüst aranyas tángyér.

Vagyon két ón palack, egyik négy szegű, másik hat szegű.

Vagyon más két ón kanna, egyik fél ejteles, az másik nagyobb fél ejtelesnél.⁴²⁰

---

⁴¹⁹ Ez a tétel utólag törölve, lásd a következő mondatot.

⁴²⁰ Ez a mondat utólag törölve.

Vagyon két kűs keresztelű ón kannácska, egyik fedeles és írásos, az másik fedeletlen. *Ez az fedeletlen elégett.*

Vagyon az pulpituson három vászon kendő, egy nyolc hímű nagy keszkenő, selymes.⁴²¹
Elsenyvedett.

Az asztalon vagyon két abrosz, egyik sáhos, egyik gyolcs.⁴²² *Ezek elszakadoztak.*

Vagyon egy török varrásos, kerek gyolcs abrosz.

Vagyon egy színes selymekkel varrott potyolat keszkenő.

Vagyon az praedikáló széken egy skarlát szőnyeg. *Ez Anno 1744 nem találtatott.*⁴²³

Ezek felett vagyon egy öreg serfőző üst, nyolc csebres, melyet hagyott felesége holta után az Nagy Ajtai Unitaria Ecclesiának szükségére néhai nemzetes Donáth István uram.

*Egy gyolcs két szél abrosz, tót kötés a közepin. Egy hitván kés hüvelyestől. Egy közönséges festékes. Egy veressel és kékkal elegy szedett kendő.*⁴²⁴ *Három sing gyolcs.*⁴²⁵

Bona externa

Pap házához valók ezek: Közep Ajta felé való fordulóban vagyon egy hold föld Hoszszuban, vicinussa Bálint deák uram, más felől Varga Gergely, Nemzetes Daniel István jobbágya.

Mester földje ugyan ezen fordulóban egy darab szántóföld, melynek vicinussa Kardos Györgyné, más felől Varga Gergelyé.

Az Oth felé fordulóban Közép lábba vagyon két hold föld pap számára való, vicinussa egy felől Donath László kisebb, más felől Henter Benedeké. Ugyan ezen határban vagyon az papnak egy földje az falun kívül, az patak mellett, vicinussa egy felől Bereczk István.

Az Oth parton is egy darabocska szántó föld papé, vicinussa Bakczi László. Ugyan azon fordulóban az mesternek vagyon egy hold földje Valaszt uton belől, vicinussa Donath László uram, más felől Varga Istváné.

Bólón felé való határban Kurta Patakra menőben vagyon egy szántó föld, vicinussa mindenik felől Molduvai János, ez papé. Vagyon ismét az Kús fel hagoban két hold föld egy borozdán, papé. Vagyon ez mellett egy felől Nagy Andrásé, más felől Bereczki Istváné. Vagyon ugyan azon fordulóban az mester számára egy hold föld, az Kovacz János kerti megett, vici[nussa] egy felől Botos István árváié, más felől Adorjan György árváié. Vagyon egy széna fű, pap

---

⁴²¹ Ez a mondat utólag törölve.

⁴²² Ez a mondat utólag aláhúzva.

⁴²³ Az utólagos bejegyzés talán a bejegyzéssel egyidejűleg törölve.

⁴²⁴ Ez a tétel utólag törölve, föléje beszúrva: „Elégett.”

⁴²⁵ Ez a tétel utólag törölve, utána megjegyezve: „Ez is elégett.”

házához való, az Ret szelvényben, az Saron belől, vicinussa egy felől az Sar, más felől Henter Miklós. Vagyon egy pap házához való tó.

Az Ecclesiának vagyon két földe Bölön felé való határban, vicinussa egyiknek az szentegyház középső cseréje, más felől Volka János, Donat László uram jobbágya. Az másiknak vicinussa Miklos János.

Vagyon egy⁴²⁶ darab csere erdő, melynek az alját kaszálják Ecclesia számára.

Oth felé való határban egy hold föld az Kapolna parlaga melette, vicinussa Czerei János uram.

Pap s mester béri

Az praedikatornak két kalongya búzát, az mesternek egy kalongyát, zabot az papnak három három kalongyát, az mesternek egy kalongyát.

Az pap búza képélni ki megyen az négy tizedből négy választott emberekkel, minden ember egy föld búzáját fel foghatja, azon kívül az hol szereti az pap, ott képél, úgy mindazáltal, hogy maga hordja be az pap és mestere az képélt búzát. Az zabot pedig minden ember tartozik be vinni papnak, mesternek. *Ha az búza képélni is ki nem akar menni az pap, tartozik az falu bé hozni.* Az falunak két része fából az papnak fizet minden marhás ember egy-egy szekér fát, harmad része az mesternek.

Numerus auditorum num. circiter nyolcvanöt.

Két harang, egyik meghasadt, az nagyobbik, az más ép.

Visitatio Generalis instituitur in Ecclesia Ajtaiensi, ubi omnia inventa ut supra, haec autem Visitatio fuisse Anno 1697. 30 Januarii.

Találtatott pénz fl. 67 kész pénz den. 77. Az falunál adósság 30 forint és egy embernél fl. 4.

Két rendbeli aediliseknél restantia harmincötödfél forint.

c) Bölön

[A Bölöni Unitárius Egyházközség Levéltárában található (*Régi iratok, 16/1693. szám*) vizitációs végzések 1693-ból, közölve: Fehér János: *A bölöni unitárius templomvár. Erdővidéki Történelmi Adatok 2/1.* Barót–Bölön, 2015. 653–655.]

---

⁴²⁶ A sor fölé utólagosan beszúrva, alatta törölve: „három.”

Anno 1693. Die 1 Februarii. In nomine Domini Generalis Visitatio instituitur in Ecclesiis Unitariorum Trium Sedium Siculicalium, primum quidem in Ecclesia NagyAjtaiensi, per Superintendentem Reverendissimum ac Clarissimum virum Dominum Michaellem Almasium, eique adjunctos Assessores Reverendum Dominum Stephanum Magyarosi, Juratum Civem Sancti Consistorii, Reverendum Dominum Johannem SzentMartonium, Senioremem Ecclesiarum Unitariarum Comitatus Albensis, Clarissimum Dominum Michaellem Regenium, Scholae Claudiopolitani Lectorem et Reverendum Dominum Michaellem Arkosium, Civem Sancti Consistorii, adjuncto pariter brachio seculari Generoso Domino Georgio Donáth de N[agy]Ajta. Ubi haec sunt acta et constituta.

1mo. Végeztetett, hogy a modo imposterum mindenkoron Curatorok választassanak az Ecclesiákban, akik az Ecclesiáknak minden javaira, mind amelyek jelen vadnak, s mind pedig amelyek elidegenítették, szorgalmatosan gondot viseljenek. Az elidegenítetteket, akár adósság, akár egyéb bonumok legyenek, úgy mint szántóföldek, szénarétek, erdők, egyszóval akárminémű jók legyenek, rehabeálni el ne mulassák, és minden Ecclesiai proventust az Ecclesia szükségére fordítsanak, és mindenképpen az Ecclesia jóvát szaparítsák. Az egyházfiaktól esztendőnként Szent György nap táján számot vegyenek, a Curatorok pedig hitösök legyenek, amint hogy pro hoc tempore unanimi consensu püspök uram jelenlétében Curatorságra választattak Gazdag János és Tana János uramék. A Curatorok pedig ne változzanak, hanem pispök uram jelenlétében, vagy ha ő kegyelme a seniort assessorival együtt authorálja. Az büntetésben a pispök a Curatorokat az Ecclesiákon authorálja három forintig, a bírságnak két része az Ecclesiájé, harmada a Curatoroké légyen, ha pedig a Curatorok tisztekben el nem járnának híven, a pispök büntesse meg fl. 12.

2do. Constituáltatott, hogy a Curatorok mennél hamarébb perselyes ládát csináltassanak az Ecclesiákban, melyet az egyházfiak minden jeles innepeken templom eleiben kitegyenek az alamisnák bévételére (az praedicator pedig tartozzék puplice szép ratiókkal az hallgatókot inducálni az alamisnálkodásra), melyet ha elveszteglenének a Curatorok, büntettessenek három forintra. Ha pedig az egyházfiak a rendelt órákon a ládának kitételit elmulatnák, egy-egy forintra büntettessenek. Mely ládának a kulcsa álljon a Curatoroknál, a láda az egyházfiaknál, azonban minden innepeken a praedicator jelenlétében számláltassék meg az alamisna, és mennyi lészen, íratassék fel, az írás pedig álljon a ládában.

3. Ennek előtte is ususban lévén, mostan is confirmáltatik, hogy a modo inposterum senki a kepélés előtt búzáját behordani ne merészelje, hanem ha mikor a szükség kényszeríténé némely szegényeket két vagy három kalongyának béhozására, úgy mindazonáltal, hogy az is legyen a

praedicator híriével. Mely ellen valaki cselekeszik, három forintra büntetessék, mely pénz is az Ecclesia pénze közé tétessék.

4. Végeztetett az is, hogy akik a kepéléskor a csóvának másuvá való transferálásával a kepélést megváltoztatnák, büntetessenek három forintra, amely tétetessék az Ecclesia pénze közé, a pap kára pedig refundáltassék.

5. Az negligensek felől is végeztetett, kik a templomot nem gyakorolják, hogy ha a templomot három vasárnapokon egymás után elveszteglének méltó ok nélkül, a Curatorok az Aedilisekkel együtt az olyanokat büntessék egy forintra, mely pénz is tétessék az Ecclesia ládájában.

6. Senki pap híre nélkül az harang köteléhez ne nyúljon, hogy azt megvonja, ha ki pedig azt elkövetné, büntetessék egy forintra, mely pénz is tétetessék az Ecclesia pénze közé.

7. Ha ki halottjának akar harangoztatni, napjában háromszornál többször ne harangozzon, akkor is legfeljebb csak egy-egy fertály órácskáig, három forint büntetés alatt, mely is tétessék az Ecclesia ládájába.

8. Végeztetett, hogy a Curatorok mindenütt 12 forint bírság alatt az Ecclesia erdejét megtiltsák. Ha valaki Curatorok híre nélkül vinne belőle, büntetessék 3 forintig, ha pedig a Curatorok elmulatnák, és az erdőre gondot nem viselnének, ők is büntetessenek a Püspöktől f. 12, melyre a Senior is úgy vigyázzon, hogy ha negligentiája miatt pusztulna el az erdő, ő is büntetessék a pispöktől f. 12.

9. Végeztetett, hogy ha az Ecclesiákban az aratás annyéra végben vitetik, hogy a kepélés meglehet és szorgal[ma]ztatnák, a praedicatorok a kepélésre tartozzanak kimenni sub poena f. 3, melyet a seniorok vegyenek meg a praedicatorokon.

10. Végeztetett, hogy a seniorok esztendőben két [Par]tialisnál többet ne hirdessenek.

11. Mind pap s mind mesterek a jövő karácson[ig] paphoz és mesterhez illendő hosszú köntöst szerezzenek magoknak és tógát, mely nélkül egyszer is templomban ne menjenek sub poena flor. 6 a papok, a mesterek sub poena f. 3.

12. Végeztetett, hogy a mesterek Húsvét előtt két héttel, Karácson előtt is két héttel Generale Exament csináljanak, melyben a pap és az Ecclesiának elei adhibeáltassanak sub poena f. 3, melyet ha a pap negligálna, büntetessék f. 6.

13. Végeztetett, hogy az HáromSzéki atyafiaknak törvényes székek légyen SzentGyörgyön az ott való causákban, ha pedig a causa Erdővidéki lészen, az igazíttassék vagy Bölönben vagy Ajtán. Az causansok pedig asztal pénzt d. 24 tartozzanak letenni, mely mensalenak hívatatik, a constitutióért két pénzt.

1693^{béli} Febr. 1^{ső} napján volt T. Almasi Mihály Püspöki Visitatiójabéli végzések.

[A Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárában található vizitációs jegyzőkönyvbe (47–48. old.) felvett leltár stb. 1693-ból és 1697-ből, közölve: Fehér János: *A bölöni unitárius templomvár. Erdővidéki Történelmi Adatok 2/1*. Barót–Bölön, 2015. 655–656.]

Anno 1693. 10 Februarii. Generalis visitatio instituitur in Ecclesia Bölöniensi, ubi etiam constitutiones praememoratae observari jubentur.

Curatorok lőnek Gazdag János uram és Tana János uram.

Bona interna

Vagyon egy lábas, födeles, nyolc darabból álló virágos, ezüst aranyas pohár, melyet Tekentetes Sarosi János uram conferált. Hadtuk olyan conditióval ebben az Ecclesiábabn, hogy Karácsonra adjanak tizenkét forintot érette az Püspöknek, hogy valamely szegény Ecclesiába mást vegyen vélle.

Vagyon három török szőnyeg, egyik fejér. Vagyon egy tarka festékes.⁴²⁷

Vagyon egy sáhos abrosz, kötés az közepin. Vagyon egy fejéressel varrott kender vászon abrosz. Egy küs török varrásos keszkenő.⁴²⁸ Egy ón tángyér. Egy keresztelő, fedeletlen ón kannácska, fertályos. Egy láda. Az pulpituson két kendő. Egy festékes az pap székin.

*Vagyon egy ezüst aranyas tángyér, melyet adott nemes és vitézlő Gazdag Bálint uram, az szélin két renddel rácz betűkkel megcifrázva. Ismét egy ejteles ón kanna, melyet conferált Sillo Istvánné.*⁴²⁹

Vagyon egy hatszegű ón palacz[k], két⁴³⁰ ejteles, Tako Mártonné asszonyom adta.

Egy ezüst aranyas pohár. Egy török szőnyeg.⁴³¹ Egy ezüst tángyér, melyeket conferált N. Tserei Farkas uram.

Még egy két szély abrosz.

Bona externa. Pap házához valók.

⁴²⁷ Ez utóbbi tétel később áthúzással törölve.

⁴²⁸ Ez a tétel később áthúzással törölve.

⁴²⁹ E tételből a név később áthúzással törölve, föléje írva: „Telmán Bálint.”

⁴³⁰ A sor fölé később, más tintával beszúrva.

⁴³¹ Ez a tétel később áthúzással törölve.

Ajta felé való fordulóban, az Hoszszu részben vagyon egy rész szénafű, melynek két része a papé, harmada az mesteré. Vicinussa Aita felől az Nemessek szénafüvek.

Va[gyo]n a papnak egy földje Fajka vapajanál, Ajta felé való határban.

Ugyan Ajta felé való határban egy darab szénafű, Ecclesiához való, vic[inussa] napnyugot felől az Olt, ab alia a Hatar patak. Ennek taxája fl. 3.

Olt felől való határban, Pap Saranál egy hold szántóföld az papé.

Ugyan mellette egy darab szénafű, papé ez is.

Szentegyház földei és szénafüvei.

Olt felé való határban Berek Oldalában egy darab szántóföld, vic[inussa] Damokos Gáborné.

Két szeg kaszáló hely, Felső és Alsó Bélmezőnek híják. Ugyan ott szántóföld is.

Sebessében azon határban egy darab szántóföld szénafűvel együtt, Czere Köz felé való határban Búdós kutnál, az kert mellett egy küs szántóföld. Mattyas berkiben, azon határban egy kicsiny darab szántóföld. Azon határban, Omlasban egy fél hold parlag.

Ajta felé való határban, Felszeg vegin egy darabocska szántóföld, az pap szántja, az út vicinussa.

Az [vagy Al] Erösse patak árnyékában⁴³² két hold föld.

Czere köz felé való határban, Nyuladban egy küs szántóföld, vicinussa Ferencz Barrabás.

Szentegyház erdeje.

Felmező tere, Ravaszas tere, vic[inussa] Felmező és Ravaszas pataka.⁴³³

Ajta felé való határban Lapos czere, vic[inussai] Mély patak és szántóföldek.

Harang van kettő. Az kisebbiken ez van írva: In Laudem Dei. Beolón.

Numerus auditorum numero 96. Özvegyek és marhátlanok num. 30.

Visitatio inchoatur generalis Anno 1697. 29 Januarii, ubi o[mn]ia reperta ut supra.

d) Felsőrákos (49. old)

Anno 1693. Die 11 Februarii. Generalis Visitatio instituitur in Ecclesia Felső Rakosiensi.⁴³⁴

e) Vargyas (49–50. old.)

---

⁴³² Az előbbi szavakra rájavítva, eredetileg a „Mely patakban” kifejezés állott itt.

⁴³³ Ez utóbbi mondatrész a sor fölé besúrvva, alatta törölve: „Lüget oldala, Miko Bercze, Tikos bércz.”

⁴³⁴ A felsőrákosi egyházlátogatás során felvett jegyzőkönyv ide nem került beírásra.

Vargias. Pastor Georgius Dersi. Rector Ambrosius Vargjasi.

Anno 1693. 13 Februarii Generalis Visitatio instituitur in Sede Siculicali Udvarhely in Ecclesia Vargyasiensi, quo etiam Constitutionem ad Ecclesias Trisede[n]ses pertinentium primum. 2. 5. 6. 7. puncto revocantur. Praeterea az székek felől végeztetett, hogy az mint az nemzetségek között fel osztatott, ki-ki az szerént tartsa magát nemzetsége székihez. Az mely nemzetség pedig meg kevesedett úgy, hogy az magok nemzetségek székit be nem töltik, míg az a nemzetség többre nem szaporodik, addig bocsáttassanak bele azok, az kiknek székek nincsen, úgy mindazonáltal, hogy az kiknek jussa van az székhöz, azok ki ne rekesztessenek. Ha pedig az olyan székekbe is az hallgatók be nem férnek, Curator uramék az Esperesttel együtt az szabados üres helyeken assignáljanak szék helyet nekik. Ha kik pedig az templomban szék felett egymást taszigálnák, az falnak egy forinttal tartoznak, az Seniornak tizenkét forinttal. Ha pedig valamellik nemzetség az ő nemzetségének valamelyik ágát, az ki is hasonló jussal bírja az széket, ki rekesztené az székből, comperta rei veritate hasonló büntetéssel büntetessék, mint azok, kik egymást megtaszigálják az székből. Senki pedig maga székit el ne hagyja sub poena fl. 1 toties quoties, az mely pénz tétetessék az Ecclesia ládájába. Erre pedig az Curatorok és az Senior szorgalmatos gondot viseljenek sub poena fl. 12.

Denique végeztetett, hogy hadakozásnak idején az Egyházfiak az kezeknél levő Ecclesiái bonumok felől tegyenek emlékezetet közönségesen az Ecclesiában, és vegyenek tanácsot, micsoda gondviseléssel kelljen azokat megtartani sub poena refusionis damni.

Hic Visitatores ita sunt immutati, ut pro Reverendo Johanne Sz[ent]Mártonino Seniore Districtus Albensis assumtus sit Reverendus Dominus Georgius Dersi Senior Ecclesiarum Unitariarum Sedis Siculicalis Udvarhely, caeteris in officio permanentibus.

Curatores in Ecclesia Vargyasiensi constituti sunt Nicholaus Szolga et Franciscus Sos junior.

Bona interna:

Vagyon egy⁴³⁵ ezüst, kül aranyas, lábas, srófos pohárocska, ez meg újított, egy öreg ón kanna, egy fertályos keresztelő ón kanna, egy ón tángyér. Egy dupla szőnyeg, egy 4 öreg hímes aranyas potyolat keszkenő, a prédikáló széken új zöld posztó, egy len gyolcs 4 öreg

---

⁴³⁵ Utána törölve: „hat szegű.”

fekete hímes abrosz,⁴³⁶ egy sához abrosz,⁴³⁷ egy vászon abrosz, egy veresses vászon kendő.
Harang kettő.

Bona externa:

Vargias közti fordulóban a Hagoban vagyon egy föld, két köböl féreje. Borvizen kívül egy föld, két köblös. Rika felé fordulóban Köves út felett egy föld, Aszalván nevű helyben egy 6 vékás föld, vic[inussa] Balás Ferenc. Hideg Kút felé, a pap háza megett egy föld, két köblös. Egres patak oldalában egy kis föld. Ezek templum számára valók. Széna fű BükSzádban pap s mester számára. *Magyaros felett Rika felé való fordulóban két vékás földet hagyott az Ecclesiának Molnár pap uram, vic. Ambaris nevű Vápa helyben egy köblös föld zálagban.* Num[erus] Auditorum circiter 130.

---

⁴³⁶ A tétel utólag áthúzva.

⁴³⁷ A tétel utólag áthúzva.

9. 1789 – Vargyas, Felsőrákos, Nagyajta, Bölön és Ürmös egyházközségekben felvett unitárius püspöki vizitációs jegyzőkönyvek (az eklézsiák teljes vagyoni és erkölcsi állapotát bemutatják, igen fontos művészettörténeti adatokkal) – Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára, Vizitációs jegyzőkönyvek 1788–1789. 224–233, 247–270, 381–398, 403–410, 415–430.

Lázár István unitárius püspök 1789. évi egyházlátogatásainak jegyzőkönyveiből

A jegyzőkönyveket a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára őrzi, illetve ezeket az egyes egyházközségek (számadásos) jegyzőkönyveibe is bemásolták.

1. Vargyas (415–430. old.)

Anno 1789. Die 5ta Aprilis. Generalis Visitatio inchoatum in Venerabili Ecclesia Vargyasiensi per Reverendissimum ac Clarissimum Superintendentem Stephanum Lázár velut Praesidem, Actuario Reverendo Johannes Bodor Diaceseos Keresztur Proseniore, et Adessore Reverendo Martino Kováts Diaceseos Udvarhelyi Ordinario Notario, simulque Seniori Coadjutore, ac utrisque Consistoribus agentibus. Praesente etiam Johanne Sebe, velut Possessionis Vargyas Jurisdictioni Militari addictae Commendanti Militari. Ubi

I. Reggeli nyolc órakor öszvegyülvén az Ecclesia a templomban, az arra harangozás által tétetett jeladásra, mindeneknek előtte isteni szolgálat tartatik, catechizálván ennek alkalmatosságával az unitária szentséges vallásnak tartása szerint az Istenről, az ő Szent Fiáról, Jézus Krisztusról és a Szent Lélekről az irt Ecclesiának lelki tanítója, Tiszteletes iffjú Máthé István ő kegyelme, és praecinálván az Ecclesia fungens oskola mestere Györke Mihály.

II. A Tit. Praeses által köszöntetik az Ecclesia, és ez is maga érdemes tagja, Tekintetes idősb Máté András uram által a Generalis Visitatiót köszöntéssel fogadta.

III. Előadja és megmagyarázza a Tit. Praeses az egész gyülekezet előtt de dato 12 Octobris 1787. Sub nro. 11356. költ azon Felsőges Királyi Gubernium Patentale Decretumát, mely mellett ezen Generalis Visitatio folytattatik, mely tisztelt Decretumban mind a Tit. Officiolatusnak megkívántatható adsistentiája, mind közönségesen az Unitaria Ecclesiáknak tagjainak az illendő engedelmesség parancsoltatik. Melyek után

IV. Közli és megmagyarázza a Tit. Superintendens Praeses azon sub 6ta Aprilis Anno 1785. numeroque 6897. emanáltatott Felsőes Királyi Rescriptumot, melynél fogva az acatholicum collegiumok számára való szükséges alamisnázkodásnak vagy vulgo collectizálásnak nemcsak esztendőnként való gyakorlása szabadított fel az azelőtti felsőes tilalmazások alól, hanem egyszerismind az olyatén collegiumokra nézve az is kegyelmesen megengedett, hogy azon collegiumok a magok subsistentiájára szükséges stabilis fundusnak erectiója végett requirálhassák a vélek vallásban egyező Ecclesiákat s azokban tanáltató privatus patronusokat. Communicáltatott pedig ezen Felsőes Királyi Rescriptum az Ecclesiával a végre, hogy ez is magában értekeződnék arról, mit szakaszthatna maga jövedelméből a Kolosvári Unitarium Collegiumnak annualis fructussára és stabilis fundussa erectiójára, és minekutána eziránt maga determinatióját megtenné, aztat a Curatoratus által a Generalis Visitationak consessussában reportálni és declarálni.

V. Communicáltatnak az Ecclesiával azon két rendbéli Normalis Instructiók is, melyek a Diaecesanus Inspector és Domesticus Curatorok, Egyházfiai és némúnémüképpen a Ministerek és Hallgatók kötelességeket is magokban foglalják, oly declaratióval pedig, hogy a megtartás végett protocolláltassanak, és e suggesto a Generalis Visitationak mostani operatiójával együtt, ha egyszerismind nem is, per partes a tiszteletes parochus által felolvastassanak. Posthaec

VI. Canonice censurázza a Generalis Visitatio 1mo: A ministereket. 2do: Ecclesia administratorit, úgy 3^{uo}: az egész Ecclesiát is. Mely censurában

(1.) A tiszteletes ministerek, pap és oskola mester ő kegyelmek mind erkölcsökre, mind hivataloknak folytatására nézve commendáltatnak. Úgy

(2.) Az Ecclesia curatora, Ülkei Bálint és egyházfiai is, úgy mint: Andorkó Ferenc, Jakab Mihály dicsírtetnek, de mégis az irt curator sollicitálja maga dimissióját, előadván mind hat esztendő alatt való szolgálóját, mind tulajdon háza gondviselésének terheit.

(3.) Az Ecclesiában vádoltatnak némelyek, kik sem templomot, sem úri szent vacsorát nem gyakorolnak, úgy négy személyek azzal, hogy feleségektől külön, törvénytelenül élnek.

(4.) Tapasztaltatik a Generalis Visitatio, hogy Szent György naptól fogva Szent Mihály napig sem leány iffiúság illendőképpen és számmal, annál inkább a férfi nemben lévő, catechizatiót nem gyakorolja. Úgy

(5.) Az Ecclesia népességéhez képest sem fiú sem leány gyermekek elegendő számmal az oskolába nem járnak, amelyhez képest a Generalis Visitatio a ministerekre nézve továbbra is ajánlja az irt dicsíretes magok viselését. Nemkülönben a curator megmarasztatván in officio, ennek és egyházfiaiainak is commendálja magok hivatalokban megkívántató hívségeket. Akik pedig az isteni tiszteletben való hidegséggel és házassági kötelesség ellen való megkülönözéssel

vádoltattak, parancsoltatik a Generalis Visitatiótól, hogy azok ennek consessussában sistáltassanak. Ami pedig nevezetesen mind az iffiúságnak nyári és a gyermekeknek téli tanításban való defectusokat nézi, serio injungálta a Generalis Visitatio mind a két nembeli iffiúságnak a vasárnapi catechizációnak szorgalmatos gyakorlását, mind pedig a szüléknek a magok fiú és leány magzatjaiknak az oskolába való feljártatását s taníttatását, oly parancsolattal pedig, hogy akik azt elmulatnák, akár atyák, anyák, akár iffiak és gyermekek légyenek, név szerént via competenti a Tit. parochustól, oskola mestertől és Praesbyteriumtól fine correctionis a Superattendentiának feladattassanak.

VII. Ezen Ecclesiában is a Praesbyterium jó móddal való felállíttatására parancsolta a Visitatio, hogy hogy[!] azok mellé kik praesbyterekül már kiválasztva vadnak, többek is az Ecclesia népességéhez képest választassanak, és mind ezek s mind amazok az ezen hivatalra s egyszersmind az Ecclesia jovainak feladására való adjuráltatása végett a Generalis Visitatio consensussában[!] a mesterség háznál személyesen megjelenjenek. His peractis

VIII. Kijöven a Generalis Visitatio a templomból, s oculari inspectione megvizsgálván az Ecclesiának templomát, cintermét, tornyát, úgy a parochiális és mesterség fundusokon való épületeket, úgy mint házakot, csűröket, kerteket s egyebeket, mind alkalmas állapotban tanálta. A templomnak darásköböl rakott három lábakon és a tornyon kívül, amazok fedél nélkült romlodozva, ez pedig meghasadozva lévén, melyekre nézve committálta a Generalis Visitatio, hogy a nevezett kőlábak megigazíttassanak és befedessenek, a toronynak megigazítása végett pedig, ahhoz jól értő pallért vagy mester embert keresvén az Ecclesia, consultálódjék megigazíttatásának módjáról, és ahhoz képest elmúlhatatlanul a torony megigazíttassék.

IX. In effectum praemonitionis Puncto VII. propositae, a Generalis Visitatiónek consessussában juráltattanak nevezetesen ezen személyek: T. idősb Máthé András, annorum 68; Felszegi Máthé Péter, annorum 72; Sebe János commendans, annorum 54; id. Ülkei György annorum 72; Curator Ülkei Bálint, annorum 57; Felszegi Sós János, annorum 63; T. Máthé Zsigmond, annorum 44; T. Máthé András junior, annorum 56; Felszegi Máthé Ferenc, annorum 64; Sebe Pál, annorum 43; Tot Ferenc, annorum 56; Ülkei György junior, annorum 63. Kik is mind hivataloknak folytatására, mind a fennebb puncto VII. említett Ecclesia jovainak s proventusainak feladására adjuráltatának formula pag. [...] Ezeknek azért hütök után lett fassiójok szerént

X. Inventáltatának az Ecclesiának mindennémű bonumi. Et quidem

Primo: Az ingatlan belső jók

1mo. Vagyon egy fundus, melynek vicinussa egy felől az ország útja, más felől az ott úgy nevezett Temető felé forduló határ, a falu felől peniglen, úgy mint északra, az ottan lévő Unitaria Ecclesia parochiális fundussa.

Az mely nevezett funduson vagyon az Ecclesia cserép fedél alatt levő nagy szép kő temploma, melyet körül mindössze 15 erős kő lábak erősítenek, az melyekből 12 faragott kövekből vagyon rakva, más hárma darásköböl vagyon készíttetve. Négy üveg jó nagy ablakok világosítják a templom alsó részét, az ötödik szolgál a napnyugot felől álló karnak világosítására, ez nem oly nagy, mint a más négy, és vagyon üveg nélkül. Mindenik ablakoknak penig az úgynevezett ablak szemöldökök faragott kövekből vagynak készíttetve. Beléje való menetelt engednek három ajtók, ketteje ezeknek alatt vagyon, párkányos bérléssel rakottak, faragott kő ajtó szemöldökökben ütköznek, vas zárokkal és sorkokkal szolgálják, harmadikja, mely a férfi iffiuságnak a karokba való bemenetelt enged, fa sze[möldökbe] ütközik, vas sorkokkal és előjáró kis zárocskával szolgáló, béllés nélkül való ajtó. A templomnak egy része, úgy mint napnyugatról, kék festékes, különb-különb virágú, szép mennyezettel, zöld, de veres szélű párkányozással, más része penig, úgy mint napkeletről, erős bolthajtással vagyon ékesítve, az mely bolthajtás és mennyezet között vagyon mind egészen faragott kövekből álló szivárvány. Mely szivárványnak dél felől álló végéhez vagyon egy egészen faragott kövekből rakatott, vas kapcsokkal foglalt prédikáló szék ragasztva, melynek tetejét hármas takaró fedi bé, alul egy fekete festékes, azon feljül egy szép gyapot gyolcsból készült nagy abrosz, egészen szép tótos csipkével körül ékesítve, mely hogy mindenkor a prédikáló széken álljon, arra van rendelve; ez Csiki Sára, Tiszteletes nagyobb Máté István úr felesége Isten dicsőségére való ajándéka. Ezen feljül zöld posztó, mely veres és kék rojttal a kívül lefüggő részén vagyon ékesítve. A prédikáló szék és kőfal között balról a papság festéssel tarkázott széke, melynek borulója szép tarka festékessel vagyon béborítva; ezen festékes Beke Judit, vargyasi Pántzél Pál felesége ajándéka. Ez előtt áll zöld festéssel, veres párkányozással készíttetett éneklő pulpitus, melyen áll a két Gradual, melyeket tulajdon kezeivel írt néhai Ferentz Sámuel, midőn volna vargyasi iskola mester. A templom bolthajtásos része alatt, észak felől a Méltóságos Dániel familia ülő széke előtt egy faragott kő lábon álló faragott kő asztal, melyen áll rend szerént alól egy tarka festékes, feljül rajta egy szép len gyolcsból készült két szély, tótos kötéssel öszvefoglalt, körös-környül ugyan tótos, két ujjni szélességű csipkével díszített abrosz, mely, hogy mindenkor azon kő asztalon álljon, úgy van Csiki Ersóktól, Pál György feleségétől hagyva, kinek ezen abrosz ajándéka. Mind a férjfiak, úgy az asszonyok ülésekre határozott székek borulólag vagynak készíttetve. E felett vagyon a templomban a fennebb leírt mennyezet alatt két szép kar, a hosszabb áll a templom észak felől való feliben, a rövidebb a templom bötén napnyugot felé.

Ezen karok kék festékekkel különb virágokra rajzolt színekkel, fekete, de veres szélű párkányozásokkal vagynak cifrázva, melyekbe feljárást szolgáltatnak a templom napnyugot felől való külső bötéhez, hosszú tornác alá vett fa grádics fogak.

Az egész templomot körös-környül kerekíti bé alkalmas magosságú kő kerítés vagy úgynevezett cinterem, melynek külső része vakolva és meszelve, teteje pedig sendély fedéllel bétakarva vagyon. Belől a templom és kerítés kőfalai között vagynak szilvafák némely helyeken nevedve. A kerítés vagy cinterem circalmának napnyugotról való öszvemenései vagy két végeinek öszvekerülései között, ugyan a már leírt és vicinált funduson áll az Ecclesia cseréppel fedett, szép magosan felemeltetett tornya, melyben a kerítés magosságáig kő grádics fogak, azon feljül pedig a toronyba feljárást szolgáltatnak 4 szakaszban készült alkalmas hosszúságú fa grádics fogak. Vagynak fenn a toronyban két jó nagyságú, szép hanggal zengő harangok, melyek micsoda inscriptiókkal s mikor öntettek, majd alább megíratnak. A kerítésbe s torony alá való bemenetelre utat ad egy cserefából készült, kívülről öt jó szélességű vas pántokkal erősített, vas zárral s sorkokkal járó kemény ajtó. Ezen ajtón egy felülről keresztül álló pánton vagyon ilyen esztendő szám a pántba belémetszve: ANO: 1777. Az ajtón belől, a torony alatt a beljebb való menetelre utat mutat egy, két oldalában ülő helyet szolgáltató, bolthajtás alá foglalt gángocska.

2do. Más fundus vagyon sub nro. Popularis Conscriptio et quidem Provincialis 32, mely parochiális fundus, ez egészen minden felől kifaragott és földbe bésott sasok közti rakatott borna kerttel vagyon békerítve, az mely rész szerént deszka fedél alatt, rész szerént lésza és arra tétetett szalma fedél alatt vagyon, melyet különös gazdák különösön procurálnak. Ezen fundusnak egy felől, úgy mint dél felől vicinussa a mindjárt sub nro. 1mo leírt fundus, melyen áll a templom és torony, másfelől, úgy mint napkeletről az úgynevezett Temető felé forduló határ, más felől, úgy mint napnyugotról a faluba felmenő ország útja, északról az Ecclesia fundussa sub nro. Provincialis 33.

Ezen funduson vagyon egy kőből épített alkalmas nagyságú épség, melyet cserefából hasogatott cseretégla borít be, ez hosszabb, mintsem szélesebb, s áll egy végivel napkeletre, más végivel napnyugotra. Ez alatt az épség alatt vagyon most két lakó ház, a két ház között egy nyári tüzelő, vagy úgy nevezett füst ház. A napkelet felől álló házacska kicsin és fenn való, melyben feljárást engednek egynéhány fa grádics fogak. Ezen házacskát két üveg ablakok, napkeletre és délre állók, világosítanak. Ez alatt a ház alatt vagyon egy kő pince, melybe a két ház között levő pitvarból vagyon bolthajtás alatt a bemenetel. A napnyugotra álló ház alkalmas nagyságú, ezt három üveg ablakok, kettő délre, más napnyugotra állók világosítanak. Ezen nagyobb háznak külső, de délről való oldala mellett vagyon egy kűs kertecske, mely

veteményező kert, más nagyobbacska kert ugyanazon funduson, melynek egy felől kertje a leírt cinterem oldala.

Ezen funduson áll jó nagyságú, bornából épült épség vagy csűr, mely hosszában egy véggel délre, mással néz északra, ez egészen súp födéllal vagyon béborítva, melynek délre való végén vagyon ugyan egy fedél alatt egy szarvasmarhák teletetésére alkottatott istálló. Ezen épségnek háta megett vagyon egy csűrös kert, mely mind a pap, úgy a mester szalmás gabonájának oda való bétakarítására hagyattatott. Ezen funduson vagyon éppen a leírt torony alatt egy deszkával fedett épség, melyben a kenyér sütésire rakott sütő kemence áll, vagynak más küs épségecskék is, melyek szolgálnak a sertések bérekesztéseire, egy része hízlaltatásokra. Ilyen állású és formájú épségek vagynak a 32. numerus alatt levő funduson, az udvaron, a kapun belől levő gárgyás gémmű mély kő kúttal együtt.

3^{uo}. Vagyon harmadik fundus sub nro. Popularis Conscriptio, et quidem Provinciali 33, ti. a mesterség fundussa, ez is körös-környül bornákból, sasok közti rakott kerttel vagyon egészen békerítve, amelyet szalma fedél többnyire takar bé, melyet különös gazdák különösön procurálnak. Ezen fundusnak délre vicinussa a mindjárt feljebb sub nro. Popularis Conscriptio Provincialis 32. leírt parochiális fundus, északra néhai Báró Dániel István úr csűrös kerte, napkeletre a Temető felé forduló határ, napnyugotra a faluba felmenő országos út.

Ezen funduson vagyon kőből rakattatott jókora épség, az melyet egészen csere téglá borít bé, ezen épség hosszabb mintsem szélesebb, s áll egyik végivel napkeletre, más végivel napnyugotra. Ez alatt az épség alatt vagyon két lakó ház, két ház között egy nyári tüzelő vagy úgy nevezett füst kamara. A napkeletre álló ház közép rendű ház, a tanító mesterek lakásokra rendeltetett, melybe feljárást engednek egynéhány fa grádics fogak. Ezen házat három üveg ablakok, napkeletre egy, délre kettők világosítanak, ez alatt az ház alatt vagyon egy kő pince. A napnyugotra álló ház jó nagyságú, melyet három jó nagy, papirossal borított ablakok, ketteje napnyugotra, más délre néző, világosítanak. Ez a ház a gyermekek taníttatásokra építettett ház. Vagyon ezen fundusban két veteményező kert. Ezen funduson áll alkalmas nagyságú csűr, melynek délre való vége alatt vagyon egy szarvasmarháknak készítettett istálló, észak felől való vége alatt szekér árnyék és két küs sertés pajtácskák. Ezen csűr, árnyék és istállók vagynak mind a papi funduson álló csűrrel egy súp fedél alatt.

Secundo: Az ingatlan külső jók, et quidem

1mo. Szántóföldek, melyek mind az Ecclesiától bírattnak

Elsőbben is: Temető felé forduló határban vagynak

(1) Egres oldala nevezetű helyen egy szántóföldecske, melynek kapacitása metr. 1. Ez minden harmadik esztendőben ugarnak marad, és nevezetesen a búza vetésre, trágyával gabonát termő föld. Ezen szántóföldecskének vicinussai két oldala felől: délre álló oldala mellett Imets Mihály, északra álló oldala mellett Máté György, mindketten limitaneus gyalog katonáknak szántóföldeik.

(2) Czinterem mege nevezetű helyen egy szántóföld, ennek kapacitása metr. 6, ez is minden harmadik esztendőben ugarnak marad, ez az őszi vetéssel mindenkor rossal, a tavaszival zabbal vettetik bé, vicinussai ezen földnek: délre álló oldala mellett Fülöpös Ferenc, Méltóságos Dániel Elek úr parasztja földje, északra álló oldala mellett néhai Báró Dániel István úr most szénát termő tanorokja, belső vége rúg a parochiális fundusokon álló csűrös kertre.

Másodsor: Vargyas köze felé forduló határban vagynak

(1) Ki hágó nevezetű helyben egy szántóföld melynek kapacitása metr. 6, ez is minden harmadik esztendőben ugarnak marad; ez az őszi vetéskor búzával, a tavaszikor zabbal vettetik bé, s trágyával szolgáló föld. Vicinussai ezen földnek két oldalairól: napkelet felől Imets András limitaneus gyalog katona szántóföldje, napnyugat felől Márok János limitaneus lovas katona szántóföldje.

(2) Borvíz orra nevezetű helyben egy szántóföld, melynek kapacitása metr. 4, ez is minden harmadik esztendőben nyomásban marad, ez is annak idejében búzával és zabbal magoltatik bé, s trágyával szolgáló föld, vicinussai ezen földnek két oldalairól: délről Ambrus Péter, északról Molnár János, mindketten limitaneus gyalog katonáknak szántóföldjek.

Harmadszor: Pad felé vagy közönségesebben Rika felé forduló határban vagynak

(1) Aszalvány nevezetű helyben egy szántóföld, melynek kapacitása metr. 8, ez is minden harmadik esztendőben ugarnak marad, ez is búzát és zabot termő föld, s trágyával hasznos. Két oldalairól ennek vicinussai: napkeletre nagyobb Ilkei György limitaneus gyalog katona szántóföldje, napnyugotra Ambrus János limitaneus lovas katona szántóföldje.

(2) Köves út Feje nevezetű helyben egy szántóföld, melynek kapacitása metr. 2, ez is minden harmadik esztendőben ugarban marad, ez csak rosot és zabot termő, hitvány föld, mely minden termés alá elfogadja a trágyát. Két oldalairól ennek vicinussai: északra Nagyságos Báró Dániel István úr földje, délre Pántzél István, néhai Dániel Lőrinc úr parasztja szántófölde.

2do. Szénafű

Temető felé forduló határban

A pap és mester számokra tartozó

Vagyon Bükszád nevezetű helyben, melynek vicinussa alólról a Bük és ezen szénafű között le szolgáló árok, más részről.⁴³⁸

Tertio: Az ingó jók, et quidem

1mo: Ezüst edények

(1) Vagyon ezüsből készítettett, egy ujj héján másfél fertály magosságú, jó tágas kerületű lábon álló, egy fertály kapacitássú szép pohár. Az mely pohár három részekből vagy darabokból vagyon készítettve, s ezüst egymásba járó srófokkal vagynak egymásba eresztve. Ezen pohárnak felső, de belső része egészen, külső ajaka két ujjnyira le jó vastagon meg vagyon aranyazva, a külső aranyazott ajakán alól aranyazás nélkült való, poncolozással készült különb virágokkal vagyon díszesítve. A középső része, mely a pohár talpából felbocsátott ezüst csőben forgólag van csinálva, szép karikás abroncsokkal alsó s felső része párkányozva, de közepe hat szegekre kiverve vagyon készítve, s a hat szegeletek között hat sima kerek figurák ékesítik, ezen forgó nevezett közép része egészen van aranyazva. Alsó része vagy talpa ezen pohárnak poncollal készült, különböző formájú, szépen kiülő virágokkal vagyon díszesítve, és az alsó felin lévő virágzások között való nyolc sima részecskék arannyal vagynak fűtatva, az alsó és felső megírt virágzat között peniglen simán van ezen köz rész hagyva, s meg is van egészen ezen simája aranyazva.

Nota: Ezen pohárnak a mindenképpen leírt formában való állíttatása, nagyobbíttatása, díszesítése Tekintetes Nagyságos Dániel Ferenc úr Istenéhez való buzgó indulatja, melynek megnagyobbíttatására, új és szebb formában való állíttatására, megaranyoztatására feles költségét adta.

(2) Más, ugyan ezüsből készítettett, egy fertálnál kisebb kapacitássú, igen szép talpas pohár. Ezen pohár is három részekből vagyon öszvealkotva, ezüst egymásba járó srófokkal vagynak az alsó s felső részei egymásba eresztve, s a srófnak öszvemenéseit egy töcséres sima pikkely takarja el. Ezen pohárnak mind a három része, külső, belső oldala igen szépen látható

---

⁴³⁸ Itt megszakad a szöveg.

vastagsággal meg vagyon aranyazva. A pohár felső részének alsó fele, a pohárba punctumozással belévert két abroncsozással meg vagyon kerekítve, azon alól ugyan belévert punctumozással csinált hosszabb és rövid figurák vagynak, amely hosszabb figurák határozódnak alsó részekkel, ugyan punctumos küs abroncsozáson. A talpának felső része négy felfelé álló virágocskákkal vagyon díszesítve, ott tudnia illik, az hova éppen a pohár ezüst srófja beléjár. Ezen küsebb pohárnak ajaka látszik egy kevésbé három helyen megrepedve.

Nota: Ezen mindjárt sub nro. (2) leírt, egészen külső részeiben aranyozott pohár volt Tekintetes Fekete Pál úr ajándéka, de lévén néhol romlása s vásása a régiség mián, amely formában most vagyon s le is íratott, abban a formában való állíttatása, megújíttatása s egész aranyoztatása Méltóságos Dániel György úr Istenéhez, Ecclesiájához lett forró, szíves indulatja, aki feles költségét s aranyát azon pohárnak a mostani szép s leírt formájában való tételére nagy szorgalmatossággal adni nem sajnálotta.

2do. Ón edények

(1) Vagyon egy rend szerént való nagyságú lapos ón tángyér, melynek feneke csak egy jó késnyi vastagsággal vagyon beljebb öntve, mintsem a széle. Felső része sima, de az alsó és külső szélén vagyon párkányozása, felső részén a karimáján vagyon két cirkalom húzás, melyek egy ujjnyi tágasságra vagynak egymástól. A szélső cirkalomba vagyon fejjül két figurácska nyomva, mely figurának egyikében láttatik valamennyire ez a két betű: C. B., a két cirkalom közibe penig vagynak ezen két betűk metszve: Z. G.

(2) Más küsded rend tángyérocška, mely felső részében egészen sima, nem mély fenékkal vagyon öntve, külső, de alsó részében meg vagyon párkányozva, melynek alsó részén, a fenék és párkányozás között vagynak ezen két betűk: T: A: Ezen két betűk az adónak, ki ezen tángyérocskát adta, Taszo Andrásnak neve.

(3) Vagyon egy szép nagy kanna, melynek magossága harmadfél fertály, nem lapos, hanem bolthajtásos fedővel szolgál, ennek capacitássa 7 fertály jó bőven. Fedelének tetején metszéssel hat, felfelé mind kisebb-kisebb mekkoraságú karikák vágattak, fedelinek felemelője nem metszéssel, hanem öntéssel csinált hátrahajló virág forma, mely kannának első részén két gyökeres ágaknak öszvekerülései között feljülről vagyon korona forma, metszéssel rajzolva. Ez alatt a korona alatt, és az ágaknak kerületei között vagyon ezen írás, s az írás alatt esztendő szám: Üdös: Máté Istvan Vargy: Pap. És Csiki Sára tsinal&c 1780.

(4) Más nagy szép kanna, melynek mind magossága, mind fedelének bolthajtásos formája, mind capacitássa, mind fedelének öntéssel készült felemelője mindenképpen olyan és annak párja, aminémű most mindjárt sub nro. (3) leíratott. Ezen kannának is első részén, alól felfelé

menő két gyökeres ágak rajzoltattak, tetejekkel öszvemenő formára, ugyan csak öszve nem mennek egészen, hanem a két terület között feljül vagyon korona címer, metszéssel rajzolva. Itt is a korona címer alatt és az ágak kerületei között vagyon ezen írás, esztendő szám utána metszve: Iffj: Máté István Vargyasi Mester tsinaltat. 1780.

(5) Megint más ón kanna, melynek capacitása egy ejtelnél egy kevéssel bővebb, magossága ennek másfél ujj héján fél sing, az kannának alsó és felső részeiben egy formájú, sűrű virágok vagynak metszéssel készítettve, úgy a fedelének alsó, külső karimájain éppen oly forma virágok vagynak metszve. Ezen kannának fedele nem bolthajtásos formájú, hanem lapos, s tetején vagyon két karikácska metszve, fedele felemelőjének első felén egy felfodorított hajú emberi fő forma ráöntve, a füle ezen kannának külső részében sok szép különböző virág formákkal vagyon díszesítve. A fedelének sarkán alól mindjárt két címerecske belényomva a fül felső részébe, mely címerecskék közül a hátulsóban látsznak ilyen formán nyomott két betűk: MR. Az kanna fülére tett virágzatok között, a kanna fülének alsó részén vagyon egy mellét szagató pelikány madárnak képe kimetszve, kiterjesztett szárnyal, s a madár képnek lábai között három fiai lerajzolva. A kanna fülének az alsó részéhez lett ragasztásának mindjárt alatta, jobb felől ezen két betűk a kannába belémetszve: A. I., mely az ezen kannának ajándékozójának nevét teszi, úgy mint: Ambrosius. Imets.

(6) Egy fertály capacitássú keresztelő ón kannácska, fedél nélkült való, melynek első részére e van virágzata közti írva: Kereszturi Mihály, két felől esztendő szám: 16=54.

3^{üo}: Abroszok

(1) Vagyon egy három szélyből álló, két helyeken hosszára két ujjnyi szélességű, tótos kötéssel öszvefoglalt, len és gyapot fonalából szőtt sujtásos abrosz, melynek két végein nem magából való rojtok vagynak mindenütt, de ugyancsak több része magából való rojttal vagyon készítve. Ezen abrosznak a közepe meg vagyon egy kevéssé szakadva.

(2) Más, két szélyből, a közepén végig hosszára lenyúló, három ujjnyi kötéssel öszvefoglalt, tiszta len fonalból készítettett bors hímzésű abrosz, melynek két végei lyukas szegővel vagynak megvarrva, ezen abrosz nagyon meg vagyon lengetegülve vagy gyengülve.

(3) Ugyan egy különös szépségű, len gyolcsból készítettett nagy abrosz, melynek hossza negyedfél sing, szélessége egy ujj héján negyedfél sing, melynek a közepin végig hosszára egy fertálynyi szélességű, karmasin, zöld, kék és viola szín selymekkel való virágos varrás van, jó bőven megelegyítve sűrű arany fonallal, az mely varrás vagyon különös len gyolcsra varrva, és

azon két felől kék selyemmel vagyon úgynevezett bokros kötésecskével az abrosz két széleihez varrva. Ezen szép abrosz Tekintetes Úri asszony T. Dániel Kalára asszony Istenéhez való buzgóságából a Vargyasi Unitária Ecclesiának tett ajándéka Anno 1725, amint az Ecclesia Libellussából kitetszik, ezen abrosznak két végei lyukas szegővel vagynak beszegve.

(4) Más, három szélyből álló, úgynevezett vízfolyásos kötéssel öszveköttetett vagy varratott, egészen kender fonalból, bors hímre szőtt jó kemény új abrosz, melynek két végei lapos szegővel vagynak beszegve.

(5) Más, viszont bors hímre szőtt, vastag kender fonalból készítettett, három szélyből álló fél viseltes abrosz, melyben a szélyek agyon varrással vagynak öszvefoglalva. Két végei ezen abrosznak lapos szegővel vagynak jó vastagon beszegve.

(6) Ugyan más, kender fonalból szőtt, keresztül veres fejtővel sujtásozott, harmadfél szély, agyon varrással és szegővel öszvefoglalt abrosz, melynek két végei lapos szegővel vagynak beszegve. Ezen abrosz, amint a Libellusból lehet látni, Szolga Miklós ajándéka.

(7) Még más, kenderből szőtt, két szély sima abrosz, mely bokros kötésecskével közepén vagyon öszvefoglalva, lapos szegővel végein beszegve.

(8) Vagyon igen szép, vékony len fonalból szőtt, két szélecskékből álló, igen szép kús abroszocska, melynek a két végén igen szép vékony kerek formákra köttetett csipke vagyon varrva, ugyan a két végén, a csipkéken belől, tiszta vont arannyal varrott 32 szép virágok vagynak varrva. Ezen szép aranyas abroszocska Méltóságos Dániel Susanna kúsasszony ajándéka, anno 1752^{ben}, amint a Libellusból kitetszik.

4to: Keszkenők

(1) Vagyon igen szép vékony potyolat fejr keszkenő, melynek négy szegein tiszta vont arannyal varrott négy nagy virágok vagynak, s körül a szélei is mindenütt arannyal vagynak szegve. Ezen igen szép aranyas potyolat keszkenőt néhai Méltóságos Dániel Ferencné Suki Sára asszony testamentumából a Méltóságos Dániel família ajándékozta a szent asztalra.

(2) Más, ugyan fejr potyolat, négy szegein szkófiummal varrott, egy kevésbé megsárgult keszkenő. Az mely keszkenőn a szkófiummal rakott virágok meg kezdetek feketedni, s körül a széle is mindenütt szkófiummal vagyon szegve. Ezen keszkenő néhai Fekete Pál uram ajándéka.

(3) Egész selyem keszkenő, melynek közepe veres, fejtővel, szélé pedig veres és zölddel vagyon elegyítve, ezt a szent asztalra istenes indulatjából Hajdú Rebeka, Kövendi János felesége 1782^{ben} ajándékozta.

5to: Kendők

(1) Vagyon len gyolcsból készített szép kendő, melynek két végei veres, fekete, kék, zöld selyemmel vagyon virágosan varrva, azon virágos varrásos alsó részei a kendőnek zöld selyemmel vagyon felkötve, a kendő két végei hasonló zöld selyemmel vagyon beszegve. Ezen kendőnek közepe nincs kihalva vagy lyukasztva.

(2) Más, szép, gyapot gyolcsból készült, az alsó felébe egy fertály szélességű, szép fejtővel kötéssel díszített kendő, melynek a két végén két ujjnyi szélességű tótos csipke, s az oldalain is ugyanazon csipke harmadfél fertálynyira vagyon felbocsátva. Közepe ezen kendőnek a pulpitus tetején álló gombszárban való bemenetelre kerekén ki vagyon metszve, s azon lyuk csipkével körülvéve. Ezen kendő T. Csiki Sára Tiszteletes Máté István uram felesége ajándéka.

(3) Ugyan gyapot gyolcsból készült szép kendő, melynek két vége kék fejtővel, szép virágokkal vagyon ékesítve, s szép tótos csipke a két végre varrva. Ez is, hogy a pulpitus tetején lévő gombnak lába belémenjen, középen ki vagyon lyukasztva. Ez vargyasi Sos Bálintné istenes ajándéka.

6to: Szőnyeg és Festékesek

(1) Vagyon egy nagy kockás virágzatokkal szőtt szőnyeg, az mely szőnyeg nem egyéb szükségre, hanem arra vagyon szánva és határozva, hogy a sátoros ünnepeken és a Szent Mihály napja előtt esendő vasárnapi szent communio alkalmatossággal a prédikáló szék ezzel betakarítatik és díszítetik. Ezen szőnyegnek két végein magából való rojt vagyon kibocsátva. Ez a Tekintetes Fekete háznak szíves ajándéka.

(2) Vagyon e felett három, nem szőnyegek, hanem itt közönségesen úgy nevezett festékesek, melyek mindenkor a templomban állanak, azokon az helyeken, az hová vagyon ajánlva, úgy mint szent asztalra, prédikáló székre, papi székre. Ezen festékesek az nro. primo

leírt ingatlan belső jók, midőn leírtak, ott azokon a helyeken, ahol állanak, említették, azért ide tovább nem írattnak.

7mo: Ládák

(1) Vagyon egy alkalmas nagyságú, minden festék nélkült való, jó erős vas zárral és sorkokkal szolgáló fejer láda, melynek hossza 5 ~ öt fertály, magossága harmadfél fertály. Ezen ládában a szent edények, a szent asztalra, prédikáló székre, éneklő pulpitusra való minden ruhák conserváltatnak. Ezen láda áll a papi háznál a pap gondviselésében.

(2) Más, festékétől megkopott, három fertály hosszúságú, másfél fertály magosságú, kemény vas zárral és sorkokkal szolgáló persely láda, melynek vas fogantyúja tetején keresztül van csinálva, és a fogantyú között egy magában a láda tetejében vágott hosszúkó lyuk, melyen az alamisnát béeresztik az adakozó keresztyének. Ez a ládácska vagy persely szolgál a templom ajtajinál sátoros ünnepeken és egyébkor beszédendő alamisnának megtartására, ez is áll a papi háznál, s vagyon a pap gondviselése alatt.

8vo: Harangok

(1) Vagyon egy jó nagy, tiszta zengéssel hangoskodó harang, mely vagyon azon a funduson álló toronyban, amely sub nro. primo leírtatott, az mely harangon ez a superscriptio s azután tétettetett esztendő szám vagyon: Fusa sum ut sonem in honorem et gloriam Unius veri Dei et Filii eius Jesu Christi Patrono Gener. Stephano Daniel de Vargyas; me fudit Petrus Murarius. 1667. Ezen harangnak ütején is ezen esztendő szám látszik, az ütőbe belémetszve: 1667.

(2) Más, küsebb öntésű, ugyan az említett funduson álló toronyban levő, nem éppen oly tiszta hanggal zengő, mint a más, de ugyancsak nagy hanggal zengő harang, amely, mint az Ecclesia Libellussából kitetszik, 425 fontot nyomó, melynek a külső oldalán lévő sok szép virágzatok között vagyon ez a superscriptio, esztendő számmal: Fusa est haec Campana in Honorem et Gloriam Unius veri Dei et Filii ejus Jesu Christi, sumptibus Ecclesiae Unitariae Vargyasiensis Ao 1763 M: Julio, sub Curatoratu Andre. Máté per Josephum Vest Schesburg.

9no: Könyvek

(1) In quarto fogott, sarkán és négy szegein bőrrel borított könyv, az mely könyven az öszveszorító kapcsok helyett szolgálnak nagy szíjú kötők. Táblája ezen könyvnek a bőrözés között színehagyott lazúr szín papirossal vagyon béborítva, az mely könyvben az Ecclesia számára való collatumok, perceptumok, erogatumok s ezekről való ratiók, s egyéb Partialis és Generalis Visitatiók conclusumai s objectumai protocollálva tanáltatnak, lévén a könyv sub titulo: A' Vargyasi Unit. Ecclanak Libellussa.

(2) Más, in folio készült, csak sarkán halovány sárga bőrrel, egész tábláján pedig kék papirossal beborított könyv. Ezen könyv a Felsőges Rendelések béiratására szolgáló protocollum, lévén ezen könyv sub titulo: PROTOCOLLUM VENERAB: ECCLESIAE VARGYASIENSIS &c. &c. Anno Millesimo Septingentesimo Octuagesimo &c.

(3) Az úgy nevezett Keresztelő könyv, ezen könyv hosszú, sarkán és szegein sárga bőrrel, táblájának pedig több része fejez papirossal vagyon békötve, ebben a recens natusoknak, házasoknak és megholtaknak nevek a pap által, kijé a könyv, inferáltatnak. Ezen hosszú könyv vagyon sub titulo: Diarium sive Libellus continens Nomina Baptizator., Denator. vel Mortuorum & Copulator. &c. &c. Anno 1750.

10mo: Pénz

	Hfr.	Den.
1. Kézpénz in cassa vagyon	10	90
2. In elocatis capitalibus	200	72
Summa	211	60.

XI^{mo}: Ecclesia proventussi

	Hfr.	Den.
1. A pénz elocatumnak summája lévén H. Fr. 200. Den. 72, interesse 6 procento tézsen	10	90
2. Az Ecclesiától bírató szántóföldek capacitássá lévén metr. 27, ennek felét búzával, más felét zabbal inseminálván, és 1 véka búza vetés után secundum adjuratorum fassionem 3 vékát, úgy a zabot is felvévén, amannak vékáját a Den. 60, ennek a Den. 18 computálván tézsen ára Flor. Hung. 31. Dr. 59. És mivel minden harmadik esztendőben nyomásban maradnak az specificált		

földek, erre nézve una tertialitást kivéven a 31 forintból és 50 pénzből, marad pro annuali proventus	21	6
3. Az esztendőben négyszer celebráltatni szokott communio alkalmatosságával alamisna circiter	15	33
4. A más vallású halottaknak való harangozásért jó ugyan valami proventus, de fixi determinálni nem lehet		
Summa	48	44.

XII. A pap proventussi

	Hflor.	Dr.
1. A mostani Felsőleges Rendelések szerint a búza és zab kepeből minden egész gazdától a papnak menven búza gelimis 2, zab is ugyanannyi, lévén ilyen gazdák nro. 113, minden kalangya búza után véven metr. 1½, zab kalangya után metr. 2, és annak vékáját a Dr. 60, ennek pedig a Dr. 18, léssen búzából és zabból az annuus proventus	316	86
2. Egész oszporások lévén nro. 35, fél oszporások pedig nro. 18, és amazok a Felsőleges Rendelések szerint fizetvén Dr. 60, ezek pedig Dr. 30, in concreto annuus pecuniarius proventus léssen	26	40
3. Vulgo fa bér úgy lévén reguláztatva, hogy minden ökrös gazda administráljon fát egy-egy szekérral esztendőnként, lévén ilyen gazdák nro. 113, annyi szekér fát hoznak, melyeknek két része a papnak obveniálván, és currum a Dr. 18 computálván, léssen innen annuatim proventus in pecuniis	13	56
4. A tanító mesterrel lévén a papnak egy közre bírató szénafüve, minden esztendőben cum industria proferens currum faeni 1½, ebből két tertialitás, azaz egy currum lévén a papé, ezt a Flor. Hung. 3 computálván léssen annuus proventus	3	–
Summa	359	82.

XIII. A tanító mester proventussi

	Hflor.	Dr.

1. A búza és zab kepe, úgy az oszporára nézve is, ki-ki in medietate fizetvén aztot amennyivel a papnak tartozik, tehát ezekből juxta calculum Puncto praecedente XII. Nr. 1. et 2. institutum, lészen a mesternek annuus proventus	171	63
2. Fa bérből pedig lévén a mester egyharmados, számára obveniálnak currum 37 s fél szekér, azaz in pecuniis, currum a Dr. 18 computálván	6	78
3. A Puncto praecedente XII. Nro. 4. declarált szénafüből	1	50
4. A tanításért competáló didactrum ezen Ecclesiára nézve is juxta constitutiones az initiánsoktól Dr. 24, a declinistáktól, comparistáktól és conjungistáktól Dr. 48, a felsőbbektől Dr. 102, de minthogy a tanítványok pro modernis circumstantiis kevés számmal vagynak, úgy hogy az Ecclesia népességéhez képest sokkal többeknek kellene lenni, innen a didactrumbéli proventus is fixe nem determináltathatott, annyival is inkább, hogy a constitutio is kevésbé szokott observáltatni.		
Summa	179	91.

XIV. Szorgalmatosan censurázta a Generalis Visitatio az Ecclesia administratiójáról való ratiókat is, melyek post revisionem per Visitationem Diaecesanam peractam, ezen Libellusban inferáltatva találtattak, amelyekre nézve nevezetes hibának találván az azokban tétetett sok correctiókat, nevezetesen a számokban emergáltakat, serio committált a Diaecesana Praelaturának az is, hogy az effélékre oly attentióval légyen, mely által legküsebb efféle correcták is pro futuro eltávoztassanak, nemkülönben injungálván a ratiocinans administratorokra nézve is a ratiók készítésében azon accuratiót, melyet a fennebb Puncto VI° declarált instructiók praescribálnak, oly modalitással pedig, hogy valamint a perceptumnak, úgy az erogatumnak is, amint esnek dietim per specificie tétessenek fel a ratiókban a több ezen circumstantiákkal együtt, melyek a ratiocinans plenaria legitimitiójára szükségesek. Hogy pedig a ratiók ilyen accuratióval készíthessenek, praescribálta a Visitatio, hogy a ratiocinansnak diáriuma légyen, és abba in eadem serie jegyezze vagy a parochussal jegyeztesse fel dietim minden perceptumait s erogatumait elegendő declarációval, és ebből készíttesse osztán a maga ratióját, melyet post revisionem et approbationem ezen Libellusba is per extensum inferáljon a Diaecesana Praelatura. Azok a correcták pedig, melyek eddigelé kihúzatással tétettek ezen Libellusban egynéhány helyeken, többé ne légyenek, sőt ne is íratassék semmi is pro futuro ezen Libellusban mások által, hanem csak az Ecclesiastica Praelatura által. Mostan pedig a fungens curator usque ad diem 26to Novembris 1788.

folytattatott administratiójára nézve a Diaecesana Visitatio absolutiójának helyben hagyásával a Generalis Visitatio által is absolváltatik, kinek is, tudniillik Úlkei Bálint ő kegyelmének a capitalis censussának oly szorgalmatosságával való felhajtását injungálta a Visitatio, melyhez képest egy esztendőről másra a restantia nem acceptáltatik, hanem a ratiocinans akár szedje fel a debitoroktól a censust, akár ne, maga kötölytetik satisfaciálni az Ecclesiának tempore exactionis rationis, úgy vétettétvén fel ebben a censusok, melyeknek ideje expirált volna, mint készpénzbéli perceptumok.

XV. A templom gyakorlásra, az úri szent vacsorával való élésre nézve hidegséggel vádoltattakot, kikre nézve ob absentiam eorundem a Generalis Visitatio meg nem tehette maga kötelességit, ajánlotta a Praesbyteriumnak oly rendeléssel, hogy mindazokat ebbéli kötelességeknél hívséges teljesítésére, mind pedig a házasokat, kik megkülönbözve élnek ad cohabitandum hathatóson disponálja, tudósítván super eventu a Superintendentiát.

XVI. In effectum praemonitionis Puncto IV. habitae a Kolosvári Unitarium Collegium számára pro stabili ejusdem fundo conferált az Ecclesia effective Hung. Flor. 70 ~ hetven magyar forintokat, Méltóságos Daniel Elek úr pedig Hung. Flor. 10. Dr. 80. Nemkülönböztetve Méltóságos Daniel Ferencné Méltóságos Pálfi Juliánna úrasszony is hasonló fundusnak Kolosvárra léjendő administratiója iránt in Hung. Flor. 30. megtette maga kegyes ígérétit. Egyszersmind pediglen a Venerabilis Ecclesia declarálta aziránt való maga készségét is, hogy az azon Collegium subsistentiájára szükséges annualis succursust is nem szűnik meg etiam pro futuro szintén a lehetőségig érezhetőképpen gyakorolni. Az Ecclesia fungens capellanussa pedig hasonló succursusnak esztendőnként való administratióját figálá a maga részéről in H. Flor. 5. Dr. 40. t. i. Tiszteletes ifjabb Máté István ő kegyelme, és a fungens iskola mester, addig míg ezen hivatalban maradand, úgy mint Györke Mihály ő kegyelme in H. Flor. 2. Dr. 70.

XVII. Találtattak ez Venerabilis Ecclesiában a mostani Visitatio alkalmatosságával 1mo: Patres et Matres familias N^{ro}. 299. 2do: Uxores Superstitum Patrumfamilias N^{ro}. 201. 3^{io}: Liberi Utriusque Sexus N^{ro}. 454. Adcoque 4to: Universae Animae N^{ro}. 954.

Nota bene: A múlt 1788. esztendőben veszték el a gránicokon a vargyasiak nro. 52, a törökkel való háborúban.

XVIII. A Generalis Visitatio az Ecclesiától, és ez is amattól kölcsönös búcsúzással megválának.

Acta in Venerabili Ecclesia Vargyasiensi Unitariorum. Diebus 5ta et 6ta Aprilis. Anno 1789.

Stephanus Lázár Praeses, Joannes Bodor mp. Actuarius.

In Ecclesia FelsőRákosiensi

Anno 1789. Die 1ma Mensis Aprilis Generalis Visitatio tartatik, annak Praesesse lévén Tisztelendő Superintendens Lázár István, Actuarius pedig Tiszteletes Consistor és Kereszturi Diaecesisbéli Prosenior Bodor János és Assessora Tiszteletes Fejér vármegyebéli Diaecesis Seniore és Consistor Dersi György ő kegyelmek. Mely Visitátiónak alkalmatosságával

I. Az írt napnak reggeli nyolc óráján catechizatióval való isteni szolgálat tartatik az Ecclesia fungens papja, Tiszteletes Finta József ő kegyelme által, praecinálván az Ecclesia fungens mestere, Batzó Mihály ő kegyelme. Ezután pedig

II. A Tit. Superintendens suo et Visitationis Generalis nomine köszönti az Ecclesiát, és ettől mindjárt nevezett papja által visszaköszöntéssel fogadtatik.

III. Közöltetik az Ecclesiával az Felséges Királyi Guberniumnak de dato 12 Octobris 1787. sub nro. 11356 költ Guberniale Patens Decretum, melyben a tiszt uraknak az, hogy a Generalis Visitátiónak, ennek requisitiójára, adsistentiával légyenek, az unitaria religión lévőknek pedig az, hogy mindenkben ezen Visitátiónak engedelmeskedjenek, paroncsoltatik.

IV. Nembkülönb közli és meg is magyarázza a Tit. Superintendens Praese ő kegyelme azon sub 6ta Aprilis Anno 1775[!]. nroque 6897. emanáltatott Felséges Királyi Rescriptumot, melynél fogva az acatholicum collegiumok számára való szükséges alamisnálkodásnak nemcsak esztendőnként való gyakorlása szabadíttatik fel az azelőtti felséges tilalmazások alól, hanem egyszersmind az olyatén collegiumokra nézve az is kegyelmesen megengedettett, hogy az afféle collegiumok stabilis fundusok erectiója végett az azon collegiumokkal hűtben vagyis valláson egyező Ecclesiákat s azokban találtató privatus patronusokat és patrona asszonyokat requirálhassák. Communicáltatott pedig ezen Felséges Rescriptum az Ecclesiával a végre, hogy ez is magában értekeződne arról, mit szakaszthatna maga jövedelméből vagy fundussából a Kolosvári Unitarium Collegiumnak annualis succursussára és stabilis fundussa erectiójára, és minekutána ezek iránt maga determinatióját megtenné, aztot a Curatoratus által a Generalis Visitatio előtt ennek consessussában declarálná.

V. Közöltetnek az Ecclesiával azon két rendbéli Normalis Instructiók, melyek a Diaecesanus Inspector és Domesticus Curatorok, úgy az Egyházkfiak, és némünémüképpen a Ministerek és Hallgatók köteleseégeiket is magokban foglalják, oly declaratióval pedig, hogy azon instructiók a szoros megtartásra protocolláltatnának, és az Ecclesia közönséges gyűlésében per extensum,

a mostani Generalis Visitationának ezen Ecclesiában léjendő operatiójival együtt az Ecclesia Tiszteletes papja által felolvastatnának. Quibus ita praemissis

VI. Kezdi a Generalis Visitatio maga operatióját a canonica censurán, mely szerént 1mo. A loci ministerek, pap és mester ő kegyelmek cum adhaerente familia. 2do. Az administrator curator Pál András és egyházfi Székely János ő kegyelmek magok administratiójokra nézve. 3^{io}. Az egész gyülekezet az isteni tiszteletben való buzgóságra és az úri szent vacsorának gyakorlására, s egyéb erkölcsket illető cselekedetekre nézve. 4to. A szülék magzatjoknak jó neveltetésekre s taníttatásokra, és a magzatok szüléjekhez tartozó engedelmeskedésekre nézve.

Mely censurában valamint a tiszteletes ministerek, a pap és mester ő kegyelmek magok szent hivataloknak, tanításbeli kötelességeknek hívséges teljesítésével és az erkölcsbeli jó példaadással, nemkülönben a nevezett curator és egyházfia is hívséges administratiójoknál fogva commendáltattak, úgy a hallgatóknak is az isteni tiszteletben való buzgóságok, úri szent vacsorával való élések, mutua concordiaik, és a szüléknek magzatjaik taníttatásában véghezvitt kötelességek példás dicséretet érdemlett a Generalis Visitatiótól, oly meghagyással és paroncsolattal mindazáltal, hogy a Szent György és Szent Mihály napjai között lenni szokott vasárnapi catechizatio pro futuro egész vigorban folyjon, és az oskalába feljárható magzatok is ősszel, jó idején fogván a tanuláshoz, aztot Szent György napja előtt félbe szakasztani ne merészeljék. Ha pedig ezekben engedetleneknek találtatnának akár szülék s akár magzatok, azok név szerént a Superattendentiának maga útján a Tiszteletes Ministerek és Curatoratus s Praesbyterium által denunciáltatnának.

Azokra nézve pedig, kik vagy ketten templombéli nem gyakorlással és az úri szent vacsorának elmulatásával vádoltattak, determinálta a Generalis Visitatio, hogy ezeket elsőbben a tiszteletes pap atyafi hathatósan intse ebbéli kötelességeknek teljesítésére, s ha intésének foganatja nem lenne, azonnal a Praesbyterium is ezen intést hasonlólag véghezvigye. Elsőbben e végre maga közül választandó két becsületes praesbyterek által, azután pedig in casu non obtemperacionis maga eleiben constituálván az engedentlent, maga adhortálja, momentis ad id proficuis, s ha ez is haszon nélkült lenne, legottan az ilyen vakmerőt denunciálja a Superattendentiának, hogy ez a külső tisztség által is adhibeáltassa a törvény és Felséges Rendelések szerént való büntetést és correctiót.

VII. A Praesbyteriumnak jó móddal való helyben állítására committáltatik a Tit. Praeses által az Ecclesiának, hogy minekelötte mostani gyűléséből eloszlanék, válasszon maga kebeléből azok mellé, akik ennek előtte praesbytereknek vagyis hiteseeknek választattak vala, többeket is, oly számmal, aminéműt kívánna az Ecclesia népessége, az Ecclesia hasznát és épületét néző dolgoknak jó móddal lehető folytatására. És akiket választand, azokat név szerént adja fel, sőt

personaliter is sistálja a Generalis Visitatio előtt, ennek consessussába a végett, hogy mind azon hivatalokra, s mind pedig egyszersmind az Ecclesia mindennemű jovainak és proventussainak is feladására adjuráltassanak. His ita in confluxum totius Ecclesiae per Visitationem consumatis Ecclesia intuitu praescriptorum in templo menente

VIII. A Generalis Visitatio kijövén a templomból, oculari inspectione megvizsgálta az Ecclesiához tartozó minden épületeket, úgy mint a templomot, tornyot és cintermet, úgy a parochialis és mesterség jószágokat una cum superaedificatis, és a templom s cinterem körül talált ruínák reparatiója mellett azt is serio injungálta a Curatoratusnak, hogy a cinteremben lévő borzafa berek és szilvafa sűrű csemetékkal együtt minden továbbra való haladék nélkült igen curiose kiirtassék s kitisztíttassék. E mellett pedig a mesterség házat régi szalmás fedelére nézve nemcsak megavultnak, hanem kiváltképpen a classisra nézve a tüzelés iránt igen félelmes és tűz által történhető egész veszedelmet könnyen okozható állapotjában találta, eyszersmind pedig a leány oskalára nézve héjánosnak is, tehát determinálta, hogy a Szent Ecclesia semmit is nem késedelmezvén, teljes ügyekezettel azon légyen, hogy azon mesterség háza és fiú gyermekek classissa funditus tolláltassék, és azok helyett mind a mesterség lakására alkalmasabb ház, mind pedig a fiú és leány gyermekek számára külön-külön classisok, az Ecclesia népességéhez képest megkívántató tágossággal és [nem] sövény, hanem kályha kemencékkel tölgyfa cserepes fedéllel építtessék, úgy pedig, hogy ezeknek el nem készülése valamiképpen akadályt ne okozzon abban, hogy a tanulás és tanítás ősszel a maga idejében el ne kezdődhessék, mivel ezen történetekben, az ki annak oka lenne, a tanulásbéli akadálynak, méltó büntetését engedetlenségének, akár curator, akár más administratorok vagy hallgatók légyenek, semmiképpen el nem kerülnek.

IX. In complementum commissi praecedenti puncto VII. habiti név szerént praesentáltatnak, sőt személyesen is sistáltatnak coram Visitatione Generali in domo parochiali consistente ezek, úgy mint: Curator Pál András, annorum 68, Egyházi Szekelly János, annorum 64, Biró András, annorum 74, Biró György, annorum 68, üdős Szekelly György, annorum 68, Pál Miklós, annorum 66, üdős Andorko Mihály, annorum 66, Csiki István, annorum 64, Biró Ambrus, annorum 56, Pál György Ferenc, annorum 51, Biró Ferenc, annorum 42, Lőrincz András, annorum 42, Biró Miklós, annorum 38 és küsebb Szekelly György, annorum 40. Kik is minnyájon a praesbyteri hivatalra és egyszersmind az Ecclesia minden jovainak s proventussainak feladására adjuráltatának pag. [...] expressált juramenti formulával.

X. Az Ecclesia nevezett fungens curatora által requiráltatván a Generalis Visitatio az iránt, hogy helyiben, megtekintvén az üdős és egyéb circumstantiák által okoztatott gyengeségét, más, előre nézve alkalmasabb subjectum applicáltatnék, minthogy ezen kérését nem obtineálta ex eo

capite, hogy praevie az egész Ecclesia által commendáltatott volna hívséges administratiójáról, tehát újíttotta az iránt való kérését, hogy erőtlensége még egy egyházfinak rendeltetésével segítették! Melyre accedált a Generalis Visitatio, és a választás szerént az elébb puncto IX. írt praesbytereknek egyikét, úgy mint Biró Ambrus ő kegyelmét a szentegyházfíui hivatolra adjuráltatta, a fennebb pag. [...] leírt juramenti formula szerént.

XI. Inventáltatának az Ecclesia mindennemű ingatlan és ingó jovai az elébb puncto IX. megnevezett fassiójok után tett feladások szerént, ilyen renddel:

Primo: A belső ingatlan jók

1mo. Vagyon a falu közepe táján egy kerek fundus, vicinussa egy felől az Ecclesia mesterség jószága, egyebütt mindenfelől az utak, melyen áll az Ecclesiának kő temploma és tornya, mindenik cserép fedél alatt. Mely fundus környülvétetett ugyan cserép fedél alatt lévő, másfél német ölnyi magosságú kő kerítéssel, mely néhol kezdett hasodazni. A templom festékes mennyezettel, hasonló festékű két chorusokkal, bütüről és ódalról valókkal, négy üveg ablakokkal, prédikáló székkal, éneklő pulpitussal, férfi és asszony nép boruló székekkel, záros ajtóval (lévén a cinterem kerítésén is széles záros ajtó) készítettett, lévén egy elliptica figurájú asztal is, az úri szent vacsora administratiójára szolgáló.

2do. Más fundus vagyon sub nro. Popularis Conscriptio 116, vicinussai Méltóságos Daniel Sámuel úr colonialis sessiója, melyben most Sándor Mózes lakik, és ugyan Méltóságos Vargyasi Daniel Imreh úr colonialis jószága, melyben Székelly Zsigmond lakik, egyebütt pedig minden felől az utak. Melyen áll a papság kő háza cserefa téglával befedve, mely épült Anno 1777, lévén ezen fedél alatt egy nagy ház kő pincével, tanuló ház boltazással, más felől cseléd ház. A nagy házban zöld mázos tüzelő kemence, három üveg ablakok, egy fejr hosszú fogas az ablakok felett, pohárszék festetlen. A tanuló házban is hasonló zöld mázas befűtő kemence, két üveg ablak, egy ölnyi ladás pad. A cselédházban egy lantorna ablak, egy hitván régi tüzelő kemence. A házokon vas zárokkal való ajtók, a pinceajtó retesszel, lakattal tartatik. Ezen funduson vagyon új csűr, cserefa bornákból lakott, föld odarral, két istállókkal, egy deszkából való kapuval, kűs pajtával szalmás fedél alatt, más felől különösen szekér színnel, ugyan szalmás fedél alatt. Közél ehhez kő kút, hízó sertés ól cserefa téglá alatt. Kenyérstűtő kemence is vagyon deszka fedél alatt. Az udvari és csűr kert kapuk deszkából vagynak. Ezeken kívül a nagy ház ablaka alatt egy kűs veteményes kert. Az egész jószág pedig rész szerént bornával, nagyobbára sövény kerttel kerítettett bé.

3^{tio}. Harmadik fundus vagyon sub nro. Provinciali 117, vicinussai egy felől a templom kerített cinterme, más felől mindenütt az utak, melyen áll a mesterség háza, fából való, más felől

egyvégtiben a tanuló gyermekek háza, közben kamara, előtte pedig egy romladozott deszka pitvar vagyon, lévén mindezek szalmás régi fedél alatt. A mesterség házában pedig paraszt, régimódi kályhából tüzelő kemence, két üveg ablakok, a fal oldalán két paraszt fagosok, egy régi pohárszék is találatik. A gyermekek tanuló házában vagyon kemence sövényből, két papiros ablakok, hosszú asztal, mellette faragott fából való padok. A házakon, kamarán, pitvaron hozza való ajtók is vagynak. Vagyon ezen circumvicinált mesterség jószágán csűr, föld odorral, pajtával, szalma fedél alatt. Sütő kemence cserefa téglá alatt, sertés ól is szalma fedéllel, veteményes kert a ház körül. Az egész jószág pedig rész szerént colláttal, rész szerént s nagyobbára új sövény kerttel kerítve, kapuja pedig deszkából vagyon.

Secundo: Külső ingatlan jók

et quidem

1mo. A temető helyek

Egyik vagyon az Egres felé fordulóban, vicinussai egy felől a faluba bójáró patak, más felől a falu útja, melynek fűbéli hasznát privatus ember vészi.

Másik vagyon az Also fordulóban, melynek vicinussa egy felől a falu útja, más felől a szántóföldek, ennek is hasznát privatus falusi ember vészi.

2do. Szántóföld

Az alsó fordulóban

Vagyon egy míveletlen föld Bél mezőre vezető helyben, metr. cir. 4, egy felől Illyés András, más felől Pál Ferenc szomszédságiban.

3^{tio}. Szénafű

Az alsó határban

Vagyon egy küsded, cir. fél buglyára való szénafüvecske Nagy Mező nevezetű helyben, melynek szomszédjai Székelly Miklós, Pál György és Biro Ambrus, az ország útja által menván rajta.

Nota bene. Ezen szénafüvecske a papságtól bíratik.

Tertio: Az ingó jók

et quidem

1mo. Harangok

A fennebb puncto primo nro. 1mo. declarált toronyban vagynak egy nagyobb és más küsebb harangok, melyek közül a nagyobbikon ilyen írás olvastatik: In honorem Dei et Jesu Cxti Sumptibus Ecclesiae U. F. Rákósiensis. A küsebbiken ilyen írás vagyon: In usum Ecclesiae U. F. Rakosiensis 1708.

2do. Ezüst edények

- (1) Vagyon egy ezüst pohár, melynek az ajaka kívül-belől virágoson aranyazott, magossága egy előarasnyi és kapacitása egy fertálnál küsebb.
- (2) Más ugyan ezüst pohár, lábos, copás, belől sima, a feneke virágoson aranyozva, a lába srófon jár.
- (3) Egy küs ezüst tányér, egészen mindenik fele aranyos, melynek belső kerítése egy darab helyt a karéjától elvált.

3^{tio}. Ón edények

- (1) Egy ón palack, nyolc szegeletű, két ejteles, srófos, füles, fedeles, melyen ilyen írás vagyon: Sumptibus Ecclesiae Unit. F. Rakosiensis pro eadem 1744-
- (2) Más ón kanna, ejteles, füles, fedele gombos, a tetején egy kis sróf, az oldalán pedig ilyen írás: Expensis Ecclesiae Unit. F. Rakosiensis 1745.
- (3) Egy küs keresztelő ón kanna, cir. fél fertályos.
- (4) Egy ón tányér, mely egy néműnemű nyomással a felső karéján megjegyztetett.

4to. Szőnyegek és festékesek

- (1) Egy dufla török szőnyeg, a prédikáló széken áll, a közepin, négy szegeletein közbe fejéres, és ezen keresztül fekete széllyes pántlikáson készítettett, két renddel.
- (2) Egy sváb tarka szőnyeg, az úr asztalára való.
- (3) Egy szederjes posztó, kétszer ványolt, az éneklő pulpituson keresztül borítólag tartatik.
- (4) Egy fél dufla, szakadozott tarka szőnyeg, mely a papság házában az asztalon áll.

5to. Abroszok

- (1) Egy abrosz, gyapot vászonból való, körül csipkés, egészen a közepén recés, harmadfél szélyből áll.
- (2) Egy házi gyolcs abrosz, harmadfél szélly, melynek a közepén hosszan két rend kötés vagyon.

(3) Egy gyapot vászon abrosz, harmadfél szély, a közepén két rend rudas kötés, a közepén keresztül ezen név olvastatik: Lórintz Jánosné.

(4) Egy takács gyolcs nagy abrosz, prédikáló székre való, keresztül rajta két rend rece, egyik oldalán végig csipke.

(5) Egy négy szély takács gyolcs, prédikáló székre készített nagy takaró abrosz, három helyen keresztül benne rece, egyik oldalán végig kerek csipke vagyon.

6to. Keszkenők

(1) Egy közönséges gyolcs keszkenő, körül rajta kék fejtővel varrott virágok vagynak.

(2) Más keszkenő, vastag patyolat gyolcs, négy szegeletén szkófiummal varrott nagy virágok, közben pedig a négy szélén négy apróbbak vagynak.

(3) Más, patyolat keszkenő, négy szegeletin nagy virágok szkófiummal, s körül is azzal behányva, a négy szegeletén pedig közben négy apróbb virágok vagynak.

(4) Vastag patyolat keszkenő, négy szegeletin arany fonallal nagy virágok ilyen írással varrva arany fonallal: Pál András, Székelly János.

7mo. Kendők éneklőszékre valók

(1) Egy hosszú kendő, gyapotból való, körül rajta csipke vagyon.

(2) Más, len vászonból való kendő, melyen körül kerek csipke vagyon.

(3) Házi gyolcs kendő, ezen is a két végén csipke vagyon.

8vo. Kés

Vagyon egy gyöngyházás nyelű kész, mely szolgál az úri szent vacsorára való kenyér felmetéllésére.

9no. Könyvek

(1) Egy Dicséretes írott énekes könyv in folio.

(2) Más, írott Zsoltáros könyv, ugyan in folio, mind a kettő tisztességes jó kötésben vagyon.

(3) Az Ecclesia könyve, melybe a ratiók íratatnak, papiros táblában, szegeleti bőrbe vagyon kötve, in octavo.

(4) Keresztelő könyv in folio, alkalmas kötésben.

(5) Protocollum ordinationum regiarum, quoad Ecclesiastica objecta, in quarto, jó kötésben.

10mo. Pénz⁴³⁹

---

⁴³⁹ A szöveg itt megszakad.

In Ecclesia Ürmösiensi

Anno 1789. Die 19na Februarii. Continuáltatik a Generalis Visitatio, annak Praesesse Tiszteletes Superintendens Lázár István által lévén, Adссора Tiszteletes Esperest Consistor Dersi György, Actuarius pedig Tiszteletes Professor és Consistor Bodor János ő kegyelmek, jelen lévén Dioecesanus Inspector Curator Tekintetes Pálosi Sz[ent]Királyi Sámuel úr is. Holott

I. Reggeli nyolc órakor a templomban isteni szolgálat tartatván catechizatióval, ezután köszöntetik az Eklézsia a Titt. Superintendens által, és eztet köszöntéssel fogadja maga fungens papja, Tiszteletes Kis György Simeon által.

II. Communicáltatik az Eklézsiával a Titt. Praeses által a Felséges Királyi Guberniumnak sub 12ma Octobris 1787. Nro. 11356 gratiose költ Patente Decretuma, mely által a Titt. Officiolatusnak a Visitatio requisitiójára a szükségesekben abstinentia, az Unitaria Eklézsiáknak pedig az engedelmesség paroncsoltatik.

III. Nem különben communicáltatik és megmagyaráztatik de dato 6ta Aprilis 1785. sub nro. 6897, fennebb, pagina [...] lévő Felséges Királyi Rescriptum is, az aztot communicáló Felséges Locumtenentiale Consilium és Királyi Gubernium Decretumival együtt, időt engedvén az Eklézsiának a Titt. Visitatio Praesesse intuitu praemissis a maga részéről való consultatióra.

IV. Canonice censurázza a Generalis Visitatio 1mo. A fungens ministereket, ú. m. a parochus Kis György Simeon és éneklő s iskola mester Koronkai Mojses ő kegyelmeket, kik mindketten mind hivatalok folytatására, mind pedig a jó erkölcsöket illető magok viseletekre, példadásokra nézve in ductu canonum dicséreteseknek tanáltattak, az egy pipázáson kívül, melynek pro futuro eltávoztatását ő kegyelmeknek committálta a Generalis Visitatio sub poena canonica alioquin irremissibiliter exigenda. 2do. Az administrator egyházfiak: Gyerő János és Gyerő Márton ő kegyelmek ellen is semmi egyéb administratiójokat illető vád nem tanáltatott, ez egyen kívül, hogy a ministerek bére (mely ezen Eklézsiában az unitárius Titt. Méltóságos Possessoratus embereinek colonialis földekről obveniáló decima) exactiójában debita attentióval s szorgalmatossággal nincsenek, és ebből megesett gyakor ízben, hogy a ministerek béreik bészolgáltatásában csonkulást szenvedtenek legyen. Mely malumnak megorvoslására téjendő szükséges rendelkezések megtételit addig, míg a vacantiában lévő ezen Eklézsiabeli curatorság canonice restauráltatik, differálta a Generalis Visitatio. 3^{tio}. Ami pedig az Eklézsiát illeti, reliquis in salvo repertis nyilvánosságra jött az, hogy a szülék magok mindkét nemben lévő

magzatjaiknak jól neveltetésekre tartozó kötelességeket voltaképpen nem teljesítik, amidőn a *mascula juventust contra praxim olim laudabiliter etiam in hac Ecclesia vigentem* nem kényszerítik a vasárnapi, Szent György napjától fogva Szent Mihály napjáig gyakoroltatni *canonice praescribált* catechizációra való feljárásra, és az iskolában is fiú magzatjaikat igen kevesen, léány gyermekeiket pedig teljességgel nem is jártatják. Mely rossznak orvosoltatása végett emlékeztetvén a *Generalis Visitationak Praesesse* az atyákat, anyákat és ifjakot, sőt az egész Eklézsiát is azon Felsőges Rendelésekre, melyek által mind a két nemben lévő ifjúságnak mind a vasárnapi tanításra vagy catechizációra való feljárása, mind pedig az iskolában való taníttatása mind a két nembéli gyermekeknek szorosan parancsolatott, mind pedig a szüléket magok kötelességeikre, hogy ezeknek teljesítésében *pro futuro héjánosság* ne legyen, megparancsolta. Oly rendeléssel, hogy az ezen parancsolatnak nem engedelmeskedők, akár szülék, atyák t. i. és anyák, akár ifjak és gyermekek legyenek, a *Superattendentianak fine procurandae correctionis debitae tempestive denunciáltassanak* a *Dioecesanus Tiszteletes Esperest* ő kegyelme által, akinek általadni a nem engedelmeskedőket kötelessége lészen a *loci ministeriumnak* és *praesbyteriumnak*.

V. Minthogy pedig ezen Eklézsiában *ad praesens usque Praesbyterium* nem volt, és a *curatorság* is néhai Méltóságos Maurer László úrnak a közelebbről múlt 1758^{dik} esztendőben, Karácson havának 6^{dik} napján történt halálozása által *vacantiába* esett. Tehát elsőben is a *Curator*, és másodsor a két egyházfiakkal együtt hét *praesbyterek* *voizálás* által léjendő választásokat, és a kiválasztandóknak *fine introductionis* név szerint való feladattatását *committálta* a *Generalis Visitatio* az Eklézsiának. Rendelést tévén egyszersmind arról is, hogy a *Dioecesanus* és *Domesticus Curatoroknak*, *Szentegyházfiaknak*, *Minsitereknek* és *Hallgatóknak* *ad administrationem Ecclesiae* tartozó kötelességeket magokban foglaló, és *ad protocollandum serioque observandum* a *Superattendentia* által *medio Titt. Seniori Dioecesani* minden Eklézsiákkal előre közöltetett két rendbéli *instructiókat* a jelenlévő *Generalis Visitationak* ezen Eklézsiában rész szerint már véghez vitte, rész szerint továbbra is folytatandó egész *operatiójával* együtt a *loci parochus* minél hamarébb arra alkalmatos időben az egész Eklézsia *hallottára per extensum* felolvassa s megmagyarázza.

VI. Kijövéen a *Generalis Visitatio modo praevio* véghezvitt *operatiójának* énekléssel lett bérekesztése után a *templomból, oculari inspectione* megvizsgálta mind a még egészben meg nem épített templomot, mind pedig a *parochialis* és *mesterség fundusokat*, s az ezeken lévő épületeket békerítéseikkel együtt az ezekben, t. i. a kerítés kertekben, mind a templom s mind az említett két *fundusok* körül tanáztatott *héjánosságoknak* megépítésit szorgalmatosan és *serio* injungálta az *Administratoroknak*. E felett pedig a *parochialis funduson* lévő *sütő kemencének*

már megrongyollott és tűz által való károkat könnyen okozható füstös, kormos szalma fedelit sine mora et dilatione tollálatni, és a helyében akár deszka, s akár – amint neveztetik – fa téglafedelet a tűz ellen való nagyobb securitásra procurálatni megparancsolta. A templom körül való építésnek continuatiójáról szólani addig, míg a ratiót revideálhatná, differálván.

VII. Censeálta a Generalis Visitatio ezen Ekléziabéli pro nunc csak nyolc fiú gyermekekből álló oskolát is, és azoknak a tanítványoknak idejekhez képest találatott profectusokból concludálta a fenn nevezett új mester atyafinak tanítványai körül véghezvitt illendő szorgalmatoskodását, melyet hogy számosabb tanítványokra is kiterjeszthessen, ez iránt szükséges rendeléseit is modo praevio Puncto IV. nro. 3^{uo} már megtette. Committálván a mester atyafinak az iránt, hogy a tanítványokat csak in lingua vernacula exerceálja a syllabizálásban, olvasásban, éneklésben, catechizatióban és írásban, hogy ezekben tökéletességre menjenek, ezután következőn a Felséges Rendelések szerént a német és deák nyelveknek tanulása.

VIII. Consideálván a Generalis Visitatio néhai Méltóságos Ürmösi Maurer István úr méltóságos özvegye, Sándor Kata úrasszony házánál, az Eklézsia közönséges választása szerént elsöbben is Méltóságos Maurer Sándor urat Domesticus Curatornak és Gyerő János s Gyerő Márton fungens egyházfiakat, kik közül amaz 69, ez pedig annorum 41, úgy Mojses Jánost, ki annorum 38, Mojses Mihályt juniorem, annorum 38, Erdő Györgyöt, annorum 39, Gyerő Bálintot, annorum 32 és Mojses Andrást, annorum circ. 38 a praesbyteri hivatalra, s egyszersmind mindeniket az Eklézsia mindennemű belső és külső ingatlan és ingó javainak s proventussainak igazán való feladására penes depositionem solemnem juramenti inaugtorálta[?] s adjurálta a fennebb pag. [...] lévő juramenti formulák szerint.

IX. Az Eklézsia javainak per secundum fassiones praeadjuratorum inventatiója következik e szerént:

Primo: A belső ingatlan jók

1mo. Vagyon egy fundus, egy felől a parochialis és mesterség házakhoz bėjáró utca, alól az Eklézsia mesterség jószága, hátul és észak felől Mojses János colonialis lakóhelye vicinitásaiban. Mely funduson vagyon az Ekléziának hátulsó részében mostan újjonan építetett temploma, első részében lévő régi toronnyal együtt. Mely templom körül, az irt vicinusok között vagyon cinteremnek mezeje, melyben temetkeztenek az Ekléziabéli meghalálozott hallgatók addig, míg az efféle benn való temetkezéseknek helyei a Felséges Rendelések által nem suffragáltattak volna, mely Felséges Rendeléseknek szentül léjendő megtartását serio injungálta a Generalis Visitatio az Ekléziának.

Notandum. Az írt templom dél felől való oldalában, a templommal együtt új cserép fedél alatt vagyon kő tornác, mely még egészen el nem készült, belől pedig a templomban is se padimentum, se prédikáló, se ülő székek, se ablakok nincsenek.

2do. Más fundus a mindjárt nevezett utcán belől, bal felől, sub nro. Popularis Conscriptio 8 vagyon, in vicinitatibus egy felől özvegy Szabo Györ[gy]né, más felől az Eklézsia mesterség jószágai. Mely jószágban az parochialis ház vagyon, lévén azon egy szalmás fedél alatt lakó ház, oldalfélt tanuló ház, kamora, közben fűstház és egy romladozott deszka pitvar. Lévén a lakóházban paraszt kályha kemence, úgy a tanuló házban is más hasonló kemence, a két házon négy üveg ablakok, két fogas, egy asztal, négy régi ajtók, a lakóház ajtaján vas zár. Vagyon továbbá mégis ezen jószágon csűr kapuk nélkül, két föld odrokkal fából rakott, közös a mesterrel. Ezen kívül ugyan szalma fedél alatt egy istálló, ennek végében egy méhes és veteményes kert, s azon hátul jó tágasságú, káposztának s törökbúzának való hely. Vagyon továbbá az írt jószágon sütőház, fából rakott, romladozott sütő kemence benne. E mellett egy kör kút is vagyon, közös a mesterrel. Még ezeken kívül szalmás fedél alatt két romladozott sertés ólok.

3^{io}. Fundus, melyben az iskola mester lakik, sub nro. Popularis Conscriptio 9, melynek egy felől vicinussa a nevezett papság jószága, más felől egy darabig a cinterem, azontúl a Moyses János bennvaló lakhelye. Deszka fedél alatt lévén ezen funduson újonnan épült mesterség háza egy felől, más felől pedig classis a gyermekek tanítására, közben pedig egy kamara vagyon. Mely mesterség házában vadnak: zöld mázas kemence, két ablakok sima üvegekkel, egy asztal, pohárszék, egy karos és két egyes székek, ajtó vas sorkokkal. A classisban sövény kemence két üveg ablakokkal, a kamarának retesz ajtaja, mindezek az Eklézsiához tartoznak. Ezen circumvicinált mesterség jószágán a házon hátul gyümölcsös, szilvás, azon belől veteményes és jó darab, törökbúzának szolgáló helység.

Mindezen három fundusok körül többire a kertek megromladoztak.

Secundo: Külső ingatlan jók

et quidem

Elsőbben: Szántóföldek

Melyeket indivise eleitől fogva a pap in dualitate, a mester in tertialitate bírtanak.

1mo. A felső fordulóban

Egyik vagyon Hidegség nevezetű helyben, in vicinitatibus egy felől Méltóságos Maurer Ferenc úr, más felől Bedő Mihály szántóföldek, capax metr. 15.

Más Eger mellett nevezetű helyben, vicinussa egy felől Méltóságos Maurer Ferenc úr földje, más felől az ország útja, capax metr. 16.

Harmadik Pusztás nevezetű helyben, mindkét felől az erdő vicinussa, capax metr. 16.

Negyedik Kis Bük nevezetű helyen, vicinussa mindkét felől az erdő, capax metr. 5.

Ötödik Patak oldalon, vicinussa ab una az erdő, ab altera a Patak, capax metr. 16.

2do. Agostonfalva felé való fordulóban

Egy vagyon Csere Száty nevezetű helyben, vicinussa egy felől az erdő, más felől Mojses György szántófölde, capax metr. 6.

Más Matskalik nevezetű helyben, vicinussa Méltóságos Maurer urak földje egy felől, más felől a Rakótya.

Notandum. Ezen előszámlált szántóföldeknek nagy része olyan, hogy semmit sem terem soványsága miatt, sőt némelyiket kőszikla volta miatt művelni sem lehet.

Másodszor: Szénafüvek

Egy GáthSzégben, vicinussa n[éhai] Méltóságos Maurer László úr haeressei, más felől Mojses János, Titt. néhai Maurer László colonussa szénafüvei, profert. cur. 6.

Másik Kurta Szeg nevezetű helyben, vicinussa alól néh[ai] Maurer Sámuel úr successori, feljül Mojses István colonus szénafüve, profert. cur. 1½.

Harmadik Fülöp orotásában, vicinussa alól Titt. Maurer Ferenc úr, feljül Kováts Ferenc colonus szénafüvei, profert cur. 1½.

Negyedik Gyenge Szeg nevezetű helyben, vicinussa alól a tó, feljül Nagy György, néhai Méltóságos Maurer László colonussa szénafüve, profer. cur. 1½.

Mindezeket is a pap két résziben, a mester harmad résziben indivisim bírják.

Harmadszor: Erdők

Egyik szálas csere makk termő erdő vagyon Sz[ent]Egyház Cseréje nevezetű helyben, vicinussa egy felől Patak oldal, más felől Csijanós Széles Bértz, harmadik felől a Pusztás közönséges legelő hely.

Más feleresztett csere erdő KisBükk nevezetű helyben, vicinussa alól Méltóságos Maurer Ferenc úr, más felől a papság földje.

Tertio: Ingó jók

1mo. Ezüst edények

Vagyon egy talpas, aranyas ajakú, fél fertályos, két rend metszéssel zsinórozott, egy előaraszni magos pohár.

Más aranyas, capás, melynek oldalán egy cifra kerítés, abban egy ember kép kardos kézzel, ilyen írás felette: W. P. 1650, egy tenérni magosságú, fél fertálynál nagyobbacska.

2do. Ón edények

1. Egy kanna, fedeles, füles, a füle gombjában zörgő, ejtelesnél nagyobb, néhai Méltóságos Maurer Gábor úr ajándéka, belől a fenekin circulusban egy szép virág vagyon.
2. Másik egy kis fedeles, füles keresztelő kannácska, a fenekin ilyen írás vagyon: Andreas Arkosi 1762.
3. Harmadik is egy füles, fedeles kanna, 3 fertályos.
4. Egy nagy ón tángyér.
5. Más kisebb ón tángyér, melynek a belső szélén egy circulusban egy virágocska, ezen két betűvel: C. K.

3^{io}. Szőnyegek

1. Egy dufla török szőnyeg, három sing hosszúságú, két sing szélességű, a közepin fejjeres veres, kék és feketés virágokkal, két vége rojtos készüllettel.
2. Fél dufla tarka, szakadozott.
3. *Suab* szőnyeg, viseltes.

4to. Pulpitusra való készültek

Egyik zöld, francia posztóból való.

Másik hamuszín selyem tafota, 4 szegre készítettett, melynek négy szegületin ezüst fonállal és selyemmel elegyítettett bojtocskák, hasonlóképpen ezüst fonállal és kék selyemmel körös-körül, úgy feljül is, a lyuk körül ékesen megrojtoztatott, és belől bélése kék bolti vászonból vagyon, melyet Méltóságos Maurer Sámuelné Suki Borbára úrasszony ajándékozott.

5to. Abrosz

Egy két szél, széletlen gyolcs, a közepin fejjér kötéssel egyben foglalva, körös-körül veres selyemmel behánva, és szálára varrott virágokkal megékesítettett.

6to. Kendők

Egy vászon kendő veres fejtővel, virágokkal mindkét végén ékesítve vagyon.

Más vászon kendő, mindkét végén lyukatos varrás vagyon.

7mo. Keszkenők

1. Egy patyolat gyolcs, igen szép nagy ruha, körös-körül szkófiummal beszélve, mind a négy szegeletin szkófiummal varrott nagy virágokkal ékesített. Méltóságos Maurer Istvánné Sándor Catharina asszony ajándéka.
2. Hamuszín, jóféle selyem ruha, három szély, körös-körül selyemmel és ezüst fonallal rojtozva, Méltóságos Maurer Sámuelné asszony Pekri Borbára ajándéka.
3. Len gyolcsból való, körös-körül veres selyemmel virágoztatott.
4. Gyapot gyolcs ruha, a két vége veres fejtő sujtással szőtetett.
5. Egy pár ruha gyapot gyolcs, szakadozott kendőből készített, egyik-egyik vége mindenkinek fekete selyem virágokkal virágoztatott.

8vo. Ládák

Egyik öt fertályos zöld, régi láda, melyben az előszámlált edények s egyebek tartatnak, e vagyon a papság házájánál.

Másik egy fél singes, fekete, záros, perselyes, melyben az Eklézsia levelei vannak.

9no. Asztal

Egy, mely is a templomban vagyon, ovális kerek asztal.

10mo. Harangok

1. Nagy harang, régi.
2. Más kisebb, ilyen írással: Fusa in Honorem & Gloriam unius veri Dei & Filii ejus Jexu Xti, Opera & ipsa ratione Eccl[esi]ae Unit. Ürmösiensis & Generosor. Dominor. Patronor. Francisci, Gabrielis, Stephani & Josephi Maurer.
3. Kisebb is vagyon, ilyen írással: Speravi in Domino.

11mo. Könyvek

1. Dicséretes énekes, nagy betűkkel íratott, in folio.
2. Más hasonló, zsoltárok in folio.
3. Oblonga formában egy protocollum, melyben kereszteltetteknek, holtaknak, házassulóknak nevek béíratattik.

4. Protocollum, melyben amelyben[!] a perceptumok, erogatumok és ratiók vizsgálása béíratatik, in quarto, tábla nélkül.

5. Más protocollum, melyben a Felsőges Királyi Rendelések és Guberniale Decretumok íratattak, in quarto, papiros táblába, fél bőrbe kötve.

Notandum.

Itten következnek immáron 1. A Pénz és 2. Az Eklézsiának Proventussai és 3. Az administrator curator néhai Méltóságos Ürmösi Maurer László úrnak, s keze alatt volt s ma is fungens első egyházfinak egymással, nevezetesen a templom építésére nézve connexe lévő két esztendőbeli ratiójok revisiója, s ezekből az activum vagy passivum debitumoknak cum accessoriis eruitiója, de mindezekhez mostan a Generalis Visitatio [nem] nyúlhat a Titt. néhai Méltóságos Curator Méltóságos özvegye, Simen Anna úrasszony absentiaja mián, a méltóságos asszonnál lévén a fennebb nro. 8vo positione posteriori declarált kis láda, az abban lévő literálékkal s consignatiókkal együtt. Azért is oly rendelést tett a Visitatio⁴⁴⁰ a Diaecesanus Tiszteletes Esperest és Notarius ő kegyelmek Tekintetes Inspector Curator úrral együtt, vagy ha a Titt. úr meg nem jelenhetnék, ketten is adhibite pro utroque casu Ill. Neo Curatore Domestico, azonnal, ha a Titt. Méltóságos asszony eljövend, itten az Ecclésiában concurráljanak, és az említett ratiókat rendbe szedjék, s úgy revideálják, hogy amidőn a Generalis Visitatio visszatérend Háromszéki Dioecesisbeli eklézsiáknak visitatiójából, akkoron azon ratiókat revideálhassa, s azokból a szükségeseket eruálhassa, és azokhoz képest a templomnak egészben való elkészítésére pro futuro hasznos rendeléseket megtehesse.

X. A parochus proventussai

	H. Fl.	Dr.
1 ^{mo} . A rendszerént való kepe lévén itten a Méltóságos Unitárius Possessoratus colonialis földeik mindenféle procreatióinak, solum cannabe excepta, decimája, ebből in mediocri procreatione az obtingens volna in casu quo accurate administráltatnék a dézma. 1. Az ősz gabonából, úgy mint búzából és rozsból gelimae 120. 2. Tavaszi gabonából, úgy mint (a) zabból gelimae 24, (b) haricskából totidem gelimae 24, (c) törökbúzából szemül cub. 15, (d) kölesből metr. 4, melyeket in proventu pecuniario felvén, et		

⁴⁴⁰ Utána törölve: „hogy.”

quidem: A <u>búzára</u> nézve egy kalongya után másfél vékát, s egy vékát a den. 50. A <u>zabra</u> nézve egy kalongya után metr. 2, és vékáját a den. 24. <u>Török búzára</u> nézve pedig metr. a den. 30 computálván, és a <u>kölesre</u> nézve metr. a der. aeque 30 vévén fel, mindezekből egy esztendei pecuniarius proventus lészen in concreto H. Fl. 127. Dr. 92. Melynek kétharmad része lévén ex constitutione a parochusé, e téssen	85	88
2 ^{do} . Fa bér titulus alatt az egész Eklézsia maga constitutiója szerint, s azon constitutió fundált régi praxis szerint administrálni tartozik a papnak annuatim 16 szekér fát, maga az Eklézsia disponálván esztendőnként az iránt, kik vigyék meg azt, az honnan currum a dr. 18 a pecuniarius proventus	2	88
3 ^{io} . A papság után járó szántóföldek capacitássa lévén in concreto cub. 19. metr. 3, de ezekből a két határban cultizálható nem több, hanem cubulorum 7, és így pro tribus calcaturis három részre felosztván, minden esztendőre esik inseminatio cub. 2. metr. 1+ $\frac{1}{3}$, melyhez képest egy véka vetés után három kalongya procreatiót, egy kalongya után másfél vékát, és egy véka árát a dr. 50 computálván, lészen az annuus proventus in pecunia H. Fl. 21, melynek kétharmad része a parochusé, egyharmada pedig a mesteré lévén, innen a parochus annuus proventus non deductis expensis ac semine téssen	14	
4 ^{to} . Az szénafüveknek, minden esztendőben kaszáltathatóknak, lévén in concreto procreatiója cur. 10 $\frac{1}{2}$ in faeno et in cordo cur. 3 és faeni curr. a H. fl. 3, cordi aut. a H. Fl. 3 computálván, innen az annuus proventus in pecunia H. Fl. 30, melynek egyharmad része a mestert illetvén, a parochus részére kétharmad részben esik	20	
5 ^{to} . Titulo eskető poltra minden esztendőben két pár házasulandó személyeket computálván, innen az obtingens		6
Summa	122	82

Notandum. A tavasz gabonából rite nem administráltatik a dézma, csak azt adván ki-ki pro lubitu, ami tetszik, nevezetesen a török búzából, melyből ha igazán kiadatnék a dézma, a két ministerek részére obveniálna cubulis 50 in granis, mely defectus enormis lévén, szükség hogy orvosoltassék, debita attentióval lévén pro futuro a bérnek igazán való kiszolgáltatására a Titt. Curatoratus, egyházfiak és Praesbyterium, sőt önnön magok a minister atyafiak is in ductu instructionis superius memoratae, különben a Ministerium is, hogy ha továbbra is patiálná

commitente ezen káros befizetést, s az által a subsequenseknek is kárt okozna, a responsabilitást el nem kerül, in ductu canonum contra ministros ad imminutis olim capetiorum commitentes latos.

XI. A mester proventussa

	H. Fl.	Dr.
Mínthogy ezen Eklézsiában a minsiterek, pap és mester reditussai indistincte együtt vagynak s administráltatnak, mind a dézmára, mind pedig a külső örökségekre, szántóföldekre s kaszálókra nézve, és mindazoknak egyharmad része a mesteré, innen ennek proventussa is fele része a parochus proventussának, azért is in ductu eorum[?] quae de proventibus parochi puncto praecedenti xmo[?] praemissa sunt pecuniarius proventussa a mesternek 1. E decimis	41	94
2. Fa bérből	1	44
3. A mesterség földei s kaszálóiból non deducto semine et expensis	10 ⁴⁴¹	
His accedit 4. A harangozó kérékből való circiter cub. 3 constituens reditus in pecunii	6	
Summa	60	38

Notandum. Titulo didactri nincsen semmi fixuma a mesternek, hanem ebbéli fáradsága némelyektől eddigelé quad antemis jutalmaztatott opera curruli aut manuali, melynek bizonyosabb rendben való szedését ajánlotta a Visitatio a Praesbyteriumnak.

XII. In effectum adhortationis supra Puncto III^{io} fundamento mentionati ibidem Benigni Rescripti Regii super succursu in rationem collegii nostri praestando praemissae ezen declaratio téteték a Praesbyteriumtól coram Visitatione Generali: Hogy mivel semmi proventusra való fundussa ezen Eklézsiának nincsen, módja sem lehet valami stabilis fundusnak maga részéről való erectiójára, hanem valamint ennek előtte ad praesens usque az Eklézsiának tagjai requiráltatván a szentegyházfiak által házanként, gabonájok bétakarítások után sponte adakoztanak collegiumunk számára, úgy továbbra is ezen szokást kívánja a Szent Eklézsia gyakorolni, és amint neveztetik, nyári collectázás titulussa alatt ki-ki a lehetőségig

⁴⁴¹ Alatta törölve: Summa [H. fl.] 54. [Dr.] 38.”

collegiumunk subsistentiájára gabonájából adakoznék. Lévén előre is oly reménységgel, hogy ha ezen szükséges adakozás az atyafiakkal voltaképpen megértettetik, esztendőnként reá megyen circiter 3 magyar forintokra. E felett ajálja készségét továbbra való gyakorlására is azon szokásnak, mely szerént újesztendő első napján szokott kihirdettetni a collegium számára való új adakozás, új esztendői ajándék nevezete alatt, és ki-ki a templom ajtajában kitétetni szokott edényben szokta letenni önként való alamisnáját in uno alter vel obolis.

XIII. Számbavétettek az Eklézsiának mindkét nemben lévő tagjai és tanáltatott: 1^{m^o}. Numerus patrum et matrum familias 51. 2^{d^o}. Numerus uxor. conjugator. 38. 3^{u^o}. Numerus Liberor. utriusque sexus 103. Adcoque 4°. Numerus animarum universim 192.

Acta et consignata in praemissa Ecclesia Ürmösensi. Anno, dieque praescriptis.

Stephanus Lázár mp. Praeses.

Joannes Bodor mp. Actuarius.

4. Nagyajta

[89] In Ecclesia Nagyajtaiensi

Anno 1789. Diebus 19. 20. 21. et 22da Mensis Martii. Generalis Visitatio celebráttatik Tisztelendő Superintendens Lázár István praesidiuma alatt, Tiszteletes Consistor és a Kereszturi Diaecesisnek Proseniora Bodor János ő kegyelme, Assessora pedig Tiszteletes Szolga Ferenc, az HáromSzéki Tractusbéli Ecclesiáknak hütös notariussa, jelen lévén mindvégig a Nagyajtai commandáns, ifjabb Kerekes Mihály ő kegyelme is. Mely Visitatio

I. Kezdetét vészi az isteni szolgálaton, mely a nevezett 19^{dik} napon reggeli nyolc óra után vasárnapi cerimoniával tartatott az Ecclesia közönséges gyűlésében s templomában, és lévén ezen nap a mi dicsőségesen országgló örökös Fejedelmünknek, Német, Magyar és Cseh Országok Királyának s Római Császárnak, II^{dik} Józsefnek a szent keresztség által vett nevének napja, tehát az ő Felsége tiszteletére elénekeltetik a LXI^{dik} zsoltár, és az ő Felsége szerencsés és boldog életiért, országlásáért s hadakozásáért a Generalis Visitatio és az egész gyülekezet, ennek fungens papja, Tiszteletes Kováts János ő kegyelme felszóval praecálván, buzgó könyörgését bocsátja Istene eleiben. Annak utána [90] pedig a nevezett parochus catechizál az Istenről, az Úr Jézus Krisztusról és a Szent Lélekről való sorkalatos articulussairól az unitária szentséges vallásnak. Viszont közönséges könyörgéssel rekesztvén bé azon catechizatiót és isteni szolgálatot. Ezeknek utána pedig

II. A Tiszteletes Superintendens az Ecclesiát köszönti, köszöntéssel fogadtatván az Ecclesia részéről is ennek nevezett parochussa által. Továbbá

III. A Tiszteletes Praeses előre jelenti, hogy a jelen való Generalis Visitatio légyen a Felséges Királyi Guberniumnak die 12da Octobris 1786. sub numero 11386 költ Patentale Decretuma mellett és erejével, megmagyarázván ezen Decretumnak continentiáját is.

IV. Nemkülönben jelenti és megmagyarázza az acatholicum collegiumok subsistentiájára szükséges alamisnálkodást vagyis vulgo collectizálást bizonyos modalitással kegyelmesen felszabadító, és az azok számára való stabilis fundus erectióját is kegyelmesen megengedő Felséges Királyi Rescriptumot is, mely költ sub 6da Aprilis 1785. numeroque 6894, úgy az ezen Rescriptumot közlő két Decretumokat is. Quibus ita praemissis

V. Canonice censuráztatnak: Elsőbben is a Ministerek, úgy mint a nevezett parochus és oskala mester Bentze András ő kegyelmek. Másodszor az Ecclesia Administratorai t. i. Curator üdösb

Peterfi [91] György és egyháziak: Ádám István, Benedek Ferenc ő kegyelmek, magok nevezett hivatalokra nézve, s consequenter az egész Ecclesia is közönségesen. Mely censurában mind a Tit. parochus, mind az éneklő és tanító mester valamint erkölcsben, úgy hivataloknak folytatásában is igen commendáltatnak, nemkülönben a curator és szent egyházi hívségeseknek, és az egész Ecclesia tagjai is többire az isteni tiszteletben buzgóknak találtattak három személyeken kívül. Akiknek név szerént léjendő feladattatásokat fine correctionis publice kívánván a Generalis Visitatio, intercedál érettek az Ecclesia, kérvén feladattatásokat halasztani a Visitatiónak consessussára, melyre accedál a Generalis Visitatio is. Továbbá nevezetes fogatkozást tapasztalván a Visitatio ebben, hogy a Canon szerént a Szent György naptól fogva Szent Mihály napjáig gyakoroltatni szükséges catechizatiót a mascula juvenus éppen elmulatná, és a leányzók közül is aztot kevesen járnák. Tehát ezen malumnak orvosoltatására serio injungálta valamint a szüléknek, úgy mind a két nembéli ifjúságnak is ezen catechizatio szorgalmatos gyakorlására magok kötelességeknél teljesítését oly rendeléssel, hogy a contraveniensek, akár szülék, akár magzatok légyenek, név szerént a Superattendentianak fine procurandae correctionis via competenti denunciáltassanak.

[92] VI. A Diaecesanus Inspector és Domesticus Curatorok, Aedituusok és Ecclesiák kötelességeikről concinnált, és előre ezen Ecclesiával is a Tit. Superattentia által közöltetett két rendbéli Normalis Instructiók protocolláltatását és a loci parochus által publice tempore ad id opportuno léjendő felolvasztatását, s mindenekben szoros megtartását publice demandálta a Generalis Visitatio. Nemkülönben

VII. Megtette maga rendelését arról is, hogy a Praesbyteriumnak redintegratiójára azon hivatalra alkalmas subjectumakat maga kebeléből válasszon az Ecclesia azon számmal, melyet az Ecclesia népességéhez képest illendőnek ítéli, és akiket választand, azokat legottan név szerént feladván, személyesen is sistálja a Generalis Visitatio előtt a végre, hogy azok mindazon hivatalra, s mind az Ecclesia jövainak fine inventationis léjendő feladására adjuráltassanak. Quibus taliter peractis

VIII. A Generalis Visitatio maga kijöven a templomból, oculari inspectione megvizsgálta az Ecclesia templomát, tornyát az ezeket körülvevő várral és ebben lévő conservatoriumokkal együtt, úgy a parochialis és mesterség jószágokon való épületeket s kerteket, és ahhoz képest amint ezeket találta, minekutána in domo parochiali consedeált volna, tette ezen determinatiókat, et quidem

[93] Elsőbben is: Ami a várban lévő conservatoriumokat illeti, minthogy ezek közönségesen mind fából, és némelyek közülek a templomhoz igen közel, s annak héjazatjához felnyúló fedéllel vagynak építette, az honnan vagy égi, vagy más tűz által is, kivált ellenséges üdőben,

azon conservatoriumok közül valamelyiknek igen könnyen történhetnék meggyulladás, és ezáltal szükségesképpen következnek nemcsak a conservatoriumoknak egészben a benne lévő jókkal együtt, hanem azok által a templom s torony szarvazatjainak harangokkal, székekkel és egyéb megéghetőkkel együtt hamuvá léte, sőt valamint a templom s torony, úgy az egész vár falainak is a nagy tűz által okoztatandó megromlása, mind a privatusoknak, s mind nevezetesen az Ecclesiának felettébb való nagy károkkal s romlásokkal, tehát ezen nagy romlásnak s kárnak eltávoztatására, és a nagyobb securitásnak procuráltatására nézve ez a Generalis Visitatioának determinatiója, hogy a nevezett fa conservatoriumok közül Elsőbben is: Azok, melyek a templomhoz közel, annak héjazatja alá felnyúló fedéllel vagynak építve, minden haladék nélkült és successive a többek is, melyek a vár falai körül épültenek, tolláltassanak, és mind ezek, s mind amazok helyett, nem egyebüvé, hanem a vár falai körül építtessenek mások kőből, és cserép fedél alá, felosztatván [94] e végre előre azon vár körülete körül való helyek ea proportione, amelyet kíván az justitia és az aequitas. Másodsor: Ami a vár falait és ehhez kívülről ragosztatott kő bástyákat illeti, minthogy ezek is a várral együtt megromladozott és majd minden securitáson kívül való állapotban vagynak, azért pedig, hogy mind olyanok, melyekhez az egész communitás kíván just tartani, sem a communitás, sem az Ecclesia által illendőleg nem procuráltatnak, sőt éppen negligáltattanak, minek okáért ezeknek is azt az reparatióját, mely a publica securitásra, mind a templomra, s mind a conservatoriumokra s azokban tartani szokott jókra nézve szükséges oly rendeléssel committálja a Visitatio a Curatoratusnak és felállítandó Praesbyteriumnak, hogy mivel azokhoz az egész communitas tart praetensiót, s az egész communitas is használta mind ekkéiglen, tehát requirálja a Curatoratus és Praesbyterium mind a Tit. Possessoratust, mind pedig a communitást a várnak és bástyáinak communi sumptu procurálandó reparáltatása iránt, és ha történék, hogy ezen requisitiónak hely ne adattassék, eo in casu az Ecclesia maga költségén successive per partes procurálja [95] mind a várnak, s mind a bástyáknak szükséges és az haszonvételre megkévántató reparatióját oly praecautiók alatt, melyeknél fogva az azokra tenni szükséges költsége ne periclitálódjék.

Harmadszor: Ami[nt] a parochialis fundus körül lévő kert⁴⁴² is ugyan némely részeiben megkévánja a correctiót, de nevezetesen a mesterség fundussa mind az azon lévő mesterség és oskola házakra, s mind a szükséges kertekre nézve, oly állapotban találtatott, mely juxta canones magával hozta volna az administratorok ellen való animadversiót, mindazonáltal a mostani terhes üdöre s annak egyéb környülállásaira való tekintetből az administratorok mentségének helyet adott a Visitatio, oly továbbra való rendeléssel, hogy ezen fundusnak a csűr megett

---

⁴⁴² Eredetileg „kertet”, a szó vége törölve.

pusztán lévő része minden haladék nélkül jó lézsás kerttel körülvéttessék, és kertelésekben lévő több hibák is debite corrigáltassanak. Ami pedig a mesterség lakó házat és a classist illeti: Minthogy ezek a régiség mián, nevezetesen szarvazásokra és régi füstös, szalmás fedelekre nézve nemcsak nagyon megromlott, hanem egyszersmind az azon fedelek alá, kivált a classisból kiszolgáló kürtőre nézve, igen veszedelmes, és igen könnyen támadható tűz által nagy romlással fenyegető [96] állapotban találtattak, tehát ezen házoknak fedelekre s tüzelő helyekre nézve üdö múltást nem szenvedhető olyas reparációját, mely által kivált a tűz ellen securitas procuráltassék, s egyszersmind pedig annak alkalmatosságával a leány oskala felállítására szükséges háznak is felépítését indispensabiliter determinálta a Generalis Visitatio. Quibus taliter conclusis

IX. In sequelam praemonitionis praecedenti Puncto VII⁴⁴³ declaratae a Generalis Visitatiónek név szerént praesentáltatának, és személyesen is sistáltatának azok, kiket az Ecclesia voto communi maga kebeléből kiválasztott, úgy mint:

Üdösb Szabo József, annorum 74.

Monos Zsigmond, annorum 50.⁴⁴⁴

Bihari József, annorum 66.

Curator Peterfi György, annorum 68.⁴⁴⁵

Ferentz György 64.

Nyíredi József 37

Fazakas Mihály 49.

Sz[ent]Mártoni Sámuel 68.⁴⁴⁶

Kús György József 50.

Bálint János 56.⁴⁴⁷

Bálint József 42.

Kováts András 36.

Akik is mind praesbyteriumi hivataloknak folytatására, mind az Ecclesia ingatlan és ingó javainak, úgy minden proventusainak feladására adjuráltatának ezen juramenti formula szerént: „Én T. T. esküszöm az élő Istenre, a mű Urunk Jézus Krisztusnak Szent Atyjára, hogy a Szent Ecclesia választása [97] szerént mostan tőlem felvéjendő praesbyteri hivatalomban tehetségem szerint híven és igazan eljárók, mind a belső, mind a külső renden lévő Ecclesiai elöljáróknak minden Isten dicsőségére és a Szent Ecclesia hasznára s épületére néző dolgokban

---

⁴⁴³ „VIII”-ről javítva.

⁴⁴⁴ A sor fölé beszúrva, alatta törölve: „Monos István, annorum 51.”

⁴⁴⁵ Utólag törölve.

⁴⁴⁶ Utólag törölve, a lap szélére beszúrva: „meghalt.”

⁴⁴⁷ Utólag törölve, illetve utalójellel a lap alján beszúrva: „Toth Ferenc.”

engedelmeskedem, s hivatalokra megjelenni el nem mulatom. A Szent Ecclesiát illető dolgoknak tehetségem szerént lehető igazításában s arra megkévántato voxolásban se személyre, se atyafiságra, sem barátságra nem nézek, sem vakmerőségtől, sem haragtól, sem bosszúságtól viseltetvén nem voxolok, hanem nézek mindenekben az igaz lelkiismeretre, és amennyire értelmekkel felérem, mindenekben a Szent Ecclesia előmenetelit teljes ügyekezettel munkálkodni el nem mulatom. A Praesbyterium végezéseit, a praesbytereknek különös voxait a Praesbyteriumból ki nem viszem, és senkinek ki nem jelentem. Közelebbről is pedig a Szent Ecclesia minden belső és külső jovait, proventussait, valamelyek tudtomra vagynak, a jelen lévő Generalis Visitationának igazán feladom: Isten engem úgy segítjen. Azért is ezeknek juramentumok után tett fassiójok szerént

X. Inventáltatának az Ecclesiának mindennemű bonumai, et quidem

[98] Primo: Belső ingatlan jók

1mo. A falunak délre néző szélén vagyon egy fundus, melynek vicinussa napkelet felől a mezőre kijáró utca, délről a búza határ és temető kert, napnyugot felől az Ecclesia parochialis jószág. Mely funduson épült egy négyszegű kastély jó magos kőfallal és három, ketteje cserép, az harmadik rongyallott sendely fedél alatt lévő bástyákkal. Mely kastélynak közepette vagyon az Ecclesiának kőből, cserép fedél alatt és deszka padimentummal épült, egész bo[1]thajtásos szép nagy temploma, ennek egyik végéhez ragasztott, s ugyan veres cserép fedél alatt törpe szarvazású kő tornyával együtt, melyeket egynéhány kőlábok erősítenek, lévén a templomnak világosítására szolgáló hat üveg táblás ablakai, ón foglalásokkal. Bemenetelt ezen templomba veres cseréppel fedett bóthajtásos két tornácok alatt lévő zöld festékes, záros és vas sorkakon nyíló két ajtók engednek. Mely templomban, annak a napnyugot felől való végén ugyan két kőlábokon álló, bóthajtással épült kő kar, melybe felmenetelt a templomnak a dél felől való ajtaján belől egy hosszú kő grádics szolgáltatott, lévén ezen chorusban három rend [99] ülő székek, nemkülönben alatt is, mind a férfiak s mind az asszonyok boruló székei deszkából fejéren és egy formálag készültek, azon ugyan fejér hét székeken kívül, melyek a férfiak ülésének helyén, a fal mellett különösön vagynak, lévén ezeknek hátok és feljülről elényülő fedelek. A prédikáló szék pedig faragott kövekből szegeletesen kimetszett párkányokkal és virágokkal épült, melynek előlről való egész tábláján vagyon kimetszve egy pelikán is pisenjeivel együtt, és ezek körül ezek olvastatnak: Dónáth György költségee kinek ez Czimere. 1710^{ben} ez oltárt emelte. Azon köven pedig, melyen a pelikán állva metszetett, ezen írás vagyon: Az Én Lábam áll igazságban. Ezen prédikáló széket feljülről ékesíti egy deszkából különb festékekkel és aranyazással virágoson készült velum vagy korona, melynek tetején viszont egy

pelikán madár, alsó párkányán pedig ezen írás vagyon: In honorem et Gloriam Unius Veri Dei et Filii ejus Jesu Christi 1710.⁴⁴⁸ Továbbá ezen prédikáló szék előtt való piacán a templomnak vagyon egy pulpitus, a feliben alkalmaztatott jegyző fekete táblával, és körülette a gyermekek ülésére szolgáló pad székek, nemkülönben egy kerek asztal is, mely metszett [100] párkányokkal, arany, lazúr és egyéb festékekkel ékesített, készített az úri szent vacsora kiszolgáltatására, ilyen írás olvastatván felső tábláján: Felszegi Samuel jó indulattyából készíttette és adta a Nagy Ajtai Unitaria Ecclanak 1785.

2do. Másik, úgy mint a parochialis fundus vagyon sub numero Popularum Conscriptiois 49, melynek vicinussa napkelet felől a határra és templomba kijáró falu útja, délről Bedőházi Pál sessiója, belső vége pedig nyúlik le a falun keresztül menő ország útjáig, és a felső a kastély körül lévő sáncig, elegendes fedeles és fedetlen sövény kerttel körülvéve. Mely e szerént circumvicinált fundusra bémenetelt engednek galambúgos fedél alatt lévő egy küsebb és más nagyobb deszka kapu és ajtó, melyeken belől vagyon azon egy cserepes fedél alatt két kőház. A nagyobb felső ablakai alatt lévő virágos, veteményes és gyümölcses kertével, a küsebbik alatta lévő kő pincéjével és dél felől a mellette lenyúló káposztás kertével, észak felől pedig a pince toroka felibe épített, és ahhoz ragasztott élés kamarájával. Nemkülönben mindenik előtt lévő kőből rakott tornáccal együtt, szolgáltatván ezekben bémenetelt jó záros és [101] vas sorkakon járó deszka ajtók. A nagyobb házat melegíti egy mázas nagy kályhából rakott kemence fűtőjével együtt, világosítják pedig fa foglalással készült három üveg ablakok, lévén ezen házban az Ecclesiának egy asztala, egy padja és egy fogasa. A küsebb házban apró kályhával rakott zöld mázos kemence fűtőjével, és két fa foglalású üveg ablakok vagynak. Ezen házzal szembe, a kapun alól jobbra, az utca felől más, szalmás fedél alatt lévő épület található, melynek felső része cselédház, ezen egy fa kilincsel nyíló, fa sorkakon forduló ajtó lévén, azon belől a házat két küsded fába rakott üveg ablakok világosítják, egy paraszt kályha kemence melegíti, lévén egy pálinka főző katlan is benne. Ezen alól a sütő ház sütő kemencéjével, egy vas sarkon és retesszel járó ajtajával együtt, melyben vagyon egy hitván asztal is. Ezen alól egy szekér árnyék szín, és e mellett két hitván sertés pajta. A harmadik épület ezen fundusnak alsó vége felé a csűr, szalmás fedél alatt, odrával és jó tágas istállójával együtt, mely csüren vagynak két kapuk, vas retesszel nyíló, ezen alól jó tágas csüres kert. Vagyon egy kút is az udvar közepén köblivel és gémivel együtt, kőből kirakva. [102] Notandum. Hogy ezen mindjárt leírt parochialis fundusnak felsőbb бүтүjén vicinitásnak vagyis terminusnak a sánc íratott legyen, oka ez: Hogy az ezen sánc és a leírt parochialis fundus gyümölcsesse között

---

⁴⁴⁸ A lap aljára utalójellel besúrvva: „Ezen iratot 1879^{ben} azok a festők önkényileg befestették, s most nem látszik.”

lévő kertecske, mely actu a porkolábtól bíratik, quondam szakasztatott volt ki a parochialis fundusból annak alkalmatosságával, amidőn a kastélyban lévő épületek fái kifaragtattanak, simpliciter azon fáknak kifaragásának helyéül, consequenter ez is a parochialis fundushoz tartozó rész, és hogy actu a porkoláb birtoka alatt légyen, ex conniventia Ecclesiae esett. Mely conniventíáját az Ecclesiának inpróbálja a Visitatio, annyival is inkább, amidőn látja s tapasztalja, hogy azon kertecskében a porkolábnak szalmás fedél alatt épülete, pajtája t. i. szekérszínnel együtt légyen, melynek sufferáltatását a várban lévő épületek securitássára nézve illő procurálni, mind a communitásnak, mind nevezetesen az Ecclesiának.

3^{uo}. A harmadik fundus vagy on sub nro. Provinciali Conscriptio nis Popularis 47, melyen az oskala mester lakik. Ennek vicinussa dél felől a templomba és mezőre kijáró utca, napnyugot felé ütközik meg a Tit. Dónáth György uram jószágában, úgy napkelet felől is mindenütt vicinussa ezen említett úr jószága. Nyúlik pedig fel [103] ezen fundus a mezőre felmenő utca mellett, napkelet felé, a Dónáth György úr kerte mellett fecskefarkúlag. Mely fundusra egy nagy romladozott, és más jobbacsk a küsebb deszka, sorok nélkü lt való és egy fa kává tól tartató kapun vagy on a b éjárás, melyen belől vagy on szalmás fedél alatt, és egy részire nézve mind falaiban, mind fedelében megromladozott mesterség háza egy kamará cskájával, alatta lévő kő pincéjével és a classissal és ereszével együtt, honnan a pincébe szoktak b éjárni. Négy ajtai ezen megnevezett épületeknek fa kilinccsel és vas sorkakkal vagynak. A mester házát fában foglalt két üveg ablakok világosítják, melegíti pedig egy paraszt kályhából való tüzelő kemence fűtőjével együtt. Talá lthatik ezen házban az Ecclesiának két fogasa, egy kerek asztala kenyértartó ládájával, és két padja, melyek az asztal körül állanak, az egyik egy k üs ládájával együtt. A kamarában ablak helyett egy négyszegű lyuk szolgáltat világosságot, lévén benne egy sövényből font tüzelő kemence és egy katlan. A classis lantorna ablakokkal világoskadik, melegszik pedig egy kas kemencével, díszesedik egy bükkfából kifaragott hosszú asztal és mellette lévő hosszú padokkal. A háznak napnyugot felől való végiben vagy on jó fedeles kertbe foglalt méhes és [104] veteményes kert, lévén ebben a b éjárás egy k üs ajtócskán. Továbbá vagy on még ezen funduson ugyan szalmás fedél alatt egy fél odrú csür, nagyobb és küsebb fa sorkakon és feljülről vas kapc ssal járó kapuival és hozzá ragasztott istállójával, s ezen lévő deszka ajtajával együtt. Ismét a kapun feljül vagy on két hitván sertés ól, és a mellett szekér árnyék szín mind fájára nézve, s mind szalmás fedelére nézve egész romlásba. A classis betüjénél pedig egy kőből rakott, köblözött gémes kút, és ezen belől gyümölcsös és káposztás kert. Mely eképpen inventált fundus körül rész szerént jó, rész szerént hitván sövény kertek vagynak, a csüres kert pedig éppen pusztán talá lthatott.

Secundo: Külső ingatlan jók
et quidem

1mo. Szántóföldek

Elsőbben is: Az Olt felé való határban

1. Az Ecclesiától bíráto

Vagyon egy az úgy nevezetett Alámenőben, vicinussa délről a Retre alá menő út, más felől pedig Ferentz Daniel szántófölde, cap. metr. 7.

[105] 2. A papság után bíráto

Vagyon egy a Katzor nevezetű helyben, melynek vicinussa egy felől a Tsikos Tó, más felől pedig a reá jövő földek végei, cap. metr. 2.

Más vagyon az úgy nevezetett Fűzesben Csutka István és Méltóságos Cserei Farkas úr colonialis szántóföldek szomszédságában, cap. metr. 1½.

Harmadik Középláb nevezetű helyben, melynek vicinussa egy felől Benedek György, más felől pedig Dersi Mihály szántóföldek, cap. metr. 12.

3. A mesterség után bíráto

Csak egy vagyon az Alsó lábban Eger előtt nevezetett helyben, melynek vicinussa egy felől Tit. Dónáth György uram, más felől pedig Varga Máté szántóföldek, cap. metr. 7.

Másodszor: A Hoszszu felé forduló határban

1. Az Ecclesiától bíráto

Csak egy vagyon az úgy nevezetett Hoszszuba, feljül Nagy István és alól Péterfi Sámuel szomszédságaiban, cap. metr. 2½.

2. A papságtól bíráto

Csak egy vagyon Hoszszuban nevezetett helyben, melynek vicinussa egy felől Darkó István, más felől pediglen Dimén József szántóföldek, cap. metr. 12.

[106] 3. A mesterség után bíráto

Vagyon Felső⁴⁴⁹ nagy Gödör nevezetű helyben egy hold,⁴⁵⁰ Péter András és Kádár István szántóföldek szomszédságaiban, cap. metr. 5.

Harmadszor: A Bőlön felé való határban

1. Az Ecclesiától bíratók

(1) Egy vagyon az úgy neveztetett Kitsind Csere marton, amelynek vicinussa dél felől Pál Ferenc szántófölde, más felől pedig a patak mart, cap. metr. 12.

(2) Más a Kitsind Csere mellett, amelynek vicinussa egy felől az oldal, más felől pedig néhai Henter Mihály successorai szántófölde, cap. metr. 2.

(3) Harmadik a sokszor nevezett Kitsind Csere helye, mind a két felől az Ecclesia földei szomszédságában, cap. metr. 44.

(4) Negyedik a Sós mező nevezetű helyben, egy felől Kóváts András, más felől Hermán János szántóföldek vicinitássában, cap. metr. 9.

(5) Ötödik az úgy neveztetett Melly patak oldalán, in vicinitatibus délről egy darabig Sz[ent]Martoni Sámuel, azután Német József, ezen túl KözépAjtai Dombi József, és tovább NagyAjtai Balint János szántóföldek, észak felől való oldalán pedig egy darabig Dersi István szántófölde, és azon túl a véggel [107] reá járó falu földei, hátul felől való vége Tiszteletes Szolga Ferenc és néhai T. Kováts Keresztes relictája földekre, napkelet felől való vége pedig rúg a KözépAjtai határra, cap. metr. 40.

(6) Hatodik az úgy neveztetett Sziget Kertinél vagyon, melynek vicinussa egy felől Kováts Máté, más felől pedig Nyíredi József szántóföldek, cap. metr. 52.

Notandum. Ezen circumvicinált föld kilenc darabokra felosztva bíratik privatus civisseitől az Ecclesiának, melyeknek egyik darabját capace metr. 6, úgy mint amelynek vicinussa egy felől a Benedek Sámuelnétől és más felől Szabo Józseftől bírató Ecclesia földei,⁴⁵¹ coram Visitatione Generalis a haszonvételre általadta a Praesbyterium az oskala mesternek azért, hogy ennek terméséből a szénabéli defectussát pótolná, magának reserválván az Ecclesia etiam pro futuro ezen földhez való just és proprietást.

2. A papság után bíratók

Egy vagyon Fel hágoban, in vicinitatibus egy felől Csutka István, egy darabig megint azon belől a reá jövő földek, más felől pedig Peterfi István szántófölde, cap. metr. 12.

---

⁴⁴⁹ A sor fölé beszúrva, alatta törölve: „csak.”

⁴⁵⁰ Az előbbi két szó a sor fölé beszúrva.

⁴⁵¹ Az előbbi két szó a sor fölé beszúrva.

Más az ügy nevezetett Kurta patakra menőben, [108] mind a két felől Tit. Henter Mihály uram posteritási szántóföldek szomszédságaiban, cap. metr. 6.

3. Mesterség után bírátok

Egy vagyon Sértő Kerténél nevezetett helyben, melynek vicinussai egy felől Bihari András, más felől pedig BedőHázi Gábor szántóföldek,⁴⁵² cap. metr. 5.

Más accedált a feljebb ezen fordulóban lévő sub nro. (6) circumvicinált Ecclesia civisseinek felosztott szántóföldnek egy része, melyet ezelőtt Csutka István bírt, in vicinitatibus sub citato statim nro. declaratis, mely sub eodem praescripto nro. expressált nota szerént cap. metr. 6.

2do. Kaszáló

Papság után bíráto

Csak egy darabocskasátés hely az ügy nevezetett Eger eleje vagy Sár mellett, melynek vicinussa egy felől Tit. Henter Mihály uram posteritási, más felől pedig Bálint György és János, harmadik felől, t. i. alól Hermány János szénafüvek, feljül ütközik a Galgótzai József és falu szénafüvébe, profer. faeni currum 2.

3^{tio}. Temető hely

Mely in vicinitatibus ab una a kastély sánca, más felől a búza határ, harmadik felől néhai Veres Sámuel úr successorai colonialis sessiója gyümölcsösse, és negyedik felől a⁴⁵³ véggel reá rúgó belső sessiók, mely temető helyet az Ecclesia együtt bír a Reformata NagyAjtai [109] Ecclesiával.

Tertio: Az ingó jók

et quidem

1mo. Harangok

A fennebb nro. Secundo: Puncto 1mo mentionált toronyban, melyben a bėjárás vagyon a templombéli chorból, vadnak az Ecclesiának két harangjai, melynek nagyobbikán ezen írás olvastatik: Joannes Fusor In. ho. Dom: Fusa in usum Ec. N. Ajtae. Curat. Lad. Baktsi 1707. Aed. Bas. Ger. Tho. Balth. Val. Csutka. A küsebbiken pedig ezen írás vagyon: In gloriam unius Dei, et homorem D. Jesu Xsti. Fusa Sumptibus Eccl[esi]ae Unitar. N. Ajtaien. Curatore S.

---

⁴⁵² Utána törölve: „szomszédságaiban.”

⁴⁵³ Az előbbi két szó a sor fölé besúruva.

Georgio Péterfi A[nn]o 1780. Mely harang a mindjárt írt esztendőben öntettetett újra az Ecclesiának azelőtti középső és küsebb harangjaiból, melyek közül a középső haszonvehetetlen vala elhasadásáért, lévén rajta ez az írás: Auxilio Domini exstructa in Ra[ti]onem Eccl[esi]ae Unitariae N. Ajtaien. T. Aedilium Danielis Ferentz et Basili Kováts A[nn]o 1699 Heinrich. L. Sisp. És hogy ez nagyobb lenne, mint azelőtt volt, az akkori küsebb harangja is az Ecclesiának hozzá adattatott, melyen ez az írás vala: Ad gloriam Dei Patr. in usum Eccl[esi]ae Unit. [110] N: Ajt. Cura: G: D. Georgii et Pauli Dónáth. A[nn]o 1707. Ajta fusa. Amint ezek megtetszenek a Diaecesana Visitatio azon Protocollumából, mely in Anno 1732 néhai Tiszteletes Darkó Pál akkori esperest és notarius néhai Tiszteletes Hévízi János ő kegyelmek által kezdettetett, és successivis annis mind ő kegyelmek, s mind említett hivatalokbéli successorok által continuáltatott. És ez az oka már, hogy az N[agy]Ajtai Unitaria Ecclesiának usque ad annum 1780 három harangja volt, azóltától fogva pedig ad praesens usque csak kettő légyen.

Notandum. 1mo. Observálván a jelen lévő Generalis Visitatio maga ezen Ecclesiában volt jelenléte alatt azon abusus a harangozásban, mely szerént a harangok húzottatván, annyira fel szoktak bocsáttatni, hogy e mián gyakran által is fordultanak légyen, referentibus id ipsum praejuratis Praesbyterii commembris, melyből könnyen történhetnék a harangoknak leesése s consequenter elhasadása s egyéb ruinák is, sőt ami nagyobb, még halálok is a harangozóknak. Melyeknek eltávoztatására injungálta a Generalis Visitatio a Curatoratusnak és Praesbyteriumnak 1mo: Hogy azon ajtó helyre, melyen a templombéli chorusból vagyon a bójárás a toronyba, jó zárral és kolccsal ajtó készítettessék, és a kolcs az Ecclesia oskala mesterének a tempom ajtainak kolcsaival együtt gondviselése [111] alá által adottassék oly paroncsolattal, hogy a mesternek híre nélkül senki is valamint a templomba, úgy a toronyba is ne mehessen. Harangozni is pedig csak azok, akiket a mester küldend, azok magok után bójárolván mind bemenet, mind kijövet a torony ajtaját. Arra pedig 2do: Hogy mind az isteni szolgálatra s mind a halotti alkalmatosságokkal való harangozások a harangoknak rendes felbocsáttatásokkal, és nem úgy mint eddig, légyenek, oly szorgalmatos attentióval légyen a Curatoratus és Praesbyterium, úgy a mester atyafi is, hogy ha ebbéli kötölességek elmulatása mián a rendeletlen harangozás által vagy a harangokban, vagy egyébben is kár okoztatnék, annak redintegratiójával nem az Ecclesia, hanem a Curatoratus és Praesbyterium tartozzék.

2do. Ex relatione Curatoratus et Praesbyterii értvén a Generalis Visitatio azon abusust is, emly szerint halotti alkalmatosságokkal nincsen se szeri, se száma a harangozásnak, adván erre okot az Ecclesiának azon szokása, mely szerént valamint az Ecclesiabelieknek, úgy a más valláson lévőknek is penes praestationem Dr. 12 arbitriumok szerént való halotti harangoztatás gyakoroltatott, tehát ezen abususnak tolláztatásával determinálta a Generalis Visitatio, et

quidem. 1mo. Az Ecclesiabeliekre nézve: Hogy a rendes harangozásokon kívül többet harangoztatni maga halottjának akarván akárki is, ezért előre tartozzék letenni az Ecclesia Curatorának Dr. 50, [112] melyről a Curator az efféle harangoztatásoknak száma, napja és a harangoztatónak neve specificatiója mellett számadolni tartozik, ea conditione, hogy ha valakinek fizetés nélkült engedne rendkívül való harangoztatást, annak praevio módon figált onussát maga praestálja. A rendes harangozás pedig áll ezekből, úgy mint: Első, az úgy neveztetett szaggató, annak hírré tételire, hogy valaki meghalálozott. Második a déli, vagy amint neveztetik: fél gödörre való öszvehúzás. Harmadik a temetésre való jel adásra tétettetni szokott vulgo hosszú harangozás. Negyedik az eztet követni szokott vulgo gyűlő harangozás, és Ötödik a halottas háztól a templomba, s onnan a temetőbe való deductiójára lenni szokott öszvehúzás. 2do. A más vallásúakra nézve pedig: Determinálta a Generalis Visitatio, hogy a rendes harangozásnak taxája egy magyar forint légyen, a rend felett való harangozásért pedig minden meghúzásnak taxája ad normam concivibus Ecclesiae praescriptam Dr. 50, és erről is modo praedeclarato ratiocináljon a Curatoratus. Senkinek ingyen való harangoztatást a Tit. Dónáth és Cserei famíliák magok halottjaikon kívül, ezt kívánván ezen famíliákra nézve mind a superstesekről s mind boldog emlékezetű praedecessoraikról való háládatos megemlékezés.

2do. Ezüst edények

Vagyon egy lábos, kívül-belől aranyos pohár, melynek felső része a talpos részből felnyúló srófos száron [113] külön választathatik, a pohára és annak fedele, úgy szárának közepén való része is poncollal való virágzásokkal, és ezen virágzásokon rózsákkal, s azokban foglaltatott aranyos függőkkel ékesítettett. A fedelének alsó része csipkés, a talpának alsó részébe ilyen írás vagyon: N: Ajt. Oláh Mátyás és Rad Ilona adta az N. Ajt. Unitar. Eccl[esi]ának An. 1753.

Más magosságra küsebb, kívül-belől aranyos, tölcésés ajakú talpos, poncolással virágzott, másfél fertályosnyi kapacitássú pohár, melynek talpa poharához sróffal szorítottatik és foglaltatik, a tölcésés száján alól, metszéssel ilyen írás vagyon: Patzolai Borbára Anno 1671.

Harmadik egy kerek tángyérocška, amely feljül egészen, alól némű-némű részeiben aranyos.

3^{tio}. Ón edények

Vagyon egy hatszegű, három kupásnyi kapacitássú ón palack srófos fedelivel és ebben foglalt ón fogantyújával, melynek egyik oldalán ilyen írás vagyon: Templom Számára ajándékozta Oláh Matyás A[nn]o 1753.

Más egy kerek fedeles egy kupásnyi capacitássú ón kanna, melynek előlről⁴⁵⁴ való virágos metszésű mezejében ilyen írás vagyon: Nagy Ajtai Unit. Eccl[esi]a 1758.

Harmadik egy keresztelő fedeles, circiter fertályos ón kannácska, ilyen metszett írással: Szabó [114] Janos 1722.

Negyedik egy kerek sima ón tángyér, melyre kívülről ezt írták: N. Ajtay Unit. Ecclájé A[nn]o 1759.

4to. Abroszok

Vagyon egy kerek, kék és veres török varrással, sodrott selyemmel köröskörül virágos, feljebb nyolc szív forma varrásokkal ékesített abrosz, melynek széle veres pántlikába vagyon beszegve.

Más len gyolcs, két széljéből álló, közepén egyben foglalt, tót kötéssel varrott, s körülette két ujjnyi csipkével ékesített s készített abrosz. Fűrész Mihályné adta a prédikáló székre.

Negyedik: egy török, fejer selyemből való abrosz, melynek közepén és szélein vagyon hozzá illendő fain kötés, eztet az úr asztalára Tekintetes Cserei Miklós úr ajándékozta in Anno 1778.

5to. Keszkenők

Vagyon egy fejer patyolat, két végén gazdagon arany és ezüst fonallal, s ugyan hat nagy virágokkal varratatva ékesített keszkenő.

Más, len gyolcsból való keszkenő, melynek szélei arany fonallal gazdagon beszegve, és négy szegeletein hasonló arany fonalból való rojtocskákkal, két végein kimetélés között számos, ugyan arannyal varrott virágokkal [115] megékesítette, egy zöldes török varrásos, és két végein hat virágokkal készített keszkenő.

Negyedik: egy sárga színű selyem keszkenőcske.

Ötödik: Len gyolcsból való keszkenő.

6to. Kendő

Csak egy vagyon, gyapot gyolcsból való, mindkét végei[n] tót csipkével ékesített kendő, mely⁴⁵⁵ pulpitusra való alkalmaztatásért a közepe táján meg vagyon lyukasztatva.

7mo. Szőnyeg

Csak egy dufla török szőnyeg vagyon, mellyel az úr asztala szokott béteríttetni.

---

⁴⁵⁴ Utána törölve: „előlről.”

⁴⁵⁵ Eredetileg „melynek”, a szó vége törölve.

8vo. Láda

Az úr asztalára való edényeknek és portékáknak, úgy az Ecclesia leveleinek conservatiójára való egy singes láda, sárga festékes párkánnyal, oldalán és betűjén pedig fekete festékes, záros, a tetején tolyókás persely is, ilyen írás vagyon kívülről az oldalán rajta: 1754. Sz: G.

9no. Könyvek

Vagynak egész bőrben köttötett két énekes könyvek vulgo Graduálok, melyek közül egyikben a dicséretes, másban a zsoltárok nagy betűkkel lévén íratatva, a tanuló gyermekek szoktak belőle énekelni.

Más, papiros táblákban, fél bőrben köttetett olyan Protocollum, melyben a Felséges Királyi és Gubernialis [116] Rendelések béíratatnak s íratatnak.

Harmadik. Más, ugyan fél bőrben köttötett olyan Matrix, melyben a kereszteltetteknek, új házásoknak és megholtaknak suis locis inferáltatnak neveik.

Negyedik. Azon ugyan fél bőrben, papiros táblákban köttetett Ratiocinarium, melyben az Ecclesia administratorainak minden perceptumai, erogatumai, s azoknak a Diaecesana Praelatura által lett exactiói per specifica, úgy eddig az Ecclesiát concernáló egyéb dolgok is consignáltattak.

10mo. Pénz

	H. flor.	Dr.
1 ^o . Készpénzül in cassa juxta rationem 17 ^{ma} Januarii Anni praesentis 1789 per Visitationem Diaecesanam exactam ac per Visitationem quoque Generalem approbatam volt ugyan H. flor. 651. Dr. 60, melyekből in effectum Rescripti Regii Puncto IV. per Tit. Praesidem propositi a Kolosvári Unitarium Collegium és Oh Tordai Gymnasium stabilis fundussára decernálván és ígervén Hung. flor. 200, marad	451	60
2 ^{do} . Interes fizetésre elocált capitalisokban	724	00
3 ^o . Néhai Darkó Kelemennétől testamentaria dispositione mediante, néhai férjétől és tőle privatus személyeknek kiadott gabona és pénzbéli [117] adósságból conferált volt Hung. flor. 100, de az adósok közül némelyek ugyan megváln[?], sokan pedig tagadván az adósságot, bizonyos summát pro nunc eliceálni s feltenni nem lehet, hanem ezen differentianak minél		

hamarébb törvényes úton léjendő eligazítása s igazíttatása iránt committált a Generalis Visitatio a Curatoratusnak és Praesbyteriumnak, hoc addito: hogy de eventu hujusdem differentiae genuina relatiót tégyen a Superattendentianak		
Summa	1175	60

XI. Az Ecclesia proventussai

	H. flor.	Dr.
(1) Az elocált capitalis H. flor. 724 lévén, ebből interes 6 pro cento jövéen, facit	43	44
(2) Lévén az Ecclesiának szántóföldei in concreto capacitatis metr. 168½, minthogy ezeknek egyikét capacem metr. 6 a mester usuálja, marad az Ecclesia részire az három határban szántó föld cap. metr. 162½, melyek minthogy egy esztendőben ősz, másban pedig tavasz gabonával, mégpedig rész szerént zabbal, rész szerént pedig haricskával vettetnek, s minden harmadik esztendőben nyomásban maradnak, tehát a két esztendőbéli ősz és tavasz termés summájának egyharmad része lészen [118] minden esztendőre a fixus proventus. Melynek kétharmad része a művelőké és harmad része az Ecclesiájé, harmadában műveltetvén az Ecclesiának minden földi. Mely szerént, hogy az alább való földek a jobbaeszkákkal recompensáltassanak mediocri in procreatione vévén fel, et quidem 1 ^{mo} : <u>Ősz vetésre nézve</u> egy véka vetés után két kalangyát, s egy kalangya után metr. 1½ azaz minden véka vetés után három véka termést, vékájának pedig árát mediocri pretio a Dr. 50, lészen az egész termés ára H. flor. 243. Dr. 75. 2 ^{do} : <u>A Tavaszi vetésre nézve pedig</u> , minthogy a földek zabbal és haricskával promiscue vettetnek, azoknak fele részét ~ metr. 81¼ haricskára, más fele részét pedig zabra computálván, és egy véka zab vetés után két kalangyát s egy kalangya után három véka termést, és vékájának árát a Dr. 18 vévén fel, tészen az egész zabbéli termésnek ára H. flor. 87. Dr. 75. <u>Ami pediglen a haricskát illeti</u> : az adjuratusoknak feladások szerént egy véka ősz búza fereje földön megteremvén két kalangya haricska, és így 81¼ búza fereje földön 162 s fél kalangya haricska, egy kalangya után		

pedig másfél vékát, s egy vékának árát a Dr. 30 [119] computálván, a haricska termésnek ára térszen Hung. flor. 73. Dr. ½, s consequenter a két esztendőbeli pecuniarius proventusnak summája Hung. flor. 404. Dr. 50½, adcoque proventus cujusvis anni azon summának egyharmad része ~ Hung. flor. 134. Dr. 83½. Melynek egyharmada lévén az Ecclesiájé, ennek a nevezett földekbéli pecuniarius annuus proventussa térszen	44	94½
(3) Esztendőben négy rendbéli communiók alkalmatosságával alamisnából	4	50
(4) A halottaknak tisztesség tételére való harangozásból is a holtaknak száma szerént jő ugyan valami proventus, de abból bizonyos summát eliceálni nem lehet, hanem a fennebb ezen harangozásról tett Generalis Visitationának determinatiója szerént annuatim ratiocináljon a curator		
Summa	92	88½

XII. A parochus proventusai

	H. flor.	Dr.
(1) A Felsőleges Rendelések szerént minden szántóvető egész gazda tartozván a papnak két kalangya [120] búzát s annyi zabot esztendőnként praestálni, lévén ezen Venerabilis Ecclesiában ilyen gazdák nro. 75, azoktól jő búza gelimar. 150, és ugyan annyi zab. A búzának kalangyájára felvévén metr. 1½, ingrediál in granis metr. 225, ennek vékáját a Dr. 50 computálván mediocri precio a búzából exsurgál annuus proventus	112	50
(2) Ugyan 150 kalangya zabot, 3 vékára vévén fel kalangyáját, lérszen a zab in granis 450, melynek vékáját a Dr. 18 computálván, ebből annuus proventus	81	
(3) Egész vulgo oszporások, kik ad latus suorum parentum vel matrum aut germanorum laknak vagy gabonájok sem őszi, sem tavaszi 12 kalongyáni nem terem a feljebb említett Felsőleges Rendelések szerént tartozván Dr. 60 külön-külön a papnak fizetni, ezeknek száma lévén nro. 60, jő bé tőlek annuus proventus	36	

(4) Fél oszporások lévén nro. 20, akik fizetnek Dr. 30, ezektől ingrediál	6	
(5) Vulgo fa bért minden gazda praestálván currum 1, lévén ilyen egész gazdák ut supra nro. 75, ezeknek két része a papnak obveniálván t. i. [121] currum 50, és egy szekér fát a Dr. 24 computálván, lészen pecuniarius proventus	12	
(6) Amint sub puncto X. nro. secundo: A papság után bíráto földek inventáltattak, azoknak együtt lévő capacitássa metr. 44, melyeket mivel hogy a parochus maga míveltet, tehát azoknak procreatióját ad normam sub praescripto puncto XI. nro. (2) téssen azoknak két esztendőbéli egész proventusok in pecuniis Hung. flor. 109. Dr. 56, és így pro quolibet anno, inseminatione haud subtracta, lészen a pecuniarius annuus proventus	36	52
(7) Minthogy a szénarét minden esztendőben kaszáltatik, és szénát currum 2, sarjút pedig currum 1 s ½ bőven terem, ezekből mind a szénára, mind a sarjúra nézve cur. 1 a flor. 4 computálván, a pecuniarius annuus proventus facit	14	
(8) Lévén minden nupturiensektől vulgo eskető pénz Dr. 3, az Ecclesiának számosságához képest pro singulis annis jutván 4 pár, facit Dr.		12
Summa	298	14

[122] **XIII.** Az éneklő és tanító mester proventusai

	H. flor.	Dr.
(1) Búza, zab és fa kepéből, úgy az oszporásoktól obveniáló pénzből a pap proventusának fele vagy una tertialitás illetve a mestert, ezekből jön annuus proventus	123	75
(2) A mesterség után bíráto földeknek capacitássa azzal együtt, melyet a szénabéli defectus pótlására az Ecclesia földeiből metr. 6 bír, lévén in concreto cap. metr. 23, ezeknek juxta normam sub puncto XI. nro. (2) declaratum vévén fel két esztendőbéli ősz és tavasz egész procreatiójokat, mindhogy azoknak pecuniaria summája téssen H. flor. 57. Dr. 24, melyeknek egyharmad része lészen a pecuniarius annuus proventus, azaz		

	19	9
(3) Fiú és leány nemből való tanítványok lévén nro. 43, kik közül nro. 10 conjugisták vagy comparisták avagy declinisták, a többi pedig initiationsok lévén, amazoktól külön-külön Dr. 48, ezektől pedig 24, didactrum facit	12	72
Summa	155	56

[123] **XIV.** Censeálta a Generalis Visitatio az Ecclesia fungens curatorának, Peterfi György ő kegyelmének sub toto curatoratu ab anno 1778 usque ad praesentem 1789. Diem 17mum Januarii Diaecesana Visitatio által Protocollumban inferált ratiójit, melynek alkalmatosságával tapasztalván holmi naevusokat, azoknak pro futuro léjendő megorvasoltatására nézve Determinálta:

1mo. Hogy az Ecclesia pénzbeli proventussainak conservatiójára propriis Ecclesiae sumptibus egy láda, két különböző zárokkal és kolcsakkal készíttessék, s a láda a papnál, a kolcsoknak pedig egyike a curatornál, a másika valamelyik egyházfinál tartassék.

2do. Procuráljon a Curator egy Libellust is, mely mindenkor a fennebb nevezett ládában conserváltatván, ebben egyebet semmit se, hanem csak a curatornak Ecclesia részére holnapok és hetenként való perceptumai, erogatumai a curatornak legitimitiójára szolgáló testimoniumokkal a rubrikákon kívül literis, abban pedig correspondeáló számmal sine omni rasura et correctione, úgy valamint azok következnek vasárnaponként a pap által vagy előtte inferáltassanak a végre, hogy az administratorokhoz és curatorhoz semmi gyanú és méltatlan criminatio ne férhessen. Azon Libellusból kidolgozván esztendőnként de omnibus administratoris a maga ratióját a Normalis Instructio szerint [124] per specifica exhibeálja Diaecesana Visitatiónak.

3^{io}. Az Ecclesia gabonájának eladásával a curator ne a privatusoknak, hanem az egész Ecclesiának hasznát nézze, és a Praesbyteriummal egyetértvén, amikor és akik többet adnak érte, akkor és azoknak adja el. Sőt ennek eladásáról és áráról hiteles testimoniumokat is végyen a Visitatio előtt léjendő legitimitiójára.

4to. Az Ecclesiának harmadában míveltetésre kiadott földeit ha kik jól nem trágyáznák és curálnák, azoktól és ilyenektől praehabito Praesbyterii consensu elvétessenek, és a jobban trágyázó és curáló Ecclesia civisseinek a curator és administratorok által adattassanak. Nevezetesen ex relatione Praesbyterii értvén a Generalis Visitatio hogy két egy testvér atyafiak efféle földek közül egyet felosztottak, ne hogy magoknak ezzel quasi just formáljanak, avagy úgy, amint volt egyben szántassák, avagy tőlek egészen elvegyék, és más jó gazdának

általadják, sőt *aequitate et re ita postulantibus* a trágyázásnak azon helységnek természetéhez képest bizonyos ideig tartó hasznát és *fructussát* a trágyázó és curáló gazda kivéven, *per seriem* más jó gazdáknak is *sub statim declarata conditione* általadását változtathatják, csakhogy ez mindenkor legyen az Ecclesiának nagyobb hasznára.

5°. Tapasztalván a *Generalis Visitatio*, hogy a [125] *Diaecesana Praelatura* felettébb *succinte* és *sine specificatione perceptorum et erogatorum* vitte legyen a ratiókról való maga *protocollatióját*, mégis azon alkalmatossággal felettébb való *expensák* lettenek, tehát ennek eltávoztatására, a *Normalis Instructio* szerint, az *Administrator Curator* ő kegyelme a feljebb nevezett *Libellusban* *inferált consignatiójából* jó móddal ratióját elkészítvén vagy készítettvén, exhibeálja a *Diaecesana Praelaturának*, ez is *pedig per latum et extensum* dolgozván, *submitálja* a *Superattendentianak*, és annak *approbatiója* vagy *correctiója* iránt való *reflexiójával*, annak utána *protocollálja*. Ha pedig a *curator* maga ratióját oly illendőséggel ki nem dolgozná, és a *Diaecesana Visitatio* eleiben nem adná, mely szerint a *Visitatió*nak egy napnál többet kellene munkálkodni azon *ratio revisiójában*, tehát az egy napon kívül való *Visitatio intertentiójára* téjedő *expensát* a tulajdon magáéból tartozzék a *curator in poenam neglecti officii praestálni*.

XV. Censeálta a *Generalis Visitatio* ezen *Venerabilis Ecclesiában* lévő oskalát, abban való fiú és leány tanulóknak számát és *profectussát*, kik közül is a férfi nemben nro. 28, a leányban nro. 15 találtatván, idejekhez képest igen jó *profectusban*. Úgy aztot ok[t]ató és nevelő tanító mester is hivatalának szorgalmatos folytatásában nagy dicséretet érdemlenek a *Generalis Visitatio* előtt, [126] de az Ecclesiának népességére nézve mind a fiú s mind a leány gyermekek nem elegendő számmal találtotának a tanítványok. Azért minden gyermekes atyák és anyák *serio* *adhortáltatnak* mind a két nemben lévő gyermekeiknek a Felséges Rendelések szerint szorgalmatos taníttatására, és akik ezt nem cselekednék, nagy *attentióval* legyen ezekre nézve a *Praesbyterium* és *Curatoratus*, intvén őket ottan-ottan a *Generalis Visitatiótól* tett *adhortatió*nak *effectuálására*, és ha mégis semmiképpen nem *accedálnának* az atyák és anyák, hogy azoknak *magzatjai* taníttatnának, *eo in casu indispensabiliter* a *Praesbyterium* név szerint feladja a *Diaecesana Praelaturának*, és ez is *consequenter fine correctionis* a *Superattendentianak*.

Notandum. Intimáltatik a *Generalis Visitatio* által a *Curatoratus* és *Praesbyteriumnak*, sőt az egész Ecclesiának, hogy az oskala mesternek a két rendbéli oskalák tanítására megkévántató munkájának illendő megjutalmaztatására bizonyos *fixumot* az *Ecclesia publica* *casájából* rendelne, annak bizonyos reménsége alatt, hogy ezen az úton mind a két rendbéli *magzatokra* nézve az oskalák *kévánt tökéletességre* juthatnak, nem lévén a tehetetlenebb szülékre nézve is a tehetetlenség akadály magok gyermekeiknek taníttatásokban.

	H. flor.	Dr.
XVI. In obsequiam Altissimi Rescripti superius puncto IV. declarati teste, a N[agy]Ajtai Unitaria [127] Ecclesia maga hűséges fungens curadora, Peterfi György ő kegyelme által coram Visitatione Generali praesentibus et annuentibus universis praesbyterii commembris ezen declaratióját, hogy t. i. a Kolosvári Unitarium Collegiumunk stabilis fundussa erectiójára maga feljebb sub puncto X. sectione 10 ^{ma} . nro. 1 specificált Hung. flor. 651. Dr. 60 kész pénzből decernált, és minél hamarébb administrál	200	
2. Ugyan ezen mindjárt említett végre T. Péterfi Sámuel uram conferált és effective adott	5	40
3. Az írt Kolosvári Collegium és Oh Tordai Gymnasium subsistentiájára nézve is az írt Venerabilis Ecclesia ennek utána is juxta praxim hactenus exercitam nem szűnik meg esztendőnként érezhetőképpen alamisnálnkodni. Mely végre		
4. A Tit. loci parochus is a mindjárt megnevezett subsistentiára coram Generali Visitatione ígére annuatim praestando	4	
5. Hasonlóképpen T. Mester Bentze András atyánkfia is	2	

XVII. Ezen Ecclesiában Instituta Commune ratione találtattak patres et matres familias [128] nro. 168. Uxores conjugatorum nro. 105. Liberi utriusque sexus 336. Adcoque universae animae 609.

XVIII. Quibus omnibus modo praevis consumatis Tit. Superintendens Ecclesiam Universam Deo commendans eidem votiva valedictione benedicit, quem ut et Generalem Visitationem Ecclesia etiam ipsa reciproca votiva benedictione prosequitur.

XIX. Megemlékezvén a Generalis Visitatio arról, hogy midőn a ministerek bére discussiója alkalmosságával emlékezetben hozattatott légyen a Praesbyterium által azon ezelőtti szokás, mely szerint a ministerek az úgy neveztetett képélésnek idején magok mellé vévén az Ecclesia tagjai közül az a végre kirendeltetteket, kimentenek aratás után a mezőre, és úgy csóválták el magok számára magok obtingentiájokat, mely szokásnak újjanon való felállíttatása nem megvető okokra nézve néműnéműképpen urgéáltatott vala in consessu Visitationis ac Presbyterii. Minek okáért megvisgálván e mostani Generalis Visitatio az ezen Ecclesiában még in Anno 1693. 1ma Februarii celebráltatott Generalis Visitationak Protocollumát, ottan folio 37 ezeket a pap és [129] mester béréről szó szerént protocollálva találta t. i. A' pap buza képélni

ki mégyen a' négy tizedből négy válosztott emberekkel, minden ember egy föld búzáját felfoghattya, azon kívül a hol szereti a' pap ott kapél, ugy mind azon által hogy maga horgya bé a' pap és mester a' kapélt buzát. A zabot pedig minden ember tartazik bévinni papnak mesternek. Ha az buza kapélni is ki nem akar menni a' pap, tartazik a' falu bé hozni. Melyhez képest ezen mostani Generalis Visitatio is ezen constitutio helyben hagyásával determinálta: Hogy ezutánra való nézve is a ministereknek arbitriumába légyen a kapélés ea cum conditione, hogy ha magok kapélnek vagy kapéltetnek a Praesbyterium által a végre kirendelendő becsületes Ecclesia tagjaival, tehát eo in casu nem kötölöztetnek a kapét fizető gazdák a búza kapének bévitelére, hanem magok a ministerek procurálják magok búzabéli kapéjeknek bétakarítását. Ha pedig ezt a bért fizetőktől praestáltatni kívánják, úgy nem kapélhetnek. A zabbéli kapét pedig ezután is minden bért fizető [130] mind a papnak s mind a mesternek maga rendes idejében bévinni kötölöztetik.

Acta in Venerabili Ecclesia Unitariorum NagyAjtaiensi Anno, mense ac diebus praescriptis.

Stephanus Lázár mp. praeses. Joannes Bodor mp. actuarius.

5. Bölön

[247] In Diaecesi Háromszékensi

Anno 1789. Die 21ma Mensis Februarii Visitationi Generali primum sese offert Ecclesia Bölönensis in qua tamen ob funerationem ejusdem diei pomeridianam Visitatio inchoari minime potuit, adcoque ad diem proxime sequentem dilata exstitit. Proinde

Die 22da Mensis et Anni praescriptorum in statim fata Ecclesia Bölönensi Visitatio ipsa Generalis per Praesidem Reverendissimum D. Stephanum Lázár, Superintendentem videlicet Ecclesiarum per Magnum Transylvaniae Principatum Unitariae religioni addictarum, Actuarium item R. D. Joannem Bodor, Consistorem scilicet ac Diaeceseos Keresztürens Ecclesiarum aequae Unitariarum ProSeniorem incipit institui cum praescitu Illustrissimi Domini. Inclyta 2^{dae} Legionis Siculicae Pedestris Ordinis V[ice]Colonelli et Cantons Comando, ac in consequentiam ordinationis ejusdem praesente etiam D. Andrea Sikó corporali ad praelaudatam religionem pertinente, ac in praescripta possessione Bölön commendantem pagensem agenda[?].

In qua Visitatione

I. Ante omnia hora 8^a matutina universa Ecclesia in templum suum cum Visitatione Generali confluyente celebrantur sacra parochi Ecclesiae R. D. Francisco Szolga, in ductu ordinationis Superintendentialis de primis confessionis unitariorum articulis, videlicet de Deo Patre et filio ejusdem, Domino Jesu Christi, nec non Spiritu Sancto sonantibus catechizationem instituyente. Hacque finita

II. Per praetit. Praesidem Universa Ecclesia salutatur, haecque per suum parochum, ac successive etiam per Spect. D. Stephanum Donáth Visitationem Generalem votivis excipit salutationibus. Tandem vero

III. Jelentetik a Tit. Praeses által, hogy a jelen lévő Visitációnak folyása légyen a Felsőges Királyi Guberniumnak sub 12 Octobris 1787. numeroque 11356 emanáltatott Patentale Decretuma mellett, mely által a Titt. tiszt uraknak a Generalis Visitációnak, ettől requiráltatván, assistentiával lenni, az unitaria religiön lévőeknek pedig paroncsoltatik az engedelmesség.

IV. Nemkülönben emlékezteti a Tit. Praeses az Eklézsiát azon sub 6ta Aprilis Anno 1785. numeroque 6897 kegyelmesen költ Felsőges Királyi Rescriptumra, mely által az annakelőtti Felsőges Rendelések által megtilalmaztatott kollegyomok subsistentiájára való collectázás vagy alamisnálkodás felszabadított és [248] egyszersmind az azok megmaradására szükséges

stabilis fundusnak erectiója végett megtalálása az Eklézsiáknak s azokban lévő patronusoknak s benefactoroknak kegyelmesen megengedtetik.

V. A Diaecesanus Inspector és Domesticus Curatorok, úgy Szentegyházfiak és Hallgatók némünémű kötelességeket magokban foglaló Normalis Instructiók a protocolláltatás és megtartás végett az Ecclesiának általadatnak.

VI. Canonice censuráztatván (1) a Ministerek, (2) az Administratorok, (3) közönségesen az egész Ecclesia, (4) Mind férfi, mind leány renden lévő ifjúságnak Szent György naptól fogva Szent Mihály napig a Felséges Rendelés szerént való institutiójának gyakorlása, (5) Az apróság fiú és leány gyermekeknek Szent Mihály naptól fogva Szent György napig gyakorolni megkévántató tanításában. Mely censura véghezvitettvén, adottatnak fel ilyen relatiók. 1. A paochus Tiszteletes Szolga Ferenc ő kegyelme mind maga papi hivataljának folytatására, mind erkölcsire és házának jó rendezéseire nézve commendáltatik ez egyen kívül: hogya az isteni szolgálatban hosszas szokott lenni. 2. Az éneklő és tanító mester is mind éneklésére, mind az Isten házában néha parochussának jelen nem létiben megkévántató isteni szolgálatban, úgy mint könyörgésben és prédikálásban dicsértetik. De a gyermekeknek tanításában való lágysággal, nemkülönb a regulázásban való vigyázatlansággal, úgy némely különös házoknak gyakorlásával vádoltatik. 3. Az Ecclesiának administratori, Curator és Egyházfiak hivataloknak folytatásában híveknek és dicséreteseknek találtattak. Nemkülönb 4. Az üdőnek nehéz circumstantiájához képest az Ecclesiának tagjai templom gyakorlásban, isteni tiszteletben alkalmas dicséretet érdemelnek. De 5. Az férfi és leány ifjúságnak nyári vasárnapi tanítatásokban, catechizáltatásokban az atyák és anyák nem csak lág melegek, hanem teljességgel restek, amint a Generalis Visitatio kedvetlen tapasztalja. Nemkülönb 6°. Némely férfi gyermekeket is, de kivált leány gyermekeket egyet sem tanítatnak oskalában. Melyekre nézve a Generalis Visitatio a parochusnak továbbra is hivatalának és kötölességének illendő folytatását, az administratoroknak hívségeket gyakoroltatását, az Ecclesia tagjainak isteni szolgálatban való buzgóságát commendálja. De az éneklő és tanító mestert gyermekekre való gondviselésre, azoknak szorgalmatos tanítására, úgy némely házoknak gyakorlásának eltávoztatására serio adhortálja. Nemkülönb az atyáknak és anyáknak magok magzotjoknak jó neveltetését, tanítatását a Felséges Rendelések szerént injungálja és parancsolja.

VII. Tapasztolván a Generalis Visitatiónak Titt. Praesese, hogy ezen Ecclesiában a Praesbyteriumnak csonkasága légyen, azért ajánlja maga tagjai közül erre méltó személyeket válasszon, és a Generalis Visitatio előtt név szerént sistáljon az Ecclesia. Quibus taliter peractis kijöven a Generalis [Visitatio].

[249] **VIII.** Oculari inspectione megvizsgálta az Ecclesia mindennemű épületeit, úgy mint templomát, kastélyát, tornyát, parochiális és mesterség házokat és ezeknek fundussain lévő mindennemű épületeket és kerteket, Melyeknek megvizsgálásából örömmel tapasztalja mind az administratoroknak, mind az Ecclesia tagjainak illendő szorgalmatosságát, ez egyen kívül, hogy az egész parochialis és mesterség fundussai körül számos romladozott kertek találtak, melyeknek reparáltatását serio injungálja a Generalis Visitatio. Posthaec

IX. Ezen Ecclesiában lévő oskalában tanuló gyermekeket nro. 30, egy conjugista, négy declinista, a többi pedig legensek és initiánsok lévén, censurázta a Generalis Visitatio, és idejekhez képest illendő profectussát találta. Kiknek gyarapíttatások mind a tudományban, mind az írásban, nevezetesen a catechizatióban a tanító mesternek ajánlatik.

X. Mense praescripto, die vero 23tia consedeálván a Generalis Visitatio in effectum praemonitionis Puncto VII per Tit. Praesidem propositae sistálá az Ecclesia maga kebeléből Praesbyteriumnak folytatására, Ecclesia jovainak, proventussainak feladására és ezek iránt hűtőknek letételére ezeket, úgy mint:

Tekintetes Donath István urat, annorum 35.

Nemzetes Literati Ferencet, annorum 65.

Illyés Jánost, annorum 72.

KüsGyörgy Mártont, annorum 59.

Bot Györgyét, annorum 62.

Curator Kandal Pétert, annorum 43.

KüsGyörgy Mártont junior et aedil. annorum 52.

Mate Menyhártot, annorum 79.

Tobiás Józsefet, annorum 57.

Miko Jánost, annorum 57.

Szolga Jánost, annorum 55.

Siko Andrást, annorum 32.

Nagy Mihályt, annorum 35.

Illyés Ferencet, annorum 57.

Pál Mihályt, pariter aedil. annorum 31.

Kik feljebb említett hivataloknak folytatására adjuráltatának ilyen juramenti formulával, pag. [...] azért is ezeknek hűtek után tett fassiójok szerént.

XI. Inventáltatának az Ecclesiának mindennemű jovai és proventussai ilyen renddel, ú. m.

Primo: A belső ingatlan jók

1⁵⁶. Vagyon egy fundus a falu dereka széliben, a falun feljül lévő hegyen, melynek vicinussa alólról a parochialis házhoz feljáró út, más felől azon fundus és Bereczk József interna sessiója között lévő falu útja, harmadik felől a Ref[ormátus] Ecclesia [250] templom cintereme és negyedik felől az Unitaria Ecclesia parochialis fundussa. Mely circumvicinált fundus körülvéttetik jó magos kőfallal vagyis várral, melynek tetején körös körül rész szerént faragott kövekből, rész szerént téglákból különböző formájú csipkézések vadnak, s azokon alól kilövő ablakocskák, és ezeknél belőlről körös-körül volt építve folyosó, sendelyes fedél alatt tölgyfából, melynek észak felőlről való mintegy harmadrésze pro nunc leromolva, több részei is pedig megrongyollott fedéllel vadnak. Továbbá ezen várnak vagyon beléje ragasztatott négy szegeletű két kő bástyája cserép fedél alatt, s ezek közül egyiknél, ú. m. a napkeleten lévőnél, vagyon ezen bástyának felső részében s egyszersmind az előbb leírt folyosóban feljárást szolgáltató tölgyfa grádics. Amely bástyák három contignatióra lévén elrekesztve, ezekbe és az ezek alatt lévő alsó részbe bemenetelt engedő négy nagy ajtók vadnak. Harmadik helyen pedig, a várba bójáró ajtónál vagyon ugyan veres cserép fedél alatt recenter a közelebből múlt 1788^{dik} esztendőben az Unitaria Ecclesia tulajdon költségével renováltatott, s rész szerént egy ölnyi magosságra annak alkalmatosságával de novo eleváltatott négyszzegeletű szép torony, annak tetejében új pléh gomb, s e felett jó magos száron álló, nyolcszegeletű megaranyasztatott pléh csillagzat. Benn a toronyban három harangok, melyekről alább, az Ecclesia ingó jovai[na]k között leszen bővebb emlékezet. A toronyban, a várnak belső felin való oldalán, a bolthajtáson lévő bójárás felett vagyon a toronyba bójárást szolgáltató négyszzegeletű ajtó, előtte lévő deszka tölgyfa tornáccal, s ebben feljárást engedő, fél sing héján két ölnyi hosszúságú tölgyfa új grádicsal együtt. A toronynak négy oldalain, kívülről egyéb cifrázatok között vagynak mutató órának íratott számok, annak rendi szerént, ezeken pedig alól, napkelet felől való oldalán sárga festékekkel ezen írás: Eröss Torony az Urnak neve, ahoz folyyamodik az Igaz és meg tartatik. Prov. 18. 10. S ezen immediate [251] alól: Psal. LXI. w. 4. Légy eröss Torony az ellenség ellen. Északról pedig ezek: Renovat Ao 1788, még pedig olyan üdöb., melyb. edgyik kezünkel munkálkodtunk, másikba fegyvert tartottunk. Nehem. 4. 17. Lévén a' Törökkel valo haboru. Insp. Curator volt T. Gazdag Miklos Ur, Eccla Curatora Vitéz Kandal Péter, Egyháziak pedig: Küsgyörgy Márton Gyalog Katona, és Pál Mihály Lovas Huszár. Ezen alól ismét vagyon ilyen írás: Pap Szolga Ferentz, Schola Mester: Nagy István. Délről ugyan fekete festékben három darabban: Renovat. 1788 Die 20. Aprilis. És északról való oldalán a mutató számokon feljül ugyan az esztendő szám, ú. m. 1788. Ezen torony alsó oldalához vagyon ragasztva harmadik, ugyan négyszegű, megrongyollott sendely fedél alatt kő bástya, melynek falai is meghasadozva

ruinose vagynak. Amely és elébb megnevezett más két ép bástyákban gabonatartó szúszékok, más sok edények vagynak, melyekben szoktak állani az Ecclesia tagjainak, s rész szerént más falubelieknek is gabonájok. A várnak dél felől való oldalában kívülről építetve vagyon egy küsed bástyácska, négy szegeletű, a földbe mélyen béeresztve, melynek magossága a vár fokával majd egyenlőleg és teteje, mint a vár foka, csipkézve vagyon. Ennek két, t. i. felső és alsó részeire, melyek a föld színén feljül vagynak, bójárást két ajtók szolgáltanak. Harmadik része pedig ezen bástyácskának a föld színén alól vulgo tömlöcnek nevezetett s ma is úgy nevezetik, melyben bójáró ajtó vagy lyuk vagyon ezen bástya középső része fenekén.

A várban benn, középbenn vagyon az Ecclesiának kőből épült, napkelet felől való részében bolthajtásos, és napnyugot felől való nagyobb részében mennyezetes szép nagy temploma, s e körül előlről két, hátulról pedig hat kőlábok és a templomba bemenetelt engedő két ajtók előtt négy-négy lábakra bolthajtással épült két tornácok vadnak. Mindezek az említett kőlábokkal és egész templommal együtt lévén veres cserép fedél alatt. Mely mindjárt nevezett két tornácok, amint az frontispiciumokon lévő írások is mutatják, és az adjuratusok is bizonyítják, építettek ex fundamento a fenebb múlt 1776. esztendőben. Deszkás lévén mind a kettőnek, úgy az egész templomnak is pavementuma, mely templom két ajtai fenyő deszkából valók, bélléssel és párkányozással, vas sorkokkal és zárokkal. [252] Benn a templomban párkányos kő fundamentumon épült prédikáló szék, felette pedig metszéses, festékes, aranyazással készült deszka velum, felibe helyezettett aranyas pelikánnal ékesítve. A prédikáló szék előtt ugyan deszka, tarkáson festett pulpitus, feliben helyezettett három aranyaztatott gombú fekete mutató tábla. Ezen pulpitus körül az éneklő mester és gyermekek helye különös rekesztésben, e megett a ministerek boruló széke, ennek ellenében pedig e diametro egy háttas borított fedeles boruló jókora szék, és egyebütt mind a férfiak, mind az asszonyok számára való deszka boruló székek. És a templom alsó végiben keresztül deszkából készült színehagyott festékes kar, a templom oldalán abba feljárást szolgáltató hasonló grádicsal együtt. Azon corusban süvegtartó két fogasok, és harmadik a ministerek széke felett a falra felszegeztetett hasonló fogas vadnak, egy lajtorjával együtt, mely a mindjárt említett chorusból, annak felső grádicsa végéről, a templom mennyezetnek szegeletén lévő ajtócskán vagyon accessus a templom híjjára. Világosítják pedig a templomot hat üveg ablakok, három részekből állók, melyek kívülről vas rostéllyal provise vadnak, dél felől.

2^{dik}. A torony alatt kijövő ajtóval majd szemben vagyon egy küs fundusocska, a parochialis fundus és a vár mellett feljáró út vicinitássiban, melyen vagyon egy házacska porkoláb lakására, sendely fedél alatt építetve, vas sorkú, záros és kilincses ajtóval, két lantorna ablakokkal, paraszt kályhából való kemencével.

3^{dik}. T. i. a parochialis fundus sub nro. Popularis Conscriptio 120 vagyon, in vicinitatibus délről a mindjárt leírt vár és ezen fundus között lévő út vagy sikátor, napkeletről a Reformata Ecclesia kenderes helye és északról az Unitaria Ecclesia oskola mester fundussa. Rész szerént sөvény, rész szerént pálánk, rész szerént pedig sorompó kertekkel körül véve, bėjárást engedvén ezen fundusra egy nagy fedeles deszka, alól vas perselyben, vas csapon, feljül pedig nyak vason vagy reteszen forduló nagy kapu, mellette lévő fa sarkon járó deszka ajtóval együtt. Mely funduson a leírt kapun belől jobbról egy kűs szilvás, balról pedig egy kűs veteményező kertcskék vadnak, és ennek végében azon egy csere téglá fedél alatt csere boronából két rűdeg sertés pajták egy hizó óllal, s ezek közt lévő sertések válúja tartására két fa sorkú, deszka ajtókkal épült sűtőház, szolgálván az egyik ajtó a parochialis, amás pediglen a mesterség fundusokra. A sűtő házban egy sűtő kemence, mellette lévő égett bort főző katlannal. A mindjárt fennebb nevezett kapun belől jobb [253] kézről való szilvás kert mellett pedig azon egy sendelyes fedél alatt vagynak a parochus lakó s tanuló házai deszka padimentummal, egy kamarával vagy conservatoriummal és pitvarral vagy kémény aljával együtt, kőből épülve lévén a lakóház, napnyugot felől való végiben keresztül egy deszka tornác, alatta épült deszka oldalú szekér színecskével. Mely tornácba bėjárás vagyon a pitvarból vas sorkú, fa kilincses ajtón, a pitvarba pedig feljárás az ház fedeléről leeresztett deszka fedél alatt lévő fa grádicson vagyon. Továbbá a megnevezett lakóház alatt vagyon kőpince, lévén ennek bėjárása a mindjárt elébb leírt tornác alatt lévő szekér színből, vas sorkú és vas reteszdeszka ajtó[n]. A lakóházat ónba foglalt három, a tanuló házat pedig fába foglalt két üveg ablakok világosítják, melegítik pedig partim zöld, partim paraszt kályhából való egy kemence, és azzal a falon keresztül egyben foglalt fűtő, ez a tanuló, amaz pedig a lakóházakban lévén.

A lakóházban két ládás padok, ezek felett két oldal deszkák, négy kendő szegek vagy fogasok, két szárasztó lyukas fákban álló rudak. A pitvarban egy pohárszék és a tanuló házban egy asztal, melyek mind az Ecclesiáé. Ezen épület napkelet felől való végiben az épületek fedeléhez ragasztott, ugyan sendelyes fedél alatt vagyon egy conservatorium, lévén ennek két oldalai cserefa sasba rakott apró cserefa boronából, az 3^{dik} pedig a leírt épületek fala és a 4^{dik} fa sarkokon forduló deszka ajtó.

A declarált házon feljül vadnak egy méhes és veteményező kertek az Ecclesia kerteivel környűlvétetve, ezen kert mellett az udvar felől vagyon hat gyenge ágasokon szalmás fedél alatt egy árnyék szín. Ezen feljül ugyan szalmás fedél alatt csere és bűkkfa boronából épített két csűr, egy papság részére szolgáló, föld odorral és egy istállóval, a két csűrök közül a NagyAjta vagy temető felől való szolgál a mesterség számára egy istállóval együtt. Ezen

declarált csűrön alól, a leírt parochialis fundusnak közepe tájatt, a közön vagyon egy kút, mely mind papság, mind mesterség számára egyaránt szolgál.

4^{dik}. fundus sub nro. Popularis Conscriptio[n]is [...], melynek vicinussa egy felől a mindjárt leírt parochialis fundus, más felől pedig, úgy mint N[agy]Ajta felől az Unitaria Ecclesia közönséges temető helye, amely jószág rász szerént borona, rész szerént pedig romladozott sövény kertekkel vagyon békerítva. Mely fundusra bėjárást szolgáltatnak egy nagy, más kisebb deszka kapuk az ország útja felől való betűjében, mind a két kapuk vas sorkon fordulók. [254] Továbbá ezen kapukon belől bal kézre vagyon egy ház cserefa téglá fedél alatt, mesterség lakására deszka padimentummal, mellette tanulásra, e mellett leányok tanítására, és e mellett fiú gyermekek tanítására építettett classissal együtt. A mesterség házban zöld mázas kemence, paraszt kályhákkal fűtő, egy hosszú ládás pad, asztal régi, két paraszt fogas, két ajtók, a tanulásra való ház ajtaja vas sorkokon zár nélkül, a más pediglen ugyan vas sorkokkal és zárral. A leányok és fiú gyermekek classisán deszka ajtó, ez vas sorkokkal és kilinccsel, amaz kilincs nélkül. A mesterség házat fába foglalt sima üvegekből való ablakok [világosítják], úgy a tanuló házon is üveg ablak nro. 1. A fiúgyermekek classisán három papyros ablak, a leányokén pedig, mert hogy még in ruderibus találtatott, csak ablak helyek vadnak.

Ezen leírt épületen feljül egy igen rossz szalmás fedél alatt rüdeg sertés számára két ólok tanáltattak, és ezen belől veteményes és rész szerént gyümölcsös kert.

Secundo: Külső ingatlan jók

et quidem

1mo. Szántóföldek

Elsőbben is: Az Olt felé való határban

(1) Az Ecclesiától bíratók

Egy vagyon Berek oldalában, melynek vicinussa egy felől Luka János posteritássi, más felől pedig Bedő Pál szántóföldök, capit cub. 6.

Más Berek Tetetin, ennek vicinussa egy felől az út, más felől pedig az Ecclesia erdeje, capit cub. 5.

Harmadik az úgy nevezetett Sebessiben egy kerek föld, melyet minden felől körülvészen az Ecclesia szénafüve, capit cub. 5.

Negyedik Felmező fejin nevezetett helyben, egyik oldalán és betűjin az Ecclesia erdeji, más oldalán a véggel reá járó földek, és más betűin a Titt. Gazdag Miklós szántófölde szomszédságiban, capit cub. 18.

Ötödik Korrát karéja nevezetű helyben, vicinussa egy felől az Ecclesia erdeje, más felől a földek lábán feljáró eke út, capit cub. 4.

Hatodik az úgy nevezetett Csato vágásában, egy felől Domokos, más felől Cserei földek vicinitássában, capit cub. 12.

(2) A papság után bírató

[255] Csak egy vagyon Pap Sárta nevezetű helyben, vicinussa Bölön felől az unitárius mesterség után bírató föld, más felől pedig a kálvinista pap által bírató, Ecclesia földéből kiszakasztott quintalitas capit met. 5.

(3) A mesterség után bírató

Vagyon egy darabocská a mindjárt elébb említett Pap Sárta nevezetű helyben, vicinussa egy felől az elébb leírt unitárius papság, más felől pedig Szabo György Varga Ferentől kiváltott földek szomszédságában, capit metr. 2½.

Másodsor: Csere köz felé való határban

(1) Az Ecclesiától bírató

Mátyás Berke nevezetű helyben, vicinussa egy felől Nagy Mihály földé, más felől az Unitaria Ecclesia erdeje. Notandum. Ezen föld az 1632^{ben} volt Partialis Visitatio Protocollumában három vékásnak íratik, és szomszédjának Hidvege felől Miko András árvái és néhai Miko András mostan in vivis lévő successora praesbyter Miko János ő kegyelme azt fateálja, hogy az ő kegyelmétől ottan bírató Miko földnek szomszédjának lenni az Ecclesia földét hallotta légyen az édesatyjától, néhai Miko Andrástól és annak testvérítől.

(2) A papság után bírató

Csak egy vagyon az úgy nevezetett Büdös Kutnál, vicinussa egy felől az ezen földből kiszakasztott, Reformata Ecclesiától bírató föld, más felől pedig az unitárius mesterség földé capit metr. 2.

(3) A mesterség után bíratók

Az úgy nevezetett Büdös Kutnál három szegületű földecské vagyon, vicinussa egy felől a mindjárt írt unitárius papságtól bírató, más felől Német István, harmadik felől Botos Tamás szántóföldök vicinitássában, capit $\frac{4}{16}$.

Más vagyon Omlás nevezetű helyben, vicinussa feljül Pál Ferenc, alól pedig Marton József szántóföldök, capit metr. 2.

Harmadszor: Az Ajta felé való határban

(1) Az Ecclesiától bírató

Csak egy vagyon az úgy nevezetett Erösse Pataka arnyékában, belől Tisz. Köröspataki [256] Pap Köpetzi Gábor, kívül pedig a véggel reája járó földek szomszédságában, capit cub. 5.

(2) Papság után bíratók

Felszeg végén az út mellett vagyon egy, vicinussa feljül Kandal István földe, alól a falu útja, a falu felől való végiben ezen földből kiszakasztott részt a református pap bírja, capit metr. 3.

Más Bodor utza kerti lábján egy darab kenderföld, capit metr. 2, vicinussa egy felől a reá járó kertek, más felől pedig a véggel reája járó kender földek.

(3) A mesterség után bíratók

Egyik Falka vápája alias Kintses gödör nevezetű helyben, vicinussa egy felől ezen földből kiszakasztott, és mostan a református mestertől bírató, más felől pedig Titt. Donáth Györgyné Tako Borbára asszony colonialis földe szomszédságában capit metr. 1.

Más ugyan Bodor utza kerti lábján, a mindjárt elébb megnevezett unitárius papság után bírató kender föld végiben egy véka féreje kender földecské, melyre hasonlólag ut supra egy felől a kertek, más felől a kender földek jönnek véggel.

2do. Szénafüvek

Elsőbben is: Az Olt felé való határban

Az Ecclesiától bíratók

1. Egy vagyon az úgy nevezetett Sebessiben, a fennebb ezen határban lévő Ecclesia szántóföldei seriessében sub nro. 3. megnevezett szántóföld körül profert in mediocri fertilitate faeni cur. 6, vicinussai egy felől az Olt kerületei, más felől pedig Farkas Zsigmond kaszálója.

2. Más Hajó Reve nevezetű helyben egy darabocská, profert faeni cur. ¼. Vicinussa mindkét felől néhai Donath István úr successori szénafüvek. Nota bene. Ezt az Ecclesia engedelméből szokta a maga számára kaszálni az hajós.

3. Harmadik Felső vagy túlsó ügy nevezetett egész Bélmező, vicinussa egy felől az Olt vize, más felől Méltóságos Gróf Nemes János úr ő excellentiája szénafüve szomszédságában, profert faeni cur. 10.

Notandum. Az ügy nevezett alsó Belmező is egészen [257] ezen Unitaria Ecclesiájé, melyet most jure pignoratitio bír Méltóságos Consiliarius Donáth József úr, de mennyiben? Az adjuratusok ő kegyelmektől nem tudottatik. Ennek is egy felől vicinussa az Olt vize, más felől pedig az elébb mindjárt megnevezett Méltóságos Gróf Nemes János úr kaszálója. Ez mediocri in fertilitate profert faeni cur. 12. Amely zálogban lévő szénafünek minden halogatáson kívül való kiváltását és a végre a zálagos summának kiváltatását serio injungálja a Generalis Visitatio a Domesticus Curator és Praesbyter ő kegyelmeknek, nagy kára forogván eddig is abban az Ecclesiának, hogy ezen megnevezett helyet másnak zálagos jusson bíratni megengedte, amint azt maga fateálja a Praesbyterium.

Másodszor: Az Ajta felé való fordulóban

(1) Az Ecclesia után bírató

Egy darab szénafü vagyon az ügy nevezetett Egerben, szomszédjai egy felől a Határ patak, más felől a véggel reá jövő szénafüvek, profert faeni cur. 3.

(2) Papság után kétharmad és a mesterség után egyharmad részben indivisim bíratók

Egyik vagyon az ügy nevezetett Hosszu részben, Méltóságos Gróf Nemes János úr ő excellentiája és Tekintetes Takó Borbára Donath Györgyné úrasszony szénafüvek szomszédságában, profert faeni cur. 1.

Másik vagyon az Egerben, Kendefi Tonorok lábján, vicinussa egy felől Német György felesége Bokani Mária jussa, más felől pedig Tot István szénafüvek, profert faeni cur. 1.

Notandum. Mind ez, mind pedig a mindjárt megnevezett szénafünek végén bír az Reformata Ecclesia, melyek azokból szakasztattak ki.

Harmadik az Ajtai határon, Melly Patak mellett Bolgár mező felé vagyon, melyet néhai Gazdag Ilona Dónáth Lászlóné asszony usque ad vires H. flor. 36 (ennyiért lévén a Tit. asszonynál zálogban) conferálta ezen Unitaria Ecclesiának, hogyha a vérek megváltanák, az írt summa az Unitaria Ecclesiáé legyen, addig pedig annak fructussa pap és mester számára szolgáljon, profert. faeni cur. 3.

1. Egyik Felmező Teri nevezetű helyben, mely ma túlsó és innetső tereknek is hívattatik, melynek szomszédjai a Fel mező szántóföldei, más felől ravaszos Tere, és e mellett lévő Ravaszos Pataka, melyben rég öreg makkot termő ritkás cserefák és ezek között különb különbféle fákból álló ciheres, melyek szolgálnak az Ecclesia földeinek békerítésére.

[258] Másik vagy az Ajta felé való határban, egy darabjában Mély Patak és Lapos Cseréje, más darabjában Bányahát alatt lévő helyben, vicinussai Ajta felől a Mély Patak, más felől a falu szántóföldei, az erdő más darabjával Bánya háttal együtt, ennek pedig, t. i. Bánya hátnak vicinussai Ajta felől az úgy nevezetett Bernádné mezeje, és Bölön felől a Lázár földe.

Tertio. Ingó jók

et quidem

1mo. Ezüst edények

(1) Egy lábas, circiter két előaraszni magosságú, poncollal virágzott, kívülről a szárán lévő négy merő ezüst virágokon kívül (melyek felett madár fők vadnak, és amelyek két karikán állva egybe lévén foglalva, külön darabban a pohártól elválhatólag vadnak) egészen, és belőlről is, az ajakán egy ujjnira megaranyazott pohár. Melynek fedele szélje csipkés és poncollal virágzott, s kívülről egészen, úgy belőlről is a pohárban járó párkányáig megaranyazott, melyhez a teteje közepén fennálló, merő ezüst virág töviben és tetejében lévő két aranyazott gombokkal együtt kerekded kupás, nemkülönben megaranyazott plével belőlről hozzá vagyon foglalva, mind ezek is ezüstök lévén.

(2) Más, hasonló magosságú, ugyan talpas, és a talpa s pohára között lévő vékony szárán való merő ezüst és madár főkkel ékesített négy virágokon kívül, kívülről egészen megaranyazott és poncollal virágzott ezüst pohár. Lévén ennek ugyan poncolos virágzással kerekded széljű ezüst fedele, kívülről egészen, alólról pedig a pohár ajakába bójáró párkányáig megaranyazott, mely fedélhez egy merő ezüst ágas virág, aljában és tetjében lévő két gombocskákkal együtt vagyon hozzáfoglalva, belőlről egy kerekded lapos sima ezüst plével.

(3) Egy jókora ezüst tángyér, melynek domboson kiülő különböző virágjai poncollal készítették és tarkáson aranyoztattak, lévén a tángyérnek széle recés, feneke közepe pedig a tángyér belső része felől kiülve.

(4) Más, küsebb ezüst tángyér, melynek belső része egészen aranyazott, és kerületin két sorban körös-körül ismételten nagy betűkkel lévő írás vagyon capázással készülve.

[259] 2do. Ón edények

1. Egy négy szegeletű, circiter másfél araszni magosságú, kiülő srófos szájú, kupásnál bővebb ón palack, melynek srófos ón fedele, s ennek kiülő szára végiben emberfővel figurázva való gombban egy vas karika.

2. Más talpas, füles és fedeles, két abroncsozással simán készült, circiter egy ejtelni kapacitássú ón kanna, melynek fedelének kinyitására szolgál annak sarkánál fennálló ón gombocska, teteje pedig ex vasi in apium[?] nyakas gombbal ékesített, és füle kívülről különböző virágzással vagyon.

3to. Cserép edény

Vagyon circiter négy ejteles, kívülről-belőlről zöld mázas, füles és csatornás szájú kancsó vagy csatlós, melyen kívülről az offerens neve esztendő számmal együtt fekete mázzal e szerént vagyon: Ni. Moj. 1778.

4to. Szőnyegek

1. Két végin rojtás, már egyik végénél megszakadozott tarka török szőnyeg, mely úri vacsora alkalmatosságával az Gazdag Miklós úr székén áll.

2. Más nagyobb, tarka virágokkal készült, a közepén öszve varrott régi, és más lyukatosodni kezdett szőnyeg, melynek végin hosszú veres főt vagyon, és egyik végin ilyen írás: A: D: 1652. a Kolosvári Unitaria Eccl[esi]a conferalta a' Bólóni ugyan Unitaria Eccl[esi]anak.

3. Harmadik egy régi, már lyukatos, fejtér aljú, különböző színnel virágzott török szőnyeg, két vége apró veres rojtás.

4. Ugyan fejtér aljú, körül fekete kockázással, közből ugyan fekete három-három babozással, és ezek közt környül egyik vége fekete V. formával, sárga, veres és fekete csipkés pántlikázással, két vége veres rojtazással.

5. Ugyan fejtér aljú, különböző színű virágokkal, két végin veres rojtással lévő, már szakodazni kezdett török szőnyeg.

5to. Abraszok

1. Két szélj, cérnával szemben varrott kerek, körül len [260] cérnával, rojtás len gyolcs abrosz.

2. Egy hitván, lyukadozott fejéres varrásos abrosz, len gyolcsból.

3. Két széljből kötésesen szőtt, két végin rojtás kender abrosz.

4. Három szélj, két rendbéli kötéssel egyben foglalt, két végin tót csipkés gyapot gyolcs abrosz.

5. Két széljből való, a közepén széles recével egyben foglalt körüllette is körül rojtás len gyolcs abrosz.

6to. Kendők

1. Egy patyolat, rojtas végű és egyik vége felett félig különböző színű selyemmel, ágos virágokkal varrott, már lyukatos kendő.
2. Gyapot gyolcs, két végén tótos csipkés.
3. Ugyan gyapot gyolcs, két végén recés, megszakadozott kendő.
4. Egy széles len gyolcs, két végén karmasin selyemmel és arany fonállal varrott, nagy virágokkal ékesített szép jó kendő, Tekintetes Szatmári Mária, néhai Tekintetes Donáth István úr özvegye ajándéka.
5. Ugyan len gyolcs, két végén és szélén is egy darabocskáig fel tótos csipkével ékesített kendő.
6. A pulpituson álló két egyforma, kék fejtővel deszkán szedve öltett székely gyolcs kendő.

7mo. Keszkenők

1. Patyolat, négy szegletein ágos, jókora, krispány szín selyemmel és szkófiummal varrott virágokkal ékesített keszkenő.
2. Zöld selyem keszkenő, kétszerte pántlikázással a szélein, és ezek közt négy, már megfejtéredni kezdett sárga selyem virágok, s ezek mellett is küsebb virágocskák vannak.
3. Körül tótos csipkés, len gyolcs jó keszkenő.
4. Sűrű patyolat keszkenő, melynek négy szegletein egyforma ágos, jókora virágok szkófiummal varrva, közbe pedig négy szélein ugyan szkófiummal varrott ezen betűk vannak: SZ: AB: SA: BŐ: UN: EK: Ajándéka. Melyek ezt tészik: SzentAbrahámi Sára Bölőni Unitaria Eccl[esi]ának ajándéka.
5. Egy len gyolcs, jókora asztal keszkenő, mely kenyér hordozásra egy egyik végiben megszakadozott kendőből készített.

8vo. Ládák

Egyik negyedfél fertályni s egy ujjnyi hosszúságú fekete, záros ládácska, melyben az úr asztalára való abroszok, keszkenők és [261] kendők conserváltak, fejlőről pedig fedelére vagy csinálván vas retesz perselyes ládácska.

Más küsebb fejtő, paraszt, záros láda, melyben az Ecclesia levelei tartatnak az Ecclesia Curatoránál.

9no. Harongok

Vagyon az Ecclesia fenn leírt toronyban[!] három harang, melyeknek ketteje, úgy mint az nagyobbik és küsebbik az Ecclesiának magának tulajdona, a középsőt pedig az Unitaria és Reformata Ecclesia együtt öntette, minden gazda 50 Dr. fizetvén. A legnagyobbiknak felső és alsó felin körös-körül lévő virágzások között ezen írás vagyon: In Laudem Dei, post ruinam denuo funditur Cura et Suptu Bóloniensium in Segesvár, Anno 1721. A legküsebben pedig hasonlólag alól és feljül körös-környül virágzások lévén, ezek között vagyon ezen írás: Cura et Expensa Domini Stephani Gazdag de Bólon: A. D. 1707: A középsőn, felső felin lévén virágok, ezeken alól ez írás: Funditur Sumpt. Eccl. Unit. et Refor. Rel. Bólon. Curat. Steph. Kandal 1767. Negyedik harangocska vagyon a mesterség háza fedelén feljül nyúló ágosocskán.

10mo. Vámos híd

Az Ólt vizén Hajó rév nevezetű helyben lévő nagy vámos híd, mely hídat fele résziben SzászMagyarós, más fele résziben pedig a Bóloni Communitások tartanak, vévén a vámnak fele részét a magyarosiak, más fele részét pedig Isabella királyné donatiója által ajándékozta a Bóloni Unitaria Ecclesiának, de már ebből is az egy quintalitásig minden fundamentum nélkül részeltetik a Reformata Ecclesia is.

11mo. Pénz

	H. flor.	Den.
1. In paratis juxta rationem Die 16 ^{ta} Januarii 1789 exactam	44	55
2. In capitali elocato juxta eandem rationem volt ugyan H. flor. 520, de ebből a Felső Királyi Rescriptum engedelmé szerént in fundum stabilem pro Collegio Unitariorum Claudiopolitano erigendum decernál és assignált voto communi az Ecclesia H. flor. 150, ergo marad még	370	
Summa	414	55

[262] XII. Az Ecclesiának proventusai

1 ^{mo} . A szántóföldekből	H. flor.	Den.
A szántóföldek között vagyon <u>Erössiben</u> lévő, melyből annak soványsága miatt semmi hasznot nem vészen az Ecclesia, a Sebessiben lévő harmadában szokott kiadattatni, és a többinek eddigelé rendes taxája volt		

egy köből férejétől egy márvás. Melyhez képest az efféle földeknek capacitása in concreto mind az három határokon lévén cub. 35. met. 2, innen lévén a taxa egy esztendőre H. fl. 11. den. 90, és így két esztendőre H. fl. 23. den. 80, tehát minthogy három határok lévén, minden harmadik esztendőben ugarban maradnak, a két esztendőre való taxát három felé osztván, lészen egy esztendei proventus	7	93 $\frac{1}{3}$
A Sebessi földre nézve pedig egy véka vetésre közép termés szerént két kalongyát, és egy kalongya után met. 1 $\frac{1}{2}$ computálván, minthogy ez mindenkor rozssal vettetik, menvén belé cub. 4, lészen ebből kalongya nro. 32 és véka 48, melynek vékáját mediocri pretio a Den. 48 vévén fel, kerül be H. fl. 23. Den. 4 egy esztendei termésből. Más esztendőbeliből pedig, zabbal vettvén és ugyanannyi kalongya teremvén, és kalongyájára met. 2, vékájáért pedig den. 12 computáltván, ennek ára H. flor. 11. Den. 52, adcoque két esztendei termésnek ára H. fl. 34. den. 56. Mely summát az három calcaturához képest repartiálván, egy esztendei proventus lészen H. fl. 11. Den. 78. Minthogy pedig ezen föld harmadában szokott constanter kiadattatni, tehát ezen földből az Ecclesia részére tartozó esztendei proventus	3	92 $\frac{2}{3}$
<u>2do. A szénafüvekből</u>		
A szénafüvekbéli procreatiókból való annuus proventus pecuniarius eruáltatik e szerént t. i. az <u>Egerbéli</u> quotannis kaszáltván profert cur. 3, de sarjút semmit sem. <u>A Bél Mezőbéli</u> is hasonlólag kaszáltván, profert faeni cur. 10 et cordi cur. 4. <u>A Sebessi</u> pedig minden harmadik esztendőben szabadban maradván, két esztendőbéli procreatióját ~ faeni cur. 12 & cordi cur. 2 pro tribus annis repartiálván, esik minden esztendőre faeni cur. 4 és cordi cur. $\frac{2}{3}$, és a szénának [263] szekerét ab H. fl. 3, a sarjúnak pedig H. fr. 5 vévén fel, a két rendbélinek ára tészen H. f. 74. Den. 33, mely summának egyötöd részét vévén a Reformata Ecclesia, marad ezen Unitaria Ecclesia számára ezen eruitio szerént pro proventu annuali	59	56
<u>3^{io}</u> . Az erdőből eddigelé fixus proventus nem volt, hanem az 1784 ^{dikbéli} esztendőben makkból fructificált H. fr. 49. Den. 22, azért pro futuro etiam ha mikor makk terem, a sertéseket bizonyos fixumért vévén bé pascuatióra, ha mit fructificálhat, az az Ecclesiáé lészen.		

A Lapos Csere nevezetű erdőből pedig procuráltak az Ecclesia épületei, hanem az Ecclesiabelieknek igen szűkön költve, nagy szükségében valakinek adnak koszorúfának valót den. 50, vékonyabbakat pedig a proportione, de az ebbéli kevés proventus is incertus.		
4 ^{to} . Az hídnak vámjából való esztendei proventus is nem fixus, hanem hol több s hol kevesebb, honnan vétetett fel a conscriptio szerént az Ecclesia részére	9	60
5 ^{to} . A capitalisból, mely most marad in elocatis H. fr. 370, ebből sex procento computando az annuus proventus	23	40
6 ^{to} . Alamisnából a négy communiók alkalmatosságával circiter	9	60
Summa	114	02

XIII. A parochus proventussai

	H. flor.	Den.
1. Az úgy neveztetett kepe rend szerént két kalongya búza és zab is kettő egy különös gazdátó, vadnak pedig ilyen gazdák nro. 75, adcoque búza gel. 150, és zab is gel. 150, az honnan a búzára nézve kalongyájára met. 1½, és zabra egy kalongyára met. 2, árát pedig a búzának metretam a Den. 60, a zabnak metr. 12 [264] computálván, a búzából és zabból együtt jó pénz	158	50
2 ^o . Az adjunctus gazdaktól pedig a Királyi Rendelések szerént tartozván Den. 60, minthogy ilyen gazdák vadnak nro. 8, ezektől obveniál	4	80
3. Úgy neveztetett oszporások lévén circiter nro. 20, és egytől competálván den. 24, ezektől universim	4	80
4. Fa bér fizető gazdák universim lévén nro. 75, ezeknek két része a parochusi, adcoque cur. 50, szekerit computálván a Dr. 18, ebből obveniálni kelletik	9	
5. A papság után járó szántóföldek capacitássa universim lévén cub. 3, adcoque egy véka után másfél kalongyát, egy kalongya után met. 1½, egy vékáért Den. 60 computálván, az három fordulóbéli földek pecuniarius proventusssa H. fl. 16. Den. 20, adcoque pro una qualibet calcatura H. fl. 5. Den. 40, tavasz gabonára nézve pedig egy véka után két kalongya zabot, egy kalongya után két vékát, s vékájáért Den. 12 computálván, az három		

calcaturabéli termésnek pecuniarius proventus H. fl. 5. Den. 76, adcoque pro quavis calcatura H. fl. 1. Den. 92, és így a két rendbéli H. fl. 7. Den. 32, adcoque pro két annis H. fl. 14. Den. 64, melyből pro tribus annis partiálván egy esztendei egész proventus téssen	4	88
6 ^{to} . A szénafű universim lévén faeni cur. 5, ebből két szekérre való quotamnis kaszáltató, három szekérre való pedig tertio quovis anno manet in calcatura, amazokból annuatim jön cur. a H. flor. 4. Et cordum egy szekérre való teremvén, aztot a H. fl. 5 computálván, léssen az egész proventus H. fl. 9. Az három szekérre valóból pedig két esztendei proventust pro tribus annis felvévén, pro quovis anno esik faeni cur. 2, és fél szekerecske sarjából pro quovis anno cur. $\frac{1}{3}$. Ezen szénafű proventus H. fl. 9. Den. 66, és így in concreto a szénafűbéli proventus H. fl. 18. Den. 66, melynek harmada lévén a mesteré, a parochusé téssen	12	44
7 ^{mo} . Eskető poltra minden pártól lévén Dr. 3, és pro singulus annis számlálván paria 4, innen annuatim a proventus		12
Summa	194	54

[265] **XIV.** Az éneklő és tanító mester proventusai

	H. flor.	Den.
1. A gabonából való kepéből, minthogy ez fele része a parochus kepéjének, a parochus proventus computussa szerént búzából és zabból	79	25
2. Az adjacens vagy secundarius gazdáktól in aere	2	40
3. Az úgy neveztetettoszporásoktól in redemptione capeciarum	2	40
4. Fa bér faciens cur. 25 a Den. 18	4	50
5. A mesterség után járó szántóföldekből lévén a mester egyharmados	2	44
6. A szénafüvekből pari modo egyharmados lévén	6	22
7. A gyermekek tanításáért secundum constitutionem az initiánsoktól inclusive usque ad legentes Dr. 24, a nagyobbaktól Den. 50, de majd invalescált, hogy a gyermekes atyák a mester fáradtságát munkával remunerálják.		
Summa	97	21

XV. Reassumálta a Generalis Visitatio az Ecclesia fungens Curatorának, Nemzetes Kandal Péter ő kegyelmének de annis 1787 és 1788 concinnált ratióit, ha szinte ezek a Diaecesana Visitatio által, úgy mint az első 22da Januarii, Anni 1788, és a másik 16ta Januarii 1789 revideáltattaknak tanáltattanak is, teste Protocollo Ecclesiae, és az említett Diaecesana Visitatio exactiójáról tett protocollatiókat a ratiocinans consignatióival serio confrontálván, a Diaecesana Visitationának az említett két esztendőkbéli ratiók exactiójáról való protocollatióit tökéleteseknek találta, s azok szerént a nevezett ratiocinans azon közelebből múlt két esztendőkbéli administartiójára nézve absolválta. Minthogy pedig ezen ratióknak revisiója alkalmosságával nyilván tapasztalta a Generalis Visitatio mind a nevezett ratiocinans s mind az előtte volt emeritus curatorokra nézve (ezeknek is ratiójokat az Ecclesia protocollumában debita cum attentione percurrálván, és az Ecclesia proventussainak puncto praecedenti XII. eruált fonsaival azokat confrontálván), hogy 1mo. A ratiocinansok ab olim ad praesens usque se perceptiójoknak, se erogatiójoknak idejét s egyéb circumstantiáit is, melyek azoknak legitimitiójokra szükségesek volnának, magok ratiójokban feltenni nem szokták. És hogy 2do. A revisor Diaecesana exactorok is in Libellum Ecclesiae inferálni a ratiókat per compendia szokták légyen. Azt is 3^{io}. Hogy az Ecclesia proventussainak fonsaiból, úgy mint a szántóföldekből, kaszálókból, erdőkből és a Magyarósi vámos hídból is eddigelé igen kevés proventust [266] prosperált légyen maga az Ecclesia, ahhoz képest, amennyit azokból prosperálnia lehetett volna, ha a szántóföldek, kaszálók és híd a többet ígérőnek s adónak engedtetek volna. És az erdőkre is illendő attentio tétetett volna, és az azon erdőket károsított személyeken desumáltatott poenalitás az Ecclesia számára fordítatott volna. Sőt efelett 4to. Mind az Praesbyterium feladásából, mind pedig a Visitationának a Szent Ecclesiában volt jelenléte alatt megesett valóságos tapasztalásából az is nyilvános, hogy az Ecclesia erdejéből az úgy nevezetett gyalogszeresek gyalog szánjokkal egész télen által szabadoson hordják nemcsak az aszú, hanem a nyers fákat is egész esztendőre való tüzelésre, azon kívül hogy azért valamit vagy fizetnének vagy praestálnának az Ecclesiának, úgy hogy se efféle, se pedig egyéb fákból is az Ecclesiának haszna két esztendő alatt nem tapasztaltatott több egy magyar forintnál s 39 pénzeknél, perhibentibus id ipsum praecitatis proximiorum duorum annorum rationibus.

Mely modo praevio előszámlált malumoknak s fogyatkozásoknak a modo in posterum léjendő orvoslására ezeket determinálta a Generalis Visitatio. Úgy mint 1mo. Hogy ennek utána a ratiocinans Ecclesia administratorának vagyis curatorának számára sumptu Ecclesiae procuráltassék egy Libellus vagyis Diarium, és az Ecclesia ládája, ha eddig úgy nem lett volna is, pro futuro indispensabiliter conserváltassék a parochialis háznál, melyben álljon mind az Ecclesia készpénze, mind pedig a nevezett Diarium, és ebbe minden vasárnap az azt megelőző

héten lett perceptumokat és erogatumokat in una eademque serie egymás után, s nem különös helyre, olyan renddel, melyek azok lettenek, individuatim cum specificatione diei, aliarumque ad administratoris legitimationem necessariarum circumstantiarum akár maga az administrator curator írja bé a fungens loci parochus előtt, akár pedig a parochussal béírassa. Mely hogy könnyebben megeshessék, maga a curator magának héten által consignálhatja maga házánál, mit miből percipiál, és mit s mire erogál dietim, sőt pro majori adhuc accuratiorique administratorum quoad administrationis legitimatione az is szükséges lészen, hogy az elébb nevezett Ecclesia ládájának két zárjai s consequenter két kolcsai is légyenek, melyeknek egyike a curatornál, másika pedig álljon az első egyházfőnél, hogy így mindenkor a kettőnek jelenlétében nyitassék fel a nevezett láda, és tétessék bé abba azon hétbéli perceptum, úgy a szükséges erogációra való pénz is az szerént vétessék ki, s a diariumba is az szerént consignáltassék, olyan szorgalmatos reá vigyázással, hogy mind a perceptum s mind az erogatum extra columnam aut rubricam betűvel vagy szóval per extensum, a rubricába pedig számmal úgy íratassék s jegyeztessék fel, hogy abban se vakarás, se kihúzás és egyéb modalitas által is legküsebb correctio is ne interveniáljon, hogy így ezen diarium lehessen osztán az a tökéletes instrumentum s documentum, melyből az administrator curator ratiója úgy készíttethessék, hogy ahhoz a suspiciónak még csak árnyéka is ne férhessen, s consequenter per hoc eltávoztattassék az a criminatio, melyet gyakorta az Ecclesiának administratorai méltatlan is szenvednek. 2do. Ha midőn pedig valamely summásocska költséget tenni kívántatik, aztat az administrator curator nonnisi cum praescitu praehabitoque consensu Praesbyterii totius tegye, s úgy végyen arra pénzt ki a nevezett ládából. Ami pedig 3^{io}. A ratio kidolgozásának modalitássát illeti: ez a fennebb declarált diariumból tam quoad percepta quam quoad erogata [267] individuatim et cum specificatione temporis sive diei singularum perceptionum et erogationum légyen, procurálván a ratiocinans önnön magának mindazokban, amelyekben lehetséges illendő documentatiókat is, azoktól tudnia illik, akik előtt és akiktől, vagy akiknek percipiál és erogál. Mely modalitással készíttendő ratióval készen légyen indispensabiliter arra az időre, mely e végre praefigáltatott a fennebb puncto V. mentionált Normalis Instructiók által, hogy így in effectum earundem Instructionum maga idejében submitáltathassék a ratio fine superrevisionis a Repraesentativum Consistoriumnak. Továbbá 4to. Azon légyen teljes ügyekezete valamint a Curatoratusnak, úgy a Praesbyteriumnak is, hogy az Ecclesia proventussait szintén a lehetőségig nevelje, mely végre azoknak fonsait, t. i. szántóföldeket, kaszálókat, úgy egyebeket is a vámos híddal együtt, azoknak esztendőnként való usus fructuatiójára nézve auctióra bocsásson, és a legtöbbet ígérőnek engedjen. Ezekben semmit nem obstatván az is, ha már eddig valamit a Curatoratus és Praesbyterium az Ecclesia említett jovaiból akárkinek is ad futuram

usum általengedett volna, minthogy az ilyen compositiókat pro casu quo már interveniáltak volna, úgy mint olyanokat, melyek cum emolumento privatorum manifestum Ecclesiae praejudicium ac damnum estenek volna, simpliciter cassálja a Generalis Visitatio, és ha ebbéli determinatiója effectumban praeter spem nem vétettetnék, azt aki ennek oka lenne, kikeresni, s oda ahová illik, denunciálni el nem mulatja. Ami pedig az Ecclesia erdejét illeti, ezeknek mind az épületre, s mind pedig egyéb haszonra való élő és ledőlt fákra is, szoros tilalomban való tartását oly circumscriptióval injungálja a Generalis Visitatio a Curatoratusnak és Praesbyteriumnak, hogy valami szükséges azon erdőknek jobb móddal való tilalomban való tartatásokra, aztat modo quo potest meliori, ámbár költségiben kerüljen az Ecclesiának, absque ulla mora procurálja, és senkinek is azon erdőből ingyen se épületre való, se tűzi fát ne engedjen, hanem amidőn valaki épületre való fát venni akarna, aztat a Curatoratus és Praesbyterium a végett maga közül denominálandó subjectumok által előre megbecsültesse, s az szerént való árán adja az vevőnek. Nemkülönb a leesett tűzre való fákra is aestimatione mediante eruálja s határozza meg árát egy gyalogszereshez való terűnek, és valamit e szerént esztendőt által prosperál az administrator curator, aztot per individua a maga ratiójába inserálja. Ha ki pedig az Ecclesia erdejéből titkon akár épületre való s akár tűzi fát vinni depraehendáltak, aztot minden személy válogatás nélkül in ductu Altissimarum Ordinationum Patriaeque Legem prosequálni a Tit. Curatoratus el nem mulassa, és az effélékből emergálandó bírságokat is in sua quantitate plenariaque rei declaratione serie perceptorum feladja. Hasonlólag inserálván in serie erogatorum azon költségeket is, melyeket tennie szükséges az efféléknek procuratiójára, úgy az erdőnek is illendő pásztortatására. 5°. Minthogy observálta azt is a Generalis Visitatio a fennebb említett két esztendőbéli [268] ratióknak revisiója alkalmatosságával, hogy amidőn a Felséges Rendeléseknél fogva, fatalis tűz által megkárosított communitások a végett publicáltattanak, hogy azoknak felsegíttetésekre ki-ki az Ecclesia tagjai közül maga keresztényi kötelessége szerént a lehetőségig valamit alamsnálnak, ebbéli kötelességeket az Ecclesia tagjai (kétség kívül) elmulatván, ezen defectus az Ecclesiájából pótoltatott ki, contra intentionem Altissimarum Ordinationem Benignissimarum, azért is ez pro futuro interdicitik. Hanem hogy ki-ki az Ecclesia tagjai közül hasonló obveniens circumstantiákban maga keresztényi kötelességéről megemlékezvén, annak a Felséges Rendelések intentuma szerént való teljesítésire egy-két fillérecskjét ne sajnálja, ez kinek-kinek intimáltatik. Ha mi pedig ilyen alkalmatossággal gyűl, az az administrator curator sufficienti cum declaratione mind perceptumában s mind erogatumában inferálja.

Addendum. In serie inventationis universorum Ecclesiae bonorum sub nro. 2do. puncto 3. feladottatván az adjuratusok által, hogy az Olt felé való határban lévő azon szénafű, mely Alsó

Belmezőnek nevezetik, egészen ezen Bölöni Unitaria Ecclesiájé légyen, melynek vicinussai egy felől az Olt vize, más felől pedig Méltóságos Gróf Hidvégi Nemes János úr ú excellentiája kaszálója, és mostan jure pignoratitio Méltóságos Consiliarius Dónáth József úr által bírattassék, mégpedig nem kicsind kárával az Ecclesiának. Tehát nem lehet nem exprobrálnia[!] a Generalis Visitationak aztat az Ecclesiának, s nevezetesen pedig annak domesticus administratorainak, hogy azon szénafűnek eddig is kiváltását teljességgel nem allaborálták. Melyet, hogy a mostani Curatoratus és Praesbyterium minden legküsebb üdö múlás nélkült effectumba végyen sub onere responsabilitatis újjanon injungálja a Generalis Visitatio, oly reménséggel lévén, hogy aztot a Titt. Hypothecarius úr vagyis úri testvérei, ha azoknál volna, penes depositionem exolutionemque legitime praestandorum kiadni készek lésznek. Hogyha pedig történnék, hogy a Tit. Hypothecarius urak azon declarált szénafüvet per placida ki nem bocsátának, legottan törvényes úton lehető kivételére praehabita Tit. Inspectoris Curatoris Diaecesani cointelligentia procedálni el ne mulassa a Szent Ecclesia Domesticus Curatora.

XVI. Censurázta a Generalis Visitatio az oskalában tanuló fiú és leány gyermekeket is, és amazoknak is, kiváltképpen pedig ezeknek számok az Ecclesia népességéhez képest igen csekélynek, ellenben profectussok a tanulásban eltöltött idejekre nézve meglehetősen találatott. Hogy pedig mind a fiú s mind nevezetesen a leány gyermekeknek oskalába való jártatása s taníttatása pro futuro egész tökéletességre vitetnék, afelett, hogy ez iránt való kötélességek teljesítésére a szüléket occasione censurae canonicae superius puncto VI. declaratae adhortálta a Generalis Visitatio az Ecclesia közönséges gyűlésében, mostan is a Curatoratusnak és Praesbyteriumnak az az iránt téjendő hasznos superattentiót és a morosus szüléknek [269] via ad id competenti a Superattentiának léjendő denunciálttatását serio injungálta, intimálván egyszersmind aztot is, hogy az oskala mesternek a két rendbéli oskalák tanítására megkívántató munkájának illendő megjutalmaztatására bizonyos fixumot az Ecclesia publica cassájából rendelne, annak bizonyos reménsége alatt, hogy ezen az úton mind a két nembéli magzatokra nézve az oskalák kívánt tökéletességre juthatnak, nem lévén a tehetetlenebb szülékre nézve is a tehetetlenség akadály magok gyermekeiknek taníttatásokban.

XVII. Mintogy occasione censurae canonicae juxta punctum VI. praehabita nevezetes vádok tétetnek vala az Ecclesia részéről ennek fungens mestere Nagy István atyafi ellen, oly kérelemmel mindazonáltal, hogy azokat a Generalis Visitatio a querulatusnak nem publice, hanem privatim maga consessussában fine procurandae speratae remeliorationis exprobrálná[!]. In effectum hujusmodi petiti személyesen sistálván a querulatust maga eleibe a Generalis Visitatio, atyai szeretettel egyben kapcsolt severitással számláltattak elő a Visitationak Praesesse által a querulatusnak mind tanításbéli s mind pedig a maga alkalmaztatásában és

viselésében relate ad bonos mores observáltatott hibáit, adhortálván a querulatust azon hibákra való nézve maga megjobbítására, adhibita in casu renitentiae ulterioris debita quoque comminatione.

XVIII. In obsequim Altissimi Rescripti superius puncto IV, praeattactae tette a Venerabilis Unitaria Szent Ecclesia maga fungens Curatora, Kandal Péter atyánkfia által coram Visitatione Generali praesentibus et annuentibus universis Praesbyterii commembris ezen declaratióját, hogy t. i. a Kolosvári Unitarium Collegiumunk stabilis fundussa erectiójára, minthogy de praesenti készpénze nincsen, tehát e summa capitali, mely eddig volt in Hung. florenis 520 ~ ötszázhusz magyar forint, hung. florenos 150 ~ százötven magyar forintokat medio literarum superinde cessionalium általbocsát s örökösön által ad penes specificationem debitorum transponendorum, oly conditióval, hogy azoktól a nálók lévő adósságot az írt summáig minél hamarébb desumálván a Visitationának kívánsága s rendelése szerént azon summát effective is az írt Collegium Tit. Perceptorának administrálja una cum currente eonsque interusurio, sőt pro futuro többnek is adására, mihelyt abban jobb módja leszen, mint actu vagyon, ajánlotta maga készségét a Szent Ecclesia, úgy azt is, hogy míg aztot teljesíthetné, mind addig juxta praxim hactenus exercitam, nem szűnik meg esztendőnként érezhetőképven alamisnálkodni azon nevezett Collegium és Óh Tordai Gymnasium annualis subsistentiájára.

Efelett a Venerabilis Ecclesia nemesi renden lévő tagjai is ugyan az írt Collegium számára partim pro fundo ejusdem stabili, partim vero pro succursu annuali rész szerént effective adtanak, s rész szerént ígéretet tettek, quidem serio nominantur ezek:

[270] 1 ^{mo} . Pro fundo stabili	H. flor.	Den.
(1) Effective conferentes		
Tekintetes Tako Borbára asszony	5	
Tekintetes Szathmári Mária asszony	5	40
Tiszteletes Szolga Ferenc úr	5	40
(2) Medio contractualium Diaecesanus Inspector Curator Tekintetes Gazdag Miklós úr conferált ea conditione, hogy usque ad effectivam transpositionem annuatim censussát maga administrálja	21	60
2 ^{do} . Pro annuali succursu		
(1) Effective adtanak		
T. Curator kandal Péter úr	1	20

T. Farkos Zsigmond úr, oly ígérettel, hogy ezután is annuatim administrálja ezen summát	1	20
(2) Ígéretet super administratione annuatim continuanda tette nek		
T. Gazdag György és ifjabb Gazdag Miklós úr	3	
T. Rátz András úr	1	20
T. Literati Ferenc úr	1	
T. Konjatzegi Miklós	1	
Tiszteletes Szolga Ferenc	5	40
Ludimagister H. Stephanus Nagy	2	70
Ezekhez járul T. Tibád László uram, ki is oly conditióval, hogy a modo in posterum continuative usque annos sex, minden esztendőben administrálni igyekezik, pro singulis annis ígért	3	

XIX. Ezen Ecclesiában actu találtattak patres et matres familias nro. 212. Uxores conjugatorum patrum familias 149. Liberi utriusque sexus nro. 420. Adcoque universae animae 781.

XX. Quibus omnibus modo praevio consumatis Tit. Superintendens Ecclesiam Universam Deo commendans eidem votive valedictione benedicit, quem ut et Generalem Visitationem Ecclesia etiam ipsa reciproce votiva benedictione prosequitur.

Acta et consignata per Generalem Visitationem in suprafata Ecclesia Bölóniensi Unitariorum celebratam diebus 22da, 23^{tia}, 24ta, 25ta ut et 26ta (videlicet usque ad horam 8^{vam} matutinam hujus diei), Mensis Februarii. Anno praescripto 1789.

Stephanus Lázár mp. Praeses. Joannes Bodor mp. Actuarius.

Notandum. Elébb sub puncto XVIII. nro. 1mo. positione (2) írt summából Tekintetes Gazdag Miklós úr effective administrált Tiszteletes Szolga Ferenc úr által a Visitációnak Ürmösre Hung. flor. 10. Dr. 50. Die 30ma Martii. 1789. Joannes Bodor mp. Actuarius.

Pro memoria⁴⁵⁶

A Bölóni Ecclesia proventussainak inprotocollált feladása nem egyezik a curator ratióval, mely 16ta Januarii 1789 revideáltatott a Partialis vagy Diaecesana Visitatio által. E szerént ugyanis:

A pénzbeli perceptum volt

⁴⁵⁶ A megjegyzés kis papírcetlin a bölóni vizitáció jegyzőkönyvének lapjai közé kötve.

1. Késpénz 266,77.
  2. A capitali 520 magyar forint interes 31,20.
  3. Híd bér sumptu quintalitate 15,12.
  4. Bél Mezö 55.
  5. Háromszori alamisna 9,70.
  6. Tó [...] való szénafü ára 10.
  7. Sebesse füve ára 32.
  8. A király szabadja 7
- Summa 426,79.

Erogationes

Translat. ad futuram rationem 44,55.

Melyek szerént a sub numeris 4, 6, 7 declarált szénafüvek proventusa H. fl. 97, és in casu quo a király szabadja is nem szántó, hanem kaszáló hely, a proventus 104 magyar forint, a feladás szerént pedig a proventus a szénafüvekből H. fl. 59. Dr. 56, mely nagy különbség unde?

10. 1799 – A Nagybaconi Református Eklézsiá vagyoneleltára (A Nagybaconi Ref. Egyházközség Lvt.)

Anno 1799. Die 28^a Februarii. Erdővidéki Reformata Eklézsiáknak Esperestje, Tiszteletes Bitai Péter urunk paroncsolatjára a Nemes N[agy] Batzoni Eklézsiának a Nemes Praesbiterium minden ingó és ingatlan javait számban vévén, ily következő módon találja. Vagyon

1°. Cinterem temető helyel egybe.

2°. Temploma tornyával egybe ragasztva. Az templom fundamentumából újonnan épült a közelebb múlt esztendőben, már bé is vagyon veres⁴⁵⁷ cseréppel fedve, csak vakolás és boltozás híja. A torony régi (vakolása jobb részin lehullott), hasonlóképpen cseréppel fedve. Ebben vagyon

3°. Két harang. A nagyobbikon ilyen írás találtatik: C. B. M. I. N. R. :I: – AN[N]O Domini 1+5+7+5. A kisebbik harangon ilyen írás találtatik: O REX GLORIAE JESU CHRISTE VENI CUM PACE 1615.

4°. Az úr asztalára való portékák: Egy nagy ón kanna, a fedelén ilyen írással: Pro Ecclesia N: Batzoniensi NB: 1683. Egy más kisebb ón kanna, fedeles, ilyen írással: Pro Ecclesia NBatzoniensi NB: 1683. Egy szép, úr vacsorájához való arany füstös pohár, melynek némely helyeken a csipkémentje romladozni kezdett. Egy ezüst kisdék tányér. Más ón tányér, ilyen írással: Bardotz Pál tsináltatta Az Batzoni Ekklesiának. Egy keresztelő ezüst kanna. Még egy más ón tányér, ajándékozott Tiszteletes Zágoni Kristina asszonytól.⁴⁵⁸ Egy dufla török szőnyeg, ez áll a templomban a tiszteletes papi széken⁴⁵⁹. Más közönséges festékes. Ezek a moly által igen meg vagynak emésztve.⁴⁶⁰ A prédikáló székre való egy darab zöld posztó. Más darab zöld posztó, az úr asztalára való. Egy arany fonallal varrott virágos keszkenő, amelyen ily írás olvastatik: Isten ditsőségére szentelték Batzoni Nagy Márton és Viski Éva a' N Batzoni Ref. Ekklesiában a[nn]o 1735. Más virágos vékony patyolat keszkenő ilyen írással: Nagy Batzoni Templomhoz való. Egy fél viseltes, nyomtatott selyem keszkenő. Egy jó, hímes rojtos

---

⁴⁵⁷ A sor fölé beszúrva.

⁴⁵⁸ Az egész mondat a „Nota bene.” megjegyzéssel a lap szélére beszúrva.

⁴⁵⁹ Az előbbi nyolc szó utalójellel és a „Nota bene.” megjegyzéssel a sor fölé beszúrva.

⁴⁶⁰ Az egész mondat utalójellel és a „Nota bene.” megjegyzéssel a lap szélére beszúrva.

len abrosz. Más sávós, kötéses kender abrosz. Egy len kendő, zöld selyemmel varrott, az éneklő pulpitusra való, ilyen írással: Osvát Lászlóné F: B. Atta Atta A. B. E. 1724. Egy darab csipkés végű gyolcs, az éneklő pulpitusra. Egy gyolcsból való, fekete pántlikával felkészített szép terítő a katedrára, melyen találtatik egy V: E. Az úr asztalára egy új gyolcs csipkés abrosz. Egy katedrára való sárga selyem terítő, melynek az alja⁴⁶¹ különb-különb színű selyemmel meg van varrva virágokra, az széle pedig fekete selyem rojttal körülvéve. Egy nagy fa tángyér. Egy cserép kancsó.⁴⁶² Egy záros fejér láda.

5°. Papi lakó jószág, melynek vicinussa délről T. Tompa Miklósné ifjú asszony kaszáló kő ház kertje, északról az Eklézsianak egy darab békertelt szántóföldje. A fenn említett jószágon találatnak egy ház, fenyő zsendely fedéllel fedve, abban találató portékák: egy asztal, három szakaszban, egyes szék öt darab, egy ágy. Csűr két szakasszal, egyiknek végiben istálló. Egy szín romlófélben, melynek egyik végiben istálló, a másban sertés pajta⁴⁶³. Egy gabonás, egy sütőház.

6°. Rectori lakó jószág, melynek vicinussa délről az utca, északról az Eklézsia szántóföldje, napkeletről a T. Tompáné ifjú asszony zsellérje, Kis Elek. Azon jószágon találató ház téglával zsendelyezve. A rectori házban találatik egy karjas pad, két egyes szék, egy hitván fejér asztal. Egy csűr, istálló alatta.

7°. Harangozó jószág, vicinussa délről a rectori jószág, észak felől a cinterem, azon az helyen egy ház téglával fedve.

8°. Papi jószág után való szántóföldek: A felső forduló határban az erdő alatt capit metr. kettő s fél, vicinussa kívül S. B. Nagy Sámuelné, belől a Borsai juss.

Eregető alatt capit metr. kettő ~ 2., vicinussa kívül alsó Tokos István, belől a parochiális házhoz tartozó szénafű.

Közepső fordulóban lévő szántóföldek: Nagy Szegbe cap. metr. három. Vicinussa kívül Ferentz József, belől Székely Sámuel. Agyagosba egy darab, melyet az víz elszakasztott, metr. másfél, vicinussa dél felől T. Balo Istvánné⁴⁶⁴ asszony, más felől a víz.

---

⁴⁶¹ Utána törölve: „igen szép selyemből.”

⁴⁶² E tételről a lap szélén utalójellel a következők olvashatók: „Nota bene. A cserép kancsó eltörött.”

⁴⁶³ Az előbbi nyolc szó utalójellel a lap szélére írva.

⁴⁶⁴ A sor fölé beszúrva, alatta törölve: „Lajos[?].”

Az Alsó határban: A parochiális jószág mellett capit metr. hat, vicinussa belől T. Tompáné ifjú asszony jószágá, kívül Keresztes Péter szántóföldje.

9°. Papi ház után való Kaszálók:

Eregető alatt egy darab kaszáló, másfél szekérre való szénahely, vicinussa belől Benkő József szántóföldje, kívül a papi házhoz tartozó szántóföld.

Tsinod Lokán egy jó buglyára való hely, vicinussa belől Szász János szántóföldje, kívül Kosztos János kaszáló helye.

Nyires orránál egy darabocská elsüllyedezett, haszonvehetetlen hely, vicinussa kívül a Borsai juss, belől Barta Sámuel kaszálója.

A Szép fánál fél szekérre való kaszáló, vicinussa fejjül Keresztes József, alól a falu szabad helye.

Csinod végiben egy darabocská szénafű, vicinussa feljül T. Batzani Baló József H., alól Benedek Sámuel archivarius.

A rectori jószág után járandó földek következnek e szerint:

T. Batzoni középső határban, Lok nevezetű helyen három véka féreje föld, melynek vicinussa feljül Sigmond János, alól S. Batz[oni] Benkő József.

Ugyan a Lokba, a rectori házon kívül egy darabocská föld, melynek vicinussa egy felől alól a harangozó jószágá, feljül Provid. Kis Elek szántófölde, három véka féreje föld.

A Sepsí középső határban: A Keringő felett, feljel idősb T. Batzoni P. Baló István, alól az Eklézsia szántófölde, metr. 2.

Felső Rakottyá Patakon feljel egy darabocská szántó parlag, alól a vicinussa T. Batzoni Keresztes Sámuel, feljül Prov. Szász János szántóföldje, metr. 1.

A T. Batzoni alsó határban: Hegy mege nevezetű helyen másfél véka féreje föld, melynek vicinussa T. Batzoni Molnár Pál alól, feljül pedig Boda Márton ő kegyelme.

Következnek a szénafüvek e szerint:

Diák Pataka fején egy darab szénafű, mely terem másfél szekér szénát, vicinussa kívül P. Szentgyörgyi István szántófölde, belől a patak.

Also Rakottyá pataknál egy buglyára való szénafű, belől a patak, kívül Ferentz Zsigmond vicinussa.

Tekerőbe egy szekérre való szénafű, melynek a víz foly le közötté, vicinussa egy felől a lejáró út, más felől Ferentz László szénafüve.

Malom Hátján egy szekérre való hely, melynek belől vicinussa⁴⁶⁵ T. Batzoni Nagy István H., kívül a falu szabad helye.

Eklézsia szántóföldei következnek e szerint:

A T. Batzoni felső határban, a Tokon feljül egy föld, melyet a víz haszonvehetetlennek tett⁴⁶⁶, melynek vicinussa kívül T. Batz[oni] Fogarasi János, belől a földek rúgnak réá.

A S. Batzoni felső határban: Eregető alatt egy darab szántóföld, melynek vicinussa alól Bara Elek úr, feljül a papi házhoz tartozó kaszáló hely, metr. 8.

Ugyanazon határban a falu végén egy darab szántóföld, melynek vicinussa egy felől az út, más felől a reája bėjövő földek, metr. 10.

Erdő alatt, ugyanazon határban, egy három véka féreje föld, melynek Keresztes Péter belől, kívül pedig néhai Keresztes János diákné asszony fia vicinitássai.

A középső S. Batzoni határban: Rakottyá patak között három véka féreje föld, melynek⁴⁶⁷ vicinussa feljül Benedek József kaszáló helye, alól a reájok rúgó földek.

Ugyanazon határban, Marton föld nevezetű helyen egy 4 ~ négy véka féreje föld, melynek vicinussa belől Varga József, Komporály József pedig kívül.

A Keringő felett egy tíz véka féreje föld, vicinussa alól Molnár Dániel, feljül a rectori házhoz tartozandó szántóföld.

Mise Galatban egy darabocska szántóföld, mely fog magába egy vékát, melynek vicinussa S. Batzoni Székelj Sámuel kívül, belől Keresztes József.

Hideg kútnál egy véka féreje föld, vicinussa egy felől⁴⁶⁸ Borbélj József, más felől Keresztes János.

Az alsó Tel. Batzoni határban: A Lokba egy darab szántóföld, egy köblös, melynek alól szomszédja Gál Sámuel, feljül a béménő eke út.

Ugyanazon határban, Babos kert nevezetű helyen vagyon egy föld, melyben bémégyen 4 véka, ennek szomszédjai alól a Borsai juss, feljül a földek rúgnak réája.

---

⁴⁶⁵ Utána törölve: „belől.”

⁴⁶⁶ Utána törölve: „vicinussa.”

⁴⁶⁷ Utána törölve: „feljül.”

⁴⁶⁸ Utána törölve: „a Deszkásra menő.”

Kaszáló hely vagyon egy, másfél szekér szénafű hely Agyagasban, vicinussa kívül az ország útja, belől a lefolyó víz.

Ezeken kívül találtak könyvek ily renddel:

1°. Egy Váradi Biblia, melyben Moses első könyve megszakadozott, melynek a tábláján ilyen kéz írás találtak: Nemes Nagy Batzoni Páll Ferentz Uram, Isten ditsőségéhez való buzgóságától indittatván, küldötte N: Enyed várossából küldötte a N. Batzoni Szent Ekklesiának a[nn]o 1766. Die 20^a 9^{bris}. Nota bene. Ez az catedrába van.

2°. Más Váradi Biblia, melyet ajándékozott a N. Batzoni Ekléziának Rápolti pap, néhai Tiszteletes Nagy Sámuel uram. Nota bene. Ez Egyed Józsefnél van.

3°. Más Biblia, melyet ajándékozott a N. Batzoni oskolának T. Bardotz Pál uram. Nota bene. Ez rector Desö Dávidnál van.

4°. Egy Énekes könyv, melynek tábláján ilyen kéz írás vagyon: Tekintetes Benedicty Sofia Aszszony Istenes Kegyes indulattyából ajándékozta a Nmes. Refor. N. Batzoni Szt. Ekklesiának 1781^{ik} esztendőben, Novembernek 30^{ik} napján.

5°. Más rongyos Énekes Könyv.

6°. Más jobb Énekes Könyv, de ez is meg kezdett⁴⁶⁹ rongyollani, Keresztes Pál uram ajándéka.

A megyebíró kezínél lévő portékák:

1°. Egy régi és egy új Protokollum.

2°. Egy Regulament v. Fő Consistorium rendelése.

3°. Egy 18 köblös szűszék.

4°. Egy orotó és levél kapa.⁴⁷⁰

5°. Egy nagy tarka mázos cserép kancsó, melyről emlékezet van a másik inventariumban is, Boda József megyebírónál van. Nota bene. Eltörött.

6°. Ajándékozott Nemzetes T[elegdi] B[atzo]ni Intze István uram egy Énekes Könyvet, oly móddal, hogy mindenkor a tiszteletes papi székben álljon, in 4°.

7mo. Ajándékozott Nemzetes T: Batz: Standartführer Bogdány Sámuel megyebíró úr egy Énekes Könyvet Ns. T. Batzoni egyházfi Maté Istvánnal együtt a cantori pulpitusra.

Leltsz. 27. – 2drb.

---

⁴⁶⁹ A sor fölé beszúrva.

⁴⁷⁰ Az előbbi két szó utólag törölve.

B.

Templom, torony és Ecclesia jószágai, földeiről való inventarium.

Költ 1799. Die 28 Februarii.

Nro. 1mo.

12. Az erdővidéki egyházközségek építkezéseikor az alapzatba/falazatba, illetve toronygombba helyezett emlékiratokból

a) 1783 – Szárazajta, a templom falába helyezett emlékirat (Az Állami Levéltárak Kovászna Megyei Szolgálat, Sepsiszentgyörgy. 105. sz. fond. Egyházi Anyakönyvek Gyűjteménye. Fasc. 28/1749–1790)

[A templom falába helyezett emlékirat

1783

A falu központjában elkezdett templomépítésről egy anyakönyvi bejegyzés a következőképpen emlékezik meg:

„Anno 1783. [...] Kezdetek a templom s torony építéshez a Középszerben 12^{dik} Maji.”]

A Száraz-Ajtai Reformata Szent Eklézsia mostan faluja közép pontján épülő templomának és tornyának kőfalaiba, alább megnevezendő bizonyos helyekre, a késő maradéknak kedvéért minémű jegyzések tétettettek bé, a következőkben azok eképpen olvastathatnak:

Deo optimo Maximo
Sacrum
in Ecclesia Reformata Száraz-Ajtensi
Templum
novo loco, novique fundamentis, proprio Ecclesiae
sumtu superstructum.
De quo
grata Posteritas
accipe sequentia:

Cum Sacra Aedes, anno 1778, quo facultas aliorsum transferendi non adfuorerat in loco veteris, novo opera posita, fundamento, ob uliginosam terram minus stabili gauderet, nec fundo ad frequentandum fidelibus satis idoneo in infima nempe pagi extremitate, ad occidentalem rivi decurrentis marginem, collimitiumque duorum camporum agricolarium staret: movit zelus piorum corda et auspice Deo ex decerptis prioris aedis sanctae, et ut recentis materialibus additisque aliis, templum hoc loco optato aedificaretur.

Facultas transferendi et exstruendi ad preces Ecclesiae hujatis, medio Inclitae Tabulae Continuae Sedis Siculicalis Miklosvár ad Excelsum Regium Magni Principatus Transilvanie Gubernium submissas, ab eodem, sequente verborum tenore, per litteras commissionales impertita est:

7713. Sacrae Caesareo Regiae et Apostolicae Majestatis etc. nomine!

Spectabilis ac Maginifice, Egregii, Nobiles, frater nobis observando et benevoli! Salutem et gratiae Caesareo Regiae Incrementum! Ad Repraesentationem Dominationum Vestrarum sub 9na Mensis Septembris submissam, petitam per Reformatos Száraz-Ajtaiensis templi sui alio transferendi et extruendi facultatem, ita indulgendam invenit Gubernium ut Dominatione Vestrae sedula attendant, ne ex inde in plebem contribuentem aggravium aliquod redundet. Sic facturis Altefata Suae Majestas Sacratissima benigne propensa manet. E Regio M. Principatus Transylvaniae Gubernio. Cibinii, die 22da Octobris. 1782.

B. S. de Brukenthal mpr. Gubernium.

Josephus Donat mpr.

Benigno hocce permissa accedente Ecclesia Száraz-Ajtensis, demolita est templum non pridem exstructum una cum adjacenti turri antiquiore et circum cingentis coemeterii parietibus lapideis, ac transportatis materialibus ex iisdem in meditalio ferme pagi ad orientalem rivi supra memorati et inter pagum delabentis marginem, novi hujus templi fundamenta poni fecit die 12ma Mensis Maji labentis Anni 1783.

Quo

Patrum familias

in Száraz-Ajta

haecce reperiebatur series

juxta ordinem sessionum, incipiendo a superiore extremitate page, et descendendo per lineam domorum septentrionem et occidentem spectantium:

Martinus Josa

Martinus Varga

Martinus Intze

Josephus Varga in eadem

Matthaeus Josa

Samuel Serestely

Ladislaus Nagy

Andreas Barta

Samuel Szép

Sigismundus Barta

Martinus Szép

Michael Intze, magister Ecclesiae
Reformatae Bölöniensis fungens
Georgius Csulak
Michael Csulak
Ladislaus Csulak in eadem
Joannes Hermany
Franciscus Nagy
Michael Nagy in eadem
Josephus Serestely
Melchioris Nagy posteri[tatis]
Gregorius Intze senior
et in eadem domo
Gregorius Intze junior, Bonorum Ecclesiae
Curator
Samuel Nagy
Ladislaus Intze in eadem
Gabriel Bene magister vacans
Adamus Balika, sessio R. Szép
Joannes Szabo
Georgius Nagy
Gregorius Bodosi, in sessione uxoris suae,
filiae Matthaei Nagy
Michael Nagy
Stephanus Serestely, in sessione uxoris suae
Helenae Barta, transgrediendo duas
sessiones Fabi[an]or[um] de Bodos et
Serarum de Zalán.
*Michael Pál
Samuel Josa jur[atus] Ecclesiae
Michael A. Ajtai p[ro] n[unc] Enyed[iensi]
[...] Successor.
Post duas portiunculas sessionales
Michael Abod
Andreas Nagy

Stephanus Szabo
Andreas Egyed
*Samuel Nagy
*Ladislaus Nagy, judex pagi provincialis
Andreas Josa
Martin[us] Szép
Vidua Martini Simon
Franciscus Német
Stephanus Getse
Ladislaus Getse
Georgius David
Samuel David sub eodem tecto
Stephanus Szóts
Ladislaus Botz
Vidua Joannis Szabo
post duas portiunculas
Ladislaus Kosa m[agistes] Ecclesiae
post duas sessiunculas
Samuel Intze
*Stephanus Balog
*Martinus Balog
*Emericus Nagy
Joannes Josa
Josephus Henter
Michael Josa
Samuel Elekes
Martinus Elekes, pater Sam[uelis]

Sequuntur alterius lineae patres familias
inchoando iterum a superiore parte pagi:
Michaelis Intze vidua
Moses Bodosi
Joannes Dávid
Joannes Josa

Matthaeus Dávid
Matthaeus Salatia
Sam[uel] Balog [??]
Valentinus Barta
Ladislaus Fabian
fundo quondam Dobaiensem
Ladislaus Varga
Samuel Intze aedituus
Martinus Intze hujus generis
Michael Getse
sessio Serestely[iensis]
Samuel Intze
Josephus Intze
Michael Bako
Stephanus Bako
Josephus Gál
Samuel Intze senior
Stephanus Josa
Michael Szabo
Martinus Szabo
Stephanus Egyed jur[atus] Ecclesiae
Georgius Intze
In platea vulgo Ujfalu
Michael Székely
Josephus Szabo post sessione
Samuel Fábíán
Valentinus Fábíán strenuus aedituus, pater
Samuelis
Jeremias Katona
Ladislaus Intze
Salamon Nagy
Joannes Salatia
Gregorius Fábíán
In appendice plateae hujus

Stephanus Elekes
Stephanus Magyar
Bekus[?] Balo
In adversa linea plateae
post sessionem Joannis Nagy
Michael Nagy
Andreas Nagy
Alexander Bodosi
Josephus Bodosi filius
Adamus Intze
Paulus Intze hor[um] pater
Josephus Decrepitus
R. Franciscus Intze, pastor Ecclesiae
Reformatae Wrmosiensis fungens
Alexander Intze
Dávid Intze ejus filius
Sigismundus Intze, judex pagi a parte
militari
Michael Hermány juratus Ecclesiae
post duas sessiones
Stephanus Intze senior
Josephus Intze
Stephanus Intze junior
Joannes Intze
*Joannes Füzesi
Josephus Nagy
*Vidua J. Fagyas
Vidua Francisci Nagy
Moses Nagy
Abraham Nagy
Stephanus Nagy
*Stephanus Czigány faber f.
Josephus Jánosi
Sigismundus Jánosi

post unam sessionem

Michael Bako, hujus filius

Samuel Bako

Samuel Getse senior

Stephanus Málnási

Andreae Nagy vidua

Josephus Nagy

Samuel Getse junior

*Andreas Datki Nagy

*Alexander Nagy

*Stephanus Miklós faber f.

Emericus Intze

Samuel Nagy Sze[n]tGyörgyi

Josephi Intze vidua

Georgius Hermány

Notandum. Stellula notati (*) sunt nobilium subditi. Quibus vero Littera E. praeponitur sunt milites equestris ordinis, ceteri milites pedestris ordinis.

Hoc tempore rebus Ecclesiae praesunt Reverendus Gabriel Kovásznai parochus fungens. Humanissimus Ladislaus Kosa ludimagister. Gregorius Intze junior et Matthaeus Josa bonorum Ecclesiae Curatores. Stephanus Egyed, Michael Hermány, Samuel Josa Ecclesiae presbiteri sive jurati.

Porro

Ecclesiam hanc Száraz-Ajtensem aequae ac totum Venerabilem Tractum Reformatorum Erdővidekensem in Inclitis Sedibus Siculicibus Miklosvár et Bardotz florentem moderantur:

Inspectores Curatores Venerabilis Tractus Ref[ormatorum] Erdovidekensis, qui aedificationis hujus templi primariam curam habent.

Illustrissimus ac Spectabilis Dominus D. Samuel Cserei de NagyAjta Emeritus cum laude Pyrobolariorum centurio Sacratissimae Caesario Regiaque etc. Apostolice Majestatis. Spectabilis Dominus Dominus Josephus Cserei de Nagy-Ajta, frater germanus praeaudati Illustrissimi Domini Sam[uelis] Cs[erei], Inclitae Sedis Siculicalis Miklosvár judex regius.

Spectabilis Dominus Dominus Samuel Osváth de Bibartzfalva, Inclitae Sedis Siculicalis Bardotz judex regius.

Item:

Reverendus ac Clarissimus Dominus Alexander Székely Dálnoki senior sive archidiaconus Tractualis et Pastor Ecclesiae Nagy-Batzonensis.

Reverendus Josephus Benkö notarius Tractualis, Societatis Eruditorum Harlemensis Membrum, Pastor Ecclesiae Közép-Ajtensis.

Ceteri Ecclesiarum hujus Tractus pastores sunt:

Reverendus Samuel Benedek Miklosvariensis.

Reverendus Joannes Kőpetzi Kőpetziensis.

Reverendus Joannes Borbat Füleiensis.

Reverendus Samuel Mate Bólóniensis.

Reverendus Alexander Benedek Olosztelekiensis.

Rev. Samuel Erdő Száldobosiensis.

Rev. Valentinus pap Bardotzensis.

Rev. Stephanus Fetés N[agy] Ajtaiensis.

Rev. Joannes Keresztes Hermanyensis.

Rev. Stephanus Balo Bodosensis.

Rev. Josephus Benedek Kis-Batzonensis.

Rev. Ladislaus Szabo Bibartzfalvensis.

Scriptum est hoc Monimentum die 7ma Julii anno 1783, cujus mense Junio Aug. IOSEPHUS II. Rom. Imperator secunda vice Transylvaniam inviseret, 8va Junii noctem Kezdi-Vasarhelyini transigendo.

Hoc Anno cubulus (kőböl) triticis in Transylvania valet duos florenos Rhenenses, vas vini quadraginta urnarum flr. Rhn. 20. Par bovem flr. Rhn. circiter 40. Libra carnis cruciferum I cum dimidio.

b) 1796 – Kisbacon, toronygombirat, református templom (Kisbaconi Református Egyházközség Lvt.)

Az úrnak neve erős torony

A KisBatizoni Református Eklézsiája a NagyBatizoni Református Ekléziájától, mint Mater Ekléziájától sok fáradozással, költéssel külön vette magát 1735^{dik} esztendőben, és akkor tehetsége sem lévén a kicsin Ekléziájának kőből templomot építeni, az építhetésre való utak is az uralkodótól el voltak zárva, mely szerént a papi ház végibe egy oratóriumot fából építtettek volt, melyben harminc esztendőig folyt az isteni tisztelet. Szaparodván az Eklézsiája, ismét épített ugyan fából egy templomot a mostan fenn álló kő templomnak észak felől való oldala mellé 1765^{ben}, nem lévén szabadság akkor is kőből építeni. Fából álló falai és talpfundamentumai sorvadozni kezdvén, annak is utat nyitott a Felséges Isten ama boldog emlékezetű II^{dik} József és annak testvére, II^{dik} Leopold római császárok és magyar királyok alatt minden keresztyén valláson lévőknek a kőből való templom építésre.

Szaparodván a KisBatizoni kicsin Eklézsiája is, megérvén óhojtott szabadságát, kezdette ezen templomot és tornyot építeni kőből, kihozván fundamentumát a földből 1793^{blan}, melyeknek kőfalai 1795^{ben} és 1796^{ban} felrakattattak, be is cserepeztettek. Kőműves pallér lévén K[ézdi]Vásárheljen lakó német nemzet Zájler Péter, mind templomnak, mind toronynak ács munkájában mester volt M[agyar]Hermányi, mostan pedig Bodosban lakó Pető Márton, torony és templom gombjait készítette egy Brassai Markhelius András nevű mesterember, ki a Bodosi, Száldobosi, Bibartzfalvi és Oloszteleki tornyoknak gombjait készítette. Készítette pedig a KisBatizoni Eklézsiája számára a két gombokat hatvanegy magyar forintokért.

A mostani uralkodó felség fennebb írt II^{dik} Leopoldnak fia, II^{dik} Ferentz római császár és I^{só} Ferentz magyar király és erdélyi fejedelem, kinek uralkodásának kezdete is hadakozáson kezdődött, háborút indítván az atyja, Leopold a francia nemzet ellen 1791^{ben}, mely mostan is, ezen folyó 1796^{dik} esztendőben is népünknek nagy pusztulásával és romlásával foly. Oda lévén ezen kicsin gyülekezetből a franciára mostan tíz személyek, úgy mint lovas katona Benedek Jeremiás, gyalog katonák Lakatos András,⁴⁷¹ Benedek János, Gál András, Benedek Dávid, Gál Sámuel és Benedek Sámuel, kik most a múlt Septembernek végén vitettek táborozni. Kezdetitől fogva a háborúnak fenn vagynak a harcon fennírt Benedek Jeremiás, Benkő József, Benedek

---

⁴⁷¹ A név a sor fölé beszúrva.

István, Vajna Tamás és Lukáts István. Lengyelországnak oltalmára vagynak KisBatizonból Benedek András káplár, Czimerman Benedek András és Vintzi József.

Az Erdővideki Tiszteletes Papi Tractusnak Inspector Curatora Bibartzfalvi Tekintetes Osvat László úr, Esperestje Sz[áraz]Ajtai pap Tiszteletes Bitai Péter uram, Notariussa Fülel pap T[iszteletes] Szabó Sámuel uram.

Nemes Bardotz széknék királybírája Tekintetes Tordátfalvi Fekete Mihály úr, notariussa KisBatizoni, mostan Bibartzfalván lakó Tekintetes Benedek József úr. Öt assessori: első írt Osvát László úr, Borbát Mihály és Borbát János urak de Száldobos, Füléből Czerjék László úr, Vargyasról Máté András, Rectificat[ionis] Com[missarius]sa T[elegdi]Batizoni Boda Márton, dullója Fülel Boda Sámuel, Archivariussa ezent megíró KisBatizoni Benedek Sámuel.

A mostani KisBatizoni Tiszteletes Pap Tiszteletes KisBatizoni Benedek József uram, Prorektor S[epsi]Batizoni Nagy József, megyebírája idősb Benedek József, egyházfiak Gál István és Benkő József. Az Eklézsiában özvegyekkel együtt az építők, kik papi képét szoktak adni, mostan 58 számból állók.⁴⁷²

A közöttünk folyó ezüst és réz pénzeknek nemei ezek: 1°. Nyolc márvásos keresztos tallér. 2°. Két német forintos császári tallérok és ezek félnek is vagynak verve. 3°. Húsz krajcáros. 4°. Tizenhét krajcáros, melyet márvásnak hívnak. 5°. Tíz krajcáros. 6°. Hét krajcáros, melyet petáknak hívnak. 7°. Most újjonnan a francia háború alatt 6 és 12 krajcárosok is kezdetek veretni. 8vo. 3 X^{áros}, melyet garasnak hívnak. A rézpénzek ezek: egy poltura, mely egy garasnak fele, fél poltura, krajcár, fél krajcár vagy egy pénz és fél pénz.

A kőműves pallért a templom és torony építésre fogadta az Eklézsia 1250 idest ezerkétszázötven forinttal. Az ács Pető Mártont templom és torony szarvazásra ötven magyar forintokkal. Az építésre való meszet nagyobb részin itt helyben égette az Eklézsia, ingyen adván mésznek való követ a Vargyasi Communitás.

A KisBatizoni malom 36 gazdáké lévén, annak három esztendőben gyűlt hasznát önként való jó indulatjokból fordították és adták a templom építésre.

Arany pé[n]zek vagynak, melyek a hazában járnak: az 1^{so}. Öt magyar forintos és 20 krajcáros császári és körmötzi aranyak, és azok in duplo is verettetnek, 8 magyar forintos susserinek és annak duplássai. Szabadság járnai a hollandus aranyaknak is öt magyar forintban és 18 krajcárban.

A franciák ellen 2^{dik} Leopold császárunk azért indította a háborút, hogy a francia király, XVI^{dik} Lajos felesége, Maria Antonina ertzherceg asszony testvér volt Leopold császárral. A

---

⁴⁷² A lap szélére beszúrva: „618.”

franciák a királyságot el akarván törteni, a királyokat, XVI^{dik} Lajost Gvilottin nevű ölö szerszámmal megölték hóhér által, annak utána egy néhány holnapokkal a feleségit és fiát is, most már mint Respublica, úgy harcol velünk, és mind eddig barátja is volt a szerencse a francia nemzetnek. A királyi vérnek megbosszulására felkölt volt a Prussiai király, de mesterséggel magát visszahúzta s megbékélt a franc[i]ákkal. Az Anglus és Spanyol királyok is, úgy a Siciliani király is. A spanyolt és Siciliani királyt a kemény megvertetés arra szorította, hogy a franciákkal az ők kívánságok szerint kellett békességet kötni. Most már csak az Anglus és a mi Uralkodónk folytatja a háborút a franc[i]ákkal, akkor sok uralkodók nem verheték meg, így minemű vége leszen, Isten ő Felsége tudja.

Az elmúlt 1788^{tól} fogva 1790^{dik} esztendőig a törökkel foly[t] a háború, KisBatizonból 27 személyek hadakoztak, a török előtt 13 személy elesett a Bozzai Passuson, 4 személyt, úgy mint Benedek Jánost, Benedek Mihályt, Benedek Sámuel és Benedek Dánielt elfogván a török ugyan a Bozzán, Constantinapolba vitte volt, és két esztendeig való rabságok után kiváltotta az Uralkodó Felség, kik mind a négyen az építők között most is élnek.⁴⁷³

Ennyi sok viszontagságok és fogyatkozások között a keserűség epesztette a megmaradott kevés népünket, nem szűnt mégis a megmaradott kevés népünk az építést nagy megerőltetéssel folytatni és végrehajtani. Sőt, a tiszteletes pap, megyebíró és egyházfiak kimenvén az Eklézsiába a kegyes adakozóktól templom és torony gombjainak készítésére többet 40 forintnál gyűjtöttek össze, egyéb sok szolgálaton kívül.

Mostani időnkben két közönséges jármazni való ökör a mi pénz számlálásunk szerint megér 50, 60, 70 magyar forintokat, mely magyar forint 100 pénzeből áll. Egy tehény 15, 20, 25 forintokat, egy jó juh és kecske két forintokat, egy jó sertés hízlalva 7, 8, 9, 10 forintokat. Egy köből szép tiszta búza 4 magyar forintokat, egy köből rozs 2 forintot 40 pénzt, egy köből zab egy magyar forintot, egy kupa vagy ejtel bor 4 garast, egy fertály pálinka három polturát.

A dél felől való templom ajtónak kő lábait egyházfi Gál István és Hermányi Nagy Ábel, most KisBatizoni molnár ingyen készítették, a torony alatt valót pedig tíz magyar forintokért.

A templom és toronyra megkívántató deszkákat és léceket a KisBatizoni fűrész malom a gazdák jóságából ingyen vágta, a fenyőfát ugyan ajándékon nyerte a KisBatizoni Eklézsia a Méltóságos Gróf Mikó urak erdejiből.

Az építésre megkívántatott téglákat földből készíttette az Eklézsia a falun alól az út mellett, amint NagyBatizon felé mégyen az út. Ezertől fizetett 1 magyar forintot és 8 pénzt, egy véka búzát, egy font sót, egy font költséget. A templom és torony fedelire a cserepet vette

---

⁴⁷³ A lap alján a „*continuata*” őrszó, mely a következő oldalon a hibás „*continata*” formában jelenik meg.

Brassoban Nagy Györgytől vagy Jánostól,⁴⁷⁴ ezertől fizetett 5 magyar forintot, a kupások 3 krajcárba jöttek.

Nevei Renddel a KisBatizoni lakosoknak, kik a templom és torony építésében szorgalmatoskodtak, és el is végezték. Legalól:

Benedek András és testvére, János

Benedek János

Nemes Benedek Imréné özvegy

Benedek Sámuel és a fia, János, ki most táborba ment.

Vintzi József

Benedek Sándorné özvegy

Boda Sándor

Benedek János bíró

Boda Sámuelné és fia, János

Benedek József, volt czimerman

Lukáts János

Gál Pál és a fia, József

Gergelly István

Gergelly Ferenc

Putnoki István

Benedek Gábor egy ideig

Benedek Sámuel huszár

Nagy Sámuel

Benedek Ferenc

Benedek Andrásné özvegy

Benkő Sámuel

Mihály József

Benedek Péter

Gál András, most táborba van.

Gál Mózes

Benedek Sámuel

Vajna András

---

⁴⁷⁴ Az előbbi két szó a sor fölé beszúrva.

Mihály Ferenc
Benedek Gergely polgár
Sigmond Sámuel
Benkő József egyházi
Benkő János, Com[munitas] notariusza
Lakatos György
Botz József
Lakatos András, most táborban
Gál Sámuel nemes személy
Benedek Sámuel archivarius
Benedek Sámuel
Benedek Antal
Benedek Mihály
Benedek József megyebíró
Benedek Sámuel
Benedek Márton
Benedek Jánosné özvegy
Gál József nemes személy
Gál István egyházi
Benedek Jánosné özvegy
Keresztes Sámuel
Benedek Pál polgár
Benedek Mózes
Benedek Sámuel
Benedek Dániel
Benedek Jeremiásné
Benedek Ferenc
Ennek fia[i], Ferenc és Zsigmond
Benkő József

Nota bene. Ezen felírás a belső soron alól kezdvén felfelé ment, a külső soron aláfelé.

Ezek között is fele az írtaknak csak gyengén segédkezett, tehetetlenek lévén.

Írattatott 1796^{ban}, Octobernek 4^{dik} napján, és akkor be is tetetett a gombba, jövendőbeli emlékezetre Benedek Sámuel mp. Archivarius által.

A királyi adót fizeti most a közrend:

Egy német forintot 2 ökörtől, 2 hámos lótól

Húsz krajcárt 1 tehénytől

Tizenöt krajcárt 1 lógó marha

Három krajcár 1 juh, kecske

Öt krajcár 1 sertés

Három krajcár 1 kas méhekről

Harminc krajcár 1 égettbor főző üstről

Nyolc krajcár 1 köből féreje földtől

Nyolc krajcár 1 szekér szénától

A székelyek katonaságra szorítottak 1764^{ben}. Az adónak harmada és a fő pénz a székely katonáknak relaxáltatik esztendőnként, régi privilégiuma szerént a székely nem is tartoznék. Akik táborba vagynak, az olyan háztól nem adóznak.

Nota. A reformátusok ezelőtt 15, 20, 30, 40, 50, 60 esztendővel sok üldöztetéseket szenvedtek a pápistáktól, de most nincs hatalmok, letörte József császár az ő szarvok.

Ezen folyó esztendőben a franciák a pápát Rómából kiűzték, Rómát magok hatalmok alá vették. KisBatizon T[elegdi]Batzonnal törvény közbe vagyon az erdő iránt, amint Csikba mégyen az út, most novum mellett áll a Bardotz Széki Törvényes Széken. Három esztendőben most közelebbről, úgy mint 1796^{ban}, 1795^{ben}, 1794^{ben} olyan szárazságok voltak, hogy a nyári melegséget alig lehetett szenvedni, úgy látszott, mintha minden ki akart volna égni, mégis az Úr Isten mind ős, mind tavasz gabonát bővön adott, marhakóstit is, ámbár azt szűkebben, mostan pedig bővön vagyon.

1789^{ben} és 1790^{ben} a búzának köble Brassóban elment tizenöt és tizenhat forintokon is.

Egy köből zab négy forintokon.

Egy mázsa só a bányán, Parajdon egy magyar forinttal vesszük. A török háború alatt 1789^{ben} egy mázsát három forintra felvitt volt 2^{dik} József császár, de hamar visszaszállott az egy forintra. Ezelőtt harminc és 40 esztendővel a nemesség ingyen kapott só, de most azok is pénzzel vészik.

1785^{ben} ErdélyOrszág 11 vármegyére osztatott volt József császár által, ki kétszer is járt Erdélyben, de az is elromolván, régi állapotjára visszaállított az ország.

KisBatizonban laknak mostan nemesek, kik nem adóznak, huszár vagy lovas katonák, gyalog katonák, kik mind nemes székelyek, de adó alá hozattak volt igazságtalanul, jobbágyok vagy parasztok, mert a jobbágy nevet József császár eltörlötte.

Ezen lineázott papiros készített volt a 2dik József császárunk uralkodása alatt a föld mérésre, meg is mérettetett volt az egész országban a föld, úgy a nemeseké, mint a köz rendeké, és a szerént minden földet bíró személynek terhet akart vettetni a nyakába amaz szerént: Non fundus sed Rex nobilitat personam, ideo onus inhaerebit fundo. De az uraságok, mind Erdélyben, mind M[agyar]Országban ellene állván keményen azon császári végezésnek, a dolog falba omlott, némely tartományokban meg is égettetett. Itten nálunk sincs semmi becsülete, nem is élünk véle, a faluk és az aerarium csak Erdélyben egy milliónál többet elköltött volt rá haszontalanban.

Nota bene. Az építésnek kezdetitől fogva egynéhány személyek, kik az építést folytatták, meghaltak és táborba mentek.

Megholtak:

Benedek János

Benedek József káplár

Benedek András

Benedek Bálint

Putnoki Sámuel

Benedek György

Benedek Benedek

Vintzi István

Gál Mózes

Bedő Sámuel

Benedek István a táborban a franci[a] előtt elesett.

c) 1863 – Nagybacon, toronygombirat, református templom (Nagybaconi Református Egyházközség Lvt.)

Mi, alól írtak, a NagyBatsoni év. réf. egyház nevében és képében tudatni kívánjuk a jövőendő nemzedékkel, utódainkkal és maradékainkkal ezen emlékiratunk által, melyet ezen gomb feltétele alkalmával az 1863^{ik} év folytán, június havának 30^{ik} napja reggelén ünnepélyesen tettünk be ezen gombba, következő megjegyzéseinket egyházi és polgári állásunkról:

1^{ör}. Templomunk utoljára az 1835 és 1836^{ik} években újjátatott vala meg, mely utolsó évben éppen az egyházunkban tartatott köz zsinat alkalmával a megújított templom akkori református püspök, méltóságos és főtiszteletű Antal János úr által felszenteltetett. De az ímígy megújított templom tornyával együtt az 1839^{ik} évben, januárus 29^{én} es[t]ve történt földingás által annyira meghasadozott, miként későbbre szükségesnek látta egyházunk a templom eleiben, a közbelső ajtón feljül épített haranglábba harangjait levétetni, és onnan harangoztatni mind a mái napig. A templom hasadozása is is[!] véletlen veszéllyel fenyegető[v]é válván, az 1855^{ik} és következő években felmerült azon közohajtás, hogy vagy viszont a templom és torony megújítassanak, vagy egészen újból építtessenek, mégpedig ha alkalmas helyiség lesz szerezhető, lenne a faluban. Azonban az utolsó ohajtás nem sikerülvén, abban történt meg az egyház közmegállapodása, hogy a torony mindaddig lebontatván, míg fala jónak fog találtatni, onnan kezdve újból építtessék, és nem mint eddig volt cserép, hanem báldog fedél alá vétessék, a templom pedig vaskötésekkel és a felső s közép ajtók elé építendő, s erődítésül szolgálendő tornácokkal újítassék meg. Az ímígy tervezett építkezések költségeinek fedezésekre nem lévén az egyháznak közjövedelme, a Sepsi és TelegdiBatzoni két közönség birtokosai az 1858, 1859 és 1860^{ik} évekre átadták a pálinka árultatást, haszonbérét megárvereztetvén, 2000 írva kétezer osztrák értékű forintokon üttetett le, és ezen öszveg tíz százalékos kamatra kiadatott, hogy nevedeknék akkora mennyiségre, melyből az építkezést ki lehetne állani, de mivel ezen úgynevezett templom pénzéről, melynek az akkori Barothi járás főnökétől kinevezett pénztárnoka volt TelegdiBatzoni Baló József atyánkfia, a kormánynak több, mint 170 új forint jövedelmi adót kellett fizetni, mindamellet is, hogy a haszonbérlok magok is külön megadóztattak, jobbnak ítéltetett az építkezéshe hozzákezdeni. Ugyanazért még az 1860^{ik} évben a torony le kezdett bontatni, és később az 1861^{ik} évnek végén és az 1862^{ik} évnek kezdetén alkudozni kezdett az egyház Barothon lakó kőműves pallér Horváth György úrral, ki is a templomot és tornyot több ízben megvizsgálván, templom és torony rajzot s költségvetést készített, azután pedig minden építkezéseket magára vállalt kötlevel mellett 1800 írva ezernyolcszáz új forintokért, oly formán, hogy minden az építkezésre szükséges anyagokat az egyház adjon, de napszamosokat maga a pallér fogadjon és fizessen a kikötött öszvegből, s csak az állásfák felállításakor s más nagyobb emberi erőt igénylő munkálatok alkalmával legyen az egyház segedelemmel. Melyek után a múlt 1862^{ik} esztendőnek őszén a nevezett pallér úr az építéshez hozzákezdedt, addig az egyház az anyagokat szerezvén meg, és a tornyot rakatni kezdette. Mintegy harmadfél öl magosra rakatta is, ezzel a munkálat a múlt évben megszünvén, maga a pallér Horváth György úr is a békövetkezett Karácsoni szent innepen Barothon megholt. Kinek helyében a néhai pallér úrnak egyik fia brassói kőműves pallér Bittermann Simon urat

ajálván az egyháznak, ezen nevezett pallér urat az egyház elfogadta, és a Horváth pallér úrral kötött szerződvényen csak annyi módosítás tétetett, mi szerént az egyház hatszori szekér fuvarát ígért Brassóba. Ezen pallér úr mindjárt jelen év Húsvét hetében Brassóból kijöven szorgalmason dolgoztatott, és az építkezést annyira vitte, hogy a máii napon ez az új gomb feltétethetett, a torony fedés elkezdethetett, a két tornácok falai felrakattak. Mivel pedig az eddigi építkezések a templom pénztárát csaknem egészen kiürítették, viszont a Sepsi és TelegdiBatzoni két közönség birtokosai szíveskedtek az 1864 és 1865^{ik} két évekre a pálinka árultatás haszonbérét az egyháznak átadni, melyből az egyház egyezer új forintot fog kapni.

Ennyiben áll jelenleg templomunk és tornyunk állapota, midőn ezen új gomb ma feltétetik. Ezt a gombot a fedelezésre szükséges anyagokkal és a két tornác gombjaival együtt kéntelen volt az egyház Brassóban a jövő évi január 10^{ik} napjáig hitelben vásároltatni meg, összesen 370 írva háromezázhetven új forintokkal, kezességet vállalván egyházunkért főmegyebíró Nagy Lajos és Telegdi Bardotz Sámuel atyánkfiai, kik a vásárlott anyagokat ki is szállították.

2^{or}. Megjegyezzük polgári tekintetben:

a) történt ezen építkezésünk Első Ferenc József austriai császár ő felsége uralkodásának 15^{ik} esztendejében, mikor is volt Erdélynek ideiglenes kormányzata, kormányzója Cremmeville, a Szebenben lakik, hova éppen a holnapi napra van az 1848^{ik} évi forradalom után az első országgyűlés összehívva, azon Bécsből leküldött rendszabályok szerént, melyek a követek választását és az országgyűlés rend[j]ét kiszabják. A követválasztások most, e napokban folynak a választókerületekben. SepsiBatzonból⁴⁷⁵ birtokosnak adatott választójog, kik a tegnapi napon választottak követet, de hogy kit, nem tudhattuk még ezen iratunk készítésekor. TelegdiBatzonból 9 egyéneknek adatott választójog, kik ezen hónap 26^{ik} napján HomorodSz[en]tPálon választottak, hol követnek választatott vargyasi méltóságos Dániel Gábor úr.

b) Ideiglenes lévén a kormányzat, SepsiBatzonnak törvénykezés végett Barothra és SepsiSz[en]tGyörgyre kell járnia, TelegdiBatzonnak pedig HomorodOklándra és SzékelyUdvarhelyre, amannak királybírája NagyAjtai méltóságos Henter Sándor úr, községi bírája Nagy Márton Sámuel, jegyzője Nagy Ferenc, ennek pedig Bardotzon lakó tekintetes Székely Elek úr királybírája, községi bírája Balo Gáspár József, jegyzője középső Keresztes Sámuel.

3^{or}. Megjegyezzük egyházilag:

---

⁴⁷⁵ Utána kihagyva a hely a választójoggal bíró birtokosok számának, de ezt utóbb sem írták be.

a) Erdélyi réformált anyaszentegyházunknak mostani püspöke méltóságos császári királyi tanácsos és főtiszteletű Zágoni Bodola Sámuel úr, ki is jelen évben Déés városában tartatott köz zsinatot, hol nagy pompával fogadtatott, és az első református püspök, ki a több erdélyi püspökökkel együtt az országgyűlésre regalistának kineveztetett.

b) Erdővidéki réformált egyházmegyénknak 1854^{től} kezdve esperese oloszteleki lelkész T. Benedek József úr.

c) Ezen Sepsi és Telegdi két községekből egyesült NagyBatizoni egyházunknak népessége jelenleg 1390 lélek, a tanulók száma a fiú és leány iskolákban 90-től százig, lelkésze T. Lukátsfi Lajos, ki 1854^{től} fogva folytatja köztünk a papi szolgálatot, s egyszersmind hat évek óta egyházmegyei rendes jegyző, fiúiskola tanítója vagy rektora T. Barabás Elek úr, ki is ezen év február havában hozatott ide Kovásznáról, leány tanítója s egyszersmind harangozó Sigmond Péter, ki is idevaló származású, öregebb Sigmond Pál fia, ki is már tizenkét évektől fogva szolgál. Gondnoka tekintetes Lányi Sándor úr, deák, német, francia, angol, görög nyelveket értő művelt egyéniség, ki a közelebbi rövid alkotmányos világban Nemes MiklosvárSzek által jegyzőnek volt választva, főszámadó megyebírája SepsiBatizoni Nagy Lajos a forradalom előtt székely gyalog káplár, ki is már hét évek óta folytatja hivatalát, s most az építkezés körül ernyedetlen tevékenységet fejtett ki. Almegyebírája TelegdiBatizoni Nagy András, ki hasonlólag hét évek óta folytatja hivatalát kellő buzgósággal.

Presbyterek

Sepsiből

Bardotz Sámuel hegyi

Bardotz Áron

Nagy Ézsaiás

Hegyi Mózes

Borbély Ferenc

Nagy István Sámuel

Telegdiből

Öreg Sigmond Pál

Bardotz Sámuel

Balo Sámuel

Bogdán Ferenc

Keresztes Ádám Sámuel

Nagy Efraim

Jegyző Nagy Ferenc. Egyházközségi Bocskor Mózes és Sigmond Pál ifjabb.

Az eddig felírt hivataloskodó egyéneknek kívül a két Batizoni közönség birtokosai és kepező gazdái azon renddel, mint a múlt évben a kepező birtokosai:

Sepsiből

Tekintetes Bara Sándor úr	Intze Lajos	Bedő Sámuel
Benkő Lajos	Bardotz Áron	Fosztó János
Szász Lajos	Boda József	Pető Márton
Bogdán Ferenc öreg	Barta András	Molnár Pál
Dávid Máté	Bardotz M. Sámuel	Bardotz Lajos
Vintzi Andrásné	Nagy Márton	ifjú Nagy Lajos
Molnár Sámuel	Borbély Lajos	Bardotz Sándor
Bardotz András	Boda Ferenc	Székely Sándor
Molnár Sámuel felszeg	Székely András	Veres Mózes
Putnoki Sámuel	Pető Sámuel	Kasa Mózes
Nagy Áron	Cseke Ferenc	Nagy Sándor
Pető Áronnő	Bardotz Mózes	Bardotz Antal
Fábián Péter	Barta Sámuel	Szabo Sámuel
Keresztes Lajos	Cseke Rudolf	Keresztes András
Boda Jákob	Ferentz István	Balo József
Bardotz István öreg	Putnoki Pál	Nagy Istvánnő
Bardotz Sándor	Kusztos Sámuel	Nagy Pál Sámuel
Nagy András	Botskor Sámuel	
Demeter Lajos	Kusztos László	

Telegdiből

Nagy József	Keresztes István	Bogdán Antal
Benedek Pál	Kusztos János	Nagy Gergely
Konsza György	Antal Ferenc	Keresztes Mártonnő
Keresztes Antal	Keresztes Dávid	Szabo János
Bálint András	Konsza József	Balo András
Nagy Áron	Kosza Benedek	Barta Sámuel
Nagy Pál ifjú	Ördög András	Nagy Mózes
Balo Lajos	Tokos István	Hegyi Benián
Keresztes Elek	Tokos András	Keresztes László
Boda Lajos	Nagy Sámuel	Keresztes Gergely
Benedek Sámuel	Keresztes Izsák	Bardotz Lajos
Keresztes Pál	Máté Sámuel	Keresztes Jákobnő

Antal Sámuel
Nagy Sándor
Mihály Sámuel
Keresztes Sámuel
Nagy Pál úr
öreg Szengyörgyi Sámuel
Bocskor János
Keresztes Ferenc
Bal Máté Pál

Gergely János
Bardotz Ferenc
Pető Pál
Tonpa udvar
Nagy Ferenc
Szengyörgyi Sámuel
fel: Keresztes Sámuel
Keresztes Dávidnő
Jere József

Nagy Sándor
Mihály András
Szász József
Sigmond Sámuel
Boda Józsefnő
Kusztos Ferenc
Tokos Lajos
Getse Sándor

Ozporások Sepsiből

Borbély Sámuel
Bardotz Juliánna
Egyed Mózes
Rebeka Mihály
Nagy Istvánnő
Nagy László Sámuel
Szász András
Molnár Lajos
Keresztes Sándor
Bardotz Józsefnő
Kováts József
Nagy Sámuelnő
Veres Györgynő
Balo Ágnes
Balo Józsefnő
Jobb István
Molnár Sámuel
Bu Kati
Kis Eleknő
Szász János
Székely Elek
Kolumbán Lajos
Bardotz Lászlónő

Szekely Pál
Balo József
Tokos Károly
Recsenédi Márton
Tokos Dániel
Lázár Anna
Bedő Márton
Keresztes Sámuelnő
Barabás Sámuel
Ferentz Pál
Sajtos Mária
Molnár Sámuelnő
Bardotz Antal
Rebeka Sámuel
Benedek András
L. Nagy András
Veres Rozália
Máté Istvánnő
Szabo József
Bardotz Dániel
Sajtos Sámuel
Bu Juliánna
Bogdán Lajos

Molnár Jánosnő
Bedő Lajos öreg
Pali János
Nagy Sándornő
Buh Márton
Ozsvát József
Keresztes Lajos
Tot Józsefnő
Török János
Kusztos Áronné
Demény Lajos
Szász Rebeka
Keresztes Józsefnő
Bogdán Ilona
Buh Sámuelnő
Imre Sámuelnő
Peter József
Nagy Borbára
Rebeka Márton
Szász Áron
Székely Antal
Pető Józsefnő
Veres József

Bu Sámuel
Ördög Mihály
Demeter Pál
Bedö József
Ürmösi Ferenc
Kis Lajos
Kese Mózes
Borbely András
Bogdán László
Molnár Istvánnó
Boda Máténó

Bardotz Andrásnó
Gergő Andrásnó
Balo István
Székely Ferenc
Bálint Péternó
Magyari Sámuel
Hegyi Mihály
Pető Lajos
Szekely Ágnes
Pető Máté
Pető Márton

Bardotz Mózes
Recsenedi Mihály
Kosa József
Barta József
Kis József
Magyari Ferenc
László Mózesnó
Bedö Lajos
Rebeka István
Molnár Pál
Letenei József

Telegdiből oszporások

Balo Józsefnó
Gálitza József
Ördög János
Antal András
Job Sámuel
Konsza Benián
Rebeka András
Nagy András ifjú
Antal Imre
Keresztes Márton
Bardotz Jákob
Nagy Máté
Jakab Ferenc
Boér Julianna
Kész Julis
Keresztes Ádámnó
Máté Istvánnó
Nagy Borbára
Tokos Sámuelné
Jére Rozália
Bardotz Józsefnó

Tokos László
Sajtos József
Antal József
Keresztes Sámuel
Kész Sámuel
Barabás Mózes
Gérgé Áron
Szász Sámuel
Szabo András
Szabo Lajos
Nagy János
Bálint Istvánnó
Boér Mária
Kész Mózes
Keresztes Máténó
Mihály Andrásnó
Szabo Julis
Tokos Istvánné
Tokos Anna
Máté Sámuel
Tokos István

Kész Lajos ifjú
Kész Lajos öreg
Dimény János
Benedek Pál
Bálint András
Jakab József
Jakab Sámuel
Barta Márton
Kész József
Nagy Sámuel
Barta Józsefnó
Damokos Zsuzsi
Keresztes Sámuelnó
Keresztes Antal
Nagy Sámuelnó
Szász Mária
Tokos Józsefnó

Ezen feljegyzett kepező gazdák közül az egész kepezők fizetnek a belső személyeknek 3 kalongya 8 kéve ős, ugyanannyi tavasz gabonát, az egész oszporások 32, a fél oszporások 16 új krajcárakat, a marhatartók egy szekér fát, keresztelésért egy tyúkot vagy 20 új krajcárt, esketésért egy új forintot, meg nem házasultak temetésért a papnak egy új forintot, a rectornak 20 új krajcárt, tandíjt a rectornak a kezdők 20, a többiek 40 új krajcárt.

4er. Megjegyezzük köztársadalmilag és gazdaszátilag:

- a) Ha a múlt 1862^{ik} évben ős határunk igen szűkőn és gazoson termett is, de jelenleg az Úrnak ősvényei kövérséggel csepegnek mezeinken, csak a hegyeken levő széna füveink mutatnak szűk termést, mely miatt aratás utánig nem is igen fognak megkaszáltatni.
- b) Az 1861^{ik} évben falunkban kiütvén a marhavész, 30000 forintra becsült kárt szenvedett e csapásban.
- c) Nagy nyomorúságunk a sok különböző című adófizetés, pálinkafőzés, dohánytermesztés bétiltás, a bélyeg papírok szükségessége a törvénykezésben, több hasonló megterhelhetésünk.
- d) Falunk ipara, munkaszorgalma élénk, fő keresete cserép, téglavetés, dongakészítés, hamuzsír főzés, vászon szövés és gabona kereskedés, mindemellett is sok szegényebb sorsú polgártársaink a szomszéd Molduva és Olá országokba vonultak munkakeresetre.
- e) Mint hazánkban mindenfelé, úgy falunkban is ez év tavaszán a marha kost annyira meg volt szűkülve, miként pénzzel is bajos volt kapni.
- f) A múlt évi szűk ős gabona termés mellett is nem volt a gabonának kellő piaci ára, mert hogy ezt is megjegyezzük:

Volt közép piaci ára 1 köből búzának 5 forint új pénz

elegynek 3 forint 20 krajcár

rozsnak 3 forint

törökbúza 2 forint 40 krajcár

zabnak 1 forint 60 krajcár

pityókának 60 krajcár

főzelékeknek 4 vagy 5 forint

Most a húsnak fontja 12 új krajcár, a szalonna ér 44 új krajcárt, a túróé 16 új krajcár, egy kupa bor 28 új krajcár, egy kupa pálinka 16 új krajcár. Egy kaszás napszáma 35 új krajcár, egy kapásé 20 új

krajcár, a torony körüli napszámosok étel nélkül kaptak 50 új krajcárt. Ámbár szarvasmarháknak nincs túlzott árok, mégis a kereskedelmi és mesterségi cikkek a gabona és marha árokhoz képest igen drágák, mert például egy pár új csizmát 10 új forinton alól nem lehet venni. Egy szolgáló bére életkorához képest 20 forinttól kezdve felrúg 40 forintig, s nem sokkal kevesebb a szolgálók bére is.

Ezeket kívántuk megjegyezve tudatni maradékainkkal ezen emlékiratunkban, mely ha ezen gombban az idő által elpusztítnék is, másolatban le van téve az egyház ládájában.

Mi, jelenleg élők, kik az 1848^{ik} évi forradalmat még értük, és azután mind ez óráig szokatlan terheket kényszerültünk hordozni, s naponként mind nagyobb mérvben érezzük a törvényes alkotmány és az innen eredő pénz hiányát: ohajtjuk, hogy maradékaink ne csak az általunk most kijavított templomban imádhassák Istent, hanem polgárilag is lehessenek szerencsésebbek s boldogabbak nálunknál!

Költ NagyBatzonban a Presbyterium gyűlésében, annak aláírásával és az Eklézsia rendes pecsétjével megerősítve, június 30^{án} 1863.

Másolata azon emlékiratnak, mely a torony gombjába bététetett június 30^{án} 1863.

A torony gombjába tett emlékirat 1863-VI-30. Másolat.

D 20.

Lelt. sz. 61. 1 drb.

d) 1921 – Szárazajta, toronygomb, református templom (A toronygombiratokat a 2012-ben zajló javítások alkalmával a baróti Szász István bádogosmester műhelyében fényképeztük)

Emlék irat a Szárazajtai Református Egyházközség utó korai részére

Magyar hazánk a történelem igazolása szerint 896. év Krisztus urunk születése után, az 1914. augusztus 2-án ki ütött és világ háborúvá fejlődött küzdelmek közt a Magyarság egy ezred évet meghaladó időnkig, szóval a majdnem öt évig tartó véres háború következtébe, 1918. november havába történt, s addig már meg elégtelt háború folytatás után Budapesten forradalom tört ki,

Gróf Károly[i] Mihály indítványára, mikor is hazánk élén álló miniszter elnök Gróf Tisza Istvánt le gyilkolták, s így a harc terekre, Italia és Orosz ország, Francia, Románia határaiba be nyomult magyar katonaság a fegyvert eldobta és világszerte irányt vett haza felé.

Ezen keserű, de sajnos következménynek később úgy lettünk áldozatai, hogy a 420 évig tartott Habsburg Bécsi uralkodó család is megbukott, s ekkor a fegyver nélküli Erdélyi, Bánáti, szóval a Tisza folyóig, a román katonaság francia utasítás folytán megszállott 1919. január havába, és ez időtől a volt szép magyar hazánktól kiszakítva sanyargat bennünket az oláh.

Mi itt élő református és valamennyi székely magyarok, a Magyarország életébe mindig az irigy vad lelkű túlnyomó nemzetiségeknek voltak áldozatai.

Ám lett ez a szerencsétlenség, mert még volt, ki küzdöttek, ki szabadítottak dicső emlékü őseink abból is. Isten után mi is remélünk, mint a Szárazajtai Református Egyház vezető ez idő szerinti előljárói, hogy ez emlék irat mely egeinket megható imádásra intő templom torony csillagának gombjába helyeztetik, hogy a Magyarország csillaga is következőkben reményünk szerint felsüt.

Adja Isten!

Az egyház vezetői ez időbe:

Lelkész Érsek Elek

Mester Incze Viktor

Tanítók: Incze József

Dávid Ferenc

Tanítónő Baló Lujza

Főjegyző Kolumbán Sándor

Aljegyző Incze Imre

Megyebíró Kalnaky Ferenc

Presbyterek:

Elekes Bertalan

Bajka Gergely

Incze Károly

Incze A. József

Józsa Sándor

Balogh Márton

Csulak Dávid
Szép Domokos
Nagy F. Sándor
Németh József
Incze László
Szép András
Nagy B. József
Józsa Ferenc
Egyed Géza
Egyháziak:

Nagy Jó József
Szabó G. István
Hermán András

Harangozó Henter Izsák

Ezen emlék iratot össze állította Szárazajtán 1921. július 7-én id. Elekes Bertalan, if. Nagy B. Sándor mint fő megyebíráin[k].

„Utódok”!

Midőn ezen toronygomb feltétezt 1921. július hó 7-én, a mi Szárazajtai Ref[ormátus]
Egyházunk elöljárói a következők voltak:
Lelkész: Kecskeméti születésű Nemes Szatmári Érsek Elek.
Énekvezér tanító: Incze Viktor.
Sz[ámadó] gondnok: Kálnoki Ferenc
Tanítók: Incze József, Dávid Ferenc, I. Baló Lujza.

Presbyterek: Szép G. András, Józsa Ferenc, Bajka Gergely, ifj. Incze Á. József, id. Elekes Bertalan, Szép Domokos, Németh József, ifj. Incze Károly, Nagy B. József, Balogh Márton, Csulak Dávid, ifj. Józsa Sándor, Incze László, Nagy F. Sándor, Egyed Géza.

Egyháziak: Szabó István, Nagy J. József, Hermány András.

Harangozó: Henter Izsák.

Szárزازajta, 1921. július hó 7-én.

Érsek Elek ref. lelkész.

[Tintás pecsét, körirata: „ * Református Lelkeszi Hivatal Szárزازajta”.]

Emlék Irat 1921-ben, 6-ik hónap 6-án.

A Száraz Ajtai tem[p]lom tornyához a gömb és csillag újbóli készítéseit vállalta 4000 leiben vállalkozó Téglás Sándor bádogos mester, Sepsisz[en]tgyörgy.

Föl tevéstre segédkeztek Kiss Sám[u]el bádogos 1921. 6. hó. 16-todik.

Orosz József ács.